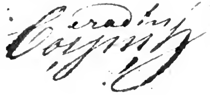

VALERIUS MAXIMUS
cum selectis
Variorum observat.
et nova recensione
A. THYSII
Icti.
LUGD. BATAVORUM,
Apud Franciscum Hackium. Anno clↃ IↃc LV.

AUGUSTISSIMÆ
PRINCIPI,
CHRISTINÆ,
SUECORUM, GOTHORUM, ET VANDALORUM REGINÆ, SEMPER AUGUSTÆ, PACIFERÆ.

LIceat homini privato sacram tuam majestatem sine horrore alloqui, AUGUSTISSIMA PRINCEPS. Splendor quidem vestrarum virtutum aciem mentis nostræ obtundit, multitudo confundit, & silentium in ipso initio imponit.

Quis enim dignè eas exprimat,

mat, in quibus fatigata consumpta sunt præstantissima hujus sæculi ingenia? Quam magnum est, aulam tuam religionis aulam esse & pietatis? quam pulchrum supra mortales positam soli Deo servire? purpuramque suam sanguine Christi imbuere? Sanctissima religione devincire populum, & exemplo suo cælestem viam monstrare? Temperantia, laboribus, industria, omnibus virtutibus præire, & cives suos veluti ad virtutem cogere? Principis mores sequax ut plurimum imitatur populus. Boni ad virtutem magis alliciuntur, mali à vitiis deterrentur, & veluti per con-

consuetudinem tandem boni fiunt. Solem ubi diffudit suos radios in concava quædam vitra, ex repercussu ignem elicere notum. Idem in Principe obtinet. Radii Principis in subditorum animis repercutiuntur. A Solis lumine cuncta colorem accipiunt, ita Princeps suo exemplo virtutis colorem vel vitiorum subditis suis tanquam publico quodam sigillo imprimit. Liceat mihi de MAIESTATE hic TUA Sapientis Romani verba usurpare: *Omnium somnos tua vigilantia defendit, omnium otium negotium tuum, omnium delicias tua industria, omnium vacationem tua occupatio.* Tuum est,

AVGVSTA, brevi ſomno noctem contrahere, extendere curas publicas, ita ſtudiis incumbere regiis, ut Remp. non deſeras, ita tractare Remp. ut, quoties à publicis negotiis tibi otium contingit, iis litteris te addicas, quibus ab humanitate ſua pretium eſt; atque uſus in Rep. eſſe poteſt. Magnæ nimirum illud laudis eſt Principem ampliſſimi regni, Principem quoque Sapientiæ eſſe. Itaque cum ipſa arctoa nive limpidiſſimos Muſarum latices miſcuiſti, atque in medio frigore incaluêre præſtantiſſimorum hominum ingenia. Atque adeo ſub tuo cerebro prodigioſa Pal-

Pallas latitat, quæ in Septentrionem totam Græciam cum Italia transtulit. Neque vero tantum Sapientiæ illum fructum existimas scire illa, quæ sapientissimi homines præcepêre, sed ad veræ Sapientiæ normam vitam dirigis, adeo ut in tantum humaniores artes colas, quantum ab iisdem vitæ tuæ cultu probaris.

Accipe itaque, SAPIENTISSIMA PRINCEPS, Valerium hunc nostrum valentem iterum & detersa nube tenebrarum nitidum atque fulgentem. Vestra modestia favorem illum mihi promittit, quem nulli unquam literato denegâsti. Nosti scili-

cet magnitudinem tuam non in Arrogantia, ſcopulo omnium virtutum, conſiſtere, ſed in facili gravitate, & gravi facilitate. Virtutum exempla cuncta, quæ hîc leges, tanquam propria leges, vitia & crimina horrorem quendam incutient. DEUS immortalis AVGVSTA, diu TE bono Chriſtiani orbis incolumem ſervet, donec longâ placidâque ſenectâ ex terreſtri aula in cœleſtem recipiat. Ita voveo, ita opto.

VESTRÆ Majeſtatis

Humillimus Cultor

ANTONIVS THYSIVS.

AD EANDEM.

INgenii Princeps, quâ præside Pegasis unda
  Pene Lycaonio nata sub axe fuit,
Et nitidis decurrit aquis, neque frigore læsa
  Concretas unquam torpida sistit aquas,
Qua duce Musarum sedes Parnassia rupes
  Constitit Arctoïs aucta cacuminibus,
Sceptra tibi populus dum tradit, Maxima Princeps,
  Et simul effundit vota precesque suas;
Virgineos fasces tibi porrigit inclyta Pallas,
  Subque tuo scuto territa virgo latet.
Sceptra paterna tenes, sed certo limite clausa,
  Ingenii hoc regnum, qua patet orbis, erit.

ANTONIUS THYSIUS.

VALERII MAXIMI

VITA,

INCERTO AUTORE.

Valerius Maximus civis Romanus, Patricio genere natus, omnem pueritiam, & magnam adolescentiæ partem literis percipiendis, & honestis artibus dedit. Inde, sumpta virili toga, se contulit ad rei militaris disciplinam, ubi aliquamdiu stipendia fecisse, & in Asiam cum Sexto Pompejo navigâsse dicitur. Unde reversus, cum videret se patriæ suæ tam bene dicendo, quam bene faciendo posse prodesse, à quo incepto studio militiæ gloria detinuerat; eodem regressus, statuit urbis Romæ exterarumque gentium facta, simul ac dicta memoratu digna, ut ipse fatetur, literarum monumentis commendare: quod feliciter & gloriose consecutus est. Floruit autem Tiberii Cæsaris temporibus, & sub ejus imperio hanc scripsit historiam, cujus etiam numen invocat. Imperatores enim Romani, cum virtute sua juste sanctèque gessissent imperium, divino celebrabantur honore, & in deorum numerum transferebantur, unde etiam Divos imperatores appellamus. Genus verò suum paternum à gente Valeria, maternum à Fabia duxisse fertur: unde Valerius Maximus ex utraque familia ei nomen est. De cujus morte certi nihil potest afferri.

VOS-

VOSSIUS
DE HISTORICIS LATINIS.

VALERIUM MAXIMUM, *qui dictorum factorumque memorabilium libros* IX. *reliquit, post Vellejum scripsisse, inde cognoscimus, quod Vellejus tantopere aduletur Sejano. scripsit igitur is superstite adhuc Sejano. At Valerius lib.* IX. *cap.* XI. *Sejanum, sed exquisito magis adulandi genere nomen supprimens, ob perfidiam, & ambitionem horribiliter exagitat, ac tandem addit, eum* omni cum stirpe sua populi Romani pedibus obtritum, etiam apud inferos, si tamen illuc receptus est, quæ meretur, supplicia pendere. *scripsit igitur post Sejani cædem. Nempe extremis Tiberii temporibus. Stylus tamen vix sapit tam bonum ævum. Ut cum in proœmio ait*, Mea parvitas eò justius ad favorem tuum decurrerit. *sententias quoque nimium affectat. Propterea existimare aliquis possit, hunc potius esse illum M. Valerium Maximum, qui anno Christi* CCLIV. *cum Volusiano Imp. consul Romæ fuit, iterumque consulatum gessit anno* CCLVII. *ut ex Onuphrio & aliis, constat. ita quod Valerius in præfatione ait, divinitatem ejus Imperatoris, cui opus suum dicat, paterno avitoque sideri parem videri, id non de Iulio, Augusto, Tiberioque accipi debebit; sed de imperatoribus tribus Gordianis; quorum duos in Africa creatos imperatores Maximianus occidit; tertius vero prioris nepos, alterius filius fuit, qui imperare cœpit anno* CCLXXXVIII. *quo de Gordiano ita Capitolinus in Maximo & Pupieno:* neque unquam quisquam in illa ætate sic amatus est, merito avi,& avunculi,seu patris, ut quidam dicunt, qui pro populo Romano contra Maximum in Africa vitam finierant, *sed cave hæc decipiant; nihil enim verius, quam hunc Memorabilium scriptorem multo esse antiquiorem, quando & Gellius,qui sub Hadriano vixit ejus Memorabilium libros advocat lib.* XII. *cap.* VII. *imo certum est, sub Tiberio vixisse: quandoquidem ipse lib.* II. *cap.* VIII. *se Asiam cum Sex. Pompejo petiisse dicit;est autem is Sextus Pompejus,qui cum Sex. Appulejo consulatum gessit, eopse anno, quo Augustus*

Cæsar

Cæsar vita excessit, eique Tiberius successit. Ac consules isti fuêre, qui primi in Tiberii verba jurarunt; eoque nomine Tiberio fuêre semper acceptissimi: ut ex Dione, Tacito, aliis, constat. etiam ætatem ostendit locus iste lib. v. *cap.* VIII. Marcus Antonius, avorum nostrorum temporibus clarissimus orator. *item, quâ Iulio & Augusto assentatum, oratio, lib.* VII. *cap.* VI. *& alibi. Item quod in gratiam Tiberii Brutum vocat parricidam lib.* VI. *cap.* IV. *quemadmodum & lib.* I. *cap.* VIII *ait*, C. *Cassium nunquam sine præfatione publici parricidii nominandum. nempe ita sub Tiberio loqui necesse erat: quod illa etiam Cremutii Cordi querela ostendit apud Tacitum Annalium lib.* IV. Titus Livius Cn. Pompejum tantis laudibus extulit, ut Pompejanum eum Augustus appellaret: neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Africanum, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam latrones, & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpe ut insignes viros nominat. *Cremutius ille à Tiberio damnatus fuit, librique ejus per ædiles cremati; quod* editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset; *ut ibidem Tacitus ait. hæc satis docent, Valerium Tiberii vixisse ætate. Quod si quis objectet, mirum igitur esse, si is, qui Augustæi avi consuli familiaris fuit, dictione utatur, qualis sesquiseculi post fuit: primum dicam, nec illo ævo omnes terse satis locutos, nam & jam Cicero in Bruto conqueritur, quod, receptis in civitatem tot exteris, corrumpi cœpisset nativus ille color sermonis Romani. Quod si illud minus satisfacit, quid si dicam, fortasse, ut non Trogum, sed epitomen Trogi, habemus, ita nec Valerium exstare, sed epitomen ejus, quam Iulius Paris concinnaverit. Nam videtur is fecisse Valerii epitomen. Quod si Valerius librum de Romanorum nominibus fecit; eumque Memorabilium libris subjecit: hujus quoque epitomen scripserit. Sin nihil hujusmodi (quod multo verius puto) Valerius ediderit: ipse Paris, ut melius intelligeretur Valerius, librum hunc composuit: ejus autem epitomen fecerit* C. *Titius Probus, aut si Probus auctor libri illius fuit, epitome erit à Paride, quod odorari licet ex præfatione illa, quæ est in libellum de prænominibus, ea hujusmodi est:*

est: Decimus, atque ultimus hujus operis liber, seu studiosorum inertiâ, seu scriptorum segnitiâ, seu alio quovis casu, ætati nostræ perditus est. Verum Julius Paris, abbreviator Valerii, post novem libros explicitos, hunc decimum sub infrà scripto compendio complexus est: per quod de nominibus, pronominibus, cognominibus, atque agnominibus, fuisse eundem à Valerio compositum, conjectare licet. *sed hoc, quod adfert, argumentum Valerii est infirmum. Potuit enim Paris librum de nominibus subjungere, non ut Valeriani unius libri compendium: sed ut omnium Valerii librorum facem ac commentarium. Quare sic statuere malim, Valerium ipsum Memorabilia scripsisse: horum epitomen edidisse Paridem: eundem reliquisse librum de nominibus, hujus libri compendium fecisse Probum. Quod etiam arguunt ista, quæ ibidem continuo sequuntur: verba quidem Iulii Paridis hæc sunt:* liber decimus de prænominibus & similibus: *sequitur deinde:* Decimi hujus operis libri per C. Titium Probum epitome. *Porro hunc, non alium libellum, intellexit Alciatus lib.* IV. *dispunctionum cap.* I. *cum habere se opusculum ait Valerii Maximi de nominibus Romanorum.*

V A-

VALERII MAXIMI LIBRORUM NOVEM CAPITA.

3. De

SEPTIMI LIBRI CAP. VIII.

OCTAVI LIBRI CAP. XV.

NONI LIBRI CAP. XV.

CATALOGUS AUCTORUM,

Quorum integræ Notæ in VALERIUM MAXIMUM citantur. Qui in ipsis notis occurrunt, eorum numerus adeo magnus, ut prætermittere eorum nomina visum fuerit.

A.

ANtonius Matthæus.

B.

Badius, *passim.*
Bartholinus.
Baysius.
Becmannus.
B. Rhenanus.
Brissonius.

C.

Casaubonus.
Cluverus.
Colerus, *passim.*
Corradus, *passim.*

D.

D. Marius Niger.

F.

Freinshemius.
Fungerus.

G.

G. Fabritius.
Gyraldus.

H.

H. Hugo.
Hospinianus.

L.

Lipsius, *passim.*

M.

Marcilius.
Marlianus.

N.

Neapolis.

O.

Oliverius, *passim.*
Ortelius.

P.

P. Crinitus.
Peucerus.
Pighius, *passim.*
Politianus.
Pontanus.

S.

Salmasius.
Scaliger.
Seldenus.
Sigonius.
Sleidanus.
Stewechius.
Streinius.

T.

Thysius.
Tirinus.
Torrentius.

V.

Ubaldus.
Vossius.

VALE-

VALERII MAXIMI

EXEMPLORVM MEMORABILIVM LIBER PRIMUS,

AD

TIBERIUM CÆSAREM AUGUSTUM.

PROLOGUS.

POPULI *Romani, exterarumque gentium facta simul ac dicta memoratu digna, quæ apud alios latius diffusa sunt, quam ut breviter cognosci possint, ab illustribus electa* ***auctoribus deligere constitui: ut documenta sumere volentibus longæ inquisitionis labor absit. Nec mihi cuncta*** *com-*

P*opuli Romani, exterarumque gentium.*] Liber Manuscriptus, quem nobis præstitit D. Jacobus Susius, vir omnifaria eruditione ac virtute conspicuus, ita exorditur præfationem. Vulgo: *Vrbis Romæ exterarumque gentium facta.* Prior mihi lectio placet. Proprie namque magis dicimus, *facta populi Romani*, quam *urbis Romæ.* Sic Livius Historiæ suæ exordio ait: *Si res populi Romani perscripsero*; non, *Si res Vrbis Romæ perscripsero.* Et Sallustius in prœmio de Conjuratione Catilinæ: *Statui res gestas pop. Romani perscribere:* non, *Vrbis Romæ.* Pighius.

Documenta.] Exempla & monumenta virtutis vel vitii. Virtutis, ad suadendum; vitii, ad deterrendum: ut alterum miremur, alterum fugiamus. *Oliverius.*

 Volu-

C. Cestino

complectendi cupido incessit. Quis enim omnis ævi gesta, modico voluminum numero comprehenderit? Aut quis compos mentis, domesticæ peregrinæque historiæ seriem, felici superiorum stylo conditam, vel attentiore cura, vel præstantiore facundia, traditurum se speraverit? Te igitur huic cœpto, penes quem hominum, Deorumque consensus, maris ac terræ regimen esse voluit, certissima salus patriæ Cæsar, invoco: cujus cœlesti providentia virtutes, de quibus dicturus sum, benignissime foventur: vitia severissime vindicantur. Nam si prisci Oratores ab Jove Opt. Max. bene orsi sunt, si excellentissimi vates à numine aliquo principia traxerunt: mea parvitas eo justius ad favorem tuum decurrerit, quod cætera divinitas opinione colligitur, tua

Voluminum numero.] Utpote novem libris. Hoc inter *volumen* & *librum* interest; quod *volumen* significat partes operis, non autem totum librum: *liber* vero & pro toto codice & pro volumine accipitur. Idque Plinii Oratoris testimonio comprobatur: qui dixit; *Libri tres in sex volumina, propter eorum amplitudinem divisi.* Idem.

Felici superiorum stylo.] Bongarsii Codex habet, *Fœlicis sæculi stilo.* Apposite.

Maris.] De latissimo populi Romani dominio Dionysius Halicarnassæus ita loquitur: *Universa maris domina est Roma, non solum illius, quod intra Herculis columnas habetur, verum & ipsius Oceani, qui est navigabilis.* Maris quidem revera nullum dominium est; sed recte potentiori cedere dicitur. Vide Seld. & Grot. de Mari libero.

Terræ.] Ea fuit veterum multorum adulatio, quasi totius universi Regimen penes Romanos fuisset. Ridet hæc Septentrio, & nunquam in totum devictus Oriens. Vide Lipsium de Magnitudine Romana.

Mea parvitas.] Utitur vocabulo Tullius de universitate, sed in significatione quantitatis. Quæ cerni non possent propter parvitatem. Valerius autem pro vilitate ponit, vel parvitate; qua in significatione ejus primitivo *parvus*, sæpe veteres sunt usi. Huic contraria vox est granditas, Tullio usurpata in Bruto, pro Demosthenica σεμνότητι, id est, gravitate verborum. *Pighius.*

Cætera divinitas.] Cæteri, inquit, Dii tantum opinione colliguntur, id est, tantummodo homines opinantur cæteros esse Deos, qui eos nunquam viderint: Cæsares autem vident; ergo cæterorum quidem Deorum fides est, sed incerta; Cæsarum autem præsens & certa: quia Dii Cæsares oculis ipsis conspiciuntur: ergo quia de Cæsaribus fides est certior atque præsentior, quam de cæteris Diis; tanto justius ego tuum numen invocavi, quam cæterorum Deorum

tua præſenti fide paterno avitoque ſideri par videtur: quorum eximio fulgore multum ceremoniis noſtris inclytæ claritatis acceſſit. Deos enim reliquos accepimus, Cæſares dedimus. Et quoniam initium à cultu Deorum petere in animo eſt, de conditione ejus ſummatim diſſeram.

rum ab Oratoribus & Poëtis invocantur. *Oliver.*

Paterno avitoque ſideri.] Julium & Auguſtum intelligit; nam ambo conſecrati poſt mortem, ut auctores ſunt Suetonius, Plutarchus, Dio, Plinius, & alii. Qui item ſtellæ crinitæ in conſecratione Julii Cæſaris viſæ meminerunt. Virgilius:

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum.

Horatius:

—— Micat inter omnes
Julium ſydus, velut inter igneis
Luna minores.

Pighius.

Ceremoniis.] Ceremonia, ritus ſacer. Ab oppido Cære dictam voluit Feſtus. Nonnulli, & melius, à Cerere. Hinc Gloſſa: *Ceremonia, Δημήτρια.* Joſeph. Scaliger *Cerum ſanctum* veteribus dici oſtendit: unde Janus dicitur *Cerus manus*, id eſt, creator bonus, in Saliari carmine. Hinc *Ceremonia* vocabulum deducit.

Claritatis acceſſit.] Quemadmodum faſtos correxerint Julius & Auguſtus, pontifices maximi, & quæ ſacra ceremoniaſve, vel novas introduxerint, vel vetuſtate abolitas in uſum revocârint, quaſque item ædes ſacras, ac templa reſtaurârint, vel novas fecerint, latius intelliges ex Dione, Suetonio, Plutarcho, Ovidii Faſtis, & aliis. *Pighius.*

CAP. I.

DE RELIGIONE.

OBSERVATA.

1. *A populo Rom.*
2. *L. Metello Pont. Max.*
3. *Ti. Graccho & Coss.*
4. *Sacerdotum Collegiis.*
5. *Q. Fabio Dict. & C. Flaminio Magist. Eq.*
6. *P. Crasso Pont. Max.*
7. *Æmilia Vestalis discipula.*
8. *M. Marcello v. Cos.*
9. *Furio Bibaculo Prætore.*
10. *L. Albinio.*
11. *C. Fabio Dorsone.*
12. *Q. Petillio Spurino Præt.*
13. *L. Tarquinio Rege.*
14. *M. Atilio Regulo.*
15. *Senatu Romano.*

NEGLECTA.

16. *A C. Terentio Varrone.*
17. *Ap. Caco & gente Potitia.*
18. *Milite Romano & Brenno Gallo.*
19. *P. Turullio præfecto classis.*
20. *Q. Fulvio Flacco Cens.*
21. *Q. Pleminio legato Propræt.*

Externa exempla observatæ vel neglectæ Religionis.

1. *Pyrrhus Epirotarum Rex.*
2. *Masanissa Numidarum.*
3. *Dionysius major Siculorum.*
4. *Thymasitheus Liparitanorum.*
5. *Alexandri Regis milites.*
6. *Persæ.*
7. *Athenienses.*
8. *Diomedon Atheniensium Dux.*

OBSERVATA.

I. MAIORES nostri statas solennesque ceremonias, Pontificum scientia; bene gerendarum rerum

MAjores.] Exorditur à primis ceremoniarum Romanarum fundamentis; quem locum haud dubio Valerius ex Ciceronis Oratione de Aruspicum Responsis est mutuatus. Itaque cum varia & obscura ejus lectio reperiatur in exemplaribus, vulgari illa rejecta, quæ statas solemnesque cæremonias pontificum scientia, bene gerendarum rerum auctoritate, augurum observatione, Apollinis prædictione, vatum libris, portentorum depulsis, Etrusca disciplina explicari dicit. Probare hanc malim, quæ Ciceronis sententiæ & verbis quam maxime convenit, & quemadmodum ipse Cicero quaternis sententiam clausulis finit. Age, nunc utriusque auctoris verba per dictas clausulas singulatim conferamus, ut vero sensu in lucem producto, ex altero (quantum fieri poterit) alter corrigatur. Valerius quidem sic habet: *Majores*

rum auctoritates, Augurum observatione; Apollinis praedictiones, vatum libris; portentorum depulsa, Etrusca disci-

jores nostri statas solemnesque ceremonias pontificum scientia; bene gerendarum rerum auctoritates, augurum observatione: supple (ut postremo adjicit) *explicari voluerunt.* Sebastianus Corradus, *auctoritatem* legit, sed placer pluralis ille numerus in aliis item clausulis ab utroque auctore observatus. Eodem fere modo has primas exprimit Cicero, ubi se primum habere dicit auctores ac magistros religionum colendarum majores suos: *Qui statas*(inquit) *solemnesque caeremonias pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates, augurio*, supple (ut postea addit) *contineri putarunt.* Sed haec de prioribus clausulis: jam sequentes duas conferamus. Ciceronis verba sic continuantur: *Fatorum veteres praedictiones Apollinis, vatum libris, portentorum explanationes, Etruscorum disciplina contineri putarunt.* Quae eadem brevius hoc modo refert Valerius: *Apollinis praedictiones, vatum libris portentorum depulsa Etrusca disciplina explicari voluerunt.* Depulsam, procurationes appellat; mala enim quae portentis designabantur, sacrificiis, precibus, ac suppliciis per aruspicinam (quae Etruscorum disciplina est) ordinatis procurabantur, depellebanturque. Quod vocabulum me sollicitat, uti sentiam, in Cicerone potius *expiationes*, quam *explanationes* legendum esse; licet de Divinatione lib. primo utrumque aruspicum disciplina doceri velit, monstrorum quippe interpretationes & procurationes. *Pighius.*

Statas ceremonias.] Statae ceremoniae, ut vult Festus Pompejus, dicebantur sacrificia, quae certis quibusdam diebus & statutis celebrabantur. Unde Cato; *Sacra stata & solennia sancta deseruisti.* Oliv.

Solennes.] Anniversaria sacrificia, quae singulis quibusque annis fiebant: nam *solennis* à solo & anno componitur. *Id.*

Gerendarum rerum, &c.] Quia sacrificia, quae pro rebus gerendis suscepissent, augurum authoritate confirmata solennia habebantur, & si imperator, rem cum hoste commissurus, taurum Marti immolasset, & postea victoriam consecutus esset, id sacrificium ex re bene gesta comprobatum solenne habebatur: nam ex eo quod rem bene gessissent, intelligebant ea sacrificia Diis accepta fuisse; & ita confirmata authoritate, solennia haberi incipiebant. *Oliver. Gerendarum rerum.*] Tantum non verbis Ciceronis, uti solet Orat. de Haruspic. resp. & l. 1. de Nat. Deor. De Augurum disciplina exactissime scripserat Varro in libris antiquitatum, ut restatur August. Citatur & illud Varronis contra Extispices: Non solum otiosos, sed sordidissimos fuisse Deos, si in jecorum & viscerum sterquilinio sua occuluerunt consilia, hominibus ab insanis sacerdotibus manifestanda. Multus Varro in reprehensione ceremoniarum & Deorum; inde *Romanum Cynicum* vocat Tertullianus. Apud Nonium aliquoties citatur *Pseudolo Apolline*, ubi non dubitem legere *Pseudapolline*, in quo libro, puto, Menippaea acerbitate arguerat falsimonias oraculorum. Porro Ethruscas disciplinas Tagetis & Bacchetidis quindecim voluminibus explicaverat etiam Labeo, teste Fulgentio. *Coler.*

Augurum observatione.] Ut quae captis auspiciis augures Diis grata & probata fuisse dixissent, ea solennia haberentur. *Oliver.*

Apollinis praedictiones.] Ut quae sacrificia Phoebades oraculo Apollinis fieri debere dixissent ac Diis placere, haberentur solennia: sicut saepe consultus Apollo quomodo sacrificia fieri deberent, vel ad iram Deorum placandam, vel ad victoriam consequendam, vel si aliud opus esset; respondebant Phoeba-

disciplina explicari voluerunt. Prisco etiam instituto rebus divinis opera datur, cum aliquid commendandum est, precatione: cum exposcendum, voto: cum solvendum, gratulatione: cum inquirendum vel extis, vel sorti-

des vel tauro, vel agno, vel hoc ritu, vel illo, vel Jovi, vel Marti, vel his, vel illis sacrificium esse faciendum. *Phœbades* Apollinis vates dicuntur; erant autem virgines sic à Phœbo denominatæ, quæ templum Apollinis ingressæ, cum ad ipsius adyta, hoc est, penetralia venissent, Apollinis spiritu afflatæ, futura prædicebant. *Idem.*

Libris vatum.] Præcipue Sibyllinis.

Etrusca disciplina.] Secundum morem Hetruscorum, quem à Tagete in agro Tarquiniensi didicerunt: nam inde sacra & ceremonias omnes Romani sumpserunt. Constat enim Hetruscos omnis divini cultus studiosissimos fuisse. Hæc autem omnia Cicero in Orat. contra P. Clodium planissime ostendit: *Qui illorum*, inquit, *prudentiam non dicam assequuntur; sed quanta fuerit, perspicere possunt, qui statas solennesque ceremonias, pontificum rerum bene gerendarum authoritates, auguria, fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libros, portentorum explanationes, Hetruscorum disciplina contineri putarunt; quæ tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta principia, post Syllani Cinnanique temporis extremum pene discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ delendique imperii conjurationem non obscure paulo ante prædixerit.* Oliver.

Rebus divinis opera datur.] Id est, sacrificiâ Diis exhibentur; nam divinis operam dare, nihil aliud est nisi sacrificare. *Idem.*

Commendandum est, precatione.] Ut cum aliquod bellum susciperent, & Diis exercitum populi Romani commendarent, Diis sacrificabant; deinde cum jam bello suscepto prælium inituri essent, numinibus aliquid vovebant, vel templum, vel aram, vel munus aliquod, si pop. Rom. victoriam concessissent; postremo victoria potiti, quam à Diis petierant, in actione gratiarum vota persolvebant. Et hos ritus ostendit instituisse majores. *Idem.*

Gratulatione.] Quia Diis gratias agebant pro re bene gesta: nam *gratulari*, cum ad Deos refertur, est gratias agere; alias vero, cum alio pariter de re aliqua lætari significat. *Idem.*

Inquirendum vel extis, vel sortibus.] Sunt, inquit, & alii ritus sacrificandi à majoribus instituti, ut cum irati sunt Dii, & sacrificiis iram eorum placare volumus: primo inquirendum est cur irati sint; & postquam explorata fuerit ira Deorum, pro qualitate piaculi adhibendum est sacrificium. Exploratur autem ira Deorum vel per exta, vel per sortes. Per exta hoc modo: si tristia fuissent, vel pallida, vel aliqua parte mutilata; significabant Deos iratos esse; si vero læta, vigentia, & integra, Dii significabantur esse placati. *Vel sortibus.*] Duplex fuit apud priscos præcipue divinandi genus per sortes. Unas quidem sortes *Virgilianas* appellabant, cum aperto Virgilii codice destinati qui occurrissent versus excipiebant. De quo genere Helius Spartianus in Adriani vita, quo quidem tempore, cum sollicitus de Imperatoris erga se judicio, Virgilianas consuleret sortes, in hos incidit versus:

Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Romani regis, primam qui legibus urbem
Fundavit: Curibus parvis, & paupere terra.

Alte-

ſortibus, impetrito: cum ſolenni ritu peragendum, ſacrificio. Quo etiam oſtentorum ac fulgurum denunciationes procurantur.

Tan-

Alterum fuit ſortium genus vetuſtiſſimum, à ſacerdotibus confictum, reſponſiſque oraculorum non diſſimile; quod inſcripta foliis arborum tabelliſque diverſorum eventuum elogia ad Deorum pulvinaria erant ita diſpoſita, ut quod peritioni conducere videretur, artificio quodam in ſpem vel in metum ſuſcitantem inducerent. Hinc illud Livii lib. XII. *Sortes attenuatas.* Unamque excidiſſe ita ſcriptum: *Mavors telum ſuum concutit.* quomodo fierent procurationes, idem Livius docet.

Sortibus.] Sortes captabantur teſſellis taliſve jactatis, & ex teſſerarum ſuperficie de eventu judicabant. Hinc ad Buram, Achaiæ oppidum, Oraculum Herculis fuit, ex talis abacoque conſtitutum. Nobiles & Prænestinæ ſortes. Similis fuit vanitas Geomantica, quæ ſedecim figuris conſtabat, & ex iis prædictiones eliciebantur, quorum nomina erant, Acquiſitio, Amiſſio, Lætitia, Triſtitia, Fortuna Major, Fortuna Minor, Conjunctio, Carcer, Albus, Rubus, Puella, Puer, Populus, Via, Caput, Cauda. Sed de his alias. Sin autem ſortes auctæ, ſicut in cæteris oſtentis, omnia proſpera portendebantur, ſin diminutæ, triſtia. Ita Livius *Prænestinas ſortes attenuatas* dixit. *Thyſ.*

Impetrito.] Ita Adrian. Turnebus pro *impertito* corrigit; quod ſane vetuſtum ac augurale eſt vocabulum. Feſtus dici vult quaſi *impetratum*, hoc eſt, firmum ac ſecurum, immo ſtabile, ceu in petra fixum, ſicut alii interpretantur. Hinc ſacra impetrita in inquirendis rerum eventibus, ante oracula, auſpicia vel ſortilegia fiebant, conciliandorum numinum cauſa, ut certa, firma ac ſecura petentibus denuntiarent. Itaque & auguri Ciceroni hoc ipſum ſuum verbum reddi debet de Divinatione II. cum dicit: *Quid evenit, ut is, qui impetrire velit, convenientem hoſtiam rebus ſuis immolet?* Ubi æque perperam *impertire*, in vulgatis habetur exemplaribus. Sic & Plinius reſtituendus lib. XXVIII. cap. 2. *Præterea alia ſunt verba impetritis, alia depulſoriis, alia commendationibus.* Non recte enim vulgo legitur: *impetrantis, depulſoris, commentationis.* Ita valde impurus eſt ille Plinii locus, ut ex ipſo Valerio colligere eſt, qui hæc tria etiam ſacrorum genera recenſet. Apud ſolum (ni fallor) Plautum hoc ipſum genuinum vocabulum, quod ex aliis bonis auctoribus ſciolorum imperitia omnino exterminatum eſt, remanſit? qui ſic in Aſinaria:

Impetritum, inauguratu'ſt, quovis admittunt aves.

Pighius.

Quo etiam oſtentorum ac fulgurum.] Non eodem dicit ſacrificio purgari denuntiationes fulgurum & oſtentorum: quo purgabant ea, quæ ſortibus vel extis inquiſita ſunt; ſed alio ſacrificio, videlicet ſacrificio oſtentorum. Ut, verbi gratia, ſi lapidibus pluiſſet, novendiali ſacrificio expurgabatur, quia novem diebus ſacrificiis operam dari oportebat. Livius id multis in locis docet, ſcilicet libro quinto ſecundi Punici belli: *Per aliquot*, inquit, *dies Conſules divinis rebus operam dederunt, & per omnes dies ſacrum novendiale fuit.* Oliver.

Ac fulgurum.] Ut ſi tecta publica de cœlo tacta fuiſſent, majoribus hoſtiis expiari oportebat. *Oliver.* Locus ille bidental dictus, atque ſacer habebatur, ac certis ceremoniis, prout libris fulguralibus Tagetis, & aliorum Etruſcorum continebatur, ſacra eo loci fiebant: neque id ſemel ſolum, ſed in poſterum etiam religioſe locus colebatur, aris etiam ibi poſitis, & reliquo ſacrificiorum appa-

Tantum autem ſtudium antiquis non ſolum obſervandæ, ſed etiam amplificandæ religionis fuit, ut è florentiſſima tum & opulentiſſima civitate, decem principum filii S. C. ſingulis Etruriæ populis, percipiendæ ſacrorum diſciplinæ gratia traderentur.

Cereri quoque, quam more Græco venerari inſtituerant, ſacerdotem à Velia; cum id oppidum nondum civitatis nomen accepiſſet, Calcitanam peterent, vel, ut alii dicunt, Calliphennam: ne Deæ vetuſti ritus perita deeſ-

appatatu. Fulgutibus autem conditis lapis imponebatur, in medio, ut veriſimile, foramen habens. Quod veluti templum vel ara fulguri fuit. Certo quoque ritu fulguratorum corpora non concremabantur apud Romanos. Vide *Salmaſ.* in Sol. p. 1142.

Tantum autem.] Studium commendat antiquorum, quod adhibuêre ad religionem colendam. Cum, inquit, Hetruſci eo tempore cæteris gentibus religione præſtarent, ſenatuſconſulto decem principum filii ſingulis civitatibus Hetrutiæ tradebantur, ut plene diſciplinam ſacrificandi perciperent; cujus rei Cicero meminit lib. de Divinatione; dicit enim: *Bene apud majores noſtros ſenatus, tum cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis ſex electi, ſingulis Hetruriæ populis in diſciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum, & religionis authoritatem adduceretur ad mercedem & quæſtum.* In quo tamen à Valerio de numero diſſentit. *Oliver.*

Florentiſſima tum.] Reſpicit illud, quia dici poſſet, hoc ideo faciebant Romani, ut, placatis Diis, urbem ſuam ex parva magnam, ex paupere ditem facerent: immo, inquit, civitas tum erat florentiſſima & opulentiſſima. *Idem.*

Decem principum filii.] Conſtat Etturiæ populos duodecim fuiſſe. itaque cum pro numero eorum, ſingulis populis ſingulos ptincipum filios attributos velit; vide, num *Duodecim principum* corrigi, magis è re & veritate ſit. Cicero tamen de Divinatione in hoc facto denarium duntaxat numerum (ſi & ipſe correctus) agnoſcit. *Lipſius.*

More Græco.] Ne, ſi mutato ritu ſacrificaretur, piaculum committeretur. *Oliver.*

Sacerdotem.] Tum ſtudium fuit, ut etiam ſacerdotem peterent: quæ docta & perita Antiſtes ſacrificia Deæ ſuo ritu & more celebraret. Fiebant autem Cereri ſacra à ſolis matronis, reſte Livio lib. 11. ſecundi Punici belli: *Sacrum,* inquit, *anniverſarium Cereris intermiſſum eſt, quia nec lugentibus facere id fas eſt, nec ulla tempeſtate matrona luctus expers fuerat.* Idem.

Velia.] Oppidum Lucaniæ, quod olim Helia, ad ſinum Pæſtanum. Elea quoque dicitur à præterfluente ejus nominis fluvio; ſicuti & Strabo eam nominat.

Calliphennam.] Sic M. S. unus, & Ciceto. Vulgo *Caliphenam.* Contigit A. V. DCLVI.

Vetuſti ritus perita.] Nimis ſuperſtitioſe veteres, titus & Deos juxta colebant, Servius ad 8. Æneid. *Cautum fuerat & apud Athenienſes & apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones. Unde & Socrates damnatus eſt, & Chaldæi vel Iudæi urbe ſunt pulſi.* Idem de Gracchis Prudentius lib. 1. contra Symmach.

Iam

deesset antistes. Cujus cum in urbe pulcherrimum templum haberent, Gracchano tumultu moniti Sibyllinis libris, ut vetustissimam Cererem placarent, Ennam (quoniam

Iam quid plebicolas percurram carmine Gracchos
Iure potestatis fultos, & in arce senatus
Præcipuos, simulacra Deûm jussisse revelli? Coler.

Gracchano, &c.] Plerique, immo omnes vulgati codices legunt, *Gracchano interitu pollutum*; ut non temere dubitet Glareanus, quomodo Cereris templum Gracchano interitu pollutum fuerit, cum Tib. Gracchus in Capitolio, Cajus autem in luco Furinæ trans Tiberim occisi sint, ut auctores sunt Livius, Plutarchus, Appianus & alii. Porro Cereris templum fuisse ad Circum Maximum ex Tacit. lib. II. & P. Victore cognoscimus. Hunc igitur scrupulum à sciolo, nescio quo, qui auctoris mentem non intellexit, inductum nobis eximunt manuscripta exemplaria, in quibus verba illa, *interitu pollutum*, minime habentur. Campense enim exemplar ita legit: *Gracchano tumultu moniti ex Sibyllinis libris*. Aliud Theodori Pulmanni eadem hoc modo prodit: *Gracchano motu moniti Sibyllinis libris*. Tertium collegii Winckeliani, *Gracchano nutu* habet. Auctoris autem intentio est, hoc toto paragrapho exemplis probare, veteres Romanos externorum etiam religiones non sprevisse, Etruscam didicisse, Cereri sacerdotem Græcam à Velia accepisse, & civitate (ut addit Cicero) donasse. Cujus Deæ licet in urbe pulcherrimum haberent templum; Gracchani tamen tumultus tempore moniti, inter alia ex Sibyllinis libris, vetustissimam Cererem placandam esse: Ennam potius (unde sacra ejus orta credebant) decem viros ad Deam rite propitiandam mittere voluisse. Idem Lactantius Divinarum Institutionum libro secundo tradit; *Denique Gracchanis* (inquit) *temporibus turbata rep. seditionibus & ostentis, cum repertum esset in carminibus Sibyllinis antiquissimam Cererem debere placari; legati sunt Ennam missi.* Multo etiam luculentius Cicero de signis Verrina sexta hæc refert: *Itaque apud patres nostros atroci ac difficili reipub. tempore, cum Tib. Graccho occiso magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio, L. Calpurnio Coss aditum est ad libros Sibyllinos, in quibus inventum est, Cererem antiquissimam placari oportere. Tum ex amplissimo collegio decemvirali sacerdotes populi Romani, cum esset in urbe nostra pulcherrimum & magnificentissimum templum, tamen usque Ennam profecti sunt. Tanta enim erat auctoritas & vetustas illius religionis, ut cum illuc irent, non ad ædem Cereris, sed ad ipsam Cererem proficisci viderentur.* Hæc Cicero, ex cujus item verbis colligere est, pro 15. *viris*, 10. *viros* in Valerio reponi debere. Nondum enim aucto collegio, ex 10. viris sacrorum, 15. viri eo tempore facti erant; quando adhuc Mariano bello ac Cinnanis temporibus 10. viri fuerint, idque anno urbis DCLXX. L. Scipione, C. Norbano Coss. quibus conflagratum est Capitolium, ut ex Dionysii Halicarnass. lib. IV. manifestum est. *Pighius.* Contigit A. V. DCXX. Cic. Verr. VI.

Sibyllinis libris.] Variæ fuêre Sibyllæ; quæ Tarquinio libros obtulit, Cumana fuit. Sibylla autem tantæ fuit apud Romanos autoritatis, ut tres Sibyllæ statuas positas fuisse tradat Plinius, illiusque libris maxima habita autoritas. Prærer Sibyllinos exteros fatidicos libros combustos, Suetonius in Augusto scribit; *Et hos quoque delectu habito, condidit duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi.*

Ennam.] Oppidulum Siciliæ non procul

niam ſacra ejus inde orta credebant) decem viros ad eam propitiandam miſerunt. Item matri Deûm ſæpenumero imperatores noſtri, compotes victoriam, ſuſcepta vota Peſſinuntem profecti ſolverunt.

2. Metellus verò pontif. max. Poſtumium conſulem, eundemque flaminem Martialem, ad bellum gerendum Afri-

culi ab Ætna monte: de qua dicit Strabo lib. VI: *Intra Inſulam eſt Enna, modicis quidem poſſeſſa inquilinis ſuper collem jacens, in quo Cereris ædes eſt.* Ea montanas amplectitur planicies totas arabiles. *Oliver.* De Cerere Ennæa ita Cicero in Verrem: *Vetus eſt*, inquit, *opinio, Iudices, quæ conſtat ex antiquiſſimis Græcorum literis, atque monimentis, Inſulam Siciliæ totam eſſe Cereri & Liberæ conſecratam. Hoc cum cæteræ gentes ſic arbitrantur, tum ipſis Siculis tam perſuaſum eſt, ut animis eorum inſitum atque innatum eſſe videatur: nam & natas eſſe has in iis terris Deas, & fruges in ea terra primum natas arbitrantur, & raptam eſſe Liberam, quam eandem Proſerpinam vocant, ex Ennenſium nemore, qui locus, quod in media inſula eſt ſitus,* Umbilicus Siciliæ *appellatur.*

Matri Deûm.] Quæ Cybele dicta, eadem exiſtimatur cum Aſtarte Sidoniorum, & cum Luna quoque Ægyptii confundebant, ut teſtatur Plutarch. de Iſide & Oſiride; quin & eadem Urania Afrorum, de qua Herodian. lib. V. Mylitta Syris Genitrix dicitur, ילד enim gignere. Quæ & Perſis Mithra, ſive Mather, quod genitricem & matrem Perſis denotat. *Thyſ.*

Peſſinuntem.] Oppidum eſt Phrygiæ, ubi Cybeles ſimulachrum colebatur, quod cum è Peſſinunte oraculo Apollinis Romam tranſlatum eſſet, apud Scipionem Naſicam conſenſu ſenatus collocatum eſt, quia reſponſum fuerat ab oraculo, ut cum Romam Dea veniſſet, tum curarent, ut eam qui optimus eſſet Romæ, hoſpitio acciperet: de cujus adventu ſuo loco dicemus lib. VIII. cap. ult. *Oliver.*

Metellus vero Pontif. Max.] Sub cujus poteſtate cæteri omnes pontifices & ſacerdotes poſiti erant. Unde etiam maximus dictus eſt: quia reliqui omnes ipſo erant inferiores. Contigit autem A. V. DXI. Livius XIX. & XXXVII.

Eundemque flaminem.] Id eſt, Sacerdotem. *Flamines*, ut Varro teſtatur, dicti ſunt, qui caput vinctum habent filo, & cognomen accipiunt ab eo Deo, cui ſacra faciunt: ſed partim ſunt aperta, ut Martialis, Vulcanaris; obſcuriora partim, ut Dialis à Jove, Furialis à Furia, cujus in faſtis feriæ erant furiales. Livius vero ſcribit, Numam flaminem Jovi aſſiduum ſacerdotem creaviſſe, inſignique eum veſte & curuli regia ſella adornaſſe, huic duos flamines adjeciſſe, Marti unum, alterum Quirino. Creati ſunt etiam à Pontifice Maximo Flamines, & à Dictatore in oppidis, ſeu municipiis. Cic. & Livius. Ergo *flamen* dictus videtur quaſi filamen, à filo lanæ, quo caput vinctum habebat, quod aperto omnino capite eſſe non liceret; Dion. tamen Halicarnaſſæus libro II. *Aſſumpta*, inquit, *omni divini cultus inſtitutione atque conſcripta, in octo diviſit partes, quot erant etiam ſacrorum ordines: tradidit autem unam ſacrorum miniſteriorum conſtitutionem, triginta Curionibus, quos dixi hoſtias immolare publicas pro curiis; ſecundam vero iis quæ vocantur à Græcis* Στεφανήφοροι, *à Romanis vero flamines, quos à geſtatione pileorum & inſularum, quas adhuc ferunt, flamina vocantes hoc nomine appellant.* Oliver.

Afri-

Africam petentem, ne à sacris discederet, multa indicta, urbem egredi passus non est: religionique summum imperium cessit: quod tuto se Postumius certamini commissurus non videbatur, ceremoniis Martis desertis.

3. Laudabile XII. fascium religiosum obsequium: laudabilior quatuor & viginti in consimili re obedientia, à Ti. enim Graccho ad collegium augurum literæ sunt ex provincia missæ, quibus significabat, se, cum libros ad sacra populi pertinentes legeret, animadvertisse, vitio tabernaculum captum, comitiis consularibus, quæ ipse fecisset; eaque re ab auguribus ad senatum relata, jussu ejus C. Figulus è Gallia, Scipio Nasica è Corsica Romam redierunt, & se consulatu abdicaverunt.

4. Consimili ratione P. Clœlius Siculus, M. Cornelius

Africam.] Tertia veteribus pars orbis, quæ & Libya veteribus à colore dicitur, λίβυς enim *nigrum* denotat. Ab Orientis parte Nilo terminatur, pelago à cæteris. Vide Strab. & Melam. Africa autem proprie dicta, sive Minor, est Ptolemæo Africæ pars ad mare mediterraneum, inter Mauritaniam & Cyrenen regiones. Vide & Leon. African.

Laudabile.] Contigit A. V. DXCI. Cic. de Nat. Deor. I.

Vitio tabernaculum captum.] Plutarchus ita diffinit, quid sit capere vitio tabernaculum. *Si tabernaculum*, inquit, *cepisset is, qui augurium capturus esset, ita ut antequam auspicium ceperit, aliquid aliud egisset quod ad augurium non pertineret; tum id tabernaculum vitio captum esse dicebatur, & si auspicia cepisset in eo, nihil valebant.* Cicero quoque lib. de Divinat. ita inquit: *Quid apud te scriptum de Tiberio Graccho? nonne & Augurum & Aruspicum comprobat disciplina? qui cum tabernaculum vitio cepisset imprudens, qui inauspicatò pomœrium transgressus esset, comitia consulibus creandis habuerit.*

Comitiis consularibus.] Quæ ad creandos consules habuerat. Comitia, ut, scribit Asconius, fuerunt ædilitia, prætoria, tribunitia, & consularia. Aulus vero Gellius dicit, comitia alia fuisse curiata, alia centuriata, alia tributa. *Comitium* autem erat locus, teste Varrone, quo coibant comitiis curiatis magistratus creandi causa: nam in campo Martio eligebatur magistratus habitis comitiis. De ordine autem comitiorum multa apud Livium, plura autem apud Dionysium lib. VIII. ubi de Coriolani damnatione loquitur, videre licet. *Idem.*

Corsica.] Hæc Insula non procul est à Sardinia, LX. stad. Author Strabo.

Consimili ratione, &c.] Vulgo, *Consimili ratione post P. Cœlius, M. Cornelius, M. Cethegus.* MSS. Codd. omisso vocabulo, *post*, hæc ita legunt: *Consimili ratione P. Clœlius Siculus, M. Cornelius Cethegus.* Et recte, nam antea hæc contigere, quam quæ de Tib. Graccho retulit. De P. Clœlio Siculo nihil me legisse memini, modo non is sit, qui anno urbis CCCLXXVI. inter trib. militum nominatur à Livio lib. VI. M. Cethego, & Q. Sulpicio Flaminium ablatum,

lius Cethegus, & C. Claudius, propter exta parum curiose admota aris Deorum immortalium, variis temporibus, bellisque diversis, flaminio abire jussi sunt, coactique etiam. At Sulpicio inter sacrificandum apex è capite prolapsus, sacerdotium abstulit.

5. Occentus autem soricis auditus, Fabio Maximo dictaturam, C. Flaminio magisterium equitum deponendi causam præbuit.

6. Adjiciendum his, quod P. Licinio pontifici maximo virgo Vestalis, quia quadam nocte parum diligens æterni

tum, circa urbis IↃCXXXII. annum, ex Plutarchi Marcello colligere est. Idem quoque Cethegus non multo post ædilis curulis est factus, deinde prætor, censor, & consul. De C. Claudio Diali flamine abdicare jusso, refert idem Liv. lib. XXVI. quod quidem anno urbis IↃCXLIII. factum fuisse constat. Cæterum hæc exempla Campense exemplar sub uno titulo non inepte connectit. *Pigh.* Contigit A.V. DXLIII. Liv. XXVI.

Publius Clœlius.] Titi Clœlii aliquot noti ex Livio: nullus Publius, nisi Publius Cornelius Crassus Tribun. mil. Cons. pot. Anno V. C. CCCLXXVII. Legitur in Codice altero Bongarsii: *Post Clœlius.* Scripserit fortassean Valerius noster: *Consimili ratione postea Clœlius Siculus.* Prænomina raro addit Valerius. *Colerus.*

Exta parum curiose.] Quia cæsa victima & immolata sacerdotes propria lance imposita debebant exta diligenter altaribus admovere, deinde quasi sacrata suscipere, & sic vesci: quod cum illi negligenter fecissent, Sacerdotio privati sunt. *Oliver.*

Flaminio.] Sacerdotio flaminis; nam sicut à pontifice pontificatus dicitur, sic à flamine, hoc est, sacerdote, flaminium sacerdotium.

At Sulp.] Contigit A. V. DXXXII. circiter.

Coactique.] Quia sacerdotio abire nolebant.

Apex.] Contigit A.V. DXXXII. circiter. Plut. Marcell. Erat autem *apex* in summo flaminis pileo virga lanata, ut supra diximus, hoc est, in cujus extremitate modica lana erat alligata. Virgilius:

Ecce levi summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, & circum tempora pasci.

Occentus, &c.] Vix, inquit, creati fuerant Dictator & Magister equitum, cum sacrificantes vocem soricis audivere, & magistratum deponere coacti sunt. Plin. ait: *Concentu soricum dirimi auspicia annales testati sunt.* Oliv. Alii *Concentus* legunt, sed rectius *Occentus*, quasi obstrependo sonus factus videatur. *Badius.* Plutarchus non Fab. Maximo, sed Minutio hoc ait accidisse. Vide Plin. lib. 8. cap. 57. *Coler.* Contigit A. V. DXXXII.

Adjiciendum.] Contigit A.V. DXLVII.

Virgo Vestalis.] Virgines Vestales perpetuum ignem servabant, ut ad simulachrum cœlestium syderum custos imperii flamma vigilaret, teste Floro, qui dicit: *Numa Pompilius focum imprimis Vestæ Virginibus colendum dedit, ut ad simulachrum cœlestium syderum custos imperii flamma vigilaret.* Alii dicunt quod ideo servabant, ut significarent se ita perpetuo puras & inviolatas

æterni ignis custos fuisset, digna visa est quæ flagro admoveretur.

7. Maximæ vero virginis Æmiliæ discipulam, extincto igne, tutam ab omni reprehensione Vestæ numen præsti-

violatas esse debere, sicut inviolatus servabatur ignis. His etiam, teste Livio, stipendium de publico dari statuit Numa Pompilius, qui hoc sacerdotium instituit, ut assiduæ templi antistites essent, easque virginitate & aliis ceremoniis venerabiles & sanctas fecit.

Æterni ignis.] Perpetuo observandi. Piaculum enim erat ignem extingui, quem Vesta repræsentabat. De qua Ovidius:

Nil aliud Vestam quam puram intellige flammam, &c.

Quod nomen à Chaldæis profluxit, אשתחרי id est Esta iis ignem denotat. Vide quæ diximus ad Sallustium p. 35.

Maximæ vero virginis Æmiliæ discipulam.] Mendosè *maxime*. Reperitur enim in Ms. Campensi, atque etiam Gemblacensis vetusto codice, quem vir optimus atque doctissimus Augustinus Hunnæus nobis procuravit, *Maximæ vero virginis Æmiliæ discipulam.* Correcte quidem. Dicebatur enim *Virgo Maxima*, quæ vel senior natu collegio Vestalium præsidebat, vel diutissime in eo sacerdotio fuerat: cujus erat instruere ac docere reliquas. Maximarum vero virginum statuæ plures ad ædem Vestæ honoris causa Romæ fuerunt positæ, quarum bases marmoreæ insculptis titulis adhuc reperiuntur, è quibus hoc loco adduxisse unam sufficiat: COELIAE. CLAVDIANAE. V. V. MAXIMAE. A. DIIS. ELECTAM. MERITO. SIBI. TALEM. ANTISTITEM. NVMEN. VESTAE. RESERVARE. VOLVIT. COELIA. NERVIANA. SOROR. VNA. CVM. PIERIO. CONIVGE. AC. LIBERIS. ORANTES. VT. PER. SAECVLA. FACERE. DII. PERMITTANT. Sic Suetonius in Domitiano: *Mox Corneliam virginem maximam absolutam olim, dehinc longo intervallo repetitam, atque convictam defodi imperavit.* Tacitus in fine libr. 11. pro *maxima* vetustissimam appellat. *Et Vibidiam* (inquit) *virginum Vestalium* vetustissimam *oravit pontificis maximi aures adire; clementiam expetere.* Hæc Tacitus de Messalina à Claudio jam damnata. Dionysius Halicarnass. lib. 11. de Æmilia eandem, quam Valerius, refert historiam, eamque tunc ignis custodiam uni ex novitiis adhuc ceremonias discenti commisisse dicit. Hinc Valerius Æmiliæ discipulam vocat. *Pigh. Maximæ vero virginis.*] Dionysius Halicarnassæus: *Deficiente,* inquit, *aliquando negligentia quadam igne, custode tunc ejus Æmilia, alterique virginum nuper electarum, & tunc discentium tradente ejus curam, perturbationem fuisse tota in urbe multam, & inquisitionem per pontifices, ne pollutio aliqua circa ignem sacerdotibus extitisset: tunc Æmiliam ferunt insontem quidem, sed dubitabundam ex humano casu pontificibus, sacerdotibus, & aliis virginibus, manus super aram tendentem ita dixisse: Vesta Urbis Rom. custos, siquidem pie & juste sacra tibi perfeci, annis paulo minus triginta: & animum purum habens, & corpus castum, demonstra mihi, sisque auxilio, neque parvi pendas sacerdotem tuam morte mori miserrima, si vero impium aliquod gestum est à me, meo ipsius supplicio urbis pollutionem expia. hæc dicentem & scindentem à carbasea veste, qua tunc amicta erat, fasciam, post preces factas jecisse super aram dicunt: & ex frigido multo ante nullamque servante scintillam cinere flammam emicuisse multam per carbasum: ita ut nec civitati lustratione, nec novo opus esset igne.* Oliver.

Car-

præſtitit; qua adorante, cum carbaſum, quam optimam habebat, foculo impoſuiſſet, ſubito ignis emicuit.

8. Non mirum igitur, ſi pro eo imperio augendo cuſtodiendoque pertinax Deorum indulgentia ſemper excubuit, quod tam ſcrupuloſa cura, parvula quoque momenta religionis examinare videtur: quia nunquam remotus ab exactiſſimo cultu ceremoniarum oculos habuiſſe noſtra civitas exiſtimanda eſt. In qua cum Marcellus quintum conſulatum gerens templum Honori, & Virtuti, Claſtidio prius, deinde Syracuſis potitus, nuncupatis votis debitum conſecrare vellet; à collegio pontificum impeditus eſt, negante unam cellam duobus Diis recte dicari. Futurum enim, ſi quid prodigii in ea accidiſſet, ne dignoſceretur, utri rem divinam fieri oporteret: nec duobus niſi certis Diis una ſacrificari ſolere. Ea pontificum admonitione

Carbaſum, quam optimam habebat.] Pulmanni codex, atque Gemblacenſis, *quem optimum* habebat. Idem eſt: æque enim maſculino ſingulariter reperiri *carbaſus* ac fœminino, pluraliter in neutro, Phocas, Probus & Caper tradunt. Nonius docet *carbaſum* eſſe pallium è ſerico, vel tenui lino, quo fœminæ divites amiciuntur. *Pighius.*

Non, &c.] Contigit A. V. DXLV.

Scrupuloſa.] Sollicita & exquiſita diligentia, ut nihil omnino prætermitteretur; nam *ſcrupulus* lapillus brevis eſt, quæ brevitate ſua fere non videtur, ſed calcatus ſollicitudinem creat: unde *ſcrupulum* ſollicitudinem & difficultatem dicimus. Terentius: *Injeci ſcrupulum*; & *ſcrupuloſum* ſollicitum & anxium dicimus.

Claſtidio.] Urbe Galliæ Ciſalpinæ.

Syracuſis.] Siciliæ urbs & colonia ampliſſima. Hanc Cicero libro IV. in Verrem, & Plutarchus in vita Marcelli, quatuor urbibus conſtare tradunt; Neapoli nempe, Achradina Ἀχραδινη, Tyche Τύχη, (Ityca Ἰτύκη, Diodorus legit libro II.) & Inſula, Livius Acradina & Tica ſcribit. Quinque urbes intra mœnia continere, perhibet Strabo lib. VI. Epipolas pro quinta parte annumerari putat Caſaubonus. Ea pars, quæ Ciceroni inſula eſt, Straboni Ortygia dicitur. Hanc inſulam quoque incolis Naſon vocari, Livius auctor eſt, lib. XXV. Eandem Homorhermon ab initio appellatam ſcribit ex Nicandro Fazellus. Lege de hac Florum II. cap. 6. *Ortelius.*

Votis.] Votum duplex eſt, conceptivum & nuncupativum. Conceptivum eſt, quod animo & mente ſolum percipitur, ſed verbis non exprimitur, Nuncupativum vero, quod nominativa voce declaratur atque vovetur: ut ſi dixero: Si valetudinem recuperavero, ſtatuam argenteam in templo Apollinis conſtituam & erigam. Qui vota nuncupaſſent, ea libellis inſcripta porticibus affigebant. *Oliver.*

Unam cellam.] Quam imperiti *capellam* vocant, id eſt, ſacellum.

Niſi certis Diis.] Ut Polluci & Caſtori,

tione effectum est, ut Marcellus, separatis ædibus, Honoris ac Virtutis simulacra statueret. Neque aut collegio pontificum auctoritas amplissimi viri, aut Marcello adjectio impensæ impedimento fuit, quo minus religionibus suus tenor, suaque observatio redderetur.

9. Obruitur tot etiam illustribus consularibus L. Furius Bibaculus, exemplique locum vix post Marcellum invenit. Sed pii simul ac religiosi animi laude fraudandus non est: qui prætor à patre suo collegii Saliorum magistro jussus, sex lictoribus præcedentibus, arma ancilia tulit: quamvis vacationem hujus officii, honoris beneficio haberet. Omnia namque post religionem ponenda semper nostra civitas duxit; etiam in quibus summæ majestatis conspici decus voluit. Quapropter non dubitaverunt sa-

cris

stori, ut Apollini & Dianæ, ut Veneri & Adonidi, ut Cybelæ & Atti. Hæc numina societatem inter se habere dicebantur, itaque ambobus unà sacrificabatur, præsertim Castori & Polluci, ita tamen ut utrique suus haberetur honos, & ideo Marcellus coactus hac admonitione & superstitione Pontificum nòn unam ædem duobus Diis, sed duas ædificare & consecrare. *Oliver.*

Obruitur.] Contigit A. V. DXVI.

Consularibus.] Distinctius aptiusque scribo, *tot* & *tam*; item, *Consulatibus.* Nam de Marcello retulerat quintùm Consule. Itaque recte, *Consulatus multos*, non pariter, *Consulares* legeris. Nec enim plures præcessere. *Lips.*

Collegii Saliorum.] Salii, ut Livius tradit libro XII. in urbe fuère à Numa constituti, & Marti gradivo consecrati, qui totidem ancilia per urbem cum saltibus gestabant, tripudiis canentes veterem Mamurii memoriam. *Collegii Saliorum.*] Servius Danielis ad VIII. Æneid. *Salii sunt, qui tripudiantes aras circumibant. Saltabant autem ritu veteri armati post victoriam Tiburtinorum de Volscis. Sunt autem Salii Martis & Herculis, quoniam Chaldæi stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur, & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam hos à saltu appellatos tradunt, quos alii à Numa institutos, ut arma ancilia portantes saltarent. Ergo bene à saltu appellati. Horum numerum Hostilius addidit: nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus Carminibus invenitur, Collini & Quirinales à Numa instituti: ab Hostilio vero Pavorii & Pallorii instituti. Habuerunt sane & Tusculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse, qui Trojanis junctus, hunc ludum in sacris instituerit: nonnulli tamen hos à Dardano institutos volunt, qui Samothracibus Diis sacra persolverent. Quidam etiam dicunt Salios à Morrio Rege Vejentanorum institutos; ut Alesus Neptuni filius eorum Carmine laudaretur, qui ejusdem regis familiæ auctor ultimus fuit.* Vetus Glossarium: Salius Ἱερεὺς ὁ τὰ διοπετῆ ὅπλα θεραπεύων. ὑμνῳδός. πρύτανις. Adi Festum. *Colerus.*

Ancilia.] Ancile de cœlo delapsum, ut fingebant, Numa consecravit.

Ita

cris imperia servire: ita se humanarum rerum futura regimen existimantia, si divinæ potentiæ bene atque constanter fuissent famulata.

10. Quod animi judicium in privatorum quoque pectoribus versatum est. Urbe enim à Gallis capta, cum Flamen Quirinalis Virginesque Vestales sacra onere partito ferrent, easque pontem Sublicium transgressas, & clivum, qui ducit ad Janiculum, descendere incipientes, L. Albanius plaustro conjugem, & liberos vehens aspexisset. propior publicæ religioni, quam privatæ charitati, suis, ut plaustro descenderent, imperavit: atque in id virgines & sacra imposita, omisso cœpto itinere, Cære in oppidum pervexit: Ubi cum summa veneratione recepta, grata memoria, ad hoc usque tempus hospitalem humanitatem testantur: Inde enim institutum est, sacra Cæremonias vocari, quia Cæretani ea, in fracto Rep. statu, perinde ac florente, coluerunt. Quare agreste illud & sordidum plaustrum, tempestive capax cujuslibet fulgentissimi triumphalis currus, vel æquaverit gloriam, vel antecesserit.

11. Ea-

Ita se humanarum rerum.] Magis placet Pulmaniani exemplaris lectio: *Ita se humanarum rerum velut curam gerere existimantia.* Quæ quidem sententia pulchrior & nitidior videtur. *Pighius.*

Quod animi judicium.] Contigit A. V. CCCLXIII.

Pontem sublicium.] Festus ait quorundam opinione esse vocabulum hoc Volscorum. Scaliger *sublicum* non secus atque *obliquum* dici existimat, ab inusitato *liquis.* Liquis autem, ut Vetus autor loquitur de Figuris, est, quæ minuendi laboris causa, & salva rectorum ratione angulorum secundum ipsam extremitatem subtenditur. *Scalig.* Pons autem sublicius, & Pons sacer, & Pons Herculis, & Pons Æmilius à Lampridio, & ab Antonino Pons Lepidi dictus; circiter pedes sexcentos à Palatino distat. Fundamenta parum supra Navalia in fluminis alveo apparent, ex solido marmore: unde aliquando pons marmoratus dictus, omnium primus & antiquissimus, hodie nullus. *V. Fabritius.* Vide & Marlianum.

Ianiculum.] Urbi ab Anco Mons hic additus; nunc à flavis arenis mons aureus vel Montorius dicitur.

L. Albanius.] Ita lib. Dan. Florus & Livius, *L. Albinius.* An rectius erat *Albinus*? Coler.

Cærein oppidum pervexit.] Ita correcte magis in antiquo: vulgo, *Cere in oppidum pervexit.* Pigh. *Cære in opidum.*] Lib. Dan. *Cære opidum:* quod agnosco lubens. De hoc opido Livius, Plinius. Agillam olim dictum fuisse multis docet Servius VIII. Æneid. Strabo lib. V. *Coler.*

Cæremonias.] Vide supra pag. 3.

Eadem,

II. Eadem reipublicæ tempestate C. Fabius Dorso memorabile exemplum servatæ religionis dedit. Namque Gallis Capitolium obsidentibus; ne statum Fabiæ gentis sacrificium interrumperetur, Gabino ritu cinctus, manibus humerisque sacra gerens, per medias hostium stationes,

Eadem tempestate.] Contigit A. V. CCLXIII.

C. Fabius Dorsuo.] *Dorso* videtur scribendum, ut Mento, Pedo, Gulo, Fronto, Capito, qui item ejus generis cognomina sunt. Quædam manuscripta exemplaria perperam, *dorso suo*, habent. An vero hinc Fabio cognomen, quod sacra dorso ac humeris per hostium castra tulerit? *Pigh.*

Namque Gallis, &c.] Scilicet Senonibus.

Capitolium.] Capitolium in monte Tarpeio situm, Superbi maxime opus. Quod his fere verbis describit Dionysius: *Situm est in alta crepidine, habetque in ambitu octo jugera, sic ut latera singula ducentorum fere pedum sint, exigua latitudinis & longitudinis differentia, nisi quod ista illam vincit vix pedibus quindenis. Qua parte frons ejus meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus duplici. In ipso sunt tres cellæ ex ordine, à lateribus communione parietum clausæ, media est Iovis, utrinque altera Iunonis, altera Minervæ, sub eodem laqueari, eodemque tecto.* Hæc hactenus Dionysius. Capitolium autem ita vocabant, quam Græci ἄκραν, quod esset κορυφὴ τῆς πόλεως. At fabula capitis inventi ad gentis nobilitatem. Capitolium ergo Latina vox, ut Pergamus in Phrygia. *Scaliger.* De ejus magnificentia non opus est multa adferre. In illo Tarquinii Capitolio primitus ænea erant limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis aureis ædiles posuerant. Post Carthaginem eversam laquearia inaurata fuerunt. Catulus autem tegulas æreas inauravit. Suo tempore in inaurationem solam 12000 talenta impensa refert Plutarchus, id est, nostra computatione, septem milliones. *Lips.* Recte itaque dixit Virgilius:

Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.

Fabiæ gentis.] Antiquissima gens, quæ ad Aborigines primos Latii populos originem refert, stirpem ad Fabium Herculis filium, ut scribit Plutarchus in Maximo. Fuêre in ea gente, Vibulani, Ambusti, Maximi, Pictores; addidit & Labeones ex antiquis denariis F. Ursinus. *Ne statum Fabiæ gentis sacrificium interrumperetur.*] Sic etiam Atrebatensis collegii MS. Codex. Quæ antiqua lectio, videtur esse, remanens item in Gemblacensi. *Stata sacrificia* vocat Festus, quæ certis diebus fieri debeant, citarque M. Catonis verba in L. Veturium, cum ei equum Censor adimeret, cum dicit: *Quod tu, quod in te fuit, sacra stata solennia, capite sancta deseruisti.* quod vocabulum & Livio restitui poterit, ubi de hac eadem re scribit lib. v. legendumque ita: *Sacrificium erat statum in Quirinali colle Fabiæ genti.* Pighius.

Gabino ritu.] Videlicet toga in tergum rejecta sub lacerto, ita ut ad dexteram partem laciniam traherent, & sub veste exteriore laciniæ manus dextra teneretur: hoc factum est, quia cum Gabini sacra celebrarent, hostes supervenêre; illi autem, rejecta per tergum lacinia vestis, ut essent expeditiores, hostem insecuti fuderunt atque fugarunt. De hoc ritu Lucanus:

nes, in Quirinalem collem pervenit: ubi omnibus solenni more peractis, in Capitolium, post divinam venerationem victricium armorum perinde ac victor, rediit.

12. Magna conservandæ religionis etiam P. Cornelio, & Bæbio Tamphilo Coss. apud majores nostros acta cura est. Siquidem in agro L. Petillii scribæ sub Ianiculo cultoribus

Turba minor sequitur ritu succincta Gabino. Oliver.

Vide & Serv. & Isidor. lib. XIX. cap. 24.

Quirinalem collem.] Qui à Quirini æde nomen accepit. Habet ab ortu Viminalem; à meridie Cæsaris & Nervæ forum; ab Occidente, Urbem planam; à Septentrione Collem Hortulorum, & Campum Martium. Dicitur & Agonius, quod Circo Flaminio eruptione Tiberis inundato, ludi Agonales in eo fierent. Si Victoris liber emendatus est, Clatræ & Apollinis dicitur à templo quodam. Hodie autem Mons Caballinus dicitur, à duobus equis marmoreis, qui stant ibidem in excelsa basi, cum suis ductoribus, prope ædem S. Saturnini, qui à Phidia & Praxitele sunt facti, si titulus verus est. *G. Fabricius.*

Magna conservandæ religionis.] Livius de Bello Macedonico lib. XL. *Eodem*, inquit, *anno in agro L. Petilii Scribæ sub Ianiculo, dum cultores altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis, literis Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat, in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Rom. sepultum esse; in altera libros Numæ Pompilii inesse: eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, qui titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa sine ullo vestigio corporis humani, ac ullius rei per tabem tot annorum omnibus absumptis; in altera duo fasces candelis involuti, septenos habuere libros non integros modo, sed recentissima specie; septem libri Latini de Iure Pontificio erant, septem Græci de Disciplina Sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit.* Addit Antias Valerius Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide; primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti, mox pluribus legentibus cum vulgarentur. Q. Petilius Prætor Urbanus studiosus legendi hos libros à L. Petilio sumpsit, & erat familiaris usus, quod scribam eum quæstorem Q. Petilius in decuriam elegerat. Lectis rerum summis cum animadvertisset pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem conjecturum esse, prius quam id faceret, se ei permittere, uti si quid, seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur, id integra sua gratia eum facturum. Scriba Tribunos plebis adiit, à Tribunis ad Senatum res est rejecta; Prætor se & jusjurandum dare paratum esse ajebat, libros eos legi servarique non oportere: Senatus censuit satis habendum, quod prætor jusjurandum polliceretur, libros primo quoque tempore in comitio concremandos esse, pretium pro libris, quantum Q. Petilio Prætori, majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum, id scriba non accepit, libri in comitio, igne per victimarios facto, in conspectu populi cremati sunt. De numero librorum Plin. lib. XIII. Nat. Hist. varias refert scriptorum opiniones, ut alii XIV. alii plures, alii pauciores fuisse dicant. *Oliver.* Contigit A.V. DLXXII.

Lucii Petillii Scribæ] Varro non Petillii, sed Terentii agrum fuisse dicit, teste

ribus terram altius verſantibus, duabus arcis lapideis repertis: quarum in altera ſcriptura indicabat, corpus Numæ Pompilii Pomponis filii fuiſſe: in altera libri reconditi erant, Latini ſeptem de jure pontificum, totidemque Græci de diſciplina ſapientiæ: Latinos magna diligentia aſſervandos curaverunt: Græcos, quia aliqua ex parte ad ſolvendam religionem pertinere exiſtimabantur, L. Petillius Prætor Urbanus ex auctoritate Senatus per victimarios igne facto, in conſpectu populi cremavit. Noluerunt enim priſci viri quicquam in hac aſſervari civitate, quo animi hominum à Deorum cultu avocarentur.

13. Tarquinius autem rex M. Tullium Duumvirum, quod librum ſecreta civilium ſacrorum continentem, cuſtodiæ ſuæ commiſſum, corruptus Petronio Sabino deſcribendum dediſſet, culeo inſutum in mare abjici juſſit; Idque ſupplicii genus multo poſt parricidis lege irrogatum

teſte Auguſtino de Civit. Dei, quod ita ſolvitur, ut intelligamus agrum fuiſſe Petillii, ejus cultorem fuiſſe Terentium. *Badius.*

Ianiculo.] Vide ſupra pag. 16.

Verſantibus.] Fodiendo invertentibus.

Numæ Pompilii, &c.] In aliis, *Numæ Pomponis filii.* Sic enim Livius lib. XL. cujus eadem fere verba refert Valerius: *Quæ formulam quaſi nobis repræſentant epitaphii vetuſti.* Pighius.

Victimarios.] Per miniſtros victimarum; qui victimas ligabant, cultrum, aquam, & molam parabant, & reliqua, quæ ſacris erant neceſſaria, victimarii dicebantur. erant igitur miniſtri ſacrificiorum. *Oliver.*

Duumvirum.] Duo primum fuêre tantummodo, qui libris Sibyllinis præficiebantur; & hi erant patritii: deinde decem præfecti ſunt; poſtea XV. uſque ad Syllana tempora; poſtremo quinquaginta fuerunt, & licet fuerint plures, in his tamen decemvirorum nomen remanſit. *Idem.*

Culeo inſutum.] Culeus erat corium lupinum, in quo gallus, ſerpens, & ſimia includebantur: deinde qui ejuſmodi ſupplicium meruiſſet, inſuebatur hoc culeo, & in proximum fluentem projiciebantur. Pæna autem erat gravis, quia gallus ſerpentem, ſerpens ſimiam, ſimia hominem inſequebatur. Hoc autem ſupplicii genus parricidis irrogatum eſt. P. Malleolus, matre interempta, primus omnium inſutus culeo, in mare præcipitatus eſt. *Idem.*

Idque.] Contigit A. V. DLIII.

Multo poſt.] Vulgo, *non multò poſt.* Quia uſque ad tempora Syllæ & Marii, qui ſexcenteſimo fuerunt ab urbe condita anno; hoc lege Pompejana datum eſt ad populum. *Oliv.* *Idque ſupplitii genus non multo poſt.*] Eradenda vox negativa, *non*, quæ in nullo manuſcriptorum habetur. Quadringenti enim amplius anni fuêre poſt regum tempora, quando primus ea pœna periit Romæ matricida Malleolus. *Pighius.* *Multo poſt.*] Poſt bellum Cimbricum & victoriam

tum est. Justissime quidem: quia pari vindicta parentum ac Deorum violatio expianda est.

14. Sed in his quæ custodiam religionis attinent, nescio an omnes M. Atilius præcesserit, qui ex victore speciosissimo, insidiis Asdrubalis, & Xanthippi Lacedæmonii ducis, ad miserabilem captivi formam deductus, ac missus ad S. P. Q. R. legatus, ut ex se & uno, & sene, complures Pœnorum juvenes pensarentur: in contrarium dato consilio, Carthaginem repetit; non ignarus ad quam

ctoriam Marii. Auctor Florus, & Oros. lib. v. cap. 16. *Coler.*

Sed in his quæ custodiam.] Hic M. Atilius Regulus fuit, qui primo Punico bello post gravissimas Carthaginiensibus clades illatas, tandem insidiis Hasdrubalis & Xantippi Lacedæmonii ducis captus, & Carthaginem ductus, Romam missus est ad Senatum, ut ipsius permutatione omnes Carthaginiensium captivi restituerentur; contentique solo ejus sacramento, nullo alio de ritu valide illum astrinxerunt. Hoc in Senatu cum Attilius exposuisset, primus de hac re sententiam rogatus, negavit pro se uno & sene tot juvenes & validos hostibus esse reddendos, in cujus sententiam facto senatusconsulto non reddi scilicet captivos, cum, ut in patria remaneret, à familiaribus & liberis enixe rogaretur, qui dicerent nefas non esse perfidis fidem non servasse, nulla ratione adduci potuit, ut à fide desisteret. Maluit ergo ad certum supplicium redire, quam jusjurandum violare. poterat hic saluti suæ consulere, sed quamvis se sciret ad sævissimum hostem rediturum, tamen religionem servandam esse putavit; novis namque & exquisitis exemplorum modis excruciatus est. Etenim resectis palpebris in machinam conjectus est, cui erant aculei præfixi, vel claviculi pedibus acutis in interiorem partem versi, tractaque est per totam civitatem machina, & in omnes partes versata, denique, post multos cruciatus in mare dejecta. Cicero in Oratione contra Pisonem: *Nec mihi M. Attilius Regulus, quem Carthaginienses resectis palpebris illigatum in machina necaverunt vigilando, supplicio videtur affectus. Supplicium enim fuisse venenum à Carthaginiensibus datum, quo tempore Romam ad Senatum pro captivorum permutatione legatum misère; quod ejusmodi fuit, ut non statim eum interimeret, sed mortem in diem proferret eo consilio; postea vero grassante sensim veneno, cor tabesceret.* Alii aliter ferunt de hujus viri supplicio, dicunt enim quod eum Carthaginienses in atris & profundis tenebris claudebant, ac diu retentum, post ubi Sol visus erat ardentissimus, repente educebant, & adversus ictum Solis oppositum continebant, atque intendere in cœlum oculos cogebant, palpebrasque ejus, ne connivere posset, sursum deorsum ductas insuebant. Tuditanus autem somno diu prohibitum, atque ita vita privatum refert: idque ubi Romæ cognitum est, nobilissimos Pœnorum captivos liberis Reguli à Senatu deditos, & ab his, in armario muricibus præfixo destitutos, eadem insomnia cruciatos, interiisse. *Oliver.* Contigit A. V. CDXCVIII.

Missus.] Contigit A. V. DIII.

Non ignarus.] Hoc idem affirmat Cicero in Paradoxis: dicit enim; *Neque ego M. Regulum ærumnosum, nec infelicem; nec miserum unquam putavi: non enim magnitudo animi cruciabatur à Pœnis, non ejus gravitas, non fides, non*

quam crudeles, quamque etiam merito infeſtos ſibi Deos reverteretur: Verum his juraverat, ſi captivi eorum redditi non forent, ad eos ſe rediturum. Potuerunt profecto Dii immortales efferatam mitigare ſævitiam: ceterum quo clarior eſſet Atilii gloria, Carthaginienſes moribus ſuis uti paſſi ſunt: tertio Punico bello religioſiſſimi ſpiritus tam crudeliter vexati, urbis eorum interitu juſta exacturi piacula.

15. Quanto noſtræ civitatis ſenatus venerabilior in Deos! qui poſt Cannenſem cladem decrevit, ne matronæ ultra trigeſimum diem luctus ſuos extenderent, uti ab his

non ulla virtus, non denique tot virtutum præſidio munitus animus, tantoque conatu virtutum ſeptus, cum corpus caperetur, capi ipſe certe non potuit. Item lib. III. de Off. *Nec vero tum ignorabat ſe ad crudeliſſimum hoſtem, & ad exquiſita ſupplicia proficiſci, ſed jusjurandum ſervandum putabat.*

Infeſtos Deos.] Quippe quorum multa funera ediderat. *Idem. Infeſtos Deos.*] Abeſt vox poſterior à lib. Dan. & abeſt jure. intelligit Carthaginienſes. *Coler.*

Verum his juraverat.] *Quia* vulgatum in Campenſi non habetur, & ſuperfluum eſt, hiulcamque reddit clauſulam. *Pighius.*

Potuerunt profecto Dii.] Hic quaſi deplorat, indignam Atilii Reguli mortem: dicit enim, ſi quid pietatis eſt, potuerunt Dii lenire efferatam Carthaginienſium crudelitatem.

Uti moribus ſuis.] Qui ſemper perfidi & immanes fuerant.

Tertio Punico bello.] Tametſi nunc quidem id Carthaginienſibus conceſsêre, Dii tamen poſt aliquot annos de illis graves, quamvis ſeras, ſumpsêre pœnas; nam urbem eorum delevit Scipio Æmilianus. Primum namque bellum confecit Lutacius, ſecundum Africanus ſuperior, tertium Scipio Æmilianus, qui dictus eſt Africanus inferior. Conſtat autem, teſte Eutropio, Carthaginem anno DCC. poſtquam condita fuit, deletam. *Oliver.*

Quanto noſtræ civitatis Senatus.] Poſt Cannenſem cladem, quæ accepta eſt Terentio Varrone & Paulo Æmilio Coss. apud Cannas Apuliæ vicum, hac maximè clade nobilitatum, ubi ſupra XL. hominum millia à Pœnis cæſa fuiſſe traduntur cum Paulo Æmilio Conſule, tantus mœror civitatem inceſſit, ut omnes, in luctu & ſqualore poſiti eſſent, nec ulla domus tanti mœroris expers inveniretur; & propterea Cereris ſacra, quæ non niſi per matronas in candida veſte celebrari licebat, ſuo ritu perfici non poſſent, quia lugentibus intereſſe non liceret, Senatus juſſit ne ultra XXX. diem flerent matronæ, ut ſacra Cereris perficere poſſent. Liv. lib. XXII. de Bello Punico ſecundo: *Tum privata quoque* (inquit) *per domos clades vulgatæ ſunt, adeoque totam urbem complevit luctus, ut ſacrum anniverſarium Cereris intermiſſum ſit, quia nec lugentibus id facere eſt fas, nec ulla in illa tempeſtate matrona luctus expers fuerit. Itaque, ne ob eandem cauſam alia quoque ſacra publica deſererentur, Senatusconſulto diebus triginta luctus eſt finitus.* Oliver. Contigit A. V. DXXXVII.

Trigeſimum.] Alioqui per annum lugere cogebantur.

his ſacra Cereris peragi poſſent: quia majore pene Romanorum virorum parte in execrabili ac diro ſolo jacente, nullius penates mæroris expertes erant. Itaque matres ac filiæ, conjugeſque, & ſorores, nuper interfectorum abſterſis lachrimis, depoſitiſque doloris inſignibus, candidam induere veſtem, & aris dare thura coactæ ſunt: Qua quidem conſtantia obtinendæ religionis, magnus cæleſtibus injectus eſt rubor ulterius adverſus eam ſæviendi gentem; quæ ne injuriarum quidem acerbitate ab eorum cultu abſterreri potuerat.

NEGLECTA.

16. Creditum eſt, Varronem conſulem apud Cannas cum

Romanorum virorum.] Sic MSS. Vulgo: *Romanarum virium parte.* Mulieres enim, licet occiſis viris afflictæ, feſtiva Ceretis ſacra obite coactæ ſunt. *Pigh.*

Candidam induere veſtem.] Quod in candida veſte Cereri ſacrificaretur à matronis, teſtatur Ovid. lib. x. Metamorphoſ.

Feſta piæ Cereris celebrabant annua matres,
Illa quibus nivea velatæ corpora veſte
Primitias frugum dant ſpicea ſerta ſuarum. Oliver.

Dare thura.] Suffitu credebantur Dii delectari. Antiquiſſimis tamen temporibus thura in uſu non fuêre. Arnob. lib. VII. contra Gentes: *Percunctamur de thure, unde aut quo tempore noſſe illud, aut ſcire poteritis, ut merito exiſtimetis aut eſſe Diis dandum, aut eorum acceptiſſimum voluntati: novella enim propemodum res eſt, neque annorum inexplicabilis ſeries, ex quo ejus notitia profluxit in has partes, & delubris meruit intereſſe divinis: neque enim temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroïcis, quidnam thus eſſet, ſcitum eſt, ſcriptoribus ut comprobatur à priſcis, quorum in libris poſita nulla ejus mentio reperitur, neque genitrix & mater ſuperſtitionis Hetruria opinionem ejus novit aut famam, ſacellorum ut indicant ritus, neque quadringentis annis quibus Albana res viguit, in uſum cuiquam venit, ſacra res cum fieret, neque ipſe Romulus, aut religionibus artifex in comminiſcendis Numa, aut eſſe ſcivit, aut naſci.*

Creditum eſt, Varronem Conſulem.] Necdum diſcedit à Cannenſi clade, ſed ejus occaſione poſt laudatam religionis obſervantiam tranſit ad exempla neglectæ religionis à Romanis. Quo loco vulgati codices perperam novum caput conſtituunt. *Pighius. Creditum, &c.*] Tranſit ad neglectam religionem. Hic autem Varro, qui C. Terentius dictus eſt, loco non ſolum humili, ſed etiam ſordido natus erat, teſte Livio. nam patrem ejus lanium fuiſſe dicit, ipſum inſtitorem mercis, filioque hoc ipſo in ſervili ejus artis miniſterio uſum. Is juvenis ex eo genere quæſtus pecunia à patre relicta, animum ad ſpem liberioris fortunæ adjecit, togaque & forum placuêre, proclamando pro ſordidis hominibus cauſiſque adverſus rem famamque bonorum; primo in notitiam populi, deinde ad honorem pervenit. *Oliver.* Contigit A. V. DXXXIII.

Tam

cum Carthaginiensibus tam infeliciter dimicasse ob iram Iunonis: quod cum ludos Circenses ædilis faceret, in Iovis Opt. Max. templo eximia facie puerum histrionem ad excubias tenendas posuisset: quod factum post aliquot annos memoria repetitum, sacrificiis expiatum est.

17. Hercules quoque detractæ religionis suæ, & gravem & manifestam pœnam exegisse traditur. Nam cum Potitii sacrorum ejus ritum (quem pro dono genti eorum ab

Tam infeliciter.] Quia, ut supra diximus, cæsa fuisse feruntur plus quam XL. millia Romanorum, & supra XX. millia capta cum ipso imperatore Paulo.

Ludos Circenses.] Ludi erant iidem qui & Romani, sicut idem Cic. testatur. Hi fiebant in honorem Jovis, Junonis, & Minervæ. Et referebant veluti ludos Olympicos Græcorum. Præmittebatur his ludis pompa Circensis. Hinc Sponsiones pro victoria aurigarum, qui quatuor coloribus distincti, de quibus Cassiodorus lib. III. Var. Epist. LI. *Colores autem in vicem temporum quadrifaria divisione funduntur, Prasinus virenti verno, Venetus nubila hyemi, Roseus æstati flammeæ, Albus pruinoso autumno dicatus est, ut quasi per duodecim signa digrediens, annus integer figuraretur; sic factum, ut Naturæ ministeria spectaculorum composita imagine luderentur.* Vide & Tertullianum lib. de Spectac. cap. 9 & Bullengerum de Circensib. Lud.

Ædilis faceret.] Aliud officium erat Ædilis Curulis, aliud Plebeji. Quidnam autem esset officium Curulis, Cicero Verr. ult. ostendit: *Nunc sum*, inquit, *designatus Ædilis. Habeo rationem quid à populo Rom. acceperim, mihi sanctissimos ludos maxima cum ceremonia Cereri, Libero, Liberaque faciendos, mihi Floram matrem, populo plebique ludorum celebritate placandam; mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Iovi, Iunoni, Minervæ esse faciendos; mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam, ob earum rerum laborem & solicitudinem fructus illos datos antiquiorem sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, Sellam Curulem.*] Ædiles plebeji ædibus tantum præerant Ic. l. II. ff. de Orig. jur. ita loquitur: *Itemque ut essent qui ædibus præessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerant, qui etiam ædiles appellati sunt.* Oliver.

Histrionem.] Sunt qui velint *Histrionem* ab Istria dictum, quia qui primus Romæ scenicam artem exercuit, ab Istria venerit; alii non ab Istria, sed ab Hetruria accitos Romam Histriones fuisse dicunt. Erant autem Histriones, qui Latine Ludii dicuntur, qui personati in scena comœdias & tragœdias agebant voce & corporis gestu, de quibus Cicero in Paradox. *Histrio*, inquit, *si paululum se moveat extra numerum, aut si versus pronunciatus est syllaba una brevior aut longior, exibilatur, exploditur.* Histriones autem infames erant L. IV. C. de His qui Not. infam.

Expiatum.] Expurgatum: quia infamis conditionis puerum excubiis Jovis præfecerat.

Hercules quoque.] Contigit A. V. CDXLI.

Potitii sacrorum ejus ritum.] Hercules, ut auctor est Livius, post occisum Cacum propter abactas boves, cum esset ad Euandrum deductus, se Jovis filium & Caci mortem virtute probavit; ob

ab ipso assignatum, velut hæreditarium obtinuerant) auctore Appio Censore, ad humile servorum ministerium transtulissent: qui erant numero super xxx. puberes, intra annum extincti sunt, nomenque Potitium in duodecim familias divisum, prope interiit. Appius verò luminibus captus est.

18. Acer etiam sui numinis vindex Apollo, qui Carthagine à Romanis oppressa, veste aurea nudatus, id egit, ut sacrilegæ manus inter fragmenta ejus abscissæ invenirentur. Brennus Gallorum dux, Delphis Apollinis

ob quam rem ab Euandro benigne est hospitio susceptus & pro numine habitus, denique Ara maxima est ei constituta, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore prædixerat, & Carmenta mater Euandri multo ante fuerat vaticinata. Cum ergo de suo armento ad sua sacrificia boves dedisset, inventi sunt duo senes, Pinarius & Potitius, quibus, qualiter se vellet coli, ostendit, scil. ut mane & vesperi ei sacrificaretur. Perfecto itaque matutino sacrificio, cum circa Solis occasum essent sacra repetenda, Potitius prior advenit; Pinarius postea extis jam consumptis. Unde iratus Hercules, statuit ut Pinariorum familia tantum ministra esset, epulantibus Potitiis & complentibus sacra. unde & Pinarii dicti sunt à *πεῖνα*, quæ Græce dicitur *fames*. nam senem illum, ut vult Servius, constat alio nomine fuisse nuncupatum. Unde Virgilius:

— *Primusque Potitius auctor,*
Et domus Herculei custos Pinaria sacri.

Oliver.

Auctore Appio.] Quia Appius auctor fuerat, ut hoc sacrificium transferrent ad ministerium servorum. Sciendum est, quod, teste Macrobio Saturn. lib. I. Sacris Herculis mulieres interesse non licebat. *Idem.*

Intra annum.] Festus, intra diem trigesimum. cum Valerio sentit Serv. ad VIII. Æn. cum ait: *In sacris Herculis nec servi intererant nec liberti: adeo ut Appius, qui sacra hac transtulit in libertos, vel ut quidam volunt, in servos publicos & caruerit oculis & intra annum omnem familiam perdiderit.* Idem Servius ad illud *(Herculei custos Pinaria templi)* intra breve tempus extinctos fuisse refert. Porro Valerius scribit nomen *Potitium* prope interiisse: Festus, omnes interiisse. *Coler.*

Luminibus captus.] Oculis & luce privatus. De hoc Appio dicemus lib. VII. cap. de Senectute. Fuit aut qui cum Pyrrho Epirotarum Rege pacem, quibus ille petebat conditionibus, fieri dissuasit anno ab Urbe condita CCCCLXI. teste Eutropio lib. secundo. *Oliver.*

Acer etiam sui numinis vindex Apollo.] Apollo nihilo segnius & ipse suum numen ultus est. Cum enim Scipio Africanus inferior Carthaginem militibus diripiendam concessisset, quidam Apollinis templum ingressus, ejus simulacrum aurea veste indutum spoliare tentavit; qua re indignatus Apollo, id egit, ut sacrilegæ manus inter fragmenta vestis & fimbrias à corpore abscissæ reperirentur. Contigit A. U. DCVII.

Invenirentur abscissæ.] Non dicit à quo, quasi à numine factum sit, cum forte à petentibus partem prædæ factum putet. *Badius.*

Brennus

nis templum ingressus, Dei voluntate in se manus vertit.

19. Nec minus efficax ultor contemptæ religionis filius

Brennus Gallorum Dux.] Affert secundum exemplum de vindicta Apollinis in sacrilegium Brenni, ducis Gallorum in Gallogræcia; qui, cum Delphicum templum spoliâsset, in furorem versus, sibi manum intulit. *Brennus Gallorum dux.*] In Campensi: *Brennus quoque Gallorum dux.* At in MSS. plerisque libris omnino omissum hoc exemplum est. Et sane inter externa potius referri debet. *Pighius. Brennus Gallorum dux.*] Audi Justinum lib. XXIV. de Brenno sic disserentem: *Habebat,* inquit, *Brennus lecta ex omni exercitu peditum sexaginta quinque millia, Delphorum sociorumque non nisi quatuor millia militum erant, quorum contemptu, Brennus ad acuendos suorum animos, prædæ ubertatem omnibus ostendebat: statuasque cum quadrigis, quarum ingens copia procul visebatur, solido auro fusas esse, plusque in pondere, quam in specie habere prædæ adfirmabat. Hac adseveratione incitati Galli, simul & hesterno mero saucii, sine respectu periculorum in bellum ruebant. Contra Delphi plus in Deo, quam in viribus spem ponentes cum contemptu hostium resistebant, scandentesque Gallos è summo montis verticepartim saxis, partim armis obruebant. In hoc partium certamine, repente universorum templorum antistites, simul & ipsi vates sparsis crinibus cum insignibus atque infulis, pavidi vecordesque in primam pugnantium aciem procurrunt: advenisse Deum clamant, cumque se vidisse desilientem in templum per culminis aperta fastigia, dum omnes opem Dei suppliciter implorant, juvenem supra humanum modum insignis pulchritudinis, comitesque ei duas armatas virgines, ex propinquis duabus Dianæ Minervæque ædibus occurrisse, nec oculis tantum hæc se perspexisse, sed audisse etiam stridorem arcus, ac strepitum armorum. Proinde nec cunctarentur Diis antesignanis hostem cædere, & victoriæ Deorum socios se adjungere summis obsecrationibus monebant. Quibus vocibus incensi omnes certatim in prælium prosiliunt. Præsentiam Dei & ipsi statim sensere. Nam & terræmotu portio montis abrupta, Gallorum stravit exercitum: & confertissimi cunei, non sine vulneribus hostium dissipati, ruebant. insecuta deinde tempestas est, quæ grandine & fulgure saucios ex vulneribus adsumpsit. Dux ipse Brennus cum dolorem vulnerum ferre non posset, pugione vitam finivit. Alter ex ducibus, punitis belli autoribus, cum decem millibus sociorum citato agmine à Græcia excedit.*

Delphis.] Ubi celeberrimum illud Apollinis oraculum, quam prædicendi vim spiritui terræ tribuit Cicero de Divinat. I, & Diodor. lib. VI. & X. Defecisse existimant plerique, quod vis illa telluris exhausta esset vetustate. Sed revera Diabolus illi præerat, cui silentium indixit adventu suo Servator. Ita repente cuncta admodum obmutuêre oracula. Quantæ opulentiæ fuerit hoc templum, ex eo apparet, quod Phocenses ad bellum sacrum plus quam decem talentorum Myriades acceperint. Inde opes templi, quæ quotannis donariis augebantur, existimari possunt.

Templum.] De hac spoliatione templi meminit Justinus.

Nec minus efficax ultor.] Devictis partibus Bruti & Cassii Cæsaris interfectorum, Octavius, Antonius & Lepidus, inter se orbem diviserunt. Octavius cadentem plagam, Lepidus meridianam obtinuit. Et cum Octaviam Octavii sororem Antonius duxisset uxorem, ut inita confœderatio vim majorem posset habere, se contulit in Ægyptum, ubi captus est illecebris Cleopatræ reginæ, divortii libellum paulo post misit Octaviæ. Qua re indignatus Augustus, bellum intulit Antonio; quem cum Cleopatra navali

 prælio

lius quoque ejus Æsculapius, qui consecratum templo suo lucum à Turullio præfecto Antonii, ad naves ei faciendas, magna ex parte succisum dolens, inter ipsum nefarium ministerium devictis partibus Antonii, imperio Cæsaris destinatum morti Turullium, manifestis numinis sui viribus eum in lucum, quem violaverat, traxit: effecitque Deus, ut ibi potissimum à militibus Cæsarianis occisus, eodem exitio, & eversis jam arboribus pœnas lueret, & adhuc superantibus, impunitatem consimilis injuriæ pareret: suamque venerationem, quam apud colentes maximam semper habuerat, multiplicaret.

20. Q. autem Fulvius Flaccus impune non tulit, quod in censura tegulas marmoreas ex Iunonis Laciniæ templo

prælio apud Leucadem Ambraciæ promontorium superavit. Cujus cladis acceptæ causam illam fuisse dicunt, quod Antonius præfectum quendam in lucum Æsculapio consecratum ad ligna succidenda navium conficiendarum gratia misisset, nam casus ita tulit, ut eo ipso tempore quo ligna cædebantur, Antonii partes devincerentur, ubi Lucum cædendo violaverat. *Oliv.* Cont. A. V. DCCXXIII.

Æsculapius.] Medicinæ præses, ideoque Apollinis filius. Hinc & ob vigilantiam, quæ in Medico requiritur, gallus ei sacer fuit. Unde & canis uberibus altus credebatur. Quod Serpens eidem sacer fuerit, qui in se rediret, eo innuêrunt annuam cœli conversionem atque aëris mutationem, quæ, ut varia effecta miseris mortalibus communicat, ita periti Medici est avertere. Pausanias tradit immolatam eidem fuisse capram, forte quod febri illam semper corripi Naturæ periti tradant. Ejus simulachrum barbatum, patris vero imberbe, merito ridet festivissimus Lucianus in Jove Tragœdo.

A Turullio præfecto.] Alii, *Turilio.* Turullium etiam vocant MSS. Codices, & Dion Cassius Histor. lib. 11. P. *Turullium*, referens eadem & quæ ad illustrandum hoc exemplum pertinent; nempe inter Cæsaris Dictatoris percussores proscriptum, postea bello Actiaco partibus Antonii adhæsisse, & ab eodem jam victo, & gratiam sibimet ambiente proditum ac traditum Augusto fuisse, ejusque jussu in insula Co (ubi lucum Æsculapii classis parandæ caussa succiderat) velut in vindictam numinis occisum fuisse. Scribe igitur in Valerio, *eum in lucum*, pro, *eum in locum.* Atque mox, *effecitque Deus, ut,* pro, *effecitque ut.* Ita enim volunt vett. lib. *Pigh.*

Adhuc superantibus.] Id est, extantibus, impunitatem consimilis injuriæ ne evertantur, peperit. *Badius.*

Quintus autem Fulvius Flaccus.] Abbreviator Livii: *Fulvius*, inquit, *Flaccus Censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliavit, ut ædem quam dedicaverat tegeret.* Hujus fuit uxor Sulpitia, quæ, ut Nasica, judicio Senatus omnium optimus; sic matronarum sententia, omnium castissima judicata fuit. *Oliver.* Contigit A. V. DLXXIX.

Tegulas.] Quærere libeat, cur eas tegulas transtulerit Fulvius. Rationem reddit Servius, ubi de nomine & templo

plo in ædem Fortunæ Equestris, quam Romæ faciebat, transtulit. Negatur enim, post factum, mente constitisse: quin etiam per summam ægritudinem animi expiravit, cum ex duobus filiis in Illyrico militantibus, alterum decessisse, alterum graviter audisset affectum. Cujus casu motus senatus, tegulas Locros reportandas curavit: decre-

plo Junonis Laciniæ lib. III. Æneidos: *In hoc templo illud miraculi fuisse dicitur, ut si quis ferro in tegula templi ipsius nomen incideret, tamdiu illa scriptura maneret, quamdiu is homo viveret, qui illud incidisset.* Coler.

Junonis.] Utplurimum Juno cum Luna confunditur, quæ & Samia dicta, tanquam בעלת שמים, id est Baalet Schamaim, sive regina cœli. Unde & Βῆλϑης Hesychio. Eadem Urania, Cœlestis. Augustinus eandem Pœnis Astartem vocari Quæst. XVI. ad Jud. II. affirmat. Ita illa πολυώνυμ☉. Vide tamen Vossium de Idol.

Laciniæ.] Lacinius latro fuit nobilissimus, qui extrema Italiæ multis latrociniis infestabat. Hunc Hercules, cum occidisset, ad expiationem loci placationemque Junonis, qui sibi irata dicebatur, ei templum dedicavit, & à nomine latronis *Iunonem Laciniam* appellavit. Virgil.

Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur: attollit se Diva Lacinia contra.

Nisi Lacinia dicatur à Lacinio promontorio. Alii dicunt à rege conditore fuisse nominatum templum illud: de quo diversas scriptorum sententias invenio, ubi situm fuerit. Nam Valerius cum dicat in fine hujus exempli, cujus casu motus Senatus, tegulas Locros reportandas curavit, innuere videtur, Locris fuisse templum istud. At Livius Crotonæ fuisse ostendit, cum in descriptione illius urbis dicat: *In urbe nobile templum ipsa urbe erat nobilius Laciniæ Iunonis, sanctum omnibus circa populis.* Et iterum: *Templum*, inquit, *inclytum divitiis etiam, non tantum sanctitate.* At Strabo lib. VI. post fines Crotoniatas esse vult. *Post Scyllaceum*, inquit, *Crotoniatarum fines sunt, & Iapygum terna promontoria, deinde Laciniæ Iunonis templum superiori ætate locupletissimum, donisque frequentissimis plenum.* Theocritus vero in Eclogis parte orientali propinquam Crotonem esse significat. Constat tamen promontorium Lacinium in regione Locrensi fuisse, teste Plin. Nat. Hist. lib. III. in Descriptione Locrorum. *Oliver.*

In ædem Fortunæ.] Templum Deæ Fortunæ, quæ insidens equo fabricata fuerat & erecta. *Oliver. Fortunæ Equestris.*] Erat & templum Fortunæ Plebeiæ.

In Illyrico.] Illyricum latissime patens Europæ regio, sed Plinius inter Arsiam & Titium flumina comprehendit. Cui respondet hodie Slavonia. *In Illyrico.*] In bello, quod gessit pop. Rom. adversus Persen Macedoniæ regem & Illyricos.

Tegulas Locros reportandas curavit.] Pulmanni Codex habet, *loco reportandas*: fortassis legendum, *illico reportandas*. Neque enim nomen loci Livius ipse exprimit, ex quo videtur Valerius desumpsisse hanc Historiam. Et sane constat Laciniæ Junonis celeberrimum illud templum, non Locris fuisse, sed ad Crotonem, vix passuum milibus sex ab urbe distans, quod ipsum pulcherrime describit idem Livius lib. XXIV. Meminere Strabo lib. VI. Virgilius Æneid. III. ac Commentator Servius, item Stephanus de Urbibus, & alii. *Pighius.*

Locros.]

decretique circumspectissima sanctione impium opus censoris retexuit.

21. Tam me hercule, quam Q. Pleminii legati Scipionis

Locros.] Locri urbs est magnæ Græciæ. Populi autem vocantur Epizephyrii, à Zephyrio promontorio. Quos colonos fuisse Locrorum in Græcia constat. Erant enim in Græcia Locri, Ozolæ, Epicnemidii, & Opuntii. Ab Opuntiis juxta Virgilium Epizephyrii originem traxêre. Naricios enim appellavit illo versu:

Heic & Naricii posuerunt mœnia Locri. Narix autem urbs Opuntiorum. *Thys.*

Decretique circumspectissima sanctione.] Vulgo, *sanctitate.* Campens. exempl. *sanctissima circumspectione:* nec quidem satis apte. Hoc tamen ea variatione colligitur, priorem illam lectionem puriorem fore, si pro *sanctitate*, *sanctione* legas. Decreta enim ac leges sanctionibus quibusdam firmari ac muniri solent; sc. vel pœnæ alicujus adjectione, vel adversarum aliarum legum expressa derogatione. Cujus pulcherrimum exemplum extat Romæ in æneа Lateranensis Ecclesiæ tabula. *Pighius.*

Retexuit.] Delevit. Translatio sumpta à textoribus. nam qui texunt fila, in ordinem redigunt, qui vero retexunt opus, in ordinem redactum delent. Ergo retexuit, delevit, & emendavit. *Oliv.*

Tam.] Contigit A. V. DXLIX.

Pleminii legati.] Pleminium legatum Scipio Locris cum præsidio pop. Rom. præfecerat: is præter multa facinora, quæ fœda nimis & indigna in Locrenses ediderat, templum quoque Proserpinæ, quod ibi nobilissimum & opulentissimum fuerat, nimia avaritia tactus, diripuit. nam ibi thesaurum ingentem reposuerunt Locrenses; quem ex ipsius Proserpinæ luco confecerant, cum ibidem magni & quotidiani proventus reportarentur. Quare legatus thesauri cupiditate captus, pecuniam surripuit; quod ubi rescivit Senatus, legatum Romam vinctum deduci jussit. Cognita deinde causa, ubi culpæ affinem esse intellexit, in carcerem trudi jussit, ubi pediculari morbo, ut quidam volunt, ante causæ dictionem, consumptus est. Verum non minus ipsa se Dea, quam ejus numen senatus vindicavit. Constat enim, teste Liv. lib. XIX. secundi Punici Belli, post direptionem factæ pecuniæ tantum omnibus sacrilegio contactis injectum esse furoris, ut numinis instinctu omnes inter se, Dux in Ducem, miles in militem hostili quadam rabie converterentur; nam rapto poculo argenteo ex oppidani cujusdam domo, pernitiosa statim orta est seditio inter Pleminium & Tribunorum milites, ubi accensa pugna, vulneratis cæsisque nonnullis, cum Pleminius de Tribunis, tanquam seditionis auctoribus pararet sumere supplicium, illorum milites ex recenti victoria ferociores facti, ex omnibus locis ad opem ferendam concurrunt; qui cum violata virgis tribunorum corpora vidissent, in multo impotentiorem iram accensi, sine respectu non majestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum, multaris lictoribus, impetum faciunt, ipsumque à suis interceptum & seclusum hostiliter lacerarunt, & prope exanguem naso auribusque mutilatis relinquunt. Quibus rebus ad Scipionem delatis, qui tunc erat Messanæ, post paucos dies Locros cum exercitu venit, & cognita causa, tribunis sontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad Senatum mitterentur, Messanam rediit. Pleminius impotens iræ, tribunos ad se attrahi jussit, laceratosque omnibus suppliciis, quæ pati corpus ullum possit, interfecit; nec satiatus vivorum pœna, insepultos projecit. Simili crudelitate in Locren-

pionis in thesauro Proserpinæ spoliando sceleratam avaritiam justa animadversione vindicavit. cum enim vinctum Romam protrahi jussisset, is ante causæ dictionem in carcere teterrimo genere morbi consumptus est: pecuniam Dea ejusdem senatus imperio, & quidem summam duplicando, recuperavit.

Externa exempla, observatæ vel neglectæ religionis.

1. Quod quidem ad Pleminii facinus pertinuit, bene à patri-

Locrensium principes est usus, quos ad conquerendas injurias ad P. Scipionem profectos audivit. Hunc igitur catenis vinctum Romam rractum fuisse ferunt, & in carcerem conditum, & ante dictionem causæ mortuum. Clodius tamen Licinius in lib. III. rerum Romanarum refert hunc ludis votivis, quos Romæ Aphricanus iterum Consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carcerem fugiendique haberet occasionem. Patefacto deinde scelere, delegatum in Tullianum ex Senatusconsulto, ibique teterrimo mortis genere consumptum. *Oliv.*

Teterrimo genere morbi consumptus est.] Alias, *genere mortis.* Liv. lib. XXXVI. in Tullianum seu inferiorem postea carcerem demissum atque necatum scribit, cum de urbe per sceleratos homines incendenda habuisse concilia compertus esset. Sed hæc Livius ex Clodii Licinii rerum Roman. lib. III. refert; alii mortuum prius in vinculis, quam de eo populi judicium perficeretur, volunt. *Pighius.*

Quod quidem ad Pleminii, &c.] Pyrrhus cum e Sicilia rediens, Locros classe præterveheretur, inter alia fœda, quæ in Locrenses facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diem spoliavit, atque ita pecunia in naves imposita ipse terra est profectus. Classis postero die fœdissima tempestate lacerata fuit, omnesque naves, quæ sacram pecuniam habuerant, in littora Locrensia revectæ. Liv. lib. XXIX. ubi de Pleminio loquitur; *Nam avaritia*, inquit, *ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit, nec alia modo templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri, præterquam quæ à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur.* Ergo sic ante regiæ naves laceratæ naufragiis, nihil in terram integri, præter sacram pecuniam Deæ, quam asportabant, extulerant. Tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis, ad ultionem templi furorem adjecit: hac igitur tanta tempestate & clade superbissimus rex edoctus Deos esse, pecuniam omnem conquisitam in thesauros Proserpinæ referri jussit, nec tamen illi unquam postea prosperi quicquam evenit, pulsusque Italia, turpiter satis ignobili atque inhonesta morte, temere nocte ingressus Argos, occubuit. Senatus igitur, quantum ad Pleminium pertinet, Deam ultus est, quod vero ad Pyrrhum spectat, Dea se ipsa vindicavit. *Oliver.*

Quod quidem ad Pleminii facinus.] Ita est in Ver. Cod. Alii legunt: *Quæ quod ad Pleminii facinus.* Externa hoc paragrapho exempla incipiunt cultæ vel neglectæ

patribus conſcriptis vindicatum eſt. Quod ad violentas regis Pyrrhi ſordeis attinuerat, ſeipſam potenter atque efficaciter Dea defendit. Coactis enim Locrenſibus, ex theſauro ejus, magnam illi pecuniam dare, cum onuſtus nefaria præda navigaret, vi ſubitæ tempeſtatis tota cum claſſe vicinis Deæ littoribus illiſus eſt; in quibus pecunia incolumis reperta, ſanctiſſimi theſauri cuſtodiæ reſtituta eſt.

2. At non ſimiliter Maſiniſſa rex; cujus cum præfectus claſſis Melitam appuliſſet, èque fano Iunonis denteis eburneos eximiæ magnitudinis ſublatos, ad eum pro dono attuliſſet: ut comperit unde advecti eſſent, quinqueremi reportandos Melitam, inque templo Iunonis collocandos curavit, inſculptos gentis ſuæ literis, ſignificantibus regem ignorantem eos accepiſſe & libenter Deæ reddidiſſe. Factum Maſiniſſæ plus animo, quam Punico ſanguini conveniens: quamquam quid attinet mores natione pendi?

glectæ religionis, ut in Pulmanni codice annotatum quoque invenio: igitur eo loco interferendus eſt titulus. *Pighius.*

Pyrrhi ſordes.] Avaritiam: ſic enim majores avaritiam *ſordes* appellarunt, quia nihil hominem faciat ſordidiorem, quam avaritia.

Maſiniſſa.] Galæ Maſſæſulorum Regis filius, cum Micipſa & Romanis Syphacem regno expulit, conſtantiſſimæ in Romanos fidei; nam & moriens P. Scipionem Æmilianum, obſidentem Carthaginem è caſtris evocavit, & regni inter liberos dividendi ipſe poteſtatem fecit. *Maſiniſſa rex.*] Sic in MSS. & in Cicerone. Alii habent, *Maſiniſſa rex Numidarum.* Quapropter è ſcholiis irrepſiſſe in contextum Valerii ſuſpicor. *Pighius.*

Melitam.] Inſula eſt in Siculo mari poſita, haud longe à Sicilia periculoſo disjuncta mari, ut teſtatur Plinius libro III. Nat. Hiſtor. & Cicero Verrin. In hac autem fuit oppidum ejuſdem nominis, à quo non longe in promontorio Fanum Junonis fuit antiquum, ſumma cum reverentia celebratum, de quo ſublati fuêre dentes eburnei ſupra dicti. Ovidius de Faſtis:

Fertilis eſt Melite ſterilis vicina Coſini
Inſula, quam Libyci verberat unda freti. Oliver.

Quinqueremi.] Habente quinque remorum ordines.

Factum Maſiniſſæ plus animo, quam Punico ſanguini conveniens.] Ita etiam habetur in Campenſi exemplari. In aliis eſt: *Factum Maſiniſſæ animo, magis quam Punico ſanguini conveniens.* Recte trunca ſuppletur oratio. *Pighius.*

Mores natione pendi.] Sicut de Themiſtocle legitur, quem Seriphio cuidam reſpondiſſe ferunt: nec tu ſi Athenienſis eſſes, clarus unquam extitiſſes, nec ego ſi Seriphius eſſem ignobilis, cum ille patriam diceret Themiſtocli dediſſe nobilitatem. *Oliver.*

Syra-

di? in media barbaria ortus, ſacrilegium reſcidit alienum.

3. Syracuſis Dionyſius genitus, tot ſacrilegia ſua, quot jam recognoſcimus, jocoſis dictis proſequi voluptatis loco duxit: fano enim Proſerpinæ ſpoliato Locris, cum per altum ſecundo vento claſſe veheretur, ridens amicis, Videtiſne ait, quam bona navigatio ab ipſis Diis immortalibus ſacrilegis tribuatur? Detracto etiam Iovi Olympio magni ponderis aureo amiculo, quo eum tyrannus Hiero è manubiis Carthaginienſium ornaverat, injectoque ei laneo pallio, dixit; æſtate grave amiculum eſſe, hieme frigidum: laneum autem ad utrumque tempus anni aptius. Idem Epidauri Æſculapio barbam auream demi

Syracuſis, &c.] Bene, inquam, dixit, non oportere mores natione perpendi, cum Maſiniſſa in media barbarie natus, ſacrilegium emendaverit; Dionyſius vero Syracuſis genitus, quam conſtat urbem Græcarum fuiſſe præſtantiſſimam, ubi ſtudia humanitatis exercerentur, non tamen ab ingenio ſuo diſcedere potuit, quin ſacrilegia multa committerentur Syracuſis, ac ſi diceret, in qua urbe mores & Philoſophorum præcepta vigebant. Syracuſæ omnium Græcarum urbium maxima atque pulcherrima fuit. *Oliver.*

Dionyſius.] Scilicet ſuperior.

Proſerpinæ.] Nihil notius raptu Proſerpinæ, in cujus honorem templum erectum. Orpheus tamen & Pauſanias in Attica rem geſtam tradunt, qua Cephiſus amnis Eleuſinem præterit. Deo quoque appellatur Heſychio. Unde Deois Proſerpina apud Auſonium. Simul illa cum Cerere in Eleuſiniis ſacris colebatur. Theſmophoria in honorem Proſerpinæ raptus maxima cum luctu menſe Pyanepſide habebantur, quem ἀπόθεσμον ideo menſem appellavit Plutarchus.

Locris.] Vide ſupra pag. 28.

Iovi Olympio.] Templum fuit Jovis Olympii in urbe Acarnania haud procul à Syracuſis, ſicut vult Cicero in Verrinis: *Alia*, inquit, *urbs eſt, haud procul à Syracuſis, cui nomen eſt Acarnania, in qua Olympii Iovis antiquiſſimum fanum eſt.* Oliverius. *Iovi Olympio.*] Varia fuêre Jovis cognomina; nam & pater Chaonius & Anxyrus, Eleus, Tarpeius, Feretrius, Panomphæus, Ammon, Cænæus, Eliceus, atque ita porro, dictus. De Olympio ita Firmianus: *Poteſt mons Olympus figuram Poëtis dediſſe, ut Iovem dicerent cœli regnum eſſe ſortitum: quod Olympus ambiguum nomen eſt & montis & cœli. Olympum autem habitâſſe Iovem Veteres teſtantur. Qui erat mons Theſſaliæ. Olympum etiam* Οὐρανοῦ δίφρον, *cœli ſedem appellârunt Veteres. Quin & ſupra ventos & nubes hunc montem poſuit antiquitas.*

Hiero.] Lib. Dan. *Gello.* Gelo is fuit, ſatis notus ex Cic. lib. v. de Nat. Deor. Clemens Alex. tribuit hoc Dionyſio filio. *Colerus.*

Epidauri.] Unde & Æſculapius *Epidaurius*, ſæpe dictus eſt. Ovidius de Ponto:

Afferat ipſe licet ſacras Epidaurius herbas,
Sanabit nulla vulnera cordis ope.

Barbam auream.] Apud Sicyonios ſimulachrum

mi jussit: quod affirmaret, non convenire patrem Apollinem imberbem, ipsum barbatum conspici. Idem mensas argenteas, atque aureas è fanis sustulit: quodque in his more Græciæ scriptum erat, bonorum Deorum eas esse, uti se bonitate eorum prædicavit. Idem victorias aureas, pateras, & coronas, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, tollebat, & eas se accipere, non auferre, dicebat: perquam stultum esse argumentando, à quibus bona precamur, ab his porrigentibus nolle sumere. Qui tametsi debita supplicia non exsolvit, dedecore tamen filii,

mulachrum ejus imberbe extitisse ex ebore & auro annotat Pausanias, & Lucianus in Jove Tragœdo.

Idem mensas argenteas.] Mos fuit apud antiquos, ut mensæ argenteæ in Deorum templis consecrarentur, in his autem inscribebatur titulus: τῶν ἀγαθῶν θεῶν, id est, bonorum Deorum. *Oliver.*

Bonorum Deorum.] Græcis οἱ μεγάλοι, δυνατοὶ, χρηστοὶ, ut Latinis Magni, Potes, Boni Dei. De quibus lege Servium ad 1. Æneid. & Athenæum. *Coler.*

Victorias aureas.] Deæ Victoriæ statuas. Mos fuit apud majores ut Imperatores ex hostibus parta victoria, statuas quasdam & imagines Deæ Victoriæ consecrarent. Quintilianus de Institutione Oratoria lib. IX. *Themistocles* inquit, *aureas Victorias conflare volebat.* Oliver. *Victorias aureas.*] Victoriam præpetem sive alatam fingebant, quod ejus fama statim se humo tollat, amplexaque gloriam, longe lateque per summum volet æthera, perque immensos terrarum tractus exspatietur. Itaque alatum extitit ejus in Olympia simulachrum, ipsiusque alias signum accipiter est, volucres reliquas agilitate remigii alarum superans. Porphyrius: Τὰς δὲ Μούσας ἐπτέρωσαν καὶ τὰς Σειρῆνας, κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὴν Νίκην, καὶ τὴν Ἶριν, καὶ τὸν Ἔρωτα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, id est, *Musas autem & Sirenas alatas fecêre, eodemque modo & Victoriam, & Irin, & Amorem, & Mercurium.* Ovidius lib. II. Trist.

Ausoniumque ducem solitis circumvolat alis,
Ponat ut in nitida Laurea serta coma.

Funger.

Pateras.] Patera poculi genus patens, cujus & in conviviis & in sacris usus erat. Cicero: *Patera, qua mulieres ad res divinas uterentur.* Græcis phiala. Isidor. lib. XX. cap. 5.

Qui tametsi debita supplicia.] Cicero de natura Deorum lib. ult. ostendit hunc fœliciter mortuum. Dicit enim: *Hunc non Olympius Iupiter fulmine percussit, non Æsculapius misero diuturnoque morbo intabescentem interemit, atque in suo lectulo mortuus in triumphantis modum in rogum illatus est, eamque potestatem, quam per scelus nactus est, quasi justam & legitimam hæreditatis loco filio suo tradidet; sed tamen eam diutius retinere non potuit, nam regno pulsus, ludimagister factus est, & in trivio literas docuit, & hoc modo patris pœnas filius dedit.* Sed de hujus sacrilegi regis morte Justinus vehementer à Cicerone dissentit; non enim fœliciter mortuum in suo lectulo jacentem, sed à suis crudeliter necatum fuisse, dicit in fine libri vigesimi primi. Dicit enim Dionysius, quem paulo ante non Sicilia, non

lii, mortuus pœnas rependit, quas vivus effugerat. Lento enim gradu ad vindictam sui divina procedit ira: tarditatemque supplicii gravitate compensat.

4. In quam ne incideret Thymasitheus Liparitanorum

lia, non Italia capiebat, assiduis belli certaminibus victus fractusque, ad postremum insidiis suorum interficitur. Sed magis Ciceroni credendum est. At Cornelius Nepos dicit hunc manu forti bellique peritum fuisse, & quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinosum, non luxuriosum, non avarum fuisse, nulliusque rei cupidum, nisi sanguinis, perpetuique Imperii, ob eamque rem crudelem. *Oliver.*

Dedecore tamen filii.] De quo multa Justinus libro vigesimo primo, sed quod ad hanc rem pertinet, dicit illum in segnitiem lapsum, saginam corporis ex nimia luxuria, oculorumque valetudinem contraxisse, adeo ut non Solem, non pulverem, non denique splendorem ipsius lucis ferre posset; pulsum deinde Syracusis, Corinthum se recepisse, ibique humillima quæque tutissima existimantem, in sordidissimum vitæ genus discessisse; non contentum in publico vagari, sed potare; nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus residere; cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosum & squalidum videri; risum libentibus præbere, quam captare; in macello prostare, & quod emere non poterat, oculis devorare; novissime se ludimagistrum professum, pueros in triviis docere. Unde Ovidius lib. de Ponto:

Ille Syracusia modo formidatus in urbe,
Vix humili duram reppulit arte famem. Oliver.

In quam ne incideret Thymasitheus.] Thymasitheus Liparitanorum princeps, valde dissimilis fuit Dionysio; nam ille multa sacrilegia committebat, hic commissa corrigebat; licet enim piraticam exerceret, tamen ut sensit prædam ex Romanis captam, Apollini consecratam esse, reddendam curavit. Camillus cum in obsidione Vejorum decimam prædæ partem vovisset Apollini, si potiretur urbe, per aliquot annos urbe capta, edixit pop. Rom. religionem tueri, quare coactus pop. Rom. decimam prædæ partem exolvere, tanta in Camillum exarsit invidia, ut illum die dicta miserit in exilium; verum ut religione solveretur, ex hac decima crateram fieri jussit Apollini deportandam, quæ cum deportaretur, atque classis Romanorum ad Liparem insulam pervenisset, capitur à Liparitanis piraticam exercentibus. Erat tum in summo magistratu Thymasitheus, Romanis vir similior quam suis, qui Legatos, donumque, & Deum cui mitteretur, & doni causam veritus, ipse multitudinem suam, quæ, ut videretur præda, efflagitabat, justâ religione implevit, adductosque in publicum hospitium Legatos, cum præsidio etiam navium Delphos prosecutus est; Romani inde sospites redierunt, hospitium & amicitia cum Thymasitheo ex Senatusconsulto publice factum, donaque illi publice data. De hac decima & voto legitur, quod cum propter ejus solvendæ maximam difficultatem gravata longis tributis plebe, exhaustoque diutinis bellis ærario, seditio appareret in urbe, matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, communi decreto pollicitæ, tribunis militum aurum & omnia ornamenta sua in ærarium detulerunt; grata ea res, ut quæ maxime Senatui unquam fuit, honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilentis ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur. *Oliver.*

rum princeps, consilio sibi pariter, atque universæ patriæ, utili providit exemplo: Excepta namque in freto à civibus suis piraticam exercentibus magni ponderis aurea cratera, incitatoque ad eam partiendam populo, ut comperit à Romanis Pythio Apollini decimarum nomine dicatam, manibus venundantium ereptam Deo Delphos perferendam curavit.

5. Milesia Ceres, Mileto ab Alexandro capta, milites qui templum spoliaturi irruperant, flamma objecta privavit oculis.

6. Persæ mille navium numero Delum compulsi, templo

Liparitanorum.] Populorum. Lipare, insula una ex Æoliis.

Consilio sibi pariter.] Sic in MSS. In quibusdam, *aliter.* In fine ejusdem exempli verba hæc, *manibus venundantium ereptam*, in vulgatis libris desiderantur, quæ suo loco restituimus, ex Pulmanniano libro & aliis. *Pigh.*

Pythio Apollini.] Pythius Apollo dictus à Pythone serpente, quem interfecit. Ovid. lib. I. Metamorph.

Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.

פתן hodieque serpentem denotat Hebræis, nisi potius in Hammonis familia Put est Apollo Pythius. L. Ampelius: *Apollines sunt quinque, &c. Quintus Ammonis filius in Lybia natus.* Thys.

Delphos.] Vide supra pag. 26.

Milesia, &c.] Hoc exemplum & multa sequentia in paucis voluminibus comperiuntur. *Badius.*

Mileto.] Miletos seu Miletus urbs est clarissima in finibus Ioniæ & Cariæ lanitio nobilitata. Unde Ælianus & Mela in Ionia eam ponunt. Sed error inde natus, quod modo Cariæ, modo Ioniæ urbs dicatur, quia, cum Iones Cares suis finibus expulissent, Cariæ urbes Ionicæ appellatæ sunt. Ejus conditor dicitur fuisse Miletus, Euxantii Myconis filius, vel, ut Ovidius fabulatur, Solis, & Deiones, qui Minoëm fugiens, se in Samum contulit, ibi urbem Miletum, mox ejusdem nominis in Caria condidit, quæ & Anactoria appellata. Testes Eustathius & interpres Apollonii. Strabo tamen lib. XII. à Sarpedone conditam tradidit. Fuit hic Branchidarum & postea Apollinis Didymæi oraculum, Coloniarumque eadem fuit fœcunda mater. *Thysius.*

Flamma objecta.] Nihil enim efficacius facit ad excæcationem, quam nimius fulgor ex objectione flammarum in tabulas æneas. *Badius.*

Persæ mille navium numero.] In quibusdam exemplaribus hæc duo exempla de Persis atque Atheniensibus non reperiuntur, in nonnullis quoque tertium de Diomedonte non habetur. *Pighius. Persæ, &c.*] Affert exemplum potius servatæ quam neglectæ religionis. Nam de neglecta religione verius esset exemplum, quod de iisdem Persis recitat Sabellicus Ennead. lib. II. qui cum Delphicum templum spoliare tentassent, fulminibus & fœda tempestate, & duorum scopulorum è Parnassi vertice subito casu, ad quatuor millia obruti sunt. *Badius.*

Mille navium numero.] Tot enim Xerxi fuisse Æschylus est author, cum

centum

templo Apollinis irreligiosas potius manus quam rapaces adhibuerunt.

7. Athenienses Diagoram philosophum pepulerunt, quia scribere ausus fuerat, primum ignorare se, an Dii essent: deinde si sint, quales sint. Iidem Socratem damnaverunt, quod novam religionem introducere videbatur. Iidem Phidiam tulerunt, quandiu is marmore potius quàm

centum octoginta Atticas naves contra illas stetisse dicat. *Idem.*

Delum.] Id est, ad eam insulam, quæ patria Apollinis & Dianæ dicitur, & ubi insigne habuit templum oraculis clarum. *Idem.*

Diagoram.] Philosophus hic vulgo ἄθεος, id est, sine Deo, dictus est, eo quod Deos negavit, & omnem Deorum opem: qui, ut Cic. lib. III. de Nat. Deorum dicit, cum Samothraciam venisset, atque ei quidam amicus dixisset; tu qui Deos putas humana negligere, nonne animadvertis ex tot tabulis pictis, quod multi votis vim tempestatis effugerint, in portumque salvi pervenerint. Ita fit, inquit. Illi enim nunquam picti sunt, qui naufragia fecerunt, in marique perierunt. Quasi dicat, eos qui salvi evaserant, etiam evasuros fuisse, tametsi nulla nuncupassent vota; at qui perierant, licet vero simile sit non minora nuncupâsse, non minus tamen periisse. Unde ex his qui perierant, potius concluderet, aut Deos non esse, aut opem nullam ferre. *Diagoram philosophum.*] Cicero, Suidas, Ælianus. Hunc & alios θεομάστιγας defendit, Justinus Martyr Apolog. II. & Clemens Alexandrinus Protreptic. Minutius Felix. *Coler.*

Socratem.] Socrates, teste Cicerone in prologo quinti Tuscul. lib. Philosophiam evocavit è cœlo, & in urbibus collocavit, domosque introduxit, & cœpit de vita & moribus, rebusque bonis & malis quærere; quamobrem, ut scripsit Solinus, non solum consensu hominum, verum etiam oraculo Apollinis fuit sapientissimus judicatus, immerito fuit ab Anyto, homine divite & factioso, & à Melito accusatus, & per Aristophanem Poëtam Comicum in Comœdia, quas nebulas inscripsit, falso criminatus, quod nebulas coleret, & Atheniensium religionibus detraheret, & pubem seduceret. Sunt autem qui asserant, Socratem prædicâsse unum solum Deum, more Judæorum. De quibus Juvenalis:

Nil præter nubes & cœli numen adorant. Oliver.

Phidiam.] Phidias statuarius fuit clarissimus, authore Quintiliano lib. XII. Diis quam hominibus effingendis artifex melior. In ebore vero longe citra æmulum, vel si nihil nisi Minervam Athenis, aut Olympium in Elide Jovem fecisset. Cujus pulchritudo adjecisse aliquid etiam receptæ religioni videtur, adeo majestas operis Deum æquavit. Verum, ut hoc loco innuitur, cum laudatus, quod Minervam in ebore sic effinxisset, dixissetque melius in marmore effingi, quod candor in marmore diuturnior esset, (sicut revera est, nam marmor quo vetustius, eo splendidius; at ebur vetustate croceum colorem attrahit,) lubenter ab Atheniensibus auditus est: at cum adjecisset, etiam vilius ex marmore, quam ex ebore fieri, tacere jussus est, quod male videretur de religione Atheniensium censere, ut qui impensæ parcerent in Deæ cultu, quod illi nollent. *Phidiam.*] Atqui Plinius ex ebore & auro Minervæ statuam scribit constitisse. Aureæ meminit Thucydides & Plutarchus, cujus in

quàm ebore Minervam fieri debere dicebat, quod diutius nitor esset mansurus: sed ut adjecit, & vilius, tacere jusserunt.

8. Diomedon unus ex decem ducibus, qui Arginusæ eadem pugna Atheniensibus victoriam, sibi vero damnationem pepererunt: cum jam ad immeritum supplicium duceretur, nihil aliud locutus est, quam ut vota pro incolumitate exercitus ab ipso nuncupata solverentur.

CAP. II.

DE SIMULATA RELIGIONE.

A ROMANIS.	AB EXTERIS.
1. *Numa Pompilio rege.*	1. *Minoë Cretensium Rege.*
2. *P. Scipione Africano majore.*	2. *Pisistrato Atheniensi.*
3. *L. Cornelio Sulla.*	3. *Lycurgo Spartiano.*
4. *Q. Sertorio.*	4. *Zaleuco Locrensi.*

1. NUma Pompilius, ut populum Romanum sacris obligaret, volebat videri sibi cum Dea Ægeria con-

in basi Phidias nomen suum scripserit. Ovidius æneam & eburneam facit l. IV. de Ponto:

Arcis ut Actæa vel eburna vel ærea custos,
Bellica Phidiaca stat Dea picta manu.

Strabo: Καὶ ὁ Παρθενὼν ὃ ἐποίησεν Ἴκτινος, ἐν ᾧ τὸ τοῦ Φειδίου ἔργον ἐλεφάντινον. *Coler.*

Diomedon, &c.] Hoc quoque exemplum servatæ, non neglectæ religionis est. Quocirca suspicari licet, ut sublata fuerant multa exempla, ita perperam locata. Quid enim minus negligens religionis ipso Diomedonte, qui, ne ad mortem quidem proficiscens, eam negligere potuit? Cum enim contra præscriptum Magistratus, Atheniensibus cum aliis ducibus fœliciter quidem pugnâsset, ad mortem tamen damnatus esset, quod Rempubl. manifesto discrimini commisisset, non recusavit mortem; sed unum obtestatus est, ut vota pro salute exercitus à se nuncupata persolverentur. *Badius.*

Qui Arginusæ eadem pugna.] Sic Campensis Codex. In aliis: *Qui eadem pugna.* Pighius.

Cum jam ad immeritum supplicium duceretur.] Ita Campensis Codex. Vulgo, *Cum ad meritum.* Malè. Nam indigne ac injuste cum collegis prætoribus damnatus & occisus fuit Diomedon. *Idem.*

N*Vma Pompilius.*] Titulus hic totus erat sublatus, aut forte intercideerat; sed, ut consulto sublatum putem, id facit, quod nihil magis religionem à Numa institutam autoritate ac fide privet, quam dicere simulatum esse ejus cum Ægeria congressum. Si enim Numa credidit, non satis augusta fore popul-

congressus esse nocturnos: ejusque monitu accepta Diis immortalibus sacra instituere.

2. Scipio Africanus non ante ad negotia publica vel privata ibat, quam in cella Iovis Capitolini moratus esset: & ideo Jove genitus credebatur.

3. L. Sulla, quoties prœlium committere destinabat, parvum Apollinis signum Delphis sublatum, in conspectu militum complexus, orabat uti promissa maturaret.

4. Q. Sertorius per asperos Lusitaniæ colles cervam albam trahebat: ab ea se, quænam aut agenda aut vitanda essent, prædicans admoneri.

EXTERNA.

1. Minos Cretensium rex unoquoque anno in quoddam

populo quæ indiceret sacra, nisi Numinis alicujus intercederet autoritas, multum fidei ejus detraheret, quisquis diceret, fictitium esse ejus inventum. Quocirca cum Senatus approbaverit cremandos libros, qui Numæ religionem labefactarent, quanto magis hunc titulum censuerit delendum, qui Numæ autoritatem detraxerit? De hoc tamen commento Numæ sic dicit Livius lib. I. ab Urbe condita; *Omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis sæculis rudem efficacissimam, Deorum metum injiciendum ratus est, qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum Dea Ægeria congressus nocturnos esse, ejus sese monitu quæ acceptissima Diis essent sacra, instituere.* Et paulo post: *Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua, quo quia se persæpe Numa sine arbitris velut ad congressum Deæ inferebat, Camœnis eum Lucum sacravit, quod Dearum sibi consilia cum conjuge sua Ægeria essent, & soli Fidei solenne instituit.* Oliver.

Sacris obligaret.] Servius ad lib. VI. Æneid. de Numa: *Qui ferociam populi à bellis ad sacra contulit. Unde etiam Numa dictus ἀπὸ τῶν νόμων, ab inventione & constitutione legis.* Adde Plutarchum. *Coler.*

Scipio Africanus.] Contigit A. V. DXLII.

Iove genitus.] In specie tamen serpentis: sicut Alexander Magnus se Jovis Ammonis filium, etiam ab eo in specie serpentis genitum jactabat, tametsi subinde mater id asserentem argute reprimebat.

Lucius Sylla.] Qui primus dictaturam invasit, & tabulam proscriptorum proposuit. Contigit A. V. DCLXXI.

Q. Sertorius.] Contigit A. V. DCLXXII.

Lusitania.] Unde dicta Lusitania, incertum. Lusonum gentem ad fontes Tagi pertinere ait Strabo. Eosdem quoque Belitanos (à Beliis forsan populis) dictos Stephanus affirmat. In terminis variant Geographi. Strabo à Tago ad Artabros, qui juxta promontorium Celticum sunt, Lusitaniam extendit. Ptolemæus Australe latus Ana fluvio, Septentrionale Durio terminat. Vide & Plin. lib. IV. cap. 21. & P. Melam.

Minos, &c.] Ponit primum exemplum Minoïs Regis Cretensium, qui

dam prægaltum, & vetusta religione consecratum specus secedere solebat: & in eo moratus tanquam à Jove, quo se ortum ferebat, traditas sibi leges perrogabat.

2. Pisistratus in recuperanda tyrannide, quam amiserat, simulatione reducentis se in arcem Minervæ est usus: cum per ostentationem ignotæ mulieris, quæ Phya vocabatur, formatæ ad habitum Deæ, Athenienses deciperet.

3. Lycurgus consilio Apollinis gravissimæ Lacedæmoniorum civitati leges compositas ferre se persuasit.

4. Zaleucus sub nomine Minervæ apud Locrenses prudentissimus habitus est.

CAP. III.

tam juste regnasse & judicasse dicitur vivus, ut mortuus sit habitus judex apud inferos. Unde Virgil. Æneid. VI.

— *Quæsitor Minos urnam movet.* —

Datique putantur illi conjudices Æacus & Rhadamantus, eo quod & ipsi severe judicârint.

Ortum ferebat.] Progenitum ex Europa, cum verius esset Xanthi Regis Cretensium ex Europa filius; sed quia juste vixit, & sancte judicavit, primusque, ut testatur Aristoteles in Ethicis & Politicis, Cretensibus leges dedit, Jovis est filius creditus. *Bad.*

Pisistratus.] Hippocratis filius, doctrina & eloquentia insignis, facile Atheniensium Remp. occupavit, uno Solone rèfragante. Fuit autem sæpe ejectus, semel quidem à Megadis & aliorum principum adversæ factionis viris, priusquam tyrannidem stabilire potuisset, orta inde inter libertatis assertores discordia, Megades, pactis cum Pisistrato filiæ nuptiis, cum in urbem restituit, Phya muliere prægrandi statura novo schemate ornata, & in currum imposita, quæ per urbem circumvecta pro Minerva, Pisistratum restituendum clamitabat. Idem tamen paulo post, quia filiam Megadis, quam uxorem duxit, non ut uxorem tractavit, rursus expulsus est. *Badius.*

Phya.] Quidam libri *Ero.* Sed Phya dicitur etiam Polyæno Strat. lib. I. *Coler.*

Zaleucus.] Fuit Legislator Locris Epizephyriis. Onomacriti quidem sodalem fuisse Thaletem, Thaletis vero auditorem Lycurgum & Zaleucum, Zaleuci Charondam quidam existimant, sed falli eos docet Arist. Polit. lib. II. cap. 10.

Baccha-

CAP. III.

DE PEREGRINA RELIGIONE REJECTA.

1. *A Senatu Romano.* 2. *A C. Cornelio Pretore.* 3. *A L. Æmilio Pauli* COS.

BAcchanalium sacrorum mos novus institutus, cum ad perniciosam vesaniam iretur, sublatus est.

1. Lu-

BAcchanalium sacrorum mos.] Quidam Codices hæc exempla superiori capiti simulatæ religionis annectunt; alii proxime sequenti de auspiciis. Ad neutrum tamen pertinere vel cæco clarum est. Scholiolæ marginales exemplaris Campensis, quæ pro titulis sæpe serviunt, in suspicionem me deducunt, ad titulum peregrinæ religionis rejectæ à Romanis hæc exempla spectare. Unde colligo caput istud cum proximis consarcinatum esse, atque hæc exempla ejus esse quoddam fragmentum. Quapropter titulum his suum restituere visum fuit, quamvis integrum caput constituere nequeant, cum externis omnibus omissa, quædam etiam mutila, atque in epitomen redacta. *Pighius. Bacchanalium.*] A Baccho Bacchanalia dicta, quæ fiebant apud Romanos decimo quinto Kalend. Aprilis, quod Ovidius etiam testatur lib. III. Fast.

Tertia post Idus lux est celeberrima Baccho.

Originem horum sacrorum in Italia Servius ad Julium Cæsarem refert, in suis commentariis ad Eclogæ 5. Virgil. hos versus:

Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit: Daphnis thyrsos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.

Sed fallitur: nam & ante Cæsarem Bacchi sacra fuerunt, ut indicat Livius lib. XXXIX. *Græcus quidam homo ignobilis, sed ejusmodi sacrorum antistes, primo in Hetruriam attulit, ibique ritus eorum docuit. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetravit.* Eorum ritum turpissimum primo sic describit Livius eodem loco: *Initia*, inquit, *erant, quæ primo paucis tradita sunt, dein vulgari cœpta per viros & mulieres, addita voluptates religioni, vini & epularum, quo plurimum animi illicerentur. Quum vinum animos & nox, & misti fœminis mares ætatis teneræ majoribus discrimen omne pudoris extinxissent, corruptelæ primum omnis generis cœptæ, quum ad id quisque, quo naturâ pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet: nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum, fœminarumque erant, falsi testes, falsa signa, testimoniaque ex eadem officina exibant, venena identidem intestinæque cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent, multa dolo, pleraque per vim audebant.* Sed his mox longe atrociora subjicit ex Hispalæ libertinæ indicio, quæ ancilla dominæ comes his sacris aliquando interfuerat. Ea coram Sp. Posthumio Albino consule confessa est, primo sacrarium id fœminarum fuisse, nec quenquam virum eò admitti solitum: tres in anno statutos dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur: sacerdotes invicem matronas creari solitas fuisse: Pacullam vero Miniam Esoponam sacerdotem, omnia, tanquam Deorum monitu immutâsse;

1. Lutatius, qui primum Punicum bellum confecit, à senatu prohibitus est sortes Fortunæ Prænestinæ adire.

mutâsse; nam & viros eam primam suos filios initiâsse, & nocturnum sacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fuisse sacros. Ex quo inde promiscua sacra sint, & permisti viri fœminis, & noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil ibi flagitii prætermissum: plura virorum inter se quam fœminarum esse stupra: si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari nihil nefas ducere: nec id multis cognitum, quum nulla vox vociferantium aut queritantium præ ululatu, tympanorum cymbalorumque strepitu exaudiri possit, & mortui ex conspectu illico in specus abdantur. Hanc summam inter eas religionem esse: viros velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissâsque in aquam faces, quia vivum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos à Diis homines dici, quos machinæ alligatos ex conspectu in abditos specus abripiant: eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerunt. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse, in his nobiles quosdam viros fœminasque; biennio proximo institutum fuisse, ne quis major xx. annis initiaretur, captari ætates, & erroris & stupri patientes. Hæc omnia Livius; refert etiam Valer. Max. lib. vi. Quæ pleraque privatim in sacrario circa initiationes eorum, quæ his sacris interesse cupiebant, facta arbitror: publice autem non minus horrenda ab iis perpetrata sunt. nam, ut Varro ait, tanta turpitudinis licentia Liberi patris sacra in omnibus compitis peragebantur, ut in ejus honorem virilia colerentur pudenda, palam exultante nequitia. Nam Liberi membrum per hunc diem Festum magna celebritate plostellis per agros prius, mox & in urbem vectabatur, quo toto tempore unusquisque spurcissimis abutebatur verbis, donec per forum transveheretur membrum illud, cui, inspectantibus omnibus, matremfamilias honestissimam necesse erat imponere coronam. Sic Deus ille propitiabatur. Atque hæc sacra Romæ & per totam Italiam vetita, Sp. Posthumio, & Q. Martio Philippo Coss. Progressu vero temporis, turpes & ociosas superstitiones, ut Tertullianus loquitur, restituerunt Romani, abrogatis tamen illis, quæ nimiam & profligatam haberent turpitudinem. Vide Ovidium lib. III. Fast. Hoc ipso præterea die, quo Bacchi solennia fiebant, & antecedente etiam cum processione pergebant ad templum Castoris & Pollucis, quod consecratum fuit apud aquam Juturnam, iis in locis, quæ appellata fuerunt Argea, sicut Ovidius loco supra citato docet. *Hospinian.*

Lutatius, *&c.*] Contigit A. V. DLXVII.

Sortes Fortunæ Prænestinæ.] Illarum, quæ præ cæteris nobilissimæ, & diutissime claruerunt, talis traditur inventio. Numerius quidam Suffius, honestus homo & nobilis, cum somniis crebris, ad extremum etiam minantibus juberetur certo in loco silicem cædere, perterritus visis, irridentibus suis civibus id agere cœpit. Perfracto saxo, mox sortes eruperunt, in robore insculptæ priscarum litterarum notæ. Is postea locus septus religiose est, propter Jovis pueri, qui lactens cum Junone in gremio Fortunæ sedens, mammam appetens, castissime colebatur à matribus. Eodem tempore illo loco, ubi postea Fortunæ ædes

Auſpiciis enim patriis, non alienigenis rempublicam adminiſtrari oportere judicabant.

2. C. Cornelius Hiſpallus prætor peregrinus, M. Popillio Lænate, Cn. Calpurnio Coss. edicto Chaldæos intra decimum diem abire ex Urbe, atque Italia juſſit: levibus & ineptis ingeniis, fallaci ſiderum interpretatione quæſtuoſam mendaciis ſuis caliginem injicientes.

Idem, qui Sabazii Jovis cultu ſimulato mores Romanos inficere conati ſunt, domos ſuas repetere coëgit.

3. L. Æmilius Paullus conſul, cum ſenatus Iſidis & Serapidis

fuit, mel ex oleâ fluxiſſe proditum eſt, aruſpiceſque dixiſſe, ſummâ nobilitate illas ſortes futuras, eorumque juſſu ex olea illa arcam factam, eâque conditas ſortes, quæ Fortunæ monitu ſublatæ ſunt. Diſpoſuerat eas in excavatam columnam inventor, unde quotannis Kalendis Januariis, magna celebritate eximebatur, eaque, qua eductæ erant ſerie, junctæ, integra reſponſa abſolvebant, quæ Oraculi vim habere putabantur. Vide *Peucer.* de Divinat.

C. Cornelius.] Contigit A.V. DCXIV.

Hiſpallus.] Lib. Dan. *Hiſpalus.* Nomen ipſum Cornelii. Tabula Capitolina: CN. CORNELIUS L. F. L. N. SCIPIO HISPALUS. *Coler.*

Chaldæos.] Id eſt, Aſtrologos, ex aſtrorum horoſcopo futura judicantes. Per Chaldæos autem Aſſyrii intelliguntur vel Babylonii. In Græciam primus illam artem Beroſus attulit.

Levibus ingeniis.] Vulgi: prudentibus enim non poterant perſuadere.

Siderum interpretatione.] Cuncta admodum fata Chaldæi ex commentitiis cœli ſignis eruebant. Itaque cœlum fatalium rerum veluti tabula. Ita aſtra liberrimæ noſtræ voluntati imperabant. Vide & Gaffarell. de Lit. cœli, & Picum Mirandul. contra Aſtrologiam Judic.

Idem, qui Sabazii Iovis cultu ſimulato mores Rom. &c.] *Sublato*, ut vulgo legitur, in I. Cauchii codice Batavo non habetur, & abeſſe ſalvâ ſententiâ poteſt. In Campenſi autem adſcriptum (alias, *ſimulato*) quod ſatis placet, modo non omnino vocabulum hoc auferre viſum fuerit. Atqui apud Romanos ſacra Jovis Sabazii, licet priore ſeculo damnata ac prohibita, à poſteris tamen recepta fuiſſe, docent ejus Dei pulvinaria, Domitiani tempore facta, quæ adhuc Romæ viſuntur cum his titulis:

JOVI. SABAZ.	Q. NUNNIUS
Q. NUNNIUS	ALEXANDER
ALEXANDER	DONUM DEDIT.
V. S. L. M.	JOVI SABAZIO.

Literæ ſingulares ſonant, *Votum Solvit Lubens Merito*, ut hoc obiter imperitorum cauſſa adjiciam. *Pigh. Sabazii Iovis.*] Nomen generale, quod & Baccho tributum. Strabo lib. X. Diodorus Siculus lib. IV. Stephanus, ubi de Sabis. Ariſtophanis interpres in Veſpis, qui monet τὸ σαβάζειν, βιάζειν εἶναι, καὶ τὸν βιασμὸν σαβασμόν. Mihi tamen potius σαβάζειν, quaſi σεβάζειν fuerit. Arnobius lib. IV. *Sacra & initiationis ritus quibus Sabaziis nomen eſt.* Colerus. Sed à Deo Sebaoth illud nomen originem accepit.

Iſidis.] Iſis & Ceres eadem. Ceres autem Σῖρις, qui Nilus. Unde Dionyſius Afer de Nilo:

Σῖρις ὑπ' Αἰθιόπων κικλήσκεται).

Nilus autem frumenti largitor fœcundiſſimus, qui à שיחור per contractionem

rapidis fana diruenda censuisset, eaque nemo opificum attingere auderet; posita prætexta securim arripuit, templique ejus foribus inflixit.

CAP. IV.

DE AUSPICIIS.

QUAE CEPERE ROMANI.
1. *Attius Navus Augur.*
2. *Ti. Gracchus, T. F. trib. plebis.*
3. *P. Claudius Pulcher, & L. Iun. Pullus Coss.*
4. *L. Marcellus Pont. Max.*
5. *M. Tullius Cicero.*
6. *M. Iun. Brutus Procos.*

EXTERNI.
1. *Alexander Magnus.*
2. *Dejotarus Rex.*

1. L. TARQUINIUS Rex centuriis equitum, quas Romulus auspicato conscripserat, alias adjicere cupiens;

nem Siris dictis, id est, niger, unde & Melo appellatus. Eademque vox in Serapide latitat. Quasi dicas nigrum bovem. De ejus factis alias. *Thyf. Isidis & Serapidis.*] Dii Ægyptii, sed culti olim Romæ. Quod Varro indicat & exagitat opinor aliquot locis, lib. IV. de Ling. Lat.

Isis & Harpocrates digito qui significant'st.

Idem Eumenidibus:

—— Et medicina Serapi Vtor. ——

Et alibi:

Hospes quid miras animo curare Seraphim? (teles.

Quid quasi non curet tantidem Aristo-

Augustinus lib. XVIII, cap. 5. De Civitate Dei: *Aras horum Deorum penitus everterunt Piso & Gabinius* Coss. Tertullianus Apolog. cap. 6. *Serapidem, Isidem & Harpocratem cum suo Cynocephalo Capitolio prohibitos inferri, id est, curia Deorum pulsos Piso & Gabinius* Coss. *non utique Christiani eversis etiam aris eorum abdicaverunt, turpium & superstitionum otiosarum vitia cohibentes.* Servius ad illud VIII. Æneid.

Omnigenumque Deum monstra & latrator Anubis.

Ideo *monstra* dixit, quia sub Augusto necdum Romani Ægyptia sacra susceperant. *Coler.*

Serapidis.] Nisi Apis cultus antiquior esset, non ita vanum esset hoc nomine Josephum cultum. Quippe magnus Ægypti Σιτάρχης & Ædilis fuit. Atque hinc colligunt Ruffinus, Julius Firmicus, Pictius, Baronius, Josephum sub nomine Serapidis ac Osiridis ab Ægyptiis cultum fuisse. Idque patet, tum ex nomine Serapis, quod Boreus notat; tum ex nomine *Arsaph*, quo, teste Plutarcho, Osiris vocabatur, levi commutatione ex *Ioseph* facta, tum ex Hieroglyphicis, quibus Osiridem designabant, puta figura bovis seu vituli, notis Lunæ & Solis insigniti: item juvenis imberbis cum modio & calatho in capite. Quæ in Josephum, ejusque boves & spicas, & ætatem, & Astrologiæ peritiam, ad amussim quadrant. Subscribunt Clemens Alexandrinus, Augustinus, A Lapide, & Bonfretius. *Tirinus.*

Prætexta.] Magistratuum toga, cui purpura prætexebatur.

L. *Tarquinius Rex.*] Hoc loco incipit caput de Auspiciis, præcedentia enim exempla, ut dixi, spectant alio, docentque alienigena sacra in bene consti-

cupiens; cum ab Atio Navo augure prohiberetur, offensus interrogavit, possetne fieri, quod ipse mente conceperat? Posse fieri dicente: jussit novacula cotem discindi. Qua Atius allata, administrato incredibili facto, effectum suæ professionis oculis regis subjecit.

2. T. Gracchus, cum ad res novas pararetur, auspicia domi prima luce petiit; quæ illi perquam tristia responderunt. Nam janua egressus, ita pedem offendit, ut digitus ei decuteretur: tres deinde corvi in eum adversum occinentes, partem tegulæ decussam ante ipsum propulerunt. Quibus omnibus contemptis, à Scipione Nasica pontifice maximo decussus Capitolio, fragmento subsellii ictus procubuit.

3. P.

constitutis civitatibus admittenda non esse. *Pighius. L. Tarquinius.*] De hoc Liv. I. ab Urbe condita: *Ex ea*, inquit, *re, auguriis sacerdotioque augurum tantus honos accessit, ut nihil belli domique postea nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, ubi aves non admisissent, dirimerentur, neque tunc Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutavit, &c.* Badius.

Centuriis.] Centuriæ tres erant, Tatienses, Rhamnenses, & Luceres. Tribus appellavit Varro & Plutarchus, contra Livius & alii. Sed potuit populus in tres divisus fuisse partes, & ex iis itidem centuriæ. Tatienses à Tito Tatio dicti, unde & à prænomine Titienses Plinio, Livio, Pompeio. Ramnes à Romulo derivare, ineptum: S. Pompeius lib. x. scribit Luceres fuisse eos, ex quibus tertia pars Urbis constituta est, qui Romulo adversus Tatium bellum gerenti ab Ardeæ rege Lucero in auxilium venère.

Cum ab Atio Navo.] Vulgo: *Cum ab Decio Accio Navio.* Campense exemplar *Decius* omittit, & omnino superfluum est. Alioquin variatur mirum in modum hujus auguris, licet celeberrimi, nomen apud auctores, de quo non displicebit vidisse, quæ Sigonius in primum Livii. Nos autem hoc ex vetustis exemplaribus restituimus. In Valerio vulgato mox ita, *Possetne fieri, quod ipse mente conceperat:* ubi discrepat Campense exemplar, in eodem tamen sensu permanet. Habet enim sic, *An fieri posset, quod animo cogitaret.* Pighius.

Tiberius Gracchus.] Erat autem homo seditiosus, qui, ut plebi placeret, legem Agrariam nunquam sine seditione motam aut tulit, aut ferre paravit. Ea autem exigebatur, ut agri à pop. Rom. acquisiti, qui fere in patrum conscriptorum & paucorum nobilium erant possessione, æquis portionibus civibus dividerentur. Nota est de Gracchis (nam Cajus quoque Gracchus frater hujus eadem de causa periit) historia. Contigit A. V. DCXX.

Ita pedem offendit.] Julius Obsequens cap. 86. Et de pedum offensione Cicero lib. II. de Divinatione, Plinius lib. II. cap. 7. Plutarchus Demetrio, Crasso & Tiberio: Tibullus, Ovidius, alii. *Coler.*

Partem tegulæ decussam ante ipsum propulerunt.] Vulgo, *protulerunt.* Campensis codex, *propulerunt.* Rectius, nam Plutarchus corvos in stillicidio pugnantes tegulam dimotam ante pedes ejus projecisse refert. *Pighius.*

Pulla-

3. P. Claudius bello Punico primo, cum prœlium navale committere vellet, auspiciaque more majorum petiisset, & pullarius non exire cavea pullos nuntiasset, abjici eos in mare jussit, dicens, Quia esse nolunt, bibant. Et L. Junius P. Claudii collega neglectis auspiciis, classem tempestate amisit. Quorum ille populi judicio concidit, damnationisque hic ignominiam voluntaria morte prævenit.

4. Cum Metellus pontif. maximus, Tusculanum peteret, corvi duo in os ejus adversum veluti iter impedientes advolaverunt: vixque extuderunt, ut domum rediret. Insequente noctu ædes Vestæ arsit: quo incendio, Metellus inter ipsos ignes raptum Palladium incolume servavit.

5. M.

Pullarius.] Pullis præerat pullarius, qui, quotiescunque de inchoanda re quapiam, exequendaque, Deorum, per pullos, sensa placitaque exploratum ibat (oportebat autem id fieri summo mane, & primo diluculo) imperato de more silentio, pultem illis, aut offam, cavea reclusa, objiciebat, quod si ad oblatam escam, mox pulli, è cavea non prosilirent, aut secius egressi, vel non attingerent eam, vel alarum planctu dissiparent, vel, relicta esca, oberrarent, aut occinerent, aut prorsus non vescerentur, vel avolarent penitus, omen præ se ferebant magni terroris & solicitudinis, eventusque tristissimos: & pullarius exitum animo præmetiens, ne quid molirentur, sed vel desisterent ab incepto, vel differrent deliberationes, vel mutarent hoc prorsus, quod præ manibus erat, hortabatur. Quod si mox proruerent cum impetu, certatimque in escam involarent, & avide depascerentur, ita ut, vescentibus illis, aliquid ex ore relaberetur, & terram paviret quod tripudium faceret solistimum, inde, spe hausta mirifica, pullarius, ut constanter fortiterque cœpta negotia urgerent, jubebat, & successus optatos, ac prospera à Diis omnia spondebat. *Pencerus.*

Classem tempestate amisit.] Truncus hoc loco Valerius, ut ex Campensi colligitur exemplari, quamvis etiam incorrecto, in quo sic: *Populique judicio damnatus hic ignominiam voluntaria morte prævenit.* Hæc diligentius consideranti, quædam deesse haud dubio videbantur; non enim Junius jam jam damnatus ignominiam prævenire potuit. Quare locum Ciceronis dum confero (ex cujus libris de Deorum nat. II. ac Divin. II. Valerius hæc hausisse videtur) venit in mentem de utriusque Consulis exitu auctorem nostrum cum Cicerone loqui, supplendamque hoc modo sententiam illam esse: *Quorum ille populi judicio concidit, damnationisque hic ignominiam voluntaria morte prævenit.* Accedit & illud argumenti, quod idem codex hæc duo de Claudio & Junio Coss. exempla voce copulativa connectat, quæ perperam in impressis libris separantur, quum tamen caussa, tempore, & casu sint eadem. *Pighius.*

Cum Metellus.] Scil. Lucius homo patritius & pontifex maximus. *Bad.*

Palladium.] Id est, simulachrum Palladis ex Ilio traductum, raptum inter ipsos

5. M. Ciceroni mors imminens auspicio prædicta est: cum enim in villa Cajetana esset, corvus in conspectu ejus horologii ferrum loco motum excussit, & protinus ad

ipsos ignes, servavit dico incolume, id est, illæsum: ipse tamen orbam luminibus egit senectam, authore Plinio lib. VII. De quo Juvenalis Sat. III.

——— *Vel quod*
Servavit trepidam flagranti ex æde Minervam.

Palladium.] Erat hoc simulacrum Palladis, quod Æneas post excidium Trojæ à Diomede acceptum asportâsse in Italiam dicitur. Quem ideo *penatigerum* vocat Ovid. Metam. XV. 450. Quamvis alios, bello Mithridatico à Fimbria repertum, auctores esse Servius ait ad Æn. II. 166. Aliorum denique alia est ea de re sententia. Vide Dionys. II. 27. Hinc ille nummus, Pontano teste, cum Vestæ templo, in quo Palladium Romæ servabatur. In eodem nummo Æneas fingitur Anchisen patrem humeris portans, & manu dextera tenens hoc Palladium, sinistra filium Iulum. Hoc vero Palladium, quod occultum Romani neminique videndum colebant, Heliogabalus in cubiculum suum transtulit. Herodian. V. 15. quamvis Lamprid. in vita ipsius cap. 6. non veram imaginem abstulisse, sed ex pluribus, quæ ad simulacrum illud efficta erant, aliquam, asserat. Posset autem Romanis hoc loco objici, quod à Strabone lib. VI. Heracleotis: *At multo etiam protervius est ab Ilia allata fabulari, quæ Scriptores ponunt. Nam & Heraclea, & Lavinii, & Luceriæ, & Siritide Minerva habetur Iliaca, quasi ab Ilio allata.* Freinshemius.

Marco Ciceroni, &c.] Cum Cicero opera Antonii triumviri proscriptus in Cajetana villa deliteret, missi sunt qui eum occiderent, caputque Romam ferrent, quam rem illi manifesto augurio corvus præmonstravit. Contigit A. V. DCCX.

Cajetana.] Prope Cajetam urbem Campaniæ, quæ vel à nutrice Æneæ, vel à cavitatibus, quas Lacones, juxta Strabonem lib. V. καιάδας vocant, ita dicta, nam & Lacones eam urbem condidisse feruntur. De casu autem Ciceronis ita Plutarchus: *Habuit prædia ibi & villam æstivo tempore amœnam, quum gratissimè spirant Etesiæ. Estque eo in loco haud procul à mari sacellum Apollinis. Hinc sublatum agmen corvorum magno crocitu ad Ciceronis navem, dum remis terræ appellitur, volavit: qui consederunt utrinque in antennæ cornibus; partim crocitantes, partim capita funium tundentes. Id omnibus dirum visum est ostentum. Cicero ibi egressus de navi est, villamque ingressus, ad quietem composuit se. Heic corvi frequentes consedêrunt in fenestra, ac diros ediderunt strepitus. Vnus in grabatum demisit se, togamque, qua opertus erat Cicero, rostro paulatim à facie detraxit. Quod servi contemplantes, ac seipsos increpantes, si paterentur Dominum in conspectu trucidari, quum opem ei bestiæ ferrent, ejusque curam agerent adflicti, ipsi autem non protegerent, partim precibus, partim vi sublatum in lectica detulerunt ad mare. Interea supervenerunt percussores Herennius Centurio, & Popilius Tribunus; quem parricidii quondam reum defenderat Cicero.* Vide & Appian. Bell. Civ. lib. V. Hæc villa & *Formianum* appellatur Ciceroni. Prominenti autem ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput ei præcisum est, cum esset annorum LXIV. *Thys.*

Horologii.] Inventor Horologii creditur Vitruvio Berosus Chaldæus, post eum Aristarchus Samius, Eudoxus, Apollonius, Scopas, alii. Umbrarum rationem, quam Græci Gnomonicen vocant, invenit Anaximenes Milesius; quia autem horæ crescebant, & decrescebant apud Romanos pro ratione tempo-

ad ipsum tetendit, ac laciniam togæ eousque morsu tenuit; donec servus ad eum occidendum milites venisse nuntiaret.

6. M. Brutus cum reliquias exercitus sui adversus Cæsarem & Antonium eduxisset, duæ aquilæ ex diversis castris advolaverunt, & edita inter se pugna, ea quæ à parte Bruti fuerat, male multata fugit.

EXTERNA.

1. Cum Rex Alexander urbem in Ægypto constituere vellet, architectus Dinocrates cum cretam non haberet, polentaque futuræ urbis lineamenta duxisset, ingens avium multitudo proximo lacu emersa, polentam depasta est: quod sacerdotes Ægyptiorum interpretati sunt, advenarum frequentiæ alimentis suffecturam urbem.

2. Dejotaro vero regi omnia fere auspicato gerenti salutaris aquilæ conspectus fuit: qua visa, abstinuit se ab ejus tecti usu, quod nocte insequenti, ruina solo æquatum est.

CAP. V.

temporum, etiam incrementa & decrementa horarum ostendebant horologia. Vide Salmas. in Solin.

Laciniam.] Pendulam partem togæ. *Badius.*

M. Brutus.] Contigit A. V. DCCXI.

Male multata.] Afflicta ab adversario.

Cum rex, &c.] Contigit A. V. CDXX.

Urbem.] Scilicet Alexandriam in Ægypto.

Architectus Dinocrates.] Democratem vocant alii.

Polentaque.] Genere pultis ex farre candido.

Dejotaro.] Dejotarus rex Siciliæ fuit, qui, cum aquilam vidisset declinantem in tectum, ab ejus usu se quam primum abstinuit, sequenti vero nocte corruit tectum. Cicero lib. I. de Divinatione: *Quid hospitem*, inquit, *clarissimum & optimum virum Dejotarum regem commemorem, qui nihil unquam nisi auspicato gerit? qui, cum itinere quodam proposito & constituto revertisset, aquilæ admonitus volatu, conclave illud, ubi erat permansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corruit. Itaque, ut ex ipso audieram, persape revertit ex itinere, cum jam progressus esset multorum dierum viam.* Oliver. Contigit A. V. DCC.

Ominum.]

CAP. V.

DE OMINIBUS.

QUAE ACCEPERE ROMANI.
1. *Patres Conscripti.*
2. *M. Furius Camillus Dictator.*
3. *L. Æmil. Paullus Cos.*
4. *Cæcilia Metelli.*
5. *C. Marius exul.*
6. *Cn. Pompejus Magn. Procos.*
7. *M. Brutus Procos.*
8. *C. Cassius Procos.*
9. *Q. Petillius Cos.*

EXTERNI.
1. *Prienenses.*
2. *Apolloniatæ.*

OMinum etiam observatio contactu aliquo religionis innexa est: quoniam non fortuito motu, sed divina providentia constare creditur.

1. Quæ effecit, ut Urbe à Gallis disjecta, deliberantibus P. C. utrum Vejos migrarent, an sua mœnia restituerent, forte eo tempore è præsidio cohortibus redeuntibus,

O*Minum, &c.*] Post auspicia tractat Omina, præmittitque, more suo, præludium ad aptum transitum faciendum. unde facile patet, quod etiam Aldus animadvertit, superius exemplum non pertinuisse ad omen. Omen autem est, quo vox ex ore alicujus excepta cum ad aliud propositum fit dicta, ad alterius eventum ab excipiente eam applicatur. Neque tamen ab ore duntaxat capitur, nam & factum pro omine sæpe animadversum legimus, ut in casu Camilli proximo loco dicetur, & in procursu Aselli ad fontem, quem Marius pro omine sequutus est. Sic equorum lapsus, leporum occursus, & id genus alia pro ominibus observata legimus, misera mortalium superstitione, & certissima dæmoniorum illusione, quæ eo servitutis genere homines devinctos premebant. Nam quid Aselli procursus ad fontem ad Marium pertinuit? Certe siti potius quam fame oppressus fontem petiit. At Marius sibi aquas petendas intellexit, quod quia prospere fecit, observatum est, & scriptis mandatum, at si in mari periisset, nulla ominis mentio fuisset: quin adeo omina, auspicia, auguria, & id genus portenta nihil efficaciæ credebantur habere, nisi in capientibus & rata habentibus, ut voluntaria haberetur ejusmodi servitus. *Badius. Ominum, &c.*] Declarat, quare omen religioni subjungat. Cicero lib. de Divin. *Non solum*, inquit, *Deorum voces Pythagorei observaverunt, sed etiam hominum quæ vocant omina, quæ majores nostri æquivalere censebant, iccirco omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, fœlix, fortunatumque esset, præfabantur.* Oliv.

Urbe à Gallis disjecta.] Sic & MSS. Codices legunt. Alii, *deleta*. Prius sane non displicet. Non enim prorsus deleta, sed incendiis erat urbs passim vastata, ac ruinis disturbata. Virgilius:

Disjecitque rates. ——

Pighius.

Vejos.] Est hæc urbs Etruriæ non procul à Roma, quam Camillus post decennalem obsidionem per cuniculos cœpit.

E præsidio.] E loco ubi præsidia posita fuerant.

tibus, centurio in comitio exclamaret, Signifer, ſtatue ſignum, hic optime manebimus. Ea enim voce audita, ſenatus ſe accipere omen reſpondit, è veſtigioque Vejos tranſeundi conſilium omiſit. Quam paucis verbis de domicilio futuri ſummi imperii confirmata eſt conditio? Credo indignum Diis exiſtimantibus, proſperis auſpiciis Romanum nomen ortum, Vejentanæ urbis appellatione mutari: inclytæque Victoriæ decus modo abjectæ Urbis ruinis infundi.

2. Hujus tam præclari operis auctor Camillus, cum eſſet precatus, ut ſi cui Deorum nimia felicitas populi Rom. videretur, ejus invidia, ſuo aliquo incommodo ſatiaretur, ſubito lapſu decidit: quod omen ad damnationem, qua poſtea oppreſſus eſt, pertinuiſſe viſum eſt. Merito autem de laude inter ſe victoria, & pia precatio ampliſſimi viri certaverunt: æquè enim virtutis eſt & bona patriæ auxiſſe, & mala in ſe transferri voluiſſe.

3. Quid

In comitio, &c.] In eo campo, in quo ad ſuffragia populus coire ſolebat.

Proſperis auſpiciis.] Scilicet Romuli & Remi, quorum alteri ſex, alteri duodecim vultures apparuerunt.

Inclyta victoriæ.] Quam Romani ex Vejentibus pepererant, urbe eorum capta direptaque. *Oliver.*

Hujus tam, &c.] Livius: *Dictator,* inquit, *Camillus, capta Vejorum urbe præcones edicere jubet, ut ab inermi turba abſtineatur, is finis ſanguinis fuit, dedi inde inermes capti, & ad prædam miles permiſſu Dictatoris diſcurrit, quæ cum ante oculos ejus aliquanto ſpe atque opinione major majoriſque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad cælum tollens precatus eſſe Dictator, ut ſi cui hominum, Deorumque nimia ſua fortuna populique Romani videretur, ut eam invidiam lenire ſuo privato incommodo, quam minimo publico, populique Romani liceret; convertentem ſe inter hanc venerationem traditur memoriæ prolapſum cecidiſſe, idque omen pertinuiſſe poſtea eventu rem conjectantibus viſum ad damnationem ipſius Camilli, clademque captæ deinde Urbis Romæ, quod poſt paucos accidit annos.* Oliv. Contigit A. V. CCCLVIII.

Præclari operis.] Ut ſcilicet Veii caperentur, & eo non migraretur, aut reſtituerentur mœnia urbis. *Badius.*

Invidia.] Ob captam urbem Vejorum, quam totius Hetruriæ opulentiſſimam fuiſſe conſtat. Et quia felicitas illa videbatur eſſe nimia, veritus eſt, ne cui Deorum faceret invidiam. *Oliver.*

Quod omen.] Damnatus enim fuit die dicta ſibi à L. Apuleio tribuno plebis, de qua damnatione dicemus lib. V. cap. de Ingratis. Merito hinc laudat Camillum. Difficile diſcrimen eſt, inquit, utrum major laus fuerit, viciſſe Vejos, an oràſſe Deos, ut in ſe malum omen converterent. Victoria igitur & pietas inter ſe certârunt, quia non facile diſcernes, utrum laudanda magis ſit Victoria Camilli, an ipſa precatio. *Oliver.*

Quid,

3. Quid illud, quod L. Paulo consuli evenit! quam memorabile! cum ei forte evenisset, ut bellum cum rege Perse gereret, & domum è curia regressus, filiolam suam nomine Tertiam, quæ tum erat admodum parvula, osculatus, tristem animadverteret: interrogavit, quid ita eo vultu esset? quæ respondit, Persam periisse. decesserat autem catellus, quem puella in deliciis habuerat, nomine Persa. Arripuit igitur omen Paulus, èque fortuito dicto, quasi spem certam clarissimi triumphi animo præsumpsit.

4. At Cæcilia Metelli, dum sororis filiæ, adultæ ætatis vir-

Quid, &c.] Contigit A.V. DXXCV.

Rege Perse.] Perses sive Perseus vigesimus, ut placet Livio (nam Justinus & Eusebius numerum augent) & ultimus rex Macedonum, cum juventute, opibus regni, & ætate florens hæreditarium à patre relictum contra Romanos bellum moliretur, hostis judicatus est, & tandem à Paulo Æmilio Romam ad triumphum ductus, cum regnâsset annos undecim, ut leges apud Liv. Decade 4. & 5. & apud Florum lib. II. cap. 12. quadriennio post in libera custodia Albæ decessit, ut scribunt Paterculus in priore volumine, Val. Max. lib. V. cap. 1. & Orosius lib. IV. cap. 20. Plutarchus autem in Æmilio diversas opiniones affert.

Arripuit igitur omen.] Persam Macedonum regem, adversus quem sibi decreta fuerat provincia, eo bello periturum, quod & factum est, quamvis vivus ductus fuerit in triumphum. Justinus lib. XXXIII. *Dum hæc aguntur*, inquit, *metu tam periculosi belli Rom. Æmilium Paulum Consulem creant, eique extra ordinem Macedonicum bellum decernunt; qui cum ad exercitum venisset, non magnam moram pugnæ fecit. Pridie quam consereretur prælium, Luna nocte defecit: triste id ostentum Perseo, omnibus præsagientibus, finemque Macedonici regni portendi vaticinantibus.* Oliver.

Spem triumphi clarissimi.] Quem postea de Persa egit: unde Macedonicus dictus est.

At Cæcilia Metelli.] Cicero lib. de Divinat. *L. Flaccum flaminem Martialem*, inquit, *audivi, cum diceret Cæciliam Metelli, cum vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse ad quoddam sacellum ominis capiendi causa, quod fieri more veterum solebat, cum virgo staret, & Cæcilia in sella sederet, neque diu ulla vox extitisset, puellam defatigatam petiisse à matertera, ut sibi concederet paulisper, uti ejus sella requiesceret. Illam autem dixisse vere, mea puella, tibi concedo sedes meas, quod omen res consecuta est. Ipsa enim brevi mortua est, virgo autem nupsit ei, cui Cæcilia nupta fuerat.* Oliver. *Cæcilia Metelli.*] Antiquo more loquendi, ut Cornelia Gracchi. Et ut in Mausoleo non procul ab urbe ad viam Appiam: CAECILIAE. Q. CRETICI. F. METELLAE. CRASSI. Intellige, VXOR. At in nonnullis manuscriptis codicibus hoc adjungitur, quod tamen ex interlinearibus scholiis irrepsisse in contextum videtur; nam ille loquendi modus receptissimus apud antiquos fuit. Cuinam Metello Cæcilia hæc fuerit nupta, non indicat Cic. de Divin. lib. I. Ex quo Valerii hoc exemplum desumptum omnino videtur. Ex relatione L. Flacci flaminis Martialis se hoc scribere testatur, quem Consulem scimus fuisse anno urbis DCXII. ut hinc facile colligi

tis virgini, more prisco, nocte concubia nuptialia petit, omen ipsa fecit. Nam cum in sacello quodam, ejus rei gratia, aliquandiu persedisset, nec ulla vox proposito congruens esset audita; fessa longa standi mora puella, rogavit materteram, ut sibi paulisper locum residendi accommodaret: cui illa, Eho vero, inquit, libenter tibi mea sede cedo. Quod dictum ab indulgentia profectum, ad certi ominis processit eventum: quoniam Metellus non ita multo post, mortua Cæcilia, virginem, de qua loquor, in matrimonium duxit.

5. C. autem Mario observatio ominis procul dubio saluti

possit, ejus tempore hoc contigisse, quo Metelli quatuor Macedonici filii aliique plures fuerunt. Ipsam vero Cæciliam Q. Numidici sororem fuisse, ex auctore de Viris illustrib. est colligere, qui cap. 62. scribit Numidicum sororis suæ virum Metellum laudare noluisse, quod is olim suum judicium & leges detrectarat. *Pighius*. Contigit A. V. DCXII.

Nocte concubia.] Intempesta nocte. Varro de lingua Latina: *Intempestum Celius dicebat, cum tempus agendi est nullum, quod alii* concubium *appellarunt, quod fere tunc omnes cubarent: est ergo prima pars somni*. Oliver. *Concubia nocte.*] Dies apud Romanos à media nocte incipiebat: cujus rei causam reddere conatur Plutarchus in Quæstionibus. Ejus partes erant: Mediæ noctis inclinatio, Gallicinium, Conticinium, Diluculum, Mane, Vespera, Prima fax, Concubia & intempesta nox: ita dicta, quod non habeat idoneum tempus rebus gerendis. Vide Gell. lib. III. cap. 2. & Macrobium Saturnalium lib. I. cap. 3.

Proposito congruens.] Id est, pertinens ad nuptias virginis.

In matrimonium duxit.] Atqui talis conjunctio illicita ante Claudii tempora, quando ea de re in gratiam Principis SCtum factum est, qui Agrippinam in uxorem duxit. Tacit. Annal. 11. Nefandos istos thoros, & flebilem facem Seneca vocat. Vide l. ult. C. de Incest. Nupt. & l. ult. C. si Nupt. ex Rescript. pet. & Cujac. 8. Observ. 28.

Cajo autem Mario.] Cum P. Sulpicius tribunus plebis authore Cajo Mario perniciosas leges promulgâsset, ut exules revocarentur, ut novi cives libertinique distribuerentur in tribus, ut & Consul & Marius adversus Mithridatem Ponti regem dux crearetur, & adversantibus consulibus, Q. Pompeio & L. Syllæ vim intulisset, occisoque Pompeii Consulis filio, genero Syllæ, L. Sylla Consul in urbem eum exercitu venit; & adversus factionem Sulpicii & Marii in ipsa urbe pugnavit, eamque expulit. Ex quo XII. à Senatu hostes, inter quos Consul Marius & filius judicati sunt. P. Sulpitius cum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractus & occisus est, C. Marius filius in Africam trajecit, C. Marius pater Minturnas delatus in paludibus diluit; eo Syllani milites cum venissent, ac diligenter & accurate ejus vestigia indagarent, nec eum invenirent, pastorem haud longe conspicati, rogant primo indicet Marium; fluctuantem deinde & dissimulantem minis & terrore perfundunt; qui, ubi se à militibus circumfundi, & telis undique peti vidit, Marium

luti fuit, quo tempore hoſtis à ſenatu judicatus in domum Fanniæ Minturnis cuſtodiæ cauſa deductus eſt: Animadvertit enim, aſellum, cum ei pabulum objiceretur, neglecto eo, ad aquam procurrentem: Quo ſpectaculo, Deorum providentia quod ſequeretur, oblatum ratus, alioquin etiam interpretandarum religionum peritiſſimus; à multitudine, quæ ad opem illi ferendam confluxerat, impetravit, ut ad mare perduceretur: ac protinus naviculam conſcendit: eaque in Africam pervectus, arma Sullæ victricia effugit.

6. Pompejus verò Magnus in acie Pharſalica victus à Cæſare, fuga quærens ſalutem, curſu in inſulam Cyprum (ut aliquid in ea virium contraheret) claſſem direxit: appellenſ-

Marium indicat: itaque capitur Marius, Minturnaſque defertur, & in domum Fanniæ mulieris publice cuſtodiendus traditur: ad quem occidendum ſervus publicus, natione Cimber, miſſus, inermem & ſqualore obſitum, majeſtate tanti viri commotus, ſtricto jam gladio interficere non ſuſtinuit, & tremebundus abjecto ferro refugit, clamitans geminata voce; Non poſſum interficere Marium. Tum Minturnenſes majeſtate viri capti, incolumem præſtiterunt. Hic ergo, cum abiturus exiſſet è domo, animadvertit aſellum neglecto pabulo, quod objectum ei fuerat, ad aquam contendentem, quo viſo, omen arripuit, intellexitque ſibi ſalutem navigatione quærendam eſſe, & ſtatim impetrat à Minturnenſibus, ut ſibi publica navis tradatur. Quo facto, ſe contulit in Africam, & ibi vires comparavit, quibus priſtinam fortunam & dignitatem brevi recuperavit, ſicut ſuo loco oſtendemus. *Oliver.* Contigit A. V. DCLXV.

Domum Fanniæ.] Oliverius dicit *mulieris*, credam *viri* dicendum. Et Terentio viri nomen eſt. *Badius.*

Minturnis.] Latii urbs & Colonia Ptolemæo aliiſque ad Lirim Fl. Halycarnaſſæo lib. 1. ex cujus ruinis Trajetto ædificatum ſcribit Celſus Cittadinus.

In Africam.] Ubi comparato exercitu cum ſe Cinnæ conjunxiſſet, urbem cepit, & priſtinam dignitatem cum magno inimicorum exitio recuperavit. *Oliver.*

Pompejus Magnus.] Cujus magnitudo totum orbem complexa fuit; nam Cicero in Catilinam invectiva quarta oſtendit, quanta fuerit Pompeii rerum geſtarum magnitudo, dicit enim: *Pompeii res geſtæ atque virtutes continentur iiſdem, quibus Solis curſus regionibus ac terris continetur.* Idem. Contigit A. V. DCCXV.

Pharſalica.] Id eſt, conflictu apud Pharſaliam urbem Emathiæ. *Badius.* *Pharſalica.*] Theſſalica; nam regio illa diverſis nominibus fuit appellata, Emonia, Theſſalia, Macedonia, Emathia, Campi Philippici, prout eam diverſi reges occupaverunt. *Oliver.*

Cyprum.] Inſula hæc in Pamphylio ſinu, à Cypro, Cinyræ regis filia ita appellata, vel ab ubertate Cypri arboris. Strabo, Steph. Plin. Cyprus autem Arabum eſt Alhenna, non Liguſtrum, ut multi volunt.

pellenſque ad oppidum Paphum, conſpexit in littore ſpecioſum ædificium: gubernatoremque interrogavit, quod ei nomen eſſet: qui reſpondit, κακοβασιλεία vocari: quæ vox ſpem ejus, quantulacunque reſtabat, comminuit. Neque id diſſimulanter tulit: avertit enim oculos ab illis tectis, ac dolorem, quem ex diro omine conceperat, gemitu patefecit.

7. M. etiam Bruti dignus admiſſo parricidio, eventus omine deſignatus eſt: Siquidem poſt illud nefarium opus, natalem ſuum celebrans, cum Græcum verſum expromere vellet, ad illud potiſſimum Homericum referendum animo tetendit:

Ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός.

Qui Deus Philippenſi acie, à Cæſare & Antonio ſigno datus, in eum tela convertit.

8. Conſentaneo vocis jactu C. Caſſii aurem fortuna pervellit, quem orantibus Rhodiis, ne ab eo cunctis Deorum

Paphum.] Oppidum eſt Cypri, ubi præcipue colebatur Venus, quæ Paphia dicta Virgilio:

Inde Paphum ſublimis adit, ſedeſque reviſit
Læta ſuas. ——

Ex diro.] Id eſt, execrabili omine.

Marci etiam Bruti.] Nota eſt Hiſtoria, quod Brutus & Caſſius Cæſarem in Senatu multis vulneribus confoderunt. Contigit A. V. DCCX.

Philippenſi acie.] Nam in campis Philippicis, ubi congreſſus eſt cum Auguſto & M. Antonio, forte ita cecidit, ut ſignum belli futuri proponeretur ab Auguſto & Antonio ſignum Apollinis; nam mos erat, ut commiſſuri prœlia, Deum aliquem ſignum pugnæ præponerent; ut C. Marius Martis ſimulachrum, Sylla Delphici Apollinis, Cæſar Veneris genitricis. Ergo quia Apollinis ſignum propoſuit Auguſtus, omen quod factum eſt, verſus ille quodammodo implevit, quia in ea pugna ſuperatus eſt, in qua ſignum fuerat Apollo, Latonæ filius. *Oliver.*

Antonio ſigno datus.] Virgilius etiam eſt author in Bello Actiaco contra Antonium & Cleopatram Auguſtum uſum Apolline. Quin etiam non nunquam ſeſe pro Apolline geſſit, ad quod alludens idem Maro in Bucol. dixit:

Caſta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo. Oliver.

Conſentaneo vocis jactu.] Pari ratione Caſſius Bruto affinitate conjunctus, quippe qui Juniam Bruti ſororem duxerat uxorem, fecit ſuæ futuræ mortis omen. *Idem.* Contigit A. V. DCCX.

Aurem pervellit.] Quia enim auris dedicata eſt Memoriæ, vellere aurem, eſt memorem facere. Unde in Bucolicis Maro:

—— *Delius aurem*
Vellit, & admonuit. ——
Badius.

Rhodiis.] Rhodus & Ophiuſa à ſerpentium multitudine dicta, ut teſtatur Diodo-

rum simulachris spoliarentur, Solem à se relinqui respondere voluit: ut rapacissimi victoris insolentiam, dicti tumore pertraheret, abjectumque Macedonica pugna, non effigiem Solis, quam tantummodo supplicibus cesserat, sed ipsum Solem revera relinquere cogeret.

9. Annotatu dignum illud quoque omen, sub quo Petillius consul in Liguria bellum gerens occidit. Nam cum montem, cui Leto cognomen erat, oppugnaret: interque adhortationem militum dixisset, Hodie ego utique Letum capiam: inconsideratius præliando, fortuitum jactum vocis leto suo confirmavit.

EXTERNA.

1. Adjici nostris duo ejusdem generis alienigena exempla non absurdè possunt. Samii, Prienensibus auxilium

Diodorus lib. v. quos Phorbas interemit. Unde Ophiuchi nomen accepit. Hyginus lib. II. Quin si Bocharto assentimur, Rhodus nihil aliud quam Ophiusam denotat. ירוד enim, id est, jarod vel Rod serpentem denotat. Vide illum de Phœn. Col. p.398.

Solem à se relinqui respondere.] Simulacrum Solis. Hoc autem per ludibrium dixit, quippe quem ferre non poterat præ magnitudine. Memoratur enim à Solino unum ex septem memorabilibus mundi: erat autem centum viginti sex pedum magna, ænea & fusilis facta, quam à se relinqui Cassius dicebat. *Oliver.*

Macedonica pugna.] In Macedonia ad campos Philippicos contra Augustum gesta. *Badius.*

Solem revera relinquere cogeret.] Ita est in MSS. exemplaribus: in aliis, *coegit*. Cæterum de C. Cassio scribit Dion Hist. Rom. XLVII. ipsum Rhodios navali prœlio superatos non solum armis, navibus, ac pecunia spoliâsse, verum etiam statuis sacrisque donariis omnibus, nihilque ex his præter Solis currum reliquisse. *Pighius,*

Annotatu.] Contigit A.V. DLXXVII.

In Liguria.] Ligures imis Alpium jugis adhærentes, inter Varum & Macram Fluvios, implicitosque dumis silvestribus major aliquando labor est invenire, quam vincere. Varus Fluvius est grandis, ex Alpibus fluens, Galliam Transalpinam à Cisalpina separans, vetustissimus Italiæ terminus. Macra Fluvius est ex initio Apennini fluens, inter Ligurum montes, & demum juxta Lunam civitatem defluit in mare Tyrrhenum. *Oliver.*

Leto.] Liguriæ mons est, ut testatur & Livius, quem Leander hodie *l'Alpi del Peregrino* vocari dicit.

Samii.] Cum Prienenses gravi bello premerentur, auxilium petierunt à Samiis; Samii, ut qui ab illis essent alieni, quasi irridentes, se Sibyllam (*ita enim nonnulli legunt*) missuros responderunt; nam ex Sibyllis una fuit Samia. Prienenses ergo, quod irridentes Samii promiserant, læto animo acceperunt. Et hanc quasi ducem belli constituentes, gloriosam ex hostibus victoriam reportaverunt. *Oliver.*

Prienensibus.] Priene civitas est Ionix,

lium adversus Carras implorantibus, arrogantia instincti, pro classe & exercitu cymbulam eis derisus gratia miserunt. Quam illi velut divinitus datum præsidium interpretati, libenter acceptam, vera fatorum prædictione, victoriæ ducem habuerunt.

2. Neque Apolloniatæ quidem pœnitentiam egerunt. quod cum bello Illyrico pressi, Epidamnios, ut sibi opem ferrent,

niæ, Biantis patria. Author Strabo l. XIV. ubi nominatis XII. civitatibus, in quibus Priene, subjungit; nam hæ sunt XII. Ioniæ civitates. Et paulo inferius, ubi de singulis mentionem facit; *post Menandri*, inquit, *ostia, est Prienensium littus, ultra quod Priene est & Mycale mons feris & arboribus plenus*. Idem paulo post: *Priene*, inquit, *à quibusdam Cadme appellatur, quoniam Philotas ejus conditor è Bœotia venit*. Idem.

Carras.] Carræ populi insulani, piraticam exercentes, famosi fuerunt, victi à Minoë, ut Thucydides & Sallustius dicunt. Author Servius in expositione illius carminis Virgilii:

Hic Lelegas, Carrasque, sagittiferosque Gelonos.

At Strabo dicit populos esse Cariæ regionis, quæ contermina est Ioniæ, videlicet inter Ioniam & Liciam positæ. Hos etiam aliquando sub Minoë fuisse dicit, & insulas habitâsse. Hinc arbitror Insulanos inde dictos fuisse, & *Carres Carrium*, declinavit. Sunt & Carrhæ primæ declinationis in Syria, eodem teste lib. VI. in descriptione Syriæ, dicit enim: *Tigranocerta & loca quæ sunt circa Carras Nicaphorium & Chordiraza & Sinnaca, in qua Surina Parthorum imperator Crassum dolo captum interemit.* Unde Lucanus;

Assyrias Latio maculavit sanguine Carras. Oliver.

Arrogantia instincti.] Pulmanni codex, *Arroganti instinctu*. Atque illud etiam recte. Sic enim Cicero, *quæ instinctu divino funduntur*, de Divinat. I. & alibi sæpe. *Pighius.*

Cymbulam eis derisus gratia miserunt.] Ita Manuscripta exemplaria; non, ut in aliis, *Sibyllam*. Nec profecto inepte, nimirum, pro classe cymbulam irrisus gratia missam licet intelligere. Ἄλογον namque videtur atque absurdum, fœminam unam in auxilium mittere. Duo alii codices, quos contuli, *lembunculum* posuére pro *cymbula*, quæ vox librariorum culpa proculdubio ex interlinearibus annotatiunculis in locum alterius irrepsit. Omen autem accepisse Prienenses videntur ex ipso navigii nomine; est enim κύμβη Græcis non solum lembus vel navicula, sed etiam caput, vertex, fiducia, ac summa rerum, κορωνὶς καὶ κεφαλαῖον. Atque ita cymbulam illam interpretati Prienenses libenter receperunt, atque etiam victoriæ ducem habuerunt. Erant autem Samiis in usu cymbæ biremes, à Polycrate tyranno primum inventæ, forma fere rotunda & concava, in alvi prope effigiem fabricatæ, Duridis opus ac figmentum, Samænas appellabant; ex quo genere missam unam fuisse verisimile videtur. Meminêre Samænarum Suidas, Plutarchus, & Athenæus, qui Samias item vocari dicit. *Pighius.*

Apolloniatæ.] Apollonia plurium urbium nomen fuit, unius in Epyro, de qua nunc agitur; alterius in Creta; tertiæ in Thracia; quartæ in Syria. *Oliver.*

Illyrico.] Plinius hanc regionem inter Arsiam & Titium flumina constringit.

Epidamnios.] Epidamnus Thucydidi Dalmatiæ aut Macedoniæ colonia, & oppi-

ferrent, oraſſent: atque illi flumen vicinum mœnibus ſuis nomine Æantem in adjutorium ſe mittere dixiſſent, Accipimus, quod datur, reſponderunt; eique primum in acie locum, perinde ac duci aſſignaverunt. Ex inſperato enim ſuperatis hoſtibus, ſucceſſum ſuum in omen acceptum referentes, ex tunc Æanti ut Deo immolaverunt, & deinceps in omnibus prœliis uti ducem conſtituerunt.

CAP. VI.

DE PRODIGIIS.

PRodigiorum quoque, quæ aut ſecunda, aut adverſa acciderunt, debita propoſito noſtro relatio eſt.

1. Ser.

& oppidum; propter inauſpicatum nomen à Romanis Dyrrachium appellatum fuiſſe, tradunt Livius, Strabo, Plinius, & Mela. Quibus aſſentitur quoque Dion lib. XLI. ita tamen, ut ſubdubitet, num duo diverſa ſint oppida. Appianus autem II. Civil. hoc plane adfirmat, ait enim Epidamnum paullum remotum à mari, Dyrrachium vero prope ipſum mare: (in peninſula, teſte Strabone) Epidamnique navale eſſe dicit. Additque hoc falſo à quibuſdam Epidamnum dictum: poſtea tamen ſic nominatum à Corcyrenſibus, quod Dyrrachii nomen ominoſum habebatur, vetuſtam autem appellationem viciſſe, & Dyrrachii nomen manere. Diſcrepat à cæteris omnibus Appianus, hic namque Dyrrachii nomen ominoſum, cæteri Epidamni faciunt; hic nominis mutationem Corcyrenſibus, alii Romanis tribuunt. *Ortel.*

Æantem.] De hoc Flumine Steph. de Urbibus, Plin. lib. III. c. 23. Strab. lib. VI. & VII. è Lacmone Pindi promontorio erumpere, ac præter Apolloniam fluere in mare Adriaticum teſtatur: Aoum quoque vocari ab Hecatæo aliiſque antiquioribus. Ex quo quidem nomine ſuſpicor Apolloniatas omen accepiſſe; ἄως enim ſalus vel medela eſt. *Pighius.* *Æantem.*] Quia veterum ſuperſtitio tenuit, Fluviis ejuſdem nominis Deos præeſſe, unde Tyberis & Tyberinus invocatur apud Maronem; non abſurdum forte eſſet dicere, Apolloniatas Fluminis ſui, tanquam Dei imaginem, & non Æantem ſibi ducem conſtituiſſe; ſed in priore ſententia Oliverium ſequimur. *Badius.*

1. Ser. Tullio etiam tum puerulo dormienti, circa caput flammam emicuisse, domestici oculi annotaverunt. Quod prodigium Prisci Tarquinii regis uxor Tanaquil admi-

SEr. Tullio, &c.] Contigit A. V.CL. circiter.

Flammam emicuisse.] Ingens hoc naturæ miraculum Liv. Plinius, Florus, Valer. hic Maximus, Apulejus, Dion. Halicarnassæus, aliique diligentes autores exposuerunt, quos operæ non erit adduxisse. Quod si ocyus quis actæ rei seriem expectat, audiat solum Dionysium lib. IV. Antiq. Rom. cujus vicariis utar vocibus: *Quum aliquando circa meridiem in regio thalamo consedisset, somnoque esset oppressus, flamma è capite ipsius emicuit. Idque non tantum mater ejus, & regina, quæ per thalamum inambulabant, inspectârunt, sed & omnes, qui cum mulieribus tum forte aderant: nec prius totum ejus caput flamma colluccre desiit, quam à matre accurrente excitaretur, quo facto, flamma simul cum somno dispersa, evanuit.* Breviter omnia complectitur Ovidius lib. VI. Fast.

Signa dedit genitor, tum cum caput igne corusco
Contigit, inque comis flammeus arsit apex.

Flamma *lux* vocatur optimo jure, quia flamma lux ignis est, à quo illa oritur. Lucem puram fuisse inde colligimus, quod pilos collustrando, haud quaquam combusserit, qualis illa forsan in Mesopotamia Mosi visa. Parem aleam expertus est apud Virgilium lib. II. Æneid. Ascanius:

Ecce levis summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.

Diversus Laviniæ Novercæ splendor, quia lucem flamma urens comitabatur, ut cecinit Maro lib. VII. Æneid.

Præterea castis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem astat Lavinia virgo,
Visa (nefas) comis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari.

De Lucio Martio narrant Livius lib. XXV. Valerius lib. I. cap. 6. Pœnos aggressuro & ducem Asdrubalem, flammam concionanti fusam è capite sine ipsius sensu, cum magno pavore circumstantium militum. *Bartholinus.* Vide & Cardanum lib. VIII. de Rerum Varietat. cap. 43. & Scaligerum Exercitat. 174.

Prisci Tarquinii regis uxor.] Quæ, ut prodigiorum peritissima, cognovit Ser. Tullium puerum dormientem, cujus caput flamma corripuisset, clarum aliquando evasurum, qui etiam regiæ majestati in rebus afflictis succurreret. Itaque cum quidam familiarium aquam ad extinguendum incendium afferret, ut Livius autor est, à regina prohibitum ferunt, sedatoque tumultu, moveri puerum vetuisse, donec sua sponte experrectus esset: tum, adducto in secretum viro Tanaquil, videsne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? Scire licet lumen quondam rebus nostris dubiis futurum, præsidiumque regiæ afflictæ: proinde materiam ingentis publice privatimque decoris omni indulgentia nostra nutriamus; inde puerum liberorum loco cœptum haberi erudirique artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Evenit facile quod Diis cordi esset, juvenis evasit veræ indolis regiæ, nec cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ juventutis ulla arte conferri potuit, filiamque ei rex despondit, quo deinde

caso,

admirata, Servium serva natum, in modum filii educavit, & ad regium fastigium evexit.

2. Æque felicis eventus illa flamma, quæ ex L. Marcii ducis

cæso, Tanaquilis arte & consilio in regnum substitutus fuit. Plinius de Vir. illust. *Servius*, inquit, *Tullius, P. Corniculani & Crisiæ captivæ filius, cum in domo Tarquinii Prisci educaretur, flammæ species caput ejus amplexa est.* Sunt qui velint Vulcani filium fuisse. Unde illud:

Namque pater Tulli Vulcanus, Crisia mater,
Præsignis facie Corniculana fuit.
Hanc secum Tanaquil, sacris de more peractis,
Jussit in ornatum fundere vina focum.
Hic inter cineres obsceni forma virilis
Aut fuit, aut visa est; sed fuit illa magis.
Jussa foco captiva sedet, conceptus ab illa
Servius à cœlo nomina gentis habet.
Signa dedit genitor tunc cum caput igne corusco
Contigit, inque comis flammeus arsit apex. Oliver.

Servium serva natum.] Pleríque codices habent, *Servium serva natum*, omisso Tullii regis prænomine: ad quod ipsum allusio tamen non est inepta, si retineas. Idcirco enim *Servium* appellatum esse tradit Dionysius, quod è serva matre natus erat. *Pighius.*

Serva natum.] Livius sentit non esse serva natum, sed captiva. Dicit enim: *Hic quacunque de causa tantus illi honos habitus, credere prohibet, serva natum eum, parvumque ipsum servisse. Eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto Servii Tullii, qui princeps in illa urbe fuerat, gravidam viro occiso uxorem, cum inter reliquas captivas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Rom. prohibitam ferunt servitio: partum Romæ edidisse; in Prisci Tarquinii domo. Inde tanto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum, ut in domo à parvo educatum in charitate atque honore fuisse: fortunam matris, quod capta patria in hostium manus venerit, ut serva natus crederetur, fecisse.* Nam omnis captiva serva dicitur. *Oliver.*

Æque felicis.] Cum cæsis in Hispania duobus Scipionibus, deleti Rom. exercitus, amissæque Hispaniæ viderentur, vir unus retinuit, easdemque restituit. Erat in exercitu Romano L. Marcius, Septimii filius, eques Romanus, impiger juvenis, animi & ingenii aliquanto majoris, quam pro fortuna, in qua erat natus, ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina, sub qua per tot annos omnis militiæ artem edoctus fuerat: is, ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidiis deductis, haud contemnendum fecerat exercitum, conjunxeratque se T. Fonteio P. Scipionis legato, sed tamen præstitit eques Romanus authoritate inter milites & honore, ut castris circa hibernum communitis, eum ducem exercituum comitiis militaribus creaverint. Hic igitur in magna rerum difficultate cum ad consilium prima specie temerarium magis quam audacem adjecisset animum, ut ultro castra hostium oppugnaret, ne subita res & nocturnus terror, nam id proxima nocte facturus videbatur, suæ fortunæ consilium perturbaret, alloquendos prius & adhortandos milites ratus, advocata concione orationem habuit; cui concionanti flammam fusam è capite dicunt sine ejus sensu, magno pavore circumstantium militum: quo prodigio moti, alacriori animo eum ducem secuti, majorem hostibus cladem intulerunt, quam acceperant; nam nocte atque die bina hostium castra ceperunt, & ad internecionem hostes prope ceciderunt. Hic ergo virtute sua ultus est Cn. & P. Scipionum cum majori parte exercitus

ducis duorum exercituum, quos interitus P. & Cn. Scipionum in Hispania debilitaverat, capite concionantis eluxit. Namque ejus aspectu pavidi adhuc milites, pristinam recuperare fortitudinem admoniti, octo & triginta millibus hostium cæsis magnoque numero in potestatem redacto, bina castra Punicis opibus referta ceperunt.

3. Item cum bello acri & diutino Vejentes à Romanis intra mœnia compulsi, capi non possent, eaque mora non minus obsidentibus, quam obsessis intolerabilis videretur, exoptatæ victoriæ iter miro prodigio Dii immortales patefe-

cædem, quos Celtiberi transfugientes prodiderant ducibus Carthaginiensibus, Magoni & Gisgoni: quam victoriam consecutus è nulla re magis quam celeritate. De quo Frontinus lib. II. cap. 10. *L. Marcius eques Rom. qui reliquis exercitus præfuit, cum à propinquo bina castra Pœnorum paucis milibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est, & cum hostem victoriæ fiducia incompositum aggressus, ne nuncios quidem cladis reliquisset, brevissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorum castra evasit. ita bis simili usus eventu deletis utrobique Pœnis, amissas pop. Rom. Hispanias restituit.*

Item cum bello, &c.] Et hujus Historiæ autor est Livius ab urbe cond. lib. V. Cicero quoque lib. de Divinat. *Quid, quod in Annalibus*, inquit, *habemus, Vejenti bello cum Lacus Albanus præter modum excrevisset, Vejentem quendam nobilem ad nos profugisse, eumque dixisse, ex fatis quæ Vejentes scripta haberent, Vejos capi non posse, dum lacus is redundaret: & si lacus emissus lapsu & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum pop. Romano, sin autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore; ex quo illa mirabilis à majoribus nostris aquæ Albanæ facta deductio est. Cum autem Vejentes bello fessi legatos ad Senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse Senatui dicere; in eisdem enim fatis scriptum Vejentes habere, fore, ut brevi à Gallis Roma caperetur, quod quidem sexennio post Vejos captos factum esse audivimus.* Hæc Cicero. At Livius cum prodigium aperuisset, ut Lacus Albanus præter modum excresceret, ita ut per agros diffunderetur, nulla ejus inundationis causa extrinsecus apparente, non solum ad Rom. venisse, quæ supra diximus, referentem, sed Delphos quoque oraculum sciscitatum legatos misisse Romam refert, qui responsum retulerunt, non prius Vejos capi posse, quam lacus ille per agros unda proflueret. Oraculi autem verba hæc fuêre: ROMANE AQVAM ALBANAM CAVE LACV CONTINERI, CAVE IN MARE MANARE SVO FLVMINE SINAS, EMISSAM PER AGROS RIGABIS, DISSIPATAMQVE RIVIS EXTINGVES, TVM TV INSISTE AVDAX HOSTIVM MVRIS, MEMOR, QVAM PER TOT ANNOS OBSIDES VRBEM, EX EA TIBI HIS, QVAE NVNC PANDVNTVR FATIS, VICTORIAM DATAM. *Oliver.* Contigit A.V.CCCLVI.

Veientes.] Italiæ populi, socii Fidenatibus. Liv. I. & Eutrop. I. cui XIIX. m. p. ab Urbe sunt.

Capi non possent.] Quia mœnia essent alta & loco editissimo posita, ut non solum ædificiis, sed etiam natura loci tuta essent. *Oliver.*

Albanus

tefecerunt. Subito enim Albanus lacus, neque cœlestibus imbribus auctus, neque inundatione ullius amnis adjutus, solitum stagni modum excessit: cujus rei explorandæ gratia legati ad Delphicum oraculum missi, retulerunt præcipi sortibus, ut aquam lacus ejus emissam, per agros diffunderent: sic enim Vejos in potestatem populi Romani venturos. Quod prius quam legati renuntiarent, aruspex Vejentium à milite nostro (quia domestici interpretes deerant) raptus, & in castra perlatus futurum dixerat. Ergo senatus duplici prædictione monitus, eodem pene tempore, & religioni paruit, & hostium urbe potitus est.

4. Nec parum prosperi successus est, quod sequitur. L. Sulla

Albanus lacus.] In Latio situs, ut apud Livium est. Lago di Castel Gando Iso vocat Leander.

Delphicum oraculum.] Hoc quod posterius frequentatum fuit oraculum, sedem habuit ad radices Parnassi, ubi templum condiderant incolæ, supra specum oppido muroque cinctum, & templum ipsum ob nativam præcipitiem, munierant aditu adeo difficili, & angusto, ut objecta lapidum mole, accessum omnem undique præcluserint, exiguâ semitâ relictâ, qua consulturi oraculum absque comitatu incederent. In medio templi exigua planities erat, & in ea hiatus, ex quo spiritus acer, & vehemens terribili sonitu excussus, vatem tripodi insistentem, & afflatus expectantem corripiebat, agitatamque & concussam in furorem vertebat, statis diebus, quibus fari licebat. Ferunt enim annuatim sex menses continuos apud Lycios, totidemque in Delo oracula percontaturis patuisse. in reliquis locis, non quovis tempore, sed statis definitisque diebus tantum: utpote vel Idibus, vel Kalendis, vel augescente vel deficiente Luna, vel ineunte aut desinente die, sciscitari licuisse. Religionem in consulendo Pythio oraculo eam servari oportebat, ne promeret quicquam nisi totam prius victimam contremiscere, ac velut micare cerneret. His legitime peractis Dæmon ex obsessa Pythia, (ἐκ τοῦ ἀτμοῦ enim ἔνθεος γίνεται, ex spiritu enim Dei afflata credebatur) concepta & fere mettis Græcis scite admodum atque argute, sed ambigue nimis ac captiose illigata responsa pronuntiabat: cumque in suam sese recepisset atque abdidisset specum, Pythia ceu exonerata spiritu, & ad sese reversa consistebat ac conquiescebat. Fuit autem omnium templorum Ethnicorum locupletissimum, statuis ex solido auro, argentoque conflatis immensi ponderis, & aliis innumeris ac pretiosissimis donariis refertum. Vide supra pag. 26.

Sortibus.] Oraculo: nam sortes pro oraculis sæpissime ponuntur, eo quod sortes è vase ducerentur, quibus oracula reddebantur ad ea, de quibus interrogaretur sacerdos. *Oliver.*

Nec parum prosperi successus.] Hoc contigit Sociali bello, cujus causa inde nata est, quod Drusus trib. pleb. promiserat sociis Latini nominis, si cum Senatu sentirent, ejusque partes adversus equestrem ordinem, cum quo propter judicia graviter dissidebat, tuerentur, daturum operam, ut in civitatem Romanam acciperentur; sed occiso paulo post Druso, cum præmium Latinis ne-

L. Sulla Procos. sociali bello cum in agro Nolano ante prætorium immolaret, subito ab ima parte aræ prolapsam anguem

nis negaretur, irati à societate populi Romani defecerunt, & Romanis bellum indixerunt. Diversi contra hos sunt missi imperatores, inter quos & L. Sylla, qui profectus in Samnium adversus Nolam primo duxit exercitum. Nolani extra mœnia cum copiis & præsidiis posuerunt castra. Sylla igitur cum Deos de pugna consuleret, anguis subito apparuit. Interrogato Aruspice quid anguis ille portenderet, responsum est, ut magno animo invaderet, quo facto, victoria potitus est. *Oliver.* Contigit A. V. DCLXIV.

Sociali bello.] Quod gestum est contra eos, qui à societate pop. Rom. defecerunt, quod alio nomine bellum Latinum vocatur.

Nolano.] Nola Picentinorum urbs in Italia Ptolemæo, Diodoro, & Strab. In Samnio ponit Epitome Livii 89. Vide Cluver. de Ital.

Prætorium.] Dicebatur tabernaculum, quod duces exercituum, vel Imperatores, sive Consules, sive Dictatores, sive Prætores, sive Tribuni militum consulari potestate ii essent, occupabant. Nomen autem inde habet, quod initio Consules, qui plerumque bella administrabant, Prætores dicerentur. Ita Quæstorium, erat tabernaculum Quæstorum. Forma prætorii fuisse videtur rotunda, testudinea, id est, curvata in cameram rotundiorem. Hac causa fortasse Josephus cum templo componit, quod templa pleraque talia: aut etiam quod eminebat in mediis castris, ut in urbe aliqua templum. An & quia religio ibi & pars sacrorum? Certe in eo Augurale fuit, ubi sacrificare & auspicari Imperator solebat: nam ante illud ara fuit, in quo solemniter libamenta aliqua illata & cremata, quotidianæ religionis ergo; Auguratorium vocat Hyginus, qui & situm ejus parte dextra prætorii docet, ut tribunal læva. Tota igitur area sive pedatura prætorii erat quaternûm jugerum, seu potius versuum. Versum autem dicunt centum pedes quoquo versus quadratum. Pedatura vero Latinis est quod Græcis ποδισμὸς, etsi podisini ipsa Græcanica voce crebro in hac re Vegetius usus: ποδισμὸς autem dimensio, aut & dimensum ipsum per pedes, sicut σταδιασμὸς per stadia. Ad verbum est pedatura. Et accipiunt non pro ipsa mensura tantum, sed pro spatio, areaque, quam sic demensi. Situs prætorii in medio non quidem castrorum, sed aliorum ducum. Nam semper veteri & novo more, in medio Tribunorum, aliorumque Ducum, Prætoris locus. Profecto, ut in acie Prætor seu Consul (confundimus hic ista) post Hastatos & Principes ante Triarios stabat, media fere acie, & ad latera Tribuni: ita hic, nisi quod pro Triariis, Ablecti, & Extraordinarii, & Evocati substituti. Et hic situs magnæ rationis fuit. Primum non longe ab hoste, & ad Prætoriam portam, quæ illum fere semper spectabat: nimirum ut observet, si quid ille moliatur aut moveat, & nuncios quoque & exploratores statim admittat: causa altera, ut duces omnes circum se habeat, quorum consilio, cum opus, statim utatur, item jubeat aliquid aut mandet: tertia, ut in conspectu habeat subjecta castra, & militem totum, videatque, si quid peccent, aut turbent. Ipse ille aspectus coërcebat milites, qui sciebant, semper sub oculis sui Ducis se versari, eoque in omnibus magis composite se gerebant: nec Ducis tantum, sed Ducum; quoniam Quæstor, Legati, Tribuni omnes fere huc spectabant. Denique causa etiam hic, honor & dignitas, quod media omnia honestiora, imo & tutiora. *Lipsius.*

Ab ima parte aræ.] Ita Pulmani lib. & Gembla-

anguem profpexit. Qua vifa, Poftumi arufpicis hortatu continuo exercitum in expeditionem eduxit, ac fortiffima Samnitum caftra cepit. Quæ victoria futuræ ejus ampliffimæ potentiæ gradus & fundamentum extitit.

5. Præcipuæ admirationis etiam illa prodigia, quæ P. Volumnio, Ser. Sulpitio Coss. in Urbe noftra inter initia motufque bellorum acciderunt. Bos namque, mugitu in fermonem humanum converfo, novitate monftri audientium animos exterruit. Carnis quoque in modum nimbi diffipatæ partes ceciderunt: quarum majorem numerum præpetes diripuerunt aves, reliquum humi per aliquot

Gemblacenfis, vulgo, *ab una parte:* prius placet. Cicero enim de Divinat. I. ex quo forfan hoc exemplum Valerius defumpfit, fic ait: *Ab infima ara cum fubito anguis emergeret.* Plutarchus cum adverfus urbem ab Nola exercitum duceret, Sullæ prodigium hoc eveniffe fcribit. *Pighius.*

Prolapfum anguem.] Serpentum allapfus multis magnis viris falutaris fuit ominis. Aureliano Imper. apud Vopifcum, Maximino, apud Julium Capitolinum, Augufto ipfi apud Dionem lib. XLVII. Eo Virgilius fpectat lib. v.

Dixerat hæc: adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, feptena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapfufque per aras. Colerus.

Samnitum caftra.] Samnites funt populi Italiæ, qui inter Picenum, Campaniam & Apuliam jacent. De quibus Florus lib. I. cap. 16. *Populus Romanus Samnites invafit, gentem, fi opulentiam quæris, aureis & argenteis armis, difcolori vefte ufque ad ambitum armatam: fi infidiarum fallaciam, faltibus fere & montibus fraude graffantem: fi rabiem & furorem, facratis legibus humanifque hoftiis in exitium urbis agitatam: fi pertinaciam, fexies rupto fœdere, cladibufque ipfis animofiorem. Hos tamen L. annis per Fabios & Papyrios patres, eorumque liberos ita fubegit pop. Romanus, ac domuit, ita ruinas ipfarum urbium diruit, ut hodie Samnium in ipfo Samnio requiratur. Pofterioribus quoque temporibus, bello Sociali, & in Civili Mariano ingens eorum apparuit in arma ardor.* Quod Strabo lib. v. oftendit. Vide *Cluver.* Ital. lib. III. cap. 8.

Præcipuæ admirationis.] Livius multa refert appariiffe prodigia, ante Gallorum adventum, quæ futurum urbis minarentur excidium; dicit enim, cœlum vifum ardere, terra ingenti concuffo motu eft, Bovem locutam, cui rei, priore anno fides non fuerat, creditum eft. Inter alia prodigia, quæ multa fuere, carne pluit, quem imbrem ingens numerus avium volitando rapuiffe fertur, quod intercidit fparfum ita jacuiffe aliquot dies, ut nihil odor mutaretur. Præcipue non folum quæ diximus prodigia admiranda funt, fed etiam quæ fequuntur. *Oliv.* Contigit A.V.CCXCII.

P. Volumnio, &c.] Dum illi erant defignati Confules. *Badius.*

Mugitu.] Bos quæ ante mugire confueverat, humanis verbis locuta eft. Nam dixiffe fertur, *Cave tibi Roma.* Sed primo creditum non eft. Secundo vero, cum idem prodigium enunciatum effet, fides haberi cœpta eft. *Oliver.*

Carnis quoque in modum nimbi diffipatæ

quot dies, neque odore tetro, neque deformi aſpectu mutatum jacuit.

Ejuſdem generis monſtra alio tumultu credita ſunt: Infantem ſemeſtrem in foro boario triumphum proclamaſſe.

patæ partes ceciderunt: quarum majorem numerum præpetes diripuerunt aves.] Campenſe exemplar hæc ita prodit: *Carnes quoque in modum nimbi diſsipatæ ceciderunt, quarum majorem partem præpetes, &c.* Alii codices ita habent: *Carnes quoque in modum nimbi diſsipatæ ceciderunt in partes, quarum majorem numerum, &c.* Eum in modum pro cujuſque libidine exemplaria diverſimode tranſcripta ſunt. *Pigh. Carnis, &c.*] Livius lib. II. *Præter hæc*, inquit, *relatum eſt in monumenta, inferiore cœlo lacte & ſanguine pluiſſe. M. Acilio, C. Porcio* Coss. *& ſæpe alias carne, ſicut L. Volumnio, Ser. Sulpitio* Coss. *eamque non perputruiſſe, quod non diripuiſſent aves.* Oliver.

Nimbi.] Nimbus ventus cum pluvia, eſt etiam denſitas nubis in tempeſtate obſcura.

Præpetes aves.] Sunt quarum volatu futura prænoſcimus, hoc eſt, quæ auguria faciunt. Ex l. VI. Agellii c. 6. notandum quod *præpetes aves* ſunt, quæ proſperius prævolant, & ſublimius, quibus opponuntur inferæ. Antiqui *præpetere* dicebant pro *anteire*. Et *præpetere aves* dicuntur, quæ ſe ante auſpicantem ferunt. Προπέτης, prævolans. *Præpetes* itaque ſunt à προπέτεσθαι, juxta Turnebum, id eſt, à prævolando, qui annotat eaſdem quoque magnas aves appellari: ut apud Plautum in Rudente. Ut ita non ſine cauſa Apollinaris Sulpitius in dicto Agellii capite dixerit: præpetes ſibi videri eſſe aves, quas Homerus τανυπτέρυγας expaſſis alis volantes appellaverit: quoniam iſtas potiſſimum augures ſpectarent. Videatur etiam Briſſonius lib. I. & Form. *Becman.*

Infantem, &c.] Contigit A.V. DXXXVI.

Infantem ſemeſtrem in foro boario triumphum proclamaſſe.] Livius lib. XXI. in foro Olitorio contigiſſe ſcribit. Atque hic variant exemplaria. Pulmanni ſic habet: *Puerum infantem ſemeſtrem in foro boario locutum, triumphum protuliſſe.* Wincheliauum vero ſic: *In foro boario triumphum locutum.* Livius *infantem ſemeſtrem* dicit. Tertia igitur vox illa *puerum*, cum ſit ſuperflua, è ſcholiis in contextum Valerianum irrepſit. Atqui hic mihi videtur Valerius ab indocto aliquo in epitomen redactus. Nam plura prodigia, quæ diverſis evenêre temporibus, tanquam ejuſdem temporis, ſub uno exemplo conciſe ac temere congeſta animadvertimus: quæ Valerium, ut alia ejus capitis prodigia, ſane exiſtimo meliore ordine copioſius enarraſſe. Nos autem ea, quæ extant tempora diverſa, annotatis ſingulatim annis, ut dignoſci poſſent, ſuis intervallis diſtinximus. *Pigh. Foro boario.*] Lacu Velebro poſtmodum exiccato, atque repleto in ejus parte, quæ à Jano quadrifronte in Aventinum vergit, forum Boarium fuit inſtitutum: quod nomen obtinuiſſe aliqui volunt ab æreo tauri ſimulacro ibi ſtatuto, ubi Romulus ſulcum urbis condendæ deſignare cœpit. de quo Plinius ita meminit: *Proxima laus æris Gynetico in inſula, & ipſa nec æs gignens, ſed officinarum temperatura nobilitata. Bos æreus inde captus in foro Boario eſt Romæ. Alii ob taurum immolatum interfecto Caco, bobuſque recuperatis, Boarium appellatum tradunt.* utramque opinionem attigit Ovidius his carminibus:

Pontibus & magno juncta eſt celeberrima Circo
Area, quæ poſito de bove nomen habet.

Immolat

masse. Alium cùm elephantino capite natum.

In Piceno lapidibus pluisse. In Gallia lupum vigili è vagina gladium abstulisse. In Sicilia scuta duo sanguinem sudasse. Etiam metentibus apud Antium cruentas spicas in corbem decidisse. Cerites aquas sanguine mistas fluxisse. Bello etiam Punico secundo constitit Cn. Domitio bovem dixisse, Cave tibi Roma.

6. C. autem Flaminius cum inauspicato consul creatus,

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum
Victor, & Evandrum ruricolasque vocat.

Sextus verò Pompejus *Boarium* dictum putat, quod ibi boves venundarentur: cui astipulatur Varro, cum inquit: *Quò quidem genera conferrent, forum appellatum, additumque ab eo cognomen: ut forum Boarium.* Quod etiam Livius innuit, memorans in eodem bovem in tertiam contignationem ascendisse. In hoc foro in honorem L. Septimii, & M. Aurelii arcus à negotiatoribus & argentariis fuit extructus: qui proximus D. Georgii ædi adhuc extat, cum titulo insculpto. Vide *Marlianum.*

Elephantino capite.] Hi sunt lusus naturæ. Vide Fort. Licet. de monstr.

In Piceno, &c.] Umbris atque Sabinis continuantur Picentes, quorum regio dicebatur Picenum, & ager Picenus. Plin. lib. III. cap. 12. *infra Sabinos Latium, à latere Picenum, à tergo Umbria.* Vide Strabonem lib. V. qui Sabinis oriundos tradit, pico ave duce itineris. Festus: *Picena regio in qua est Asculum, dicta, quod Sabini, cum Asculum proficiscerentur, in vexillo eorum picus consederit.* Ad Picum Latinorum regem gentis originem fabulose deduxit Silius lib. VIII. In hoc tractu sitæ olim urbes Ancona, Numana, Potentia, Ciceroni, Velleio Paterculo celebrata oppida. Vide Cluverum lib. II. Ital. cap. II. & lib. IV. cap. 6. ubi de Picentinis, quos à Picentibus originem traxisse docet.

Lapidibus pluisse.] Contigit A. V. DXLIV.

In Sicilia.] Contigit A. V. DXXXVI.

Etiam metentibus apud Antium.] Antii cruentas metentibus spicas in corbes decidisse, Livius & Plutarchus in Fabio tradunt, non in Sicilia, velut ex vulgatis Valerii verbis colligere est. Quapropter loco *etiam*, quod in exemplari Campensi non habetur, *Antii* reponerem; vel potius verba duo prætermissa dicerem, quorum vestigia habemus in Pulmanni codice, ubi sic legitur: *Etiam apud Aritium metentibus, &c.* Sed scribendum erit non secus ac habet Orosius, *apud Antium metentibus cruentas spicas in corbem decidisse,* lib. IV. cap. 15. *Pighius.*

In corbem.] Id est, vas vimineum, in quod colliguntur spicæ, dum intensius est cauma. *Oliver.*

Cærites aquas.] In Cærete oppido fluxisse mixtas sanguine. *Cærites aquas.*] Cære est urbs Tusciæ maritima. Agylla etiam veteribus dicta.

Cajus autem Flaminius.] Livius de Secundo Bello Punico. Cicero de Divinatione: *Quid bello*, inquit, *Punico Secundo? nonne C. Flaminius Consul signa neglexit rerum futurarum magna cum clade reipubl.? qui exercitu lustrato cum Aretium versus castra movisset, & contra Hannibalem legiones duceret, & ipse, & equus ante signum Iovis statoris sine causa repente cecidit: nec eam rem habuit religioni, objecto signo, ut peritis videbatur, ne committeret prælium. Idem cum tripudio auspicaretur pullarius, diem prælii*

tus, apud lacum Trasimenum cum Annibale conflicturus, convelli signa juberet, lapso equo, super caput ejus humi prostratus est: nihilque eo prodigio inhibitus, signiferis negantibus signa moveri sua sede posse; Malum, ni ea continuo effodissent, minatus est. Verum hujus temeritatis, utinam sua tantum, non etiam pop. Roman. maxima clade pœnas pependisset; in ea namque acie XV. millia Romanorum cæsa, VI. milla capta, X. millia fugata sunt. Consulis obtruncati corpus ad funerandum ab Annibale quæsitum est: qui, quantum in ipso fuerat, Romanum sepelierat imperium.

7. Flaminii autem præcipitem audaciam C. Hostilius Mancinus vesana perseverantia subsequitur: cui consuli in Hispaniam ituro hæc prodigia acciderunt: Cum Lavinii sacri-

prælii committendi differebat, tum Flaminius ex eo quæsivit, si nec postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum esse censeret. Cum ille quiescendum esse respondisset, Flaminius, Præclara, inquit, auspicia, si esurientibus pullis res geri potuisset, saturis nihil gereretur. Itaque signa convelli & sequi jussit, quo tempore cum signifer primi hastati signum non posset loco movere, nec quicquam perficeret plures cum accederent. Flaminius nuntiata suo more neglexit; itaque tribus horis concisus exercitus atque ipse interfectus est. Oliver. Contigit A. V. DXXVI.

Trasimenum.] Lacus Thusciæ. Hodie Lago de Perugia dicitur.

Convelli.] Servius Danielis, qui multas superioris ævi librariorum culpas arguit: Vellere proprie dixit, inquit, quia Romana signa figebantur in castris, & cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis avellebantur è terra; nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si avellentem facile sequerentur: adeo ut cum filio Orodis bello sit Crassus occisus, qui iturus ad Parthiam, avellere signa vix potuit. quod etiam Flaminio contigit, qui cum imperasset signa tolli, eaque non possent moveri, effosso solo, in quo erant fixa, vi magna extrahi præcepit. *Colerus.*

In ea namque acie.] Unde colligitur XXXI. milia in eo prœlio contra Hannibalem stetisse. Vide Liv. l. 22.

Ad funerandum.] Ad funus faciendum, ut sepulturæ mandaret.

Sepelierat.] Imperium Romanum, quia nisi Dii prospexissent, actum fuisset de imperio Romano. Posset etiam dici, quod Hannibal, quantum in ipso fuit, sepelierat cum consule imperium Romanum, quia nisi fata restitissent, potuisset imperium Romanum extinxisse. Verum quia hæc dicit author ad reprehensionem temeritatis consulis, sequar priorem expositionem. *Badius.*

Flaminii.] Contigit A. V. DCXVI.

In Hispaniam.] Quia duxit exercitum contra Numantinos.

Lavinii.] Legitur & *Lanuvii.* Quæ est urbs Latii, ubi Junonis Sospitæ fanum cc. plus minus ab Urbe stadiis, hoc est XXV. m. p. fuisse ex Diodori XIV. conjicitur, ubi ait Marcium (locum sic dictum haud procul hinc, teste Livio l. VI.) totidem à Roma distare. Aliud autem

sacrificium facere vellet, pulli cavea emissi in proximam silvam fugerunt, summaque diligentia quæsiti reperiri nequiverunt. Cumque ab Herculis portu, quo pedibus pervenerat, navem conscenderet, talis vox sine ullo auctore ad aures ejus pervenit, Mancine mane. Qua territus, cum itinere converso Genuam petisset, & ibi in scapham esset ingressus: anguis eximiæ magnitudinis visus è conspectu abiit: Ergo numerum prodigiorum numero calamitatum æquavit infelici pugna, turpi fœdere, deditione funesta.

8. Mi-

autem opidum Lanuvium & Lavinium, nam ut autor est Celsus Cittadinus Anglerius, Lavinium propius est mari inter Ostiam, Ardeam, & Veliternum, & nunc vulgo nominatur *Civita Lavina*, & distat ab urbe fere xx. m. p. Lanuvium vero est propius Viam Appiam, inter Albanum, Ariciam, & Ardeam, & vocatur vulgo *Civita Indovina*, & ab Urbe distat xv. m. p. Vide & Scholia Sigonii in Livii l. VIII. & Ursinum de Familiis in Papia Gente. *Ortel. Lavinii.*] Ita MSS. Codices legunt. Recte. Pullos enim avolâsse in proximam sylvam scribit Valer. & Jul. Obsequens, in sylvam nimirum Laurentinam, quæ Lavinii erat, non Lanuvii. Vide quæ nos de Lavinis in anno urbis CCCCXV. in Magistratuum Annalibus. *Pighius.*

Pulli cavea.] Romani moris fuit, teste Servio, quod in comitiis agendis & bellis gerendis pullaria captarentur auguria.

Herculis portu.] Videlicet de Ligutia, ubi portus est Herculis Monœci. Ideo putant Herculem sic dictum, vel quod pulsis omnibus illic solus habitavit, vel quod in ejus templo nunquam Deorum quispiam sic colitur, sicut in templo Jovis colitur Minerva & Juno, in templo Veneris Cupido. Strabo de Liguribus loquens, ait: *Monœcus præterea portus statio quædam est, non magnarum, non multarum capax navium, templum habens Herculis cognomine Monœci, quoniam is in eo habitat solus.* Oliver.

Genuam.] Liguriæ urbs, hodieque nomen retinet. Januam sequioris ætatis autores, inter quos Luitphrandus, appellant.

Scapham.] Scaphæ, teste Nonio, naviculæ sunt, quæ majores naves consequuntur. Unde Jabolenus JCtus: *si navem*, inquit, *cum instrumento emisti, præstari tibi debebit scapha navis.* Cæsar in commentariis: *Quod cum animadvertisset Cæsar scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri jussit.* Sane crebra est apud auctores scapharum mentio: nunc vulgo pro *scapha*, nostri nautæ *scyphum* appellant, sic quidem & ab eruditis putatur. Sed certe & *scyphus* nomen est navigii. Id quod Aurel. Macrobius vir multæ eruditionis apertissime ostendit Sat. v. Sunt & qui scaphas Liburnis associari dicant, exploratoriasque vocari, ut est apud Vegetium. Sunt & qui ab Illyricis inventas tradant. Sane venter navis *scapha* antiquis dicebatur, teste Suida. *Gyrald.*

Infelici pugna.] Quia victus est cum ingenti multitudine à paucis: nam fuere xx. milia Romanorum à IV. milibus Numantinorum superata. Livius lib. LV.

Turpi fœdere.] Quia se in hostium potestatem dedidit, & injussu populi Romani fœdus iniquis conditionibus fecit cum Numantinis.

Deditione funesta.] Quia Senatus censuit

8. Minus miram in homine parum considerato temeritatem Ti. Gracchi gravissimi civis tristis exitus, & prodigio denuntiatus, nec evitatus consilio, facit. Procos. enim cum in Lucanis sacrificaret, angues duo ex occulto prolapsi, repente hostiæ, quam immolaverat, adeso jocinore, in easdem latebras se retulerunt. Ob id deinde factum, instaurato sacrificio, idem prodigii evenit. Tertia quoque cæsa victima, diligentiusque asservatis extis, neque allapsus serpentum arceri, neque fuga impediri potuit. Quod quamvis aruspices ad salutem Imperatoris pertinere dixissent; Gracchus tamen non cavit, ne perfidi hospitis sui Flavii insidiis, in eum locum deductus, in quo Pœnorum dux Mago cum armata manu delituerat, inermis occideretur.

9. Et

fuit ut hostibus traderetur, & populus Romanus religione solveretur.

Minus miram, &c.] Contigit A. V. DXII.

Lucanis.] Ager Lucanus Apuliæ conterminus fuit juxta Bardanum amnem. Lucanos hospitales & justos vocavit Heraclides de Rebuspublicis. A Samnitibus originem traxisse autores sunt Plin. lib. III. cap. V. & Strabo lib. V. eosque Oenotriis ejectis eorum sedem invasisse tradit, atque eos cum Brutiis & generis sui autoribus Samnitibus ita bellorum cladibus attritos docet, ut eorum oppida distinguere difficile sit. Terminos tamen Lucanis statuit ad Tuscum mare, simul cum aliis auctoribus, à Picentinis Silarum, à Brutiis Lacum amnem. Ad ipsum quoque Silati ostium celebre Junonis Argivæ templum olim ab Jasone conditum fuisse idem memorat. quanquam templum hoc Plin. lib. III. cap. V. ad dextram ponit ripam, in Picentinorum agro. *Cluver.*

Angues duo.] Multa prodigium faciunt: nam anguis est subdolum & callidum animal, quod significat hostes futuros callidos & astutos: jecur præterea membrum vitale est, quod mortem Consuli prædicebat: quod in latebras se contulerit, significabat fore ut in insidiis hostes delitescerent. *Oliver.*

Immolaverat.] Qui sacrificabant victimis jam mactandis molam salsam solebant inspergere.

Perfidi.] Cum apud majores jura hospitii servata & inviolata fuissent. Virgilius:

Juppiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur.

Hospitis sui Flavii.] Hospes autem fuit Flavius Lucanus, caput ejus partis, quæ cum Romanis stabat. nam Lucanorum pars ad Hannibalem defecerat. is mutata voluntate locum gratiæ quærens apud Pœnum, neque transire, neque trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi Imperatoris Romani, & ejusdem hospitis proditi capite & sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. Convenit enim cum Magone Carthaginiensium duce, ut si Rom. tradidisset Imperatorem, liberi cum suis legibus in amicitiam Lucani venirent, cujus rei data acceptaque fide Gracchum invitat ad reliquam Lucaniæ partem in deditionem accipiendam, quam à Pœnis de-

9. Et consulatus collegium, & erroris societas, & par genus mortis à Ti. Graccho, ad Marcelli memoriam me trahit. Is captarum Syracusarum, & Annibalis ante Nolana mœnia à se primum fugere coacti, gloria inflammatus, cum summo studio niteretur, ut Pœnorum exercitum aut in Italia prosterneret, aut Italia pelleret; solennique sacrificio voluntates Deorum exploraret; quæ prima hostia ante foculum decidit, ejus jecur sine capite inventum est: proxima caput jocinoris duplex habuit. Quibus inspectis aruspex tristi vultu, non placere sibi exta, quia prima tam tristia, secunda nimis læta apparuissent, respondit. Ita monitus M. Marcellus ne quid temere conaretur; insequenti nocte speculandi gratia cum paucis egredi ausus, à multitudine hostium in Brutiis circumventus, æque magnum

nis defecturam pollicebatur, si modo Imperatorem Romanum vidissent, nam antea partem maximam cœperat. Gracchus igitur verbis hospitis fraudem abesse credens, cum lictoribus & turba equitum è castris profectus, duce hospite in insidias se præcipitavit. *Oliv.*

Et consulatus.] Consules in Apulia Q. Crispus, & M. Marcellus Hannibali se opposuerant cum copiis Bello Pun. II. tumulus erat sylvestris inter Punica & Romana castra à neutris primo occupatus, quia Romani, qualis esset pars ejus quæ vergeret ad hostium castra, ignorabant, quem Hannibal insidiis captandis aptiorem esse crediderat, itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, Romanos occupandi loci cupiditas incessit, ne si occupatus ab Hannibale foret in cervicibus haberent hostem: itaque Consules cum paucis equitibus exploratum profecti, in insidias præcipitantur, ubi Marcellus pugnando fortiter cecidit, Crispus graviter saucius evasit. Contigit A. V. DXXXIX.

Marcelli.] Marcellus primus fuit, qui ad Nolam Hannibalem vinci posse docuit, & cum exercitu deleri. Hic quoque fuit ex tribus unus, qui spolia opima Jovi Feretrio consecravit, cæso Virodomaro Gallorum rege.

Syracusarum.] Vide supra pag. 14.

Nolana.] Vide supra pag. 60.

Pœnorum, &c.] Contigit A. V. DXLV.

Prima hostia.] Hostia immolabatur, antequam ad hostes proficiscerentur, victima post partam victoriam, cum Diis gratias agerent, dicta victima, quod victi sint hostes. *Oliver.*

Ante foculum.] Ubi asservabatur ignis ad sacrificii usum.

Sine capite.] Prima & eminentissima parte. Jecur subter quidem concavum, supra & extrinsecus prominens in fibras quinque (Græci λόβους appellant) dissectum.

Quia prima tam tristia, secunda nimis læta.] Alii: *Quia prima trunca, &c.* In uno MS. sic: *Quia prima tam tristia, secunda tam læta apparuissent.* Lego itaque, *tam trunca.* Item Livius primo trunca & turpia exta, dein nimis læta dicit fuisse. In Gemblacensi cod. sic: *Quia secundum truncatam læta.* Pighius.

Brutiis.] Vide de iis Justin. l. XXIII.

 Dicti

magnum dolorem, ac detrimentum patriæ, interitu ſuo attulit.

10. Jam & Octavius conſul dirum omen quemadmodum timuit, ita vitare non potuit: Ex ſimulacro enim Apollinis per ſe abrupto capite, & ita humi ut evelli nequiret, armis à collega ſuo Cinna diſſidens, præſumpſit animo ea re ſignificari exitium ſuum, in quod metu augurii, triſti fine vitæ incidit; ac tum demum immobile Dei caput terra refigi potuit.

11. Non ſinit nos M. Craſſus inter graviſſimas noſtri impe-

Dicti à Brutia muliere, quæ Dionyſii milites prodiderat. Diodorus lib. XVI. ideo Brettios appellatos dicit, tanquam fugitivos Lucanorum. Limites ad Hetruſcum mare Laris amnis, ad Siculum mare & Tarentinum Sybaris Fl. *Cluverus.*

Octavius conſul.] Non ille qui Auguſtus poſtea dictus eſt, ſed collega Cinnæ in conſulatu. *Badius.* *Octavius conſul.*] Octavius & Cinna Conſules fuerunt. Sed Cinna conſulatum tanquam tyrannidem exercens, ſæviebat in cives, & legem ferre volebat de revocandis, quos Senatus hoſtes judicaverat, & hoc modo tyrannidem affectabat. Octavius vero huic adverſabatur, & ejus conatibus ſumma ope reſiſtebat: igitur cum inter ſe tantopere diſſentirent, & Octavium pars melior civitatis ſequeretur, ex urbe pellitur Cinna, quo ejecto, Cor. Merulam in ejus locum ſubſtituêre patres. Eadem tempeſtate Marius è civitate pulſus à Sylla, in Hiſpania ingentes copias comparaverat, qui, ut Cinnam audivit ejectum ex urbe, ad eum ſtatim légatos de conjungendis exercitibus miſit, Cinna ſe id facturum libenter reſpondit, ad hæc velle Marium legionibus præeſſe, utpote qui belli dux peritiſſimus eſſet. Marius negat ſe privatum Conſuli præferri oportere, cæterum nihil quod ad priſtinam dignitatem recuperandam pertineat, prætermiſſurum. Igitur in Italiam traductis copiis, quas in Hiſpania contraxerat, Marius Cinnæ conjungitur, exercitum ad urbem ducunt, ſed primo Oſtiam, quæ octo milibus paſſuum diſtat ab urbe, poſt Aventinum capiunt, poſtremo exercitum ad urbem ducunt. Cinna Octavium pro tribunali ſedentem obtruncat, caput ejus Roſtris affigit, multi & alii nobiliſſimi cives cæduntur, inter quos & M. Antonius Orator, cujus caput diu manibus pertractatum Marius menſæ appoſuit, & cum aliis poſtea roſtris affixit. *Oliver.* Contigit A. V. DCLXVI.

Non ſinit nos.] Cum tres Romani Principes quadam inter ſe conſpiratione convenisſent, ut conflatis opibus rempublicam pro ſua voluntate verſarent, provincias inter ſe partiti ſunt, ita ut Galliam Cæſar, Italiam Pompeius, Parthiam Craſſus obtineret: ſed Parthia provincia facta eſt, nulla intercedente belli cauſa: neque enim Parthi populum Romanum ulla injuria laceſſiverant, verum quia Craſſus audiverat, Arſacidem, vel, ut alii dicunt, Orodem Parthorum regem auri & argenti locupletiſſimum eſſe, inhians ejus opibus, non prius agere deſtitit cum Cæſare atque Pompeio, quam obtinuit ut ea ſibi provincia decerneretur, ſperans inde ſe locupletem rediturum magis, quam glorioſum. Conſtat enim Craſſum civem fuiſſe avariſſimum. Cicero lib. III. de Fin. bon. & mal. *Rectius,* inquit,

imperii jacturas numerandas, hoc loco de se silentium agere: plurimis & evidentissimis ante tantam ruinam monstrorum pulsatus ictibus.

Ducturus erat à Carrhis adversus Parthos exercitum, ei pullum traditum est paludamentum; cum in prœlium exeuntibus album, aut purpureum dari soleret: Mœsti & taciti milites ad principia convenerunt, qui vetere instituto

inquit, *dives, quam Crassus, qui nisi eguisset, nunquam Euphratem nulla belli caussa transire voluisset. Sed res ipsi præter spem & opinionem evenit: cum enim in Parthiam duxisset exercitum, infeliciter pugnans obtruncatur, & obtruncati caput regi offertur, quod habuit ille ludibrio: nam ferunt aurum liquidum cum hac exprobratione infudisse:* Aurum sitisti, aurum bibe. *Vtpote qui semper divitiarum studiosissimus fuisset, ita ut divitis cognomen acciperet.* Unde Florus, *Caput*, inquit, *Crassi recisum cum dextera manu ad regem deportatum, ludibrio fuit; neque indigne: aurum enim liquidum in rictum oris infusum est, ut cujus animus arserat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exangue corpus auro ureretur.* Alii tamen dicunt, quod veritati magis accedit, Parthorum regem edixisse, quicunque caput ad se Crassi detulisset, ei se tantundem auri repensaturum, & ex eo callitidate ingenii militem usum, evacuato cranio plumbum liquidum instillâsse, & hanc calliditatem regem probâsse. *Oliver.* Contigit A. V. DCC.

Carrhis.] Est Mesopotamiæ urbs Ptolemæo, Zozomeno, aliis. Diodorus ad Chaboram Fluvium statuit. Crassi sunt nobilitatæ cæde. Urbs nomen accepit à Carrha Syriæ flumine, auctore Stephano. Heron nunc appellatur, si D. Nigro fides.

Parthos.] Parthi iidem cum Persis pro varietate dialectorum, juxta Teixeram.

Pullum.] Id est, nigrum & atrum. Virgilius:

Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis.

Juvenalis:

Pullati proceres.

Hoc est, atra veste induti.

Paludamentum.] Hæc appellatio propria est Imperatoriæ vestis: quamquam & tribuitur aliquando aliis etiam militibus. Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis essent utrinque angusta, imis latioribus. Color ejus eximius, & quidem è cocco. Erat etiam album, quo interdum usi, sed rarius, crebrius cocceo. Imperatores inter vota & immolationes exibant, & tunc vestem hanc capiebant: quæ profectio etiam celebris esse solebat frequentia deducentium prosequentiumque. *Lips.* Paludamentum, teste Nonio, est vestis, nunc chlamys.

Ad principia.] *Principes* appellantur, qui in secunda acie locantur: nam cum Velites primi ita leviter prœlium committant, ut qui primum hosti cedant, eorum cum hoste congressus dignus non esse videtur, quæ pugna appelletur; unde principia, id est, principes subsequentes insignes armis viribusque ferocius pugnant, hique primam pugnam committere dicuntur, Ergo ad principia, hoc est, ad primam aciem, quæ post Velites & Ferentarios remanet, eo quod ipsi pugnam revera incipiant: nam Velitum præludium magis quam pugna esse videbatur. Terentius:

Ego vero post principia omnibus signa dabo

Secunda acies erat principum, sive hastatorum, tertia subsidiariorum. *Oliv.*

Vetus

ſtituto cum clamore alacri accurrere debebant: Aquilarum altera vix convelli à primipilo potuit: altera ægerrime extracta in contrariam, ac ferebatur, partem ſeipſa convertit. Magna hæc prodigia: ſed & illæ clades aliquanto majores, tot pulcherrimarum legionum interitus, tam multa ſigna hoſtilibus intercepta manibus, tantum Romanæ militiæ decus Barbarorum obtritum equitatu, optimæ indolis filii cruore paterni reſperſi oculi, corpuſque imperatoris inter promiſcuas cadaverum ſtrues, avium ferarumque laniatibus objectum: Vellem equidem placidius, ſed quod relatu verum eſt. Sic Dii ſpreti excandeſcunt: Sic humana conſilia caſtigantur, ubi ſe cœleſtibus præferunt.

12. Cn.

Vetere inſtituto.] De quo Livius lib. IV. poſt Polybium, qui lib. XV. hoc inſtitutum ab illo verſu Homerico,

Οὐ γὰρ πάντων ἦεν ὁμὸς θρόος οὐδ᾽ ἴα γῆρυς, deducit. *Colerus.*

Aquilarum.] Aquila, ut notum, eſt ſignum militare.

Primipilo.] Primipilus erat caput & ductor omnium centurionum. Etiam in collegam ſuum ſiniſtrum Primipilum, jus aliquod habebat. Nam hæc de dextro accipienda & ſummo, niſi tamen imperium hoc habuêre per vices. Imperabat quidem ſuæ duntaxat centuriæ, ſed quia mandata Imperatoris, aut Tribunorum ſæpe per illum edebantur in vulgus, etiam in acie, in agmine illum aſpectabant, & ad ejus nutum ſiſtebant, aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat, primum ſignum. Et ita præerat Aquilæ, ut etiam ſub iter ipſe evelleret refixam, & ſignifero ſuo in manus daret: quinetiam in ipſa acie aſſiſtebat, & tuebatur. Quia igitur Aquila in Primipili tutela, & ei velut aſſignata, inde manavit, ut Aquila pro ipſo illo munere & Primipilatu uſurparetur. Huic muneri non modo dignitas, ſed & opes adjunctæ. In Codice Juſtiniani & Theodoſii, Primipili munus miniſterium magis fuit, quam honos: ſic enim dicti, qui ad paſcendos milites ſolenniter ad limitem deſtinantur. *Lipſ.* Ideo autem *Primipilum* pro adminiſtratione militaris annonæ uſurpari cœpit, quia Primipili centurionibus mandabatur, ut eam annonam ſuis militibus præberent, eoſque bene curatos Reip., cum uſus foret, præſtarent. l. 3. l. 7. & 8. C. de Coh.

Optimæ indolis.] L. Craſſus dicebatur. Hic bello Gallico ſub Cæſare militans, multa facinora virtutis ediderat, & cum pater in hanc expeditionem proficiſceretur, eum à militia Cæſaris excivit, cum ægre Cæſar illum dimitteret, quem ante conſpectum patris cæſum fuiſſe conſtat. *Oliver.*

Vellem equidem placidius, ſed quod relatu verum eſt.] Nec Badius, nec Glareanus ſemet plane hic explicant; abrupta enim & obſcura eſt ſententia. Tria exemplaria, Suſianum, Gemblacenſe & Campenſe, uno addito vocabulo, *quod*, textum illuſtrant. Vulgo, *Sed relatu verum eſt.* Hoc eſt: Vellem quidem placidius ac levius me de his poſſe loqui, ſed quod relatu verum. *Pighius.*

Vellem, &c.] Vellem, inquit Valerius, hanc cladem placidius dicere poſſe, ſed

omiſſis

12. Cn. etiam Pompejum Jupiter omnipotens abunde monuerat, ne cum C. Cæsare ultimam belli fortunam experiri contenderet; egresso à Dyrrachio adversa agmini ejus fulmina jaciens, examinibus apum signa obscurando, subita tristitia implicatis militum animis, nocturnis totius exercitus terroribus, ab ipsis altaribus hostiarum fuga: sed invictæ leges necessitatis, pectus alioqui ab amentia remotum, prodigia ista justa æstimatione perpendere passæ non sunt. Itaque dum ille elevat auctoritatem amplissimam, & opes privato fastigio excelsiores, omniaque ornamenta, quæ ab ineunte adolescentia ad invidiam usque contraxerat, spatio unius diei confregit. Quo constat in delubris Deûm, sua sponte signa conversa: militarem clamorem,

omissis gratiosis verbis cogor vera fateri. *Oliv. Vellem equidem placidius.*] Subintellige, *Dii puniissent.*

Vltimam belli fortunam.] Quia de summa rerum pugna ista fuit, ubi cum universo exercitu fortunam belli expertus est.

Dyrrachio.] Vide supra pag. 55.

Examinibus apum.] Lucanus:

Nec non innumero cooperta examine signa.

Quod prodigium significabat multitudinem nocituram esse Pompeio. Unde Vegetius de re militari: *Nil magis obfuit Pompeio, quam exercitus numerosa copia: quod etiam sensisse fertur. Dixit enim, nihil aliud portendere apes, quam numerosam militum copiam.* Oliv.

Nocturnis.] Constat flammam quandam clarissimam in castris Pompeii emicuisse in Cæsaris castra vergentem, quæ significabat magnam Pompeii gloriam ad Cæsarem transituram, ex eoque terrorem injectum universo exercitui, qui & aliis visis monstris territus est. *Oliver.*

Hostiarum fuga.] Lucanus:

Admotus superis discussa fugit ab ara Taurus. ——

Nam cum altaribus hostias admovisset, illæ statim fugam proripuerunt. *Idem.*

Itaque dum ille elevat.] Namque ex autoritate sua Pompejus cum Cæsare pugnam suscepit. Senatus enim prodigiis cedendum esse dicebat. *Oliv. Elevat.*] Adhuc magis in altum tollit propriam autoritatem.

Opes privato.] Pompeii opes jam inceperant majores esse quam civicæ; neque enim contentus erat cum cæteris æquo jure vivere, sed omnes opibus superare volebat.

Ab ineunte adolescentia.] Adhuc adolescens, antequam consul esset, de Africa triumphavit, quod nulli Romano ad eum diem contigisse legitur.

Vnius diei.] Scil. in acie Pharsalica.

In delubris.] Julius Celsus lib. de Bell. Civ. prodigia ista commemorat. Dicit enim: *Elide in templo Minervæ repetitis atque enumeratis diebus, quo die prælium secundum Cæsar fecit, simulachrum Victoriæ, quod ante ipsam Minervam collocatum erat, & ad simulachrum Minervæ spectabat, ad valvas se templi limenque convertisse: eodem die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor & signorum sonus exauditus est, ut in muros armata civitas discurreret.*

morem, ſtrepitumque armorum, adeo magnum Antiochiæ, & Ptolemaide auditum, ut in muros concurreretur: ſonum tympanorum Pergami abditis delubris editum: palmam viridem Trallibus in æde Victoriæ, ſub Cæſaris ſtatua inter coagmenta lapidum juſtæ magnitudinis enatam: Quibus apparet cæleſtium numen & Cæſaris gloriæ faviſſe, & Pompeii errorem inhibere voluiſſe.

13. Tuas aras, tuaque ſanctiſſima templa, Dive Juli, veneratus oro, ut propitio ac faventi numine tantorum caſus virorum ſub tui exempli præſidio ac tutela deliteſcere patiaris. Te enim accepimus eo die, quo purpurea veſte

Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami in occultis & reconditis templis, quo præter ſacerdotes adire nefas eſt, quæ Græci adyta appellant, tympana cecinerunt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæſaris ſtatuam conſecraverant, palma per eos dies intecta inter coagmenta ex pavimento extitiſſe oſtendebatur. Oliv.

Antiochia.] Quæ civitas eſt in Syria, quam condidit Seleucus Antiochi filius. Sexdecim alioqui urbes condidiſſe à nomine Antiochi Seleucum Antiochi filium Appianus in Syriacis autor eſt.

Ptolemaide.] Quæ civitas eſt Pentapoleos inter Ægyptum & Africam, olim, teſtibus Servio & Strabone, Barce appellata.

Pergami.] Pergamum Thraciæ urbs mediterranea Ptolemæo, Pergamus autem Phrygiæ Majoris urbs eidem & Joſepho 11. Bell. Jud. cap. 16. Sicuti autem Phryges cum Germaniſmo multa communia habuiſſe facile probari poteſt, tum ex Herodoto lib. 11. Platone in Cratylo, Clemente Alexandrino, ita ipſum hoc civitatis nomen hoc ſatis indicat. A monte enim (*Berg* Germanis) Pergamum dictum.

Trallibus.] Urbe Lydiæ aut potius Phrygiæ in finibus Cariæ: nam in utriſque ſunt Tralles. *Badius.*

In æde Victoriæ.] Vide ſupra pag. 32.

Sub Cæſaris ſtatua.] Trallenſes Cæſari ſtatuam quandam erexerant, ſub qua per juncturas lapidum pavimento palmam pullulâſſe conſtat. *Oliv. Sub Cæſaris ſtatua.*] Julius Obſequens, verbis Valerii Plutarchus, Dio, ipſe Cæſar. Philippus Poëta Epigrammatarius laurum enatam non palmam ſcribit:

Φοῖβον ἀνηναμένη ποτὲ δάφνη, νῦν ἀνέτειλε
Καίσαρος ἐκ βωμοῦ κλῶνα μελαμπέταλον.

Sed Philippus nihil penſi habuit, modo Victoriæ ſignum poneret. *Colerus.*

Tuas aras.] Hic aperte Cæſari adulatur, conſtat enim ab Auguſto fuiſſe Cæſari dedicatas aras & templum: ergo non ſine adulatione commemorat Cæſarem fuiſſe temerarium, quod & ipſe contemptis prodigiis in periculum ſuum corruerit, ideo veniam petit, ſi contra eum dictus ſit. *Oliv.* Contigit A. V. DCC. X.

Te enim accepimus.] Cum Senatus novos & inuſitatos honores Cæſari decreviſſet, die ſtatuto, quo acceptutus eos in Senatum venturus erat, ſacrificavit, nec cor victimæ, quam immolabat, inventum eſt. Reſponſum itaque eſt ab Aruſpice id prodigium ad ſalutem ejus pertinere: itaque cum Cæſar in Senatum ire recuſaret, Decimus Brutus,

veste velatus aurea in sella consedisti, ne maximo studio senatus exquisitum, & delatum honorem sprevisse videreris: prius quam exoptatum civium oculis conspectum tui offerres, cultui religionis, in quam mox eras transiturus, vacasse: mactatoque opimo bove cor in extis non reperisse: ac responsum tibi à Spurinna aruspice, pertinere id signum ad vitam & consilium tuum, quod utraque hæc corde continerentur. Erupit deinde eorum parricidium, qui

Brutus, qui autor & princeps conjurationis erat, instabat, & monebat, ac liberius arguebat non decere Senatum universum pro uno, & eo cui magnificentissimos honores demandare velit, nequicquam convocatum esse: suspicionem eo die tantæ insolentiæ aufugeret: itaque Cæsar persuasus in Senatum venit, ubi, teste Suetonio, tribus & triginta plagis interfectus est. Honores autem quos illi Senatus decreverat, erant, ut perpetuo Dictator esset, ut omnibus provinciis nisi Italiæ præesset, ut terra marique coronam gestaret præterquam in Italia. Suetonius alia præter hæc prodigia apparuisse commemorat, Cæsaris futuram cædem significantia, ut illud, cum Capuæ everterentur lege Julia vetustissima sepulchra, tabula ænea in monumento, in quo dicebatur Capys conditor Capuæ sepultus, inventa est, literis verbisque Græcis hac sententia: quando ossa Capyis detecta essent, fore ut Iülo prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiæ cladibus vindicaretur. Cujus rei, ne quis fabulosam aut commentitiam putet, autor est Cornelius Balbus familiarissimus Cæsari. Rursus illud: Equorum greges quos in trajiciendo Rubicone flumine consecravetat, ac vagos & sine custode dimiserat, comperit pertinacissime se à pabulo abstinere, ubertimque flere, quod Virgilius tetigisse videtur in Ecloga Daphnidis, &, ut quidam volunt, deplorat, cum dicit:

Non ulli pastos illis egêre diebus
Frigida Daphni boves ad flumina, nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.

Item aliud immolante Aruspice, avem regaliolum cum laureo ramulo Pompejanæ curiæ se inferentem volucres varii generis ex proximo nemore prosecutæ ibidem discerpserunt. *Oliv.*

Purpurea.] Triumphali.

Cultui religionis.] Ideo dixit, quia post mortem in Deorum numerum translatus est: ergo religionis, in quam transiturus eras: quemadmodum tu eo die sacrificabas, ita tibi paulo post quoque sacrificandum erat in numerum Deorum relato. *Oliv.*

Spurinna aruspice.] Spurinna prædixerat Cæsari diem mortis suæ, ut caveret: erant autem Idus Martiæ, hoc est, à Kalendis usque ad Idus. nam omnes illos dies ei periculosos esse prædixerat. Unde legitur, quod cum Idus advenissent sine ulla noxa sua, Spurinnam irridens, & tanquam falsum vatem redarguens Cæsar, dixit: Adsunt Kalendæ, ô Spurinna: cui, adsunt quidem, respondit, sed nondum præterierunt. Item cum in Capitolium iret Cæsar multitudine stipatus, dixisse Spurinnam ferunt: Sol tendit ad occasum: qui respondisse dicitur, Sol bene tendit. *Oliv.*

Parricidium.] Scilicet Bruti & Cassii, & aliorum, qui manus intulerunt Cæsari, maxime Cassii, qui primus letale vulnus intulit.

qui dum te hominum numero ſubtrahere volunt, Deorum concilio adjecerunt.

EXTERNA.

Claudatur hoc exemplo talium oſtentorum domeſtica relatio, ne ſi ulterius Romana apprehendero, è cæleſti templo ad privatas domos, non conſentaneos uſus tranſtuliſſe videar. Attingam igitur externa: quæ Latinis inſerta literis, ut auctoritatis minus habent, ita aliquid gratæ varietatis afferre poſſunt.

1. In exercitu Xerxis, quem adverſus Græciam contraxerat, equæ partu leporem editum conſtat, eodem montem Athon vix tandem tranſgreſſo. Quo genere monſtri

Auctoritatis.] Minus ponderis apud nos, quia domeſtica exempla magis movent, quam externa. *Thyſ. Auctoritatis.*] Quam haberent, ſi Græca in ea forma, qua Græce ſcripta ſunt, recitarentur. *Badius.*

Xerxis.] Videtur poſt Cyrum nomen gentilitium fuiſſe Perſarum Regibus *Ξέρξης* & *Ἀρταξέρξης*, præter nomen, quod habebant ante Imperium. Omnes Reges, poſt illum Memorioſum, dictos Artaxerxas, ait Diodorus Siculus XV. Etiam Darius ab Alexandro victus, dicitur Artaxerxes Iacchiadæ ad Danielem XII. verſ. 5. Ex אחשורוש autem, omiſſis gutturalibus, & ש, quod fieri ſolet, in ξ verſo fit Xvverx. Et quia vv durior eſt in media voce, etiam hæc à Græcis omiſſa, factum eſt Xerx, & cum Græca terminatione Xerxes. *Art* eſt additamentum quoddam honorificum, ut *Sha* apud Perſas poſteriores. Significat magnum, interprete Heſychio. *Scaliger, Grotius. Xerxis.*] Hoc exemplum traditur ab Herodoto.

Eodem montem Athon vix tandem tranſgreſſo.] Locus hic haud dubie corruptus ac diſturbatus eſt, cujus ſynceram lectionem ex Atrebatenſis collegii codice, ordinem ex Campenſi reſtituimus. Ex Herodoto namque liquet, non diu poſtquam Helleſpontum tranſiiſſet Xerxes cum copiis, prodigium leporis ex equa nati contigiſſe. Legendus eſt itaque lócus hoc modo: *Leporem editum conſtat eodem montem Athon vix tandem tranſgreſſo. Quo genere monſtri, &c.* Pighius. *Montem Athon.*] Mons eſt Macedoniæ tantæ altitudinis, ut uſque ad inſulam Lemnon umbram protendere fingatur. Diſtat autem Lemnos à Macedonia LXXXVI. milibus paſſuum. Statius lib. V. Thebaïdos:

—— Ingenti tellurem proximus umbra
Veſtit Athon, nemorumque obſcurat
imagine portum.

Hic igitur mons quanquam eſſet altitudinis admirandæ, ut ſupra diximus, tamen juſſu Xerxis, mille quingentis paſſibus abſciſſus eſt, & navigabilis factus, ut tradit Herod. Unde Juvenalis:

Velificatus Athos.

Structum etiam fuiſſe pontem ſupra mare Helleſponticum ab Abydo urbe Aſiæ uſque in Seſton urbem Europæ idem teſtatur Herodotus, quod & Lucanus tetigit, cum dixit:

Talis fama canit tumidum ſuper æquora Xerxem

Con-

monſtri tanti apparatus ſignificatus eſt eventus. Nam qui mare claſſibus, terram pedeſtri operuerat exercitu, ut fugax animal, pavido regreſſu regnum ſuum repetere eſt coactus.

Prius quam Athenas deleret, Lacedæmonis invadendæ conſilium agitanti, admirabile inter cœnam prodigium incidit. Infuſum namque pateræ ejus vinum, in ſanguinem nec ſemel, ſed iterum & tertio converſum eſt. Qua de re conſulti Magi, monuerunt ut ab incepto abſtineret: & ſi quod veſtigium in vecordi pectore ſenſus fuiſſet, cavere potuiſſet, ante de Leonida & Spartanis abunde monitus.

2. Midæ

Conſtruxiſſe vias, multum cum pontibus auſus,
Europamque Aſiæ, Seſtonque admovit Abydo,
Inceſſitque fretum rapidi ſuper Helleſponti:
Non Eurum Zephyrumque timens, cum vela rateſque
In medium deferret Athon. ——
Oliver.

Tanti apparatus.] Quia, ſicut Demoſthenes tradit, quatuor milibus & ducentis navibus, & decies centenis militum inſtructus, Mardonio uni ex ducibus ſuis in Græcia relictis copiis, cum paucis admodum, exigua rate, utpote piſcatoria ſcapha, trepidus in ſuum regnum refugit: nam in Græciam alii alium numerum traduxiſſe ferunt. Ego vero totum exercitum fuiſſe legi quinquies mille millia & ducenta octoginta duo millia, quæ ſumma potius oſtentatione quam fide digna, quum modum omnem excedere videatur. *Oliver.*

Athenas.] Quas relictas ab Athenienſibus, qui arma ferre poterant, Xerxes ſolo adæquavit, fugientibus in Lacedæmonem conſilio Themiſtoclis, & relictis imbellibus. *Idem. Athenas.*] Athenæ urbs nobiliſſima Græciæ, à Cecrope Ægyptio condita, juxta amnem Idiſſum, ingeniorum & eruditionis fons, quam ab Attio *Quadriurbam* appellatam ſcribit Feſtus, clariores, quam ut debeant indicari. Euripidi ἑλλάδος ἑλλάς, Græciæ Græcia, Diodoro κοινὸν πάντων ἀνθρώπων παιδευτήριον, Demoſtheni oculus Græciæ, Ariſtidi ſapientiæ Prytaneum dicitur. De qua Urbe vide *Athenas Atticas Meurſii.* Ἀθηνᾶ, ſive Minerva iis nomen dedit, Ἀθηνᾶ autem refert Hebræorum Adonai. *Thyſ.*

Magi.] Dicebantur apud Syrios ſapientes, vel quos Romani Augures appellant. מגש Syris indagatorem denotat. Tatich Muſulmannicum حكيم vocat, id eſt, ſapientem. Dicit enim جاماسب حكيم *Ghamasb* Sapientem, ubi forte legendum مجا سب *Mahasb*, ita ut ſit Magus idem quod ſapiens.

Leonida.] Nam Leonidas Spartanorum rex cum trecentis militibus apud Thermopylas, Perſis in Græciam ex Aſia tranſeuntibus, occurrit, & ita eum Xerxis exercitu pugnavit, ut ipſum regem aliquoties à ſede ſua conſternatum in fugam converteret; ſed multitudine militum oppreſſi ſunt Spartani. Hæc Hiſtoria ſuo loco plenius tractabitur in cap. de Fortitudine. *Oliv.*

Midæ

2. Midæ verò cujus imperio Phrygia fuit subjecta, puero dormienti formicæ in os grana tritici congesserunt. Parentibus deinde ejus, quorsum prodigium tenderet, explorantibus, augures responderunt, Omnium illum mortalium futurum ditissimum. Nec vana prædictio extitit:

Midæ vero.] De quo Poëtæ fabulati sunt, quicquid manibus attigisset in aurum conversum. Cic. *Midæ illi Phrygio, cum puer esset, dormienti, Formicæ in os grana tritici congesserunt, ditissimum fore prædicatum est: quod evenit.* Fuit autem hic Gordii filius, Phrygiæ Majoris rex, qui Ancyram urbem condidit, cujus Plinius & Ptolemæus meminêre. Cujus infinitæ opes in Proverbium abiêre. Notus ex Suida, Stephano, Aristophanis interprete, Justino, Ovidio, cui & *Berecynthius Heros* dicitur. Is ab Orpheo sacris initiatus Justino dicitur. *Midæ.*] Notissima est apud Græcos historia de Sileno à Mida satyro quondam capto: qui miranda quædam & omnibus ignota illum docuerit. Ostendebatur in Phrygia non procul Celænis fons quidam, Xenophonti visus & narratus in primo *Ἀναβάσ.* ubi caprum Silenum, quum loco aquæ vinum esset infusum, fama publicâ tenebat. plurima autem apud Midæ aures, ut ait doctor Afer, philosophatum esse hunc Silenum, pro certo habitum, quale illud apud M. Tullium in primo Tusculanarum: *Fertur de Sileno fabella quædam: qui cum à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur: docuisse regem*, NON NASCI HOMINI LONGE OPTIMUM ESSE: PROXIMUM AUTEM QUAM PRIMUM MORI. Sed & de rebus Physicis arcana quædam à Sileno Midam κατηχῆσαι, auctor Theopompus Chius, & ex eo alii multi. In his Strabo, Tertullianus, Ælianus, & Philostratus. Itaque doctissimus omnium Poëtarum Virgilius, carmen de principiis & conditu rerum & vetustissimis rebus aliis scripturus, Sileno potius, quam alii ulli de tantis rebus disserendi parteis attribuit: quod qui temere à prudentissimo vate putant factum, imperiti sunt, atque inepti. Midam vero etiam ipsum de Satyrorum genere fuisse, Philostrato, aliisque placet. plures virum faciunt, Phrygiæ regem, ex Herodoto & Poëtis notissimum. *Casaub.*

Phrygia.] Asiæ Minoris regio, quæ apud Strabonem & Ptolemæum in majorem & minorem dividitur, minorem etiam Hellespontiacam appellavit Strabo. Ex notitia quoque imperii Orientalis liquet Phrygias duas fuisse, Pacatianam & Salutarem. Plures populos olim Phrygiam comprehendisse, ex Claudiano liquet, cum dicit:

Finibus obliquis Lydi Pisidæque feroces,
Continuant Australe latus: Gens una fuêre
Tot quondam populi, priscum cognomen & unum
Appellata Phryges. ——

Phrygiam Josephus Thogarma in S. Scriptura esse existimat, quam & Hierosolymitanus Barbariam appellavit, sicut & Latini Scriptores. Unde Horatius:

Græcia Barbariæ lento collisa duello,

Id est, Phrygiæ. Antiquitus Phryges Βρύγες juxta Herodotum appellati, quin & Brigantes appellatos putavit Stephanus. Etsi proprie Brigantes in Hibernia, Britanniaque, quorum amborum meminit Ptolemæus. *Thysius.*

Omnium.] Quia nullus propemodum fuit ante Midam, qui tantum auri omniumque divitiarum possideret.

Ptoli

titit: nam Midas cunctorum pene regum opes abundantia pecuniæ antecessit: infantiæque incunabula utili Deorum munere donata, onustis auro atque argento gazis pensavit.

§ 3. Formicis Midæ, jure meritoque apes Platonis prætulerim: illæ enim caducæ ac fragilis, hæ solidæ & æternæ felicitatis indices extiterunt, dormientis in cunis parvuli labellis mel inserendo. Qua re audita, prodigiorum interpretes singularem eloquii suavitatem ore ejus emanaturam dixerunt. At mihi quidem illæ apes non montem Hymettum thymi flore redolentem; sed Musarum Heliconios colles omni genere doctrinæ virentes, Dearum instinctu

Utili Deorum.] Quia tritico nihil utilius. Quæ verba sunt satis aperta, habent tamen sensum obscurum: nam dubitem an intellexerit author Midam pro Deorum munere ab incunabulis susceptо illis reposuisse incunabula auro & argento referta, an potius Midam pro grano tritici sibi in os congesti auri & argenti vim coacervasse, & ita prodigio Deorum, facto suo respondisse. *Badius.*

Gazis.] Gaza lingua Persica significat apud Latinos divitias: sicut enim sub divitiarum genere intelligimus multas opes, ita lingua Persica sub nomine *gazæ* intelligimus maximas divitias.

Æternæ felicitatis.] Vis tanta est eloquentiæ, ut immortalem hominem efficere possit; nam Platonis nomen, ut videmus, viget apud omnes. Virtus enim, in cujus genere ponitur eloquentia, cum sapientia conjuncta, est hominis certa possessio, quæ sola clara æternaque habetur, ut nec eripi, nec surripi possit, non naufragio, non incendio amitti; non vi tempestatum, non impiorum perturbatione mutari, qua qui præditi sunt, soli felices sunt, soli divites, qui possident res fructuosas & sempiternas.

Hymettum.] Hymettus mons est Atticæ regionis, qui, teste Solino, omnium Græcorum montium obtinet principatum, & floribus semper abundat Ovidius:

Vertice de summo florentis semper Hymetti.

Pari ratione Juvenalis:

—— *Dulcique senex vicinus Hymetto.*

Ex hoc eodem monte marmorum crustæ, & trabes marmoreæ succavabantur, dicente Horatio in Odis contra Mecænatem, qui in ædificando nimis sumptuosus esse videbatur:

Non ebur, neque aureum
Mea renidet in domo lacunar,
Non trabes Hymettiæ. Oliver.

Thymi.] Herbæ fragrantis, quâ vescuntur avidissime apes. Unde in Bucolicis Maro:

Dumque thymo pascentur apes, &c.

Heliconios.] Helicon mons est, secundum Plinium atque Solinum, Bœotiæ, & est juxta Thebas, & auctore Strabone in lib. IX. Phocidi regioni vicinus locatus, procul à Parnasso circiter quindecim milia passuum, eique æmulus altitudine & circuitu, qui & ipse Apollini quoque sacer & Musis est: unde *Heliconiades Musæ* appellatæ sunt. Lucretius:

Adde Heliconiadum comites, quorum unus Homerus.

Non igitur collis est Helicon montis Parnassi, ut Servius sentit atque Tortellius, Musis sacratus. *Oliv.*

Ceti

ſtinctu depaſtæ, maximo ingenio dulciſſima alimenta ſummæ eloquentiæ inſtillâſſe videntur.

CAP. VII.

DE SOMNIIS.

ROMANORVM.	EXTERNORVM.
1. *Artorii medici de Auguſto.*	1. *Annibalis Pœni.*
2. *Calpurniæ de Cæſare.*	2. *Alexand. Magni regis.*
3. *P. Decii, T. Manlii Coſſ.*	3. *Simonidis poëtæ.*
4. *Ti. Atii cujuſdam.*	4. *Crœſi Lydorum regis.*
5. *M. Ciceronis exulis.*	5. *Cyri Perſarum regis.*
6. *C. Sempronii Gracchi.*	6. *Himereæ mulieris de Dionyſio.*
7. *Caſſii Parmenſis.*	7. *Matris Dionyſii tyranni.*
8. *Aterii Rufi eq. Rom.*	8. *Amilcaris Pœni.*
	9. *Alcibiadis Athenienſ.*
	10. *Arcadis cujuſdam.*

SEd quoniam divitias Midæ, diſertumque Platonis ſomnum attigi, referam quam certis imaginibus multorum quies adumbrata ſit.

1. Quem locum unde potius ordiar, quàm à Divi Auguſti ſacratiſſima memoria? Ejus medico Artorio ſomnum capienti nocte, quam dies inſecutus eſt, quo in campis Philippicis Romani inter ſe exercitus concurrêre, Minervæ ſpecies oborta præcepit, ut illum gravi morbo impli-

CErtis imaginibus.] Quia exitus declaravit imagines illas Somniorum veras fuiſſe.

Somnum capienti.] Somnium autem ejuſmodi fuit: Cum in campis Philippicis exercitus duo ſtetiſſent Romanorum, hinc Octavii & Antonii, inde Bruti atque Caſſii, & proximo die manus eſſent conſerturi, Artorius Medicus Octavii ſomnium accepit, ut admoneret Octavium, ne poſtero die propter valetudinem in cubiculo jaceret: quod cum feciſſet, ab imminenti mortis periculo liberatus eſt; nam, captis forte caſtris, Brutiani milites Octavii tentorium ingreſſi, lecticam ejus, in qua illum cubantem eſſe putabant, gladiis transfixerunt. Fuit autem Octavius, ut inquit Suetonius, de duodecim Cæſaribus, ſomniorum obſervantiſſimus, ita ut nec ſuum, nec alienum contempſerit unquam. Dicit enim Philippenſi acie, quamvis ſtatuiſſet non egredi tabernaculo, egreſſus tamen eſt amici ſomnio monitus, ceſſitque res proſpere, quum captis caſtris ejus lectica, quaſi ſi ibi cubans remanſiſſet, concurſu hoſtium confixa atque lacerata eſt. *Oliv.*

Campis Philippicis.] Id eſt, Pharſalicis. *Ne de-*

implicitum moneret, ne propter adversam valetudinem proximo prœlio non interesset. Quod cum Cæsar audisset, lectica se in aciem deferri jussit: ubi dum supra vires corporis pro adipiscenda victoria excubat, castra ejus à Bruto capta sunt. Quid ergo aliud putamus, quam divino munere effectum, ne destinatum jam immortalitati caput, indignam cælesti spiritu fortunæ violentiam sentiret?

2. Augustum vero præter naturalem animi in omnibus rebus subtiliter perspiciendis vigorem, etiam recens & domesticum exemplum, ut Artorii somno obtemperaret, admonuit. Audiverat enim Divi Julii patris sui uxorem Calpurniam nocte, quam is in terris ultimam egit, in quiete vidisse multis cum confectum vulneribus in suo sinu jacentem, somniique atrocitate vehementer exterritam, rogare non destitisse, ut proxima die à Curia se abstineret. At illum, ne muliebri somnio motus id fecisse existimaretur, senatum, in quo ei parricidarum manus allatæ sunt, adire contendisse. Non est operæ inter patrem & filium ullius rei comparationem fieri, præsertim divinitatis fastigio conjunctos: sed jam alter operibus suis aditum sibi ad cœlum instruxerat; alteri vero longus adhuc terrestrium virtutum orbis restabat. Quapropter ab hoc tantummodo impendentem mutationem status cognosci, ab illo etiam deferri Dii immortales voluerunt, ut aliud cœlo decus daretur, aliud promitteretur.

3. Illud etiam somnium magnæ & admirationis & clari fuit

Ne destinatum.] Quia etiam vivus templa meruerat, ut Horatius:

Præsenti tibi divinos largimur honores,
Iurandasque tuum per nomen ponimus aras. Oliver.

Augustum, &c.] Contigit A. V. DCCIX.

Patris sui.] Nam Augustus Cæsaris adoptivus filius fuit.

Calpurniam.] Calpurnia uxor imaginata collabi fastigium domus, maritumque in gremio suo confodi.

Non est operæ inter patrem & filium.] Quia occurrebat illud, quod & ipse pater sapientius fecisset, ideo dicit non esse comparationem faciendam inter patrem & filium; nam altet paratum iter habebat in cœlum, alter magnarum rerum laborem gestabat, antequam divinos honores acciperet. *Oliv.*

Illud etiam somnium.] P. Decius ille, Quinti filius, qui ptimus ex Deciis Consul

ri fuit exitus, quod eadem nocte duo consules P. Decius Mus, & T. Manlius Torquatus, Latino bello & gravi & periculoso, non procul à Vesuvii montis radicibus positis castris

Consul fuit, cum esset Tribunus militum Valerio & Aulo Cornelio Consulibus, à Samnitibusque premeretur Romanus exercitus, cum pericula præliorum iniret audacius, monereturque, ut cautior esset, dixisse fertur, quod extat in Annalibus, sibi in somniis visum esse, cum in mediis hostibus versaretur, occidere cum maxima gloria, & tum quidem incolumis exercitum obsidione liberavit: post triennium autem, cum Consul esset, devovit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus, quo ejus facto superati sunt & deleti Latini. Cujus mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Livius ab Urbe condita lib. VIII. *Cum Consules*, inquit, *duobus scriptis exercitibus ad Capuam, quo jam Latini sociique convenerant, castra locassent, utrique Consuli eadem dicitur visa species in quiete viri majoris humano habitu augustiorisque, dicentis, ex una acie Imperatorem, ex altera exercitum Diis Manibus, matrique Terræ deberi. Utrius exercitus Imperator legiones hostium, superque eas se devovisset, ejus populi partisque victoriam fore. Hos ubi nocturnos visus inter se Consules contulerunt, placuit avertendæ Deûm iræ causa victimas cædi, simul ut si ex eis eadem quæ somno visa fuerant portenderentur, alteruter Consulum fata impleret. Ubi responsa aruspicum insidenti jam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis legatis, tribunisque & imperiis Deûm propalam expositis, ne mors voluntaria Consulis exercitum in acie terreret, comparant inter se, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se Consul devoveret pro populo Romano Quiritibusque.* Item paulo inferius: *Instructis*, inquit, *sicut ante dictum est, ordinibus, processere in aciem. Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. Primo utrinque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res; deinde à lævo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepêre. In hac trepidatione Decius Consul M. Valerium magna voce inclamat: Deorum, inquit, ope, Valeri, opus est, agedum Pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus devoveam. Pontifex eum togam prætextam sumere jussit, & velato capite, manu subter togam exerta, super telum subjectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars, Pater Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles, Dii indigetes, Divi, quorum est potestas nostrorum hostium, Diique Manes, vos precor, veneror, veniam peto, feroque uti pop. Rom. Quiritium vim, victoriamque prosperetis, hostesque pop. Rom. Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis; sicut verbis nuncupavi, ita pro Republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis pop. Rom. Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum Diis Manibus Tellurique devoveo. Hæc ita precatus, lictores ad T. Manlium ire jubet, matureque collegæ se devotum pro exercitu nuntiare. Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit, conspectus ab utraque acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus, piaculum omnis Deorum iræ, quam pestem à suis aversam in hostes ferret. Itaque omnis terror, pavorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbavit, deinde in totam penitus aciem pervasit. Evidentissimum id fuit, quod quacunque equo invectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pavebant, ubi vero corruit obrutus telis, inde jam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum fugam vastitatemque late fecerunt.* Oliver.

Latino bello.] Quo Latini à sociis Romanis defecerant.

Vesuvii.] Mons est Campaniæ. Virgilius

castris viderunt. Utrique enim quidam per quietis speciem prædixit, ex altera acie Imperatorem, ex altera exercitum Diis Manibus, Matrique terræ deberi. Utrius autem dux copias hostium aggrederetur, superque eas sese ipsum devovisset, victoriam habiturum: Id luce proxima Consulibus sacrificio vel expiaturis, si posset averti: vel si certum Deorum etiam monitu visum foret, executuris, hostiarum exta somnio congruerunt. Convenitque inter eos, cujus cornu prius laborare cœpisset, ut is patriæ fata capite suo lueret: quæ, neutro formidante, Decium depoposcerunt.

4. Se-

gilius IV. Georg. ubi male à Servio Liguriæ ascribitur. Mons hic aliquoties arsit. Vide de luculento illo incendio, quod suo tempore eleganter depinxit Plinius Sec. in Epist. Vide & scitu digna de hoc monte apud Cassiodorum IV. Var. Num. I.

Ex altera acie.] Duarum, aut ex Romana, aut ex Latina.

Diis Manibus.]Mos antiquus expiandorum Manium à Numa primum institutus, si Macrobio credimus, qui & Festum eisdem constituit. Illos quoque sanguine placari creditum est; unde & victimæ iis mactabantur. Virgil.

—— *Cædit quinos de more bidentes,*
Totque sues, totidemque nigrantes terga juvencos.

Distinxêre Veteres, juxta Apuleium, inter Lemures, Larvas, & Manes: ex Lemuribus is, qui posterorum suorum curam sortitur, pacato & quieto numine domum possidet, Lar dicitur Familiaris. Larvæ autem vagantes infestæ malis. Cum autem incertum est, quæ cuique sortitio contigerit, Manes & Manium Deum appellant. Manes itaque defunctorum umbræ vel potius animæ. Ita Plato in Timæo & Cratylo, optimam animi nostri partem Dæmona appellavit. Neque hæc Ethnicorum solum fuit opinio. Ipse Origines Christianus, qui illa ex Platone hausisse videtur, animas humanas in Dæmones mutari asseruit lib. περὶ Ἀρχῶν. Platonem tamen aliter interpretatur Proclus. Vide Augustin. de Civit. Dei lib. IX. cap. 11.

Matrique terræ.] Hæc & magna mater, omniumque genetrix, unde Orpheus: Μήτηρ μὲν τε θεῶν ἠδὲ θνητῶν ἀνθρώπων. Vide supra pag. 10.

Devovisset.] Quod si periculum aliquod imminere videretur, & Aruspices nunciarent Deos non placatos esse, tum unus aliquis ex Romanis sese pro exercitu suo & simul exercitum hostium devovebat. Licebat autem, quemadmodum Livius libro octavo ait, Consuli, Dictatorique, & Prætori, quum legiones hostium devovebant, & se, vel alium, quem velit, ex legione Romana scripta, civem devovere. Si is homo, qui devotus esset, moreretur, probe factum videbatur: ni moreretur, tum signum septem pedes altum, aut majus in terram defodi, & piaculum hostia cædi oportebat: ubi illud signum defossum esset, eo Magistratum Romanum descendere fas non erat. Qui vero sese devovere volebat, ni moreretur, neque suum, neque publicum divinum purè facere poterat. Addit deinde: *Et, qui sese devoveret, Vulcano arma, sive alicui Divo vovere vellet, sive hostia, sive quo alio vellet, jus esse:* Telo,

 super

4. Sequitur æque ad publicam religionem pertinens somnium. Cum plebeiis ludis quidam paterfamilias per Circum Flaminium, prius quam pompa induceretur, servum suum verberibus multatum, sub furca ad supplicium egisset.

super quo stans Consul precatus sit, hostem potiri fas non esse: si potiatur, Marti Suovetaurilibus piaculum fieri oportere. Qua vero ratione, quibus cæremoniis, & qua verborum forma sese devoverent, idem paulo ante, de Decio Consule loquens, ostendit. Vide supra.

Sequitur.] Contigit A.V.CCLXIV. Vide Livium libro II. & Dion. libro VII.

Plebeiis ludis.] Quos, teste Asconio, exactis regibus, pro libertate plebis aut pro reconciliatione fecerunt. Dionysius vero Halicarnass. lib. VII. circa finem hos ludos Senatum fieri decrevisse dicit, cum nuncupata essent vota ab Aulo Posthumio Dictatore pugnaturo cum desciscentibus Latinorum urbibus, conantibusque Tarquinium restituere, & decrevisse quotannis in sacrificia atque certamina quingentas argenti minas, & usque ad bellum Punicum hoc impendisse in eam solennitatem, ipsos deinde ludos, quales essent, & quomodo fierent, longa oratione describit.

Quidam paterfamilias.] Liv. lib. II. *Mane servum quendam paterfamilias nondum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat Circo.* Macrobius Saturnal. lib. I. dicit hoc fuisse anno ab urbe condita quadringentesimo septuagesimo quinto, & patremfamilias vocatum Annium Maximum. *Idem.*

Circum Flaminium.] Tres constat Circos fuisse in urbe Roma, Maximum, Flaminium, & Neronianum. Flaminius autem Circus dictus est, non quod Flaminius quisquam, ut nonnulli putant, ædificari jusserit, sed quia in pratis Flaminiis fuerit constructus. Unde Livius: *Ea*, inquit, *omnia in pratis Flaminiis consilio plebis acta, quæ nunc Circum Flaminium appellant.* Oliv.

Circum Flaminium.] Incœpisse videtur circa ædem S. Angeli in piscina, protensus ad campum usque Agonium. Ejus inter ruinas plurimas, vestigia sunt apud apothecas obscuras, prope ædem S. Rosæ, & sacellum sepulchri sancti. Ab Apollinis templo, quod aliis magis conspicuum fuit, alio nomine Apollinaris. *Georg. Fabritius.*

Priusquam pompa.] Solennis apparatus & ostentatio ad celebrandos ludos induceretur. *Badius. Priusquam pompa induceretur.*] In Gemblacensi & Atrebatensi, *Priusquam chroma induceretur.* Quod vocabulum, si est autoris ipsius, significat apparatus & ornamenta ludorum. *Pighius.*

Furcâ.] Furca trium generum fuit. Una lignum plaustri, quod temoni subjicitur, & servis non tam supplicii, quam ignominiæ causa, ferendum circa vicinos, imponebatur. Inde *furciferi* dicti, qui, ut Donatus scribit, ob leve delictum cogebantur à dominis furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, & prædicare peccatum suum; simulque monere cæteros, ne quid simile admittant. Altera, lignum duplex, cujus media parte collo inserto vinciebatur laqueo cervix rei; vel ut expeditius ad supplicium traheretur, vel, ut aliis placet, ut commodius tergum virgis præberet. Figuram in observationibus exhibet Cujacius. Tertium furcæ genus fuit, quo hodie passim utimur, cum damnati gula laqueo frangitur. Patibulum Isidorus appellat, licet id verbum furcæ quoque tribuat Plautus, cruci Arnobius. Patibulum, inquit Isidorus, vulgo furca appellatur: sed patibuli minor pœna quam crucis, nam patibulum appensos statim

egisset, Ti. Atinio homini ex plebe Jupiter in quiete præcepit, ut Consulibus diceret, sibi præsultorem ludis Circensibus proximis non placuisse: quæ res nisi attenta ludorum instauratione expiata esset, secuturum non mediocre urbis periculum. Ille veritus, ne cum aliquo incommodo suo, religione summum implicaret imperium, silentium egit. E vestigioque filius ejus subita vi morbi correptus, interiit. Ipse etiam per quietem ab eodem Deo interrogatus, an satis magnam pœnam neglecti imperii sui pependisset, in proposito perseverans, debilitate corporis solutus est: ac tum demum ex consilio amicorum lectica ad tribunal consulum, & inde ad senatum perlatus, ordine to-

statim exanimat, crux autem affixos diu excruciat. *Anthonius Matthæus*.

T. Atinio homini ex plebe.] Is Livio, Plutarcho, & Dionysio vocatur *T. Latinus:* Macrobius Saturnal. I. cap. II. *Annium* nominat: Lactant. Divin. Instit. II. cap. 8. *T. Atinium*. Atque correcte. Antiqua enim & plebeia est familia Atinia. *Pighius*.

Præsultorem.] Eum à quo facta sunt præludia & præviæ saltationes, hoc est, miserum illum servum, qui ad supplicium ducebatur, non placuisse sibi. *Badius*. *Præsultorem.*] Cruciarium intellige, qui flagris cæsus saltare videbatur. Supplicio quoque afficiendi insilire in crucem dicebantur, unde & *Crucisalus* in Bacchidibus Plauti.

Ludis Circensibus.] Circenses ludi, qui & Gymnici sunt dicti, à gymnicis exercitationibus, quæ in iis exhibebantur, videntur Servio III. Georgic. & VIII. Æneid. tum aliis Grammaticis appellati, quasi circum enses, qui positi erant ab una parte, ab altera constitutis metis circa flumen, ut esset ab utroque latere præsens ignaviæ periculum. Aliis à circumeundo placet deduci. Priori sententiæ video etiam Alex. ab Alexandro astipulari lib. V. Genial. Dier. cap. 8. Cassiodorum III. Variarum ad Faustum, & alios nonnullos. Sed cur non potius à Circo magno, in quo agitari solebant, in Cereris Deæ honorem? Celebrabantur autem equorum cursu, ut indicat Tacitus lib. VI. In pompa vehebantur Deorum imagines circum metas, teste Varrone. Macrobius: *Vehitur simulacrum Dei Heliopolitani ferculo, veluti vehuntur in pompa ludorum Circensium simulachra Deorum.* Ovidius Fastorum IV.

Circus erat pompa celeber, numeroque Deorum,
Primaque ventosis palma petetur equis.

Conspiciebantur & illic autigarum factiones quatuor, quæ nomina acceperunt à quatuor diversis panni coloribus, viridi, inquam, cœruleo, coccino, & alio, quibus erant ornati. Verba Sidonii Apollinaris de illis sunt hæc:

—— Micant colores:
Albus & Venetus, virens rubensque,
Vestra insignia: Continent ministri
Ora & lora manu, jubasque totas
Cogunt flexilibus latere nodis.

Utque aurigantium factio erat diversa, ita diversus erat favor spectantium pro coloris varietate: usque adeo ut & principes nonnullos hoc insaniæ flabello exagitatos legamus.

Religione implicaret.] Metu Deorum, aut instauratione religiosa ludorum: *cum aliquo incommodo suo*, quia timebat

ne totius casus sui exposito, magna cum omnium admiratione, recuperata membrorum firmitate, pedibus domum rediit.

5. Ac ne illud quidem involvendum silentio: Inimicorum conspiratione Urbe pulsus M. Cicero, cum in villa quadam campi Atinatis diversaretur, animo in somnum profuso, per loca deserta, & invias regiones vaganti, sibi C. Marium consulatus ornatum insignibus putavit obvium

bat ut mendax ab illis in carcerem detrudi, aut verberibus affici, aut multam date. *Badius.*

Ac ne illud quidem.] Cicero lib. 1. de Divinatione, ubi Quintum fratrem de se loquentem inducit: *Venio*, inquit, *nunc ad tuum somnium, audivi equidem ex te ipso, sed mihi sæpius noster Sallustius narravit, cum in illa fuga nobis gloriosa, patriæ calamitosa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilasses, ad lucem deinde arcte & graviter dormitare cœpisse. Itaque quanquam iter instaret, te tamen silentium fieri jussisse, neque passum esse te excitari; cum autem experrectus esses hora secunda, fere te sibi somnium narrasse, visum tibi esse, cum in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te quid ita tristis esses, cumque tute patria expulsum vi esse dixisses, prehendisse eum dexteram tuam, & bono animo te esse jussisse, lictorique proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret, & dixisse, in eo tibi salutem fore, tum & se exclamasse Sallustius narrat, redditum tibi celerem & gloriosum paratum, & te ipsum visum somnio delectari; nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est, ut audivisses in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud Senatusconsultum esse factum, referente optimo & clarissimo P. Lentulo Consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore & plausu comprobatum, dixisse te, nihil Atinati somnio fieri posse divinius.*

Vrbe pulsus.] Scilicet Roma, (quod bis contigit, sed prius gloriose rediit, posterius jussu Antonii, connivente Augusto, crudeli & iniqua cæde sublatus est; de priore ergo proscriptione loquitur) conspiratione inimicorum, præsertim nobilium, ut Appii Claudii, & aliorum invidorum moleste ferentium, quod homo novus tantum gloriæ in toga meruisset, quantum quisquam eorum in armis; unde criminabantur illum, quod Catilinam, Cethegum, & cæteros conjuratos cives Romanos, indicta causa damnatos occidisset. *Badius.*

Atinatis.] Qui ab Atina urbe juxta Pomptinas paludes posita dictus, etsi inde longe remotam sentiat Cluverus. Virgilius:

—— *Atina potens Tiburque superbum.*

Atina & Atinates urbs & populi Siciliæ apud Ciceronem pro Cn. Plancio. Inter colonias Romanas eam numerat Frontinus.

Insignibus.] Sunt *Insignia* ornamenta quædam externa, quæ adjuncta Consulibus, aliisque Magistratibus, ad augendum splendorem. Horum omnium originem ab Etruscis esse, Livius lib. 1. & Symmachus lib. III. Epist. 11. voluerunt: itemque Florus lib. 1. cap. 5. qui distincte etiam recenset. *Inde, à Tuscis*, inquit, *fasces, trabeæ curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta: inde quod aureo curru quatuor equis triumphatur: togæ pictæ, tunicæque palmatæ: omnia denique decora & insignia, quibus*

vium factum: & interrogantem eum, quid ita tam tristi vultu, incerto itinere ferretur: audito deinde casu, quo conflictabatur, comprehendisse dexteram suam, ac se proximo lictori in monumentum ipsius deducendum tradidisse, quod diceret ibi esse ei lætiorem status spem repositam: nec aliter evenit. Nam in æde Jovis Mariana S. C. de reditu ejus est factum.

6. C. autem Graccho imminentis casus atrocitas palam

quibus Imperii dignitas eminet. Hæc in Consulibus paulo diversa fuisse reperio, veteri Republica & nova. Veteri Republica hæc in usu: Fasces duodecim cum lictoribus, sella curulis, prætexta toga, eaque domi sumpta primo magistratus die ante Deos Penates. Livius lib. XXII. in fine: *Scipio eburneus in manu, sive sceptrum.* De quo scipione, minus quidem vulgata res: magnis tamen auctoribus est mihi certa. Dionysius lib. III. Tarquinio Regi sceptrum eburneum attribuit; idque mansisse successoribus ejus tradit, & Consulibus ipsis. Livius Gallum quendam scipione eburneo percussum à M. Papyrio scribit, Consulare hoc sceptrum intelligens lib. III. Valerius de Priscis Consulibus lib. IV. cap. 4. *Nec eis fuit rubori, eburneo scipione deposito, agrestem stivam aratri repetere.* In Valeriani epistola apud Vopiscum in Vita Aureliani: *Nam te Consulem hodie designo, scripturus ad Senatum, ut tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces. Hæc enim Imperator non solet dare, sed à Senatu, quando fit Consul, accipere.* Cassiodorus lib. VI. in formula Consulatus: *Validam manum victoriali scipione nobilitat.* In Glossis Priscis: *Scipiones, virgæ Consulum.* Et Ennodius in Panegyrico *scipiones*, pro ipso Consulatu posuit: *Serranum scipionibus aratra pepererunt.* Nec Juvenalem aliter quam de hoc scipione cepetim Sat. x.

Da nunc & volucrem, sceptro quæ surgit eburno.

Præitque nobis, Aquilæ figuram fuisse in summo illo sceptro: nisi tamen magis placet, ad scipionem triumphalem id referri, quem plane ea forma Isidorus describit lib. XVII. cap. 2. Et eundem in triumpho Appianus etiam agnoscit lib. de Bellis Punicis. Atque hæc fere insignia olim. Posterior ætas sub Principibus quædam addidit, quædam immutavit: & id fere in superbiam, ut solet, & pompam. *Lipsius.*

Proximo lictori.] Namque ex lictoribus unum semper habebant proximum Consules.

Monumentum.] Sacellum Marianum, ubi fuerant ejus monumenta: & ita accidit: nam, ut diximus, cum Cicero totius ferme Italiæ consensu restitutus esset, in Sacellum Marii, in quo factum fuerat Senatusconsultum de ejus reditu, deductus est, & ingenti Senatus consensu liberatus, summaque cum dignitate restitutus. Scimus enim quo modo M. Cicero lege Appii Claudii trib. pl. lata, qua ipse cives Romanos indicta causa damnatos occidisset, in exilium pulsus fuerit. *Oliv.*

In æde Iovis Mariana.] Quam Marius in honorem Jovis condiderat, ibique monumenta sua collocaverat.

Cajo autem Graccho imminentis casus atrocitas.] Titus Gracchus vir magnæ autoritatis, duos filios habuit seditiosissimos viros, Tiberium & Cajum Gracchum, quorum uterque eodem exitio perierunt: nam Tiberius major natu, dum legem Agrariam contra Senatus autoritatem ferre molitetur, ut ager Stellas, qui bello & armis captus fuerat,

lam atque aperte per quietem denunciata est: somno enim pressus, Ti. Gracchi fratris effigiem vidit, dicentis sibi; Nulla ratione eum vitare posse, ut eo fato non periret, quo ipse propulsus è Capitolio occidisset. Id ex Graccho prius, quam tribunatum, in quo fraternum exitum habuit, iniret, multi audiverunt. Cœlius etiam certus Romanæ historiæ auctor, sermonem de ea re ad suas aures illo adhuc vivo pervenisse scribit.

7. Vincit hujusce somnii dirum aspectum, quod sequitur. Apud Actium M. Antonii fractis opibus, Cassius Parmen-

fuerat, inter omnes æqualiter divideretur, à Scipione Nasica interemptus est; erat enim lex illa magnæ seditionis causa, quia nobiles de possessione cedere cogebantur. Itaque cum magnæ essent Tiberii opes, & legem omnino laturus esset, quam populus, qui sibi utilem fore videbat, libenter acciperet: Scipio Nasica videns id fieri contra rempublicam, tergiversantesque Consules, inquit: Quicunque vult rempublicam esse salvam, is me sequatur; atque ita fractis subselliis, impetum fecit in rostra, & uno ictu Tiberium occidit. Haud ita multo post C. Gracchus Tiberii fratris effigiem vidit in somniis dicentis, quantum vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interiisset, esse percundum: idque Cælius tradit se ab eodem C. Graccho audivisse, antequam tribunus plebis factus esset. quod etiam evenit. Cum enim creatus Tribunus esset, multas leges Senatui perquam invisas tulit; inter quas & Frumentaria erat, quæ jubebat, ut semissibus & trientibus frumenta plebi dividerentur; alteram Agrariam eandem quam & frater tulerat; tertiam quoque, ut sexcenti equites miscerentur Senatoribus; & equestrem ordinem ita pervertit. Hic continuato magistratu, & latis legibus turbulentis, in Italiam Colonias deduxit, & unam in solo dirutæ Carthaginis, quo ipse triumvir Coloniam deduxit; denique seditiosus cum Aventinum montem cum multitudine armata oppressisset, à L. Opimio, qui populum convocavit, occisus est, & ita somnium adimplevit. *Oliver.*

Quo ipse.] Nam sicut ille à Scipione cæsus est, ita hic à L. Opimio interfectus.

Cælius.] Est ille L. Cælius Antipater, qui, ut ex hoc loco patet, Gracchorum temporibus vixit. L. Crassi magistrum fuisse docet Cicero in Bruto. Atque historiam suam scripsit ad L. Ælium Stilonem, Varronis Magistrum. Inter JCtos quoque recenset JC. in tit. de Origine Juris; sed plus eloquentiæ quam scientiæ juris operam dedisse asserit. De eo Cicero variis locis. Unus hic sufficiat ex lib. 1. de LL. Fannii ætate conjunctus Antipater paulo inflavit vehementius, habuitque vires, agrestes ille quidem, atque horridas, sine nitore ac palæstra; sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. Hæc ille. Tanti tamen hunc æstimavit Brutus, ut in Epitomen redegerit, ut testatur Cicero ad Atticum lib. XIII. epist. 8. *Vossius.*

Vincit.] Contigit A. V. DCCXXII.

Apud Actium.] Epiri promontorium, ubi cum Cleopatra ab Augusto victus est. Unde Maro Æneid. VIII.

In me-

Parmensis, qui partes ejus ſecutus fuerat, Athenas confugit: ubi concubia nocte, cum ſollicitudinibus & curis, mente ſopita in lectulo jaceret, exiſtimavit ad ſe venire hominem ingentis magnitudinis, coloris nigri, ſqualidum barba, & capillo demiſſo: interrogatumque quiſnam eſſet, reſpondiſſe κακοδαίμονα. Perterritus deinde tam tetro viſu, & nomine horrendo, ſervos inclamavit: ſciſcitatuſque eſt, ſiquidem talis habitus, aut intrantem cubiculum, aut exeuntem vidiſſent. Quibus affirmantibus neminem illuc acceſſiſſe, iterum quieti & ſomno ſe dedit: atque eadem animo ejus obverſata eſt ſpecies. Itaque fugato ſomno, lumen introferri juſſit, pueroſque à ſe diſcedere vetuit. Inter hanc noctem & ſupplicium capitis, quo eum Cæſar affecit, paululum admodum temporis interceſſit.

8. Pro-

In medio claſſes æratas, Actia bella,
Cernere erat, totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucatem, &c.

Concubia nocte.] Vide ſupra pag. 50.

Κακοδαίμονα.] Malum dæmonem. Duo ſunt ſpiritus, juxta Ethnicos, qui dantur homini, bonus & malus. Unde Virgilius: *Quiſque ſuos patimur Manes.* Quia, ut inquit Servius, cum naſcimur duos genios ſortimur, hoc eſt, duos ſpiritus, unum qui nos hortatur ad bona, alterum qui depravat ad mala. Quibus aſſiſtentibus aut aſſerimur ad meliorem vitam, aut condemnamur ad deteriorem. *Oliver.*

Gladiatorium munus.] Calamitas Orbi invecta per hos ludos: nullum enim bellum tantam cladem vaſtitiemque generi humano intulit, quam hi ad voluptatem ludi. Numerum dierum hominumque recenſe; mentior, ſi non unus aliquis menſis Europæ ſtetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Neronem culpamus aut Caligulam, qui c. aliquot homines vita interfecerunt, ira ſive metu: ecce unus Editor homines ſupra CIↃ. ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum; fiebantque non per unius alteriuſve laſciviam, ſed velut publica lege & decreto. Itaque eo ventum eſt, ut aliis legibus effuſio iſta fuerit coërcenda. Primo ad ambitum reprimendum, cautum fuit, ne quis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius Conſul. Cautum etiam de numero aliquid gladiatorum, ſub idem tempus, ſupra quem ne haberent in Urbe. Sicut in Catilinaria conjuratione item remoti gladiatores ab Urbe. Sed Auguſtus certe etiam de numero parium cavit, edixitque A. V. IↃCCXXXII. nec Gladiatores ſæpius quam bis anno dari, nec plurium quam LX. parium. At Tiberius firmus contra iſta, certum numerum in commune præſcripſit. Sed poſt Tiberium Caligula, conculcato hoc edicto, permiſit volentibus cunctis, etiam ſupra numerum definitum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio ſuo & ſæculo videtur. *Lipſius.*

8. Propioribus tamen (ut ita dicam) lineis Aterii Rufi equitis Romani somnium certo eventu admonitum est: qui cum gladiatorium munus Syracusis ederetur, inter quietem retiarii se manu confodi vidit: idque postero die in spectaculo consessoribus narravit. Incidit deinde, ut proximo ab equitum loco, retiarius cum mirmillone introduceretur: cujus cum faciem vidisset, idem dixit, ab illo se retiario trucidari putasse, protinusque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu ejus discusso, causam exitii misero attulerunt. Retiarius enim in eum locum compulso mirmillone & abjecto, dum jacentem ferire conatur, trajectum gladio Aterium interemit.

EXTERNA.

1. Annibalis quoque ut detestandum Romano sanguini, ita

Retiarius.] Retiarius plerumque commissus cum Secutore, interdum etiam cum Mirmillone: nec enim novum, ut unus cum diversis componatur, sicut Mirmillo cum Threce. Retiarium Isidorus describit: *Retiarius,* inquit, *qui contra alterum pugnantem occulte ferebat rete jaculum, ut adversarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret: quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.* Origo & exemplum ejus armaturæ non dubie à Pittaco, qui inter Sapientes. Ita enim ille ex provocatione cum Phrynone pugnavit. Juvenalis cum cura ejus arma descripsit, & velut ex professo. Non erat ei clypeus, non sica, non galea, quia fuit contentus solo galero: nuda facie soli hi ex gladiatoribus. Ita autem docti Retiarii, factique, ut arte quadam collectum suspensumque dextra manu rete in adversarii caput jacerent; & si errassent, effuse fugerent, donec forte iterum rete collegissent. Tridens sive fuscina illis pro gladio: inermes & in sola tunica. Tertullianus tamen spongiam iis attribuit, pectori nimirum tegmen. *Lipsius.*

Mirmillone.] Mirmillones venerunt è Gallia, *Crupellarii* iis forte dicti: quasi qui ob gravitatem armorum reperent, non irent. Hinc *Crupellares* aut *Prorepos* vocarunt. Certe Mirmillones toti in armis. Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum adversarium, & vitabundi. Mirmillo plerumque cum Threce compositus, nonnunquam etiam cum Retiario. Unde est illud Festi: *Retiario pugnanti adversus Mirmillonem cantatur: Non te peto, piscem peto, quid me fugis, Galle?* Quia Mirmillonicum genus armaturæ Gallicum est, ipsique Mirmillones ante Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat. *Idem.*

Annibalis quoque.] Narrat Annibalis somnium Livius libro XXI. In quiete dicit, juvenem ab eo visum fuisse divina specie, qui se à Jove diceret ducem in Italiam Annibali missum, proinde sequeretur, neque usquam à se deflecteret oculos; pavidum primo nusquam circumspicientem aut respicientem secutum, deinde cura humani ingenii, cum quidnam id esset, quod respicere vetitus esset, agitaret animo, tempe-

ni, ita certæ prædictionis somnium, cujus non vigiliæ tantum, sed etiam ipsa quies hostilis imperio nostro fuit. Hausit enim proposito & votis suis convenientem imaginem, existimavitque missum sibi ab Jove mortali specie excelsiorem juvenem, invadendæ Italiæ ducem: cujus monitu primo vestigia nullam in partem motis secutus oculis; mox humani ingenii prona voluntate vetita scrutandi pone respiciens, animadvertit immensæ magnitudinis serpentem, concitato impetu, omne quicquid obvium fuerat, proterentem: postque eam magno cum cæli fragore erumpentes nimbos, lucemque caliginosis involutam tenebris. Attonitus deinde quidnam esset monstri, ecquid portenderet, interrogavit. Hic dux: Italiæ vides, in-

temperare oculos animo nequivisse, eum vidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum & virgultorum strage ferri, ac post insequi cum fragore cœli nimbum. Tum quæ moles ea, quidve prodigii esset quærentem, audivisse, vastitatem Italiæ esse. Pergeret porro ire, nec ultra inquireret, sineretque fata in occulto esse. Cicero lib. I. de Diviniat. *Annibalem, inquit, cum cepisset Saguntum, visum esse in somniis à Iove in Deorum concilium vocari, quo cum venisset, Iovem imperâsse ut Italiæ bellum inferret, ducemque ei unum ex concilio datum, quo illum eumtem cum exercitu progredi cœpisset, ne respiceret, imperâsse, illum autem diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate, respexisse. Tum vastam belluam & immanem visam, circumplicitam serpentibus, quacunque incederet, omnia arbusta, virgulta, tecta, pervertere, & eum admiratum quæsisse de Deo, Quidnam illud esset tale monstrum? & Deum respondisse, Italiæ esse vastitatem, percepissetque; ut pergeret protinus, quid retro aut à tergo fieret, scire ne laboraret.* Oliverius. Contigit A. V. DXXXIV.

Vigiliæ.] Non solum dum vigilaret, sed etiam dum quiesceret, agitabat animo pestem Italiæ inferre.

Nullam in partem motis secutus oculis.] Sunt qui legant, *secutis*; ut sit, oculis Annibalis secutis. *Primo vestigia nullam in partem secutis oculis.*] Obscurus & mancus est sensus ejus loci, qui mihi quidem ex Campensis exemplaris Scholiolis interlinearibus restitui posse videtur. Annotatum enim supra, *nullam in partem*, sic, supple *motis*. Inde in conjecturam venio, vocabulum hoc solum desiderari. Quare si hoc modo legamus, *Primo vestigia nullam in partem motis sequutus oculis*, sententia erit integra, & manifesta, atque etiam Livianæ narrationi conveniens, qui rem eandem ita persequitur. Proinde sequeretur, neque usquam à se deflecteret oculos, pavidum primo nusquam circumspicientem, aut respicientem sequutum. Hoc est, ut Valerius ait, *nullam in partem motis oculis secutus*. Pighius.

Vetita scrutandi.] Imitatio Sallustiana, *More humani ingenii, cupido ignara visundi animum vortit.* Sic & Petronius: *Vitio gentis humanæ concupiit scire, quis aut quid faceret.*

Hic dux.] Qui apparuerat ei prius, ut juvenis divina specie.

inquit, vastitatem: proinde sile, & cætera tacitis permitte fatis.

2. Quam bene Macedoniæ Rex Alexander per quietem visa imagine præmonitus erat, ut vitæ suæ custos esset diligentior, si eum cavendi etiam periculi consilio fortuna instruere voluisset! Namque Cassandri pestiferam sibi dexteram somnio prius cognovit, quàm exitu sensit: existimavit enim ab illo se interfici, cum eum nunquam vidisset. Interposito deinde tempore, postquam in conspectum venisset, nocturni metus patefacta imagine, ut Antipatri filium esse cognovit, adjecto versu Græco qui fidem somniorum elevat, præparati jam adversus caput suum veneficii, quo occidisse Cassandri manu creditur, suspicionem animo repulit.

3. Longe indulgentius Dii in poëta Simonide, cujus salu-

Quam bene Macedoniæ rex.] Alexander Macedo vidit in somniis imaginem nescio quam, eum admonentem, ut diligentior esset suæ vitæ custos, quia pestifera Cassandri manu periturus esset, quod etiam factum est: nam Iolaus Cassandri frater pincerna erat Alexandri, & nuper venerat, itaque facultatem dedit accusare volentibus Cassandrum, & nonnulli proxime venerant, qui dicerent, Antipatrum cum filiis egisse, ut Alexandrum veneno necarent; quod cum illi dicerent præsente Cassandro, tum ille, Quid audes, inquit, dicere homines, qui tam procul venerunt, nulla nobis injuria affectos cavillari? Et ille, inquit, eo magis, quia procul venerunt, calumniari se indicant. Hæc sunt, inquit, Alexander, illa Aristotelis sophismata, quibus utitur, ut in utramque partem arguat. Deinde cum vidisset Cassander more prisco adorari Alexandrum, quia res nova esset, risu actum hunc prosecutus est. Alexander indignatus, capillis manibus injectis, ipsum terque quaterque terræ collisit. Haud multo post, etsi nonnulli aliter sentiunt, Cassander poculum venenatum Alexandro propinavit. Venenum autem frigidam aquam fuisse de Nonacride regione testantur, quæ guttatim de petra stillat; quæ aqua non nisi in ungulis equi vel asini deferri potest. Hanc aquam cum hausisset Alexander, subito dolore perfusus est. Alexander natus est anno ab Urbe Condita CCCLXXXV. teste Solino cap. de Asia, quo die flagravit templum Dianæ Ephesiæ. Cicero de Nat. Deor. lib. II. *Diana, cum in partu Olympiadis adesse voluissem, domo absuit.* De cujus morte Justinus lib. XII. Plinius & Herodotus, sed imprimis Plutarchus in vita Alexandri. *Oliver.*

Longe indulgentius.] Hoc somnium Cicero lib. I. de Divinat. refert. Dicit enim: *Quid illa duo somnia, quæ celeberrime commemorantur à Stoïcis? Quis tandem potest contemnere unum de Simonide? qui, cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humasset, haberetque in animo navim conscendere, moneri visus est ne id faceret, ab eo quem sepultura affecerat, si navigasset,* eum

salutarem inter quietem admonitionem consilii firmitate roboraverunt. Is enim cum ad littus navem appulisset, inhumatumque corpus jacens sepulturæ mandasset, admonitus ab eo ne proximo die navigaret, in terra remansit: Qui inde solverant, fluctibus & procellis in conspectu ejus obruti sunt. Ipse lætatus est, quod vitam suam somnio, quam navi credere maluisset. Memor autem beneficii, elegantissimo eam carmine æternitati consecravit, melius illi & diuturnius in animis hominum sepulchrum constituens, quàm in desertis arenis struxerat.

4. Efficax & illa quietis imago, quæ Crœsi regis animum

eum naufragio esse periturum: itaque Simonidem redisse, periisse cæteros qui tum navigassent.

Simonide.] Suidas Simonidem ait Olympiade LVI. floruisse, alii LXII. scripsere, & pervenisse ad LXXVIII. Cambysæ & Darii regnum, & Xerxis navale prælium descripsit: cujus rei apud Suidam, & in Commentariis in Apollonium mentionem nonnunquam factam videmus. Item prælium illud quod ad Artemisium promontorium commissum est, versu Elego composuit: quod vero ad Salaminem factum est, Lyrico carmine executus est. Scripsit & Threnos, hoc est, Nænias vel Lachrymas. Horatius:

Cea retractas munera næniæ.

Et Catullus:

Mæstius lachrymis Simonideis.

Quanquam propter affectum & reticentiam locus hic Catulli parum lucide à Grammaticis explanatur. Composuit item Laudes, hoc est, Encomia & Epigrammata, quorum adhuc pleraque leguntur, ut illud in Megisteum Vatem Acarnanem ex Melampodis genere, cujus & Herodotus meminit: interitum enim Megisteus Leonidæ, & sociorum, suique ipsius prædixit: quare constructo ei ab Amphyctionibus tumulo, Simonides ob mutuam hominis familiaritatem carmen composuit, quod hodieque extat. Scripsit & Pæanas & Tragœdias: his addidit & Strabo Deliacorum Dithyrambum, quem Memnon inscripsit. Addit & Herodotus laudes in Eualcidem Eretriorum ducem. Gryphis quoque & hoc genere Poëmatum delectatus. Duo utique ejusmodi extant Epigrammata, quæ in medium affert Chamæleon, alterum quidem de Hisco & Delphine, alterum de Asello, qui per lusum Epeus dictus est, quæ nisi ab ipso explicarentur, minus profecto intelligerentur. Inter longævos vero connumeratur: nonagesimum enim annum excessisse scribit in Macrobiis Lucianus, Suidas nonagesimum nonum. Eusebius in Simonidis ætate inconstans esse videtur. *Gyrald.*

Efficax & illa.] Crœsus rex Lydiæ duos filios habuit, unum mutum, alterum integræ loquelæ: pater autem vidit in somniis illum, qui vocalis erat, ferro periturum esse. Curavit igitur ut omne telum removeretur ab eo. Ipsum etiam cum æqualibus suis, cum quibus vivere consueverat, sine telo esse volebat. Denique eum nihil agere permittebat, quo posset ferro perire. Forte ita accidit, ut eo tempore aper immensæ magnitudinis totam illam regionem vastaret; agrestes vero ad regiam convenere, petentes Atym, qui venatione delectabatur, quibus Rex ita respondit: Instrumenta

mum maximo prius metu, deinde etiam dolore confecit. Nam è duobus filiis, & ingenti agilitate, & corporis dotibus præstantiorem, imperiique successioni destinatum Atym, existimavit ferro sibi ereptum. Itaque quicquid ad evitandam denunciatæ cladis acerbitatem pertinebat, nulla ex parte patria cura cessavit avertere. Solitus erat juvenis ad bella gerenda mitti, domi retentus est. Habebat armamentarium omnis generis telorum copia refertum: id quoque amoveri jussit. Gladio cinctis comitibus utebatur: vetiti sunt propius accedere: necessitas tamen aditum luctui dedit. Cum enim ingentis magnitudinis aper, Olympi montis culta, & crebra cum agrestium strage vastaret, inusitatoque malo regium imploratum esset auxilium: filius à patre extorsit, ut ad eum opprimendum mitteretur: eo quidem facilius, quod non dentis, sed ferri sævitia in metu reponebatur. Verum dum acri studio interficiendi suem omnes sunt intenti, pertinax casus imminentis violentiæ, lanceam petendæ feræ gratia missam, in eum detorsit: & quidem eam potissimum dexteram nefariæ cædis

menta se quidem daturum, teria, canes, filium vero non concessurum, metuens somnium quod viderat. Eodem tempore vit quidam externus ad Crœsum venerat, rogans regem, ut cædem suam expiaret. Interrogatus quis esset, unde veniret? respondit: Adrasti filius sum, vel, ut alii dicunt, Midæ Gordii; fratrem meum invitus occidi, & à patre pulsus rebus omnibus privatus. Tum Rex misericordia captus, eum cæde expiavit, & in regno retinuit; deinde Adrasti (sic enim de nomine patris appellabatur) cognita industria, Rex ei filium Atym commendavit. Sed cum tandem precibus agrestium victus esset Rex, ut filium concederet, misit in venationem Adrasto prius magnopere commendatum. Forte casus ita tulit, ut hunc adolescentem in venatione versantem Adrastus, cum hastam torqueret in aprum, infeliciter Atym medium transfixerit, & occiderit; qui cum mortuus ad patrem delatus esset, in magnos questus lachrymasque resolvitur pater, & ipsum præcipue accusabat Adrastum, quod cui filium demandasset, is potissimum occidisset. Adrastus se nihil expurgans, mortem non respuebat. Rex, ubi vidit illum casu, non voluntate cædem illa perpetrasse, & propterea impatienter dolentem, vita donavit quantum in se fuit; sed cum funus Atys persecutus est Adrastus, in ejus sepulchro seipsum, quasi inferias, occidit. Vide Herodot. lib. 1.

Olympi.] Vide supra pag. 31.

Non dentis.] Sic quoque Herodotus tradit, hac ratione filio concessisse, ut ad venationem iret, quia scil. non dente, sed ferro moriturum somniaverat.

Hospi-

cædis crimine voluit aspergi, cui tutela filii à patre mandata erat: Quam quidem Crœsus imprudentis homicidii sanguine violatam, hospitales veritus Deos, supplicem sacrificio expiavit.

5. Nec Cyrus quidem superior invictæ fatorum necessitatis

Hospitales.] Quia enim Adrastum hospitio susceperat, veritus est, si eum non juvaret, Deos hospitales, id est, hospitalitatis autores, habere inimicos.

Sacrificio expiavit.] Hic mos à Græcis sumptus, ut qui homicidium perpetrasset, à Regibus expiaretur. Ovidius Fast.

Ah nimium faciles, qui tristia crimina cadis
Fluminea tolli posse putatis aqua.

Nec Cyrus quidem superior.] Astyages Medorum Rex vidit in somniis filiam suam Mandanem urina totam Asiam undasse, ut tradit Herod. ut vero Justinus refert, vidit ex naturalibus filiæ, quam unicam habebat, enatam esse vitem, cujus palmite omnis Asia obumbraretur. Consulti aruspices, responderunt ex filia nasciturum nepotem, qui totam Asiam imperio subigeret, eique regnum adimeret. Quo responso territus Astyages, neque claro viro, neque civi filiam suam, ne paterna maternaque nobilitas nepotis animos extolleret, sed ex gente obscura tum temporis Persarum Cambysi mediocri viro in matrimonium tradidit. Ac nec sic quidem somnii metu deposito gravidam ad se filiam jussit acciri, ut sub avi oculis partus necaretur. Natus infans datur occidendus Harpago Regis arcanorum participi. Is veritus, ne si ad filiam, mortuo rege, venisset imperium, quia nullum Astyages virilem sexum genuerat, illa necati infantis ultionem, quam à parente non potuisset, à ministro exigeret, Mithridati pastori regii pecoris puerum exponendum tradit. Forte eodem tempore & ipsi pastori natus filius erat vivus, ut Justinus refert; ut alii volunt, mortuus: ejus igitur uxor, audita regii infantis expositione, rogat summis precibus sibi perferri ostendique puerum; cujus precibus fatigatus pastor, reversus in sylvam, invenit juxta infantem canem fœminam parvulo ubera præbentem, & à feris alitibusque defendentem: motus & ipse misericordia, qua motam esse canem viderat, puerum defert ad stabula, eadem cane anxie prosequente, quem ubi in manum mulier accepit, veluti ad notam allusit, tantusque in illo vigor & dulcis quidam blandientis infantis risus apparuit, ut pastorem ultro rogaret, suum pro illo partum exponeret, permitteretque sibi sive fortunæ ipsius, sive spei suæ gratia puerum enutrire, atque ita permutata sorte parvulorum, hic pro filio pastoris educatus, ille pro nepote regis exponitur; nutrici deinde nomen Spacos fuit, quia canem Persæ sic vocant. Puer deinde jam adultus cum imperio usus inter pastores esset, Cyri nomen accepit. Mox rex inter ludentes sorte delectus, cum per lasciviam contumaces flagellis cecidisset, à parentibus puerorum querela Regi delata est, indignantibus à regio servo ingenuos homines servilibus verberibus affectos. Ille, accersito puero, & interrogato, cum nihil mutato vultu, fecisse se ut Regem, respondisset, admiratus constantiam, in memoriam somnii responsique revocatur, atque cum & vultus, & similitudo, & expositionis tempora, & pastoris confessio convenirent, nepotem agnovit, & quum defunctus sibi somnio videretur, agitato inter pastores regno, animum minacem duntaxat in illo fregit. Cæterum Harpago amico suo infestus, in ultio

ſitatis parvulum argumentum eſt; cujus ortus ad imperium totius Aſiæ ſpectantis, maternus avus Aſtyages, duos prænuntios ſomnii fruſtra diſcutere tentavit: Mandanem filiam ſuam (quod in quiete viderat, urina ejus omnes Aſiaticas gentes inundaſſe) non Medorum excellentiſſimo (ne in ejus familiam regni decus transferretur) ſed Perſarum modicæ fortunæ viro collocavit. Natumque Cyrum exponi juſſit, quia ſimiliter quietis temporibus exiſtimaverat genitali parte Mandanes enatam vitem euſque creviſſe, donec cunctas dominationis ſuæ partes inumbraret. Sed fruſtratus eſt ſeipſe, nepotis felicitatem, cœleſtium judicio deſtinatam, humanis conſiliis impedire conando.

6. Intra privatum autem habitum Dionyſio Syracuſano adhuc ſe continente, Himera quædam non obſcuri generis fœmina, inter quietem opinione ſua cœlum conſcendit,

ultionem ſervati nepotis filium ejus interfecit, epulandumque patri tradidit. Sed Harpagus ad tempus diſſimulato dolore, odium Regis in vindictæ occaſionem diſtulit. Interjecto tempore, cum adoleviſſet Cyrus, dolore orbitatis admonitus, ſcribit ei, ut ablegatus ab avo in Perſas fuerit, ut occidi eum parvulum avus juſſerit, ut beneficio ſuo ſervatus ſit, ut regem offenderit, ut filium amiſerit, hortatur, ut exercitum paret, & pronam ad regnum viam ingrediatur, Medorum tranſitionem pollicitus. Epiſtolam, quia palam ferri nequibat, regiis cuſtodibus omnes aditus obſidentibus, exenterato lepori inſerit, lepuſque in Perſas Cyro ferendus fido ſervo traditur, additaque retia ſunt, ut ſub ſpecie venationis dolus lateret. Lectis ille literis, eadem ſomnio aggredi juſſus, bellum Medis infert. Aſtyages meriti ſui in Harpagum oblitus, ſummam belli eidem committit, qui exercitum acceptum ſtatim Cyro per deditionem tradit, Regiſq; crudelitatem perfidia defectionis ulciſcitur. Quod ubi Aſtyages audivit, contractis undique auxiliis, ipſe in Perſas proficiſcitur, & primo impetu Perſarum acies in fugam convertit; quibus fugientibus, matres & uxores eorum obviam occurrerunt, orant ut in prælium revertantur; cunctantibus illis, ſublata veſte, obſcœna corporis oſtendunt, rogantes, num in uteros matrum & uxorum vellent refugere. Hac repreſſi caſtigatione, in prælium redeunt, & facta impreſſione, quos fugiebant, fugere compellunt. In eo prœlio Aſtyages capitur, cui Cyrus nil aliud quam regnum abſtulit, ſeque in illo nepotem magis quam victorem egit. *Superior.*] Ideo dixit, quia fuit etiam Cyrus inferior, de quo in Catone Majore multa Cicero dicit, ad quem Alexander cum veniſſet, illi arbores ſua manu inſitas oſtendit. *Oliver.*

Himera quædam] Attebatenſis codex, *Himara quædam*. Legendum, *Himeræa*. Pighius.

Lenti-

ſcendit, atque ibidem Deorum omnium luſtratis ſedibus, animadvertit prævalentem virum flavi coloris, lentiginoſi oris, ferreis catenis vinctum, Jovis ſolio, pedibuſque ſubjectum: interrogatoque juvene, quo conſiderandi cœli duce fuerat uſa, quiſnam eſſet? audiit illum Siciliæ atque Italiæ dirum eſſe fatum, ſolutumque vinculis, multis urbibus exitio futurum: quod ſomnium poſtero die ſermone vulgavit. Poſtquam deinde Dionyſium inimica Syracuſarum libertati, capitibuſque inſontium infeſta fortuna cœleſti cuſtodia liberatum, velut fulmen aliquod otio ac tranquillitati injecit, Himeræorum mœnia inter effuſam ad officium & ad ſpectaculum ejus turbam intrantem, ut aſpexit hunc eſſe, quem in quiete viderat, vociferata eſt. Id cognitum tyranno, curam tollendæ mulieris dedit.

7. Tutius ſomnium matris ejuſdem Dionyſii: quæ cum eum conceptum utero haberet, parere viſa eſt Satyriſcum: conſultoque prodigiorum interprete, clariſſimum ac po-

Lentiginoſi oris.] Gloſſarium: Φακώψις, *Lentiginoſus, ſparſo ore.* Sumpſit ille quicunque γλωσσόγραφος ex Terentii Heautontimorumeno:

Rufamne illam virginem, cæſiam, ſparſo ore, adunco naſo?

Ubi Grammatici, *ſparſum os*, latum, ſi Dis placet, interpretantur. Doceo itaque contra Pædagogorum factiones, *ſparſum os* eſſe lentiginoſum. *Coler.*

Dionyſium.] Occupavit hic imperium vigeſimo quinto ſuæ ætatis anno, & regnavit annis duobus & quadraginta, teſte Cicerone lib. v. Tuſcul. Quæſt.

Syracuſarum.] Vide ſupra pag. 14.

Cœleſti cuſtodia.] Quia id ſignificabat, quod pedibus Jovis ſubjectus jacebat, ipſum non exiturum in perniciem, niſi quando Dii eum ſolverent, id eſt, quando permitterent. *Badius.*

Tollendæ.] Interficiendæ mulieris.

Tutius ſomnium.] Cicero lib. 1. de Divinatione: *Mater*, inquit, *Dionyſii ejus, qui Syracuſanorum tyrannus fuit, ut ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hunc ipſum Dionyſium alvo contineret, ſomniavit ſe peperiſſe ſatyriſcum. Huic interpretes ſomniorum, qui Galeotæ in Sicilia tum nominabantur, reſponderunt, eum, quem peperiſſet, clariſſimum Græciæ diuturna cum fortuna fore.*

Satyriſcum.] Parvum ſatyrum. Multa de ſatyris eorumque generibus fabulata eſt antiquitas. Abſit autem ut putemus extare ullos, aut extitiſſe unquam, in rerum natura Satyros Silenoſve. Sed cum errans aut ludens natura, ſicut ait Plinius, hominem aliquando produxiſſet in lucem cum cornibus, aut alia deformitate contra conſuetas ipſi leges notabilem: paullatim perſuaſere ſibi mortales rerum imperiti, & naturali quadam inclinatione generis humani ad τερατολογίαν ac rerum mirabilium fictionem & auditionem juxta proni, naſci in ſylvis & abruptis mon-

tium

ac potentiſſimum Graji ſanguinis futurum, certo cum eventu cognovit.

8. At Carthaginienſium dux Amilcar, cum obſideret Syracuſas, inter ſomnium audiſſe vocem credidit nunciantem, futurum, ut proximo die in ea urbe cœnaret. Lætus igitur perinde ac divinitus promiſſa victoria, exercitum pugnæ comparabat: in quo inter Siculos & Pœnos orta diſſenſione, caſtris ejus Syracuſani ſubita irruptione oppreſſis, ipſum intra mœnia ſua vinctum pertraxerunt. Itaque magis ſpe quàm ſomnio deceptus, cœnavit Syracuſis captivus, non, ut animo præſumpſerat, victor.

9. Alcibiades quoque miſerabilem exitum ſuum haud fallaci

tium tale animalium genus: quod commentum pari levitate à poſteris & acceptum & varie concinnatum eſt, atque à prioribus fuerat excogitatum. Acceſſere phantaſmata illudentium dæmonum, quorum eſt unicum ſtudium, mendacia cujuſcunque generis pro veris ingerere, & omnibus modis in hominum animis illa firmare. Hæc ita accidiſſe fidem faciunt ſimiles naturæ luſus, quorum nulla ætas fuit expers. *Caſaub.*

Amilcar.] Nomen Punicum, Regemque denotat. Milici etiam, quod Annibalis ſoceri nomen, & hujus filiæ Imilces, quod eſt Regina, & Imilconis Carthaginienſis ducis, non aliunde ſunt petenda. *Melich* enim Rex eſt, *Malcha* Regina; quæ *Milicum* & *Imilcen* pronuntiabant. Silius Italicus lib. III.

Milicus *indigenis late regnarat in oris*
Corniger am attollens genitoris imagine frontem;
Hinc patriam, clarumque genus referebat Imilce,
Barbarica paulum vitiato nomine lingua.

Ita, qui καθ' ὑπερβολὴν, ut ait Strabo, Tyriis cultus Hercules, dicebatur Μιλκαρθος, ſive Μέλκαρθος, qui depravate Μελικέρθαρος dicitur Euſebio in Oratione de laudibus Conſtantini. *Seldenus.*

Inter Siculos.] Illos Siculos intelligit, qui cum Carthaginienſibus ſocia arma conjunxerant & confœderati erant.

Alcibiades.] Lyſander Lacedæmonius Athenienſes diu obſeſſos tandem in ſuam poteſtatem redegit, & omnem reipublicæ ſtatum permutavit, impoſitis triginta prætoribus, qui in totidem evaſere tyrannos. Quorum primus Critias fuit, qui, cum videret Alcibiadem plurimum gratia & auctoritate valere apud Pharnabazum, Perſarum Regem, ſcripſit Lyſandro, niſi daret operam, ut de medio tolleretur Alcibiades, nihil eorum, quæ Athenis conſtituerat, ratum fore. Lyſander, ubi hoc cognovit, miſit ad Pharnabazum nuntium, qui diceret: Lacedæmonios renuntiare illi ſocietatem, quæ cum Rege erat, niſi vel mortuum vel vivum ad ſe mitteret Alcibiadem. Pharnabazus clementiam & fidem ſuam maluit, quam opes regias minui. Itaque duos miſit, Suſamithrem & Mageum, qui Alcibiadem interficerent. Hi cum non auderent ferro aggredi virum fortiſſimum, ligna intulerunt, & tugurium, in quo cum amica quadam erat Alcibiades, incenderunt.

Ille

fallaci nocturna imagine ſpeculatus eſt: Quo enim pallio amicæ ſuæ dormiens opertum ſe viderat, eo interfectus, & inſepultus jacens, contectus eſt.

10. Proximum ſomnium, etſi paullo eſt longius, propter nimiam tamen evidentiam ne omittatur, impetrat. Duo familiares Arcades iter una facientes, Megaram venerunt: quorum alter ad hoſpitem ſe contulit, alter in tabernam meritoriam divertit. Is autem qui in hoſpitio erat, vidit in ſomnis comitem ſuum orantem, ut ſibi cauponis inſidiis circumvento ſubveniret: poſſe enim celeri ejus accurſu ſe imminenti periculo ſubtrahi. Quo viſo excitatus, proſiluit, tabernamque, in qua is diverſabatur, petere conatus eſt. Peſtifero deinde fato humaniſſimum propoſitum tanquam ſupervacuum damnavit, idque viſum pro nihilo ducens, lectum ac ſomnum repetiit. Tunc idem ei ſaucius oblatus obſecravit, ut qui auxilium vitæ ſuæ ferre neglexiſſet, neci ſaltem ultionem non negaret. Corpus enim ſuum à caupone trucidatum, tum maxime plauſtro ad portam ferri ſtercore coopertum. Tam conſtantibus familiaris precibus compulſus, protinus ad portam cucurrit, & plau-

Ille ſtrepitu flammæ excitus, veſtimenta omnia ſuper ignem injecit, & cum familiari ſervo & amica evaſit; ſed tandem à multitudine militum occiditur. Tum mortuum mulier veſte ſua opertum cremavit incendio tugurii. De hoc viro dicetur in cap. de mutatione caſus & fortunæ. *Oliver.*

Arcades.] Ciceronis eſt, qui ex Chryſippo ſumpſit, cujus locum Suidas commemorat in verbo πρωορῦντος. *Colerus. Arcades.*] Arcadia, uti notum, regio Peloponneſi, quorum incolas antiqui προσελήνους exiſtimârunt.

Megaram.] Urbs eſt Megaritidis regionis, juxta ſinum Saronicum, quam coloniam eſſe dixit Plinius. Sed cum plures ejuſdem hujus nominis urbes ſint, veriſimile eſt hanc urbem in Peloponneſo intelligi, cujus meminit Ariſtot. in Mirab.

Supervacuum damnavit, &c.] In Cauchiano codice hæc diffuſius, quam vulgo legitur: *Supervacuum damnavit: idque viſum pro nihilo ducens, lectum ac ſomnum repetiit.* Atque iiſdem fere verbis hæc Cicero: *Deinde*, inquit, *cum ſe collegiſſet, idque viſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe.* de Divin. 1. ex quo loco Valerius exemplum accepit. *Pighius.*

Neci ſaltem ultionem:] Ne centum erraret annos. Quia inulti & inſepulti centum errare annos credebantur. Virgilius:

Centum errant annos, volitantque hæc
flumina circum.

Lucanus:

—— *Vmbraque erraret Craſſus inulta.*

Oliver.

plaustrum, quod in quiete demonstratum erat, comprehendit, cauponemque ad capitale supplicium perduxit.

Cap. VIII.

DE MIRACULIS.

Quae contigere Romanis.

1. *Castores visi bello Latino & Persico.*
2. *Æsculapius serpentis specie apparens.*
3. *Iunonis Monetae verba audita.*
4. *Fortunae muliebris verba audita.*
5. *Sylvani verba audita bello Veienti.*
6. *Mars visus bello Lucano.*
7. *Dii Penates Alba Lavinium sponte sua regressi.*
8. *C. Iulius Caesar post mortem visus.*
9. *Cn. Pompeji M. rogus miraculose indicatus.*
10. *Ap. Claudii Procos. mors oraculo praedicta.*
11. *Romuli lituus & statua incendiorum flammis intacta.*
12. *Ad sepulturam elati reviviscentes.*

Externis.

1. *Erus Pamphilus post decimum diem reviviscens.*
2. *Atheniensis quidam memoria literarum privatus.*
3. *Mulier subito casu obmutescens.*
4. *Ægles Samius mutus, & subito vocalis factus.*
5. *Gordias Epirota matre mortua natus.*
6. *Iaso Phereus vomica liberatus.*
7. *Simonides Poëta ruina domus exemptus.*
8. *Daphida Sophistae mors oraculo praedicta.*
9. *Philippo Macedonum Regi mors praenuntiata.*
10. *Alexandri M. mors miraculose praecognita.*
11. *Remigis cujusdam rarus casus.*
12. *Admirandi dentes Prusiae Regis filii.*
13. *Duplex ordo dentium Diepetenes filia Mithridatis.*
14. *Rarus & acutissimus visus Strabonis Lincei.*
15. *Aristomenis Messenii cor pilosum.*
16. *Antipatri Poëtae anniversaria febris.*
17. *Polistrati & Hippoclidis Philosophorum simillima vita.*
18. *Miracula quaedam naturae.*
19. *Serpens ad Bagradam.*

Multa etiam interdiu, & vigilantibus acciderunt, perinde ac tenebrarum somniique nube involuta; quae, quia

quia unde manaverint, aut qua ratione constiterint, dignoscere arduum est, merito miracula vocantur.

1. Quorum è magno acervo in primis illud occurrit. Cum apud laçum Regillum A. Posthumius dictator, & Tusculanorum dux Mamilius Octavius magnis viribus inter se concurrerent, ac neutra acies aliquandiu pedem referret; Castor ac Pollux Romanarum partium propugnatores visi, hostiles copias penitus fuderunt.

Item

Cum apud lacum.] Hanc Historiam Livius libro secundo commemorat; de miraculo vero nullam prorsus mentionem facit, tantum dicit ædem Castori Dictatorem vovisse; nec id affirmat, sed ita ferri dicit. Plutarchus vero & Cicero autores sunt, quod dum Romani cum Tusculanis bellum haberent, duce Aulo Posthumio Dictatore, & apud lacum Regillum pugna commissa ad multum diei tracta foret, & in neutram partem victoria inclinaret, visi sunt Pollux & Castor pro Romanis fortiter pugnare, qui copias hostium penitus profuderunt. Dionysius libro sexto post pugnæ narrationem: *In hac*, inquit, *pugna dicitur Posthumio Dictatori, & qui cum eo erant in acie equitibus, apparuisse duos juvenes, & forma & magnitudine longe superiores viris, quos nunc nostra natura nutrit, pubescereque incipientes, ducentes equitatum Romanum, & qui obviam Latinorum irent ferientes hastis, propellentesque & cohortantes socios: postque fugam Latinorum captionemque castrorum inclinante jam die in vesperam visi esse in Romano foro eodem habitu adolescentes dicuntur duo, bellicas induti lanas, proceri que & pulcherrimi, eandem habentes ætatem, faciemque servantes, tanquam redeuntium ex prælio, specie pugilum, equosque madidos sudore adducentes, iisque descendentem ajunt deinde utrumque equos abluisse ad scaturiginem, quæ manat juxta templum Vestæ, lacum faciens profundum: multis deinde eos circumsistentibus, & si quid esset ab exercitu novi, discere postulantibus, narrasse eos pugnam ut fuerat, & quod vicissent Romani, nuntiasse, discedentesque inde, dicunt eos ex foro à nemine visos amplius. Die postero acceptis literis à Dictatore, cognoverunt de apparitione Numinum in prælio, & eos fuisse Castoris & Pollucis simulachra.* Oliverius.

Regillum.] Regillus Lacus Plinio, in Latio est; in agro Tusculano, ut scribit Livius lib. II. & Florus I. ad Algidi nemoris ingressum. Hodie Lago de S. Prassode dici, tradit Jovius, & Leander, S. Severa Nardus. *Ortelius.*

Tusculanorum.] Ultra Lanuvium Ariciamque & Albanum montem versus septentrionem, ab Urbe Roma versus orientem erat Tusculum oppidum, Livio, Dionysio, Diodoro, Straboni, Ptolemæo, aliisque celebratum opidum. In collibus situm fuit, unde Tusculani colles, qui cum Albanis cohærent. Ex quibus Tusculanos colles fuisse, in quibus nunc opidum, quod vulgo Frescati dicitur, conspicuum est. Atque idem fere situ opidum esse cum Frascatio, inde liquet, quòd stadia circiter centum, id est, XII. m. p. & 10. pass. Roma abesse, testantur veteres. Dionys. lib. x. Joseph. Antiq. Judaic. lib. XVIII. cap. 8. Sunt hodieque ibi ingentes ruderum reliquiæ, quæ situm Tusculi satis arguunt. A Telegono, qui Ulyssis & Circes filius fingitur, condita urbs censetur. Unde *Circæa mœnia* appellavit Horatius. Ejusdem autem generis Mamilius Octavius fuit. *Cluver.*

Castor, &c.] Contigit A. V. CCXCV.

Item bello Macedonico P. Vatinius, Reatinæ præfecturæ vir, noctu Urbem petens, existimavit duos juvenes excellentis formæ, albis equis insidentes, obvios sibi factos nuntiare, die qui prætererat, Persen regem à Paullo captum. Quod cum senatui indicasset, tanquam majestatis ejus, & amplitudinis, vano sermone contemptor, in carcerem conjectus est. Postquam Paulli literis illo die Persen captum apparuit, & custodia liberatus, & insuper agro, & vacatione donatus est. Castorem vero, & Pollucem etiam illo tempore pro imperio populi Romani excubuisse cognitum est, quo ad lacum Juturnæ, suum equorumque sudorem abluere visi sunt; junctaque fonti ædes eorum, nullius hominum manu reserata patuit.

2. Sed

Reatinæ præfecturæ.] Quia præfectus erat Reati, ac si diceres Præturæ Viluxcentinæ. Erant quædam præfecturæ, ad quas mittebantur à Prætore Urbano præfecti, ut Fundi, & Formiæ. Privernum, Anagnia, Reate, Norsia, Arpinum, & alia. *Oliver. Reatina.*] Reate opidum Sabinorum memoratur Livio, Dionysio, Straboni, Plinio, Suetonio, Festo, Itinerariis Romanis. Oppidi vetustissima est origo, quippe quod Aborigines, à Sabinis urbe sua Lista pulsos, intra sese recepisse Dionysius lib. I. testatur; quod ante Bellum Trojanum factum esse Cluverus ostendit. Celebris itaque passim apud antiquos autores ejus fit mentio. Cicero tamen ignobili voce Catilin. III. *Præfecturam* appellavit. *Cluver.*

Vacatione.] Vacatio munerum publicorum excusationem significat l. 5. §. fin. de Mun. & Honor. & in tit. de Vacat. & exempt. Mun.

Castorem.] Contigit A. V. CCLVII.

Juturnæ.] De hoc lacu Virgil. Æneid. lib. XII. & Ovid. Fast. lib. II. Propert. lib. III. Eleg. XXI. Fuit & in foro, juxta Dionysium, sed alius ab eo, qui juxta Numicum Fluvium. Uter autem intelligatur, differunt autores. Quod ad Juturnam attinet, qui prope Numicum est, hodieque prope Albanum & Sabellum opida, versus occasum Solis visendus sane fons, VI. millia passuum à Numici fontibus dissitus; qui ex Albani montis radicibus, &, ut vulgo creditur, ex Albano lacu subterraneis meatibus sub ipsa via Appia tanta aquarum vi sonorus, ut inquit Virgilius, erumpit, uti statim à capite molas circumvolvat: unde non longe progressus amnis, in lacum diffunditur haud perinde magnum: ex lacu deinde ad Tiberim defertur, cui miscetur V. milliari ab Ostia, septimo vero ab urbe Roma. Lacum hodieque vocant Lago di Turno, alii di Volturno, quum ab initio esset Lago di Juturna. *Cluverius.* Hic vero locus in Urbe intelligi videtur, cum addit de Æde Castoris, quæ in foro fuit, juxta Dionysium.

Ædes eorum.] Castorum ædem, quanquam omnes in foro fuisse affirmant, in qua tamen parte, non conveniunt. Dionysius autem, haud procul à Vestæ fuisse innuit his verbis: *Hujus autem inopinatæ, admirabilisque apparitionis, cum signa adhuc Romæ multa, tum vero est ædes Pollucis & Castoris, quam supra forum extruxit civitas, ubi visa sunt illarum*

2. Sed ut cæterorum quoque Deorum propenſum huic Urbi numen exequamur: triennio continuo vexata peſtilentia civitas noſtra, cum finem tanti, & tam diuturni mali, neque divina miſericordia, neque humano auxilio, imponi videret: cura ſacerdotum, inſpectis Sibyllinis libris animadvertit, non aliter priſtinam recuperari ſalubritatem poſſe, quam ſi ab Epidauro Æſculapius eſſet accerſitus.

rum ſimulacra. Et mox: *Specie pugilum, equoſque madidos ſudore ad ſcaturiginem, juxta ædem Veſtæ manantem abluere.* Appianus autem commemorat, Aſellium Prætorem forte ſacra Caſtori & Polluci in foro facientem, cum quidam lapide phialam excuſſiſſet, ad Veſtæ ædem cucurriſſe. Ex quorum verbis apparet, ædem Caſtorum prope Veſtæ, forumque Romanum ita ſitam, ut à fronte hoc, illam vero à tergo habuerit. Hanc Caſtoris ædem A. Poſthumius Dictator bello Latino vovit, ejuſque filius Duumvir creatus dedicavit. Cicero: *Nonne,* inquit, *ab A. Poſthumio ædem Caſtoris & Pollucis in foro dicatam vides?* Et iterum pro Domo ſua, atque pro Sextio, ejus gradus à Clodio revulſos teſtatur, & S. C. concioneſque in eadem ſæpe habitas. Aſconius vero, L. Metellum hanc inſtauraſſe tradit. Et Plutarchus Cæcilium Metellum Floræ ſimulachro, pulchritudine inſigni, exornaviſſe. Inerat & tabula, monimentum civitatis equitibus Campanis datæ. Ante eandem ædem fuit ſtatua equeſtris togata Q. Marcii Tremuli, qui Samnites bis devicerat, captaque Anagnia populum ſtipendio liberaverat. Et licet hæc ædes geminis fratribus eſſet dedicata, tamen Caſtoris tantum vocabatur; arbitramurque fuiſſe inter porticum Concordiæ, & Cæſaris templum. Illa vero, quam Suetonius refert, Tiberium Cæſarem ſuo, fratriſque nomine de manubiis Caſtori & Polluci dedicaviſſe, niſi de eadem intelligat, ab ipſo inſtaurata; quo in loco fuerit, incertum habemus. *Marlianus.*

Sed ut cæterorum.] Auguſtinus de Civitate Dei lib. III. *Æſculapius,* inquit, *ab Epidauro Romam abrvit, ut peritiſſimus Medicus in urbe nobiliſſima artem glorioſius exerceret.* Ovidius lib. ult. Metamorphoſeon hanc late deſcribit Hiſtoriam ſive Fabulam. *Oliver.*

Sybillinis.] Vide ſupra pag. 9.

Epidauro.] Tres in Europa ſunt hujus nominis urbes, quarum una in Dalmatia, alteræ duæ in Peloponneſo ſitæ ſunt. Unam harum Limeram cognominatam fuiſſe; alterutram quoque Peloponneſiacæ Æſculapii delubro celebrem fuiſſe, ex auctoribus conſtat. Sed cum à neotericis Scriptoribus in attribuendo cognomine, & delubro ſæpius hallucinari, magnoque errore hæc confundi obſervaverimus, coacti fuimus ad ipſos fontes, ex quibus hæc de Epidauris hauſimus, recurrere. Epidaurus igitur prima eſt in Dalmatia, Ptolemæo. Hæc Epidaurum Colonia à Plinio dicitur. & Legio IX. hic ponitur in antiqua inſcriptione. Hæc hodie eſt & emporio, & Republica nobilis. Hanc Europæis Raguſi appellari, extra controverſiam eſt. Turcis vero, ni fallor, Dobronicha vocatur, Ῥαύζιον Cedreno. Huic Limeræ cognomen, ſed falſo, à pluribus noſtræ ætatis Scriptoribus additur. Hanc Dion & Mela in Parthinis (Dalmatiæ populis) quos Plinius Parthenos nominat, & hodie Raguſienſes poſſent indigetari, ponit. Epidaurus altera, in Peloponneſo, à Plinio, Ptolemæo, Strabone, Pompeioque, in Argia nempe regione, ad Saronicum ſinum, quam Æſculapii de-

ſitus. Itaque eo legatis miſſis, unicam fatalis remedii opem auctoritate ſua (quæ jam in terris erat ampliſſima) impetraturam ſe credidit. Neque eam opinio decepit: pari namque ſtudio petitum, ac promiſſum eſt præſidium: eveſtigioque Epidaurii, Romanorum legatos in templum Æſculapii (quod ab eorum urbe quinque millibus paſſuum diſtat) perductos, ut quicquid inde ſalubre patriæ laturos ſe exiſtimaſſent, pro ſuo jure ſumerent, benigniſſime invitaverunt: Quorum tam promptam indulgentiam, numen ipſius Dei ſubſecutum, verba mortalium, cœleſti obſequio comprobavit. Siquidem is anguis, quem Epidaurii raro, ſed nunquam ſine magno ipſorum bono viſum, in modum Æſculapii venerati fuerunt, per urbis celeberrimas partes, mitibus oculis, & leni tractu labi cœpit, triduoque inter religioſam omnium admirationem conſpectus, haud dubiam præ ſe appetitæ clarioris ſedis alacritatem ferens, ad triremem Romanam perrexit: paventibus inuſitato ſpectaculo nautis, eo conſcendit, ubi Q. Ogulnii legati tabernaculum erat, inque multiplicem orbem,

lubro celebrem faciunt. Extra urbem tamen fuiſſe hoc delubrum ſcribit Pauſanias in Corinthiacis: quinque nempe m. p. ut habet Livius XLV. Epitaurus hæc antea dicebatur, referente Strabone. apud quem autem Epicarum reſtituendum monet Caſaubonus, à Caribus nempe hunc tractum olim tenentibus. Hanc hodie Pigiada, ut Dom. Niger, vel Cheroniſi vocant, ut Sophianus auctor eſt. Epidaurus tertia in eadem eſt Peloponneſo, ad Argolicum ſinum, in Laconica, Ptolemæo, ſive, ut Pauſanias habet, apud Eleutherolacones. Epidauria hæc Straboni, qui eandem prius Limeram cognominatam dicit, ob portus commoditatem, (λιμὴν enim Græce portus) ac poſtea conciſo vocabulo, Limeram. Sic quoque hanc cognominant Thucydides, Pauſanias, item Stephanus; qui eandem quoque Meliſſiam, Μελισσίαν, & Æmeram Αἰμηρὰν vocat. Corrupte autem pro Limera Λιμηρὰ, Λ enim & Α Græca elementa inter ſe forma non admodum diſſimilia, ſcriptorem fefelliſſe arbitror. Quod monuit aliquando per literas vir non tantum doctiſſimus, ſed & optimus And. Schottus. Monobaſia, vel Monembaſia hæc à poſterioribus Græcis, ut Plethoni, Gregoræ, & Cedreno nominatur. Hæc autem ætas hanc Malvaſiam appellat. Hujus regio & incolæ vocantur à Strabone Epidauria, & Epidaurii. Meminit quoque Plinius Epidaurus inſulæ, quæ ejus tempore deſiit. *Ortelius.*

Neque eam, &c.] Contigit A. V. CDLXI.

Mitibus oculis.] Quaſi boni aliquid Romanis promitteret.

Multiplicem orbem.] In multas ſpiras & gyros:

orbem, per summam quietem est convolutus. Tum legati, perinde atque exoptatæ rei compotes, expleta gratiarum actione, cultuque anguis à peritis accepto, læti inde solverunt: ac prosperam emensi navigationem postquam Antium appulerunt, anguis, qui ubique in navigio remanserat, prolapsus in vestibulo ædis Æsculapii, myrto frequentibus ramis diffusæ, supereminentem excelsæ altitudinis palmam circumdedit: perque tres dies positis, quibus vesci solebat, non sine magno metu legatorum, ne in triremen reverti nollet, Antiensis templi hospitio usus, urbi se nostræ ad vehendum restituit, atque in ripam Tiberis egressis legatis, in insulam, ubi templum dicatum est,

& gyros: significat autem longitudinem serpentis, qua multipliciter involutus erat.

Antium.] Antium, Latinorum portus, in Italia, Ptolemæo teste. Antiates Livio. Diei itinere distare ab Urbe, scribit Procopius, cui in Samnitibus sunt. Anthiam *Ἄνθειαν* vocatam scribit Stephanus: & eandem Antium *Ἄντιον* vocat. COL. ANTIAT. LEG. IV. ITALICA, habet nummus Neronis, in Goltzii Thesauro. Cabo d'Antio Petrarchæ, & Leandro Alberto est. Antii hodie nihil præter ruinas exstare, sed & ejus vestigiis nunc Neptunium ædificatam, volunt Volaterranus, Blondus, & Ciofanus. *Ortelius.*

Insulam, ubi templum dicatum.] Supra pontem Palatinum ad pas. LXXX. jacet insula Tiberina, cujus origo hæc est: Tarquinio Superbo ob Lucretiæ stuprum urbe pulso, Senatus cætera ejus bona populo auferenda concessit: sed quod in campo Tiberino (quem ipse Tarquinius severat) fuerat frumentum, aliud in areis adhuc jacens, aliud in culmis, auferri nemini permisit, verum ut execrabile, jaciendum in flumen esse, decrevit. Quod cum æstivis caloribus esset solito humilius, paleæ fundo adhærentes, limumque fluctibus advectum excipientes, insulam hanc paulatim effecere. Opera deinde hominum factum esse opinatur Livius, ut ejus area firma esset, etiam ad Deorum templa sustinendum. Habet autem hæc insula formam biremis, ut intelligamus, partem superiorem proram, inferiorem vero puppim esse. Longitudo ejus stadiis paulo minus duobus perficitur: latitudo vero pas. quinquaginta. De hac sunt Ovidii h versus,

Scinditur in geminas partes circumfluus amnis,
Insula nomen habet, laterumque à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Tota erat Æsculapio sacra, propter ejus simulachrum ex Epidauro in eam advectum, ut refert Livius. De eo Plinius etiam sic meminit: *Atqui anguis Æsculapius Romam advectus est, vulgoque pascitur, & in domibus.* Unde forma navis, qua simulachrum advectum dicitur, non modo insulæ est data: verum memoriæ ejus rei causa, navis etiam ex lapide Thasio sculpta, in ejusdem insulæ puppi collocata fuit: quæ etiam hodie visitur, & in altero ejus latere serpentis simulacrum. Ædes ejusdem Dei posita erat, ubi nunc D. Bartholomæi est tem-

est, transnavit: adventuque suo tempestatem, cui remedio quæsitus erat, dispulit.

3. Nec minus voluntarius Junonis in urbem nostram transitus. Captis à Furio Camillo Vejis, milites jussu Imperatoris simulachrum Junonis Monetæ, quod ibi præcipua re-

est templum. De qua Sext. Pompejus sic meminit: *In insula Æsculapio facta fuit ædes, quod ægroti à medicis aqua maxime sustententur.* Ejusdem esse tutelæ draconem ajunt, quod vigilantissimum sit animal: quæ res ad tuendam valetudinem ægroti maxima est. Canes adhibentur ejus templo; quia is uberibus canis sit nutritus. Bacillum habet nodosum, quod difficultatem significat artis. Laurea coronatur, quod ea arbor plurimorum sit remediorum. Huic gallinæ immolabantur. Aliqui vero volunt, ædem hanc in insula fuisse constitutam, quod fluxu & motu aquarum aër sit salubrior; alioquin & extra urbem collocari solebat, quod Plinius etiam affirmat his verbis: *Ideo Romani templum Æsculapii, etiam cum reciperetur is Deus, extra urbem fecisse, iterumq; in insula traduntur.* Hoc templum Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda exornavisse, commemorat Livius tertio Dec. quintæ. *Marlianus.*

Templum dedicatum.] Nunc S. Joannis Colevitæ, in insula Tyberina. In hoc incubabant ægroti, valetudinis causa: unde qui morbo levatus non erat, apud Plautum his verbis incusat Deum:

Migrare certum est jam nunc è fano foras,
Quando Æsculapii ita sentio sententiam.

Prope hoc templum in horto, navis est prælonga, ex Thasio lapide, cujus insigne est caput Tauri, & à latere simulacrum serpentis. *Fabritius.*

Nec minus voluntarius.] Livius: *Cum jam humanæ opes egestæ à Vejis essent, amoliri tum Deum dona ipsosque Deos, sed colentium magis quam rapientium modo cœpere: namque delecti ex omni exercitu juvenes pure lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam Regina Juno assignata erat, venerabundi templum iniere, primo religiose admoventes manus, quod id signum more vetusto nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus: deinde cum quidam, seu spiritu divino tactus, seu juvenili joco,* Visne Romam ire Juno? *dixisset, annuisse cæteri conclamaverunt.* Inde fabulæ adjectum est, vocem quoque dicentis *velle*, auditam; motam certe sede sua parvi molimenti adminiculis, sequentis modo, accepimus levem & facilem translatu fuisse, integramque in Aventinum æternam sedem suam, quo vota Romani Dictatoris vocaverant, perlatam, ubi templum ei postea idem qui vocaverat Camillus dedicavit. Contigit A. V. CCCLVII.

Junonis.] Vide supra pag. 26. 27.

Vejis.] Est hæc urbs Hetruriæ non procul à Roma, decennali obsidione Camilli nobilis.

Junonis Monetæ.] Juno Moneta à monendo dicta est, ut sentire videtur Cicero lib. de Divinat. Dicit enim: *Atque ita scriptum à multis, cum terræ motus factus esset, ut sue plena procuratio fieret, vocem ab æde Iunonis ex arce extitisse, quocirca Iunonem illam appellatam Monetam.* Oliver. *Iunonis Monetæ.*] Valerio congruit Lactantius lib. II. Plutarchus Junonis quidem simulacrum à Camillo translatum scribit, sed cognomen non addit. Livius *Iunonem Reginam* appellat, & late refert historiam, Deæque in Aventino monte ædem à Camillo factam scribit. Cujus templi atque sacrorum meminit item lib. XXVII. Astipulatur item P. Victor,

pua religione cultum erat, in Urbem tralatuii, sede sua movere conabantur. Quorum ab uno per jocum interrogata Dea, an Romam migrare vellet, Velle se respondit. Hac voce audita, lusus in admirationem versus est. Jamque non simulacrum, sed ipsam cœlo Junonem petitam, portare se credentes, læti in ea parte montis Aventini, in qua nunc templum ejus cernimus, collocaverunt.

4. Fortunæ etiam Muliebris simulacrum, quod est via Latina

ctor, qui templum Junonis Reginæ Vejis captis à Camillo dedicatum, in Aventino XIII. urbis regione collocat. Atqui Monetæ Junonis ædem in Capitolio fuisse ex voto L. Camilli Dictatoris, qui superioris M. Camilli filius fuit, post victoriam de Auruncis positam, Livius idem lib. VII. Ovid. Fast. VI. & Macrobius testantur. Verum antea quoque priusquam à Gallis urbs caperetur, vocem ex arce Capitolina ab æde Junonis auditam scribit Cicero de Divinatione primo, atque ideo Junonem illam appellatam *Monetam* à monendo. Eandem forte ob caussam & hæc Regina Juno, quæ apud Veijos erat loquuta, à Valerio nostro *Moneta* vocatur. *Fighius.*

Aventini.] Aventinus ab Anco Rege, crescente civium numero, ex parte Urbi additus, non totus habitatus, Tatii Regis Romanorum, & Aventini Albanorum sepulchris celebris. Variis appellatus nominibus, à Remo Romuli fratre, Remurius: à Murciæ Socordiæ Deæ sacello, Murcius, à Dianæ templo collis Dianæ. Martialis l. XII.

Cum tu forsitan inquietus erras
Clamosa, Iuvenalis, in Suburra,
Aut collem dominæ teris Dianæ.

Propter longitudinem certo describi nequit: sed tamen tentabimus. Ad ortum in meridiem declinantem respicit mœnia; ad meridiem, campum Figulinum; ad occasum flumen; ad septentrionem, montem Palatinum. Ortum versus, sed valde in meridiem flexum, propinqua est porta Capena; meridiem porta Ostiensis, Cæstii pyramis, mons Testaceus; occasum Navalia, Salinæ, spelunca Caci; septentrionem Dianæ templum, & Naumachiæ initium. Aventinus, vel ab Aventino Rege dictus, qui in eo extinctus bello & sepultus fuerit, ut IV. Fast. Ovidius ait, vel ab Avente Sabinorum fluvio, ut scribit Varro. *Georg. Fabritius.*

Templum ejus.] Ovidius lib. VI. Fastorum:

Arce quoque summa Iunoni templa Monetæ,
Ex voto memorant facta, Camille, tuo.
Ante domus Manlî fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Iove.
Quam bene, Dî magni, pugna cecidisset in illa,
Defensor solii, Iupiter alte, tui?
Vixit, ut occideret damnatus crimine regni,
Hunc illi titulum longa senecta dabat.

Plutarchus tamen non vovisse Camillum ædem Junonis Monetæ scribit, sed tantum Manlii ædem dirutam, atque in ejusdem area templum collocatum.

Fortunæ etiam muliebris, &c.] Cum Coriolanus in exilium missus esset, quod frumentum distribui populo vetaret, ad Hetruscos profugit, & ab his Imperator electus, urbem magnis copiis invasit, & eam gravi obsidione premebat. Missi sunt ad eum primo legati, qui agerent de pace cum eo, qui nihil obtinere potuerunt, iterum iidem missi non recipiuntur in castra; missi

Latina ad quartum milliarium, eo tempore cum æde sua consecratum, quo Coriolanum ab excidio Urbis maternæ preces

deinde sacerdotes eum infulis æque sine effectu redierunt: stupebat Senatus, trepidabat populus, viri pariter ac mulieres imminens exitium lamentabantur: tunc matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque uxorem frequentes coeunt. Id publicum consilium an muliebris timor fuerit, parum constat. Pervicere certe, ut Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos parvos ex Marcio ferens filios, secum in castra hostium irent, & quam armis viri defendere urbem non possent, mulieres precibus lachrymisque defenderent: ubi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano adesse ingens mulierum agmen, ut qui nec publica majestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta effusa oculis animoque religione motus est, multo obstinatior adversus lachrymas muliebres erat: deinde familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognoverat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem, nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi conjuxque adsunt, & liberi. Coriolanus prope ut amens consternatus à sede sua, cum ferret matri obviæ complexum, mulier in iram ex precibus versa, scire, inquit, volo, priusquam complexum accipiam, an ad hostem ne an ad filium venerim, captiva ne an mater in castris tuis sim? in hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, ut primo exulem, deinde te hostem viderem? potuisti populare hanc terram, quæ te genuit, quæ te aluit? nisi te peperissem, Roma non oppugnaretur. Multa insuper addidit complorando. Quibus, & uxoris, & parvulorum fletibus motus, matrem complexus, expugnasti, inquit, iram meam; patriam, precibus hujus motus, cujus utero delatus sum, quamvis merito mihi invisam, dono; continuoque agrum Romanum hostilibus armis liberavit. In cujus rei memoriam Senatus censuit templum Fortunæ muliebri dedicandum in Latina via ad quartum lapidem, ubi res acta fuerat; quoniam fortunatiores in liberanda patria fuerant mulieres, quam viri. Nam, ut inquit Livius, non inviderunt laudes suas mulieribus viri Romani, adeo sine obtrectatione alienæ gloriæ vivebatur. Hujus igitur Deæ simulachrum bis locutum fuisse tradunt auctores: *Rite vidistis, tum cum vobis propitia fui. Rite dedicastis, quia simulachrum illud dedicarunt mulieres.* Plutarchus dicit, quod mulieres collata pecunia simulachrum illud compararunt & dedicarunt. *Oliv. Fortunæ muliebris.*] Fuit enim & ædes Fortunæ virilis. Variæ enim fuere ædes Fortunæ consecratæ, primo Fortunæ virilis, nunc S. Mariæ Ægyptiacæ, ad ripam Tyberis, juxta pontem Palatinum, ex lapide quadrato, cum tectorio ad tegulam antiquorum facto, columnæ ex latere utroque septem, duæ in frontibus. Porticus parva columnarum quatuor, & ante aram totidem. Ad ortum æstivum parieti inserta columella ex alabastro, quæ claro Solis ortu, luce perspicua, & fulgore luminis incendit parietes. Ovid. III. Fast.

Discite nunc quare Fortunæ thura virili
Detis, eo gelida qui locus humet aqua.

Simulachrum hujus Deæ duabus undulatis togis fuit opertum, perinde ut olim Reges Romani undulatas & prætextas togas soliti sunt habere: ita scripsit Varro lib. I. de vita pop. Rom. *Fuit quoque templum Fortis Fortunæ, nunc S. Colmati, sub Ianiculo, in hortis Cæsaris Dictatoris, quos ipse pop. Rom. legaverat, ut Tacitus narrat.* Tetent. Scaurus: *Fœdus Græciæ*, inquit, *camelo æreo in hortis Cæsaris, ædi Fortis Fortunæ incisum, & pro porta positum.* De eodem horto & templo Suetonius. Fuerunt & alia Fortis Fortunæ templa, ut ex Var-

preces repulerunt, non semel, sed bis locutum constitit, his pene verbis: Rite me matronæ vidistis, riteque dedicastis.

5. Valerio autem Poplicola Cos. qui post exactos reges

ex Varrone & Livio conjicimus. Colebatur ab operariis, & rusticis, & servis. Columella in libro de Hortis:

Allia cum cepis, cereale papaver anetho
Iungite, dumque virent, nexos deferte maniplis,
Et celebres Fortis Fortunæ dicite laudes.

Etiam Fortunæ Mammosæ in capite viæ Novæ, à qua etiam vicus nomen accepit, dicta vel ab ubertate, vel à forma statuæ. Fortunæ Plebeiæ à Tullo conditum, de quo VI. Fast. Ovidius:

Plebs colit hanc, quia qui posuit, de plebe fuisse
Fertur, & ex humili sceptra tulisse loco.

Fortunæ Tarpeiæ, de quo templo in Prænestina inscriptione, quæ in domo Episcopi est; cognomento Primigenia, ut plurimæ ibidem inscriptiones docent. Fortunæ Reducis, à Domitiano factum. Martialis lib. VIII.

Hic tibi Fortunæ Reduci fulgentia late
Templa patent, felix area nuper erat.

Claudianus:

Aurea Fortunæ Reduci si templa priores
Ob reditum vovêre Ducum, non dignius unquam
Hac Dea pro meritis amplas sibi poscere ades. Georg. Fabric.

Contigit Anno Urbis CCLXV.

Via Latina.] Hæc per Ferentum, Frusinum, Fabrateriam oppida ad Casinum extensa, ubi in Appiam incidit. In Dacia hæc legitur inscriptio: L. ANNIO FABIANO III VIRO CAPITALI CVRATORI VIAE LATINAE LEG. X. FRETENSIS LEGATO. Hanc viam Martialis modo Latiam, modo Ausoniam nominat lib. IX.

— Simili venerandus ab Hercule Cæsar,
Consecrat Ausoniæ maxima fana viæ.

Idem eodem libro:

Herculis in magni vultus descendere Cæsar
Dignatus, Latiæ dat nova templa viæ.
Qua Triviæ nemorosa petit dum regna viator,
Octavum domina marmor ab Urbe legit. Georg. Fabritius.

Non semel, sed bis locutum constitit, his pene verbis.] In Susiano habetur, *his prius verbis.* Atque abrupta videtur sententia: nam si prius ita, quomodo ergo locutum secundo est? Plutarchus autem ac Dionysius tradunt eadem locutum fuisse. Legendum igitur esse opinor, *his pene verbis*; non, *his prius verbis.* Pigh. *Bis locutum constitit, his pene verbis.*] Ita tu Pighi (ignosce) me abnuente. Quorsum enim aut cui sententiæ illud, *pene*? Nam sane iis ipsis verbis locutam vult, non ambigue talibus aut ad eum sensum. Abls etiam omnibus libris priscis tuis alienisque, qui referunt, *prius his verbis.* Ibam in conjecturas; sed veritatem, ni fallor, Sambuci nobis codex ingerit, cujus misit ad nos Excerpta, in eo apte hæc lacuna expleta: *his pene verbis*, RITE ME MATRONAE VIDISTIS. Deinde, RITE DEDICASTIS. Vult enim omnino Valerius, bis id signum vocem edidisse, ejusdem mentis, verbi tamen unius immutantis. Scio Dionysium, Plutarchum, Augustinum etiam IV. de Civitate scribere, iterasse Junonem bis eadem ipsa verba; sed Valerium ab iis abire, (ut sæpe) testari verbum *Vidistis* potest, quod aliis illis omissum. *Lips.*

Valerio autem Publicola.] Contigit A. V. CCXLIV. Hic plebis amator Publicola dictus, post Reges exactos Consul cum Bruto creatus, in suspicionem

reges bellum cum Vejentibus & Hetruſcis geſſit, illis Tarquinio priſtinum imperium reſtituere, Romanis nuper partam libertatem retinere cupientibus: Hetruſcis, & Tarquinio in cornu dextro prœlio ſuperioribus, tantus terror ſubito inceſſit, ut non ſolum victores ipſi profugerent, ſed etiam pavoris ſui conſortes ſecum Vejentes traherent. Cui rei pro argumento miraculum adjicitur; Ingens repente vox è proxima ſilva Arſia, quæ ore Sylvani in hunc pene modum

nem cum veniſſet affectati regni, quod videlicet ædes ſuas in ſummo Veliæ ædificaret, juſſit omnem ædificandi materiam in planum deferri, tollendæque ſuſpicionis gratia, in radicibus montis atque ima valle conſtruxit ædificium.

Hetruſcis.] Primis Coſſ. L. Junio Bruto & Valerio Voluſio, poſtea Poplicola dicto, dum exſules Tarquinii res ſuas per vim repetunt, prima hæc arma ſumpta ſunt à populo Romano pro libertate contra Vejentes & Tarquinienſes; qui dum reducere cives ſuos Tarquinios in regnum conabantur, à Romanis ad Arſiam ſilvam victi ſunt. Aruntc regis Superbi filio, Brutoque mutua vi & ira pridie Kalend. Martias in prælio occiſis, Poplicola Bruti collega de Hetruſcis poſtridie primus quadrigis in Urbem vectus triumphavit. Tarquinienſes autem hic appellat Livius atque Dionyſius.

Arſia.] Aliter Dionyſ. lib. v. *Romani*, inquit, *audito, exules ex omnibus Etruriæ urbibus exercitum contra ſe colligere; duoſque populos Vejentes & Tarquinienſeis, ex profeſſo illos in obtinendo reditu, adjutare; ubi jam hoſteis adventare cognoverunt, occurrendum rati, priores fluvium trajicere occupant: atque inde progreſſi, non procul ab Etruſcis caſtra ponunt in prato Nævio, ad ſylvam heroi Orato ſacram.* Plutarchus in Valerio Poplicola: *Adverſum eos conſules Romanas legiones eduxerunt; aciemque inſtruxerunt in locis ſacris, quorum alterum Urſum nemus, alterum Æſuvium pratum vocant.* Mirum ſane dictu, quam hæc inter ſe vatient: nec dubium eſſe poteſt, quin ab exſcriptoribus vitiata ſint. quo autem pacto in geminam auctorum ſcriptionem reſtitui queant, nondum ſatis diſpicio. etenim pro vocabulo *Arſia* facit conſenſus inter Livii Valeriique exemplaria. & hinc ſuſpicio Plutarchum quoque ſcripſiſſe, ὧν τὸ μὲν Ἄρσιον ἄλσος, id eſt, *quorum alterum Arſium nemus*; niſi iſtud Οὖρσον ad Dionyſii Ὅρατον accedere videretur: illi qui heic τὸν Ἰούνιον λειμῶνα, *Iunium pratum* reſtituere conantur, nil niſi claritudinem Juniæ gentis ſectantur. Nec tamen fortaſſe mea conjectatio certior fuerit, ſi legero ὧν τὸ μὲν Ἄρσιον ἄλσος, τὸ δὲ Οὐρσίνιον λειμῶνα προσαγορεύουσιν. Id eſt, *quorum alterum Arſium nemus, alterum Urſinum pratum vocant.* De cætero res nimis prope urbem nec procul inde abfuiſſe hæc loca, ex Livii Dionyſiique narratione patet. Circa Janiculum fuiſſe, haud dubium eſt; quando hac recte conveniebant, ab altera parte Vejentes, ab altera Tarquinienſes. Fuerit igitur is campus, qui proxime trans Janiculum inter Aureliam Claudiamque vias poſitus, medius fere inter Janiculum & vicum viæ Claudiæ Borghetto, planitie & fontibus conſpicuus eſt. *Cluver.*

Sylvani.] Qui ſylvarum pecoriſque Deus, ex ipſa Sylva vocem emiſit. Cui & Romæ templum dedicatum fuit. De hoc antiquum Epigramma, quod Romæ le-

modum missa traditur, Uno plus Hetrusci cadent: Romanus exercitus victor abibit. Miram dicti fidem digesta numero cadavera exhibuêre.

6. Quid Martis auxilium, quo victoriam Romanorum adjuvit, nonne memoria celebrandum est? Cum Brutii atque Lucani odio incitatissimo, maximisque viribus Thurinæ urbis peterent excidium, ac præcipuo studio incolumitatem ejus C. Fabricius Luscinus Cos. protegeret; resque ancipiti eventu, collatis unum in locum utriusque partis copiis, gereretur: non audentibus Romanis prœlio congredi; eximiæ magnitudinis juvenis primum eos hortari ad capessendam fortitudinem cœpit. Deinde, ubi tardiores animadvertit, arreptis scalis per mediam hostium aciem ad contraria castra evasit: & admotis, vallum conscendit. Inde voce ingenti clamitans, factum

mæ legitur: SYLVANO SANCTO. L. VALLIS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT, DEDICAVIT K. APRILIBVS PISONE ET BOLANO COSS. De templo autem Sylvani sub Viminali, an de alio, cui porticus adjuncta sit, intelligatur, incertum est.

Quid Martis auxilium.] Miror Glareanum de hac Historia dubitare, ac velut fabulosam rejicere, quod ejus memoriam in Livianis reliquiis non reperiat, cum tamen habeat suffragatorem Valerius noster Ammianum Marcellinum. Sed vide quæ nos de his in Magistratuum Annalibus. Thurios autem Martis in tutela fuisse, nummi antiquissimi eorum declarant, & nos alibi docebimus. *Pighius.*

Brutii.] Vide supra pag. 67. 68.

Lucani.] Vide supra pag. 66.

Thurinæ.] Oppidum est Calabriæ in sinu Tarentino positum, Crotoni conterminum, quod olim Turino dicebatur, à Græcis conditum. Autor est Strabo. Hæc igitur civitas erat Romanis fœdere & societate conjuncta, & ideo defendebatur à pop. Rom. *Oliver.*

Vallum.] Est aggestus è terra & sudibus, ad labrum interius fossæ velut murus. Duæ igitur ejus partes, Agger & Sudes. Agger est ipsa terra, cum cespites circumeiduntur è terra, & ex illis velut murus instruitur, altus 3. pedibus supra terram. Cespes fiebat altus semissem, latus pedem, longus pedem semis: nam nec temere, aut pro arbitrio hunc exscindere licuit, sed omnia ad normam. Si terra solutior, ut ad similitudinem lateris cespes non posset abscindi, tum sane aut fossa præducebatur, cujus intrinsecus agger excrescebat; aut sepibus ductis, vel interpositis stipitibus, ramisque arborum, ne terra facile dilaberetur, agger erigebatur. Altus ille sæpe x. pedes, totidemque latus. Sudes, qui proprie valli, & inde compositum ex utroque dixere vallum: nam vallum & sudes idem sunt Servio. Magis prisci dixere & suros: inde surculi, & crebrisurum Ennio, vallum crebris suris, id est, palis, munitum. Sudium tamen vox creberrima. Sudes erant ex quocunque & obvio ligno, robusto tamen, cum daretur, ex robore eas

factum victoriæ gradum, & nostros ad aliena castra capienda, & Lucanos, Brutiosque ad sua defendenda, illuc traxit, ubi conserti dubio certamine terebantur. Sed idem impulsu armorum suorum prostratos hostes jugulandos, capiendosque Romanis tradidit; XX enim millia cæsa, quinque millia cum Statio Statilio duce utriusque gentis & tribus atque XX militaribus signis capta sunt. Postero die cum Cos. inter honorandos, quorum strenua opera fuerat usus, vallarem coronam ei se servare dixisset, à quo castra

eas facit Valerius, ex acere Propertius. In oppidis etiam istæ sudes. Sudium forma: Non fuerunt ex æquabili & simplici ligno, sed habuerunt duas eminentias, & velut cornua, aut tres, aut quatuor, id est, ramos, in majores stipite, qui recisi, ut cornua eminebant: tales præsertim in summo erant. Studiose acutæ fuerunt illæ eminentiæ vallorum, ne quis facile possit apprehendendo evellere, lubrico scilicet ligno: & contra transgressum & transcensum. Itaque longiusculos fuisse oportuit hos vallos, cum pars in terram defigeretur, firmamenti causa, & pars emineret: etsi implexos & devinctos inter se etiam fuisse sciam. Valli modus parte una 2017. pedum, altera pluscculo major 2050. *Lipsius.*

Vallarem coronam.] Qua donari solebant, qui primi vallum ascendissent: erat autem graminea, quia gramen Marti consecratum. Militares coronæ, ut Gellius tradit, multifariæ sunt, quarum quæ nobilissimæ sunt, has ferme dicit esse, triumphalem, obsidionalem, civicam, muralem, castrensem, navalem. Est quoque corona quæ ovalis dicitur. Est item postrema oleaginea, qua uti solebant, qui in prælio non fuissent, sed triumphum procurassent. Triumphales coronæ erant aureæ, quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittebantur. Id vulgo dicebatur aurum coronarium. Hæ antiquitus è lauro fuerant, post fieri ex auro cœptæ. Obsidionalis est, quam hi, qui liberati obsidione dabant ei duci qui liberasset. Ea corona graminea fuit, observarique solitum, ut fieret è gramine, quod in eo loco generatum esset, in quo clausi erant, qui obsidebantur. Hanc coronam S.P.Q.R. Quinto Fabio Maximo dedit bello Pœnorum secundo, quod urbem Romam obsidione hostium liberasset. Civica corona appellatur, quam civis, ei, à quo servatus erat, in præmium & testimonium vitæ salutisque receptæ dabat, & fiebat è fronde querna, quoniam cibus victusque antiquissimus ex quercu capi solitus sit: fiebat etiam ex ilice, quod genus superiori proximum est. Hac civica corona L. Gellius vir Censorius, in Senatu Ciceronem Consulem donari à republ. censuit, quod ejus opera esset atrocissima illa Catilinæ conjuratio detecta indicataque. Muralis corona, qua donabatur ab Imperatore, qui primus murum subiisset, inque oppidum hostium per vim ascendisset. Iccirco quasi muri insigni primus decoratus erat. Castrensis corona est, qua donabat Imperator eum, qui primus hostium castra pugna introivisset, ea corona insigne valli habebat. Navalis corona qua donari solet maritimo prælio, qui primus in hostium navim armatus transilusset, ea quasi navium rostris insignita erat. Muralis autem, & Castrensis, & Navalis fieri ex auro solebant. Ovalis vero corona myrtea erat, ea utebantur Imperatores, qui ovantes

castra erant oppressa, nec juvenis, qui id præmium peteret, inveniretur; cognitum pariter, atque creditum est, Martem patrem tunc populo suo adfuisse. Inter cætera hujusce rei manifestæ indicia, galea quoque duabus distincta pinnis, qua cœleste caput tectum fuerat, argumentum præbuit. Itaque Fabricii edicto, supplicatio Marti est habita, & à

ovantes introibant urbem, ovandi ac non triumphandi causa, cum aut bella non rite indicta, neque cum justo hoste gesta forent, aut hostium nomen humile & non idoneum fuisset, ut servorum, piratarum, aut deditione repente facta, in pulvere, ut dici solet, incruentaque victoria obvenisset, cui facilitari aptam esse Veneris frondem crediderunt, quod non Martius, sed quasi Venereus quidam triumphus foret. Hanc myrteam coronam M. Crassus bello fugitivorum confecto, cum ovans rediret, insolenter aspernatus est, Senatusque consultum faciendum curavit, ut è lauro, non myrto, coronaretur. *Oliver.*

Galea.] Ex pellibus hi pilei, & æque omnibus gregariis usui, ut ex Vegetio discere licet: eo fine, quo ne gravis galea videretur his, qui istiusmodi pileos in capite gestare consueti essent. Illud etiam Romanæ militiæ fuit, ut milites galea simplici uterentur, cui lupi pellem aut aliud hujusmodi imponerent, quod integumentum pariter insigneque esset, ut in prælio ignaviter, aut strenue se gerentes facilius agnoscerentur, teste Polybio. Ad solos signiferos hoc trahit Vegetius libro secundo cap. 16. Alii aliis rebus in galea usi, vel ad horrorem, vel ad ornatum. De quibus multa apud Alexandrum ab Alexandro, libro primo Genialium cap. vigesimo. Etiam pinnæ adhibitæ. Etiam hiantium animalium formæ superpositæ galeis. Virgilius VII. Æn. extremo:

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:
Cui triplici crinita juba, galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.

In quem Virgilii locum videndus Adrianus Turnebus lib. XXVIII. Adverf. c. 16. Plutarchus in Mario galeas equitum Cimbrorum, & plumis, & horrendis hiantium animalium formis insignes describit. E re militari haud dubie mos, quo etiamnum hodie insignia familiarium exornata, atque distincta videmus, cum galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes, quæ (quasi minus Christiana sint) improbasse scio virum multæ lectionis, & magni judicii Joannem Ludovicum Vivem in suis Symbolis. Originem moris tam antiqui, (cognitus enim ante, quam sciretur, qui Christiani essent) spero me nunc primum invenisse. Ab Ægyptiis enim descendisse observavi, apud Diodorum Siculum lib. II. ubi ille Reges eorum, caput leonis, tauri, aut draconis principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Ægyptiis porro mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, quæ ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur. Præsertim quod Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio lib. VII. c. 56. *Stewechius.*

Duabus distincta pinnis.] Cristis. Ita quoque pingi solebat. Unde Virgilius:

Viden' ut geminæ stent vertice cristæ?
Et Pater ipse suo Superûm jam signat honore?

Supplicatio.] Supplicatio vel Imperatoris

& à laureatis militibus magna cum animorum lætitia oblati auxilii testimonium ei est redditum.

7. Referam nunc quod suo seculo cognitum manavit ad posteros, Penates Deos Æneam Troja advectos Lavinii collocâsse: inde ab Ascanio filio ejus Albam, quam ipse

toris edicto extra ordinem fiebat, vel cum Senatus populo Deûm templa aperire, ac gratias Diis Imperatoris nomine agi, jubebat. Erat enim moris, ut præsides, postquam à militibus appellati Imperatores fuerant, lictores laureatos præferrent, litterasque ad Senatum laureatas de re gesta mitterent, quibus Imperatoris nomen, ac supplicationes a Senatu postularent. *Sigonius.*

Penates Deos.] In Campensi & aliis MSS. *Penetrales* vocantur, quemadmodum à Catullo quoque. Unde idem Festus Penetralia Deorum Penatium sacraria esse docet. *Pigh.* *Penates Deos.*] Romæ templum monstratur non procul à foro situm: ibi positæ sunt Trojanorum Deorum imagines, cum inscriptione, DENATES, quæ *Penates* significat. Prisci enim homines, quum P nondum esset inventum, hujus literæ vim per D mihi videntur expressisse. Sunt autem duo juvenes sedentes cum hastis, quas seorsum alter ab altero tenet, artificii antiqui opus. Ajunt Æneam, qui arcem Trojanam in suam potestatem redegerat, ex adytis sacra magnorum Deorum (id est, Penatium) & Palladium, quod adhuc supererat, abstulisse, secumque in Italiam portasse. *Dionys. Halicarnass.*

Troja.] Troja condita anno orbis MMDXXIV. stetit CCXCIX. id mihi satis bonæ fidei auctores probant: necessario capta anno MMDCCCXXIII. & bene: sunt enim sic ad primam Olympiadem anni CCCCVII. quod intervallum Chronologi uno ore testantur, & eorum summus Josephus Scaliger ad Eusebii annum MCCXLI. Capta Troja, Trojani Ænea duce in Thraciam venere, ubi tota bruma hiemarunt: ineunte vere in Siciliam translati; morati sunt ibi ad finem anni incœpti. Anno secundo in Italiam iêre: in qua, icto fœdere cum Latino Rege, acceptaque agri parte, Lavinium condiderunt. Adventus igitur Æneæ fuit anno ab orbe cóndito MMDCCCXXV. *Neapolis* ad Fast. Ovid.

Lavinii.] Vide supra pag. 64. 65.

Ascanio.] Vetustum hoc nomen ab Ascenaz, de quo in S. Scriptura, originem accepit. Quin & in Troade & Phrygia Ascania regio, & Urbs, & Ascaniæ insulæ. Quin & ipse Pontus, quo se diffudit per colonias Ascenas, corrupte hinc Ἄξενος Græcis dictus. Cujus incolis ascribunt immanem feritatem. A quo crimine ex antiquorum monumentis eos absolvit Bochartus in suo Phaleg lib. VIII. cap. IX.

Albam.] Lavinio ortam esse Albam, cognomine longam, omnes affirmant auctores, quotquot hujus originem prodiderunt. Conditor ejus fertur Ascanius Æneæ filius cognomento Iülus, quem alii Creüsa in Troade, alii Laviniâ Latini filiâ, Lavinii genitum tradunt. Id oppidum esse, quod duodecim millia passuum à Roma in ipsa via Appia vulgo dicitur Albano, non nostri modo ævi homines, sed jam inde CCCC. circiter annis post natum Jesum Eutropius, tum Servius, & alii existimarunt. Hinc Eutropius lib. I. de Tullo Hostilio, tertio Romanorum Rege loquens: *Albanos vicit, qui ab urbe Roma XII. milliaria sunt.* Hodie ipsi Albani oppidi incolæ adeo certo persuasum habent, oppidum suum esse veterrimam Albam illam longam, uti etiam super portam, quæ Romam versus emittit, lapidem imponi curaverint, cui sus

ipse condiderat, tralatos, pristinum sacrarium repetisse: & quia id humana manu factum existimari poterat, relatos Albam, voluntatem suam altero transitu significâsse. Nec me præterit de motu, & voce Deorum immortalium, humanis oculis, auribusque percepto, quam in ancipiti opinione æstimatio versetur. Sed quia non nova dicuntur, sed tradita repetuntur, fidem auctores vindicent: nostrum sit, inclytis literarum monumentis consecrata, perinde ac vana non refugisse.

8. Facta mentione urbis, è qua primordia civitas nostra traxit, Divus Julius fausta proles ejus, se nobis offert: quem C. Cassius (nunquam sine præfatione publici parricidii

cui sus illa cum xxx. porcellis incisa. Verum & prisci illi mortales & nostri hujus seculi homines præcipuum suæ opinionis argumentum ex his Livii sumpsisse videntur verbis; *urbem sub Albano monte condidit.* At unus hoc tradit Livius. Reliqui omnes in monte conditam affirmant. De hac urbe loquitur Dionysius Halicarnassæus lib. I. his verbis: *Trigesimo anno post conditum Lavinium, aliam urbem, ex oraculo Æneæ reddito, Ascanius, filius ejus condidit, translatisque Laviniensibus & aliis Latinis, quibus commodius habitare placebat, in recens conditam urbem, Albæ ei nomen imposuit: additumque est cognomen ex situs forma; ut discerneretur ab altera ejusdem nominis: ac veluti composito vocabulo,* Alba longa *appellatur. Nunc ea deserta jacet; quippe regnante Roma Tullo Hostilio, quoniam videbatur cum sua Colonia de principatu contendere, solo æquata est à Romanis, civeisque ejus urbs Roma, destructa matrice intra sua mœnia recepit. Verum hæc evenerunt postea. Olim cum ædificaretur, apud montem & lacum exstructa est; ita uti medium inter utrumque obtineret spatium, ac veluti muri utrimque urbem tuebantur, ne facile caperetur: nam & mons admodum altus ac natura munitus est; & lacus profundus ac magnus: ex quo reductis claustris, in subjectos campos aqua dispensatur, quantum ejus volunt incolæ.* Hæc Dionysius. Ergo hujus urbis situs jam minime ignorari potest; quando & mons hodieque extat & item lacus: vulgo ille Monte Albano, hic Lago d' Albano dicti. Mediam ait fuisse urbem inter montem & lacum: idque tam arcto spatio, uti hinc lacus, inde mons vice murorum essent. Hoc sane nullo pacto de hodierno oppido Albano, in via Appia mille passus ab Aricia dissito, intelligi potest; ut quod duo millia passuum ab lacu & locis inter hunc & montem sitis abest. Fuit igitur Alba longa ad orientalem lacus ripam, supra prædictum oppidum Albanum, in iis tumulis, qui medii inter montem & lacum intercedunt, ut clarius etiam ex Ciceronis oratione pro Annio Milone patet. *Cluver.*

Facta mentione.] Exemplum quod sequitur cum superiori conjungitur hoc modo: Quandoquidem, inquit, Albæ mentionem fecimus, recte nunc de Julio Cæsare dicamus, qui ab Iülo Albæ conditore fuit oriundus, cujus numen Cassio minatum est, cum in campis Philippicis cum Augusto dimicaret. *Oliverius.*

cidii nominandus) cum acie Philippensi ardentissimo animo perstaret, vidit humano habitu augustiorem, purpureo paludamento amictum, minaci vultu, & concitato equo in se impetum facientem: quo aspectu perterritus, tergum hosti dedit, voce illa prius emissa, quid enim amplius agas, si occidisse parum est? Non occideras tu quidem Cassi Cæsarem. neque enim extingui ulla divinitas potest: sed mortali adhuc corpore utentem violando, meruisti, ut tam infestum haberes Deum.

9. Jam quod L. Lentulus littus prænavigans, in quo Cn. Pom-

Paludamento.] Vide supra pag. 69.

Jam quidem Lucius Lentulus.] Pompejus in acie Pharsalica victus à Cæsare, in Ciliciam atque inde in Cyprum profugit, transiturus in Syriam; sed ubi cognovit consensu omnium Antiochensium civiumque Rom. qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse excludendi sui causa, nuntiosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum: deposito adeundæ Syriæ consilio, pecuniaque à sociis sublata, & à quibusdam privatis sumpta, æris magno pondere ad militatem usum & in naves imposito, duobusque milibus hominum armatis, quos partim ex familiis societatum delegerat, partim à negotiatoribus coëgerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium pervenit; ibi casu Rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis cum sorore Cleopatra bellum gerens, quam paucis ante mensibus per suos propinquos & amicos regno expulerat; castraque Cleopatræ non longo spatio ab eis castris distabant; ad eum Pompejus legatos misit, ut pro hospitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur, atque illius opibus à calamitate tegeretur; sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui ceperunt, eosque hortari, ut suum officium Pompejo præstarent, neve ejus fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeji milites, quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam traduxerat, belloque confecto apud Ptolemæum patrem pueri reliquerat. His tunc cognitis rebus, amici Regis, qui propter ætatem ejus in procuratione erant regni, sive timore adducti, ut postea prædicabant, ne sollicitato exercitu regio Pompejus Alexandriam Ægyptumque occuparet, sive despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, his, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumque ad Regem venire jusserunt. Ipsi clam consilio inito, Achillam præfectum regium, singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum militum ad interficiendum Pompejum miserunt: ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam Septimii notitia productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, naviculam parvulam conscendit cum paucis suis, & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Hæc ex Commentariis Julii Cæsaris de Bell. Civ. Constat igitur corpus ejus in mare projectum, & caput ad regem delatum, post aliquos dies corpus ejus à fluctibus maris in littus ejectum cum lignis

Cn. Pompeji Magni, perfidia Ptolomæi Regis interempti, corpus conscissæ scaphæ lignis comburebatur: ignarus casus ejus, cum ipsi fortunæ erubescendum rogum vidisset, commilitonibus dixit, Quid scimus, an hac flamma C. Pompejus cremetur? divinitus missæ vocis miraculum est.

10. Atque hoc quidem hominis tantum: illud autem ore ipsius Apollinis editum, quo Appii interitum veridica Pythicæ vaticinationis fides præcurrit. Is bello civili, quo se Cn. Pompejus à Cæsaris concordia pestifero sibi, nec Reipub. utili consilio abruperat, eventum gravissimi motus explorare cupiens; viribus imperii (namque Achaiæ præerat) antistitem Delphicæ cortinæ, in intimam sacri specus partem coëgit descendere: unde ut certæ consulentibus sortes petuntur, ita nimius divini spiritus haustus reddentibus pestifer existit. Igitur impulsu concepti numinis

gnis scaphæ cujusdam, quæ naufragio perierat, combureretur à Philippo, & à quodam alio Romano sene, L. Lentulus illac navigans, fumum de longe conspicatus, commilitonibus suis inquit, nunquid scimus, an hac flamma Cn. Pompejus cremetur? Plutarchus in Vita Pompeji: *Postera*, inquit, *die, L. Lentulus horum ignarus, Cypro navigans juxta littus vectus, ut funeream pyram inspexit, Philippumque juxta insidere; Quis, utique, inquit, fatis hic quiescit, parvo spatio interposito, ductisque suspiriis, forte, inquit, tu hic es, magne Pompei.* Strabo ostendit in Casio monte fuisse sepultum. *Casius*, inquit, *mons est quidam accumulatus in promontorii modum, aquarum inops; in eo magni Pompeji corpus jacet, & Iovis Casii montis templum, & non procul inde Magnus jugulatus fuit, & ab Ægyptiis dolo interemptus.* Oliver.

Magni.] Nam devicto Mithridate & Tigrane, Magnus appellatus est.

Atque, &c.] Contigit A. V. DCCIV.

Pythicæ vaticinationis.] Vide supra pag. 25. & 59.

Viribus, &c.] Vulgo, *Viribus namque imperii Achaiæ præerat.* Inepte; sed multo melius distinguitur illa parenthesi in MSS. libris, *Viribus imperii (namque Achaiæ præerat.)* Appius Claudius enim Achaiam administrabat procos. erantque in ejus provincia Delphi. Itaque viribus imperii cogere antistitem oraculi Delphici potuit. *Pigh.*

Delphicæ cortinæ.] Apollinei templi. *Cortina* locus dicitur, ubi responsa dabantur, sic dictus, quod illic cortina tenderetur, id est, intenderetur & repleretur numine. Nam cum puella antrum ingressa esset, continuo instinctu numinis afflabatur. Sunt etiam qui putant *cortinam* esse tripodem Apollinis corio Pythonis tectum. *Oliver.*

Coëgit.] Quasi nolentem, propter id quod sequitur. Nam quanto majore numinis afflatu puella instigabatur, cum spiritus ille decessisset, responso dato, tanto debilior efficiebatur virgo. *Oliver.*

Igitur impulsu concepti numinis.] Ita in Cauchiano, pro *capti numinis*; quod approbo, & prioribus dictis congruentius

minis instincta virgo, horrendo sono vocis, Appio inter obscuras verborum ambages fata cecinit. Nihil, inquit, ad te hoc Romane bellum: Eubœæ Cœlam obtinebis. At is ratus consiliis se Apollinis moneri, ne illi discrimini interesset, in eam regionem secessit, quæ inter Rhamnunta nobilem Attici soli partem, Caristumque Chalcidico freto vicinam interjacens, Cœlæ Eubœæ nomen obtinet, ubi ante Pharsalicum certamen morbo consumptus, prædictum à Deo locum sepulturæ possedit.

11. Possunt & illa miraculorum loco poni: Quod deusto sacrario Saliorum, nihil in eo præter lituum Romuli integrum

tius est. Transfertur enim pulchre hoc vocabulum à corpore ad mentem ac animum. *Pighius.*

Eubœæ Cœlam obtinebis.] In Atrebatensi ac Gemblacensi correctissime, *Cœlam*, pro, *cellam*, & postea *Cœlæ*. Nomen enim est regionis in Attica. In Cauchiano, *Cobelam*, atque in aliis *Celam* legimus. *Pigh. Eubœæ cœlam.*] Ita & Oros. lib. VI. cap. 16. apud quem tamen legitur *Euboica cœla*, vitiose, pro *Eubœæ*. Idemque *Cœla* interpretatur sinum Euboicum. Utrumque autem dicebatur τῆς Εὐβοίας τὰ κοῖλα, ut Strabo l. x. Et τὴν κοίλην Εὔβοιαν, ut Ptolemæus. Ut Philostratus: Ἑρμάτων ὑπερᾶρας τὸ σκάφος ἐν Εὐβοίᾳ κοίλῃ. Similiter dicitur κοίλη Συρία. Eubœæ cœlam circumscribere conatus est Lucanus lib. v. *Coler.*

Rhamnunta.] Civitas est Eubœæ, ubi colitur Fortuna. Unde etiam Rhamnusia appellata est. Ovidius libro v. Tristium:

Exiget ad dignas ultrix Rhamnusia pœnas.

Lucanus de hoc Appio:

Effugis ingentes, tanti discriminis expers
Bellorum, Romane, minas, solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle teneb is.

Item paulo infra:

Heu demens, nullum belli sentire fragorem,
Tot mundi caruisse malis, præstare Deorum,
Excepta, quis morte potest? secreta tenebris,
Littoris Euboici memorando condite busto,
Qua maris angustat fauces saxosa Caristos,
Et tumidis infesta colit quæ numina Rhamnus.

Sunt qui dicunt Rhamnuntem esse vicum Atticæ regionis, ubi templum Amphiaraï, & Phidiacæ Nemesis. *Oliver.*

Caristumque.] Civitas Eubœæ; unde Caristium marmor. Strabo l. x. in descriptione Eubœæ: *In ripa*, inquit, *sub monte Caristus consistit, cui vicina sunt Styra & Marmarium.* Paulo infra subjungit; *ad Caristum lapis nascitur, quem pectunt, nent, texunt; inde mantilia conficiuntur egregie contexta: ea ubi sordescunt, in flammam projecta, non secus emendantur, quam si maculas elueris.* Idem.

Chalcidico.] Nam Chalcis urbs metropolitana est in Eubœa.

Saliorum.] Vide supra pag. 15.

Lituum.] Lituus conditus erat baculus Romuli incurvus; nam lituus dicitur in-

grum repertum eſt. Quod Ser. Tullii ſtatua, cum ædes Fortunæ conflagraſſet, inviolata permanſit. Quod Q. Claudiæ ſtatua in veſtibulo templi Matris Deûm poſita, bis ea æde incendio conſumpta, prius P. Naſica Scipione, & L. Beſtia: Item M. Servilio, & L. Lamia Coss. in ſua baſi flammis intacta ſtetit.

12. Aliquid admirationis civitati noſtræ Acilii etiam Aviolæ

turincurvus, & à ſummo leviter inflexus baculus, qui ab ejus, quo canitur, litui ſimilitudine, nomen invenit, ut ait Cicero lib. de Divinat. Hoc autem lituo utebantur augures ad deſignanda in aëre ſpatia, quæ templa appellari voluerunt, unde (*extemplo*) adverbium augurale: inter hæc vero ſpatia captabantur auguria: quomodo captarentur, dicemus ſuo loco. Fuit autem hic lituus, ut tradit Plutarchus in vita Romuli, baculus ipſius Romuli, conſervatus in Palatino colle, uſque ad Gallorum tempora, à quibus capta incenſaque Roma fuit, ſed poſtea ejectis à Camillo hoſtibus, inter altiſſimos cinerum cumulos illæſus, cum omnia ignis conſumpſiſſet, inventus eſt. Eſt etiam lituus, ut dicit Feſtus, genus buccinæ incurvæ, qua qui cecinerit, *Liticen* dicitur. Virgilius:

Et lituo pugnas inſignis obibat & haſta.

Item alibi:

Ipſe Quirinali lituo parvaque ſedebat
Succinctus trabea. Oliver.

Ædes Fortunæ.] In qua ſtatua Servii Tullii, Regis Romanorum, erecta fuit. Ideo autem in templo Fortunæ poſita, quod is imperium Romanum amplum & fortunatum reddidit: hic enim primus fuit, qui cenſum ſtatuit in urbe Roma. *Idem.*

Quinta Claudia ſtatua.] Campenſe, Winchelianum, & Colonienſia duo exemplaria, quæ his diebus ad me miſit Joh. Metellus Juriſc. ob probitatem atque eruditionem mihi chariſſimus, *Q. Claudia* produnt; atque optime. Ejus enim Claudiæ ſtatuam fuiſſe exiſtimo, quæ matrem Deûm Peſſinunte advectam in urbem induxerat atque exceperat, ut auctores Livius XXXIX. Cicero de Aruſp. reſponſ. Ovid. Faſtor. IV. *Pighius.*

Matris Deûm.] Vide ſupra pag. 10. & 81.

Item, &c.] Contigit A.V. DCXIII. & A. V. DCCLV.

Baſi.] Duplici ſenſu Baſis à Vitruvio uſurpatur, quod nec Philandrum latuit. Ait enim ad lib. IV. cap. I. Vitruvii: *Baſim hîc, non tam pro ſolo, id eſt, planta & infima ſcapi parte (ut paulo poſt) quam pro conflexu & apophygi, unde craſſitudo columnæ judicanda eſt, accipit. Alioqui ſignificat ipſam ſpiram, quæ ſcapo ſupponitur.* Vocabuli origo eſt ἀπὸ τοῦ βαίνειν, ingredi, inſiſti, conſcendere. Hinc pes ipſe ſedimentum, pedamentum, fulcimentumve cujuſlibet rei baſis appoſite nuncupatur. Βάζειν δ᾽ ἂν, inquit Pollux, εἴποις τὸν πόδα. *Baldus.*

Aliquid admirationis, &c.] Plinius lib. VII. cap. 52. *Aviola*, inquit, *conſularis in rogo revixit, & quum ſubveniri non poterat, prævalente flamma, vivus crematus. Similis cauſa in L. Lamia prætorio viro traditur; nam C. Ælium Tuberonem prætura functum à rogo relatum, Meſſala Rufus & plerique tradunt.* Oliver. Contigit A. V. DCCXX.

Acilii etiam Aviolæ rogus.] Vulgo, *Atilii*. Hunc conſularem mortuum ſcribit Plinius. At habemus Mu. Acilium Aviolam Conſulem ultimo anno Claudii Auguſti; ſed prior hic eſſe debuit, cum Tiberio Cæſari dedicaverit

Aviolæ rogus attulit, qui & à medicis, & à domesticis mortuus creditus, cum aliquandiu humi jacuisset, elatus, postquam ignis corpus ejus corripuit, vivere se proclamavit, auxiliumque pædagogi sui (nam is solus ibi remanserat) invocavit. Sed jam flammis circumdatus, fato subtrahi non potuit.

L. quoque Lamiæ prætorio viro æque vocem fuisse super rogum constitit.

EXTERNA.

1. Quæ minus admirabilia, Eris Pamphilii casus facit: quem Plato scribit inter eos, qui in acie ceciderant, decem diebus

opus hoc suum auctor. Quare necesse est suffectum Consulem antea fuisse Aviolam hunc sub Augusto, ut videbis in Annalibus nostris. *Pighius.*

Rogus.] Pyram pro dignitate & honoribus, quibus in vita functus erat & prout amplissimos magistratus & imperia gesserat, modo majorem, modo minorem extruxêre. Fuitque lege XII. Tabularum cautum, ne de lignis politis extrueretur: donec per funerum ministros, qui pollinctores dicti sunt, corpus igne supposito cremabatur, in qua extruenda id servatum est, ut præter arida ligna, papyrum quoque, quo facilius crementur, nonnunquam crocum & vinum affatim apponerent. Vide & Kirchmannum de Funer.

Pædagogi.] Quia mos erat, ut cum cadaver ad rogum prosecuti essent, cæteri omnes inde discederent, unus tantum remaneret, quoad universum corpus exureretur.

Lucio Lamiæ.] Familia hæc Ælia. Pomponius JC. in tit. Pandect. de Orig. Juris, Æliam patriciam gentem appellat. Verum sicut aliis in locis, parum firmamenti tota illa disputatio Pomponii habet, sic in hoc loco eum Ælium Tuberonem patricium fuisse scribit, perspicue falsum tradit. Nam ut hoc omittam, tribunos pleb. ex Æliis complures fuisse, (quod sane hac in re solet valere plurimum) illud certe satis magno documento nobis esse debet, quod cum Consulum alter è plebe, alter è patriciis crearetur, auctore Livio, Ælii cum patriciis semper, nunquam cum plebejis comparati sunt. Qui enim primus Æliorum consulatum est adeptus, collegam Sulpicium habuit, secundus Fabium, tertius Servilium, quartus Valerium, usque ad annum DXXCI. quo quidem anno duo primum è plebe Coss. creati, C. Popillius & P. Ælius: ut in tabulis Capitolinis notatum videmus. Æliorum autem alii Pæti sunt, alii Tuberones, Ligures, Cati & Lamiæ. Lamiæ vero dicti sunt à Lamo Formiarum tyranno. Horatius libro Carminum tertio:

Æli vetusto nobilis ab Lamo
(Quando & priores hinc Lamias ferunt
Denominatos, & nepotum
Per memores genus omne fastos)
Auctore ab illo ducis originem,
Qui Formiarum mœnia dicitur
Princeps, & innantem Maricæ
Littoribus tenuisse Lyrim
Latè tyrannus. — Strein.

Contigit A. V. DCCXI.

Plato.] De Republica lib. X. & Macrobius in Somnio Scipionis.

Erudi-

diebus jacuisse, biduoque postquam inde sublatus esset, impositum rogo revixisse: ac mira quædam tempore mortis visa narrasse.

2. Et quoniam ad externa transgressi sumus, quidam Athenis vir eruditissimus, cum ictum lapidis capite excepisset, cætera omnia tenacissima memoria retinens, literarum tantummodo, quibus præcipue inservierat, oblitus est. Dirum malignumque vulnus in animo percussi, quasi de industria scrutatis sensibus, in eum potissimum, quo maxime lætabatur, acerbitate nocendi erupit; singularem doctrinam hominis pleno invidiæ funere efferendo: Cui si talibus studiis perfrui fas non erat, utilius aliquanto fuit, ad illa aditum non impetrasse; quam jam percepta eorum dulcedine caruisse.

3. Mirabilior tamen sequentis casus narratio. Nausimenis enim Atheniensis uxor, cum filii ac filiæ suæ stupro intervenisset, inopinati monstri perculsa conspectu: & in præsens tempus ad indignandum, & in posterum ad loquendum obmutuit. Illi nefarium concubitum voluntaria morte pensarunt. Hoc modo fortuna sæviens huic vocem, iis vitam ademit; illi propitia donat.

4. Ægles Samius athleta mutus, cum ei victoriæ quam adeptus

Eruditissimus.] Plin. lib. VII. cap. 24. Nat. Hist. de memoria: *Nec aliud*, inquit, *est æque fragile in homine morborum, & casus injurias atque etiam metus sentiens, alias particulatim, alias universa, ictus lapide oblitus est literas tantum, & præalto tecto lapsus matris & affinium propinquorumque cepit oblivionem. Alius ægrotus servorum etiam, sui vero nominis oblitus est Messala Corvinus Orator.*

Mirabilior tamen.] Duo MSS. *Miserabilior tamen.* Non male. Miserabile enim fuerat Atheniensem illum omni literarum scientia & dulcedine spoliatum fuisse: miserabilius hoc, matrem ad fortuitum istum conspectum plane obmutuisse. Stabilimentum hujus correctionis pendet etiam ab illis verbis: *dirum malignumque vulnus in animo percussi.* Vulgata tamen lectio servari potest. *Coler.*

Ægles.] Aulus Gellius: *Sed & quispiam Samius*, inquit, *Athleta, nomen illi fuit* Αἴγλης, *cum antea non loquens fuisset, ob similem dicitur causam loqui cœpisse: nam cum in sacro certamine sortitio inter ipsum & adversarios non bona fide fieret, sed sortem nominis falsam subjici animadvertisset, repente in eum, qui id faciebat, sese videre quid faceret, magnum inclamavit: atque is oris vinculo soluto, per omne inde vitæ tempus non turbide neque adhæse locutus est.* Tale

adeptus erat, titulus & præmium eriperetur, indignatione accensus, vocalis evasit.

5. Gorgiæ quoque Epirotæ fortis viri clara fuit origo, qui in funere matris utero elapsus, inopinato vagitu suo lectum ferentes consistere coëgit, novumque spectaculum patriæ præbuit, ex ipso genetricis rogo lucem, & cunas assecutus: Eodem enim momento temporis, altera jam fato functa parit, alter ante elatus, quam natus est.

6. Divinæ fortunæ vulnus Pheræo Jasoni quidam exitii ejus cupidus intulit. Nam cum inter insidias gladio eum percussisset, vomicam, quæ à nullo medicorum sanari potuerat, ita rupit, ut hominem pestifero malo liberaret.

7. Æque Diis immortalibus acceptus Simonides, cujus salus

quiddam legitur de filio Crœsi Regis, qui quum mutus vixisset, in salute patris vocem recuperavit, sicut in capitulo de Pietate dicemus. *Oliv.*

Samius.] Samos Ionica in Icario mari è regione Ioniæ posita. Quæ Junoni olim sacra. Est & Samos Thracia maris Ægæi, Thraciæ opposita. Tertia maris Ionii Insula est prope Zacynthum. *Ortel.*

Athleta.] Pollux Athletarum nomine gymnicos omnes intelligi voluit. Hi autem sunt, *παλαισταί*, *δρομεῖς*, *πύκται*, *δισκοβόλοι*, & *ἀλλόμενοι*. Vide Plautum Bacchid. Act. III. Sc. III. de antiqua puerorum Græcorum institutione loquentem. *Budæus.* Aristoteles in primo Rhetoricorum ita disponit: *Quæ corporis virtus attributa est certaminibus, constat magnitudine, robore, celeritate. Qui jactare certo modo crura, porroque movere potest, cursor est, quippe celeritate valens. Qui tum premere, tum continere, is est luctator, qui percutiendo pellere, pugil, qui horum utroque modo, pancratio idoneus: qui ad hæc cuncta aptus, quinquertio.* Vide & Mercurialem de Gymnast.

Vocalis.] De muto factus est vocalis, quia vocem acquisivit; nam vocalis dicitur, qui voce utitur.

Ex ipso genetricis.] Legitur &, *tantum non ex ipso, &c.* id est, ferme. Ergo hoc dicit: ferme ex ipso genitoris rogo vitam & cunas assecutus, quia partum admodum fuit, quin rogo superinjiceretur, antequam puer vagitum ederet.

Sed etiam cunas.] Nam matris loculum seu feretrum habuit pro primis cunis.

Pheræo.] Pheræ Peloponnesi civitas ad sinum Messeniacum, Ptolemæo.

Pheræo Iasoni.] Sic Cic. lib. I. de Nat. Deor. Sed Plutarchus Prometheum vocat.

Vomicam.] *Vomica* proprie dicitur ulcus latens, à vomendo, quia ruptum evomit saniem. *Vomica*, secundum Nonium Marcellum, locus est concavus & vetustate ambesus, secundum alios genus apostematis, per quod emittuntur viscera. *Oliver.*

Atque Diis.] Solinus de memorabilibus mundi non intelligit Simonidem, sed Pindarum Poëtam Lyricum, qui in honorem Pollucis & Castoris carmina scripsit. Dicit enim: *Pindarum Lyricum è convivii loco, cui imminebat ruina, ne cum cæteris interiret, forinsecus Castor & Pol-*

ſalus ab imminenti exitio defenſa, ruinæ quoque ſubtracta eſt. Cœnanti enim apud Scopam, in Cranone (quod eſt in Theſſalia oppidum) nunciatum eſt duos juvenes ad januam veniſſe, magnopere rogantes, ut ad eos continuo prodiret: ad quos egreſſus, neminem reperit ibi. Ceterum eo momento temporis triclinium, in quo Scopas epulabatur, collapſum, & ipſum & omnes convivas oppreſſit. Quid hac felicitate locupletius, quam nec mare, nec terra ſæviens, extinguere valuit?

8. Non invitus huic ſubnecto Daphidam, ne quis ignoret quantum interfuerit cecinisse Deorum laudes, & numen obtrectaſſe. Hic cum ejus ſtudii eſſet, cujus profeſſores Sophiſtæ vocantur: ineptæ & mordacis opinationis Apollinem Delphis irridendi cauſa conſuluit, An equum invenire poſſet, cum omnino nullum habuiſſet. Cujus ex oraculo

& Pollux vocaverunt, inſpectantibus univerſis; quo effectum eſt, ut ſolus impendens periculum evaderet. Cicero lib. de Oratore 2. *Gratiam*, inquit, *habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe: dicunt enim cum cœnaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatum hominem & nobilem, ceciniſſetque id carmen quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa Poëtarum more in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent, ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret, juvenes ad januam ſtare duos quoſdam, qui eum magnopere evocarent, ſurrexiſſe illum, prodiſſe, vidiſſe neminem. Hoc interim ſpatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe, ea ruina ipſum cum cognatis oppreſſum interiſſe.* Sequitur deinde, quod artem memoriæ invenerit. Hoc idem teſtatur Quintilianus lib. XI. de Inſtitut. Orat. ubi multa alia tradit; & inprimis diſſenſionem eſſe inter auctores, cui carmen illud ſcriptum fuerit, Scopæ, an aliis, quos commemorat, & cujus fuerit domus Pharſali, an Scopæ. Item dicit ſibi videri fabuloſum de Tyndaridis. Scopas autem, ut Plinius refert, fuit etiam ſculptor marmoreus, cujus opera quæ, & ubi Romæ, idem Plinius tradit. *Oliver.* *Simonides.*] Vide ſupra pag. 91.

Cranone.] Plinio, Galeno, Stephano, Theſſaliæ urbs in campis Pharſalicis. Ephyra ab Homero dici ſcribit Stephanus.

Triclinium.] Locus ubi convivabatur. Quintilianus loquens de hoc Simonide, ait: *Vix eo limen egreſſo triclinium illud ſuper convivas corruit.* Cicero vero eundem locum traduxit, conclave dicens.

Daphidam.] Erat Grammaticus, qui mendacii Homerum accuſavit, quod bello Trojano militaſſe Athenienſes ſcripſiſſet. Suidas: Δαφίδας ὁ Τελμισσεύς, γραμματικὸς, γεγραφὼς περὶ Ὁμήρου, καὶ τῆς αὐτοῦ ποιήσεως, ὅτι ἐψεύσατο· Ἀθηναῖοι γὰρ οὐκ ἐστράτευσαν ἐπὶ Ἴλιον.

Apollinem Delphis.] Vide ſupra pag. 25. & 59.

Equum invenire.] Hæc erat calliditas, ut ſive

oraculo reddita vox est, inventurum equum, sed ut eo perturbatus periret. Inde cum jocabundus, quasi delusa sacrarum sortium fide, reverteretur, incidit in Regem Attalum, sæpenumero à se contumeliosis dictis absentem lacessitum: ejusque jussu, saxo, cui nomen erat Equi, præcipitatus, ad Deos usque cavillandos dementis animi justa supplicia pependit.

9. Eodem oraculo Macedonum rex Philippus admonitus, ut à quadrigæ violentia salutem suam custodiret, toto regno disjungi currus jussit, eumque locum, qui in Bœotia Quadriga vocatur, semper vitavit: Nec tamen denuntiatum periculi genus effugit: nam Pausanias in capulo gladii, quo eum occidit, quadrigam habuit cælatam.

10. Quæ

ut sive responderet inventurum illum equum esse, sive non, Deus omnino delusus esse videretur, nam si respondisset, invenies, existimabat se decepisse numen, quia non inveniri possit, quod non sit amissum. Si vero dixisset non inventurum, itidem credebat posse irrideri, quod ipse videlicet sciret non posse invenire, quod non amiserit. *Oliver.*

Sortium.] Vide supra pag. 7.

Nomen erat equi.] Aliter Strabo lib. XIV. qui montem hunc non Equum, sed Thoraca dictum fuisse scribit. Unde & proverbium extitisse, *φυλάττεσθαι τὸν Θώρακα*. *Colerus.*

Pausanias.] Hac de causa dicitur Pausanias occidisse Philippum, quod cum interrogasset Hermodem, quo pacto sibi posset gloriosum nomen comparare, respondisse dicitur, si virum nobilissimum occideret. Hoc autem Valerius sentit, sed aliter Justinus; dicit enim quod Philippus Macedonum Rex jam ætate provectiori Regis Attali sororem, vel ut Plutarchus dicit, filiam Cleopatram virginem Olympiadi superduxit uxorem; quod quidem graviter illa ferens, cum Alexandro filio jam tum dicitur iniisse consilium contra Philippum. Forte ita accidit, ut Attalus cum Cleopatra filia convivium celebraret, ad quod Pausaniam adolescentem invitarunt, qui cum vino paulo largius invitatus esset, eo turpiter abusi sunt omnes; adolescens postquam resipuit, & contumeliam, quam per vinolentiam passus erat, recognovit; sæpe de injuria ad Philippum conquestus est; ille jocabundus Pausaniam dimittere; hic vehementius indies de ea re instare, cupere tantam injuriam ulcisci. Sed cum forte quadam occurrisset Alexander, apud eum conquestus est de hac injuria. Ille dicitur Græce Jambicum versum pronuntiasse, eum qui dedit, eum qui accepit, scilicet interfice, quod etiam factum est; nam occupatum angustiis Philippum in transitu obtruncavit. De quo latius in cap. de Cupiditate gloriæ dicemus. Sed in eo miraculum fuit, quod gladio occisus, qui quadrigam impressam habebat in capulo. *Oliver.*

Quadrigam habuit cælatam.] Cælata proprie dicuntur vasa aurea vel argentea, in quibus signa vel sigilla intus aut extra eminentia expressa sunt, quæ sola cœlo fieri, non torno possunt. Quintilianus sculpturam à cælatura materia

tantum

10. Quæ tam pertinax necessitas in patre, & filio Alexandro consimilis apparuit. Siquidem Calanus Indus sua sponte se ardenti rogo superjacturus, interpellatus ab eo, ecquid aut mandaret, aut dicere vellet, Brevi te, inquit, videbo. Nec id sine causa, quia voluntarium ejus è vita excessum rapida mors Alexandri subsecuta est.

11. Regios interitus magnitudine miraculi remigis casus

tantum distinguit lib. III. c. XXXI. his verbis: *Et Cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro opera efficit: nam sculptura lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas præter ea, quæ supra dixi, etiam complectitur.* Sane sculptor marmoris dicitur, non cælator, ut contra cœlatura auri & argenti, non sculptura. Et sculptura quidem æque ac cœlatura figuras extantes facit, sed in ligno, marmore, ebore, & gemmis operatur, cœlatura in auro, argento & ære. Virgil. tamen lignum dixit cælatum pro sculpto, improprie, sed Poëtice. Alii tamen cælata tecta de laquearibus dixere. Gemmas cælatas non legimus apud auctores, sed sculptas aut scalptas. Rursus hic distinguunt sculpturam à scalptura. Quas gemmas sculpi notat Quintilianus, figuras in his extantes fieri & ectypas intelligit, ut in ebore, ligno & marmore quod sculpitur; at de his, quæ ad signandum cavantur, scalptura proprie ut diceretur, usus loquendi obtinuit; licet origine ac significatione idem sit quod sculptura. *Salmasius.*

Quæ tam pertinax.] Cum Alexander Darium vicisset, & Babylonem subegisset, audivit in India esse, qui ludum Gymnosophistæ exercerent. Dicebantur autem Gymnosophistæ nudi Philosophi; ideo autem nudi vivebant, quia dicerent naturam omnibus rebus humanis providisse, nec quicquam deesse voluisse. Quemadmodum igitur & cætera animalia his contenta essent, quæ sibi natura suppeditasset, ita homines vitam suam informare debere, ut nihil præter quod illis natura dedisset, inquirerent. Hi Philosophi erant, qui summum bonum in voluptate ponebant, summum malum in dolore. Hos igitur videndi magno desiderio captus est Alexander, & inter cæteros Calanus quidam præstare audiebatur; cum hoc maximam familiaritatem inivit Alexander, & eum secum adduxit. Sed cum anno vitæ suæ LXVIII. ad eos dolores forte pervenisset, ut eos ulterius ferre non posset, nam alvo vexabatur, rogum sibi struxit, & aurea lectica superimposita, incubuit stramentis opertus, ut eos dolores aufugeret, in quibus summum malum statuebat. Deinde Macedones obsecravit, ut illum lætitiæ diem cum Rege simul potantes exigerent, quem paucis post diebus Babylone visurum se dixit; atque ita brevi futuram Alexandri mortem prædixit, qui Babylone periit; sicut suo loco dicemus. Alexander vero, mortuo Calano, convivia celebrari jussit, sed antequam moreretur, eum rogavit, si quid vellet, ut diceret, qui nihil aliud respondisse fertur, nisi te propediem videbo. Cic. de Divin. lib. I. *Calanus Indus cum descenderet in rogum ardentem, ô præclarum, inquit, discessum è vita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit: Cumque Alexander eum rogaret, quid vellet, ut diceret, optime, inquit, propediem videbo te. Quod etiam contigit.* Rursus de hoc Calano mentionem facit lib. II. Tusc. Quæst. & Strabo in descriptione Indiæ plurima de his Gymnosophistis atque Calano. *Oliver.*

Quem

fus æquat: quem in hexere Tyriorum ſentinam haurientem, cum è navi fluctus abjeciſſet; altero latere repercuſſum, fluctus contrarius in navem retulit. Itaque miſeri ſimul ac felicis complorationi permiſta fuit gratulatio.

12. Quid illa? nonne ludibria naturæ in corporibus humanis fuiſſe credenda ſunt? tolerabilia quidem, quia ſævitia caruerunt: ceterum & ipſa miraculis annumeranda. Nam & Pruſiæ regis Bithyniæ filius eodem nomine quo pater, pro ſuperiori ordine dentium unum os æqualiter extentum habuit, nec ad ſpeciem deforme, neque ad uſum ulla ex parte incommodum.

13. Mithridatis verò regis filia Dripetine, Laodice regina nata,

Quem in hexere Tyriorum ſentinam haurientem.] Vulgo, *quem in litore, &c.* Manent adhuc in ſcriptis Codd. vetuſtæ lectionis veſtigia quædam. In Campenſi enim legitur, *Quem in dextro latere triere Tyriorum.* In Pulmanniano autem, *in texere Timbrum.* At in Atrebatenſi, Cauchiano, & Gemblacenſi, *Quem in dhexere Tyriorum.* Ex his quidem legi debere colligo, *Quem in hexere Tyriorum.* Penteres enim, hexeres, & hepteres appellantur tam Latinis quam Gracis auctoribus naves, à remorum numero vel ordinibus. Hexeris autem meminit & Liv. XXXVII. *Regia claſſis ſeptem & triginta majoris formæ navium erat, in quibus tres hepteres, & quatuor hexeres habebat.* Sed & vulgare tolerari poteſt. *Pighius.*

Tyriorum.] Tyrus & pro Inſula & pro urbe ſumitur. צור Hebræis rupes. Unde nomen accepit. Rupibus autem illa inſula cingebatur. Unde Nonnus in Dionyſiacis lib. XL.

— *Ἀκινήτοις δὲ θεμέθλοις*
Αὐτομάτη ζωθεῖσα συνάπτεται ἄζυγι πέτρῃ.

Id eſt,

— *Fundamine cincta*
Firmo immota manet ſaxis radicibus hærens.

Et de Tyro conſtruenda;

Πήξατε δ' ἀμφοτέροις ἐπικείμενον ἄστυ κολώναις.

Id eſt,

Extruite in mediis fundatam rupibus urbem.

Bithyniæ.] Prima Aſiæ minoris Bithynia, in Ponti exordio, ad Solis orientis partem adverſa Thraciæ jacet, multis antea nominibus appellata: nam prius Beritia (lege *Bebritia*) dicta, deinde Mygdonia: mox à Bithynio Rege, Bithynia appellata, ipſa eſt & major Phrygia. Val. Flaccus lib. IV.

Proxima Bebricii raduntur limina regni,
Pingue ſolum, & duris regio non invida tauris.

Os æqualiter extentum.] Os unum tenore continuatum. Solinus: *Quidam cum dentibus procreantur. Cn. Papyrius Carbo, ut M. Curio, dentatus ob id cognominatus. Quidam etiam vice dentium continui oſſis armantur ſoliditate, qualem habuit Bithynorum Rex Pruſias.*

Mithridatis.] Regis Ponti, hoſtis pop. Rom. ad quem debellandum primo Sylla, deinde Lucullus, poſtremo Pompejus miſſus eſt, qui bellum illud confecit. Hunc igitur poſt profligatum exercitum fugientem filiam hanc comitatam fuiſſe Cicero dicit. *Oliver.*

Ne

na nata, duplice ordine dentium deformis admodum, comes fugæ patris, à Pompejo devicti, fuit.

14. Ne illius quidem parvæ admirationis oculi, quem constat tam certa acie luminum usum esse, ut à Lilybæo portu Carthaginiensium, egredientes classes intueretur.

15. Oculis ejus admirabilius Aristomenis Messenii cor: quod Athenienses ob eximiam calliditatem exectum, pilis refertum invenerunt: cum eum aliquoties captum, & astutia elapsum, cepissent.

16. At Poëta Antipater Sidonius, omnibus annis, uno tantum-

Ne illius quidem parvæ admirationis.] Hunc Solinus Strabonem nominatum fuisse tradit, quem Varronis testimonio centum triginta quinque millia passuum prospexisse dicit. Solitum exeuntem à Carthagine classem Punicam numerumque navium ex Libytana specula manifestissime notare, quod idem testatur Plinius lib. VII. Nat. Hist. Cicero tradit Iliadem omnem ita subtiliter in membranis ab hoc scriptam, ut testa nucis clauderetur. *Oliver.*

Lilybæo.] Lilybæum promontorium est Siciliæ, multum autem à Sicilia ad Carthaginem distare dicitur, &, ut tradit Solinus, centum triginta quinque millia passuum intersunt.

Carthaginiensium egredientes classes.] Lacedæmonios scribit Plinius lib. II. cap. 37.

Admirabilius Aristomenis.] Athenienses cum Messeniis bellum grave & longum gessere. Messeniorum dux fuit Aristomenes, qui tanta calliditate fuisse dicitur, ut sæpe Athenienses deciperet, quorum sæpe urbem ingressus, & aliquando captus, atque in vincula conjectus, calliditate sua aufugerat: quod cum semel atque iterum, & tertio fecisset, constituerunt Athenienses illum rursus captum interficere, quod etiam fecere: sed admirati versutiam hominis, voluerunt ejus capti & occisi cor inquirere, quod exsecto corpore pilosum invenerunt. *Oliver.* *Aristomenis Messenii.*] Sumpsit ex Pausaniæ Messeniacis. De eodem Antipater lib. III. Antholog. περὶ ἀνδρείων. *Colerus.*

Messenii.] Messene civitas Peloponnesi, eodemque nomine & regio dicitur Ptolemæo & Stephano.

Quod Athenienses.] Imo Lacedæmonii, teste Pausania. Rhodi enim mortuus est. Captus vero à Lacedæmoniis sæpius & elapsus. Videndus Plinius lib. II. cap. 37. Stephanus in voce ἀνδανία. *Colerus.*

Antipater Sidonius.] Fuit hic quidem Poëta promptissimus, quem in libris de Oratore M. Tullius claruisse ait Cottæ & Crassi temporibus, non multo ante. Sed de hujus Poëtæ ingenio & memoria, non alterius, quam ipsius M. Tullii verbis agendum. *Quid*, inquit, *si Antipater ille Sidonius, quem tu probe Catule meministi, solitus est versus Hexametros, aliosque, variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut cum se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur, & reliqua.* Valer. vero hic noster & Plinius eum tradunt omnibus annis, uno tantummodo die suo natali, febre corripi solitum, & eodem denique die consumptum esse in ultima ætate. Meminit Antipatri etiam Cornelius Tacitus in Oratoribus, & Fabius

tantummodo die, quo genitus erat, febri implicabatur. Cumque ad ultimam ætatem pervenisset, natali suo certo illo circuitu morbi consumptus est.

17. Hoc loco apte referantur Polystratus, & Hippoclides Philosophi, eodem die nati, ejusdem præceptoris Epicuri sectam secuti, patrimonii etiam possidendi adeundæque scholæ communione conjuncti, eodemque momento temporis ultima senectute extincti. Tam æqualem fortunæ pariter, atque amicitiæ societatem, quis non ipsius cœlestis Concordiæ sinu genitam, nutritam, atque finitam putet?

18. Quapropter hoc potissimum fuerit, aut in liberis potentissimorum regum, aut in rege clarissimo, aut in vate ingenii florentis, aut in viris eruditissimis, aut in homine fortis ignotæ, ne ipsa quidem, omnis bonæ malæque materiæ fœcunda artifex Natura rationem rerum reddiderit. Non magis quam quid ita silvestres capreas, Cretæ genitas, tantopere dilexerit, quas sagittis confixas ad salutare auxilium herbæ dictamni, tantum non suis manibus deducit: efficitque, ut concepta ea, continuo & tela & vim veneni

Fabius Quintilianus. Extant ipsius in præsens quædam, quæ leguntur, epigrammata. *Gyrald.*

Epicuri.] De ejus vita lege Diogenem Laërtium. Cum in voluptate summum bonum constituit, voluptatem intellexisse, quæ ex virtute colligitur, videtur. Diocles eum simplicissimi victus & summæ continentiæ fuisse dicit. Alii aliter scripsere. Unde Horatius:

—— Epicuri de grege porcus.

Concordiæ.] Hinc Genethliacorum secta sustineri posset.

Liberis.] Sicut in filia Mithridatis.

Aut in Rege.] Scilicet Prusia.

In vate.] Scilicet Antipatro.

Viris eruditissimis.] Polystrato & Hippoclide.

Homine fortis ignotæ.] Scilicet Strabone, qui tam acutam aciem habuit.

Sylvestres capreas.] Plinius lib. xxv. cervas, non capreas, dicit.

Cretæ.] Maris mediterranei insula, Jovis incunabulis, & centum olim urbibus clara. Hodie Candia dicitur.

Dictamni.] Non ubique, sed in angusto loco duntaxat provenire auctor est Theophrastus, qui lib. ix. cap. 26. historiam hujus plantæ accurate tradidit. Vide & Dioscoridem lib. iii. & in eum Matthiolum. De eadem egregie Virgilius lib. xii. ita cecinit:

Hic Venus indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.

Cepha-

neni vulneribus respuant. Aut in Cephalenia insula, cum omnia ubique pecora haustu aquæ quotidie recreentur, in ea pecudes majore ex parte anni ore aperto ex alto ventos recipientes, sitim suam sedare instituerit. Aut quapropter Crotonæ in templo Junonis Laciniæ aram ad omnes ventos immobili cinere donaverit potissimum. Vel quare alteram in Macedonia, alteram in Caleno agro aquam proprietatem vini, qua homines inebrientur, possidere voluerit. Non admiratione ista, sed memoria prosequi debemus: cum sciamus recte ab ea plurimum licentiæ vindicari, penes quam infinitus cuncta gignendi labor consistit.

19. Quæ quia supra usitatam rationem excedentia attigimus, serpentis quoque à Tit. Livio curiose pariter, ac facunde relata fiat mentio. Is enim ait in Africa apud Bagradam

Cephalenia.] Ionii maris insula Ptolemæo.

Ex alto.] Caput in altum porrigentes, ut ventos commodius capiant.

Crotonæ.] Croto urbs Brutiorum celeberrima. Livius: *Urbs Croto murum in circuitu patentem* XII. *millia passuum habuit, ante Pyrrhi in Italiam adventum. Post vastitatem eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur.* Fortitudinem & omnium rerum adfluentiam ita prædicat Scholiastes antiquus Theocriti, ut in proverbium abiisse dicat, nihil esse alias urbes, si cum Crotone conferantur. Quæ de ortu Crotonis Urbis prolixe à gravissimis autoribus atque Poëtis traduntur, cum meras sapiant fabulas, nihil iis auctores aliud voluerunt indicare, quam celebratissimæ urbis antiquitatem, locique salubritatem. *Cluver.*

Iunonis Laciniæ.] Vide supra pag. 27.

Macedonia.] Europæ celebris regio, hanc à Septentrione, à Dalmatia Mœsiaque montana sejungunt: ab occasu mari Adriatico sive Ionio: ab ortu Ægæo abluitur. Meridianam oram Epiroticæ gentes & ipsa Græcia excipit. *Passim.*

In Caleno agro.] A Calibus dicto, quod oppidum est in Campania; est enim & in Gallia.

A Tito Livio.] Hoc miraculum Livius narrat in secunda decade primi Punici belli, quam nos amisimus. Aulus Gellius lib. VI. cap. III. *Tubero,* inquit, *in historiis scriptum reliquit, bello primo Punico Attilium Regulum Consulem in Africa castris apud Bagradam flumen positis, prælium grande atque acre fecisse adversus serpentem invisitatæ immanitatis, eumque magna totius exercitus conflictatione, ballistis atque catapultis diu oppugnatum, ejusque interfecti longum corium pedes centum & viginti Romam misisse.* Plinius lib. VIII. *Nota est,* inquit, *in Punicis bellis ad flumen Bagradam à Regulo Imperatore ballistis tormentisque, ut oppidum aliquod, expugnata serpens centum viginti pedum longitudine; pellis ejus maxillæque usque ad bellum Numantinum duravêre in templo.* Oliver.

Africa.] Vide supra pag. 11.

Apud Bagradam flumen, &c.] Qui præter Uticam labitur, qui distat triginta millia passuum à Carthagine.

Ballista.

gradam flumen, tantæ magnitudinis anguem fuisse, ut Atilii Reguli exercitum usu amnis prohiberet: multisque militibus ingenti ore correptis, compluribus caudæ voluminibus elisis, cum telorum jactu perforari nequiret, ad ultimum ballistarum tormentis undique petitam, silicum crebris & ponderosis verberibus procubuisse, omnibusque & cohortibus & legionibus ipsa Carthagine visam terribiliorem. Atque etiam cruore suo gurgitibus imbutis, corporisque jacentis pestifero afflatu vicina regione polluta, Romana inde summovisse castra. Dicit belluæ etiam corium cxx. pedes longum, in Urbem missum.

VA-

Ballistarum.] Formam Ballistæ satis ubertim Ammianus tradidit his verbis: *Dolantur axes duo querni velilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbos: hique in modum serratoriæ machinæ conectuntur, ex utroque latere patentius perforati; quos inter, per cavernas funes colligantur robusti, compagem, ne dissiliat, continentes.* Ab hac medietate restium stylus exsurgens obliquus, & in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius tolli possit & inclinari; summitatique ejus unci ferrei copulantur, è quibus pendet stuppea vel ferrea funda: cui ligno fulcimentum prosternitur ingens cilicium, paleis consertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum super congestos cespites, vel latericios aggeres. Nam muro saxeo hujusmodi moles imposita, disjectat quicquid invenerit subter, concussione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ imposito, quaterni altrinsecus juvenes repagula, quibus incorporati sunt funes, explicantes, retrorsus stylum penes uncinum inclinant; itaque demum sublimis astans magister, claustrum, quod totius operis continet vincula, reserat malleo forti percussum. Unde absolutus ictu volucri stylus & mollitudine offensus cilicii, saxum contorquet, quidquid incurrerit collisurum. Et omentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur: Scorpio autem, quoniam aculeum desuper habet erectus. Cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod asini feri, cum venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando post terga emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut diffractis ossibus capita ipsa displodant. *Lipsius.*

Crebris & ponderosis.] Jaciebant vulgo, & minoribus Ballistis, lapides fere centenûm pondo: atque eo sensu Lucilio ipsa ballista centenaria dicitur. At majoribus amplius jaciebant, & vel talenta tria, id est, pondo ccc. Nostra ista fulmina hodie non capiunt aut pervehunt hoc pondus. Igitur non solum contundebant, sed diffringebant omnia & disjiciebant. *Lipsius.*

Tituli

VALERII MAXIMI

LIBER SECVNDVS.

CAP. I.

DE MATRIMONIORUM RITU, ET NECESSITUDINUM OFFICIIS.

1. *Nuptiarum auspicia.*
2. *Epulæ seu convivia.*
3. *Matrimonium non repetentes laudata.*
4. *Primum repudium.*
5. *Matronalis libertas ac decor.*
6. *Conjugalis concordia.*
7. *Verecunda consanguinitas.*
8. *Charistia.*
9. *Senectus honorata.*
10. *Iuventus observata, exemplisque instructa.*

DIves & præpotens Naturæ regnum scrutatus, injiciam stylum tam nostræ Urbis, quam cæterarum gentium priscis ac memorabilibus institutis. Operæ est enim cognosci hujusce vitæ, quam sub optimo principe felicem agimus, quænam fuerint elementa, ut eorum quoque respectus præsentibus aliquid moribus prosit.

1. Apud antiquos non solum publice, sed etiam privatim

TItuli capitum hujus libri plerique perierunt in libris vulgatis, quos suis locis ex V.C. fide restituimus. *Pighius.*

Optimo principe.] Tiberio, nec sine adulatione hoc dicit.

Elementa.] Principia.

Apud antiquos.] Hoc institutum apud Livium libro primo plane dignosci potest, ubi dicit, non prius regnum acceptum fuisse à Numa Pompilio, secundo Romanorum Rege, quam Deos auspiciis ille consuleret. Is enim in loco edito ascendens, lituo spatia descripsit in cœlo, ab oriente, ab occidente, post jam à meridie, à septentrione, prospiciens quantum oculi ferre poterant: & partem ab oriente appellavit anticam, ab occidente posticam, à meridie dextram, à septentrione sinistram.

tim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto: quo ex more nuptiis etiamnum auspices interponuntur. Qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpant.

2. Fœ-

Deinde cum aperto capite stetisset, animo concepit, quæ auspicia, & qua parte mitti vellet; quibus missis continuo Rex creatus est, & in regnum acceptus. *Oliver.*

Nuptiis etiamnum auspices.] Sic Tacitus de nuptiis Messalinæ tractans lib. 11. & de Neronis cum Pythagora conjugio lib. xv. agens, utrobique auspicum adhibirorum meminit. Plautus etiam in Prologo Casinæ,

Vitro, ait, ibit nuptum, non manebit auspices.

Cicero pro Cluentio: *Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus.* Juvenalis Satyra x.

— Tyriusque palam genialis in hortis Sternitur, & ritu deceïs centena dabuntur (spex.

Antiquo: veniet cum signatoribus Au-

Symmachus lib. 11. Epistol. *Sororem Pompejam olim viro maturam te auspice in manus optat accipere.* Servius in 1. Æneid. ad illum versum:

Cui pater intactam dederat, primisque jugarat

Ominibus. ——

Id est, auguriis. Et secundum Romanos locutus est, qui nihil nisi captatis faciebant auguriis, præcipue nuptias. Ac de hujusmodi auspicibus accipiendus est ille Suetonii in Claudio locus, quo Valeriam Messalinam uxorem supplicio adfecisse eum Imperatorem narrat, dote prius inter auspices consignata. Erat autem prosperrimi augurii, nuptialibus negotiis accipitris circi altero pede claudi aspectus, ut Plinius lib. x. c. 8. prodidit. Quinetiam his conjugalibus auspiciis antiquitus Pilumnum & Picumnum Deos deputatos Nonius Marcellus Varronis auctoritate adductus in cap. de doctorum indagine scribit. *Brissonius.*

Auspicia.] Ab aspiciendis avibus, ut dixi, sive præpetibus, sive oscinibus: nam præpetes erant, quæ volatu suo futura prænuntiabant; oscines vero quæ non volatu tantum, sed etiam garritu significabant, quæ instare viderentur.

Veteris consuetudinis.] Quum Auspices adeundi mos desiisset, qui auspicia peterent, hi proxenetæ veteris consuetudinis vestigia ipso nomine usurparunt: quemadmodum hic ex hoc autore colligere licet. Hinc etiam scribit Cic. lib. 11. de Divin. *Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, nec privatim quidem, gerebatur. quod etiam nunc auspices nuptiarum declarant, qui re omissa nomen tantum tenent.* Notum est istud Ciceronis pro Cluen. *Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus.* Qui igitur ad hanc rem adhibebantur proxenetæ, Latine pronubi, & καλαχρηστικῶς auspices dicebantur, incipientes & felici omine inchoantes. Qua de caussa in veteri Glossario, utiliter in publicum edito, auspices pronubi, παράνυμφοι, appellantur: & hi, quod conventum erat, ut rite fieret, tabulisque mandaretur, curabant. Juvenalis:

—— Veniet cum signatoribus auspex.

Lucanus de Nuptiis Catonis & Martiæ:

Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.

Tum unus horum, quod erat conventum, proferebat, ceteris audientibus, &, ut ita fieret, postulantibus. Cujus consuetudinis hoc Martianus Capella lib. 2. in fin. reliquit vestigium. *Tunc exurgens, inquit, virginis mater poscit de Iove, superisque cunctis, uti sub adspectu omnium, quidquid sponsalium nomine præparaverat Majugena, traderetur, ac demum dos à virgine non deesset,*

tuncque

2. Fœminæ cum viris cubantibus ſedentes cœnitabant: quæ conſuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit: nam Jovis epulo ipſe in lectulum, Juno & Minerva in ſellas ad cœnam invitantur. Quod genus ſeveritatis ætas noſtra diligentius in Capitolio, quam in ſuis domibus ſervat: videlicet quia magis ad rem pertinet, Dearum quàm mulierum, diſciplina contineri.

3. Quæ uno contentæ matrimonio fuerant, corona pudicitiæ

tuncque tabulas ac Papiam Popaeam legem ſinerent recitari. Ideo Tacitus de Meſſalina ſcribit, etiam illam audiiſſe auſpicum verba. Quod confirmat Servius lib. IV. Æneid. *Briſſon.*

Sedentes.] Viri quidem recubabant ſtrati, mulieres vero ſedebant. Legitur in vita Catonis, quod paulo antequam ſe Uticæ interimeret, ſedens cœnaverit, quemadmodum poſt civile bellum conſueverat; nam ante, niſi cum dormiret, ſemper ſtabat, vel nunquam jacebat. *Oliver.*

Cœnitabant.] Quia, ut refert Servius, & Juvenalis teſtatur, apud majores prandia non fuerant in uſu. Unde Juvenalis:

—— Quis fercula ſeptem
Secreto cœnavit avus? ——

Et ſunt qui dicant primum, qui prandii conſuetudinem in urbem Romanam introduxit, fuiſſe Marium propter illud carmen:

Exul ab octava Marius bibit.

Ego vero ante Marium & Priſcum & Arpinatem prandia in uſu fuiſſe legi. Plinius lib. XXXIII. ubi loquitur de Quinto Ælio Tuberone: *Quintum Ælium*, inquit, *cum legati Ætolorum in conſulatu prandentem in fictilibus adiſſent, miſſa ab iis vaſa argentea non accepiſſe.* Conſtat autem hunc Ælium multo ante fuiſſe, quam Marium. *Idem.*

Iovis epulo.] Epulum Jovis erat, quod alio nomine *Lectiſternium* dicebatur. In Capitolio enim ſtratis tribus lectulis convivium apponebatur tribus Diis; Jovi, Junoni, & Minervæ: vel, ut tradit Livius, ſex, ut paulo infra. Jupiter vero, id eſt, ſimulachrum Jovis ſtatuebatur in lectulo recubans, Juno & Minerva in ſellis conſidebant; ſed appoſitis epulis, non ipſi Dii, ſed ſeptem epulones convivia celebrabant. Quare autem inventa fuerint lectiſternia, Livius lib. V. docet. Dicit enim, *gravis peſtilenſque omnibus animalibus æſtas excepit* [urbem], *cujus inſanabili pernicie quando nec cauſa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex Senatuſconſulto aditi ſunt. Duumviri ſacris faciundis lectiſternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamque, & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus, quam ampliſſime tum apparari poterat, ſtratis lectis placavere: privatim quoque id ſacrum celebratum eſt, tota urbe patentibus januis, promiſcuoque uſu rerum omnium in propatulo poſito, notos ignotoſque paſſim advenas in hoſpitium ductos ferunt, & cum inimicis quoque benigne & comiter ſermones habitos, jurgiis & litibus temperatum, vinctis quoque dempta in eos dies vincula; religioni deinde fuiſſe, quibus eam opem Dii tuliſſent vinciri.* Auguſtinus quoque de Civitate Dei de his mentionem facit. *Oliver.*

Videlicet quia magis ad rem pertinet.] Ironice videtur hanc rationem adferre. *Pighius.*

Quæ uno contentæ matrimonio.] Non tantum apud Romanos, ſed etiam apud alias gentes odioſæ ſecundæ nuptiæ. Unde Dido lib. IV. Æneid.

dicitiæ honorabantur. Existimabant enim eum præcipue matronæ sincera fide incorruptum esse animum, qui depositæ virginitatis cubile pudicum egredi nesciret: multorum matrimoniorum experientiam, quasi illegitimæ cujusdam intemperantiæ signum esse credentes.

4. Repudium inter uxorem & virum, à Condita Urbe usque

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam:
Ille meos primus, qui me sibi junxit, amores,
Abstulit, ille habeat secum, servetque sepulchro.

D. Hieronymus in Epist. x. ad Furiam de Camillorum gente: *Habes præterea generis tui grande privilegium, quod exinde à Camillo vel nulla vel rara vestræ familiæ scribitur, secundos nosse concubitus; ut non tam laudanda sis, si vidua perseveres, quam execranda, si id Christiana non serves, quod per tanta sæcula Gentiles fœminæ custodierunt.* Chrysostomus Homil. 2. in Epist. ad Titum: *Nostis profecto omnes quod etsi per leges* (Romanas) *secundæ nuptiæ permittuntur, multis tamen ea res accusationibus patet.* Nec non quod scribit Plutarchus Problem. 99. his verbis: *Quid est quod publicis festis, veteri more, virgines non nubunt, viduæ nubunt? an quod virginibus decorum, viduis vero multis præsentibus fœdum nubere? felices namque ac sancta prima nuptiæ: secundæ vero tristes & detestandæ. Pudet enim vivis adhuc eis, quibus antea nupserant, alios accipere, mortuos autem lugent.*

Qui depositæ virginitatis cubile pudicum egredi nesciret.] Additur vulgo *post*, quod in MSS. non habetur. Atqui mire depravatus est locus, qui tolerabilior erit, si legas, *qui depositæ virginitatis cubile pudicum egredi nesciret.* Pighius.

Illegitimæ intemperantiæ.] Aliter, *legitimæ*. Quia licebat quidem secundas vel tertias agere nuptias, sed tamen non sine suspicione fiebat libidinis cujusdam intemperatæ, & ideo legitimam intemperantiam appellat. *Quasi illegitimæ.*]MSS. plerique & vetus ille Dan. *quasi legitimæ*. Nil verius. Nam legitima quædam intemperantia, sunt plura matrimonia, quod multis demonstrat eruditissimus Tertullian. legibus enim non prohibentur. Ea ratione Seneca divortia *legitima adulteria* vocat. Tertullianus apposite: *Continentia legem nuptiarum honorat; licentia temperat. Illa non cogitur, ista regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum.* Martialis:

Quæ toties nubit, non nubit, adultera lege est;
Offendar mœcha simpliciore minus.

Colerus.

Repudium.] Dicit hoc institutum apud antiquos servatum fuisse ad vicesimum & quingentesimum annum. Aulus Gellius dissentit à Valerio lib. IV. cap. III. Dicit enim: *Memoriæ traditum est quingentis* (Cujacius emendat sexcentis) *fere annis post Romam conditam nullas rei uxoriæ neque actiones, neque cautiones in urbe Roma, aut in Latio fuisse, quum profecto non desiderabantur, nullis etiam tunc matrimoniis divertentibus.* Servius quoque Sulpit. in lib. quem composuit de Dotibus, tum primum cautiones rei uxoriæ necessarias visas esse scripsit, cum Spurius Carbilius, cui Ruga cognomentum fuit, vir nobilis, divortium cum uxore fecit, quia

usque ad vicesimum & quingentesimum annum nullum intercessit. Primus autem Sp. Carvilius uxorem sterilitatis causa dimisit. Qui quanquam tolerabili ratione motus videbatur, reprehensione tamen non caruit: quia nec cupiditatem quidem liberorum conjugali fidei proponi debuisse arbitrabantur.

5. Sed quo matronale decus, verecundiæ munimento tutius

quia liberi ex ea corporis vitio non gignerentur, A. V. C. DXXIII. M. Attilio, P. Valerio Coss. atque is Carbilius traditur uxorem quam dimisit, egregie dilexisse, carissimamque morum ejus gratia habuisse, & jusjurandi religionem animo atque amori prævertisse, quod jurare à Censoribus coactus erat uxorem se liberorum habendorum gratia habiturum. Alio loco dicit idem Gellius hoc divortium fecisse de amicorum consilio, quod sterilis esset. Dionysius: *Quod autem lex*, ait, *hæc de mulieribus pulchre se habuerit, testis fuit diuturnitas: constat enim intra quingentos viginti annos nullum Romæ fuisse divortium, centesima & tricesima Olympiade, Consulibus M. Pomponio & C. Papyrio, qui primus uxorem suam dimisisse dicitur, Spurius Carbilius vir non obscurus, jurare coactus à Censoribus liberorum gratia se matrimonium colere: erat autem ei conjunx sterilis, quo tamen facto quoque ob necessitatem populo invisus fuit.* Oliv.

Sp. Carvilius.] Mire variant auctores in hoc nomine. Agellius *Sp. Carbilium Rugam* appellat. Plutarchus in Romulo *Sp. Servilium*. Idem probl. cap. 13. *Carbilium*. In comparatione Numæ & Lycurgi *Sp. Corvinum*, sed legendum ibi, Καρβίλιον. Plenius *Carvilium* & *Carbilium* promiscue. *Colerus.*

Vocanti.] Scilicet, *viro*. Quamvis nonnulli divortium fecerint, hoc tamen institutum servavêre, ut Matronarum corpora, quæ in jus vocarentur, ab obstetricibus non pertractarentur, ut pudicitiæ decus inviolatum maneret. hoc autem fiebat, quia mulier quæ sterilis esse dicebatur, non sua causa hoc fieri dicebat, & ideo adhibebantur obstetrices, quæ illius corpus pertractarent, sed earum quæ in jus vocabantur, non pertractabant. *Oliv.* Potest simpliciter intelligi, ne viro uxorem contrectare licitum esset.

Matronam.] Matrona dicta, quæ matrimonio viro est juncta, etsi liberi nondum sint nati. Ita eruditi nonnulli. Isidorus ait: *Matrona est mater primi pueri, quasi mater nati.* Idem fere affirmat lib. x. cap. ult. cum scribit: *Matrona est, quæ jam nupsit, & dicta matrona quasi mater nati, vel quia jam mater fieri potest: Unde & matrimonium dictum.* Distinguitur tamen inter matronam, matrem, & matremfamilias. Nam dictæ matronæ, quoniam convenerunt in matrimonium: matres, quia genuerunt: matresfamilias, quia per quandam juris solennitatem in familiam mariti transierunt. Festus Grammaticus tradit appellatas matronas, quibus stolas habendi jus erat. Apud eundem legas matronas à magistratibus non submoveri solitas, ne pulsari, aut contrectari viderentur, & ne gravidæ concuterentur. Sed nec viri earum sedentes cum uxoribus in vehiculo descendere cogebantur. Quod vittatæ incesserint castissimæ matronæ, instita etiam, hoc est, tenuissima fasciola stolam ambiente, indicat illud Ovidii 1. de arte amandi:

Este procul vittæ tenues, insigne pudoris,
Quæque tegis longos instita longa pedes.

dicitiæ honorabantur. Exiſtimabant enim eum præcipue matronæ ſincera fide incorruptum eſſe animum, qui depoſitæ virginitatis cubile pudicum egredi neſciret: multorum matrimoniorum experientiam, quaſi illegitimæ cujuſdam intemperantiæ ſignum eſſe credentes.

4. Repudium inter uxorem & virum, à Condita Urbe uſque

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura reſolvam:
Ille meos primus, qui me ſibi junxit, amores,
Abſtulit, ille habeat ſecum, ſervetque ſepulchro.

D. Hieronymus in Epiſt. x. ad Furiam de Camillorum gente: *Habes præterea generis tui grande privilegium, quod exinde à Camillo vel nulla vel rara veſtra familia ſcribitur, ſecundos noſſe concubitus; ut non tam laudanda ſis, ſi vidua perſeveres, quam execranda, ſi id Chriſtiana non ſerves, quod per tanta ſæcula Gentiles fœminæ cuſtodierunt.* Chryſoſtomus Homil. 2. in Epiſt. ad Titum: *Noſtis profecto omnes quod etſi per leges* (Romanas) *ſecundæ nuptiæ permittuntur, multis tamen eæ res accuſationibus patet.* Nec non quod ſcribit Plutarchus Problem. 99. his verbis: *Quid eſt quod publicis feſtis, veteri more, virgines non nubunt, viduæ nubunt? an quod virginibus decorum, viduis vero multis præſentibus fœdum nubere? felices namque ac ſanctæ primæ nuptiæ: ſecundæ vero triſtes & deteſtandæ. Pudet enim vivis adhuc eis, quibus antea nupſerant, alios accipere, mortuos autem lugent.*

Qui depoſitæ virginitatis cubile pudicum egredi neſciret.] Additur vulgo *poſt*, quod in MSS. non habetur. Atqui mire depravatus eſt locus, qui tolerabilior erit, ſi legas, *qui depoſitæ virginitatis cubile pudicum egredi neſciret.* Pighius.

Illegitimæ intemperantiæ.] Aliter, *legitimæ.* Quia licebat quidem ſecundas vel tertias agere nuptias, ſed tamen non ſine ſuſpicione fiebat libidinis cujuſdam intemperatæ, & ideo legitimam intemperantiam appellat. *Quaſi illegitimæ.*] MSS. plerique & vetus ille Dan. *quaſi legitimæ.* Nil verius. Nam legitima quædam intemperantia, ſunt plura matrimonia, quod multis demonſtrat eruditiſſimus Tertullian. legibus enim non prohibentur. Ea ratione Seneca divortia *legitima adulteria* vocat. Tertullianus appoſite: *Continentia legem nuptiarum honorat; licentia temperat. Illa non cogitur, iſta regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum.* Martialis:

Quæ toties nubit, non nubit, adultera lege eſt;
Offendar mœcha ſimpliciore minus.

Colerus.

Repudium.] Dicit hoc inſtitutum apud antiquos ſervatum fuiſſe ad viceſimum & quingenteſimum annum. Aulus Gellius diſſentit à Valerio lib. IV. cap. III. Dicit enim: *Memoriæ traditum eſt quingentis* (Cujacius emendat ſexcentis) *fere annis poſt Romam conditam nullas rei uxoriæ neque actiones, neque cautiones in urbe Roma, aut in Latio fuiſſe, quum profecto non deſiderabantur, nullis etiam tunc matrimoniis divertentibus.* Servius quoque Sulpit. in lib. quem compoſuit de Dotibus, tum primum cautiones rei uxoriæ neceſſarias viſas eſſe ſcripſit, cum Spurius Carbilius, cui Ruga cognomentum fuit, vir nobilis, divortium cum uxore fecit, quia

usque ad vicesimum & quingentesimum annum nullum intercessit. Primus autem Sp. Carvilius uxorem sterilitatis causa dimisit. Qui quanquam tolerabili ratione motus videbatur, reprehensione tamen non caruit: quia nec cupiditatem quidem liberorum conjugali fidei proponi debuisse arbitrabantur.

5. Sed quo matronale decus, verecundiæ munimento tutius

quia liberi ex ea corporis vitio non gignerentur, A. V. C. DXXIII. M. Attilio, P. Valerio Coss. atque is Carbilius traditur uxorem quam dimisit, egregie dilexisse, carissimamque morum ejus gratia habuisse, & jusjurandi religionem animo atque amori prævertisse, quod jurare à Censoribus coactus erat uxorem se liberorum habendorum gratia habiturum. Alio loco dicit idem Gellius hoc divortium fecisse de amicorum consilio, quod sterilis esset. Dionysius: *Quod autem lex*, ait, *hæc de mulieribus pulchre se habuerit, testis fuit diuturnitas: constat enim intra quingentos viginti annos nullum Romæ fuisse divortium, centesima & tricesima Olympiade, Consulibus M. Pomponio & C. Papyrio, qui primus uxorem suam dimisisse dicitur, Spurius Carbilius vir non obscurus, jurare coactus à Censoribus liberorum gratia se matrimonium colere: erat autem ei conjunx sterilis, quo tamen facto quoque ob necessitatem populo invisus fuit.* Oliv.

Sp. Carvilius.] Mire variant auctores in hoc nomine. Agellius *Sp. Carbilium Rugam* appellat. Plutarchus in Romulo *Sp. Servilium*. Idem probl. cap. 13. *Carbilium*. In comparatione Numæ & Lycurgi *Sp. Corvinum*, sed legendum ibi, Καρβίλιον. Plenius *Carvilium* & *Carbilium* promiscue. *Colerus.*

Vocanti.] Scilicet, *viro*. Quamvis nonnulli divortium fecerint, hoc tamen institutum servavêre, ut Matronarum corpora, quæ in jus vocarentur, ab obstetricibus non pertractarentur, ut pudicitiæ decus inviolatum maneret. hoc autem fiebat, quia mulier quæ sterilis esse dicebatur, non sua causa hoc fieri dicebat, & ideo adhibebantur obstetrices, quæ illius corpus pertractarent, sed earum quæ in jus vocabantur, non pertractabant. *Oliv.* Potest simpliciter intelligi, ne viro uxorem contrectare licitum esset.

Matronam.] Matrona dicta, quæ matrimonio viro est juncta, etsi liberi nondum sint nati. Ita eruditi nonnulli. Isidorus ait: *Matrona est mater primi pueri, quasi mater nati.* Idem fere affirmat lib. x. cap. ult. cum scribit: *Matrona est, quæ jam nupsit, & dicta matrona quasi mater nati, vel quia jam mater fieri potest: Unde & matrimonium dictum.* Distinguitur tamen inter matronam, matrem, & matremfamilias. Nam dictæ matronæ, quoniam convenerunt in matrimonium: matres, quia genuerunt: matresfamilias, quia per quandam juris solennitatem in familiam mariti transierunt. Festus Grammaticus tradit appellatas matronas, quibus stolas habendi jus erat. Apud eundem legas matronas à magistratibus non submoveri solitas, ne pulsari, aut contrectari viderentur, & ne gravidæ concuterentur. Sed nec viri earum sedentes cum uxoribus in vehiculo descendere cogebantur. Quod vittatæ incesserint castissimæ matronæ, instita etiam, hoc est, tenuissima fasciola stolam ambiente, indicat illud Ovidii 1. de arte amandi:

Este procul vittæ tenues, insigne pudoris,
Quæque tegis longos instita longa pedes.

tutius esset, in jus vocanti matronam corpus ejus attingere non permiserunt, ut inviolata manus alienæ tactu stola relinqueretur. Vini usus olim Romanis feminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur: quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Ceterum ut non tristis earum & horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis & auro abundanti, & multa purpura usæ sunt: & quo formam suam concinniorem

Inviolata stola.] Nolebant nec vestem quidem attingi mulieris in jus vocatæ, ut honor mulieris omnino servaretur. Et est *stola* proprie vestis muliebris ad talos usque demissa. *Stola.*] Stolam inter vestimenta muliebria annumeratam fuisse, testantur auctores, inter quos fuit Ulpianus: & autorem videtur habere locupletissimum Ciceronem in Antoniana secunda, in hæc verba, *Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti.* Cui sententiæ videtur accedere Vitruvius lib. 1. eum Cariatides matronas stolatas depingi ab antiquis ait, & pro columnarum ornamentis ad fulcienda ædificia rectas erigi. Nonnulli nulla alia ratione à veste differre putant, quam ea qua vestimentum ab indumento quis differre putaverit. *Baysius.*

Vini usus.] Unde Aulus Gellius de Noctibus Atticis dicit, non minori pœna affici consuevisse mulieres, quæ vinum bibisse deprehenderentur, quam si aut probrum, aut adulterium commisissent; pœnæ autem capitalis erat. Dionysius quoque lib. 1. *Delinquens,* inquit, *uxor in aliquo, judicem, & magnitudinis pœnæ dominum sortiebatur eum, qui læsus erat; cognati namque simul cum viro de his judicabant, in quibus erat corporis corruptio, de eo quod peccatorum omnium videtur Græcis minimum, si qua inventa esset mulier vinum bibens. Nam utraque hæc multari morte concessit Romulus.* Metellus, quia uxorem vinum bibisse deprehendit, eam interemit. Romæ autem, & in universo Latio, vino, quod prisca lingua *temetum* appellatur, mulieres abstinebant, unde etiam *abstemiæ* dictæ sunt: loram, passum, murrhinam pro vino bibebant, cognati eorum osculum afferebant, ut si vinum bibissent, deprehendere possent. *Oliver.* *Vini usus.*] Præter cæteros lege Arnobium lib. 11. Tertullianum Apologet. cap. 6. Huc & illa Varr. fragmenta refer l. 1. de vita pop. Rom. Quantopere abstemias mulieres voluerint esse, vel ex uno exemplo potest videri. Et iterum: *Antiquæ mulieres majores natu bibebant loram aut sapam, aut defrutum, aut passum, quam murrhinam quidam Plautum appellare putant.* Sarisberiensis Policrat. l. VIII. *Colerus.*

Auro abundanti.] Quorsum igitur illa Tertull. Apolog. cap 6. Cum aurum nulla norat præter unico digito, quem sponsus oppignorâsset pronubo annulo. Sed Tertullianus de ultima antiquitate loquitur. Nam postea præcipuum mulierum gestamen, aurum. Varro l. 1. de vita pop. Rom. *Auri pondo duo millia acceperunt ex ædibus sacris & matronarum ornamentis, à quibus postea id aurum & torques aureæ multæ relata Romam atque consecrata.* Coler.

Purpura.] Purpureus color est, qui nigricantis rosæ splendore sublucet. Cæterorum omnium colorum gratissimus, & tingendis vestibus maxime expetitus,

niorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt. Nulli enim tunc subsessores alienorum matrimoniorum oculi metuebantur: sed pariter & videre sancte, & aspici mutuo pudore custodiebantur.

6. Quoties vero inter virum & uxorem aliquid jurgii intercesserat, in sacellum Deæ Viriplacæ, quod est in Palatio, veniebant: & ibi invicem locuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita concordes revertebantur. Dea nomen hoc à placandis viris fertur assecuta: veneranda quidem, & nescio an præcipuis, sed exquisitis sacrificiis colenda: utpote quotidianæ ac domesticæ pacis custos, in pari jugo charitatis ipsa sui appellatione virorum majestati debitum ac feminis reddens honorem.

7. Hujusmodi inter conjuges verecundia, quid inter ceteras necessitudines, nonne apparet consentanea? nam ut minimo indicio maximam vim ejus significem, aliquandiu nec pater cum filio pubere, nec socer cum genero lavaba-

petitus, à purpura vocatus. Purpura enim piscis est ex concharum genere, vivit annis septenis, latet circa canis ortum tricenis diebus. Congregatur verno tempore, mutuoque attritu lentorem quendam veluti ceræ emittit, sed nobilem illum succum ad tingendas vestes in mediis faucibus habet, minimum liquoris est in candida vena, reliquum corporis sterile est. Vivas conantur capere, quia florem illum morientes cum vita evomunt. Majoribus purpuris detracta concha auferunt succum, minores frangunt Tyrii, & ita eorum rorem excipiunt, qui à loco Tyrius dicitur, quanquam in aliis quoque locis id fiat. *Perottus.* Punicum in purpura cernitur, præcipue Tyria ac rubente. Puniceum autem & Phœniceum colorem differre, ex Libanio ostendit Salmasius, atque eam ob causam Agellium reprehendit. Color enim Puniceus exuperantiam & splendorem ruboris ostendit, Phœnicius autem qualis immaturæ palmulæ. Vide Salmas. ad Solin. pag. 1330. & seq.

Cinere rutilarunt.] Plin. lib. XXVIII. cap. 1. *Gallorum hoc inventum rutilandis capillis cinere & sevo. Erant & ciniflones, qui calamistris in cinere calefactis capillos crispabant.*

Subsessores.] *Subsessor* proprie dicitur, qui dilitescit ad alium occidendum per insidias: nam *subsidere* dicuntur, qui vias obsident, ut per insidias viatores intercipiant. Virgilius:

——— *Subsedit adulter.*

Unde hoc loco pro oppressoribus alieni thori accipitur. *Oliver.*

Dea Viriplacæ.] Sacelli hujus meminit P. Victor, Regione X. Urbis Romæ, & in eadem Onuphrius Panvinius.

In Palatio.] Ædificia publica multa habuit Capitolinus Mons, quorum hodie ne ruinas quidem per vineta, quæ ibi consita, discernere licet. Vide Marlian. lib. II. Topogr. Rom. lib. XXI.

Pari jugo.] Conjunctione & pari copula viri & uxoris.

vabatur. Manifestum igitur est tantum religionis sanguini & affinitati; quantum ipsis Diis immortalibus tributum: quia inter ista tam sancta vincula, non magis, quàm in aliquo sacrato loco nudare se, nefas esse credebatur.

8. Convivium etiam solenne majores instituerunt, idque Charistia appellaverunt, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: ut si qua inter necessarios querela esset orta, apud sacra mensæ, & hilaritatem animorum, fautoribus concordiæ adhibitis tolleretur.

9. Senectuti juventus ita cumulatum & circumspectum hono-

Charistia.] Ovid. lib. I. Fast.

Proxima cognati dixêre Charistia cari,
Et venit ad socios turba propinqua Deos.

VIII. Kalendas Martias erant Charistia. Bene Kalendarium Constantini Magni:

IX. FERALIA.
VIII. CHARISTIA.
VII. TERMINALIA.

Omittit hæc festa vetus Romanum: miror. In Rurestri, post Parentalia & Lupercalia, legitur, CARA COGNAT. mallem, CARI COGNAT. id est, *Caristia cognatorum.* Dies ille totus deditus conviviis. hinc eundem, *Festum epularum* dixerunt. Sed mea hæc suspicio: nam hoc nomine diutius dies, quo Petrus Apostolus cathedram in Antiochia erexit, vulgo dictus est: incidit ille in idem tempus, quo celebrata antiqua Charistia. *Neapolis ad Fastos Ovidii.*

Sacra mensæ.] Epulas. Nam omnia, quæ mensis apponuntur sacrata putabantur, quia ex his antequam vescerentur, primitias semper Deo offerebant. *Sacra mensæ.*] Mensæ antiquis erant sacræ. Synesius Epist. 57. τράπεζα μὲν ἱερόν τι χρῆμα, δι' ἧς ὁ θεὸς τιμᾶται φίλιός τε καὶ ξένιος, id est, *mensa sacra quædam res est, per quam Deus amicitiæ conciliator atque hospitalis honoratur.* Et Arnobius lib. II. *Sacras facitis mensas salinorum appositu & simulachris Deorum.* Thysius.

Senectuti juventus.] Apud antiquissimos Romanorum neque generi neque pecuniæ præstantior honos tribui quàm ætati solitus: majoresque natu à minoribus colebantur, ad Deûm prope & parentum vicem: atque in omni loco, inque omni specie honoris, priores potioresque habiti. à convivio quoque, ut scriptum est in antiquitatibus, seniores à minoribus domum deducebantur: eumque morem accepisse Romanos à Lacedæmoniis traditum est: apud quos Lycurgi legibus major rerum omnium honos majori ætati habebatur. Sed postquam soboles civitati necessaria visa est, & ad prolem populi frequentandam, præmiis atque invitamentis usus fuit: tum antelati, quibusdam in rebus, qui uxorem, quique liberos haberent, senioribus neque liberos, neque uxores habentibus. Sic capite septimo legis Juliæ, priori ex Consulibus fasces sumendi potestas fit: non qui pluris annos natus est, sed qui pluris liberos quam collega aut in sua potestate habet, aut bello amisit. Sed si par utrique numerus liberorum est, maritus, aut qui in numero maritorum est, præfertur: si vero ambo, & mariti, & patres totidem liberorum sunt, tum ille pristinus honos instauratur, & qui major natu est, prior fasces sumit. Super his autem, qui aut cœlibes ambo sunt, aut parem numerum filiorum habent, aut mariti sunt, & li-

honorem reddebat, tanquam majores natu adolescentium communes patres essent. Quocirca juvenes, Senatus die, utique aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum ad curiam deducebant, affixique valvis exspectabant, donec reducendi etiam officio fungerentur. Qua quidem voluntaria statione, & corpora & animos ad publica officia impigre sustinenda roborabant, brevique progressu morarum in lucem virtutum verecundia & laboris meditatione, ipsi doctiores eunt. Invitati ad cœnam diligenter quærebant, quinam ei convivio essent interfuturi: ne senioris adventum discubitu præcurrerent: sublataque mensa priores consurgere & abire patiebantur. Ex quibus apparet cœnæ quoque tempore quam parco, & quam modesto sermone his præsentibus soliti sint uti.

10. Ma-

& liberos non habent, nihil scriptum in lege de ætate est. Soliros tamen audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere, aut longe ætate prioribus, aut nobilioribus multo, aut secundum consulatum ineuntibus. *A. Gellius.*

Aliquem ex patribus.] Vixisse etiam majori ex parte adolescentiæ cum senioribus juventutem, indicat Varro apud Nonium, cujus locum vulgo corruptum, sic lego: *Multo praditi pudore & pudicitia adolescentes, vixerunt cum majore parte ejus gradius antequam stipendia facerent.* Vitiose etiam scriptum fuerat, *Varro lib. II. de vita pop. Rom.* pro, *lib. I.* Nam lib. I. de Patribus scripserat; secundo, de victu pop. Rom. ut ipse profitetur alibi Varro: *Primo de re familiari, ac patribus, secundo de victuis consuetudine primigenia, tertio de disciplinis priscis.* Coler.

Voluntaria statione] Statio pro vigilia sive excubiis μεταφορικῶς. Nam apud Suetonium & alios pro excubiis militaribus accipitur, ut & à ICto lib. 3. ff. de re mil. Haud vulgari significatu, Statio hæreditatum dicitur in veteri lapide: PETRONIAE. SABINAE. FILIAE. L PETRONI. SABINI. PROCVRATOR. AVGG. STATIONIS. HEREDITATVM. *Idem.*

Brevique progressu, &c.] Mire contaminatus est locus. Vulgo: *Brevique processu morarum claram in lucem virtutum suarum.* MSS. libri omnes *claram* omittunt: Susianus *morarum* quoque, cui accedit item Pulmannianus. Quæ sane duo vocabula omitti possunt, nec minus vox *suarum*: ex ineptis enim glossis hæc inserta videntur. In tota quidem hac sententia vix quicquam est quod satisfacit: in cæteris vero quæ sequuntur, Pulmanni codex præferendus vulgatis, ubi sic habet, *Verecundia & laboris meditatione ipsi doctiores eunt.* Restaurari itaque potest utcumque sententia, partim ex Coloniensi, partim ex aliis jam dictis codicibus: *Brevique progressu morarum in lucem virtutum verecundia, & laboris meditatione ipsi doctiores eunt.* Pigh. Placet magis lectio Lipsiana: *Brevique processurarum virtutum verecunda & laboriosa meditatione, ipsi*

10. Majores natu in conviviis ad tibias egregia superiorum opera carmine comprehensa pangebant, quo ad ea imitanda juventutem alacriorem redderent. Quid hoc splendidius, quid etiam utilius certamine? pubertas canis suum honorem reddebat: defuncta virium cursu ætas, ingredientes actuosam vitam favoris nutrimentis prosequebatur. Quas Athenas, quam scholam, quæ alienigena studia huic domesticæ disciplinæ prætulerim? Inde oriebantur Camilli, Scipiones, Fabricii, Marcelli, Fabii: ac ne singula imperii nostri lumina percurrendo sim longior, inde, inquam, cœli clarissima pars Divi fulserunt Cæsares.

CAP. II.

ne, ipsi doctiores erant. Apud Sarisberiensem talis lectio: *Brevique processu in lucem virtutum suarum verecunda laboris meditatione, &c.* Coler.

Ad tibias.] Tullius l. 1. Tusc. Quæst. *Sero igitur Poëtæ nostris vel agniti, vel recepti: quamquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus.* Item eodem libro Quæst. IV. *Nam cum carminibus soliti illi esse dicantur, & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas à cogitationum intentatione, cantu, fidibusque ad tranquillitatem traducere, gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ad tibias.*] Erat tibia dextra vel recta: & sinistra seu obliqua; dextra erat tota ex osse vel buxo; sinistræ erat codon ex cornu adnexum. Vide Hesychium.

Superiorum opera.] Hoc unicum priscorum illorum Italorum Historiarum & Annalium genus: nec canere tantum, sed etiam narrare solebant pueris majorum fortia facta. Servius ad 1. Æneid. *Apud veteres Historiæ hoc genus fuit, ut majores natu antea acta posteris indicarent, quod hic indicat locus.* Lucan. apertius cum esset de Antæo locuturus, ait:

Cognita per multos docuit rudis incola patres.

Idem Hispanos olim factitâsse in procinctu, docet idem Servius ex Sallustio. De Germanis Tacitus. *Coler.*

Pangebant.] Canebant.

Defuncta.] Aliter effœta, id est, viribus exhausta.

Camilli, &c.] Notissima Virtutis nomina apud Romanos.

Cœli clarissima pars.] Qui in cœlos translati esse putantur.

Terti

CAP. II.

DE MAGISTRATUUM ATQUE ORDINUM OFFICIIS, ET INSTITUTIS.

1. *Senatus Rom. fides & taciturnitas.*
2. *Auctoritas Magistratuum & observantia linguæ Latinæ.*
3. *C. Marius eloquentiam spernens.*
4. *Majestas consularis.*
5. *Constantia legatorum Rom.*
6. *Vigilantia Senatus.*
7. *Diligentia Tribunorum Plebis.*
8. *Abstinentia Magistratus.*
9. *Equitum Rom. probatio & Lupercalia.*

1. ADeo autem magna charitate patriæ omnes tenebantur, ut arcana consilia P. Conscriptorum multis seculis nemo senator enuntiaverit: Q. Fabius Maximus tantummodo, & is ipse per imprudentiam, de tertio Punico bello indicendo, quod secreto in curia erat actum, P. Crasso, rus petens, domum reverenti in itinere narravit, memor eum triennio ante Quæstorem factum, ignarusque non-

Tertio Punico bello.] Sæpius agitatum est de tertio Punico bello, & tertio dixi, quia fuit primum & secundum. Primum quod confecit C. Luctatius, in quo Marcus Attilius Regulus captus fuit, & gravi supplicio affectus. Secundum, cui finem imposuit Scipio Africanus superior. Tertium P. Scipio Africanus inferior confecit. Constat sæpius agitatam fuisse hanc rem in Senatu, quia duo præstantissimi viri inter se dissentiebant; Cato scilicet & P. Scipio Nasica: nam Cato sentiebat bellum inferendum, & succedente victoria evertendam esse Carthaginem, quæ sæpe fœdera frangeret totiesque rebellaret. At Scipio contra relinquendam esse, ut bellum illud exercitatio quædam foret juventuti Romanæ, quæ bellis assueta, otiosa esse nullo modo posset. Verebatur enim id futurum quod evenit, ne subacta Carthagine, debellatisque exteris gentibus, cum deessent hostes, in se ipsos arma converterent; tamen secundum M. Catonis sententiam factum est Senatusconsultum, ut bellum Carthaginiensibus inferretur, & subacta Carthago everteretur. *Oliver.*

Memor.] Dicit quare per imprudentiam hoc fecerit Fabius: credebat enim hunc in numerum Senatorum electum, quia meminerat triennio ante fuisse Quæstorem, & post Quæsturam patebat aditus ad ordinem Senatorium. *Idem.*

Censoribus.] Marcus Varro in satyra Menippea, quæ Ἱπποκύων inscripta est, equites quosdam dicit pedarios appellatos: videturque eos significare, qui nondum à censoribus in senatum lecti erant, senatores quidem non erant; sed quia honoribus populi usi quidem erant, in senatum veniebant & sententiæ jus habebant; nam & curulibus magistratibus functi, qui nondum à censoribus in senatum lecti erant, senatores non erant: & quia in postremis scripti

nondum à Cenſoribus in ordinem ſenatorium allectum: quo uno modo his, qui jam honores geſſerant, aditus in curiam dabatur. Sed quamvis honeſtus error Fabii eſſet, vehementer tamen à conſulibus objurgatus eſt. Nunquam enim taciturnitatem, optimum ac tutiſſimum adminiſtrandarum rerum vinculum, labefactari volebant. Ergo cum Aſiæ rex Eumenes, amantiſſimus noſtræ Urbis, bellum à Perſe adverſus pop. Rom. comparari ſenatui nuntiaſſet; non ante ſciri potuit, quid aut ille locutus eſſet, aut patres reſpondiſſent, quam captum Perſen cognitum eſt. Fidum erat, & altum reip. pectus Curia, ſilentiique ſalubritate munitum, & vallatum undique: cujus limen intrantes, abjecta privata charitate publicam induebant. Itaque non dicam unum, ſed neminem audiſſe crederes, quod tam multorum auribus fuerat commiſſum.

2. Magiſtratus verò priſci quantopere ſuam populique Romani majeſtatem retinentes ſe geſſerint, hinc cognoſci poteſt, quod inter cetera obtinendæ gravitatis indicia, illud quoque magna cum perſeverantia cuſtodiebant, ne Græcis unquam, niſi Latine reſponſa darent. Quinetiam

ipſa

ſcripti erant, non rogabantur ſententias, ſed, quas principes dixerant, in eas diſcedebant. Hoc ſignificabat edictum, quo nunc quoque conſules, quum Senatores in curiam vocant, ſervandæ conſuetudinis cauſa tralatitio utuntur. Verba edicti hæc ſunt: SENATORES. QVIBVS. Q. IN. SENATV. SENTENTIAM. DICERE. LICET. Verſum quoque Laberii, in quo id vocabulum poſitum eſt, notari juſſimus, quem legimus in mimo, qui (Scriptura) inſcriptus eſt:

Caput ſine lingua pedaria ſententia eſt.

A. Gellius.

Objurgatus.] Increpitus. Jurgium inter amicos, lis inter inimicos.

Ergo cum, &c.] Contigit A. V. DXXCI.

Eumenes.] Pergamenorum Rex, quem Florus ſocium & commilitonem populi Romani vocat, qui Antiochum apud Sardes ingenti prælio ſuperavit. Vide Strabonem lib. XIII.

Perſe.] Vide ſupra p. 49.

Fidum erat & altum reip. pectus curia, ſilentiique ſalubritate munitum.] Omnes veteres libri, pro, *cura*, *curia*, ſcribunt. Nec male. namque aptiſſima comparatione, *Curiam*, in qua tractantur conſilia, pectus reipubl. appellat. Atque ita legendum eſſe, verba ejus ſequentia demonſtrant, cum dicit, *Cujus limen intrantes*, Pighius.

Munitum & vallatum.] Tranſlatio ſumpta ab oppidis & caſtris, quæ muniuntur & vallantur.

Ne Græcis unquam.] Legitur in Verrinis, quod Cicero dicit ſe accuſatum fuiſſe, quod, cum Syracuſis eſſet, Sena-

t

ipsa linguæ volubilitate, qua plurimum valent, excussa, per interpretem loqui cogebant; non in urbe tantum nostra, sed etiam in Græcia, & Asia: Quo scilicet Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Nec illis deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re pallium togæ subjici debere arbitrabantur: indignum esse existimantes, illecebris, & suavitate literarum imperii pondus & auctoritatem domari.

3. Quapropter non es damnandus rustici rigoris C. Mari, qui gemina lauro coronatam senectutem tuam Numidicis & Germanicis illustrem trophæis, victor devictæ gentis facundia politiorem fieri noluisti. credo ne alieni-

gena

tui Syracusano Græce locutus esset. *Ne Græcis unquam.*] Tiberius etiam princeps hujus moris ita fuit observans, ut in Senatu nescio quid Græce dicturus, veniam petierit, teste Tacito. Simile de Claudio narrat Suetonius. A prætoribus Decreta Latine interponi debere ait Tryphonius lib. XLVIII. D. de re jud. adde Cic. IV. Verrin. Tantum omnino suæ linguæ tribuerunt Romani, ut beneficii loco ejus usum alienigenis expensum tulerit, quod de Cumanis apud Livium legimus. *Coler.*

Pallium togæ.] Tunicæ toga superinduebatur, vel tunicis potius. Erat autem Romanorum, quemadmodum pallium Græcorum: unde Comœdiæ togatæ dictæ, quæ Romanorum: palliatæ, quæ Græcorum. Solis autem Romanis civibus licuit olim toga uti: & sane fuit tempus cum fex vulgi non temere unquam Romæ toga uteretur, sed sola tunica. Togam Plutarchus τήβεννον, Athenæus τήβενναν vocat cap. 9.

Imperii pondus & auctoritatem domari.] V. C. *domari*, pro, *donari*, legunt. Optime. *Pighius. Domari.*] Satin' Latine? haud reor. Lego ex lib. Dan. *Indignum esse existimantes, illecebris & suavitati literarum imperii pondus & auctoritatem donare.* Coler.

Damnandus rigoris rustici.] Additur vulgo, *Crimine*; quod superest, nec habetur in Cauch. cod. videturque ab aliquo ludimagistro insertum operi. *Pighius.*

Gemina lauro.] Quia triumphantes coronati albis equis junctis in Capitolium, præcedentibus captivis, & subsequente exercitu, & universo fere populo vehebantur.

Numidicis.] Nam in Numidia Jugurtham vicit, & provinciam illam Romano subegit imperio.

Germanicis.] Quia Gallos, Theutonas, Senones, Cimbros, & Tigurinos, qui inundatione aquarum patria pulsi, cum in Italiam descendissent cum liberis & conjugibus eo animo, ut aut novas sedes impetrarent, aut pulsis Romanis, ipsi regnarent, is virtute sua fudit atque delevit, Theutonas priores aggressus apud Sextias aquas sub ipsis Alpium radicibus: Cimbros deinde in Italia inter Veronam & Tridentum, in campo quem Canidium vocant, sive Sanidium. Plinius lib. de Viris illustr. *C. Marius*, inquit, *septies Consul, Arpinas, loco humili natus, primis honoribus per ordinem functus, legatus Metello in Numidia criminando Consulatum adeptus, Iugurtham ante currum egit; in*

proximum

gena ingenii exercitatione, patrii ritus ſervus transfuga exiſteres. Quis ergo huic conſuetudini, qua nunc Græcis actionibus aures curiæ exſurdantur, januam patefecit? ut opinor, Molo rhetor, qui ſtudia M. Ciceronis acuit. Eum namque ante omnes exterarum gentium in ſenatu ſine interprete auditum conſtat. Quem honorem non immerito cepit, quoniam ſummam vim Romanæ eloquentiæ adjuverat. Conſpicuæ felicitatis Arpinum, ſive unicum literarum glorioſiſſimum contemtorem, ſive abundantiſſimum fontem intueri velis.

4. Maxima autem diligentia majores hunc morem retinuerunt, ne quis ſe inter conſulem & proximum lictorem, quamvis officii cauſa una progrederetur, interponeret: filio duntaxat, & ei puero, ante patrem conſulem, ambulandi jus erat. Qui mos adeo pertinaciter retentus eſt, ut Q. Fabius Maximus quinquies Cos. vir etiam pridem ſummæ

proximum annum Conſul ultro factus, Cimbros in Gallia apud aquas Sextias, Theutonas in Italia in Campo Sanidio vicit, deque his triumphavit. Oliver.

Servus transfuga exiſteres.] Cur, *ſervus transfuga*? an non transfugiunt & liberi? Bene emendo, *ſerus transfuga*. Senex, inquit, tu Mari, & poſt duplices triumphos Græcam linguam diſcere ſpreviſti; ne ſero velut transfugio te canoſque tuos dehoneſtares. *Lipſius.*

Exſurdantur.] Obtunduntur.

Molo.] Orator Alabandenſis, qui Rhodi claruit Ciceronis ætate, cujus meminit Plutarchus in vita Ciceronis, & Strabo lib. XIV.

Conſpicuæ felicitatis.] Dicit invenire ſe Arpinatem ſummæ felicitatis fuiſſe, ſive illum contemptorem literarum dixeris, ſive amatorem: nam uterque de municipio Arpinate fuerant, Cicero ſcil. & C. Marius. *Oliv.* *Conſpicuæ felicitatis Arpinas.*] Lege *Arpinum.* Municipium enim illud commendat, quod C. Marium, & M. Ciceronem produxerit, illum contemptorem, hunc fontem literarum. *Pighius.*

Maxima autem.] Semper Conſules Romanos XXIV. lictores præcedebant, & ſecures virgarum faſciculis alligatas geſtabant.

Q. Fabius Maximus.] Fuit is ex Fabiorum familia. Fabii autem fuere Romani nobiliſſimi ſimul ac potentiſſimi, qui bellum adverſus Vejentes ſoli cum ſuis clientibus & ſervis in ſe receperunt: cumque ex levibus aliquot præliis ſæpius victoriam reportâſſent, tandem ad Cremeram fluvium inſidiis circumventi, ad unum omnes capti ſunt. Ovid. lib. II. Faſt. Ex tanta Fabiorum clade unus tantum ſuperfuit, qui nondum armis per ætatem idoneus, in urbe relictus erat: ex cujus ſanguine per longam nepotum ſeriem natus fuit Fabius ille Maximus, qui Dictator adverſum Annibalem creatus, cunctabunda quadam prudentia rem Romanam, aliorum Imperatorum temeritate labefactatam, primus reſtituit, adeo ut veriſſime de eo Ennius dixiſſe feratur:

Unus

summæ auctoritatis, & tunc ultimæ senectutis, à filio consule invitatus, ut inter se & lictorem procederet, ne hostium Samnitum turba (ad quorum colloquium descendebant) elideretur, id facere noluerit. Idem præstitit ille Fabius,

Vnus homo nobis cunctando restituit rem.
Sed, qui primus Fabius, dictus est Allobrox, quod apud flumen Isarum Allobrogum regem cæcidisset. *Q. Fabius Maximus.*] Qui Fabiæ gentis ortum à capite repetunt, ad Aborigines primos Latii populos originem generis, stirpem ad Fabium Herculis filium referunt, ut scribit Plutarchus in Maximo. Habuit hæc gens familias præcipuas quatuor. Prima eorum est, qui Vibulani, altera qui Ambusti, tertia qui Maximi, postrema eorum, qui Pictores nominati sunt. Vibulani à Vibone forsan oppido, quod in Brutiis condidit Hercules. Ambusti, auctore Festo, dicti sunt à Fabio Eburno, quod fulmine ambustus sit. Maximi a Q. Fabio Rulliano, qui censor cum P. Decio, omnem forensem turbam secretam in quatuor tribus conjecit, Urbanasque appellavit. Quæ res adeo gratis animis accepta est, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac temperatione ordinum adeptus sit. Livius lib. IX. Pictores autem dicti sunt à Q. Fabio C. F. qui primus ædem Salutis pinxit. Plin. lib. XXXV. cap. 4. Hic libet monumentum Q. Fabii Maximi subjicere: Q. FAB. MAX. DICTATOR. BIS. COS. V. CENSOR. INTERREX II. ÆD. CVR. Q. II. TRIB. MILITVM. PONT. AVGVR. PRIMO CONSVLATV LIGVRES SVBEGIT. EX HIS TRIVMPHAVIT. TERTIO ET QVARTO ANNIBALEM COMPLVRIBVS VICTORIIS FEROCEM SVBSEQVENDO COERCVIT. DICTATOR MAGISTRO EQVITVM MINVCIO, CVIVS POP. IMPERIVM CVM DICTATORIS IMPERIO ÆQVAVERAT, EXERCITVI PROFLIGATO SVBVENIT, ET EO NOMINE AB EXERCITV MINVCIANO PATER APPELLATVS EST. CONSVL QVINTVM TARENTVM CEPIT. TRIVMPHAVIT. DVX ÆTATIS SVAE CAVTISSIMVS, ET REI MILITARIS PERITISSIMVS HABITVS EST. PRINCEPS IN SENATV DVOBVS LVSTRIS FACTVS EST. Vide *Streinium.* Fulvius quoque Ursinus Labeones vocat in hac familia; nam in Denariis antiquis videre est: Q. FABIVS LABEO. Prætor anno DLVIII. ex Creta insula navalem egit. Idem anno DLXX. Consul fuit cum M. Claudio Marcello, & anno DLXXIII. Pontifex factus est. Hunc scribit Cicero lib. I. Offic. & ad Q. Fratrem arbitrum Nolanis & Neapolitanis datum de finibus à Senatu: agrum de quo lis erat adjudicâsse populo Rom. Hæc obiter his adjungere visum fuit.

Idem præstitit.] Inter cætera majorum instituta illud quoque memoratu dignum est, quod neminem voluêre ad Consulem equo insidentem venire, sed honoris gratia, antequam Consuli appropinquâssent, descendere: quod exemplo ejusdem Fabii comprobat, qui, cum legatus ad filium Consulem missus esset, atque illi filius honoris gratia obviam prodisset, nec præmisisset lictorem, qui juberet se quamprimum equo descendere, & filio peditem præsto esse, indignatus noluit sponte descendere, quod ubi animadvertit filius, jussit proximo lictori, patri ut imperaret ad se peditem venire: quod summopere laudavit pater, & simul paruit edicto filii. Aulus Gellius lib. 2. c. 2. *Facti Consules Sempronius Gracchus, iterum Q. Fabius Maximus filius ejus, qui priore anno erat Consul, ei Consuli pater Procos. obviam in equo vectus venit, neque descendere voluit, quia pater erat, & quia*

bius, qui à Senatu legatus ad filium Consulem Suessam missus: postquam animadvertit eum ad officium suum extra oppidum processisse, indignatus quod ex lictoribus XI. nemo se equo descendere jussisset, plenus iræ sedere perseveravit:

quia inter eos sciebant maxima concordia convenire, lictores non ausi sunt descendere jubere; ubi juxta venit, tum Consul ait; Descendere jube, &c. Oliverius. *Idem à Senatu legatus missus ad filium Consulem Suessam.*] Gogor hic rursum conqueri de temeritate ac imperitia librariorum, qui, ut contraherent in angustum historias, duorum Fabiorum, Rulliani & Verrucossi acta tempore diversissima, errore vel socordia eidem adscripserunt; atque auctorem nostrum, velut & aliis sparsim locis, frequentissime male multatum mutilârunt, ablatis aliquot verbis, ut de priore Fabio Rulliano intelligerentur, quæ de posteriore Verrucosso haud dubie scripsit, atque ex duobus exemplis unum compingeretur. Campense exemplar nobis utcumque detegit ejus vulneris cicatricem quandam, in quo sic habetur, *Idem præstitit Fabius à Senatu legatus ad filium* Cos. *missus.* Indicat eandem & manifeste Cauchianus codex, cum dicit, *Idem qui à Senatu legatus ad filium*: ubi particula, *qui*, de alio Fabio loqui Valerium docet. Ex his omnino conjicio, unius vocabuli additione plenum Valerii sensum restitui posse, si legamus, *Idem præstitit ille Fabius, qui à Senatu legatus ad filium Consulem Suessam missus.* Atque eo modo Valerium de Q. Fabio Verrucosso loqui intelligemus, qui, ut refert item Livius, filio Consuli legatus ad Suessulam in castra venit bello Punico secundo. Prior autem Q. Fabius Rullianus octuaginta circiter annis antea filio Consuli Fabio Gurgiti legatus fuerat bello Samnitico, velut ex Annalibus constat latius. *Pighius.* Contigit A. V. DXL.

Suessam.] Infra Teanum versus occasum Solis hiberni est Suessa opidum, cognomine Aurunca sive Auruncorum; ad discrimen Suessæ Pometiæ sive Pometiorum; quæ erat in Volscis. At quia illa Pometia jam inde ab Tarquinio Superbo eversa, plerumque hæc in Auruncis simpliciter auctoribus dicitur Suessa, sine cognomine. Plinius lib. III. cap. V. *Intus coloniæ, Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum.* Silius lib. VIII.

——— Nec, monte nivoso
Descendens, Atina aberat: detritaque bellis
Suessa; atque à duro Frusino haud imbellis aratro.

Antiquum epigramma:

Hic nunc Campanas moderator sublevat urbeis,
Unde ergo & populi statuam tribuêre Suessæ.

Vulgò nunc vocatur *Sessa*. De origine ejus ita Livius lib. VIII. *C. Sulpicio Longo, P. Ælio Pæto, consulibus, inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci à T. Manlio Consule in deditionem accepti, nihil deinde moverant. eo petendi auxilii à Romanis causa justior fuit. Sed priusquam Consules ab Urbe exercitum educerent, fama adfertur, Auruncos metu opidum deseruisse; profugosque cum conjugibus ac liberis, Suessam communisse, quæ nunc Aurunca adpellata, mœnia antiqua eorum urbemque à Sidicinis deletam.* Cluver. Est & Suessula non procul ab Acerris.

Officium suum.] Id est, sibi patri exhibendum.

Extra oppidum processisse, indignatus quod ex lictoribus XI. *nemo, &c.*] Ita in MSS. melius. Vulgo: *Extra oppidum processisse, indignatus quoque quod ex lictoribus nemo.* Nam de numero lictorum

veravit: Quod cum filius sensisset, proximo lictori ut sibi appareret, imperavit. cujus voci Fabius continuo obsecutus: Non ego, inquit, fili summum imperium tuum contempsi, sed experiri volui, an scires consulem agere: Nec ignoro quid patriæ venerationi debeatur: verum publica instituta privata pietate potiora judico.

5. Relatis Fabiorum laudibus, offerunt se mirificæ constantiæ viri: qui legati à senatu Tarentum ad res repetendas missi, cum gravissimas ibi injurias accepissent, unus etiam urina respersus esset, in theatrum (ut est consuetudo Græciæ) introducti, legationem quibus acceperunt verbis peregerunt: De his, quæ passi erant, questi non sunt, ne quid

rum etiam Livius ita: *Præter undecim fasces equo prævectus senex, ut Consulem animadvertere proximum lictorem jussit, &c.* Vix quicquam dubito, quin ex Livio Valerius hæc ambo exempla desumpserit, sed prius de Q. Fabio Rulliano, temporis injuria cum undecimo libro historiæ Livianæ intercidit. *Pighius.*

Appareret.] Præsto adesset: nam *apparere*, inter alia, *præsto adesse* quoque significat. Unde *apparitores* dicti prætorum ministri. *Oliver.*

Relatis Fabiorum.] Vulgo, *Relatis Q. Fabii laudibus.* Contigit A. V. CDLXXI.

Tarentum.] Florus: *Tarentus*, inquit, *etiam Lacedæmoniorum opus Calabriæ quondam, & Appuliæ totiusque Lucaniæ caput, cum magnitudine & muris portuque nobili, tum mirabilis situ; quippe in ipsis Adriatici maris faucibus posita, in oras nostras, Histriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam vela dimittit. Imminet portui ad prospectum maris positum majus theatrum, quod quidem causa miseræ civitati fuit omnium calamitatum. Ludos forte celebrabant, cum ad remigantem litori Romanam classem inde vident, atque hostem rati emicant, sine discrimine insultant. Qui enim, aut unde, Romani? Nec satis. Aderat sine mora querelam inferens legatio; hanc quoque fœdè per obscœnam turpemque dictu contumeliam violant. Hinc bellum. Sed apparatus horribilis, quum tot simul populi pro Tarentinis consurgerent, omnibusque vehementior Pyrrhus, &c. Tarentum.*] Calabriæ hæc sive magnæ Græciæ urbs est. Suidas & Ælianus in Militaribus adscribit Tarentum Siciliæ. Ex quo patet, hujus tempore hanc Italiæ partem (ut nunc quoque) Siciliam appellatam. In regum titulis enim utriusque Siciliæ memoria est. Taras appellatur Straboni & Ptolemæo. Romanam coloniam esse, ex Strabone & Plutarcho discimus. Oebalia à Virg. vocatur, teste Servio. Sed arcem Tarentinam sic vocari annotavit Philargyrus. Tarento hodie vocatur. Tarentini aliquando Spurii vocati sunt, ut scribit ex Trogo Justinus lib. XX. Partheniatas vocatos scribit Servius ad III. Æneid. item Phalantiades à Phalanto quodam cive eorundem celeberrimo, ut tradit Stephanus. *Ortel.* Vide & Strabonem lib. VI. & Plinium III. IC. præcipue vero Cluver. Ital. lib. IV.

Græciæ.] Nam illa quondam magna Græcia appellata est.

quid ultra ac mandatum esset, loquerentur: insitusque pectoribus eorum antiqui moris respectus dolore, qui ex contumelia gravissimis nascitur & sentitur, convelli non potuit. Finem profecto fruendarum opum, quibus ad invidiam diu abundaveras Tarentina civitas, quæsisti. Nam dum horridæ virtutis in seipsum connexum stabilimentum, nitore fortunæ præsentis inflata fastidiose æstimas, in prævalidum imperii nostri mucronem cæca & amens irruisti.

6. Sed ut à luxu perditis moribus, ad severissima majorum instituta transgrediar, antea senatus assiduam stationem eo loci peragebat, qui hodie quoque Senaculum appella-

Insitus pectoribus eorum antiqui moris respectus.] Vulgo, *intimis*. In MSS. aliquibus, *Intusque*, legitur. In Campensi rectissime, *Insitusque*, quemadmodum & in Gemblacensi. *Pighius.*

Qui ex contumelia gravissimus.] In Wincheliano copiosius, quam vulgo, *gravissimus nascitur & sentitur.*

Finem profecto.] Sicut legimus in historia, nullus unquam in urbem pulchrior aut speciosior triumphus intravit. Ante hunc diem nil nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum & fracta Samnium vidisses arma. Tunc si captivos aspiceres, erant Molossi, Thessali, Macedones, Brutius, Appulus, atque Lucanus. Si pompas, aurum, argentum, purpura, signa, tabulæ, Tarentinæque deliciæ, sed nihil libentius pop. Rom. aspexit, quam illas, quas timuerat cum curribus suis belluas, quæ non nisi submissis cervicibus victores equos sequebantur, ut loquitur Florus.

Tarentina civitas.] Mollitie nobilis civitas, adeo ut plures festos dies apud eos fuisse dicat Strabo, quam alios. Vide Flor. lib. 1. cap. x.

Virtutis, &c.] Scilicet Romanæ. In seipsum connexum ideo dicit, quia nullo extrinsecus adminiculo virtus indiget, sed seipsa contenta est: nam Romani tantas vires habebant, ut per se bellum sine aliorum auxilio gerere possent. Hoc ideo dicit, quia Tarentini multorum populorum & civitatum armis adjuti fuêre: nam Molossi, Thessali, Macedones, Brutii, Campani, Appuli, Lucani, atque ipse clarissimus Græciæ Rex Pyrrhus pro Tarentinis incitatissimo animo consurrexerunt, & socia arma junxerunt. Romani suis contenti opibus & armis adversus tot populorum potentiam non solum audacter, sed etiam feliciter bellum gessere. *Oliver.*

Sed ut à luxu.] Valerius, quia videbatur quodammodo ab eo egressus esse quod instituerat, inquit, quia diximus de luxu Tarentinorum, & eorum superfluitate, quæ illos ad eam insaniam deduxerit, ut Romanos irritare auderent, nunc revertar ad rigidissima majorum nostrorum instituta. *Oliver.*

Eo loci.] Lego cum lib. Dan. *Eo loci peragebant.* Et paulo post, *Hodieque.* Quem porro locum intelligat Valerius, mihi non liquet. Nam tria fuisse Romæ Senacula, testatur Festus. Varro lib. 2. de vita pop. Rom. locutus fuerat opinor de senaculis, unde haud dubie sumsit Valerius, cujus & illa ex eodem libro

pellatur: nec expectabat ut edicto contraheretur, sed inde citatus protinus in Curiam veniebat: ambiguæ laudis civem existimans, qui debitis Reipubl. officiis non sua sponte, sed jussus fungeretur: quia quicquid imperio cogitur, exigenti magis, quam præstanti acceptum refertur.

7. Illud quoque memoria repetendum est, quod tribunis pleb. intrare Curiam non licebat, ante valvas autem positis subselliis, decreta patrum attentissima cura examinabant: ut si qua ex eis improbassent, rata esse non sinerent. Itaque veteribus Senatus consultis T. litera subscribi solebat: eaque nota significabatur, ita tribunos quoque censuisse: Qui quamvis pro commodis plebis excubabant, inque imperiis compescendis occupati erant; instrui tamen eos argenteis vasis, & annulis aureis publice præbitis

bro citantur apud Nonium: *Itaque propter curam locus quoque, quo suam quisque senator confert, curiam appellant.* Senaculum ergo proprie senum statio, ut Græcis Γερουσία. Glossæ veteres: Γερουσία, *hoc senaculum.* Illud obiter addo, etiam Græcos locum quendam appellasse Σενάτον, præsertim Constantinopolitanos. Codinus: ὅτι τὸ Σενάτον, ὡς οἶμαι, λέγουσιν εἶναι τῶν Κοδικέλλων φυλακτήριον. ἐκεῖσε γὰρ οἱ πατρίκιοι ἐλάμβανον αὐτοὺς ἕως Κωνσταντίνου. *Colerus.*

Ambiguæ.] Bene dixit *ambiguæ*; quia fortasse, nisi cogerentur, non venirent.

Tribunis plebis curiam intrare.] Quod postea mutatum; nam temporibus Ciceronis poterant tribuni curiam intrare. Tribunorum demum eum in modum crevit auctoritas, ut quicquid Senatus decrevisset, ita demum ratum haberetur, si Tribuni approbavissent. Stabant ergo in vestibulo curiæ, ubi habebatur Senatus (templum enim ingredi antiquitus non licebat) & quæcunque Senatus decrevisset, Tribunis animadvertenda perferebantur, ut si è Rep. forent viderentur, approbarent; cætera ad arbitrium rejicerent; tum quæ Senatus consulta approbassent, T. literam in tergo adjiciebant, haud alio quidem pacto rata judicatum iri.

Subselliis.] Id est, sedibus minorum magistratuum.

Annulis aureis.] Incerta annulorum origo. De iis ita Plinius: *Majorque vitæ ratio circa hoc instrumentum esse cæpit, incertus à quo tempore. Videmur tamen posse in externis auctoritatem ejus intelligere circa Polycratem Sami tyrannum, cui dilectus ille annulus in mare abjectus.* Idem ait nonnullos fabulæ primordium à rupe Caucasea sumere, Promethei vinculorum interpretatione fatali: primumque saxi hujus fragmentum inclusum ferro, ac digito circumdatum annulum, & hoc gemmam. Atque ab initio quidem, triumphantes tantum, nec hi quidem omnes, aureis utebantur. mox ad equestrem ordinem devenere: vilioribus gestare non licebat. Adeoque proprium hoc equitibus ornamentum erat, ut qui à Principe annulo aureo donarentur, in ordinem equestrem allecti intelligerentur.

Annulis aureis.] C. Plinius Secundus annu-

bitis patiebantur, quo talium rerum usu auctoritas magistratuum esset ornatior.

8. Quorum quemadmodum majestas amplificabatur, ita abstinentia arctissime constringebatur. Immolatarum enim ab his hostiarum exta, ad quæstores ærarii delata veniebant;

annulorum originem post Trojana tempora deducit, quia nulla apud Homerum eorundem mentio. Fabulosi Gygis annuli Plato in Politicis meminit. Sed Sacra Scriptura antiquitatis omnis princeps Pharaonis annuli, quem Josepho tradidit, Genes. cap. 41. meminit. & Thamar à Juda annulum poposcit veluti obsidem, Genes. 38. E Græcia autem demum ad Romanos pervenit. Neque frequens primo ejus usus. Nullam in Capitolio statuam, præter Numæ & Servii Regum, annulis conspicuam fuisse, auctor est Plinius. Frequentior usus ante Cn. Flavium Annii filium non deprehenditur A. V. C. CCCCXLVIII. Qui cum in Ædilem Curulem ac Tribunum pl. invitis Patribus crearetur, universus ordo Senatorius annulos deposuit. Neque semper annulos aureos habuit Senatus. Ferreis enim tantum utebantur, nisi ii qui legationem obirent, quibus aurei publice dabantur. Scribit Plinius multos prætura functos in ferreo consenuisse annulo. Aureus postmodum annulus Equestri Ordini peculiaris, plebi stante Republica vetitus. Sinistra manu ut plurimum gestatos Plin. autor est. Medio digito, qui καζάπυγος dictus Atheniensibus, Romanis non gestabatur. Ita autem digitis ii conspicui fuere, ut & singuli articuli iis graves essent. Unde Martialis:

Sardonychas, Smaragdos, Adamantes, Iaspides uno
Portat in articulo, Stella, Severe, meus.

Et eo vesania profluxit, ut æstivos & leviores, ac hyemales & ponderosiores haberent. Unde Juvenalis:

Ventilat æstivum digitis sudantibus aurum.

Sicuti autem majori ordini hæc concessa fuit dignitas, ita postmodum promiscua fuit. Vide Dactyliothecam Gorlæi, & Licetum de Annulis.

Immolatarum.] Quia ipsi qui magistratum gerebant, immolabant; nam quanto dignior persona erat quæ immolabat, tanto dignior Deorum cultus. *Oliver.*

Hostiarum exta.] Servius censet dici *hostias* sacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hostem pergunt; *victimas* quæ post victoriam. Contra legitur apud Gellium, hostiam immolari à quovis sacerdote post cæsos hostes, victimam cadere ejus, qui vicerit. Adstipulatur Ovidius in Fastis;

Victima quæ cecidit dextra cervice vocatur:
Hostibus à victis hostia nomen habet.

Festus putat hostiam ex eo dictam, quod *hostire* tantundem veteribus fuerit atque ferire. Hostiarum variæ erant species: quædam enim eximiæ vocabantur, quod sacrificiis destinatæ eximerentur ex grege. Quædam præcidaneæ, quæ mactabantur ante sacrificia solennia, quod cæderentur præ aliis. Erant & succidaneæ, quæ, si primis hostiis litatum non erat, cædebantur post illas. Amburvales item & ambarvales, quæ circum terminos urbis, vel circa arva duci solebant. Injuges, quod nunquam fuissent domitæ, aut subditæ jugo, ex Trebatii mente apud Macrobium Sat. III. cap. 5. Erant & caviares hostiæ, quod caviaria, id est, hostiæ pars duceretur cauda tenus, atque adeo in sacrificio collocaretur in Pontificum collegio quinto quoque anno. Erant prodigiæ hostiæ, quæ in totum prodigebantur, id est, consumebantur.

Peni-

niebant; sacrificiisque pop. Rom. tum Deorum immortalium cultus, tum etiam hominum continentia inerat, imperatoribus nostris, quam sanctas manus habere deberent, apud ista altaria discentibus: Continentiæ vero tantum tribuebatur, ut multorum æs alienum, quia provincias sincere administraverant, à senatu persolutum sit. Nam quorum opera publicam auctoritatem splendorem suum procul obtinuisse viderant; eorum dignitatem domi collabi, indignum, sibique deforme esse arbitrabantur.

9. Equestris vero ordinis juventus omnibus annis bis urbem spectaculo sui sub magnis auctoribus celebrabat, die Lupercalium, & Equitum probatione. Lupercalium mos

Denique Aringam hostiam intelligit Scaliger, cujus adhærentia inspiciebantur exta. *Funger.* De ritibus in hostiis sacrificandis non opus est multum disserere. Vide passim antiquatios.

Quam sanctas manus.] Vulgo, *sacras.* In MSS. omnibus, *Quam sanctas manus.* Recte. *Sanctus* enim inter alia significat integer & incorruptus. *Pigh.*

Die Lupercalium.] Id est, die quo lupercalia celebrabant, id est, die festo, in honorem Panos. Lupercalia ludi erant solennes instituti à Romulo & Remo sub monte Palatino, ubi expositi fuerunt. Nota est historia, quo pacto Romulus & Remus fratres expositi fuerunt ab Amulio, cum in sicco unda illos destituisset ex proximis montibus lupa descendens, in pueros incidit, & infantibus mammas adeo mitis præbuit, ut humanum sensum habere videretur. Supervenit interea Faustulus regis pastor, qui pueros Laurentiæ uxori suæ educandos tradidit. Scimus deinde quomodo adulti facti Numitorem avum suum, occiso Amulio, in regnum restituerunt, & factum est, ut in ipsis locis, ubi expositi fuerant, Lupercalia exercerentur; quod ludicrum ab Euandro antea institutum fuerat. His ludis pastores congregabantur, & pellibus immolatarum ovium induti, cibo potuque repleti lascivientes invicem concurrebant, & se mutuis ictibus earum pellium pulsitabant, Lyceum Pana venerantes. Hanc autem opinionem induxerant, ut quæ mulier sterilis se ludentibus obtulisset, & eorum ictibus collisa fuisset, fœcunda efficeretur. Unde Juvenalis:

Nec prodest agili palmas præbere luperco.

Ovid. Fast. II.

Nupta quid expectas, non tu pollentibus herbis,
Nec prece, nec magico carmine mater eris.
Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ,
Jam socer optatum nomen habebit avi.
Nam fuit illa dies duræ cum sorte maritæ,
Reddebant uteri pignora cara sui.

Lupercales autem dicti sunt à lupis arcendis; hoc enim sacrificio existimabant lupos ab ovibus arceri. De Lupercalibus alii alia dicunt; sunt enim qui tradunt pastores nudos, modo pellibus cinctos, ejusmodi ludos celebrare consuevisse, lora pro manibus gerentes, quibus quosque cæderent, larvisque tectas facies habentes. Plutarchus in Antonii vita sic breviter inquit: *Erat solennis Lupercalium dies; Cæsar autem triumphali*

mos à Romulo & Remo inchoatus est, tunc cum lætitia exultantes, quod his avus Numitor, rex Albanorum, eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiserat sub monte Palatino, hortatu Faustuli educatoris sui, quem Euander Argivus consecraverat: facto sacrificio, cæsisque capris, epularum hilaritate, ac vino largiore provecti, divisa pastorali turba, cincti pellibus immolatarum hostiarum, jocantes obvios petiverunt: cujus hilaritatis memoria annuo circuitu feriarum repetitur. Trabeatos verò equites

triumphali veste amictus in Rostris sedebat, currentes lupercos inspecturus: currunt enim & nobilium juvenum, & eorum, qui magistratum gerunt, complures nudi atque cincti loris albis obvios ferientes. Oliv. *Lupercalia.*] XV. Kalendas Martias erant Lupercalia: his unde initium, ex Historiis patet. nomen vero habuere à Lupercis, quorum plures sodalitates. Una Fabiorum, alia Quintiliorum; & hæ antiquissimæ: addita postea Juliorum à C. illo Cæsare. Cujus institutionis mentio apud Dionem lib. XLIV. verba sunt: Ἱερ[illegible]ποιούς τε ἐς τὰς τοῦ Πανὸς γυμνοπαιδιὰς, τρίτην τινὰ ἑταιρείαν, ἣν Ἰουλίαν ὀνόμαζον. Tria ergo Romæ Lupercorum collegia, quæ sacra quotannis rite facerent: hæc aliquantulum remissa Augusti ævo, sed eodemmet restituta. Suetonius lib. II. *Nonnulla*, inquit, *etiam ex antiquis caremoniis paullatim abolita restituit, ut Salutis augurium, Diale flaminium, sacrum Lupercale.* Mansit hoc postea usque ad Anastasii Imperatoris tempora, Theodorico Amalo in Italia regnante: sic ex quodam antiquo S. R. regesto (quod oculatim vidit) testatur Onuphrius Panvinius, Veronæ suæ decus. Vide & Epistolam Gelasii, P. M. ad Andromachum Tom. II. Concil. *Neapolis ad Fast. Ovidii.*

Monte Palatino.] Romuli sedes, unde & *Romulius* à Tremellio, & à Strabone τῆς ἄκρας nomine, propter primam sedem regiam, appellatur. Ad ortum habet Cœlium, ad meridiem Aventinum, ad occasum Capitolinum, ad septeutrionem Forum. Adjacet ex eo latete, quod ortum spectat, arcus Constantini; quod meridiem, Circus maximus; quod occasum, Romuli ædes, & Velabrum; quod septentrionem, templa quæ in ipso foro sunt, & Vespasiani arcus. Hunc Virgilius à Palanteo oppido nominatum vult; Propertius & Ovidius, quod ibi pecudes palari, id est, errare consueverint. Hujus montis pars forum versus, Germali nomen habuit; Cœlium autem versus, Veliæ. Quia autem prima imperii sedes in eo constituta, cujusvis principis aulam, aut splendidi hominis donum, *Palatium* nominamus. Hodie suffossionibus & subterraneis meatibus totus quasi pensilis, ruinis deformis, aut hortis occupatus. *Georg. Fabrit.*

Euander Argivus.] Id est, Græcus, quia Arcas.

Immolatarum hostiarum.] Vide supra pag. 148.

Feriarum.] Festorum: nam *feriæ* dies festi dicti sunt à feriendis victimis.

Trabeatos.] Plinius Junior tradit Q. Fabium Rullum, primum ex ea familia ob virtutem Maximum, instituisse, ut equites Rom. Idibus Quintilibus ab æde Honoris equis insidentes in Capitolium transirent. *Oliver.*
Trabeatos.] Trabea veste indutos: nam trabea

equites Idibus Juliis Q. Fabius transvehi instituit. Idem censor cum P. Decio seditionis finiendæ gratia, quam comitia in humillimi cujusque potestatem redacta accenderant, omnem forensem turbam in quatuor tantummodo tribus descripsit: easque Urbanas appellavit. Quo tam salubri facto, vir alioqui bellicis operibus excellens, Maximus cognominatus est.

CAP. III.

DE MILITARIBUS INSTITUTIS.

1. *Capite censi milites primi.* 2. *Militaris exercitatio.* 3. *Velitum primus usus.*

LAudanda etiam populi verecundia est, qui impigre se laboribus & periculis militiæ offerendo, dabat operam, ne imperatoribus capite censos sacramento rogare esset

trabea vestis erat, quam honoratus quisque super tunicam sumebat, nunc prætextam vocant, quæ in extremitate purpuram habebat circumtextam. Contigit A. V. CDXLIX.

Idibus Iuliis.] Meminêre Livius lib. IX. Dionysius Halicarnassæus lib. I. Plinius lib. XV. cap. 4. Auctor de Viris Illustribus.

Transvehi.] Diu istud institutum neglectum fuit. Augustus demum reduxit & excoluit. Suetonius: *Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis. Sed neque detrahi quenquam in transvehendo ab accusatore passus est, quod fieri solebat.* Factum id aliquando fuisse innuit Plutarchus in Pompeio, & argumento est lib. 2. D. de in jus voc. *Celer.*

Idem censor.] Eundem censorem Libertinos tribubus amovisse, Livius lib. IX. testatur: *Fabius*, inquit, *concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit, adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret.* Oliv.

Quam comitia in humillimi cujusque potestatem redacta, &c.] In MSS. omnibus, *accenderant*, pro, *accesserant*, legitur. Pulcherrime, si legas, *Quam comitia in humillimi cujusque potestatem redacta accenderant.* De seditione enim loquitur, quam forensis turba plerumque comitiis excitabat. In eadem significatione Virgil. vocabulo utitur: —— *Martemque accendere cantu.* Pighius.

Bellicis operibus.] Nam fuit ille, qui primo remp. calamitoso illo Annibalis tempore afflictam & prope perditam cunctando restituit. *Oliv.*

CApite censos.] Capite censi dicebantur, qui pro suo nomine æra pendebant, & sine suffragiis erant. Nam horum nihil præter personam censebant, quorum enim res censebantur, in classes conjiciebantur. Totus populus Romanus

esset necesse, quorum nimia inopia suspecta erat, ideoque his publica arma non committebantur.

1. Sed hanc diutina usurpatione firmatam consuetudinem C. Marius, capite censum legendo militem, abrupit. Civis alioqui magnificus, sed novitatis suæ conscientia, vetustati non sane propitius: memorque, si militaris ignavia humilitatem spernere perseveraret, se à maligno virtutum interprete velut capite censum imperatorem compellari posse. Itaque fastidiosum delectus genus in exercitibus Romanus in quinque classes distinctus erat, ita ut qui centum millia æris, vel eo plus possiderent, primæ classis essent, secundæ classis erant, qui infra centum usque ad quinque & septuaginta millia censum haberent: tertiæ vero, qui quinquaginta millia æris haberent: quartæ ad XXV. descendebant censum: quintæ, qui XI. possiderent: reliqua multitudo, quæ citra hunc censum possedissent, vel proletarii, vel capite censi dicebantur. Aulus Gellius lib. 16. cap. 10. *Qui in plebe Romana tenuissimi pauperrimique erant, neque amplius quam mille quingentum æris in censum deferebant*, proletarii *appellati sunt; qui vero nullo aut perquam pauco ære censebantur*, capite censi *vocabantur, & erant immunes à militia*. Oliv.

Sacramento.] Id est, juramento, quod milites tanquam rem sacram Imperatori præstabant.

Nimia inopia suspecta erat.] Quia qui nihil habent, quod amittere timeant domi, non tam viriliter dimicant, & citius pellici possunt saltem pecunia proposita, ut ad hostes transeant, aut suspecti, quod potius rapinæ quam rei bene gerendæ intenti forent. *Badius.*

Cajus Marius.] Dicit C. Marium hanc consuetudinem abrupisse, ut ex verbis Sallustii in Jugurthino legitur, ubi dicit: *Ipse interea* (Marius) *milites scribere non ex more majorum, neque ex classibus, sed uti cujusque libido erat, capite censos plerosque. Id factum alii inopiâ bonorum militum, alii ambitionem Consulis memorabant; quod ab eo genere celebratus auctusque erat, & homini potentiam quærenti egentissimus quisque opportunissimus erat.* Oliver.

Sed novitatis suæ conscientia.] Ideo ad militiam capite censos admisit Marius contra consuetudinem & instituta majorum, quia & ipse sibi conscius erat novitatis & inopiæ suæ; nam præter virtutem animi & corporis parvas possedit divitias, adeo ut à maligno virtutis interprete capite census appellari potuerit Imperator. *Novi* autem *homines* dicuntur, qui ab humili statu summum dignitatis gradum ascendunt, ut Marius, qui ex municipio Arpinati pauper admodum Romam profectus summos honores adeptus est. *Oliver.*

Vetustati.] Id est, nobilibus.

Maligno virtutum interprete.] Malignus virtutum interpres dicitur, qui virtutem hominis æstimat non per ipsam, sed per divitias ac fortunæ qualitatem. Ergo maligno, malevolo, & iniquo.

Delectus.] Modus delectus fuit talis, Consules positis Sellis curulibus sedebant, & summæ rei præsidebant: tribuni administrabant & exequebantur per partes. Ipse delectus fiebat in Capitolio augustissimo loco. In campo delectum habitum tanquam novum notat Dionysius: sed eo factum, quo tribunitiæ intercessiones vitarentur, quibus

Romanis obliterandum duxit, ne talis notæ contagio ad ipsius quoque gloriæ sugillationem penetraret.

2. Armorum tractandorum meditatio à P. Rutilio consule Cn. Mallii collega, militibus est tradita. Is enim nullius ante se imperatoris exemplum secutus, ex ludo Cn. Aurelii Scauri doctoribus gladiatorum accersitis, vitandi atque inferendi ictus subtiliorem rationem legibus ingeneravit: virtutemque arti, & rursus artem virtuti immiscuit, ut illa impetu hujus fortior, hæc illius scientia cautior fieret.

3. Velitum usus eo bello primum repertus est, quo Capuam

quibus ibi non erat locus. Eligebantur ex tribubus & classibus ducta sorte: vel ut æmulatio tolleretur, ne hæc illi posthabita videretur, vel querela de onere oriretur, si forte delectus non iret per omnes. Præsidentibus itaque Consulibus, sedentibus tribunis, tribus vocata in centurias suas ivit, exceptis senioribus. Ex singulis tum centuriis, & pro censu ac classe, milites citati nominatim. Itaque tabulæ ad manum, in quibus nomina, ætates & opes scripta. Aliquando etiam forte capti, raro tamen, nec nisi in re tumultus. Quin & hoste vicino aut repentino aliquo periculo imminente, militem confuse ac raptim capiebant & educebant. Contumaces vel in vincula conjiciebantur, vel damno affecti, bona eorum direpta & vendita, nonnunquam in servitutem rapiebantur, imo ad mortem. *Lips.*

Armorum.] Contigit A. V. DCXLVIII. Bello Cimbrico. Vide Annales Pighii in Scauri Ædilitate.. *Armorum.*] Exercitatio & præludium. Dicit autem à P. Rutilio hanc emanâsse disciplinam, ut milites simulacra pugnæ quædam instituerent, antequam ad verum pugnandi cum hostibus certamen accederent; discebant autem à magistris gladiatorum artem vitandi ictus atque inferendi. Legitur de hoc P. Rutilio, quod cum frater ejus Consulatum impetrare non potuisset, dolore perierit. Cicero Tuscul. IV. *Ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam Consulatus, scriptum apud Lamium est; sed tamen transisse modum videtur, quippe qui obeam causam à vita recesserit.* Plin. Nat. Histor. lib. VII. *P. Rutilius*, inquit, *morbo levi impeditus, nuntiata fratris repulsa in Consulatus petitione, illico expiravit.* Oliverius.

Ex ludo.] Id est, schola gladiatoria.

C. Aurelii Scauri.] Sc. Lanistæ.

Doctoribus gladiatorum.] In urbe plures fuêre gladiatorum ludi, nominibus suis noti & discreti: ut ludus Gallicus, Dacicus, Magnus, Matertinus, Matutinus, Æmilius. Hisce ludis præerant lanistæ, tota autem manus, quæ sub uno lanista, familia appellabatur, & eum dicebant familiæ præesse, atque idem tirones in arte gladiatoria exercebant.

Velitum.] Prisci Velites vere Ànippi dicendi sunt, hoc est, equitibus juncti. Ut enim desultores veri equites erant, qui de pedibus pugnabant, ita Velites veri pedites erant, sublati tamen in equos, ut equitibus eadem celeritate adessent, eosque in pugna de pedibus juvarent. Quod hic Valerius subobscure dicit, *equitibus se jungere, & rursus relabi*: Livius explicate scripsit l. XXVI. *Ex omnibus legionibus electi sunt juvenes maxime*

puam Fulvius Flaccus imperator obsedit. Nam cum equitatui Campanorum crebris excursationibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Nævius Centurio è peditibus lectos expediti corporis, brevibus & incurvis septenis armatos hastis, parvo tegmine munitos, veloci saltu jungere se equitibus, & rursus celeri motu dilabi instituit: quo facilius equestri prælio subjecti pedites, viros pariter atque equos hostium telis incesserent. Eaque novitas pugnæ unicum Campanæ perfidiæ debilitavit auxilium. Ideoque auctori ejus Nævio adhuc honos est habitus.

CAP. IV.

maxime vigore ac levitate corporum veloces, &c. eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & vehi post se, & desilire perniciter, ubi signum datum esset. Hactenus Livius. Igitur equites erant ante pugnam, pedites plerumque in pugna: nam & ex equis pugnâsse subinde, Vegetius indicat lib. III. c. 24. *Velites*, inquit, *juvenes erant levi armatura, corpore alacri, qui ex equis missilia optime dirigebant.* Auctoritate forsan Dionysii hæc scripsit Vegetius, qui lib. II. cap. II. scribit, ex equis pugnâsse Celeres, ubi campus ad equestre certamen erat commodus. Ita ille. Celeres autem Velitibus multo sunt antiquiores. Velitibus similes Ferentarii nostri, *Drageons*, nisi quod paulo etiam digniores; quippe qui soli propriis equis vectantur, cum illi alienis, & post singulorum equitum terga. *H. Hugo.*

Capuam.] Urbs hæc Campaniæ in luxuriam semper prona. A Capye dictam Capuam, cum antea Vulturnus diceretur, & Etruscis extinctis à Samnitibus captam autor est Livius lib. IV.

Q. Nævius.] Locum perplexum, & aliquot modis vitiatum dextre & erudite emaculavit Lipsius: *Q. Nævius Centurio, è peditibus lectos expediti corporis brevibus & infirmis septenis armatos hastis, parmæ tegmine, &c.* Colerus.

Parvo tegmine.] Brevi scuto.

Veloci saltu.] Quia didicerant milites exercendo se agili saltu in equos conjicere, & deinde pedites in hostes desilire, ita primo impetu equites esse dicebantur. Ergo veloci saltu, quia in equos ascendebant agili saltu, & cum ad pugnam perventum esset, desiliebant, & ita duplici pugna equitatum hostium deludebant. *Oliver.*

Campanæ perfidiæ.] Quia defecerant à Romanis: historiam si quis videre velit, legat Titum Livium in Secundo Bello Punico, ubi plurima de Campanis recitantur.

Proximus,

CAP. IV.

DE SPECTACULIS.

1. PRoximus militaribus inſtitutis ad urbana caſtra, id eſt, theatra gradus faciendus eſt, quoniam hæc quoque ſæpenumero animoſas acies inſtruxerunt, excogitataque cultus Deorum, & hominum delectationis cauſa, non

PRoximus, *&c.*] Dicturus de ſpectaculis, ita tranſit, ut non ex abrupto tranſire videatur, ut dicat non eſſe diſſonum quod in theatris fit, ab eo quod in caſtris fuerit. Dicit ergo: Diximus de bellis quæ foris geruntur, nunc dicendum eſt de certaminibus quæ intra urbem fiunt, videlicet in theatro. *Oliverius.*

Theatra.] Theatrum primum erat Hemicyclus, inde factum eſt ἀμφιθέατρον, ex duobus veluti theatris conſtans, quod ex quadrato lapide primus Pompeius Magnus inchoavit, Caligula perfecit, ab Auguſto deſtinatum, à Veſpaſiano ædificatum, à Tito conſecratum, à Nerone inſano ſumptu deauratum, ut in illo Armeniorum regem exciperet. Celebratur & M. Scauri theatrum, de quo Plinius lib. XXXVI. cap. 15. ubi & duorum theatrorum Curionis meminit. Legitur & L. Mummius deleta Corintho, erexiſſe theatrum, ſed temporarium. *Funger.*

Animoſas acies] Aut quia viriliter in arena decertabant, & ex aſpectu animi tyronum ad cædem imbuebantur; aut potiſſimum (nam id ſentit auctor) quia non minore contentione digladiantes in arena contendebant, quam in vera acie. *Badius.*

Cultus Deorum.] Venationes Saturno primitus attributas fuiſſe, refert Lactantius cap. 20. lib. VI. Salvianus vero Maſſilienſis lib. VI. in arenis coli ait Martem; quoniam ſcilicet ludi quidem ipſi, nempe venationes, ac gladiatorii Saturno ſacri, amphitheatrum autem ſacrum Marti. Nam venationes, antequam repertum eſſet amphitheatrum, dabantur in circo. Sic ludi Scenici etiam Romæ uſitati priuſquam theatrum Veneri dedicatum fuiſſet à Cn. Pompeio. Qua de re Tertull. cap. 6. lib. de Spectaculis. Itaque tametſi theatrum proprie ſacrarium eſſet Veneris, tamen etiam Liberi domum fuiſſe, inquit, Tertullianus loco citato. Cereri vero etiam in theatro locum fuiſſe declarat Cæcilius Cyprianus epiſt. CIII. qui ſcenicos inquit ludos ſacros fuiſſe Libero & Cereri. Etiam Apollo, Muſæ, Minerva, Mercurius in theatro præfecti themelicis, ſive, ut inquit Tertullianus cap. 7. lib. de Spectac. iis quæ voce, modis, & organis tranſiguntur. Saturno autem primitus ſacrum munus, utrumque nempe, venatio & gladiatores; quia is Deus apud Romanos antiquiſſimus. Legendus Tertullianus cap. 11. Apologetici adverſus gentes. Prudentius libro I. adverſus Symmachum. Sed alia emergit dubitatio ex Prudentii verbis lib. I. contra Symmachum,

non ſine aliquo pacis rubore voluptatem & religionem civili ſanguine, ſcenicorum portentorum gratia, macularunt.

2. Quæ inchoata quidem ſunt à Meſſalla, & Caſſio cenſoribus; ceterum auctore P. Scipione Naſica omnem apparatum operis eorum ſubjectum haſtæ venire placuit. Atque etiam S. C. cautum eſt, ne quis in Urbe propiusve paſſus mille ſubſellia poſuiſſe, ſedenſve ludos ſpectare vellet, ut ſcilicet remiſſioni animorum juncta ſtandi virilitas, propria Romanæ gentis nota eſſet.

3. Per quingentos autem & quinquaginta octo annos ſenatus populo miſtus ſpectaculo ludorum interfuit. Sed hunc morem Atilius Serranus, & L. Scribonius Ædiles, ludos Matri Deûm facientes, ſuperioris Africani ſententiam

tiam

chum, qui munus gladiatorium Diti ſacrum eſſe ait:

Reſpice terrifici ſcelerata ſacraria Ditis:
Cui cadit infauſta fuſus gladiator arena, &c.

Nec tamen reſponderim, ut nonnulli, Ditem & Saturnum ejuſdem eſſe Dei numen; ſed munus idem etiam alia ratione Diti ſacrum eſſe, quia ſanguine gladiatorum profuſo placabantur Dii Manes: qua de re copioſe Tertullianus c. 10. lib. de Spectaculis. Ad ſummam igitur hoc dici poteſt, Saturno, ut antiquiſſimo Deorum, munus ſacrum fuiſſe principiò; Diti autem, quatenus munera fuerunt Deorum Manium; Marti autem munus gladiatorium; Dianæ venationem attribui cœptam eſſe, cum ab exequiis ad honores viventium ſcilicet magiſtratus, editiones tranſlatæ ſunt. Legendus Tertull. cap. 10. lib. de Spectaculis. *Marcilius.*

Portentorum.] Ita dixit, quia monſtroſum quodammodo videtur, quod civis inſurgat contra civem ſine cauſa, & tempore pacis.

P. Scipione Naſica.] Plinius libro XXXVI. cap. 15. Florus epit. LXVIII. Auguſtinus de Civit. Dei lib. I. c. 31. Tertullianus de Spect. cap. 6. Nam ſæpe cenſores renaſcentia cum maxime theatra deſtruebant, moribus conſulentes. *Coler.*

Haſtæ.] Auctioni; figebatur enim haſta in auctionibus publicis.

Ædiles.] Qui ludos edere ſolebant.

Matri Deûm.] Pridie Nonas Apriles erant Megaleſia feſta magnæ matris Idææ. Vetus Kalendarium notat hunc diem hiſce literis, LVD. MATRIS MAG. illud Conſtantini Magni, LVDI MAGALESIACI, & ſequentes uſque ad natalem Divi Severi. Livius lib. XXIX. *Pertulere Deam pridie Idus Aprilis; uſque dies feſtus fuit: populus frequens bona Deæ in Palatium tulit, lectiſterniumque, & ludi fuere Megaleſia appellata.* Auſim dicere ſcribendum pro *Idus*, Nonas. His ſacris lecticam matris Idææ Galli geſtabant, & ante lecticam multa pretioſa. Quin & vicatim Phrygii generis vir & mulier per eos dies mendicabant, quibus Diva per urbem ferebatur. Dionyſius lib. II. Ἱερῶνται δὲ αὐτῆς ἀνὴρ Φρύξ, καὶ γυνὴ Φρυγία. καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μητραγυρτοῦντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύ-

πους

tiam secuti, discretis senatus & populi locis, solverunt: Eaque res avertit vulgi animum, & favorem Scipionis magnopere quassavit.

4. Nunc causam instituendorum ludorum ab origine sua repetam. C. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone Coss. intoleranda vis ortæ pestilentiæ, civitatem nostram à bellicis operibus revocatam, domestici atque intestini mali cura afflixerat: Iamque plus in exquisito & novo cultu religionis, quam in ullo humano consilio positum opis videbatur. Itaque placandi cælestis numinis gratia compositis carminibus vacuas aures præbuit, usque ad id tempus Circensi spectaculo contenta, quod primus Romulus, raptis virginibus Sabinis, Consualium nomine celebravit.

πους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσι, καὶ κατauλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ μητρῷα μέλη, καὶ τύμπανα κροτοῦντες. Non audio codices, in quibus μηναγυρτοῦντες. nam erogatio illa semel annua fuit, non menstrua. Μητραγυρτεῖν, inquit Eustathius esse, τὸ μετὰ τυμπάνων καὶ τινῶν τοιούτων περιϊέναι, καὶ ἐπὶ τῇ μητρὶ ἀγείρειν τροφάς. Inde Μητραγύρται, qui stipem cogebant Matri Deorum cum tabella, ut ait Comicus ἐν Ἡνιόχῳ. His mendicantibus dicere olim solitus Antisthenes, Οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν, teste Clemente Alexandrino in Protreptico. Observandum tamen, hujusmodi munus, nunquam ut civis Romanus exerceret, Senatum permisisse. Auctor idem Dionysius: Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μητραγυρτῶν τις, οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως, ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολήν, οὔτε ὀργιάζων τὴν θεὸν τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς, κατὰ νόμον ἢ ψήφισμα βουλῆς. Extera hæc & insana sacra respuit urbica gravitas. *Neapolis ad Fastos Ovidii.*

C. Sulpitio Petico.] Lib. Dan. *Betico.* Consules L. Genutium & Q. Servilium.

Compositis carminibus.] Id est, hymnis, in quibus Deorum laudes continebantur. Hunc morem Virgilius tetigit, ubi dicit:

Dant motus incompositos, & carmina dicunt. Oliver.

Quod primus Romulus.] Quod quidem spectaculum & ludi; sunt primum à Romulo *Consualia* dicti; nam Romulus, cum equestris imago Neptuni in fundamentis urbis reperta fuisset, ei ludos quanto potuit apparatu constituit, & populus vicinos ad hos ludos spectandos invitari jussit. Cæteri frequentes convenêre; Sabini etiam passim & uxores cum liberis omnes affluere, quippe qui propinquiores erant. Cum benigne hospitio suscepti essent, novamque urbem tam brevi opibus virisque auctam perlustrati essent, ad ludos convenerunt; ubi cum omnes spectaculo intenti essent, juventus Romana ad virgines rapiendas ex composito discurrit. Eas sibi uxores adjungunt vi, quod aliter obtineri nequierant: nam cum per legationem Romani ad affinitatem vicinas urbes sæpius invitâssent, idque semper denegatum sibi fuisset,

utpote

lebravit. Verum, ut est mos hominum parvula initia pertinaci studio prosequendi, venerabilibus erga Deos verbis juventus, rudi atque incomposito motu corporum jocabunda,

utpote genti novæ, vi grassandum esse censuerunt. Romulus igitur post raptum Sabinarum, imaginem illam equestrem Neptuni *Consum* appellavit, & ludos *Consualia*, quasi consilium Dei, quia post inventam illam imaginem subito consilium cepisset rapiendarum virginum per ludorum spectaculum. De Consualibus ita tradit Plutarchus: *Fama diu vulgata, à Romulo cujusdam Dei aram conditam sub terra inventam, eique Deo Conso nomen indiderunt, sive à consilio, quod consiliarius foret, sive Neptunus equestris. Ara est in Circo Maximo posita, quæ reliquum tempus latet: in equestribus autem certaminibus aperitur: hæc condita sub terra est, quum consilium arcanum esse oporteat. Ludi igitur in honorem hujus Dei instituti, à Romulo* Consualia *dicta*. Dionysius Halicarnassæus de Antiquitatibus Romanis: *Sacratam*, inquit, *illam solennitatem nunc etiam Romani perficiunt*, Consualia *vocantes, in qua etiam ara subterranea constructa juxta Circum Maximum, circumfossa terra, sacrificiis, & missis in ignem libaminibus, colitur, cursusque equorum agitur junctorum & non junctorum. Vocatur autem is Deus, cui hæc perficiuntur*, Consus *à Romanis, ac propterea subterranea coli ara eum dicunt, quod hic Deus terram teneat; ego vero alterum quoque sermonem audivi, quod hi quidem dies festi Neptuno agantur, quodque cursus & equites huic etiam Deo fiant; ara vero postea Genio cuidam ignoto, constructa fuerit occultorum consiliorum duci atque custodi. Neptuno enim subterraneo nec domitori terræ, neque à Græcis, neque à Barbaris usquam ara erigitur. Veritas autem ubi lateat, difficile est dicere*. Oliver.

Venerabilibus erga Deos verbis juventus.] In MSS. fere omnibus, *Erga Deos verbis*, pro, *obsequiis*, habetur, & postea *gestus adjecit*, non, ut vulgo, *dedit*. Profecto non inepte. Ait enim juventutem addidisse verbis gestus ad imitationem Ludionis Etrusci. Idem dicit Liv. lib. 7. ita: *Imitari deinde eos juventus simul inconditis inter se jocularia fundentes versibus cœpere; nec absoni à voce motus erant*. Pigh.

Rudi atque incomposito, &c.] Carminum Saturnio metro primum compositorum, quos ad Rhythmum solum vulgares componere consueverant, meminit Servius in illud Virgilii:

Nec non Ausonii Troja gens missa coloni
Versibus incomptis ludunt, risuque soluto.

Non multo plus artis habuerunt Fescennini, ipsi quoque temere compositi ac rudes. hæc nempe erant adhuc nascentis Romanæ poëseos primordia, & quæ vocari ab Aristotele *αὐτοσχεδιάσματα*, observavimus: ubi etiam de Fescenninorum origine, Horatii verba protulimus:

Fescennina per hunc inventa licentia morem,
Versibus alternis opprobria rustica fudit. Casaubon.

Vetusto ex more Curetum.] Curetes populi sunt Cretæ, qui hoc canendi saltandique genus primi invenisse dicuntur ad usum militiæ, sive ad cultum Deorum, sive magis ad fabulosam Jovis originem; nam hæc omnia Strabo lib. x. innuit circa medium, ubi de Curetibus diversas autorum sententias referens, dubiam eorum etymologiam his verbis esse ostendit: *Quo fit, ut multifariam noscendi nominis rationem & etymologiam Curetes habere, facile copiosique videantur, credibileest & armiseram illam saltationem ab eis prius introductam, qui circa comam atque stolam exercitati fuêre, ut Curetes vocarentur: quod quidem negotium occasionem illis*

bunda, gestus adjecit. Eaque res Ludium ex Etruria accersendi causam præbuit: cujus decora pernicitas vetusto ex more Curetum Lydorumque (à quibus Etrusci originem traxerunt) novitate grata Romanorum oculos permulsit. Et quia Ludius apud eos Histrio appellabatur, scenico nomen Histrionis inditum est. Paulatim deinde ludicra

illis præbuisse crediderim, ut fortiores in re militari cæteris evaderent, & versatam inde armis vitam haberent. Paulo inferius: *Armisona*, inquit, *saltatio militari de more, & Pyrrhicha dicitur, & Pyrrhichius ipse indicio est, qui repertor exercitii pro juvenibus, ad militarem peritiam fuisse perhibetur.* Apparet ergo ex his verbis, ad usum militiæ hoc saltationis genus fuisse repertum; sed alio loco dixerat, hac armorum agitatione in Deorum sacris usos fuisse, ubi *Deorum ministros* illos nominat. *Tales*, inquit, *dæmones quosdam, Deorumve ministros Curetas faciunt.* Deinde subjungit: *Quidam vero res Cretenses ac Phrygias edidere sacrificiis nonnullis implicatas, partim mysticis, partim aliquo pacto contentas tradidere, uti Iovis infantiam in Creta educati, matrisque Deorum cæremonias in Phrygia, & in Ida Trojana locis celebrandas: quibus sane in sermonibus magna varietas est, cum alii eosdem esse Curetas, & Corybantes, & Caberos, & Ideos Dactylos, & Telchinas ostendant: alii cognatos inter se, & pusillas quasdam ipsorum differentias inter eos esse distinguant. In hoc autem universi tradunt, esse quosdam spiritibus afflatos, & Bacchicos, inque armorum agitatione tumultuosa, & cum strepitu & fragore, cymbalisque & tympanis, & armis, item etiam tibiis, vociferationibusque inter sacrificandum stupefacientes, inque ministrorum habitu publica modo quodam sacra factitantes.* Rursus ad fabulam Jovis alio loco referens, ait: *Baccho autem adsunt Satyri, nos Curetas nominabant, adolescentes quosdam, armisonam quandam cum saltibus agilitatem edentes, præferentes quandam de Iovis origine fabulam, &c.* nam ipsam fabulam deinde narrat. Curetes autem fuisse non solum in Creta, sed in Eubœa, Ætolia, & Acarnania, idem auctor cum multis in locis, tum ibi potissimum ostendit, ubi ait: *Isaque eosdem insignitos nomine Curetas ipsos appellari, qui in Eubœa sunt, quique in Ætolia & in Acarnania.* Hinc est quod Lucanus dicit lib. IV. Curetas feroces populos in Dalmatia:

Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto.

Apud quos Marcus Antonius fuit à Pompeianis clausus cum maximo discrimine. *Oliver.*

Lydorumque.] A quibus Thusci originem traxerunt. Nam Thusci dicti sunt Lydi, quum ex Lydia coloni venerunt in Thusciam, duce Tyrrheno, Atys filio. Strabo lib. V. *Tyrrhenos*, inquit, *Romani Hetruscos appellant atque Thuscos. Græci vero hoc eos nomine nominarunt, à Tyrrheno Atyos filio, qui ex Lydia colonos hanc in regionem, sicuti traditur, dimisit: Atys enim ex prognatis Herculis & Omphales unus, cum sterilitate & fame populum emittere cogeretur, è duobus filiis, sorte jacta, Lydum quidem successorem tenuit: Tyrrheno autem majorem applicans populum, foras abire jussit. Hanc ille tandem ingressus terram, de suo nomine vocavit Tyrrheniam.* Lydos autem hoc genere saltationis usos, idem auctor multis in locis ostendit. *Oliv.*

Histrio.] An verius legam, *Hister*? voce Hetrusca. Ita Livius: sed Plutarchus à quodam Histrio omnes Histrio-

nes

Iudicra ars ad Satyrarum modos perrepsit, à quibus primus omnium Poëta Livius, ad fabularum argumenta spectantium

nes dictos autumat. Festus & Isidorus Histrionis nomen ex Histria deducunt. Glossarium: *Histrio*, παντόμιμος. Pantomimus is, qui non tantum manibus, sed toto corpore gesticulatur. Unde Tertullianus lib. de Idololat. histriones ait non manibus solis, sed totis membris victum elaborare. *Coler.*

Satyrarum.] Fescenninos excepit Satyra: ut tempore posterior, ita elaborata magis, & quod ad metrorum leges attinet, perfectum jam poëma. Livius lib. VII. de ludorum scenicorum institutione agens, *Caterum*, ait, *parva hac quoque, (ut ferme principia omnia,) & ea ipsa peregrina res fuit; sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos juventus simul, inconditis inter se jocularia fundentes versibus, cœpere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque usurpando excitata, vernaculis artificibus, quia Hister Tusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante Fescennino versui similem, compositum temere ac rudem alternis jaciebant: sed impletas modis Satyras descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant.* Hæc Livius ut anno V.C. ccccxc. Coss. C. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone: quando gravi pestilentia urbs laboravit. Sic ex illis jocularibus dictis, quæ fundi prius temere solebant in Romanorum solennibus, Satyra primum est orta. Satyra hæc carmen fuit, ridicula versibus intexta continens, quæ inter se more antiquo jactitabant, ut mox loquitur ipse Livius. quam fuerit hujusmodi Satyra diversa à Luciliana, dicere nihil attinet; res enim manifesta. A Satyrica vero Græcorum tantum differebat, quantum à cætera poësi distat dramatica: cujus ne nomen quidem notant tum Romani. *Casaubonus.*

Poëta Livius.] Lucius Livius cognomine Andronicus, Poeta Epicus habitus est: Romæ floruit post Urbem conditam annis paulo supra quadringentis, quæ res probis autoribus confirmatur. In Annalibus enim, quos habemus à Græcis; plerunque annorum supputatio falsa est, & historiæ veritas corrupta. Marcus Cicero, & alii veteres, Livium hunc referunt primum dedisse fabulas apud Latinos, eoque maxime tempore præstitisse, quo S.P.Q.R. pacem fecit cum Pœnis. Gellius autem scriptor nobilis, & in perscrutanda omni antiquitate diligens, de Livio Andronico ad hunc modum tradit, quo loco annorum historiam contexit: *L. Livius Poëta*, inquit, *fabulas primo in urbe Roma docere cœpit, Cor. Claudio, Appii Cæci filio, & Marco Tuditano* Coss. *post obitum Sophoclis & Euripidis annis plus fere centum & LX.* Quod & M. Cicero, qui ad Brutum scribens, anno ante natum Ennium refert Livium dedisse fabulas. Porcius vero Licinius cum de Poëtica loquitur, ejus studium dicit Romæ cœptum bello Punico secundo. Quod ex his versibus facile colligitur, quos Horatius Flaccus imitatur:

Punico bello secundo Musa pennata gradu
Intulit se se in bellicosam Romuli gentem feram.

Sed hæc satis hoc loco, ne forte videamur nimium detineri in his repetendis. Idem Livius domi ac foris primo docuit utraque lingua, ut Suetonius tradit, non sine magna commendatione sui nominis. Nam vetustissimi illi erant fere semi-Græci, & Græcas disciplinas, atque etiam Hetruscas pari studio discebant, quod ex veterum monumentis intelligitur. Laudatur Livius, & ejus carmen, cum ab aliis multis, tum

tium animos transtulit. Isque sui operis actor, cum sæpius à populo revocatus vocem obtudisset; adhibito pueri & tibicinis concentu, gesticulationem tacitus peregit. Attellani autem ab Oscis acciti sunt, quod genus delectationis Italica

tum hic à Val. Max. & T. Livio, qui copiose scribunt, quantum Romæ præstiterit editis carminibus: quæ ter novenæ virgines, data reste per manus, per Urbem euntes decantarunt, ad iram Deorum placandam. Prætereo de his fabulis referre, quas Livius dicitur à Satyris transtulisse, puerumque ad canendum instruxisse ante tibicinem. Præcipue vero commendatus est ab antiquis Grammaticis Livius in Odyssea, in Romanis Annalibus. *Pet. Grinitus.*

Poëta Livius.] Quemadmodum apud Græcos usurpationem τῆς ἰαμβικῆς ἰδέας, ut cum Philosopho loquamur, excepit in scena dramatice, post inventam à Thespide tragœdiam, ab Epicharmo & Cratete comœdiam: sic Satyram veterem secuta est fabularum compositio; quarum auctor primus apud Romanos Andronicus, homo & Græcus, & Græcis literis excultus: qui postea ab hero M. Livio Salinatore, cujus liberos erudiebat, manumissus, Livius Andronicus est dictus. De hoc idem princeps historiæ Romanæ: *Livius post aliquot annos ab Satyris ausus est primus argumento fabulam serere.* Atque ita nullum dubium, quin universam dramaticen Græcis acceptam ferre debuerint Romani. quod enim in Sicilia Epicharmus, Athenis Thespis & Crates, id Romæ fuit unus Andronicus, qui primus Latinis & tragœdiæ & comœdiæ componendæ præbuit exemplum. Satis constat, primam Livium docuisse fabulam C. Clodio Cæci F. & M. Tuditano Coss. anno post Romam conditam, ut ex Attico suo scribit M. Tullius, quartodecimo & quingentesimo. Unde potest intelligi quam lente Romanorum studia ad poëticen excolendam sint traducta. *Casaub.*

Revocatus.] Cum finierat, adeo populo placebat, ut sæpius ad principium revocaretur agendi. Sed cum raucam vocem fecisset, puerum accivit qui caneret voce, & alterum qui tibia; ipse vero motus & cantus agere cœpit motu corporis.

Attellani autem.] Attellani erant ludiones, qui ideo sunt acciti ab Attellis, quia peritiores erant quam Romani. Attellæ civitas est Campanorum, quorum luxuria in ejusmodi ludis nimia erat, & ideo apud Campanos inhonestissimi erant, sed à Romanis deinde magna severitate correcti. *Olst.*

Attellani.] Livius docet clare, ubi postquam de fabulis Andronici dixisset, & partito officio inter puerum ac tibicinem cantantes, & histrionem, (qui Poëtæ successit) canticum agentem, hoc est, ut exponit Valerius Maximus, gesticulationem peragentem, subjicit hæc: *Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus paulatim in artem verterat, juventus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit: quæ inde Exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt.* Appellatione versuum Satyram, cujus paullo ante meminerat, intellexisse heic Livium, nequit ambigi. quamobrem ad honestatem veteris Satyræ referri debet, quod de privilegio actoribus Atellanatum concesso subjicit. Satyram, quæ Atellanis conjuncta, nuncupat Valerius Italicam severitatem. ex quo apparet, totum istud poëmatis genus jocis & ridiculis dictis abundâsse potius, quam impuris atque obscœnis. idem alibi de Satyrica Græcorum observabamus. ac videtur ea non postrema fuisse caussa,

Italica severitate temperatum, ideoque vacuum nota est: nam neque tribu movetur, neque à militaribus stipendiis repellitur.

5. Et quia ceteri ludi ipsis appellationibus unde trahantur, apparet; non absurdum videtur Secularibus initium suum,

se caussa, cur nonnulli è veteribus criticis cum Atellanis fabulis Satyricas compararint: de quo plura alibi. Fuit & alia caussa, quam potissimum dubio procul iidem spectarunt: nam ut Satyricæ tragicis dramatis adjectæ sunt à Græcis ad temperandam tragœdiæ mœstitiam: sic Satyras, sive exodia, simillimam ob caussam post tragœdias produci solitas, memoriæ quidam prodiderunt. Scholiastes antiquus Juvenalis; *Exodiarius apud veteres in fine ludorum intrabat, quod ridiculus foret: ut quicquid lacrymarum atque tristitiæ coëgissent ex tragicis affectibus, hujus spectaculi risus detergeret.* Exodiarium vocat poëtam Atellanarum: nam etsi Atellanas hic Grammaticus non nominat: de illis tamen potissimum, quæ scribit, debent accipi: quum non aliis fere fabulis quàm Atellanis, adjungi solita fuisse Exodia, & superiora verba Livii doceant, & testimonia veterum: qui Exodia propria faciunt id genus fabularum. Suetonius libro r 11. capite XLV. *Unde mora* (ita scribendum esse, non *nota*; alibi docemus:) *in Atellanico exodio proximis ludis assensu maximo excepta, percrebruit: Hiscum vetulam capris naturam ligurrire.* Juvenalis in sexta:

Urbicus exodio risum movet Atellanæ
Gestibus Antonoës. ———

apud Grammaticos, quando Q. Novius, aut Afranius aut L. Pomponius, aut alii in Exodio laudantur, de fabulis Atellanis, ut arbitror, semper accipiendum. Apud Suetonium in Galba Atellanum canticum de Exodio interpretor; non enim aliud in Atellana canticum, nisi Exodium. quod ita dictum, vel quia singulorum diverbiorum fini subjiciebatur: vel quia extremæ fabulæ semel. sic inter chotica mele Græcorum dramatum, quod ab introeuntibus in scenam cantabatur, εἰσόδιον dicebant: quod ab exeuntibus ἐξόδιον. auctores Pollux & comici interpretes. Etsi autem dubitari non potest ex Livii verbis, Exodia Atellanarum ex antiqua Satyra fuisse primum nata, utut postea nomen fuerit mutatum: servatum tamen etiam à posteris eandem poëseos formam ac modum, neque exemplis ullis potest probari, neque ullius antiquorum testimoniis evinci. *Casaubonus.*

Tribu movetur.] Cæteroquin qui artis ludicræ, pronunciandive causa, in scenam prodirent, infamia notabantur, ut est in edicto Prætoris l. 1. ff. de His qui notantur infam. Livius: *Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant.*

Secularibus.] De temporum intervallis, quibus isti ludi referrentur, fides in ambiguo est. Siquidem in carmine seculari Horatii quidem *undenos decies annos* legunt, quod & commentarii Quindecimvirorum, & divi Augusti edicta, & ipsius denique Sibyllæ, quod adhuc exstat, oraculum confirmaverint. Contra vero centesimum redire post annum, tam Valerius Antias, quam T. Livius, & item M. Varro testati perhibentur. Itaque seculares dictos autumo, quod plerumque semel hominis ætate fierent, ut multa alia, quæ rara sunt, post seculum evenire, loquentium consuetudo usurpat. Instituti autem post exactos reges à P. Valerio Publicola, qui primus consul fuit, existimantur. *Politianus.*

Cujus

ſuum, cujus generis minus certa notitia eſt, reddere. Cum ingenti peſtilentia Urbs agrique vaſtarentur, Valeſius vir locuples, rusticæ vitæ, duobus filiis & filia ad deſperationem uſque medicorum laborantibus, aquam calidam iis à foco petens, genibus nixus, Lares familiares, ut puerorum periculum in ipſius caput transferrent, oravit: Orta deinde vox eſt, habiturum eos ſalvos, ſi continuo flumine Tiberis devectos Terentum deportaſſet, ibique ex Ditis patris, & Proſerpinæ ara, petita calda, recreaſſet. Eo prædicto magnopere confuſus, quod & longa & periculoſa navigatio imperabatur: ſpe tamen dubia præſentem metum vincente, pueros ad ripam Tiberis protinus detulit (habitabat enim in villa ſua propter vicum Sabinæ regionis Eretum)

Cujus generis minus certa notitia eſt.] Imo vero ſecularium ludorum (de iis loquitur) origo certa, meliuſque omnino libri priſci, *minus trita*. Satis firma quidem certaque traditio, at non adæque vulgata. *Lipſius.*

Vrbs agrique vaſtarentur.] Vulgo, *Vrbs antiqua, &c.* Bene Glareanus, *Vrbs atque agri*, correxit. MSS. libri omnes fere legunt, *Vrbs agrique vaſtarentur*. Non male. *Pigh.*

Vaſtarentur.] Vaſti & vacui cultoribus fierent ingenti peſtilentia.

Lares familiares.] Lares focis præerant: *Lar* autem ſive *Lars* eſt Hetruſca vox, & Principem denotat. Auſonius:

Tertia opima dedit ſpoliatus Aremoricus Lars.

Quia autem antiquiſſimis temporibus in ædibus defuncti ſepeliebantur, hinc & pro Diis familiaribus culti. Hinc & Latrones, Larunes, Arunes, & in pejorem poſtmodum partem latrones. Vide Geſner. Mithridat.

Ditis Patris.] Qui & Jupiter Stygius Virgilio. Unus quippe Deus ſanioribus Ethnicis credebatur, & pro ratione officiorum varia unius Dei erant cognomina. Autor Servius.

Proſerpinæ.] Vide ſupra pag. 31.

Petita calda.] Vulgo: *Petita aqua calida, quam illi deſiderarent, recreaſſet.* In Camp. rectiſſime, *Petita calda recreaſſet.* Reliqua omittuntur, & videntur e ſchol. marginalibus inſerta ab imperito quopiam; nam in aliis MSS. æque non habentur, ſed in his pro, *calda*, ſupponitur, *aqua*, quæ interpretatio vocabuli vetuſti, ſe inſinuavit textui Valeriano. Nobis antiquam atque elegantem illam dictionem Valerio reddere viſum eſt, qua item utuntur veteres auctores frequenter. Ut Martialis:

Frigida non deerit, non deerit calda petenti.

Oraculi ejuſdem verba ſic leguntur apud Zoſimum Hiſtor. 2. *ἀπαγαγεῖν εἰς Τάραντα ἐγκελευομένης τὰ τέκνα, κἀκεῖσε θερμάναντα τοῦ Τιβέρεως ὕδωρ, ἐπὶ τοῦ ᾅδου καὶ Περσεφόνης ἐσχάρας τοῖς παισὶ δοῦναι πιεῖν.* *Pighius.*

Propter vicum Sabinæ regionis Eretum.] In Atreb. correcte. Vulgo, *Prope vicum Sabinæ regionis Eretum.* Sic Ovidius:

Propter humum volitant.

Et Terentius Adelphis:

Hic propter hunc aſſiſte.

tum) ac lintre Ostiam petens, nocte concubia ad Martium campum appulit. Sitientibusque ægris succurrere cupiens, igne in navigio non suppetente; ex gubernatore cognoscit, haud procul apparere fumum. Et ab eo jussus egredi Terentum (id ei loco nomen est) cupide arrepto calice, aquam flumine haustam, eo unde fumus erat obortus, jam lætior pertulit, divinitus dati remedii quasi vestigia quædam in propinquo nactum se existimans: inque solo magis fumante, quam ullas ignis habente reliquias, dum tenacius omen apprehendit, contractis levibus, & quæ fors obtulerat, nutrimentis, pertinaci spiritu flammam emovit, calefactamque aquam pueris bibendam dedit. Qua pota, salutari quiete sopiti, diutina vi morbi repente sunt liberati; pa-

Ereti meminit Virgilius Æneid. VII. Stephano Ἠρῆτος dicitur, Dionysio & Straboni Eretum. *Pighius.*

Eretum.] Male in libro Dan. *Fretum* scribitur. Servius: *Eretum opidum est dictum à Iunone, id est, Ἥρας, quæ illic colitur.* Colerus.

Lintre.] Fluviali nave. *Linter* enim genus est naviculæ brevis, fluminibus trajiciendis aptæ. Virgilius:

—— *Cavat arbore lintres.*

Ostiam.] Ostia haud procul est ab Urbe, utpote octo millibus passuum, defluit Tyberis in mare.

Nocte concubia.] Vide supra pag. 50.

Martium campum.] Qui tunc extra urbem fuit: sicut ostendit Livius. Dicit enim: Tarquiniorum ager, qui inter urbem & Tyberim fuit consecratus Marti, Martius deinde campus fuit, &c.

Terentum.] Hoc etiam ostendit Servius. Dicit enim partem aliquam Tyberis in urbe appellari Terentum. quod Ovidius quoque testatur in lib. Fastor. ubi inquit:

Iamque ratem monitu doctæ Carmentis ad arcem
Egerat, & Thuscis obvius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui sunt vada juncta Terenti,
Aspicit, & sparses per loca sola casas.

Oliver. *Terentum.*] Lib. Dan. *Tarentum.* Male item. Terentum Ovidius vocat, & Martialis libro 10.

Bis mea Romano spectata est vita Terento.

Eidem Terentos lib. 1.

Cœpit, Maxime, Pana quæ solebat
Nunc ostendere Canium Terentos.

Lib. 4. Epigram. 1.

Et quæ Romuleus sacra Terentus habet.

Ausonius:

Trina Terentino celebrata trinoctia ludo.

Errat igitur vir magnus Ludovicus Vives, idemque doctissimus & eloquentissimus Hispanorum, qui civitatem *Tarentum* pro *Terento* illo in campo Martio accipit, tersissimis illis commentariis ad Augustinum de Civ. Dei. Festus: *Terentus locus in campo Martio, &c.* Coler.

Solo magis fumante.] Locus ille fumabat, nec tamen ulla signa apparebant exhalantis ignis.

Levibus, &c. nutrimentis.] Id est, fotis ignis.

Emovit.] Id est, elicuit pertinaci spiritu, id est, continuo flatu, flammam.

Vidisse

ti; patrique indicaverunt, vidisse se in somniis, quos nescio Deorum, spongia corpora sua pertergere, & præcipere ut ad Ditis patris & Proserpinæ aram, à qua fuerat potio ipsis allata, furvæ hostiæ immolarentur, lectisternia ludique nocturni fierent. Is quod eo loci nullam aram viderat, desiderari credens, ut à se construeretur; aram empturus in Urbem perrexit, relictis qui fundamentorum constituendorum gratia terram ad solidum foderent. Hi domini imperium exequentes, cum ad xx. pedum altitudinem humo egesta pervenissent; animadverterunt aram Diti patri, Proserpinæque inscriptam. Hoc postquam Valesius nunciante servo accepit, omisso emendæ aræ proposito, hostias nigras, quæ antiquitus furvæ dicebantur, Terenti immolavit, ludos & lectisternia, continuis tribus noctibus, quia totidem filii periculo liberati erant, fecit.

Cujus exemplum Valerius Poplicola, qui primus consul

Vidisse se in somniis, quos nescio Deorum.] Libri duo è meis: *in somniis à nescio quo Deorum.* statimque *prætergi, & præcipi.* Recte, ut opinor, certe ad Zosimi mentem, qui lib. 2. unum aliquem magnum virum & divinam formam præferentem, apparuisse vult: non, ut vulgata Valeriana lectio suadet plures. *Lipsius.*

Furvæ hostiæ.] Nigræ. Antiqui superis immolabant alba animalia, inferis verò nigra. Virgilius lib. VI.

Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunto.

Lectisternia.] Quia tribus continuis noctibus ea sacrificia fiebant. Dicebantur autem lectisternia à struendis lectis, quibus Deorum simulacra superi imponebantur. ergo lectisternia, quibus se sternentes tota nocte vigilabant.

Ad solidum.] Id est, profundum, ubi solidum solet esse ædificiorum fundamentum.

Ad xx. pedum altitudinem.] Alta hæc fossio: verius fuerit, *denûm pedum.* Lipsius.

Altitudinem.] Scil. profunditatem: nam altitudo tam de fastigio, quam de profundo dicitur. Unde *Cœlumque profundum* dixêre Poëtæ: & *Altum mare*: nam *altum* & superiorem & inferiorem altitudinem significat, teste Servio, quia mensuræ nomen est altitudo: sicut etiam fastigium dicimus plerumque profunditatem. Virgilius:

Forsitan & scrobibus quæ sint fastigia quæras. Oliv.

Quia totidem filii.] Lib. Colmariensis: *totidem liberi.* Rectius, meo animo. Fuerunt enim duo filii & una filia. *Colerus.*

Cujus exemplum.] Valesius ludos & solennia secularia fecit liberorum causa. At Valerius Publicola liberandæ civitatis gratia, quæ peste graviter corrupta fuerat. Hic fuit Valerius ille, qui exactis regibus primus in urbe consulatum gessit cum Junio Bruto. Nam Collatinus Lucretiæ conjunx cum Bruto creatus ob nomen & genus regium coactus est abdicare se magistratu, & urbe excedere, quoniam de gente

ſul fuit, ſtudio ſuccurrendi civibus, ſecutus, apud eandem aram publice nuncupatis votis, cæſiſque atris bubus, Diti maribus, feminis Proſerpinæ, lectiſternioque, ac ludis trinoctio factis, aram terra, ut ante fuerat, obruit.

6. Religionem ludorum creſcentibus opibus ſecuta lautitia eſt. Ejus inſtinctu Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primus ſpectantium conſeſſum velorum umbraculis texit. Cn. Pompejus ante omnes, aquæ per ſemitas decurſu,

Tarquinia foret, hic illi deinde ſucceſſit. *Oliv.*

Valerius Poplicola.] Contigit A. V. CCXLIX.

Publice nuncupatis votis.] Solebant veteres vota jam ſuſcepta ſcriptis, ſubſignatiſque tabulis confirmare, atque ipſas ſæpe tabulas Deorum, quibus voverant, genibus cera affigere. Juvenalis Satyra x.

Ergo ſupervacua, aut pernicioſa petuntur,
Propter quæ fas eſt genua incerare Deorum.

Plinius Epiſtola ad Trajanum: *Sollemnia vota pro incolumitate tua, qua publica ſalus continetur, & ſuſcipimus, Domine, & ſolvimus, precati Deos, ut velint ea ſemper ſolvi, ſemperque ſignari.* Adde tot veterum numiſmatum inſcriptiones, VOTA PUBLICA, VOTA SUSCEPTA, VOTA SOLUTA. *Torrent.*

Religionem ludorum creſcentibus opibus ſecuta lautitia eſt.] Quamvis nulli accedant manuſcriptorum librorum calculi; pro *lætitia* tamen repono *lautitia.* vim namque dictionis non intellexerunt ſcioli, qui illam mutarunt. Non enim ſolummodo *lautitia* eſt in epulis, verum etiam in omni cultu atque apparatu vitæ, quam Græci πολυτέλειαν appellant. Sic Q. Hortenſius orator apud Nonium; *Quæcunque ſit lautitia, cui victum elegantem magnifice, neque minus quam deceret, colere inſtituiſſent.* Sic *lautos* vocat Verris comites Cicero Actione 2. hoc eſt, ſplendidos ac ſumptuoſos. Appoſitiſſime igitur Valerius noſter *lautitiam* dicit *ludorum*; narrare volens breviter ac ſuccincte, quinam Romanorum ludis ſuis ſolito majores ſumptus, profuſioremque magnificentiam adjecerint. Nec aliter ipſe poſtea, ubi de Spartanis lege Lycurgi ab Aſia exulantibus. Audierat enim lautitiam inde, & immodicos ſumptus & omnia non neceſſariæ voluptatis genera fluxiſſe. Atqui Valerio familiare eſt vocabulum, *lautitia*, item *lautus.* Pigh. Contigit varia Spectaculorum luxuria A.V. DCLXXV. DCXXCIIX. DCIIV. DCXXCIV. DCLXXIV. DCXC. CDXCV.

Q. Catulus.] Plinius lib. XV. *Primus omnium Catulus linteis in theatro umbram fecit, & byſſina vela, primus in theatrum duxit.*

Campanam imitatus luxuriam.] Quia & ipſi Campani omnium rerum opulentia abundantes ejuſmodi apparatibus utebantur.

Conſeſſum.] Multitudinem ſimul ſedentium.

Velorum umbraculis.] Hoc opus Q. Catuli, cum Capitolium dedicaret, ut ſcribit Plinius. Servius: *Scena* ἀπὸ τῆς σκιᾶς. *apud antiquos enim theatri ſcena parietem non habebat: ſed de frondibus umbracula quærebant.* Colerus.

Cneius Pompejus.] Noto de hoc Pompeio, quia ſcriptum alibi haud facile reperias. Hinc etiam Circi irrigatio, de qua Frontinus. *Idem.*

Aquæ,

decursu, æstivum minuit fervorem. C. Pulcher scenam varietate colorum adumbravit, vacuis ante pictura tabulis extentam. Quam totam argento C. Antonius, auro Petrejus, ebore Q. Catulus prætexuit. Versatilem fecerunt Luculli. Argentatis choragiis P. Lentulus Spinther adornavit. Translatum antea Pœniceis indutum tunicis M. Scaurus

Aqua, &c. decursu.] Aquam rivulis deduxit per theatrum.

Claudius Pulcher scenam varietate.] In Atrebatensi, Gemblacensi, & Susiano, *Cl. Pulcher*; in Campensi Cod. *Pulcher.* Recte. Patruus enim fuit P. Clodii, de cujus ornatissima ædilitate vide, quæ nos in magistratuum Annalibus. Et sane duo fuerunt fratres Claudii Pulchri, ludorum magnificentia ambo celebres, quorum meminit Cicero Offic. II. & de Arusp. Respons. *Pighius.*

Vacuis ante.] Præfero scripturam lib. Daniel. *Vacuis ante picturam tabulis* [...]*entis*, id est, vacuis pictura tabulis extentis. *Colerus.*

Auro Petreius.] Alexander ab Alexandro lib. XV. cap. 16. hunc locum Valerii describens, legit, *auro Trebonius.* Vetus commentator Valerii annotavit in vett. exemplaribus scriptum fuisse, *P. Cethegus*; & in altero, *P. Reteius.* Mihi placet vulgata lectio. De Antonio Cicero pro Muræna. *Coler.*

Prætexuit.] Id est, incrustavit.

Versatilem fecerunt.] Duplex erat scena. Versatilis, cum tota machinis quibusdam subito vertebatur, & aliam atque aliam picturæ speciem ostendebat. Ductilis, cum hac atque illac ducta & jacta rota omnis pictura nudabatur interior, & sicut Servius ait in Georg. Virg. lib. III. exponens carmen illud,

Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant Aulæa Britanni.

Versatilem fecerunt.] Contaminatissimus est locus hic atque fœde puerilibus interpretamentis conspurcatus, quem nemo tamen quod sciam hactenus emendavit. Nos manuscriptorum librorum auxilio veram lectionem reperisse videmur. In Campensi autem & Gemblacensi legitur, *Versatilem fecerunt Lucani argentatis choragiis, &c.* Cetera omnia quæ in vulgatis habentur ut supposititia credenda, atroque stylo conficienda sunt, neque enim in ullis manuscriptis extant. Nam in Wincheliano, Pulmanniano, & Cauchiano sic legitur, *Versatilem fecerunt lucum argentatis, &c.* At in Atrebatensi, *Versatilem fecerunt Lucani, argentatis, &c.* Susianus autem liber hoc nomen velut vitiosum ac incognitum præterit. Ex his colligo restituendum atque legendum esse, *Versatilem fecerunt Luculli, argentatis choragiis P. Lentulus Spinther adornavit.* Constat enim L. & M. Lucullos fratres simul ædiles fuisse, ludosque magnificentissimos dedisse, ut in annalibus nostris demonstravi latius. Versatiles scenas duas postea fecit C. Curio filius, quas graphice describit Plinius lib. XXXVI. cap. 15. *Pighius.*

Argentatis choragiis.] Plinius ait Lentulum carbasina in theatro vela duxisse ludis Apollinaribus. *Coler.*

Choragiis.] Choragia dicuntur instrumenta scenarum. Χορήγια, id est, apparatus à multitudine mimorum.

Lentulus Spinther.] Qui mimo sibi persimili in suo consulatu viventi cognominatus est. Fuit autem tempore Ciceronis, ut videre possumus in Epistolis ad Atticum.

Translatum antea Pœniceis indutum tunicis.] In Manuscriptis, *Punicis.* In Atrebatensi, *Pœniceis.* Antique, velut

Scaurus exquisito genere vestis cultum induxit.

7. Gladiatorium munus primum Romæ datum est in foro boario, Ap. Claudio, M. Fulvio Coss. dederunt M. & D. Bruti, funebri memoria patris cineres honorando. Athletarum certamen à M. Scauri tractum est munificentia.

CAP. V.

in triumphalibus Romani: NAVALEM. EGIT. DE. SICVLIS. ET. CLASSE. POENICA. Et Lucretius II.

Purpura Pœniceusque color.
Translatam appellare videtur Valerius Ludionum infimam ac vulgarem illam turbam, quæ sæpius per scenam hinc inde transferebantur pro Ludorum occasione. Hinc translatitia, vel translativa dicuntur quæcunque vulgaria, plebeia, ac vilia: ἐγκύκλια καὶ ἀγοραῖα Græcis, nempe circumforanea, vel, ut ita dicam, circulatoria. In qua significatione translativa officia vulgaria appellat Plinius in Epistolis, & Cicero Verrina II. translatitium edictum; quippe non novum, sed aliunde translatum, ut auctor Pædianus. *Pighius.*

Translatum.] Pighius exponit Ludionum infimam & vulgarem illam turbam. Lipsius legit, *Translaticium*, id est, receptum & crebrum, cui pæne adsentior. Hinc Phædro, fabularum Æsopicarum interpreti, lucem facio, lib. V. fab. 88.

Aulæo misso, devolutis tonitribus,
Dî sunt locuti more translatitio.

More translatitio, id est, more in Fabulis seu Comœdiis recepto. *Coler.*

M. Scaurus.] Plurimum hic ad scenæ ornatum contulit. Hinc titulus Varronianus. De Scenicis Originibus, sive Scaurus, quem librum citat Servius ad I. Æneid. *Coler.*

Gladiatorium munus.] Origo Gladiatorum à re funebri: exemplum ab Hetruscis. At fortasse Hetrusci ipsi à Græcis. Undecunque exemplum, causa tamen & origo Funus. Nam quoniam olim animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos vel alto ingenio servos mercati in exsequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare: itaque quos paraverant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die feriarum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo. Atque Gladiatores illi à busti cineribus *Bustuarii* dicti. *Lipsius.* *Gladiatorium munus.*] Vulgo, *gladiatorum*, quod *gladiatorium* Livio aliisque dicitur; non enim gladiatorum munus illud erat, sed ejus qui gladiatores pugnantes populo exhibebat. *Pigh.* Contigit A. V. CDXXCIX. DCXCV.

In foro Boario.] Vide supra pag. 63.

M. & D. Bruti.] Florus tautum *Decium* nominat, in Epitome: *Decius Iunius Brutus in honorem defuncti patris munus gladiatorium edidit primus.* Coletus. *M. & Decius filii Bruti.*] Malo ex V. C. *M. & D. Iunii Bruti*; atque is modus scribendi antiquus. Quo loco & prænomen consulis Fulvii est corrigendum, sicut in Annalibus docui. *Pighius.*

Athletarum.] Athletæ sunt, qui lacertis & brachiis inter se luctantur. Vide Mercurialem de Arte Gymnastica.

CAP. V.

DE FRUGALITATE ET INNOCENTIA.

1. Statuam auratam nec in urbe, nec in ulla parte Italiæ quisquam prius aspexit, quam à M. Acilio Glabrione equestris patri poneretur in æde Pietatis: Eam autem ædem P. Cornelio Lentulo, & M. Bæbio Tamphilo Coss. ipse dedicavit, quia pater compos voti factus, rege Antiocho apud Thermopylas superato.

2. Jus

Statuam auratam.] Nam M. Acilius in honorem patris sui Glabrionis statuam erexit, qui Antiochum regem Philippo juvante ex Asia pepulit, idem etiam Ætolos vicit, & ad honorem victoriarum, quas prosecutus erat, nunc pellendo ex Asia Antiochum, nunc Ætolos subigendo, statuam erexit: nec enim aureæ unquam statuæ erectæ fuerant his, qui rem bene gessissent. *Oliver.* Contigit A. V. DLXXII.

Æde Pietatis.] Nunc S. Salvatoris de Pietate. Julius Obsequens ponit in Circo Flaminio, Victor in foro holitorio, Plinius eo loco, ubi postea theatrum Marcelli fuit. Unius loci varia designatio, ab adjacentium locorum vicinitate sumpta. Aliquando eodem in loco carcer plebis fuit, in quo cum filia matrem vinctam suis uberibus aluisset, impunitas illi concessa, & locus Pietatis numini dicatus est. *Georg. Fabritius.*

M. Bæbio.] Contigit A. V. DLXII.

Ipse dedicavit, quia pater compos voti.] Hic denuo plagam inflixit Valerio librariorum ignorantia, quam ex Livio, atque Campensis exemplaris scholiolis ita sanandam arbitror, *Ipse dedicavit, quia pater compos voti factus.* Sic enim Livius: *Quæ prima omnium in Italia est statuta aurata, patri Glabrioni posuit. Is erat, qui eam voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas pugnasset.* Pighius.

Apud Thermopylas.] Thermopylæ sunt angustiæ quædam Oetæ, ut vult Strabo lib. IX. in descriptione montis Oetæ, quæ Græciam eo pacto dividit, quo Apenninus Italiam. Dicit enim: *Hi vero Oetam montem possidebant, mons ipse ab oriente ac Thermopylis in occidentem usque sinum Ambracium se extendit, quodam etiam modo per lineas rectas mons iste montanam scindit regionem, à Parnasso usque ad Pindum, Barbarosque superjacentes. Istius pars una vergens in Thermopylas Oeta vocatur, longitudinis ad stadia CC. asperitatis & celsitudinis non mediocris. Longe autem excellentissimus ad Thermopylarum tractum; ibi ei cacumen attollitur, & in rupes acutas, præruptas, præcipitesque finitur, parvum & angustum viatoribus à littore Locros petentibus, & ex Thessalia derelinquit transitum: pylas, id est,* portas,

2. Jus civile per multa sæcula inter sacra ceremoniasque Deorum immortalium abditum, solisque pontificibus notum, Cn. Flavius libertino patre genitus, & scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione factus ædilis curulis, vulgavit, ac fastos pene toto foro exposuit. Qui cum ad visendum

portas, & angustias vocitant atque Thermopylas. Sunt enim ibi prope thermæ, id est, calida aqua magno in honore, ut Herculi consecrata. Livius vero lib. v. de Bello Macedonico dicit montem esse longissimum, qui mediam ita Græciam dividit, sicut Apenninus suo dorso scindit Italiam.

Ius civile.] Hoc etiam Livius narrat ab urbe condita lib. IX. dicens: *Cn. Flavius jus civile in penetralibus repositum vulgavit, Fastos in albo posuit, ut quando cum populo agi liceret, sciri posset.* Gellius ex Pisonis Annalibus: *Cn.* inquit, *Flavius patre libertino natus, scriptum faciebat; isque eo tempore ædili curuli apparebat, quo tempore ædiles surrogabantur, eumque pro tribu ædilem curulem renunciarunt: at ædilis, qui comitia habebat, negat accipere, neque sibi placere, qui scriptum faceret eum ædilem fieri. Cn. Flavius Annii filius dicitur tabulas posuisse; scriptu sese abdicasse: isque ædilis curulis factus est. Idem Cn. Flavius Annii filius dicitur ad collegam venisse visere ægrotum; &, in conclave postquam introivit, adolescentes ibi complures nobiles sedebant, contemnentes eum: assurgere ei nemo voluit. Cn. Flavius Annii filius id arrisisse dicitur, sellamque curulem jussit sibi afferri, eam in limine apposuit, ne quis illorum exire posset, utique hi omnes inviti viderent sese in sella curuli sedentem.* Oliver. Contigit A. V. CDXLIX.

Cn. Flavius, &c.] Ita JC. L. 2. de Orig. Jur. §. 6. Omnium tamen harum & interpretandi scientia & Actiones, apud Collegium Pontificum erant: ex quibus constituebantur, quis quoque anno præesset privatus: & populus prope centum annis hac consuetudine usus est. Postea cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has Actiones, Cn. Flavius scriba ejus, libertini filius, subreptum librum populo tradidit. & adeo gratum fuit id munus populo, ut Tribunus plebis fieret, & Senator, & Ædilis curulis.

Et scriba.] An Ædilitius? fortassis. nam & Ædiles suos scribas æque ac Prætores & Consules habebant. Piso in Annalibus Cn. Flavium Annii filium, cumque ait, scriptum fecisse phrasi antiquaria. Scribam Lucillius *Scripturarium* appellat apud Nonium, si bene memini. *Coler.*

Fastos.] Fasti libri erant, in quibus continebantur dies quibus cum populo agi liceret, & quibus non liceret: sed à potiori denominati sunt, scilicet à fando; nam dies quibus cum populo fari licebat, fasti; quibus vero non, nefasti. Cicero pro Muræna: *Fastos*, inquit, *vulgus non habebat, erant in magna potentia, qui consulebantur, à quibus etiam dies tanquam à Chaldæis petebantur, inventus est scriba Cneus Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit.* Plinius lib. XXXIII. *Frequentior autem usus annulorum non ante Cneum Flavium deprehenditur. Hic namque publicatis diebus fastis, quos populus à paucis principum quotidie petebat, tantam gratiam plebis adeptus est; alioqui libertino patre genitus, & ipse Appii Cæci scriba, cujus hortatu exceperat eos dies consultando assidue sagaci ingenio, promulgaveratque, ut Ædilis curulis crearetur cum Q. Antio Prænestino, qui paucis ante diebus hostis fuerat, præteritis C. Petilio & Domitio, quorum patres Consules fuerant. Additum Flavio, ut simul tri-*

ſendum ægrum collegam ſuum veniret, neque à nobilibus, quorum frequentia cubiculum erat completum, ſedendi loco reciperetur: ſellam curulem afferri juſſit, & in ea honorum pariter atq; contemptus ſui vindex, conſedit.

3. Veneficii quæſtio & moribus, & legibus Romanis ignota, complurium matronarum patefacto ſcelere orta eſt: Quæ cum viros ſuos clandeſtinis Inſidiis veneno perimerent, unius ancillæ indicio protractæ; pars capitali judicio damnatæ, centum ſeptuaginta numerum expleverunt.

4. Tibicinum quoque collegium ſolet in foro vulgi oculos

mul tribunus plebis eſſet, quo facto tanta Senatus indignatione exarſit, ut annulos ob ea abjectos fuiſſe, in antiquiſsimis reperiatur annalibus. Oliv.

Sellam curulem.] Sella curulis appellatur vel à Cutibus civitate Sabinorum, unde hoc genus tractum eſt à Romanis, ſicut & toga prætexta; vel quia ſellæ illi rotæ ſubjectæ eſſent, ut in quamcunque partem civitatis vehi & impelli poſſet. Nam quia juriſdictionem habebant, & civitas magna erat, ideo multis in locis jura dare cogebantur. *Id*

Veneficii.] Livius quoque lib. VIII. *Cum primores*, inquit, *civitatis ſimilibus morbis eodem ferme omnes eventu morerentur, ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum Ædilem curulem indicatura ſe cauſam publicæ peſtis profeſſa eſt, ſi ab eo ſibi fides data eſſet, haud futurum noxæ indicium. Fabius confeſtim rem ad Conſules, Conſules ad Senatum referunt; conſenſuque ordinis fides indici data. Tum patefactum eſt, muliebri fraude urbem premi, mulieresque ea venena coquere; & ſi ſeſequi extemplo velint, manifeſto deprehendi poſſe. Secuti indicem, & coquentes quaſdam medicamenta & recondita alia invenerunt. Quibus in forum delatis, & viginti matronis, apud quas deprehenſa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Servilia patritiæ utraque gentis, cum ea medicamenta ſalubria eſſe contenderent, ab confutante indice bibere juſſæ, ut ſe falſum commentam arguerent ſpatio ad colloquendum ſumpto, quum ſummoto populo in conſpectu omnium rem ad cæteras retuliſſent, haud abnuentibus & bibere, epoto medicamento, ſuamet ipſæ fraude omnes interierunt. Comprehenſæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicarunt: ex quibus ad centum ſeptuaginta damnatæ; neq; de Veneficiis ante eam diem Romæ quæſitum eſt.* Oliver. Contigit A.V. CDXXII.

Pars capitali.] Centum & ſeptuaginta fuerunt capitali ſupplicio affectæ propter admiſſum ſcelus, & hæ potiſſimum fuere pauperes; aliarum vero pœna permiſſa fuit earum maritis, propter infamiam & dedecus. *Oliv.*

Centum ſeptuaginta.] Oroſius ampliorem numerum colligit, nimirum CCCLXXX. hic quidem duplo major. Auguſtin. lib. 3. de Civ. Dei cap. 17. ſupra fidem multas fuiſſe ſcribit. *Colerus.*

Tibicinum quoque collegium.] Livius: *Tibicines*, inquit, *prohibiti à proximis cenſoribus erant in æde Iovis veſci, quod traditum antiquitus erat, ægre paſſi, Tybur uno agmine abierunt, adeo ut nemo in urbe eſſet, qui ſacrificiis præcineret. Ejus rei religio tenuit Senatum, legatos Tybur miſerunt, ut darent operam, ut hi homines Romanis reſtituerentur. Tyburtini benigne polliciti primum accitos eos in curiam, hortati ſunt, ut reverterentur Romam. Poſtquam impelli nequibant, conſilio haud abhorrente ab ingeniis hominum eos aggrediuntur, die feſto, alii alias*

per

oculos in se convertere, cum inter publicas privatasque ferias, actiones, personis tecto capite, variaque veste velatis, concentusque edit. Inde tracta licentia. Quondam vetiti in æde Jovis, quod prisco more factitaverant, vesci, Tibur irati se contulerunt. Quorum ministerio senatus deserta sacra non æquo animo ferens, per legatos à Tiburtibus petiit, ut eos gratia sua Romanis templis restituerent. Quos illi in proposito perseverantes, interposita festę epulationis simulatione, mero somnoque sopitos, plaustris in Urbem devehendos curaverunt: quibus & honos pristinus restitutus, & hujusce lusus jus est datum. Personarum usus, pudorem circumventæ temulentiæ causam habet.

5. Fuit etiam illa simplicitas antiquorum in cibo capiendo, humanitatis simul & continentiæ certissima index. Nam maximis viris prandere & cœnare in propatulo, verecundiæ non erat: nec sane ullas epulas habebant, quas populi oculis subjicere erubescerent: Erant adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis esset. Ideoque in sacrificiis mola, quæ vocabatur,

per speciem celebrandarum cantu epularum causa invitant, & vino, cujus avidum ferme hoc genus est, oneratos sopiunt, atque ita in plaustra vinctos conjiciunt ac Romam deportant, nec prius sensere, quam plaustris in foro relictis, plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus est, impetratoque ut manerent, datum ut triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac quæ minime solennis est licentia, per urbem veherentur, restitutumque in æde vescendi jus iis, qui sacris præcinerent. De tibicine Ovid. Fastor l. VI.

Cur vagus incedit tota tibicen in Vrbe?
Quid sibi personæ, quid toga longa volunt? Oliver.

Contigit A. V. CDXLII.

Privatasque ferias.] Præter publicas ferias, erant quoque privatæ feriæ singularum familiarum. Publicæ autem aut erant statæ, quæ stato tempore redibant; Conceptivæ, quæ quotannis à Magistratibus vel Sacerdotibus concipiebantur, in dies vel certos vel etiam incertos. Imperativæ, quæ pro re nata indicebantur, denique nundinæ, cum mercis causa conveniebant. Vide Macrobium lib. I. cap. 16. Vide Ovid. & ad eum locum Neapolis commentaria.

Tibur.] Civitas in Sabinis Stephano, decimo sexto ab Urbe lapide.

Honos pristinus.] Ut nimirum tibicines iterum in æde Jovis vescerentur.

Prandere.] Hinc apparet etiam prandia antiquis in usu fuisse.

Pultis.] Genus cibi est, quòd ex farina & aqua mixto sale conficitur.

Mola.] Ovidius de Fastis hoc idem ostendit, dicens:

Ante Deos homini quod conciliare valebat,
Far erat, & puri lucida mica salis.

Mola, quæ vocabatur.] Editio Veneta: *Quæ vocatur.* melius. nam & Valerii

ævo

batur, ex farre & ſale conſtat: exta farre ſparguntur: & pullis, quibus auſpicia petuntur, puls objicitur: primitus enim ex libamentis victus ſui Deos eo efficacius, quo ſimplicius placabant.

6. Et ceteros quidem ad benefaciendum venerabantur: Febrem autem ad minus nocendum, templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in ſumma parte Vici longi extat. In eaque remedia, quæ corporibus ægrorum adnexa fuerant, deferebantur. Hæc ad humanæ mentis æſtus leniendos cum aliqua uſus ratione excogitata, ceterum ſalubritatem ſuam induſtriæ certiſſimo ac fideliſſimo munimento tuebantur: bonæque valetudinis eorum quaſi quædam mater erat frugalitas, inimica luxurioſis epulis, & aliena nimiæ vini abundantiæ, & ab immoderato Veneris uſu averſa.

CAP.

ævo mola dicebatur. Gloſſarium: Molæ ſalſæ, κελθαὶ πεφρυγμέναι.

Farre.] Adoreum juxta Plinium veteres appellavere. Differt ab Halica. Far enim antiquiſſimis temporibus in uſu, Halica recentioris uſus, ut teſtatur Plin. lib. XXII. cap. 25. Idem oſtendit Galen. lib. II. de Compoſ. Medic. Aëtius, alii.

Et pullis.] Nam in cavea pulli ſervabantur, & quum bellum cum hoſtibus committere vellent, primum auſpicia capiebant objecta pulte, quam ſi ſumpſiſſent, ut pars humum caderet, bonum erat auſpicium; ſi reſpuiſſent, Diis non placere dicebant id bellum ſuſcipi. *Oliv.*

Libamentis.] Libare proprie eſt partem & primitias Diis fundere. Λείβειν Græce, Latine ſignificat *fundere*. Quia primam partem libantes in ignem quaſi primitias fundentes ſe Diis ſacrificare dicebant. *Oliv.*

Febrem.] Ædificia multa habuit Palatinus mons, quorum ne ruinas quidem per vineta, quæ ibi conſita ſunt, diſcernere licet. in eo fanum Febris ſitum fuiſſe, conſtat ex Val. Maximo, & ex Cicerone: *Illud*, inquit, *profecto confiteamini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit; eos enim qui Dii appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras Deorum. Qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non nomen tantum Deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim fanum in Palatio videmus.* Et Plin. *Ideoque etiam Febri fanum in Palatio dicatum eſt.* Aram quoque ejuſdem Febris, ædemque Larum, & Curiam Saliorum, in qua cum flagraſſet, inventus eſt lituus Romuli illæſus, in Palatio fuiſſe, idem Cicero teſtatur. *Marlianus.*

Area Marianorum monumentorum.] Trophæa Marii Cimbrico bello parta, quæ à Sylla disjecta, & à Cæſare Dictatore inſtaurata eſſe commemorat Suetonius, à dextra viæ Prænestinæ, proprieque D. Juliani ædem extant. Quæ tametſi mutilata, tamen horum in altero thoracem cum clypeis, juveniſque captivi ſimulacrum brachiis poſt tergum revinctis, in altero vero varia belli inſtrumenta adhuc cernuntur. *Marl.*

Æſtus.] Corporis & animi. [illegible]

Spar-

CAP. VI.

DE EXTERNIS INSTITUTIS.

1. IDem sensit proxima majorum nostrorum gravitati Spartana civitas: quæ severissimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu civium suorum oculos à contemplanda Asia retraxit; ne illecebris ejus capti, ad delicatius vitæ genus prolaberentur. Audierant enim lautitiam inde, & immodicos sumptus, & omnia non necessariæ

SPartana civitas.] Adeò Spartani luxuriæ contemptores & laboris patientes fuêre, ut etiam virginibus eorum, teste Cicerone libro II. Tusc. Quæst. magis palæstræ pulvis, venaticus labor, & militia in studiis fuerit, fertilitas filiorum.

Lycurgi.] Optimæ & cordatæ fuere illius leges, adeo ut tota Resp. Lacædemoniorum virtutis exemplar fuerit. Nullæ divitiæ, nisi in quantum natura desiderabat, apud illos in pretio fuit, avaritia multorum malorum mater exscindebatur. Usus auri & argenti, qui pessimas ut plurimum artes mortales docuit, lege vetitus. Viles nummi ferrei, quantum utilitas postulabat, cusi sunt. Ita luxuria, omnisque avaritia, & opum & auri furiosa cupido ejecta est Reip. Bene erat iis quibus Deus obtulerat parca quod satis est manu. Pletasque Resp. nimis secunda fortuna, nimiæ divitiæ pessum dedêre. Inde cunctæ fere scelerum causæ, inde mollities animum enervavit, præcipiti via in singula fere vitia transcursum, eversa militaris disciplina, leges conculcatæ. Tanta continentia Laconum Respub. octingentos annos stetit. Vide Xenophontem de Rep. Lacedæmon. & Thysii memorabilia, ubi de Republica Lacedæmoniorum agit.

Aliquandiu.] Per quingentos annos & amplius se ab Asia abstinuerunt, continenter viventes legibus nunquam mutatis. Cic. in Orat. pro L. Flacco: *Lacedæmonii, inquit, soli toto orbe terrarum septingentos annos & amplius suis moribus & nunquam mutatis legibus vixerunt.* Oliv.

Ionas.]

riæ voluptatis genera fluxisse: primosque Ionas unguenti, coronarumque in convivio dandarum, & secundæ mensæ ponendæ consuetudinem, haud parva luxuriæ irritamenta reperisse: Ac minime mirum est, quod homines labore ac patientia gaudentes, tenacissimos patriæ nervos, externarum deliciarum contagione solvi & hebetari noluerunt: cum aliquanto faciliorem virtutis ad luxuriam, quam luxuriæ ad virtutem transitum viderent. Quod eos non frustra timuisse dux ipsorum Pausanias patefecit, qui maximis operibus editis, ut primum se Asiæ moribus permisit, fortitudinem suam, effeminato ejus cultu, mollire non erubuit.

2. Ejusdem civitatis exercitus non ante ad dimicandum descendere solebant, quàm tibiæ concentu, & anapæsti

Ionas.] Herodotus lib. VIII. Plutarchus in Themist. Ortos autem Ionas ab Atheniensibus, notum ex Herodoto lib. I. & aliis. Iones autem non ab Ione, Xuti filio, sed à Iavan nomen accepere: unde & Iaones Homero.

Vnguenti, coronarumque.] Unguento non tantum linebant caput, sed etiam pedes, ut ex Athenæo liquet pluribus locis. De variis idem quoque agit unguentis, adeo ut unicuique parti corporis idonea attribuerentur ungenta. Nardinum præstantissimum habebatur. Unde Tibullus:

Illius quoque destillent tempora nardo.

Coronis quoque, quæ constabant variis flòribus, unguento delibutis utebantur ad prohibendam ebrietatem. Iis autem coronis utebantur, ut scribit Aristoteles, ἐν τοῖς Συμποσίοις εὐϛηθείαν καὶ ἀφθονίαν αἰνιττόμενοι τροφῶν. Sertis autem caput & colla amplectebantur, pocula cingebant, etiam ipsa triclinia ornabant.

Quod eos non frustra.] Corroborat exemplo hanc opinionem: nam Pausanias cum multas magnasque res gessisset, ubi se moribus Asiaticis dedit, ita corruptus est, ut consilia prodendæ patriæ cum rege Persarum iniret. Hic Pausanias cum adversus Xerxem Persarum regem opulentissimum missus, multas atque præclaras inde victorias retulisset, & plurimum incrementi Lacedæmoniorum adjecisset imperio, sensim vitam suam in mores Asiaticos labi permisit. Deinde eo usque processit res, ut cum Xerxe ita conveniret, se illi imperium Lacedæmoniorum proditurum esse, si filiam sibi in matrimonium dedisset. Id vulgatum cum Lacedæmones rescissent, Pausaniam ad se vocatum inedia mori coëgerunt. *Oliv.*

Maximis operibus editis.] Qui Mardonium satrapam natione Medum, & Persarum regis generum manu fortem & consilii plenum, cum ducentis milibus peditum, & viginti equitum, haud ita magna manu apud Platæam vicit. *Oliver.*

Tibiæ concentu.] Autor historiæ Græcæ gravissimus Thucydides Lacedæmonios summos bellatores non cornuum tubarumve signis, sed tibiarum modulis in præliis usos esse refert: non prorsus ex aliquo ritu religionum, neque rei divinæ gratia, neque etiam ut excitarentur, atque evibrarentur animi, quod cornua,

pæsti pedis modulo cohortationis calorem animo traxissent, vegeto & crebro ictus sono strenue hostem invadere admoniti. Iidem ad dissimulandum & occultandum vulnerum suorum cruorem, Pœniceis in prœlio tunicis utebantur; non, ne ipsis aspectus ejus terrorem, sed ne hostibus fiduciæ aliquid afferret.

3. Egregios virtutis bellicæ spiritus Lacedæmoniorum, prudentissimi pacis moribus Athenienses subsequuntur: apud quos inertia è latebris suis, languore marcens, in forum perinde ac delictum aliquod protrahitur, fitque ut facinorosæ, ita erubescendæ rea culpæ.

4. Est & ejusdem urbis sanctissimum consilium Areopagus,

cornua, & litui moliuntur: sed contra, ut moderatiores, modulatioresque fierent: quod tibicinis numeris temperatur. Nihil adeo in congrediendis hostibus, atque in principiis præliorum ad salutem, virtutemque aptius rati, quam si permulsi sonis mitioribus, non immodice ferocirent. Cum procinctæ igitur classes erant, & instructa acies, cœptumque in hostem progredi, tibicines inter exercitum positi canere inceptabant. Ea tibiæ præcentione tranquilla & venerabili, ad quandam quasi militaris musicæ disciplinam, vis & impetus militum, ne sparsi, dispalatique prorucrent, cohibebatur. *A. Gellius.*

Anapæsti.] Anapæstus pes est, qui primas duas syllabas breves habet, & ultimam longam.

Inertia.] Ocii atque inertiæ publicam apud Athenienses mortalium cordatissimos accusationem fuisse memoriæ proditum est. Cleanthes & Menedemus Philosophi ejus rei coram Areopagitis causam dixêre. Singulis admodum annis cives coram judicio se sistebant, rationem reddituri, cui arti quis se dedisset, quo quæstu vitam toleraret. Ita enim existimabat sapientissimus populus, vitam in actione consistere, ignavum pecus à civitatis suæ penetralibus arcendum. Nihil æque animum spiritusque obtundit, quam torpida quædam remissio. Ager, qui aratro non sulcatur, spinas & lolia producit, mens humana, quæ non exercetur, vitiorum spinas edit. Sicut mare mortuum nullis agitatur undis, sed vaporibus noxiis continuo aërem inficit, ita qui ocio veluti sepultus est, vitiorum fœtidos eructat vapores, qui ipsam animam ex augusto detrudunt solio, & cœno suo contaminant. Cœlum aspice, in continuo motu est, ideoque nulli mutationi obnoxium. Exercitatione corpus roboratur, nimia quies noxia, viscera obstruit, venas putrido sanguine implet: ingenii quoque exercitatio animum alit: cogitationes fovet: nimia quies rubigine quadam lædit. *Thysius.*

E latebris suis.] Quia per otium in occulto vitam agunt: nam proprium inertis est in otio & tenebris delitescere.

Areopagus.] Græce Ἄρειος πάγος, Martius vicus vel Colliculus, nomen teste Pausania in Atticis, adeptus suum, quod Mars ibi primus, Halirrhotio interfecto, judicio se sistere fuerit coactus. Hic senatus Areopagitarum, quem velut alteram ancoram populari imperio adhærere voluerat Solon, judicium exercebat de cæde, vulnere de industria

pagus, ubi quid quisque Atheniensium ageret, aut quonam quæstu sustentaretur, diligentissime inquiri solebat, ut homines honestatem (vitæ rationem memores reddendam esse) sequerentur.

5. Eadem bonos cives corona decorandi primo consuetudinem introduxit, duobus oleæ connexis ramulis clarum Periclis cingendo caput. Probabile institutum, rem, sive personam intueri velis. Nam & virtutis uberrimum alimentum est honos; & Pericles dignus, à quo talis muneris dandi posteritas potissimum initium caperet.

6. Age, quid illud institutum Athenarum, quam memorabile? quod convictus à patrono libertus ingratus, jure

dustria facto, de incendio, veneno, si quis eo dato necem attulisset, & parricidio, iis tamen exceptis, qui adulterum deprehensum cum uxore interfecissent, præcipue vero de impietate, sicut apparet ex eo quod de Theodoro illo Atheo narrat Laërtius. Refert idem Socratem ab Areopagitis damnatum, quod non eosdem atque civitas Deos putaret, & nova numina inveheret. Fuit hæc curia judicum Atheniensium sita non procul Acropoli, nempe circiter προπύλαια quæ vocant, ut testatur Pausanias: ideoque Areopagus vocata est, quasi Martium collem dicas; vel quod Marti consecratus esset collis iste, vel quod primus Mars (ut fabulantur) cædis causam in eo judicio dixisset. Antequam actio intenderetur, cogebantur actor & reus gravissimo se jurejurando obstringere, & bis inde caussam orare. Judices autem sedebant in duobus argenteis scabellis, quorum unum, teste Pausania, Contumeliæ, alterum Impudentiæ dicebant, atque ita noctu & sub dio summo cum silentio audiebant caussas, adempta conciliandorum affectuum facultate, ne judicum animus à norma recti deflecteret, ut est apud Hermogenem. Inter judices, qui numero erant novem, erat & Regi locus, qui corona, ut ait Pollux, deposita, judicabat. Athenæus prodit ex Hyperidis sententia libro 13. si quem in caupona cœnâsse comperissent, prohibuisse eum ascendere in Areopagum. Eosdem puerum damnâsse, qui oculos coturnicibus eruerat, scribit Quinctilianus. Diligenter etiam inquirebant, quid ageret Atheniensium unusquisque, vel quo quæstu se sustentaret, auctore Valerio. In numerum eorum cooptabatur nemo, nisi & stemmate nobilis, & perspecta virtute dignus censeretur Græciæ totius judex, sicut in Areopagitico Isocrates prodit. Utrum Solon Senatum hunc instituerit, dubitant eruditi. Etsi enim Plutarchus affirmet, ex Isocrate tamen colligi non potest. Neque Laërtius ullam institutionis mentionem facit in ejus vita. Sunt qui ante Solonem fuisse produnt, sicut intelligi potest ex illis, quæ de Marte (fabulose tamen) prodita leguntur memoriæ. *Funger.*

Periclis.] Pericles Orator maximus & Philosophus doctissimus fuit, qui rempublicam Atheniensium quadraginta annis mira quadam prudentia gubernavit, & illi habitus est honos, ut suo loco dicemus. *Oliv.*

Convictus à patrono libertus.] Ex antiquis Grammaticis patet, quod Actio Ἀποστασίου patronis esset adversus libertos,

jure libertatis exuitur. Supersedeo te, inquit, habere civem tanti muneris impium æstimatorem. Nec adduci possum ut credam urbi utilem, quam domui scelestum cerno: abi igitur & esto servus quoniam liber esse nescisti.

7. Inde Massilienses quoque ad hoc tempus usurpant disciplinæ gravitatem, prisci moris observantia, charitate populi Rom. præcipue conspicui; qui tres in eodem manumissiones rescindi permittunt, si ter ab eodem deceptum dominum cognoverint. Quarto errori subveniendum

bertos, qui patronos non coluissent, aut alios adoptavissent, eaque, quæ legibus imperantur, non præstitissent. Convicti autem liberti in servitutem revocabantur: sin autem secundum libertos pronunciatum esset, perfecte liberi erant. Judicabantur autem servorum actiones in Dominos, Patronorum in liberos, *Ἀποστασίου* à contribulibus Patroni, sive Domini. Ita Harpocration & Suidas testantur. Ita se habere veteres Oratores Græci commemorant, Lysias *πρὸς Ἀρισόδημον*, & Hyperides *κατὰ Δημητρίας Ἀποστασίου*. *Thysius.*

Civem.] Errat hic Valerius, qui servos simul cum libertate civitatem accepisse existimat.

Inde Massilienses.] Hi maxima fuerunt amicitia pop. Rom. devincti, adeo ut cum cæteræ civitates à pop. Rom. defecissent, hi soli in fide & officio permanerent; quod & tempore belli civilis fecerunt. Unde Strabo l. iv. *Massilienses*, inquit, *Romani populi amicitiam conciliarunt, qui cum illis permultum utiles essent, magnum ex ipsis susceperunt incrementum.* Oliver. *Massilienses.*] Massilia, quæ & *Μασσαλία* Ptolemæo & Eustathio, perantiqua urbs, & non parum olim fortunata, in littore Galliæ ad mare mediterraneum posita, origine Græca, à profugis ex Ionia Phocæensibus dominatum Persarum aversantibus inter barbaros Salyas condita, cum Cyrus rerum in Asia potiretur.

Severitatis custos.] Magna Massiliensium laus, ob quam merito ipsis gloriari liceat. Nec parcius eos Cicero laudat, imo vero aliquanto etiam luculentius, Orat. pro L. Flacco: *Neque vero te Massilia prætereo, quæ L. Flaccum militem Quæstoremque cognosti; cujus ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam jure dicam, quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus barbariæ fluctibus alluatur; sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quam æmulari.* Strabo etiam inter alia præcipue frugalitatem & temperantiam Massiliensium commendat, lib. 3. Justinus lib. 44. *Illic bene instituta non temporum necessitate, sed recte faciendi consuetudine servantur.* Tacitus in Agricola: *Parvulus sedem ac magistram studiorum habuerat, locum Græca comitate & provinciali parcimonia mistum.* Miror itaque vehementer de tanta tamque sancta civitate Proverbia sublata πλεύσειας εἰς Μασσαλίαν. A Plauto etiam *Mores Massilienses* in ipsis Romanæ urbis theatris fuere. Quid Athenæus? *Μασσαλιῶται*, inquit, ἐθηλυώθησαν, οἱ τὸν αὐτὸν τοῖς Ἴωσι τὴν ἐσθῆτα φοροῦντες κόσμον· ἀσχημονοῦσι γὰρ διὰ τὴν ἐν ψυχαῖς μαλακίαν, διὰ τρυφὴν γυναικοπαθοῦντες. *Coler.*

Insce-

dum non putant; quia sua jam culpa injuriam accepit, qui ei se totiens objecit. Eadem civitas severitatis custos acerrima est. Nullum aditum in scenam Mimis dando, quorum argumenta majore ex parte stuprorum continent actus, ne talia spectandi consuetudo etiam imitandi licentiam sumat. Omnibus autem, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiæ quærunt, clausas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submovendam esse existimans. Ceterum à condita Urbe gladius est ibi, quo noxii jugulantur: rubigine quidem exesus, & vix sufficiens ministerio, sed index in minimis quoque rebus omnia antiquæ consuetudinis momenta servanda.

Duæ etiam ante portas eorum arcæ jacent. altera, qua liberorum, altera, qua servorum corpora ad sepulturæ locum plaustro devehuntur. sine lamentatione, sine planctu luctus funeris die, domestico sacrificio, adjectoque necessariorum convivio, finitur. Etenim quid attinet, aut humano

In scenam.] Ne vero probati illorum mores inquinarentur, prospexere quoque cordatissimi mortales. Itaque comœdiam omnesque adeo scenicos ludos Rep. sua ejecerunt. Videbant enim, eam esse lasciviæ matrem, nequitiæ magistram, omniumque malarum artium administram. Ubi quis assuescit audiendis sceleribus, sceleratus tandem evadit. Facillime in mortalium animos irrepunt vitia, etiam ea quæ quis antea deriserit. Quia enim eorum imago diu menti inhæret, tandem ipsam arcem rationis offuscat, denique etiam superat. Maxima quidem apud Romanos Græcosque illorum fuit licentia, Romæ tamen etiam actores infames habitos constat. Utique Augustinus lib. 2. de Civ. Dei cap. 13. artem ludricam scenicamque non tantum probro habitam docet, sed genus id hominum non modo civium numero, sed & tribu motos à Censoribus traditit. Profecto histriones perditissimis fuisse moribus deploratæque nequitiæ necesse est, cum in ea civitate pro civibus non haberentur, cujus tam multa millia hominum flagitiosorum cives erant. Etiam in Jure civili expressæ de infamia scenicorum leges in tit. ff. de his qui not. infam. *Thysius.*

Quorum.] Scilicet mimorum, hoc est, histrionum mores hominum gestu corporis imitantium.

Alimenta.] Æruscatores etiam apud Romanos vetiti, qui offuciis quibusdam æs ex vulgo corradebant.

Sine lamentatione, sine planctu, luctus funeris die.] In Manuscript. quasi omnibus sic legitur, *Sine planctu luctus funeris dies.* In Campensi autem, *luctus ac funeris dies.* Quæ tolerabilis est lectio; attamen præfero Cauchianam, *Sine planctu luctus funeris die.* Pigh. *Sine planctu luctus, funeris die.*] Confusa leviter & leniter ordino, *Sine planctu. luctus, funeris die, domestico sacrificio, adjectoque necessariorum convivio finitur.* Hæc mens luctum non produci, sed finiri ipso illo funebri die. *Lipsius.*

mano dolori indulgeri, aut divino numini invidiam fieri, quod immortalitatem suam nobiscum partiri noluerit? Venenum cicuta temperatum in ea civitate publice custoditur, quod datur ei, qui causas Sexcentis (id enim Senatus ejus nomen est) exhibuit, propter quas mors sit illi expetenda: Cognitione virili benevolentia temperata, quæ nec egredi vita temere patitur, & sapienter excedere cupienti celerem fati viam præbet; ut vel adversa, vel prospera nimis usis fortuna (utraque enim finiendi spiritus, illa ne perseveret, hæc ne destituat, rationem præbet) comprobato exitu terminetur.

8. Quam consuetudinem Massiliensium non in Gallia ortam, sed è Græcia tralatam inde existimo, quod illam etiam in insula Ceo servari animadverti, quo tempore Asiam

Venenum cicuta temperatum.] Cicuta venenosa herba est, teste Plin. l. xxv. Nat. Hist. *Quod Cicuta*, inquit, *quoque venenum est publica Atheniensium pœna invisa: ad multa usus non omittendi, semen habet noxium, &c.*

Sexcentis.] Usi fuêre Massilienses Republ. Aristocratica, quam Optimatum Latini dicunt, optimis legibus descripta, in quo concilium (συνέδριον Strabo nuncupat) erat virorum DC. qui quamdiu in vita, tamdiu in honore manebant. Hos Τιμούχους vocabant. Concilio huic præerant viri xv. quorum munus erat negocia obvia & minoris momenti expedire: & his rursum præsidebant tres, qui plurimum poterant. In ordinem Timuchorum nemo alligebatur, cui liberi non essent, cujusve pater, avus, proavus, cives non fuissent. Legibus vivebant Ionicis, unde oriundi erant, in publico propositis, ut cognitionibus omnium paterent. Vide Strabonem.

Quod illam etiam in insula Ceo servari animadverti.] Vulgo, *Cara.* In Mss. correctioribus *Coeo* vel *Ceo* legitur, in aliis *Chio* vel *Coo.* Diversas autem insulas esse *Ceos*, vel *Coeos*, *Chios* & *Cos*, Cosmographorum omnium consensu & demonstratione manifestum est. Ex his Ceon malim tetrapolim fuisse, postea duabus urbibus Coressa Pœessaque mari devoratis, in duas reliquas Iulida, Carthæamque habitatores earum migrâsse, Strabo & Plinius tradunt. Sed temere confunduntur apud auctores tam Græcos quam Latinos dictarum insularum nomina, idque librariorum negligentia; ut in Stephano de Urbibus, Ἰουλὶς πόλις ἐν Κῷ τῇ νήσῳ. Et rursus, Καρθαία μία τῆς ἐν Κῷ τετραπόλεως: cum utrobique legi debeat ἐν Κέῳ, quemadmodum recte nominant Κηίους populos Menandriani versus legem seu consuetudinem hanc properandæ mortis prædicantes. Quos ipsos, quia ad intellectum Valerianæ hujus historiæ faciunt, non prætermittam. Leguntur autem in Stephano & Strabone hoc modo:

Καλὸν τὸ Κηίων νόμιμόν ἐστι Φανία,
Ὁ μὴ δυνάμενος ζῆν καλῶς οὐ ζῇ κακῶς.

Permittebat autem illa lex Ceiensium,

majores

Asiam cum Sex. Pompejo petens, Iulida oppidum intravi. Forte enim evenit, ut tunc summæ dignitatis ibi femina, sed ultimæ jam senectutis, reddita jam ratione civibus, cur excedere vita deberet, veneno consumere se destinarit, mortemque suam Pompeji præsentia clariorem fieri magni æstimarit. Nec preces ejus vir ille, ut omnibus virtutibus, ita humanitatis quoque laudibus instructissimus, aspernari sustinuit. Venit itaque ad eam, facundissimoque sermone, qui ore ejus quasi è beato quodam eloquentiæ fonte manabat, ab incepto consilio diu nequicquam revocare conatus, ad ultimum propositum exequi passus est, quæ nonagesimum annum transgressa, cum summa & animi & corporis sinceritate, lectulo, quantum dignoscere erat, quotidiana consuetudine cultius strato recubans, & innixa cubito, Tibi quidem, inquit, Sex. Pompei Dii magis, quos relinquo, quam quos peto, gratias referant: quia nec hortator vitæ meæ, nec mortis spectator esse fastidisti. Ceterum ipsa hilarem Fortunæ vultum semper experta, ne aviditate lucis tristem intueri cogar; reliquias spiritus mei prospero fine, duas filias & septem nepotum gregem superstitem relictura, permuto. Cohortata deinde ad concordiam suos, distributo eis patrimonio, & cultu suo sacrisque domesticis majori filiæ traditis, poculum, in quo venenum temperatum erat, constanti dextra arripuit: Tum defusis Mercurio delibamentis, & invocato numine

majores annis sexaginta natos *ἀκωνίζεσθαι*, hoc est, aconito vitam finire. Sic legendum, non *ἀγωνίζεσθαι*, ut habetur in Stephano. *Pighius.*

Iulida.] Est hoc oppidum Insulæ Ceæ.

Forte, &c.] Contigit A. V. DCCLXXI.

Tibi quidem, inquit, Sex. Pompei.] In MSS. ita legitur. De hoc Sex. Pompeio Asiæ Procos. vide nostros Annales. *Pighius.*

Duas filias & septem nepotum gregem superstitem relictura, permuto.] Ita in Winchel Cauch. & Campens. Vulgo, *Duas filias & unum nepotum gregem superstitem relictura permuto.* Priorem lectionem approbo. In Atrebatensi quidem & Susiano legitur, *Uno.* Pulmanni, & Colonienses codices numeralem notam 7. habent, quæ perperam à librariis in *uno* vel *unum* mutata est. *Pighius.*

Sacrisque domesticis.] Ut Diis Penatibus sacrificia faceret.

Majori filiæ.] Ita mos erat, ut majoribus natu sacra domestica traderentur.

Mercurio.] Ideo Mercurio libavit, quia

numine ejus, ut se placido itinere in meliorem sedis infernæ deduceret partem; cupido haustu mortiferam traxit potionem. Ac sermone significans, quasnam subinde partes corporis sui rigor occuparet, cum jam visceribus eum, & cordi imminere esset locuta; filiarum manus ad supremum opprimendorum oculorum officium advocavit. Nostros autem, tametsi novo spectaculo obstupefacti erant, suffusos tamen lacrymis dimisit.

9. Sed ut ad Massiliensium civitatem, unde in hoc diverticulum excessi, revertar: intrare oppidum eorum nulli cum telo licet, præstoque est, qui id custodiæ gratia acceptum, exituro reddat, ut hospitia sua, quemadmodum advenientibus humana sunt, ita ipsis quoque tuta sint.

10. Horum mœnia egresso vetus ille mos Gallorum occurrit; quos memoria proditum est, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare solitos: quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse. Dice-

quia dicitur animabus præesse. Virgilius lib. IV.

—— Animas ille evocat orco
Pallentes, alias sub tristia tartara mittit.

Est autem Deorum nuntius, qui non solum Diis superis, sed inferis quoque ministrat.

Meliorem sedis.] In Elysium campum, qui in Fortunatis Insulis ponitur. idem autem est, atque si locum voluptatis quis dicat, quod & Eustath. recte observavit, qui ab ἀλύω, χαίρω, id est, *gaudeo*, derivat. Quo & allusit princeps Poëtarum, cum l. VI. Æneid. ita loquitur:

Devenere locos latos, & amœna virecta
Fortunatorum nemorum, sedesq; beatas.

Item:

—— Exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauci læta arva tenemus.

Opprimendorum oculorum.] Claudendorum oculorum. Virgilius:

Pressive oculos & funera lavi.

Consuetudo enim erat, ut propinquiores lumina clauderent.

Pecunias mutuas.] Mela lib. III. c. 2. ubi de Druydibus: *Docent multa nobilissimos gentis clam & diu, vicenis annis in specu aut in abditis saltibus. Unum ex iis quæ præcipiunt in vulgus effluit, videlicet ut forent ad bella meliores, æternas esse animas vitamque alteram sequi. Itaque cum mortuos cremant ac defodiunt, apta viventibus olim negotiorum ratio etiam & exactio crediti deferebatur.* De istac exactione nusquam legi, præter apud Valerium & Melam. De reliquis Braccatorum sive Druydarum Placitis convenienter tradunt Strabo lib. IV. Diodorus, Ammianus, alii. De Pythagora, nulli nota magis domus est sua, ut ait Juvenalis. *Coler.*

Braccati.] Galli. Tota olim Gallia in tres partes divisa, Togatam, quæ & Cisalpina, & Alpibus Italiæque antiquo limite Rubicone flumine terminatur,

Dicerem stultos, nisi idem Bracati sensissent, quod palliatus Pythagoras credidit.

11. Avara & fœneratoria Gallorum philosophia: Alacris & fortis Cimbrorum, & Celtiberorum, qui in acie exultabant, tanquam gloriose & feliciter vita excessuri: lamentabantur in morbo, quasi turpiter & miserabiliter perituri. Celtiberi etiam nefas esse ducebant prælio superesse, cum is occidisset, pro cujus salute spiritum devoverant.

tur, Comatam, quæ omnis Transalpina Gallia, & tetum in Belgicam, Celticam, Aquitanicam dividitur; Braccatam denique, quæ erat Narbonensis Romanorum Provincia. *Braccati.*] Intelligit Druidas, penes quos omnis sapientia, eruditioque Gallorum consistebat.

Palliatus.] Græcus, quia, ut supra diximus, pallio utebantur Græci.

Pythagoras.] Qui credebat animas hominum immortales esse, sed ex uno corpore in alia corpora transire, nec uspiam inferos esse. *Pythagoras.*] Ex Samo Philosophus, idem magus & pictor, olim Semneserteo regnante in Ægypto versatus, inventor nominum, rerum amplificator, μετεμψυχώσεως institutor, φιλόσοφος primus non σοφὸς appellari voluit; apud discipulos tantæ auctoritatis, ut in controversiis sufficeret ipsis τὸ αὐτὸς ἔφα: habitus etiam Apollo, Dei & Jovis filius, Crotoniatis θεῖος, qui denique in magna Græcia vocata Italiæ regione diu philosophatus omnia sua symbolis involvit, extra urbanos strepitus in remotissimis locis vitam finiens. Obiit Metaponti, atque ejus domus in templum mutatum. Vide Jambilichum de Vita Pythagoræ, & de numeris, quibus omnia constare dixit Pythagoras, Plat. copiose agit lib. de Univ.

Cimbrorum.] Ptolemæus & Pomponius Cimbrorum ac Teutonorum maritimarum nationum in descriptione Germaniæ meminerunt. Etiam eorundem, ne cæteros nominem, D. Hieronymus, eodem modo in Epistola ad Gerontiam meminit. *Cimbrorum.*] Cimbri autem & Cimmerii à Gomer nomen accepisse putantur. Festus tamen ita scribit: *Cimbri lingua Gallica latrones dicuntur.* Quod à vero profecto non alienum videtur. *Kemper* enim nostrati lingua *pugnatorem* denotat. Sic & *Sicambros* quasi *pro victoria dimicantes* appellatos fuisse, Aventinus observavit. *Sych* enim nostratibus *victoriam* denotat, quin etiam ipsis hodieque Cimbris. Quod autem *Cimbros* Gallis *latrones* dictos affirmat, idem est, atque si dixisset, *viros militares*, *bellatores*. Ita apud Nonium Gracchus: *qui apud regem in latrocinio fuisti, & stipendia acceptasti.* Itaque non in totum admittendus est Scaliger, cum dicit: *Cimbri λησελχοὶ καὶ πλάνητες fuerunt; sed non magis Cimber latronem significat, quam Isaurus* [illegible]*am*, *Ambro* dissolutum ac vora[illegible] *Opicus* obscænum. *Sed quia tale*[illegible]*t eæ nationes, de earum nomine vocamus qui tales sunt.* Vide Scal. in Festum. *Ioh. If. Pontanus.*

Celtiberorum.] Est hic populus Hispaniæ Tarraconensis.

Celtiberi.] Prosequitur aliud institutum eorum fuisse, ut cum milites ducem suum amisissent mortuo duce, se interfici mallent: quod legitur in vita Sertorii, pro cujus salute spiritum devoverant, quia in bellum proficiscentes, jurabant in manes Imperatoris se pro salute illius fortiter pugnaturos.

voverant. Laudanda utrorumque populorum animi præstantia, quod & patriæ incolumitatem fortiter tueri, & fidem amicitiæ constanter præstandam arbitrabantur.

12. Thraciæ vero illa natio merito sibi sapientiæ laudem vendicaverit, quæ natales hominum flebiliter, exequias cum hilaritate celebrans, sine ullis doctorum præceptis, verum conditionis nostræ habitum pervidit. Removetur itaque naturalis omnium animalium dulcedo vitæ, quæ multa & facere & pati turpiter cogit; si ejus aliquanto felicior ac beatior finis reperietur.

13. Quocirca recte Lycii, cum iis luctus incidit, muliebrem vestem induunt: ut deformitate cultus commoti, maturius stultum projicere mœrorem velint.

14. Verum quid ego fortissimos hoc in genere prudentiæ viros laudem? Respiciantur Indorum feminæ, quæ cum

Pro cujus salute spiritum.] Ita & Galli *soldurios* habuêre. Cæsar lib. III. *Adcantuannus cum sexcentis devotis, quos illi* soldurios *appellant: quorum hæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint: si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant. Neque adhuc hominum memoria repertus est quispiam, qui eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret.*

Thraciæ vero.] Thracibus hoc commune cum Agathyrsis, [illegible] Heniochis, Indis. Herodotus [illegible] Zenodotus in collect. proverb. [illegible]pon. Mela lib. II. cap. 2. Idem de Causianis scripsit Nicolaus apud Stobæum: Καυζιανοὶ τοὺς μὲν γινομένους θρηνοῦσι, τοὺς δὲ τελευτήσαντας μακαρίζουσιν. Sed profecto videtur illo loco legendum esse Καυκαζιανοί. Sic enim de Albanis Strabo libro II. ὑπερβαλλόντως δὲ καὶ τὸ γῆρας τιμῶσιν Ἀλβανοὶ, καὶ τὸ τῶν ἄλλων, οὐ τὸ γονέων μόνον· τεθνηκότων δὲ οὐχ ὅσιον φροντίζειν οὐδὲ μεμνῆσθαι. *Colerus.*

Si ejus aliquanto felicior ac beatior finis reperietur.] Vulgo additur, *Ea mortua*; quod insertum videtur è Gloss. alicujus eorum, qui de vita spiritus ac morte carnis indies disserunt. Et in Wincheliano exemplari hæc verba omittuntur; in quo sic, *Si ejus aliquanto felicior ac beatior finis reperietur.* Quam lectionem minime spernendam arbitror. *Pigh.*

Lycii.] Lycia provincia est in minori Asia, ab oriente juxta Pamphiliam, ab occidente Cariam, vel, ut Solinus tradit, Ciliciæ confinis. In ea civitas est nomine Patera, in qua Apollinis oraculum erat, cæteris claritate præstantius. Unde Virgilius *Lycias sortes* appellat Apollinis oracula, quæ in Lycia responsa dabat. *Oliv.*

Indorum fœminæ.] De Thracibus hoc narrat Herodot. l. v. *Indorum fœminæ.*] Solinus de India: *Apud eos vero, quibus ad vivendi rationem propensior cura est, multæ uxores in ejusdem viri coëunt matrimonium: & quum maritus decesserit, apud gravissimos judices suam quæque de meritis agunt causam; & quæ officiosior cæteris*

cum more patrio complures eidem nuptæ esse soleant, mortuo marito, in certamen judiciumque veniunt, quam ex iis maxime dilexerit: Victrix gaudio exultans, deductaque à necessariis lætum præferens vultum, conjugis se flammis superjacit, & cum eo tanquam felicissima crematur: superatæ cum tristitia, & mœrore in vita remanent. Protrahe in medium Cimbricam audaciam, adjice Celtibericam fidem, junge animosam Thraciæ sapientiam, annecte Lyciorum in luctibus abjiciendis callide quæsitam rationem: Indico tamen rogo nihil eorum præferes, quem uxoris pietas in modum genialis tori propinquæ mortis secura conscendit.

15. Cui gloriæ Pœnicarum fœminarum, ut ex comparatione turpius appareat, dedecus subnectam. Siccæ enim fanum est Veneris, in quod se matronæ conferebant; atque inde procedentes ad quæstum, dotes corporis injuria contra-

cæteris sententia vicerit judicantium, hoc palmæ refert præmium, ut arbitrio suo accendat rogum conjugis, & supremis ejus semetipsam det inferias, cætera notata vivant. De Indis quoque idem Solinus: *Quietum ibi eminentissimæ sapientiæ genus est, vita repletos incensis rogis mortem accersere.*

Genialis tori.] Quo generationi prolis à conjugibus opera dari solet.

Siccæ.] Vocatur & hæc *Sicca Venerea*, atque eo quidam referunt Succoth Benoth Assyriorum, fuit enim eorundem in Africa colonia. trium illa dierum itinere, sive M. pass. plus minus CXX. à Carthagine dissita. Non Succoh autem solummodo, sed & Siccuth, quod propius à Sicca abest, tabernacula sonat Ebraice, & probabile satis est idem sonasse Punice, atque eidem Deæ, id est, Veneri, eisdem sacris, seu simillimis, ex Phœnicia in Africam translatis, coloniam ipsam postea deductam, nomen suum debuisse. Nam Phœnices hunc cultum, hos ritus, & τὸ Succoth Benoth à Babyloniis etiam accepisse facile persuasum habeas. & consules, si placet, B. Athanasii adversus gentes orationem, & Sozomen. Hist. Eccles. lib. I. cap. 5. & lib. V. cap. 9. Ut autem Latinæ & Græcæ vocabulorum terminationes in adscitis barbaris servarentur, Siccuth Benoth in Siccam Veneream mutari oportuit. Σίκκα Οὐενερία dicitur Ptolemæo, & Procopio lib. II. Vandalic. Sicca Veneria Antonino in Itinerario, Veneria tantum Solino, & Sicca tantum Plinio lib. V. c. 3. sicuti & hic Valerio. Urbs quoque Punica cum y Syca appellata fuit. Quod adhuc propius accedit ad propositum. *Seldenus.* *Siccæ.*] Siccam Veneriam Ptolemæus lib. IV. & Antoninus appellant. quod autem quidam scribunt, fuisse in Africa alteram Siccam Syphacis regiam, minime id verum est. Siga enim, non Sicca Syphacis regia appellabatur, de qua Strabo lib. XVII. Ptolemæus lib. IV. Plinius lib. V. cap. 2. & Pomponius Mela lib. I. cap. 5.

Atque inde procedentes ad quæstum, dotes corporis injuria contrahebant.] Ita elegan-

contrahebant, honesta nimirum tam inhonesto vinculo conjugia junctura.

16. Jam Persarum admodum probabile institutum fuit, quod liberos suos non prius aspiciebant, quam septimum implessent annum, quo parvulorum amissionem æquiore animo sustinerent.

17. Ne Numidiæ quidem reges vituperandi, qui more gentis suæ nulli mortalium osculum ferebant. Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit.

CAP. VII.

elegantius in Manuscriptis. Vulgo, *Atque inde procedentes quæstum dotis corporis injuria contrahebant.* Pigh.

Septimum implessent annum.] Herodotus lib. 2. sed quinque annos scribit.

Osculum.] Oscula varie usurpata vulgo, & in omni fere corporis parte. Primum in facie, ibique os, genas, oculos suaviabantur: in itu, reditu, gratulatione, imo in salutatione & cottidiano occursu. Qui mos invaluit maxime, ut opinor, sub Augusto, ideoque Tiberius ut novitium conatus pellere, & oscula cottidiana, ait Suetonius, prohibuit edicto. Sed hæsit nihilominus, & creberrima oscula iterum sub Principibus secutis. Unum Martialem mihi lege, cui benigna materia jocorum, ista. Quin ipsi Principes, (certe qui magis moderati) osculo excipere soliti cives digniores. Plinius Laudatione Trajani: *Gratum erat cunctis, quod Senatum osculo exciperes, sicut dimissus osculo fueras.* Latinus Pacatus de Theodosio: *Ille cohonestatus affatu, ille mensa beatus, ille osculo consecratus est.* Suetonius in Othone: *Mane Galbam salutavit, utque consueverat, osculo exceptus, etiam sacrificanti interfuit.* Et reprehendit idem Scriptor Neronem, quod neque adveniens, neque proficiscens, quenquam osculo impertiret. Et hæc illa oscula, quæ vulgabant vulgo, & spargebant in obvios omnes modice saltem notos. Nec enim tam amoris ista, quam officii urbani cujusdam cultus. *Lipsius.*

CAP. VII.

DE DISCIPLINA MILITARI.

OBSERVATA A ROMANIS.

1. *P. Scipione Æmilio Cos.*
2. *Q. Metello Numidico Cos.*
3. *P. Rupilio Cos.*
4. *C. Aurelio Cotta Cos.*
5. *Q. Fulvio Flacco Cens.*
6. *A. Postumio Tuberto Dict. & T. Manlio Torquato Cos.*
7. *Quintio Cincinnato Dict.*
8. *L. Papirio Cursore Dict.*
9. *L. Calpurnio Pisone Cos.*
10. *Q. Metello Macedonico Procos.*
11. *Q. Fabio Max. Serviliano Procos.*
12. *P. Afr. majore Proc.*
13. *P. Africano minore Procos.*
14. *L. Æmilio Paullo Procos.*
15. *Senatu Romano.*

EXTERNIS.

1. *Senatu Carthaginiensi.*
2. *Clearcho Spartanorum Duce.*

VEnio nunc ad præcipuum decus, & stabilimentum Rom. imperii, salutari perseverantia ad hoc tempus sincerum, & incolume servatum, militaris disciplinæ tenacissimum vinculum; in cujus sinu ac tutela serenus tranquillusque beatæ pacis status acquiescit.

1. P. Cornelius Scipio, cui deleta Carthago avitum cogno-

P *Cornelius Scipio.*] Non temere, si fateri licet, ullius causa belli injustior. Sedigenses, socios & consanguineos, Romanorum manibus elapsos exceperant. habita pro eis deprecatio nihil valuit. quum se ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium jussi arma deponere. Hoc sic à barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim, Megara fortissimo duce, ad arma conversi, Pompejum prœlio aggressi, fœdus tamen maluerunt, quum debellare potuissent Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret. Tamen cum hoc quoque fœdus maluêre, contenti armorum manubiis, quum ad internecionem sævire potuissent. Sed non minus Numantini, quam Caudini illius fœderis flagrans ignominia ac pudore populus Romanus, dedecus quidem præsentis flagitii, deditione Mancini expiavit: cæterum duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem excanduit. Sed tunc acrius in castris, quam in campo, nostro cum milite, quam cum Numantino, præliandum fuit. Quippe assiduis & injustis & servilibus maxime operibus attriti, ferre plenius vallum, qui arma nescirent; luto inquinari, qui sanguine nollent, jubebantur. Ad hoc scorta, calones, sarcinæ nisi ad usum necessariæ, amputantur. Tanti esse exercitum, quanti imperatorem, vere proditum est. Sic redacto in disciplinam milite, commissa acies: quodque nemo visurum se unquam speraverat, factum est, ut fugientes Numantinos quisquam videret. Dedere etiam sese volebant, si toleranda viris imperarentur.

cognomen dedit, consul in Hispaniam missus, ut insolentissimos Numantinæ urbis spiritus, superiorum ducum culpa nutritos, contunderet, eodem temporis momento, quo castra intravit, edixit: ut omnia ex his quæ voluptatis causa comparata essent, auferrentur ac summoverentur. Constat tum maximum inde institorum, & lixarum numerum cum duobus millibus scortorum abiisse. Hac turpi atque erubescenda sentina vacuefactus noster exercitus, qui paulo ante metu mortis, deformi se fœderis ictu maculaverat, erecta virtute, recreataque, acrem illam & animosam Numantiam incendiis exustam ruinisque prostratam solo æquavit. Itaque neglectæ disciplinæ militaris indi-

tur. Sed quum Scipio veram vellet & sine exceptione victoriam, eo necessitatum compulsi, ut destinata morte in prœlium ruerent, quum sese prius epulis, quasi inferiis, implevissent, carnis crudæ, & celiæ: sic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore consilium: itaque non est permissa pugna morituris. Quum fossa, atque lorica, quatuorque castris circundatos, fames premeret; ab duce orantes prœlium, ut tanquam viros occideret, ubi non impetrabant, placuit eruptio. sic conserta manu plurimi occisi: & quum urgeret fames, aliquantisper inde vixêre. novissime consilium fugæ sedit: sed hoc quoque, ruptis equorum cingulis, uxores ademêre, summo scelere, per amorem. Itaque deplorato exitu, in ultimam rabiem, furoremque conversi, postremo mori hoc genere destinârunt: duces suos, seque, patriamque, ferro & veneno, subjectoque undique igne peremerunt. Macte fortissimam, & meo judicio beatissimam in ipsis malis civitatem! asseruit cum fide socios, populum orbis terrarum viribus fultum, sua manu, ætate tam longa, sustinuit. Novissime, maximo duce oppressa civitas, nullum de se gaudium hosti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis duceretur. Præda, ut de pauperibus nulla, arma ipsi cremaverant. Triumphus fuit tantum de nomine. Ita Florus lib. 2. cap. 18.

Numantinæ.] Fuit hæc urbs Celtiberorum in Hispania, obsidione sua celeberrima.

Institorum.] Institores dicuntur, qui jumenta, quibus venalia vehuntur, agunt: erant enim negotiatores qui res esculentas à loco ad locum trahebant: dicti sunt institores, eo quod instant jumentis, quæ mercibus suis onerata impellunt ad locum, ubi merces emere seu vendere consueverunt. *Oliv.*

Lixarum.] Lixæ dicuntur mercenarii, qui exercitus in expeditione sequuntur, proprie autem dicuntur ministri militum, qui aquam militibus afferunt: nam antiqui *lixam* aquam dixere: unde *elixum* aqua coctum, & *elixare*, aqua mollire. *Oliv.*

Scortorum.] Scorta dicuntur meretrices, à scorteis, quas pelliculas appellabant antiqui, quibus incubare solebant, & quia meretrices non aliter viris subjiciuntur ac pelliculæ, propterea scorta appellarunt. *Idem.*

Deformi se fœderis ictu.] Quia turpe fœdus ictum fuerat inter Mancinum & Numantinos, quod pop. Rom. improbavit, quod ejus injussu factum fuisset.

Man-

indicium, Mancini miserabilis deditio; servatæ merces, speciosissimus Scipionis triumphus extitit.

2. Eam sectam Metellus secutus, cum exercitum in Africa, Jugurthino bello nimia Sp. Albini indulgentia corruptum consul accepisset: omnibus imperii nervis ad revocandam pristinæ disciplinam militiæ connisus est. Nec singulas partes apprehendit, sed totam continuo in statum suum redegit. Protinus namque lixas è castris summovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit: in agmine neminem militum ministerio servorum jumentorumque ut arma sua, & alimenta ipsi ferrent, uti passus est. Castrorum subinde locum mutavit: eadem, tanquam Jugurtha semper adesset, vallo fossaque aptissime cinxit. Quid ergo restituta continentia, quid repetita industria profecit? Crebras scilicet victorias, & multa trophæa peperit ex eo hoste, cujus tergum, sub ambitioso imperatore, Romano militi videre non contigerat.

3. Bene etiam illi disciplinæ militari assuerunt, qui necessitudinum perruptis vinculis, ultionem vindictamque læsæ

Mancini.] Cum ille fœdus cum Numantinis turpe & ignominiosum percussisset, quia id pop. Rom. non probaverat, ipse autor hostibus deditus est, ut omni religione populus solveretur.

Jugurthino bello.] Bello quod gestum fuit contra Jugurtham: solent enim bella à devictis hostibus denominari.

Spurii Albini.] Primus fuit, qui Consul & Imperator missus à Senatu contra Jugurtham, molliter nimis & licenter exercitum habuerat, ut apud Sallustium videre licet.

Trophæa.] Tropæa, & rectius scribunt antiqui lapides. à Græco enim τρέπω nomen accepit. Itaque proprie dicitur Tropæum monumentum à victore erectum, eo in loco, ubi hostes in fugam convertit. Antiquitus autem arbores spoliis hostium decorabant. Deinde cœpta sunt fieri tropæa etiam ex lapide. Romæ quoque in arcibus figebantur, ex marmore ædificatis. Quinam apud Romanos primi hujus rei fuerint usurpatores, indicat L. Florus lib. III. cap. 2. *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus ipsis quibus dimicaverant locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixere, quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis suam victoriam exprobravit.* Hæc ille. Græcos etiam tropæa figere solitos fuisse, cum aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Æmilii Probi Datame certissimum est.

Ambitioso Imperatore.] Spurio Albino, qui videlicet quæreret se tantummodo militibus gratum facere, ut cupiditati & libidini militum obsequeretur.

Bene etiam, &c.] Contigit A. V. DCXXI.

In Si-

læsæ cum ignominia domuum suarum exigere non dubitaverunt. Nam P. Rupilius consul eo bello, quod in Sicilia cum fugitivis gessit, Q. Fabium generum suum, quia negligentia Taurominitanam arcem amiserat, provincia jussit decedere.

4. Jam C. Cotta P. Aurelium Pecuniolam sanguine sibi junctum, quem obsidioni Liparitanæ ad auspicia repetenda

In Sicilia cum fugitivis gessit.] Imperio per diversa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius servili, quam Punico bello esse vastatam? Terra frugum ferax, & quodammodo suburbana provincia, latifundiis civium Romanorum tenebatur. Hic ad cultum agri, frequentia ergastula, catenatique cultores, materiam bello præbuêre. Syrus quidam nomine Eunus, (magnitudo cladium fecit, ut meminerimus) fanatico furore simulato, dum Syriæ Deæ comas jactat, ad libertatem & arma servos, quasi numinis imperio concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure, & igne stipaverat, leniter inspirans, flammam inter verba fundebat. Hoc miraculum primum duo millia ex obviis, mox jure belli refractis ergastulis, sexaginta amplius millium fecit exercitum: regiisque, ne quid malis deesset, decoratus insignibus, castellâ, opida, vicos, miserabili direptione vastavit. Quin illud quoque, (ultimum belli dedecus) capta sunt castra Prætorum; nec nominare ipsos pudebit, castra Manilii, Lentuli, Pisonis, Hypsæi. Itaque qui per fugitivarios distrahi debuissent, prætorios duces, profugos prœlio, ipsi sequebantur. Tandem Perpenna Imperatore supplicium de eis sumptum est. Hic enim victos, & apud Ennam novissime obsessos, quum fame quasi pestilentia consumpsisset, reliquias latronum compedibus & catenis religavit, crucibusque punivit. fuitque de servis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi violaret. Ita *Florus* l. III. c. 19.

Taurominitanam arcem.] Tauromininium mons est Siciliæ, & supra illam civitas, quam Romanorum coloniam esse dixit Ptolemæus. At Strabo urbem, non montem esse ostendit lib. VI. cum dicit: *Urbes vero extant ad latus Euripum efficientis primum Messana, deinde Tauromenium & Catana & Syracusæ, &c.* Coloniam autem Romanam fuisse, alio loco ostendit eodem lib. ubi dicit: *Civitas autem frequentiores habet accolas, quam Catana, nam & habitatores admisit Romanos plurimos, pauciores autem quam utraque habet Tauromenium.* Fuisse autem occupatam à fugitivis, alibi ostendit his verbis: *Eunus cum fugitivis obsidione pressus, illam,* (scil. Ætnam, de qua loquitur,) *præcipuis affecit cladibus, vixque tandem à Romanis evulsi sunt; eadem mala perpessi Catanenses & Taurominitani, aliique complures.* Oliv.

Jam, &c.] Contigit A. V. DI.

Et C. Cotta, &c.] C. Cotta Consul cum Liparitanam Insulam obsideret, animadvertit non recte tabernaculum captum esse: igitur cum ad restauranda auspicia iturus esset, P. Aurelium sanguine sibi conjunctum obsidioni præfecit: qui cum negligentius milites in armis habuisset, per eruptionem oppidani vallum incendio consumpserunt, & pene castra ceperunt, & ob hanc causam Consul reversus, re cognita, P. Aurelium virgis cæsum inter pedites militares coegit. *Oliv.*

Liparitana.] Lipare una est ex Insulis Æoliis, cujus Solinus una cum reliquis mentionem facit, & omnes (sunt autem

tenda Messanam transiturus præfecerat, virgis cæsum, gregalis militiæ munere inter pedites fungi coëgit; quod ejus culpa agger incensus, & pene castra fuerant capta.

5. Q. etiam Fulvius Flaccus censor, Fulvium fratrem cohortem legionis, in qua Tr. militum erat, injussu consulis

autem septem) suo nomine describit.

Messanam.] Est hæc urbs Siciliæ Peloro proxima, à Messeniis Achaiæ populis condita, & à nomine relictæ illis Urbis ita denominata. Vide Cluveri Siciliam.

Quod ejus culpa agger incensus.] In Campens. Atreb. ac Pulmannian. *agger*, non, *ager*. multo rectius. Aggere enim & vallo muniebantur castra, quibus incensis pene capta fuerant. Atqui ex quavis materia aggesta fiebant aggeres; sive terra, lapides, trabes, fasces essent, sive hæc simul coacervata. Quid idem noster Valerius? anne Julium Cæsarem, cum armis Mundam clausisset, in alterius materiæ inopia ex cadaveribus aggerem extruxisse scribit? lib. VII. cap. 7. Astipulatur huic nostræ correctioni item Julius Frontinus Strategematum lib. IV. & quia hoc ipsum exemplum disciplinæ militaris ex isto Valerii loco iisdem pene verbis transtulisse videtur, non incongruum erit hic adjungere: *Idem*, inquit, *Cotta P. Aurelium sanguine sibi junctum, quem obsidioni Lipararum, ipse ad auspicia repetenda Messanam transiturus præfecerat, cum agger incensus & pene capta castra essent, virgis cæsum in numerum gregalium peditum referri & muneribus fungi jussit.* Atque hic quidem Frontini locus non solum Valerii verba declarat, sed etiam in iis aliquid deesse, videtur indicare. Nam ubi ait, *militiæ munere inter pedites fungi coëgit*, profecto minus hiulcus & obscurus erit, si locum ex Frontino suppleamus ita, *gregalis militiæ munere inter pedites fungi coëgit*. Vilissimi enim gregales milites erant ad quæcunque opera militiæ supplenda subjecti, & ex centuriarum ultimis decuriis, in quas minoris precii & animi milites conscribebantur, quemadmodum etiam Cicero in Orationibus suis indicat, per contemptum Catilinæ, Clodii, ac Antonii seditiosos ac viles asseclas eorum gregales appellans. Inter quos per ignominiam rejiciebantur etiam illi milites, qui ob culpam aliquam ex ordinibus suis expungebantur. *Pigh. Quod ejus culpa agger incensus, & pene castra fuerant capta.*] E terra plurimum agger: potuitne accendi? Tu sedulo velas, mi Pighi: sed velim (puto te non nolente) *agger inscensus*. Inscendi & conscendi aggerem, vallum, crebra & trita lectio. *Lips.*

Q. etiam, &c.] Contigit A. V. DLXXIX. & DLXXIII.

Fulvius Flaccus.] Hoc factum est bello servili, quod in Sicilia gestum est.

Cohortem.] Cohors habuit 3. Manipulos, Hastatos, Principes, Triarios; adde & Velites, qui manipulos solebant comitari. Fuit igitur justa & plena Cohors legionaria, homines 420. Si pleniores Manipuli & Legiones, plenior & ipsa; & inde Cohortes quingenarias, & sexcenarias legimus. Græci Cohortem vulgo vocant σπεῖραν, ut & Eunius usurpavit. Suidas *spiras* interpretatur numeros. Cohortes omnes in legionibus erant, numero æquales, quia & manipuli tales. Sed quia primæ dignitas aliqua attribuitur, id non à numero, sed a splendore & primatu fuit, quod primi in ea Centuriones generis cujusque, & forsan flos aliquis & electio virorum. *Lips.*

Tribunus militum, &c.] Tribuni seni in quaque legione erant. Creavit eos primo Romulus, ejusque exemplo Reges &

lis domum dimittere ausum, senatu movit. Non digna exempla, quæ tam breviter, nisi majoribus urgerer, referrentur. Quid enim tam difficile factu, quam copulato societate generis & imaginum, deformem in patriam reditum indicere? aut communione nominis, ac familiæ veteris propinquitatis serie cohærenti, virgarum contumeliosa verbera adhibere? aut censorium supercilium adversus fraternam charitatem distringere? Dentur hæc singula quamvis claris civitatibus, abunde tamen gloria disciplinæ militaris instructæ videbuntur.

6. At nostra urbs, quæ omni genere mirificorum exemplorum totum orbem terrarum replevit, Imperatorum proprio sanguine manantes secures (ne turbato militiæ ordine vindicta deesset) è castris publice speciosas, privatim lugubres duplici vultu recepit: incerta gratulandi prius, an alloquendi officio fungeretur. Igitur ego quoque

ges & Consules, donec & Populus in hunc honorem jus & suffragium sibi sumpsit; quod factum primo circa annum V. C. 393. Cum vero minus idonei crearentur per ambitum & gratiam, Populus exclusus. Id autem non diuturnum; Populus jus repetiit, ita ut parem numerum Tribunorum Consules & Populus crearent. Qui à Populo creabantur, digniores habiti, & dicti Comitiati, quia Romæ in Comitiis designabantur: qui à Consulibus in exercitu creabantur, dicti Rutili, postea Rufuli, Prætores, aut Consules, aut qui pro iis, sæpe in provinciis creabant Tribunos; & isti in annos mutabantur. Tribunorum dnplex genus: Equites, & Plebei. Plures ex Equitibus, etiam non raro ex Senatoribus, præsertim graviore bello; alioquin contra, gradus hic ad senatorium ordinem erat. Atque hinc discrimen Tribunorum, ut quidam Laticlavii, quidam Augusticlavii: illi, qui ex Senatu; isti, qui ex Equite nati. Laticlaviorum præstantior ordo. Utrumque genus ambitiose petitum, & datum; & quo pluribus gratificari possent, factum semestre. Hinc *Semestre aurum*, dixit Juvenalis, quia etiam annulo aureo utebantur Tribuni. *Idem.*

Senatu movit.] Duplex erat censoria nota in equites; illi autem Senatu movebantur, si erant inter Senatores, aut equo publico privabantur, ne videlicet stipendium de publico darent.

Supercilium.] Austeritas, severitas à præcedente quod sequitur: nam in superciliorum torvo motu, quædam tristitia & severitas ostenditur.

Distringere.] Minari vel exercere: est translatio à gladiatoribus, qui gladium in concertatorem suum nudant.

Dentur hæc.] Si, inquit, civitates, quæ rerum potitæ sunt, singulæ unum exemplar haberent eorum, quæ ostendimus, tamen abunde viderentur observasse morem militarem.

At nostra urbs.] Contigit A. V. CCCXXI.

Proprio sanguine.] Scilicet filiorum.

Incerta gratulandi prius, an alloquendi officio fungeretur.] Ita sex MSS. libri habent. Vulgo, *An lugendi officio fungeretur.*

que hæsitante animo vos, bellicarum rerum severissimi custodes, Posthumi Tuberte, & Manli Torquate, memoria ac relatione complector; quia animadverto fore, ut pondere laudis, quam meruistis, obrutus, magis imbecillitatem ingenii mei detegam: quàm vestram virtutem, sicut par est, repræsentem. Tu namque Posthumi dictator, A. Posthumium, quem ad generis penetraliumque sacrorum successionem propagandam genueras; cujus infantiæ blandimenta sinu atque osculis foveras; quem puerum literis, quem juvenem armis instruxeras; sanctum, fortem, amantem tui pariter ac patriæ; quia non tuo jussu, sed sua sponte præsidio progressus, hostes fuderat, victorem securi feriri jussisti; & ad hoc peragendum imperium, paternæ vocis ministerio sufficere valuisti. Nam oculos tuos, certum scio, clarissima in luce tenebris offusos, ingens animi opus intueri

retur. Prior ipsissima lectio antiqua est, quam scioli vim ejus verbi non intelligentes mutarunt. Alioqui enim non προσφωνεῖν, hoc est, ad aliquem loqui tantum significat, verum etiam cum affectu ac humitate affari, & consolari, quod Græci παραμυθεῖσθαι dicunt. Docet hoc M. Varro de ling. Lat. lib. 5. cujus sunt hæc verba: *Hinc allocutum mulieres ajunt, cum eunt aliquam locutum consolandi caussa.* Quam Varronis lectionem ex vetustis codicibus eruit vir nostro sæculo summus Antonius Augustinus. In eadem significatione postea Valerius hoc vocabulo utitur lib. IV. cap. 6. de Minyis: *Velut allocuturæ perituros maritos*, id est, consolaturæ. *Pighius.*

Tunamque Posthumi dictator.] Ab hac opinione dissentit Livius: dicit enim non duos fuisse, qui filios occidi jusserunt, sed unum, nec Posthumium, sed Manlium Torquatum. Hoc autem in conjecturam adducit, cur Manlius non Posthumius existimandus sit, qui filium virgis cædi, & securi percuti jussit, quia Manliana non Posthumiana imperia sunt appellata: nam in consuetudinem venit, ut cum aliquis nimia severitate uteretur, diceretur, *En Manlianum imperium*: quem crudelitatis titulum Posthumius prior occupaturus fuit: nam multis ante annis Posthumius fuit, quam Manlius. Sed de hac re nonnihil dubitare videtur Livius, quia nonnulli sic tradidêre scriptores, duos sc. fuisse, qui filios occidi jusserint, sed existimare se dicit, scriptores, quod Posthumii fuerat, adscripsisse Torquato, vel contra potius. Et quia nonnulli Historici ita retulerunt, se quoque tacitum præterire noluisse Posthumium filium. Hoc contigit teste Gellio, anno ab Urbe condita CCCXXII. bello Fidenati. *Oliv.*

Penetraliumque sacrorum.] Mos erat antiquitus, ut domesticis sacris ex filiis majores natu præficerentur.

Propagandam.] Amplificandam. translatio sumpta à vitibus; nam propagari dicuntur vites, cum ab arbore subterranea flagella deducuntur.

Hostes.] Scil. Fidenates.

Tenebris offusos.] Hoc dicit, ne videretur

intueri nequivisse. Tu item Manli Torquate Latino bello consul, filium, quod provocatus à Geminio Metio duce Tusculanorum ad dimicandum te ignaro descenderat, gloriosam victoriam & speciosa spolia referentem; abripi à lictore, & in modum hostiæ mactari jussisti: satius esse judicans, patrem forti filio, quam patriam militari disciplina carere.

7. Age, quanto spiritu putamus usum L. Quinctium Cincinnatum dictatorem eo tempore, quo devictis Æquis & sub

tetur is omnem affectum paternum exuisse.

Tu item Manli Torquate.] Id contigit Volscorum Æquorumque bello, ut vult Livius. Gellius vero nitidissimus Latinitatis autor, dicit hoc contigisse bello Latino. Cato tamen apud Sallustium in Oratione contra conjuratos dicit hoc contigisse bello Gallico, & appellat hunc Aulum Manlium Torquatum. Huic Torquato post cædem filii in patriam cum victoria redeunti nemo juniorum processit obviam; fuit autem Patribus charus, juvenibus & tunc & semper invisus, sicut in cap. de Ira & Odio dicemus, ubi de hac historia plenius tractabitur. *Oliver.* Contigit A. V. CDXIII.

Te ignaro.] Imo plus quam ignaro, quia prohibuerat quicquam se absente in hostem moliri.

Quinctium Cincinnatum.] De hoc viro dicemus in cap. de Moderatione & Paupertate: quod vero ad disciplinam militarem pertinet, cum pervastatis agris subito Æquorum & Volscorum incursu, Consulum alter, L. Minutius ad ultionem missus esset, illi neque fortuna, neque vis animi in ea re gerenda fuit: nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla clade accepta pavidus inter castra se continebat; quod ubi sensere hostes, ex metu alieno crevit audacia, & primo castra expugnare adorti, cum non succederet, ad obsidionem conversi, munitionibus circumdant: quod ubi Romam perlatum est, obsideri scilicet Consulem & exercitum, tantus pavor & trepidatio urbem incessit, ut Dictatorem quam primum dici placeret, dictusque est consensu omnium L. Quinctius Cincinnatus, qui tum erat in agris, & rustico inhians operi, audito patriæ statu, & honorem & laborem pium prouo animo suscepit, profectusque confestim, scripto exercitu, omnibus ultro nomina dantibus, spe certa sub tali duce vincendi, disposito rerum statu, die proximo sub noctem Roma egressus, alacritate mirabili, mediaque nocte ad hostem perveniens, & Consulem, & exercitum obsidione liberavit, hostes, ut exprimeretur tandem confessio, subactam domitamque esse gentem, sub jugum misit. Fiebat autem jugum ex tribus hastis, duabus humi defixis, superque eas una transversa deligata; sub hoc jugo Dictator hostes veluti totidem boves misit, castris hostium receptis plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit, consularem exercitum, Consulemque ipsum increpans, Carebis, inquit, prædæ parte miles ex eo hoste, cui prope prædæ fuisti: & tu, L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus sis, legionibus præeris. Ita se Minutius abdicat consulatu, jussusque ad exercitum manet; sed adeo tum imperio meliori animus mansuete obediens erat, ut be-

& sub jugum missis, L. Minutium consulatum deponere coëgit, quod castra ejusdem hostes obsederant? Indignum enim maximo imperio credidit, quem non sua virtus, sed fossa vallumque tutum præstiterat, cuique verecundiæ non fuerat, arma Romana metu trepida clausis portis contineri. Ergo imperiosissimi XII. fasces, penes quos senatus & equestris ordinis, & universæ plebis summum decus erat, quorumque nutu Latium, ac totius Italiæ vires regebantur, contusi atque fracti dictatoriæ se animadversioni substraverunt. Ac ne inulta foret læsa gloria militaris, consul delicti omnis vindex punitus est. His (ut ita dicam) piaculis, Mars imperii nostri pater, ubi aliqua ex parte à tuis auspiciis degeneratum erat, numen tuum propitiabatur: affinium & cognatorum & fratrum nota, filiorumque strage, ignominiosa consulum ejuratione.

8. Ejusdem ordinis est quod sequitur. Papirius dictator,

ut beneficii magis, quam ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream Dictatori libræ pondo decreverit, & proficiscentem eum patronum salutaverit. *Oliv.*

Æquis.] Æquiculi sunt in Latio populi: qui antea Æqui dicti. Auctor Livius. item Diodorus, qui Αἰκλοὶ & Αἰκικλοὶ legit: sic quoque Ptolemæus. Æquiculani apud Plinium sunt. Æcani sunt in antiqua inscriptione, Beneventi. Strabo & Florus eorum quoque meminere. *Ortelius.*

Fossa vallumque.] Vide supra.

Imperiosissimi.] Id est, maximi imperii indices.

Ac ne inulta foret gloria militaris.] Plerique MSS. libri habent, *Inulta foret læta gloria militaris.* Vulgo, *multa.* In Pulmanniano & Cauchiano, *læsa.* Quæ vox librariorum ignavia in vulgatis intercidit. *Pighius.*

Piaculis.] Expiationibus.

Ignominiosa.] Quia posset esse honesta, ut si ob valetudinem aut vulnera accepta, aut ob religionem aliquam quis se magistratu abdicarit.

Ejusdem ordinis, &c.] Frontinus l. IV. & V. *L. Papirius Cursor Dictator Fabium Rullianum magistrum equitum, qui adversus edictum ejus quoque prospere pugnaverat, virgis poposcit cædi, securi percussurus; nec contentioni aut precibus militum concessit animadversionem, eumque profugientem Romam prosecutus est, nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quam ad genua ejus, & Fabius cum patre provolveretur, & pariter Senatus & populus rogarent.* Liv. vero multo prolixius scribit historiam. Evenit hoc bello Samnitico, cui cum L. Furius Camillus Consul præesset, morbo implicitus, Dictatorem dixit Papirium Cursorem, qui sibi Q. Fabium Rullianum magistrum equitum dixit; quibus in castra profectis, paulo post Dictator in urbem ad auspicium petendum accersitur: imperat magistro equitum, ut sese loco teneret, nec absente se cum hoste confligeret. Fabius cum post profectio-

tor, cum adversus Imperium ejus Q. Fabius Rullianus magister equitum exercitum in aciem eduxisset, quanquam fusis Samnitibus in castra redierat, tamen neque virtute ejus, neque successu, neque nobilitate motus, virgas expediri, eumque nudari jussit. O spectaculum admirabile! & Rullianus, & magister equitum, & victor, scissa veste,

fectionem Dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset, seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in Dictatore viderentur reposita esse, seu occasione bene gerendæ rei ductus, exercitu instructo paratoque, profectus ad hostes, conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo si affuisset Dictator, res melius geri potuerit: non enim dux militi, nec miles duci defuit, viginti millia hostium ea pugna cæsa dicuntur. Quod ubi Romæ cognitum est, Dictator incensus ira redit in castra, Fabium acciri jubet spoliarique, ut de illo sumeret supplicium; milites, rejectis lictoribus, Fabium tutantur. Jamque seditio maxima apparebat, sed nox eam diremit. Fabius interea Romam profugit, & auctore patre apud Senatum de injuria Dictatoris conqueritur, demum superveniente Dictatore, tribunorum omnium ac populi Romani fidem implorat; qua nihil sibi proficiente, fluctuabat ejus vita, nisi quod populus ad preces & obtestationem conversus, ut sibi pœnam magistri equitum Dictator remitteret, tribuni quoque inclinatam rem in preces subsecuti, orare Dictatorem insistunt, ut veniam errori humano adolescentiæ Q. Fabii Rulliani daret; satis eum pœnarum dedisse. Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua & iram deprecari Dictatoris. Tunc Dictator, silentio facto, Bene habet, Quirites, vicit disciplina militaris, vicit imperii majestas, non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum Imperatoris pugnavit, sed noxæ damnatus donatur populo Romano, donatur tribunitiæ potestati precarium, non justum auxilium ferenti. *Oliverius.* Contigit A. V. CDXXIX.

Q. Fabius Rullianus.] Alii *Rutilianum*, male. Plutarchus in Fabio & *Pomp. Rullum* appellat; quod nomen Romæ ignotum. In veteri Glossario exponitur *Rullus*, mendicus, ἀγύρτης. *Colerus.*

Samnitibus.] Samnites, Samnium, & Samnitium, populi & regio Italiæ, apud Livium, Strabonem & alios. Ducatus Beneventanus postea dictus. Abruzzo hodie dici, ex Sanfelicio, & Leandro docemur. Samnites medios esse inter Picenum, Campaniam, & Apuliam, testis est Eutropius 2. centesimo ferè & tricesimo miliari ab Urbe. Vicinos Privernatibus scribit Livius 8. Strabo dicit eorum quosdam Pitanates vocatos. Diaconus 4. Longob. Decimam quartam regionem Italiæ his adscribit. *Ortelius.*

Nobilitate.] De gente Papyria Cic. Epist. Fam. lib. IX. epistola ad Pætum: *Tandem*, inquit, *insanire tibi videris, ita inquit, sed tamen mi Pæte, quid tibi venit in mentem, negare Papyrium quenquam nisi plebeium fuisse unquam? fuerunt enim patritii minorum gentium, quorum princeps L. Papyrius Mugilanus, qui Consul cum L. Sempronio Atracino fuit, cum ante Censor cum eodem fuisset annis post Romam conditam trecentis XXI.* Olivet.

Virgas expediri.] Id est, fascibus evolvi.

Licto-

veste, spoliatoque corpore, lictorum verberibus lacerandus: ut in acie exceptorum vulnerum nodosis ictibus cruore renovato, victoriarum, quos modo speciosissimos erat adeptus titulos, respergeret. Precibus deinde suis exercitus occasionem Fabio confugiendi in urbem dedit; ubi frustra senatus auxilium imploravit. Nihilo minus enim Papirius in exigenda pœna perseveravit: itaque coactus est pater ejus, post dictaturam, tertiumque consulatum, rem ad populum devocare, auxiliumque tribunorum plebis supplex pro filio petere. Neque hac re severitas Papirii refrenari potuit: ceterum, cum ab universis civibus, & ipsis tribunis plebis rogaretur; testatus est, non pœnam illam se Fabio, sed populo Romano & Tribunitiæ concedere potestati.

9. L. quoque Calpurnius Piso consul, cum in Sicilia bellum adversus fugitivos gereret, & C. Titius equitum præfectus, fugitivorum multitudine circumventus, arma cum suis tradidisset; his præfectum ignominiæ generibus affecit. Jussit eum toga laciniis abscissis amictum, discinctaque

Lictorum verberibus lacerandus.] Perplacet Campensis libri hæc lectio. Vulgo, *Lictorum se verberibus lacerandum præbuit.* Non enim se præbuit, sed antequam spoliaretur, à manibus effugit. *Pighius.*

Nodosis ictibus.] Scilicet virgarum.

Precibus deinde suis exercitus.] Melius *suis*, non, *sui*, ut est in Atreb. Exercitus enim intercessit, precibusque, dum se supplicio opponeret, occasionem fugiendi Fabio dedit. Vide Livium lib. 8. qui hæc pulcherrime. *Pigh.*

Ad populum devocare.] Penes quem suprema erat potestas. Lege Valeria cautum, ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet. Qui creasset eum jus & fas esset occidi, neve ea cædes capitalis noxæ haberetur.

Severitas.] Hæc Papirii severitas sic totius exercitus animum à Dictatore avertit, ut proximo cum Samnitibus prælio hostes debellari potuerint, nisi milites duci suo gloriam invidentes, vincere noluissent. *Oliver.*

L. quoque, &c.] Contigit A.V. DCXX.

Calpurnius.] Frontinus idem affirmat lib. IV. cap. I. Pisonum domus à Numa Pompilio duxit originem, teste Horatio in Arte Poëtica, ubi loquitur ad Pisones:

—— *Vos, ô*
Pompilius sanguis, carmen reprehendite.

Fugitivorum multitudine circumventus, arma cum suis tradidisset.] *Hostium* è ludimagistri dictatis assumtum est, & in Susiano non habetur. Deinde in Campensi, *Armatum suis*, lege, *Armacum suis.* Qua lectione vitatur duplicatio particulæ *his*; turmæ quoque ejus, quæ simul arma tradiderant pœnam subiere. *Pigh.*

Laciniis abscissis.] Hanc pœnam postea in-

ctaque tunica indutum, nudis pedibus, à mane in noctem usque ad principia per omne tempus militiæ adesse. Interdixit etiam ei convictum hominum, usumque balnearum: turmasque equitum, quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas transcripsit. Magnum profecto dedecus patriæ magno Pisonis decore vindicatum est: quoniam quidem id egerit, ut qui cupiditate vitæ adducti, cruce dignissimis fugitivis trophæa de se statuere concesserant, libertatique suæ servili manu flagitiosum imponi jugum non erubuerant; amarum lucis usum experirentur, mortemque, quam effeminate timuerant, viriliter optarent.

10. Nec minus Pisone acriter Q. Metellus: qui cum apud

ea instauravit Augustus, antiqui moris amantissimus. Suetonius: *Pro cætero delictorum genere variis ignominiis affecit, ut stare per totum diem juberet ante prætorium: interdum tunicatos discinctosque, nonnunquam cum decempedis vel etiam cespitem portantes.* Herodianus lib. II. τοὺς ζώνας καὶ τοὺς ἐσθῆτας καὶ εἴ τι σύμβολον ἔφερον στρατιωτικὸν, ἀφαρπάσαντες, γυμνοὺς ἐξέπεμπον. *Coler.*

Discinctaque tunica.] Dissoluta, in signum ignaviæ & molliciæ.

Balnearum.] Hinc apparet balneis usos aliquando & milites, sed Scipio quoque usum balnearum suis militibus interdixit, ut tradit Polyænus lib. 8. Stratag. Philippus sane Macedo, Tarantinum quendam lavantem conspicatus, præcipuo munere militiæ privavit, illa adjiciens: *φήσας, ἀγνοεῖν μοι δοκεῖς τὰ Μακεδόνων, παρ' οἷς οὐδὲ γυνὴ τεκοῦσα θερμῷ λούεται. Videre mihi tu quidem ignorare instituta Macedonum, apud quos ne puerperam quidem calida lavari videas.* Polyænus auctor lib. 4. Strat. Priscorum etiam Romanorum balnea admodum rara Seneca lib. 13. Epistolar. Nam ut ajunt, qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant, cæterum toti nundinis lavabantur. *Colerus.*

Turmasque.] Equitum divisio fuit in x. Turmas. Turma dicta quasi Terma, quia ter denos habuit equites. Erant autem in Legione Turmæ tricenariæ x. seu equites ccc. Sunt ergo Turmæ in Ala, quot Cohortes in Legione; & Decuriæ, quot Manipuli; ternæ enim in Turma *Lipsius.*

Funditorum.] Funditorum genus est militiæ vilissimum. De equitibus facti sunt funditores, qui fundis glandes in hostes torquebant.

Alas transcripsit.] Alæ propriè sunt equitum, sic dictæ, quod pedites tegant alarum vice.

Cruce.] Id est, turpissima morte.

Nec minus Pisone.] Frontinus l. IV. cap. I. *Q. Metellus Numidicus*, inquit, *in Hispania quinque cohortes, quæ locum amiserant, testamentum facere jussit, eas deinde ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum.* Cum igitur juberentur facere testamentum, intelligebant, nisi vincerent, se morti destinatos esse, & hoc modo expressa est illis necessitas, ut, pulsis hostibus, locum recuperarent, unde fuerant dejecti. Contigit A. V. DCXI.

Q. Me-

apud Contrebiam res gereretur, collocatas à se in quadam statione quinque cohortes, atque ex ea viribus hostium depulsas, repetere eandem stationem evestigio jussit: non quod speraret ab iis amissum locum recuperari posse, sed ut prætcritæ culpam pugnæ, insequentis certaminis manifesto periculo puniret. Edixit etiam, ut si quis ex his fugiens castra petiisset, pro hoste interficeretur. Qua severitate compressi milites, corporibus fatigatis, & animis desperatione vitæ implicatis, loci tamen iniquitatem, multitudinemque hostium superarunt. Humanæ igitur imbecillitatis efficacissimum duramentum est necessitas.

11. In eadem provincia Q. Fabius Max. ferocissimæ gentis animos contundere & debilitare cupiens, mansuetissimum ingenium suum, ad tempus deposita clementia, sæviore uti severitate coëgit. Omnium enim qui ex præsidiis Romanis ad hostes transfugerant, captique erant, manus abscidit: ut trunca præ se brachia gestantes defectionis metum reliquis injicerent: Rebelles itaque manus à corporibus suis distractæ, inque cruentato solo sparsæ, ceteris, ne idem committere auderent, documento fuerunt.

12. Nihil mitius superiore Africano: is tamen ad firmandam disciplinam militarem, aliquid ab alienissima sibi crudelitate amaritudinis mutuandum existimavit. Si quidem devicta Carthagine, cum omnes qui ex nostris exercitibus ad Pœnos transierant, in suam potestatem redegisset; gravius in Romanos, quam in Latinos transfugas

Q. Metellus.] Qui Jugurtham Numidiæ Regem primus dare terga coëgit, de quo multa Sallustius.

Contrebiam.] Hæc civitas est in Celtiberia, quæ pars est Hispaniæ.

Duramentum.] Id est, stabilimentum.

In eadem provincia.] Scilicet Celtiberia aut Hispania.

In eadem, &c.] Contigit A.V. DCXII.

Q. Fabius Maximus.] Vide supra pag. 142.

Nihil mitius.] Contigit A. V. DLII.

Latinos.] Notandum Latinos & Italicos sæpe absolute *socios* appellari. Quin & aliquando Latini & Italici confundebantur. Ita Valerius Pelignos, qui Latini non erant, ita tamen appellavit.

gas animadvertit. Hos enim tanquam patriæ fugitivos crucibus affixit, illos tanquam perfidos socios securi percussit. Non prosequar hoc factum ulterius, & quia Scipionis est, & quia Romano sanguini, quamvis merito perpesso, servile supplicium insultare non attinet: cum præsertim transire adeo liceat, quæ sine domestico vulnete gesta narrari possunt.

13. Nam posterior Africanus, everso Punico imperio, exterarum gentium transfugas, in edendis populo spectaculis, feris objecit.

14. Et L. Paullus Perse rege superato ejusdem generis & culpæ homines elephantis proterendos substravit: utilissimo quidem exemplo, si tamen acta excellentissimorum virorum humiliter æstimare sine insolentiæ reprehensione permittitur. Aspero enim & abscisso castigationis genere militaris disciplina indiget: quia vires armis constant, quæ ubi à recto tenore desciverunt, oppressura sunt, nisi opprimantur.

15. Sed

lavit. Latium autem discrevit Latinos ab Italicis, qui non erant in Latio: fœdus ab iis civibus Romanis, qui agrum Romanum possidebant, aut colebant in Latio; jus Latii ab iis Latinis, qui cum agrum Latinum tenerent, non tamen Latii jure fruebantur. Ex fœdere autem, quod cum Latinis est percussum, jus illud emanavit. Quod & jus Latii, vel Latinitas appellatur, quod constat quidem jure civium Romanorum fuisse deterius, Italico vero aliquanto commodius.

Crucibus.] Vide Lipsium de Cruce, & Salmasii nuperum tractatum.

Scipionis.] Hoc est, viri laudatissimi.

Servile.] Quia servis ut plurimum infligebatur.

Nam, &c.] Contigit A. V. DCVII.

Feris bestiis.] Martialis & Juvenalis de theatrali venatione multa dicunt.

L. Paullus.] De hoc satis supra dictum in cap. de Ominibus, quod bellum Macedonicum extra ordinem huic Senatus decreverit, quod cum summa felicitate & gloria confecit, regemque vicit. Contigit A. V. DXXCVI.

Abscisso, &c.] Imperatores & duces exercituum si militem quempiam à militari disciplina declinantem punierint, tametsi id juste & merito faciant, tamen id insolentia potius quadam fecisse judicantur, quia crimen in judicium non venit; sed ita commissum continuo non puniretur, quod etiam fieri necesse est; nam si per dispendia judiciorum expectandum esset, ut de jure disceptaretur, nimis cresceret gladiatorum licentia. Abscissa igitur, compendiosa & brevi castigatione hic opus est. *Oliver.*

Qui ubi à recto tenore desciverunt.] In MSS. *A recto tenore.* Melius, quam *itinere.* Valer. & ante usurpata vox est, *Quo minus religionibus suus tenor, suaque ob-*

15. Sed tempus est eorum quoque mentionem fieri, quæ jam non à singulis, verum ab universo Senatu pro militari more obtinendo, defendendoque administrata sunt. L. Marcius tribunus militum, cum reliquias duorum exercituum P. & Cn. Scipionum, quos arma Pœnorum in Hispania absumpserant, dispersas mira virtute collegisset, earumque suffragiis dux esset creatus; senatui de rebus actis à se scribens, in hunc modum orsus est: L. MARCIUS PROPR. Cujus honoris usurpatione uti eum patribus conscriptis non placuit; quia duces à populo, non à militibus creari solerent. Quo tempore tam angusto, tamque gravi, propter immane Reipubl. damnum etiam trib. militum adulandus erat, quoniam quidem ad statum totius civitatis corrigendum unus suffecerat. Sed nulla clades, nullum meritum, valentius militari disciplina apud sena-

que observatio redderetur. lib. 1. cap. 1. *Pigh.*

Sed tempus, &c.] Contigit A.V. DXLI.

Marcius tribunus militum.] P. & Cn. Scipiones diu in Hispania contra Carthaginienses bella gesserunt, Carthaginienses Asdrubalem & Magonem adversus eos cum magnis copiis miserunt, & cum eos Romani aliquandiu persecuti essent, illi vero se in tutiora loca recepissent, & nonnunquam pauci Romani ex multis victoriam reportassent, Celtiberi, qui cum Romanis erant, pretio corrupti, ad Carthaginienses defecerunt, & forte divisis exercitibus duo fratres bifariam bellum gerebant, ut tandem aliquando ei finem imponerent. Sed destituti à Celtiberis, in quibus spes maxima victoriæ, quippe qui supra xxx. millia essent, inter paucos dies ab hostibus oppressi sunt, & duo Imperatores Romani cum magna parte exercitus deleti. Quod reliquum fuit virtute L Marcii Tribuni militum in unum coactum est, & dux à militibus electus. Qui cum intellexisset hostes ob rem bene gestam lætitiam agitantes, quasi omnes Romanorum copias deletas crederent, & propterea se negligenter haberent milites, ad concionem vocavit, & adhortatus eos ad hostes invadendos, cum inter concitandum (ut diximus in cap. de Ominibus) subito flamma è capite ejus emicuisset, læti milites omen acceperunt, & ducem Marcium secuti ad castra hostium, eos cibo somnoque oppressos confecerunt. Hic ergo Marcius cum de rebus gestis ad Senatum scriberet, hoc titulo usus est: *L. Marcius proprætor Senatui populoque Romano salutem plurimam dicit*; quo genere tituli Senatus ulterius uti noluit, ut cum Tribunus creatus esset à populo, se Proprætorem diceret, quod id à militibus accepisset. *Oliv.*

A populo.] Scilicet toto in comitiis.

Adulandus.] Hoc verbum apud veteres commune fuit, sicut & multa alia apud Priscianum.

Valentius militari disciplina, &c. fuit.] Lege, *Valentius militari disciplina apud Senatum fuit*, ex Wincheliano & Cauchiano. *Pigh.*

ſenatum fuit: ſuccurrebat enim quam animoſa ſeveritate Tarentino bello majores eorum uſi fuiſſent: in quo quaſſatis & attritis Reip. viribus, cum magnum captivorum civium ſuorum numerum à Pyrrho rege ultro miſſum recepiſſent; decreverunt, ut ex iis, qui equo meruerant, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia tranſcriberentur: neve quis eorum intra caſtra tenderet, neve locum extra aſſignatum, vallo aut foſſa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet: Recurſum autem iis ad priſtinum militiæ ordinem propoſuerunt, ſi quis bina ſpolia ex hoſtibus tuliſſet: Quibus ſuppliciis compreſſi, ex deformibus Pyrrhi munuſculis, acerrimi hoſtes extiterunt. Parem iram adverſus illos ſenatus diſtrinxit, qui apud Cannas Remp. deſeruerant. Nam cum eos gravitate decreti ultra mortuorum conditionem relegaſſet,

Tarentino bello.] Cum Tarentini bellum cum pop. Rom. haberent, Pyrrhum regem Epirotarum in Italiam acciverunt, quo in bello attritæ primo ſunt vires populi Romani. Cum igitur Pyrrhus magnum numerum captivorum cepiſſet, ſine redemptione omnes populo Rom. condonare voluit. In quo ſententia Appii Claudii Cæci fuit, ne reciperentur priſtino ſtatu. Igitur qui equites fuerant, in peditum numerum, qui pedites, in funditorum alas tranſſcripti ſunt, & aliis conditionibus alligati. Unde Frontinus lib. I. cap. I. *Appii Claudii ſententia, Senatus eos, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti & poſtea remiſſi fuerant, equites ad pedites redegit, pedites ad levem armaturam omnibus extra vallum juſſis tendere, donec bina hoſtium ſpolia ſinguli referrent.* Oliv.

In quo, &c.] Contigit A.V. DLXXV.

Quaſſatis.] Id eſt, concuſſis.

Magnum captivorum, &c. numerum.] Fuerunt autem ducenti, teſte Juſtin. lib. XVIII. qui inquit, *Pyrrhus ducentos captivos milites gratis Romam remiſit, ut cognita virtute ejus Romani cognoſcerent liberalitatem.*

Meruerant. Militaverant.

Vallo aut foſſa.] Vide ſupra.

Bina ſpolia.] Duorum à ſe occiſorum.

Parem iram.] Livius: *Legati militum, qui relegati, poſtulabant ut in prælium ducerentur. Marcellus id nec juris nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit, Senatui ſcripturum ſe, omniaque de ſententia patrum facturum eſſe: literæ ergo Marcelli ad novos Conſules allatæ, ac per eos in Senatu recitatæ ſunt, conſultuſque de his literis ita decrevit Senatus: Militibus qui ad Cannas commilitones ſuos pugnantes deſeruiſſent, Senatui non videri Rempublicam committendam eſſe, ſi Marco Claudio Proconſuli aliter videretur, faceret quod è republica fideque ſua duceret, dum ne quis eorum munere vacaret, neve dono militari virtutis gratia donaretur, non in Italiam reportaretur, donec hoſtes in terra Italia eſſent.*

Cannas.] Vicum Apuliæ, ubi Rom. exercitus ab Annibale profligatus eſt.

Nam, &c.] Contigit A.V. DXXXVII.

Ultra mortuorum conditionem.] In omnibus

ſet, acceptis à M. Marcello litteris, ut eorum ſibi opera ad expugnationem Syracuſarum uti liceret; reſcripſit indignos eſſe, qui in caſtra reciperentur. Ceterum ſe ei permittere, ut faceret quod expedire Reip. judicâſſet, dum nequis ex eis munere vacaret, aut dono militiæ donaretur, aut in Italiam, donec hoſtes in ea eſſent, accederet. Sic enerves animos odiſſe virtus ſolet. Age, quam graviter ſenatus tulit, quod Q. Petillium conſulem fortiſſime adverſus Ligures pugnantem occidere milites paſſi eſſent? Legioni enim neque ſtipendium anni procedere, neque æra dari voluit: quia pro ſalute imperatoris, hoſtium telis ſe non obtulerant. Idque decretum ampliſſimi ordinis, ſpecioſum & æternum Petillii monumentum extitit, ſub quo in acie, morte, in Curia ultione clari cineres ejus acquieſcunt. Conſimili animo, cum ei Annibal ſex millium Roma-

mnibus manuſcriptis, *Vltra mortuorum*, non, *mortalium*, legitur. Et recte. *Pigh.*

Vt eorum, &c.] Contigit A.V. DXLI.

Munere vacaret.] Dum ne quis illorum vacationem haberet militiæ, videlicet ut ſemper militiam gererent.

Aut dono.] Ut ſi etiam fortiter geſſiſſent, nullo munere militari donarentur.

Age, quam graviter Senatus.] Frontinus lib. IV. cap. I. *Cum à Liguribus in prœlio Quintus Petillius interfectus eſſet, decrevit Senatus, uti ea legio, in cujus acie conſul fuerat occiſus, tota infrequens referretur, ſtipendium ei non daretur annuum, æra reſcinderentur.* Contigit A.V. DLXXVII.

Ligures.] Liguria Italiæ regio inter amnes Varum & Macram, ab altero latere habens Apenninum, ab altero Padum.

Neque æra dari voluit.] Scilicet jam debita.

Vltione.] Animadverſione in ignavos milites.

Conſimili animo.] Livius decade Secundi Belli Punici Annibalem dicit poſt proſperam ad Cannas pugnam, captivos Romanos, quod nunquam antea fecerat, benigne ſatis fuiſſe allocutum, eiſque ſe redimendi poteſtatem feciſſe, pretium conſtituiſſe in capita, equiti quingentos quadrigatos nummos, tricenos pediti, ſervo terdenos, & quanquam aliquantulum adjiciebatur equitibus, & ad id pretium quo pepigerant dedentes ſe, lætos tum quancunque conditionem accepiſſe, Romamque legatos miſiſſe, Senatum non redimendos cenſuiſſe, diſſuadente imprimis T. Manlio Torquato, priſcæ & nimis duræ ſeveritatis viro, qui præter alias rationes eorum ignaviam inſectatus, illam afferebat, quod cum P. Sempronio Tuditano aufugere potuiſſent, & noluiſſe. Cicero Offic. lib. ult. circa finem: *Octo hominum millia, inquit, tenebat Annibal, non quæ in acie cepiſſet, aut qui periculo mortis diffugiſſent, ſed qui relicti in caſtris fuiſſent à Paulo & Varrone Conſule, eos Senatus non cenſuit redimendos, cum id parva pecunia fieri potuiſſet, ut eſſet inſitum militi-*

Romanorum, quæ capta in castris habebat, redimendorum potestatem fecisset, conditionem sprevit; memor tantam multitudinem armatorum juvenum, si honeste mori voluissent, turpiter capi non potuisse. Quorum nescio utrum majus dedecus fuerit, quod patria spei, an quod hostis metus nihil in his reposuerit: hæc pro se, ille ne adversus se dimicarent, parvi pendendo. Sed cum aliquoties senatus pro militari disciplina se severum exhibuerit, nescio an tum præcipue, cum milites qui Rhegium injusto bello occupaverant, mortuoque duce Jubellio, M. Cæsium scribam ejus sua sponte imperatorem delegerant, carcere inclusit, ac M. Fulvio Flacco Trib. Pl. denunciante, ne in cives Romanos adversus morem majorum animadverteret, nihilominus propositum executus est. Ceterum quo minore cum invidia id perageretur, quinquagenos per singulos dies virgis cæsos, securi percuti jussit, eorumque corpora sepulturæ mandari, mortemque lugeri vetuit.

EX-

militibus nostris aut vincere, aut emori. Oliv. Contigit A. V. DXXXVII.

Sex millium.] In numero dissentit à Cicerone & Livio, qui octo millia fuisse dicunt.

Severum exhibuerit.] Detorta vulgaris locutio est. In Campensi, Pulmanniano, & Susiano, *Se severum exhibuerit*, legitur. *Pigh. Severum exhibuerit.*] Quidquid Pighius causetur, ego veterum librorum lectionem quasi fugitivam retrahendam censeo, *Severe excubuerit.* Sic lib. III. cap. ult. *Pro salute civium in foro excubuerat.* Colerus.

Rhegium injusto bello.] Frontinus libro IV. cap. I. *In legionem*, inquit, *quæ Rhegium oppidum injussu ducis diruerat, animadversum est, ita ut quatuor milia tradita custodiæ necarentur, præterea Senatusconsulto cautum est, ne quem ex eis sepelire aut lugere fas esset.* Abbreviator Livii non *Romanos*, sed *Campanos* fuisse dicit. *Campana*, inquit, *legio, quæ Rhegium occupaverat, obsessa obsidione facta securi percussa est.* Oliver. Contigit A. V. CDXCII.

Injusto bello.] Id est, non legitime indicto & Jubellio duce mortuo.

Morem majorum.] Non enim leges permittebant civem Romanum virgis cædi, vel capite puniri: sed si deprehensus foret, perpetuo carcere mulctabatur: sin extra urbem fuisset, ita ut deprehendi non posset, exilio puniebatur.

Eorumque corpora.] Ad mortem usque sævire tolerabile est, ultra mortem inhumanum, sicut de Achille legitur, qui in Hectorem mortuum sæviit. Virgilius:

Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilli. Oliver.

Sepulturæ mandari.] Jure civili corpora damnatorum non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum & permissum,

EXTERNA EXEMPLA.

1. Leniter hoc patres conscripti, si Carthaginiensium senatus in militiæ negotiis procurandis violentiam intueri velimus; à quo duces bella pravo consilio gerentes, etiam si prospera fortuna subsecuta esset, cruci tamen suffigebantur: quod bene gesserant, Deorum immortalium adjutorio, quod male commiserant, ipsorum culpæ imputantes.

2. Clearchus verò Lacedæmoniorum dux egregio dicto disciplinam militiæ continebat, identidem exercitus sui auribus inculcando, à militibus imperatorem potius, quam hostem metui debere. Quo aperte denuntiabat, futurum ut spiritum pœnæ impenderent, quem pugnæ acceptum ferre dubitassent. Idque à duce præcipi non mirabantur, maternarum blanditiarum memores, quæ exituros eos ad prœliandum monebant, ut aut vivi cum armis in conspectum earum venirent, aut mortui in armis referrentur. Hoc intra domesticos parietes accepto signo, Spartanæ acies dimicabant. Sed aliena prospexisse tantummodo satis est, cum propriis multoque uberioribus, & felicioribus exemplis gloriari liceat.

CAP. VIII.

sum, & nonnunquam non permittitur, maxime majestatis damnatorum. Ita respondit JC. in l. 1. ff. de cadav. punitor. Pighius, *nulli*, ex Manuscriptis omittit, non male.

Lugeri.] Tanquam infames.

Cruci tamen affigebantur.] Vide supra.

Maternarum blanditiarum.] Id est, virilium jussorum matrum suarum, quæ abeuntibus dabant, cum aliarum nationum matres blandiri soleant. Unde severa illarum mandata speciose blanditias vocat. *Badius.*

Accepto signo.] Vexillo, hoc est, monitu loco vexilli accepto.

Fauces

CAP. VIII.

DE JURE TRIUMPHANDI.

1. *Leges duæ de triumpho.*
2. *C. Lutatii Cos. & Q. Valerii pr. altercationes de triumpho.*
3. *Cn. Fulvius Flaccus triumphum spernens.*
4. *Q. Fulvio, & L. Opimio cur negatus triumphus.*
5. *Cur item P. Scipioni majori, & M. Marcello.*
6. *Convivia triumphantium.*
7. *Qui ex Civili victoria non triumpharunt.*

DIsciplina militaris acriter retenta, principatum Italiæ Romano imperio peperit, & multarum urbium, magnorum Regum, validissimarum gentium regimen largita est, fauces Pontici sinus patefecit, Alpium, Taurique montis convulsa claustra tradidit, ortumque è parvula Romuli casa totius terrarum orbis fecit columen. Ex cujus sinu quoniam omnes triumphi manârunt, sequitur ut de triumphandi jure dicere incipiam.

1. Ob levia prœlia quidam imperatores triumphos sibi decerni desiderabant: quibus ut occurreretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia ho-stium

FAuces Pontici sinus.] De hoc ait Cicero in Orat. pro Archia poëta. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante Pontum, & regiis opibus quondam & natura regionis vallatum; nam Lucullus contra Mithridatem regem Ponti missus est, & victoriæ aditum fecit, quam amplam postea Pompejus consecutus est. *Oliv.*

Alpium.] Alpes disterminant Galliam ab Italia.

Taurique.] Est hic Asiæ mons longe maximus, qui ab Indico mari exurgens, vaste satis attollitur, dein dextro latere ad septentrionem, sinistro meridiem versus procedit, in occidentem rectus & perpetuo jugo, multarumque gentium, qua dorsum agit, terminus: sed pro gentium ac linguarum varietate diversa habet nomina.

Ob levia, &c.] Contigit A.V. DCXCI.

Triumphos.] Erat triumphus maximus honor, qui dabatur Imperatoribus Romanis, qui quatuor albis equis inaurato curru junctis, capite laurea coronato, in Capitolium vehebantur, præcedentibus captivis catenatis, & præeunte Senatu, in Jovis Opt. Max. templum devecti, immolato tauro albo ad proprias ædes redibant. Qui autem primus in urbe Romana triumphaverit, varia est Scriptorum sententia: nam alii Camillum, alii Tarquinium Priscum, alii Valerium Publicolam fuisse tradunt. *Oliv.*

Lege cautum est.] De qua lege Dionem lib. XXXVII.

Quinque millia.] Accedit & illud, quod ad triumphum quoque necesse erat, ne multo sanguine victoriam parassent.

stium una acie cecidisset. Non enim numero, sed gloria triumphorum excelsius urbis nostræ futurum decus majores existimabant. Ceterum ne tam præclara lex cupiditate laureæ obliteraretur, legis alterius adjutorio fulta est, quam L. Marius, & M. Cato tribb. pl. tulerunt. Pœnam enim Imperatoribus minatur, qui aut hostium occisorum in prœlio, aut amissorum civium falsum numerum, literis senatui ausi essent referre. Jubetque eos, cum primum Urbem intrassent, apud quæstores urbanos jurare, de utroque numero vere ab his senatui esse scriptum.

2. Post has leges judicii illius tempestiva mentio introducetur, in quo de jure triumphandi inter clarissimas personas & actum & excussum est. C. Lutatius consul, & Q. Valerius Prætor circa Siciliam insignem Pœnorum classem deleverant, quo nomine Lutatio consuli triumphum senatus decrevit. Cum autem Valerius sibi eum quoque decerni desideraret; negavit id fieri oportere Lutatius, ne in honore triumphi minor potestas majori æquaretur: Pertinaciusque progressa contentione, Valerius sponsione Lutatium provocavit, Ni suo ductu Punica classis

rassent. inde necesse erat auctum imperium: non recuperata bello, quæ amissa fuerant. Deinde ne contra servos, fugitivos, piratas, aut simile genus hominum debellatum foret. Postremo civili bello, etsi re felicissime gesta, neque imperatorium nomen acclamari poterat, neque supplicationes decerni: non triumphantes, ne ovantes quidem Urbem ingredi poterant. Livius sparsim, & Valerius Maximus hoc cap. Carolus Sigonius de antiquo jure civium Romanor. cap. de Jure Triumphandi, & alii. Item nec aras, nec signa Diis statuebant, nisi ob externas victorias. Tacitus de Imperatore Tiberio: *Idem*, inquit, *cum Valerius Messallinus signum aureum in Æde Martis Vltoris, Cæcina Severus aram Vltioni statuendam censuissent, prohibuit: ob externas victorias sacrari dictitans, domestica mala tristitia operienda.* lib. 3. Annalium. Eadem de causa spolia civili bello capta, in postibus nulla fixa verosimile est. *Stewechius.*

Quæstores urbanos.] Qui ærarium Romæ procurabant, & pecunias expensas & receptas in tabulas publicas conferre consueverant, ut notum est.

Lutatius Consul.] Hic contra Pœnos Siciliam invadentes missus est, qui cum navali prœlio interesse non posset propter malam corporis valetudinem, Q. Valerius prætor classem hostium delevit. *Oliv.*

Minor potestas.] Utpote prætoria.

Nisi suo ductu Punica classis esset oppressa.] In Campensi, *Ni suo ductu Punica classis esset.* Vetusta sponsionis formula est, qualis apud Ciceronem Offic. 3.

ſis eſſet oppreſſa. Nec dubitavit reſtipulari Lutatius. Itaque judex inter eos convenit Atilius Calatinus, apud quem Valerius in hunc modum egit; conſulem ea pugna in lectica claudum jacuiſſe, ſe autem omnibus imperatoris partibus functum. Tunc Calatinus, prius quam Lutatius cauſam ſuam ordiretur, Quæro, inquit, Valeri à te, ſi dimicandum necne eſſet, contrariis inter vos ſententiis diſſediſſetis; utrum quod conſul an quod prætor imperaſſet, majus habiturum fuerit momentum? Reſpondit Valerius, non facere ſe controverſiam, quin priores partes conſulis eſſent futuræ. Age deinde, inquit Calatinus, ſi diverſa auſpicia accepiſſetis, cujus magis auſpicio ſtaretur? Item reſpondit Valerius, conſulis. At judex, Jam mehercule, inquit, cum de imperio & auſpicio, inter vos diſceptationem ſuſceperim, & tu utroque adverſarium tuum ſuperiorem fuiſſe fatearis; nihil eſt quod ulterius dubitem. Itaque Lutati, quamvis adhuc tacueris, ſecundum te litem do. Mirifice

fic.3. *Ni vir bonus eſſet.* Et paſſim alibi ſimiles occurrunt. Verba autem quæ vulgo præcedunt, *Non ſe petiturum triumphum*, in duobus vetuſtis exempl. non extant, Atrebarenſi videlicet, & Gemblacenſi, quæ auferenda non male cenſet Pithœus, fruſtra enim adduntur, & præter ſponſionis formulam. *Pighius.*

Reſtipulari.] *Stipulari* ſignificat ſtipem, hoc eſt, pecuniam, obligare. Tractum autem eſt à ſtipe, quæ ſpecies erat numiſmatis. Stips autem dicta eſt à ſtipando: nam antiqui pecuniam penſare, non numerare ſolebant, quam pecuniam *æs grave* Livius appellat, & Plinius lib. XXXIII. *Militum*, inquit, *ſtipendiorum*, *hoc eſt*, *ſtipis ponderandæ*, *penſatores*, *libripendes dicuntur:* unde etiam nomina nummis remanſerunt apud antiquos à penſatione, ſicut aſſis, dodrans, quadrans, unciæ, minæ, denarius, & ſimilia. Ergo pecuniam non in loculis ſervare ſolebant, ſed in theſauris ſtipare & condenſare; nam ſtipare, eſt in locum anguſtum reponere. Ergo *reſtipulari*, eſt retro ſe obligare, id eſt, contra ſponſionem à Valerio factam pecuniam obligare. *Oliv.*

Atilius Calatinus.] Hic Conſul cum à Pœnis in locum circumſeſſum temere exercitum duxiſſet, Marci Calpurnii tribuni militum virtute & opera evaſit, qui cum trecentis militibus eruptione facta, hoſtes in ſe converterat omnes. De Atilio Calatino Cicero in Catone Majore: *Quanta fuit auctoritas in Lucio Cæcilio Metello? quanta in Atilio Calatino? in quem illud elogium unicum privatum populi fuiſſe virum, notum eſt carmen inciſum in ſepulchro.* Oliv.

Auſpicio.] Cuncta enim apud Romanos auſpicato fiebant.

Litem do.] Id eſt, dico, & eſt verbum juris. Verbi ſignificatio etiam apud Grammaticos invenitur. Virgilius;

Sed tamen iſte Deus quis ſit da, Tityre, nobis.

Ergo

fice judex, quod in manifesto negotio tempus teri passus non est. Probabilius Lutatius, quod jus amplissimi honoris constanter defendit. Et ne Valerius quidem improbe, quia fortis & prosperæ pugnæ ut non legitimum, ita se dignum præmium petiit.

3. Quid facias Cn. Fulvio Flacco, qui tam expetendum aliis triumphi honorem, decretum sibi à senatu ob res bene gestas sprevit, ac repudiavit? Nimirum non plura præcerpens, quam acciderunt. Nam ut urbem intravit, continuo ipse quæstione publica afflictus, exilio multatus est: ut si quid religionis insolentia commisisset, pœna expiaret.

4. Sapientiores igitur Q. Fulvius, qui Capua capta, & L. Opi-

Ergo dare litem, est jus disceptationis dicere.

Vt non legitimum.] Quia ipsi lege non debebatur, sed Consuli.

Quid facias Cn. Fulvio Flacco.] Hic Flaccus triumphum contempsit, qui primo subegit Vardæos in Illyrico, deinde alio tempore Alpinos Ligures domuit: missus quoque in auxilium Massiliensium adversus Salinos Gallos, qui fines Massiliensium depopulabantur, demum cum Ætolis bellavit, qui cum Ambraciam civitatem eorum diu machinis expugnare tentasset, nec eam capere posset, ad extremam necessitatem oppidani compulsi, supplices Consulem orârunt, ut eos in deditionem accipere vellet; quod ille omnino facere recusavit, nec prius flecti potuit, quam precibus Rhodii cujusdam Attici à Senatu impetratum est, ut eos in deditionem acciperet; quod graviter tulit Senatus; visus est enim contra jus fecisse, supplices in deditionem venire volentes, repudiare. *Oliver.* Contigit A. V. DXLI. M. Fulvio hæc attribuuntur à Pighio.

Non plura præcerpens.] Quasi mens ejus præsaga esset futuri, quia videlicet post triumphum mulctandus esset exilio, si triumphasset. *Oliv. Præcerpens.*] Id est, antequam evenirent, carpens de infortunio suo.

Nam ut urbem, &c. quæstione publica.] Quia in judicium accitus est, quod oppidanos in deditionem accipere noluisset, quod contra religionem esse videbatur.

Religionis insolentia.] In supplices sc. Vel quia triumphum contempsisse videbatur.

Sapientiores igitur.] Ex suo judicio censet eos, qui cum repulsa triumphum petierunt sapientiores, eo qui respuit. In qua re sentire videtur Cneum illum Fulvium Flaccum si triumphum sibi decretum non repudiasset, exilii pœnam non fuisse daturum. *Balius.* Contigit A. V. DXLII.

Capua.] Totius olim Campaniæ urbs præstantissima. Urbs maxima opulentissimaque Italiæ Livio appellatur. Et comparat, imo præfert Capuam Urbi Romanæ Cic. Orat. II. contra Rullum. *Prona*, ut Livius loquitur, *semper civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ & terrestris.* Unde & Hannibalis domitrix.

L. Opimius, qui Fregellanis ad deditionem compulsis, triumphandi potestatem à senatu petierunt. Uterque editis operibus magnificus, sed neuter petitæ rei compos. Non quidem invidia Patrum conscriptor. cui nunquam aditum in Curia esse voluerunt: sed summa diligentia observandi juris, quo cautum erat, ut pro aucto imperio, non pro recuperatis, quæ Populi Rom. fuissent, triumphus decerneretur. Tantum enim interest adjicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab injuriæ fine.

5. Quinetiam jus, de quo loquor, sic custoditum est, ut P. Scipioni ob recuperatas Hispanias, M. Marcello ob captas Syracusas triumphus non decerneretur; quod ad eas res gerendas sine ullo missi erant magistratu. Probentur nunc cujuslibet gloriæ cupidi, qui ex desertis montibus, myoparonumque piraticis rostris, laudis inopes, laureæ ramulos festinabunda manu decerpserunt. Carthaginis imperio abrupta Hispania, & Siciliæ caput abscissum Syracusæ,

Fregellanis.] Fregella civitas olim clarissima inter Formias & Sinuessam sita, non procul à Liri amne, cujus rudera hodieque ostenduntur, quæ amplitudinem urbis demonstrant. Hodie Ponte corvo dicitur. Fregellanos populos etiam habet Plinius lib. III. cap. 5.

A Senatu petierunt.] Triumphum petentes extra urbem manebant.

Ab injuriæ fine.] Quem facit, qui ablata recipit.

Sine ullo, &c. magistratu.] Non enim missi erant ut Consules, aut ut Dictatores, aut Prætores, &c. sed ut privati cum auctoritate publica. *Badius.*

Quinetiam, &c.] Contigit A. V. DXLII.

Qui ex desertis.] Glareanus Lucullum & Pompeium pungi hic putat. Argute. *Coler.*

Myoparonumque.] Piratarum navis est, quod Nonius M. Tullii, Sallustii & Sisennæ autoritatibus comprobat. A Tyrrhenis Myoparo inventus creditur. Sextus Pompeius inquit, Myoparonem esse genus navigii ex duobus dissimilibus formatum. Sunt quidem Parones, quos & Pirones vocat Ethicus Hister. His navibus, eodem autore Histro, utuntur Albani, Mæotæ, Mazetæ, Gangines. Hæ & alio nomine Tulchiæ vocantur. Porro Parones dictos Suidas innuit ab insula Paro, cui & Aristophanis interpretes assentiuntur. *Gyrald.* Quid si Gallica vel potius Germanica vox sit? nam & Parones, sive Varones, à navigando dictos vetus Lexicon Belgicum attestatur. *Vaeren* enim navigare. *Thysius.* Myoparo ex Myo & Parone componitur. A forma autem *μύουρος*, hoc est, angusta & oblonga: ut Myobarbum, angustus & oblongus Liberi patris cantharus. *Scaliger.*

Festinabunda.] Quia nondum res gesserant, quibus merito sibi triumphus decernatur.

raculæ, triumphales jungere currus nequiverunt. Et quibus viris? Scipioni & Marcello: quorum ipsa nomina instar æterni sunt triumphi. Sed clarissimos solidæ veræque virtutis auctores, humeris suis salutem patriæ gestantes, etsi coronatos intueri senatus cupiebat, justiori tamen reservandos laureæ putavit.

6. His illud subnectam. Moris erat ab Imperatore triumphum ducturo, Coss. invitari ad cœnam, deinde rogari ut venire supersedeant; nequis eo die, quo ille triumpharet, majoris in eodem convivio sit imperii.

7. Verum quamvis quis præclaras res, maximeque utiles Reipubl. civili bello gessisset, Imperator tamen eo nomine appellatus non est, nec ullæ supplicationes decretæ sunt, neque aut ovans, aut curru triumphavit, quia ut necessariæ istæ, ita lugubres semper existimatæ victoriæ sunt, utpote non externo, sed domestico partæ cruore. Itaque & Nasica Ti. Gracchi, & Opimius C. Gracchi factiones mœsti trucidarunt. Q. Catulus, M. Lepido collega suo

Supersedeant.] Id est, omittant venire ad cœnam.

Majoris, &c.] Scilicet quam triumphans, quia Consul major est non triumphans, quam triumphans non Consul. *Badius.*

Verum, &c.] Contigere hæc omnia A.V. DCXX. & DCXXII. A.V. DCLXXVI. A.V. DXLI. A.V. DCLXII.

Supplicationes.] Gratiarum actiones Diis immortalibus.

Ovans.] Ovabat, qui hostes in fugam vertisset: qui autem ovabat, equo albo per urbem vectus in Capitolium ascendebat, & ibi ovem sacrificabat. Unde *ovare* dictum est, ut Servio placet. Festus Pompeius dicit *ovare* dictum esse, à voce eorum, qui ovantem sequebantur. *Oliv. Ovans.*] Ovatio minus honoratum triumphi genus. Differt autem ab altero, primum quod in ipsa ovatione dux cum exercitu urbem ingreditur pedibus, non autem curru, ut ille, qui majore triumpho ornatur: deinde quia non gestat togam pictam & clavis aureis distinctam, neque ornatur trabea, aut laurea corona redimitur: quin etiam hac in re altero est inferior, quod non gestet sceptrum, in cæteris vero rebus illi est par. *Dionys. Halicarnass.*

Triumphavit.] De modo triumphandi passim antiquarii. Pompam ipsam ita tangit Cicero: *Quid vincti ante currum Duces? quid simulachra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid Legati in equis & Tribuni? quid filii prætextati? quid clamor militum? quid tota illa pompa?*

Itaque & Nasica.] De cæde Gracchorum satis supra dictum est in capitulo de Somniis. Metellus vero simili modo Opimium necavit. Contigit A.V. CCLXXII.

Quintus Catulus.] Cum M. Lepidus acta L. Syllæ rescindere vellet, & ab eo proscriptos in civitatem restitui, & eorum

ſuo cum omnibus ſeditioſis copiis extincto, tantum moderatum præ ſe ferens gaudium, in Urbem revertitur. C. etiam Antonius Catilinæ victor abſterſos gladios in caſtra retulit. L. Cinna, & C. Marius hauſerant quidem avidi civilem ſanguinem: ſed non protinus ad templa Deorum & aras tetenderunt. Item L. Sylla, qui plurima bella civilia

rum bona quæ Sylla, & populo & amicis ſuis donaverat, ipſis reddi: Q. Catulus ex conſenſu bonorum reſiſtebat actionibus illius. Cum igitur actionibus obtinere non poſſet quod obtinebat, in Hetruriam profectus, ingentes ibi copias comparavit, contra quem miſſi ſunt Q. Catulus, & Cn. Pompeius, qui illum haud ita multo poſt fuderunt atque fugarunt. Ille rurſus ſe in Hetruriam, deinde in Sardiniam contulit, & ibi morbo & peſtilentia periit. *Oliv.*

Catilinæ victor.] Saltem per legatum: nam ipſe pedibus æger adeſſe non poterat, ut Salluſtius dicit primo libro.

Abſterſos gladios.] Quaſi civilem ſanguinem abominarentur.

Lucius Cinna, &c.] Hi urbe ejecti, diverſis factionibus; hic à Sylla, ille ab Octavio, parvo temporis interſtitio, comparatis atque conjunctis exercitibus, patriæ bellum intulerunt: nam cum Marius carcere liberatus, ut in cap. de Ominibus planius videmus, ſe in Africam contuliſſet, audiſſetque Romæ ſeditionem ortam inter Cinnam & Octavium, utpote vir bellicoſiſſimus ex Mauruſiis equites in Africa comparavit, & ex agris robuſtiſſimos quoſque delegit, impletiſque ſexaginta navibus, cum ea virorum copia Romam verſus navigavit, ſeque Cinnæ paulo ante expulſo Roma, conjunxit, qui ſegnioribus factis jam Romanis, atque deſidia & ſegnitie ducum, primo Hoſtiam, deinde Janiculum, poſtremo Urbem ipſam occuparunt, quam velut terram hoſtilem diripuerunt, & miſerabili cæde repleverunt. Poſt hanc igitur victoriam Cinna & Marius de ſuis inimicis non triumpharunt. *Oliv.*

Ad templa Deorum & aras.] Ut de Victoria parta Diis gratias agerent ſacrificantes more triumphantium. *Bad.*

Item Lucius Sylla qui plurima bella.] Sylla multa bella civilia confecit. Primum adverſus Marium & Sulpitium orta de provincia Ponti ſeditione. Nam cum Mithridaticum bellum Syllæ, qui tum Conſul erat, demandatum foret, Q. Sulp. Trib. pl. adverſæ factionis homo legem tulit invito Senatu, ut Mario Mithridatica provincia crederetur, cui rogationi cum reſiſtere Sylla ſumma ope vellet, Sulpitius cum armata manu in eum impetum fecit, ſtragemque ingentem circa eum edidit, ubi Pompeii filius adoleſcens nobiliſſimus cæſus eſt. Sylla inter cædem difficulter elapſus, clam nocte in caſtra contendit, exercitum omnem adverſus Sulpitium & Marium concitavit, & cæſis legatis, qui ad accipiendum exercitum miſſi fuerant, ad urbem properavit, quam hoſtiliter ingreſſus, cædibus & incendio replevit; nam dum hoſtes ſpectat, ſuorum nullam rationem habet, ſontes inſonteſque opprimit. Deinde, ſedato tumultu, imperio potitus, adverſus Mithridatem profectus eſt, ubi cum paulo poſt audiſſet Marium & Cinnam conjunctis exercitibus urbem cepiſſe, totamque hoſtiliter diripuiſſe, & civium, ac inprimis amicorum ſuorum fœdam ediſſe ſtragem, icto cum Rege fœdere, compoſitiſque rebus in provincia, Romam venit. Et primo apud Capuam cum Mario juniore & Conſule Norbano feliciter pugnavit, ſupra VII. hoſtium milia cecidit, intra Capuam Norbanum incluſit. M. quoque Lucullus unus ex ducibus ſuis apud Fiden-

lia confecit, cujus crudelissimi & insolentissimi successus fuerunt: cum consummata potentia sua triumphum duceret, ut Græciæ & Asiæ multas urbes, ita civium Roman. nullum oppidum vexit.

Piget, tædetque per vulnera Reipubl. ulterius procedere: lauream nec senatus cuiquam dedit, nec quisquam sibi dari desideravit, civitatis parte lachrymante. Ceterum ad quercum pronæ manus porriguntur, ubi ob cives servatos corona danda est; qua postes Augustæ domus sempiterna gloria triumphant.

CAP. IX.

Fidentiam sedecim cohortes adversus quinquaginta duxit, & eas fudit atque fugavit, victorque x. & octo milia trucidavit, hostem castris exuit. Sylla paulo post alterum Consulem Scipionem, spe pacis ostentata, & ejus legiones occidit, rursus cum Mario. juniore, qui exercitum reparaverat, haud procul ab urbe congressus, cum ingenti hostium strage victor evasit; nam ad viginti millia cæsa, & octo capta ab eo fuisse dicuntur, Marium Præneste fugisse: multa quoque per ejus præfectos, Pompeium, Crassum, Metellum, Servilium prælia feliciter commissa, qui magnas Romanorum copias delevere. Ultimum illi prælium fuit sub ipsis mœnibus urbis cum Telosino quodam Samnite, & Lamponio ejus socio, in quo parum abfuit, quin funditus deleretur; sed tandem aspirante fortuna, illos profligavit, non sine magna suorum clade; urbem deinde ingressus, sex millibus ex equestri ordine in forum perductis & crudeliter cæsis, proscriptionem Senatorum, & aliorum civium in primis divitum, fecit mirabilem. *Oliv.*

Multas urbes.] Simulachra urbium devictarum in pompa triumphi deducere soliti & picturas.

Nullum oppidum vexit.] Significans per hoc se non de civibus, licet esset crudelissimus, sed de externis triumphare. *Badius.*

Lauream.] Non solum non dabatur triumphus, verum etiam, teste Cicerone in Philipp. Oratione ultima, nullæ fiebant supplicationes.

Ad quercum pronæ manus porriguntur.] Qui civem servasset, querna corona donari consueverat. Ante postes Julii Cæsaris erat antiqua quercus, ex qua ramos decerpere solebant, ubi coronam alicui dare voluissent. *Oliv.*

Augustæ domus.] Id est, ipsius Julii Cæsaris,

CAP. IX.

DE CENSORIA SEVERITATE.

CAstrensis disciplinæ tenacissimum vinculum, & militaris rationis diligens observatio, admonent me, ut ad censuram pacis magistram custodemque transgrediar. Nam ut opes pop. Romani in tantam amplitudinem imperatorum virtutibus excesserunt; ita probitas & continentia censorio supercilio examinata est. Opus effectu par bellicis laudibus, quid enim prodest foris esse strenuum, si domi malè vivitur? Expugnentur licet urbes, corripiantur gentes, regnis injiciantur manus; nisi foro & curiæ officium ac verecundia sua constiterit; partarum rerum æquatus cælo cumulus, sedem stabilem non habebit. Ad rem igitur pertinet nosse, atque adeo recordari acta censoriæ potestatis.

1. Camillus & Posthumius censores, æra pœnæ nomine eos qui ad senectutem cœlibes pervenerant, in ærarium

CEnsuram.] Livius: *Censura initium fuit, rei à parva origine orta, quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, senatus equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus privatorumque locorum, & vectigalia pop. Rom. sub nutu atque arbitrio essent.* Primi autem censores fuerunt Papirius Semproniusque. *Oliver.* Vide Janum Guilielmum de Magistratib. populi Romani. Contigit A. V. C. CCXI.

Censorio supercilio.] Austeritate & rigiditate censoria. Nam supercilium pro severitate sæpissime ponitur.

Foro.] Ubi judicia exercentur.

Curiæ.] Ubi sententiæ dicuntur.

Æra.] Id est, certam pecuniæ quantitatem, fecerunt enim ærarios. Ærarii autem obnoxii dicebantur ærario.

Cælibes.] Camilli legem postea in censura sua denuo promulgavit Metellus Numidicus, ex cujus oratione citat Agell.

rium deferre jusserunt: iterum puniri dignos, si quo modo de tam justa constitutione queri essent ausi: cum in hunc modum increparentur: Natura vobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit; parentesque vos alendo, nepotum nutriendorum debito (si quis est pudor) alligaverunt. Accedit his, quod etiam fortuna longam præstandi hujusce muneris vacationem estis assecuti: cum interim consumpti sint anni vestri, & mariti & patris nomine vacui. Ite igitur, & nodosam exsolvite stipem, utilem posteritati numerosæ.

2. Horum severitatem M. Valerius Max. & C. Junius Bubulcus Brutus censores in consimili genere animadversionis imitati, L. Antonium senatu moverunt: quod quam virginem in matrimonium duxerat, repudiâsset, nullo amicorum in consilium adhibito. At hoc crimen nescio an superiore majus: illo namque conjugalia sacra spreta tantum, hoc etiam injuriose tractata sunt. Optimo ergo judicio censores indignum eum aditu Curiæ existimaverunt.

3. Sic M. Porcius Cato L. Flaminium è numero senatorum

Agell. lib. I. cap. 6. Afranius Vopisco: *Majores nostri incupidiores liberûm Fuêre.* Colerus.

Longam, &c. vacationem.] Hoc est longum temporis spatium. Pighius legit *Advocationem.*

Nodosam exsolvite stipem.] Per hoc illos avaros ostendit, & ob eam causam cælibes vixisse, quod timerent, ne uxorem & liberos alere possent. *Oliv. Stipem nodosam.*] Id est, multis nodis in loculis aut sacculo abstrusam pecuniam. *Bad. Ite igitur, & nodosam exsolvite stipem, utilem posteritati numerosæ.*] Nodus aliquis in nodosa hac stipe, nec video qui adjectio hæc conveniat. Legerim, *numerosam.* Censores videlicet, multiplicato censu, ærarios fecerunt cælibes, sive, ut ipse Valerius hac ipsa in re ante dixit, æra pœnæ nomine pendere jusserunt. Id more suo Valerius alludens, Ite, ait, pendite numerosam stipem in usum numerosæ posteritatis. *Lipsius.*

Horum, &c.] Contigit A.V. DCXLVI.

* *Porcius Cato.*] L. Quinctius Flaminius Consularis præter alia, quæ illi objiciebantur à morum magistris, crudelitatis quoque in supplicem notam incurrit, atque Senatu motus est. Exemplum prodidit disertissimus Historicus T. Livius lib. XXXIX. Habebat L. Quintius in deliciis Philippum quendam Pœnum, ejusdem amoribus afflictim se emancipaverat. Ægre illum Roma in Galliam, quam Provinciam Consul obtinebat, abstraxerat. Inter jocos & cavillationes semel atque iterum Consuli nasum moverat, atque objecerat se veluti invitum Urbe raptum esse, dum gladiatorium expectaretur spectaculum, ut impotenti illius

 amori

torum sustulit, quia in provincia quendam damnatum securi percusserat, tempore supplicii ad arbitrium & spectaculum mulierculæ, cujus amore tenebatur, electo. Et poterat inhiberi respectu consulatus, quem is gesserat, atque auctoritate fratris ejus V. C. T. Flaminii: sed & censor, & Cato duplex severitatis exemplum, eo magis illum notandum statuit: quod amplissimi honoris majestatem tam tetro facinore inquinaverat: nec pensi duxerat, iisdem imaginibus

amoti se venditaret. Hæc exprobratiò pupugit animum Consulis, & cæco consilio ad atrox atque immane facinus inflammavit. Cum enim vino & amore incaluisset, quibus duobus nullum potentius rationi obnubilandæ venenum, forte epulanti nunciatum, adesse nobilem Boium cum liberis transfugam, supplicem petere, ut in fidem eum Consul acciperet. Admisit eum L. Quinctius in tabernaculum, loquentem per interpretem audivit; sed ubi superior exprobratio exoleti animo occurrit, æstuare primo sanguis cœpit: mox in turpissimum facinus abripitur. Ecquid, inquit scorto, quandoquidem gladiatorium munus mei causa reliquisti, sanguinario hic spectaculo oculos pascere lubitum est? Vix setio admisit Pœnus, ubi ad nutum scorti Consul stricto mucrone in Gallum involat, caput ferit, secat, & dimidiata verba abrumpit, fugientem atque Deorum atque hominum fidem obnixe implorantem, lateretenus transfodit, mensam sanguine humano aspergit, Deos geniales commaculat. Atrox immane facinus! supplex venerat Boius, supplicari, cui manus inferre ipsa veterum religio vetabat, indicta causa ad voluptatem Pathici scurræ è medio tollit, humano cruore inter epulas ludit, oculos crudeles pascit. Quis mortalium ipsos sontes, cum ad supplicium ducuntur, commiseratione non prosequitur? A sanguine humano etiam jure occiso abhorret animus, quis inter epulas cadentem veluti humanam victimam, inter vina stillantem sanguinem, inter oscula & amplexus natantia lumina & cum morte colluctantia siccis oculis aspicere potuit? Itaque non consularis dignitas, non autoritas fratris L. Flaminii Catonis judicium inhibere potuit, neque ignominiam avertere. Levior quidem hæc pœna videtur pro tanto crimine, sed Censorum erat non tam punire, quam loco movere, ignominia mactare nocentes. Valerium Antiatem aliter hæc referre tradidit Livius, sed illum orationem Catonis non legisse. Proditum ab illo est Placentiæ famosam fuisse meretricem, quam efflictim Consul deperibat, in convivium accersitam Consulem jactantem audivisse, quam rigido jure in facinorosos animadverteret, & quam multi in vinculis essent, qui Libitinæ offerrentur. Avida sanguinis meretrix supplicium alicujus coram se peragi poscit, quandoquidem nunquam aliquem securi feriri vidisset. Annuit postulato Consul, & sontis sanguine epulas contaminavit. Vide Livium lib. XXXIX. & Plutarchum in Catone. *Thysius.*

Titi Flaminii.] Qui totam Græciam subegerat, & jussu Senatus populique Romani liberam fecerat, & Philippo regi Macedonum magnam imperii partem ademerat, quam in Græcia occupaverat. *Oliv.*

Nec pensi duxerat.] Ita MSS. libri, excepto Winchelian. omnes quos vidi, habent.

ginibus adscribi, meretricis oculos humano sanguine delectatos, & regis Philippi supplices manus.

4. Quid de Fabricii Luscini censura loquar? narravit omnis

habent. Vulgo, *Nec indignum pensi ducerat.* Prior vetusta Romana phrasis, qua & Sallustius utitur, *Neque dicere, neque facere quicquam pensi habebat.* Et alii sæpe. *Pensi habere*, vel ducere, idem est, quod διαγινώσκειν, discernere, perpendere, æstimare, magni facere, ponderare, τιμᾷν. Vox *indignum* è dictatis alicujus ludimagistri haud dubio assuta est. *Pighius.*

Imaginibus.] Imaginum jus nobilitatis Romanæ proprium, quibus ascribebantur nomina & insignia facta virorum: quocirca ad imaginem Lucii Flaminii vult autor ascribendos esse oculos meretriculæ, ad quos oblectandos Gallum percuti jusserat, sicut ad imaginem T. Flaminii fratris ejus, & manus Philippi Regis supplices. *Bad.*

Quid de Fabricii Luscini censura.] Gellius lib. IV. cap. 8. *Fabricius*, inquit, *Luscinus magna gloria vir, magnisque rebus gestis fuit. P. Cornelius Rufinus manu quidem strenuus & bellator bonus, militarique disciplina peritus admodum fuit, sed furax homo & avaritia acri erat. Hunc Fabricius non probabat, neque amico utebatur; osusque eum morum causa fuit, sed cum in temporibus Reip. difficillimis Consules creandi forent, & is Rufinus peteret consulatum, competitoresque ejus essent imbelles quidam & futiles, summa ope annixus est Fabricius, ut Rufino consulatus deferretur; eam rem plerisque admirantibus quod hominem avarum, cui esset inimicissimus, creari Consulem peteret.* Hunc Rufinum postea bis consulatu & dictatura functum, Censor Fabricius Senatu movit ob luxuriæ notam, quod decem pondo libras argenti facti haberet. *Oliv.* *Quid de Fabricii Luscini censura.*] Tam sanctis olim moribus præditus fuit Princeps Populus, ut imperium totius universi meruisse suo jure videatur. Procul luxuria, & divitiarum immodica sitis, cum & divitem esse probro haberetur. P. Cornelium Rufinum bis consulatu atque dictatura illustrem ideo Senatu motum constat, quod compertum esset eum argenti facti cœnæ gratia decem pondo habere. Ille nimirum verus divitiarum usus, supervacua contemnere. Æstimare aurum propter ostentationem, verissimæ servitutis indicium. Lutum quod ex intimis terræ visceribus eruitur, & nobilissimæ huic æternæque menti imperabit? Oculos dirigere in cœlum oportet, nec veluti glebæ ascriptitios inferiora mirari. Divitias non contemnimus, sed illarum non necessarium usum. Quin & omnis Luxuria Avaritiam alit. Quæ duæ pestes Rerumpubl. plus lædunt quam hostile ferrum. Ordo hic mutuus raro fallit, quærunt prodigi ut absumant, absumunt ut quærant. Divitiis affluis? Illas unico momento diffiare potest Deus Immortalis, atque malum punire dispensatorem. An ergo incumbam auro? inquies. amicos & pauperes juva. Atqui ego, ut loquitur Poeta, *Vectigalia magna, Divitiasque habeo tribus amplas Regibus.* Etiam magna flumina exiccantur & alveum mutant. Ecce, patria tuam opem postulat, dum imminet cervici fatalis hostis. Nervum tu suppedita, & auxilium patriæ impende. Recte itaque judicatum arbitror, Publicam diligebat magnificentiam, Privatam oderat populus Romanus. *Thysius.* *Fabricii Luscini.*] Agellius, & quædam editiones Valerianæ *Lucinium* appellant. *Lucinum* quidem Latine dici recte puto, ut Lucina. Et apud Prudentium, *Lucinæ horæ.* Sed & *Luscinus* in veteri Glossario extat; *Luscinus*, ἀηδών. *Coler.*

omnis ætas, & deinceps narrabit, ab eo Cornelium Rufinum, duobus consulatibus & dictatura speciosissime functum, quod decem pondo vasa argentea comparâsset, perinde ac malo exemplo luxuriosum, in ordine senatorio retentum non esse. Ipsæ medius fidius mihi literæ sæculi nostri obstupescere videntur, cum ad tantam severitatem referendam ministerium accommodare coguntur; ac vereri ne non nostræ urbis acta commemorare existimentur. Vix enim credibile est, intra idem pomærium decem pondo argenti, & invidiosum fuisse censum, & inopiam haberi contemptissimam.

5. M. autem Antonius & L. Flaccus censores Duronium senatu moverunt, quod legem de coërcendis conviviorum sumptibus latam tribunus pleb. abrogaverat, mirifica notæ causa. Quam enim impudenter Duronius Rostra conscendit, illa dicturus, Fræni sunt injecti vobis, Quiri-

Decem pondo.] Lib. Dan. X. P. Solebant ponderum numeros non literis, sed literarum notis exprimere. *Coler.*

Idem pomærium.] Eadem mœnia. *Pomærium*, inquit Livius, *verbum solum intuentes, post mœnium interpretatur esse.* Est autem *pomærium* magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjunguntur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quod neque habitari neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomærium Romani appellarunt. *Oliver.*

Inopiam haberi.] Scilicet tempore autoris.

M. autem, &c.] Contigit A. V. DCLIV.

Tribunis plebis.] Junia lege non poterat quis Tribunus esse nisi plebeius: sed postea alia lege lata & patritii creari cœperant, ut hoc loco Duronius Senatu amotus, quia Tribunus plebis legem de coërcendis sumptibus conviviorum abrogaverat, penitus sustulerat & subverterat. *Oliver.*

Rostra.] Suggestus consularis huc spectat, scilicet Rostra, quæ Julia dicebant, sive Nova. Nam verera illa non in tanto honore, vel usu. Vocat Ammianus *Suggestum*, à forma, quam ostendit, per gradus surrexisse, cum dicit, vertice scansili fuisse. Dicit & imitamenta priorum Principum portasse, id est, vultus & statuas eorum: quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera, dispositas in ordine fuisse. Eorum basim, sive ima, ornata rostris navium ex Actiaca victoria, Dio Cassius docuit: & inde Rostrorum nomen. Ideo autem *Consulum Suggestum* appellat Ammianus, quia initio magistratus eo conscendere solebant Consules, & populum salutare; eodem iterum, cum deponerent magistratum. Mos ab antiquo mansit; quia & adire, & orare illic,

Quirites, nullo modo perpetiendi: alligati & constricti estis amaro vinculo servitutis: Lex enim lata est, quæ vos esse frugi jubet: abrogamus igitur istud horridæ vetustatis rubigine obsitum imperium. Etenim quid opus libertate, si volentibus luxu perire non licet?

6. Age, par proferamus æquali jugo virtutis, honorumque societate junctum, instrictum autem æmulationis hamo diffidens. Claudius Nero, Liviusque Salinator, secundi Punici belli temporis firmissima Reipubl. latera, quam districtam simul egerunt censuram? Nam cum equitum centurias recognoscerent, & ipsi propter robur ætatis etiamnum

lie, aç gtatias agere populo solebant pro honore. Sed inferiore & Principum ævo nihil factum, nisi ut conscenderent, salutarent, itemque jurarent, aut ejurarent. Imo & sedisse illic in sella curuli videntur, & sic se ostendisse, quasi auspicii causa. *Lipsius.*

Obsitum.] Circumdatum rubigine, veluti rigore.

Age, &c.] Contigit A. V. DXLIX.

Virtutis.] Quia uterque res magnas atque præclaras pro republ. gessit.

Honorumque.] Quia ambo Consules & Censores simul fuerunt.

Junctum.] Lego ex lib. vet. *Vinctum*, ob sequens verbum *instrictum*. Coler.

Instrictum, &c.] Duo eodices; Pulmannianus & Susianus veram hanc lectionem teferunt, quæ non parum antiquitatis redolet. *Instringere* enim impedire, implicare, ac compescete est: qua in significatione utitur eo Catullus, ad seipsum dicens:

Quin te animo adfirmas, teque instringisque, reducisque,
Et Diis invitis desinis esse miser.

Alia quoque exemplatia ejus retinent lectionis vestigia: nam Campense, *Instrictum autem æmulationis animo, dicit*; & Atrebatense, *instructum*, mendose. Ait itaque Valerius paronomasia non illepida, instrictos æmulationis hamo censores distractam (ut habetur in Atrebatensi) simul egisse censuram, detersam, justam ac emunctam, metaphora à distringentibus se in balneo sumpta, qui sordes corporis lacinia strigilive detergunt, aut abradunt. *Pighius.* Vulgata tamen lectio retineri potest: *Instinctu autem æmulationis animo dissidens.* Satis perspicue.

Firmissima Reipubl. latera.] Quia alter causa fuetat, ut Asdrubal, qui venerat in supplementum Annibali, cum omni exercitu in Italia deleretur, alter ut Annibal ex Italia discedere cogetetur, & est translatio à eorpore sumpta: ut enim lateribus corpora stabiliuntur; ita his duobus Resp. confirmata videtur. *Oliver.*

Equitum centurias.] Ostendit quomodo severitatem exercuerint: nam Livius Salinatot legem de vendendo sale arctissimam tulerat, populo valde molestam, ex quo paulo post damnatus est à populo: post hanc damnationem ejusdem populi suffragiis Consul primo, deinde Censor ereatus est: cum igitur Idibus Quintilibus equites de more ttansveherentur, Claudiusque ac Salinator ob robusti cotporis vites adhue in numero equitum essent, postquam ad tribum Polliam ventum est, in qua nomen Salinatoris erat; illius nomine à scriba lecto præco dubitavit, an tanti viri nomen damnatum efferret;

iamnum eorum essent è numero, ut est ad Polliam ventum tribum, præco lecto nomine Salinatoris, citandum necne sibi esset, hæsitavit: Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere jussit, quia populi judicio damnatus esset. Salinator quoque eadem animadversione Neronem persecutus est, adjecta causa, quod non sincera fide secum in gratiam rediisset. Quibus viris si quis cœlestium significasset futurum, ut eorum sanguis illustrium imaginum serie deductus in ortum salutaris principis nostri conflueret, dispositis inimicitiis, arctissimo se amicitiæ fœdere junxissent, servatam ab ipsis patriam communi stirpi servandam relicturi. Salinator vero quatuor & triginta tribus inter ærarios referre non dubitavit; quod cum se damnassent, postea consulem atque censorem fecissent: præ-

ret; quod cum collega ejus Nero animadvertisset, jussit præconem expresse & audacter nomen Salinatoris excire, & illum equum vendere coëgit, quia damnatus esset à populo. *Oliv.*

Ad Polliam ventum tribum.] Scilicet citandam ad officium militare, in qua tribu erat Salinator. *Badius.*

Præco.] Tabellio nomina equitum legebat, Præco vero nominabat; ergo noluit Præco damnatum, propter autoritatem ejus, aliquando Salinatorem dicere. Damnatus autem post primum Consulatum, quo legem tulit, ne quis salem vendere posset, quum antea jus omnibus esset vendendi salis: unde etiam Salinatoris agnomen accepit. *Oliverius.*

Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere jussit.] In Manuscriptis, *Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere jussit.* In nullo quidem reperitur vulgatum *& arma.* Quod sane, ut Græco vocabulo dicam, Glossargi alicujus commentum est. Neque enim hoc habet Livius, ex quo Valerium desumpsisse historiam, utrumque conferenti patebit: Nec etiam à censoribus notati equites Romani arma vendere cogebantur, sed equum publicum; quem jure ordinis acceperant, & publica nutritum impensa tenebant. *Pighius.*

Quibus viris.] Hoc in gratiam Tiberii dicit Valerius, qui ab utraque gente ducit originem. Paternum genus à Claudio Nerone, Maternum ab Appio Claudio Pulchro, qui ab Appio Cæco descenderat, deducebatur. Quomodo ergo dixit, *eorum sanguis serie, &c.* Quia insertus hic Tiberius Liviorum familiæ, materno avo in ea adoptato; ergo à familia Liviorum ducebat originem, quæ quamvis plebeia fuerit, tamen octo Consulatibus functa est, duabus censuris, dictatura & magisterio equitum floruit. *Oliver.*

Inter ærarios referre.] Obnoxios & obligatos ærario facere.

Postea Consulem atque Censorem.] Nam ita arguebat; Aut me juste damnastis per legem quam tuli de sale vendendo, aut injuste: si injuste, sine dubio censoria nota digni estis: quia nihil à vobis injuste damnandum est, quum integri esse debeatis: si vero juste, nunquam consulatum mihi, tanquam indigno, & censuram demandare debuistis; nam quem

prætexuitque causam, quia necesse esset eas alterutro facto crimine temeritatis vel perjurii teneri. Unam tantummodo tribum Mæciam vacuam nota reliquit: quæ cum suffragiis suis, ut non damnatione, ita ne honore quidem dignum judicaverat. Quam constantis & prævalidi illum putamus ingenii fuisse; qui neque tristi judiciorum exitu compelli, neque honorum magnitudine adduci potuit, quo se blandiorem in administratione Reipubl. gereret?

7. Equestris quoque ordinis bona magnaque pars quadringenti juvenes, censoriam notam patiente animo sustinuerunt: quod M. Valerius, & P. Sempronius, quia in Sicilia, ad munitionem opus explicandum ire jussi, facere id neglexerant; equis publicis spoliatos, in numerum ærariorum retulerunt.

8. Turpis etiam metus censores summa cum severitate pœ-

quem populus Romanus semel damnaverit, eum procul dubio indignum administratione reipublicæ judicavit: ergo tanquam perjuri, censoria animadversione digni fuistis. *Oliver.*

Perjurii.] Quia tribus jurabant se honores & magistratus his demandaturas, qui digni viderentur administratione reipublicæ: sed semel damnatus ab omnibus tribubus præter unam indignus esse videbatur, qui rempublicam administraret officio publico. Ergo tribus perjurium commisisse videbantur, quum damnato Salinatori consulatum & censuram demandarunt. *Oliver.*

Unam tantummodo tribum.] Cic. in Orat. contra Rullum, & contra Verrem, & in Philippicis dicit has tribus fuisse triginta quinque.

Mæciam.] Vulgo, *Martiam.* Lib. Dan. *Mœtiam.* Nihil verius. Festus: *Mœtia tribus à quodam castro sic dicta.* Coler.

Equestris quoque, &c.] Contigit A. V. DI.

Ærariorum.] Id est, qui pœnam pecuniariam in ærarium conferrent, aut ut capite censi essent. *Badius.*

Turpis etiam metus, &c.] Non solum mores & facta, sed animorum quoque affectus damnabant Censores Romani, ut hoc exemplo timiditatem eorum damnavit Reguli censura, qui post Cannensem cladem viribus patriæ diffidentes, & eam paulo post ruituram, vel certe in hostium potestatem venturam metuentes, Italiæ deserendæ consilia inierant. Hoc contigit secundo bello Punico, nam L. Cæcilius Metellus quæstor compluribus autor fuit conjurandi ex Italia discedere post pugnam apud Cannas infeliciter commissam, sed id Scipionem prohibuisse constat, cui summa rerum per illius exercitus reliquias maximo consensu delata fuerat, & dum de republ. consultaret, nuntiatur frustra illum consultare, quod perdita spes omnis esset, quodque desperata & complorata jam demum respublica foret: propterea quod plerique nobilissimi juvenes, quorum princeps esset Lucius Cæcilius Metellus naves & mare spectarent, ut deserta patria ad novas sedes quærendas

te pœnam exegerunt. M. enim Atilius Regulus, & P. Furius Philus, L. Metellum quæstorem, compluresque equites Romanos, qui post infeliciter commissam Cannensem pugnam cum eo abituros se Italia juraverant, direptis equis publicis, inter ærarios referendos curaverunt. Eosque gravi nota affecerunt, qui cum in potestatem Annibalis venis-

das irent: quo nuntio attonitus stupore & miraculo rei Scipio, omni consultatione dimissa, ad hos, talia consilia agitantes, citatissimo equo pervenit, & stricto super consultantium capita gladio, juravit se interfecturum, quicunque discedere tentasset. Hos deinde restituta republ. cum in civitatem rediissent, à Censoribus condemnatos fuisse dicit Valerius. *Oliv.* Contigit A. V. DXXXIX.

Philus.] Male in edit. Veneta, *Philippus*. De L. Furio Philo hoc ipso agit Cicero in Bruto. In lib. Dan. & apud Augustinum lib. II. de Civ. Dei, hodieque legitur, *Pilus*. Coler.

Eosque gravi nota affecerunt.] Hannibal plerosque ex Romanis in castris captivos habebat, & Romani multos ex Carthaginiensibus. Cum igitur Hannibal cum captivis Romanis convenisset, ut Romam proficiscerentur, & permutationem captivorum in Senatu impetrarent, idque si facerent, Romæ remanerent, si non possent, ad se in castra redirent, cum sacramento adacti ad hanc rem, è castris paulo processissent, plerique ex his, cavillationibus nihil profuturis usi, ut se sacramento liberarent, regressum, tanquam suarum rerum obliti, simulantes, in castra reverterunt, deinde Romam se contulerunt, ut etiamsi permutationem captivorum non impetrassent jurejurando absoluti viderentur, & sic Romæ remanerent. Quod cum Senatus accepisset, vinctos Hannibali mittendos curavit, deinde etiam censoria nota punivit. In hac historia Valerius nonnihil à Livio dissentit, non enim ad permutationem captivorum, sed ad propriam redemptionem impetrandam venisse legatos dicit Livius: nam illis redimendi se potestatem fecerat Hannibal, proposito in eorum capita pretio, pro conditione cujusque, nec à legatis, qui pro hac re ad Senatum mittebantur, de reditu vades alios poposcit, eorum sc. fide contentus, seu sacramento, qui deinde usi ea, quam supra diximus, fallaci cavillatione, à censoribus graviori nota puniti sunt. Sed Aulus Gellius quasi cum Valerio sentire videtur lib. VII. c. 18. *Iusjurandum*, inquit, *apud Romanos inviolate sancteque habitum, servatumque: Id & moribus legibusque multis ostenditur, & hoc quod dicimus, ei rei non tenue argumentum esse potest. Prælio Cannensi Hannibal Carthaginiensium Imperator ex captivis nostris electos decem Romam misit, mandavitque eis, pactusque est, ut si populo Romano videretur, permutatio fieret captivorum, & pro iis, quos alteri plures acciperent, daret argenti pondo libram S. Hos, priusquam proficiscerentur, jusjurandum adegit, redituros esse in castra Pœnica, si Romani captivos non permutarent. Veniunt deinde Romam decem captivi, mandatum Pœni Imperatoris in Senatu exponunt, permutatio Senatui non placita: parentes, cognati, affinesque captivorum amplexi, eos postliminio in patriam rediisse dicebant, statumque eorum incolumem integrumque esse, ac ne ad hostes redire vellent, orabant. Tum octo ex eis postliminium justum non esse sibi responderunt, quoniam dejurio devincti forent: statimque uti juraverant, ad Hannibalem profecti sunt, duo reliqui Romæ manserunt, solutosque esse sese ac libera-

venissent, legati ab eo ad senatum missi de permutandis captivis, neque impetrâssent quod petebant, in urbe manserunt: Quia & Romano sanguini fidem præstare conveniens erat; & M. Atilius Regulus censor perfidiam notabat; cujus pater per summos cruciatus expirare, quam fallere Carthaginienses satius esse duxerat. Jam hæc censura ex foro in castra transcendit, quæ neque timeri, neque decipi voluit hostem.

9. Sequuntur duo ejusdem generis exempla, eaque adjecisse satis erit. C. Geta, cum à L. Metello & Cn. Domitio censoribus senatu motus esset, postea censor factus est.

Item M. Valerius Messalla censoria nota perstrictus, censoria postmodum potestate imperavit. Quorum ignominia virtutem acuit: rubore enim ejus excitati, omnibus viribus incubuerunt, ut digni civibus viderentur, quibus dari potius, quam objici censura deberet.

CAP. X.

liberatos religione dicebant, quoniam cum egressi castra hostium fuissent, commentitio consilio regressi, eodem die, tanquam si ob aliquam fortuitam caussam issent, atque ita jurejurando satisfacto, rursum injurati abiissent. Hac eorum fraudulenta calliditas, tam esse turpis existimata est, ut contempti vulgo, despectique sint, Censoresque eos postea omnium notarum & damnis & ignominiis affecerint, quoniam quod facturos dictaverant, non fecissent. Corn. autem Nepos in libro exemplorum quinto id quoque litteris mandavit, multis in Senatu placuisse, ut hi qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur, sed eam sententiam numero plurium, quibus id non videretur, superatam: eos tamen, qui ad Hannibalem non rediissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut tædium vitæ cœperint, necemque sibi consciverint. Duplicem tamen & Livius super hac re opinionem tradit, sicut apud eum videre licet. *Oliv.*

M. Atilius Regulus.] Filius fuit Atilii Reguli, qui crudelissima supplicia apud Carthaginienses forti animo ferre, quam jusjurandum violare maluit, cujus historiam supra in cap. de Religione notavimus.

Sequuntur duo ejusdem, &c.] Contigit A. V. DCXXXVIII.

Item, &c.] Contigit A. V. DCXLV. & DXCIX.

Censoria postmodum.] Nec mirum, cum talibus etiam ad dictaturam aditus. Mamerco Æmilio non obsuit nota censoria, quin postea Dictator crearetur. *Coler.*

Dari.] Ut eam digne administrarent.

Præ-

CAP. X.

DE MAJESTATE.

Est & illa quasi privata censura majestas clarorum virorum sine tribunalium fastigio, sine apparitorum ministerio, potens in sua amplitudine obtinenda. Grato enim & jucundo introitu animis hominum illabitur admirationis prætexta velata: quam recte quis dixerit longum & beatum honorem esse sine honore.

1. Nam quid plus honoris tribui potuit consuli, quam est datum reo Metello? qui cum causam repetundarum diceret, tabulæque ejus ab accusatore expostulatæ, & ad nomen inspiciendum circa judicium ferrentur; totum concilium ab earum contemplatione oculos avertit, ne de aliqua

Prætexta.] Prætexta est quam supra vestem honoratus quisque accepit; ita & majestas videtur quædam hominis esse prætexta. *Oliv.*

Nam quid plus honoris, &c. reo Metello.] Metellus Numidiæ provinciæ præfuit, & ex ea clarissimum duxit triumphum: unde & Numidicus appellatus, deinde repetundarum postulatus est. Ille autem repetundarum accusari dicebatur, qui creditus esset provinciam vel socios populi Romani pecunia expilasse, vel judicium tulisse quod in sua commoda cederet, ideo repetundarum accusari dicebatur, utpote quod pecunia repeteretur, quam restituere convictus tenebatur. Ergo tanta fuit hujus hominis majestas apud omnes, ut cum tabulæ, ab accusatore expostulatæ, circa judices ab accusatore deferrentur, eas judicum nemo videre voluerit. *Oliv.*

Ad nomen inspiciendum.] Debitum quod petebatur. Nomen autem debitum, quia nomina debitorum tabulis inscribebantur.

Non

qua re, quæ in his relata erat, videretur dubitasse. Non in tabulis, sed in vita Q. Metelli argumenta sincere administratæ provinciæ legenda sibi judices crediderunt: indignum rati, integritatem tanti viri exigua cera & paucis literis perpendi.

2. Sed quid mirum, si debitus honos à civibus Metello tributus est, quem superiori Africano etiam hostis præstare non dubitavit? Siquidem rex Antiochus bello, quod cum Romanis gerebat, filium ejus, à militibus suis interceptum, honoratissime excepit, regiisque muneribus donatum, ultro & celeriter patri remisit: quanquam ab eo tum maxime finibus imperii pellebatur. Sed & rex lacessitus, majestatem excellentissimi viri venerari, quam dolorem suum ulcisci maluit. Ad Africanum eundem, in Linternina villa se tenentem, complures prædonum duces videndum

Non in tabulis.] Id est libellis, in quibus vel acta provinciæ, id est, universæ provinciæ administratio, & rationes continebantur. Cicero de hoc Metello in Oratione pro Archia Poëta: *Metellus*, inquit, *homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad judices venerit, & unius nominis litura se commotum dixerit.* Oliverius.

Exigua cera.] Id est, exigua tabula. Tabulæ enim antiquitus cera obduci solebant ante papyri inventionem. Hinc in prima, secunda, extrema cera, usitata antiquis fuit locutio, ubi de testamentis loquuntur.

Perpendi.] Æstimari, judicari. Tractum est à pensantibus, qui semper diligenter inspiciunt.

Sed quid mirum, si debitus, &c.] Bellum Romanis erat cum Antiocho Asiæ Rege, ad quod gerendum cum L. Scipio frater superioris Africani petiisset, ut mitteretur, tantumque bellum huic Senatus populusque Romanus demandare dubitarent, magisque in Corn. Lælium ejus collegam (nam hi duo tum Consules erant, & uterque provinciam summa ambitione deposcebat) inclinati omnium animi viderentur, Scipio Africanus pietate commotus in fratrem, professus est se legatum in provinciam iturum, ut in cap. de Pietate dicturi sumus, qua pollicitatione factum est, ut L. Scipio impetraret Asiæ provinciam sibi decerni. Profectus igitur cum fratre Africanus, secum in bellum filium perduxit. *Oliv.* Contigit A. V. DLXIII.

Lacessitus.] Provocatus ad iram ob bellum illatum, & ita in hostem sævius agere potuisset. *Badius.*

Ad Africanum eundem.] Post maximas res gestas clarissimosque triumphos, Scipio ab ingrata patria pulsus in exilium ire coactus est, in villam sc. Linterninam. *Oliv.*

Linternina villa.] Quæ prope Linternum sita esset. Est autem Linternum Campaniæ urbs litoralis, & colonia Romana, teste Frontino, sepulchro Scipionis nobilis. Hodie Torro della Patria dici tradit Leander. *Ortel.* *In Linternina villa.*] Eam diligenter descri-

dendum eodem tempore forte confluxerant. Quos cum ad vim faciendam venire existimâsset, præsidium domesticorum in tecto collocavit, eratque in his repellendis & animo & apparatu occupatus. Quod ut prædones animadvertunt, dimissis militibus abjectisque armis, januæ appropinquant, clara voce nunciantes: non vitæ ejus hostes, sed virtutis admiratores venisse: conspectum & congressum tanti viri quasi cœleste aliquod beneficium expetentes. Proinde securum se spectandum præbere ne gravaretur. Hæc postquam domestici Scipioni retulerunt, fores reserari, eosque intromitti jussit: qui postes januæ tanquam aliquam religiosissimam aram, sanctumque templum venerati, cupide Scipionis dexteram apprehenderunt; ac diu deosculati, positis ante vestibulum donis, quæ Deorum immortalium numini consecrari solent, læti quod Scipionem vidisse contigisset, ad lares reverterunt. Quid hoc fructu majestatis excelsius? quid etiam jucundius? Hostis iram admiratione sui placavit: spectaculo præsentiæ suæ latronum gestientes oculos obstupefecit. Delapsa cœlo sidera hominibus si se offerant, venerationis amplius non recipient.

3. Et hæc quidem vivo Scipioni; illud autem Æmilio Paullo exanimi contigit. Nam cum exequiæ ejus celebrarentur,

psit Seneca Epist. LXXXVII. quam ipse postea possedit. *Coler.*

Proinde securum se spectandum præbere ne grav.] Ita in MSS. rectius. Vulgo, *Nobis præstandum, &c.* Atque in Campensi insuper erasa particula *nobis*, quæ sane supervacua est, ac perperam inserta videtur, ex glossemate aliquo. *Pigh.*

Donis.] Ut sunt serta & thura, pateræ, coronæ, & similia, quæ ante Deorum immortalium simulachra in donum majores ponere consueverunt, ea prædones ante Scipionis pedes posita reliquerunt. *Oliv.*

Illud autem Æmilio Paullo.] Quod vivo Scipioni contigit, idem Paullo Æmilio vitæ muneribus defuncto evenit; nam cum diem suum obiisset, forte legati ex Macedonia missi tunc erant in urbe totius provinciæ principes, qui non modo funus comitantes sua præsentia celebrare, sed ipsum Paulli corpus suis humeris efferre voluerunt, quod illi profecto fuit honorificentissimum, ejusque virtutibus maxime dignum. Constat enim Paullum Imperatorem fuisse continentissimum, ut qui multa bella confecerit, multos populos subegerit, multas provincias domuerit, in summa tamen paupertate vixerit:

rentur, ac forte tunc principes Macedoniæ, legationis nomine Romæ morarentur, funebri lecto sponte sua sese subjecerunt. Quod aliquanto majus videbitur, si quis cognoscat, lecti illius frontem Macedonicis triumphis fuisse adornatam. Quantum enim Paullo tribuerunt, propter quem gentis suæ cladium indicia per ora vulgi ferre non exhorruerunt? quod spectaculum funeri speciem alterius triumphi adjecit. Bis enim te Paulle Macedonia urbi nostræ illustrem ostendit: incolumem, spoliis suis: fato functum, humeris.

4. Ne

xerit: unde illud celebratur de hoc viro præconium, quod cum multis militibus hostium superatis, Iberiam totam subegisset, & ducenta, & quinquaginta opida cepisset, ne drachma ditior in patriam redierit. *Oliv.* Contigit A. V. DXCIII.

Funebri lecto.] Non omnes eodem modo efferebantur. Qui enim ditiores erant, ii lectis efferebantur. Unde de L. Cornelio proditum est, quod sex millia lectorum in funere habuerit. At tenuis Fortunæ homines capulis, sive feretris, ut Servius notat. Porro de Funerum ratione apud Romanos hæc breviter notanda. Funus, à funibus accensis dici vult Isidorus. Qui enim funus prosequebantur, gestabant manibus candelas, funalia, faces. Donatus irrepsisse hunc morem existimat, quod noctu efferrent cadavera, ob diurnam sacrorum celebrationem. Cum quibus quadrat & Vespillonum nomen, qui erant cadaverum funeratores, sic dicti, quod vesperrino tempore mortuos efferrent ac conderent sepulcris. Festus Pompejus appellat Vespas. *Vespæ*, inquit, *dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt, non è minutis illis volucribus, sed quia vespertino eos tempore efferunt, qui funebri pompa propter inopiam duci nequeunt.* Idem prodit Designatores dictos, qui designandæ funebri pompæ præerant, cum unicuique incedendi locum & ordinem præscriberent. Funes autem funalium, quotum modo mentionem feci, circundatos fuisse papyro, ait Isidorus, id quod habere videtur ex Plinio, qui lib. XVI. cap. 38. non obscure idem innuere est visus, cum corticem fragilibus scirpis detractum candelæ luminibus servire scribit, ut & decus eruditionis Lipsius in suis ad Tacitum commentariis animadvertit. Lota etiam cadavera aqua septem dierum spatio servabant, conclamantes per intervalla: Inde ungebant pollinctorum opera, qui mortuos curabant, & denique candida veste ornabant, priusquam efferrent, etatque illa in funere tacito aut vulgati toga vulgata, in magistratibus toga prætexta, in Censoribus tota purpurea. Efferebant etiam mortuos ad tibiam, ut ex Statio constat de Archemoro, & apud Plinium ex funere ejus corvi, qui Tiberium, inde Germanicum & Drusum nominatim Cæsares salutabat. Pluribus prosecutus est materiam hanc Lilius Gytaldus, ad quem relego, si quis plura requirat. *Fungerus.*

Frontem.] Id est, summam & primam partem illius lecti.

Macedonicis triumphis.] Quia Persam Macedoniæ regem debellaverat, & de ipso gloriosè triumphaverat.

Indicia.] Videlicet triumphum depictum, quo indicabatur, ab eo qui ferebatur

4. Ne filii quidem tui Scipionis Æmiliani, quem in adoptionem dando, duarum familiarum ornamentum esse voluisti, majestati parum honoris tributum est: eum enim adolescentem admodum à Lucullo consule petendi auxilii gratia ex Hispania in Africam missum, Carthaginienses & Massanisa Rex de pace disceptatorem, velut consulem & imperatorem habuerunt. Ignara quidem fatorum suorum Carthago: Orientis enim illud juventæ decus, Deorum atque hominum indulgentia, ad excidium ejus alebatur: ut superius cognomen Africanum capta, posterius eversa Corneliæ genti daret.

5. Quid damnatione, quid exilio miserius? At P. Rutilio conspiratione publicanorum perculso, auctoritatem adimere

rebatur mortuus Macedoniam fuisse superatam. *Oliv. Indicia.*] Id est, signa & monumenta cladium.

Ne filii quidem.] Superior Africanus filium habuit adeo tenuis & exilis naturæ, ut nec filios quidem procreare posset, ut ex suo nomine genus propagaret, filium à Paulo Æmilio in adoptionem accepit, qui deinde Africanus inferior dictus est, eo quod Africam devicerit, & Carthaginem funditus everterit. *Oliv.* Contigit A. V. DCII.

Duarum familiarum.] Æmilianæ sc. & Scipionum.

Adolescentem admodum.] Scipio cum Lucullo Imperatore militabat in Hispania, qui provinciam cum exercitu tenebat, & cum ad supplementum exercitus uti vellet auxilio Carthaginiensium, nam tum erant tributarii Carthaginienses, Scipionem in Africam misit adhuc adolescentem, quem cum Massanisa vidisset, disceptatorem pacis inter se & Carthaginienses continuo delegit. *Oliv.*

Disceptatorem.] Cognitorem. *Disceptator* dicitur, qui inter duos dissidentes eligitur ad litem judicandam.

Indulgentia.] Id est, largo honore.

Superius cognomen.] A superiore Africano Carthago facta est populo Romano tributaria; ab inferiore vero funditus eversa. Scipionum autem familia à gente Cornelia originem duxit. *Oliv.*

Quid damnatione, &c.] P. Rutilius vir summæ innocentiæ, cum legatus C. Mutii proconsulis, vel, ut alii dicunt, quæstor prætoris Asiæ præesset, ab injuriis publicanorum Asiam defenderat; nam publicanos vectigalia asperius exigentes prohibuerat miseratione civitatum commotus, qui cum postea imperio finito Romam rediisset, eum publicani læsæ majestatis accusarunt, quod vectigalia populi Romani exigi prohibuisset. valuit accusatio, & in exilium pulsus est, nam equestri ordini perinvisus, penes quem tum judicia erant, læsæ majestatis, vel, ut alii dicunt, repetundarum injuste damnatus, urbe ejectus est, cui in exilium proficiscenti omnes Asiæ provinciæ civitates honoris gratia legatos obviam miserunt, & eum honorificentissime ubique susceperunt. De cujus fortuna & conditione dicetur in cap. de Mutatione Fortunæ. *Oliver.* Contigit A. V. DDLX.

Publicanorum.] Publicani à ICtis Romanis dicti sunt qui publica vectigalia & alios Populi R. reditus, exreris natio ni-

adimere non valuerunt. Cui Asiam petenti omnes provinciæ illius civitates legatos secessum ejus opperientes obviam miserunt. Exulare aliquis hoc loco, an triumphare justius dixerit?

6. C. etiam Marius in profundum ultimarum miseriarum

nationibus imperatos, nec non ultro tributa, quæstus sui causa, constituto pretio exigenda redimebant, vel à fisco conducebant. Horum ordinem Romæ & numero amplissimum, & personarum dignitate potentissimum fuisse, adeo ut non nisi equitibus Romanis conferri soleret, inter profanos scriptores Cicero luculenter testatur variis locis. Ex his publicanis; alii Mancipes erant, alii Prædes, alii Socii: ut ex Polybio ostendit Sigonius lib. 2. de jure civium Rom. cap. 4. Mancipes quidem ex Festo dicit fuisse, quotquot aliquid à populo emerant, conduxerantve: ita nominatos, quia sublata manu significabant se emprionis auctores esse, quos Pædianus principes publicanorum fuisse ait, qui quæstus sui causa exigenda à sociis suo periculo exigerent, & Reipublicæ repræsentarent. Prædes populo se obligabant, promittentes, si quid incommodi accideret, plene se satisfacturos. Ita dicti, à præstando; quia tam debent præstare quod promiserunt, quam is aut ii, pro quo vel pro quibus prædes facti sunt: talesque hodie sunt omnes, inquit Budæus, qui sponsores Reipublicæ vel Principi facti sunt pro iis, qui pecuniam publicam dispensant, quos receptores vocant. Præs igitur est Satisdator in lite numaria: unde differt à Vade, quod is vadimonium promittit in re capitali. Socii denique erant, qui pro Publicanis partim conducebant, partim societatem cum iis inibant, partim pro his bona fortunasque suas Reipublicæ obligabant. Horum frequens mentio apud Ciceronem, & quidem honorifica. Omnes autem publicani, mancipes, Prædes, Socii, in conducendis & exigendis provinciarum vectigalibus, nec non ulrro tributis, erant occupati: & vectigalibus quidem vel ex agris, vel ex portibus publicis. In agris enim publicis homines quidam colendi causa collocati erant, qui aratores atque agricolæ dicti decumam frumenti populo Romano dabant: in pascuis alii, qui pastores appellati certum stipendium solvebant, quod Scripturam dicebant: unde Scripturarius ager Festo, in quo, ut pecora pascantur, certum est æs: à scribendo, quod Publicanus scribendo conficeret rationem cum pastore. Publicani vero, qui decumas redimebant, decumani, qui pascua, Pecuarii, qui portus, Portitores, & vectigalia ipsa decumæ, scriptura ac portorium vocabantur, teste Asc. Pædiano. Aratores autem & pastores fere cives Romani erant, qui & ipsi quæstum sequuti agros publicos colebant, aut pecora alebant. In ultrò tributis autem occupabantur, quum conducerent & exigerent sumptus operum publicorum, quorum locationem quinto quoque anno à Censoribus factam Polybius & Varro scripserunt. *Funger.*

Perculsi.] Sententia equestrium judicum.

Secessum ejus.] Donec in aliquem locum secederet, quem pro exilio caperet. *Badius.*

Cajus etiam Marius.] Hæc Historia annotata est in cap. de Ominibus. nam Marius Syllæ impetum fugiens, Minturnas delatus, in paludibus delituit; eo cum venissent Syllani milites, qui persequebantur eum, indicio pastoris indicatum, è paludibus extractum in custodiam Phaniæ cujusdam tradiderunt. Et cum paulo post ad eum occidendum

rum abjectus, ex ipso vitæ discrimine, beneficio majestatis emersit. Missus enim ad eum occidendum in privata domo Minturnis clausum servus publicus, natione Cimber; & senem,

Cimber servus missus esset, majestate viri perculsus, stricto jam gladio interficere non sustinuit; sed tremebundus abjecto ferro refugit, clamitans: *Non possum occidere Marium.* Ad cujus vocem exciti Minturnenses, accurrerunt, & viri majestate commoti, deinde aselli omine navi impositum liberum abire permiserunt, qui in Africam delatus, ingentes copias comparavit, Cinnæque conjunctus, ad urbem properavit, qua capta, multorum civium sanguine injuriam suam ultus est. *Oliv.*

Ultimarum miseriarum.] Quia hostis patriæ judicatus est.

Privata domo.] Phaniæ cujusdam.

Minturnis.] Μιντοῦρναι, Latii urbs, & colonia Ptolemæo, aliisque. Ad Lirim fluvium Halicarnassæo I. quam Georg. Fabricius scribit vulgo Trajetto vocari. Ex Minturnarum ruinis Trajetto ædificatum scribit quoque Celsus Citadinus. Trajetto autem in colle est. Minturnæ vero in valle sive planicie, quod ex amphitheatri & aquæductuum reliquiis, palam omnibus: fueruntque ad dextram Liris fluminis, quo in loco sunt vestigia pontis olim conjungentis viam Appiam. *Ortel. Minturnis.*] Id est, apud Minturnas paludes.

Servus publicus.] Dicebantur servi publici & in urbe & provinciis homines libertini generis, quorum ministerio magistratus utebantur. Varro lib. de L. L. VII. significare videtur, moris fuisse, ut servi quidam à populo manumitterentur, eorumque vel Magistratuum Romanorum nomina haberent, à quibus libertate donati essent. Gellius lib. XII. cap. 3. *Licio transverso*, inquit, *qui magistratibus præministrabant, cincti erant.* Vide & l. 6. ff. de Rer. Divis. lib. I. §. Servus ff. de Quæst. aliasque leges in Jure civili.

Cimber.] Cimbros Teutonosque è Germania veteri in Galliam transiisse bonitate agri illectos arbitror; nam illos avitarum sedium ad Germanicum mare prope Saxonas jam tædebat. Proinde facto per Chaucos & Frisios itinere trans Rhenum, in ultimis Galliarum oris ad Septentrionalem Oceanum consedêre. Ubi cum diutius manere non possent ob maris Gallici inundationem, quod velut longius extendebat novos hospites, per Galliam errabundi ad Rhenum usque venêre, ibique sedes figere constituerant. Dum autem vagarentur in Gallia, conjunxerant se illis Tigurini Ambronesque Gallicæ nationes, & ipsæ regnis suis pulsæ novas sedes quæritantes. Itaque ferociores facti virium incrementis, cum terram à Romanis tanquam stipendium dari sibi postulassent, & repellerentur, contra legatos armis insurrexerunt, Syllanoque & Servilio Cepione ac M. Manlio fugatis, castrensi præda, & quidem ingenti potiti sunt. Hos postea vicit C. Marius, partim in tractu Cottiarum Alpium ad Aquas Sextias, partim in Italia, in campo Raudino, uti ex historiis notum est. Tacitus quoque veterem Germaniam describens: *Eundem*, inquit, *Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens, veterisque famæ late vestigia manent, utraque ripa castra ac spacia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, quum primum Cimbrorum audita sunt nomina.* Etiam Ptolemæus & Pomponius Cimbrorum ac Teutonorum maritimarum nationum in descriptione Germaniæ meminerunt. Etiam eorundem, ne cæteros nominem, D. Hieron. eodem modo in epist. ad Gerontiam meminit. *B. Rhenan.*

Nec

ſenem, & inermem, & ſqualore obſitum, ſtrictum gladium tenens, aggredi non ſuſtinuit: ſed claritate viri occæcatus, abjecto ferro, attonitus inde ac tremens fugit. Cimbrica nimirum calamitas oculos hominis perſtrinxit: devictæque ſuæ gentis interitus animum comminuit: etiam Diis immortalibus indignum ratis, ab uno ejus nationis interfici Marium, quam totam deleverat. Minturnenſes autem majeſtate illius capti, compreſſum jam & conſtrictum dira fati neceſſitate, incolumem præſtiterunt: nec fuit his timori aſperrima Syllæ victoria, ne in eos conſervationem Marii ulciſceretur, cum præſertim ipſe Marius eos à conſervando Mario abſterrere poſſet.

7. M. quoque Porcium Catonem admiratio fortis & ſinceræ

Nec fuit his timori aſperrima Syllæ victoria, &c. cum præſertim ipſe Marius eos, &c.] Hoc loco vulgo quædam deeſſe MSS. libri demonſtrant, quamvis & hi varie mutilati ſunt. In Suſiano & Pulmanniano legitur, *Nec fuit his timori aſperrima Sullæ victoria, ne in eos conſervationem Marii ulciſceretur.* Sed reliqua minime omittenda deſiderantur. In Campenſi ac Wincheliano frequens illa repetitio nominis *Marii*, librarium immerito offendit; in quibus ita, *Nec fuit his timori aſperrima Sullæ victoria, ne in eos conſervationem ulciſceretur, cum præſertim ipſe Marius eos, &c.* Pighius.

Quam totam deleverat.] Saltem, quæ in Italiam tranſcenderat.

Aſperrima Syllæ victoria.] Quia ex Aſia victor redierat.

Præſertim ipſe Marius, &c.] Nam poterant Minturnenſes cogitare, quantum exitii ipſis conſervantibus Marium imminceret, cum Marium ipſum adeo afflictum eſſe conſpicerent. *Oliv.*

Marcum quoque Porcium Catonem.] Non minus Porcium Catonem à Cæſaris injuria liberavit majeſtatis excellentia: nam cum publicani peterent vectigalium remiſſionem, eos tertia parte mercedum C. Cæſar liberavit, & ne in locatione novorum vectigalium immoderatius leges ferrentur, propalam admonuit. Cato contra Cæſarem nolebat quicquam Publicanis remitti: ſed eos univerſa vectigalia perſolvere; nam Publicani conquerebantur, quod vectigalia nimis dura ſolvere cogerentur. Cato igitur rogatus ſententiam dicere, ne quid eo die in ſenatu confici poſſet: quia contra rempub. id eſſe videbat, orationem ſuam longiorem habebat. Quod cum ſenſiſſet Cæſar, eum per lictorem juſſit in carcerem duci. Tunc univerſus Senatus Catonem ſecutus eſt. Cæſar id graviter ferre Senatum ſentiens, dimitti juſſit. Aulus Gellius lib. IV. cap. 10. *C.*, inquit, *Cæſar conſul, M. Catonem ſententiam rogavit. Catorem, de qua conſulebatur, quoniam non è republica videbatur, perfici nolebat: ejus rei gratia ducendæ longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem: erat enim jus Senatori, ut ſententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet alii rei, & quoad vellet. Cæſar conſul viatorem vocavit, eumque cum finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci juſſit. Senatus conſurrexit, & proſequebatur Catonem in carcerem. Hac invid a fact,*

ſinceræ vitæ adeo admirabilem ſenatui fecit, ut cum invito C. Cæſare conſule adverſus publicanos dicendo in curia diem extraheret, & ob id ejus juſſu à lictore in carcerem duceretur, univerſus ſenatus illum ſequi non dubitaret: quæ res divini animi perſeverantiam flexit.

8. Eodem Ludos Florales, quos Meſſius ædilis faciebat, ſpectante, populus, ut Mimæ nudarentur, poſtulare erubuit: quod cum ex Favonio amiciſſimo ſibi una ſedente cognoviſſet, diſceſſit è theatro, ne præſentia ſua ſpectaculi conſuetudinem impediret: Quem abeuntem ingenti plauſu populus proſecutus, priſcum morem jocorum in ſcenam revocavit; confeſſus, plus ſe majeſtatis uni tribuere,

facta, Cæſar deſtitui & dimitti Catonem juſſit. Oliv.

Sinceræ vitæ.] Quia nemo illum unquam potuit gratia, neque prece, neque pretio à recto deducere.

Diem extraheret.] Sic locutus eſt Cæſar lib. 1. de bello civili: *Catone vero acerrime repugnante & priſtina conſuetudine contradicendi mora dies extrahente.* Hoc Agellio eſt, *diem eximere.* cujus locum ita lego: *Cajus Cæſar conſul M. Catonem ſententiam rogavit. Cato rem, quam conſulebat, quoniam non è Republ. videbatur, perfici noluit. Ejus rei gratia utebatur, eximebatque dicendo diem. Eximere* igitur *diem* eſt totum diem dicendo quaſi auferre & abſumere. Contra *frangere diem* erit, dimidium diem abſumere. Horatius lib. 2. od. 7.

Cum quo morantem ſæpe diem mero
Fregi.

Hoc veteres Jureconſulti *Diffindere diem* dicebant, ut in formula Prætoria: HIC DIES DIFFISVS ESTO. Quando omiſſo reliquo diei ſpatio, judicium differebatur, ut docet Doctor ille Juris unicus lib. XII. Obſ. cap. 18. Sed & *diſcindere diem*, pronuntiaſſe veteres conſtat, quod nihil aliud, quam Jureconſultorum illud *Diffindere.* Gloſſæ veteres: Diſcindendi τμήσεως. ἐν τῷ τέμνειν τὰς δίκας. Noti etiam ex Faſtis veteribus Dies inciſi & interciſi. Fabricius ex Horatiano exemplari Saxonico citat: *Dies alii ſunt Faſti, alii Solidi, quibus laborandum eſt, alii inciſi.* Hic *inciſi*, opinor, *ſolidis* opponuntur. Ad quod reſpexit Horatius:

Nec partem ſolido demere de die.

Seneca Epiſt. 84. *Hodiernus dies ſolidus eſt.* Colerus.

Divini animi.] A conſuetudine adulandi non diſcedit.

Eodem ludos Florales.] Ludi florales in honorem Deæ Floræ Romæ celebrabantur, in quibus obſcœna quædam committebantur, & illud in primis quod mimæ nudabantur. Unde Lactantius Firmianus: *Meretrices*, inquit, *flagitante populo nudatis corporibus in Floralibus mimorum fungebantur officio, & propterea* mimas *eas Valerius appellat.* Oliver.

Ingenti plauſu.] Quod ſignificabat placere ſibi Catonem diſcedere, ut priſtina ludorum conſuetudo revocaretur in theatrum.

Confeſſus.] Significavit, inquit, populus hoc plauſu plus majeſtatis & honoris uni tribuere, quam ſibi univerſo; nam quod præſente Catone fieri non fuerant paſſi, id ſe univerſo ſpectante paſſi ſunt. *Oliv.*

Una

buere, quam universo sibi vindicare. Quibus opibus, quibus imperiis, quibus triumphis hoc datum est? exiguum viri patrimonium, astricti continentia mores, modicæ clientelæ, domus ambitioni clausa; paterni generis una imago, minima blanda frons; sed omnibus numeris perfecta virtus. Quæ quidem effecit, ut quisquis sanctum & egregium civem significare velit, sub nomine Catonis definiat.

EXTERNA.

1. Dandum est aliquid loci etiam alienigenis exemplis: ut domesticis aspersa, varietate ipsa delectent. Harmodii, & Aristogitonis, qui Athenas tyrannide liberare conati sunt, effigies æneas Xerxes ea urbe devicta in regnum suum transtulit: longo deinde interjecto tempore, Seleucus

Vna imago.] Non multas majorum suorum imagines habebat, sed unam patris sui Catonis.

Sub nomine Catonis.] Tertullianus Apologet. cap. 11. *Qui ex illis Diis vestris gravior & sapientior Catone? justior & militarior Scipione?* Juvenalis:

Tertius è cœlo cecidit Cato.

Crebro hoc schemate Catones vocat Martialis. Prudentius contra Symmachum:

Exsultare Patres videas, pulcherrima mundi
Lumina, conciliumque senum gestire Catonum. Colerus.

Dandum est, &c.] Transit ad externa. Primum autem exemplum est majestatis Harmodii & Aristogitonis fratrum Atheniensium, qui cum indigne ferrent Tyrannidem in libera civitate regnare, die festo convenerunt, ut tyrannum occiderent: nam tyrannis Athenis à Pisistrato incepit, quo mortuo, Hipparchus & Hippias in regnum successerunt: tunc ergo Hippias regnabat, in quem die solenni cum populus convenisset, impetum facere statuerunt, sed cum id parum processisset, Hipparchum fratrem occiderunt. Aulus Gellius lib. XVII. cap. 21. *Tarquinii filio,* inquit, *regnum obtinente Romæ, (cui cognomen Superbus fuit) iisdemque temporibus occisus est Athenis ab Harmodio & Aristogitone Hipparchus Pisistrati filius, Hippiæ tyranni frater.* Itaque hi adolescentes, quantum in se fuit, urbem tyrannide liberare conati sunt, licet non liberarint, tamen Athenienses effigies æneas in honorem eorum erexerunt: quas cum Xerxes cepisset, Athenis in regnum suum transtulit, deinde Seleucus rex Asiæ, qui post Alexandrum regnavit, cum Athenis potitus esset, ab Atheniensibus visus est honorificentissime tractari; quod cum prospexisset, ut rem gratam populo faceret, statuas illas in suam pristinam sedem reportandas curavit. Et cum transveherentur Athenas, ad Rhodios forte appulerunt, quibus veluti Deorum simulachris lectisternia exhibuerunt. *Oliver.*

cus in pristinam sedem reportandas curavit: Rhodii quoque eas urbi suæ appulsas, cum in hospitium publice invitassent, sacris etiam pulvinaribus collocaverunt. Nihil hac memoria felicius, quæ tantum venerationis in tam parvulo ære possedit.

2. Quantum porrò honoris Athenis Xenocrati sapientia pariter ac sanctitate claro tributum est? Qui cum testimonium dicere coactus ad aram accessisset, ut more civitatis juraret, omnia se vere retulisse; universi judices consurrexerunt, proclamatumque ne jusjurandum diceret: Quodque sibimetipsis postmodum dicendæ sententiæ loco remissuri non erant, sinceritati ejus concedendum existimarunt.

VA-

Rhodii.] Vide supra.

Pulvinaribus.] Pulvinaria loca erant in templis, quæ alio nomine *lectisternia* dicebantur, in quibus Deorum simulachra locabantur. *Oliverius.*

Xenocrati.] Vide Diogenem Laërtium in ejus vita.

More civitatis.] Testimonium apud Athenienses vel coram dicebant testes, vel testimonium tabulis inscriptum dabant, idque lege sancitum, ne quis testimonium corrumpat, radat, mutet. Testatur id Demosthenes ἐν τῷ κατὰ Στεφάνου. Atque hæ tabulæ, ut idem Demosthenes testatur, erant exasciatæ & expolitæ. Inter testandum autem imam vellebant. Unde in Etymologico: Λοβοὶ λέγονται, ἐπειδὴ μαρτυρούμενοι ἦν, λαμβανόμεθα αὐτῶν. *Testimonio dicto in liberorum capita jurabant se vera dicere.* Quod tum Valerius hic noster, tum Diogenes Laërtius in vita Xenocratis testantur. Vide & Ciceronem lib. 1. Epist. 16. Testes autem, qui de re capitali, puta homicidio, testimonium dicerent, oportebat ad cæsa porrecta Suovetaurilii jusjurandum concipere, & si falsa dicerent, sibi suæque familiæ dira imprecabantur, ut testatur Antiphon de Herodis cæde. Vide Petitum ad Leges Atticas. *Thys.*

Æmilius

VALERII MAXIMI
LIBER TERTIVS.

CAP. I.
DE INDOLE.

CVIVS EXEMPLA SVNT ROMANA.

1. *Æmilii Lepidi pueri.*
2. *M. Catonis Vticensis.*
3. *C. Cassii Longini.*

EXTERNVM VNVM.

1. *Alcibiadis Athenienfis.*

ATTINGAM nunc quasi cunabula quædam & elementa virtutis: animique procedente tempore ad summum gloriæ cumulum perventuri, certo cum indolis experimento, datos gustus referam.

1. Æmilius Lepidus puer etiam tum progressus in aciem, hostem interemit, civem servavit: cujus tam memorabilis operis index est in Capitolio statua bullata, & incin-

Emilius Lepidus.] Hoc contigit sub Tiber. Gracccho bello Celtiberico. *Oliver.* *Æmilius Lepidus.*] Consimile prorsus facinus L. Tarquinii filii apud Macrobium lib. 1. Servius ad IX. Æneidos: *Hoc loco puerum ideo postea fecit armari, quia legit in Historia, pueros de bellis gloriam reportasse; filium M. Drusi annorum sexdecim: Crispini filium Crispinum in Corsica cum fugeret exercitus Sp. Carvilii Consulis, bellum restituisse. Apud Soram bello Italico ab Herennio puerum in aciem eductum, à quo hostem occisum spoliatumque. Lucii Tarquinii filium, quem ob hoc pater aurea bulla prætextaque donavit.* Hæc Servius ille P. Danielis. *Colerus.*

Statua bullata.] Bulla erat insigne puerorum, & præsertim nobilium, quod à collo in pectus descendebat. Macrobius dicit ingenuis pueris concessum, ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quam inspicientes ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent, hoc est, sapientia & magna-

incincta prætexta S. C. posita. Iniquum enim putavit, eum honori nondum tempestivum videri, qui jam virtuti maturus fuisset. Præcurrit igitur Lepidus ætatis stabilimentum fortiter faciendi celeritate, duplicemque laudem è prœlio retulit, cujus eum vix spectatorem anni esse patiebantur. Arma enim infesta, & destricti gladii, & discursus telorum, & adventantis equitatus fragor, & currentium exercituum impetus, juvenibus quoque aliquantum terroris incutit. Inter quæ Æmiliæ gentis pueritia coronam mereri, spolia rapere valuit.

2. Hic spiritus ne M. quidem Catonis pueritiæ defuit. Nam

magnanimitate. Togam quoque prætextam his additam, ut ex purpuræ rubore ingenuitatis rubore tegerentur. Priscus Tarquinius filium suum annos tredecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextaque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem præmiis virilitatis & honoribus. Nam sicut prætexta insigne magistratuum ab Hetruscis acceptum regnante Tullo, ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant Imperatores. Hinc deductus mos ut prætexta & bulla in usum puerorum nobilium usurparentur ad omen & vota conciliandæ virtutis ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. *Oliver. Bullata.*] Sciat rudior lector *bullam* fuisse rem factam ex auto, argento, aut alio metallo in formam cordis & concavam, in qua contra fascinum contenta erant remedia, eaque dependebant de collo puerorum, præsertim nobillum, ut in cordatos viros evadant, fascinum vincant, & à turpibus locis, sociis & factis se arceant. *Bad.* De Bulla ita Asconius: *Bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solet aurea, libertinis scortea, quasi communiens pectus puerile.*

Prætexta.] Veste purpurea, qua utebantur nobiles pueri usque ad quartum decimum annum, qua postmodum deposita in Capitolio virilem togam sumebant. Ex quo deprehenditur puerum fuisse Æmilium, quo tempore hostem in acie interemit. *Oliv.*

Vix spectatorem.] Nam decimo sexto demum anno militabant, ut notat Servius ad illud 7. Æneid.

Ante urbem pueri & primævo flore juventus
Exercentur equis domitantque in pulvere currus. Coler.

Qui de militari disciplina libros posteris reliquêre, haud fere quenquam minorem septem & decem annis, aut sex & quadraginta majorem militiæ, & tyrocinio ascribi solere docuerunt. Idque à Servio Tullio vetere censione primum cautum fuit. Gellius testis lib. x. cap. 28. & ævo subsequente à Caio Graccho lege sacrata sancitum. Livius lib. 25. Plutarchus in Gracchis. Seneca de Brevitate Vitæ, cap. ult. Antonius Augustinus libro singulari ad Modestinum in l. paupertas. §. jam vero militi. ff. de excusationibus. Imo legem fuisse probat Justus Lipsius ad Taciti Annales, quæ militem liberaret anno demum ætatis quinquagesimo.

Coronam.] Quernam, ex servato cive.

Hic spiritus.] Quantum futuræ Virtutis specimen & documentum à pueritia de se Cato dederit, & in hoc, & in sequenti

Nam cum in domo M. Drusi avunculi sui educaretur, & ad eum Trib. plebis Latini de civitate impetranda convenissent; à Q. Poppedio Latinorum principe, Drusi autem hospite, rogatus, ut socios apud avunculum adjuvaret; constanti vultu non facturum se respondit. Iterum deinde, ac sæpius interpellatus, in proposito perstitit. Tunc Poppedius in excelsam ædium partem levatum, abjecturum inde se, nisi precibus obtemperaret, minatus est: nec hac re ab incepto moveri potuit. Expressa est itaque illa vox hominum, Gratulemur nobis Latini, & socii, hunc esse tam parvum; quo senatore ne sperare quidem nobis civitatem licuisset. Tenero ergo animo Cato totius Curiæ gravitatem percepit, perseverantiaque sua Latinos jura nostræ civitatis apprehendere cupientes reppulit.

Idem cum salutandi gratia prætextatus ad Syllam venisset, & capita proscriptorum in atrium allata vidisset; atro-

sequenti exemplo videre licet. Cum judicia ab equestri ordine in senatoriam dignitatem essent translata, eaque sibi vellet equestris ordo vendicare, Senatus M. Drusum tribunum plebis creavit, ut Senatus partes tueretur. Hic, ut facilius consequeretur quod Senatus cupiebat, Latinis civitatem permisit, ut eorum auxilio adversus equestrem ordinem uteretur. Eo tempore Drusus Catonem, cujus avunculus erat, alebat. Cum igitur legati Latinorum ad eum venissent, ut promissam civitatem populo impetrarent, etiam ipso potissimum Druso interprete, Catonem puerum conspicientes, rogarunt, ut sibi apud avunculum auxilio esse vellet ad civitatem obtinendam, quod se nequaquam facturum constanti vultu respondit. *Oliv.* Contigit A.V. DCLXII.

Socios.] Notandum Latinos & Italicos sæpe absolute socios appellari. Quin & aliquando Latini & Italici confundebantur. Ita Valerius Pelignos, qui Latini non erant, ita tamen appellavit. Latium autem discrevit Latinos ab Italicis, qui non erant in Latio: fœdus ab iis civibus Romanis, qui agrum Romanum possidebant aut colebant in Latio; jus Latii ab iis Latinis, qui cum agrum Latinum tenerent, non tamen Latii jure fruebantur. Ex fœdere autem, quod cum Latinis est percussum, jus illud emanavit. Quod est jus Latii, vel Latinitas appellatur, quod constat quidem jure civium Romanorum fuisse deterius, Italico vero commodius. *Sigonius.*

Expressa est itaque illa vox hominum, Gratulemur nobis Latini, &c.] Scribo, *illa vox homini.* De Poppedio enim ipso capiendum, qui, ut ex narratione Valeriana & clarius è Plutarcho apparet, auctor unus honorificæ hujus in Catonem vocis. *Lipsius.*

Tenero, &c.] Cum adhuc esset puer.

Item, &c.] Contigit A.V. DCLXXI.

Capita proscriptorum.] Qui proscribebantur, eorum nomina scripta in tabella in foro exponebantur, & jus omnibus erat eos interficiendi. Illi vero ubi intellexissent se esse proscriptos, con-

atrocitate rei commotus pædagogum ſuum Sarpedonem nomine interrogavit, quapropter nemo inveniretur, qui tam crudelem tyrannum occideret: Cumque is, non voluntatem hominibus, ſed facultatem deeſſe, quod ſalus ejus magno militum præſidio cuſtodiretur, reſpondiſſet: ut ferrum ſibi daretur, obſecravit, affirmando, perfacile ſe eum interfecturum, quod in lecto illius conſidere ſoleret. Pædagogus & animum Catonis agnovit, & propoſitum exhorruit, eumque poſtea ad Syllam excuſſum ſemper adduxit. Nihil hoc admirabilius. Puer in officina crudelitatis deprehenſus, victorem non extimuit: tum maxime Conſules, Municipia, Legiones, Equeſtris ordinis majorem partem trucidantem: Ipſum Marium ſi quis eo loci ſtatuiſſet, celerius aliquid de fuga ſua, quam de Syllæ nece cogitaſſet.

3. Cujus filium Fauſtum C. Caſſius condiſcipulum ſuum in ſchola, proſcriptionem paternam laudantem, ipſum quoque, cum per ætatem potuiſſet, idem facturum minitantem, colapho percuſſit. Dignam manum, quæ publico parricidio ſe non contaminaret.

EX-

continuo ſe è civitate proripiebant. Eorum vero bona pro arbitrio proſcribentis tractabantur; ſed multi antequam proſcriberentur deprenſi, occidebantur, & eorum capita deferebantur ad Syllam. *Oliv.*

Lecto.] Antiqui ſtibadia non habebant, ſed ſtratis tribus lectis epulabantur; unde & triclinium ſterni dicitur. Sic Cicero ſterni triclinia & in foro jubebat. Unde apparet errare eos, qui dicunt Triclinium eſſe Baſilicam ipſam, vel cœnationem. Hæc Servius. Eadem vetus Scholiaſtes Juvenalis Sat. 3. ỳſ.17. De modo in lectis diſcumbendi, & quiſnam honoratior fuerit locus, vide Comm. in Salluſt. p.457. Quæ hic non repetimus.

Equeſtris ordinis, &c.] Sc. duo milia deleta ſunt ad ſupplicium.

Ipſum Marium.] Veroſimile eſt, ſed minus mirabile. Marii enim, non Catonis vitæ inſidiabatur Sylla. *Badius.*

Cujus filium.] Exemplum indolis C. Caſſii. Fuit autem hic Caſſius, qui Cæſarem interfecit in Senatu. Contigit A. V. DCLXXVIII.

Fauſtum.] Sylla poſt victoriam creatus Dictator perpetuus, voluit ſe felicem, liberos vero fauſtos, hoc eſt, marem Fauſtum, & fœminam Fauſtam appellari. *Badius.*

Publico parricidio.] Caſſius cum Bruto Cæſarem interfecerunt, quaſi parentem patriæ: hoc ideo dicit, ne læderet Auguſtum, ex eo quod laudaſſet Caſſium.

Alii-

EXTERNUM.

1. Et ut à Græcis aliquid, Alcibiades ille, cujus nescio utrum bona, an vitia patriæ perniciosiora fuerint: illis enim cives suos decepit, his afflixit: cum adhuc puer ad Periclem avunculum suum venisset, eumque secreto tristem sedentem vidisset, interrogavit, quid ita tantam in vultu confusionem gereret? At illo dicente, mandato se civitatis Propylæa Minervæ, quæ sunt januæ arcis, ædificasse, consumptaque in id opus ingenti pecunia, non invenire quo pacto ministerii rationem redderet, atque ideo conflictari: Ergo, inquit, quære potius, quemadmodum rationem non reddas. Itaque vir amplissimus atque prudentissimus suo consilio defectus, puerili usus est, atque id egit ut Athenienses finitimo implicati bello rationibus exigendis non vacarent. Sed viderint Athenæ, utrum Alcibiadem lamententur, an glorientur: quoniam adhuc inter execrationem hominis & admirationem, dubio mentis judicio fluctuantur.

CAP. II.

Alcibiades.] Justinus de Alcibiade: *Erat ætatis flore, & fortunæ veneratione, nec minus eloquentia inter Athenienses insignis: sed in reconciliandis amicitiarum studiis, quam in retinendis vir melior, quia morum vitia sub umbra eloquentiæ primo latebant.*

Vitia.] Libido, ambitio, imperii cupiditas, superbia, arrogantia.

Propylæa.] Significat *vestibulum*; sed Græco vocabulo usus est, quia Græca tractatur historia. Civitas mandaverat Pericli, ut januas arcis Minervæ ædificari curaret, & in eam rem de publico data est pecunia; hic vero ingentem pecuniam in hoc opere consumpsit: unde etiam Demetrius Phalerius, teste Cicer. lib. de Offic. II. vituperat Periclem quod tantam pecuniam in præclara illa propylæa projecerit. *Oliver.*

Januæ arcis.] Scilicet Atheniensium, in qua Minervæ erant sacra, ut Romæ in Capitolio Jovis. Unde in Æneid. Maro:

— *Pallas quas condidit arces*
Ipsa colat. — Badius.

Finitimo implicati bello.] Scilicet Peloponnesiaco.

Effica-

CAP. II.

DE FORTITUDINE.

CVIVS EXEMPLA ROMANA SVNT.

1. *M. Horatius Cocles.*
2. *Clœlia virgo.*
3. *Romulus.*
4. *A. Cornelius Cossus.*
5. *M. Marcellus.*
6. *Duellorum victores, T. Manlius Torquatus, M. Valer. Corvinus, & P. Scipio Æmilianus.*
7. *C. Atilius.*
8. *Equites Rom. in prœlio ad Veruginem.*
9. *Iidem in prœlio contra Samnites.*
10. *Milites Rom. in retinenda classe Punica.*
11. *Milites Rom. in prœlio Cannensi.*
12. *P. Licinius Crassus Procos.*
13. *Q. Metellus Scipio Procos.*
14. *M. Cato Vticensis.*
15. *Porcia M. F. M. Bruti.*
16. *M. Cato majoris Catonis filius.*
17. *P. Scipio Nasica.*
18. *M. Æmilius Scaurus.*
19. *C. Iulius Cæsar Procos.*
20. *Tres milites, Vibius Acceus, Valerius Flaccus, T. Pedanus.*
21. *Q. Cotius Achilles.*
22. *C. Atilius.*
23. *M. Cæsius Scæva.*
24. *L. Sicinius Dentatus.*

EXTERNA.

1. *T. Iubellius Campanus.*
2. *Gobrias Persa.*
3. *Leonidas Spartanus.*
4. *Othryadas Spartanus.*
5. *Epaminondas Thebanus,*
6. *Theramenes Atheniensis.*
7. *Theogenes Numantinus.*
8. *Asdrubalis Pœni uxor.*
9. *Harmonia Gelonis Regis filia.*

NOs quia jam initia procursusque virtutis patefecimus, actum ipsum persequemur; cujus ponderosissima vis, & efficacissimi lacerti, in fortitudine consistunt. Nec præterit me, conditor Urbis nostræ Romule, principa-

EFficacissimi lacerti.] Validissima robora.

Conditor Vrbis nostræ.] Condi cœpta est à Romulo. Ex A. D. XII. Kal. Maji die, ipsis Palilibus, sive Pastorum Deæ Pali Sacro, hora inter tertiam & quartam. Fuit is annus post captam Trojam CDXXXII. Ante Christum natum DCCL. & diebus CXXCV. Sed variant vehementer Chronologi. *Stadius.*

Conditor Vrbis, &c.] Romæ igitur urbis initium fuit, quo tempore Salmanasser Rex Assyriis imperabat, nimirum, anno primo septimæ Olympiadis, auctore Plutarcho, conditi autem orbis anno ter millesimo ducentesimo duodecimo, cum fere annis quadringentis ante in Latio regnare cœpisset Æneas. De initio urbis Romæ & dissentientibus scriptorum sententiis videatur

patum tibi hoc in genere laudis assignari oportere. Sed patere, obsecro, uno te præcurri exemplo, cui & ipse aliquantum honoris debes: quia beneficio illius effectum est, ne tam præclarum opus tuum Roma dilaberetur.

1. Etruscis in urbem ponte Sublicio irrumpentibus, Horatius Cocles extremam ejus partem occupavit: totumque hostium agmen, donec post tergum suum pons abrumperetur, infatigabili pugna sustinuit. Atque, ut patriam periculo imminenti liberatam vidit, armatus se in Tiberim misit: cujus fortitudinem Dii immortales admirati, incolumitatem sinceram ei præstiterunt. Nam neque altitudine dejectus, quassatusve, neque pondere armorum pressus,

deatur Plutarchus in Romulo, Solinus cap. I. Camers in annotation. in Solin. Onuphr. lib. I. Fastorum. *Sleidanus.*

Etruscis, &c.] Contigit A.V. CCXLV.

Ponte sublicio.] Pons Romæ in Tiberi fuit, ad eam partem qua Janiculum ab Urbe dirimitur, ea arte constructus, ut trabes sine fulturis eximi possent. Dictus est sublicius, quod ligneus esset & sublicis fulciretur. Ita enim vocant palos ad pontis sustentationem in aqua defixos. Festus ait quorundam opinione vocabulum Volscorum esse, Scalig. putat à simplici liquis deduci, unde & obliquis. Vetus auctor loquens de figuris & lineamentis: *Omnem autem summitatem metiundi observationes sunt duæ: enormis & liquis. Enormis quæ in omnem actum rectis angulis continetur. Liquis quæ minuendi laboris causa, & salva rectorum ratione angulorum secundum ipsam extremitatem subtenditur.*

Horatius Cocles.] Fuit autem hujus viri pugna & virtus mirabilis, ac propemodum incredibilis, defensus enim pons sublicius per ipsum contra omnem exercitum Hetruscorum, donec à tergo fractus pons, præclususque hostibus aditus, indignante rege, ac stupente exercitu, quod vir unus monoculus, ut qui jam alio prœlio alterum amisisset, contra tot armata hominum milia se opponere ausus fuisset. Fracto ponte, ipse, ut erat armatus, ex alto in Tiberim se projecit, & ad suos sospes enatavit, nisi quod in casu ipse, ut quidam tradidêre, sagitta femur trajectus claudus evasit. quod cum illi post temporis spatium, ut perhibetur, in petitione honoris objectum esset ut vitium, magnifica prorsus, & facto pari responsione, Per singulos, inquit, gradus admoneor triumphi mei. Huic tantæ virtuti non ingrata civitas fuit, statua illi in comitio posita, & de publico donatus ager, ter quantum uno die circumducto aratro posset amplecti. Sic honore simul & commodo auctus, in præsens, & in posterum rei fama plures admiratores repertura, quam credulos. *Oliver.*

Dejectus quassatusve.] Lipsius corrigit *Dejectu quassatus. Dejectus*, inquit, *est ipsa dejectio altitudinis.* Si vulgatam lectionem retineas exponi potest *dejectus* pro *elisus.* Ita Ciceronem locutum esse docet Nonius. Sane Græcum quoque καταβάλλειν exponit Græcus magister, *Elidere.* Colerus. *Dejectus.*] Aliter, *disjectus: dejectus* autem est, deorsum in profundum usque jactus.

pressus, nec ullo vorticis circuitu actus: nec telis quidem, quæ undique congerebantur, læsus, tutum natandi eventum habuit. Unus itaque tot civium, tot hostium in se oculos convertit, stupentes illos admiratione, hos inter lætitiam & metum hæsitantes: unusque duos acerrima pugna consertos exercitus, alterum repellendo, alterum propugnando, distraxit. Denique unus urbi nostræ tantum scuto suo, quantum Tiberis alveo, munimenti attulit: Quapropter discedentes Etrusci dicere potuerunt: Romanos vicimus, ab Horatio victi sumus.

2. Immemorem me propositi mei Clœlia penè facit. eadem enim tempestate, certe adversus eundem hostem & in eodem Tiberi inclytum ausa facinus. Inter cæteras enim

Vorticis.] Vortex, teste Quintil. libro VII. de Institut. Orat. proprie est contorta in se aqua, vel quicquid aliud similiter vertitur.

Inter lætitiam.] Quia videbant eum fortiter agere, & posse evadere.

Et metum.] Quia timebant ne deficeret, aut mergeretur, aut telis opprimeretur.

Tiberis alveo.] Recentissimum nomen hoc deducunt à Tiberino Sylvio Albanorum rege, qui anno ante Romam ducentesimo sexagesimo tertio in trajectu ejus submersus fuit, sicut refert Eusebius, Ovidium secutus, qui 14. Metamorph. canit:

—— Regnum Tiberinus ab illis
Cœpit, & in Thusci demersus fluminis undas
Nomina fecit aquæ. ——

Servius tradit in Vergilium in sacris eum nuncupatum Serram. Annius Viterbiensis auctor est, eum quoque Volthurrenum & per syncopen Volthurnum dictum. Idem Albulam appellatum affirmat à Livio, Silio, Virgilio. Nomen autem illud esse antiquius nomine Tybris, indicat Virgilius Æneid. VIII. his versibus:

Tum Reges asperque immani corpore Tybris,
A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus, amisit verum vetus Albula nomen.

Tandem hic bis auctus dirimit Latium ab Hetruria, & decimo quinto ab urbe lapide duobus ostiis devolvitur in mare. *Fungerus.*

Immemorem.] Aliud exemplum Clæliæ virginis. Immemorem se ideo dixit, quia se modo unum exemplum propositurum Romulo dixerat. Porro in hujus rei memoriam, & tantæ virtutis præmium statua Clæliæ fortissimæ fœminæ equestris in foro, secundum Titum Livium, secundum vero Servium in via sacra posita fuit. Autor de Viris illustribus: *Porsenna Clæliam virginem inter obsides accepit, quæ noctu castris ejus egressa, equum, quem fors dederat, arripuit, & Tyberim trajecit, à Porsenna per Legatos repetita, redditaque: cujus ille virtutem admiratus, cum quibus optasset, in patriam redire permisit: illa virgines & pueros quidem elegit, quorum ætatem injuriæ obnoxiam sciebat. Huic statua equestris posita est.* Oliverius. Contigit hoc A. V. CCXLV.

Redeo

enim virgines obses hosti Porsenæ data, nocturno tempore custodiam egressa, equum conscendit, celerique trajectu fluminis, non solum obsidione, sed etiam metu patriam puella solvit, viris lumen virtutis præferendo.

3. Redeo nunc ad Romulum, qui ab Acrone Ceninensium rege ad dimicandum provocatus, quanquam & numero & fortitudine militum superiorem se crederet, tutiusque erat, toto cum exercitu, quam solum in aciem descendere, sua potissimum dextra omen victoriæ rapuit: nec incepto ejus fortuna defuit. Occiso enim Acrone, fusisque hostibus, opima de eo spolia Jovi Feretrio retulit. Hactenus istud: quia publica religione consecrata virtus, nulla privata laudatione indiget.

4. A Romulo proximus Cornelius Cossus, eidem Deo spolia

Redeo nunc ad Romulum.] Post raptas sine more Sabinas, aliorumque finitimorum fœminas, inter quas Ceninenses, mota sunt bella. Ceninenses ira magis, quam consilio rem gerentes, primo impetu fusi sunt atque fugati; rex eorum Acron à rege Romulo interfectus: qui ad singulare certamen, ut Valerius tradit, fuerat provocatus: cujus occisi Romulus opima spolia Jovi Feretrio obtulit. Duo deinde secuti sunt Romulum: qui opima spolia retulerunt occisis imperatoribus, Marcus Marcellus & Cornelius Cossus. *Oliverius*. Contigit A. V. IV.

Ceninensium.] Cenina Latii oppidum fuit à Romulo deletum, cujus meminit Plinius lib. VIII. cap. 5.

Ad dimicandum provocatus.] In hoc Valerius dissentit à Livio; non enim provocatum Livius, sed in acie dimicantem, & imperatorio munere fungentem, occidisse refert. Quod idem sentit Dionysius, sed intra Urbem hoc factum fuisse dicit, cum capta urbe illi cum armata multitudine occurrisset. *Oliverius.*

Iovi Feretrio.] Jupiter *Feretrius* dicebatur à *feretro*, instrumento, de quo suspendebantur spolia. Erat *feretrum* ligneum instrumentum, ad id aptè fabricatum, ut spolia ferret, id est, sustineret. Livius lib. I. *Romulus*, inquit, *duce hostium occiso, urbem primo impetu capit, inde exercitu victore ducto, ipse, cum factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id aptè feretro gerens, in Capitolium ascendit; ibique cum ea ad quercum pastoribus sacram deposuisset simul cum dono, designavit templo Iovis fines, cognomenque addidit Deo, Iupiter feretri, inquit, hic victor tibi Romulus rex regia arma fero, templumque his regionibus, quas modo animo metatus sum dedico, sedem opimis spoliis, quo regibus ducibusque hostium cæsis, me autorem sequentes posteri ferent.* Oliverius.

Publica religione.] Quia Romulus in Deorum numerum translatus, nulla indiget privata laudatione, sed per seipsum laudationem amplam habet, utpote consecratus. *Oliverius.*

A Romulo proximus.] Secundus post Romulum Corn. Cossus opima spolia retulisse fertur, cæso Larte Tolumnio

ſpolia conſecravit, cum magiſter equitum ducem Fidenatium in acie congreſſus intereniſſet. Magnus initio hujuſce generis inchoatæ gloriæ Romulus: Coſſo quoque multum acquiſitum eſt, quod Romulum imitari valuit.

5. Ne M. quidem Marcelli memoriam ab his exemplis ſeparare debemus, in quo tantus animi vigor fuit, ut apud Padum Gallorum regem ingenti exercitu ſtipatum, cum paucis

Fidenatium duce: in qua te dicit Livius ſe à cæteris diſſentire ſcriptoribus, qui eandem rem tradunt, quod illum tribunum militum fuiſſe dicant, quando rem tantam geſſit, ſe vero duabus rationibus commoveri, ut credat illum fuiſſe Conſulem; altera, quod ea tantum ſpolia *opima* dicuntur, quæ dux duci detraheret, neminem autem ducem eſſe, niſi cujus auſpicio res geratur, altera quod titulus ſpoliorum oſtendit illum conſulem fuiſſe, & ea ſpolia cepiſſe. *Oliverius.*

Eidem Deo.] Teſtis Servius quoque ad illud:

Quis te magne Cato tacitum aut te Coſſe relinquat?

Non igitur verum eſt, quod Auſonius ſcripſit in Eidyllio:

Tertia opima dedit ſpoliatus Aremoricus Lars.

Sed nomen illius equirum magiſtri verum nos docet, contra quam Grammatici faciunt. Priſcianus lib. v. *Lar ſi familiaris eſt facit Laris: Si Tolumnii Porſennæ, Lartis.* Cum Auſonio ſcribit & Livius lib. IV. *Daturos quod Lari Tolumnius dediſſet.* Hinc Græci more ſuo Λαρθς fecerunt, ut Dionyſius, Diodorus, Plutarchus. *Colerus.*

Fidenatium.] Fidenæ urbs Latinorum mediterranea, cujus meminit Plinius lib. III. cap. 5.

Ne M. quidem Marcelli, &c.] Cum adverſus Bojos & Inſubres, qui nunc Mediolanenſes dicuntur, quibuſcum erat Viridomarus, vel, ut alii dicunt, Britomarus, Gallorum dux cum ingenti exercitu ferme decem milium, Marcus Marcellus miſſus eſſet cum quingentis aut paulo amplius militibus, & paucis equitibus, apud Padum univerſum exercirum fudit atque fugavit, regem ipſum tanto exercitu ſtipatum obtruncavit. Erat autem hic Viridomarus inter Gallos eximia corporis magnitudine, armatura auro & argento ac variis diſtincta coloribus fulgoris inſtar perlucida. Quæ ubi Marcellus pulcherrima ex toto conſpicatur agmine, ea futura meditatus, quæ concepta Deo vota perſolveret; nam in ea pugna Marcellus opima ſpolia Jovi Feretrio voverat. Virum igitur adortus, haſta perfodit, & moribundum ex equo proſtravit, & ita opima ſpolia cum ingenti gloria in patriam reportavit. Livius lib. XX. *M. Caudius Marcellus Conſul occiſo Inſubrium Gallorum duce Viridomaro, opima ſpolia retulit.* Florus: *Galli Inſubres Britomaro duce non prius ſoluturos ſe baltea, quam Capitolium cum Viridomaro aſcendiſſent, juraverant. Factum eſt. Victos enim Æmilius in Capitolio diſcinxit. mox Arioviſto duce vovere de noſtrorum militum præda Marti ſuo torquem. Intercepit Iupiter votum; nam de torquibus eorum aureum trophæum Iovi Flammius erexit. Viridomaro rege Romana arma Vulcano promiſerant, aliorſum vota ceciderunt; occiſo enim rege Marcellus tertia poſt Romulum patrem Feretrio Iovi arma ſuſpendit.* Oliverius.

Padum.] Padus fluvius aurifer Italiæ (etiamſi Strabonis tempore aurum ferre deſierit) ſicut Tagus Hiſpaniæ, Hebrus Thraciæ, Pactolus Aſiæ, Ganges Indiæ, ut lib. XXXIII. docet Plinius, alio

paucis equitibus invaderet: quem protinus obtruncatum, armis exuit, eaque Jovi Feretrio dicavit.

6. Eodem virtutis & pugnæ genere usi sunt T. Manlius Torquatus, & Valerius Corvinus, & Æmilianus Scipio. Hi

alio nomine Eridanus Ἠριδανός, olim Liguribus Bodincus, auctore Scepsio, Polybio Βόδεγκος, Botigum Catoni, ex imis radicibus montis Visuvii ortus, & triginta in se fluminibus aliis brevi spatio receptis, teste Solino, in Adriaticum mare excurrens, omnium etiam (si credimus Straboni) fluminum Europæ circa ostia longè maximus, excepto Istro, nomen accepit juxta Catonem & Plinium, qui id habet ex Metrodoro, ab arbore juxta fontem picea, quę Gallice vocatur Pades. Isidorus vult eum Alpium jugis effusum ex tribus fontibus oriri, ex quibus unus dictus fuerit Padus, qui fluvio quoque nomen indiderit. *Fungerus.*

Gallorum.] Viridomarum, ut alii referunt, Britomarum.

Iovi Feretrio.] Vide supra.

Eodem & virtutis, &c.] Cum Titus Manlius Torquatus Gallum quendam insultantem, & Romanum fortissimum quemque ad pugnam provocantem audisset, ad Dictatorem, accedens, ait: Injussu tuo, Dictator, nunquam extra ordinem pugnaverim, non si certam victoriam videam; sed si permiseris, ostendam profecto illi belluæ me ex illa familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeja dejecit. Itaque permissu Dictatoris in certamen progressus, cum utrinque dimotæ acies ad pugnæ spectaculum constitissent, Gallum primo & linguam ab irrisu exerentem, & magnitudine & proceritate eximium interfecit, & de collo ipsi torquem aureum detraxit cum cæteris spoliis, à quo etiam Torquatus appellatus est. Est autem torques ornamentum colli ex auro contorto confectum. *Oliv.*

Valerius Corvinus.] Consule Camillo Furii Camilli filio contra Gallos bellum gerebat, ubi cum utrinque stationibus quietis tempus tereretur, Gallus magnitudine atque armis insignis in medium processit, & per interpretem silentio facto hasta scuto concusso, unum ex Romanis, qui secum ferro decernat, ad pugnam provocat. M. Valerius tribunus militum adolescens permissu Consulis in medium armatus processit, & inito prælio corvus in galea Valerii contra hostem consedit, qui cum lætus omen accipiens, Deos vel Deas, quicunque misissent præpetem illam, precatus, ut sibi adessent, avis non solum sedem semel captam tenuit, sed quotiescunque prælium iniretur, levans sese, oculos hostis rostro & unguibus petivit. Valerius hostem talis prodigii perterritum obtruncavit, deinde Corvino cognomen additum. *Oli.*

Et Æmilianus Scipio.] Hic est qui deleta Carthagine, sublata Numantia dictus est Africanus inferior. Igitur cum sub Lucullo Imperatore militiam gereret, provocatus ad pugnam, hostem interemit, oppidi, quod expugnabatur, primus ipse mœnia conscendit, aliaque egregia belli facinora edidit, quibus futuræ magnitudinis suæ omnibus certissima daret indicia. Autor de Viris Illustribus: *P. Scipio Æmilianus Pauli Macedonici filius à Scipione Africano adoptatus, in Macedonia cum patre agens, victum Persem tam pertinaciter prosecutus est, ut media nocte redierit in castra, Lucullo in Hispaniam legatus apud Intercatiam oppidum, provocatorem singulari certamine vicit, muros hostiles civitatis primus ascendit, tribunus in Africa sub Tito Manlio Imperatore VII. cohortes obsidione vallatas consilio & virtute servavit, in quibus corona obsidionali aurea donatus est.* Oliv.

Hi enim ultro provocatos hostium duces interemerunt: sed quia sub alienis auspiciis rem gesserant, spolia Jovi Feretrio non posuerunt consecranda. Idem Scipio Æmilianus, cum in Hispania sub Lucullo duce militaret, atque Intercatia prævalidum oppidum circumsederetur, primus mœnia conscendit: Neque erat in eo exercitu quisquam aut nobilitate, aut animi indole, aut futuris actis, cujus saluti magis parci & consuli deberet: sed tunc clarissimus quisque juvenum, pro amplificanda & tuenda patria, plurimum laboris ac periculi sustinebat, deforme sibi existimans, quos dignitate præstaret, ab his virtute superari. Ideoque Æmilianus hanc militiam aliis propter difficultatem vitantibus, sibi depoposcit.

7. Magnum inter hæc fortitudinis exemplum antiquitas offert. Romani à Gallorum exercitu pulsi, cum se in Capitolium, & in arcem conferrent, inque his collibus morari omnes non possent; necessarium consilium in plana urbis parte seniorum relinquendorum ceperunt, quo facilius juventus reliquias imperii tueretur. Ceterum ne illo quidem tam misero, tamque luctuoso tempore, civitas nostra virtutis suæ oblita est: Defuncti enim honoribus, apertis januis, in curulibus sellis, cum insignibus magistratuum, quos gesserant, sacerdotiorumque, quæ erant adepti,

Alienis auspiciis.] Videlicet Consulum suorum.

Sub Lucullo duce.] Adversus Celtiberos bellum gerebat, cui successit M.Marcellus, qui Vaccæos, Cantabros, aliosque ignotos populi Romani subegit imperio. *Oliv.*

Intercatia.] Ἰντερκατία, Hispaniæ urbs, Straboni, Polybio, Appiano, Plinio de Viris Illustribus, & Antonino. Moralis eam constituit inter Leonem, Vallisoletum, & Astorgim civitates, hodie sic nominatas. Intercatienses sunt Plinio, in Hispania Citeriore. Ptolemæus habet duas hujus nominis urbes in Hispania; unam Orniacis, alteram in Vaccæis. *Ortelius.*

Aut futuris actis.] Erat enim Carthaginem eversurus.

Magnum, &c.] Contigit A. V. CCC LXIII.

Romani à Gallorum exercitu pulsi.] Apud Alliam fluvium, unde *Alliensis dies* appellatus ab hac clade inter religiosos habitus est; nihil enim populo eo die agere licebat. *Oliv.*

His collibus.] Scilicet Capitolinis.

Tamque luctuoso.] Utpote capta urbe.

In curulibus sellis.] Sellæ curules dicebantur, ut quidam volunt, à curru; eo quod

pti, consederunt, ut & ipsi in occasu suo splendorem & ornamenta vitæ præteritæ retinerent, & plebem ad fortius sustinendos casus suo vigore provocarent. Venerabilis eorum aspectus primo hostibus fuit, & novitate rei, & magnificentia cultus, & ipso audaciæ genere commotis. Sed quis dubitaret, quin & Galli, & victores, illam admirationem mox in risum, & in omne contumeliæ genus conversuri essent? Non expectavit igitur hanc injuriæ maturitatem C. Atilius; verum barbam suam permulcenti Gallo scipionem vehementi ictu capiti inflixit, eique propter dolorem ad se occidendum ruenti cupidius corpus obtulit. Capi ergo virtus nescit; patientia dedecus ignorat. Fortunæ succumbere tristius ducit omni fato, nova & speciosa genera interitus excogitat, si quisquam interit, qui sic extinguitur.

8. Reddendus est nunc Romanæ juventuti debitus honos,

quod subjectas rotas in modum currus haberent: nam cum magna civitas esset, & jus in multis urbis partibus reddendum foret, quo facilius id fieri posset, sellæ subjectas rotas habebant, ut in quamcunque partem impelli possent. Alii dicunt à Curibus Sabinorum urbe, à quibus & alia magistratus insignia acceperant Romani. Sic primam corripit Virgil.

—— *Curibusve Sabinis.*

His autem sellis tantummodo patricii magistratus utebantur. A. Gellius tamen lib. III. cap. 18. *Vocabuli istius*, inquit, *ratio dicitur, quam C. Bassus, in commentariis suis scriptam reliquit. Senatores enim dicit in veterum ætate, qui curulem magistratum gessissent, curru solitos in curiam vehi, in quo curru sella esset, supra quam consederunt; quæ ob eam causam* curulis *appellatur.* Ergo Gellius à *curru* vult esse dictam. Liv. *Haud pænitet*, inquit, *eorum sententiæ esse: quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, una sella curulis, una toga prætexta sumpta est.* Magistratuum Romanorum ornamenta ab Hetruscis sumpta fuere. *Oliver.*

Splendorem & ornamenta.] Sic auctor intetpretatur pro majorum suorum facto comprobando. Cæterum verosimilius eos id eo consilio fecisse, ut majestate religionis, cujus Galli semper fuerunt observantissimi, ab injutia tuti essent. *Badius.*

Audaciæ.] Quia inermes, dum hostes urbem suam diriperent, in sellis cum sceptris eburneis consederant.

C. Atilius.] In aliis, *M. Atilius.* Livio & Plutarcho *M. Papyrius* is est, non *Atilius.* Coler.

Reddendus est nunc.] Livius dissentit ab hoc. Scribit enim cum Sempronio Atratino Q. Fabium Viblanum Consulem tunc fuisse creatum Sempronio Volscorum ptovinciam sorte evenisse. Cum igitur contra hostem, qui sæpe victi fuerant à Romanis, exercitum duxisset, fortuna constantissima populus Romanus fretus, omnia temere ac negligen-

nos,& gloriæ titulus, quæ, C. Sempronio Atratino consule cum Volscis apud Verruginem parum prospere dimicante, ne acies nostra jam inclinata propelleretur, equis delapsa, seipsam centuriavit, atque hostium exercitum rupit. Quo dimoto, proximum tumulum occupavit, effecitque, ut omnis Volscorum in se conversus impetus, legionibus nostris ad confirmandos animos salutare laxamentum daret. Itaque cum jam de trophæis statuendis cogitarent, prœlium nocte dirimente, victoresne an victi abirent, incerti discesserunt.

9. Strenuus ille quoque flos ordinis equestris, cujus mira

gligenter agere cœpit. Itaque cum primo concursu non subsidiis firmata acie, non equite apte locato Romani impetum ferre non possent, deinde pedem referentes, cum se ferocius hostes inferrent, undique cæderentur, nequicquam Sempronio Consulem objurgante adhortanreque, Sextus Tempanius decurio equitum exclamat, ut equites qui se in pedes exceperant in confertissimos hostes incurrant, quacunque incidunt ferro viam faciunt. Tunc Volscus Imperator signum dat, ut permutatis militibus locus detur, qui scutis objectis Romanos à suis excludant: quod ubi factum est, interclusi equites ad suos prorumpere non poterant. Igitur cum his vehementius hostes instarent, tumulum proximum occupant, ubi se in orbem tutabantur, nec ante noctem pugnandi finis fuit. Ibi Tempanius usque ad lucem suos metu insidiarum tenet, deinde cum speculatores nuntiassent à Volscis castra esse deserta, lætus ab tumulo suos in castra Romanorum deduxit. *Oliv.*

Debitus honos.] Nimis placet Scriptura Danielis & reliquorum veterum: *Debitus gloriæ titulus.* Nec video quid impulerit Pighium, ut illud male feriati librarii annotamen insereiret. *Colerus.*

Verruginem.] Nomen oppidi Volscorum, cujus ne vestigia quidem extant.

Centuriavit.] In centurias peditum se conjecit.

Salutare laxamentum.] Id est, remissionem pugnæ.

Trophæis.] Belli usus invenit, ut in quo loco hostes superati essent, ibi tropæa erigerentur. De quibus Nonius Marcellus: *Fuga hostium Græcè vocatur τροπή, hinc spolia capta, fixa in stipitibus appellantur tropæa.* Notati mihi, primi hujus rei usurpatores ex Ducibus Romanis apud L. Florum: *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus ipsis quibus dimicaverant locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixêre, quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis suam victoriam exprobravit.* Lib. III. cap. 2. & videndus, qui idem tradidit, Strabo lib. IV. Pompeium devictis Hispanis tropæa in Pyrenæis jugis constituisse, Sallustius scriptum reliquit. Græcos autem tropæa quoque figere solitos, cum aliunde tum ex Plutarchi Pelopida, & Æmilii Probi Datame certissimum est. Tropæorum constituendorum perelegans exemplum vide apud Virgilium Æneid. XI.

Ingentem quercum, &c. Stewechius.

Strenuus ille, &c.] Livius VIII. decad. ab Urbe condita, à Valerio, ut multis in locis, sic in hac quoque dissentit histo-

mira virtute Fabius Maximus Rullianus magister equitum bello quod adversus Samnites gerebatur, male commissi prœlii crimine levatus est. Namque Papirio Cursore propter auspicia repetenda ad Urbem proficiscente, castris præpositus, ac vetitus in aciem exercitum ducere; nihilominus manus cum hoste, sed non tam feliciter, quam temere conseruit: procul enim dubio superabatur. Ceterum optimæ indolis juventus detractis equorum frenis, vehementer eos calcaribus stimulatos, in adversos Samnites egit, obstinataque animi præstantia extortam manibus hostium victoriam, & cum ea spem maximi civis Rulliani patriæ restituit.

10. Qualis demum roboris illi milites? qui vehementi ictu remorum concitatam fugæ Punicam classem, nantes lubrico pelagi, quasi camporum firmitate, pedites in littus retraxerunt?

11. Ejus-

historia. Non enim male commissum prœlium refert, sed oblata occasione rei bene gerendæ ita suscepisse pugnam cum hoste, ira rem gessisse, ut nihil in ea pugna defuerit, si non abfuisset Dictator. *Oliv.* Contigit A. V. CCCLXIII.

Rullianus.] Lib. Danielis, ut supra, *Rutilianus.*

Magister equitum.] Dictator sibi magistrum equitum sæpe dicebat, unde etiam Dictator appellatus est, vel quod diceretur à populo, hoc est, crearetur, vel quod sibi magistrum equitum diceret. Præerat autem equitibus magister equitum, Dictator vero legionibus, & universo exercitui, & erat summus magistratus in urbe Romana, sine provocatione, & semestris tantum. *Oliv.*

Samnites.] Medios esse inter Picenum, Campaniam, & Apuliam, testis est Eutropius lib. II. Abruzzo hodie dici Leander docet.

Papirio Cursore.] Qui tunc Dictator ac Imperator erat.

Propter auspicia repetenda.] Quia male capta fuerant. Nam erat tabernaculum vitio captum.

Qualis, &c.] Hoc contigit primo Punico bello, cujus auctor non extat quisquam ex antiquis scriptoribus, quia per negligentiam indies magis cadentibus literis perierint T. Livii Decades. At Leonardus Aretinus vir Græcæ & Latinæ literaturæ peritissimus ac solertissimus homo, ex commentariis Græcis quod potuit in Latinum traduxit. Cum igitur Romani duces, Punicam classem in fugam convertissent circa Siciliam, nec illam fugientem, aliter se adipisci posse viderent, nonnulli ex Romanis se in undas immiserunt, & eam consecuti, in littus retraxerunt. Hoc tangit Cicero lib. de Senectute. *Oliv.* Contigit A. V. DXXXV.

Camporum firmitate.] Tanquam essent in continenti terra.

In littus retraxerunt.] Quod certe vix credibile est. Nam ut demus assecutos classem, decem in navi possunt centum in aquis aut arcere à classe, aut occidere, modo fugientibus aliquid reliquum esset animi. *Badius.*

11. Ejusdem temporis & notæ miles, qui Cannensi prœlio, quo Annibal magis vires Romanorum contudit, quam animos fregit, cum ad retinenda arma inutiles vulneribus manus haberet, spoliare se conantis Numidæ cervicem complexus, os, naribus & auribus corrosis, deforme reddidit: inque plenæ ultionis morsibus expiravit. Sepone iniquum pugnæ eventum, quantum interfectore fortior interfectus? Pœnus enim in victoria obnoxius morienti, solatio fuit: Romanus in ipso fine vitæ vindex sui extitit.

12. Militis hujus in adverso casu tam egregius tamque virilis animus, quam relaturus sum imperatoris. P. enim Crassus cum Aristonico bellum in Asia gerens, à Thracibus, quorum is magnum numerum in præsidio habebat, inter Eleam & Smyrnam exceptus, ne in ditionem ejus perveniret; dedecus, accersita ratione mortis, effugit. Vir-

Ejusdem, &c.] Contig. A.V. DXXXVII.

Cannensi.] Cannæ, in Italia locus, clade Romanorum nobilis, de quo Livius & alii. In Argyrippæ territorio fuisse, scribit Tzetza in variis suis. In Apulia Dauniorum campo Diomedeo, ad Aufidi ostia, Zonaras 2. *Ortelius.*

Corrosis.] Id est, mordicus abreptis.

Militis hujus, &c.] Contigit A. V. DCXXIII.

P. enim Crassus.] Causa hujus belli hæc fuit. Attalus, qui Philometor cognominatus est, (teste Strabone l. XIV. ubi de rebus Attali loquitur:) Rex Asiæ regni sui populum Rom. hæredem reliquerat. Aristonicus Eumenis filius post mortem Attali hoc regnum invasit, missus est ergo contra illum P. Crassus cum exercitu Pontifex, & Imperator, quod nunquam antea factum erat, ut dux simul exercitus & pontifex mitteretur. ex quo etiam creditum est rem male processisse. Captus itaque Crassus à Thracibus, qui venerant in auxilium Aristonici, cum duceretur ab his, qui eum interceperant, virgam, qua equum ducere solitus erat, in oculum unius eorum, à quibus ducebatur, direxit, adeo ut illi oculum excuteret; quo facto, ita incensus ille, hunc gladio transfixit, & ita fortiter egit, ut potius mori voluerit, quam in captivitatem venire, & in servitute turpiter vivere. Sed postea contra Aristonicum missus, C. Perpenna illum vicit, cepit, & in vinculis habuit, imperiumque Asiæ recuperavit. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit, mixto (nefas!) veneno fontibus ad deditionem quarundam urbium. Quæ res ut maturam, ita infamem reddidit victoriam: quippe cum contra fas Deûm, moresque majorum medicaminibus impuris in id tempus sacrosancta Romana arma violasset. *Oliv.*

Inter Eleam & Smyrnam.] Oppida sunt majoris Asiæ. Smyrnam, teste Herodoto in vita Homeri, construxit Theseus Thessalus, & eam ab uxoris suæ, quæ Smyrna dicebatur, monumento denominavit. Quam à Lydis eversam, ab

Virgam enim, qua ad regendum equum uſus fuerat, in unius barbari oculum direxit. qui vi doloris accenſus, latus Craſſi ſica confodit: dumque ſe ulciſcitur, Romanum imperatorem majeſtatis amiſſæ turpitudine liberavit. Oſtendit fortunæ Craſſus, quam indignum virum tam gravi contumelia afficere voluiſſet; quoniam quidem injectos ab ea libertati ſuæ miſerabiles laqueos prudenter pariter ac fortiter rupit, datumque ſe jam Ariſtonico, dignitati ſuæ reddidit.

13. Eodem mentis propoſito uſus eſt Scipio; namque in-

ab Antigono ſuſcitatam fuiſſe dicit Strabo lib. XIV. qui & à Valerio in hac hiſtoria diſſentit: non enim P. Craſſum captum, ſed in prœlio fortiter pugnando occubuiſſe dicit. Nam poſt deſcriptionem Smyrnæ, (quam ſatis ambitioſe deſcribit, & eam omnium pulcherrimam eſſe dicit, & in ea Homeri templum ac ſtatuam ponit, quoniam poëtam illum ſibi vendicent.) ſtatim ſubjungit: *Hoc in loco Dolabella Trebonium obſidione cepit, unum ex his, qui Divum Cæſarem dolo occiderunt, & multas partes urbis diruit. Poſt Smyrnam ſunt Leucæ oppidulum, quod Ariſtonicus poſt Attali Philometoris obitum ad defectionem perduxit, qui putans ſe eſſe regia ſtirpe, imperium ſibi vendicare cogitavit: quare eo excidit circa Cumanum agrum ab Epheſiis navali prœlio ſuperatus. Aſcendens vero in mediterraneam, hominum inopum ac ſervorum ad libertatem vocatorum, quos Heliopolitanos appellabat, tumultuariam manum congregavit, & primum quidem Thyatria aggreſſus eſt, deinde capta Apollonide alia caſtella capiebat. Sed non diu reſtitit. nam continuo civitates exercitum miſerunt. Nicomedes quoque Bithynius & Cappadocum reges auxilium tulere. Poſtea quinque legati à Romanis miſſi, deinde exercitus, & P. Craſſus Conſul, deinde M. Perpenna, qui capto Ariſtonico, & Romam miſſo, bellum abſolvit. Ariſtonicus ipſe in carcere mortuus eſt. Perpenna morbo abſumptus. Craſſus, cum quidam eum apud Leucas adorirentur, in prœlio occubuit. Poſtea M. Aquilius Conſul cum decem legatis miſſus, provinciam in eam gubernationis formam compoſuit, quæ adhuc perdurat.* Diſſentit etiam à Plurarcho de M. Perpenna, quem dicit à Pompeio fuiſſe ſuperatum & occiſum. *Oliver.*

Craſſi.] Scil. Imperatoris capti, & dum ille barbarus ulciſcitur ſe, liberavit Imperatorem Romanum turpitudine majeſtatis amiſſæ, quia ſi vivus in hoſtis poteſtatem veniſſet, ex Imperatore ſervus deveniſſet. *Badius.*

Sica.] Sica erat ferreus culter, vel potius gladiolus recurvatus. Hinc Suidas dixit eſſe ſicas ξίφη ἐπικαμπῆ. Joſephus quoque antiquitatum Judaicarum 20. tradit eos eſſe latrones utentes culrellis, qui magnitudine ſimiles erant recurvis Perſarum acinacibus. Cedrenus dicit eſſe μαχαίρια μικρά, ἃ ἐπιφέροντο κρυφῇ εἰς τὸ λαθραίως τοὺς παρατυγχάνοντας πλήττειν. Id eſt, *exiguas macharas, quæ occulte geſtantur, ut clanculum obvios transfodiant.* Aprorum dentibus, comparavit Athenæus. Unde Lipſius non male *hârpen* ſeu *enſem falcatum* interpretari videtur.

Eodem mentis propoſito.] Laudat Scipionis ſoceri Cnei Pomponii fortitudinem in conſciſcenda ſibi morte, quam

infeliciter Cn. Pompeji generi sui defensis in Africa partibus, classe Hispaniam petens; cum animadvertisset, navem qua vehebatur, ab hostibus captam, gladio præcordia sua transverberavit: Ac deinde prostratus in puppi, quærentibus Cæsarianis militibus ubinam esset imperator, respondit: Imperator bene se habet. tantumque eloqui valuit, quantum ad testandam animi fortitudinem æternæ laudi satis erat.

14. Tui quoque clarissimi excessus Cato Utica monimen-

quam, ut Divus Augustinus lib. de Civitate Dei, de morte Catonis Uticensis loquens, & vere & docte declarat, nemo merito laudaverit. Non enim penes nos est, animam, quam Deus custodiendam nobis, donec eam evocaverit, dedit, pro libitu ejicere; neque qui seipsum necat, immunis est homicidii, neque fortitudinis, sed pusillanimitatis est argumentum, ne duriora patiantur, leviora subire. *Badius*. *Eodem mentis proposito.*] Post deletas Cnei Pompeii Magni partes in campis Philippicis, Scipio cum Sexto Pompeio Magni Pompeii filio, & Catone, aliisque compluribus se in Africam ad regem Iubam contulerunt, & ibi ingenti exercitu comparato, bellum adversus Cæsarem rursus gessere; in quo bello cum Pompeiani fusis fugatisque Cæsarianis castra arripuissent, teste Plutarcho, eo die actum fuisset de re Cæsaris, nisi Cæsar & Asinius Pollio auxilium conferentes, fugam inhibuissent: quare beneficio quodam fortunæ adjutus; tandem victor evasit, tum ex Africa Scipio classe in Hispaniam se transferre parabat, cum milites Cæsariani classem prosequentes adepti sunt, & interrogantibus, ubinam classis imperator esset? Respondit ipse Scipio: Bene se habet imperator; cum pectori gladium infixisset, ne in potestatem hostium veniret. Seneca de Scipione in epistola ad Lucillium vigesima quinta: *Sollicitum te esse scribis, si ostendero non tantum fortes viros hoc momentum efflanda anima contempsisse, sed quosdam ad alia ignavos in hac re æquasse animum fortissimum, sicut illum Cn. Pompeii socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri navem suam vidisset ab hostibus, ferro se transverberavit, & quærentibus ubi imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hæc illum parem majoribus fecit, & fatalem Scipionis in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum est Carthaginem vincere, sed amplius mortem.* Oliv.

Infeliciter.] Dicitur Cæsar, cum audisset adversarios suos vetusto quodam confidere vaticinio, quo semper in Africa vincere fatale Scipionum generi foret, haud facile dictu est, sive ut hostium imperatorem Scipionem per jocum flocci penderet, sive, ut serio sibi id vendicaret augurium, quendam ex Corneliorum familia, hominem sane abjectum & dispectissimum Scipionem, cognomento Salutionem, inter præliandum perinde ac exercitus ducem proposuit, ita ut cum hoste interdum congredi cogeretur, & quasi eadem fortuna ex nomine Scipionis uteretur. *Oliv.*

Tui quoque, &c.] De Catone Uticensi loquitur, qui jam profligatis reipubl. partibus, & in Pharsalia duce Pompeio, & in Africa Sexto Pompeii filio, ubi nullam sibi libertatis potiundæ spem superesse vidit, maluit dignitati suæ, quam vitæ consulere. Platonis enim,

mentum est, in qua ex fortissimis vulneribus tuis plus gloriæ, quam sanguinis manavit. Siquidem constatissime in gladium incumbendo, magnum hominibus documentum de-

enim, quem in manibus habebat, de Immortalitate Animæ librum perlegens, cubiculum ingressus, gladio incubuit. Excitati servi accurrunt, ad transfixum veniunt, dominum accusant, qui sibi mortem conscisceret. Hortati deinde, vulnus religant, & salubria statim adhibent medicamenta. Ille vero pœnitentiam simulans, cum se requiescere velle dixisset, remotis arbitris, vulnus resolvit, & digitis, quia teli potestas esset erepta, dilaceravit, donec spiritum emisit. De hoc Cæsar dictare solitus erat, invidisse gloriæ suæ, quod sub ejus esse noluisset imperio: nam is erat Cato, qui nisi liber, & cum dignitate vivere potuisset, quem Uticenses honote sepulturæ decorarunt. Seneca de Catone Epist. ad Lucillium vigesima quinta: *Tu mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. quid ni ego narrarem? Vltima illa nocte Platonis librum legens, posito ad caput gladio, duo hæc in rebus extremis instrumenta perspexerat, alterum, ut vellet mori, alterum, ut posset. Compositis ergo rebus, utcunque componi fracta atque ultima poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret, & stricto gladio, quem usque ad illum diem ab omni cæde purum servaverat: Nihil, inquit, egisti, Fortuna, omnibus meis conatibus obstando: non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnavi; nec agebam tanta pertinacia ut liber, sed ut inter liberos viverem: Nunc, quoniam deploratæ sunt res humanæ, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo deinde obligato à Medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium animi, idem jam non tantum Cæsari nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptorem, vis potentia spiritum non emisit, sed ejecit.* Augustinus de Civitate Dei lib. I. damnat hunc Catonem. *Oliv.* Contigit A.V. DCCVII.

Vtica.] Punicarum in Africa urbium, si Carthaginem demas, nulli cessit Utica. Sexaginta autem stadiis à Carthagine distabat, ut testatur Appianus; nempe versus occasum. Stephanus eam scribit Tyriorum coloniam fuisse. Quod & Justinus affirmat lib. XVIII. *Cum & opibus & multitudine Tyrii abundarent, missa in Africam juventute, Vticam condidere.* Itaque de antiquitate gloriabatur non parum; quin & eo nomine Carthagini præferebatur. Silius Italicus lib. III.

Proxima Sidoniis Vtica est effusa maniplis,
Prisca sitn, Veterisque ante arces condita Byrsæ.

Aristoteles in libro mirabilium: τῆς δὲ Λιβύης ἐν Ἰτύκῃ καλουμένῃ, ἣ κεῖται μὲν ὡς λέγουσιν, ἐν τοῦ κόλπου τοῦ μεταξὺ Ἑρμαίας καὶ τῆς ἵππου ἄκρας, ἐπέκεινα δὲ Καρχηδόνος ὡς σταδίους διακοσίους· ἣ καὶ πρότερον κτισθῆναι λέγεται αὐτῆς τῆς Καρχηδόνος ἔτεσι διακοσίοις ὀγδοήκοντα ἑπτὰ, ὡς ἀναγέγραπται ἐν ταῖς Φοινικικαῖς Ἱστορίαις. Id est: *In Libyæ Vtica, quam vocant, quam in sinu sitam esse ajunt inter Mercurii & Hippi promontoria, ultra Carthaginem stadiis fere ducentis, atque annis CCLXXXVII. ante Carthaginem esse conditam, ut in Phœniciis historiis scriptum legitur.* Vellejus Paterculus circa Codri tempora, qui Sauli fuit æqualis, Tyrios paucis annis post Gades Uticam condidisse refert. Urbi igitur tam vetustæ nomen fecit ipsa antiquitas. Utica enim vel Ityca Punicè עתיק, Itica, id est, prisca dicebatur. *Bochart.* Qui nunc locus à Barbaris Macachares appellatur. *D. Marius Niger*

Cujus,

dedisti; quanto potior esse debeat probis dignitas sine vita, quam vita sine dignitate.

15. Cujus filia minime muliebris animi: quæ cum Bruti viri sui consilium, quod de interficiendo Cæsare ceperat, ea nocte, quam dies teterrimi facti secutus est, cognovisset; egresso cubiculum Bruto, cultellum tonsorium quasi unguium resecandorum causa poposcit, eoque velut forte elapso, se vulneravit: Clamore deinde ancillarum in cubiculum revocatus Brutus, objurgare eam cœpit, quod tonsoris præripuisset officium. Cui secreto Porcia, Non est, inquit, hoc temerarium factum meum; sed in tali statu nostro amoris mei erga te certissimum indicium. Experiri enim volui, si tibi propositum ex sententia parum cessisset, quam æquo animo me ferro essem interemptura.

16. Felicior progenie sua superior Cato, à quo Porciæ fami-

Cujus, &c.] Contigit A. V. DCCIX.

Objurgare.] Id proprie dixit. Nam jurgium est inter amicos & conjunctos.

Porcia.] Hujus, quem supra diximus, Catonis filia, & Bruto, qui Cæsarem interfecit, matrimonio copulata. Hæc postea audita viri morte, cum illi superesse nullo modo constituisset, carbones ardentes conjecit in os, ac devoravit, nulla alia mortis via reperta, quoniam genus omne telorum inde esset amotum: & ita novo genere mortis consumpta est. Hæc Porcia, ut habetur in Vita Catonis, primo Bibuli uxor fuit, ex quo duos suscepit filios. *Oliv.*

Felicior, &c.] Hic, ut Justinus tradit lib. XXXIII. fuit M. Cato Catonis Oratoris filius, qui, cum forte sub Paulo Æmilio bello Macedonico stipendia faceret, die, quo certamen atrox commissum fuerat, inter confertissimos hostes dum fortiter pugnaret, equo delapsus, pedestre prœlium aggreditur: nam cadentem manipulus hostium cum horrido clamore, velut jacentem obtruncaturus, circumsteterat. At ille citus corpore collecto, magnas strages edidit, cum ad unum opprimendum undique hostes convolarent, dum procerum quendam petit, gladius è manu elapsus, in mediam cohortem hostium decidit, ad quem recuperandum, umbone se protegens, inspectante utroque exercitu, inter mucrones se hostium immersit, recollectoque gladio, multis vulneribus exceptis, ad socios cum clamore omnium revertitur. Hujus audaciam cæteri imitati, victoriam peperere; nam hostes postero die supplices ad pacem petendam venerunt. Cicero lib. de Senectute. Ubi Catonem de se loquentem inducit. *Redeo* inquit, *ad me, quartum gero annum & octogesimum. Vellem equidem idem posse gloriari quod Cyrus, sed tantum quo dicere non me quidem his esse viribus, quibus miles bello Punico aut quæstor eodem bello, aut Consul in Hispania fuerim: aut quadriennio post cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M. Attilio Glabrione Consule.* Oliverius. Contigit A. Urb. DXXCV.

Porciæ familiæ.] Porcia gens Plebeia M. Ca-

familiæ principia manarunt. Qui cum ab hoste in acie vehementi periculo peteretur, è vagina gladius ejus elapsus decidit: Quem subjectum prœliantium globo, & undique hostilibus pedibus circumdatum, postquam abesse sibi animadvertit; adeo constanti animo in suam potestatem redegit, ut illum non periculo oppressus rapere, sed metu vacuus sumere videretur. Quo spectaculo attoniti hostes, postero die ad eum supplices pacem petentes venerunt.

17. Togæ quoque fortitudo militaribus operibus inserenda est, quia eandem laudem foro atque castris edita meretur. Cum Ti. Gracchus in tribunatu profusis largitionibus favore populi occupata remp. oppressam teneret; palamque dictitaret, interempto senatu, omnia per plebem agi debere; in ædem Fidei publice convocati Patres con-

M. Catonem, qui Censorinus appellatus est, Tusculo municipio oriundum, auctorem exstitisse, inter Scriptores satis convenit: de quo Cicero II. de Legibus: itemque de genere ac nominibus Porciæ familiæ Agellius libro XIII. Noct. Attic. cap. XVIII. meminitque eodem in lib. cap. XII. Porcii Tribuni pleb. Familias duas habet Liciorum & Catonum. Ex hac duo Reipubl. lumina M. Porcius Cato major & minor, & multi Consulares, ut in Fastis Capitolinis cernes. item Lecca cognomento.

Principia.] Quia primus fuit Porciæ familiæ.

In acie.] Persei Regis, & Pauli Æmilii.

Globo.] Multitudini conglobatæ.

Quo spectaculo attoniti hostes, postero die ad eum supplices pacem petentes venerunt.] Hæc clausula tota rei falsæ est, & absurdæ. A Catone tum admodum juvene, nullum imperium, nullum munus publicum fungente, pacem publicitus petitam? Nunquam factum, nusquam scriptum. Audacior medicina huic loco facienda, ne tam latæ culpæ exemplum sit Exemplaris scriptor. Legitur, *Ad Paullum supplices.* Quod ad historiam est, quia universi Macedones illo biduo, Plutarchus autor, in fidem Paulli Æmilii se permiserunt. *Lipsius.*

Togæ, &c.] Contigit A. V. DCXX.

Cum Tiberius Gracchus.] Hæc superius historia notata est in cap. de Somniis. Refertur autem plenissime ab Appiano, Bellorum Civilium scriptore diligentissimo. Non igitur hoc loco repetenda; quod vero ad rem pertinet, illud satis erit dixisse, Scipionem Nasicam, virum fortissimum, cum videret rempubl. perditum iri, tergiversante Consule Mutio Scævola, atque etiam negante rem armis aut vi gesturum, cæteris quoque torpescentibus, involuta sinistra manu, sublataque dextra, magna voce proclamâsse: *Quicunque Rempubl. vult esse salvam, me sequatur,* & seditiosissimum virum T. Gracchum cum scelerata factione pœnas dare coegisse: nam ferme à triginta Senatoribus occisus est. *Oliv.*

Tiberius Gracchus, profusis largitionibus, favore populi occupato.] Malim, *Aucupato*, patiendi significatu, ut alias notavi. *Lipsius.*

Fidei publice.] Ædem Fides habuit in

conscripti à consule Mucio Scævula, quidnam in tali tempestate faciendum esset, deliberabant: Cunctisque censentibus, ut consul armis rempub. tueretur, Scævula negavit se quidquam vi esse acturum. Tum Scipio Nasica, Quoniam, inquit, consul, dum juris ordinem sequitur, id agit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium corruat; egomet privatus voluntati vestræ me ducem offero: Ac deinde lævam manum apertæ togæ circumdedit, sublataque dextera proclamavit: Qui rempubl. salvam esse volunt, me sequantur: eaque voce, cunctatione bonorum civium discussa, Gracchum cum scelerata factione, quas merebatur pœnas persolvere coëgit.

18. Item cum tribunus plebis Saturnius, & prætor Glaucia, & Equitius designatus Trib. plebis, maximos in civitate nostra seditionum motus excitassent, nec quisquam

in Capitolio, auctore Plinio 35. Natur. Histor. Vicinam eam esse Jovi in Capitolio ait Cicero Offic. III, & II. de Natur. Deor. Ab Attilio Calatino consecratam ait Festus. Plutarchus vero & Dionysius primum à Numa Pompilio ipsi templum erectum volunt, quibus ego me lubenter adjunxerim. Huic aliquando ollam auro plenam commissam & creditam ab Euclione legitur in Aulularia Plauti. Velamen, quo fidei simulacrum obtegi solebat, album fuisse constat. Unde canam fidem appellasse videtur nonnullis Maro, Album, inquam, id fuit sinceritatis indicio. Abesse enim ab ea debet fucus atque fallacia. Neque ulla ratione candor ejus obliterandus. Symbolum ejus semper fere, & ubique fuit manus dextra, quam ad rem confirmandam multæ faciunt auctoritates. Inde namque illud Maronis:

—— *En dextra, fidesque.*

Item:

Dat dextram, atque animum præsenti pignore firmat.

Tacitus: *Iuravere amici, dextram moventis contingentes.* Gemistius Plethon libro II. de rebus Græciæ: *Persarum Rex Mentorem, quod dexteram dedisset (maxima enim hac apud Persas fides) conservavit.*

Qui Rempublicam salvam.] Hanc formulam in evocatione militum subitariorum usurpatam fuisse scribit Isidorus lib. IX. cap. 3. Lege Appianum libro I. de Bello Civili. Locus præterea Valerii non sincerus mihi videtur. Nam quid illa sibi volunt? *Ac deinde lævam manum apertæ togæ circumdedit.* Appianus diserte scribit, laciniam togæ in humerum & caput rejecisse. Laboro, ut emendem: *Ac deinde læva humerum parte togæ circumdedit.* Nam & in libro Danielis expresse scriptum erat, *Parte togæ.* Sed & Servius mirifice ad meam emendationem facit, dum ita ad V. Æneid. scribit: *Cincti*, inquit, *ritu Gabino, id est, togæ parte capitis velati, parte succincta.* Coler.

Item cum, &c.] Contigit A. V. DCLIII.

Equitius.] Qui se Tiberii Gracchi filium faciebat.

Æmi-

quam se populo concitato opponeret: Primum M. Æmilius Scaurus C. Marium consulatum sextum gerentem hortatus est, ut libertatem legesque manu defenderet: protinusque arma sibi afferri jussit: Quibus allatis, ultima senectute confectum & pene dilapsum corpus induit, spiculoque innixus ante fores Curiæ constitit, ac parvulis extremi spiritus reliquiis, ne resp. exspiraret, effecit: Præstantia enim animi sui senatum & equestrem ordinem ad vindictam exigendam impulit.

19. Sed ut superius armorum & togæ; ita tunc etiam siderum clarum decus Divum Julium, certissimam veræ virtutis effigiem repræsentemus. Cum innumerabili multitudine, & feroci impetu Nerviorum inclinari aciem suam

Æmilius Scaurus.] Fuit autem Æmilius Scaurus, teste Sallustio, vir nobilis, factiosus, avidus potentiæ, honoris, divitiarum, cæterum vitia sua callide occultans.

Spiculoque.] Id est, telo acuti ferri.

Spiculoque.] Est lancea brevis teli, erat autem, ut Veget. ait, telum missile, cujus ferrum triangulum, unciarum novem, hastile pedum quinque & semis.

Curiæ.] Varro his verbis de iis loquitur: *Curiæ duorum generum sunt: nam & ubi curarent sacerdotes res divinas, curiæ dictæ, & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia, quam primus Rex Hostilius ædificavit.* Hæc ille. Notandum autem quod Senatus semper in locis sacratis cogeretur.

Sed ut armorum.] Hæc historia in ipsis Cæsaris commentariis habetur.

Sed ut, &c.] Contigit A. V. DCXCVI.

Siderum.] Quod in sidus translatum Romani esse credebant, propterea quod cum Augustus funebres illi ludos faceret, medio die stella visa est, quam Cæsaris esse credidere. Unde Virgilius:

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum, Astrum quo segetes gauderent. Oliv.

Divum.] Id est inter Deos relatum.

Nerviorum impetum.] Nervii sunt Galliæ Transalpinæ, & Germaniæ populi, qui nunc Maguntinenses dicuntur, &c, teste Plutarcho, densissimas incolunt sylvas, qui in profundissimo nemore filiis & supellectili collocatis, ex sexaginta milibus ad quingentorum numerum pervenerunt, & ex patritiis, qui sexingenti numero erant, tres superfuere incolumes. Animis adeo obstinatis, & perseverantibus pugnam sustinuerunt, ut exercitum pene in fugam coëgerint: nam verso in fugam equitatu, septimam & duodecimam legiones circumvenere, & universos centutiones trucidarunt. Cæsar ubi vidit territos suos cedere, & aciem inclinari, scutum militi cuidam segnius timidiusque pugnanti detraxit, eoque tectus, in confertissimos hostes se contulit, ibique fortiter pugnans, exercitum pene labentem restituit, ingentique victoria potitus est. Ex hac tanta Nerviorum pertinacia, qui sibi murum ex cadaveribus fecerant, natum est proverbium, Romanorum perseverantia Nerviorum tandem vicit pervicaciam. *Oliv.*

Nerviorum.] Quos Tornacenses, seu Tornatenses quidam dici putant. Ita & Beatus Rhenanus existimat. Alii aliter.

suam videret; timidius pugnanti militi scutum detraxit, eoque tectus acerrime præliari cœpit. Quo facto fortitudinem per totum exercitum diffudit, labentemque belli fortunam divino animi ardore restituit. Idem alio prœlio legionis Martiæ aquiliferum ineundæ fugæ gratia jam conversum, faucibus comprehensum, in contrariam partem detraxit, dexteramque ad hostem tendens, Quorsum tu, inquit, abis? illic sunt cum quibus dimicamus: & manibus quidem unum militem, adhortatione verò tam acri omnium legionum trepidationem correxit, vincique paratas, vincere docuit.

20. Cæterum ut humanæ virtutis actum exequamur: cum

Idem, &c.] Hoc contigit alio prœlio, quod in Africa gessit contra Scipionem Magni Pompeii socerum, de quo supra dictum est. *Oliv.*

Legionis Martiæ.] Sic illi legioni nomen imposuerat.

Aquiliferum.] Aquilifer, id est, signifer. Signum enim legionis Aquila, nec nisi unius una, nec Socii quidem, cùm in aliis pares, eam habuerunt. Et quia hæc præcipui imperii signum, subjungi sub eam Socios voluerunt, & Auxilia, non seorsum habere. Itaque per ipsas Aquilas numerabant Legiones. Aquilæ origo variè petitur. A Jove alii, qui hanc insigne militiæ habuerit. Quidam à Trojanis. Fortè Romani repererunt à se, aut vicinorum exemplo. Sane rapacium aliquot animalium effigies assumi & præferri bello convenit, & variè olim fecerunt Romani. Nec enim solam Aquilam prisci illi, sed plura ejusmodi animalia prætulerunt, nata in pugnas aut raptus, ut Lupos, Minotauros, Equos, Apros, Porcos. Etiam prisci Germani ferarum imagines inter signa habuerunt. Aquilæ verò hæc dignitas etiam apud alias gentes fuit. Persis regale hoc signum. Forma Romanæ Aquilæ: Pinnas extendens summæ hastæ insistebat, ex auro vel argento, & fulmen sæpe unguibus tenebat, quasi jaculatura. Sed nec corpus ipsum Aquilæ magnum. Cum in hibernis esset Aquila, in sacello seu ædicula reposita, atque inde mota, cùm educenda. Enimvero & olim Romæ signa in templo. Et sane reposita ea in ærario, templo Saturni, religionis causa, & custodiæ, quia pecunia ibi publica & argentum. Defigi etiam in terram solebat, etiam in ipsa pugna, cum ea in loco staret, nec impelleretur hostis. Sed & in castris defixæ stabant Aquilæ: ac inter prodigia erat, cum in hostem eundum esset, non potuisse evelli. Olim quidem ipsa hasta ita solo infixa: at postea (ad custodiam, an ad delicias?) non ipsa hasta, ne macularetur aut absumeretur; sed loculi aut thecæ ferreæ in terram defixæ, & in eas immissa ima hastæ cuspis. Isti loculi ferrei quadrati, in acutum desinentes, introrsum vacui efformabantur. *Lipsius.*

Cæterum ut humanæ virtutis actum.] More suo Valerius dissentit à Livio in hac Historia. Nam Livius Decade Secundi Punici Belli dicit: *post Cannensem cladem cum multæ civitates à Romanis defecissent, in primis Capuanam parvum Romani imperii vinculum & columen descivit, ad quam recuperandam*

cum

cum Annibal Capuam, in qua Romanus exercitus erat; obsideret, Vibius Acceus Pelignæ cohortis præfectus, vexillum trans Pœnicum vallum projecit: se ipsum, suosque commilitones, (si eo hostes potiti essent) execratus: & ad id petendum subsequente cohorte primus impetum fecit: Quod ut Valerius Flaccus tribunus tertiæ legionis aspexit, conversus ad suos, Spectatores, inquit, ut video, alienæ

cum suas omnes Romani vires intendissent, nec minori animo defenderetur à Pœnis, longo bello, & obsidione oppressi famem sentiebant propter depopulatos agros, prohibitamque sementem. Hanno dux Carthaginiensis ab Hannibale missus, qui operam daret, ut frumenti copia fieret Campanis, haud procul à Benevento castra posuerat; quem cum Fuvius Consul Romanus, cui illa provincia evenerat, per exploratores accepisset, frumentatum cum parte exercitus esse profectum, castra hostium cum expeditis militibus paulo ante lucem adoritur, tantumque pavoris injecit, ut si in plano castra posita fuissent, primo impetu capi potuissent; sed eos altitudo loci, & munimenta defenderunt. Prima luce atrox prœlium fuit, nec vallo modo tutabantur se Pœni, sed detrudebant quoque per ardua nitentes hostes. Vicit tamen pertinax virtus: nam Romanus Imperator ab incœpto desistere constituerat, quod sine militum suorum pernicie magna id obtineri non posse videret, jamque receptui canere jusserat, quum clamor militum aspernantium tam segne imperium, disjecit ejus consilia. Proxima portæ hostium erat cohors Peligna, cujus præfectus Vibius Acceus vexillum trans vallum hostium trajecit, execratus inde seque, cohortemque, si ejus vexilli hostes potiti essent, princeps ipse per vallum fossamque in castra hostium irrupit cum tota cohorte. Hunc deinde secutus est Valerius Flaccus, tertiæ legionis tribunus, cujus imitatione accensus T. Pedanus Centurio, vexillum è signiferi manibus ereptum, intra vallum conjecit, dicens: Et signum, & hic Centurio jam intra castra hostium erit. Quicunque me salvum, & vexillum esse voluerit, subsequetur. Nec retrectarunt ejus manipulares tam gloriosum certamen. Castra virtute horum capta, & direpta sunt, magnaque cædes facta: nam supra sex milia hostium cæsa, supra septem milia capta, cum alia ingenti præda. Oliv. *Humanæ virtutis.*] Nam superiora duo Julii exempla divinæ vult esse virtutis. *Badius.* Contigit A. V. DXLI.

Annibal Capuam.] Imo Romani Capuam obsessuri erant absente Annibale. Livius lib. XXV. *Corradus.*

Capuam.] Capua urbs Campaniæ, de qua alibi.

Pelignæ cohortis.] Pelignum oppidum Latinum est, à quo Peligna cohors dicta, qui socii Romanorum, in eorum venerant auxilium. *Oliv.*

Execratus.] *Execrari*, est dira quædam & imprecatoria verba sibi indicere, atque caput suum devovere, si fallat.

Tertiæ legionis.] Communis agnominatio Legionum à numero fuit, idque discretionis causa, ut diceretur Prima, Secunda, Tertia, &c. Id autem ab ordine temporis & delectus, quo conscriptæ. Sed fuerunt & alia passim Legionum cognomina. Ab Imperatoribus Augusta, Claudia, Flavia. A locis hibernorum, ut Gallica, Cyrenaica, Scythica, Macedonica, Ægyptiaca, Germanica, Italica, &c. A Diis cultis, Apollinaris, Minervia. Ab armorum præstantia, Ferrata, quæ tota è ferro. A loco, Fretensis, freto assita. Ab insigni forte scutorum, Fulminatrix. Item, Victrix, Gemina, Valens, Adjutrix, Pia, Fidelis, Felix, &c. *Lipsius.*

næ virtutis huc venimus: ſed abſit hoc dedecus à ſanguine noſtro, ut Romani gloria cedere Latinis velimus. Ego certe aut ſpecioſam optavi mortem, aut felicem audaciæ exitum: Vel ſolus igitur præcurrere paratus ſum. His auditis, Pedanius Centurio convulſum ſignum dextra retinens: Jam hoc, inquit, intra hoſtile vallum mecum erit: proinde ſequantur, qui id capi nolunt: & cum eo in caſtra Pœnorum irrupit, totamque ſecum traxit legionem. Ita trium virorum fortis temeritas, Annibalem paulo ante ſpe ſua Capuæ potitorem, ne caſtrorum quidem ſuorum potentem eſſe paſſa eſt.

21. Quorum virtuti nihil cedit Q. Cotius, qui propter fortitudinem Achilles cognominatus eſt. Nam ut reliqua ejus opera non exequar, abunde tamen duobus factis, quæ relaturus ſum, quantus bellator fuerit, cognoſcetur. Q. Metello conſule legatus in Hiſpaniam profectus, Celtibericum ſub eo bellum gerens, poſtquam cognovit à quodam gentis hujus juvene, ſe ad dimicandum provocari: erat autem illi forte prandendi gratia menſa poſita: relicta ea, arma ſua extra vallum deferri, equumque clam educi juſſit, ne à Metello impediretur: Et illum Celtiberum inſolentiſſime obequitantem conſectatus interemit, detractaſque corpori ejus exuvias, ovans lætitia in caſtra retulit. Idem Pireſium nobilitate ac virtute Celtiberos omnes præſtantem, cum ab eo in certamen pugnæ devocatus eſſet, ſuccumbere ſibi coëgit. Nec erubuit flagrantiſſimi pectoris juvenis gladium ei ſuum & ſagulum utroque

Convulſum ſignum.] Scilicet è terra, in qua fixum fuerat.

Caſtrorum ſuorum.] Quod illis exutus, & in fugam verſus eſt.

Quorum, &c.] Contigit A. V. DCXI.

Achilles cognominatus.] Hoc tamen cognomen Agellius L. Sicinnio Dentato tributum ſcribit lib. II, cap. II. Et Feſtus in voce Obſidionalis. *Coler.*

Celtiberos.] Celtæ cum ad Iberum conſediſſent, Celtiberi dicti ſunt. Unde Lucanus:

—— *Profugique à gente vetuſta*
Gallorum Celtæ miſcentes nomen Iberi.

Sagulum.] Veſtis militaris variis coloribus contexta. Virgilius:

Virgatis lucent ſagulis. ——

Ille

que exercitu spectante tradere. Ille vero etiam petiit, ut hospitii jure inter se juncti essent, quando inter Romanos & Celtiberos pax foret restituta.

22. Ne C. Atilium quidem præterire possumus, qui cum decimæ legionis miles pro C. Cæsaris partibus maritima pugna prœliaretur, abscissa dextra, quam Massiliensium navi injecerat, læva puppim apprehendit: nec ante dimicare destitit quam captam profundo mergeret: Quod factum parum justa notitia patet. At Cynægyrum Atheniensem simili pertinacia in consectandis hostibus usum, ver-

Ille vero.] Videlicet Cotius, aut forte idem Piresius, petiit etiam, ut essent juncti inter se jure hospitii, quando pax esset constituta inter Celtiberos & Romanos. *Badius.*

Ne C. Atilium, &c.] Ita lego ex V.C. *Non C. Acilium.* Ita etiam nominatur à Plutarcho & Suetonio. *Pighius.* *Nec Atilium quidem.*] Conflato jam Civili Bello, Cæsar, cum Massiliam venisset, objectæ sunt ei portæ: nam Massilienses erga Rempubl. in fide & officio fuerunt, Cæsarem vero contra Rempubl. arma sumpsisse credebant: quare iratus Cæsar, classem eo direxit, ubi commissa navali pugna, Atilius decimæ legionis miles, cum Massiliensium navem apprehendisset dextra, ea truncatus à nautis, læva puppim apprehendit; nec prius destitit, quam navem illam profundo submersit. Suetonius in Vita Cæsaris: *Atilius navali ad Massiliam prælio, injecta in puppem hostium dextra, abscissa, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exemplum imitatus, transilivit in navem umbone obvios agens.* Oliver.

Cæsaris partibus.] Scilicet contra Pompeium.

Parum justa notitia.] Quia non adhibita fuit eloquentia, quæ illi præclaro facinori conveniret. At vero Græci in laudando Cynægirum omnem dicendi copiam, & ornatum adhibuere. *Oliv.* *Parum justa.*] Id est, non satis ampla, vel quia Scriptores silentio prætereierunt, Lucanus tamen meminit, vel quia non est verisimile unum hominem, & eum altera manu captum, navim tantam submersisse, nisi forte prius convulsam dicamus, & per unius infestationem non potuisse succurri rimas obstruendo. *Badius.* *Parum justa notitia.*] Suetonius quoque cum alios auctores non haberet, sumsit ex Valerio nostro; quod inde colligo, quia idem exemplum cum Cynægiri Atheniensis confert, de quo præter Herodotum & Justinum, lege Ammianum lib. XXVI. qui & Callimachum nominatum fuisse scribit. *Colerus.*

At Cynægirum.] Hoc gestum est bello Persico, quod Athenienses adversus Darium Persarum Regem gesserunt, de quo Justinus lib. II. *Cynægiri quoque militis,* inquit, *Atheniensis gloria, magnis Scriptorum laudibus celebrata est, qui post prælii innumeras cædes, cum fugientes hostes ad naves egisset, onustam navem dextra manu tenuit, nec prius dimisit, quam manum amitteret; tum quoque amputata dextra manu, navem sinistra comprehendit; quam & ipsam cum amisisset, ad postremum morsu navem detinuit. Tantam in eo virtutem fuisse dicunt, ut non tot cædibus fatigatus, non ambabus manibus amissis victus, ad postremum truncus, & veluti rabida fera dentibus dimicaverit.* Oliv.

verbosa laudum suarum cantu Græcia, omnium seculorum memoriæ literarum præconio inculcat.

23. Classicam Atilii gloriam terrestri laude M. Cæsius Scæva ejusdem imperatoris centurio subsecutus est. Cum enim pro castello, cui præpositus erat, dimicaret, Cneique Pompeji præfectus jussu ejus, summo studio & magno militum numero ad id capiendum mitteretur; omnes qui propius accesserant, interemit: ac sine ullo regressu pedes pu-

Classicam Atilii.] Hoc Bello Civili gestum est, quod inter Cæsarem fuit atque Pompeium, juxta Dyrrhachium: nam cum Cæsar ad expugnandam arcem Dyrrhachii, ubi commeatum omnem & belli apparatum Pompeius reposuerat, exercitum duxisset, Pompeius breviori itinere per mare navigavit, quo Cæsarem, si fieri posset, celeritate præveniret. Quod ubi vidit ex voto sibi non cessisse, (nam Cæsar paulo ante illius adventum sedes occupaverat) locum, qui dicitur Petra, haud procul à mœnibus Dyrrachii positum cepit: ibique castra locavit. Erat autem locus ille sic navigationi opportunus, ut ex tota Asia, & regionibus, quas Pompeius tenetet, commeatus eo facile comportari possent. Hunc igitur locum Cæsar munitionibus undique claudere cœpit, ut obsidione Pompeius, & fame premeretur, quod parum sibi profuit. Nam cum locus ille, ut dixi, ad commeatum ex multis partibus recipiendum esset accommodatus, majori ferme inopia obsidentes, quam obsessi laborabant. Pompeius tamen tantam indignitatem ferre non potuit, ut qui numero militum superior esset, obsideri se pateretur: inde ergo erumpere statuit cum exercitu: quod cum fecisset ea parte, qua erat castellum, quod à Scæva fortissimo viro cum præsidio tenebatur, statuit id expugnare castellum, quod tanta pertinacia, & fortitudine, cum aliorum militum, tum in primis Scævæ centurionis defensum fuisse constat; ut in castello nemo fuerit omnino militum, qui non vulneraretur, quatuorque ex una cohorte Centuriones oculos amiserint, & cum laboris sui periculique testimonium afferre vellent, millia sagittarum circiter triginta in castellum conjecta Cæsari renuntiaverunt, scutoque ad eum relato Scævæ Centurionis, inventa sunt in eo ducenta triginta: quem Cæsar, ut erat de se meritus, & de Republica, donavit millibus ducentis æris, atque ab octavis ordinibus, ad primipilum se traducere pronuntiavit: ejus enim opera castellum conservatum esse ex magna parte constabat. Cohortem postea duplici stipendio frumentoque, & aliis militaribus donis amplissime donavit. De hoc Scæva Suetonius in Vita Cæsaris: *Scæva* inquit, *excusso oculo transfixus femore & humero centum & viginti ictibus scuto perforato custodiam portæ commissi castelli retinuit.* Lucanus de hoc multa libro sexto. *Oliv.*

M. Scæva.] In Campensi, aliisque MSS. libris centurionis hujus nomen plene exprimitur, *M. Cæsius Scæva.* Atque ita in Suetonio restituendum, ubi *Cassius Scæva* legitur. In Appiano item Alexandrino *Minucius Scæva*, non minus mendose. Quo nominum errore insuper accidisse suspicor, ut istic de duobus, uno Scæva, & altero Minucio hæc historia scribi videatur, quam uno consensu Cæsar, Lucanus, Suetonius, ac Valerius uni adscribunt. *Pigh.*

Mitteretur.] Idem liber, *Niteretur.* Quod omnibus modis amplector. *Col.*

Stra-

pugnans, super ingentem stragem, quam ipse fecerat, corruit. Cujus capite, humero, femore saucii, & oculo eruto cæci, scutum centum & viginti ictibus perfossum apparuit. Tales in castris Divi Julii disciplina milites aluit, quorum alter dextera, alter oculo amisso hostibus inhæsit: ille post hanc jacturam victor, hic ne hac quidem jactura victus.

Tuum vero Scæva inexuperabilem spiritum in utraque parte

Stragem.] Scil. cadaverum.

Cujus capite, humero, femore saucii, oculo eruto cæci scutum 120. *ictibus perfossum apparuit.*] Non simplici menda contaminatus est locus. At nullus auctorum, qui hujus rei mentionem faciunt, in eo prœlio periisse Scævam scribunt, quod tamen ex Valerii verbis colligere est. Lucanus quidem labore ac vulneribus defectum, ac exanguem à commilitonibus pugna elatum canit, cum à Cæsare subsidium castello periclitanti mitteret:

——— *Nam sanguine fuso*
Vires pugna dabat, labentem turba suorum
Excipit, ac humeris defectum imponere gaudet.

Plutarchus item suorum amplexibus tuto relatum dicit. Suetonius custodiam portæ commissi castelli retinuisse; Cæsar ejus opera castellum magna ex parte conservatum, ideoque virtutis ergo Scævam primipilatu milibusque æris ducentis donatum refert. Atqui Valerius ipsum corruisse, corpusque ejus vulneribus multis saucium apparuisse ait, ut vulgata sonant exemplaria; sed in MSS. omnibus dictio, (*corpus*) omittitur, quæ profecto videtur è Glossis insuta. Nam in Susiano, Pulmanniano ac Wincheliano legimus ita, *Cujus capite, humero, femore saucio, oculo eruto, scutum, &c.* Item in aliis similiter; nisi quod *saucium* in his habetur, atque in Cauchiano *cæsum*, pro *scutum*; in Atrebatensi, *sectum*; in Campensi vero, *secutum*. Ex qua quidem varietate colligo, duo vocabula istic perperam in unum contracta librariis reliqua etiam mutandi occasionem dedisse, omnemque textum corrumpendi. Nam qui *cæsum*, vel *sectum*, in Codicibus repererunt, *saucium* antea quoque legendum esse, atque *corpus* subintelligi, vel desiderari existimarunt. Nobis autem pro *cæsum*, *sectum* vel *secutum*, legi debere videtur, *cæci scutum*, totamque sententiam ità restituendam esse, salvo tamen aliorum meliore judicio, opinamur: *Cujus capite, humero, femore saucii, & oculo eruto cæci, scutum centum & viginti ictibus perfossum apparuit.* Etenim hæc iisdem pene verbis, aut certe eadem omnino sententia Suetonius refert, qui duo hæc fortitudinis rara exempla de Scæva & Atilio videtur ex nostro desumsisse Valerio? *Nec mirum* (inquit) *si quis singulorum facta respiciat, vel Cassii Scævæ centurionis, vel C. Atilii militis, ne de pluribus referam, Scæva excusso oculo, transfixo femore & humero, centum & viginti ictibus scuto perforato, custodiam commissi castelli retinuit. Atilius navali ad Massiliam prælio injecta in puppem hostium dextra & abscissa, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exemplum imitatus, transiluit in navem, umbone obvios agens.* Hæc Suetonius. *Pighius. Femore saucii.*] Pighius sanavit locum, sed non persanavit. Mihi omnino proba lectio, quæ liber Danielis, *cujus capite, humero, femore saucio, oculo eruto scutum.* Non debuit Pighius τὸ *cæci* Valerio oggerere. *Coler.*

Iactura.] Id est, amissione oculi victus.

Tuum vero, &c.] Cum Cæsar non satis

parte rerum naturæ, qua admiratione prosequar, nescio: quoniam excellenti virtute dubium reliquisti, inter undasne pugnam fortiorem edideris, an in terra vocem emiseris. Bello namque, quo C. Cæsar non contentus opera sua Oceani claudere littoribus, Britannicæ insulæ cœlestes injecit manus, cum quatuor commilitonibus rate transvectus, in scopulum vicinum insulæ, quam hostium ingentes copiæ obtinebant; postquam æstus regressu suo spacium, quo scopulus & insula dividebantur, in vadum transitu facile redegit, ingenti multitudine barbarorum affluente, ceteris rate ad littus regressis; solus immobilem stationis gradum retinens, undique ruentibus telis, & ab omni parte acri

tis haberet, præscripsisse omnem occidentalem partem, In Britanniam, quæ alter orbis traditur à Poëtis, trajicere voluit: & cum forte expectaret, ut æstus decurreret, & vadum relinqueretur, ut sui transire possent, Scæva cum quatuor militibus in scopulum nave trajecit. Britanni eos aggrediuntur, solus hic Scæva telis, quæ satis essent quinque militibus, tota die pugnam sustinuit. Laudat ergo Scævam, quod fortiter in navi fecerit, & veniam petierit à Cæsare, quod non fortiter pugnasset, sicut forte voluisset Imperator, cum tamen supra humanas vires pugnaverit. *Oliv.* *Tuum vero, &c.*] Adducit hic autor aut tertium, quod potius dicam, militem Cæsarianum, aut eundem Scævam, qui priusquam ad Dyrrachium caderet, egregium edidit in Britannia facinus. *Bad.* *Tuum vero Scæva inexuperabilem spiritum.*] Vulgo, *Scævola.* Mendose rursus, nam in M S S. omnibus, *Scæva*, vocatur, videturque de eodem adhuc loqui Valerius, quem Lucanus scribit in Galliis sub Cæsare ex gregaria militia ad centurionatum multo sanguine promotum fuisse:

Scæva viro nomen, castrorum in plebe merebat
Ante feras Rhodani gentes; ibi sanguine multo
Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.

Et Plutarchus ipsum militem Cæsaris in Britannia centuriones ab hostibus in palude oppressos servasse refert, ἐν δὲ Βρεττανίᾳ τῶν πολεμίων εἰς τόπον ἑλώδη καὶ ὕδατος ἐμπεσοῦσι τοῖς πρώτοις, ταξιάρχαις ἐπιθεμένων, στρατιώτης Καίσαρος, αὐτοῦ τὴν μάχην ἐφορῶντος, ὠσάμενος εἰς μέσους, &c. Quæ eadem Valerius, hoc loco. Non igitur hæc exempla diversorum sunt, ut vulgati volunt Codices. *Pighius.*

Parte rerum.] Scilicet in mari, & in terra, quæ duo sunt præcipua elementa, in quibus rerum natura consistit: nam vocem, qua usus est ad Cæsarem in terra, virtuti comparat, qua usus est in mari. *Oliv.*

Britannicæ insulæ.] Quæ Angliam & Scotiam continet, atque est insula totius Europæ maxima, quam Julius Cæsar summa virtute primus ingressus. Vide Cæsarem de Bello Gallico lib. v.

Ceteris.] Id est, commilitonibus, qui quatuor erant, regressis, rate ad littus. *Badius.*

Quin-

acri studio ad te invadendum nitentibus, quinque militum diurno prœlio suffectura pila, una dextra, hostium corporibus adegisti: Ad ultimum destricto gladio audacissimum quemque modo umbonis impulsu, modo mucronis ictu depellens, hinc Romanis, illinc Britannicis oculis incredibili, dum cernereris, spectaculo fuisti. Postquam deinde ira ac pudor cuncta conari fessos coëgit, tragula femur trajectus, saxique pondere ora contusus, galea jam ictibus discussa, & scuto crebris foraminibus absumpto, profundo te credidisti; ac duabus loricis onustus, inter undas, quas hostili cruore infeceras, enatasti: Visoque imperatore armis non amissis, sed bene impensis, cum laudem mereretis,

Quinque militum, &c.] Tela quæ quinque militibus sufficere potuissent, si à mane usque ad vesperum dimicassent. *Oliv.* *Quinque militum.*] Tot enim ascenderant in scopulum ab hoste tuendum, sed quatuor abierant, relictis manenti telis. Unde unus quinque militum munus obiens, quinque militum adegit in corpora hostium pila. *Badius.*

Vmbonis.] Umbo proprie umbilicus, hoc est, media pars scuti.

Ira ac pudor.] Ira quod vinceretur ab uno. Pudor, quod unus tantæ multitudinis impetum sustineret. *Oliv.*

Tragula.] *Tragula* dicta quod scuto infixa trahatur. Hispani ea usi apud Livium: sed & Galli apud Cæsarem. Usi & Romani. Validum fuit telum, hamatum, forte ob etymon illud à trahendo. Hoc telo Cotta tam validam plagam inferebat, ut percussum per loricam, per latera transfigeret, & velut clavo terræ affigeret. Vegetius *Tragularios* vocat, qui ad manuballistas vel arcuballistas sagittas dirigebant. *Lipsius.*

Galea.] Galearum forma hæc: Antrorsum apertæ, & ferri aliqua eminentia, sed repandi; unde & Silæ dictæ Festo. Ad latus & malas usque Bucculæ, sic dictæ, quod buccas tegant. Unde Buccularii, qui has parant, conficiuntque. Sidonius *Flexiles laminas* vocat, sic aptas, ut penderent à casside, & flecterentur. Ab imis bucculis lora, quibus stringerentur ad guttur & firmarentur: Suidas ὀχεῖς vocat, Vincula Sidonius. Veteres clausas, & vultui appressas undique galeas (more nostrorum Equitum) vix habuerunt. Hinc illa vox Cæsaris in acie Pharsalica: *Miles, faciem feri*, quæ scilicet, nisi à scuti objectu, nuda. In galeis habebant Cristas, in quibus mira & propria quædam superbia, an lascivia Romanorum, & valde sibi in iis placebant. *Lipsius.*

Loricis.] Id est, integumentis, quæ ex loris olim fieri solebant. Plerique militum non habebant loricas hamatas, sed partem æris aut ferri procusam, quæ summum pectus tegeret: nam ima ventris satis scutum muniebat. Fuit adsimile quiddam hodierno pectorali, sed minus longum, & æquabiliter quadrum. Et vocabant Pectorale, à re & usu, quod pectori tegendo. De corio etiam crudo Pectoralia faciebant, & è ferro. Hoc genus appellat Polyænus ἡμιθωράκια, *Semiloricas*. Pausanias veterum & Homericas loricas describens: *Duæ*, inquit, *erant æreæ partes, illa quidem pectori, & iis, quæ circa ventrem, apta, hæc ut dorso tegmen esset.* Vocabant

ris, veniam petiisti. Magnus prœlio, sed major disciplinæ militaris memoria: itaque ab optimo virtutis æstimatore, cum facta, tum etiam verba tua, centurionatus honore donata sunt.

24. Sed quod ad prœliatorum excellentem fortitudinem attinet, merito L. Sicinii Dentati commemoratio omnia Romana exempla finierit: cujus opera honoresque operum ultra fidem veri excedere judicari possent; nisi ea certi auctores, inter quos M. Varro, monimentis suis testata esse voluissent: Quem centies & vigesies in aciem descendisse tradunt, eo robore animi, atque corporis utentem, ut majorem semper victoriæ partem traxisse videretur. Sex & XXX. spolia ex hoste retulisse, quorum in numero octo fuisse, cum quibus inspectante utroque exercitu ex provocatione dimicasset, XIV. cives ex media morte raptos servasse, quinque & XL. vulnera pectore excepisse, tergo cicatricibus vacuo. Novem triumphales imperatorum

cabant Gyala, sive Cava & incurva à forma. Illam antrorsus, hanc retrorsum inducebant, deinde fibula utramque jungebant. Ecce adsimiles, aut ipsas nostras loricas hodiernas. Fibulæ item in latere utroque loricas istas jungebant. *Lipsius.*

Sed, &c.] Contigit A.V. CCXCIX.

Certi autores.] Scribitur hoc à M. Varrone linguæ Latinæ teste certissimo. Similiter ab Aulo Gellio viro gravissimo. Pari ratione à Solino, qui de hoc sic breviter tradit: *Prævaluisse fortitudine apud Roman. L. Sicinium Dentatum, titulorum numerus ostendit.* Tribunus hic plebis fuit, non multo post exactos Reges, Sp. Tarpeio, A. Haterio Coss. Idem ex provocatione victor octies, ac quadragesies quinquies adversas habuit cicatrices, in tergo nullam notam: spolia ex hoste tricies quater cepit; in phaleris, hastis, pilis, armillis, coronis trecenta duodecim dona meruit: novem Imperatores, qui opera ejus vicerant, triumphantes prosecutus est. Hunc ob fortitudinem Achillem tradunt fuisse nominatum. Dionysius quoque Halicarnassæus multa de hoc viro tradit, quæ longum esset recensere. Idem etiam facit Plinius de Nat. Hist. lib. XXII. cap. 5.

Centies & vigesies.] Ita Appianus quoque. Majorem numerum apud Cæsarem & Plutarchum legisse me recordor. Florus quoque libro quarto numerum Valerianum adserit. *Colerus.*

Vigesies.] Lib. Danielis *vicies.* Et ita Plinius lib. IV, cap. I. & lib. VIII, c. 28. Iterum lib. XXII, cap. 5. Agell. lib. II, c. 2. Dionysius l. X. apud quem male scriptum Σίκκιος pro Σικίνιος. *Col.* Est tamen & Siccia gens apud Roman.

Traxisse, &c.] Quasi major pars victoriæ ejus esset.

Tergo.] Unde nunquam terga vertisse hosti probabatur.

rum currus secutum, totius civitatis oculos in se numerosa donorum pompa convertentem. Præferebantur enim aureæ coronæ octo: civicæ XIIII. murales tres: obsidionalis una: torques CLXXXIII. armillæ CLX. hastæ XVIII. pha-

Totius civitatis.] Ut magis in L. Dentatum, quam in imperatorem oculos conjicerent.

Pompa.] Ordine sequentium, in quo etiam victoriarum insignia præferebantur..

Coronæ.] Solebant Imperatores parta victoria suggestum, aut tribunal conscendere, & convocato exercitu, pro concione milites laudare ac gratias agere. Sallustius Jugurth. Tacitus secundo Annalium, Livius lib. VII. Etiam nominatim, si quorum singularem in prælio virtutem animadverterant, prædicare, testem habeo Plutarchum in Coriolano, Livium lib. x. extremo, Ammianum lib. XXIV. Laudibus enim non minus, quam præmiis animi militum gaudent, ut scribit Livius lib. II. Sæpe tamen satis non fuit laudasse, prædicationi enim adjungebant varia dona. Distribuebant autem imprimis coronas, quas varias fuisse scimus ex Ciceronis Verrinis, Tertulliano de corona militis, Livii libro septimo, Polybii libro sexto, Zonaræ lib. II. Suetonii cap. 45. Plutarchi Mario, Plinii lib. VII, c. 28. & lib. XXII, cap. 3. cum aliquot sequentibus. De iis Agellius (ita enim A. Gellium nunc vocant) *Militares*, inquit, *coronæ multifariæ sunt, quarum quæ nobilissimæ sunt, has ferme esse accepimus, triumphalem, obsidionalem, civicam muralem, castrensem, navalem.* lib. V, Noct. Att. cap. 6. Ubi etiam causæ eorum nominum accurate explicantur, ut & apud alios in symbolis. Novum genus coronarum à Caligula inventum observavi, quas ipse Solis, Lunæ, siderumque specie distinxit, & exploratorias appellavit, Sueton. in ejus vita cap. 42. Etiam torques distribuerunt. Probat Vegetius, & Tacitus secundo Annalium. Adde auxiliares milites à Romanis, aureis torquibus donatos, ac cives non nisi argenteis: coronas tamen aureas, quod magis miremur, cives acceperunt, eam quis primum acceperit, non constat: at A. Posthumium Dictatorem primum eam contulisse certum est. Videndus Plinius lib. XXXIII, cap. 2. Item armillas. Testis Livius libro decimo extremo, Juvenalis satyra ultima, Festus in Armillas. Item phaleras. Testis Suetonius in Augusto, Juvenalis eadem satyra, Solinus cap. 6. Etiam in monumentis suis Romani milites hanc gloriam non spreverunt, ubi dona militiæ accepta enumerata sæpe videmus. Fragmentum unius inscriptionis proponendum putavi:

DONIS. DONATO. AB. DIVO.
TRAIANO. AVG.
TORQVIBVS. ARMILLIS.
PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

De distributione horum donorum memoria quoque in nummis. unus Imp. Cæs. Ner. Trajani optimi repertus est. Item hastas. Testis Pompeius Festus in voce Hasta, & in Optionatus. Item vexilla. Divus Octavianus M. Agrippam in Cilicia post navalem victoriam cæruleo vexillo donavit, Suetonio teste. Eadem de re etiam lapides veteres meminerunt:

DONATO. HASTIS. PVRIS. V.
VEXILLIS. VIII. CORONIS
MVRALIBVS. II. VALLARIBVS. II.

Item corniculos. Livius lib. x. *Equites*, inquit, *omnes ob insignem multis locis operam corniculis, armillisque argenteis donat.* Item vestes. Livius: *data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque & tunicæ, præmia illa tempestate militiæ haud quaquam spernenda.* Stewechius.

Torques CLXXXIII.] Delendus numerus

phaleræ xxv. ornamenta etiam legioni, nedum militi satis multa.

EXTERNA.

I. Ille quoque ex pluribus corporibus in unum magna cum admiratione Calibus cruor confusus est: in quo oppido cum Fulvius Flaccus, propter Campanam perfidiam principes civitatis ante tribunal suum capitali supplicio afficiendos judicaret, literisque à senatu acceptis, finem pœnæ eorum statuere cogeretur, ultro se ei T. Jubellius Taurea Campanus obtulit, & quam potuit clara voce, Quoniam, inquit, Fulvi, cupiditate tanta hauriendi sanguinis nostri teneris, quid cessas in me cruentam securim distrin-

merus centenarius. Sic enim Agellius & reliqui. *Colerus.*

Armillæ.] Ornamenta brachiorum, à tegendis armis, id est, superioribus brachiorum partibus. *Oliver.* *Armillæ* CLX.] Agellius: *Armillis plus centum sexaginta.* Porro ex Varrone hæc sumpserat Valerius, quem & Fulgentius compilavit in libello de prisco sermone. Verba ejus subscribam; *At apud Romanos Varro scribit Sicinium Dentatum centies & vicies pugnasse singulari certamine, cicatrices habuisse adversas quadraginta quinque, post tergum nullam, coronas accepisse* XXVI. *armillas* CXL. *&* *istum primum sacrum fecisse Marti.* Mendosus locus. Lege: *armillas* CLX. De hoc Sicinio exstat breviarium in Antiquitatibus Fabritii. *Colerus.*

Ille quoque.] Campani, ut supra diximus, cum ad Hannibalem defecissent, & Romani deinde civitatem illorum torpescente jam Hannibalis fortuna, in suam potestatem redegissent, Fulvius Flaccus Consul, asperioris ingenii homo, principes civitatis, qui defectionis autores extiterant, Cales & Theanum ducendos curavit, ut de illis supplicium sumeret contra collegæ sui voluntatem, qui rem tantam ad Senatum rejiciendam esse censebat. Ille veritus futurum quod evenit, ut à collega super hac re literæ ad Senatum mitterentur, idque fore sibi impedimentum, quo minus suam in Campanos voluntatem expleret, prævenit ipsum celeritate sua. Nam cum equitatu profectus nocte est Theanum, & de Campanis, qui illic habebantur, sumpto supplicio, properat Cales proficisci, & cum jam producti essent Campani, ut capite mulctarentur, literæ supervenerunt à Senatu, quibus finem exigendæ pœnæ de Campanis statuere cogebatur: quas acceptas, nec resolutas, cum in gremio reposuisset, præconi imperavit, ut lictorem lege agere juberet: quod cum fecisset, ea quæ de Iubellio in litera continentur, acta sunt. *Oliv.* Contigit A.V. DXLII.

In unum.] In unum permixtus est, quia uxore & liberis interemptis, super hoc pectori gladium infigens, expirans corruit. Et ita multorum cadaverum cruor in unum confusus est. *Oliv.*

Calibus.] In eo oppido Campaniæ.

Propter Campanam perfidiam.] Quia Campani ad Hannibalem defecerant.

Capitali supplicio adficiendos judicaret.] Imo, cum id evenit, jam maxime supplicio eos adficiebat. Bene igitur, *Adficiendo vindicaret.* Lips.

Sugil.

ſtringere, ut gloriari poſſis fortiorem aliquanto virum, quam ipſe es, tuo juſſu eſſe interemptum? Eo deinde dicente, libenter id ſe eſſe facturum, niſi ſenatus voluntate impediretur: At me, inquit, cui nihil Patres conſcripti præceperunt, aſpice, oculis tuis quidem gratum, animo vero tuo majus opus edentem. Protinuſque interfecta conjuge ac liberis, gladio incubuit. Quem illum virum putemus fuiſſe, qui ſuorum ac ſua cæde teſtari voluit, ſe Fulvii crudelitatem ſugillare, quam ſenatus miſericordia uti maluiſſe?

2. Age, Gobriæ quantus ardor animi? quia cum ſordi-

da

Sugillare.] Notare, ut per cædem ſuam ac liberorum, & conjugis Fulvii crudelitas ad invidiam eſſet inſignis. *Oliv.*

Age, &c.] Cambyſes Cyri Regis Perſarum filius per quietem monitus eſt Mergidem regnaturum, ſeque regno expulſum iri. Veritus ergo, ne à fratre regno pelleretur, Cometem, ut vult Juſtinus, vel Prexaſpem quendam, ut Herodotus, miſit, qui fratrem interficeret. Ipſe vero telo caſu quodam femore ictus, diem ſuum obiit. Interea Magus quidam, nomine Mergis, regnum occupavit, antequam Rex periret. Ubi Cambyſes Mergim regnare intellexit, Prexaſpem interrogat, cur mandatum ſuum non ſit executus. Credebat enim Mergidem hunc fratrem ſuum eſſe. Ille affirmabat ſe fratrem illius occidiſſe, ut re vera fecerat: Rex Prexaſpem in carcerem conjici jubet: quo facto, haud ita multo poſt Rex moritur, Prexaſpes carcere liberatur. Qui poſtea in locum editum aſcendit, quaſi ſimulata ſtultitia, ridiculum quid dicturus eſſet, & congregato populo, convenerant enim omnes, mirantes quidnam facturus eſſet, confeſſus eſt ſe Mergim Regis fratrem illius juſſu interfeciſſe. Quo facto, ſe præcipitem dedit. Principes civitatis, etſi antea dubitaverant, hunc, qui regnaret, Cambyſæ fratrem, quanquam & ipſe Mergis appellaretur, atque illi perſimilis; tamen quia nunquam prodibat in lucem, & maxime confeſſione Prexaſpis jam pro certo habere cœperunt, hunc fratrem Regis non eſſe. Huc accedebat, quod cum Rex multas concubinas, filiam quoque Gobriæ cujuſdam Principis, haberet, pater, ut rem exploratam haberet, filiæ præcepit, ut diligenter animadverteret, cum Rex profundiori ſomno captus eſſet, numquid aures haberet. Nam huic Cambyſes, dum eſſet in regno, aures juſſerat avelli, ut dignoſceretur à fratre, cui & vultu & nomine ſimilis erat. Filia mox detulit ad patrem, ſine auribus Regem eſſe. Hæc cum rem certam feciſſent, hunc, qui regnaret, Cambyſæ Regis fratrem non eſſe, multi ex principibus civitatis conjurant patriam tyrannide liberare. Itaque cum Gobrias & reliqui ſecum primores civitatis ad regiam armati conveniſſent, à cæteris, quos ad ſui corporis cuſtodiam Rex habere conſueverat, prohibebantur ultimam portam intrare, ibique cum Gobrias Mergim Regem amplexus humi ſe proſtraviſſet, unuſque ex ſociis telum in corpus Regis demittere dubitaret, ne, dum Mergim vulnerare peteret, Gobriam quoque transfigeret, Telum, inquit Gobrias, per utrumque corpus agas, dum hic pereat quam celerrime. In hac hiſtoria Valerij opinionem ſecuti ſu-

da & crudeli Magorum tyrannide Persas liberaret, unumque ex iis obscuro loco abjectum corporis pondere urgeret, præclari operis socio plagam ei inferre dubitanti, ne dum Magum petit, ipsum vulneraret, Tu vero, inquit, nihil est quod respectu mei timidius gladio utaris: vel per utrumque illum agas licet, dum hic quam celerrime pereat.

3. Hoc loci Leonidas Spartanus nobis occurrit: cujus proposito, opere, exitu, nihil fortius. Nam cum CCC. civibus apud Thermopylas toti Asiæ objectus, gravem illum, & mari & terræ Xerxem, nec hominibus tantum terribilem, sed Neptuno quoque compedes, & cœlo tenebras

ti sumus, qui multum dissentit à Justino de Mago illo, qui se per dolum Regem fecerat. *Oliv.*

Magorum tyrannide.] Præsertim Mergidis, qui se fratrem Cambysæ mentiebatur. *Badius.*

Leonidas.] Cum Xerxes Persarum, & totius Asiæ Rex exercitum infinitæ multitudinis, utpote decies centena milia militum in Græciam traduceret, ut eam suo imperio subigeret, Lacedæmonii Leonidam principem civitatis cum trecentis civibus miserunt, qui in angustiis Thermopylarum se Persis offerret, transitum eorum in Græciam prohibiturus. Est autem mons longissimus, qui ita Græciam dividit, sicut Apenninus Italiam, teste Livio de Bello Macedonico lib. v. Strabo vero vult esse angustias montis Oetæ, ut supra diximus. Ibi Leonidas cum trecentis civibus, quos secum duxerat, tanta virtute dimicavit, ut non solum multos ac prope innumerabiles ex hostibus de monte repulerit, sed etiam Rex ipse ter de sede sua consternatus fuisse dicatur. Multos ex satellitibus, quos ad custodiam sui corporis servabat, quosque ἀθανάτους, hoc est, *immortales* appellabat, Leonidas superavit, & docuit esse mortales. Itaque apparebat Xerxem sibi transitum in Græciam viribus quidem aperire non posse, nisi agrestis incola Regi locum aperuisset, per quem in cacumen montis evadere posset. Rex illum multis muneribus donatum multitudini suæ ad montem scandendum ducem dedit, quos cum jam superiora loca tenentes Leonidas, conspexisset, demum cognovit se diutius resistere non posse, nec eo tamen remissior ad pugnam est factus: quin etiam suos ita allocutus est, ut diceret, eos ita prandere oportere, tanquam cœnaturos apud inferos. Hi duci suo, tanquam victoriam ac triumphos promisisset, intrepide paruerunt, & ita pugnantes omnes pro patria fortiter occubuerunt, multis tamen prius ex hostibus interfectis. Unde de hoc Strabo lib. IX. in Descriptione Thermopylarum: *Leonidas,* inquit, *sane paucis adjunctis finitimis, contra tot Persarum milia hominum valentissimorum tunc ope locorum obstitit, donec alio per montana circumeuntes tramite barbari, ipsius Leonidæ commilitones conciderunt, & nunc in communem cunctorum tumulum eorum Polyandrion extat, & insculpta in columna Spartanorum gloria.* Oliv.

Neptuno quoque, &c.] Quia dicitur Xerxes Bizantium ponte junxisse, vel quod

nebras minitantem, pertinacia virtutis ad ultimam desperationem redegit. Ceterum perfidia & scelere incolarum ejus regionis, & loci opportunitate, qua plurimum adjuvabatur, spoliatus: occidere dimicans, quam assignatam sibi à patria stationem deserere, maluit. Ideoque tam alacri animo suos ad id prœlium, quo perituri erant, cohortatus est, ut diceret, Sic prandete commilitones tanquam apud inferos cœnaturi. Mors erat denunciata: Lacedæmonii perinde ac victoria esset promissa, ductori intrepide paruerunt.

4. Othryadæ quoque pugna pariter ac morte speciosa Thy-

quod mare navibus stravit, ut dicit Justinus. Propterea compedes videtur injecisse Neptuno. *Oliv.* *Neptuno.*] Vide Herodotum. Juvenalis:

Ipsum compedibus qui vinxerat Ennosigæum.

Eadem libro 11. Pausanias in Lacon. Orosius libro secundo, capite nono. Diodorus Siculus. Xerxes omnino Hellesponto, Neptuno, Soli malum minatus fuerat. Montes etiam in planum deduxerat, convexa vallium æquaverat, maria pontibus straverat, ut Justini verbis dicam. Meminit ejus & Arnobius lib. 1. adversus gentes. Et memorabile est Epitaphium Alphei:

Οὐρεά μ' καὶ πόντον ὑπὲρ τύμβοιο χάραξε,
Καὶ μέσον ἀμφοτέρων Μάρτυρα Λητοΐδην
Αἰνεάων τε βαθὺν ποταμῶν ῥόον.

Coler.

Cœlo tenebras.] Nihil hic moverem, nisi me moveret liber Danielis, *Et chao tenebras.* An legendum *coho tenebras*? id est, *cœlo*. Festus: *Cohum Poëtæ cœlum dixerunt à chaos, ex quo putabant cœlum esse formatum.* Sed cui persuadebo Valerium ex ultima illa antiquitate repetito verbo usum? Alio pro hoc vulnere emplastro opus. In libro altero Parisiensi, quod Lavernii cujusdam nomen præferebat, scriptum inveni: *Et cœlo chaos minitantem.* Aut ego vehementer fallor, aut aliquis sciolus ex Festi loco ad chaos, illud *coho* adscripserat oræ libri Danielis. Hinc adeo facile colligas *chaos* germanam esse apud Valerium lectionem, cui aliquis tenebrio illas etiam tenebras obduxerat. Nam *chaos* tenebræ dicuntur. Glossarium: *χάος* *tenebræ.* Nec adtinet hic dicere Xerxen per *chaos* sive *tenebras* intelligere *nimbos sagittarum.* Nam id quilibet adsequitur. Huc traho, quod idem Valerius infra scripsit cap. 7. Referente quondam sagittis Persarum solem obscurari solere. *Colerus.*

Vltimam desperationem.] Præter laudatos alios Auctores, addo Polyænum Stratag. lib. VIII. In numero occisorum non conveniunt. ccc. fuisse ex Herodoto Valerius & Seneca. Idem Cic. II. de Fin. Ælianus, & Front. Ex quorum unanimi consensu pene labor, ut Diodorum, Justinum, Orosium corrigendos censeam. Sed isti omnes Herodotum secuti sunt. Et ego quoque memor sum tituli illius Plutarchi περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας. *Idem.*

Occidere.] Id est, occumbere.

Othryadæ.] Athenienses & Lacedæmonii de agro Thyreatium invicem dissidebant, & cum de hoc utrinque exercitus

Thyreatium laude, quam ſpatio latius ſolum cernitur. Qui ſanguine ſuo ſcriptis literis, direptam hoſtibus victoriam, tantum non poſt fata ſua in ſinum patriæ cruento trophæi titulo retulit.

5. Excellentiſſimos Spartanæ virtutis proventus miſerabilis

citus pugnaturi conſtitiſſent, ne magnam cladem acciperent, totius belli fortunam trecentis militibus commiſerunt, qui utrinque pro ſuo dimicarent exercitu, & dum hi pugnarent, reliqui omnes in caſtra diſcederent. In hac pugna tanta animorum pertinacia certatum eſt, ut cæteri omnes occubuerint, unus tantum Othryades pugnæ ſuperſtes extiterit; qui, ne ſolus in caſtra rediret, ſeipſum inter hoſtilia cadavera gladio transfixit, & ſanguine proprio ſcuto ſuo literas inſcripſit, *Vici*. Deinde cum è caſtris utrimque omnes exiſſent ad colligenda cadavera, ut ſepulturæ mandarentur, nec aliqua ratione ſecerni poſſet, utri victi victoreſve fuiſſent, Orthryadæ corpus inter cadavera Athenienſium repertum eſt, cum ſcuto in quo victoriæ titulus erat inſcriptus: ex quo cognitum eſt, ipſum victorem ſuperſtitem fuiſſe, & ita conſenſu Athenienſium Lacedæmonii Thyreatium agrum ſpatio quidem anguſtum, ſed laudibus amplum principes poſſederunt. *Oliv. Othryada.*] Herodotus, Plutarchus in Parallelis, Strabo, Suidas auctores. Pauſanias quidem hujus πέλῳ ἐνὸς Σπαρτιάτου meminit. Addo & Senecæ locum, qui extat in Suaſoriis: *Othryades pene à ſepulchro victor digitis vulnera geſſit, ut trophæa Laconum inſcriberet, & dignum Deo in Spartano ſacramento virum, cujus ne litera quidem fuere ſine ſanguine.* Locus male diſtinctus & correctus. Sic lege, *En dignum Deo, &c.* Non omitto illud Crinagoræ adſcribere: Ὀθρυάδην Σπάρτης τὸ μέγα κλέος. *Colter.*

Morte.] Alii non, *morte*, ſed *mors*, legunt, quibus libentius accedo propter particulam, *quoque*; ut ſit ordo: *Pugna quoque pariter ac mors Othryadæ ſpecioſa eſt.* Badius.

Spatio.] Quia parvo ſpatio circumſcriptus erat locus ille. Ordo autem literæ eſt, ſolum Thyreatium latius laude quam ſpatio cernitur, ſpecioſa pugna pariter, ac morte Othryadæ. *Oliv.*

Tantum non, &c.] Id eſt, ferme, & quaſi poſt mortem ſuam: nam parum aberat à morte, cum ſanguine ſuo victoriæ titulum ſcuto ſuperinſcripſit, ac ſi diceret, in ipſo mortis articulo. Et eſt modus dicendi *tantum non*, pro *ferme*, Valerio propemodum peculiaris. *Oliv.*

Poſt fata ſua in ſinum patriæ, &c.] Id eſt, poſt mortem voluntariam: noluit enim ſupervivere cæteris cæſis, ut qui ejus ſcripta legerunt, interpretati ſunt. Potuit tamen fieri, ut accepto letali vulnere, ſed ſpiritu nondum ſopito, ea ſcripſerit, & eo ſolum vicerit, quod cæteri ſimilia ſcribere aut non potuerint, ut pote jam defuncti, aut non curaverint, minus pro patriæ gloria attenti. *Badius.*

Excellentiſſimos, &c.] Epaminondas bellicæ artis gloria præſtans primus docuit Lacedæmones, qui Græciæ regnum occupaverant, vinci poſſe, & eorum opes frangi. Nam apud Leuctra primo fudit atque fugavit illorum exercitum cum Cleombroto duce, qui tanta cum ſpe fuerat à Lacedæmoniis adverſus Thebanos miſſus, ut nihil prorſus de victoria dubitarent: qui cum ad Leuctra veniſſet, ac diligenter hoſtium vires, & conſilia cognoviſſet, tandem intellexit illos omnibus rebus eſſe ſuperiores, ſed quoniam tanta cum opi-

rabilis lapsus sequitur. Epaminondas maxima Thebarum felicitas, idemque Lacedæmonis prima clades, cum vetustam ejus urbis gloriam, invictamque ad id tempus publicam virtutem apud Leuctra, & Mantineam, secundis prœliis contudisset; trajectus hasta, sanguine & spiritu deficiens, recreare se conantes, primum an clypeus suus salvus esset, deinde an penitus fusi hostes forent, interrogavit: Quæ postquam ex animi sententia comperit, Non finis, in-

opinione civium venerat Cleombrotus, ut redire non posset, nisi cum magna civium offensione, rem pugnæ commisit, & à Thebanis, Epaminonda duce superatus, magnam patriæ suæ cladem intulit, adeo ut nisi esset accitus ex Ægypto Agesilaus, actum fuisset de rep. Lacedæmoniorum. Erat enim ad eam necessitatem perventum, ut mulieres arma sumere coactæ fuerint, ad urbis mœnia defendenda. Rursus apud Mantineam, cum utrinque exercitus constitissent, veritus Thebanos in acie segnius pugnaturos, his verbis & oratione hortatus est, ut diceret, captivitatem uxorum, liberorum, patriæ sibi ante oculos proponerent, ipsius quoque urbis mœnia solo paulo post adæquanda, nisi fortiter agerent. Quibus animati Thebani cives, Lacedæmonios acri pugna superarunt. Frontinus lib. I. cap. 11. *Epaminondas*, inquit, *dux Thebanorum adversus Lacedæmonios dimicaturus, ut non solum milites viribus suis, verum etiam affectibus juvarentur, pronuntiavit in concione, destinatum Lacedæmoniis, si victoria potirentur, omnes virilis sexus interficere, uxoribus autem & liberis in servitutem adductis, Thebas diruere. Qua concione concitati primo impetu Thebani, Lacedæmonios expugnaverunt.* De hoc viro & Cicero in Epistolis ad L. Luceium. Dicit enim: *Quem nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas, non cum quadam miseratione delectat, qui tum denique sibi spiculum avelli jubet, postquam ei percontanti dictum est clypeum salvum esse, ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur.* Oliv.

Invictamque ad id tempus, &c.] Quia etsi multi ex Lacedæmoniis oppressi sunt publice, tamen omnium bellorum ad id tempus superiores extiterant. *Oliv.*

Leuctra & Mantineam.] Leuctra oppidum est Bœotiæ, haud procul ab Helicone, teste Strabone lib. IX. in descriptione Bœotiæ. Dicit enim: *Lebadia sita est inter Heliconem & Cheronam medio, juxta Coroneam. Leuctra in eo tractu sunt, ubi Epaminondas Lacedæmonios ingenti superans prælio, eorum calamitatis & cladis initium reperit. Ex eo enim tempore Græciæ principatum ultra recuperare nequierunt, quem prius adepti tenebant, præsertim posteaquam secundo apud Mantineam congressi, rem infeliciter gesserunt. Unum tamen illis, quanquam hunc in modum afflictis permansit, ut nullorum aliorum ditioni subacti sint, usque ad Romanorum imperium, à quibus eis habitus perdurat honos, propter regendæ civitatis probitatem. Monstratur sane locus ipse in via qua ex Plateis ducit ad Thespias.* Mantinea vero fuit in Arcadia, eodem teste, sed, ut vult, nunc non extat. Nam Epaminondas, inquit, Mantineam, superatis secunda pugna Lacedæmoniis, illustrem reddidit, in qua & ipse obiit, hæc autem evanuit. *Oliverius.*

Clypeus suus salvus esset.] Quia turpissimum erat clypeum abjicere.

inquit, commilitones, vitæ meæ, sed melius & auctius initium advenit. Nunc enim vester Epaminondas nascitur, quia sic moritur. Thebas ductu & auspiciis meis caput Græciæ factas video: fortis & animosa civitas Spartana jacet, armis nostris abjecta: amara dominatione Græcia liberata est. Orbus quoque, non tamen sine liberis morior, quoniam mirificas filias Leuctra & Mantineam relinquo. E corpore deinde suo hastam educi jussit, eoque vulnere expiravit. Quod si eum Dii immortales victoriis suis perfrui passi essent, sospes gloriosior patriæ mœnia non intrasset.

6. Ac nec Theramenis quidem Atheniensis in publica custodia mori coacti, parva mentis constantia, in qua triginta tyrannorum jussu porrectam veneni potionem non dubitanter hausit: Quodque ex ea superfuerat, jocabundus illisum humo clarum edere sonum coëgit. Renidensque

Melius & auctius.] Quia fama virtutis meæ apud posteros æterna manebit. *Sed melius & auctius initium.*] Vulgo, *Altius*. In Cauch. cod. *auctius initium*. Sane eleganter. Addit enim: *Nunc vester Epaminondas nascitur, quia sic moritur.* Constat autem nascentia augeri. *Pighius.*

Ac nec Theramenis, &c.] Subactis Atheniensibus, ut diximus in capite de Somniis, Lysander Lacedæmoniorum dux triginta prætores imposuit, qui paulo post facti sunt triginta tyranni. Nam illorum opera sublato de medio Alcibiade, cujus metu reprimebantur, sævire cœperunt in plebem Atheniensem, & in populum universum crudelem tyrannidem exercere. Nam tanti ultoris, videlicet Alcibiadis, metu liberati, miseras urbis reliquias cædibus, & rapinis crudeliter exhauserunt: quod cum Therameni vehementer displiceret, eorumque libidinibus sæpissimè obstaret, injecto falso crimine in carcerem conjecerunt, eique venenatum poculum paulo post hauriendum miserunt, quod cum forti animo, & indubitanter hausisset, quod intra poculum venenatum missum in fundo remanserat, tunc terræ incussit, dicens, Hoc Critiæ propino. Erat autem unus ex triginta. Hi vero fuerunt à Thrasibulo ejecti, & Critias interemptus. *Oliv.*

Clarum edere sonum.] Græci κοτταβίζειν dicunt, quorum & hic mos proprius, de quo doctissimus Lipsius in Antiquis. *Coler.*

Renidensque servo publico, qui eam tradiderat.] Vera lectio remansit in Atrebatensi, Gemblacensi, Susiano, & Pulmanniano, *Renidensque servo publico, qui eam tradiderat*. subintellige, *dixit*. In Wincheliano, *Ridensque*, legitur. Atque hæc conveniunt Ciceronis omnino verbis, qui de eadem re ita: *Quo sonitu reddito, arridens, Propino hæc, inquit, pulchro Critiæ, qui in eum fuerat teterrimus.* Renidere autem est leve ac falsum ridere. *Pigh.* *Servo publico.*] Lictori, vel Magistratus ministro.

Critiæ,

que servo publico, qui eam tradiderat, Critiæ, inquit, propino: Vide igitur ut hoc poculum ad eum continuo perferas. Erat autem is ex xxx. tyrannis crudelissimus. Profecto est supplicio se liberare, tam facile supplicium perpeti. Itaque Theramenes perinde ac in domestico lectulo moriens, vita excessit: inimicorum existimatione punitus, suo judicio finitus.

7. Sed Theramenes à literis & doctrina virilitatem traxit. Numantino vero Theogeni ad consimilem virtutem capessendam, quasi magistra gentis suæ ferocitas extitit. Perditis namque & afflictis rebus Numantinorum, cum omnes cives nobilitate, pecunia, honoribusque præstaret; vicum suum, qui in ea urbe speciosissimus erat, contractis undique nutrimentis ignis, incendit, protinusque strictum gladium in medio posuit, ac binos inter se dimicare

Critiæ, inquit, propino.] Quasi divinans quod futurum erat, ut exigerentur omnes, Critias occideretur. Cicero lib. I. Tuscul. *Quam me delectat*, inquit, *Theramenes, quam elato animo est? & si enim flemus cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur; cum etiam conjectus in carcerem triginta tyrannorum jussu, venenumque, ut sitiens ebibisset, reliquum sic è poculo ejecit, ut id resonaret; quo sonitu reddito, arridens, propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eum fuerat deterrimus. Græci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius in extremo spiritu, cum jam præcordiis susceptam mortem contemneret, vereque ei qui venenum præbuerat, mortem eam est auguratus, quæ brevi consecuta est.* Oliv.

Existimatione.] Judicio inimicorum.

Numantino vero.] Perpetuo contextu tanquam principium sequentis narrationis ex fine præcedentis dependeat, connectit autor narrationem suam. Quasi dicat: Theramenes quidem ex literis fortitudinem didicerat, sed Theogeni Numantino, id est, uni ex principibus Numantiæ urbis Hispaniæ, quam Scipio ad excidium compulit, ferocitas gentis suæ, id est, qua fere omnes Numantini præditi esse solent, extitit quasi magistra ad capessendam, id est, obeundam similem virtutem. *Badius. Numantino, &c.*] Cum Numantiam obsideret Scipio posterior, complures oppidanos ex urbe progressos ad colligenda frumenta palantes per agros occidere vetuit, quod diceret eo facilius quicquid frumenti esset in Urbe, consumpturos esse, quo plures essent. Nam quod portabatur in urbem per eos qui exierant, ad paucorum dierum usum erat. Igitur consumptis omnibus, quæ ad victum præstarent, desperatisque sociorum, & aliorum auxiliis, cum jam famis extremitatem diutius tolerare non possent, ne in servitutem venirent, consilio Theogenis se invicem tradentes, neci omnes occubuere. Sed de hac fame & necessitate videbimus lib. VII. cap. de Necessitate. *Oliv.*

Cum omnes cives.] Vulgatum *Ejus*, inepte insutum ex Annotationibus, libri MSS. non habent. *Pigh.*

care jussit: ut victus, incisa cervice ardentibus tectis superjaceretur: Qui cum tam forti lege mortis omnes absumpsisset, ad ultimum seipse flammis immersit.

8. Verum ut æque pop. Rom. inimicæ urbis excidium referam: Carthagine capta, uxor Asdrubalis exprobrata ei impietate, quod à Scipione soli sibi impetrare vitam contentus fuisset: dextra lævaque communes filios mortem non recusantes trahens, incendio se flagrantis patriæ injecit.

9. Muliebris fortitudinis exemplo æque fortem duarum puellarum casum adjiciam. Cum pestifera seditione Syracusarum, tota regis Gelonis stirps, evidentissimis exhausta cladibus ad unicam filiam Harmoniam Virginem esset

Verum ut æque, &c.] Idem Scipio posterior Carthaginem, quam superior tributariam fecerat, expugnavit, in cujus eversione cum Asdrubal in Scipionis deditionem venisset, ejus uxor indignata, quod se liberisque contemptis, sibi soli consuluisset, ne in captivitatem veniret, secum duos filios mortem non recusantes, in arcis fastigia trahens, se cum illis in urbis incendium præcipitem dedit. Fuit autem hujus Asdrubalis uxor, qui filiam suam, nomine Sophonisbam, Syphaci Numidarum Regi dederat uxorem, ne in Romanorum societatem veniret, secundo Punico Bello: quæ quidem & ipsa nihil à matre degenerans, misso à Masanisa, qui per nuptiarum occasionem volebat illam à captivitate vindicare, cum non posset, venenum fortiter hausit. *Oliv.*

Impietate.] Quod sui, & liberorum oblitus esset.

Cum pestifera.] Hiero Syracusarum Rex pop. Rom. amicissimus fuit, Secundo Punico Bello. Hic autem filium habuit Gelonem, à quo Hiero natus est, qui causa fuit extinguendæ regiæ stirpis. Nam mortuo Hierone atque patre, cum esset admodum puer, & regno immaturus, tutoribus tunc commendatus est, & amicis, qui ejus ingenium ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ ita cernens futura Hiero, ultima senecta dicitur voluisse liberas Syracusas relinquere, ne sub dominatu puerili per ludibrium, bonis artibus partum, firmatumque interiret regnum; sed ejus consilio restitere filiæ, quæ precibus & blanditiis pellexerunt senem, ut regnum relinqueret nepoti. Itaque tutores xv. puero tunc reliquit, quos precatus est moriens, ut fidem erga pop. Rom. quinquaginta annos à se cultam inviolatamque servarent. Quod longe secus factum est. Nam eo mortuo, mala puero suadentes, impulerunt, ut à Romana societate deficeret, regioque habitu, & cultu augustiori cum purpura & diademate, satellitibus undique stipatus, ad terrorem omnium incederet, quod nunquam antea pater nec avus fecerat. Ex quo in Puerum tyrannidem exercentem facta est conjuratio; ubi non solum rex occiditur, sed universa stirps regis Hieronis funditus tollitur. In ea igitur persecutione factum est, quod Valerius memorat. *Oliverius.*

Harmoniam.] Est hoc Punicum origine nomen. Et significat *concinnam.* Unde & Harmonia Martis & Veneris filia credita, & Cadmi, qui Agenoris filius fuit, uxor. ערם Hebræis adhuc denotat, concinne composuit.

Vel

esset redacta, & in eam certatim ab inimicis impetus fieret: nutrix ejus, æqualem illi puellam, regio cultu ornatam, hostilibus gladiis objecit. Quæ ne cum ferro quidem trucidaretur, cujus esset conditionis, ederet: proclamavit admirata illius animum Harmonia, & tantæ fidei superesse non sustinuit: Revocatosque interfectores, professa quænam esset, in cædem suam convertit. Ita alteri tectum mendacium, alteri veritas aperta finis vitæ fuit.

CAP. III.

DE PATIENTIA.

CVIVS EXEMPLA ROMAN. SVNT DVO.

1. *C. Mucius Cordus primus Scævola dictus.*
2. *Pompejus legatus ad Gentium Regem.*

EXTERNA.

1. *Puer Macedo.*
2. *Zeno Eleates.*
3. *Alter Zeno.*
4. *Anaxarchus Abderita.*
5. *Theodorus Syracusanus.*
6. *Indi.*
7. *Servus Afer in pœnis & morte ridens.*

EGregiis virorum pariter ac fœminarum operibus fortitudo se oculis hominum subjecit: Patientiamque in medium procedere hortata est, non sane infirmioribus radicibus stabilitam, aut minus generoso spiritu abundantem; sed ita similitudine junctam, ut cum ea, vel ex ea nata videri possit.

1. Quid enim iis, quæ supra retuli, facto Mucii convenientius? cum à Porsena rege Etruscorum urbem nostram gravi ac diutino bello urgeri ægre ferret, castra ejus clam ferro cinctus intravit: immolantemque ante altaria conatus

VEl ex ea, &c.] Nam fortitudinis partes sunt, Patientia & Perseverantia.

A Porsena.] Hetruscorum rege, ad cujus opes ea tempestate florentissimas Tarquinius cum scelerata stirpe pulsus ex urbe confugerat.

Immolantemque ante altaria.] In hoc Valer. à Livio dissentit; non enim sacrificantem, sed milites recensentem una cum scriba in castris, & stipendium dantem dicit Livius; & Mucium, qui ad regis cædem venerat, errore ductum,

tus est occidere. Ceterum inter molitionem pii pariter ac fortis propositi oppressus, nec causam adventus texit, & tormenta quantopere contemneret, mira patientia ostendit. Perosus enim (credo) dexteram suam, quod ejus ministerio in cæde regis uti nequisset, injectam foculo exuri passus est. Nullum profecto Dii immortales admotum aris cultum attentioribus oculis viderunt. Ipsum quoque Porsenam oblitum periculi, ultionem suam vertere in admirationem coëgit. Nam, Revertere, inquit, ad tuos Muci, & eis refer, te, cum vitam meam petieris, à me vita donatum. Cujus clementiam non adulatus Mucius, tristior Porsenæ salute, quam sua lætior; urbi se cum æternæ gloriæ cognomine, Scævolam reddidit.

2. Pompeji etiam probabilis virtus; qui dum legationis officio

ctum, pro rege scribam obtruncasse, quod ille corporis cultu nihil ferme à rege distaret. Comprehensum deinde eum regii satellites retraxissent ante tribunal regis destitutum, & tum quoque inter tantas fortunæ minas metuendum magis, quam metuentem dixisse, *Romanus sum civis.* C. Mutium vocant, hostis hostem occidere volui, nec ad mortem minus animi est, quam fuit ad cædem, *Et facere, & pati fortia Romanum est.* Non unus ego in te hos animos gessi, longus est post me ordo idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen si juvat accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo, ferrum, hostemque in vestibulo habeas regiæ, hoc tibi juventus Romana bellum indicimus, nullam aciem, nullum prœlium timueris, uni tibi cum singulis res erit. Tum regem simul ira incensum, periculoque conterritum ad terrendum adolescentem, ut metu pœnarum expromeret, quid illud esset, quod per ambages minaretur, tormenta afferri, & ignem parari jussisse, quo tanquam victima immolaretur; illum vero, ut regi ostenderet, quam facile tormenta contemneret, dextram, foculo jam incenso, spectantibus omnibus injecisse, & exuri passum esse. Inde Scævolam fuisse nominatum. Dionysius, qui multo prolixius hanc Historiam narrat, nullam prorsus de hac Patientia mentionem facit. *Oliv.*

Causam adventus.] Quia ingenuè confessus est se ad occidendum regem venisse.

Foculo.] In quo ignis Sacerdotis conservabatur.

Scævolam.] Id est, *sinistra utentem manu*, quam Græci σκαιὰν dicunt. Unde *Scæva* & *Scævola*, qui sinistra tantum manu utuntur. *Badius.*

Pompeji etiam probabilis virtus.] Quisnam hic Pompejus fuerit legatus, à Gentio rege interceptus, obscurum sane nobis est. In Livio quidem nulla ejus mentio, nisi in ejus belli Historia lib. XLIV. interrupta, mutilataque periierit, ubi M. Perpernam, & L. Petillium Rom. legatos à Gentio rege missos in custodiam scribit, & postea rege capto à L. Anicio prætore liberatos, & forte hoc loco *Perperna*, pro, *Pompeii*, legendum. Pompeia quidem gens eo tem-

officio fungeretur, à Gentio rege interceptus, cum senatus consilia prodere juberetur, ardenti lucernæ admotum digitum cremandum præbuit: eaque patientia regi simul & desperationem tormentis quicquam ex se cognoscendi excussit, & expetendæ populi Rom. amicitiæ magnam cupiditatem ingeneravit. Ac ne plura hujusce generis exempla domi scrutando, sæpius ad civilium bellorum detestandam memoriam progredi cogar, duobus Romanis exemplis contentus, quæ ut clarissimarum familiarum commendationem, ita nullum publicum mœrorem continent, externa subnectam.

EXTERNA.

1. Vetusto Macedoniæ more regi Alexandro nobilissimi pueri præsto erant sacrificanti. E quibus unus thuribulo arrepto, ante ipsum astitit, in cujus brachio carbo ardens delapsus est: quo etsi ita urebatur, ut adusti corporis ejus odor ad circumstantium nares perveniret; tamen & dolorem silentio pressit, & brachium immobile tenuit, ne sacrificium Alexandri, aut concusso thuribulo impediret, aut

tempore admodum obscura adhuc fuit, quemadmodum ex Cicerone colligere est: Nobile tamen illud factum Pompeii merito viam ad omnes honores aperire posset. *Pigh. Probabilis, &c.*] Pompeius in Asiam legatus, quum per Illyricum navigaret, interceptus est ab Illyricis, & quum à Gentio Illyricorum rege, & hoste populi Romani consilia publica prodere juberetur, digitum lucernâ ardenti admodum exuri passus est, ut ostenderet, ne supplicio quidem mortis induci unquam posse, ut consilia publica indicaret. Quo facto, & regi desperationem induxit, tormentis ex se quicquam cognoscendi, & cupiditatem amicitiæ cum pop. Roman. jungendæ. Hunc regem Lucinius Consul bello postea superavit, quum violata fide rebellasset, qui cum uxore & liberis Romam missus est. *Oliverius. Pompeii.*] De hoc & sequenti Macedonico exemplo nihil equidem dicere habeo. Illud tantum dico, Gentium illum Illyricorum regem longe longeque ante Cn. Pompejum vixisse. Cogitandum igitur de alio Pompeio. *Colerus.*

Gentio.] Seu Genitio rege Illyricorum.

E quibus unus thuribulo arrepto ante ipsum astitit.] Vett. lib. omnes, *Arrepto*, legunt, non, *accepto*. Non inepte. Videtur enim puer thuribulum festinanter improvideque arripuisse, atque ideo carbonem excidisse in ejus brachium. *Pigh. Thuribulum.*] Est vas, quo thus adoletur.

aut edito gemitu regias aures aſpergeret. Rex quoque patientia pueri magis delectatus, hoc certius perſeverantiæ experimentum ſumere voluit: conſulto enim ſacrificavit diutius, nec hac re eum à propoſito repulit. Si huic miraculo Darius inſeruiſſet oculos, ſciſſet ejus ſtirpis milites vinci non poſſe, cujus infirmam ætatem tanto robore præditam animadvertiſſet.

Eſt & illa vehemens & conſtans animi militia, literis pollens venerabilium doctrinæ ſacrorum antiſtes philoſophia, quæ ubi pectore recepta eſt hominum, inhoneſto atque inutili affectu depulſo, totos in ſolido virtutis munimento confirmat, potentiores metu ac dolore faciens.

2. Incipiam autem à Zenone Eleate: qui cum eſſet in diſpicienda rerum natura maximæ prudentiæ, inque excitandis ad vigorem juvenum animis promptiſſimus, præceptorum fidem exemplo virtutis ſuæ publicavit. Patriam enim egreſſus, in qua frui ſecura libertate poterat, Agrigentum miſerabili ſervitute obrutum petiit, tanta fiducia in-

Sacrorum antiſtes.] Veluti quædam ſacerdos, quæ præcepta tradit, quibus homines ad bene beateque vivendum inſtituuntur. *Oliv.*

Potentiores metu.] Facit, ut homo metum vincat, atque dolorem; quia nec metu, nec dolore præſentis mali ab officio diſcedit. *Idem.*

Zenone Eleate.] Zenon Eleates dicebat mundum eſſe, vacuum non eſſe, univerſi naturam conflatam eſſe è calido, frigido, humido, & ſicco, mutuas operas inter ſe mutando tradentibus: homines è terra ortum ducere: Animam eſſe miſcellam è prædictis concinnatam, nullo omnium prævalente aut exſuperante. Ajunt convitio verberatum, ira exarſiſſe: quod cum alius illi vitio vertiſſet, reſpondiſſe, ſi contumelia vexatus id diſſimulavero, ne tum quidem quum laudabor, voluptatem capiam. *Heſych.* in Vit. Phil. *Zenone Eleate.*] De hoc Varro Eumenidibus: *Ubi dicatur primus Zenon novam hæreſin novo paxillo ſuſpendiſſe.* De hujus διακαρτερήσει Tertullianus Apologetico capite ultimo, & de Spectaculis. *Coler.*

Eleate.] Eſt Elea Peloponneſi regiuncula, quæ Cauconia aliquibus dicta eſt, ut inquit Strabo. Eſt & Livio XXXIII. Elea in Laconica, imminens Leucis & Acriis. Eſt & Arcadiæ apud Pauſaniam.

Agrigentum.] Plinio Siciliæ urbs. Ἀκράγας Ptolemæo, Laërtio, Xenophonti, & Thucydidi, qui cum Æliano dicit à flumine Agragante ſic appellatam. Naro hodie à Nigro nominatur. Cuidam Anonymo duo ſunt, cui Agragas Monte ſecco, & Agrigentum Gergenti eſt. Hoc erit forte Agrigentinorum emporium, ad mare. illud Agragas in mediterraneis. utrumque Ptolemæi. Agtigenti hujus ſitum lege apud Polybium. *Ortel.*

Ty-

ingenii ac morum suorum fretus, ut speraverit & tyranno & Phalaridi vesanæ mentis feritatem à se diripi posse. Postquam deinde apud illum plus consuetudinem dominationis, quam consilii salubritatem valere animadvertit; nobilissimos ejus civitatis adolescentes cupiditate liberandæ patriæ inflammavit. Cujus rei cum indicium ad tyrannum manasset, convocato in forum populo, torquere eum vario cruciatus genere cœpit: subinde quærens, quosnam consilii participes haberet: At ille nec eorum quempiam nominavit, sed proximum quemque, ac fidissimum tyranno suspectum reddidit: Increpitansque Agrigentinis ignaviam ac timiditatem, effecit ut subito mentis impulsu concitati, Phalarim lapidibus prosternerent. Senis ergo unius equleo impositi, non supplex vox, nec miserabilis ejulatus; sed fortis cohortatio totius urbis animum, fortunamque mutavit.

3. Ejus-

Tyranno & Phalaridi.] In nomine ipso emphasim facit, quia Phalaris olim crudelissimus fuisse traditur. Delectabatur semper crudelioribus tormentis. Unde ingeniosus ille Atheniensis faber, nomine Perillus, putans se regi maxime gratificaturum, quod crudelissimus esset, novum & infandum tormenti genus excogitavit, & illi pariter ostendit, ut tauro æneo includerentur, & subjecto igne fistulis quibusdam spiritum emittentes, mugientis bovis vocem imitarentur: quod tamen ipse inventor primus expertus est, teste Ovidio. *Oliv.*

Proximum quemque.] Hoc ideo fecit, ut regi desperationem excuteret.

Equuleo.] Equuleus, quem Sozomenus lib. v. Histor. Ecclesiast. *lignum tortorium* vocat, Prudentius *stipitem noxialem*, tormenti genus, nempe lignea catasta & cochleata ad intendendum ac remittendum apta, idque ad exprimendum è noxiis veritatem, nomen habere quibusdam videtur ab equi forma, etiamsi alii ardentem laminam malunt interpretari. Sed res ita se habet, quantum ex bonis auctoribus colligere licet. Brachia pedesque ejus, qui in equuleo torquendus erat, nervis quibusdam, quos fidiculas nominabant, alligabantur: Tum catasta intenta in altum erigebatur, ut ex ea, quasi ex cruce quadam miser ille penderet. Atque hic primum divellebatur ossium compages: inde candentibus ejusdem corpori laminis admotis, atque bisulcis ungulis ferreis lateribus laniatis, doloris acerbitatem augebant. Utebantur ergo in hoc tormento & fidiculis & laminis. Fidiculas etiam ungulas dictas testatur Isidorus Etymol. v. cap. 27. Meminit harum Cyprianus Epist. lib. II. una equulei mentionem faciens his verbis: *Hasta illic & gladius, carnifex præsto est, ungula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens.* Meminit ejus Cic. in Ver. pro Deiotaro, Philip. VIII. Quintilianus declam. ultim. Suetonius in Tiberio, Valerius hoc capite, Seneca XXII. Epistol. lib. III. de Ira. Rursus Cicero pro Milone, Tusculan. v. de finibus IV. & alii auctores diversis locis. *Fungerus.*

3. Ejusdem nominis philosophus, cum à Nearcho tyranno, de cujus nece consilium inierat, torqueretur, supplicii pariter atque indicandorum consciorum gratia; doloris victor, sed ultionis cupidus, esse dixit quod eum secreto audire admodum expediret: laxatoque eculeo, postquam insidiis opportunum tempus animadvertit, aurem ejus morsu corripuit, nec ante dimisit quam & ipse vita, & ille corporis parte privaretur.

4. Talis patientiæ æmulus Anaxarchus, cum à tyranno Cypriorum Nicocreonte torqueretur, nec ulla vi inhiberi posset,

Ejusdem nominis, &c.] Diogenes Laërtius de Vita Philosophorum dissentit à Valerio: non enim duos fuisse Zenones qui cruciati fuerint, sed unum seniorem, nec duos tyrannos, sed unum Nearchum, cujus tormenta superavit. Ego autem hunc errorem inde manasse crediderim, quod & Heraclides dicit, quod alii mordicus abscidisse aurem, ut Valerius, alii nasum, ut Demetrius, alii neutrum factum esse dicunt, inter quos Antisthenes; sed linguam abscissam & dentibus contritam, in ejus faciem exspuisse. Alii unum hæc omnia fecisse, & aurem sive nasum mordicus abscidisse, & cum omnino conscios conjurationis proferre cogeretur, linguam dentibus conscissam in ös tyranni conspuisse: quo facto, cives tyrannum lapidaverunt. Et inde ortum, ut hæc duo fuisse viderentur, atque alterum pro altero positum. Nam constat Zenonem Stoïcum ad nonagesimum ætatis annum pervenisse, semper integrum & incolumem & sine morbo; &, ut refert Apollonius, cum abiret ex schola, lapide pedem offendisse, digitum perfregisse, ac manu terram ferientem dixisse: Ex Niobe venio, quid me vocas? & continuo se strangulantem interiisse. Alii vero dicunt, quod cum gingivarum dolore laboraret, consilio Medicorum se à cibo duos dies continenter abstinuit. Quo facto ita convaluit, ut Medici eum quovis genere cibi uti permitterent; at hic, quod se satis in vita fuisse diceret, in jejuniis persistens, inedia consumptus est. *Oliv.*

Nearcho.] Tyranno Lacedæmonio.

Talis patientiæ, &c.] Anaxarchus Diomenis Smyrnei, ut quidam dicunt, ut alii vero, Metrodori Chii auditor, Olympiade centesima & decima viguit. Hic etiam cum Alexandro congressus est, & de Rerum Natura apud eum acutissime disputans, in ejus familiaritatem se facile insinuavit. Habuit Nicocreontem Cypri tyrannum acerrimum inimicum; cujus odii principium inde ortum est, quod cum Anaxarchum Alexander in convivio aliquando interrogasset, quidnam de ea cœna sentiret? Cuncta magnifice, inquit, ô rex; verum oportere Satrapæ cujusdam caput apponi, Nicocreontem semper intuens. Quo ille indignatus, post Alexandri mortem, cum Anaxarchus navi forte veheretur, divinitusque Cypro appulisset, ab illo captus crudelibus pœnis affectus est. Nam cum tyrannus malleis ferreis cædi jussit. Hinc illud celebre dictum geminasse dicitur, Tunde, tunde Anaxarchi sacculum, nam Anaxarchum nihil teris. Pro sacculo corpus intelligebat, pro Anaxarcho animam ejus interiorem. Cicero lib. II. Tusculan. *De Anaxarcho Demetrio cogitetur, qui cum Cypri in manus Nico-*

creontis

possset,quo minus amarissimorum eum maledictorum verberibus invicem ipse torqueret: ad ultimum amputationem linguæ minitanti, non erit, inquit, effœminate adolescens, hæc quoque pars corporis mei tuæ ditionis: protinusque dentibus abscisam, & commanducatam linguam, in os ejus ira patens expuit. Multorum aures illa lingua, & in primis Alexandri regis admiratione sui attonitas habuerat, dum terræ conditionem, habitum maris, siderum motus, totiusque denique mundi naturam prudentissime & facundissime exprompsit. Pene tamen occidit glorisius, quam viguit; quia tam forti fine illustrem professionis actum comprobavit, Anaxarchusque vitam non modo non deseruit, sed mortem reddidit clariorem.

5. In Theodoro quoque viro gravissimo Hieronymus tyrannus frustra tortorum manus fatigavit. Rupit enim verba, fidiculas laxavit, solvit equuleum, laminas extinxit prius,

creontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, nec recusavit. Sunt qui dicunt hunc præcisam linguam in os tyranni conspuisse. Oliv. *Anaxarchus.*] Aliud & horribilius exemplum de eodem celebravit Diogenes Laërtius, & Ciceto Tusculanis. Tertullian. Apologetico: *Anaxarchus cum in exitium Ptisanæ pilo contunderetur, tunde, tunde ajebat Anaxarchi follem.* Coletus.

Ditionis.] Id est, potestatis tuæ.

Habitum.] Vulgo, *Ambitum.* Id est, circuitum maris, videlicet Oceani. *Dum terræ conditionem, habitum maris.*] MSS. Codd. omnes, *Habitum maris* dicunt. Sic Vitgilius Georg. 1.

— *Cultusque habitusque locorum.* Pighius.

In Theodoro.] Conjutatio in tytanni caput facta indicatur pet Calonem quendam æqualem Hietonymi, etiam inde à puero in omnia familiaria jura assuctum: index unum ex conjuratis Theodotum nominavit, qui comprehensus extemplo traditusque Andronodoro torquendus, de seipso haud cunctanter fassus, conscios celabat. Postremo cum omnibus intolerandi humanæ sapientiæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, avertit à consciis in insontes indicium, Thrasonem etiam auctorem consilii mentitus, nec nisi tam potenti duce confisos rem tantam ausuros fuisse, nominabat autem eos, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusque occutretunt; maxime animo tytanni credibile indicium Thraso nominatus fecit. Itaque extemplo ttaditus ad supplicium, adjectique pœnæ cæteri sontes juxta & insontes: tum sociorum nemo dum conscius consilii diu torqueretur, aut latuit, aut fugit; tantum illis in virtute ac fide Theodori fuit fiduciæ, tantumque ipsi Theodoro virium ad arcana occultanda. *Oliv.* Contigit A. V. DXXXVIII.

Fidiculas.] Nervos & chordas tortiles, quibus tormenta fiunt.

Equuleum.] Vide supra.

Laminas.] Candentes, quibus ad veritatem excutiendam urebantur rei.

Satel-

prius, quam efficere potuit, ut tyrannicidii conſcios indicaret. Quinetiam ſatellitem, in quo totius dominationis ſumma quaſi quodam cardine verſabatur, falſa criminatione inquinando, fidum lateri ejus cuſtodem eripuit; beneficioque patientiæ, non ſolum quæ occulta fuerunt, texit, ſed etiam tormenta ſua ultus eſt: quibus Hieronymus dum inimicum cupide lacerat, amicum temere perdidit.

6. Apud Indos verò patientiæ meditatio tam obſtinate uſurpari creditur, ut ſint qui omne vitæ tempus nudi exigant,

Satellitem.] Scilicet Thraſonem, quem licet Valerius non nominet, Livius tamen ita nominatum fuiſſe dicit. Theodoros xx. fuiſſe lectum, inter quos fuit hic Syracuſanus, quem etiam de re militari ſcripſiſſe legimus. *Oliv.*

Quaſi quodam cardine.] Id eſt, ut janua in cardine verſatur.

Apud Indos vero, &c.] Solinus de his ait: *Indi Gymnoſophiſtas habent, qui ab ortu uſque ad Solis occaſum contentis oculis orbem candentiſſimi ſyderis contuentur, in globo ignis rimantes ſecreta quædam, areniſque ferventibus perpetuum diem alternis pedibus inſiſtunt.* Strabo lib. xv. de his multa, quæ quia longa nimis, prætermittenda duxi, verum illud ad hanc rem ſatis erit, quod Oneſicritus ſcribit ſe miſſum ab Alexandro, ut cum Gymnoſophiſtis loqueretur, quod Alexander audiviſſet eos nudos ſedere, & tolerantiam exercentes, in honore maximo haberi; ad hos veniſſe, & xv. homines inveniſſe, xx. ſtadiis ab urbe alium in alio geſtu vel ſtantem, vel ſedentem, vel jacentem nudum, & uſque ad veſperam immotum, poſtea in urbem diſcedere, ſed omnium difficillimum eſſe Solem perpeti adeo calidum, ut nemo alius nudis pedibus, ſcilicet in meridie, per terram ire facile ferret: locutumque cum uno eorum, nomine Calano, qui poſtea uſque in Perſiam Alexandrum ſecutus eſt. Nec illud prætermittendum cenſeo, quod Ariſtobulus dicit ſe vidiſſe Sophiſtas duos ex Taxilis utroſque Bragmanas, alterum ſeniorem tonſum, alterum juniorem comatum, quos diſcipuli ſequebantur: hos deinde ad Alexandri menſam aſſiſtentes, cœnaſſe, & patientiam docuiſſe; poſtea in locum quendam proximum ſecedentes, ſeniorem ſupinum & Solem & imbres toleraviſſe, (jam enim pluebat vere incipiente:) juniorem vero in altero pede ſtantem, lignum tricubitale ambabus manibus ſublatum, ſuſtentaſſe; pede autem jam defeſſo rurſum alteri innixum, atque ita quotidie perſeveraſſe. Ex his continentiorem viſum fuiſſe juniorem, qui cum aliquamdiu regem ſecutus fuiſſet, domum reverſus eſt, & eo relicto, juſſit, ſi quid vellet, ad ſe veniret. Alterum uſque ad extremum ſecutum, & veſtem, & vitam apud regem immutaſſe, & cum à quibuſdam increparetur, reſpondiſſe, quod xx. exercitationis annos compleſſet, quos promiſerat. Alexandrum filiis ejus dona plurima dediſſe. De his quoque Plinius lib. vi. Natur. Hiſtor. & Lucanus lib. iii. mentionem facit. Cicero lib. v. Tuſculan. Quæſt. inquit: *Quæ & Barbaria India vaſtior & agreſtior? in ea tamen gente primum hi, qui Sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucaſi nives hyemalemque vim perferunt, ſine dolore, cumque ad flammam ſe implicaverint, ſine gemitu aduruntur: Gymnoſophiſtæ adeo ſibi patientiam quaſi propriam vendicant, ut vitam ſuam nudi ſemper ducant.* Hæc ille. Unde etiam Gymno-

gant, modo Caucasi montis glaciali rigore corpora sua durantes, modo flammis sine ullo gemitu objicientes: Atque haud parva his gloria contemptu doloris acquiritur, titulus namque sapientiæ datur.

7. Hæc è pectoribus altis & eruditis orta sunt: illud tamen non minus admirabile, quod servilis animus cepit. Servus barbarus Asdrubalem, quod dominum suum occidisset, graviter ferens, subito aggressus interemit. Cumque comprehensus omni modo cruciaretur, lætitiam tamen, quam ex vindicta ceperat, in ore constantissime retinuit. Non ergo fastidioso aditu virtus excitata, ingenia vivida ad se penetrare patitur, neque haustum sui cum aliquo personarum discrimine largum, malignumve præbet; sed omnibus æqualiter exposita, quid cupiditatis potius, quam quid dignitatis attuleris, æstimat. Inque captu bonorum suorum tibi ipsi pondus examinandum relinquit, ut quantum subire animo sustinueris, tantum tecum auferas.

CAP.

Gymnosophistæ dicuntur, quod nudi philosophentur, ut supra diximus. *Oliverius.*

Caucasi.] Caucasii montes, qui proprie sic dicuntur, sunt Ptolemæo circa Oxi & Indi fluminis fontes.

Glaciali rigore.] Ita plures libri habent. Vulgo, *Gelido rigore.* Non minus eleganter prius, ut Juvenalis, *Glacialem Oceanum*, dixit. *Pighius.*

Modo flammis.] Aut quia, ut diximus, arenis ferventibus perpetuum diem alternis pedibus insistunt, aut quia Gymnosophistæ cum diu se satis vixisse arbitrarentur, instructo rogo vivi comburi patiebantur. *Oliv.*

Titulus namque sapientiæ.] Nam Γυμνοσοφισαὶ appellabantur. Tertullianus Apolog. *Neque enim Brachmanæ aut Indorum Gymnosophistæ sumus, silvicolæ & exules vitæ.* Coler.

Hæc, &c.] Contigit A. V. XXXII.

Omni modo.] Omni genere supplicii.

Malignum.] Id est, exiguum.

Inque captu.] Tibi, inquit, curam reliquit, quantum ex ea capere velis, tantumque tecum semper habeas, quantum tui animi magnitudo complexa fuerit; nec ejusmodi est virtus, ut his se quidem tota præbeat, illis perexiguam partem concedat, sed æqualiter se omnibus exponit: nam si magni animi fueris, ut ex ea te multum capere posse confidas, multum tibi ex se auferre permittit; quod si pusillanimis fueris, parum ex ea consequeris. *Oliv.*

Quod

CAP. IV.

DE HUMILI LOCO NATIS, qui clari evaserunt.

APUD ROMANOS.
1. *Tullus Hostilius rex.*
2. *L. Tarq. Priscus rex.*
3. *Ser. Tullius rex.*
4. *C. Terentius Varro.*
5. *M. Perperna.*
6. *M. Porcius Cato.*

APUD EXTERNOS.
1. *Socrates Atheniensis.*
2. *Euripides & Demosthenes.*

QUod sæpe evenit, ut & humili loco nati ad summam dignitatem consurgant, & generosissimarum imaginum fœtus, in aliquod devoluti dedecus acceptam à majoribus lucem in tenebras convertant. Quæ quidem planiora suis exemplis reddentur: ut primum de iis ordiar, quorum in meliorem statum facta mutatio, splendidam relatu præbet materiam.

1. Incunabula Tulli Hostilii agreste tugurium cepit: ejusdem adolescentia in pecore pascendo fuit occupata: vali-

QVod sæpe evenit ut & humili, &c.] In Winchel. *Quo sæpe evenit.* Atque huc transferendus quarti capitis titulus; nam more suo præfatiuncula quadam transgrediens in aliud argumentum, hic exorditur. *Pigh.*

Imaginum fœtus.] Id est, filii generosissimarum imaginum, id est, clarissimorum patrum, quorum imagines sunt. *Bad.*

Incunabula, &c.] Constat Tullum Hostilium, tertium Romanorum regem humili loco natum, in casa pastoris fuisse educatum. Hunc Livius dicit nepotem fuisse illius Hostilii, qui fortiter pugnans adversus Sabinos, in lacum Curtium lapsus est, qui deinde lacus Hostilius dictus est. Dionysius, qui plurimum dissentit à Valerio principio l. III. hunc ex genere honesto & opibus potentem fuisse ostendit. Dicit enim: *Numa Pompilio mortuo factus iterum Senatus Reipubl. dominus in eodem genere regiminis, nec invito populo permanendi censuit, constituitque iterum ex senioribus in præfinitum quendam dierum numerum præfuturos urbi Interreges, à quibus deinde is quem populus omnis prætulit, Tullus Hostilius rex dictus est. Ejus autem genus hoc fuit. Ex urbe Medullia, quam ab Albanis conditam Romulus fœdere suscipiens, Romanam coloniam fecerat, vir quidam generosus & opibus pollens, Hostilius nomine, Romam commigrans, uxorem duxit ex genere Sabinorum, Hersilii filiam, eam ipsam, quæ fœminis bello Sabino consuluerat legationem suscipiendam pro viris ad patres; quaque etiam visa erat conciliandorum ducum causa fuisse præcipua. Hic igitur vir multis in bellis sub Romulo militans, claris editis facinoribus, bello Sabino interiit, filium relinquens unicum, sepelitusque à regibus, in optimo fori loco; virtutem ejus testante colu-*

validior ætas imperium Romanum rexit, & duplicavit: senectus excellentissimis ornamentis decorata, in altissimo majestatis fastigio fulsit.

2. Verum Tullus etsi magnus, & admirabilis incrementi; domesticum tamen exemplum est. Tarquinium autem Priscum ad Romanum imperium occupandum fortuna in urbem nostram advexit; alienum, quod ortum Corintho: fastidiendum, quod mercatore Demarato genitum: erubescendum, quod etiam exule. Ceterum tam pro-

columna cum inscriptione. Ex hoc autem filio, viro facto, & illustrem ducente fœminam Tullus Hostilius est genitus, vir promptus & alacer, qui rex deinde creatus est cum suffragiis civitatis legitimis: tum vero Numa secundis auguriis firmante, quæ populo visa erant. Olivetius. Contigit A. V. XXCII. circiter.

Duplicavit.] Quia omnem populum Albanum Romam traduxit, eversis mœnibus & solo prostratis. Causa fuit quod bello Fidenati infidi fuerunt populo Rom. *Oliv.*

Verum, &c.] Contig. A. V. CXXXVIII.

Alienum.] Vulgo additur: *Exactum*, id est, civitate ejectum: nam *exigere* inter alia significata & *expellere* significat. Unde Terentius:

Spectandæ an exigendæ sint fabulæ.

Hujus autem expulsionis causa fuit, quod pater tyrannidem Eupili fugiebat. Dionysius tamen libro III. non exactum, sed sponte discessisse dicit, cum multarum ex mercatura pecuniarum dominus factus esset; nam occupante, inquit, Corinthum seditione, & instante Brachiadis Cypselli tyrannide, cum haud tutum videretur sub tyrannide vivere, hominem præsertim multa possidentem, eumque ex familia factionis optimatum; compositis rebus suis, quascunque erat fieri possibile, Corintho solvens, profectus est, habensque amicos multos ex Hetruscis, & bonos, propter continua commercia, maximeque Tarquiniis, urbe magna aliquando & felici, domum sibi ibi construxit, & uxorem genere illustrem ducit, &c. *Oli.*

Alienum, quod exactum, alieniorem, quod ortum Corintho: fastidiendum, quod mercatore genitum: erubescendum, quod etiam exule Demarato natum patre.] De Tarquinio Prisco Rege loquitur, verum prodigiose ineptis annotationibus intermixtis est depravatus hic locus, qui idcirco variatur in MSS. è quibus Susii & Pulmanni exemplaria uno ore rejiciunt hæc verba, *Quod exactum alieniorem.* Nec immerito. Videntur enim alienissima, ac veluti per somnium interjecta. Ita Campense non agnoscit hæc, *Demarato natum patre.* Ex omnibus autem recte comparatis unam hanc veram, ni fallor, lectionem elicimus: *Alienum quod ortum Corintho, fastidiendum, quod mercatore Demarato genitum, erubescendum, quod etiam exule.* Mox quæ sequuntur, non minus conspurcata sunt. *Pighius.*

Erubescendum.] Quod filius ejus regnaverit Romæ. Nam hujus pater Demaratus exul patria se ad Tarquinios contulit, & ibi duxit uxorem, ex qua Aruntem & Lucumonem genuit. Aruns gravida uxore relicta mortem obiit ante patrem suum, qui haud ita multo post cum diem suum obiturus esset, ignotans nurum ferre ventrem, immemor in testando nepotis, solum Lucumonem reliquit hæredem, & puero in nulla sorte nato, Egerio cognomen inditum est. Lucumo cum omnium bonorum

prospero conditionis suæ eventu, industriosum pro ignominioso, pro inviso gloriosum reddidit: Dilatavit enim imperii fineis, cultum Deorum novis sacerdotiis auxit, numerum senatus amplificavit, equestrem ordinem uberiorem reliquit: Quæque laudum ejus consummatio est, præclaris virtutibus effecit, ne hæc civitas pœnitentiam age-

norum hæres relictus in summis divitiis esset, uxorem nobilem duxit Tanaquilem; quæ cum virum suum Tarquiniis non satis pro dignitate honoratum esse videret, migrandi Romam consilium dedit viro, ubi omnis repentina ex virtute nobilitas fieret, & cum ad Janiculum ventum esset, carpento sedenti cum uxore aquila suspensis demissa alis leniter pileum aufert, superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus veluti ministerio missa capiti reposuit. Id omen læta dicitur accepisse Tanaquil, & continuo virum complexa alta sperare jussisse. Hic igitur cum beneficiis multorum sibi civium benevolentiam conciliasset, cousque processit, ut in summam Anci regis familiaritatem veniret, à quo liberorum etiam tutor institutus est. Post mortem Anci regnum intercepit. *Oliv.*

Cæterum tam prospero conditionis suæ eventu, industriosum pro ignominioso, gloriosum pro inviso reddidit.] Sic in Winchelian. aliquanto plenius, atque etiam rectius, quam vulgo; *Cæterum tam prosperum conditionis suæ eventum, industrium pro invidioso, gloriosum pro inviso reddidit.* Priorem lectionem ambabus manibus acceptandam puto, licet dubitem, *industriosus*, an apud classicos nunc auctores reperiatur; atqui *industriosissime*, M. Cato Originum secundo dixit, quod adverbium ab *industriosus*, deducitur. Citat Catonem Sosipater: *Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem, & argute loqui.* Unde colligo nomen hoc ipsum quoque apud veteres in usu fuisse, quamvis apud nunc extantes vix reperiatur. Nec adeo quidem rejicienda videtur libri Cauchiani lectio, quæ sic habet; *Cæterum tam prosperum conditionis suæ eventum industria sua pro invidioso glorio sum reddidit.* Pigh.

Dilatavit.] Protogavit; nam Sabinos bello superavit, & eis Collatiam ademit, & quicquid agri circa Collatiam erat, omneque Latinum nomen domuit, & multas Latinorum civitates populi Romani imperio subegit; videlicet, Apiolas, Corniculum, Ficulneam, Cameriam, Crustomerium. *Oliv.*

Cultum Deorum novis sacerdotiis.] Quia augurum collegium summo in honore habere voluit, adeo ut nihil privatim vel publice ageret, nisi prius captis auspiciis; quod inde factum est, quia cum vellet curiis à Romulo institutis novas addere curias, Nautius augur id nisi Diis prius per auguria consultis fieri posse negabat. Rex vero ejus artis fidem elevans, consule, inquit, aves, fieri ne possit quod animo concipio: quod cum ille captis auguriis fieri posse respondisset: cape, inquit, hanc cotem, eamque novacula discinde. At ille incunctanter accepit ac secuit. Tunc rex cœpit & arti fidem, & auguribus honorem maximum adhibere. *Oliverius.*

Numerum senatus.] Quia centum patres adjecit ordini senatorio; qui minorum gentium appellati.

Equestrem ordinem.] Quia centurias institutas à Romulo auxit, ut in tribus centuriis mille & trecenti equites essent.

In,

ageret, quod regem à finitimis potius mutuasset, quam de suis legisset.

3. In Ser. autem Tullio fortuna præcipue vires suas ostendit: vernam huic urbi natum, regem dando: cui quidem diutissime imperium obtinere, quater lustrum condere, ter triumphare contigit: Ad summam aut unde processerit, aut quo pervenerit; statuæ ipsius titulus abunde testatur, servili cognomine, & regia appellatione perplexus.

4. Miro quoque gradu Varro ad consulatum ex macellaria patris taberna conscendit: Et quidem fortuna parum duxit sordidissimæ mercis capturis alito, XII. fasces lar-

In, &c.] Contigit A. V. CLXXV.

Vernam huic urbi natum, regem dando.]Verba trajecta recolligo & repono, *Vernam natum, huic urbi regem dando.* Viliores videlicet nati servi, quam facti. Plautus ad correctionem nostram apposite, de Mercurio & Sosia:

Satius est me queri illo modo servitutem, hodie
Qui fuerim liber: hic qui verna natus est, queritur. Lips.

Vernam.] Servum ex ancilla natum. Autor de Viris Illustribus, *Servius Tullius,* inquit, *Publii Corniculani, & Ocrisiæ captivæ filius, cum in domo Tarquinii Prisci educaretur, flammæ species caput ejus complexa est.* Oliv. *Vernam.*]Id est, servum ex ancilla, Livius tamen vult duntaxat ex captiva natum. *Badius.*

Quater lustrum condere.] Id est, lustrationem civium, id est, inquisitionem quot essent, & quantum possiderent, quod quinto quoque anno fiebat: Unde *lustrum* pro quinquennio deinde usurpatum. *Badius.*

Servili cognomine.] Quia dictus *Servius*, atque à *servo* nomen habuit, quamvis Liv. dicat patrem hujus Servium appellatum esse, principem in Corniculo civitate, & probat hunc non servum fuisse de serva natum. *Oliv.*

Servili cognomine, & regia appellatione perplexus.] Demonstrat hoc idem in antiquissimis Capitolinis marmoribus triumphorum ejus titulus:

SER. TULLIUS. REX.

Quo titulo & statuam inscriptam fuisse autumo. Cum igitur nil præter prænomen, *Servius*, Tullio adjungatur, id ipsum recte cognomen dixit, eo quod nomini jungitur. Nam si tertium aliud accederet, *Servius* prænomen diceretur, ad differentiam alterius tertii, quod tunc cognomen. Atqui tria nomina nobiliorum cum fuerint, Ausonio teste; Servius rex ob ignobilitatem duo duntaxat habuit, atque ex his alterum servilis conditionis indicem. *Pighius.*

Varro.] Quod humili loco hic sit natus diximus in cap. de Neglecta Religione. Cum igitur favore plebis, patribus nequicquam resistentibus, consul creatus esset cum L. Paullo, gravissima clades illa tantopere celebrata à scriptoribus apud Cannas Apuliæ vicum fuit Romanis illata: cujus autor fuit hic Terentius Varro. *Oliv.*

Macellaria.] Id est, ubi pater obsonia in macello venditabat. *Bad.*

Sordidissimæ mercis, &c.] In nullo veterum codicum, vulgatum *inquinari*, reperitur. At pro *saluto* in Atrebatensi, *salito.*

largiri; nisi etiam L. Æmilium Paullum dedisset collegam: Atq; ita se in ejus sinum infudit, ut cum apud Cannas culpa sua vires pop. Rom. exhausisset, Paullum, qui prœlium committere noluerat, occidere pateretur; illum in urbem incolumem reduceret. Quinetiam senatum gratias ei agentem, quod redire voluisset, ante portas eduxit: extuditque, ut gravissimæ cladis auctori etiam Dictatura deferretur.

5. Non parvus consulatus rubor M. Perperna, utpote qui consul ante quam civis; sed in bello gerendo utilior aliquanto reipubl. Varrone imperatore. Regem enim Aristonicum cepit, Crassianæque stragis punitor extitit. Cum

salito. Verum correctius in Cauchiano legitur, *alito*. Melius, inquit Diomedes, dicitur alitus, quam altus, vitandæ ambiguitatis gratia. *Pigh.*

Paullum.] Virum videlicet nobilissimum. Contigit A. V. DXXXVII.

Occidere.] Id est, occumbere.

Extuditque.] Legitur &, *Excudit*, id est, expressit. Translatio à fabris, qui ferrum cudentes, in cujuspiam instrumenti formam efficiunt. *Oliver.*

Non, &c.] Contigit A. V. DCXXIII.

M. Perperna.] Hic Græcus fuit, & in urbem peregrinus venerat; deinde cum se gratiosiorem patribus fecisset, & magnas opes comparasset, eo processit res, ut cum comitia haberentur, ausus fuit petere consulatum, quem etiam obtinuit. Multa hic rei militaris documenta dedit, adeo ut prius pene consul quam civis missus contra Aristonicum fuit, ut supra diximus. Nam Aristonicus rex Eumenis filius, Asiam Attali regis testamento pop. Rom. legatam occupaverat, adversus quem P. Licinius Crassus, & idem Pontifex Maximus, quod nunquam antea factum fuerat, cum exercitu missus, qui rem infeliciter gessit, & per insidias interceptus, occubuit. Postea vero M. Perperna exercitum adversus hunc Aristonicum duxit, & eum superatum in deditionem accepit, ac de illo triumphavit; deinde cum Sertorius hostis patriæ judicatus fuit, hic socius ejus fuit. Pompeius & Metellus consules adversus Sertorium in Hispaniam cum exercitibus missi sunt, ubi cum Sertorius omnibus fere prœliis victor evasisset, ad ultimum proditione suorum occiditur; cujus proditionis princeps fuit M. Perperna, qui deinde successit ei. Et cum Pompeius intelligeret se rem habere cum uno duce, & longe inferiore Sertorio, sex cohortes objecit ei, quæ tanquam pabulatum irent, per agros evagarentur, & spem bene gerendæ rei Perpernæ facerent. Quod etiam ita evenit. Nam ubi cohortes Romanas palantes per agros animadvertit, eas toto cum exercitu invasit, quæ fugam simulantes Perpernam cum exercitu suo ad insidias pertraxerunt: ubi cum milites vivum Perpernam ad Pompeium deduxissent, eum lege Papia interfici jussit, utpote qui hostis patriæ judicatus esset. *Oliverius.*

Antequam civis.] Quod contra leges. Peregrini enim Magistratibus arcebantur.

Crassianæque.] Id est, Crassi, qui à Thracibus interceptus, à milite virga in oculum percusso, à quo ad Aristonicum trahebatur occisus. *Badius.*

More

Cum interim cujus vita triumphavit, mors Papia lege damnata est. Namque patrem illius, nihil ad se pertinentia civis Romani jura complexum, Sabelli judicio petitum, redire in pristinas sedes coëgerunt. Ita M. Perpernæ nomen adumbratum, falsus consulatus, caliginis simile imperium, caducus triumphus, aliena in urbe improbe peregrinatus est.

6. M. vero Porcii Catonis incrementa publicis votis ex-

Mors Papia lege damnata est.] Papia lex de peregrinis urbe pellendis, cujus Cicero meminit Officiorum tertio; primum lata fuit anno urbis DCLXXXVIII. ut autor est Dion lib XXXVIII. additque eadem exceptos fuisse peregrinos Italiam incolentes. Quomodo igitur Perpernæ pater lege Papia damnari potuit, qui sæculo fere hanc præcesserat? Et quomodo à Sabellis, qui montes inter Sabinos ac Marsos incolebant, quibusque cum aliis sociis civitas data fuit bello Marsico confecto, viginti amplius annis ante legem Papiam latam? Vel igitur aliam fuisse Papiam legem dicamus necesse est, multo ante Marsicum bellum promulgatam, cujus alii auctores non meminerunt, vel, quod potius autumo, nomen hoc in Valerio corruptum esse à librariis, qui libenter obscura nomina in celebriora solent mutare. Fuere quidem & aliæ prius leges de peregrinis latæ, ut ex Ciceronis eodem loco constat. Penni legem de peregrinis nominat Festus, latam, ut autumat Carolus Langius vir ingenio singulari atque eruditione summa præditus, à M. Junio Penno tribuno plebis A.V.C. DCXXVII. quo Quæstor C. Gracchus fuit, atque spes civitatis accipiendæ sociis ab ipso injiciebatur, ut idcirco contra Juniam legem Gracchus tum dixisse videatur, quemadmodum Festus indicat, atque etiam Tullius in Bruto. Qua Junia lege potius, quam Papia, quæ tum non erat, Perpernæ patrem mortuo filio consulari quadriennio antea, à Sabellis repetitum fuisse verisimile est. Attamen exemplaria Valerii omnia Papiam legem vocant. Lector sequatur, quod sibi visum erit. *Pighius.*

Namque patrem illius.] Id est, bene dico, M. Perpernam lege Papia per Pompeium interfici jussum, cum patrem illius judicio Sabelli tribuni plebis damnatum, se civem Romanum, & civis Romani jura usurpantem in pristinas sedes redire coëgerunt. *Oliv.*

Nomen adumbratum.] Translatio à pictoribus, qui primo quidem formam imaginis adumbrant, deinde coloribus illam distinguunt, & sic imaginem redigunt. Adumbrare proprie est alicujus rei formam inducere. Ergo nomen adumbratum, quia principia quidem M. Perpernæ summæ claritatis & gloriæ formam induxerant; sed exitus formam illam adumbratam in veram splendoris imaginem exprimere non potuerat. *Idem.*

Falsus consulatus.] Quia, cum civis non esset, consul esse non debuit.

Caducus.] Id est, cujus gloria non diu duravit.

Marci vero Porcii Catonis.] Autor de Viris Illustr. M. Porcius Cato genere Tusculanus, à Valerio Flacco Romam sollicitatus Tribunus militum in Sicilia, Quæstor sub Scipione fortissimus, & Prætor justissimus fuit: in prætura Sardiniam subegit, ubi ab Ennio Græcis literis instructus, consul Celtiberos domuit, & ne rebellare possent, literas ad singulas civitates misit, ut muros

expetenda fuerunt: qui nomen suum Tusculi ignobile, Romæ nobilissimum reddidit. Ornata sunt enim ab eo literarum Latinarum monimenta, adjuta disciplina militaris, aucta majestas senatus, prorogata familia, in qua maximum decus posterior est ortus Cato.

EX-

muros diruerent, cum unaquæque sibi soli imperari putaret, fecerunt. Syriaco bello Tribunus militum sub M. Atilio Glabrione occupatis Thermopylarum jugis, præsidium hostium depulit. Censor L. Flaminium consularem Senatu movit, quod ille in Gallia ad cujusdam scorti spectaculum eductum quendam carcere in convivio jugulari jussisset. Basilicam suo nomine primus fecit, matronis ornamenta Oppia lege repetentibus restituit, accusator assiduus malorum Galbam octuagenarius accusavit, ipse quadragies quater accusatus gloriose absolutus. Carthaginem delendam censuit, post octoginta annos filium genuit. Plutarch. dicit hunc genere Tusculanum fuisse, & priusquam ad militiam atque rempublicam se conferret, in agro paterno circa Sabinos vixisse, cujus cum majores prorsus ignobiles esse viderentur, ipse Cato M. patrem, ut virum bonum, fortem, ac in re militari versatum, efferebat laudibus, Catonem etiam proavum sæpenumero præmiorum honore ab Imperatoribus laudatum, & quinque bellantium equorum, quos inter dimicandum amiserat, pretium, fortitudinis suæ testimonium à populo sibi restitutum referebat. Cum ex more Romani eos, qui generis gloria carentes, à seipsis initium caperent nominis sui, novos homines, quemadmodum & ipsum Catonem, appellarent; ipse ad gloriam sibi magistratus se novum esse, rebus vero gestis ac virtute majorum vetustissimum prædicabat. Principio autem tertio nomine non Cato, sed Priscus vocabatur; consequenti tempore *Cato* ei virtutis cognomentum exstitit. Nam Romani eum, in quo multarum rerum usus ac experientia sit, *Catonem* nominant. Hæc Plutarchus in vita Catonis. *Oliver.*

Tusculi.] Municipii Romani.

Monimenta.] Historiæ. Nam librum de Originibus edidit, quibus Italicarum Urbium originem & res gestas populi Romani accuratissime collegit. Idem summus Orator fuit. Horatius in Poëtria:

——— *Cum lingua Catonis & Enni Sermonem patrium ditavit.* ———

Et Cicero lib. de Oratore III. *Quid,* inquit, *M. Catoni præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam defuit? Num quia jus civile non didicerat, causas non dicebat, aut quia poterat dicere, jus negligebat? sed utroque genere & laboravit & præstitit, num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam, tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fuit fortior, nemo melior Senator, & idem optimus Imperator; denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discique potuit, quod ille non tum etiam investigaverit & sciverit, tum etiam conscripserit, &c.* Oliv.

Disciplina militaris.] Quia bello omnem ferme Hispaniam imperio pop. Rom. subegit ductu & auspiciis suis. *Oliv.* *Disciplina militaris.*] Spectant hæc libros Catonis de Re Militari, quos sæpius citat Festus. *Colerus.*

Aucta majestas.] Quando in ordinem Senatorum electus.

Prorogata.] Propagata & extensa est.

Maximum decus.] Scilicet Romæ: quod miror adjecisse, cum contra Cæsarem senserit. *Badius.*

Posterior est ortus.] Qui Uticensis dictus.

Secra-

EXTERNA.

1. Sed ut Romanis externa jungamus: Socrates non ſolum hominum conſenſu, verumetiam Apollinis oraculo ſapientiſſimus judicatus, Phanarete matre obſtetrice, & Sophroniſco patre marmorario genitus, ad clariſſimum lumen gloriæ exceſſit, neque immerito. Nam cum eruditiſſimorum virorum ingenia in diſputatione cæca vagarentur, menſuraſque Solis & Lunæ, & ceterorum ſiderum loquacibus magis, quam certis argumentis explicare conarentur, totius etiam mundi ambitum complecti auderent, primus ab his indoctis erroribus abductum animum, intima conditionis humanæ, ac in receſſu pectoris repoſitos affectus ſcrutari coëgit: ſi virtus per ſeipſam æſtimetur, vitæ magiſter optimus.

2. Quam

Socrates.] Hic fuit Athenienſis Philoſophus clariſſimus ex pago Alopecenſi, filius Sophroniſci marmorarii & Phanaretæ obſtetricis, fuitque, ut quidam ferunt, Anaxagoræ primum auditor, deinde Archelai, cui ſucceſſit in ſchola. Hic animadvertens ſpeculationis naturalis nullum fructum eſſe, quantum ad commodum vitæ ſpectaret, primus Ethicen, hoc eſt, moralem Philoſophiam invenit, relicta naturali. Nam, teſte Cicerone in Prologo quinti libri Tuſculan. Quæſt. primus de cœlo Philoſophiam devocavit, & in Urbibus collocavit, in domoſque introduxit, & coëgit de moribus, & vita, rebuſque bonis & malis quærere. Fuit Orator promptus, acer. Primus, teſte Favonio, cum Æſchine diſcipulo oratoriæ artis campos aperuit, fuitque illi cura etiam corporeæ exercitationis, atque erat præclari habitus, ut dixit Laërtius. Unde ſuadebat diſcipulis ſuis, ut ſe crebro intuerentur in ſpeculo; ut quibus eſſet corporis dignitas à natura donata, eam integram, nullis vitiis corruptam conſervarent, quibus vero negata fuiſſet, virtute compararent, ut animo, ſi non corpore, hominibus placerent. Militavit quandoque, & Xenophontem ab equo dejectum, in prœlio facto viriliter ſuſcipiens, ſalvum reddidit. Fugientibus Athenienſibus univerſis in bello navali vicit, victoriamque Alcibiadi conceſſit, quem ipſe, teſte Ariſtippo, ſuis manibus armaverat; de quo alia dicemus in capitulo de Sapienter dictis. *Oliverius.*

Marmorario.] Id eſt, qui marmora poliebat aut ſculpebat. *Badius.* *Marmorario.*] Laërtio ὑὸς λιθουργοῦ. Gloſſarium: *Marmorarius*, Μαρμαροποιὸς, Ἀγαλματογλύφος. Alibi: Μαρμάριος, *Marmarius.* *Coler.*

Indoctis.] Ignarus etiam correctionis Lipſianæ, malui, *Doctis.* Doctos errores eleganter vocat vana quædam ſcientiarum Mathematicarum. Ambitum autem illum diſciplinæ Mathematicæ non minus proprie quam facete *errores* indigitat. Diogenes Cynicus Mathematicos πλανήτας, per jocum appellitaſſe legitur apud Stobæum. *Colerus.*

2. Quam matrem Euripides, aut quem patrem Demosthenes habuerit, ipsorum quoque seculo ignotum fuit: alterius autem matrem olera, alterius patrem cultellos venditasse omnium pene doctorum literæ loquuntur: Sed quid aut illius tragica, aut hujus oratoria vi clarius?

CAP. V.

QUI A PRÆCLARIS PARENTIBUS DEGENERARUNT.

1. *Cn. Scipio Africani majoris F.*
2. *Q. Fabius Allobrogici F.*
3. *P. Clodii & Fulviæ F.*
4. *M. Hortensius Corbio.*

SEquitur duplicis promissi pars adopertis illustrium virorum imaginibus reddenda: quoniam quidem sunt referenda, quæ ab earum splendore degeneraverunt, teterrimis ignaviæ ac nequitiæ sordibus imbuta nobilia portenta.

1. Quid enim monstro similius, quam superioris Africani

Demosthenes.] Demosthenis patrem Plutarchus Demosthenem nominatum fuisse dicit, illumque, teste Theopompo Historico, virum probum, honestum, Macheropium cognominatum, ab officina gladiorum, quam Athenis egregiam, multisque artificibus servis instructam habebat, quod & Juvenalis affirmat in Satyra, cum dicat:

Quem pater ardentis massæ fuligine lippus
A carbone & forcipibus, gladiosque parante
Incude, & luteo Vulcano ad rhetora misit.

Matrem ejus Æschines tradit ex barbara muliere & Atheniensium quodam exule natam: id verum sit, nec ne, incertum est, nam ad falsam calumniam id objectum Demostheni ab æmulo putatur. Fuit autem Demosthenes Orator omnium maximus, ut sub Oratoris nomine apud Græcos *Demosthenes* intelligatur, sicut apud nos *Cicero*. Et constat quidem parvum admodum orphanum fuisse, qui cum se à tutoribus suis deceptum fuisse cognosceret, statuit omnino artem oratoriam assequi plenissime, ut ab his jus suum aliquando reposceret, sed omnia à natura suo proposito habebat adversa, quæ tamen studio & industria superavit, ut in cap. de Industria dicemus. *Oliv.*

Alterius autem matrem olera.] De Euripidis matre contrarium ostendit Suidas. *Corradus.*

NObilia.] Quia à nobilissimis parentibus nati sunt. *Nobilia.*] Sceleribus etiam quis nobilis dicitur.

Monstro similius.] Imo nisi tenui fuisset valetudine, alterum extitisset lumen civitatis, inquit Cicero in Cat. *Corrad.*

A par-

cani filius Scipio? Qui in tanta domestica gloria ortus, à parvulo admodum regis Antiochi præsidio capi sustinuit: cum ei voluntaria morte absumi satius fuerit, quàm inter duo fulgentissima cognomina patris & patrui, altero oppressa Africa jam parto, altero jam majore ex parte recuperata Asia, surgere incipiente, manus vinciendas hosti tradere, ejusque beneficio precarium spiritum obtinere: de quo mox L. Scipio speciosissimum Deorum hominumque oculis subjecturus erat triumphum.

Idem præturæ petitor candidam togam adeo turpitudinis maculis obsolefactam in campum detulit, ut nisi gratia Cicerei, qui patris ejus scriba fuerat, adjutus esset, honorem à populo impetraturus non videretur. Quanquam quid interfuit utrum repulsam, an sic adeptam præturam domum referret? quam cum propinqui ab eo pollui animadverterent, id egerunt ne aut sellam ponere, aut jus dicere auderet. Insuperque è manu ejus annulum, in quo caput

A parvulo admodum regis, &c.] Scimus quomodo Lucius Scipio frater superioris Africani consul sortitus provinciam Asiam, ut bellum adversus Antiochum gereret, quam Senatus eo libentius concessit, quod frater Africanus ultro pollicitus est, se in Asiam iturum illi legatum. L. ergo Scipione & Africano fratribus exercitum trajicientibus in Asiam, nuncii venerunt, debellatum utrinque esse, à terra quippe ab Atilio Regulo, mari autem ab Æmilio. Primo igitur adventu eorum legatos pacem petentes Antiochus ad eos mittit peculiare donum Africano ferentes filium ejus, quem rex parvo navigio trajicientem ceperat; hunc autem regiis muneribus donatum remisit. Pax regi data, parte provinciæ adempta usque ad montem Taurum. *Oliv.*

Altero.] Patre, qui Africanus cognominatus ab oppressa Africa.

Altero.] Patruo, qui Asiaticus dictus est recuperata Asia.

Deorum hominumque.] Quia curru triumphans vectus est in Capitolium, ubi Dii & homines illum intuebantur. *Oliv.*

Idem præturæ petitor.] Hic & Cicereus, qui scriba patris ejus fuerat, competitores erant præturæ: qui cum in campum Martium venisset, in honore scriba Cicereus Scipioni prælatus est: sed hic motus reverentia patris ejus, cujus scriba fuerat, concessit illi præturam, quam tamen cognati ejus administrare non sunt passi. *Oliv.* *Præturæ petitor.*] Id est, cum tempore comitiorum candidatus in campum Martium ad petendam præturam descenderet. *Badius.*

Candidam togam.] Qua induebantur in signum candoris animi, nulla ambitione aut avaritia polluti. *Idem.*

In campum.] Martium, ubi comitia habebantur.

Annulum.] Hoc autem faciebat, ne eo quicquam temere signaret: nam in

put Africani sculptum erat, detraxerunt. Di boni quas tenebras ex quo fulmine nasci passi estis!

2. Age Q. Fabii Max. Allobrogici & civis, & imperatoris clarissimi filius Q. Fabius Max. quam perditam luxuria vitam egit? cujus ut cetera flagitia obliterentur, tamen abunde illo dedecore mores nudari possunt, quod ei Q. Pompejus prætor urbanus paternis bonis interdixit: neque in tanta civitate, qui illud decretum reprehenderet, inventus est: Dolenter enim homines ferebant, pecuniam, quæ Fabiæ gentis splendori servire debebat, flagitiis disjici. Quem ergo nimia patris indulgentia hæredem reliquerat, publica severitas exhæredavit.

3. Possedit favorem plebis Clodius Pulcher, adhærens-

annulo signa sua fere, ut nunc multi, habebant. *Badius. Annulum.*] Tanquam indignus esset annulum gestare, cui insculpta esset Africani imago.

Fulmine.] Id est, vehementissimo lumine.

Age Q. Fabii Maximi.] Hic fuit, qui adversus Allobroges & Betultum Arvernorum regem, secundum quosdam, felici pugna dimicavit. Nam viginti milia hostium è pugna cæsa dicuntur, & cum Betultus Romam venisset, ut Senatui satisfaceret, hoc est, ut se excusaret quod à se bellum illud non esset ortum, & propterea sibi ignosci & pacem dari peteret, Albam missus, traditus est in custodiam, & cum secundum pacem non videretur filium ejus Congõneciarum in imperio esse, ne motum aliquem in provincia concitaret, ipse quoque Romam accitus est. Valerius tamen lib. IX. cap. 6. de Perfidia, dicit hunc regem Betultum non à Fabio victum, neque sponte Romam venisse, sed à Cn. Domitio perfidia captum, & Romam missum fuisse. Quod factum Senatus nec probare, nec rescindere voluit, sed regem Albam custodiæ causa relegavit, quod si sic est, Fabius rem tantum cum Allobrogibus habuit. *Oli.*

Paternis bonis.] Prodigus bonis interdicebatur. Formula extat apud Paulum lib. III. Sent. Tit. 4. QVANDO TVA BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS, OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQVE INTERDICO.

Disjici.] Id est, dilapidari.

Nimia patris indulgentia.] Quia tametsi filium prodigum videret, tamen eum reliquit hæredem. *Oliv.*

Possedit favorem plebis Clodius.] Tametsi Clodius Pulcher seditiosissimus fuerit, tamen plurimum valuit in republ. nam trib. pleb. fuit, & in tribunatu suo Ciceronem dejecit, cum se totum plebi insinuasset. Constat autem omnes Clodios semper potentiæ patriciorum assertores fuisse, præter hunc unum, de quo loquimur; qui, ut Ciceronem ejiceret civitate, non dubitavit renuntiare generi patritio, & se plebeium facere. Nam lex erat, quæ patritium quemque tribunum fieri vetabat. Hic igitur cuidam plebeio & minori natu se in adoptionem dedit, suadente hoc C. Cæsare consule. Nam quodam loco deplorante Cicerone statum reipublicæ,

rensque Fulvianæ stolæ pugio, militare decus muliebri imperio subjectum habuit: quorum filius Pulcher, præterquam quod enervem & frigidam juventam egit, perdito etiam amore vulgatissimæ meretricis infamis fuit, mortisque erubescendo genere consumptus est: Abdomine enim avide devorato, fœdæ ac sordidæ intemperantiæ spiritum reddidit.

4. Jam & Q. quidem Hortensii, qui in maximo & ingenuorum civium, & amplissimorum proventu, summum auctoritatis atque eloquentiæ gradum obtinuit, nepos Hortensius Corbio omnibus scortis abjectiorem & obscœniorem vitam exegit: ad ultimumque lingua ejus tam libidini cunctorum inter lupanaria prostitit, quam avi pro salute civium in foro excubuerat.

CAP.

publicæ, iratum dicunt Cæsarem in causam plebis Clodium adduxisse, qui continuo tribunus plebis factus, favorem plebis possidere cœpit. *Possedit favorem.*] Hoc dicit, etiamsi Clodius civis seditiosus erat, & uxorius, tamen virtutes magnas cum vitiis habuit conjunctas, sed filius ejus flagitiis omnibus adeo obrutus fuit, ut nullam omnino virtutum imaginem habuerit. *Oliv.*

Fulvianæ stolæ pugio.] Metonymia, *stolam* pro ipsa muliere Fulvia ponit, *pugionem*, pro homine militari: nam pugione milites utuntur. Hic Fulviam uxorem habuit, quam deinde mortuo Clodio M. Antonius duxerat uxorem. *Oliv.*

Frigidam.] Segnem, cum proprie ardor juvenum sit.

Abdomine.] Id est, pingui suillo, aut sumine delicato avide devorato. *Bad.*

Hortensii.] Hic eloquentia tantum valuit, ut sæpius dubitatum sit, utrum ipse an Cicero principatum obtineret.

Qui in maximo & ingenuorum civium, & amplissimorum proventu.] Emendo, *Et ingeniorum, & civium amplissimorum.* Ipsa ex re. *Lips.*

Corbio.] Quia tanquam corbis devorabat omnia paterna bona. Nam sunt, qui dicant hoc nomen accepisse à cupiditate vorandi: nam *corbitare*, est avide deglutire. Unde Plautus, *corbitant*, dixit. *Oliv.*

Lingua.] Fellatorem forte innuit.

CAP. VI.

DE ILLUSTRIBUS QUI IN veste aut cetero cultu licentiùs sibi indulserunt.

1. *P. Scipio major.*
2. *L. Scipio Asiaticus.*
3. *L. Cornelius Sylla.*
4. *C. Duilius.*
5. *C. Papirius Maso.*
6. *C. Marius.*
7. *M. Cato Uticensis.*

ANimadverto in quam periculosum iter processerim. Itaque meipse revocabo, ne si reliqua ejusdem generis naufragia consectari perseveravero, aliqua inutili relatione implicer. Referam igitur pedem, deformesque umbras in imo gurgite turpitudinis suæ jacere patiar. Satius est enim narrare qui illustres viri in cultu, ceteroque ritu, aliqua ex parte novando sibi indulserint.

1. P. Scipio, cum in Sicilia augendo, trajiciendoque in Africam exercitu opportunum quærendo gradum, Carthaginis ruinam animo volveret; inter consilia ac molitiones hujus tantæ rei operam gymnasio dedit, pallioque & crepidis usus est. Nec hac re segniores Pœnicis exercitibus manus intulit: sed nescio an ideo alacriores, quia ve-

DEformesque umbras.] Id est, turpissimas & ignobilissimas aliorum vitas, ut Ciceronis Junioris, ut Neronis, & aliorum mulrorum. *Bad.*

Gurgite.] Id est, voragine turpitudinis suæ.

Publius Scipio, &c.] Hanc Livius tradit Historiam Decade secundi Punici belli.

Gymnasio.] Proprie nunc dixit, id est, palæstra, ubi se juvenes exercebant. *Oliv. Gymnasio.*] Id est, palæstræ, ut Oliverius interpretatur, aut, ut mihi placet, exercitationi in re literaria: nam quid pallium aut crepidæ ad palæstram? *Badius.*

Pallioque.] Quod genus vestis Græci Philosophi habebant, & utebantur: erat ad talos usque dimissa.

Crepidis.] Gellius lib. XIII. *Omnia, inquit, ferme id genus quibus plantarum calces in fine teguntur, cætera fere nuda, & teretibus habenis juncta sunt, soleas dixerunt: nonnunquam Græca voce crepidulas.* Servius tamen dicit fuisse Thusca calceamenta, quæ corrigiis ad pedes ligabantur. Virgilius:

Et Tyrrhena pedum circumdant vincula plantis.

Servius exponit *crepidas*, quas primo habuere Senatores, post equites, deinde milites. *Oliv.*

Lucii

vegeta & strenua ingenia, quo plus recessus sumunt, hoc vehementiores impetus edunt. Crediderim etiam favorem eum sociorum uberiorem se adepturum existimasse, si victum eorum & solennes exercitationes comprobasset: Ad quas tum veniebat, cum multum ac diu fatigasset humeros, & cetera membra militari agitatione firmitatem suam probare coëgisset, consistebatque in his labor ejus, in illis remissio laboris.

2. L. verò Scipionis statuam chlamydatam, & crepidatam in Capitolio cernimus: Quo habitu videlicet, quia aliquando usus erat; effigiem suam formatam poni voluit.

3. L. quoque Sylla, cum imperator esset, chlamydato sibi, & crepidato Neapoli ambulare deforme non duxit.

4. C. autem Duilius, qui primus navalem triumphum ex

Lucii vero Scipionis.] De hoc satis supra dictum est, cui Asia provincia à Senatu eo libentius demandata fuit, quod frater ejus Africanus pollicitus fuerat, legatum se cum illo iturum, ex qua provincia cum victor rediisset, Asiaticus dictus. *Oliv.*

Chlamydatam.] Id est, indutam aut ornatam chlamyde.

In Capitolio.] Ubi statuæ triumphantium ponebantur.

Lucius quoque Sylla.] Qui adversus Mithridatem missus fuit, quam provinciam Marius sibi dari invito Senatu per populum, aut suæ factionis principes, cum vellet, exorta est seditio; deinde bellum inter ipsum & Syllam, ut supra dictum est. *Oliv.*

C. autem Duilius.] Is quidem primus navali prœlio victor ex Pœnis triumphum duxit, sed ante ipsum bellum navale gessit cum Carthaginiensibus Scipio, qui æquo Marte discessit: ei deinde successit Appius Claudius, qui post victoriam cum in patriam rediret, vi subitæ tempestatis exercitum ferme omnem amisit; quod ideo ipsi contigisse putant nonnulli, quod pullarem disciplinam contempsisset. Post hunc igitur missus est C. Duilius, qui intra LX. dies classem centum & LX. navium tanta celeritate paravit, ut creditum sit, munere Deorum arbores in naves fuisse conversas; quo facto machinas etiam adjunxit ferreas, quibus catenatæ naves ita starent, ut in continenti pugnare viderentur, & ita commissa pugna victoriam egregiam consecutus est, & classis hostium partim submersa, partim in hostium potestatem redacta est, ex quo de Pœnis speciosissimum egit triumphum. Autor de Vir. Ill.: *C.* inquit, *Duilius primo Punico bello contra Carthaginienses missus, cum videret eos multum mari posse, classem magis validam quam decoram fabrefecit, & manus ferreas in visu, hostium primum instituit, quas inter pugnandum hostium naves apprehendit, qui victi & capti sunt. Himilco dux Classis Carthaginem fugit, & à Senatu quæsivit, quid faciendum censeret: omnibus ut pugnaret clamantibus, feci, inquit, & victus sum: sic pœnam crucis effugit, nam apud Pœnos duxere malè gesta*

ex Pœnis retulit, quotiescunque epulaturus erat, ad funalem cereum præeunte tibicine,& fidicine, à cœna domum reverti solitus est, insignem bellicæ rei successum nocturna celebratione testando.

5. Papirius quidem Maso, cum bene gesta Rep. triumphum à Senatu non impetrasset, in Albano monte triumphandi & ipse initium fecit, & ceteris postea exemplum præbuit: proque laurea corona, cum alicui spectaculo interesset, myrtea semper usus est.

6. Jam C. Marii pene insolens factum, nam post Jugurthinum, Cimbricumque & Teutonicum triumphum, cantharo semper potavit: quod Liber Pater inclytum ex Asia ducens triumphum, hoc usus poculi genere ferebatur; ut inter ipsum haustum vini, victoriæ ejus suas victorias compararet.

7. M. au-

sta morte puniebatur. Duilio concessum est, ut præcedente funali & præcinente tibicine à cœna publicè rediret. Cicero in Catone Majore: *C.* inquit, *Duilium Marci filium, quod Pœnos primus classe devicerat, redeuntem à cœna senem sæpe videbat puer: delectabatur crebro funali & tibicine, quod sibi nullo exemplo privatus sumpserat, tantum ei licentiæ dabat gloria.* L. quoque Florus post narratam pugnam navalem, *Duilius*, inquit, *Imperator non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem ubi à cœna rediret, prælucere funalia, præcinere sibi tibias jussit; quasi quotidie triumpharet.* Oliverius.

Fidicine.] Id est, canente fidibus, hoc est, chordis præeunte. *Badius.*

Papirius, &c.] Contigit A.V. DXXII.

Bene, &c.] Quia devicerat Samnites.

Monte Albano.] Ubi Latinæ feriæ celebrari solebant, & incunabula erant gentis Romanæ.

Laurea.] Id est, loco laureæ coronæ, qua triumphantes utebantur.

Myrtea.] Qua ovantes coronari solebant.

Item C. Marii.] Insolentia carpitur Marii, qui cum debellasset Jugurtham, Cimbros atque Theutones, se Libero patri, qui, ut ait Solinus, primus Indiam ingressus, de Indis triumphavit, similem esse volebat: nam cantharo potabat, quia hoc vasis genere Liberum patrem usum fuisse dicunt, cui se Marius comparare non dubitabat. In hunc quodammodo invehitur Plin. lib. XXXIII. ubi loquitur de Luxuria. Dicit enim: *Hinc aliquis veterum C. Marius post victoriam Cimbricam cantharo potasse, Liberi prioris exemplo traditur, ille arator Arpinas & Manipularis Imperator.* Oliverius. Contigit A.V. DCLII.

Cantharo.] Cantharus vas vinarium, quo majores in sacris Bacchi usos fuisse dicunt, & ansam habebat. Unde Virgilius in Sileno:

Et gravis attrita pendebat cantharus ansa. Idem.

Inclytum ex Asia ducens triumphum.] *Indicum*, in MSS. legimus, pro *inclytum*. De Indis triumphasse Bacchum, fabulis Poëtarum est notissimum. *Pigh.*

M. au-

7. M. autem Cato Prætor, M. Scauri, ceterorumque reorum judicia, nulla indutus tunica, ſed tantummodo prætexta amictus egit.

CAP. VII.

DE FIDUCIA SUI.

QVAE IN ROMANIS.	11. *L. Accio Poëta.*
1. *P. Scipione majore.*	QVAE IN EXTERNIS.
2. *P. Scipione Æmiliano Coſ.* II.	1. *Euripide Poëta.*
3. *P. Naſica Serapione Coſ.*	2. *Antigenida tibicine.*
4. *M. Livio Salinatore Coſ.*	3. *Zeuxe pictore.*
5. *P. Furio Philo Coſ.*	4. *Phidia ſculptore.*
6. *L. Licinio Craſſo proc.*	5. *Epaminonda Thebano.*
7. *M. Catone majore reo.*	6. *Annibale Pœno.*
8. *M. Æmil. Scauro reo.*	7. *Cotye Thracum rege.*
9. *M. Antonio oratore.*	8. *Androclida, Leonida, & Agide Spartanis.*
10. *Senatu Romano.*	

SEd hæc, atque his ſimilia, virtutis aliquid ſibi in conſuetudine novanda licentiæ ſumentis indicia ſunt. Illis autem quæ deinceps ſubnectam, quantum ſui fiduciam habere ſoleat, cognoſcetur.

1. P. & Cn. Scipionibus in Hiſpania cum majore parte exer-

M. autem Cato Prætor.] M. Scauri judicium egit. Accuſatus autem fuerat repetundarum Scaurus à Triario adoleſcente, quod avare provinciam Sardiniam adminiſtraſſet. Cato Prætor judicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus, in forumque ſic deſcenderat, juſque dicebat, idque repetierat ex veteri conſuetudine, ſecundum quam & Romuli ſtatuæ Capuæ in Capitolio, & roſtris Camilli fuerunt togatæ ſine tunicis, quibus verbis ſignificabat illos aliquando ſic in forum deſcendiſſe. *Oliverius.*

Nulla indutus tunica, ſed tantummodo prætexta.] Ac ſi diceres veſte ſola ſuper interula ſine dyploïde. Nam tunica veſtis interior, toga vero & prætexta exterior. *Idem.*

P. *& Cn. Scipionibus.*] Poſt cæſos in Hiſpania Scipiones fratres cum duobus exercitibus, non Italiæ jam major, quam Hiſpaniæ cura Rom. erat, exercitum augeri, & Imperatorem mitti placebat, nec tamen quem mitterent, ſatis conſtabat: ubi duo ſummi Imperatores intra dies triginta cecidiſſent, qui eum in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendum eſſe. Quum alii alium nominarent, poſtremum eo decurſum eſt, ut populus pro Con-

exercitus ab acie Punica oppressis, omnibusque provinciæ ejus nationibus Carthaginiensium amicitiam secutis, nullo ducum nostrorum illuc ad corrigendam rem proficisci audente, P. Scipio quartum & vigesimum annum agens iturum se pollicitus est. Quæ quidem fiducia pop. Romani salutis ac victoriæ spem dedit. Eademque in ipsa Hispania usus est. Nam cum oppidum Badiam circumsederet, tribunal suum adeuntes, in ædem, quæ intra mœnia hostium erat vadimonia in posterum diem facere jussit: continuoque urbe potitus, & tempore & loco, quo prædixerat, sella posita, jus eis dixit. Nihil hac fiducia generosius, nihil prædictione verius, nihil celeritate efficacius, nihil etiam dignitate dignius. Nec minus animosus, minus-

Consule creando in Hispania comitia haberet, diemque comitiis edixerunt. Consules primo expectaverant, ut qui se tanto imperio dignos censerent, nomina profiterentur, quæ ut destituta expectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis, desideriumque imperatorum amissorum. Mœsta itaque civitas prope inops consilii, comitiorum die tamen in campum descendit, circumspectant ora principum aliorum alios intuentium, fremuntque adeo perditas res; desperatumque de Republica esse, ut nemo audeat in Hispania imperium accipere, cum subito P. Cornelius Scipio, filius ejus Scipionis, qui in Hispania ceciderat, quatuor & viginti ferme annos natus, professus est se petere, in superiore, unde conspici posset, loco constitit, in quem postquam omnium ora conversa clamore atque favore, ominati sunt felix faustumque imperium; jussi deinde inire suffragium, ad unum omnes non centuriæ modo, sed etiam homines, P. Scipioni imperium in Hispania jusserunt: & hic fuit ille fatalis dux, qui Annibalem ex Italia, quam sedecim ferme annos possederat, invitum extraxit, & Carthaginem populo Romano tributariam fecit. *Oliv.* Contigit A. V. DXLI.

Eademque, &c.] Contigit A. V. DXLII. & DXLIV.

Oppidum Badiam.] Assidebat oppugnabatque oppidum in Hispania situm, mœnibus defensoribusque validum, & munitum, re etiam cibaria copiosum, nullaque ejus potiundi spes erat, & quodam die jus, in castris sedens, dicebat; atque ex eo loco id oppidum procul videbat, tum è militibus, qui in jure apud eum stabant, unus interrogavit ex more, in quem diem locumque vadimonium permitti juberet, & Scipio manum ad ipsam oppidi, quod obsidebatur, arcem portendens, Perendie, *inquit*, sese sistant eo in loco, atque ita die factum illo, in quem vadari jusserat, oppidum captum est. In eodem quoque die in arce ejus oppidi, sicut prædixerat, jus dixit. Hæc Aulus Gellius *Oliv.*

Vadimonium.] Sponsionem: nam sicut à teste testimonium, ita à vade vadimonium. Sed inrer vades & sponsores hoc interest, quod vades publici, sponsores privati dicuntur. *Idem.*

Nec minus animosus.] Scipio debellata Hispania, totaque in Romanam ditionem redacta, cum parte exercitus Ro-

minusve prosperus illius in Africam transitus, in quam ex Scilicia exercitum senatu vetante traduxit; quia nisi plus in ea re suo, quam patrum conscriptorum consilio credidisset; secundi Punici belli finis inventus non esset. Cui facto par illa fiducia, quod postquam Africam attigit, speculatores Annibalis in castris deprehensos, & ad se perductos, nec supplicio affecit, nec de consiliis ac viribus Pœnorum percunctatus est. Sed circa omnes manipulos diligentissime

Romam rediit, cui Senatus extra urbem datus est, ubi expositis, quæ in provincia gessisset, petiit ut Africa sibi in provinciam decerneretur, in quam omnem belli molem converteret. Cui rogationi Q. Fabius Maximus invidia, ut quidam dicunt, commotus, summa ope intercessit. Quare non Africa, sed Sicilia, ei provincia data est; in quem ubi primum venit, exercitum paravit, qualem ad eam militiam, quam jam animo conceperat, longinquam & gravem oportere existimavit, robustissimum quemque & maxime voluntarium ex civibus deligendo, quem paulo post inscio ac invito Senatu trajecit in Africam, eoque tempore, quo maxime ab ea opinione deterreri poterat, quod Syphacem Numidarum regem, quo cum superiori æstate publicum fœdus inierat, & in ejus opibus magnam victoriæ spem posuerat, à Romanis ad Carthaginienses per nuptiarum occasionem defecisse audierat, nihil tamen ejus fiduciam frangere aut debilitare potuit. Frontinus lib. de Constituendo statu belli: *Scipio*, inquit, *manente in Italia Annibale, transmisso in Africam exercitu, necessitatem Carthaginiensibus imposuit revocandi Annibalem. Sic à domesticis finibus, hostile transtulit bellum.* Oliv. Contigit A. V. DXLIX.

Senatu vetante.] Non vetabat Senatus, sed permittebat, si id è Rep. videretur. Livius lib. XXIX. *Corradus.*

Cui facto, &c.] Non minoris fiduciæ factum illud fuisse videtur, quod Annibal revocatus in patriam, cum ad opem laborantibus suis civibus nulla mora ferendam ex Italia, quam sedecim ferme annos bello possederat, retractus Asdrumetum oppidum venisset, & inde Zamam profectus esset, (abest autem Zama quindecim dierum itinere à Carthagine) præmisit speculatores, qui res pop. Rom., Imperatorem, & castra diligenter explorarent, qui excepti à custodibus Roman., & deducti ad Scipionem sunt. Scipio jussit eos traditos tribunis militum, omisso metu, visere omnia, perque castra qua vellent, duci, percontatusque, satin' per commodum omnia explorassent, datis qui persequerentur, retro ad Annibalem remisit. Hoc idem fecisse Publium Valerium Levinum, tradidit Eutropius lib. II. cum enim cepisset exploratores, jussit eos per castra duci, & ostendi ipsis omnem exercitum, deinde dimitti, ut nuntiarent Pyrrho quæcunque vidissent, quæque à Romanis agerentur. *Oliv.* Contigit A. V. DLI.

Manipulos.] Ordo est dimidiata pars manipuli: nam duo Centuriones erant in manipulo, & unicuique sua pars adsignata, quam duceret; quæ vocata Centuria, sive Ordo. Is in veteri Legione fuit LX. militum. Hinc Ordines petere, impetrare: ita Ordinis ductor, pro Centurione. Prima divisio fuit in Manipulos, Græcis σπεῖρας, quæ diutissime in militia mansit. Sed labente imperio mutavit, & Centurias pro manipulis habere cœperunt; manipulos pro

me deducendos curavit. Interrogatosque an satis ea considerassent, quæ speculari jussi erant, prandio dato ipsis, jumentisque eorum, incolumes dimisit: Quo tam pleno fiduciæ spiritu prius animos hostium, quam arma contudit. Verum ut ad domestica eximiæ ejus fiduciæ acta veniamus: cum à L. Scipione ex Antiochensi pecunia HS. quadragies ratio in curia reposceretur, prolatum ab eo librum, quo acceptæ & expensæ summæ continebantur, & refelli inimicorum accusatio poterat, discerpsit: indignatus de ea re dubitari, quæ sub ipso legato ministrata fuerat. Quinetiam in hunc modum egit: Non reddo patres conscripti ærario vestro HS. quadragies rationem, alieni imperii

pro contuberniis aut decuriis ipsis. Manipulorum vetustas statim ab Urbe condita, imo ante ipsam fuit. *Lips.*

Cum à L. Scipione.] Hoc exemplum Aulus Gellius commemorat: *Cum*, inquit, *A. M. Catone ac trib. pl. qui à M. Catone comparati, & inducti fuerant, accusaretur, quod pecuniam & prædam usurpasset, bello Antiochensi captam, librum detulit, in quo summa pecuniæ continebatur, & statim in conspectu omnium discessit: Possem, inquiens, reddere rationem, sed non faciam: nec me ipsum contumelia afficiam, quandoquidem ærarium vestrum bis millies sestertio uberius fecerim.* Oliv. Contigit A. V. DLXVI.

Ex Antiochensi pecunia.] Expensa in bello contra Antiochum.

Sestertii quadragies.] Sestertius denarii quarta pars, atque idem alio nomine κατ' ἐξοχὴν nummus, quia frequentissimus ejus in rationibus usus. De hoc Vitruvius lib. III. cap. I. *In denario*, inquit, *denos asses æreos constituerunt, & quartam ejus partem de duobus aßibus, & tertio semisse sestertium veteres vocarunt.* Æstimatio denarii eadem fere hodie, quæ Regalis Hispaniensis, id est, stuferi III. cum dimidio: quinarii & sestertii pro proportione. *Lips.* Sestertius itaque quarta pars denarii, at Sestertium mille nummos Sestertios valet, vel duas argenti libras & dimidiam, ut Budæo placet. Hinc Horatius lib. II. Epist. ad Florum:

Clarus ob id factum donis ornatur honestis,
Accipit & bis dena super Sestertia nummûm.

Ridicula hic fuisset Luculli munificentia, si viginti sestertios ei donatos intelligamus. quo pacto ergo explicandus is locus? dico bis dena sestertia nummûm significare bis dena, seu viginti millia sestertium nummûm. Ita & loquitur Cicero Epist. quinta ad Rufum: *reliquum est de sestertium centum millibus, de quibus memini mihi à te Myrina literas allatas esse.* Eadem Epistola hanc summam sestertia centum appellat. Itaque cum dicimus decem sestertii, nullum numerum extra hunc intelligimus: cum vero decem sestertium, his verbis decem milia sestertium designamus, at cum decies sestertium, majorem etiam numerum, nimirum decies centena millia sestertium. Vide Budæum de Asse, & Agricolam de Pond. monetar. Manut. de Quæsit. per epist. cap. 8. lib. I. Et nuperrime Gronovium de Sestert.

Sicut

perii minister, quod meo ductu, meisque auspiciis bis millies HS. uberius feci. Neque enim huc puto malignitatis ventum, ut de mea innocentia quærendum sit. Nam cum Africam totam potestati vestræ subjecerim, nihil ex ea quod meum diceretur, præter cognomen, retuli. Non igitur me Punicæ, non fratrem meum Asiaticæ gazæ avarum reddiderunt: sed uterque nostrûm magis invidia, quàm pecunia locupletior est. Tam constantem defensionem Scipionis universus senatus comprobavit.

Sicut & illud factum: quod cum ad necessarium Reipubl. usum pecuniam ex ærario promi opus esset, idque Quæstores, quia lex obstare videretur, aperire non auderent, privatus claves pôposcit, patefacto ærario, legem utilitati cedere coëgit. Quam quidem ei fiduciam conscientia illa dedit, qui meminerat omnes leges à se esse servatas. Non fatigabor ejusdem facta identidem referendo, quoniam nec ille quidem in consimili genere virtutis edendo fatigatus est. Diem illi ad populum M. Nævius tribunus pleb. aut (ut quidam memorant) duo Petillii dixerant: quo ingenti frequentia in forum deductus, rostra conscendit, capitique suo corona triumphali imposita, Hac, inquit, Quirites, die, Carthaginem magna sperantem, leges vestras accipere jussi: proinde æquum est vos mecum ire in Capitolium supplicatum. Speciosissimam ejus deinde vocem æque clarus eventus secutus est: siquidem

Sicut & illud factum.] Hoc deprehenditur contigisse Celtiberico bello, quod C. Sempronius Tuditanus Prætor contra Celtiberos gessit, in quo ipse fere cum toto exercitu occisus est. *Oliverius.*

Non fatigabor.] Hoc exemplum Aulus Gell. ponit lib. IV. cap. 18. Nam refert Scipionem à M. Nævio accusatum, quod pecuniam accepisset ab Antiocho rege, ut conditionibus gratiosis, & mollibus pax cum eo fieret pop. Rom. nomine. *Idem.*

Rostra.] Id est, locum, unde edicta fiebant, rostris navium Antiatium munitum. *Badius.*

Corona triumphali.] De talibus coronis alibi egimus.

Magna sperantem.] Recte Modius emendavit, *Magna spirantem.* Emendo & ego Ciceronem lib. I. Tusc. *Nondum gustaverat,* inquiunt, *vitæ suavitatem, hic autem jam spirabat magna.* Hactenus editur, *sperabat.* Coler.

dem & ſenatum totum,& univerſum equeſtrem ordinem, & cunctam plebem Jovis Optimi Maximi pulvinaria petens,comitem habuit. Reſtabat ut tribunus apud populum ſine populo ageret, deſertuſque in foro cum magno calumniæ ſuæ ludibrio, ſolus moraretur: Cujus devitandi ruboris cauſa, in Capitolium proceſſit, deque accuſatore, Scipionis venerator eſt factus.

2. Aviti ſpiritus egregius ſucceſſor Scipio Æmilianus, cum urbem prævalidam obſideret, ſuadentibus quibuſdam ut circa mœnia ejus ferreos murices ſpargeret, omniaque vada tabulis plumbatis conſterneret, habentibus clavorum cacumina,ne ſubita eruptione hoſtes in præſidia noſtra impetum facere poſſent: reſpondit:Non eſſe ejuſdem, & capere aliquos velle,& timere.

3. In quamcunque memorabilium partem exemplorum convertar, velim nolim, in cognomine Scipionum hæream neceſſe eſt. Quî enim licet hoc loci Naſicam præterire fidentis animi, dictique clariſſimum auctorem? Annonæ caritate increbeſcente, C. Curatius Tribunus pleb. productos in concionem Coss. compellebat, ut de frumento emendo, atque ad id negotium explicandum mit-

Pulvinaria.] Lectiſternia, quæ in templo Jovis Optimi Maximi fuerunt.

Scipio Æmilianus.] Hic, ut ſæpe dictum eſt, de gente Æmilia fuit, Pauli filius in gentem Scipionum adoptatus. Hic ille fuit Africanus, qui Carthaginem evertit, & Numantiam ſuſtulit, urbes duas potentiſſimas,& pop. Rom. infeſtiſſimas. Cum igitur Intercallatiam, Hiſpaniæ urbem prævalidam,obſideret, vel,ut alii putant, Numantiam, multi hoſtium eruptionem metuentes, ſuadebant tribulos ferrataſque tabulas circa mœnia ſpargendas eſſe, quæ hoſtes ab eruptione deterrerent. Quibus reſpondit, non eſſe viri fortis,velle hoſtes capere, eoſdemque timere. *Oliver.* Contigit A. V. DCXXIX.

Prævalidam urbem.] Intercallatiam, ut quidam putant, quæ eſt in Hiſpania, vel, ut alii volunt, Numantiam. *Oliverius.*

Murices.] Murex proprie dicitur acumen ſaxi. Virgilius:

— *Et acuto murice remi*
Obnixi crepuêre. —

Sed pro unaquaque re acuta ponitur,ut hoc loco pro trigono poſuit ferreos murices, qui ſunt cujuſmodi tribuli, qui naſcuntur in lacubus & ſtagnis, qui in quamcunque partem reciderint, ita cadunt, ut unum acumen extet erectum. *Idem.*

Plumbatis.] Ut mergerentur in profundum, & ita laterent. *Bad.*

In, &c.] Contigit A. V. DCXV.

Mini-

mittendis legatis in curiam referrent. Cujus instituti minime utilis interpellandi gratia Nasica contrariam actionem ordiri cœpit. Obstrepente deinde plebe, Tacete quæso Quirites, inquit: plus enim ego, quam vos, quid reipub. expediat, intelligo. Qua voce audita, omnes pleno venerationis silentio, majorem ejus auctoritatis, quam suorum alimentorum respectum egerunt.

4. Livii quoque Salinatoris æternæ memoriæ tradendus animus: qui cum Asdrubalem, exercitumque Pœnorum in Umbria delesset, & ei diceretur, Gallos ac Ligures ex

Minime utilis.] Quia hoc idem cognoverat alias periculosum fuisse libertati Romanæ. *Oliv.*

Livii quoque Salinatoris.] Hoc contigit secundo bello Punico: cum Asdrubal cum multis millibus hominum in Italiam descendisset, ut se Annibali fratri conjungeret; quod si factum fuisset, omnium ferme judicio actum fuisset de imperio Romano. Eo forte anno Consules erant, Claudius Nero, & Livius Salinator. Claudio provincia evenerat Annibal, Livio vero Asdrubal. Forte nuntii, qui ad Annibalem cum literis mittebantur à fratre, à vagis per agros populatoribus Romanis intercepti, ad Claudium Consulem deducuntur, qui, lectis literis per interpretes, & ex captivis percontatione facta, non esse tempus ratus, quo consiliis ordinariis provinciæ quisque suæ finibus per exercitus suos cum hoste destinato à Senatu bellum gereret, literis Asdrubalis Romam missis ad Senatum, edoctisque patribus, quid ipse pararet, quid item illis parandum esset de toto exercitu; quod roboris erat, delegit sex millia equitum, decem millia peditum, & ad collegam, quantis maxime itineribus potuit, contendit, nocte clam hostibus Romana castra ingressus, suadet collegæ prima luce pugnam cum hoste suscipere, multis in contrarium censentibus, tantisper scilicet differendum esse, donec fessum via & vigiliis reficeret militem. Ille, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, morando temerarium faceret, instat pugnæ signum dari, quo facto, sequenti die in aciem utrinque descensum est: sed id moram attulit pugnæ, quod Asdrubal provectus ante signa, cum paucis scuta vetera hostium notavit, quæ antea viderat, strigosiores equos vidit, & auctum exercitum Romanum cognovit. Territus quamprimum receptui cani jubet, sequenti nocte tacitus aufugit, quem Romanus exercitus prima luce insecutus apud Metaurum fluvium, quem ille transnatare nequiverat, assecutus est. Ibi conserto prœlio, quinquaginta sex millia hostium cum ipso Imperatore cæsa, quinque millia quadringenta capta sunt, denique reddita est æqua Cannensi clades. In eo igitur prœlio tanta sanguinis & cædis satietas ceperat Romanos victores, ut postero die, cum esset nunciatum Livio, Gallos Cisalpinos, Liguresque, qui aut prœlio non affuissent, aut inter cædem aufugissent, uno agmine abire sine certo duce, sine ordine ullo, aut imperio, posse, si una equitum ala mittatur, omnes deleri. Sint, ait Livius, qui supersint aliqui nuntii, & hostium cladis, & virtutis nostræ. *Oliv.* Contigit A. V. DCXVII.

Umbria.] Umbria inter Sabiniam & Thu-

ex acie ſine ducibus & ſignis, ſparſos ac palantes parva manu opprimi poſſe; reſpondit, Parci eis oportere, ne hoſtibus tantæ cladis domeſtici nuntii deeſſent.

5. Bellica hæc præſentia animi: togata illa, ſed non minus laudabilis, quam P. Furius Philus conſul in ſenatu exhibuit. Q. enim Metellum, Q. que Pompejum conſulares viros vehementes inimicos ſuos, cupitam ſibi profectionem in provinciam Hiſpaniam, quam ſortitus erat, identidem exprobrantes, legatos ſecum illuc ire coëgit. O fiduciam non ſolum fortem, ſed pene etiam temerariam; qua duobus acerrimis odiis latera ſua cingere eſt auſus, uſumque miniſterii vix tutum in amicis, è ſinu inimicorum petere ſuſtinuit.

6. Hujus factum, ſi cui placet; neceſſe eſt L. etiam Craſſi, qui apud majores eloquentia clariſſimus fuit, propoſitum non diſpliceat: nam cum ex conſulatu provinciam Galliam obtineret, atque in eam C. Carbo, cujus patrem damnaverat, ad ſpeculanda acta ſua veniſſet; non ſolum eum inde non ſummovit, ſed inſuper locum ei in tribunali aſſignavit, nec ulla de re, niſi eo in conſilium adhibito, cognovit. Itaque acer & vehemens Carbo nihil aliud Gallica peregrinatione conſecutus eſt, quam ut animad-

Thuſciam poſita eſt, teſte Strabone, qui dicit libro v. *Cæterum in Sabiniæ & Thuſciæ medio Umbria jacet, monteſque tranſgreſſi, uſque Ariminum Ravennamque procedunt; & ideo à multis pars Thuſciæ dicitur in jugis Apennini montis poſita, in parte Italiæ. Sunt autem loca juxta Spoletum, &c.* Idem.

Bellica, &c.] Contigit A. V. DCXVII.

Legatos.] Ut ex hoc loco patet, Imperator ſibi legatos, quos volebat, pronuntiabat, ſicut Dictator magiſtrum equitum. *Oliv.*

Hujus, &c.] Contigit A. V. DCLIX.

Lucii Craſſi.] Is Cn. Carbonis, de quo nunc agitur, patrem damnaverat. Prætores aliquot damnati fuerant, eo quod avare, & crudeliter provincias adminiſtraverant; ſed hic C. Carbo damnatus fuerat, quod cum C. Graccho, & Fulvio Graccho triumviris dividendo agro creatis, ſeditionem concitaverat, bello etiam adverſus Cimbros infeliciter pugnaverat: hic quoque tribunus plebis rogationem tulerat, ut eundem tribunum plebis, quoties vellet, creari liceret. Quam rogationem P. Scipio diſſuaſit. Gracchus contra ſuaſit. His igitur de cauſis L. Craſſus eum damnatum exulare coëgit. *Oliv.*

Ab

adverteret fontem patrem suum ab integerrimo viro in exilium missum.

7. Cato verò superior sæpenumero ab inimicis ad caussæ dictionem vocatus, nec ullo unquam crimine convictus: ad ultimum tantum fiduciæ in sua innocentia reposuit, ut ab his in quæstionem publicam deductus, Ti. Gracchum, à quo in administratione reip. ad multum odium dissidebat, judicem deposceret. Qua quidem animi præstantia pertinaciam eorum insectandi se inhibuit.

8. Eadem M. Scauri fortuna, æque senectus longa ac robusta, idem animus. Qui cum pro rostris accusaretur, quod

Ab integerrimo viro.] Ut qui in oculis inimici omnia gerere audebat.

Cato vero superior.] Hic Cato, teste Plinio, quadragies quater accusatus, & gloriosissime absolutus est. Plutarchus vero quinquagies dicit fuisse accusatum. Nam calumniarum, inquit, in republ. Cato non fuit expers; nam ubicunque inimicis accusationis argumentum accusationemque præstabat, in causa dicenda magno cum discrimine vexabatur. Ferme enim quinquagies ei diem dictam esse ferunt, postremo sex & octoginta natus annos, accusatus, vulgatum illud dixisse ajunt, Difficillimum esse, cum inter alios homines vixerim, apud alios de his criminibus respondere, quæ ab adversariis objecta sunt, ut in cap. de Studio & Industria dicturi sumus. *Oliver.* Contigit A. V. DLXXV.

A quo in administratione Reipubl. &c. dissidebat.] Obtrectationem enim egit cum Tiberio; nam uterque in Hispania præclara facinora ediderat. *Idem.*

Eadem M. Scauri fortuna.] Comparat & magnitudinem animi, & longitudinem vitæ M. Scauri, ætati & magnitudini animi Catonis Valerius; sed dissentit ab aliis scriptoribus: nam Autor de Viris Illustribus dicit accusatum fuisse, quod consilio illius bellum sociale concitatum esset. Ascon. Pedianus refert apud Q. Varium accusatum fuisse, cum ob negatam sociis Latini nominis civitatem, nobilitas infesta esset. Q. Varius trib. pl. legem tulit, ut quæstiones haberentur eorum, quorum opera socii contra pop. Roman. arma sumpsissent. Inimici primo M. Scauri, existimantes se invenisse rationem opprimendi Scaurum, egerunt, ut in judicium traheretur, accusatus, quod pecunia corruptus excitasset arma contra populum Rom. Hic eo tempore ægrotabat. Amici, & cognati hortabantur, ne vellet contra valetudinem ad quæstionem accedere. Ille sua maxima innocentia fretus, maximaque pectoris fiducia munitus, in forum descendit, & paucis verbis causam dixit. Q. Varius inquit M. Scaurum, regia pecunia corruptum, remp. perdere voluisse. M. Scaurus huic se culpæ affinem esse negat. Utri magis credendum est? Inter alios, quam inter vos; (nam apud majores vestros vixi) vos autem vitam meam per ætatem noscere non potestis. *Oliv.*

Pro Rostris accusaretur.] Quintilianus lib. v. & Auctor de Viris Illustribus, & Asconius accusatum volunt, quod socios ad arma concitasset, ut forte Valerius velit id factum auctore Mithridate hic lib. VIII. cap. 6. *Corradus.*

quod à rege Mithridate ob remp. prodendam pecuniam accepisset, caussam suam ita egit: Est quidem iniquum Quirites, cum inter alios vixerim, apud alios me rationem vitæ reddere. Sed tamen audebo vos, quorum major pars honoribus & actis meis interesse non potuit, interrogare: Varius Sucronensis Æmilium Scaurum, regia mercede corruptum imperium populi Rom. podidisse ait: Æmilius Scaurus huic se affinem esse culpæ negat: Utri creditis? Cujus dicti admiratione populus commotus, Varium ab illa dementissima actione pertinaci clamore depulit.

9. Contra M. Antonius ille disertus, non enim respuendo, sed amplectendo causæ dictionem, quam innocens esset, testatus est. Quæstor proficiscens in Asiam, Brundusium jam pervenerat: ubi literis certior factus incesti se postulatum apud L. Cassium Prætorem, cujus tribunal propter nimiam severitatem scopulus reorum dicebatur: cum id vitare beneficio legis Memmiæ liceret, quæ eorum, qui reip. caussa abessent, recipi nomina vetabat: in Urbem tamen recurrit: Quo tam pleno fiduciæ bonæ con-

Varius Sucronensis.] Id est, oriundus ex Sucrone oppido Hispaniæ juxta Sucronem fluvium, ut autor est Strabo libro III. Sic autem verior est lectio, quam si *Veronensis* legatur. *Oliverius.*

Utri creditis?] Utrum homini peregrino, & nihil de vobis merito, an civi tot annos apud vos tam innocenter & fortiter versato? *Oliv.*

Contra M. Antonius.] Hic est ille M. Antonius Orator, quem Cicero lib. de Oratore loquentem inducit. Hic quæstor in Asiam proficiscebatur, & cum Brundusium usque pervenisset, amicorum literis certior factus se crimine incesti accusatum, omisso, quod jam cœperat, itinere, Roma reversus est, quamvis lege Memmia accusationem istam vitare potuisset. Ibique causam suam tanta cum eloquentia & laude petegit, ut statim absolutus fuerit, deinde securior, & honestior in provinciam proficisceretur; quanquam etiam fide servi, quem indices in quæstionibus habere voluerunt, adjutus defensusque fuerit, ut videbimus in cap. de Fide Servorum. *Oliv.*

Brundusium.] Calabriæ urbs, quæ hodie Brundisi..

Scopulus reorum.] Nam quemadmodum navigantes scopulo illisi, naufragium faciunt; ita apud tribunal hujus, qui accusabantur, pro majori parte periclitabantur. *Oliv.*

Legis Memmiæ.] Quæ scil. lex vetabat nomina eorum, qui abessent reipublicæ, recipi, scilicet ad accusationem, aut ad litem subeundam, tantisper dum abessent. *Badius.*

Sunt

consilio, cum absolutionem celerem, tum profectionem honestiorem consecutus est.

10. Sunt & illa speciosæ fiduciæ publica exempla. Nam eo bello, quod adversus Pyrrhum gerebatur, Carthaginienses c. ac xxx. navium classem in præsidium Romanis Ostiam ultro cum misissent, senatui placuit legatos ad ducem eorum ire, qui dicerent, populum Rom. bella suscipere solere, quæ suo milite gerere posset; proinde classem Carthaginem reducerent. Idem post aliquot annos Cannensi clade exhaustis Romani imperii viribus, supplementum exercitus in Hispaniam mittere ausus, fecit ne hostilium locus castrorum, tum maxime Capenam portam armis Annibale pulsante, minoris veniret, quam si Pœni illum non obtinerent. Ita se gerere in adversis rebus quid aliud est, quam sævientem fortunam, in adjutorium sui, pudore victam convertere?

11. Magno spacio divisus est à senatu ad poëtam Accium

Sunt & illa.] Mago Carthaginiensium dux, in auxilium Romanorum cum ducentis & triginta navibus missus, ut tradit Justinus, Senatum adiit, dicens, ægre pati Carthaginienses, ut Itali ac Romani à peregrino hoste infestarentur, & quoniam externo hoste premeretur, auxilium misisse, ut externis quoque opibus adjuvarentur, gratiæ à Senatu actæ, & naves remissæ sunt, quia dicerent Romanos ea bella suscipere, quæ suis viribus gerere possent. *Oliv.*

Pyrrhum.] Regem Epiri.

Hostiam.] Ad illud usque oppidum super Tiberim situm.

Idem post aliquot.] Cum à Romanis obsideretur Capua, Annibal, ut ab ea obsidione Romanos abstraheret, quia non aliter sociis subveniri posse videbat, ad oppugnandam urbem Romam exercitum duxit, & ad Anienem fluvium tria millia passuum ab urbe castra locavit; ubi cum stativa haberet Senatus, milites in supplementum Hispaniæ misit, & agrum, in quo essent hostes, publice vendidit. Quod ubi per captivos cognitum est Annibali, id adeo superbum, adeoque indignum ipsi visum est, quod cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum aliarum provinciarum mitterentur, & ejus soli, quod ipse bello captum possideret haberetque, Romæ inventum emptorem esse, qui nihil diminuto precio mercaretur, ut extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa Romanum forum essent, jusserit venire, sed emptor non est inventus. *Oliv.*

Capenam portam.] Qua itur Capuam, quæ Capua tunc ab Annibale tenebatur. *Bad. Capenam portam.*] Ad portam Collinam progressum Annibalem scribit Livius. *Corradus.*

Accium.] Hic Poëta inter principes Tragœdiarum scriptores relatus est à veteribus: paulo junior fuit M. Pacuvio: natus traditur parentibus liberti-

 nis,

cium transitus. Ceterum ut ab eo decentius ad externa transeamus, producatur in medium. Is Julio Cæsari amplissimo & florentissimo viro, in collegium poëtarum venienti nunquam assurrexit: non majestatis ejus immemor, sed quod in comparatione communium studiorum, aliquanto superiorem se esse confideret. Quapropter insolentiæ crimine caruit, quia ibi voluminum, non imaginum certamina exercebantur.

EXTERNA.

Nec Euripides quidem Athenis arrogans visus est, cum postulante populo, ut ex tragœdia quandam sententiam tol-

nis, Marcino & Serano Coss. Quidam scribunt, fuisse illum relatum inter eos colonos, qui ex urbe ad oppidum Pisaurum concesserunt: ubi fundum suum possedit, qui de ipsius nomine Accianus est appellatus. Ingenio acri fuit, & in scribendis fabulis miro studio incubuit. Notum est, quantum ei concesserit Decius Brutus, vir clarissimus, cum voluerit Accianis versibus templorum ac monumentorum aditus exornari. Quod à M. Tullio refertur. Idem Accius cum iter faceret in Asiam, divertit ad Poëtam Pacuvium, qui Tarenti agebat, cumque eo dies aliquot versatus est, & cum Atreum suam illi recitaret, laudavit eam Pacuvius, & simul grandia inquit, & sonora esse, quæ ab Accio scripta forent: videri tamen sibi duriuscula, & subacida. Quod Accius quidem minime negavit: nec se inquit pœnitere, quoniam idem ferme ingeniis solet accidere quod pomis: quæ enim dura admodum, & acerba nascuntur, paulatim mitia fiunt, atque perfectiora redduntur. Quæ vieta gignuntur, & mollia, nunquam ad veram frugem & maturitatem perveniunt. Sic, inquit Accius, sentiendum est de hominum ingeniis. Statuta fuit admodum brevi, ut à C. Plinio refertur: etsi imaginem suam collocavit in æde Camœnarum prægrandi forma. Citantur ejusdem Accii fabulæ complures à nostris Grammaticis: ut Phœnice, Menalippus, Epigoni, Medea, Alcmeon, Prometheus, Philoctetes, Atreus, Neoptolemus. M. Cicero præcipue nominat Brutum, & Argonautas. *P. Crinitus.* Forsan alius fuit, qui Dictatoris tempore vixit.

Iulio Cæsari.] Glareanus legit: *Sex Iulio Cæsari.* Qui enim Dictator ille potuit esse? Pighius C. Cæsarem Dictatorem accipit. *Coler.*

Imaginum.] Stemmatum majorum.

Nec Euripides quidem.] Tragicus iste Poëta fuit clarissimus, ut supra diximus. Euripides dictus, teste Prisciano lib. 11. de octo partibus orationis, ab Euripo, ea maris parte, quæ est inter Eubœam, & Bœotiam, quoniam eo die natus sit, quo Athenienses cum Persis in Euripo bellum gerentes, victoriam sunt consecuti, de cujus progenie atque fortuna, hæc Gellius: *Euripidis Poetæ matrem Theopompus agrestia olera vendentem victum quæsisse dicit. Patri autem ejus nato illo responsum est à Chaldæis, eum puerum, cum adolevisset, victorem in certaminibus fore, id ei puero fatum esse pater interpretatus, athletam debere esse, roborato exercitatoque filii corpore, Olympiam certaturum eum inter athle-*

tolleret, progressus in scenam, dixit: Se ut eum doceret, non ut ab eo disceret, fabulas componere solere. Laudanda profecto fiducia est; quæ æstimationem sui certo pondere examinat, tantum sibi arrogans, quantum à contemptu & insolentia distare satis est.

1. Itaque etiam quod Alcestidi tragico poëtæ respondit, probabile: apud quem cum quereretur, quod eo triduo non ultra tres versus maximo impenso labore deducere potuisset, atque is se centum perfacile scripsisse gloriaretur. Sed hoc, inquit, interest, quod tui in triduum tantummodo, mei verò in omne tempus sufficient. Alterius enim fœcundi cursus scripta intra primas memoriæ metas corruerunt, alterius cunctante stylo elucubratum opus per omne ævi tempus plenis gloriæ velis feretur.

2. Adjiciam scenæ ejusdem exemplum: Antigenidas tibicen discipulo suo magni profectus, sed parum feliciter populo se approbanti, cunctis audientibus, dixit: Mihi cane, & Musis. Quia videlicet perfecta ars fortunæ lenocinio defecta, fiducia justa non exuitur: quamque scit se lau-

athletas pueros deduxit, ac primo quidem in certamine per ambiguam ætatem receptus non est; post Eleusinio Theseio certamine pugnavit, & coronatus est. Mox à corporis cura ad excolendum animi studium transgressus, auditor Physici Anaxagoræ, & rhetoris Prodici, in morali autem Philosophia Socratis. Tragœdiam scribere, natus annos duodeviginti, adortus est. Philocorus refert in insula Salamina speluncam esse tetram, & horridam, qua Euripides Tragœdiam scriptitavit. Ita Gellius. Hic nonaginta duas dicitur scripsisse Tragœdias, in quibus decies quinquies victor evasit, cum in theatro diversorum Poëtarum Tragœdiæ recitarentur. Cujus patrem Menesarchum, matrem Clitonem fuisse legimus. *Oliv.*

Deducere.] Id est, perficere, ita ut in locum tragœdiæ apte deduci possent.

Intra primas metas.] Id est, primos terminos.

Cunctante stilo.] Id est, immorante, & non cunctante.

Adjiciam scenæ.] Nam in scena recitantibus Tragœdias mimis, tibiæ semper adhibebantur.

Antigenidas.] Suidæ est Θηβαῖος μουσικὸς αὐλῳδὸς Φιλοξένου. Meminit ejusdem dicti Cicero libro 11. de Claris Oratoribus, Plinius, & Agellius. Idem nomen *Antigenida* reddendum Apuleio in Floridis, apud quem hactenus scribitur, *Antigenes*. Colerus.

Lenocinio defecta.] Id est, blanditiis, videlicet externa laude destituta: nam quemadmodum lenones adolescentibus blandiuntur, sic etiam fortuna modo huic, modo illi blanditur & favet. *Idem.*

laudem mereri, eam etsi ab aliis non impetrat, domestico tamen acceptam judicio refert.

3. Zeuxis autem cum Helenam pinxisset, quid de eo opere homines censuri essent, expectandum non putavit: sed protinus hos versus adjecit: Iliad. 3.

Οὐ νέμεσις Τρῶας, καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
Τοιῇ δ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
Αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεαῖς εἰς ὦπα ἔοικεν.

A deone dextræ suæ multum pictor arrogavit, ut eo tantum forma comprehensum crederet, quantum aut Leda cœlesti partu edere, aut Homerus divino ingenio exprimere potuit.

4. Phidias quoque Homeri versibus egregio dicto allusit.

Zeuxis, &c.] Inter primos suæ ætatis pictores hic præcipuum locum obtinuisse fertur, quem Plinius tantam ex ea te gloriam, & opes comparasse dixit, ut gratuito pingere, & elargiri opera sua non dubitaret, existimans illa non satis digno pretio posse compensari. Dicitur in certamen descendisse cum Parrhasio, & ab illo superatus: nam cum detulisset uvas tanto successu depictas, ut aves in scenam advolarent, Parrhasius detulisse fertur linteum avibus pictum, ita veritatem repræsentantibus, ut Zeuxis alitum judicium timens, ingenuo pudore palmam ei concesserit. Hic vero in fœmineo corpore pingendo cæteris omnibus antecessit: nam, ut Cicero meminit, in arte veteri à Crotoniatis ingenti pretio conductus, ut Junonis templum illud, quod illi magnificum satis condiderant, egregiis figuris locupletaret, post absolutum opus, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in se imago contineret, Helenæ dixit se velle pingere simulachrum, petiit itaque à Crotoniatis virgines, quas omnium formosissimas haberent: illi publico de consilio virgines in locum unum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem ex omnibus quinque delegit, in quibus verissimum pulchritudinis judicium haberet; neque enim putavit omnia, quæ ad venustatem quæreret, in uno se corpore reperire. Plinius vero ait lib. XXXV. non id fecisse Crotoniatis, sed Agrigentinis. *Zeuxis*, inquit, *tantus diligentia fuit, ut Agrigentinis facturus tabulam, quam in templo Junonis Laciniæ publice dicarent, inspexerit virgines eorum nudas, & quinque elegerit, ut quod in unaquaque laudatissimum esset, pictura redderet.* Oliver. *Zeuxis autem.*] De hoc Cicero, Plinius, Plautus Pœnulo. De ejus morte Festus, in voce *Pictor.* Fecisse Helenam istam Agrigentinis Plinius scribit; Cicero, Crotoniatis. *Coler.*

Leda.] Leda uxor Tyndari potuit edere partu cœlesti, id est, ex conceptu Jovis, qui cum ea in specie cygni concubuit, (ut fabulæ habent) & ex ovo concepto Helenam genuit, aut quam tum Homerus potuit exprimere divino ingenio. *Badius.*

Phidias, &c.] Statuarius hic nobilissimus fuit, tanta fiducia præditus, ut, teste Macrobio, cum Jovem Olympium pingeret, interrogatus de quo exemplo divi-

lusit. Simulacro enim Jovis Olympii perfecto, quo nullum præstantius, aut admirabilius humanæ fabricatæ sunt manus; interrogatus ab amico, quonam mentem suam dirigens, vultum Jovis propemodum ex ipso cœlo petitum eboris lineamentis esset amplexus: illis se versibus quasi magistris usum respondit: Iliad. I.

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος,
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

5. Non patiuntur me tenuioribus exemplis diutius insistere

divinam mutuaretur effigiem, respondit Archetypum Jovis in his se tribus Homeri versibus invenisse: Ἦ καὶ, &c. ut in textu. Qui versus sic sunt in Latinum traducti:

Atque superciliis Saturnius annuit atris,
Ambrosiæ fluxere comæ de vertice regis
Æterni: ast nutu totum concussit Olympum.

De superciliis & crinibus se totum Jovis vultum collegisse ait. De quo Plinius lib. VII. Nat. Hist. *Phidiæ Iupiter*, inquit, *Olympius quotidie artificii excellentiæ testimonium perhibet*. Rursus lib. XXXVI. cap. 5. *Phidiam clarissimum esse per omnes gentes, quæ Iovis Olympii famam intelligunt, nemo dubitat; sed ut merito laudari sciant etiam qui opera ejus non viderunt, proferemus argumenta parva, & ingenii tantum. Neque ad hoc Iovis Olympii pulchritudine utemur, non Minervæ Athenis factæ amplitudine, cum sit ea cubitorum XXVI. ebore, hæc & auro constet; sed in scuto ejus, in quo Amazonum prœlium cælavit, intumescente ambitu parmæ, ejusdem concava parte, Deorum & gigantum dimicationem, in soleis vero, Lapitharum & Centaurorum; adeo momenta omnia compacta artis illius fuere: in basi autem, quod cælatum est, Pandoras genesin appellavit, ibi Dii sunt triginta numero nascentes, Victoria præcipue mirabili. Periti mirantur etiam serpentem, & sub ipsa cuspide æream sphingem.* Hæc Plinius. Quintilianus lib. VII. de Institutione Orat. hunc dicit in Diis quam hominibus fingendis longe meliorem fuisse artificem, in ebore vero longe citra æmulum, ut si nihil nisi Minervam Athenis, aut Olympium in Elide Jovem fecisset, cujus pulchritudo adjecisse aliquid etiam receptæ religioni videtur, adeo majestas operis Deum æquavit. Cicero quoque lib. Tusculan. Quæst. I. *Quid enim Phidias sui oris similem speciem adeo artificiose inclusit in clypeo Minervæ, cum inscribere non liceret, quod ea convulsa tota operis colligatio solveretur*. Oliv.

Iovis Olympii perfecto.] Nota ejusdem Minerva & Nemesis ex Plinio. Sed & Jovem commemorat Tzetzes: Χάριτες, inquit, ποιῶν τοῦ ἐρωμένου ἀνθρώπου κἂν οὐκ ὄχλος περὶ τὴν πλαστουργίαν, ἀγαλματώσας Φειδιακῇ τῇ τέχνῃ τὸ ἐν Ῥαμνοῦντι ἄγαλμα Νεμέσεως; Διός τε, &c. De ejus Jove Olympio legere est apud Quintilianum lib. XXII. cap. 10. Plinium XXXIV. cap. 8. Tertullianum libro de Resurrectione Carnis. *Coler.*

Ex ipso cœlo petitum.] Si Jovem ipsum in cœlo, quo stare consuevit, aliquando vidisset, melius certe non effinxisset. *Oliverius.*

Lineamentis.] Subtilibus sculpturis & cælaturis.

Epami-

sistere fortissimi duces. Siquidem Epaminondas, cum ei cives irati, sternendarum in oppido viarum contumeliæ causa curam mandarent (erat enim illud ministerium apud eos sordidissimum) sine ulla cunctatione id recepit, daturumque se operam ut brevi speciosissimum fieret, asseveravit: Mirifica deinde procuratione, abjectissimum negotium pro amplissimo ornamento expetendum Thebis reddidit.

6. Anniba vero cum apud regem Prusiam exularet, auctorque ei committendi prœlii esset, atque is non idem sibi

Epaminondas.] Constat Epaminondam omnium Thebanorum ducum fuisse clarissimum, adeo ut, teste Justino, cum illo nata, & extincta omnis patriæ gloria fuisse videatur: nam post illum Thebani memorabile nullum unquam bellum gessere, nec virtutibus aut rebus gestis, sed cladibus insignes semper fuere. Fuit etiam Philosophus summus, ex quo dubium hominibus reliquit, vir ne melior an dux fuerit: nam & imperium non sibi, sed patriæ quæsivit; pecuniæ adeo parcus fuit, ut funebris sumptus defuerit. Gloriæ quoque non cupidior, quam pecuniæ, quippe recusanti omnia imperia ingesta sunt, honoresque ita gessit, ut ornamentum non accipere, sed dare ipsi dignitati videretur; jam literarum studium, jam Philosophiæ doctrina tanta, ut mirabile videretur, unde tam insignis militiæ scientia homini inter literas nato. Æmilius Probus hunc omnibus ferme virtutibus ornatum fuisse commemorat, prudentia, æquitate, modestia, sapientia, rei militaris peritia, animi & corporis fortitudine, continentia, clementia, patientia vero tanta, ut non solum populi, sed etiam amicorum facile ferret injurias; adeo veritatis amatorem fuisse tradit, ut ne joco quidem mentiretur, adeo taciturnitatis servatorem, ut commissa cuncta celaret, studiosum quoque audiendi, ex quo facile disci posse arbitrabatur, multaque alia de hoc viro memoriæ prodidit, quæ longum esset enartare. *Oliv.*

Apud eos sordidissimum.] Quod proprium huic Reipublicæ. Romæ munus id erat Censorum vel Ædilium. Apud Indos τῶν Ἀρχόντων, ut scribit Strabo lib. xv. Diccbantur apud Thebanos τελέαρχοι. Eorum munus fuisse περὶ τὰς στενώπους ἐκβολῆς κοπρίων καὶ ῥευμάτων ἀπορροῆς scribit Plutarchus in Præcep. Polit. Apud nonnullos Græciæ populos dicti sunt ἀστυνόμοι. *Coler.*

Mirifica deinde, &c.] Quod maxima cura & diligentia illud munus exerceurit.

Annibal.] Prusias rex Bithyniæ fuit, apud quem Annibal exulabat, postquam victus à Romanis, tanquam rupti fœderis auctor, deposcebatur ad pœnas. *Oliv.*

Prusiam.] Cum Eumene Ponti rege tunc bellum habebat rex Prusias, & prælio navali dimicabat: nam illum terrestri prœlio superaverat. Consulebat Annibalem Prusias, nunquid pugnam cum hoste committendam esse consuleret, respondit rex id sibi extis non portendi. Tum indignatus Annibal, mavis, inquit, vitulinæ caruncule, quam veteri Imperatori fidem habere? Quibus verbis rex commotus, prœlium susce-

ſibi extis portendi diceret; An tu, inquit, vitulinæ caruncculæ, quam imperatori veteri mavis credere? Si verba numeres, breviter & abſciſe, ſi ſenſum æſtimes, copioſe & valenter. Hiſpanias enim ereptas populo Romano, Galliarum, ac Liguriæ vires in ſuam redactas poteſtatem, & novo tranſitu Alpium juga patefacta, & Traſimenum lacum dira inuſtum memoria, & Cannas Pœnicæ victoriæ clariſſimum monimentum, & Capuam poſſeſſam, & Italiam laceratam, ante pedes hominis effudit, uniuſque hoſtiæ jocinori, longo experimento teſtatam gloriam ſuam, poſtponi æquo animo non tulit: Et ſane quod ad exploranda bellica ſacrificia, æſtimandoſque militares ductus attinebat; omnes foculos, omnes aras Bithyniæ, Marte ipſo judice, pectus Annibalis prægravaſſet.

7. Capax generoſi ſpiritus illud quoque dictum regis Co-

ſuſcepit, & hoſtes ſuperavit. Hac autem aſtutia uſus eſt Annibal, qui ſtratagemate omnique calliditate plurimum valebat. Juſſit lagenas fictiles omnium generum ſerpentibus repleri, & media pugna in naves hoſtium conjici. Pontici primum illudebant, dicentes, quomodo cum fictilibus lagenis pugnare poterunt, qui armis non poſſunt? deinde cum injecti ſerpentes per naves ferveſcere cœperunt, tum denique hoſtes ancipiti malo perterriti, in fugam naves verterunt. *Oliv.* *Apud Pruſiam regem exularet.*] Cicero lib. 11. de Divin. & Plutarchus de Exſilio hoc Antiocho dictum refert. *Corradus.*

Abſciſe.] Id eſt, per abruptum ſermonem.

Hiſpanias ereptas.] Breviter perſtrinxit cuncta Annibalis geſta, quæ decade ſecundi Punici belli pleniſſime referuntur. *Hiſpanias.*] Ulteriorem & citeriorem, quas abſtulerat populo Romano. *Oliv.*

Novo tranſitu.] Quia nemo ante Annibalem cum exercitu tranſierat Alpes, fuitque tranſitus ille difficilis, & pernicioſus Annibali, quippe ubi multa hominum millia, & inedia, & difficultatibus conſumpta, perierunt. *Oliv.* *Novo tranſitu.*] Quia primus tranſtulit exercitum, & montem rupit aceto.

Traſimenum lacum.] Ubi C. Flaminium conſulem Romanum cum quindecim millibus hominum occidit.

Cannas.] Ubi cæſa dicuntur quinquaginta Romanorum & ſociorum millia, cum altero Conſule Paulo Æmilio, ſicut ſupra monſtratum eſt. *Oliv.*

Ad exploranda.] Quaſi dicat, Annibalem melius judicare poſſe de extis, quam ſacrificulos; atque ita non deprimit fidem extiſpicii, ſed exaltat experientiam Annibalis. *Bad.*

Foculos.] In quibus ignem ſacerdotes geſtabant.

Prægravaſſet.] Præponderaſſet, ſuperaſſet.

Capax, &c.] Cotys rex Thracum fuit, cum inter Dorienſes & Athenienſes veterum ſimultatum eſſent offenſæ, & ideo bellum inter ſe geſturi eſſent, Cotym regem accitum in auxilium ſuum Athenienſes exercitui præfecerunt, & ut illum ſibi amantiorem, fideliorenque redderent, cum civitate dona-

Cotys: ut enim ab Atheniensibus civitatem sibi datam cognovit, Et ego, inquit, illis meæ gentis jus dabo. Æquavit Athenis Thraciam, ne vicissitudine talis beneficii imparem se judicando, humilius de origine sua sentire existimaretur.

8. Nobiliter etiam uterque Spartanus, & qui increpitus à quodam, quod in aciem claudus descenderet; pugnare, non fugere propositum sibi esse respondit. Et qui referente quodam, sagittis Persarum solem obscurari solere: Bene narras, inquit, in umbra enim melius prœliabimur. Ejusdem vir urbis atque animi, hospiti suo patriæ muros excelsos latosque ostendenti, dixit: Si mulieribus istos comparastis, recte: si viris, turpiter.

CAP. VIII.

DE CONSTANTIA.

ROMANORUM.

1. *Q. Fulvii Flacci procos.*
2. *Q. Fabii Max. Verucosi.*
3. *C. Calpurnii Pisonis* COS.
4. *Q. Metelli Numidici.*
5. *Q. Scævolæ Auguris.*
6. *Semproniæ Gracchorum sororis.*
7. *Pontii centurionis.*
8. *C. Mevii centurionis.*

EXTERNORUM.

1. *Blassii Salapini.*
2. *Phocionis Atheniensis.*
3. *Socratis Atheniensis.*
4. *Ephialtis Atheniensis.*
5. *Dionis Syracusani.*
6. *Alexandri Magni.*

APertum & animosum bonæ fiduciæ pectus emenso quasi debitum superest opus constantiæ. Natura enim

donarunt: quòd cum ipsi nuntiaretur, ut ostenderet Thraces Atheniensibus nihilo dignitate inferiores esse, respondit, Et ego Athenienses cives facio Thracenses. Legitur & *Codrus*, sed ille fuit dux, & rex Atheniensis, qui se pro conservanda patria devoverat, de quo in capite de Pietate erga patriam dicetur. *Oliv.*

Et qui referente.] Hic, teste Frontino, lib. IV. fuit Leonidas rex Spartanus.

Sagittis Persarum.] Scilicet in aëra tam densè immissis, ut terram umbra cooperirent.

Turpiter.] Scilicet *fecistis*, quia virorum est, armis, non muris tueri, unde eis Sparta caruit.

B*ona fiduciæ.*] Quia etiam est confidentia, quæ mala est.

Natura enim, &c.] Hoc, inquit, observare solemus, ut cum confidimus nos

enim eomparatum eſt, ut quiſquis ſe aliquid ordine, ac recte mente complexum confidit; vel jam geſtum, ſi obtrectetur, acriter tueatur, vel nondum editum, ſi interpelletur, ſine ulla cunctatione ad effectum perducat.

1. Sed dum exemplar propoſitæ rei perſequor, latius mihi circumſpicienti ante omnia ſe Fulvii Flacci conſtantia offert. Capuam fallacibus Annibalis promiſſis Italiæ regnum nefaria defectione paciſci perſuaſam, armis occupaverat: Tam deinde culpæ hoſtium juſtus æſtimator, quam ſpecioſus victor, Campanum ſenatum impii decreti auctorem funditus delere conſtituit. Itaque catenis onuſtum in duas cuſtodias Theanum, Calenamque diviſit: conſilium executurus, cum ea peregiſſet, quorum adminiſtrandorum celerior eſſe neceſſitas videbatur. Rumore autem de mitiore ſenatus ſententia orto, ne debitam pœnam ſcelerati effugerent, nocte admiſſo equo, Theanum contendit; interfectiſque qui ibi aſſervabantur, eveſtigio Cales tranſgreſſus, perſeverantiæ ſuæ opus executus eſt: Et jam deligatis ad palum hoſtibus, literas à P. C. nequicquam Campanis ſalutares accepit. In ſiniſtra enim eas manu, ſicut erant traditæ, retinuit: ac juſſo lictore lege agere, tum demum aperuit, poſtquam illis obtemperari

non

nos juſtum aliquid & honeſtum eſſe complexos, vel jam geſtum acriter tueamur, ſi quiſpiam illud reſcindere voluerit, vel nondum perfectum ſine mora ad exitum perducamus, ſi quiſquam illud interpellare tentaverit, quo minus perficiatur. *Oliv.*

Capuam, &c.] Hanc hiſtoriam ſuperius diligenter ſatis annotavimus in capite de Fortitudine, ubi de Jubellio Peligno diximus.

Italiæ regnum.] Nam in ipſa defectione inter cæteras fœderis conditiones de imperio totius Italiæ jactatum eſt, atque ſancitum, ut devictis Romanis regna Italiæ penes Campanos eſſent. *Oliv.*

Campanum Senatum.] Ex V. C. Ita etiam Cicero & Livius frequenter Capuanos *Campanos* vocant, & ipſe Valerius Capuam, *Campanam urbem*, lib. VII. cap. 6.

Theanum contendit.] De quo Horat.

—— Cui ſi vitioſa libido
Fecerit auſpicium, cras ferramenta Theanum
Tolletis fabri. ——

Eveſtigio Cales.] Livius hoc oppidum pluraliter tantum declinavit *Cales, Calium.*

Lege agere.] Suo fungi miniſterio ſumendi de nocentibus ſupplicii.

Atque

non poterat. Qua constantia victoriæ quoquę gloriam antecellit: quia si eum intra seipsum partita laude æstimes; majorem punita Capua, quam capta reperies.

2. Atque ista quidem severitatis, illa verò pietatis constantia admirabilis, quam Q. Fabius Maximus infatigabilem patriæ præstitit: Pecuniam pro captivis Annibali numeravit, fraudatus ea publice, tacuit. Dictatori ei magistrum

Atque ista, &c.] Nota est historia. Quintus Fabius Maximus bello Punico secundo adversus Annibalem dictator missus, illum juveniliter exultantem sua sapientia repressit, sed cum ille multos captivos Romanos haberet, quos apud Trebiam & lacum Trasimenum, alibique ab imperatoribus Romanis re infeliciter gesta ceperat, Dictator de his publice redimendis cum Annibale convenerat, imposito in capita pro conditione cujusque pretio; sed ea spe fraudatus à Senatu, qui non publice redimi censuit, quod sine ejus auctoritate id factum esse diceret, tacuit, & agrum, quem pretiosum habebat, publice vendidit, & pecuniam pro captivis hosti promissam, fideliter exsolvit. Eadem animi constantia usus est, cum Minucium magistrum equitum imperio sibi parem Senatus populusque Romanus esse jussit; quod nunquam antea factum fuerat, ut Dictatori magister equitum æquaretur imperio. Id autem factum, quia cum Fabius videret superiorum ducum temeritate rempublicam esse concussam, adeoque debilitatam, ut suis viribus niti vix posset, rem sibi longe aliter gerendam esse duxit, quam superiores fecerant; hostem scilicet consilio, non viribus esse domandum, & rempublicam prudentiæ magis, quam fortunæ beneficio recreandam. Itaque noluit unquam, nisi quantum necessitas cogeret, cum hoste certare; sed illorum impetus indies frustrari, & multis modis illudere, donec ipsi suis viribus conficerentur. Nam loca, unde illis commeatus esse possent, quam maxima diligentia occupabat, arctioraque indies alimenta in castris hostium reddebat; quod unum vincendi consilium saluberrimum excogitaverat; sed Minucius magister equitum, vir ferox & rapidus in consiliis, ac lingua immodicus, primo inter paucos, deinde palam in vulgus criminari, pro cauto timidum, pro prudente tardum, pro perito imbellem appellare, qui, ut diutius esset in Magistratu, & Romæ & in castris haberet imperium, nolle cum hostibus acie dimicare. Hæc & alia his indigniora de Dictatore ferens in vulgus, sic animos militum incenderat, ut si militaris suffragii res fuisset, haud dubie viderentur Minucium Fabio duci prælaturi. Forte ita evenit, ut Dictator comitiorum causa Romam revocatus, Minucium castris præficeret, qui levi quodam certamine cum Annibale congressus, & victoria parva potitus, literas de rebus gestis, & egregia victoria ad Senatum misit: quibus motus Senatus & populus, decreverunt Minucium æquam imperii potestatem habere cum Dictatore; sed paulo post intellexere Romani, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse, & solam mentem rationemque dominari: nam Minucius temere cum hostibus suscepta pugna, non mediocrem reipubl. cladem illaturus fuerat, nisi Dictatoris consilio in tempore subventum fuisset. *Oliv.* Contigit A. V. DXXXVI.

Dictatori ei Magistrum equitum Minucium jure imperii Senatus æquaverat.] Hoc de Senatu plane & perspicue falsum.

ſtrum equitum Minucium jure imperii ſenatus æquaverat, ſilentium egit. Compluribus præterea injuriis laceſſitus, in eodem animi habitu permanſit, nec unquam ſibi reip. permiſit iraſci, tam perſeverans in amore civium fuit. Quid in bello gerendo; nonne par ejus conſtantia? Imperium Romanum Cannenſi prœlio pene deſtructum vix ſufficere ad exercitus comparandos videbat. Itaque fruſtrari & eludere Pœnorum impetus, quam manum cum his tota acie conſerere melius ratus, pluribus comminationibus Annibalis irritatus, ſæpe etiam ſpecie bene gerendæ rei oblata; nunquam à conſilii ſalubritate, ne parvi quidem certaminis diſcrimine, receſſit. Quodque eſt difficillimum, ubique ira ac ſpe ſuperior apparuit. Ergo ut Scipio pugnando, ita hic non dimicando, maxime civitati noſtræ ſuccurrit. Alter enim celeritate ſua Carthaginem oppreſſit: alter cunctatione id egit, ne Roma opprimi poſſet.

3. C. etiam Piſonem mirifice & conſtanter turbulento reipubl. ſtatu egiſſe conſulem, narratione inſequenti patebit. M. Palicani ſeditioſiſſimi hominis peſtiferis blanditiis præ-

ſum. Non ſciverunt, non approbarunt id temerarium & novum patres: plebis unius & Tribunorum hæc ſanctio, hic error. Itaque Livius diſerte Plebiſcitum appellat. Nec aliter Plutarchus. Quin iſte ipſe Valerius lib. v. cap. 2. *Dictatori ei*, inquit, *Magiſter equitum Minucius, ſcito plebis æquatus.* Neſcivit Valerius? corruptores iſti librorum potius, à quibus infarcta vox *Senatus*. Ego cenſeo illum ſcripſiſſe, *jure imperii æquaverant.* Satis enim pronum intellectu, quos intellegat. *Lipſ.*

Sæpe etiam ſpecie bene gerendæ rei oblata.] Malo, *Sæpe etiam ſpe bene gerendæ rei.* Atque ita priſcus liber. *Idem.*

Ira.] Quia iram ſuperavit ad id, quod nunquam in perniciem reipublicæ iraſci voluit.

Spe.] Quia Annibalem ſedendo magis, quam dimicando ſuperavit contra ſpem omnium. Hinc Ennius:

Unus homo nobis cunctando reſtituit rem.

Cajum etiam Piſonem.] Populus de Hiſpania, Sertorio victo, nuper redierat, & ſtatim concionem habuerat de retribuenda plebi tribunitia poteſtate, Palicano tribuno plebis legem ferente. Hunc Palicanum ſeditioſum fuiſſe conſtat, qui contra Senatus auctoritatem effecit, ut tribunitiam poteſtatem populo redderet. Fuit autem Palicanus ad viam Appiam cæſus cum aliis qui prælium ibi commiſerant pro recuperando filio, quem repetebat Tigranes. *Oliv.*

M. Palicani.] De hoc Salluſt. in hiſt. *M. Atilius Palicanus humili loco, Picens, loquax magis quam facundus.* Meminit ejuſdem aliquoties Cicero. *Coler.*

Peſtiferis blanditiis.] Quia ferente legem Palicano, tribunitia poteſtas reſtituta populo fuerat.

præreptus populi favor, consularibus comitiis summum dedecus admittere conabatur, amplissimum ei imperium deferre cupiens, cujus teterrimis actis exquisitum potius supplicium, quam ullus honos debebatur. Nec deerat consternatæ multitudini furialis fax tribunitia, quæ temeritatem ejus & ruentem comitaretur, & languentem actionibus suis inflammaret. In hoc miserando pariter & erubescendo statu civitatis, tantum non manibus tribunorum pro Rostris Piso collocatus, cum hinc atque illinc eum ambissent, & an Palicanum suffragiis populi consulem creatum, renunciaturus esset interrogaretur: primo respondit, Non existimare se tantis tenebris offusam esse rempub. ut huc indignitatis veniretur. Deinde cum perseveranter instarent, ac dicerent: Age, si ventum fuerit: Non renuntiabo, inquit. Quo quidem tam abscisо responso consulatum Palicano, prius quam illum adipisceretur, eripuit. Multa & terribilia Piso contempsit, dum speciosum mentis suæ flecti non vult rigorem.

4. Metellus autem Numidicus, propter consimile perseverantiæ genus, excepit quoque indignam majestate ac mo-

Consternatæ.] Perturbatæ, & quasi mente captæ.

Tantum non manibus tribunorum pro Rostris Piso collocatus.] In Campensi aliisque, *Tantum non.* Optime. ponitur enim pro, *ferme* vel *quasi*, & Valerio familiare est adverbium, Græcis μονονουχί. *Pigh.* De *Rostris* vide supra.

Abscisо.] Conciso & brevi.

Metellus autem, &c.] Florus: *Apuleius*, inquit, *Saturninus Gracchanas asserere leges non destitit, tantum animorum viro Marius dabat, qui nobilitati semper inimicus, consulatu insuper suo confisus, occiso palam in comitiis Annio competitore tribunatus, subrogare conatus est in ejus locum C. Gracchum, homine sine tribu, sine nomine, sed subdititio titulo in familiam ipse se adoptabat. Cum tot tantisque ludibriis exultaret impune, rogandis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit, ut senatum quoque cogeret in verba jurare, cum abnuentibus aqua & igni interdicturum se minaretur, unus tamen extitit qui mallet exilium.* Hic autem fuit Metellus Numidicus. De hoc viro Autor de Viris illustribus: *Q.* inquit, *Cæcilius Metellus Numidicus, qui de Iugurtha rege triumphavit, Censor eum, qui se Tiberii Gracchi filium mentiebatur, in censum non recepit. Idem in legem Apuleiam per vim latam jurare noluit: quare in exilium actus, Smyrnæ exulavit. Claudia deinde rogatione revocatus, cum ludis forte literas in theatro accepisset de revocatione, non prius eas legere dignatus est, quam spectaculum finiretur. Metellum sororis suæ virum laudare noluit, quod is solum judicium contra leges detrectaret.* Abbreviator T. Livii, *Cum legem*, inquit, *a-gra-*

motibus suis procellam. Cum enim animadverteret, quo tenderent Saturnini tribuni plebis funesti conatus, quantoque malo Reipub. nisi his occurreretur, erupturi essent, in exilium, quam in legem ejus ire maluit. Potest aliquis hoc viro dici constantior? qui ne sententia sua pelleretur, patria, in qua summum dignitatis gradum obtinebat, carere sustinuit.

5. Ceterum ut neminem ei prætulerim, ita Q. Scævolam Augurem merito comparaverim. Depulsis, prostratisque inimicorum partibus, Sylla occupata urbe, senatum armatus coëgerat, ac summa cupiditate ferebatur, ut C. Marius quam celerrime hostis judicaretur: Cujus voluntati nullo obviam ire audente, solus Scævola interrogatus de hac re, sententiam dicere noluit. Quinetiam truculentius sibi minitanti Syllæ, licet, inquit, mihi agmina militum, quibus Curiam circumsedisti, ostentes: licet mortem identidem miniteris, nunquam tamen efficies, ut propter exiguum senilemque sanguinem meum, Marium, à quo urbs & Italia conservata est, hostem judicem.

6. Quid fœminæ cum concione? si patrius mos servetur, nihil. Sed ubi domestica quies seditionum agitata fluctibus est, priscæ consuetudinis auctoritas convellitur: plusque valet quod violentia cogit, quam quod suadet & præcipit verecundia. Itaque te Sempronia Ti. & C. Graccho-

grariam per vim tulisset Saturninus, Metello Numidico, eo quod in eam minime jurasset, diem dixit; qui cum à bonis civibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est, ibique legendo & audiendo magnos viros advocabat. Oliverius.

Q. Scævolam Augurem:] Augur ante bellum civile mortuus videtur ex Lælio Ciceronis. *Corradus.*

Vrbs & Italia.] Quia Teutones, Cimbros & Gallos devicerat.

Quid fœminæ.] Mulierem, more Romanorum peculiari, comitiis foroque carere solitam, satis est notum. Nec adeo arrogari poterat, ut docet Agellius lib. v. c. 19. *Coler.*

Fluctibus.] Motibus & perturbationibus.

Itaque te Sempronia.] L. Apuleius tribunus plebis subornaverat Equitium quendam ignobilem, utpote libertinæ sortis hominem, ut se filium T. Gracchi diceret. Sempronia in forum adducta, ut rem hanc falsam testaretur, nulla vi impelli potuit, ut dedecus familiæ suæ agnosceretur. *Oliv.*

chorum soror, uxor Scipionis Æmiliani, non ut absurde gravissimis virorum operibus inserens, maligna relatione comprehendam; sed quia à tribuno plebis producta ad populum, in maxima confusione nihil à tuorum amplitudine degenerasti, honorata memoria prosequar. Coacta es eo loci consistere, ubi principum civitatis perturbari frons solebat: instabat tibi torvo vultu minas profundens amplissima potestas, clamore imperitæ multitudinis obstrepens, totum forum acerrimo studio nitebatur, ut Equitio, cui Semproniæ gentis falsum jus quærebatur, tanquam filio Tiberii fratris tui osculum dares: tu tamen illum, nescio quibus tenebris protractum, portentum, execrabili audacia, ad usurpandam alienam propinquitatem tendentem, repulisti.

7. Non indignabuntur Urbis nostræ Lumina, si inter eorum eximium fulgorem, centurionum quoque virtus spectandam se obtulerit. Nam ut humilitas amplitudinem venerari debet, ita nobilitati fovenda magis, quam spernenda bonæ indolis novitas est. An abigi debet Pontius ab

Maligna.] Detractoria relatione.

Amplissima potestas.] Videlicet tribunitia.

Osculum.] Donatus in Eunuchum *oscula* ita distinguit, à *basiis* & *suaviis*, ut hæc quidem esse dicat officiorum, altera pudicorum affectuum, postrema libidinum & amorum. Per *osculum* hic agnitio Semproniæ, quod Equitius esset Tiberii fratris verus filius, intelligitur. Illud autem osculum recusavit Sempronia.

Quibus tenebris.] Obscuris parentibus.

Protractum.] Procreatum.

An abigi, &c.] Hoc sine dubio contigit Civil. Bello, quod in Africa gestum est post Pompeii casum: nam capta forte triremi una Cæsariana, quæ commeatum ex Sicilia advehebat: veterani quidam milites cum centurione uno ad Scipionem deducti sunt, quos ita Scipio dicitur allocutus: Non sponte vestra certe scio, sed illius scelerati vestri Imperatoris impulsu, & imperio coactos cives, & optimum quemque nefarie consectari; quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si id, quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est vobis vitam & pecuniam donare: quapropter quid sentiatis proloquimini. Tum centurio: Pro tuo, inquit, summo beneficio, Scipio, gratias ago, (non enim te Imperatorem appello) quod mihi vitam incolumitatemque, belli jure capto, polliceris; & forsan isto uterer beneficio, si non ei summum scelus adjungeretur: egone contra Cæsarem Imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, ejusque exercitum, pro cujus dignitate victoriaque amplius XXXVI. annis depugnavi, adversus armatusque consistam? neque ego id facturus

ab horum exemplorum contextu? qui pro Cæsaris partibus excubans, Scipionis præsidio interceptus, cum uno modo salus ab eo daretur, si se futurum Cn. Pompeji generi ipsius militem affirmasset, ita respondere non dubitavit: Tibi quidem Scipio gratias ago: sed mihi uti ista conditione vitæ non est opus.

8. Sine ullis imaginibus nobilem animum, & idem constantiæ propositum secutus C. Mevius centurio divi Augusti, cum Antoniano bello sæpenumero excellentes pugnas edidisset, improvisis hostium insidiis circumventus, & ad Antonium Alexandriam perductus, interrogatusque quidnam de eo statui deberet: Jugulari me, inquit, jube: quia nec salutis beneficio, neque mortis supplicio adduci possum, ut Cæsaris miles esse desinam, & tuus esse incipiam. Ceterum quo constantius vitam contempsit, eo facilius impetravit. Antonius enim virtuti ejus incolumitatem tribuit.

EX-

rus sum, & te magnopere, ut negotio desistas, adhortor. Contra cujus enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas, elige ex tuis cohortem unam, quam putas esse firmissimam, & constitue contra me; ego ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius decimum quemque sumam: tunc ex virtute nostra intelliges, quid ex tuis copiis sperare debeas: tunc Scipio irritatus, omnes interfici jussit. *Oliv.*

An abigi debet Pontius.] In aliis editionibus, *Titius*, non *Pontius*, legitur. Ego vero legerim, *Titus Pontius.* Is ipse est, de quo Cicero de Senectute: *Nec vos quidem T. Pontii centurionis vires habetis, num idcirco ille est præstantior vobis?* Coler.

Si se futurum, &c.] Discrepat hoc loco Valerius à Cæsaris commentariis: nam post Pompeii mortem hoc factum fuisse, ex ipsius commentariis colligitur, nisi alter forte Centurio alio tempore Scipionis præsidio interceptus ad eum fuisset deductus, quod nusquam me legisse memini: nam quod nonnulli dicunt hoc contigisse apud Alchmeonem fluvium, qui Macedoniam dividit à Thessalia, cum Scipio ad Pompeium properaret, ut expeditius iter faceret, M. Favonium cum octo cohortibus ad Alchmeonem fluvium in præsidio collocavit, & quod Pontius certior factus de adventu Scipionis fuerit interceptus, totum falsum, teste ipso Cæsare, qui ostendit nullum illi fuisse Pontium, sed Cassium non interceptum, sed adventu Domitii liberatum: quare Centurionem, quem supra diximus, *Pontium* nominatum fuisse crediderim. *Oliverius.*

Antoniano bello.] Hoc contigit bello civili, quod cum Antonio gestum est.

Alexandriam.] Ubi cum Cleopatra vivebat.

Neque mortis supplicio.] Licet mortem miniteris.

EXTERNA.

1. Complura hujus notæ Romana exempla ſuperant, ſed ſatietas modo vitanda eſt. Itaque ſtylum meum ad externa jam delabi permittam, quorum principatum teneat Blaſſius, cujus conſtantia nihil pertinacius. Salapiam enim patriam ſuam præſidio Punico occupatam, Romanis cupiens reſtituere, Daſium acerrimo ſtudio ſecum in adminiſtratione Reipublicæ diſſidentem, & animo toto Annibalis amicitiæ vacantem, ſine quo propoſitum conſilium peragi non poterat, ad idem opus aggrediendum majore cupiditate, quam ſpe certiore, tentare auſus eſt: qui protinus ſermonem ejus, adjectis quæ ſe commendatiorem, & inimicum invidioſiorem factura videbantur, Annibali retulit: à quo adeſſe juſſi ſunt, ut alter crimen probaret, alter defenderet. Ceterum pro tribunali cum res gereretur, & quæſtioni illi omnium oculi eſſent intenti, dum aliud forte citioris curæ negotium tractatur, Blaſſius vultu diſſimulante, & voce ſubmiſſa, monere Daſium cœpit, ut Romanorum potius quam Carthaginienſium partes foveret. Enimvero tunc ille proclamat, ſe in conſpectu ducis adverſus eum ſolicitari: quod quia & incredibile videbatur, & ad unius tantum aures penetraverat, & dictabatur ab inimico, veritas fide caruit: Sed non ita multo poſt Blaſſii mira conſtantia Daſium ad ſe traxit, Marcelloque Salapiam, & quingentos Numidas, qui in ea cuſtodiæ cauſſa erant, tradidit.

2. Phocion vero, cum Athenienſes rem aliter atque ipſe

Salapiam.]Urbs eſt Apuliæ Dauniorum, meretricio Annibalis amore nobilitata. Teſtis Plinius lib. III, c. II.

Salapiam & quingentos Numidas.] Nec ſine cæde multa tradi potuit, quia longe fortiſſimi equitum ex toto Punico exercitu erant: itaque quanquam improviſa res fuit, nec uſus equorum in urbe erat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentaverunt, & cum evadere nequirent, pugnantes ad ultimum occubuerunt, nec plus quam quinquaginta ex his in poteſtatem Romanorum vivi venerunt. Plus aliquanto damni hæc ala equitum amiſſa Annibali, quam Salapia fuit, nec deinde unquam Pœnus, quo longe plurimum valuerat, ſuperior equitatu fuit. *Oliverius.*

Phocion vero.] Cum Derculus quidam admonebat Athenienſes, ut caverent ab inſidiis Nicanoris, quia præfectus

ipse suaserat, prospere administrassent, adeo perseverans sententiæ suæ propugnator extitit, ut in concione lætari quidem se successu eorum, sed consilium tamen suum aliquanto melius fuisse diceret. Non enim damnavit, quod recte viderat: quia quod alius male consuluerat, bene cesserat: felicius hoc existimans, illud etiam sapientius. Blandum animum sane temeritati casus facit, ubi pravo consilio propitius aspirat: & quo vehementius noceat, inspiratius prodest. Placidi & misericordes, & liberales, omnique suavitate temperati mores Phocionis, quos optime profecto consensus omnium bonitatis cognomine decorandos censuit. Itaque constantia, quæ natura rigidior videbatur; lenis è mansueto pectore fluxit.

3. Socratis autem virilitatis robore palliatus animus aliquanto præfractius perseverantiæ exemplum edidit. Uni-

ctus erat Cassandri, quod occulte bellum pararet, Pyreumque portum ne interciperet, periculum esse. Phocion vero, populo audiente, magna voce dixit, nullum instare periculum, & nihil prorsus timendum esse, consulebatque magis amicitiam cum Cassandro, quam bellum suscipiendum. Capto deinde Pyreo, nec ad recuperandum armari, nec armatis præesse voluit. Nam factio optimatum, in qua & Phocion erat, cum Cassandro sentiebat, populares Polyperconti favebant. Sed postquam suscepto bello pulsus est Cassander, Polyperconte duce, Phocionis consilium minus probabile visum fuit. Tum Phocion in concione Atheniensium fortunæ gratulatus est, & de prospero eventu lætatus; at vero consilium suum aliquanto sanius fuisse affirmavit. Magna quidem constantia viri, ut in ipsa victoria probaret consilium suum, quod fuerat de bello non suscipiendo. Fuit hic Phocion, ut In capitulo de Ingratitudine latius prolixiusque dicturi sumus, capite damnatus: nam inter cætera, in eo quoque offenderat civitatem, quod male consuluerat patriæ suæ, ne ultro Spartanis bellum inferrent, cujus duces fuere Pericles & Sophocles, quo bello multas Achaiæ civitates Atheniensium imperio adjecerunt. Phocion etsi sæpe exercitibus præfuit, summosque magistratus cepit, tamen multo ejus notior integritas vitæ, quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria nulla, illius autem magna fama, ex quo cognomine *bonus* est appellatus. Legitur in vita Demosthenis, vim maximam in dicendo habuisse Phocionem, qui multas gravesq; sententias paucis verbis complectetur, item quod Demosthenes omnes Oratores, uno Phocione excepto, non solum eloquentia, sed vita quoque superavit. *Oliv.*

Socratis, &c.] Cum bellum gererent Athenienses adversus Lacedæmonios, & forte apud Arginusam insulam utriusque populi classis comparata esset, ac staret instructa, placuit decem Prætoribus, ut pugnam cum hoste committerent, & fortunam experirentur. Quo prœlio ipsi victores fuerunt; sed post pugnam subito exorta tempestas, quæ classem

Universa civitas Atheniensium iniquissimo ac truculentissimo errore instincta, de capite decem Prætorum, qui apud Arginusas Lacedæmoniam classem deleverant, tristem sententiam tulerat. Forte tunc ejus potestatis Socrates, cujus arbitrio plebiscita ordinarentur, indignum judicans tot, & tam bene meritos ex indigna caussa impetu invidiæ abripi, temeritati multitudinis constantiam suam objecit: maximoque concionis fragore, & incitatissimis minis compulsus non est, ut se publicæ dementiæ auctorem adscriberet: quæ opposìtu ejus legitima grassari via prohibita, injusto Prætorum cruore manus suas contaminare perseveravit: nec timuit Socrates, ne consternatæ patriæ, undecimus furor mors ipsius existeret.

4. Proximum, etsi non ejusdem splendoris est, tamen adeo certum constantiæ haberi potest experimentum, cum efficacis operæ forensis, tum fidei non latentis. Athenis Ephialtes accusare publice jussus, & inter ceteros Demostrati nomen deferre coactus est, cujus filius erat Demochares,

classem Atheniensium disjecit, ac dissipavit, ut militum corpora sepulturæ mandari non potuerint. Cum nunciatum esset Athenas, militum corpora insepulta jacere, adeo excitatus est populus Atheniensis adversus Prætores, ut legem ferrent de sumendo supplicio ex his cum primum rediissent. Et cum forte Dimarchus esset Socrates, id est, tribunus plebis, nulla ratione adduci potuit, ut huic legi tam vesanæ consentiret, & quia plebiscitum fieri non poterat injussu Socratis, illi per vim executi sunt, quod jure non poterant. Itaque cum Prætores rediissent, ex his continuo summum supplicium sumpserunt. *Oliv.*

Arginusas.] Arginusa insula exigua Lesbo adjacens inter Methymnam & Mitylenem, cujus memenit Plinius libro v. cap. 31. Strabo lib. XIII. tres facit Arginusas modico intervallo distantes. Sicuti & hic plures facit Arginusas Valerius noster.

Ejus potestatis.] Δημαρχίας. Nam fuit apud illos Dimarchus, quod apud nos Tribunus.

Ex indigna causa.] Quod videlicet militum corpora, sævitia maris interpellante, sepulturæ mandare nequierant.

Legitima grassari via.] Quia lex erat, tunc demum sententiam populi ratam haberi, si Dimarchus autor fieret.

Consternatæ patriæ.] Aliqua subita perturbatione concitatæ.

Undecimus.] Scilicet post mortem decem Prætorum ipse undecimus esset, qui opprimeretur.

Proximum, &c.] Mos erat apud Athenienses, ut sorte traherentur, qui mores hominum, & vitæ rationem indagarent, & quos non probarent, publice accusarent, cum vitæ rationem reddere non possent. *Oliv.*

Operæ forensis, tum fidei.] Quia Ephialtes in foro fecit, quod debuit.

Com-

chares, excellentis formæ puer, animo ejus flagrantissimo inhærens amore. Itaque communis officii sorte truculentus accusator, privati affectus conditione miserabilis reus, puerum ad se exorandum, quo parcius patris criminibus insisteret, venientem, neque repellere, neque supplicem genibus suis advolutum intueri sustinuit. Sed operto capite flens & gemens, preces expromere passus est. Nihiloque minus sincera fide accusatum Demostratum damnavit: victoriam nescio laude, an tormento majore consecutus: quoniam prius quam sontem opprimeret, seipsum vicit.

5. Quem Syracusanis Dion diversitate exempli prægravat: qui quibusdam monentibus, ut adversus Heraclidem, & Calippum, quorum fidei plurimum credebat, tanquam insidias ei nectentes cautior esset; respondit, se vita malle excedere, quam metu violentæ mortis amicos inimicosque juxta ponere.

6. Quod sequitur, & rei ipsius admiratione, & claritate auctoris illustre. Alexander Macedonum rex inclyta jam pu-

Communis officii sorte.] Id est, quia officium delatoris & accusatoris, quod in unumquemque cadere poterat, sorte in eum ceciderat. *Badius.*

Miserabilis reus.] Respiciens ad ipsius affectum; non enim accusare, sed accusari videbatur.

Dion.] Hic fuit Dion Hipparini filius.

Quem Syracusanus Dion diversitate exempli prægravat.] Bene omnino liber vetus, *Severitate exempli.* Nam prius exemplum amatorium est & tenerum; hoc serium, severum. *Lips.*

Insidias ei nectentes.] Post Heraclidæ mortem hoc dictum refert in vita Plutarchus. Qui etiam de insidiatore à Probo dissentit. *Corrad.* *Nectentes.*] Id est, struentes.

Malle excedere.] Id est, malle mori, quam semper in timore, tam ab amicis, quam inimicis vivere.

Alexander Macedonum Rex.] Alexander Macedonum Rex Darium Persarum Regem jam primum acie profligaverat; ille vero, cujus imperio tota ferme Asia subjecta erat, brevi firmiorem reparavit exercitum. Quod cum audisset Alexander, metuens, ne in monte Tauro interciperetur, inde citatissimo cursu adversus Darium profectus est; & cum uno die quingenta stadia confecisset, longo itineris labore, & Solis ardore fatigatus, ut æstu levaret corpus, apud Tharsum in Cydnum fluvium frigidissimæ aquæ se demersit, & subitam valetudinem inde contraxit. Acciti undique Medici, potionem saluberrimam, & ad eam vim morbi pellendam maxime accommodatam, constituerunt; quam cum Philippus medicus suis manibus compositam & temperatam, Alexandro porrexisset, ille intrepidus atque impiger hausit, & sine cunctatione Medicinam assumpsit; deinde literas, quas paulo ante receperat à Parmenione, Philippo legendas tradidit. Conti-

pugna, excellentissimis opibus Darii contusis, æstu & itineris fervore in Cilicia percalefactus, Cydno, qui aquæ liquore conspicuus, Tarsum interfluit, corpus suum immersit: subito deinde ex nimio haustu rigoris obstupefactis nervis, ac torpore hebetatis artubus, maxima cum exanimatione totius exercitus, in oppidum castris propinquum defertur. Jacebat æger Tarsi, inque valetudine ejus adversa, instantis victoriæ spes fluctuabat. Itaque convocati medici, attentissimo consilio salutis remedia circumspiciebant. Qui cum ad unam potionem sententiam direxissent, atque eam Philippus medicus suis manibus temperatam Alexandro (erat autem ipsius amicus & comes) porrexisset, à Parmenione missæ literæ superveniunt, admonentes, ut rex insidias Philippi, perinde ac pecunia corrupti à Dario, caveret. Quas cum legisset, sine ulla cunctatione medicamentum hausit, ac tunc legendas Philippo tradidit: Pro quo tam constanti erga amicum judicio, dignissimam à diis immortalibus mercedem recepit: qui incolumitatis ejus præsidium falso interpellari indicio noluerunt.

nebant autem, ut sibi à Philippi medici caveret insidiis, quoniam pecunia corruptus, & spe nuptiarum sororis Darii, mortem illi machinaretur. Fuit profecto Alexandri pectus constantia plenissimum, qui à medico jam propemodum suspecto, suæ incolumitatis præsidium sumere non dubitaverit. *Oli.*

Cydno.] Hunc fluvium latitudine CCL pedum Tharsum secare, Xenophon lib. I. testatur. Aquam rapidissimam & frigidam esse, testatur Strabo lib. XIV. Vide & Arrianum II. Solinum cap. 38. qui adeo limpidum hunc fluvium esse testatur, ut quicquid candidum est, gentili lingua *Cydnum* Syri appellent. Etsi aliam hic lectionem afferat Salmasius.

Subito d. ex nimio haustu rigoris o. nervis.] Legendum ex V.C. *Ex nimio haustu rigoris.* non, ut vulgo, *rigore.* Non enim bibit aquam Alexander, sed immersus rigorem hausit corpore. *Pigh.*

Obstupefactis.] Contractis. Est enim stupor, cum præ admiratione, aut rei cujuspiam horrore, sensum aliquem amittimus animi vel corporis; ut stupor pedum, stupor dentium, aut animi, cum admiratione excellenti sensum aliquem amittimus. *Oliv.*

Nervis.] Frigidissimum Cydnum esse ex l. Galen. de Procat. caus. liquet. Quomodo itaque Vitruv. dixit Podagræ mederi, cruribus eo mersis? Nunquid enim non frigus inimicum nervis? Strabo tamen quoque dicit hominibus auxiliari, qui crassiores nervos habent. *Thysius.*

Fluctuabat.] Id est, incerta agitabatur in adversa valetudine ejus; quia si eum mori contigisset, actum fuisset de victoria, quam, si statim sanari potuisset, jam fere in manibus habebat. *Bad.*

Parmenione.] Hunc, quia suspectas literas Alexandro regi dederat, Cleander & Polidamas mandato Alexandri interfemerunt. Hic sine rege Alexandro multa strenue, rex sine eo nihil magnæ rei gessit, ut vult Q. Curtius l. VII. *Oliv.*

VALERII MAXIMI
LIBER QVARTVS.

CAP. I.

DE ANIMI MODERATIONE.

QVAE IN ROMANIS.

1. *P. Valerio Poplicola Cos.*
2. *M. Furio Camillo exule.*
3. *C. Mario Rutilo Cens.* II.
4. *L. Quinctio Cincinnato Cos.*
5. *Q. Fabio Max. Rulliano.*
6. *P. Africano majore.*
7. *M. Claudio Marcello Cos.* IV.
8. *Ti. Sempronio Graccho tribuno pleb.*
9. *C. Claudio Nerone Cos.*
10. *P. Scipione Æmiliano Cens.*
11. *Q. Mucio Scævula.*
12. *Q. Metello Macedonico.*
13. *Q. Metello Numidico exule.*
14. *M. Catone Vticensi.*
15. *M. Calpurnio Bibulo procos.*

QVAE IN EXTERNIS.

1. *Archita Tarentino.*
2. *Platone Atheniensi.*
3. *Dione Syracusano.*
4. *Thrasybulo Atheniensi.*
5. *Stasippo Tegeate.*
6. *Pittaco Mitylenæo.*
7. *Septem Sapientibus.*
8. *Theopompo Spartanorum Rege.*
9. *Antiocho Rege Syriæ.*

TRansgrediar ad saluberrimam partem, animi moderationem, quæ mentes nostras impotenti temeritatis incursu transversas ferri non patitur. Quo evenit, ut reprehensionis morsu sit vacua, & laudis quæstu opulentissima: Itaque effectus suos in claris viris recognoscat.

1. At-

T*Ransgrediar ad saluberrimam partem, &c.*] Ad capitulum transit de Moderatione. Est autem *Moderatio*, cupiditatum nostrarum quædam quasi refrænatrix, quæ nostros solutius evagari non sinit affectus; sed tanquam cæterarum virtutum auriga, hominis animum ita componit, ut quicquid fecerit aut dixerit, omnino reprehensione careat. Re-

Ꝺe

1. Atque ut ab incunabulis summi honoris incipiam, P. Valerius, qui populi majestatem venerando, Poplicolæ nomen assecutus est, cum, exactis regibus, imperii eorum vim universam, omniaque insignia sub titulo consulatus in se translata cerneret, invidiosum magistratus fastigium moderatione ad tolerabilem habitum deduxit: fasces securibus vacuefaciendo, & in concione populo submittendo, nu-

cte igitur Constantiæ subjungitur, cum ejus quasi mater sit atque magistra. *Oliv.*

Atque ut ab incunabulis summi honoris incipiam, &c.] Primi Consules in Urbe Roma creati sunt Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus. Quo deinde pulso, quia ex gente Tarquinia foret, in ejus locum centuriatis comitiis, substitutus est P. Valerius Publicola, qui fuerant illius exactionis auctores, & Romanæ libertatis vindices. Brutus obviam regibus, qui populo Romano bellum inferebant, cum legione processit, & super Aruntem regis filium, quem hasta transfixerat, mutuo vulnere expiravit. In demortui locum substitutus est Lucretius, Lucretiæ pater; quo paulo post mortuo, Valerius per multos dies nullam subrogandi sibi collegæ mentionem facere, & in summa Velia sibi domum ædificare, populus eum regnum affectare suspicatus est. Quod ubi sensit Valerius, vocato ad concionem populo, depositisque fascibus, graviter de illorum levitate conquestus, quod se, quem libertatis vindicem paulo ante magna ambitione prædicarant, nunc ejusdem libertatis oppressorem suspicarentur. Castigatis demum omnibus collegam sibi substituit Spurium Lucretium, eique priores fasces præferri, & ædes quas in summo Veliæ ædificabat, dirui, & omnem materiam in planum, atque in infimum locum deferri jussit: aliquas deinde populares leges tulit, inter quas & illam, ut nullus civis Romanus adversus provocationem violari posset. *Incunabulis.*] Principiis. *Oliv.*

Poplicolæ.] A colenda plebe dictus, quia plebem mirifice coluit. *Qui populi majestatem venerando Poplicolæ cognomen assecutus est.*] MSS. omnes, *Publicolæ nomen*, legunt. Equidem animadverto, Valerium, aliosque veteres fere quodcunque proprium, seorsim positum, simpliciter nomen appellare; si alterum jungatur eidem conveniens, quod gentis vel familiæ non est, cognomen; si tertium, quod ex his gentilitio præponitur, prænomen dicere. Cæterum *Publicola* scribitur in vulgatis, ac MSS. ubique. Antiquissima tamen marmora docent, *Poblicola* scribendum esse, quibus astipulatur ipse Valerius, affirmans Valerium, populi majestatem colendo, hoc nomen consecutum esse. Sed vide Annales nostros. *Pigh.*

Fasces.] *Fasces* appellamus bacillos aliquot teretes colligatos in modum fascis. Eos bacillos antiquitus ex ulmo fuisse, testis Plautus. Plinius tamen Betullam arborem terribilem ait magistratuum virgis lib. XVI, c. 18. Hetruscorum antiquitus ornamentum fuisse, antequam Romam deduceretur, præter alios Florus autor est. Consulibus autem duobus creatis, cum initio fasces XXIV. præferrentur, id est, singulis XII. in voce & invidia populi res fuit, tanquam regno non depulso, sed duplicato, ea causa Valerius instituit, ut duodecim tantum fasces conspicerentur, iique alternis mensibus apud alterum consulem essent: ita, inquam, ut

numerum quoque eorum dimidia ex parte minuit, ultro Sp. Lucretio collega assumpto: ad quem, quia major natu erat, priores fasces transferri jussit. Legem etiam comitiis centuriatis tulit, nequis magistratus civem Romanum adversus provocationem verberare, aut necare vellet. Ita quo civitatis conditio liberior esset, imperium suum paulatim

ut priore mense prior consul eos haberet, secundo alter atque ita in orbem, ut testantur Dionysius lib. v. & Dio Cassius lib. v. Sumere autem eos prior solebat, qui major natu esset: idque obtinuisse videtur usque ad L. Juliam, quæ honorem hunc detulit numero liberorum. De utroque vide Valerium lib. IX, cap. I. & Agellium lib. II, cap. 15. Interea tamen consul is, qui sine fascibus, ne nullo insigni noscerentur, accensum habebat, qui eum præcederet: auctore Dionysio lib. v. initio, qui sequerentur cum virgis & bacillis. Suetonius in Julio cap. 20. & Livius, ubi de Decemviris, lib. III. *Lipsius.*

Spurio Lucretio.] Qui intra paucos dies obiit, suffectus in Lucretii locum M. Horatius Pulvillus.

Quia major natu.] Hinc mos ille in multos annos derivatus, ut major natu consul fasces haberet. Quod tamen ita intelligo, majorem ætate consulem tantum priori mense hanc prærogativam habuisse: nam mense sequenti summæ potestatis ille in collegam insignia transferebat, atque ita singulis mensibus alternabant, & quasi reciprocabant hæc insignia. Suet. de Cæs. Antiquum retulit morem, ut quo mense fasces non haberet, accensus ante illum iret. Ubi hoc amplius antiqui moris de accenso præmisso advertas. Verum postea lege Julia non natu major, sed multitudine liberorum superior consul priores fasces merebatur. De qua re Agellius lib. II, cap. 15. *Colerus.*

Comitiis centuriatis.] Habitis per centurias. Nam populus Romanus in quinque classes divisus, & unaquæque classis in centurias; ut apud Titum Livium videre licet. Cum igitur suffragia dabantur, primæ classis centuriæ rogabantur: quæ si variassent, ad secundæ classis centurias veniebatur, deinde per ordinem ad omnes descendebant. *Centuriatis.*] A. Gellius inquit lib. XV, cap. 27. *Quum ex generibus omnium suffragium feratur, curiata comitia esse, quum ex censu & ætate centuriata, quum ex regionibus & locis tributa.* Ita Gellius. Curiata itaque & tributa erant popularia. Magis adhuc tributa, quia sine auspiciis fiebant, neque obnunciato vitio impediebantur, deinde comperendinationem non admittebant. Necessum enim erat, ubi ea semel instituta essent, eodem die perfici. Neque SCto opus erat, antequam ad populum promulgarentur. Quod secus in curiatis. Vide Dionys. Halicarn. Ant. Rom. lib. IX. Centuriata porro erant oligarchica, vel potius Aristocratica, nimirum ubi singulæ centuriæ singula suffragia conficiebant. In qua classe ergo plures centuriæ, plura ibi quoque suffragia reperiebantur. Ac proinde major vis in prima classe, quæ cæteris classibus omnibus una centuria antecellit. Vide Nannium Miscellan. libro x. capite ultimo.

Provocationem.] Lex hæc Valeria multum libertatem populi auxit. Foris enim Magistratui, qui cum imperio erat, verberandi necandique erat potestas; domi autem, nisi populi judicio, in eum qui provocasset, animadverti non potuit. Sed hæc lex postmodum per legem Porciam & Semproniam renovata est.

Ad

latim distruxit. Quid, quod ædes suas diruit, quia excelsiore loco positæ, instar arcis habere videbantur: nonne quantum domo inferior, tantum gloria superior evasit?

2. Vix juvat abire à Poplicola, sed venire ad Furium Camillum libet, cujus tam moderatus ex magna ignominia

Ad Furium Camillum.] Hic, fervente Romanorum ac Vejorum bello, eum tribunus militum consulari potestate propter discordiam, quæ tunc domi militiæque fuit, prohibitus, qui vir esset, ostendere, ad extremum, crescentibus indies & domesticis & externis malis, terrore publico Dictator dictus, ad unicæ urbis obsidionem tanta profectus omnium fiducia, ut cum imperatore mutata fortuna reipubl. videretur. Capenates in primis & Phaliscos, qui cum hostibus conjuraverant, Nepesinis in finibus obvios vicit. Hinc longam obsidionem Vejorum ac difficilem perpetiens mira constantia ac virtute, anno tandem decimo Veios cepit, qui dies multa hostium cæde transactus est, donec à Dictatore esset edictum, ut inermibus parceretur. Quibus captis, in prædam versi omnes, cui nullius ad eam diem hostis præda par fuerat. Huic victoriæ Romæ ingens gaudium, & quatridui supplicationes, quantæ nunquam antea, Dictator insolito honore triumphavit, & super humanum habitum Capitolium ascendit; currum aureum equis quatuor niveo candore trahentibus. Ipse quidem persolutis votis deposuit dictaturam. Vir, & armis, & animi moderatione clarissimus; sed nulla claritas vacat invidia. Alienati à Camillo plebis animi, querentibus passim civibus hostilem prædam in voto dispersam, & tribunis plebem de more turbantibus, pendente tamen invidia, quarto Tribunus militum factus est, commissumque illi bellum Phaliscum, hinc exortum, quod cum Vejentibus Phalisci conjurassent. Quos cum prœlio vicisset, & direptis castris hostilibus prædam omnem ad quæstores publicos rejecisset, magis magisque alienavit sibi animos militum, qui virtutem viri rigidam simul oderant & stupebant. Inde cum obsidio prævalidæ ac munitæ urbis nihilo brevior futura videretur, quam Vejentium fuisset, ducis virtus ac fortuna ingruente honestissimæ victoriæ viam fecit, magistro quodam nobilium, quorum patres primi erant in populo, qui per speciem solatii illos in castra Romana, & ad tentorium ducis adduxerat, vincto, nudoque illis tradito, & virgis adhibitis, quibus agerent proditorem. Cujus admiratione virtutis fracti animi, urbs dedita, ipse summa cum gloria, sine triumpho tamen, quia res sine armis acta fuerat, Romam rediit. Nec diu quidem viri gloria, & res gestæ invidiam oppressere: accusatus à tribuno plebis Apuleio, intercurrente per eos dies adolescentis morte filii; hinc publico, hinc privato incommodo affectus, in exilium abiit. Sed parabatur egregio viro laus, non ex prosperis modo, sed ex adversis patriæ rebus. Cum itaque per id tempus Gallorum primo, deinde Germanorum populi, novissimique omnium Senones Galli, frugum undique dulcedine, quæ adhuc eos hic detinet, in Italiam irruentes, infinito cum exercitu fudissent bello Hetruscos, ea tempestate magnam Italiæ partem possidentes, deinde Apenninum transgressi, Clusiumque aggressi, dehinc Romam, exercitumque Romanum apud Alliam fluvium prœlio fudissent, uno que impetu indefensam urbem cepissent atque incendissent, Senatu impie trucidato, flammis hostilibus intactum solum Capitolii saxum remansisset; necessitate ultima Camillus absens

nia ad summum imperium transitus fuit; ut cum præsidium ejus cives capta à Gallis urbe Ardeæ exulantis petiissent, non prius Vejos ad accipiendum exercitum iret, quam de Dictatura sua omnia solenni jure acta comperisset. Magnificus Camilli Vejentanus triumphus, egregia Gallica victoria; sed ista cunctatio longe admirabilior. Multo enim, multoque seipsum quam hostem superare operosius est: nec adversa præpropera festinatione fugientem, nec secunda effuso gaudio apprehendentem.

3. Par Furio moderatione Marcius Rutilus Censorinus. Iterum enim censor creatus, ad concionem populum vocatum quam potuit gravissima oratione corripuit, quod eam potestatem bis sibi detulisset; cujus majores, quia nimis magna videretur, tempus coarctandum judicâssent. Uterque recte, & Censorinus, & populus: alter enim ut moderate honores crederent, præcepit: alter se moderato credidit.

4. Age, L. Quinctius Cincinnatus qualem consulem egit?

sens Dictator iterum dictus, recollegit laceras Romani exercitus reliquias, & turpi redemptione turbata in ipsa primum urbe, mox extra urbem cum hostibus fortiter feliciterque pugnavit. Quo in prœlio nec fuga, nec captivitas, sed sola hostium strages fuit, ne nuntio quidem tantæ cædis superstite. Victor Camillus, & secundus Romanæ urbis conditor dictus est, servatamque in patriam insigni rediit triumpho. Multa præterea bella gessit, multas victorias, multos honores, multosque habuit triumphos, quos brevitas ipsa non capit, nec ipsi proposito nostro conveniunt; nam quod ad moderationem ejus pertinet, noluit à civibus delatum imperium accipere, nisi prius ab exiguo Senatu, qui in Capitolio obsidebatur, solenni jure Dictator creatus est. *Oliv.*

Præsidium.] Protectionem.

Ardea.] In eo oppido, Rutulorum quondam regia.

Vejos.] Id est, ad illud oppidum, quod Romani sub Camillo paulo ante ceperant, & ubi exercitum adhuc incolumem habebant. *Badius.*

Solenni jure.] Id est, justa electione, & debitis suffragiis more majorum.

Par Furio, &c.] Quia, sicut Camillus dictaturam nisi solenni jure demandatam accipere non sustinuit, ita hic continuare censuram omnino recusavit.

Censorinus.] Ita à rigore censuræ dictus est.

Coarctandum.] Nam primo triennis fuit, deinde anni & sex mensium facta est, postremo ad semestre spatium deducta. Livius ab V. C. de coarctando censuræ tempore: *M. Æmilius Dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem Censorinus vocatus est.* Oliv.

Age, Lucius Quinctius Cincinnatus.] Hic origine nobilis, de gente patricia, filio-

egit? cum honorem ejus Patres conscripti continuare vellent, non solum propter illius egregia opera, sed etiam quod populus eosdem tribunos in proximum annum creare conabatur, quorum neutrum jure fieri poterat: utrunque discussit, senatus simul studium inhibendo, & tribunos verecundiæ suæ exemplum sequi cogendo. Ita unus in causa fuit, ut amplissimus ordo, populusque tutus esset ab injusti facti reprehensione.

5. Fa-

biliorum turba ornatus, integettimus ac fortissimus fuit. Sed quum unus ex filiis accusatus, grandi pecunia damnatus esset; Quinctius, ut solvendo filium liberaret, rebus suis pene distractis, ad inopiam redactus, relicta urbe, trans Tyberim habitavit, ruralem ac modicam vitam agens, quo tempore equorum incursu subito pervastatis agris, & legatis Romanorum ad querendum de injuriis solenniter missis, & à duce hostium contemptis, cum ad ultionem alter Consulum missus ad Algidum obsideretut cum exercitu, nec alteri satis virium esset ad collegam liberandum, attonita ac turbata urbe, ad extrema remedia accursum est summi omnium magistratus, consensuque omnium civium Quinctius Cincinnatus Dictatot factus est, atque in agro solus, ut diximus, rustico inhians operi inventus. Audito patriæ statu, & honorem, & laborem pium prono, atque offensarum immemori animo suscepit, profectusque confestim, transmisso amne exceptus à filiis, à Senatu, & ingenti populi concursu, quanquam populo morum austeritate suspectior, dicto magistro equitum T. Tarquinio, nobilissimo itidem ac fortissimo vito, pariterque inopi, & collecto exercitu, omnibus ultro nomina dantibus, spe certa sub tali duce vincendi, dispositoque rerum statu, die proximo sub noctem Romam egressus alacritate mitabili, mediaque ad hostem nocte perveniens, & consulem, & exercitum obsidione liberavit, & duces ac legiones hostium magno prœlio victos, ut agri ritus in castra transveherentut, primus omnium sub jugum, quasi totidem boves, misit. Direptis castris, quæ ab hostibus tenebantur, oppida recepta sunt, divisaque inter milites præda, hisque omnibus inæstimabili celeritate confectis, Romam rediens militaribus otnamentis insignis, & ducibus hostium ante cutrum actis, prosequente exetcitu victote præda onusto solenniter triumphavit, & mox dictaturam, quam semestrem, quia non jam amplius reip. necessarium videbat, die sextodecimo deposuit, & ad agrum suum rediit, dux præclatus & insignis agricola. Magna profecto viri modestia, qui dictaturam ante legitimum tempus deposuerit; major vero, qui magistratum continuare noluerit. Urbe namque inrestina discotdia laborante, quod tribunos plebis magistratum continuare populus juberet, & Senatus eosdem consules creari vellet, atque ipsum inprimis Quinctium Cincinnatum, ut neutrum fierer, sua sapientia providit; nam deposito consulatu, tribuni verecundia moti, se quam primum à tribunitia potestate abdicarunt, & ita moderatione sua nihil contra leges, ac reprehensione dignum fieti passus est. *Oliverius.*

Verecundiæ suæ.] Nam cum sprevisset consulatum, pudore quodam deterriti sunt tribuni plebis à continuatione magistratus.

Fabius

5. Fabius vero Maximus cum à se quinquies, & à patre, avo, proavo, majoribusque suis sæpenumero consulatum gestum animadverteret: comitiis, quibus filius ejus summo consensu consul creabatur, quam potuit constanter cum populo egit, ut vacationem aliquando hujus honoris Fabiæ genti daret: non quod filii virtutibus diffideret (erat enim illustris) sed ne maximum imperium in una familia continuaretur. Quid hac moderatione valentius, aut efficacius; quæ etiam patrios affectus, qui potentissimi habentur, superavit?

6. Non defuit majoribus grata mens ad præmia superiori Africano exolvenda; siquidem maxima ejus merita paribus ornamentis decorare conati sunt. Voluerunt illi statuas in comitio, in rostris, in curia, in ipsa denique Jovis Opt.

Fabius vero Maximus.] Hic, ut diximus, fuit reip. Rom. in rebus duris & afflictis unicum levamen, qui plus opis consilio & prudentia hostem subigendo, quam alii fortiter dimicando patriæ attulisse videtur. Primus enim docuit Sapientiam nunquam cum temeritate conjungi, neque ad consilium casus admitti, sed rationem semper fortunæ dominari. Non est igitur hujus viri historia repetenda, sed quod ad hunc locum pertinet, ejus pectus tanta fuit moderatione instructum, ut etiam affectus paternos, qui interdum nimii esse solent, superare potuerit. Cum enim filio viro nobilissimo & singulari virtute prædito consulatus summo omnium consensu certissimisque suffragiis à populo demandaretur, quo minus fieret, summo studio curavit, quod diceret, æquum esse, familiam suam, quæ per multos ducta viros antiqua ab origine gentis ejusmodi honores propemodum continuasset, vacationem aliquando mereri. *Oliv.*

Patre, avo, proavo.] Nam Fabius Gurges genuit Fabium Rutilianum, qui genuit alterum Fabium Gurgitem, ex quo natus est Fabius Maximus. *Idem.*

Ad præmia.] Præter alios honores Scipioni à pop. Romano habitos, ille etiam singularis accessit, de quo Plinius lib. XXI, cap. 3. Florum quidem pop. Romanus honorem Scipioni tantum habuit. *Coler.*

Illi statuas.] Quas honoris causa viris de Republica egregie meritis erigere soliti.

In comitio.] Loco, quo conveniebant ad magistratus eligendos.

In rostris.] In loco, unde publica fiebant edicta.

In curia.] In Senatu.

Iovis Optimi Maximi.] Cujus filius esse credebatur, teste Gellio, quia, sicut in cap. de Fiducia diximus, quod de Olympiade Philippi regis uxore, Alexandri matre, quidam Græci tradidere scriptores. Idem de P. Scipionis matre memoriæ proditum est, visum immensæ magnitudinis anguem cum Scipionis matre concumbere, & ex eo creditum est, Scipionem concepisse, quam famam ab ineunte ætate clarissimis virtutibus, maximisque rebus gestis indies magis magisque auxit & confirmavit.

In Iovis cella.] Sacello in Capitolio.

Opt. Max. cella ponere: voluerunt imaginem ejus triumphali ornatu indutam, Capitolinis pulvinaribus applicare: voluerunt ei continuum per omnes vitæ annos consulatum, perpetuamque dictaturam tribuere. Quorum sibi nullum, neque plebiscita dari, neque senatusconsulto decerni patiendo, pene tantum in recusandis honoribus se gessit, quantum gesserat in emerendis.

Eodem robore mentis causam Annibalis in senatu protexit, cum eum cives sui missis legatis tanquam seditiones apud eos moventem accusarent: Adjecit quoque non oportere Patres conscriptos se reip. Carthaginiensium interponere; altissimaque moderatione alterius saluti consuluit, alterius dignitati; victoria tenus, utriusque hostem egisse contentus.

7. At M. Marcellus, qui primus & Annibalem vinci, & Sy-

Capitolinis pulvinaribus.] Lectisterniis; volebant enim eum divino honore afficere. *Capitolinis pulvinaribus.*] Lectisterniis Capitolinis, in quibus locabantur simulacra Deorum, ad quæ vocabantur ipsi Dii.

Eodem, &c.] Contigit A. V. DLVIII.

Victoria tenus.] Usque ad victoriam, quia ultra victoriam neutrius hostis fuit, videlicet nec Annibalis, cujus salutem post victoriam protexit, nec senatus, quia docuit, quid eum deceret. *Oliver.*

At M. Marcellus.] M. Marcellus cum Valerio Lævino tum forte absente, iterum Consul idibus Martiis cum magistratum iniisset, senatum eo die, more majorum, habuit, professus, se nihil absente collega, neque de republica, neque de provinciis acturum, scire se frequentes Siculos prope urbem in villis obtrectatores factorum suorum esse; quibus tantum abesset, ut pro se non liceat palam Romæ crimina, & dicta, & ficta ab inimicis vulgari, ut nisi insimularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus Senatum fuerit. Ubi quidem collega venisset, non passurum quicquam prius agi, quam ut Siculi in Senatum introducantur. Postquam igitur collega rediit, primum inter se provincias sortiti sunt. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello adversus Annibalem Lævino evenit, quæ sors velut iterum captis Syracusis ita exanimavit Siculos, ut comploratio eorum flebilesque voces extemplo oculos hominum convertissent. Quod cum Marcello cognitum esset, ne quis frænari timore Siculos dicere posset, quo minus de se libere querantur, in cujus potestate mox futuri essent, provinciam cum collega permutavit; deinde Siculos in Senatum introduxit, & de se graviter conquerentes æquissimis auribus sustinuit, jussosque à Lævino, post conquestionem excedere extemplo, ut de postulatis eorum patres consuli possent, Marcellus renuit, ut coram ipsis responderet objectis, quo facto cum illis pariter excessit de Senatu, ut liberius Patres consuli possent, qui acta Marcelli summo consensu comprobarunt;

& Syracusas capi posse docuit: cum in consulatu ejus Siculi de eo questum in urbem venissent, nec senatum ulla de re habuit, quia collega Valerius Lævinus forte aberat, ne ob id Siculi in querendo timidiores essent. At ut is rediit, ultro de his admittendis retulit, querentesque de se patienter sustinuit. Jussos etiam à Lævino discedere; remarunt; revocatis deinde in Senatum Siculis, & consule, citatoque Senatusconsulto, Siculi benigne appellati ac demissi, ad genua se Marcelli consulis projecerunt; & obsecrantes, ut quæ deplorandæ ac levandæ calamitatis suæ causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem clientelamque acciperet. Perorantes hæc consul clementer allocutus, eos dimisit. *Oliv.*

Annibalem vinci, & Syracusas capi posse, &c.] Nam omnes ante Marcellum Romani Imperatores, vel ex acie victi discesserant, vel in acie cum magna reipubl. clade ceciderant. Aut certe nunquam cum Annibale fortunam belli tentare ausi fuerant. Primus igitur Marcellus apud Nolam vinci posse docuit. Nam quum urbem illam obsideret Annibal, quæ propemodum ad defectionem videbatur erecta, Marcellus nocte oppidum ingressus, & ad tres portas in hostes versas tripartito, exercitum instruxit, impedimenta subsequi jussit. Calones, lixas, & invalidos milites vallum ferre, ut paucitatem spernentibus Pœnis, ingentis exercitus speciem repente facerent. His ita instructis, patefactisque repente portis, in hostes tanto cum clamore & impetu feruntur, ut perturbata media acie, terga verterint; non tamen sine jactura. Nam duo millia & trecenti hostium cæsi, non plus Romanorum centum amissis. Ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. Non enim vinci ab Annibale, Romanis tunc vincentibus difficilius fuit, quam postea vincere. Hac victoria Marcellus potitus, militum suorum animos multis antea cladibus territos erexit & excitavit, urbem Nolam à defectione prohibuit, validoque præsidio firmavit, & sic propemodum amissam populo Romano restituit. *Oliv.*

Syracusas capi.] Cujus difficillima ac prope incredibilis fuit expugnatio: quippe cum urbs ipsa situ & natura soli validissima, munitionibus quoque firmissimis undique foret, accedebat quod in ea vit erat Archimedes unicus cœli syderumque spectator, mirabilior tamen inventor ac machinator bellicorum tormentorum, operumque, quibus ea, quæ hostes ingenti mole agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. Hic adversus omnem Marcelli terrestrem, maritimumque apparatum, variæ magnitudinis tormenta in muris disposuerat, in quibus illud præcipuæ admirationis fuit, ferrea manus firmissimæ catenæ illigata cum injecta proræ navis esset, gravique libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora, navem in puppi statuebat, deinde remissa subito veluti ex muro, cadentem navem cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affligebant, ut etiam si recta recideret, aliquantulum aquæ reciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa omnis. Inter tantas tamen difficultates urbem omnino illo tempore, & in ea regione terra marique validissimam atque pulcherrimam, virtus Imperatoris tandem expugnavit. *Oliv.*

Quia collega Valerius Lævinus forte aberat.] Erat enim in Macedonia adversus Philippum.

manere, ut suæ defensioni interessent, coëgit: ac deinde utraque parte perorata, etiam excedentes curia, subsecutus est: quo liberius senatus sententiam ferret. Improbatis quoque eorum querelis, supplices & orantes, ut ab eo in clientelam reciperentur, clementer excepit: Super hæc Siciliam sortitus, eam provinciam collegæ cessit. Toties laudatio Marcelli variari potest, quoties novis ipse gradibus moderationis adversus socios usus est.

8. Quam Ti. etiam Gracchus admirabilem se exhibuit! Tribunus enim plebis, cum ex professo inimicitias cum Africano, & Asiatico, Scipionibus gereret, & Asiaticus judi-

Vt suæ defensioni interessent.] Quam ipse Marcellus de se faceret.

Subsecutus est.] Quia, dum auditis partibus patres conscripti de sententia ferenda consulunt, interea exire jubentur; ipse autem, eo quod consul, manere potuit. *Badius.*

In clientelam reciperentur.] Apud majores, urbium expugnatores earum postmodum patroni esse dicebantur, & erant: æquum enim erat, ut qui vulnera intulisset, eadem sanaret. Cicero in Officiis lib. I. *Apud majores nostros*, inquit, *tantopere justicia culta est, ut hi, qui civitates, aut nationes devictas bello in fidem recepissent, earum patroni essent more majorum.* Oliv.

Super hæc Siciliam sortitus.] Livius dicit, antequam introducerentur legati in Senatum, cum collega suo sortitum fuisse provinciam; sed utcunque fuerit, magna tamen illius modestia fuit. *Id.*

Quam Ti. etiam Gracchus admirabilem.] Gellius: *Pulchrum, liberale, atque magnanimum factum Tiberii Sempronii Gracchi in exemplis repositum est. Id exemplum hujusmodi: L. Scipioni Asiatico, P. Scipionis Africani superioris fratri M. Minutius Augurinus tribunus plebis mulctam irrogavit, eumque ob eam causam prædes poscebat. Scipio Africanus fratris nomine ad collegium tribunorum provocat, petebatque, ut virum consularem triumphalemque, à collega vi defenderet, &c. Octo tribuni, cognita causa, collegæ intercedere noluerunt, tum Augurinus trib. pleb. L. Scipionem prædes non dantem prehendi & in carcerem duci cum jussisset, Tiberius Sempronius Gracchus trib. pleb. pater Tiberii atque Caji Gracchorum, cum P. Scipioni Africano inimicus gravis ob plerasque in Republica dissensiones esset, juravit palam in amicitiam & gratiam se cum P. Africano non rediisse, atque decretum ex tabula recitavit. Ejus decreti hæc verba sunt:* CVM. L. CORNELIVS. SCIPIO. ASIATICVS. TRIVMPHANS. HOSTIVM. DVCES. IN. CARCEREM. CONIECTAVERIT. ALIENVM. ESSE. VIDETVR. A. DIGNITATE. REIPVBL. IN. EVM. LOCVM. IMPERATOREM. POP. ROM. DVCI. IN. QVEM. LOCVM. AB. EO. CONIECTI. SVNT. DVCES. HOSTIVM. ITAQVE. L. CORNELIVM. SCIPIONEM. ASIATICVM. A. COLLEGAE. VI. PROHIBEO. *Valerius autem Antias dicit post Africani mortem intercessionem istam pro Scipione esse factam à Tiberio Graccho, neque mulctam irrogatam Scipioni, sed damnatum eum peculatus ob Antiochenam pecuniam, de qua supra dictum est, quod cum prædes non daret, in carce-*

judicatæ pecuniæ ſatiſdare non poſſet, atque ideo à conſule in vincula publica duci juſſus eſſet, appellâſſetque collegium tribunorum, nullo volente intercedere, ſeceſſit à collegis, decretumque compoſuit: Nec quiſquam dubitavit, quin eo ſcribendo, irati hoſtis adverſus Aſiaticum verbis uſurus eſſet. At is primum juravit ſe cum Scipionibus in gratiam non rediiſſe: deinde tale decretum recitavit: Cum L. Cornelius Scipio die triumphi ſui ante currum actos hoſtium duces in carcerem conjecerit; indignum & alienum à majeſtate populi Rom. videri eodem ipſum duci. Itaque id non ſe paſſurum fieri. Libenter tunc opinionem ſuam populus Romanus à Graccho deceptam cognovit, moderationemque ejus debita laude proſecutus eſt.

9. C. quoque Claudius Nero inter cætera præcipuæ moderationis exempla numerandus eſt. Livii Salinatoris in

carcerem duci cœptum, atque ita intercedente Graccho exemptum. Autor de Viris Illuſtribus: *Scipio Aſiaticus reus pecuniæ interceptæ, ne in carcerem duceretur, Gracchus pater trib. pleb. interceſſit. Marcus Cato Cenſor equum ei ignominiæ cauſa ademit.* Oliv.

Atque ideo à conſule in vincula publica duci juſſus eſſet.] Non à conſule, ſed à prætore Terentio dicit Livius. Quare prætorem hic Valerius conſulem appellare videtur. *Pighius.*

Decretumque.] Damnationis, vel abſolutionis.

Cujus quoque Claudius Nero.] Quomodo Haſdrubal frater Annibalis in Gallia Ciſalpina haud procul à Placentia victus, & cum ingenti exercitu cæſus fuerit, conſilio & prudentia Claudii Neronis, in cap. de Fiducia dictum eſt. Quod ad hunc locum pertinet, Claudius Nero, ut fuit rerum geſtarum gloria quidem illuſtris, ſic animi quoque moderatione conſpicuus; tanta enim, ut dixi, victoria conſilio ſuo parta, cum Romam uterque conſul rediiſſet, poſtulaſſetque, ut pro rep. fortiter feliciterque adminiſtrata, & diis immortalibus haberetur honos, & ipſis triumphantibus urbem inire liceret, idque ſibi eſſet à patribus benigne conceſſum, Claudius ea modeſtia uſus eſt, ut cum amborum nomine ſupplicatio, & triumphus utrique decretus eſſet, tamen, quia in provincia Livii res geſta eſſet, & eo die quo pugnatum foret, ejus forte auſpicium fuiſſet, & exercitus Livianus deductus Romam fuiſſet, ſuus vero deduci non potuiſſet, voluit ut Livius quadrigis tantummodo veheretur, ipſumque triumphantem milites ſequerentur; ipſe vero ſine militibus equo invectus eſt. Ita conſociatum triumphum unius tantummodo eſſe voluit, quanquam ipſe majore gloria triumphaverit Nam milites ejus laudes magna cum ambitione decantabant; illum ſex dierum ſpatio decurriſſe longitudinem Italiæ, & eo die cum Haſdrubale in Gallia ſignis collatis pugnaſſe,

in Asdrubale opprimendo gloriæ particeps fuerat: at tamen eum triumphantem equo sequi, quam triumpho quem ei senatus æque decreverat, uti maluit; quia res in provincia Salinatoris gesta fuerat. Sine curru ergo triumphavit, eo quidem clarius, quod illius victoria tantummodo laudabatur, hujus etiam moderatio.

10. Ne Africanus quidem posterior nos de se tacere patitur: Qui censor, cum lustrum conderet, inque solito fieri sacrificio scriba ex publicis tabulis solenne ei precationis

gnasse, quo eum castra adversus sese in Appulia posita habere Annibal credidisset, ira unum consulem pro utraque parte Italiæ adversus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse, nomen Neronis satis fuisse ad continendum in castris Annibalem, Hasdrubalem vero nulla alia re quam ejus adventu obrutum atque extinctum esse. Quare iret alter consul sublimi curru multijugis, si vellet, equis, unius equo per urbem verum triumphum vehi: Neronisque etiam, si pedes incedit, vel parto eo bello, vel spreto triumpho, gloriam memorabilem fore, hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium persecuti sunt. *Oliv.*

Æque.] Æqualiter, ut Salinatori.

Provincia.] Gallia Cisalpina.

Cum lustrum conderet.] Censorum erat, inter cætera quæ gerebant, censum facere, & lustrum condere. *Censum* autem *facere*, erat Romanorum civium capita describere, & in classes, pro cujusque opibus, conjicere. Sed quomodo in classes conjicerentur, satis supra notatum est. *Condere* vero *lustrum*, erat, quinto quoque anno civitatem quibusdam lustralibus, id est, piacularibus sacrificiis purgare. *Lustrum* etiam dicebatur totius exercitus purgatio, cum censentur, id est, numerantur omnes, & qui ad arma ferenda non sunt idonei, sicut senes, juniores purgantur, id est, educuntur. Et tunc *condere lustrum*, finire lustrum significat. *Oliv.*

Censor cum lustrum conderet, inque solito fieri sacrificio, scriba ex publicis tabulis, &c.] Damno verba, *Solito fieri*. Et jure. Sordent enim, imo & fallunt. An solet olim fieri id sacrum, non Valerii ævo? Imo etiam tunc in usu, quoties conditum lustrum. Vetus præivit mihi ad notabilem emendationem, in quo lego, *Solita viri*. Non ambiges tu, optime Censor, quin *Solitaurili*, scribendum sit: quod sacrificium proprium omnium lustrationum: & inptimis Censoriæ hujus lapis Romæ pulchre, in quo apparatus omnis istius sacrificii, cum triplici hostia, sue, ove, tauro, Censore faciente. Vide, si lubet, quæ notavimus ad Historias Taciti. *Lipsius.*

Solito sacrificio.] De hoc sacrificio scripserunt Alexander ab Alexandro, & Lipsius ad Historiam Taciti, quorum scripta non compilo. Hoc tantum addo, non uno nomine fuisse appellatum. Festus, Varro, Livius, & Glossarium vetus, *Solitaurilia*, scribunt; Cato, *Suovetaurilia*, appellat. Alii *Sollitaurilia* malunt. Servius ad IX. Æneid. *Suovetaurium* appellat. Cujus verba lubens ex egregia & novitia Danielis editione subscribo: *Jovi de tauro non immolatur, nisi cum triumphi nomine Suovetaurium faciebant.* Ritum sacrificii sive lustrationis illius graphice admodum Lucanus descripsit:

Mox

tionis carmen præiret, quo dii immortales, ut pop. Rom. res meliores amplioresque facerent, rogabantur: Satis, inquit, bonæ ac magnæ sunt. itaque precor, ut eas perpetuo incolumes servent. Ac protinus in publicis tabulis ad hunc modum carmen emendari jussit. Qua votorum verecundia deinceps censores in condendis lustris usi sunt. Prudenter enim sensit tunc incrementum Romano imperio petendum fuisse, cum intra septimum lapidem triumphi quærebantur: Majorem autem totius terrarum orbis partem possidenti, ut avidum esset quicquam ultra appetere; ita abunde felix, si nihil ex eo quod obtinebat, amitteret. Neque alia ejus in censura moderatio pro tribunali apparuit. Centurias recognoscens equitum, postquam C. Licinium Sacerdotem citatum processisse animadvertit: dixit se scire illum verbis conceptis pejerasse. Proinde si quis

Mox jubet & totam pavidis à civibus urbem
Ambiri, & festo purgantes mœnia lustro,
Longa per extremos pomæria cingere fines.
Pontifices sacros, quibus est permissa potestas,
Turba minor sequitur ritu succincta Gabino:
Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
Trojanam cui fas soli est vidisse Minervam. Colerus.

Carmen.] Id est, formulam. De quo carmine nihil licebat immutare, sicut nec de reliquis verbis sacratis: quo carmine Dii immortales rogabantur, ut facerent res populi Romani meliores & ampliores. *Badius. Solemne ei precationis carmen præiret.*] Ita in Manuscriptis. Vulgo, *Solemni ejus precationis carmine præiret.* Sic Livius, *præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus.* Cicero pro Milone, *Vt vobis voce præirent.* Pig.

Vt populi Romani.] Puto & illa adjecta fuisse in carmine solemni: *Vti Senatui populoque Romano animum Dii augerent, Vti hostibus oblivionem ac terrorem injicerent*, & alia nonnulla, quæ ex Macrobio & Servio observare liceat. *Colerus.*

Intra septimum lapidem.] Cum fines Romani imperii non extenderentur ultra septem millia passuum; nam lapidibus tanquam limitibus designabantur miliaria apud majores. *Oliv.*

Centurias recognoscens.] Dum recenseret equites qui erant, in centurias distribuit. *Centuriæ* autem populi Romani fuerunt primo à Romulo institutæ tres equitum solummodo, videlicet Ramnensium, Titiensium & Lucerum. Ramnenses à Romulo, Titienses à T. Tatio rege Sabinorum post concitatum cum Romulo imperium: Luceres à Lucero quodam, qui Romulo venerat in auxilium: etsi alii dicunt, Lucerum nominis & originis causam incertam esse. Jubebat autem equites transire, ut si deprehendisset vitium, equo privaret, vel alia nota censoria damnaret. *Oliver.*

Processisse.] Scilicet in medium.

Verbis conceptis.] Solenni more expressis,

quis eum accusare vellet, usurum testimonio suo; sed nullo ad id negotium accedente, Traduc equum, inquit, Sacerdos, ac lucrifac censoriam notam: ne ego in tuam personam, & accusatoris, & testis, & judicis partes egisse videar.

11. Quod animi temperamentum etiam in Q. Scævula excellentissimo viro adnotatum est: Testis namque in reum productus, cum id respondisset, quod salutem periclitantis magnopere læsurum videbatur, discedens adjecit, ita sibi credi oportere, si & alii idem asseverassent: quoniam unius testimonio aliquem credere pessimi esset exempli: Et religioni igitur suæ debitam fidem, & communi utilitati salubre consilium reddidit.

12. Sentio quos cives, quæve facta eorum ac dicta quam angusto ambitu orationis amplectar. Sed cum magna, & multa breviter dicenda sint de claritate excellentibus viris: sermo infinitis personis rebusque circumfusus, utrunque præstare non potest. Itaque propositi quoque nostri ratio non laudanda sibi omnia, sed recordanda sumpsit. Quapropter bona cum venia duo Metelli, Macedonicus, & Numidicus, maxima patriæ ornamenta, strictim se narrari patientur. Acerrime cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat, eorumque ab æmulatione virtutis profecta contentio, ad graves testatasque inimicitias

tias

pressis, ut nihil desit ad perjurii consummationem.

Censoriam notam.] Quod à censore propter moderationem non es notatus ignominia; nam cum certo sciret ipsum pejerasse, potuisset eum notasse ex suo unius testimonio, sed noluit. *Bad.*

Quoniam unius testimonio.] L. 20. D. de Quæst. L. jurisjur. C. de testibus. Seneca lib. VII. Controvers. *Uni, etiam de minori scelere, non creditur.* Quæ omnia faciunt, ne credam iis, qui apud Valerium legere postulant *cadere*, pro *credere*. Uno tamen teste damnatus Scantinius, teste Valerio lib. VI, cap. I. *Colerus.*

Religioni igitur suæ debitam fidem.] Quia affirmavit verum esse, quod dixerat.

Communi utilitati.] Ne quis unius testimonio periclitaretur.

Macedonicus & Numidicus.] Macedonicus, à devicta Macedonia; & Numidicus, à Numidia feliciter vinci cœpta. *Badius.*

Scipione Africano.] Scil. minore.

Ad graves testatasque inimicitias.] Cicero de Offic. à Valerio dissentit; dicit

enim:

tias progressa fuerat; sed cum interemptum Scipionem conclamari audisset, in publicum se proripuit, mœstoque vultu & voce confusa, Concurrite, concurrite, inquit, cives, mœnia Urbis nostræ eversa sunt: Scipioni enim Africano intra suos penates quiescenti nefaria vis illata est. O Remp. pariter Africani morte miseram, & Macedonici tam humana, tamque civili lamentatione felicem! eodem enim tempore, & quantum amisisset principem, & qualem haberet, recognovit. Idem filios suos monuit, ut funebri ejus lecto humeros subjicerent, atque huic exequia-

enim: *Inter Scipionem & Metellum fuit sine acerbitate dissensio: non enim aliorum contentione, licet opinionum & sententiarum dissensione discrepabant, ut in sententiis dicendis frequenter altercarentur in Senatu.* Oliv.

Sed cum interemptûm Scipionem.] Constat Scipionem celeriter mortuum, quo autem genere mortis, dubitatur ab omnibus. Cicero in lib. de Amicitia: *Scipionis*, inquit, *vita quidem talis fuit vel fortuna vel gloria, ut nihil posset accedere. Morienti autem sensum celeritas abstulit: quo de genere mortis difficile est dictu, quid homines suspicentur, vos videtis; hoc tamen licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos lætissimosque viderat, illum diem clarissimum fuisse, cum Senatu demisso domum reductus ad vesperum est à Patribus Conscriptis, & populo, sociisque Latinis, pridie quam excessisset è vita, ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potius, quam ad inferos pervenisse Deos.* Ergo de morte Scipionis multi multa suspicantur, plures tamen huic sententiæ inclinant; Graccham Semproniam uxorem suam mortis mariti consciam fuisse, quod verisimile videtur: nam cum Scipio à Numantia victor rediisset, ut quidam tradunt, ab amicis Gracchorum, qui paulo ante cæsi fuerant, in forum perductus est, & quia Gracchis affinitate conjunctus erat, quippe quorum sororem in matrimonium duxerat, credebant authoritate Scipionis confirmatum iri odium adversus interfectores Gracchorum. Sed cum interrogatus esset, quid de C. Gracchi morte sentiret, respondit jure cæsum videri. Quod responsum credunt adeo graviter & acerbe tulisse Graccham Semproniam ejus uxorem, quæ sperabat cædem fratrum Scipionis authoritate posse vindicari, ut de mariti nece cogitaverit, & eum sequenti nocte oppresserit. Quod verisimile videtur. Quî enim fieri potuisset, ut in ejus cubiculo opprimeretur Scipio, nisi conscia mortis ejus fuisset uxor? Sunt tamen qui credunt à C. Carbone fuisse interceptum. Aliter sentit T. Livius de morte Africani. Dicit enim: *Seditiones à triumviris Fulvio Flacco, C. Graccho & Carbone de agro dividundo creatis, excitatæ sunt, quibus cum P. Scipio Africanus adversaretur, fortisque ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tanquam venenum ei dedisset Sempronia uxor, ideo maxime quod soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat. De morte tamen ejus nulla quæstio acta.* Olivet.

Idem filios suos.] Quos quatuor præcipuæ virtutis & ingenii dicitur habuisse.

Funebri lecto.] Quid ditiores erant, ii

 lectis

quiarum, illum honorem vocis adjecit, Non fore, ut postea id officium ab illis viro majori præstari posset. Ubi illa tot in curia jurgia? ubi tam multæ pro rostris altercationes? ubi maximorum ducum & civium tantorum togata prœlia? Omnia nimirum ista præcipua veneratione prosequenda delevit moderatio.

13. Numidicus autem Metellus populari factione patria pulsus in Asiam secessit: in qua, cum ei forte ludos Trallibus spectanti literæ redditæ essent, quibus scriptum erat, maximo senatus & populi consensu reditum illi in Urbem datum: non è theatro prius abiit, quam spectaculum ederetur: non lætitiam suam proxime sedentibus ulla ex parte patefecit, sed summum gaudium intra se continuit. Eundem constat pari vultu, & exulem fuisse, & restitutum. adeo moderationis beneficio, medius semper inter secundas & adversas res animi firmitate versatus est.

14. Tot familiis in uno genere laudis enumeratis, Portium nomen velut expers hujusce gloriæ silentione prætereundum? Negat fieri debere posterior Cato, non parvo

lectis efferebantur, unde de L. Cornelio proditum est, quod sex millia lectorum habuerit, & tenuis fortunæ homines capulis, sive feretris, ut Servius notat.

Non fore.] Aliter Plinius lib. VII, c.44. Si quidem liberis dixit: Ite filii, celebrate exequias, nunquam civis majoris funus videbitis. *Coler.*

Trallibus.] Tralles civitas Asiæ tantum pluraliter declinata. Liv. dicit hoc contigisse Rhodi, ubi exulabat, ut in cap. de Constantia diximus. Livius vero Smyrnæ fuisse dicit. Est autem Smyrna civitas minoris Asiæ. *Oliver.*

In qua, cum ei forte ludos Trallibus spectanti literæ redditæ essent.] Sic etiam in MSS. exceptis Coloniensi, & Cauchiano exemplaribus, in quibus, *Ludos theatrales spectanti*, habetur. Et sane nomen loci illius diversimode proditur. Livius enim Rhodi exulasse Numidicum scribit, Auctor de Viris Illustribus, Smyrnæ. *Pighius.*

Literæ redditæ essent.] Livius libro LXIX. sed de loco dissentit & Autor de Vir. illustr. qui ne factas quidem literas scribit. *Corradus.*

Tot, &c.] Contigit A. V. DCXVII.

Portium nomen.] Unde fuere Catones.

Negat fieri debere.] Lib. Dan. *Negat se posterior.* Vulgaris lectio manum spurcam redolet. Negat, inquit, Valerius, posterior Cato se prætereundum esse. *Coler.*

Posterior Cato.] Sc. Uticensis. *Posterior Cato.*] Præfectus Cypriacæ pecuniæ fuit, lege lata per P. Clodium trib. pl. de redigenda in provinciæ formam Cypro, & complicanda pecunia. Administratio cujus rei primo M. Catoni mandata est, annuente Clodio, qui Catonem

parvo summæ moderationis fisus indicio. Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia & sanctitate in Urbem de-

nem longius abesse cupiebat, ut liberius ageret in Ciceronem, quem exilio destinaverat, quia verebatur, ne Catonis authoritate impedirentur consilia sua. Demandata est igitur provincia invito Catoni; cum enim Clodius rem istam Catoni vocato ad se quasi honorificam obtulisset, eam Cato repudiavit, quod diceret, non ob honorem, sed ob contumeliam & insidias hoc sibi negotium deferri; tum Clodius iratus insolenter satis respondit: Etsi nolles, inquit, tamen coactus dolensque proficiscere, advocataque concione, plebiscito firmavit missionem Catonis, eique abeunti, nec navem, neque militem, nec etiam ministrum quempiam tradidit, præter duos, quorum scribarum alter fur erat, alter Clodii clientulus: & quasi parum negotii foret Cyprus & Ptolemæus, etiam ut exules Byzantium reduceret, injunxit, eo consilio, ut ipsum plurimo tempore extra urbem ablegaret. Ptolemæus vero ejus Ptolemæi frater, qui per Gabinium restitutus fuerat, tunc Cypri rex, ut hæc cognovit, nimio dolore percitus, veneno fata prævenit. Cæterum Porcius Cato Cypriacas opes liburnis per Tyberinum ostium advexit. Plutarchus dicit Catonem in hac vehenda pecunia hoc usum fuisse consilio, ut loculorum funibus & loris longioribus suberes alligaret, quibus, superveniente tempestate, si forte naufragium faceret, pecunia sustentaretur, ne mergi posset. Hæc omnis pecunia circiter septem millia talentorum argenti fuisse traditur, quod latius ærarium quam ullus triumphus implevit, quare Senatus decrevit, ut extra ordinem Prætor crearetur, quod ille recusavit. *Oliv.*

Cypriacam pecuniam.] Quam ibi copiosam Ptolemæus congregaverat, & propterea Senatus timens, ne tantis opibus rex incitatus bellum suscitaret, ad eas Romam deportandas miserat Catonem. Alii dicunt Cyprum ideo factam esse provinciam, missumque Catonem, quia P. Clodius captus à Piratis, quum regem rogasset, ut se redimeret, Rex adeo exiguum pretium misit, ut piratæ illud accipere dedignarentur, & Clodium gratuito dimittere maluerint. Quare indignatus Clodius in patriam reversus, & trib. pl. creatus, legem tulit de ejiciendo rege, capiendaque provincia per Catonem, qui profectus, & accepta pecunia, libros, in quibus totius pecuniæ summa continebatur, amisit. Quum igitur populus rationem ejus pecuniæ reposceret, Senatus eam relationem interdici volebat, ut proximis comitiis Prætor crearí posset, quod ille fieri non permisit, iniquum esse existimans sibi tribui, quod nulli unquam concessum fuisset, maluit populi temeritatem experiri, quam Senatus benignitate frui. Huic in patriam redeunti, quum ad urbem accessisset, tanta omnis generis & ordinis hominum, tam Magistratuum quam Sacerdotum & ipsius Senatus, atque etiam plebis frequentia obviam processum est, teste Plutarcho, ut vix ripæ fluminis capere possent: nam à triumpho nihil ferme distare videbatur. Nonnullis vero tunc agrestis, superbusque visus est, quod Consulibus Prætoribusque obviam progredientibus, neque substitisset, neque cursum retinuisset, nec in terram ad eos descendisset, sed progressus, non prius destitisset, quam classem in navalia conjecisset, quum tamen argentum per forum portaretur. Admiratus est populus Romanus tantam magnitudinem, & Senatus post multas Catonis laudes decrevit ei præturam extra ordinem, & ludos inspicere purpurea veste, quæ Senatus decreta ipse deprecatus est. *Oliverius.*

Præ-

deportaverat: cujus ministerii gratia, senatus relationem interponi jubebat, ut Prætoriis comitiis extra ordinem ratio ejus haberetur. Sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans, quod nulli alii tribueretur, sibi decerni. Ac nequid in persona sua novaretur, campestrem experiri temeritatem, quàm curiæ beneficio uti, satius esse duxit.

15. Ad externa jam mihi exempla transire conanti M. Bibulus vir amplissimæ dignitatis, & summis honoribus functus, manus injicit: Qui cum in provincia Syria moraretur, duos egregiæ indolis filios suos à Gabinianis militibus occisos esse cognovit. Quorum interfectores ad eum vinctos, regina Cleopatra misit, ut gravissimæ cladis ultionem arbitrio suo exigeret: At ille oblato beneficio, quo nullum majus lugenti tribui potuerat, dolorem moderationi cedere coëgit; carnificesque sanguinis sui, intactos evestigio ad Cleopatram reduci jussit: dicendo, potesta-

Prætoriis comitiis.] Quibus Prætor crearetur extra ordinem, ut scilicet sic creatus Prætor ab onere reddendæ rationis levaretur.

Quod nulli alii tribueretur.] Ut scilicet non suo anno aut loco, sed extra ordinem Prætor crearetur: nam per certos gradus ad summos honores perveniebatur, quos qui non observabant, extra ordinem creari dicebantur. *Badius.*

Campestrem.] Populi Romani, qui in campo Martio suffragia dabat.

Ad externa jam mihi exempla.] Marcus Bibulus de Gabinianis militibus à Cleopatra missis supplicium sumere noluit, quum duos illius filios per seditionem occidissent; nam Marcus Bibulus in Syria provincia dum esset, Aulus Gabinius Proconsul, Ptolemæum reduxit, cæso Archelao, cum Beronice Ptolemæi filia, quam Ægyptii, ejecto patre, sibi reginam asciverant, & illa Archelaum virum assumpserat. Paulo post, mortuo Ptolemæo, duo filii ex testamento in regnum illi successerunt, natu major ex pueris Cleopatra. Dum igitur eam provinciam Syriam Gabinius constitueret, hoc est, administraret, milites ejus per rixam duos Bibuli filios occiderunt Quippe exercitus cum ipso duce corruptus erat; nam pactiones pecuniarum cum tyrannis egerat. Ariobarsani etiam Regi se ad cædem faciendam cum exercitu locaverat, ut infra dicetur lib. VIII. Hic Bibulus, collega Cæsaris fuerat in consulatu, qui ab eodem loco aliquoties ejectus est, sed se domi semper continuit. Unde dici solebat, Bibulo & Cæsare Consulibus nihil gestum est, Catone & Cæsare Consulibus; aliquid gestum est. *Oliver.* Contigit A. V. DCCIII.

A Gabinianis militibus.] Quia Bibulus erat in provincia Syria, quum Gabinius Ptolemæum, ut dixi, in regnum restituit jussu Pompeii, propter populi Romani voluntatem, Senatusque authoritatem. Unde & Gabinius reus factus gratia & authoritate Pompeii, pecuniarumque potentia absolutus est. *Oliverius.*

Taren-

testatem hujus vindictæ non suam, sed senatus esse debere.

EXTERNA.

1. Tarentinus Archytas, dum se Pythagoræ præceptis Metaponti penitus immergit, magno labore, longoque tempore solidum opus doctrinæ complexus; postquam in patriam revertitur, ac rura sua revisere cœpit, animadvertit negligentia villici corrupta & perdita: intuensque malè meritum: Sumpsissem, inquit, à te supplicium, nisi tibi iratus essem: Maluit enim impunitum dimittere, quam propter iram gravius justo punire.

2. Nimis liberalis Archytæ moderatio, Platonis temperatior: nam cum adversus delictum servi vehementius exarsisset, veritus ne ipse modum vindictæ dispicere non posset,

Tarentinus Archytas.] Ad externa transit exempla, quorum primum est Archytæ Tarentini. Fuit autem Philosophus Pythagoricus nobilissimus, qui Platonem, quum à Dionysio necandus esset, per epistolam eripuit. Admirationi summæ apud plurimos habitus est in omni virtutis genere; quippe qui septies civibus præfectus est, quum cæteri plus quam annum imperare lege prohiberentur. *Tarentinus.*] Tarentum urbs inclyta Calabriæ, in ultimo Italiæ circa Salentinorum confinia, à Tare Neptuni filio condita. *Oliv.* *Archytas.*] De hoc celeberrimo Geometra ita Horatius Carminum lib. I. Ode XXVIII.

Te maris & terræ numeroque carentis arenæ,
Mensorem cohibent Archyta,
Pulveris exigui prope littus parva Matinum
Munera: nec quicquam tibi prodest
Aërias tentasse domos, animoque rotundum
Percurrisse polum morituro.

Metaponti.] Italiæ oppidum in fine Tarentino conditum à Locrensibus, teste Solino.

Nimis liberalis.] Tarentinus Archytas in villicum nimis indulgens fuisse videtur, non ita moderationis proprium, ut Plato servasse dici possit, & nisi Philosophi obstaret authoritas, intemperantiam potius dicerem fuisse, quam moderationem, non puniisse delinquentem, nam ex impunitate major nascitur peccandi licentia, & propterea Plato dicere solitus erat, neminem prudentem punire, quia peccatum sit, sed ne peccetur in posterum. Non ergo propter iræ magnitudinem ab Archyta donanda erat villico pœna, sed differenda; & tunc recte moderatio dici potuisset, si cum fuisset iratus, dedisset iræ suæ spatium, ut residente per intervallum temporis animi tumore, haberet modum castigatio. Quare melius, ut inquit Valerius, fecisse videtur Plato, qui non remittendum servo supplicium, sed ab altero minime perturbato inferendum esse judicavit. *Oliv.*

Spew-

posset, Speusippo amico castigationis arbitrium mandavit; deforme sibi futurum existimans, si commisisset, ut parem reprehensionem culpa servi, & animadversio Platonis mereretur. Quo minus miror, quod in Xenocrate discipulo suo tam constanter moderatus fuit. Audierat eum de se multa impiè locutum: sine ulla cunctatione criminationem respuit. Instabat certo vultu index, caussam quærens, cur sibi fides non haberetur: adjecit, non esse credibile, ut quem tantopere amaret, ab eo invicem non diligeretur. Postremo cum ad jusjurandum inimicitias serentis malignitas confugisset; ne de perjurio ejus disputaret, affirmavit nunquam Xenocratem illa dicturum fuisse, nisi ea dici expedire sibi judicasset. Non in corpore mortali, sed in arce cœlesti, & quidem armatum animum ejus, vitæ stationem putes peregisse, humanorum vitiorum incursus à se invicta pugna repellentem, cunctosque virtutis numeros altitudinis suæ sinu clausos custodientem.

3. Ne-

Speusippo.] Plato Aristone patre, matre Perictiona sive Potona Athenis natus est. Mater à Solone genus duxit. Aristonem vero patrem à Codro Melanthi filio originem ducere tradunt, qui à Neptuno itidem sanguinem trahere, Thrasyllo teste, memoratur, cui Speusippus successit, Eurymedontis filius, Atheniensis, pago Myrrhinusius, & Platonis sorore natus, qui fratres habuit Adimantum & Glauconem sororemque Potonam matris cognomine, de qua Speusippus hic, cujus nunc Valerius meminit. Tradit Heraclides Platonem adeo verecundum, adeo mente compositum fuisse, ut nunquam ridere, nisi modice, deprehensus sit. Ingresso aliquando Xenocrati, cæde, inquit, hunc puerum, nam ipse, quod iratus sum, nescio. Cuidam item servorum delinquenti, jam, inquit, te verberibus concidissem, nisi iratus essem. Hic dissentit à Valerio Diogenes Laërtius, eo etiam quod non Speusippo servum puniendum, sed Xenocrati traditum dicit, quod verisimilius est. Nam Speusippus, ut ait Diogenes, perstitit quidem intra Platonis dogmata, etsi moribus eisdem non fuit, namque & iracundus, & voluptatibus dederat manus. *Oliv.*

Xenocrate.] Auditor hic Platonis, qui Speusippo successit, & viginti quinque annos docuit. Hic primo ingenio fuit obtusior, adeo ut illum calcaribus, Aristotelem frœno indigere dixerit Plato. Voluptatum severissimus fuit hostis. Etiam Alexandri munerum contemptor. Testes Diogenes Laërtius, & Suidas.

Arce cœlesti.] Alludit ad hæresim Platonis, asserentis animas in cœlo formatas, antequam in corpora demittantur. *Bad.*

Incursus.] Impetus vitiorum humanorum.

Sinu clausos.] Complexu suæ altitudinis.

Nequa-

3. Nequaquam Platoni literarum commendatione par Syracusanus Dion: sed quod ad præstandam moderationem

Nequaquam Platoni.]Hic Dion Hipparini filius, nobili genere natus, utraque implicitus tyrannide; Dionysiorum namque ille superior, Aristomachem sororem Dionis habuit uxorem, ex qua duos filios Hipparinum & Misseum procreavit, totidemque filias, nomine Sophrosynem & Aretem, quarum unam Dionysio filio eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit, alteram Aretem Dioni, qui intimus Dionysio fuit. Hic multa & alia habuit à natura bona, in his & ingenium docile. Cum igitur Platonem Tarentum venisse, fama esset in Siciliam perlata, adolescenti negare non potuit Dionysius, quod eum accerseret; cui se Dion tradidit, nec vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque cum à Dionysio tyranno crudeliter violatus esset, quippe quem venundari jussit, tamen eodem rediit, ejusdem Dionysii precibus adductus: Interim in morbum incidit Dionysius, quo cum gravius conflictaretur, quæsivit à medicis Dion, quemadmodum se haberet, simulque petiit ab his, si forte majori esset in periculo, ut sibi faterentur; nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno, quod sororis suæ filios ex illo natos partem regni putabat habere debere. Id medici non tacuerunt, & hoc fuit initium Dionis & Dionysii simultatis. Simulata tamen aliquandiu amicitia fuit. Sed cum à Dione se superari videret, ingenio, auctoritate, amore populi, navem ei triremem dedit, qua vectus est Corinthum, ostendens, se id utriusque causa facere, ne, cum inter se timerent, alterutet alterutrum præoccuparet. Sed cum audisset eum in Peloponneso manum comparare, Aretem Dionis uxorem alii nuptum dedit, filiumque ejus libidinose educari jussit. Heraclides interim ab eodem expulsus, qui præfectus fuerat equitum, cum Dione bellum omni ratione comparare cœperunt, & Dion quidem fretus non tam suis copiis quam odio tyranni, cum Dionysius classem in Italia opperiretur, post diem tertium, quo Siciliam attigerat, Syracusas introivit, eoque rem perduxit, ut tyrannus pacem facere vellet pactionibus ejusmodi: Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apollicrates, cui maximam fidem uni habebat Dion. Haud ita multo post orta dissensio & inter eum, & Heraclidem, & factionem comparavit, quæ principatum non concedebat, neque is minus valebat apud optimates, quorum consensu præerat classi, cum Dion pedestrem exercitum teneret. Non tulit hoc æquo animo Dion, & versum illum Homeri retulit ex secunda rhapsodia:

> Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
> Εἷς βασιλεύς.

Postea vero, cum multitudinem, interfecto Heraclide, offendisset; nam militibus eorum bona, quos sciebat adversum sensisse, licentius dispertivit: Callippus quidam civis Atheniensis, qui cum eo simul ex Peloponneso in Siciliam venerat, homo & callidus, & ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide adiit Dionem, ait magno eum in periculo esse propter offensionem populi & odia militum, quos, exhaustis civibus, per libidinem eorum, expellere non poterat. Consuluit ergo alicui suorum negotium mandet, qui se simulet illi inimicum; quem si idoneum invenerit, facile omnium animos cogniturum. Tali consilio probato, excepit has partes ipse Callippus, & se armat imprudentia Dionis ad eum interficiendum. Fit conjuratio multis consciis, defertur ad Aristomachem sororem Dionis, uxoremque Areten. Conveniunt Dionem, Negat à Callippo

nem attinet, vehementioris experimenti. Patria pulsus à Dionysio tyranno, Megaram petierat: ubi cum Theodorum principem ejus urbis domi convenire vellet, neque admitteretur, multum diuque ante fores retentus, comiti suo, Patienter hoc ferendum est, ait: forsitan enim & nos cum in gradu dignitatis nostræ essemus, aliquid tale fecimus. Qua tranquillitate consilii, ipse sibi conditionem exilii placidiorem reddidit.

4. Thrasybulus etiam hoc loci apprehendendus est: qui po-

po fieri insidias. Mulieres nihilo secius Callippum in æde Proserpinæ jurare cogunt, nihil ab illo periculi fore; sed hoc maturius peregit, & proximo festo Zacynthios è numero suorum adolescentes elegit, ut ad Dionem eant inermes, qui propter notitiam intromissi, foribus obseratis, in lecto cubantem colligant, & quia inermes erant, flagitantibus, Lycon quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit. Callippi frater Philostratus fuit, cui armatam triremem dederat in portum agitandam, ut parata esset ad salutem, si forte consiliis fortuna obstitisset. Hic igitur, quod ad moderationem spectat, à Dionysio pulsus cum Megaram venisset, & Theodorum ejus loci principem convenire voluisset, ante illius fores aliquandiu præter ejus dignitatem detentus est. Quod nihil moleste ferens, ait comiti suo, id minime videri grave, quod & ipse fortasse, cum in imperio foret, tale quicquam fecisset. *Oliverius.*

Patria.] Syracusis.

Megaram.] Megara urbs est Achaiæ in confinio Atticæ & Peloponnesi.

Theodorum principem.] Plutarchus *Pteodorum Megarensem divitem* vocat, non *Theodorum.* Corrad.

Thrasybulus etiam hoc loci.] Ut in capitulo de Somniis, & in capitulo de Fortitudine, diximus, Lysander, dux Lacedæmoniorum, victis Atheniensibus, triginta Prætores præposuit, qui paulo post in totidem evasere tyrannos. Cum igitur civitatem tyrannide crudeli nimis opprimerent, multi ex Atheniensibus voluntarium exilium sibi delegerunt. Lacedæmoniorum edicto civitates Athenienses exules recipere prohibebantur. Omnes igitur se Argos & Thebas contulerunt, ubi non solum tutum exilium egere, verum etiam spem recuperandæ patriæ receperunt. Erat inter exules Thrasybulus, vir strenuus, & domi nobilis, qui liberandæ patriæ princeps & auctor extitit. Nam cum animum induxisset, audendum aliquid esse pro patria, pro salute communi, etiam cum periculo, exulibus collectis, castellum Philem Atticorum finium occupat; nec deerat quarundam civitatum tam crudelis casus miserantium favor. Itaque & Ismenias Thebanorum princeps, etsi publicis non poterat, privatis tamen viribus adjuvat. Et *Lysias* Syracusanus orator exul tunc quingentos milites stipendio suo instructos, in auxilium patriæ communis eloquentiæ misit. Itaque fuit asperum bellum. Sed cum hinc pro patria summis viribus, hinc pro aliena potentia securius pugnaretur, tyranni vincuntur, & victi in urbem refugerunt. Tyranni deinde frustra tentant corrumpere Thrasybulum. Tum accitis Lacedæmonii auxiliis, iterum vincuntur, in quo prœlio Critias & Hippolytus tyrannorum sævissimi cadunt: Thrasybulus fugientes

cives

populum Athenienſem xxx. tyrannorum ſævitia ſedes ſuas relinquere coactum, diſperſamque & vagam vitam miſerabiliter exigentem, animis pariter atque armis confirmatum, in patriam reduxit. Inſignem deinde reſtitutione libertatis victoriam clariorem aliquanto moderationis laude fecit. Plebiſcitum enim interpoſuit, ne qua præteritarum rerum mentio fieret: hæc oblivio, quam Athenienſes *ἀμνηστίαν* vocant, concuſſum & labentem civitatis ſtatum in priſtinum habitum revocavit.

5. Non minoris admirationis illud: Staſippus Tegeates, hortantibus amicis ut gravem in adminiſtratione Reipublicæ æmulum, ſed alioqui probum & ornatum virum, qualibet ratione vel tolleret vel ſummoveret, negavit ſe facturum, ne quem in tutela patriæ bonus civis locum obtineret, malus & improbus occuparet: ſeque potius vehementi adverſario urgeri, quam patriam egregio advocato carere præoptavit.

6. Pittaci quoque moderatione pectus inſtructum, qui Al-

cives ad libertatem revocat, tyranni Eleuſim migrare jubentur; & ſubſtituit decem, qui reipubl. præeſſent, qui eadem via graſſari cœperunt, poſtremo Pauſanias rex ad comprimendum bellum miſſus, decem viros ad tyrannos Eleuſim migrare jubet, qui communi conſilio bellum Athenienſibus inferunt, ſed ad colloquium, velut dominationem recepturi, progreſſi, ac per inſidias comprehenſi, veluti pacis victimæ trucidantur. Hoc modo revocatur populus, & jurejurando adigitur diſcordiarum oblivionem fore, quam Græci *ἀμνηστίαν*, id eſt, *oblivionem mali*, dicunt. *Oliv.*

Apprehendendus.] Scilicet à ſtilo, id eſt, ſcribendus etiam hoc loci.

Α'*μνηστίαν*.] De hac multi. Eam laudabiliter repetivit, ſingulari decreto Aurelianus, teſte Vopiſco. *Coler.*

In habitum.] Id eſt, diſpoſitionem.

Tegeates.] Tegeum oppidum eſt Arcadiæ. Virgilius:

——— *Tua ſi tibi Mænala curæ,*
Adſis ô Tegeæe favens. ———

Pittaci quoque moderatione.] Pittacus Mitylenæus fuit, unus ex ſeptem Græciæ Sapientibus, Hyrrhadio patre, quem Thraca fuiſſe tradunt. In hunc Alcæus Poëta verſu jambico luſit, & his eum verbis ignominioſis appellavit, *σαράποδα, χαύρηκα, χειροπόδην, ἀγάσυρτον*, id eſt, *latos pedes trahentem, tumeſcentem, pedum morbo laborantem,* (*Χειρὰς*, Latine *tumor pedum*, hoc eſt, morbus pedum) obtrectationibus patentem & ſordidum. Tyrannidem autem ita adeptus eſt. Nam cum inter Mitylenæos & Athenienſes de Achillitidis agri poſſeſſione certamen eſſet, Pittacus cum Phrynone Athenienſi ſingulari certamine dimicavit pro his finibus, Nam ſic inter ſe convenerant

 Athe-

Alcæum Poëtam, & amaritudine odii, & viribus ingenii adversus se pertinacissime usum, tyrannidem à civibus delatam adeptus, tantummodo quid in opprimendo posset, admonuit.

7. Hujus viri mentio subjicit, ut de septem sapientium mo-

Athenienses & Mitylenæi, quo res cum minori utriusque populi jactura transfigeretur, ut hi duo imperatores exercitus inter se certarent singulari certamine, & uter eorum victor evaderet, illius populus agro potiretur. Pittacus igitur sub clypeo rete occultabat, quo jacto, sic Phrynonem implicuit, ut se deinde explicare non posset. Quo cæso, victoria penes Mitylenæos fuit, per Pittacum parta, sed cum paulo post Athenienses iterum Mitylenem infestarent, cives ei summo consensu tyrannidem demandarunt, quam cum ille conservata patria decem annos tenuisset, & optimis institutis & legibus constituisset, seipsum sponte à magistratu abdicavit. Unde Strabo lib. XIII. haud procul à fine: *Omni Pittacus*, inquit, *ad damnatos eruendos principatu usus est, quibus sublatis, cives in pristinam libertatem restituit. Ejus ea lex fuit in ebrios, ut cum peccarent, duplici afficerentur pœna. Vixit temporibus Crœsi, Lydorum regis, ad quem ejus adhuc extat epistola.* Oliv.

Amaritudine odii.] Alcæus Pittacum Σαράποδα vocitabat. Suidas: Σαράπους, οὕτως ἐκάλει Ἀλκαῖος Πιττακὸν τὸν φιλόσοφον, διὰ τὸ πλατύπουν εἶναι καὶ σύρειν τὼ πόδε. Latini τὸν Σαράποδα Plancum reor vocant. Festus: *Planci appellantur, qui supra modum pedibus planis sunt.* Glossarium: *Plancus*, πλατύπους. *Plancos* etiam *Plautos* dictos fuisse, Festus adfirmat: *Ploti*, inquit, *appellantur, qui sunt planis pedibus, unde & Poëta Accius, quia Umber Sarsinas erat, à pedum planitie initio* Plotius, *postea* Plautus *est dictus*. Ex quibus verbis festine olfacias, verbum *Plotus* Umbriæ proprium fuisse initio. Ad Pittacum redeo, quem Laërtius scribit, illis etiam acerbissimis vocabulis verberatum esse ab Alcæo, nominatumque Χειροπόδην, Γαύρηκα, Φύσκωνα, Γάστρωνα, Ζοφοδορπίδαν, Ἀγάσυρτον. De quibus verbis erudite disseruit Casaubonus. *Coler.*

Tyrannidem.] Imperium ac regimen civitatis.

Tyrannidem à civibus delatam.] *Mitylenæ* vox vulgata in nullo veteri libro reperitur. Atque hæc ejusque generis plurima se ex interlinearibus exemplarium glossulis operi insinuarunt in contextum Valerianæ orationis à librariis admissa. *Pigh.*

Hujus viri mentio subjicit.] Legitur, apud Diogenem Laërtium in vita Thaletis, Iönicos quosdam juvenes in piscatores Milesios incidisse, qui retia jacturi erant, & joco piscatores interrogasse, venderent ne fortunæ jactum, hoc est, quicquid eo jactu caperent: rem joco actam, serio à piscatoribus habitam fuisse, responsumque esse vendituros; & cum de pretio convenissent, jacto reti, ex lacu tripodem aureum ad litora eduxisse. Inde ortam contentionem, adolescentibus mensam auream poscentibus, piscatoribus capturam piscium, non aliarum rerum se cum illis convenisse affirmantibus. Res igitur ad Apollinem delata est, qui consultus cujusnam esse deberet tripos ille, sic respondisse fertur:

De tripode ex Phœbo rogitas, Milesia pubes,
Huic tripodem addico, cujus sapientia prima est.

Cum ergo ad Thaletem Milesium primum

moderatione referam. A piſcatoribus in Mileſia regione verriculum trahentibus, quidam jactum emerat: Extracta deinde magni ponderis aurea menſa Delphica, orta controverſia eſt: illis piſcium ſe capturam vendidiſſe affirmantibus, hoc fortunam tractus ſe emiſſe dicente: Qua conditione propter novitatem rei, & magnitudinem pecuniæ ad univerſum ejus civitatis populum delata, placuit Apollinem Delphicum conſuli, cuinam adjudicari menſa deberet. Deus reſpondit, illi eſſe dandam, qui ſapientia ceteros præſtaret, his verbis:

Ὃς σοφίῃ πάντων πρῶτος, τούτῳ τρίποδ᾽ αὖ δῶ.

Tum Mileſii conſenſu Thaleti menſam dederunt; ille ceſſit

mum menſa delata foret, ille Bianti adjudicavit, Bias Pittaco, & omnes aliis alii adjudicantes, moderatione maxima uſi ſunt, cum nemo tantum ſibi nomen arrogare voluerit. Demum Apollini Solon, qui ultimus fuerat, dandam eſſe cenſuit, quod ille omnium ſapientiſſimus haberetur, & ita Apollini quodammodo reddita eſt. Varie tamen hanc hiſtoriam Diogenes refert: ut dicat Callimachum ab Alexandro Mileſio accepiſſe, Bathyclem quendam Arcadem, Phialam reliquiſſe, atque mandaſſe dari ſapienti primo, datamque Thaleti, quam ille Apollini Didymæo miſit, ſic dicens ſecundum Callimachum: Plebem me regenti Thales Nileo dat, clarum bis hoc qui jam aſſecutus eſt donum. Rurſus alius tradit non Phialam, ſed aureum poculum à rege quodam acceptum, ut ſapientiſſimo Græcorum daretur, Thaleti fuiſſe traditum, & multa alia, quæ apud ipſum Diogenem videre licet. *Oliv.*

Mileſia regione.] Juxta Miletum oppidum.

Verriculum trahentibus.] *Verriculum* rete dicitur, quod per alveum fluminis verritur, id eſt, trahitur, & à verrendo verriculum dictum. Eſt autem genus retis plumbati. *Oliv.*

Menſa Delphica.] Id eſt, talis, qualis eſt Delphica menſa. Nam in templo Apollinis tripodes erant, quibus admota Phœbas, ſtatim afflata numinis inſtinctu, futura prædicebat. *Idem.*

Tractus.] Lib. Danielis, *Ductus*. Ductum piſcium dici, non ambigo. Plautus Truculento:

——— *reti impedit*
Piſces uſque adeo, donicum eduxit foras.

Sic *arundine piſces ducere*, memini me apud Ovidium legiſſe. Hic impegerat Pighius. *Coler.*

Magnitudinem.] Quia menſa erat ſolidi auri. *Magnitudinem pecuniæ.*] Qua menſa illa aurea æſtimata erat.

His verbis.] Vox vulgata *Græcis*, gloſſema eſt, quæ quidem in MSS. non reperitur, ἔκγονε Μιλήτου, &c. neque etiam oraculi verſus ille prior. Unde colligo Valerium ſolummodo poſteriorem, quo Apollinis reſponſum continetur, poſuiſſe, prioremque addidiſſe, poſtea librarios ex Diogene Laërtio, qui ambos verſus recitat. *Pigh.*

Thaleti.] Fuerunt ſeptem Sapientes, videlicet Thales Mileſius, Bias Prieneus, Pittacus Mityleneus, Solon Athenienſis, Chilo Lacedæmonius, Cleobulus Lydius, Periander Corinthius.

cessit eam Bianti, Bias Pittaco, is protinus alii; deincepsque per omnium septem sapientum orbem, ad ultimum, ad Solonem pervenit: Qui & titulum amplissimæ sapientiæ, & præmium ad ipsum Apollinem transtulit.

8. Atque ut Theopompo quoque Spartanorum regi moderatonis testimonium reddamus: cum primus instituisset ut Ephori Lacedæmone crearentur, ita futuri regiæ potestati oppositi, quemadmodum Romæ consulari imperio trib. pleb. sunt objecti; atque illi uxor dixisset, id egisse illum, ut filiis minorem potestatem relinqueret: Relinquam, inquit, sed diuturniorem. Optime quidem: ea enim demum tuta est potentia, quæ viribus suis modum imponit. Theopompus igitur legitimis regnum vinculis constringendo, quo longius à licentia retraxit, hoc propius ad benevolentiam civium admovit.

9. Antiochus autem à L. Scipione ultra Taurum montem imperii finibus summotus, cum Asiam provinciam, vicinasque ei gentes amisisset: gratias agere Pop. Rom. non

Alii.] Uni scil. ex Sapientibus.

Atque ut Theopompo quoque Spartanorum regi.] Hic in omni vita communem se maxime gessit, qui interroganti amico, quo pacto aliquis severissime regnum tutari posset, si participes, inquit, justæ licentiæ & authoritatis amicos fecerit, & ne subditi afficerentur injuria, pro viribus providerit. *Oliv.*

Ephori.] Ephororum creationem nonnulli ad ipsum Lycurgum referunt, inprimis pater Historiæ Herodotus, sed plurium consensus Theopompo tribuit. Frænum hoc objectum regibus. Revera autem Theopompi tempore non tantam fuisse potestatem verisimile. Sicut neque apud Romanos tribunitia potestas statim usque ad fastigium pervenit. Cum E'φορεία adolevisset, numero V. singulis annis creati, quorum unus ἐπώνυμος, quod nomine suo annum signaret. Eligebantur in comitiis ex toto populo, sine discrimine generis aut opum, adeo ut etiam infimæ sæpe conditionis homines promoverentur ad eam dignitatem. Quod reprehendit Aristot. Tanta autem eorum autoritas, ut vocantibus iis Reges & omnes majores Magistratus cederent. Præterea administrabant domi pene omnia, quæ aliquod momentum in Rep. habebant, bellum gerendi, pacem stabiliendi, ipsos reges in carcerem compingendi, ad mortem damnandi potestas penes illos erat. Unde Plato & Aristot. scripsere eam potestatem speciem tyrannidis obtinere.

Antiochus.] L. Scipio Asiaticus, de quo supra mentionem fecimus, bello regem Antiochum superavit, & illum magna parte regni mulctavit, utpote Asia tota, nam summotus fuerat ultra montem Taurum, ut lib. VIII. cap. 1. dicturus est. *Oliv.* Contigit A.V. DLXIV.

Taurum.] Est hic mons Asiæ longe maximus.

Trans-

non dissimulanter tulit, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur. Et sane nihil est tam præclarum, aut tam magnificum, quod non moderatione temperari desideret.

CAP. II.

DE RECONCILIATIONE.

1. *M. Æmilii Lepidi, & M. Fulvii Flacci censorum.*
2. *M. Livii Salinatoris, & C. Claudii Neronis consulum.*
3. *P. Africani majoris, & Ti. Sempronii Gracchi.*
4. *M. Tullii Ciceronis & A. Gabinii.*
5. *P. Clodii Pulchri, & L. Cornelii Lentuli.*
6. *L. Caninii Galli & C. Antonii.*
7. *M. Cælii Rufi, & Q. Pompeji.*

QUæ quoniam multis & claris auctoribus illustrata est, transgrediamur ad egregium humani animi ab odio ad gratiam deflexum; & quidem eum læto stylo prosequamur. Nam si placidum mare aspero, cœlumque ex nubilo serenum hilari aspectu sentitur, si bellum pace mutatum, plurimum gaudii affert: offensarum etiam acerbitas deposita, candida relatione celebranda est.

1. M. Æmilius Lepidus bis consul, & Pontifex Max. splendorique honorum par gravitate vitæ, diutinas ac vehe-

TRansgrediamur ad egregium humani animi ab odio ad gratiam deflexum.*] Duæ voces, *affectum quem*, à sciolis infarcitæ perperam, quæ in Manuscriptis non habentur, plurimumque obscuritatis exterminatæ secum abducunt, sententiamque Valerii nostri non solum elegantem, sed etiam ex nubila claram ac serenam linquunt, si legamus: *Transgrediamur ad egregium humani animi ab odio ad gratiam deflexum, & quidem eum læto stylo prosequamur. Nam si placidum ex aspero, &c. si bellum pace mutatum, &c.* Pigh.

Candida relatione.] Livoris & tristitiæ experti.

Marcus Æmilius Lepidus bis consul.] Aulus Gellius: *Æmilius*, inquit, *Lepidus & Fulvius Flaccus, nobili genere, amplissimisque honoribus, & summo loco in civitate præditi, odio inter se gravi, & simultate diutina conflictati sunt. Postea populus eos simul censores fecit, atque illi, ubi voce præconis renunciati sunt, ibidem in campo statim, nondum demissa concione, ultro uterque, & pari voluntate conjuncti complexique sunt. Exque eo die, & in ipsa censura, & postea, jugi concordia fidelissime amicissimeque vixerunt. Turpe enim sibi fore putabant privatim dissentire, cum publice in summo magistratu essent conjuncti.* Oliv.

hementes inimicitias cum Fulvio Flacco ejusdem amplitudinis viro gessit. Quas, ut simul censores renuntiati sunt, in campo deposuit: existimans non oportere eos privatis odiis dissidere, qui publice summa juncti essent potestate. Id judicium animi ejus & præsens ætas comprobavit, & nobis veteres Annalium scriptores laudandum tradiderunt.

2. Sicuti Livii quoque Salinatoris finiendarum simultatum illustre consilium ignotum posteritati esse noluerunt. Is namque etsi Neronis odio ardens in exilium profectus

Renuntiati.] Nam in comitiis collectis per puncta suffragiis, qui numerandis punctis præerant, nuntiabant præconi eos, qui electi fuerunt. Et præco electis renunciabat, id est, iterum nunciabat. *Bad.*

Campo.] Scilicet Martio.

Summa juncti essent potestate.] Collegio summæ potestatis, seu censuræ, quod non erat pene minor consulatu.

Sicuti Livii quoque.] Quanta fuerit inter Livium Salinatorem & Claudium Neronem cum acerbitate dissensio, in cap. de Censura diligenter notavimus.

Salinatoris.] Salinator dictus est à lege, quam arctissimam & populo maxime molestam de vendendo sale tulerat. Ob quam deinde damnatus est. Nam cum primum consulatu abiit, à Claudio Nerone illi dies dicta est ad populum. Et cum omnes tribus ei maxime forent infensæ præter Metiam, facile damnatus est. Quam ignominiam adeo moleste tulit, ut rus migraret, & per multos annos urbe & omni cœtu careret hominum. Octavo ferme post damnationem anno, M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Levinus consules eum reduxerunt in urbem. Sed erat veste obsoleta, capillo, barbaque prolixa, præ se ferens insignem in vultu habituque memoriam ignominiæ acceptæ, quem censores tonderi, squaloremque deponere, & in Senatum venire, ac omnibus publicis muneribus fungi coëgerunt. Cum igitur respubl. gravi & diutino bello Punico secundo premeretur, multisque cladibus exhausta viris fortibus esset, non facile inveniebantur, qui digni forent, quibus committeretur imperium. Itaque comitiis consularibus Claudio Neroni declarato consuli, par ei collega quærebatur, nec quisquam in tanto populo inveniri potuit Sexto Livio præferendus, aut certe æquandus, vel quod cæteri, si qui erant, lege impedirentur, vel quod nullus par huic virtute appareret. Quare omnium suffragiis ei recusanti, ac prope invito consulatus demandatus est. Quo facto, de reconciliatione etiam gratiæ in Senatu actum est. Erant autem inimicitiæ inter eos, ut supra diximus, quod damnationis & exilii sui dux & auctor fuisset Nero. Has ergo acerbiores indigmioresque Livio sua calamitas faciebat, quod se spretum in ea fortuna credebat. Itaque his magis implacabilis erat, & nihil opus esse reconciliatione dicebat, acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen auctoritas senatus, & patriæ charitas, ut depositis simultatibus, quæ inter ipsos diu fuerant, communi consilio Rempubl. invicem administrarent. *Oliv.*

Sibi

fectus fuerat, teſtimonio ejus præcipue afflictus; tamen poſtquam eum inde revocatum cives collegam illi in conſulatu dederunt, & ingenii ſui, quod erat acerrimum, & injuriæ, quam graviſſimam acceperat, oblivisci ſibi imperavit: Ne ſi diffidente animo conſortionem imperii uſurpare voluiſſet, pertinacem ſe exhibendo inimicum, malum conſulem ageret: Quæ quidem mentis ad tranquilliorem habitum inclinatio, in aſpero ac difficili temporum articulo plurimum ſalutis Urbi, atque Italiæ attulit: quia pari virtutis impetu conniſi, terribiles Pœnicas vires contuderunt.

3. Clarum etiam in Africano ſuperiore ac Ti. Graccho depoſitarum inimicitiarum exemplum. Siquidem ad cujus menſæ

Sibi imperavit.] Id eſt, coëgit ſeipſum oblivisci.

Difficili temporum articulo.] Quo Annibal Romam vexabat.

Pœnicas vires.] Quia, ut ſupra diximus, Aſdrubalem Annibalis fratrem, cum innumero exercitu victum, ceciderunt.

Clarum etiam in Africano ſuperiore.] P. Africanus ſuperior, & T. Gracchus Tiberii & Caii Gracchorum pater, rerum geſtarum magnitudine & honorum atque vitæ dignitate illuſtres viri, diſſenſerunt ſæpenumero de republica, & ejus cauſſa, ſicut & in aliis amici non fuerunt. Ea ſimultas cum diu manſiſſet, & ſolenni die Jovi epulum libaretur, atque id ob ſacrificium Senatus in Capitolio epularetur, fors fuit, ut apud eandem menſam duo illi juncti locarentur: tum quaſi Diis immortalibus arbitris in convivio Jovis Optimi Maximi dextras eorum conducentibus, repente amiciſſimi facti, neque ſolum amicitia inepta, ſed affinitas ſimul inſtituta. Nam P. Scipio filiam virginem habens jam viro maturam, ibi tum eodem loco deſpondit eam Tiberio Graccho, quem probaverat elegeratque exploratiſſimo judicii tempore, dum inimicus eſſet. Livius de Bello Macedonico lib. VIII. parum conſtare dicit inter auctores, utrum poſt mortem patris deſponſata fuerit, & nupſerit filia Africani Graccho, an veræ illæ opiniones ſint, Gracchum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quiſquam collegarum auxilo eſſet, juraſſe ſibi inimicitias cum Scipionibus manere, nec ſe gratiæ quærendæ cauſa quicquam facere; ſed in quem carcerem reges & Imperatores hoſtium ducentem vidiſſet P. Africanum, in eum fratrem ejus duci non paſſurum. Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio conſurrexiſſe, & petiiſſe, ut inter epulas Graccho filiam deſponderet. Quibus ita in publicum ſolenne ſponſalibus rite factis, cum ſe domum recepiſſet, Scipionem Æmiliæ uxori dixiſſe, filiam ſe minorem deſpondiſſe; cum muliebriter indignabunda, nihil de communi filia ſecum communicatum aut conſultatum adjeciſſet, non ſi T. Graccho daret, expertem conſilii debuiſſe matrem eſſe; lætum Scipionem tam concordi judicio, & ipſi deſponſam reſpondiſſe. Scipio ex duabus filiabus, majorem natu P. Cornelio Naſicæ, minorem huic Graccho deſpondit. *Ol.* Contigit A. V. D LXVI.

mensæ sacra, odio dissidentes venerant, ad ea & amicitia & affinitate juncti discesserunt: Non contentus enim Scipio auctore senatu, in Capitolio, Jovis epulo cum Graccho concordiam communicâsse; filiam quoque ei Corneliam protinus ibi despondit.

4. Sed hujusce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo Urbe expulerat. Idemque P. Vatinium dignitati suæ semper infestum, duobus publicis judiciis tutatus est, ut sine

Mensæ sacra.] Mos annuus & solennis erat Romæ, ut epulæ Jovis in Capitolio celebrarentur, quo principes convenientes discumbebant, & epulabantur. *Idem.*

Auctore Senatu.] Id est, interveniente autoritate Senatus, qui eos, ut reconciliarentur, epulo simul interesse voluit, *Badius.*

Sed hujusce generis humanitas.] Cicero Gabinio conciliatur. Huic Gabinio Cicero restiterat, ne supplicatio decerneretur ob res gestas in Syria, ut ex ipso Cicerone deprehenditur ad Att. qui hoc inquit: *Nequeo differre ad Idus Majas, Senatus divinus fuit in supplicatione Gabinio deneganda.* Hunc autem Gabinium cum Clodio contra Ciceronem sensisse intelligimus, quem postea revocatus, depositis inimicitiis Cicero defendit. Fuerat autem majestatis postulatus à Lentulo Flaminis filio, quem postea de ambitu in petitione consulatus reum fecit P. Sylla. Sed vetus erat Gabinii cum Cicerone inimicitia ob damnatorum supplicia, inter quos Gabinius quidam fuerat, hujus Gabinii propinquus. Gabinius ille conjurationis Catilinariæ conscius traditus fuerat Crasso custodiendus: de quo postea cum cæteris supplicium sumptum est. De hac autem inimicitia multis in locis apud Ciceronem nobis videre licet, sed inprimis in Oratione de gratiarum actione, quam ad populum habuit, sive ad Senatum, ubi ait Cicero: *Tu ne ausus iste oculo, non dicam animo; illa fronte, non vita; tanto supercilio, non enim possum dicere tantis gestis cum Gabinio consociare consilia pestis meæ?* De reconciliatione vero ac defensione multa videre possumus in epistola, quam ad Lentulum scribit lib. 1. ubi Lentulus ex Cicerone quæsisse videtur, quare Gabinium defenderit & laudarit. *Oliverius.* Congerere hæc A. V. DCXCIX. DCXCVII, & DCXCIX.

Idemque P. Vatinium.] Cicero cum Vatinio rediit in gratiam. In hunc Vatinium antea dixerat Cicero, accusatum ambitus à Paulo vel M. Licinio Crasso, cujus rei adhuc extat oratio Ciceronis, de quo etiam in Epistolis ad Atticum deprehenditur, & in ea, quam supra dixi, ad Lentulum. Ad Atticum vero sic ait: *Quinetiam Paulus noster productus testis in Sextium, confirmavit se nomen Vatinii delaturum, si M. Licinius cunctaretur.* Et hunc in Ciceronem cum Clodio conspirasse, opinio est, cui deinde reconciliatus patrocinium suum dedit. *Oliv.*

Duobus publicis judiciis.] Ambitus & repetundarum. Publica judicia dicebantur, quæ ad remp. pertinerent: de quibus lata lex est, ut ambitus, repetundarum, majestatis læsæ. *Idem.*

Cice-

ſine ullo crimine levitatis, ita cum aliqua laude. Quia ſpecioſius aliquanto injuriæ beneficiis vincuntur, quam mutui odii pertinacia penſantur.

5. Ciceronis autem factum adeo viſum eſt probabile, ut imitari id ne inimiciſſimus quidem illi P. Pulcher dubitaverit: qui inceſti crimine à tribus Lentulis accuſatus, unum ex his ambitus reum patrocinio ſuo protexit. Atque in animum induxit, & judicem & Prætorem, & Veſtæ ædem intuens, amicum Lentulo agere: inter quæ ille ſalutem ejus fœdo crimine obruere cupiens hoſtili voce peroraverat.

6. Caninius autem Gallus reum pariter atque accuſatorem admirabilem egit, & C. Antonii, quem damnaverat, filiam in matrimonium ducendo, & M. Colonium, à quo damnatus fuerat, rerum ſuarum procuratorem habendo.

7. Cæ-

Ciceronis, &c.] Contigêre hæc A.V. DCXCII, & DCC.

Inceſti crimine.] Quod introiiſſet ad matronas Bonæ Deæ ſacra celebrantes, quibus viris intereſſe non licebat. Captus enim amore Pompeiæ uxoris Cæſaris, qui forte eo anno Pontifex Maximus erat, ſub habitu muliebri domum Cæſaris, ubi ea ſacra fiebant, ingredi auſus eſt, & cognitus à mulieribus, inde turpiter cæſus & ejectus. Deinde etiam ſorores tres ſuas violaverat. Unde in Oratione pro domo ait: *Qui non pluris faceret ſorores quam bonam Deam.* Inveni tamen, qui dicerent, virginem Veſtalem viriaſſe. *Oliv.*

A tribus Lentulis.] Scilicet à Publio, à Lucio, & à Cajo Lentulo.

Ambitus.] Non omnes qui ambiebant aliquod munus, ambitus poſtulari poterant. Itaque eleganter Varro dixit, *qui populum candidatus circumit, ambit: qui aliter facit, ex ambitu cauſam dicit.* Leges autem de ambitu plures fuerunt latæ, quas diligenter enumeravit Sigonius, poſtrema Julia fuit, vel à Julio Cæſare, vel ab Auguſto lata.

Veſtæ ædem intuens.] Cum eſſet in conſpectu ædis, & ita memor eſſet contumeliæ ſibi illic objectæ.

Caninius autem Gallus.] Antonius multos in Achaia ſpoliaverat, nactus de exercitu Syllano equitum turmas; deinde Græci, quos ſpoliaverat, traxerunt Antonium in jus ad M. Lucullum prætorem, qui jus inter peregrinos dicebat. Egit pro Græcis Gallus, & tum adoleſcentulus. Q. Gallus ſignificari videtur, quem ambitus reum Cicero defendit. Hic enim cum eſſet Præturæ candidatus, dederat gladiatoriam ſub titulo patris, qui in ædi litate quam antea geſſerat, vernas non habuerat. Hæc Aſconius. Verum Antonius repetundarum reus à Lucullo damnatus eſt, vel, ut alii dicunt, à Caninio Gallo, qui ei poſtmodum reconciliatus filiam ejus duxit uxorem. *Oliv.* Contigit A.V. DCXCIV.

M. Colonium.] Caninius accuſatus eſt ambitus, apud M. Colonium, quod in præturæ petitione candidatus gladiato-

7. Cælii vero Rufi ut vita inquinata, ita misericordia, quam Q. Pompejo præstitit, probanda: cui à se publica quæstione prostrato, cum mater Cornelia fidei commissa prædia non redderet, atque iste auxilium suum literis implorasset; pertinacissime absenti adfuit. Recitavit & ejus epistolam judicio ultimæ necessitatis indicem, qua impiam Corneliæ avaritiam subvertit; factum propter eximiam humanitatem, ne sub Cælio quidem auctore repudiandum.

CAP.

diatoriam pop. dedisset, ut favorem ejus amplecteretur, & eum sub excusatione funeris patris, diceret gladiatores illos in funere patris dedisse, tamen ab illo damnatus est, quem deinde acerrimum suarum rerum & dignitatis procuratorem habuit. *Oliv.*

Cælii vero.] Est ille, ni fallor, cujus epistolæ extant ad Ciceronem elegantissimæ & doctissimæ. Orator fuit in paucis: Plin. lib. VII. cap. 50. *M. Cæcilium Rufum* vocat, culpa non sua, sed librariorum. sæpe Cæcilius pro Cœlius & contra in bonis auctoribus male scriptum. in Servio etiam aliquoties Gellius pro Cœlius legisse me scio. *Colerus.* Contigit A. V. DCCII.

Vita inquinata.] Id est, quem parum pudicè adolescentiam habuisse fama fuit, immo vero libidinose. Nam cum accusaretur aurum à Clœlia sumpsisse, forsitan corrupti, venenum Luceio domino miserunt. Accusatores Cœlio ad suspicionem firmandam libidines objecerunt, amores, adulteria inusitata, convivia, commessationes, cantus, symphonias, navigia. Idem familiam Hipsei, & hujus Q. Pompeji postulavit, sed tunc probata est ejus adolescentia, cum Q. Pompejum, quem publica quæstione prostraverat, defendit, cum opprimeretur à Cornelia Gracchorum matre. *Oliv.*

Q. Pompeio.] Qui videlicet restiterat P. Sulpitio trib. pl. leges promulganti de exulibus revocandis, de novis civibus libertinisque distribuendis, de Mario adversus Mithridatem creando duce; & ideo vita ipsius Cœlii inquinata dignoscitur, si pertinaciter has perniciosas leges defendere voluerit. *Oliverius.*

Publica quæstione.] Nam accusavit eum, quod seditiosum tribunatum gessisset, & populum excitando adversus Milonem, cujus amicissimus erat Cœlius. Vel publica quæstione, quâ partes Marii defendit adversus Q. Pompejum, & Syllam Consules. *Oliv.*

Prostrato.] Quod in ea contentione Q. Pompeji filius occisus est, & ipsi consules vix evadere potuerunt. *Prostrato.*] Superato à se publica quæstione.

Ultimæ necessitatis.] Ut etiam ab inimico auxilium petere cogeretur.

Quar-

CAP. III.

DE ABSTINENTIA ET CONTINENTIA.

CUJUS EXEMPLA ROMANOR. SUNT.

1. *P. Scipio Africanus major procos.*
2. *M. Cato Uticensis propr.*
3. *Nero Claudius, Drusus & Antonia.*
4. *Cn. Marcius Coriolanus.*
5. *MV. Curius Dentatus Cos.*
6. *C. Fabricius Luscinus Cos.*
7. *Q. Ælius Tubero Catus Cos.*
8. *L. Æmilius Paullus procos.*
9. *Legati Roman. Q. Fabius Gurges, & Cn. Fabii Pictores, & Q. Ogulnius.*
10. *L. Calpurnius Piso Frugi Cos.*
11. *M. Cato senior Cos.*
12. *M. Cato Uticensis.*
13. *P. Scipio Æmilian.*
14. *P. Romanus.*

EXTERNA SUNT

1. *Pericles Atheniensis.*
2. *Sophocles Atheniensis.*
3. *Xenocrates Academicus.*
4. *Diogenes Cynicus.*

MAgna cura præcipuoque ſtudio referendum eſt, quantopere libidinis & avaritiæ furori ſimiles impetus ab illuſtrium virorum pectoribus, conſilio ac ratione ſummoti ſunt. Quia demum ii penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facile ſteterit; ubi minimum virium Veneris, pecuniæque cupido ſibi vindicaverit. Nam quo iſtæ generis humani certiſſimæ peſtes penetraverint, ibi injuria dominatur, infamia flagrat. Quibus longius relictis, contrarios tam diris vitiis mores commemoremus.

1. Quartum & viceſſimum annum agens Scipio, cum in

QVartum & viceſimum annum.] Scipio, ut ſupra dictum, quartum & viceſimum natus annum, in Hiſpania dux declaratus, cum primum provinciam tenuit, Carthaginem novam munitiſſimam urbem, & Punicis opibus refertam vi cepit, & militibus diripiendam conceſſit. *Oliv.* Contigit A.V. DXLIII.

Scipio.] Aulus Gellius ſuper tanta hujus rei virtute neſcio quid ſuſpicionis Valerio Antiati videtur afferre, Scipionem iſtum (vero ne an falſo incertum eſt,) fama tamen, cum eſſet adoleſcens, haud ſyncera fuiſſe, & propemodum conſtitiſſe hoſce verſus à Cn. Nævio poëta in eum ſcriptos eſſe:

Etiam qui res magnas manu geſſit glorioſe,
Cujus facta viva nunc vigent, qui apud gentes ſolus
Præſtat, cum ſuus pater, cum pallio uno, ab amica abduxit.

Oliverius.

Majo-

in Hispania Carthagine oppressa, majoris Carthaginis capiendæ sumpsisset auspicia, multosque obsides, quos in ea urbe Pœni clausos habuerant, in suam potestatem redegisset; eximiæ inter eos formæ virginem, ætatis adultæ, & juvenis, & cælebs, & victor, postquam comperit illustri loco inter Celtiberos natam, nobilissimoque gentis ejus Indibili desponsam, accersitis parentibus, & sponso inviolatam tradidit. Aurum quoque, quod pro redemptione puellæ allatum erat, summæ dotis adjecit. Qua continentia ac munificentia Indibilis obligatus, Celtiberorum animos Romanis applicando, meritis ejus gratiam debitam retulit.

2. Verum ut hujus viri abstinentiæ testis Hispania, ita, M. Catonis Epiros, Achaia, Cyclades insulæ, maritima pars

Majoris Carthaginis.] Quæ nimirum in Africa erat æmula imperii Romani.

Auspicia.] More solenni, quia nihil inauspicato fieri solebat.

Victor.] Non sine ratione dixit *victor*: nam victoria solet insolentiores minusque continentes reddere viros.

Celtiberos.] Populi sunt Hispaniæ, à Celte & Ibero dicti. Celtæ autem, ut Livius testatur lib. v. tertia pars Galliæ, qui venientes ad Iberum fluvium Hispaniarum, ibique considentes, retenta primi nominis parte, & assumpta parte fluminis, juxta quod consederant, *Celtiberi* dicti sunt. Quod Lucanus libro IV. tetigit, cum ait:

—— Profugique à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.

Oliv.

Indibili desponsam.] Luccejus dicebatur. Indibilis enim alter regulus fuit, de quo Livius libro XXVII. & XXVIII. *Corradus.*

Verum ut hujus viri abstinentiæ.] De Continentia loquitur M. Catonis Uticensis, qui Cato minor dictus est, & Ciceronis sententia Stoïcus perfectus. Nam major censor & orator fuit, unde Censorinus dictus est. Hoc exemplum in capitulo de Moderatione tractavimus: ubi Ptolemæi provinciam Catoni demandatam fuisse diximus, ut inde Cypriacam pecuniam, quam Ptolemæus grandem congesserat, Romam deportaret, ne tantis opibus rex incitatus, pop. Rom. bellum renovaret. *Oliverius.* Contigit A. V. DCXCV.

Epiros.] Est hæc regio in Europa, & aliquando Molossia dicta fuit, ut Justinus affirmare videtur, quanquam Servius supra III. Æneid. non totam Epirum, sed partem, quam Helenus tenuit, Molossiam dictam voluit; quæ deinde Chaonia dicta, à fratre Chaone, quem per ignorantiam occidisse venenata sagitta perhibetur, dicente Virgilio:

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano à Chaone dixit. Oliv.

Achaia.] Regio est Græciæ, quæ, teste Herodoto, primo Peloponnesus, deinde Danea, postea Achaia dicta fuit. Unde

pars Asiæ, provincia Cypros. Unde cum pecuniæ deportandæ ministerium sustineret, tam aversum animum ab omni Venere, quam à lucro habuit, in maxima utriusque intemperantiæ versatus materia: Nam & regiæ divitiæ potestate ipsius continebantur, & fertilissimæ delitiarum tot egregiæ urbes, necessaria totius navigationis diverticula erant. Atque id Minatius Rufus, Cypriacæ expeditionis fidus comes, scriptis suis significat: Cujus testimonium non amplector: proprio enim argumento laus ista nititur, quoniam ex eodem naturæ utero & continentia nata est, & Cato.

3. Drusum etiam Germanicum eximiam Claudiæ familiæ gloriam, patriæque rarum ornamentum, & quod super

Unde Græci Achæi atque Achivi dicti sunt, cujus maxime clarum oppidum Corinthus fuit, nunc vulgo dicitur Morea. *Oliv.*

Cyclades.] Insulæ sunt in mari Ægeo, sic dictæ, ut vult Solinus, quod licet spaciis longioribus à Delo projectæ, in orbem tamen circa Delum sitæ sint. Nam orbem Græci κύκλον dicunt. Servius autem super III. Æn. contra sensit non à rotunditate dictas, sed à circuitu, quod videlicet longo ordine circuiri eas necesse sit. Inter has sunt breviores quædam, ut Mycone & Gyarus, & aliæ nonnullæ ad quas relegabantur scelerati. Unde Juvenalis in prima Satyra:

Aude aliquid brevibus Gyaris, & carcere dignum,
Si vis esse aliquid. ——

Sic & Virgilius de his insulis mentionem facit in tertio:

—— *Celsa Mycone Gyaroque revinxit.* Oliv.

Tot egregiæ urbes.] Veteres libri, *Tot Græciæ.* At in Campensi, *Tot egregiæ urbes.* Quod non displicet, subjicit enim potestati Catonis non Græciam, sed & maritimam partem Asiæ civitatibus opulentissimis inclytam. *Pighius. Tot egregiæ urbes.*] Ita Pighius. In libro Dan. reperi, *Tota Græcia urbes.* Quam scripturam opponere ausim emendationi Pighianæ. *Coler.*

Drusum etiam Germanicum.] Drusus Germanicus contentus uxore sua, hic primo censum egerat, deinde Germaniæ cis & trans Rhenum positas civitates oppugnavit, & tumultus ob eum censum in Gallia exortos composuit. Postremo varias quoque gentes trans Rhenum armis suis subegit. Hic igitur Germanicus dictus est. Uxor ejus Antonia minor fuit M. Antonii triumviri, & Octaviæ sororis Augusti filia, qua viva contentus fuit, sed ipsa quoque viro reddidit vicem, qui cum ex fractura, equo super crus ejus collapso, trigesimo die, postquam id acciderat, mortuus esset, Antonia ætate integra & forma insigni, cum Livia socru sua reliquum suæ vitæ tempus vidua peregit, quod sequenti memoratur exemplo. *Oliv.* Contigit A. V. DCCXLIV.

Claudiæ familiæ.] Claudius Nero ex Livia uxore Tiberium genuit, mortuo deinde Claudio, Octavianus Liviam alvum gestantem duxit uxorem, ubi natus est Drusus; & hos filios, scilicet Tiberium & Drusum, magna castitate

per omnia est, operum suorum pro habitu, ætatis magnitudine, vitrico pariter ac fratri Augustis duobus reipubl. divinis oculis mirifice respondentem, constitit usum Veneris intra conjugis charitatem clausum tenuisse. Antonia quoque fœmina laudibus virilem familiæ suæ claritatem supergressa, amorem mariti egregia fide pensavit: quæ post ejus excessum, forma & ætate florens, cubiculum socrus pro conjugio habuit: in eodemque toro alterius adolescentiæ vigor extinctus est, alterius viduitatis experientia consenuit. Hoc cubiculum talibus experimentis summam imponat.

4. Deinceps ex iis vocemus, quorum animus aliquo in momento ponendi pecuniam nunquam vacavit. Cn. Marcius Patritiæ gentis adolescens, Anci regis clara progenies, cui Corioli Volscorum oppidum captum cognomen adjecit,

ritate nutrivit. Drusus vero jam adultus adversus Germanos populo Romano rebellantes auspiciis Octaviani missus, hostes celerius atque felicius, quam in adolescente credi possit, debellavit, omnemque provinciam jam deficientem Romano restituit imperio: inde Germanicus, ut supra diximus, appellatus est; qui de hostibus triumphaturus, prolapso super crus ejus quo vehebatur equo, trigesimo post casum die ex cruris fractura periit. *Oliv.*

Antonia quoque.] Uxor nobilissima Drusi, & filia M. Antonii triumviri, & Octaviæ sororis Augusti, quam deinde Antonius Cleopatræ reginæ captus illecebris, repudiavit: unde nata sunt inter Antonium & Augustum bella civilia. *Oliv.*

Familiæ suæ claritatem.] Scilicet paternæ; quia pater ejus Marcus Antonius triumvir, alioqui clarus libidine & illecebris Cleopatræ, repudiata uxore optima, diffamatus est. *Badius.*

Socrus.] Scilicet Liviæ.

Talibus experimentis.] Continentiæ conjugalis, & vidualis.

Summam.] Id est, finem.

Deinceps ex iis vocemus, quorum animus, &c.] Præpono veterem lectionem, *Deinceps & iis vacemus.* Lipsius. Contigit A. V. CCLX.

Cn. Marcius.] Hic fuit ille, qui postea Coriolanus dictus est, eo quod opera & virtute sua captum fuerit à Posthumio consule oppidum Coriolanum. Nam cum Aulus Posthumius obsideret oppidum Coriolanum, & in eo oppugnando sæpius militum vires frustra tentasset, quod munitissimum esset, Cn. Marcius, deceptis custodibus, oppidum irruit, ignem in tecta conjecit, multasque oppidi ædes incendit; quibus correptis commota civitas, cum ad incendium omnes concurrerent, Rom. faciliorem fecerunt expugnationem. Ejus igitur virtute captum est oppidum, à quo etiam agnominationem accepit, quia post id factum Coriolanus dictus. *Oliv.*

Anci regis.]. Hic originem ducebat ab Anco Marcio, quarto Romanorum rege. Fuit igitur tam genere quam virtute præclarus. *Anci regis.*] Hoc etiam de

cit, cum editis conspicuæ fortitudinis operibus à Postumo Cominio consule, accurata oratione apud milites laudatus, omnibus donis militaribus, & agri C. jugeribus, & decem captivorum electione, & totidem ornatis equis, centenario boum grege, argentoque quantum sustinere valuisset, donaretur: nihil ex his, præter unius hospitis captivi salutem, equumque, quo in acie uteretur, accipere voluit. Qua tam circunspecta animi moderatione, nescias utrum majore cum laude præmia meruerit, an rejecerit.

5. MV. autem Curius exactissima norma Romanæ frugalitatis, idemque fortitudinis perfectissimum specimen, Samnitium legatis agresti se in scamno assidentem foco, atque ligneo catillo cœnantem (quales epulas, apparatus in-

de Marciis dixerat Cæsar in laudatione Juliæ amitæ suæ, in hæc verba: *Amita mea Iulia maternum genus ab regibus ortum, paternum cum Diis immortalibus conjunctum est. Nam ab Anco Marcio sunt Marcii reges.* Ovidius libro VI. Fastorum:

Marcia sacrifico deductum nomen ab Anco. Coler.

Grege.] *Gregem* pro armento posuit. Nam *gregem* de minoribus, *armentum* dicimus de majoribus animalibus, teste Servio, quamvis alii aliter sentiant. *Oli.*

Sustinere.] Sursum à terra levatum tenere.

Meruerit.] Placet lib. Danielis, *Elegerit.* Elegerat enim Coriolanus hospitis salutem & equum. *Coler.*

MV. autem Curius exactissima norma.] Adeo celebris est hujus Curii frugalitas, ut nulli ferme obscura esse possit, quippe qui Romanæ temperantiæ exactissima norma dicatur: qui cum Fabritio Pyrrhum regem Epirotarum, qui pro Tarentinis bellum Romanis intulerat, exegit Italia, Samnites etiam, difficillimam provinciam, sæpius devicit: nam bellum Samniticum centum ferme annos durasse constat. Cum igitur ei consuli victoria de Samnitibus obtigisset, ad eum legati de impetranda pace venerunt, qui forte fortuna illum juxta focum sedentem, & tostis rapis, ut tradit Plutarchus, vescentem invenerunt. Admirati tetricam hominis vitam, ad suos reversi, cum id, quod viderant, retulissent, Samnites imperatorem Romanum vel avaritia, vel inopia laborare existimantes decreverunt ingens auri pondus mittere, sperantes Curium tanto munere captum, gratiosiores pacis conditiones sibi esse daturum; quod præter spem, & eorum opinionem evenit. Nam cum in ejus conspectum aurum attulissent, multisque suasionibus illum invitassent, ut acciperet, subridens ait, Nonne intellexistis hesterna cœna me prorsus non indigere pecunia? Ite igitur, & renuntiate civibus vestris, malle me habentibus aurum imperare, quam aurum habere. *Oliver.* Contigit A. V. CDLXIII.

Ligneo catillo.] Vasculo escatio. *Ac ligneo catillo.*] Vulgo: *Catino.* Campensis liber, aliique tres, *Atque ligneo catillo cœnantem.* Eleganter: rem enim attenuat ipsa dictio diminuta. *Aquam bibere catillo*, Plinius dixit lib. XXX. c. 6. *Pighius.*

Idem,

indicio est) ſpectandum præbuit. Ille enim Samnitium divitias contempſit, Samnites ejus paupertatem mirati ſunt. Nam cum ad eum magnum auri pondus publice miſſum attuliſſent, benignis verbis invitatus, ut eo uti vellet, vultum riſu ſolvit, protinuſque, Supervacuæ, inquit, ne dicam ineptæ legationis miniſtri, narrate Samnitibus MV. Curium malle locupletibus imperare, quam ipſum fieri locupletem: atque iſtud ut pretioſum, ita malo hominum excogitatum munus refertote, & mementote me nec acie vinci, nec pecunia corrumpi poſſe.

Idem cum Italia Pyrrhum regem exegiſſet, nihil omnino ex præda regia, quæ exercitum Urbemque ditaverat, attigit. Decretis etiam à ſenatu ſeptenis jugeribus agri populo, ſibi autem quinquaginta, popularis aſſignationis modum non exceſſit: parum idoneum reip. civem exiſtimans, qui eo quod reliquis tribueretur, contentus non eſſet.

6. Idem ſenſit Fabricius Luſcinus, honoribus & auctoritate omni cive temporibus ſuis major, cenſu par unicuique pauperrimo: qui à Samnitibus, quos univerſos in clientela habebat, decem æris, & quinque pondo argenti, totidemque ſervos ſibi miſſos, in Samnium remiſit: continentiæ ſuæ beneficio ſine pecunia prædives, ſine uſu familiæ abunde comitatus: quia locupletem illum faciebat,

non

Idem cum, &c.] Contigit A. V. CDLXXIIX.

Populo.] Scilicet victori.

Popularis aßignationis modum.] Septem jugerum, ut modo dixit. Olim enim modus iſte agri civibus aſſignatus fuerat à C. Licinio trib. pleb. Varro de Re Ruſt. lib. 1, cap. 2. *Ejuſdem gentis C. Licinius trib. pleb. cum eſſet poſt Reges exactos annis* CCCLXV. *primus populum ad leges accipiendas in ſeptem jugera forenſia è comitio eduxit.* Coler.

Idem ſenſit, &c.] Contigit A. V. CDXXC.

Decem æris, & quinque pondo argenti, totidemque ſervos ſibi miſſos.] Gellius lib. 1, c. 14. hujus hiſtoriæ meminit ex Julio Hygino, ſed non expreſſa ſumma, grandem pecuniam dono ablatam ſcribit: verum quam tenuis hæc ſumma Valeriana! quæ proculdubio, numerorum notis interverſis, eſt depravata; attamen ex manuſcriptis quod adferam melius non habeo, Gemblacenſis liber XV. pondo argenti prodit. *Pighius.*

Totidemque ſervos.] Quinque ſervos.

Samnium.] Regio Italiæ in Calabria.

Lega-

non multa possidere, sed modica desiderare. Ergo domus ejus, quemadmodum ære & argento & mancipiis Samnitium vacua: ita gloria ex his contemptis parta, referta fuit, Consentanea repudiatis donis Fabricii vota extiterunt: legatus enim ad Pyrrhum profectus, cum apud eum Cyneam Thessalum narrantem audisset, quendam Atheniensem clarum sapientia, suadere, nequid aliud homines quam voluptatis caussa facere vellent: pro monstro eam vocem accepit, continuoque Pyrrho & Samnitibus istam sapientiam deprecatus est. Licet Athenæ doctrina sua glorientur, vir tamen prudens, Fabricii detestationem, quam Epicuri maluit præcepta: quod eventus quoque indicavit. Nam quæ urbs voluptati plurimum tribuit, imperium maximum amisit: quæ labore delectata est, occupavit: Et illa libertatem tueri non valuit, hæc etiam donare potuit.

7. Curii & Fabricii Q. Ælium Tuberonem cognomine Catum discipulum fuisse meritò quis existimaverit: cui con-

Legatus.] Legatus ad Pyrrhum à Senatu populoque Rom. missus, ut ageret cum rege de permutatione seu redemptione captivorum. *Oliver.* Contigit A. V. CDLXXIV.

Quendam Atheniensem.] Qui sine dubio fuit Epicurus.

Nam quæ urbs.] Scilicet Tarentum. Possumus intelligere hoc dici de urbe Athenarum, quæ fuit olim totius Græciæ imperio potita, & quum deinde in servitutem redacta foret, eam populus Romanus in libertatem asseruit. *Oliv.*

Quæ labore.] Id est, Roma.

Curii & Fabricii Q. Ælium, &c.] Hic consul bello Macedonico fuit, qui quum provinciam illam propemodum Romano subegisset imperio, Ætolorum legati de victoria gratulaturi (nam tunc Ætoli Romanis societate conjuncti) ad eum in castra venerunt. *Oliver.* Contigit A. V. DXXCVI.

Tuberonem.] Hic Tubero vir probus & reipublicæ amantissimus fuit, qui T. Gracchum, quo cum summa amicitia erat conjunctus, ubi reipublicæ suæ perniciosum civem esse cognovit, in seditione deseruit, atque illius consilia vehementer improbavit. *Oliv.*

Cognomine Catum.] Scribit lib. Daniel. *cognomine Gentilium.* alius: *Catulum.* Edit. Venet. *Catullum.* Sed hæc omnia à nugivendulis librariis. Is igitur Sextus Ælius Catus est, de quo versus Ennii factus:

Egregie cordatus homo Catus Ælius Sextus.

quem versum bis citat Cicero. Idem epistola quadam ad Trebatium eundem *Sextum Ælium* vocat, non ut ibi corruperunt, *Æmilium.* Fuit hic Ælius Jureconsultus, cujus Tripertita laudat Pomponius] C. D. de orig. jur. Meminit hujus Plinius quoque lib. XXXIII. cap. 11. Vixit alius Catus Ælius Augusti ævo, quem non dubito illum esse, quem ɪↃↃↃ. homines in Thraciam duxisse suo tempore Strabo refert lib. VIII.

Aa Nec

consulatum gerenti, cum Ætolorum gens omnis usus vasa argentea, magno pondere, & exquisita arte fabricata per legatos misisset, qui superiori tempore gratulandi caussa ad eum profecti retulerant, fictilia se in ejus mensa vasa vidisse; monitos ne continentiæ quasi paupertati succurrendum putarent, cum suis sarcinis abire jussit. Quam bene Ætolicis domestica prætulerat, si frugalitatis ejus exemplum posterior ætas sequi voluisset? Nunc quo ventum est? à servis vix impetrari potest, ne eam supellectilem fastidiant, qua tunc consul uti non erubuit.

8. At Perse rege devicto Paullus, cum Macedonicis opibus veterem atque hæreditariam urbis nostræ paupertatem eo usque satiâsset, ut illo tempore primum populus Rom. tributi præstandi onere se liberaret; penates suos nulla ex parte locupletiores fecit: Præclare secum actum existimans, quod ex illa victoria alii pecuniam, ipse gloriam occupâsset.

9. Atque huic animi ejus judicio Q. Fabius Gurges, Cn.

Nec possum adhuc cogitatione ulla indipisci, quid caussæ fuerit, quare eruditissimus Casaubonus hunc *Ælium* penitus ignorare se adfirmet, & pro eo substituat Licinium Crassum, nimis libera correctione. *Colerus.*

Ætolorum.] Ætolia regio contigua Acarnaniæ, Phocidique & Locris. Hanc autem ab Acarnania Acheloüs fluvius separat. *Oliv.*

Perse rege.] Plutarchus tamen dicit quosdam ex ea præda sibi retinuisse libellos. Contigit A. V. DXXCVII.

Tributi.] Pecuniæ per singulas tribus in stipendium militare erogatæ.

Atque huic animi, &c.] Justinus libro XVIII. dicit, quod missa à Senatu in Ægyptum legatione, cum ingentia sibi à Ptolemæo rege munera sprevissent, interjectis diebus ad cœnam invitatis aureæ coronæ missæ sunt, quos illi honoris gratia receptas postero die statuis regis imposuerunt. *Oliv.* Contigit A. V. CDXXC.

Q. Fabius Gurges, Cn. Fabii Pictores, Q. Ogulnius subscripserunt.] Mirifice corruperunt hæc legatorum nomina librarii, quæ item variantur in Manuscriptis. In Jacobi Susii libro posteriores duo vocantur *Q. Numerius Pictor, Q. Ogolinus.* In Pulmanni item eodem modo. In Cauchiano, Coloniensi & Wincheliano, *Cn. Fabius Pictor, Q. Vgolinus.* In Campensi, *Cn. Numerius Pictor, Q. Vgolinus.* In Atrebatensi denique & Gemblacensi, *Numerius Pictor, Q. Ozolnius subscripserunt.* Ex his omnibus restitui possunt hoc modo nomina; *Q. Fabius Gurges, C.N. Fabii Pictores, Q. Vgolnius subscripserunt.* Atque ita etiam antiquis Romanorum fastorum tabulis respondebunt. C. enim Fabius Pictor cum Q. Ogolnio consul fuit, Numerius postea cum

D. Ju-

Cn. Fabii Pictores, Q. Ogulnius ſubſcripſerunt: qui legati ad Ptolemæum regem miſſi, munera quæ ab eo privatim acceperant, in ærarium, & quidem prius, quam ad ſenatum legationem referrent, detulerunt: de publico ſcilicet miniſterio nihil cuiquam, præter laudem bene adminiſtrati officii, accedere debere judicantes: Jam illud humanitatis ſenatus, & attentæ majorum diſciplinæ indicium eſt: data ſunt enim legatis, quæ in ærarium repoſuerant, non ſolum patrum conſcriptorum decreto, ſed etiam populi permiſſu, eaque legatis quæſtores prompte unicuique diſtribuerunt. Ita in iiſdem Ptolemæi liberalitas, legatorum abſtinentia, Senatus ac populi Romani æquitas debitam probabilis facti portionem obtinuit.

10. Fabiorum & Ogulnii continentiæ Calpurnium Piſonem in conſimili genere laudis æmulum fuiſſe res ipſa documento eſt. Conſul gravi fugitivorum bello à ſe liberata Sicilia, eos, quorum præcipua opera uſus fuerat, imperatorio more donis proſequebatur: Inter quos filium ſuum locis aliquot prœliatum fortiſſime, titulo trium librarum aureæ coronæ decoravit; præfatus non oportere à magiſtatu è publica pecunia erogari, quod in ipſius domum rediturum eſſet: tantumque ponderis ſe teſtamento adoleſcenti legaturum promiſit: ut honorem publicè à duce, pretium à patre privatim acciperet.

11. Age, ſi quis hoc ſeculo vir illuſtris pellibus hædinis pro

D. Junio. Meminit hujus abſtinentiæ Annalium ſecundo Zonaras, ſed legatos non nominat. Vide Annales noſtros. *Pighius.*

Subſcripſerunt.] More nomina ſua ſubſcribentium aſtipulati ſunt, & aſſenſum præbuerunt.

Fabiorum, &c.] Contigit A.V. DCXX.

Calpurnium.] Hic, ut in cap. de diſciplina militari diximus, cum bello fugitivorum provinciam Siciliam obtineret, quam ſexaginta ſervorum millia occupaverant, re bene geſta ac liberata provincia, milites omnes, qui operam ſuam in eo bello reipubl. ſtrenue navaſſent, militaribus donis imperatorio more donavit. *Olıv.*

Age ſi quis hoc ſæculo.] Cato ſuperior Celtiberos Hiſpaniæ populos robur provinciæ aliquot ſecundis prœliis fregit, & cum totam provinciam adminiſtraret, pellibus hædinis pro tapetis uſus eſt, & trium ſervorum comitatum habuit, cumque Hiſpaniam ulteriorem

Aa 2 pete-

pro ſtragulis utatur, tribuſque ſervis comitatus Hiſpaniam regat, & quingentorum aſſium ſumptu transmarinam provinciam petat; eodem cibo eodemque vino, quo nautæ, uti contentus ſit, nonne mirabilis exiſtimetur? Atqui iſta patientiſſime ſuperior Cato toleravit, quia illum grata frugalitatis conſuetudo, in hoc genere vitæ, cum ſumma dulcedine continebat.

12. Multum à priſca continentia ſpatio annorum poſterior Cato diſcedit, utpote in civitate jam divite & lautitia gaudente natus. Is tamen cum bellis civilibus intereſſet, filium ſecum trahens, duodecim ſervos habuit, numero

peteret, viatico quingentorum aſſium contentus, vino ciboque, quo nautæ, uti non dubitavit, ſed quam facile toleravit, quia in tali continentia vitam exercuerat: nam, ut inquit Plutarchus, Cum adoleſcens ſtipendia faceret, in caſtris quaſi ſemper utebatur aqua; ſed cum fortaſſe, vel æſtu, vel ſiti nimia laboraſſet, ad eam ſedandam aceti frequenti hauſtu utebatur, vel ſi quando vires priſtinas deſideraſſet, vegetandi corporis cauſa leviuſculi nonnihil vini delibare conſueverat. Cum iter faceret, ſua ipſe arma uno ſubſequente miniſtro ferebat, qui ſecum, quæ vitæ neceſſaria forent, comportaret: domi vero tanta frugalitate fuiſſe tradunt, ut hyeme ſola tunica, demptis manicis, indutus eſſet; æſtate vero pene nudus, labore cum ſervis certaret, quibuſcum ſedere ſolitus, eodem pane, eodemque vino veſcebatur. Hanc frugalitatem & continentiam ex M. Curii vitæ commemoratione & fama quaſi æmulatione quadam induiſſe ferunt, cum juxta illius villam ipſe haberet agellum. Frontinus: *Marcum*, inquit, *Catonem vino eodem, quo remiges, contentum fuiſſe tradunt*. Seneca ad Lucilium epiſt. LXXXVIII. *Cato Cenſorinus quanto reip. utilior Scipione fuerit, noſti, alter enim cum hoſtibus noſtris bellum, alter cum moribus geſſit, cantetio vehebatur & hippoperis impoſitis, ut ſecum utilia portaret. Quantum erat ſæculi decus, Imperatorem, triumphalem, cenſorium, & quod ſuper omnia, hoc eſt, Catonem uno caballo eſſe contentum, & nec toto quidem: partem enim ſarcinæ ab utroque latere dependentes occupabant.* Oliver. Contigit A.V. DLVII.

Stragulis.] Stragula veſtis verſicolor.

Tribuſque ſervis comitatus.] Plutarchus in vita ejus *quinque ſervos* ſcribit. *Corradus.*

Eodem vino.] Innuit Catonem Majorem. Plinius libro XIV. *Idem Cato cum in Hiſpaniam navigaret, unde cum triumpho rediit, Non aliud, inquit, vinum bibi, quam remiges.* Spartianus de Hadriano: *Cibis etiam caſtrenſibus in propatulo libenter utens, hoc eſt, larido, caſeo, & poſca, exemplo Æmiliani & Metelli, & auctoris Trajani.* Colerus.

Conſuetudo.] Cato ipſe contra Thermum: *Ego jam à principio in parcimonia atque in duritia omnem adoleſcentiam meam abſtinui, agro colendo, ſaxis Sabinis ſilicibus repaſtinandis atque conſerendis.* Colerus.

Multum, &c.] Contigit A.V. DCCIV.

Bellis civilibus.] Scilicet inter Cæſarem & Pompeium.

Duodecim ſervos habuit.] Plutarchus in Apoph. & Athenæus lib VI. quinque ſcribunt. *Corradus.*

Ex-

mero plures, quam ſuperior: temporum diverſis moribus pauciores.

13. Exultat animus maximorum virorum memoriam percurrens. Scipio Æmilianus poſt duos inclytos conſulatus, totidemque ſuæ præcipuæ gloriæ triumphos, ſeptem ſervis ſequentibus officio legationis functus eſt: Et puto Carthaginis ac Numantiæ ſpoliis comparare plures potuerat; niſi operum ſuorum ad ſe laudem, manubias ad patriam redundare maluiſſet. Itaque cum per ſocios & exteras gentes iter faceret, non mancipia ejus, ſed victoriæ numerabantur: nec quantum auri & argenti, ſed quantum amplitudinis pondus ſecum ferret, æſtimabatur.

14. Continentia vero etiam in univerſæ plebis animis ſæpenumero cognita eſt, ſed abunde erit, longe inter ſe di-

Exultat animus.] Scipio Æmilianus legatus ad Ariſtonicum, ut conjicitur, qui ſub captam à Scipione Numantiam, eo quod eſſet Attali regis nepos, Eumenis filius Aſiam occupavit, tanquam avitum regnum ſibi jure hæreditario debitum, cum teſtamento regis Attali populi Romani provincia legata libera eſſe deberet. Hunc Frontinus ait, in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane, veſci ſolitum. Idem de Alexandro rege Macedoniæ dicitur. *Oli.* Contigit A. V. DCXXIII.

Manubias.] Differt inter ſpolia & manubias, ut vult A. Gellius, quod *ſpolia* ſunt corpora rerum, quæ capiuntur ex hoſte, *manubiæ* vero pecunia ex venditione prædæ recuperata.

Continentia vero etiam in univerſæ.] De origine Tarentini belli nulla eſt inter auctores diſſenſio: nam omnes bellum ſuſceptum eſſe dicunt ob direptam claſſem violatoſque legatos; de eventu vero diſſentiunt inter ſe Juſtinus & Florus; nam Romanos bis prælio victos Juſtinus affirmat, & ob eam rem miſſa à Carthaginienſibus auxilia fuiſſe Romanis, quæ ſenatus cum gratiarum actione recuſavit, Carthaginienſibuſque remiſit. Deinde Fabricium Luſcinum miſſum à Senatu legatum, qui cum Pyrrho rege pacem componeret; ad quam confirmandam, cum Pyrrhus Cyneam legatum Rom. cum ingentibus donis miſiſſet, quibus Senatum corrumperet, ut quibus cupiebat conditionibus, pacem impetraret, neminem invenit, cujus domus muneribus pateret. Mira profecto tanta Senatus continentia. Lucius vero Florus non duobus prœliis, ſed uno duntaxat, & non hoſtium virtute, ſed novarum belluarum terrore dicit Romanos fuiſſe ſuperatos. Quin etiam pugna, ut inquit, tam atrox fuit, ut Ferentanæ turmæ præfectus invectus in regem turbaverit, coëgeritque projectis inſignibus prœlio excedere. In Appulia deinde melius dimicatum, Curio Fabricioque conſulibus: jam quippe terror belluarum exoleverat, & C. Minucius quartæ legionis haſtatus, unius proboſcide abſciſſa, mori poſſe belluas oſtenderat. Rurſus in Lucania eodem Marte præſente pugnatum eſt. Nec vero ſolum armis, & in campis, ſed conſiliis quo-

distantium seculorum, duo ex his exempla retulisse. Pyrrhus impetus sui terrore soluto, ac jam Epiroticis armis languentibus, benevolentiam populi Rom. mercari, quia virtutem debilitare nequiverat, cupiens; pene totum regiarum opum apparatum in urbem nostram transtulerat. Ceterum cum & magni pretii, & varii generis à legatis ejus, tam virorum quam feminarum apta usui munera circa domos ferrentur, nulla cuiquam dono janua patuit. Tarentinæque petulantiæ animosus magis quàm efficax defensor, haud scio majore cum gloria hujus urbis moribus, quam armis repulsus sit. In illa quoque procella, quam C. Marius & L. Cinna reip. inflixerant, abstinentia populi Roman. mirifica conspecta est. Nam cum à se pro-

quoque & domi, & intra urbem cum rege Pyrrho dimicatum est, quippe post primam victoriam rex callidus, intellecta virtute Romana, statim desperavit armis, seque ad dolos convertit: nam interemptos cremavit, captivos indulgenter habuit, & sine pretio restituit; legatos deinde cum muneribus misit in urbem, ut, corrupto Senatu, in amicitiam reciperetur; sed bello & pace, foris & domi omnem in partem Romana virtus tum se probavit, nec alia magis quam Tarentina victoria ostendit populi Romani fortitudinem, Senatus sapientiam, ducum magnanimitatem, omnium denique continentiam. Eodem modo Plutarch. in vita Pyrrhi duas affert opiniones, & eorum qui Romanos bis victos, & eorum qui semel tantummodo superatos fuisse dicunt. *Oliver.* Contigit anno urbis CDLXXIII.

Apta usui munera.] Varro lib. II. de vita populi Romani: *Quæ abstinentia viri, mulieresque Rom. fuerint, quod à Rege munera eorum voluerit nemo accipere.* Intelligit Pyrrhum regem. *Coler.*

Tarentinæque petulantiæ.] Cato in Oratione, quam habuit pro ornamentis mulierum: *Bello Macedonico, Patrum nostrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus non virorum modo, sed etiam mulierum animos donis tentavit, nondum lex Oppia ad coërcendam luxuriam muliebrem lata erat, tamen nulla accepit. Tarentinæque petulantiæ.*] Tarentinorum, qui per petulantiam Romanorum in se arma excitarant.

In illa quoque procella.] Hæc historia Marii & Cinnæ supra in cap. de Prodigiis annotata est, & in aliis locis separatim quoque descripta, ubi de alterutro ipsorum dicendum fuit. Quod vero ad hunc locum pertinet, illud satis erit dixisse, quod dum Sylla bello Macedonico esset occupatus, Marius & Cinna cum suis exercitibus ad urbem properarunt, & primo Hostiam, deinde Janiculum, postremo Urbem ipsam ceperunt, & in cives miserabili cæde grassati, insuper etiam potestatem plebi fecerunt, diripiendi bona proscriptorum; (nam multos tyrannice proscripserant:) verum tanta fuit pop. Rom. modestia, ut nulla, quantumlibet magna, spe lucri adduci potuerit, ut quisquam se tam nefaria præda coinquinaret. Magna igitur fuit plebis Romanæ continentia. *Oliv.* Contigit anno urbis DCLXVI.

Pre-

proscriptorum penates vulgi manibus deripiendos objecissent; inveniri potuit nemo, qui è civili jactura prædam peteret. Unus enim quisque se ab his perinde ac à sacris ædibus abstinuit. Quæ quidem tam misericors continentia plebis, tacitum crudelium victorum convitium fuit.

E X T E R N A.

1. Ac ne ejusdem laudis commemorationem externis invideamus: Pericles Atheniensium princeps, cum tragœdiarum scriptorem Sophoclem in Prætura collegam haberet, atque is publico officio una districtus, prætereuntis ingenui pueri formam impensioribus verbis laudâsset: intemperantiam ejus increpans, dixit: Prætori non solum manus à pecuniæ lucro, sed etiam oculos à libidinoso aspectu continentes esse debere.

2. So-

Proscriptorum.] *Proscribere* idem est, atque publice fixo libello aliquid edicere & denunciare l. 11. §. 1. ff. de Instit. act. l. 4. C. de distract. pign. Hinc proscribi bona dicuntur, cum fixis publice libellis, venditio eorum bonorum in diem certam edicitur & significatur: hine *proscripti*, quorum nomina palam in foro scripta extabant, ut ad necem quærerentur, præmio percussori, & supplicio occultatori proposito. Hinc à Cornelio Sylla, Lex Cornelia dicitur, quæ proscriptum juvari vetabat, Verrin. 3. seu potius Valeria, ut in libello legum Romanarum docet Hotomannus. Hinc & Rubr. C. de Bon. Proscripr. seu damnat.

Ac ne ejusdem laudis commemorationem.] De hoc viro infra dicetur lib. v, cap. ult. ubi de illius animi fortitudine dicendum erit. Lacedæmonii & Athenienses multis se invicem cladibus affixere; demum cum post navale prœlium æquo Marte utrimque discessum esset; Lacedæmonii ad Messeniorum bellum revocantur; sed ne interea otiosum tempus, quo vires repararent, Atheniensibus relinquerent, paciscuntur cum Thebanis, Boëtiorum imperium, quod tempore Persici belli Athenienses occupaverant, his restituerunt, ut illi Atheniensium bella susciperent. Tantus furor Spartanorum fuit, ut duobus bellis impliciti, suscipere tertium non recusarent, dummodo inimicis suis hostes acquirerent. Igitur Athenienses adversus tantam tempestatem belli duos duces deligunt, Periclem spectatæ virtutis virum, & Sophoclem Tragœdiarum scriptorem, qui diverso exercitu, & Spartanorum agros vastaverunt, & multas Achaiæ civitates Atheniensium imperio subjecerunt. Fuit autem Pericles princeps Atheniensis, Philosophus inclytus, & Orator insignis, atque Anaxagoræ discipulus, rexitque rempublicam Atheniensium quadraginta annis mira prudentia. *Oli.*

Prætori non solum.] Ὦ Σοφόκλεις, ait Græcus, *τὸν σώφρονα στρατηγὸν, οὐ μόνον τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψιν ἔχειν παρ' ἑαυτῷ δεῖ.* Vertit Cicero lib. 1. offic. *At enim Prætorem, Sophocles*

2. Sophocles autem ætate jam ſenior, cum ab eo quidam quæreret, an etiamnum rebus Venereis uteretur: Dii meliora, inquit. Libenter enim iſthinc tanquam ex aliqua furioſa profugi dominatione.

3. Æquè abſtinentis ſenectæ Xenocratem fuiſſe accepimus: cujus opinionis non parva fides erit narratio, quæ ſequitur, Phryne nobile Athenis ſcortum juxta eum vino gravem in pervigilio accubuit, pignore cum quibuſdam juvenibus poſito, an temperantiam ejus corrumpere poſſet: Quam nec tactu, nec ſermone aſpernatus, quoad voluerat in ſinu ſuo morari, irritam propoſiti dimiſit. Factum ſapientia imbuti animi abſtinens; ſed meretriculæ quoque dictum perquam facetum: Deridentibus enim ſe adoleſcentibus, quia tam formoſa, tamque elegans poti ſenis animum illecebris pellicere non potuiſſet, pactumque victoriæ pretium flagitantibus: de homine ſe cum iis, non de ſtatua pignus poſuiſſe, reſpondit. Poteſtne hæc Xenocratis continentia à quoquam magis vere, magiſque proprie demonſtrari, quam ab ipſa meretricula expreſſa eſt? Phryne pulchritudine ſua, nulla ex parte conſtantiſſimam ejus abſtinentiam labefecit.

Quid

cles ait, decet non ſolum manus, ſed etiam oculos abſtinentes habere. Nam & oculis pudicitia dillbatur: unde ab eodem Valerio alieni matrimonii ſubſeſſores appellantur. Florus lib. II, c. 6. De Scipione: *Ne in conſpectum quidem ſuum paſſus adduci: ne quid de virginitatis integritate delibaſſe ſaltem oculis videretur.* Colerus.

Sophocles autem.] Hic Athenienſis fuit Poëta Tragicus, ætate ſua clariſſimus, de quo plures ex noſtris magnifica ſcripſerunt; quem Cicero divinum Poëtam lib. I. de Divinatione vocavit his verbis: *Adjungam Philoſophis doctiſſimum hominem, Poëtamque divinum Sophoclem.* Oliv.

Dii meliora.] Sunt qui dicunt Socratem fuiſſe, qui hoc dixit.

Xenocratem fuiſſe.] Xenocrates Chalcedonius fuit Agathenoris filius, & à primis fere annis Platonis auditor erat, teſte Laërtio, tardus ingenio, ut cum illum Plato Ariſtoteli compararet, ut tradit Cicero in lib. de Oratore, alterum fræno, alterum calcaribus indigere diceret: alioqui ſevero ſemper ac ſerio habitu & ore perdurabat: in Academia vixit utplurimum; ſi quando ad urbem proficiſcebatur, turba omnis impudicorum ejus tranſitum obſervabat, ejus inquietandi gratia. *Oliv.*

Nobile Athenarum ſcortum.] Famoſa meretrix: nam nobile notum dicimus.

Nobile Athenarum ſcortum.] Ἡ Φρύνη ἐκ Θεσπιῶν, inquit Athenæus lib. II.

In pervigilio.] Id eſt, totius noctis vigilia.

Ali-

Quid rex Alexander? an divitiis eum quatere potuit? ab illo quoque ſtatuam & quidem æquè fruſtra tentatam putes. Legatos ad eum cum aliquot talentis miſerat, quos in Academiam perductos, ſolito ſibi, id eſt, modico apparatu, & admodum parvulis copiis excepit. Poſtero die interrogantibus, cuinam adnumerari pecuniam vellet: Quid vos, inquit, heſterna cœna non intellexiſtis ea me non indigere? Ita rex Philoſophi amicitiam emere voluit: Philoſophus regi ſuam vendere noluit.

4. Alexander verò cognomen invicti aſſecutus, continentiam Diogenis Cynici vincere non potuit: Ad quem, cum in ſole ſedentem acceſſiſſet, hortareturque ut ſi qua ſibi vellet præſtari, indicaret: quemadmodum erat in crepidine collocatus, ſordidæ appellationis, ſed robuſtæ vir præſtantiæ: Mox, inquit, de ceteris: interim à ſole mihi velim non obſtes. Quibus verbis illa nimirum inhæſit ſententia: Alexander Diogenem gradu ſuo divitiis pellere tantat; celerius Darium armis. Idem Syracuſis, cum olera ei lavanti Ariſtippus dixiſſet; Si Dionyſium adulare vel-

Aliquot talentis.] Talentum duplex eſt, Atticum & Euboïcum. Rurſus Atticum duplex eſt, magnum ſcilicet & parvum. De magno dixit Liv. in XXXVI. ab urbe condita. Magnum talentum Atticum octuaginta libras habet, & paulo plus. Sed alibi manifeſte monſtravit, talentum magnum octuaginta tres libras, & quatuor habere uncias. Quod ſi volumus ad nummos referre Romanos, ut Priſcianus ait, ſex millia nummorum Romanor. habet. Talentum vero parvum libras habet ſexaginta. Talentum Euboïcum minus Attico fuit, ſed non valde: nam, teſte Feſto, quatuor millium nummûm Romanorum fuit. *Oliver.*

Academiam.] Academia ſine aſpiratione ſcribitur. Fuit autem locus nemoroſus, ab Academo quodam heroë ſic cognominatus.

Ea me non indigere?] Cicero tamen lib. V. Tuſculanarum Quæſtionum dicit: *Xenocrates cum vidiſſet legatos triſtiores, XXX. minas accepit, &c.*

Alexander.] Fama fuit, referente Laërtio, Alexandrum dixiſſe, ſe velle eſſe Diogenem, niſi eſſet Alexander.

In crepidine.] Id eſt, prærupti ſaxi altitudine, juxta viam, in qua mendici ſedere ſolent. Unde Juvenalis:

Nulla crepido vacat? &c.

Sunt tamen qui in dolio verſatili inventum dicant, jactitantem ſe eam habere manſionem, quæ totos dies Solem haberet incumbentem. *Badius.*

Ariſtippus.] Erat Ariſtippus in Dionyſii tyranni aula.

Si Dionyſium adulare velles, &c.] In Manuſcriptis ſimul omnibus: *Si Dionyſium adulare velles.* Et poſtea, *Non* adu-

velles, ista non esses. Imo, inquit, si tu ista esse velles, non adulares Dionysium.

CAP. IV.

DE PAUPERTATE LAUDATA.

MAxima ornamenta esse matronis liberos, apud Pomponium Rufum Collectorum libro sic invenimus: Cornelia Gracchorum mater, cum Campana matrona apud illam hospita, ornamenta sua illo seculo pulcherrima ostenderet: traxit eam sermone, quousque è schola redirent liberi: Et hæc, inquit, ornamenta mea sunt. Omnia nimirum habet, qui nihil concupiscit: eo quidem certius, quam qui cuncta possidet: Quia dominium rerum collabi solet, bonæ mentis usurpatio nullum tristioris fortunæ recipit

adulares Dionysium. Antique dictum. Sic Lucretius lib. v. de canibus:

Longe alio pacto gannitu vocis adulant.

Item Accius Prometheo:

Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.

Atque Columella lib. VII, cap. 12. de canibus: *Quod illi quoque furem adulant, ut in V. C. patroni optimi Marcelli Cervini Pont. Max.* Pigh.

Non esses.] Comederes, aut manducares.

P*Omponium Rufum.*] Quis hic Pomponius Rufus sit, quæro. Vix ille fuerit, de quo hæc inscriptio in Regione Romæ Trans-Tyberina: DEDICAVERVNT. IDIB. OCTOB. C. POMPEIO. FEROCI. LICINIANO. COS. C. POMPONIO. RVFO. *Coler.*

Collectorum libro.] Liber Dan. *Librorum.* Hinc censeam omittendum τὸ *Libro.* Alii *collectanea* vocant. Dicta Collectanea scripserat Cæsar, teste Suetonio. *Idem.*

Cornelia Gracchorum.] Cornelia hæc non minus ob virtutem filiorum, quam memoriam Africani patris à populo colebatur: cui cum statua decerneretur, inscriptum est: CORNELIAE GRACCHORVM MATRI. Multa de muliere hac scripta sunt in vita Gracchorum. *Cornelia.*] Tiberii Gracchi uxor, & superioris Africani filia, mater Tiberii & Caii Gracchorum. *Oli.*

Regia

cipit incursum. Itaque quorsum attinet, aut divitias in prima felicitatis parte, aut paupertatem in ultimo miseriarum statu ponere? cum & illarum frons hilaris multis intus amaritudinibus sit referta: & hujus horridior aspectus solidis & certis bonis abundet. Quod melius personis, quam verbis repræsentabitur.

1. Regio imperio propter nimiam Tarquinii superbiam finito, consulatus initium Valerius Poplicola cum Junio Bruto auspicatus est. Idemque postea tres consulatus acceptissimos populo Rom. gessit: & plurimorum ac maximorum operum prætextu, titulum imaginum suarum amplificavit: cum interim fastorum illud columen patrimonio ne ad exequiarum quidem impensam sufficiente decessit: ideoque publica pecunia ductæ sunt. Non attinet ulteriore disputatione tanti viri paupertatem scrutari: abunde enim patet, quid vivus possederit, cui mortuo lectus funebris, & rogus defuit.

2. Quantæ amplitudinis Agrippam Menenium fuisse arbitremur, quem senatus & plebs pacis inter se faciendæ au-

Regio imperio, &c.] Contigit A.V. CCXLIV.

Imaginum suarum.] Tituli enim aut in stemmate, aut in statuis, aut picturis addebantur.

Fastorum.] Fasti, in quibus magistratus & omnia gesta fuerant descripta, ab eo initium habuerunt: tamen eousque pauper vixit, ut mortuo funeris sumtus defuerit; nam illum plebs extulit sextantibus collatis in capita. *Oliverius.*

Fastorum illud columen.] Poplicolam Fastorum columen indigitat, quia primus Cos. fuit, aut supremo loco in Fastis potitus. Prudentius lib. I. contra Symmachum:

Quamlibet illustres meritis & sanguine clari
Præmia virtutum, titulis & honoribus auctis
Ardua retulerint, Fastorumque arce potiti
Annales proprio signârint nomine chartas,
Atque inter veteres cera numerentur & are. Colerus.

Ideoque, &c.] Contigit A.V. CCL.

Rogus.] Id est, pyra exstructa ad comburendum cadaver.

Quantæ amplitudinis Agrippam Menenium.] Plebs propter nexos ob æs alienum in sacrum montem secesserat; nam magnis natalibus quidam nexus diu in ergastulis à Senatoribus habitus cum majorum suorum insignibus in forum proripuerat; cujus vestis erat squalore obsita, fœdior corporis habitus pallore ac macie perenni, ad hoc prolixa barba, & capilli efferaverant speciem oris, noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordinem se duxisse

auctorem legit? Quantus scilicet esse debuit arbiter publicæ salutis. Hic nisi à populo collatis in capita sextantibus funeratus esset, ita pecuniæ inops decessit, ut sepulturæ honore caruisset. Verum idcirco perniciosa seditione dividua civitas, manibus Agrippæ in unum contrahi voluit: quia eas pauperes quidem, sed sanctas animadverterat: Cujus ut superstitis nullum fuit, quod in censum deferretur, ita & extincti, hodieque amplissimum est patrimonium Romana concordia.

3. In C. verò Fabricii, & Q. Æmilii Papi principum seculi sui domibus argentum fuisse confitear oportet: uterque enim patellam Deorum, & salinum habuit. Sed eo lautior Fabricius, quod patellam suam corneo pediculo sustineri voluit. Papus quoque satis animose, qui cum hæreditatis nomine ea accepisset, religionis causa abalienanda non putavit.

4. Illi

xisse ajebat, aliaque militiæ decora vulgo jactabat. Sciscitantibus unde ille habitus, unde deformitas esset, cum propter longam militiam temporumque calamitatem & tributa imperata æs grande confecisset, ductum se à creditore non in servitium, sed in ergastulum & carnificinam dicebat; deinde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum. Inde orta seditione gravissima, plebs à patribus in sacrum montem secessit, ad quam reconciliandam missus est hic M. Menenius Agrippa, vir facundus plebique gratus, quod inde oriundus esset: qui fabula Æsopi duras hominum mentes flexisse & plebem patribus reconciliâsse dicitur. *Oliverius.* Contigit A.V. CCLX.

Sextantibus.] Sextans est sexta pars assis, id est, libræ. *In capita sextantibus.*] Plinius libro XXXIII, cap. 10. *Quod Agrippæ Menenio sextantes æris in funus contulit, honoris id necessitatisque propter paupertatem Agrippæ non largitionis esse dixerim.* Meminit Apuleius in Apologia, & Seneca ad Albinam cap. 12. *Coler.*

Verum, &c.] Contigit A.V. CCLX.

Sanctas.] Impollutas rapinis.

In C. &c.]Contigit A. V. CDLXXIIX.

Patellam.] Diminutivum à patina. Est vas patens, in quo mola, id est, farina cum sale offerebatur. *Bad.*

Patellam Deorum.] Liber Dan. eleganter transponit: *Patellam eorum. Uterque*, inquit, *eorum patellam & salinum habuit.* Plinius libro XXXIII, c. 12. *Fabricius, inquam, qui bellicosos imperatores plus quam pateram & salinum ex argento habere vetabat.* Colerus.

Carneo pediculo.] Liber Danielis, *Peduculo.* Lavernii liber *Pediclo.* Glossarium vetus; *Pedicli, ἀρπεδόνες.* Glossæ Græco-Latinæ: *ἀρπεδὼν, Pendiculum.* leg. *Pediculum.* Et fortasse: *ἀρπεδόνα.* Suidas: *ἀρπεδόσι, τοῖς ἱστοῖς.* *Colerus.*

Religionis causa abalienanda.] Quia putavit contra religionem se facturum, si quæ ad usum Deorum majores applicuissent, ipse sine sua impensa ea assecutus ad privatum usum eorum pretia distraxisset. *Badius.*

Illi

4. Illi etiam prædivites, qui ab aratro accersebantur ut COSS. fierent, voluptatis caussa sterile atque æstuosissimum Pupiniæ solum versabant: delitiarumque ignari, vastissimas glebas plurimo cum sudore dissipabant: Imo vero quos pericula reip. imperatores asserebant, angustiæ rei familiaris (quid cesso proprium nomen veritati reddere?) bubulcos fieri cogebant.

5. Atilium autem qui ad eum accersendum à senatu missi erant ad imperium pop. Rom. suscipiendum, semina spar-

Illi etiam, &c.] Scil. qui sequuntur. Ut Attilius, qui ab agris accitus ad consulatum venit, ut Quinctius Cincinnatus. De quo Livius: *Operæ pretium est audire, qui omnia præ divitiis humana spernunt, neque honori magno locum, neque virtuti putant esse, nisi effuse affluant opes. Spes unica imperii populi Romani L. Quinctius Cincinnatus trans Tyberim contra eum ipsum locum, ubi nunc navalia sunt, quatuor jugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi à legatis, seu fossam fodiens palo innixus, seu cum araret, operi certe id quod constat rustico intentus, salute data invicemque reddita, rogatus, ut quod bene verteret ipsi reique publicæ, mandata Senatus audiret. Admiratus rogitansque, satisne salva essent omnia, togam repetere, è tugurio proferreque uxorem Raciliam jubet, qua simul absterso pulvere ac sudore velatus processit, Dictatorem eum legati gratulantes consalutant, in urbem vocant, qui terror sit in exercitu, exponunt, &c.* Oliv.

Qui ab aratro.] Plin. lib. XVIII, cap. 3. *Manii quidem Curii post triumphos immensumque terrarum adjectum imperio nota concio est, perniciosum intelligi civem, cui septem jugera non essent satis. Hæc autem mensura plebei post exactos reges assignata est. Quænam ergo tantæ ubertatis causa erat, ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri.*

Æstuosissimum.] Æstui Solis maxime subjectum.

Pupiniæ.] Locus haud procul ab urbe; unde tribus Pupinia dicta est. Erat autem locus maxime sterilis, sicut infra ostendit. *Oliv.* *Pupiniæ.*] Festus in Schedis: *Pupinia tribus ab agri nomine dicta, qui Pupillus appellatur, circa Tusculum urbem.* Dicit tamen Valerius ubique *Pupinia*, non *Pupinus.* Colerus.

Asserebant.] Rectissime in libro Danielis, *Arcessebant*; nec Pighius mutare debuit. Arcessebantur enim prisci illi ex agris ad imperia, ad magistratus. Plinius: *Tales tum etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est, subinde & ex agris Senatum Ducesque arcessentibus.* Videndum an legendum sit apud Plinium: *Quod ipsum nomen indicium est:* Sic idem Valerius sequenti exemplo: *Qui ad eum arcessendum à senatu missi erant.* Colerus.

Atilium autem.] Atilius ille, qui Seranus dictus à serendo, quod cum agrum suum coleret, evocatus ad rempublicam, ob eximiam virtutem meruit dictaturam. Plinius lib. XVIII. cap. 3. *Quænam*, inquit, *tantæ ubertatis causa erat? ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri, ut fas est credere gaudente terra, vomere laureato & triumphali aratore, sive illi eadem cura semina tractabant qua bella, eademque diligentia arva disponebant qua castra, sive honestis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam & curiosius fiunt, serentem invenerunt dati honores Serranum, unde cognomen.* Oliv. Contigit A.V. CDXVI.

Elur-

ſpargentem viderunt: ſed illæ ruſtico opere attritæ manus ſalutem publicam ſtabilierunt: ingentes hoſtium copias peſſundederunt. Quæque modo arantium boum jugum rexerant, triumphalis currus habenas retinuerunt: nec fuit iis rubori eburneo ſcipione depoſito, agreſtem ſtivam aratri repetere. Poteſt pauperes conſolari Atilius, ſed multo magis docere locupletes, quam non ſit neceſſaria ſolidæ laudis cupidini nimis anxia divitiarum comparatio.

6. Ejuſdem nominis & ſanguinis Atilius Regulus primi Punici belli gloria, cladeſque maxima: cum in Africa inſolentiſſimæ Carthaginis opes crebris victoriis contunderet, ac prorogatum ſibi ob bene geſtas res in proximum annum imperium cognôſſet; conſulibus ſcripſit: villicum in agello, quem ſeptem jugerum in Pupinia habebat, mortuum eſſe, occaſionemque nactum mercenarium, amoto inde ruſtico inſtrumento diſceſſiſſe. Ideoque petere, ut ſibi ſucceſſor mitteretur, ne deſerto agro, non eſſet unde uxor ac liberi alerentur. Quæ poſtquam ſenatus à Coss. accepit, & agrum Atilii ilico colendum locari, & alimenta conjugi ejus ac liberis præberi, reſque quas ami-

Eburneo ſcipione.] Sceptrum ſive geſtamen conſulare ſcipio eburneus, quod diu ignoravi. Fallôr an illud ab Hetruſcis habent Romani? Scribit enim Dionyſius Halicarnaſſæus libro III. miſiſſe Hetruſcos Tarquinio inſignia, quibus ſuos Reges ornare ſoliti eſſent, coronam, ſellam eburneam, ſceptrumque, in ſummo habens aquilam. Miror nihil de hac re apud Livium legi. Aquilæ ſceptro impoſitæ meminit Prudentius in Hymno Romani Martyris:

Cum conſulatum initis, ut vernæ ſolent,
(Pudet fateri) farre pullos paſcitis,
Aquila ex eburna ſumit arrogantiam
Geſtator ejus, ac ſuperbit bellua
Inflatus eſſe, cui figura eſt alitis.

In vet. memb. legitur: *Ut vermes ſolent.* Imo & Juvenalis Sat. X.

Da nunc & volucrem, ſceptro quæ ſurgit eburno.

Colerus.

Stivam.] Manubrium illud incurvum, quod manibus tenetur arando.

Ejuſdem nominis & ſanguinis.] Hic Marcus, de quo diximus in capitulo de Religione, ubi annotata eſt ejus hiſtoria. Contigit A. V. CDXCVIII.

Pupinia.] Vide ſupra.

Uxor & liberi.] Scripſit etiam, ut Livius tradit, non habere unde filias in matrimonium collocaret, qua in re non minus deprehendi poteſt, quanta fuerit in paupertate deprehenſus. *Oliverius.*

Redimi

amiserat, redimi publice jussit. Tanti ærario nostro virtutis Atilianæ exemplum, quo omnis ætas Romana gloriabitur, stetit.

7. Æque magna latifundia L. Quinctii Cincinnati fuerunt: septem enim jugera agri possedit: ex hisque tria, quæ pro amico ad ærarium obsignaverat, multæ nomine amisit. Pœnam quoque pro filio Cæsone, quod ad causam dicendam non occurrisset, hujus agelli reditu solvit. Et tamen ei quatuor jugera aranti, non solum dignitas patris familiæ constitit, sed etiam dictatura delata est. Anguste se habitare nunc putat, cujus domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.

8. Quid Ælia familia, quam locuples? sexdecim eodem

Redimi publice.] Id est, publica impensa.

Æque magna, &c.] Hujus viri vitam & historiam in cap. de Moderatione attigimus. Ad hujus lectionis expositionem illud non est prætermittendum, Cæsonem hujus Cincinnati filium adolescentem magni animi fuisse, & in quo præclarum virtutis specimen appareret, nisi invidia vulgi ei magnopere obstitisset, à quo damnatus, patrem, qui ut solvendo eum liberaret, res suas omnes ferme distraxerat, ad eam inopiam redegit, ut relicta urbe trans Tyberim ruralem vitam agere compulerit; nam magna erat inter nobilitatem plebemque dissensio ob legem Agrariam, quam lætus accipiebat populus. Hac lege sancitum erat, ut viritim dividerentur agri, qui bello parti fuerant, qua lege patres de possessione pellebantur. Nobiles huic rei summopere resistebant: ergo Cæso cum juventute Romana, quotiescunque tribunus legem ferre volebat, occurrebat, & illi pariter obstabat: hoc autem faciebat, ut cum omnes impedimento forent, nulli potissimum ascriberetur culpa; sed cum tribunus plebis diligentius animadverteret Cæsonis opus, concionem habuit ad populum de Cæsonis superbia, in quem graviter invectus non prius destitit quam obtinuit, ut die dicta damnaretur à populo, pro quo liberando pater Cincinnatus distractis rebus suis omnibus ad summam inopiam redactus est. *Oli.* Contigit A.V. CCXCII.

Latifundia.] Livius dicit hæc *latifundia* Quintia prata fuisse appellata, ubi deinde navalia facta sunt. Dicit enim: *Quintius trans Tyberim, ubi nunc navalia sunt, quatuor jugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocant.* Plinius lib. XVIII. *Aranti quatuor sua jugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur Cincinnato viator attulit Dictaturam, & quidem, ut tradit Norbanus, nudo plenoque pulveris, cui viator, vela corpus, inquit, ut proferam Senatus populique Romani mandata.* Oliv.

Ex hisque tria.] Hinc Plinius libro XVIII. *Aranti quatuor sua jugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur.* Festus: *Quintia prata trans Tiberim à Quintio Cincinnato, cujus fuerant, dicta sunt.* Augustinum quoque adi lib. V. De Civitate Dei cap. 18. *Colerus.*

Sed etiam, &c.] Contigit anno urbis CCXCV.

Ælia, &c.] Contigit A. V. DXXIV.

Ma-

dem tempore Ælii fuerunt, quibus una domuncula erat eodem loci, quo nunc sunt Mariana monimenta: & unus in agro Vejente fundus, minus multo cultores desiderans, quam dominos habebat. Inque Maximo & Flaminio spectaculi locus: quæ quidem loca ob virtutem publicè donata possidebant.

9. Eadem gens nullum ante scrupulum argenti habuit, quam Paullus Perse rege devicto, Q. Ælio Tuberoni genero suo quinque pondo argenti ex præda donaret. Taceo enim quod princeps civitatis filiam ei nuptum dedit, cujus

Mariana monimenta.] Ubi erat sacellum Marianum, in quo monimenta ejus sepulchralia continebantur, ubi magnificentissimum illud Senatusconsultum de reditu Ciceronis in patriam factum fuit, referente optimo & clarissimo viro Lentulo Consule. *Oliverius.*

Inque Maximo & Flaminio spectaculi locus.] Ita lege ex veterum librorum consensu. Vulgo, *Inque maximo circo & Flaminio.* De utroque enim circo, qui duo tunc Romæ erant, loquitur. *Pighius. Flaminio.*] Ubi Circenses edebantur.

Eadem. &c.] Contigit A. V. DXXCVI.

Scrupulum.] Voluit ex ponderis paucitate nihil argenti habuisse. Est autem scrupulus, qui Latine siliqua, minimum pondus. Alii dicunt scrupulum contineri tantummodo quatuor siliquis: siliquam vero quatuor hordei grana continere, & calculum & tertiam partem ejus, calculum quoque geminis lentis granis appendere. Variæ igitur de his ponderibus sententiæ, qui scrupulum dicunt sex siliquis comprehendi, volunt siliquam minimum pondus esse, & post scrupulum ponunt drachmam, quam ex decem & octo siliquis constare volunt, hoc est, ex tribus scrupulis, post drachmam argenteum nummum, qui denarius apud Romanos vocabatur; hic ex quatuor scrupulis erat confectus: post hunc sequebatur uncia, quæ ex octo drachmis, sive sex denariis constabat; post unciam libra Italica, quæ ex undecim constabat unciis, hoc est, denariis septuaginta duobus. *Oliv.*

Q. Ælio Tuberoni.] Hic autem Tubero gener fuit Æmilii ejus Pauli, qui Persam regem vicit, & captum in triumphum duxit, ex eaque victoria hoc argentum habuit, nam cum socero suo militavit in eo bello, & ob ejus facta fiala argentea donatus est, & hoc primum fuit argentum in eorum domum translatum. Plinius vero in fine XXXIV. lib. Natural. Histor. dicit hunc Ælium duo habuisse pocula argentea. *Q.*, inquit, *Ælium Tuberonem cum legati Ætolorum in consulatu prandentem in fictilibus adiissent, missa ab his vasa argentea non accepisse, quin neque aliud habuisse argenti ad supremum vitæ diem, quam duo pocula, quæ L. Paulus socer ei ob virtutem, devicto Perseo rege, donasset.* Oliverius.

Genero suo.] Paulus Æmilius duas filias habuit, quarum alteram huic, alteram Catoni Marci Catonis maximi filio locavit.

Quinque.] Duo pondo fuisse ait Plinius, atque illa ad supremum vitæ diem retinuisse. *Colerus.*

Princeps civitatis.] Videlicet Paulus Æmilius.

Quin

cujus penates tam jejunos pecunia videbat: Quin ipse quoque adeo inops decessit, ut nisi fundus, quem unum reliquerat, venisset; uxor ejus dotem unde reciperet, non extitisset. Animi virorum & fœminarum vigebant in civitate: eorumque bonis, dignitatis æstimatio cunctis in rebus ponderabatur: Hæc imperia conciliabant, hæc jungebant affinitates: hæc in foro, hæc in curia, hæc intra privatos parietes plurimum poterant. Patriæ enim rem unusquisque, non suam augere properabat: pauperque in divite, quam dives in paupere imperio versari malebat. Atque huic tam præclaro proposito illa merces reddebatur, quod nihil eorum quæ virtuti debentur, emere pecunia licebat, inopiæque illustrium virorum publicè succurrebatur.

10. Itaque cum secundo Punico bello Cn. Scipio ex Hispania senatui scripsisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam virginem adultæ jam ætatis haberet, neque ei sine se dos expediri posset: senatus ne respubl bono duce careret, patris sibi partes desumpsit, consilioque uxoris, ac propinquorum Scipionis constituta dote, summam ejus ex ærario erogavit, ac puellam nuptum dedit. Dotis modus XI. millia æris fuit: In quo non solum humanitas Patrum conscriptorum, sed etiam habitus veterum patrimoniorum cognosci potest. Namque adeo fuerunt arcta, ut Tatia Cæsonis filia maximam dotem ad virum X. millia æris attulisse visa sit: & Megullia, quia cum quin-

Quin ipse, &c.] Contig. A.V. DXCIII.

Dotem.] Quam scilicet ad onera matrimonialia sustinenda ad maritum tulerat, & soluto matrimonio juxta leges Romanas repetiit. *Badius.*

In foro.] Judiciali.

In Curia.] Senatorum.

Virtuti debentur.] Ut sunt magistratus & honores.

Itaque, &c.] Contigit A.V. DXXXIX.

Adultæ jam ætatis.] Quæ jam nubilis esset.

Posset expediri.] Expedite assignari.

Ad virum decem millia.] Omittit recte *millia* liber Dan. Sic *Decies centena* apud Horatium & Juvenalem, id est, *decies centena millia.* Martialis:

Centena decies quæ tibi dedit dotis.

Quæ summa, ut ad hoc addam, maximam dotem apud Romanos faciebat. lege doctissimum Turnebum lib. XVIII. cap. 30. *Colerus.*

quinquaginta millibus æris mariti domum intravit, Dotatæ cognomen invenerit. Ideo senatus Fabricii Luscini, Scipionisque filias ab indotatis nuptiis liberalitate sua vindicavit: quoniam paternæ hæreditati præter opimam gloriam nihil erat quod acceptum referrent.

11. M. autem Scaurus quantulam à patre hæreditatem acceperit, in primo libro eorum, quos de vita sua scripsit, refert: Ait enim sibi decem sola mancipia, totumque censum quinque atque triginta millium nummûm relictum. In hac penuria ille futurus senatus princeps nutritus est spiritus.

Hæc igitur exempla respicere, his acquiescere solatiis debemus, qui parvulos census nostros nunquam querelis vacuos esse sinimus. Nullum aut admodum parvi ponderis argentum, paucos servos, septem jugera aridæ terræ, indigentia domi, publicè impensa funera, inopes dotum filias; sed egregios consulatus, mirificas dictaturas, innumerabiles

Qui cum quinquaginta.] Vulgo, *quingentis.* Magis placet numerus qui est in Winch. *Quia cum quinquaginta millibus.* Alter enim nimis amplus esset pro ejus sæculi paupertate. Nam modum dotis maximæ millia decem tunc fuisse dicit. *Pighius.*

Opimam gloriam.] Apulejus Apolog. Cn. Fabricius, Cn. Scipio, Manlius Curius, quorum filiæ ob paupertatem de publico dotibus donatæ ad maritos ierunt, portantes gloriam domesticam, pecuniam publicam. *Colerus.*

Quod acceptum referrent.] Quod ascriberent paternæ hæreditati.

Marcus autem Scaurus.] De hoc viro in capitulo de Fortitudine dictum est, exiguum à patre censum adeo recepit, ut per eum ad Senatoriam dignitatem non suffragante virtute pervenire non potuisset. Constat autem ter Senatus principem multis clarissimisque honoribus functum esse. *Olir.*

Quos de vita sua.] Hos libros ad Lucium Fufidium miserat, quos legendos censuit Cicero in Bruto. Tres fuisse idem scribit. Citat eosdem Plinius lib. XXXIII. cap. I. & Asconius. Hoc etiam moneo, locum Ciceronis corrigendum esse & tollendam voculam *acta.* Colerus.

Parvi ponderis argentum.] Sicut in Æliorum familia.

Paucos servos.] Sicut Fabricii, Papirii, Scauri.

Septem jugera.] Ut Quinctii & Reguli.

Aridæ terræ.] Utpote in Pupinia.

Indigentia domestica.] Ut Valerii Publicolæ, M. Menenii Agrippæ.

Publice impensa.] Hæc lectio à Pighio est. Mihi magis sincera est, quæ in libro Danielis & in duobus Pighianis: *Indigentia domesticæ impensæ funera.* Coler.

Inopes dotum filias.] Ut Marci Attilii Fabricii, Luscini, Scipionis.

Hisque

biles triumphos cernimus. Quid ergo mediam fortunam, quasi præcipuum generis humani malum, diuturnis conviciis laceramus? quæ ut non abundantibus, ita fidis uberibus Poplicolas, Æmilios, Fabricios, Curios, Scipiones, Scauros, hisque paria Robora virtutis aluit. Exurgamus potius animis, pecuniæque aspectu debilitatos spiritus pristini temporis memoria recreemus: Namque per Romuli casam, perque veteris Capitolii humilia tecta, & æternos Vestæ focos, fictilibus etiamnum vasis contentos juro; nullas divitias talium virorum paupertati posse præferri.

CAP. V.

DE VERECUNDIA.

1. *Populi Romani.*
2. *C. Terentii Varronis Cos.*
3. *C. Cicereji candidati.*
4. *L. Licinii Crassi candidati.*
5. *C. Pomp. Magni Proc.*
6. *C. Iulii Cæsaris Dictatoris.*

EXTERNORUM.

1. *Spurinæ Etrusci.*
2. *Legatorum Spartanorum.*

AQua tempestivus ad verecundiam transitus videtur. Hæc enim justissimis viris præcepit, ut privatas facultates negligerent, publicas quam amplissimas esse cuperent. Digna cui perinde atque cœlesti numini extruantur templa, aræque consecrentur: quia parens est omnis honesti

Hisque paria robora.] Horatius libro 1. Carm. od. 12.

Fabritiumque,
Hunc & incomptis Curium capillis
Utilem bello tulit, & Camillum
Sæva paupertas, & avitus apto
Cum lare fundus.

Colerus.

Pristini temporis memoria.] De veterum Romanorum paupertate multa Plinius, ex Varrone, ni fallor, cujus & illa De vita populi Romani libro 1. *Pecunia quæ erat parva ab ea paupertas dicta, cujus paupertatis testimonium est, &c.* Idem eodem libro, fortasse non longe post: *Quid inter hos Ioves intersit & eos qui ex marmore, ebore, auro nunc fiunt, potes animo advertere, & horum temporum divitias & illorum paupertates.* Col.

Veteris.] Cum nondum magnificentia & luxuria Romana se proderet. Alioqui, ut Justus Lipsius notat, fuit aliud vetus & novum. Illud in regione sexta Circi Flaminii à Numa constructum. Istud in regione octava fori Romani, à Tarquinio Prisco.

Vestæ focos.] Quis ignis colebatur sempiternus.

nesti consilii, tutela solennium officiorum, magistra innocentiæ, chara proximis, accepta alienis, omni loco, omni tempore favorabilem præ se ferens vultum.

1. Sed ut à laudibus ejus ad facta veniamus, à condita Urbe usque ad Africanum, & Ti. Longum Coss. promiscuus senatui & populo spectandorum ludorum locus erat: nunquam tamen quisquam ex plebe ante Patres conscriptos in theatro spectare sustinuit: Adeo circumspecta nostræ civitatis verecundia fuit. Quæ quidem certissimum sui documentum etiam illo die exhibuit, quo L. Flaminius extrema in parte theatri constitit, quia à M. Catone & L. Flacco censoribus senatu motus fuerat, consulatus jam honore defunctus, frater etiam Ti. Flaminii, Macedoniæ Philippique victoris: Omnes enim eum transire in locum dignitati suæ debitum coëgerunt.

2. Confregit rempublicam Terentius Varro Cannensis pugnæ temerario ingressu: idem delatam sibi ab universo

SEd, &c.] Contigit A. V. DLIX.

A condita urbe.] A principio urbis ad hos consules quingentos & octo fluxisse annos ferunt.

Promiscuus.] Confusus, sine dignitatis discrimine, plebeii patribus permixti spectabant. Primus autem, qui in spectandis ludis plebem à patribus separavit, fuit Scipio Africanus, qui post id factum popularem auram penitus amisit, ut supra diximus.

L. Flaminius.] Hic frater fuit T. Q. Flaminii, qui devicto Philippo rege Macedoniæ, omnes civitates Græciæ libertate donavit. Sed quia hic Lucius in exercitu ad gratiam scorti jusserat quendam securi percuti, Porcius Cato Censor eum Senatu amoverat, sicut supra lib. de Censoria nota diximus. *Oliv.*

Quia à, &c.] Contigit A. V. DCLXIX.

Confregit Rempublicam Terentius.] Dictum est in cap. de Neglecta Religione, Terentium Varronem lanii cujusdam fuisse filium, qui ad consulatum populari aura perductus illo calamitoso Annibalis tempore, cum ipso Annibale apud Cannas infelicissime dimicavit, Paulo Æmilio ejus collega dissuadente, atque etiam invito, qui magis non probare, quam non adjuvare ejus consilium poterat. Hic vero qui tantæ cladis author extiterat, cum paucis admodum fugit, cui Senatus populusque Romanus obviam processit, & gratias egit, quod de republica non desperasset, eidem dictaturam obtulit, quam, verecundia motus, recipere non sustinuit. Frontinus lib. IV. de Constantia: *Paulus*, inquit, *amisso ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo quo fugeret, superesse cladi, quanquam non per ipsum contractæ, noluit: sed in eo saxo, cui vulneratus acclinaverat, persedit, donec ab hostibus oppressus confoderetur.* Varro collega ejus vel majore constantia post eandem cladem vixit, gratiæque ei à Senatu & populo actæ sunt, quia non desperasset de republica, non autem vitæ cupi-

verso senatu & populo dictaturam recipere non sustinendo, pudore culpam maximæ cladis redemit. Effecitque ut clades Deorum iræ, modestia ipsius moribus imputaretur. Itaque titulo imaginis ejus speciosius non recepta dictatura, quam aliorum gesta adscribi potest.

3. Nos autem ad præclarius verecundiæ opus transgrediamur. Magna cum invidia fortuna Prætoriis comitiis Africani superioris filium Cn. Scipionem, & scribam Cicereium in campum deduxerat; utque nimis impotens sermone vulgi carpebatur, quod tanti viri sanguinem clientelamque comitiali certamine confuderat. Ceterum crimen ejus in suam laudem Cicereius convertit. Nam ut vidit omnibus se centuriis Scipioni anteferri, templo descendit, abjectaque candida toga competitoris sui suffragatorem agere cœpit; ut scilicet Præturam melius Africani memoriæ concederet, quàm sibi vendicaret. Nec minimum est verecundiæ precium: Scipio tunc honorem adeptus est, Cicereio tamen magis gratulati sunt.

4. Ac ne protinus comitiis abeamus, consulatum petens

cupiditate, sed reipubl. amore se superfuisse reliquo ætatis suæ tempore approbavit, & barbam capillumque submisit, & postea nunquam recubans cibum cœpit, honoribusque, cum ei deferrentur à pop., renuntiavit, dicens, felicioribus magistratibus reipublicæ opus esse. *Oliv.*

Titulo imaginis.] Imaginibus enim res gestæ adnotabantur.

Magna cum invidia.]Hoc exemplum supra memoratum est lib. III. cap. De his qui degenerarunt à parentibus. nam Cicereius cum prætoriis comitiis competitor esset Cn. Scipionis filii superioris Africani, omnibus suffragiis illi præponebatur. Hic ergo verecundia motus, se tanti viri filio præpositum, ex competitore suffragatorem se fecit. *Oliverius.*

Prætoriis comitiis.] Convocationibus populi ad creandum prætorem.

Scribam Cicereium.] Scriba fuerat patris Africani, ut supra Valerius lib. III. cap. 6. *Coler.*

Campum.] Martium, ubi comitia habebantur.

Impotens.] Insolens.

Templo descendit.] Ex loco Marti consecrato, id est, campo Martio, quod templum erat; nusquam enim cum populo agi licebat nisi in loco sacro, & omnis locus sacer templum dicitur. *Oliverius.*

Candida toga.] Qua scilicet competitores semper amiciebantur.

Cicereio tamen magis gratulati sunt.] Alii legunt, *Tamen Cicereio magistratu lati sunt.*

Ac ne protinus.] Hoc quoque exemplum Cicero in lib. de Orat. narrat: *Cum mos esset candidatorum, ambire populum,*

tens L. Craſſus, cum omnium candidatorum more circum forum ſupplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id præſente Q. Scævola graviſſimo & ſapientiſſimo viro ſocero ſuo faceret. Itaque rogabat eum ut à ſe, dum ineptæ rei deſerviret, diſcederet: majorem verecundiam dignitatis ejus, quam candidæ togæ ſuæ reſpectum agens.

5. Pompejus autem Magnus Pharſalica acie victus, à Cæſare, cum poſtero die Lariſſam intraret, oppidique illius univerſus populus obviam ei proceſſiſſet: Ite, inquit, & iſtud officium præſtate victori. Dicerem, non dignus qui vinceretur, niſi à Cæſare ſuperatus eſſet: certe modeſtus in calamitate. Nam quia dignitate ſua uti jam non poterat, uſus eſt verecundia.

6. Quam præcipuam in C. quoque Cæſare fuiſſe, & ſæpenumero apparuit, & ultimus ejus dies ſignificavit. Compluribus enim parricidarum violatus mucronibus, inter ipſum illud tempus, quo divinus ſpiritus mortali diſcernebatur à corpore, ne tribus quidem & viginti vulneribus, quin verecundiæ obſequeretur, abſterreri potuit: Siquidem utraque togam manu demiſit, ut inferiori parte cor-

pulum, hoc eſt, unumquemque eorum, qui ſuffragia dabant, manibus prehenſare, atque orare, ut ſuum ſibi ſuffragium præſtarent, quod profecto ineptum & indignum videbatur, & erat, ut viri patricii cogerentur ſe ſubjicere plebeiis. Oliv.

Q. Scævola.] Hic Scævola filius fuit P. Scævolæ Juriſperiti, & ab hoc dicitur Cicero quam habebat juris civilis ſcientiam, quantacunque foret, accepiſſe. *Idem.*

Pharſalica acie,] In campis Philippicis, juxta Pharſaliam urbem Theſſaliæ.

Lariſſam.] Theſſaliæ civitatem ſe contulit, quo Corneliam uxorem ſuam tantiſper miſerat, dum videretur exitus belli. Lucanus:

Sed quid opus victo populis aut urbibus, inquit,
Victori præſtate fidem. ——
Oliver.

Lariſſam intraret.] Dion lib. XLII. non intraſſe, & Plutarchus in vita hoc Mitylene dixiſſe refert. *Corrad.*

Quo divinus ſpiritus mortali diſcernebatur à corpore.] Vulgo, *ſecernebatur.* Lib. vett. omnes, *diſcernebatur*, habent. Et recte. Nam proprie *diſcernere* ſignificat ſeparare & dividere. Unde diſcerniculum, acus qua capilli mulierum ante frontem diſcernuntur, Varrone ac Nonio Marcello auctoribus. *Pigh.*

Ut inferiori parte.] Suetonius: *Cæſar,* inquit, *ubi animadvertit ſe undique ſtrictim pugionibus peti, toga caput obvolvit, ſimul ſiniſtra manu ſinum ad ima crura deduxit, quo honeſtius caderet, etiam inferiore corporis parte velata.* Oliv.

Civi-

corporis tecta collaberetur. In hunc modum non homines expirant, sed Dii immortales sedes suas repetunt.

EXTERNA.

1. Quod sequitur, externis adnectam, quia ante gestum est quam Etruriæ civitas daretur. Excellentis in ea regione pulchritudinis adolescens nomine Spurina; cum mira specie complurium fœminarum illustrium sollicitaret oculos, ideoque viris ac parentibus earum se suspectum esse sentiret; oris decorem vulneribus confudit, deformitatemque sanctitatis suæ fidem quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluit.

2. Athenis quidam ultimæ senectutis, cum spectatum ludos in theatrum venisset, eumque nemo è civibus sessum reciperet; ad Lacedæmoniorum legatos forte pervenit. Qui hominis ætate moti, canos ejus & annos assurgendi officio venerati sunt, sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt. Quod ubi fieri populus aspexit, maximo plausu alienæ urbis verecundiam comprobavit. Ferunt tunc unum è Lacedæmoniis dixisse, Ergò Athenienses quid sit rectum, sciunt, sed id facere negligunt.

CAP. VI.

DE AMORE CONJUGALI.

CVIVS EXEMPLA ROM. SVNT.

1. *Ti. Gracchus major.*
2. *C. Plautius Numida.*
3. *M. Plautius.*
4. *Iulia C. F. Cn. Magni.*
5. *Porcia, M. F. M. Bruti.*

EXTERNA.

1. *Artemisia Mausoli regis.*
2. *Hipsicratea Mithridatis regis.*
3. *Lacenæ Minyarum.*

A Placido, & leni affectu, ad æque honestum, verum aliquanto ardentiorem & concitatiorem pergam: legitimique amoris, quasi quasdam imagines, non sine maxima

Civitas daretur.] Antequam cives Romani fierent Hetrusci: nam constat Hetruriæ datam aliquando fuisse civitatem.

Athenis.] Vide Ciceronem in Catone Majore.

xima veneratione contemplandas lectoris oculis subjiciam; valenter inter conjuges stabilitæ fidei opera percurrens, ardua imitatu, ceterum cognosci utilia. Quia excellentissima animadvertenti, ne mediocria quidem præstare, rubori oportet esse.

1. Ti. Gracchus anguibus domi suæ mare ac fœmina apprehensis, certior factus ab aruspice, mare dimisso, uxori ejus; fœmina, ipsi celerem obitum instare: salutarem conjugi potius, quam sibi partem augurii secutus, marem necari, fœminam dimitti jussit: sustinuitque in conspectu suo seipsum interitu serpentis occidi. Itaque Corneliam nescio utrum fœliciorem dixerim, quod talem virum habuerit, an miseriorem, quod amiserit. O te Thessaliæ rex Admete crudelis, & diri facti crimine sub magno judice damnatum! qui conjugis tuæ fata pro tuis permutari passus es, eaque, ne tu extinguereris, voluntario obitu consum-

Quia excellentissima.] Vere, inquam, est ardua, quia quæ in aliis magna & solemnia recognoscit, erubescit, si ipse mediocria non præstet.

Tiberius Gracchus.] Plinius lib. VII. *Gracchorum*, inquit, *pater anguibus comprehensis in domo, cum responderetur ipsum victurum alterius sexu interempto, immo vero, inquit, meum necate. Cornelia enim juvenis est, & parere adhuc potest. Hoc erat uxori, patriæ, & reipublicæ consulere: idque mox consecutum est.* Oliverius.

Occidi.] Non quod cum illo statim extinctus sit, sed quod paulo post se moriturum ex augure didicerat.

Corneliam.] Hanc, ut supra diximus in cap. de Reconciliatis, Gracchus post factam ad sacras mensas reconciliationem accepit uxorem.

O te Thessaliæ rex Admete.] Admetus rex Thessaliæ gravi morbo implicitus per legatos Apollinem de salute consuluit. Apollo respondit ita eum vivere posse, si quempiam inveniret, qui vellet pro eo fata subire. Tentatis igitur omnibus propinquis, amicis, clientibus, & ipsis denique servis, sola uxor inventa est, quæ pro eo mori voluerit. Reprehendit autem, & quodammodo detestatur eum Valerius, quod fidelissimæ uxori superstes esse voluerit. Fuit hæc Alcestis nomine Peliæ Thessaliæ regis filia ex Anaxibia, fœmina quidem formosissima, ex qua natus est Eumelus Admeti filius, qui ad Trojam cum aliis Græcorum ducibus veniens, XI. præfuit navibus. Hæc usque adeo virum amavit, ut voluntariam pro illo mortem suscipere non recusaverit. De quo Seneca in Medea:

Conjugis fatum redimens Pheræi
Vxor impendit animam marito.

Ovidius lib. III. de Ponto de uxore sua dixit:

Si mea mors redimenda foret, quod abominor esse;
Admeti conjunx, quam sequereris, erat.

Hanc Plato dicit in Symposio propter hoc factum meruisse à Diis immortalibus, ut ab inferis revocaretur ad superos. *Oliv.*

Fœmi-

ſumpta, lucem intueri potuiſti. Et certe prius parentum indulgentiam tentaveras, fœmineo animo impar inventus.

2. Vilior Graccho iniquæ fortunæ victima, quamvis ſenatorii vir ordinis C. Plautius Numida, ſed in conſimili amore, par exemplum. Morte enim uxoris audita, doloris impotens, pectus ſuum gladio percuſſit. Interventu deinde domeſticorum inceptum exequi prohibitus, colligatuſque; ut primum occaſio data eſt ſciſſis faſciis, & vulnere divulſo, conſtanti dextera ſpiritum luctus acerbitate permiſtum, ex ipſis præcordiis & viſceribus hauſit. Tam violenta morte teſtatus, quantum maritalis flammæ illo pectore clauſum habuiſſet.

3. Ejuſdem ut nominis, ita amoris quoque M. Plautius. Nam cum imperio ſenatus claſſem ſociorum ſexaginta navium in Aſiam reduceret, Tarentumque appuliſſet, atque ibi uxor ejus Oreſtilla, quæ illuc eum proſecuta fuerat, morbo preſſa deceſſiſſet; funerata ea, atque in rogum impoſita, inter officium ungendi, & oſculandi, ſtricto ferro incubuit. Quem amici, ſicut erat, togatum & calceatum corpori conjugis junxerunt: ac deinde ſubjectis facibus,

Fœmineo animo impar.] Uxoris tuæ, quæ pro te mori voluit, cum tu pro parentum ſalute, quos pro te mori ſollicitaveras, nec pro tua neceſſitate, quia ſemel moriendum erat, mori velles. *Badius.*

Colligatuſque.] Habens vulnus, quod ſibi in pectore fecerat, ab illis ligatum.

Faſciis.] Panniculis, linteis, quibus vulnus ligatum erat.

Ejuſdem ut nominis.] Hoc contigit confecto jam bello Macedonico, in quo Rom. Aſiæ populorum armis & opera fuerant uſi: debellata ergo provincia, & peractis rebus omnibus cum ad ſocios remitterentur, claſſi ei & legatione præfecerunt C. Plautium Senatorium virum, & in republica non obſcurum. *Oliv.*

Rogum.] Rogum acceperimus non pro incenſa pyra, ſed parata incendi.

Vngendi.] Apud majores & cadavera pretioſis quibuſdam unguentis deliniebantur; & in rogis multa ſimul aromata cum cadaveribus cremabantur. Unde legitur de Sylla tantam multitudinem aromatum in ejus rogo conſumptam, ut imago ejus his unguentis effigiem quandam contraxerit. Virgilius in ſexto de Miſeno:

— *Corpuſque lavant frigentis & ungunt.* Oliv.

Quorum ibi factum ſepulchrum, Tarenti etiamnum conſpicitur.] Vox *Tarenti*, à gloſſula eſt. dele. Nam de urbe ea ante ſtatim ſermo, & nunc addit, *ibi*. Lipſ.

bus, utrumque una cremaverunt. Quorum ibi factum sepulchrum Tarenti etiamnum conspicitur, quod vocatur ΤΩΝ ΦΙΛΟΥΝΤΩΝ. Nec dubito, quin, si quis modo extinctis sensus inest, Plautius, & Orestilla, fati consortione gestientes vultus tenebris intulerint: Sane ubi idem & maximus & honestissimus amor est, aliquanto præstat morte jungi, quam vita distrahi.

4. Consimilis affectus Juliæ C. Cæsaris filiæ annotatus est. Quæ cum ædilitiis comitiis Pompeji Magni conjugis sui vestem cruore respersam è campo domum relatam vidisset; territa metu ne qua ei vis esset allata, exanimis concidit, partumque, quem utero conceptum habebat, subita animi consternatione & gravi dolore corporis ejicere coacta est. Atque ita expiravit, magno quidem cum totius terrarum orbis detrimento: cujus tranquillitas tot civilium bellorum truculentissimo furore perturbata non esset, si Cæsaris & Pompeji concordia communis sanguinis vinculo constricta mansisset.

5. Tuos quoque castissimos ignes Portia, M. Catonis filia, cuncta secula debita admiratione prosequentur: Quæ cum apud Philippos victum & interemptum virum tuum

Consimilis, &c.] Contigit A. V. DCXCIX.

Ædilitiis comitiis.] Quibus creabantur ædiles.

Pompeii Magni.] Plutarchus in vita Pompeii sic tradit: *Comitiis ædilitiis cum manus quidam conseruissent, & circa Pompejum multi cecidissent, cruore cæsorum perfusus, vestes mutavit, & cum multus servorum tumultus ad ædes ejus fieret, inter ferendum vestes puella prægnans visa cruenta toga concidit, nec multo post abortivum enixa, periit.* Oliv.

E campo.] Martio, ubi comitia habebantur.

Orbis detrimento.] Quia post hujus mortem secuta bella civilia inter Cæsarem & Pompejum, quæ totum terrarum orbem gravi clade concusserunt.

Communis sanguinis vinculo.] Scilicet *affinitate*: quia, si vixisset Julia, potuit Pompejum cum socero patre suo in perpetua concordia tenere.

Tuos, &c.] Contigit A. V. DCCXI.

Portia.] Hæc, ut in capitulo de Fortitudine diximus, cognito viri consilio, quod de interficiendo Cæsare cum Cassio ceperat, priusquam tantum facinus aggrederetur Brutus, experiri voluit, nunquid posset fortiter mori, si res marito infeliciter cessisset, & accepta novacula, simulans ungues velle præcidere, manum sibi non leviter sauciavit. *Oliv.*

Apud Philippos.] Sc. campos, videlicet in Thessalia victum ab Antonio & Augusto.

Virum

tuum Brutum cognoſceres, quia ferrum non dabatur, ardentes ore carbones haurire non dubitâſti, muliebri ſpiritu virilem patris exitum imitata. Sed neſcio an hoc fortius, quod ille uſitato, tu novo genere mortis abſumta es.

EXTERNA.

1. Sunt & alienigeni amores juſti, obſcuritate ignorantiæ non obruti. è quibus paucos attigiſſe ſatis erit. Gentis Cariæ regina Artemiſia virum ſuum Mauſolum fato abſumptum quantopere deſiderarit, leve eſt, poſt conquiſitorum omnis generis honorum, monimentique uſque ad ſeptem miracula provecti, magnificentiam, argumentari. Quid

Virum tuum Brutum cognoſceres.] M. Brutus, ut quidam volunt Serviliæ Catonis ſororis filius, Porciam Catonis, defuncto priore marito, duxit uxorem.

Sunt & alienigeni.] Tranſit ad externa, quorum primum eſt Artemiſiæ reginæ filiæ Ligdami Halicarnaſſei, & uxoris Mauſoli regis Cariæ, quæ virum amaſſe fertur ſupra omnes amorum fabulas, ultraque affectionis humanæ fidem. Mauſolus autem fuit, ut Cicero refert, rex terræ Cariæ, ut quidam Hiſtoriarum Græcarum Scriptores, provinciæ Græciæ præfectus, quem Græci σατράπην vocant. Is Mauſolus ubi fato perfunctus eſt, inter lamenta & manus uxoris funere magnifico ſepultus eſt, Artemiſia luctu, & deſiderio mariti flagrans, oſſa cineremque ejus mixta odoribus contuſa, in pulveris ſpecie aquæ imbibit, editque. Multa alia violenti amoris indicia feciſſe dicitur. Molita quoque eſt ingenti impetu opus conſervandæ mariti memoriæ ſepulcrum illud memoratiſſimum, dignatumque numerari inter ſeptem omnium terrarum miracula. Id monumentum Artemiſia cum Diis manibus ſacris Mauſoli dicaret, Agona, id eſt, certamen laudibus ejus dicundis fecit, poſuitque præmia pecuniæ aliarumque rerum bonarum ampliſſima. Ad eas laudes decantandas veniſſe dicuntur Theopompus, Theodotes, & Naucrates, & ut quidam volunt, Iſocrates. Hujus autem certaminis victorem Theopompum fuiſſe tradunt. Fuit Iſocratis diſcipulus. Cicero Tuſc. lib. III. *Et Artemiſia*, inquit, *illa Mauſoli Cariæ regis uxor, quæ nobile illud Halicarnaſſi fecit ſepulchrum, quoad vixit ſemper vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit.* Huic erat illius opinio quotidie recens, quæ tum denique appellabatur recens, cum vetuſtate exaruit. *Oliv.*

Artemiſia.] Hecatomnus Cariæ rex tres habuit filios, Mauſolum, Hidrieum & Pyxodarum, & filias duas, è quibus Artemiſia grandior Mauſolo ex fratribus grandiori nupſit; ſecundo vero Hidrieo altera ſoror data eſt, nomine Ada. Mauſolus itaque regnavit, quo mortuo uxor imperium habuit, quæ illi ſepulchrum conſtruxit. Artemiſia tabe conſumpta propter luctum, quem ex viro ſuo ſuſceperat. Hæc Strabo, qui non convenit cum Herodoto de Artemiſia, nam Herodotus libro Hiſt. VII. dicit Artemiſiam Ligdami Halicarnaſſei, non Hecatomni Cariæ regis filiam fuiſſe. *Idem.*

Ad ſeptem miracula provecti.] Plinius libro XXXVI. Nat. Hiſt. hoc inter ſeptem mundi miracula connumerari dicit,

Quid enim aut eos colligas, aut de illo inclyto tumulo loquare, cum ipsa Mausoli vivum ac spirans sepulchrum fieri concupierit, eorum testimonio, qui illam extincti ossa potione aspersa bibisse tradunt?

Hipsicratea quoque regina Mithridatem conjugem suum effusis charitatis habenis amavit: propter quem præcipuum formæ suæ decorem in habitum virilem convertere voluptatis loco habuit: Tonsis enim capillis equo se & armis assuefecit, quo facilius laboribus & periculis ejus in-

cit, sepulcrumque factum fuisse à quatuor præstantissimis artificibus, Scopa, Bryaxi, Timotheo, & Leochare: patere ab Austro & Septentrione sexagenos ternos pedes, brevius à frontibus, toto circuitu pedes quadringentos undecim, attolli in altitudinem XXV. cubitis, cingi columnis XXXVI. ab oriente celasse Scopam à Septentrione Bryaxin, à Meridie Timotheum, ab occasu Leocharem, & subjungit Artemisiam reginam tanti operis auctorem opere nondum absoluto periisse. Sculptores tamen inde non recessisse, nisi perfecto opere: quod suæ gloriæ, & ipsorum arti perpetuum monumentum fore viderent. Cujus rei multi meminere Scriptores atque Poëtæ. *Oliverius.*

Bibisse tradunt.] Tradidit Theopompus, ex quo fortasse sumsit Agellius & alii. Suidas ex eodem scribit φθισιν demum mortuam. Idem affirmat Strabo lib. XIV. *Coler.*

Mithridatem.] Mithridates Ponti & Bithyniæ rex inclytus fuit, de quo Plinius lib. XXV Nat. Hist. sic tradit: *Mithridates maximus sua ætate regum, quem debellavit Pompejus, omnium ante se genitorum diligentissimus vitæ fuisse argumentis præterquam fama intelligitur. Uni ei excogitatum quotidie venenum bibere præsumptis remediis, ut consuetudine ipsa innoxium fieret.* de cujus memoria paulo infra sic inquit, *istum solum mortalium Mithridatem, XXII. linguis locutum certum est, nec de subjectis gentibus ullum hominem per interpretem appellatum ab eo annis LVI. quibus regnavit.* Quod & Gell. & Solin. affirmavit, qui, quod majus est, unumquemque suo nomine ex tot millibus appellare solitum fuisse dicunt, perinde lingua & oratione uniuscujusq; non minus scite, quam si gentilis ejus fuisset locutum fuisse. De cujus morte varia tradunt auctores: nam alii dicunt victum à Pompejo, quum sibi mortem inferre decrevisset, violentissima venena sumpsisse, denique se gladio transfixisse. Autor de Viris illustribus dicit illum venenum assumpsisse, quo tarde agente, percussorem Gallum atroci vultu territum revocasse, & in cædem suam manum trepidantis adjuvisse. Alii vero acutissimo veneno extinctum fuisse asserunt, quorum opinionem Lucanus secutus est lib. I. quum dixit:

Post Cilicasque vagos, & lapsi Pontica regis
Prælia barbarico vix consummata veneno.

Oliverius.

Conjugem suum.] Sunt qui dicant non Mithridatis uxorem fuisse, sed concubinam, cujus sententiæ Plutarchus in vita Pompeji.

Effusis charitatis habenis.] Late extensis. Sicut equus effusis habenis late excurrit.

Quin

interesset. Quinetiam victum à Cn. Pompejo per efferatas gentes fugientem, animò pariter & corpore infatigabili secuta est: Cujus tanta fides asperarum atque difficilium rerum Mithridati maximum solatium, & jucundissimum lenimentum fuit: cum domo enim & penatibus vagari se credidit, uxore simul exulante.

2. Verum quid Asiam, quid barbariæ immensas solitudines, quid latebras Pontici sinus scrutor? cum splendidissimum totius Græciæ decus Lacedæmon, præcipuum uxoriæ fidei specimen nostris ostentet oculis, plurimis & maximis patriæ suæ laudibus admiratione facti comparandum.

3. Minyæ, quorum origo ex inclyto sociorum Jasonis numero Lemniorum in insula concepta, per aliquot seculorum vices stabili in sede manserat, à Pelasgis expulsi armis, alienæ opis indigi, excelsa Taygetorum montium juga supplices occupaverant. Quos Spartana civitas recepit respectu Tyndaridarum. Namque in illo nobilis famæ navigio destinatum sideribus par fratrum fulserat: deductosque inde, legibus commodisque suis immiscuit. Sed hoc tantum beneficium in injuriam bene meritæ urbis, regnum affectantes, verterunt. Igitur publicæ custodiæ inclusi, capitali servabantur supplicio: Quod cum vetere instituto Lacedæmoniorum nocturno tempore passuri essent, conjuges eorum illustris ibi sanguinis, velut allocuturæ perituros viros, impetrato à custodibus aditu, carcerem

Quin etiam, &c.] Contigit A.V. DCXXCVII.

Totius.] Nam Lacedæmonii aliquando Græcorum principes fuerunt subactis Atheniensibus.

Vxoriæ fidei specimen.] Cleombroti uxorem intelligere videtur, de qua Plutarchus in Agide. *Corradus.*

Minyæ.] Herodotus libro IV. Sed Plutarchus de Claris Mul. Tyrrhenas vocat. *Corradus. Minyæ quorum orig.*] Minyæ populi Thessaliæ una cum Jasone & cæteris Argonautis ad insulam Colchos navigarunt ad aureum vellus rapiendum. Unde Ovid. l. XI. Metam.

Iamque fretum Minyæ Pagasæa puppe secabant. Oliv.

Insula concepta.] Ibi enim Argonautæ benigne excepti fuere ab Hypsiphyle regina Lemni.

Taygetorum mont.] Montes sunt Laconiæ inter Lacedæmona & mare positi.

Deserta

rem intraverunt; commutataque veste per simulationem doloris, velatis capitibus eos abire passæ sunt. Hoc loco quid aliud adjecerim, quam dignas fuisse, quibus Minyæ nuberent?

CAP. VII.
DE AMICITIÆ VINCULO.

QVO IVNCTI ROMANI.
1. *Ti. Sempronius Gracchus cum C. Blosio.*
2. *Sempron. Gracchus cum Pomponio & Lætorio.*
3. *L. Rheginus cum Q. Servilio Cæpione.*
4. *T. Volumnius cum M. Lucullo.*
5. *L. Petronius cum P. Cælio.*
6. *Ser. Terentius cum D. Bruto.*
7. *C. Lælius cum Scipione, & M. Agrippa cum Augusto.*

EXTERNI.
1. *Damon cum Pythia.*
2. *Alexander Magnus cum Ephestione.*

CONtemplemur nunc amicitiæ vinculum, potens & prævalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius. Hoc etiam certius & exploratius, quod illud nascendi sors, fortuitum opus; hoc uniuscujusque solido judicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius est sine reprehensione propinquum avertere, quam amicum: quia altera diremptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subjecta est. Cum enim deserta sit futura vita hominis nullius amicitiæ cincta præsidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet: semel autem recte apprehensum sperni non convenit. Sinceræ verò fidei amici præcipue in adversis rebus cognoscuntur: in quibus quicquid præstatur, totum à constanti benevolentia proficiscitur. Felicitatis cultus, majore ex parte adulationi, quàm charitati erogatus, certe suspectus est: perinde ac si plus semper petat, quam impendat. Accedit huc, quod infractæ fortunæ

Deserta futuræ.] Quæstio erat apud veteres, an amicitia natura an ab imbecillitate humana orta esset, & pro natura quidem Cicero præclare disputat in Lælio. *Coler.*

Infractæ fortunæ.] Pro *valde fractæ fortunæ.* Nam *in* auget hoc loco. Virgilius:

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.

Huma-

fortunæ homines, magis amicorum studia desiderant, vel præsidii, vel solatii gratia. Nam læta quidem, & prospera negotia, utpote cum divina suffragatione foveantur, humana minus indigent. Tenacius igitur eorum nomina posteritatis memoria apprehendit, qui adversos amicorum casus non deseruerunt; quam qui prosperum vitæ cursum comitati sunt. Nemo de Sardanapali familiaribus loquitur. Orestes Pylade pene amico, quàm Agamemnone patre notior est. Siquidem illorum amicitia in consortione deliciarum & luxuriæ contabuit: horum, duræ atque asperæ conditionis solatium, ipsarum miseriarum experimento enituit. Sed quid externa attingo, cum domesticis prius liceat uti?

1. Ini-

Humana.] Scilicet suffragatione.

Sardanapali.] Sardanapalus rex ultimus Assyriorum fuit, muliere corruptior, ad quem videndum, quod nemini concedebatur, cum præfectus ejus Arbactus nomine, quem Medis præposuerat, magna ambitione ut intromitteretur ægre obtinuisset, invenit eum inter scortorum gregem purpuram colo nentem, & muliebri habitu cum mollitie corporis & oculorum lascivia omnes fœminas antecedentem, & pensa inter virgines partientem. Quibus visis, indignatus tali fœminæ tantos viros esse subjectos, tractantique lanam ferrum & arma habentes parere, progressus ad socios, quid viderit refert; negat se ei parere posse, qui se fœminam malit esse quam virum. Fit igitur conjuratio, bellum Sardanapalo infertur; quo ille audito, non, ut vir, regnum defensurus, sed metu mortis, ut mulieres solent, primo latebras circumspicit, mox deinde cum paucis, & incompositis in bellum progreditur. Victus in regiam se recepit, ubi extructa incensaque pyra, & se, & divitias suas præcipitavit in ignem, hoc solum imitatus virum. Sed antequam moreretur, jussit (teste Cicerone lib. v. Tusculanar.) verba hæc busto suo inscribi:

Hæc habui, quæ edi, quæque exsaturata libido

Hausit: at illa jacent multa & præclara relicta. Oliv.

Orestes Pylade.] Pylades & Orestes inter admodum pauca verorum amicorum paria connumerantur. Qui, ut à Pacuvio introducuntur, cum in Tauricam regionem venissent deponendi furoris gratia, quo post cæsam matrem vexabatur Orestes, & à rege comprehensi essent, quod simulachrum Palladis inde auferre voluissent, idque culpa Orestis foret, quod cum sorore Iphigenia convenerat de furto, capitisque damnatus esset, tanto se invicem amore tuebantur, ut cum rex vellet Orestem interficere, nec uter eorum esset, sciret, Pylades se Orestem esse asseverarer, ut pro Oreste interficeretur, nec minus Orestes se profitebatur Orestem. De his ergo nulla ætas conticescet. Tullius in Lælio: *Cum ignorante utere esset Orestes, Pylades se Orestem esse diceret, ut pro illo necaretur, Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret, stantes plaudebant in re ficta.* Oliv.

Patre notior est.] Qui ipsum in adversis non deseruit, sed furentem in Tau-

1. Inimicus patriæ fuiſſe Ti. Gracchus exiſtimatus eſt; nec immerito, quia potentiam ſuam ſaluti ejus prætulerat. Quam conſtantis tamen fidei amicum etiam in hoc tam pravo propoſito C. Bloſium Cumanum habuerit, operæ pretium eſt cognoſcere. Hoſtis judicatus ultimo ſupplicio affectus, ſepulturæ honore ſpoliatus, benevolentia tamen ejus non caruit. Nam cum ſenatus Rupilio, & Lænati conſulibus mandâſſet, ut in eos qui cum Gracchio conſenſerant, more majorum animadverterent; & ad Lælium, cujus conſilio præcipue conſules utebantur, pro ſe Bloſius deprecatum veniſſet, familiaritatiſque excuſatione uteretur, atque is dixiſſet, Quid ſi te Gracchus templo Jovis Opt. Max. faces ſubdere juſſiſſet; obſecuturuſne voluntati illius, propter iſtam quam jactas familiaritatem, fuiſſes? Nunquam iſtud, inquit, Gracchus imperâſſet, Satis, imo etiam nimium: totius namque ſenatus conſenſu damnatos mores defendere auſus eſt. Verum quod ſequitur, multo audacius, multoque periculoſius: compreſſus enim perſeveranti interrogatione Lælii, in eodem conſtantiæ gradu ſtetit: ſeque etiam hoc, ſi modo Gracchus annuiſſet, facturum reſpondit. Quis illum ſceleratum putâſſet fuiſſe, ſi tacuiſſet? Quis non etiam ſapientem, ſi pro neceſſitate tem-

Tauricam uſque regionem proſecutus eſt.

Inimicus patriæ.] Sæpius dictum eſt, duos Gracchos, Tiberium & Caium, fratres, ob graviſſimas ſeditiones, quas in populo ſuis legibus excitabant, hoſtes à Senatu fuiſſe judicatos, & utrumque à nobilitate cæſum, alterum à Naſica, alterum ab Opimio. Quo tandem cæſo, Bloſius ad Ariſtonicum regem confugit. Profligatis deinde rebus Ariſtonici, mortem ſibi conſcivit: Unde Cicero: *Itaque hac amentia quæſtione nova perterritus in Aſiam profugit, & ad hoſtes ſe contulit, ubi pœnas reipublicæ graves juſtaſque perſolvit.* Oliv. Contigit A. V. DCXXI.

C. Bloſius.] Cicero vocat *C. Bloßium.* Emendo abſque ulla hæſitatione: *C. Bloßius Campanus*, non, *Cumanus.* Pro me eſt Cicero in Rulliana: *Hunc Capuæ Campano ſupercilio ac regio ſpiritu cum videremus, Magios, Cloßios mihi videbat illos videre ac Iubellios.* ſane Bloſſii ſpiritus vel ex hoc exemplo non vulgaris. *Coler.*

Cumanum.] A Cumis, civitate Campaniæ, juxta Baias. Dicimus *Cumanus*, & *Cumeus*. Virgilius:

Vltima Cumei venit jam carminis ætas.

Rupilio, & Lænati.] Sulpitio videtur legendum hic & in Lælio. A Naſica interrogatum ſcribit Plutarchus in Gracchis. *Corrad.*

Læto-

temporis locutus esset? At Blosius nec silentio honesto, nec prudenti sermone salutem suam, ne qua ex parte infelicis amicitiæ memoriam desereret, tueri voluit.

2. In eadem domo æquè robusta constantis amicitiæ exempla oboriuntur. Prostratis enim jam & perditis C. Gracchi consiliis, rebusque, cum tota ejus conspiratio latè quæreretur; desertum omni auxilio, duo tantum amici, Pomponius & Lætorius, ab infestis & undique ruentibus telis, oppositu corporum suorum texerunt: Quorum Pomponius, quo is facilius evaderet, concitatum sequentium agmen in porta Trigemina aliquandiu acerrima pugna inhibuit: nec vivus pelli potuit, sed multis confectus vulneribus, transitum eis super cadaver suum (credo etiam post fata invitus) dedit. Lætorius autem in ponte Sublicio constitit, & eum, donec Gracchus transiret, ardore spiritus sui sepsit: ac vi jam multitudinis obrutus, converso in se gladio, celeri saltu profundum Tiberis petiit: quamque in eo ponte charitatem toti patriæ Horatius Cocles exhibuerat, unius amicitiæ adjecta voluntaria morte, præstitit. Quam bonos Gracchi, si aut patris aut materni avi sectam vitæ ingredi voluissent, habere milites potuerant! Quo enim impetu, qua perseverantia animi Blosius, & Pomponius, & Lætorius trophæa ac triumphos eorum adjuvissent, furiosi conatus tam strenui comites! sinistris quidem auspiciis amicitiæ conditionem secuti: sed quo miseriora, hoc certiora fideliter cultæ nobilitatis exempla.

3. L. autem Rheginus, si ad debitam publico ministerio

Lætorius.] Lycinium vocat Plutarchus.

Trigemina porta.] Dicta, per quam tergemini fratres Horatii exierunt contra Curiatios, de summa imperii certaturi, ut inter imperatores convenerat.

Ponte sublicio.] Vide supra.

Horatius Cocles.] Qui Porsenæ regis exercitum tam diu solus sustinuit in ponte, donec à tergo fractus pons, præclususque hostibus aditus fuit, ut in cap. de Fortitudine diximus. *Oliv.*

Adjecta voluntaria morte.] Cum Cocles salvus enataverit.

Materni avi.] Scipionis superioris, cujus Cornelia mater Gracchorum erat filia.

Sinistris quidem auspiciis.] Infaustis inceptis, quia malum sortita sunt finem.

Lucius autem Rheginus.] C. Manlius

rio ſinceritatem exigatur, poſteritatis convitio lacerandus: ſi amicitiæ fido pignore æſtimetur, in optimo laudabilis conſcientiæ portu relinquendus eſt. Trib. enim plebis Cæpionem in carcerem conjectum, quod illius culpa exercitus noſter à Cimbris & Teutonis videbatur deletus, veteris arctæque amicitiæ memor publica cuſtodia liberavit: nec eatenus amicum egiſſe contentus, etiam fugæ ejus comes acceſſit. Pro, magnum & inexuperabile tuum numen Amicitia! cum ex altera parte reſpublica manum injiceret, ex altera tua illum dextera traheret: & illa ut ſacroſanctus eſſe vellet, exigeret, tu exilium indiceres. Adeo blando uteris imperio, quod is ſupplicium honori prætulerit.

4. Admirabile hoc opus tuum; ſed quod ſequitur, aliquanto laudabilius. Recognoſce enim quouſque T. Volumnii conſtantem erga amicum ſuum charitatem ſine ulla reipublicæ injuria evexeris? qui ortus equeſtri loco, cum M. Lucullum familiariter coluiſſet, eumque M. Antonius, quia Bruti & Caſſii partes ſecutus fuerat, interemiſſet: in magna fugiendi licentia, exanimi amico adhæſit:

& Q. Servius Cæpio, proconſules adverſus Gallos, Cimbros, Senones & Teutones miſſi, prœlio victi, & binis caſtris exuti ſunt, militum millia LXXX. cæſa: juxta acta Cæpionis, cujus temeritate clades accepta fuerat, damnati, & eorum bona publicata ſunt. Hic autem Fabio ſucceſſerat, qui rebus in Hiſpania proſpere geſtis labem impoſuerat, pace cum Viriato fugitivorum duce æquis conditionibus facta, qui deinde Viriatus à proditoribus hujus Servilii Cæpionis conſilio interfectus eſt, ab exercitu ſuo multum deploratus, ac nobiliter ſepultus, vir duxque magnus, & per tres & viginti annos, quibus cum Romanis bella tractavit, frequenter ſuperior. Hunc igitur Cæpionem in vincula conjectum L. Rheginus vi amoris impulſus cuſtodia liberavit, & fugæ illi ſe comitem dedit. *Oliv.* Contigit A. V. DCLVIII.

Cimbris & Teutonis.] Adverſus Gallos male pugnatum dixit Salluſtius in fine belli Jugurthini. alii autem, ut Oroſius & Eutropius volunt, Manlium & Cæpionem à Cimbris, Teutonis, Tigurinis & Ambronibus victos fuiſſe ſcribunt. Cum itaque conſtet fuiſſe Cimbros & Teutonas Germanos; Tigurinas vero & Ambronas Gallos, utrumque verum contra Gallos & Germanos ſimul male pugnatum. Quin & Gallos cum Germanis non ſemel confudit Antiquitas.

Sacroſanctus.] Inviolatus, cum tribunus plebis eſſet.

Admirabile, &c.] Contigit A. V. DCCXI.

Licentia.] Facultate fugiendi.

Con-

hæſit; hucuſque in lachrymas & gemitus profuſus, ut nimia pietate cauſſam ſibi mortis accerſeret. Namque propter præcipuam & perſeverantem lamentationem ad Antonium pertractus eſt: cujus poſtquam in conſpectu ſtetit, Jube me inquit, Imperator, protinus ad Luculli corpus perductum occidi. Neque enim abſumpto illo ſupereſſe debeo, cum ei infelicis militiæ auctor extiterim. Quid hac fidelius benevolentia? mortem amici, hoſtis odio levavit, vitam ſuam conſilii crimine aſtrinxit: quoque illum miſerabiliorem redderet, ſe fecit inviſiorem. Nec difficiles Antonii aures habuit, ductuſque quo voluerat, Luculli dexteram avide oſculatus, caput, quod abſciſſum jacebat, ſublevatum pectori ſuo applicavit, ac deinde demiſſam cervicem victoris gladio præbuit. Loquatur nunc Græcia Theſeum nefandis Pirithoi amoribus ſubſcribentem, Ditis ſe patris regnis commiſiſſe. Vani eſt iſtud narrare, ſtulti credere. Miſtum cruorem amicorum, & vulneribus innexa vulnera, mortemque morti inhærentem videre hæc vera Romanæ amicitiæ indicia; illa gentis ad fingendum paratæ monſtro ſimilia mendacia.

5. L. quoque Petronius hujuſce laudis conſortionem merito vendicat: pari etenim & inclytæ amicitiæ auſo par gloriæ portio auferenda eſt. Admodum humili loco natus ad equeſtrem ordinem, & ſplendidæ militiæ ſtipendia, P. Cælii beneficio pervenerat, cui gratum animum, quia in læta materia exhibere non contigerat, in ea, quam iniquam fortuna eſſe voluit, cum multa fide præſtitit. Erat ab

Conſilii crimine.] Dati Lucullo.

Theſeum.] Filium Ægei regis Athenarum.

Pirithoi.] Amici ſui, qui Proſerpinam Cereris filiam, & Orci ſeu Plutonis, id eſt, regis inferorum (ut fabulæ prædicant, at qui ad hiſtoriam referre volunt, contendunt regis Moloſſorum) conjugem deperibat. Unde cum eo Theſeus ad eam rapiendam deſcendit, ſed ambo capti dicuntur, & Theſeus tandem ab Hercule liberatus. *Bad.*

Vulneribus innexa vulnera.] Quia applicata ſunt vulnera poſterius cæſi, ad vulnera prius cæſi.

Lucius quoque, &c.] Hoc contigit civili bello, quod à Cinna & Mario, poſt eorum exilium, factum eſt, cum Placentiam urbem expugnaſſent. *Oliverius.* Contigit A. V. DCLXVI.

ab Octavio consule Placentiæ præpositus Cælius: qua à Cinnano exercitu capta, & senior jam, & gravi valetudine affectus, ne in potestatem hostium veniret, ad auxilium dextræ Petronii confugit. Quem is ab incepto consilio frustra conatus abstrahere, in iisdem perseverantem precibus interemit, cædique ejus suam junxit: ne eo jacente, per quem omnia dignitatis incrementa assecutus fuerat, superesset. Ita alterius fato magnanimitas, alterius pietas causam præbuit.

6. Jungendus est Petronio Ser. Terentius, quanquam ei, sicut cupierat, pro amico suo perire non contigit. Incepto namque egregio, non irrito eventu æstimari debet; quia quantum in illo fuit, & ipse extinctus est, & D. Brutus periculum mortis evasit. Qui fugiens à Mutina, ut ad se interficiendum ab Antonio missos equites advenisse cognovit, quodam in loco justæ pœnæ debitum spiritum tenebris furari conabatur: Eoque jam facta irruptione, Terentius, fideli mendacio obscuritate ipsa suffragante, Brutum se esse simulavit, & corpus suum trucidandum equitibus objecit. Verum cognitus à Furio, cui Brutianæ ultionis

Placentia.] Civitas Galliæ togatæ ad Trebiam amnem, in Padum influentem.

Ita alterius fato magnanimitas, alterius pietas causam præbuit.] Ita in Wincheliano. Vulgo, *Alterius fato verecundia.* Prius multo melius. Voluit enim mori Cælius, ne in hostium veniret potestatem: magnanimitas igitur, quæ victori victum substerni non passa est, mortis causam præbuit. *Pigh.*

Pietas.] Ne amico interempto superviveret.

Servius Terentius.] Dion lib. XLVI. & Elbium Blasium vocat, & rem multo aliter narrat. *Corradus.*

Mutina.] Galliæ Togatæ oppidum, vulgo nunc Modona & Modena vocitata. Memoratur Polybio, Ciceroni, Livio, Paterculo, Straboni, Melæ, Plinio, Ptolemæo, aliisque. Coloniam fuisse Romanorum complures testantur autores. Cicero Philipp. v. Mutinam firmissimam & splendidissimam Populi Romani Coloniam appellavit.

Justæ pœnæ.] Ob interfectum Cæsarem.

Furari conabatur.] A morte surripere. *Justæ pœnæ debitum spiritum tenebris furari conabatur.*] Quis spiritum furatur? me arbitro, parum apte dictum aut scriptum. In veteri, *funerari.* Ex quo bella metaphora eruimus, *fænerari,* lucrari videlicet & producere ad tempus latibulo illo spititum Brutus volebat. *Lipsius.*

Brutum.] Decium: nam Marcus postea in Pharsalia periit.

Ab

nis officium mandatum fuerat: nece sua amici supplicium discutere non potuit: Sic invitus fortuna cogente vixit.

7. Ab hoc horrido & tristi pertinacis amicitiæ, ad lætum & serenum vultum transeamus: atque eam inde evocatam, ubi omnia lachrymis, gemitu, cædibus fuerant referta, in eo, quo dignior est, felicitatis domicilio collocemus, gratia, honore, abundantissimisque opibus fulgentem. Prodite igitur ab illa, quæ sanctorum umbris dicata esse creditur, sede, hinc Decime Læli, illinc M. Agrippa, alter virorum, alter Deorum maximum amicum, & certa mente, & secundis ominibus sortiti: totumque beatæ turbæ gregem, qui vestro ductu veneranda sinceræ fidei stipendia, laudibus & præmiis onustus, peregit, in lucem vobiscum protrahite: Vestros enim constantes animos, vestra strenua ministeria, vestram inexpugnabilem taciturnitatem, proque dignitate & salute amicorum perpetuam excubationem, testatiorem benevolentiam; & rursus harum rerum uberrimos fructus posterior intuens ætas,

Ab hoc horrido.] In hoc ultimo domesticorum exemplo charitatem & amicitiam Lælii cum Scipione, & Agrippæ cum Augusto sancte fideliterque cultam multis laudibus extollit. Dicit autem non esse de amicitia, quæ in tristibus rebus cognita fuerit, ulterius dicendum, sed ad jucundiorem stilum revocandum, ut eam quoque amicitiam commemoremus, quæ in felicitatis domicilio collocata, jucundos sensit amicorum effectus, qualis fuit Scipionis, & Lælii, Augusti & Agrippæ. Nam Lælius ita Scipionem coluisse & à Scipione cultus ipse fertur, ut inter verorum amicorum paria connumerari merito possint; quod idem Augusto & Agrippæ evenisse dicit Valer.; quippe inter quos summa fuerit omnium rerum, & voluntatum consensio: nam & Agrippa sororem Augusti in matrimonium duxit, & in administratione regni par illi fuisse propemodum creditur. Unde Virgilius:

— *Remo cum fratre Quirinus*
Iura dabunt. —

Nam, teste Servio, de Augusto & Agrippa ibi intelligitur. Et in bello quod contra Cleopatram & M. Antonium gestum est, Augustus dextrum, Agrippa sinistrum cornu retinentes, paribus auspiciis victoriam pepererunt. Unde Virgilius:

Parte alia ventis, & Dis Agrippa secundis. Oliv.

Sanctorum umbris.] Quales credebantur Augustus, & Scipio, Jovis satu, ut vulgo credebatur, ortus; dico potius cœlesti, eo quod dicit umbris, nam Capitolina sedes est vivis pervia, & non umbris, sed statuis defunctorum. Badius.

Decime Læli.] C. Lælium vocant omnes.

Secundis ominibus.] Id est, prosperis.

tas, in excolendo jure amicitiæ, quam libentius, tam etiam religiosius erit operata.

EXTERNA.

1. Hæret animus in domesticis: sed aliena quoque benefacta referre Romanæ urbis candor hortatur. Damon & Pythias, Pythagoricæ prudentiæ sacris initiati, tam fidelem inter se amicitiam junxerant, ut cum alterum ex his Dionysius Syracusanus interficere vellet, atque is tempus ab eo, quo priusquam periret, domum profectus res suas ordinaret, impetravisset: alter vadem se pro reditu ejus tyranno dare non dubitavit. Solutus erat periculo mortis, qui modo cervices gladio subjectas habuerat; eidem caput suum subjecerat, cui secure vivere licebat. Igitur omnes, & inprimis Dionysius novæ atque ancipitis rei exitum speculabantur. Appropinquante deinde definita die, nec illo redeunte; unusquisque stultitiæ tam temerarium sponsorem damnabat: At is nihil se de amici constantia metuere prædicabat. Eodem autem momento, & hora à Dionysio constituta, qui eam acceperat, supervenit: Admiratus amborum animum tyrannus, supplicium fidei remisit; insuperque eos rogavit, ut se in societatem amicitiæ, tertium sodalitii gradum intima culturum benevolentia reciperent. Hæc sane vires amicitiæ, mortis contemptum ingenerare, vitæ dulcedinem extinguere, crudelitatem mansuefacere, odium in amorem convertere, pœnam bene-

Damon & Pythias.] De his quoque Lactantius lib. v. divinarum institutionum, cap. 18. *Quid ergo*, inquit, *illi familiares Pythagorei laudantur à vobis: quorum alter se tyranno vadem mortis pro altero dedit; alter ad præstitutum tempus quum jam sponsor ejus duceretur, præsentiam sui fecit, eumque interventu suo liberavit. Quorum virtus in tanta gloria non haberetur, quod alter pro amico, alter etiam pro fide mori voluerat, si stulti putarentur. Denique ob hanc ipsam virtutem tyrannus his gratias retulit, utrumque servando, & hominis crudelissimi natura mutata est: quinetiam deprecatus esse dicitur, ut se tertium in amicitiam reciperent; non utique tanquam stultos, sed tanquam sapientes, & bonos viros. Itaque non video, quare, quum pro amicitia & fide mori summa gloria computetur, non etiam pro innocentia perire homini sit gloriosum.* Oliv.

Odium in amorem convertere.] Ut idem Dionysius, qui quos morti destinave-

beneficio pensare potuerunt: quibus pene tantum venerationis, quantum Deorum immortalium ceremoniis debetur. Illis enim publica salus, his privata continetur: atque ut illarum ædes sacra domicilia, ita harum fida hominum pectora quasi quodam sancto spiritu referta templa sunt.

2. Quod ita esse, rex Alexander sensit. Darii castris, in quibus omnes necessarii ejus erant, potitus, Ephestione gratissimo sibi latus suum tegente, ad eos alloquendos venit. Cujus adventu mater Darii recreata, humi prostratum caput erexit, Ephestionemque, quia ei, & statura, & forma præstabat, more Persarum adulata, tanquam Alexandrum salutavit. Admonita deinde erroris, per summam trepidationem excusationis verba quærebat. Cui Alexander; Nihil est, inquit, quod hoc nomine confundaris, nam & hic Alexander est. Utri prius gratulemur? qui hoc dicere voluit, an cui audire contigit? Maximi enim animi Rex, etiam totum terrarum orbem aut victoriis, aut spe complexus, tam paucis verbis se cum comite suo partitus est. O donum inclytæ vocis, danti pariter atque accipienti speciosum! Quod privatim quoque merito veneror, clarissimi ac disertissimi viri promptissimam erga me benevolentiam expertus. Nec metuo ne parum conveniat mihi Pompeium meum instar esse Alexandri: cum illi Ephestio

naverat, pauló post orare cœpit, ut se tertium in eorum amicitiam admitterent.

Pœnam beneficio pensare.] Ut Dionysius, qui mortem remisit fidei Damonis, & Pythiæ.

Recreata.] Refocillata. Nam humi prostrata jacebat, captivitatem suam miseramque fortunam deplorans: sed ubi cognovit tantum regem ad se visendam venisse, aliquantulum recreata est. *Oliv.*

Humi prostratum.] Quod erat supplicum.

Quod privatim quoque merito veneror.] Hæc quidem superiori exemplo sunt connectenda, veluti etiam demonstrant exemplaria pleraque manuscripta. Non enim se cum Pompejo suo velut exemplum amicitiæ adducit, quod quidem facere sine arrogantiæ nota non posset. Verum amicitiæ Alexandri Magni atque Ephestionis occasione similem clarissimi viri Sex. Pompeii erga se benevolentiam & humanitatem gratitudinis causa testatur. *Pigh.*

Pompejum.] De Sexto Pompejo Mecænate suo loquitur, cujus meminit lib. II. cap. I. *Pompejum meum.*] Ausim ne adfirmare hunc illum Pompejum

ſtio ſuus, alter fuerit Alexander. Ego verò graviſſimo crimini ſim obnoxius, conſtantis & benignæ amicitiæ exempla ſine ulla ejus mentione tranſgreſſus: cujus in animo velut in parentum amantiſſimorum pectore, lætior vitæ meæ ſtatus viguit, triſtior acquievit. A quo omnium incrementa commodorum ultro oblata cepi: per quem tutior adverſus caſus ſteti: qui ſtudia noſtra ductu & auſpiciis ſuis lucidiora* & alacriora reddidit. Itaque pavi invidiam quorundam, optimi amici jactura, videlicet quia fructu torſeram: non quidem meo merito: gratiam meam, quantacunque fuit, cum his, qui ea uti voluerant, partitus. Verum nulla tam modeſta felicitas eſt, quæ malignitatis dentes vitare poſſit. At quo seceſſu quoſdam fugeris, aut quibus inſulis miſericordiæ permulſeris; non cohibebis, ne alienis malis perinde ac bonis ſuis lætentur, ac geſtiant. Divites ſunt aliorum jacturis, locupletes calamitatibus, immortales funeribus. Sed illi quatenus alienis incommodis ſuorum adhuc expertis inſultent, optima vindex inſolentiæ varietas humanæ conditionis viderit.

CAP.

eſſe Macrum, bibliothecarium Auguſti, de quo Suetonius? Ad eum & illa Ovidium ſcripſiſſe in Triſtibus autumant eruditi:

Ecquid ab impreſſæ cognoſcis imagine ceræ,
Hæc tibi Naſonem ſcribere verba, Macer?

Sed hic vix etiam ſub Tiberio viguerit. An igitur potius filius ejus Pompejus item Macer, de quo Tacitus lib. I. Hoc profecto lubentius crediderim; quod quaſi caſum adverſum aut potius interitum Pompei videatur hic dolenter ferre noſter Valerius. Multos autem ſub Tiberio illuſtres viros non ſponte ſua, tum coactos interiiſſe cognoſcere licet ex Tacito, inter quos & frater Pompejæ Prætorius. *Coler.*

Ultro oblata.] Quia non rogatus, ſed ſponte beneficia conferebat, nec unquam petitioni locum relinquebat.

Inſulis.] Inſignibus miſericordiæ. Eſt tranſlatio ſumpta à ſacerdotibus, qui ornantur inſulis, quo venerabiliores fiant.

Capti-

CAP. VIII.

DE LIBERALITATE.

NOstrum opus pio egressu ad proprium dolorem provectum in suum ordinem revocetur, liberalitatisque commemorationi vacemus. Cujus duo sunt maxime probabiles fontes; verum judicium, & honesta benevolentia. Nam cum ab his oritur, tum demum ei ratio constat: dono autem ipsi gratiam magnitudo quidem sua, sed efficaciorem aliquanto opportunitas conciliat.

1. Accedit enim pretio rei, inæstimabile momentum occasionis, quæ Q. Fabium Maximum tot ante secula ob parvam pecuniæ summam erogatam, ad hoc usque tempus laudabilem fecit. Captivos ab Annibale interposita pactione nummorum receperat: qui cum à senatu non præstarentur, misso in Urbem filio, fundum, quem unicum possidebat, vendidit: ejusque pretium Annibali protinus numeravit. Si ad calculos revocetur, parvum, utpote septem jugeribus, & hæc in Pupinia addictis redactum: si animo erogantis, omni pecunia majus: Se enim patrimonii, quam patriam fidei inopem esse maluit: eo quidem majore

Captivos ab Annibale interposita, &c.] Ut pro unoquoque drachmas quinquaginta supra ducentos rependeret; hac spe fretus, ut Senatus populusque Romanus rem istam probarent, & de publico pecuniam erogarent. Sed cum ducentos & quadraginta plures recepisset, Fabiusque reddidisset, Senatus pactam pecuniam exolvere recusavit, atque insuper Fabium accusavit, quod inutiliter & inconsulto Senatu homines, qui hostium prædæ ex ignavia facti essent, redimere voluisset. *Oliverius.*

Ad calculos.] Ad supputationem, quæ per calculos, id est, lapillos olim fiebat, ut nunc per projectiles nummos.

Pupinia.] Loco illo arido.

jore cum commendatione, quo proni studii certius indicium est supra vires niti, quàm viribus ex facili uti. Alter enim, quod præstat, potest; alter etiam plus quam potest.

2. Itaque ejusdem temporis fœmina Busa nomine, regionis autem Apuliæ ditissima, merito quidem liberalitatis testimonium recepit: sed si excellentes opes suas Fabianis rei familiaris angustiis non comparaverit. Nam etsi circa decem millia civium nostrorum, Cannensis prœlii reliquias, benignissime intra Canusina mœnia alimentis sustentavit; salvo tamen statu fortunarum suarum, munificam se populo Romano præstitit: Fabius in honorem patriæ, paupertatem inopia mutavit.

3. In Q. quoque Considio saluberrimi exempli, nec sine parvo ipsius fructu, liberalitas annotata est: qui Catilinæ furore ita consternata republica, ut ne à locupletibus quidem debitæ pecuniæ, propter tumultum, pretiis possessionum diminutis, solvi creditoribus possent, cum centies, atque quinquagies HS. summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de usura à suis appellari passus est: quantumque in ipso fuit, amaritudinem publicæ confusionis privata tranquillitate mitigavit: Oportune mirificeque testatus, nummorum suo-

Alter enim, quod præstat, potest.] Fallor an argutior prisca lectio, *Quod potest, præstat.* Lips.

Itaque, &c.] Contigit A.V. DXXXVII.

Busa.] Livius dicit Paulam fuisse nominatam, sed genere Busam, id est, Carthaginiensem. *Oliv.*

Canusina.] Canusium Appuliæ oppidum ad Aufidum flumen, vulgo Canossa.

Alimentis.] Frumento, veste, & viatico juvit, pro qua ei munificentia postea bello perfecto à Senatu honores habiti. *Oliv.*

In Q. &c.] Contigit A. V. DCXC.

Propter tumultum.] Omnes enim eo temporis Pacis artes frigebant, omnia miscebantur, de qua re diffuse Sallustius: *Quibus rebus permota civitas atque immutata facies urbis erat, ex summa lætitia atque lascivia, quæ diuturna quies pepererat, repente omnes tristitia invasit, festinare, trepidare: neque loco, neque homini cuiquam satis credere: neque bellum gerere, neque pacem habere, suo quisque metu pericula metiri, &c.* Colerus.

De sorte.] De ea summa quam ipse præstiterat, in fœnus dederat, hoc est, de capitali, ut vulgo dicunt.

Non

ſuorum, non civilis ſanguinis ſe eſſe fœneratorem. Jam qui hac præcipue negotiatione delectantur, cum pecuniam cruentam domum retulerint, quam improbando gaudio exultent, recognoſcent; ſi diligenter ſenatuſconſultum, quo Conſidio gratiæ actæ ſunt, legere non faſtidierint.

4. Queri mecum jamdudum populus Romanus videtur, quod cum ſingulorum munificentiam conſecter, de ſua taceam: Ad ſummam enim ejus laudem pertinet, quem animum regibus, & urbibus, & gentibus præſtiterit, recognoſci: quia omne præclari facti decus crebra memoria in ſe ipſo revireſcit. Aſiam bello captam Attalo regi muneris loco poſſidendam tradidit; eo excelſius, & ſpecioſius

Non civilis ſanguinis.] Egregium facinus, & perpetua memoria digniſſimum. Civilem autem ſanguinem appellat totam ſubſtantiam civium obæratorum. Ita loquitur Cicero pro Quintio: *Fateatur ſe non pecuniam, ſed vitam & ſanguinem petere.* Græci in eadem re αἷμα καὶ ψυχὴν uſurpant. Timocles, vetus Poëta:

> *Τ' ἀργύριον ἐστὶν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς,*
> *Ὅστις δὲ μὴ ἔχει τοῦτο, μηδ' ἐκτήσατο,*
> *Οὗτος μετὰ ζώντων τεθνηκὼς περιπατεῖ.*

Id eſt:

> *Pecunia ſanguis & vita eſt mortalibus,*
> *Eampſe qui vel haud habet, aut non poſſidet,*
> *Is mortuos viventes inter ambulat.*

Ex his facile quivis intelliget, cur & pecuniam cruentam dixerit Valerius fœneratorum. *Colerus.*

Pecuniam cruentam.] Ex mediis prope viſceribus hominum extractam.

Queri, &c.] Contigit A. V. DLXIII.

Aſiam bello captam.] Mortuo Eumene, Aſiam bello captam pop. Roman. occupavit, cum jure belli retinere poſſet, eam tamen totam Attalo Eumenis filio dedit. Putavit enim imperium clarius fore atque præſtantius, ſi provinciam locupletiſſimam potius alteri dono daret, quam in ſuos uſus converteret. Juſtinus aliter ſentit, dicens libro XXXVI. regem Attalum ab Eumene non patre, ſed patruo ſuo florentiſſimum regnum accepiſſe, & acceptum multis amicorum cædibus, & cognatorum ſuppliciis fœdaſſe, nunc matrem anum, nunc Beronicen ſponſam maleficiis eorum necatas confingentem, aliaque facinora multa patraſſe. Strabo l. XIII. de Eumene, non Attalo ita ſcribit. *Ex Eumene*, inquit, *natus eſt Eumenes, de patris nomine. Is Pergami ſucceſſionem habuit, & jam loca circumcirca tenebat, unde apud Sardes Antiochum Seleuci filium ſuperavit, cum eo congreſſus. Obiit autem cum XXII. annis imperaſſet. Attalus ex Attalo & Antiochide Achai filia natus, ſucceſſit imperio, & primo rex eſt nuncupatus. Hic Galatas prælio maximo ſuperavit, & Romanorum amicus fuit, & cum eis adverſus Philippum pugnavit in claſſe Rhodiorum. Obiit jam ſenior cum annis XL. & tribus regnaſſet, filios quatuor reliquit, Eumenem, Attalum, Philetarum,*

ciosius Urbis nostræ futurum imperium credens, si ditissimam atque amœnissimam partem terrarum orbis, in beneficio, quam in fructu suo reponere maluisset. Ipsa victoria donum felicius: quia multum occupasse, habere invidiam potuit: tantum tribuisse, gloria carere non potuit.

5. Illius verò Romanæ liberalitatis cœlestem spiritum nullæ literæ satis dignis laudibus prosequentur, Philippo enim Macedonum rege superato, cum ad Isthmicum spectaculum tota Græcia convenisset, T. Quinctius Flamininus tubæ signo silentio facto, per præconem hæc verba reci-

tarum, & Athenæum; è quibus juniores privati vixerunt, Eumenes natu grandior regnavit; Hic cum Romanis adversus Antiochum Magnum & adversus Persen bellum gessit, à Romanis totam eam regionem accepit, quæ sub Antiocho citra Taurum erat. Oliv.

Illius vero, &c.] Contigit A. V. DLVII.

Philippo.] Attalus rex Pergami, & Rhodii à Philippo rege injuriis lacessiti, Romanos adversus regem concitarunt: quo facto, Græcia tota fiducia Romanorum adversus Philippum, spe pristinæ libertatis erecta bellum intulit regi; atque ita rex, cum undique urgeretur, pacem petere cogitur; deinde eum expositæ conditiones pacis à Romanis essent, repetere sua, & Attalus, & Rhodii, & Achæi, & Ætoli cœpere; sed repudiata pace Philippus bellum renovat, qui tandem à Flaminino consule bello superatus: & post hanc victoriam Quinctius Flamininus consentiente atque etiam jubente Senatu, omnes Græciæ urbes, quas Philippus subegerat Imperio, libertate donavit. Itaque præsente Græcia ferme tota, quæ ad tantæ victoriæ spectaculum convenerat, jussit Flamininus præconem magna voce pronuntiare, Senatum populumque Romanum & Q. Flamininum Imperatorem velle ac jubere omnes Græciæ populos esse liberos & immunes. *Oliv.*

Ad Isthmicum spectaculum.] Isthmos ea terræ strictura dicitur, quæ inter duo maria conclusa iter porrigit, ad Cheronesum, ut alio loco dixi, teste Ovidio in Heroïdibus:

Æquora bina suis oppugnant fluctibus Isthmon,
Et tenuis tellus audit utrumque mare.

In hoc igitur loco sunt qui dicant ludos fieri consuevisse in honorem matris Matutæ atque Portuni, ad quod spectaculum universa Græcia convenire solebat. Cum igitur convenisset, vel ad hoc spectaculum, vel ad spectaculum victoriæ, Flamininus verba Senatus recitare jussit. *Oliver.* *Ad Isthmicum spectaculum.*] Ita in Atrebatensi aliisque. Sic etiam Plutarchus in Flaminino. Livius tamen, Nemea dicit fuisse. *Pigh. Isthmicum.*] Cave credas Pighio, qui ait Livium scribere, Nemeæ hos fuisse ludos. Nam Livius potius sentit Nemeæ hos ludos factos. Nemeæ civitatis meminit Strabo libro VIII. & ex eo Stephanus, In ea ludi Isthmici aliquandiu celebrati sunt, donec postea Corinthum translati, ut scribit Strabo. Florus libro II. *Cum hoc forte Nemea in theatro Quinquennalibus ludis à præcone caneretur, quo certavère plausu? quid florum in consulem profuderunt?* Colerus.

Immu-

recitari jussit, S. P. Q. R. & T. Quinctius Flamininus Imperator omnes Græciæ urbes, quæ sub ditione Philippi regis fuerunt, liberas atque immunes esset jubet. Quibus auditis, maximo & inopinato gaudio homines perculsi: primo veluti non audisse se, quæ audierant credentes, obticuerunt. Iterata deinde pronuntiatione præconis, tanta cœlum clamoris alacritate compleverunt; ut certo constet, aves quæ supervolabant, attonitas, paventesque decidisse. Magni animi fuisset, à tot captivorum capitibus servitutem detraxisse, quot tunc nobilissimis & opulentissimis urbibus pop. Rom. libertatem largitus est. Ad cujus majestatem pertinet, non solum, quæ ipse benigne tribuit, sed etiam quæ alius ipso tribuente sensit commemorari. Ut enim illic collatæ, ita hic repetitæ laudis commendatio est.

EXTERNA.

1. Hiero Syracusanorum rex, audita clade qua Romani

Immunes.] Sine ulla pensione tributi & stipendii.

Aves.] Plutarchus dicit fuisse corvos, qui ceciderunt in Theatrum.

Sed etiam quæ alius ipsò tribuente sensit commemorari.] Labem & nubem huic loco veteres adimunt. in quibus sic; *quæ alio tribuente sensit.* Transitum enim & velut viam sibi facit (solitum id Valerio) ad exempla Externa sequentia; in quibus non Romanorum in alios, sed aliorum in Romanos liberalitas expressa. Eam autem, inquit, commemorari quoque interest Romanæ laudis, quia meruit. *Lipsius.*

Vt enim illic collatæ, ita hic repetitæ laudis commendatio est.] Placet Wincheliani & Coloniensis Codicum lectio, *Vt enim illic collatæ*; & reliquam Campensis libri adjungo, *ita hic repetitæ laudis commendatio.* Ex quibus primum verbis hauries veram Valerii sententiam, quæ quidem pertinet ad antedictam excusationem. Ait enim Græcos in conferenda Romanis ob libertatem datam laude, se quidem in eadem scriptis repetenda commendari debere. Lapsus profecto supine librarius priorem sententiam corrupte scriptam non intelligens; & sic error errorem traxit, qui ex inepta repetitione verbi *commemorari* potest colligi. *Pighius.*

Hiero Syracusanorum rex.] Post cladem Roman. illatam ad Thrasymenum lacum, legati ab Hierone Siciliæ rege cum muneribus & commeatu ingenti Romam missi sunt, qui Senatu populoque Romano significarent Hieronem graviter & acerbe tulisse cladem illam, communemque eam calamitatem existimasse. Itaque quanquam probe sciat magnitudinem pop. Rom. admirabiliorem prope in adversis rebus quam in secundis esse, missa tamen à se omnia,

ni apud Thrasymenum lacum erant afflicti, trecenta millia modium tritici, & ducenta millia hordei, aurique ducenta & XL. pondo Urbi nostræ muneri misit. Neque ignarus verecundiæ majorum nostrorum quod nollent accipere, in habitum id Victoriæ formavit, ut eos religione motos, munificentia sua uti cogeret: voluntate mittendi prius, iterum providentia cavendi, ne remitteretur, liberalis.

2. Subnectam huic Agrigentinum Gilliam, quem propemo-

mnia, quibus à bonis amicis fidelibus sociis bella juvari soleant, quæ ne accipere abnuant, magnopere se publice orare, jam omnium primum honoris gratia victoriam auream pondo CXX. afferre se, acciperent eam, tenerentque, & haberent proptiam & perpetuam: advexisse etiam CCC. millia modiorum tritici, CC. hordei, ne commeatus deessent, & quantum postea opus esset, & quot jussisset subvecturum: scite se, nisi Romani Latinique nominis milite non uti populum Romanum, levium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Roman. Itaque missi sunt mille sagittariorum & funditorum, apta manus adversus Baleares & Mauros, pugnacesque alias gentes; ad ea dona consilium quoque addebat, ut prætot, cui Sicilia provincia esset, classem in Africam trajiceret, ut & hostes in terra sua bellum haberent, minusque laxamenti daretur his ad auxilia Annibali mittenda. A Senatu ita responsum est regi, virum bonum egtegiumque socium Hieronem esse, atque uno tenore ex quo in amicitiam populi Romani venerat, fidem tenuisse, ac rem Romanam omni tempore & loco munifice juvisse, id perinde ac deberet gratum populo Romano esse, aurum & à quibusdam civitatibus allatum non accepisse populum Romanum, gratia tegis victoriam omenque accipere, sedem ei se dare Capitolium templumque Jovis Opt. Max. in arce urbis Romæ sacratam, volentem, propitiam, firmam & stabilem fore populo Romano funditores, sagittariique, & frumentum traditum est consulibus. Hic, postquam se Romanis conjunxit, fidem semper constantissime servavit. *Oliv.*

Thrasimenum.] Prope Perusiam. Qui lacus quinque fere miliatia patet.

Trecenta millia modium tritici, & ducenta millia hordei, aurique ducenta & quadraginta pondo.] In Atrebatensi, Gemblacensi, Pulmanniano, & Coloniensi sic; Plene ac correcte: Auri autem pondo fuisse Livius dicit CCCXX. modo non fallant numerales notæ. *Pighius.*

Quod nollent accipere.] Glossulam hoc totum sapit. dele, aut rescribe, *ne nollent*: sed dele magis. *Lipsius.*

Victoriæ.] Statua hæc aureæ Victoriæ in Jovis Capitolini templo posita.

Religione.] Metu mali ominis, si victoriam non admitterent.

Agrigentinum.] Agrigentum civitas est Siciliæ, quæ Græce dicitur Ἄκραγας. Virgilius lib. III. Æneid.

Arduus inde Agragas.

Gilliam.] Unus manuscriptus, *Calliam.* lego, *Galliam*; quamvis Athenæus scribat Γελλίαν libro I. ubi & de quingentis illis equitibus. Hanc Historiam de Gellia ex lib. XV. Timæi sumptam esse, ait eruditissimus Casaubonus. *Colerus.*

Grata

pemodum ipsius liberalitatis præcordia constat habuisse: Erat opibus excellens, sed multo etiam animo, quam divitiis locupletior: semperque in eroganda potius, quam in contrahenda pecunia occupatus: adeo ut domus ejus quasi quædam munificentiæ officina crederetur. Illinc enim publicis usibus apta monimenta extruebantur, illinc grata populi oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus, labentique annonæ subsidia oriebantur: Et cum hæc universis, privatim alimenta inopia laborantibus, dotes virginibus paupertate pressis, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur; Hospites quoque tum urbanis penatibus, tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, variis muneribus ornati, dimittebantur. Quodam vero tempore quingentos simul Gelensium equites vi tempestatis in possessiones suas compulsos, aluit ac vestivit. Quid multa? non mortalem aliquem, sed propitiæ fortunæ benignum esse diceres sinum. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi commune patrimo-

Grata populi oculis.] Lib. Dan. *pupillorum oculis.* Probarem, nisi vetarent illa quæ sequuntur: *Et cum hæc universis.* Apud Sarisberiens. lib. VIII. qui hunc locum ex Valerio exscripsit legitur: *publicis oculis.* Colerus.

Labentique annonæ subsidia oriebantur.] Veram lectionem præfero, quæ est in manuscriptis omnibus. Vulgo, *Libentique animo annonæ subsidia tribuebantur.* Pighius.

Dotes virginibus paupertate pressis subsidia, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur.] Tolle vocem, *subsidia*, quæ haud dubie ociosa superest, atque ita lege ex V. C. *Dotes virginibus paupertate pressis, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur.* Solatium pro subsidio posuit etiam L. Florus, auctor non contemnendus; cujus verba, quia in vulgatis libris non habentur, adjungam. Sunt autem lib. II, c. 7. Ubi de Rhodiis, *Aderant*, inquit, *Rhodii nauticus populus. Nam Rhodos opinatissima insula, & totius Asiæ insularum metropolis cum pene omnibus Cycladibus arma pertimescens Romano jamdudum se fœderatam populo illi conjunxerat, & navali bello solatia condonabat.* Pulchre *opinatissimam* vocat Rhodon: quod victorias Romanorum opinari ac quasi providere potuerat; quia Soli sacra insula est, providentiæ ac divinationum præsidi. *Pighius.*

Gelensium.] Gelenses à Gela fluvio dicti, est autem Gela fluvius Siciliæ, à quo & oppidum, quod præterfluit, denominatum est. Virgilius lib. III. Æn.

Apparet Camerina procul, campique Geloni,
Immanisq; Gela fluvii de nomine dicta.

Ovidius lib. III. Fastor.

Et te vorticibus non adeunde Gela.

Oliverius.

Agri-

monium erat: pro cujus salute & incrementis, tum Agrigentina civitas; tum etiam vicinæ regiones votis excubabant. Colloca ex contraria parte arcas inexorabilibus claustris obseratas; nonne præstantiorem aliquanto existimes illam impensam, quam hanc custodiam?

VA-

Agrigentina civitas.] In Atrebatensi codice; *Agragantina habetur*; Antique & Græco more. Reperimus enim argenteos nummos cum titulo hujus civitatis ΑΚΡΑΓΑΝΤΟΣ. Et Plinius Agragantinum bitumen dixit lib. III, cap. 8. Item Virgilius Æneidos III.

Arduus inde Agragas ostendit maxima longè. Pighius.

Occu-

VALERII MAXIMI

LIBER QVINTVS.

CAP. I.

DE HUMANITATE ET CLEMENTIA.

1. *Senatus Romani.*
2. *L. Cornelii Scipionis Cos.*
3. *T. Q. Crispini.*
4. *M. Claudii Marcelli procos.*
5. *Q. Metelli Macedonici procos.*
6. *P. Scipionis Æmiliani procos.*
7. *P. Africani majoris procos.*
8. *L. Æmilii Paulli Cos. II.*
9. *Cn. Pompei Magni procos.*
10. *C. Iulii Cæsaris Cos. II.*
11. *M. Antonii III. viri.*

EXTERNORVM.

1. *Alexandri Magni.*
2. *Pisistrati Atheniensis.*
3. *Pyrrhi Epirotarum regis.*
4. *Antigoni Macedonum regis.*
5. *Campanorum.*
6. *Annibalis Pœni.*

Liberalitati quas aptiores comites, quam humanitatem & clementiam dederim? quoniam idem genus laudis expetunt: quarum prima inopia, proxima occupatione, tertia ancipiti fortuna præstatur. Cumque nescias quam maxime probes, ejus tamen commendatio præcurrere videtur, cui nomen ex ipso numine quæsitum est.

1. Ante omnia autem humanissima & clementissima senatus acta referam. Qui cum Carthaginiensium legati ad

Occupatione.] Præventione. *Ancipiti fortuna.*] Quia clementia est accepta injuria animi impetum reprimere, imo ancipiti fortuna, quia ejus, qui te offenderit, vita in dubio est. *Oliverius.*

Ex ipso numine.] Forsan, *ex ipso homine*, ut humanitatem præferat.

Ante omnia.] De humanitate dicit pop. Romani, quæ erga Carthaginienses, hostes acerrimos, usus est primo Punico bello, quod ductu & auspicio Marci Attilii gestum fuit. *Oliv.*

 Illud

ad captivos redimendos in Urbem venissent, protinus his nulla pecunia accepta, reddidit juvenes, numerum duûm millium & septingentorum quadraginta trium explentes. Verum tantum hostium exercitum dimissum, tantam pecuniam contemptam, tot Punicis injuriis veniam datam, ipsos legatos obstupuisse arbitror, ac secum dixisse: O munificentiam gentis Romanæ, Deorum benignitati æquandam! O etiam nostram legationem supra vota felicem! nam quod beneficium nunquam dedissemus, accepimus. Illud quoque non parvum humanitatis senatus indicium est. Syphacem enim quondam opulentissimum Numidiæ regem captivum, in custodia Tiburi mortuum, publico funere censuit efferendum, ut vitæ dono honorem sepulturæ adjiceret. Consimilique clementia in Perse usus est: nam cum Albæ, in qua custodiæ causa relegatus erat, de-

Illud quoq; non parvum.] Syphax Numidiæ rex opulentissimus fuit, quem secundo Punico bello Scipio devicit & in triumphum duxit. Fuit autem in Numidia tantæ potentiæ, ut ejus amicitiam & societatem Romani pariter & Carthaginienses summo studio conquisierint, ut in eo bello maximum ad victoriam momentum esse videretur, quibus ille se adjunxisset. Itaque tantum ejus majestati duo potentissimi in terris populi tribuerunt, Romanus & Carthaginiensis, ut uno tempore & Scipio Imperator ad amicitiam ejus petendam, relicta provincia Hispania, exercituque, cum duabus quinqueremibus in Africam trajecerit, & Hasdrubal Pœnorum dux non ipse modo ad eum venerit, sed filiam quoque ei nuptum dederit; quibus nuptiis à Romana societate defecit, sicut planius & diffusius dicturi sumus in cap. de Mutatione casus & fortunæ. Hunc igitur Syphacem à Scipione victum & captivum Romam missum, Tyburi in custodia habendum Senatus curavit, ibique mortuum publico & regio funere efferendum censuit. *Oliverius.*

Tiburi mortuum.] Mœrore mortuum esse scribit Appianus lib. I. Verum Polybius & Zonaras Albæ decessisse adfirmant. Quibus non invitus adsentior. Eo enim custodiæ causa mittebantur illustriores. Eodem ablegatus Betultus Arvernorum rex, teste Valerio lib. IX, cap. 6. *Coler.*

Vitæ dono.] Cum statim in ipso triumpho occidere illum licuisset.

Perse.] Rege Macedoniæ à Paulo Æmilio in triumphum ducto.

Albæ.] Duæ sunt hujus nominis celebres in Italia urbes, quas à Junioribus confundi sæpissime observavi. Una est in Latio, sub monte Albano, ab Ascanio condita in Via Appia, ut videtur ex Appiano lib. I. Civil. duodecimo ab Urbe miliario, ut habet Eutropius. Hanc *Longam* cognominant auctores, incolasque Albanos vocant, uti apud Virgilium, Livium, Plinium, & Suidam videre est. Anos prius dictos, postea Albanos dicit non docet Hist. Miscell. Ἄλβα quoque Græcis scribitur, etsi

λόγγα

decessisset; quæstorem misit, qui eum publico funere efferret: ne reliquias regias jacere inhonoratas pateretur. Hostibus illa, & miseris, & fato functis officia regibus erogata: hæc amicis & felicibus, & vivis tributa sunt. Confecto Macedonico bello, Musicanes Massanisæ filius, cum equitibus, quos in præsidium Romanorum adduxerat, ab imperatore Paullo ad patrem remissus, tempestate classe dispersa, Brundusium æger delatus est: Quod ubi senatus cognovit, continuo illo quæstorem ire jussit, cujus cura, & hospitium adolescenti expediretur, & omnia quæ ad valetudinem opus essent, præberentur: impensæque liberaliter cum ipsi tum toti comitatui præstarentur. Naves etiam ut prospicerentur, quibus se bene ac tuto, cum suis in Africam trajiceret: Equitibus singulas libras argenti, & quingenos sestertios dari imperavit. Quæ tam prompta & exquisita patrum conscriptorum humanitas efficere potuit, ut etiam si expirasset adolescens, æquiore animo de-

λόγχῃ dicerent; ut inquit Halicarnassæus, qui eam inter montem & lacum collocat. Æquorum metropolim & coloniam Romanam faciunt Livius, & Appianus in Annibalicis; qui eandem quoque Α᾽λβαν, & incolas Α᾽λβησίας nominat. Hodie, si Leandro creditur, Sanello nomen habet. Alii putant circa Castellum Gandolfi fuisse, ut mihi Roma significavit Philip. Winghius, juvenis longiori, si per fata licuisset, vita dignus. Hanc hodie Albano tamen vocari, scribit ad me Roma Celsus Cittadinus. Alba alia est in Marsis, ad Fucinum lacum, via Valeria, circa Anienis fontes, ubi eam describit Strabo. Hanc Plinius Albensium cognominat. Incolæ Albanenses, testibus Plinio, Livio, & Festo. Albenses vocat Varro. Eadem Alba Fucentis à Sosipatro vocatur, à Fucino, ni fallor, lacu vicino. *Ortel.*

Decessisset.] Certa fama est inedia mortuum. Plutarchus ait illud etiam vulgatum fuisse, à militibus custodibus insomnia necatum. Quod & Sallustius scripsit in Hist. orat. Mithridatis: *Persen deinde Philippi filium, post multa & varia certamina, apud Samothracas Deos acceptum in fidem, callidi repertores perfidiæ, quia pacto vitam dederant, insomnia occidere.* Coler.

Publico funere.] Publica impensa instructo.

Musicanes.] Liber Dan. *Musophanes.* In edit. Venet. *Musocanes.* Colerus.

Musicanes.] Misagenes dicitur à Livio lib. XLV. *Corradus.*

Massanisæ.] Numidiæ regis, quem amicissimum populo Romano fuisse constat, & in amicitia usque ad ultimum sui fati diem permansisse. Musicanes vero ejus filius moritur antequam pater. *Oliv.*

Brundusium.] Oppidum Calabriæ, ad mare Adriaticum situm.

desiderium ejus pater toleraret. Idem senatus, cum ad gratulandum sibi Prusiam Bithyniæ regem Perse devicto venire audisset, obviam illi P. Cornelium Scipionem quæstorem Capuam misit: censuitque ut domus ei Romæ quam optima conduceretur, & copiæ non solum ipsi, sed etiam comitibus ejus publice præberentur. In eoque excipiendo tota urbs unius humani amici vultum habuit. Ita qui amantissimus nostri venerat, duplicata erga nos benevolentia in regnum suum reversus est. Nec Ægyptus quidem Romanæ humanitatis expers fuit. Rex enim Ptolemæus à minore fratre regno spoliatus, petendi auxilii gratia, cum paucis admodum servis, squalore obsitus, Romam venerat, ac se in hospitium Alexandrini pictoris contule-

Capuam.] Urbs hæc Campaniæ nobilissima, à Capye Samnirium duce capta, cum ante Vulturnus diceretur, nomen accepit.

Ptolemæus.] Sunt qui velint hunc fuisse Ptolemæum ultimum omnium, cognomento Dionysium Auletæ filium, qui Pompeium jussit occidi, cujus opibus & auctoritate fuerat ejus pater per Gabinium restitutus in regnum. Quod ex Cæsaris commentariis de Alexandrino bello colligi posse dicunt, ubi hæc inscripta sunt: *In testamento Ptolemæi patris hæredes erant scripti ex duobus filiis, major, & ex duabus ea quæ antecedebat. Hæc uti fierent per omnes Deos, perque fœdera, quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemæus populum Romanum obtestabatur, tabulæ testamenti una per legatos ejus Romam erant allatæ, ut in ærario ponerentur. Quæ cum propter occupationes publicas poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositæ; alteræ eodem exemplo relictæ atque obsignatæ Alexandriæ proferebantur:* ex quibus verbis conjici posse dicunt à minore fratre, per conspirationem regno pulsum, quod ego nec affirmare, nec omnino refellere ausim, quippe qui hujus historiæ certum adhuc autorem non invenerim: verum illud me movet, quomodo restitutus fuerit, & cur Pompeii patrocinio non fuerit usus, cum apud illum testamenti tabulæ essent depositæ; aut si usus, cur à Valerio, cæterisque auctoribus, ingratitudinis non damnatus, cum patronum suum jusserit occidi? Extat præterea apud ipsum, quem auctorem referunt, Cæsarem, iisdem commentariis, ad hunc ipsum Ptolemæum Pompeii legatio, qui post Pharsalicam profligationem in Ægyptum profectus, ab hoc pueto adversus Cæsarem opem suppliciter implorat, & eum per erogata tantum patri beneficia rogat, ut Alexandria recipiatur, ubi ne verbum quidem facit, ex quo intelligi aut conjici possit, eum Romæ aliquando fuisse. Quod satis admirari non possum, cum res tanta foret, quæ à Senatu magnopere curaretur, & ad Pompeium pertinete maxime videretur, propter tabulas testamenti depositas. Omitto quod Cæsar tunc eum puerum ætate fuisse ostendit, cum Pompeius ad eum profugit. Valerius vero juvenem appellat. Quare cum hæc omnia obscura & incerta mihi esse videantur, aliis excutienda relinquam. *Oliver.*

Quæ-

tulerat. Id postquam senatui relatum est, accersito juvene, quam potuit accurata excusatione usus est, quod nec quæstorem illi more majorum obviam misisset, nec publico eum hospitio excepisset: eaque non sua negligentia, sed ipsius subito & clandestino adventu facta dixit: Et illum è curia protinus ad publicos penates deduxit, hortatusque est, ut depositis sordibus adeundi ipsius diem peteret. Quinetiam curæ habuit, uti munera ei quotidie per quæstorem darentur. His gradibus officiorum jacentem ad regium fastigium erexit: effecitque, ut plus spei in auxilio pop. Rom quam metus in sua fortuna reponeret.

2. Atque ut ab universis Patribus conscriptis ad singulos veniam, L. Cornelius consul primo Punico bello, cum Olbiam oppidum cepisset, pro quo fortissime dimicans, Anno dux Carthaginiensium occiderat, corpus ejus è tabernaculo suo amplo funere extulit: Nec dubitavit hostis exequias ipse celebrare: tum demum victoriam & apud Deos & apud homines minimum invidiæ habituram credens, cum plurimum humanitatis habuisset.

3. Quid de Quinctio Crispino loquar, cujus mansuetudi-

Quæstorem.] Eorum hæc fere fuere munera, è quibus præcipuum pecuniæ publicæ acceptio & expensio. Livius lib. IV, & VII. item signorum militarium (ex argento & auro, non enim velis urebantur) in ærario observatio, prædæ venditio, & subhastatio. Dionysius lib. IV. & P. Faber lib. II. Semestr. Legatorum exceptio, deductio, hospitii assignatio. Plutarchus Quæst. XLIII. & apud Livium variis locis & apud Valerium hic nostrum. SCta ex decreto Augusti iis asservanda quoque concessa sunt. Dio in fine lib. LIV.

Sordibus.] Squalore & situ depositis.

Olbiam oppidum.] Invenio tria hujus nominis oppida Unum, teste Strabone, in Massiliensi agro. Alterum, eodem teste, in Scythia, quod etiam Berta civitas dicebatur. Tertium, teste Solino in Sardinia. Dicit enim: *Hic Iphycles Iolaum creat, qui Sardiniam ingressus, palantes incolarum animos ad concordiam eblanditus, Olbiam atque alia Græca oppida exstruxit. Sardiniæ autem hic oppidum intelligitur.* Oliv.

Quid de Quinctio Crispino.] Hoc contigit secundo Punico bello, cum Capua obsideretur à Romanis. T. Q. Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio conjunctus; creverat etiam consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanorum liberaliter comiterque curatus fuerat; tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, evocari Crispinum jussit; quod ubi est Crispino nuntiatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria, etiam in dissidio publicorum

 fœde-

tudinem potentissimi affectus ira atque gloria quatere non potuerunt? Badium Campanum & hospitio benignissime domi suæ exceperat, & adversa valetudine correptum attentissima cura recreaverat: A quo post illam nefariam Campanorum defectionem in acie ad pugnam provocatus, cum & viribus corporis & animi virtute aliquantò esset superior; monere ingratum, quam vincere maluit. Nam quid agis, inquit, demens? aut quo te prava cupiditas transversum rapit? parum habes, publica impietate furere, nisi etiam privata lapsus fueris? unus tibi Romanorum videlicet Quinctius placet, in quo scelesté exerceas arma, cujus penatibus, & honoris vicissitudinem, & salutem tuam debes? At me fœdus amicitiæ, Diique hospitales, sancta nostro sanguini, vestris pectoribus vilia pignora, hostili certamine congredi tecum vetant; Quinetiam si in con-

fœderum, privati juris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venit, Provoco te, inquit Badius, ad pugnam, Crispine, conscendamus equos, & uter sit bello melior decernamus, summotis aliis. Ad ea Crispinus, Nec sibi, nec illi, ait, hostes deesse, in quibus virtutem ostendant: se etiam, si in acie occurrerit, declinaturum, ne hospitali cæde dextram violet, conversusque abibat. Enimvero ferocius tum instare Campanus, increpat mollitiem & ignaviam, & se digna probra in insontem jacere, hospitalem hostem appellans, simulantemque parcere, cum sciat se non parem esse. Si parum publicis fœderibus ruptis, dirempta simul & privata jura esse putat, Badium Campanum, T. Quinctio Crispino Rom. palam omnibus duobus exercitibus audientibus renuntiare hospitium, nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cujus patriam & penates publicos oppugnatum venisset. Si vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. Itaque tantum moratus dum Imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in provocantem hostem pugnare, permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans, ad pugnam evocavit. Nulla mora Campano facta est, infestis armis equisque concurrunt, Crispinus super scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit, superque delapsum cum vulnere equo desiluit, ut pedes jacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parva parma atque equo relictis, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaque capta, & cruentam cuspidem insignis spoliis ostentans cum magna laude & gratulatione militum ad Consules est deductus, laudatusque ibi, magnifice etiam donis donatus. Ita Livius. *Oliverius.*

Campanorum.] Scilicet à Romanis ad Hannibalem.

Diique hospitales.] Quorum princeps est Jupiter. Virgilius:

Iupiter hospitiis nam te dare jura loquuntur.

Ob-

concursu exercituum fortuito umbonis mei impulsu prostratum agnovissem, applicatum jam cervicibus tuis mucronem revocassem. Tuum ergo crimen erit hospitem occidere voluisse: meum non erit, hospes occisus. Proinde aliam, qua occidas, dextram quære, quoniam mea te servare didicit. Dedit utrique cæleste numen debitum exitum: siquidem in eo prælio Badius obtruncatus est, Quinctius insigni pugna clarus evasit.

4. Age, M. Marcelli clementia, quam clarum, quamque memorabile exemplum haberi debet? qui captis à se Syracusis in arce earum constitit; ut urbis, modo opulentissimæ, tunc afflictæ, fortunam ex alto cerneret. Ceterum casum ejus lugubrem intuens, fletum cohibere non potuit; quem si quis ignarus vir aspexisset, alterius victoriam esse credidisset. Itaque Syracusana civitas in maxima clade tua aliquid admistum gratulationis habuisti: quia si tibi incolumem stare fas non erat, leniter sub tam mansueto victore cecidisti.

5. Q. vero Metellus Celtibericum in Hispania gerens bellum, cum urbem Centobricam obsideret, & jam admota

Obtruncatus est.] Non à Crispino: nam aufugit antequam opprimeretur, ut supra diximus, sed ab aliis.

Age, Marci Marcelli clementia.] Marcellus consul Romanus cum diu obsedisset Syracusas, tandem urbem illam cepit cum assiduitate laboris, tum etiam proditione. Cum igitur mœnia ingressus est, ac è superioribus locis urbem ferme omnium illa tempestate pulcherrimam subjectam oculis vidit, lachrymasse dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetusta gloria urbis. Atheniensium classes dimersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant, tot bella Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyranni regesque, præter cæteros Hiero cum recentissimæ memoriæ regum, tum ante omnia, quæ virtus ei fortunaque sua dederat, beneficiis in populum Romanum insignis. Ea cum universa occurrerent animo, subiretque cogitatio jam illa momento horæ arsura omnia & ad cineres reditura, priusquam signa Acradinem admoveret, præmittit Syracusanos, qui intra Romanum præsidium aufugerant, ut alloquio leni pellicerent hostes ad dedendam urbem, quod obtinere nequivit. Ita Livius. *Oliv.*

Centobricam.] Centobrica Celtiberorum urbs, in Hispania. Contrebiam eandem vocat Paterculus, & L. Florus. Contrebiæ etiam Livius meminit. An Contributa Ptolemæi sit, videant alii, ego nec aio, nec nego. Contrebiam Livii, Complegam Appiani esse scio. *Ortelius.* *Centobricam.*] Florus Versobrigas

mota machina, partem muri, quæ sola convelli poterat, disjecturus videretur; humanitatem propinquæ victoriæ prætulit. Nam cum Rhetogenis filios, qui ad eum transierat, Centobricenses machinæ ictibus objecissent; ne pueri in conspectu patris crudeli genere mortis consumerentur, (quamquam ipse Rhetogenes negabat esse impedimento, quo minus etiam per exitium sanguinis sui expugnationem perageret) ab obsidione discessit. Quo quidem tam clementi facto, etsi non unius civitatis mœnia, omnium tamen Celtiberarum urbium animos cepit: effecitque ut ad redigendas eas in ditionem populi Rom. non multis sibi obsidionibus opus esset.

6. Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Chatthagine, circa Siciliæ civitates literas misit, ut ornamenta templorum suorum à Pœnis rapta, per legatos recuperarent, inque pristinis sedibus reponenda curarent. Beneficium Diis pariter atque hominibus acceptum.

7. Huic facto par ejusdem avi humanitas. A quæstore suo hastæ subjectos captivos vendente puer exiguæ formæ

gas vocat lib. II, cap. 27. Plinius Vertobrigam. Eadem civitas Concordia quoque Julia dicta fuit, teste Plinio lib. III, cap. I. Seria quæ dicitur Fama Julia, Vertobriga, Concordia Julia. *Coler.*

Huic facto par ejusdem viri humanitas.] Hoc quidem loco duorum Scipionum acta perperam uni Æmiliano adscribuntur; nam exemplum hoc posterius, Livio teste, non ad Æmilianum, sed avum ejus superiorem Africanum, qui eo humanitatis edito exemplo Massanissam, tum adhuc hostem, Romanis primum conciliavit. Atqui hunc tam pudendum errorem, non imperitiæ vel negligentiæ auctoris adscribo, qui immerito sæpe vapulat à doctis, sed eorum temeritati atque ignorantiæ, quibus hoc tam concinnum opus destruere, atque in epitomen contrahere visum fuit, sicut & antea conquestus sum. Constat autem consuta hæc exempla esse, vel hoc indicio, quod in Campensi legatur, *Huic facto par ejusdem avi humanitas.* Verissime. Nam de superiore Africano hic loquitur Valerius. Sed qui hoc exemplum priori connectere voluerunt, *Ejusdem viri*, scripserunt, atque finem exempli insuper accommodantes pro sua libidine mutarunt, cum legi debeat hoc modo: *Eos igitur victoriæ maximos fructus rati Romani, Diis templorum ornamenta, regibus sanguinem suum restituere*; quemadmodum in Campensi legitur. *Pighius.* Contigit A. V. DXLIV.

Hastæ subjectos.] Qui publice vendebantur. Solebant enim in auctionibus hastæ præfigi.

Ami-

mæ & liberalis habitus miſſus eſt. De quo cum exploraſſet Numidam eſſe, orbum relictum à patre, educatum apud avunculum Maſſaniſam, eo ignorante immaturam adverſus Romanos ingreſſum militiam; & errori illius veniam dandam, & amicitiæ regis fidiſſimi populo Rom. debitam venerationem tribuendam exiſtimavit. Itaque puerum annulo, fibulaque aurea & tunica laticlavia, Hiſpanoque ſagulo, & ornato equo donatum, datis qui eum proſequerentur equitibus, ad Maſſaniſam remiſit. Eos igitur victoriæ maximos fructus rati Romani, Diis, templorum ornamenta, regibus ſanguinem ſuum reſtituere.

8. L. etiam Paulli in tali genere laudis memoria apprehendenda eſt. Qui cum Perſen, parvi temporis momento captivum ex rege, ad ſe adduci audiſſet: occurrit ei Romani Imperii decoratus ornamentis: Conatumque ad genua procumbere, dextera manu allevavit, & Græco ſermone ad ſpem exhortatus eſt: Introductum etiam in taber-

Amicitia regis fidiſſimi populo Romano.] De Maſſaniſſa loquitur. Atqui ille, cum id contigit, infenſiſſimus Romano nomini hoſtis. Itaque parum attenta Valerii mens hæc ſcribentis. *Lipſius.*

Annulo.] Sic enim mos erat ingenuos pueros annulo ornari.

Fibula.] Qua in humeris militaris veſtis nectebatur.

Tunica laticlavia.] Conjungit hic fibulam auream & tunicam laticlaviam, quia ea ab utraque parte in humeris fibulis ſtringebatur. Unde Suetonius in Auguſto: *Tunica laticlavi reſuta ex utraque parte ad pedes decidit.*

Hiſpanoque ſagulo.] Sagulum veſtis militaris, qua utuntur Hiſpani virgata & verſicolore; & eſt diminutivum à ſago. Virgilius:

Virgatis lucent ſagulis.

Ornato equo.] Phaleris ſcil. & ornamentis aliis.

L. etiam, &c.] Contigit A.V. DXXC.

Occurrit.] Amphipolim ductum & ibi à Paulo conventum ſcribit Zonaras Annal. II. *Coler.*

Imperii decoratus ornamentis.] Tanquam honoris gratia illi regi non captivo prodiret obviam. Fuit autem captus Perſes à Cn. Octavio cum duobus filiis Alexandro & Philippo, dum fugerent in Samothraciam cum decem milibus talentûm, quos ad conſulem Æmilium Paullum deduxit Octavius. *Oliverius.*

Et Græco ſermone ad ſpem exhortatus eſt.] Recte in MSS. *Et Græco ſermone ad ſpem exhortatus eſt.* Aſtipulatur Livius lib. XLV. idem referens: *Hac* (inquit) *Græco ſermone Perſeo, Latine deinde ſuis.* Nec ocioſe hoc annotatum ab Hiſtoricis, velut in humanitatis ac benignitatis indicium, cum alioquin ex majeſtate Romani populi, atque auctoritate magiſtratuum ſoleat eſſe, Græcos, exteroſque niſi Latine alloqui, ut ipſe Vale-

tabernaculum, lateri suo proximum in consilio sedere jussit: nec honore mensæ indignum judicavit. Proponatur in conspicuo acies, qua prostratus est Perses, & harum rerum quas retuli, contextus; utro magis spectaculo delectentur, homines dubitabunt; Nam si egregium est, hostem abjicere, non minus tamen laudabile, infelicis scire misereri.

9. Hæc L. Paulli humanitas admonet me, ne de Cn. Pompeji clementia taceam. Regem Armeniæ Tigranem, qui & per se magna cum populo Rom. bella gesserat, & infestissimum Urbi nostræ Mithridatem Ponto pulsum, viribus suis protexerat, in conspectu suo diutius jacere suppli-

Valerius lib. II. cap. 2. auctor est. *Pigh.*

Græco sermone.] Humanitatis & clementiæ causa. Nam alias Latine solebant, puta majestatis causa, ut alibi Valerius. *Coler.*

Hæc L. Paulli, &c.] Quum Mithridates à Pompejo è provincia pulsus ad Tigranem Armeniæ regem confugisset, eum persequens Pompejus, celeriter in Armeniam contendit, à Tigrane juniore, qui à patre defecerat, accersitus. Tigranes vero senior audito Pompeji adventu, cognitaque ejus clementia, moribusque suavissimis, spe maxima fretus, ad Pompejum, ut sese dedat ipse pervenit. Pompejus, ubi castris jam adesse regem audivit, duos lictores obviam misit, qui regi nuntiarent, ut equo descenderet, pedibusque Romanum imperatorem adiret, quod nemo unquam ad eam diem peregrinus equo insidens Romana castra introiisset. Quibus non solum facile paruit, sed ensem quoque nudatum illis tradidit, & Pompejum inermis adivit; cujus cum ante ora stetisset, coronam è capite demptam ante illius pedes projecit: deinde quod turpissimum fuit, se ad Pompeji genua prosternete voluit, ut ab eo supplex erroris veniam peteret, ni prævenisset Pompejus, qui eum dextra porrecta erexit, jussitque apud sese æquali eum sella insidere, &, ut singulari humanitate præditus erat, non illum sibi supplicem esse sustinuit, sed suis ornatum insignibus in regnum, de quo ejectus fuerat, restituit. Hujus autem belli causa, teste Cicerone in Pompejana, fuit, quod Mithridatem regem Ponti à L. Lucullo regno pulsum non solum ad se fugientem benigne suscepit, sed suis etiam opibus in regnum restituere voluit: nam ingenti exercitu comparato post aliquot clades acceptas, tandem copias Romanas victrices trucidavit, & gravissimam Romanis cladem intulit. *Oliv.* Contigit A. V. DCXXCVII.

Armenia.] Regio hæc Asiæ inter Taurum & Caucasum montem sita, & à Cappadocia usque ad Caspium mare protensa. Regio Minni, unde & Minyarum nomen, in sacra Scriptura dici videtur. Quasi dicas montosam Minyam. הר Har enim montem Hebræis denotat.

Iacere supplicem.] Florus lib. III. c. 5. plura ejus humanitatis exempla enumerat: Ignovit Iberiæ: pepercit Albanis: regem Colchorum, positis sub ipso Caucaso castris, jussit in plana descendere. Lege Plutarchum. *Coler.*

Dia-

ſupplicem paſſus non eſt; ſed benignis verbis recreatum, diadema, quod abjecerat, capiti reponere juſſit. Certiſque rebus imperatis, in priſtinum fortunæ habitum reſtituit: æque pulchrum eſſe judicans & vincere reges & facere.

10. Quam præclarum tributæ humanitatis ſpecimen Cn. Pompejus, quam miſerabile deſideratæ idem evaſit exemplum! Nam qui Tigranis tempora inſigni regio texerat, ejus caput tribus coronis triumphalibus ſpoliatum, in ſuo modo terrarum orbe nuſquam ſepulturæ locum habuit: Sed abſciſſum à corpore, inops rogi, nefarium Ægyptiæ perfidiæ munus portatum eſt, etiam ipſi victori miſerabile. Ut enim id Cæſar aſpexit, oblitus hoſtis, ſoceri vultum induit, ac Pompejo tum proprias, tum etiam filiæ ſuæ lachrymas reddidit: caput autem plurimis & pretioſiſſimis odoribus cremandum curavit. Quod ſi non tam man-

Diadema.] Inſigne regis apud Armenios, quod faſciam, cui corona imponebatur, quidam eſſe volunt. *Badius.*
Diadema.] Plutarcho & Zonaræ Κίδαρις eſt, Armeniæ & Ponti regum proprium geſtamen. Alio nomine Tiara nuncupatur. Suidas: *Κίδαρις, ὁ καὶ τιάρα νοεῖται. Colerus.*

Quam præclarum.] Pompejus quidem hoc humanitatis ſpecimen dedit, ſed ipſe poſtea fuit deſideratæ exemplum humanitatis, quum à L. Septimio & Achilla Ptolemæi ſatellitibus occiſus eſt, jubente rege. Hiſtoria nota eſt in ſuperioribus, ſed quamobrem inducat exemplum Pompeji hæc eſt ratio, quia ſubſequitur humanitas Julii Cæſaris, qui cum Alexandriam veniſſet, & ei Theodorus Ptolemæi præceptor Pompeji caput regis nomine obtuliſſet, lachrymas continere non potuit, viſo generi ſui capite. *Oliv.* Contigit A. V. DCCV.

Tribus coronis.] Quia toties triumphavit. Primo quidem de Africa, quam auſpiciis L. Syllæ ſubegit, cum eſſet annorum viginti quatuor, ut quidam tradunt, miſſus contra Domitium. Deinde triumphavit de Sertorio, vel de Piratis, qui mare totum infeſtabant, quod bellum quadraginta octo diebus confecit, poſtremo de Mithridate. *Oliv.*

In ſuo modo terrarum orbe.] Ita lege ex Manuſcript. librorum conſenſu. Vulgo, *In ſummo terrarum orbe.* Prius approbo; non enim ſine ſale hoc dictum exiſtimo, paulo ante imperii Romani ſummam Pompejus conſenſu Senatus rexerat, atque etiam tribus ſuis triumphis de toto terrarum orbe triumphaſſe vulgo ferebatur. De quo vide noſtros Annales in ejus triumpho Aſiatico. *Pighius.*

Filiæ.] Juliæ, quæ illi nupſerat, & illum tantum dilexerat, ut viſa ejus tunica ſanguinolenta, interfectum verita, abortum fecerit, ſibique mortis cauſa fuerit. *Badius.*

Lachrymas.] Quas tamen aut gaudii, aut ſimulati amoris interpretatur.

Cato-

manſuetus animus divini principis extitiſſet, paullo ante Romani imperii columen habitum (ſic ut mortalium negotia fortuna verſat) inhumatum jacuiſſet. Catonis quoque morte Cæſar audita, & ſe illius gloriæ invidere, & illum ſuæ invidiſſe dixit: patrimoniumque ejus liberis ipſius incolume ſervavit. Et hercle divinorum Cæſaris operum non parva pars Catonis ſalus fuiſſet.

11. M. etiam Antonii animus talis humanitatis intellectu non caruit. M. enim Bruti corpus liberto ſuo ſepeliendum tradidit: quoque honoratius cremaretur, injici ei ſuum paludamentum juſſit: jacentem non hoſtem, ſed civem depoſito æſtimans odio. Cumque interceptum à liberto paludamentum comperiſſet, ira percitus, protinus in eum animadvertit, hac ante præfatione uſus: Quid? tu ignoraſti cujus tibi viri ſepulturam commiſerim? Fortem, piamque ejus victoriam Philippicam libenter Dii viderunt: ſed ne iſta quidem generoſiſſime indignationis verba inviti audierunt.

E X T E R N A.

1. Commemoratione Romani exempli in Macedoniam deductus, morum Alexandri præconium facere cogor: cujus ut infinitam gloriam bellica virtus; ita præcipuum amorem clementia meruit. Is, dum omnes gentes infatigabili curſu luſtrat, quodam loco tempeſtate nivali oppreſſus, ſenio jam confectum militem Macedonem, nimio frigore obſtupefactum, ipſe ſublimi & propinqua igni ſede ſedens, animadvertit. Factaque non fortunæ, ſed ætatis utriuſque æſtimatione, deſcendit, & illis manibus, quibus

Catonis, &c.] Contigit A. V. DCCVII. *Oliv.*

Marci etiam Antonii, &c.] Hoc contigit bello civili, quod geſſit Antonius contra Brutum & Caſſium Cæſaris interfectores, ubi profligatis reip. partibus, Brutus, ne veniret in poteſtatem Antonii, ſibi ipſi mortem conſcivit. Contigit A. V. DCCXI.

Paludamentum.] Quo Brutus in bello uſus fuerat.

Philippicam.] Qua in campis Philippicis Brutum vicit Antonius.

Macedoniam.] Res geſta eſt in campis Philippicis, qui ſunt in Macedonia.

Corpus

bus opes Darii afflixerat, corpus frigore complicatum in ſuam ſedem impoſuit: Id ei ſalutare futurum dicens, quod apud Perſas capitale extitiſſet, ſolium regium occupaſſe. Quid ergo mirum eſt, ſi ſub eo duce tot annis militare jucundum ducebant, cui gregarii militis incolumitas proprio faſtigio charior erat? Idem non hominum ulli, ſed naturæ fortunæque cedens, quanquam violentia morbi dilabebatur, in cubitum tamen erectus, dextram omnibus, qui eam contingere vellent, porrexit. Quis autem illam oſculari non curreret, quæ jam fato oppreſſa, maximi exercitus complexui, humanitate, quam ſpiritu vividiore ſuffecit?

2. Non tam robuſti generis humanitas, ſed & ipſa tamen memoria proſequenda Piſiſtrati Athenienſium tyranni

Corpus frigore complicatum.] Ita corrige, ut habent veteres plerique Libri. *Pighius.* *Frigore complicatum.*] Utinam manum abſtinuiſſet hic Pighius, elegantiſſima & acutiſſima locutio non periiſſet. Editi nonnulli typis, & eximius ille Danielis jure adſerunt, *Corpus frigore duplicatum.* Gorpus frigore duplicatum militis vocat ſenio confecti. Nam ſenectus per ſe frigida eſt: duplicatur frigore, accedente externo illo & hiemali. *Coler.*

Apud Perſas capitale extitiſſet.] Apud Perſas lex eſt: Si quis in ſolio regio conſederit, capital eſto. Frontinus libro IV.

Violentia morbi.] Cum tandem victo Dario, domiriſque Parthis conſuluiſſet Aruſpices de ſuarum rerum eventu, reſponderunt, ut diligentiſſime Babylonem vitaret. Ille, cum aliquamdiu ſe ab ea regione abſtinuiſſet, tandem rapientibus fatis ejus urbis miro deſiderio captus eſt, & ut eſt genus humanum in vetita pronum, Babylonem ire voluit, quo factum eſt, ut paucis poſt diebus Caſſander venerit miſſus à patre Antipatro, ut Alexandrum veneno necaret, & cum Antipater in Macedonia plurimum auctoritate, & opibus valeret, eum benigne ſuſcepit, pincernamque ſuum inſtituit, videlicet qui ſibi pocula propinaret. Hic igitur, ut multi tradunt, venenatum poculum dedit Alexandro: venenum autem fuiſſe dicunt frigidiſſimam aquam de Nonacride regione ſumptam, quæ guttatim de petra ſtillat, quæ quidem aqua non niſi in ungulis deferri poteſt. Hanc cum hauſiſſet Alexander, ſubito dolore perfuſus eſt. Itaque abiit in cubiculum, & univerſum exercitum ad ſe juſſit acciri, & ſingulis dextram porrexit. Quod non mediocre humanitatis ſpecimen fuit, poſtea vero mortuus eſt. *Oliv.*

Quis autem illam oſculari non curaret.] Veteres libri, *non curreret*, quod habet majorem emphaſim. *Pigh.*

Spiritu.] Quia ſpiritus perexiguus erat, humanitas vero magna.

Non tam robuſti generis.] Adoleſcens quidam Piſiſtrati filiæ amore correptus, eam in publico oſculatus eſt, dum iret aquatum. Plutarchus enim dicit, principum filias aquatum ire ſolitas. *Oliverius.*

Oſcu-

ranni narrabitur. Qui, cum adolescens quidam amore filiæ ejus virginis accensus, in publico obviam sibi factam osculatus esset: hortante uxore ut ab eo capitale supplicium sumeret, respondit: Si eos, qui nos amant, interficimus; quid his faciemus, quibus odio sumus? Minime digna vox, cui adjiciatur, eam ex tyranni ore manasse.

In hunc modum filiæ injuriam tulit, suam multo laudabilius. A Thrasippo namque amico inter cœnam sine fine convitio laceratus, ita & animum & vocem ab ira cohibuit, ut putares satellitem à tyranno male audire. Abeuntem quoque veritus ne propter metum maturius se convivio subtraheret, invitatione familiari cœpit retinere. Thrasippus concitatæ temulentiæ impetu evectus, os ejus sputo respersit: nec tamen in vindictam sui accendere potuit. Ille vero etiam filios suos violatæ patris majestati subvenire cupientes retraxit. Postero quoque die Thrasippo supplicium à se voluntaria morte exigere volente, venit ad eum, dataque fide in eodem gradu amicitiæ mansurum, ab incepto revocavit. Si nihil aliud dignum honore vel memoria gessisset, his tamen factis abunde se posteritati commendâsset

3. Æque mitis animus Pyrrhi regis. Audierat quosdam Tarentinorum in convivio parum honoratum de se sermonem habuisse, accersitosque qui ei interfuerant, percontabatur, an ea quæ ad aures ejus pervenerant, dixissent. Tum ex his unus: nisi inquit, vinum nobis defecisset, ista quæ tibi relata sunt, præ iis quæ de te locuturi eramus, lusus ac jocus fuissent. Tam urbana crapulæ excusatio, tam-

Osculatus.] Certissimum hoc habitum impudicitiæ signum apud calidiores gentes. Etiam ex osculo apud Neapolitanos adulterii accusatum & damnatum aliquem tradit Vivius in Decis.

Ex ore tyranni.] In simili injuria ejusdem mira humanitate conditum responsum lege apud Senecam lib. III. de ira cap. 2. Non enim videtur idem exemplum de Thrasippo. *Colerus.*

Male audire.] Objurgari.

Æque, &c.] Contigit A.V. CDLXXIII. circiter.

Pyrrhi.] Pyrrhus accitus à Tarentinis adversus Romanos, cum in castris esset, hoc contigit.

Ab

tamque simplex veritatis confessio, iram regis convertit in risum. Qua quidem clementia & moderatione assecutus est, ut sobrii sibi Tarentini gratias agerent, & ebrii bene precarentur. Ab eadem altitudine humanitatis, legatis Romanorum ad redimendos captivos castra sua petentibus, quo tutius venirent, Lyconem Molossum obviam misit: quoque honorarius exciperentur, ipse cum ornato equitatu extra portam occurrit. Secundarum rerum proventu non adeo corruptus, ut officii prospectum in iis deponeret, qui tum maxime armis cum eo dissidebant.

4. Cujus tam mitis ingenii debitum fructum ultimo fati sui tempore recepit. Nam cum diris auspiciis Argivorum

Ab eadem altitudine.] De ejusdem Pyrrhi humanitate loquitur, qui, ut supra dixi, cum multis millibus hominum in auxilium Tarentinorum venisset, & bellum strenue fortiterque gessisset, ingentem captivorum numerum multis cladibus illatis ceperat, ad quos redimendos, cum Romani legatos misissent, hac humanitate usus est in legatione, ut illis obviam honoratum virum honoris gratia miserit, ipse quoque cum equitatu extra portas occurrerit, atque illos, non ut victor secundis rebus elatus, sed ut amicus benignissime susceperit, captivos sine pretio remiserit, dicens, ut est apud Ennium:

Non aurum posco, nec mi pretium dederitis,
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes:
Ferro, non auro, vitam cernamus utrique;
Vosne velit an me regnare hera, quidve ferat fors
Virtute experiamur, & hoc simul accipe dictum:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Horumdem me libertati parcere certum est;
Dono ducite, doque volentibus cum magnis Dis.

Regalis, inquit Cicero, & Aeacidarum gente digna sententia. *Oliv.* Contigit A. V. CDLXXIV.

Ipse cum ornato equitatu extra portam occurrit.] Ita in Wincheliano, & aliis; Vulgo: *Cum ornatu equitum.* Pigh.

Cujus tam mitis ingenii.] Pyrrhus Italia pulsus, in Siciliam trajecit exercitum, ubi navali pugna à Carthaginiensibus superatus, cum ab Antigono Macedoniae rege auxilia non impetrasset, Macedoniam invasit, Antigonum vicit. Elatus deinde victoria, statim ad Graeciae & Asiae totius imperium adjecit animum, & primum omnium Spartanos invadit, quorum cum urbem oppugnaret, tanta multitudo foeminarum ad patriae tutelam accurrit, ut non fortius victus, quam verecundus recederet, & in ea oppugnatione Ptolemaeum filium strenuum manuque fortem amisit, cujus cadavere ad se delato, dixisse fertur, aliquanto tardius cecidisse, quam timuerat. Pulsus igitur à Spartanis Argos petiit; ibi dum Antigonum in urbe clausum expugnare conatur, inter confertissimos violentissime dimicans, saxo de muris jacto occiditur, caput

rum invasisset urbem, abscisumque caput ejus Alcyoneus Antigoni regis filius ad patrem propugnatione laborantem lætus velut aliquod felicissimum victoriæ opus attulisset: Antigonus correpto juvene, quod tanti viri subitæ ruinæ, immemor humanorum casuum, effuso gaudio insultaret: humo caput sublatum, causea, qua velatum caput suum more Macedonum habebat, texit: corporique Pyrrhi

put ejus Antigono defertur, qui victoria mitius usus, filium Helenum cum Epirotis sibi deditum in regnum dimisit, eique insepulti patris ossa in patriam referenda tradidit. Hæc summatim Justinus. Sunt qui aliter tradunt hanc historiam: Pyrrhum scilicet, dum Argos oppugnaret, per proditionem urbem ingressum, ad arcem usque pervenisse, ubi cum acerrime dimicaretur, mulierem quandam è tectis mortarium demisisse in caput Pyrrhi, quo ictu moribundus cecidit. Tunc dicunt Alcyoneum Antigoni filium Pyrrhi caput abscissum ad patrem cum summa lætitia detulisse, Antigonus correpto filio, regis caput velamine tectum, corpori quam honoratissime cremandum restituisse, filiumque Helenum captivum liberum esse, & regium animum gerere jussisse, ossaque Pyrrhi aurea urna inclusa in patriam ad fratrem reportanda curasse. Quæ magna profecto fuit regis clementia. Plutarchus in Vita Pyrrhi, dicit illum, dum Argos oppugnaret, per proditionem nocte urbem ingressum, una cum Galatis in forum usque pervenisse; quod sentientes Argivi, Clypeum & alia munita urbis loca ceperunt, Antigonum in urbem acciverunt. Tunc Pyrrhus, ubi vidit Clypeum hostilibus armis refertum, & alia esse munita urbis loca prodigiis quibusdam territus, retrocedere, & urbem egredi statuit; sed cum angustias portarum formidaret, nuntium præmittit ad filium Helenum, qui cum magna manu extra mœnia sedebat, ut dejectis mœnibus aditum sibi aperiret, suosque tutaretur: filius non recte accepto nuntio ad opem ferendam urbem ingreditur, & ita fugientibus ingredientes occurrunt, impediuntque fugam, Pyrrhus ubi evadendi difficultatem vidit, in persequentes hostes conversus à gregario milite Argivo hasta levier percussus, equum adegit in illum. Mater ejus, quæ forte desuper pugnam spectabat, cognito filii periculo, regulam, vel, ut alii dicunt, mortarium de speculis in Pyrrhi caput conjecit; quo ictu moribundus cecidit. Tunc Zophirus quidam Antigoni miles cognitum regem apprehendens, illi caput abscidit; Alcyoneus vero Antigoni filius accurrens, abscissum regis caput ad patrem cum summa alacritate deportat, pater filium baculo percussit, ac à se repulit, barbarum & pollutum appellans. Regis caput & corpus magnifice cremavit, Helenum quoque Pyrrhi filium benigne & humaniter exceptum, cum eum complexus esset, bene sperare jussit, & eum statim in priorem habitum ornatumque restituit, atque in Epirum remisit, & erga amicos quoque Pyrrhi benignus fuit. *Oliv.*

Causea.] Velum capitis, quod circa caput gestabant.

More Macedonum.] An igitur causea vox Macedonibus propria. Militare tegumentum capitis fuisse & ex hoc loco & ex Vegetio discas, imo ex Plauti Persa, & Milite. Scena:

—— Sequimini.
Causeam habeas ferrugineam, culcitram ob oculos laneam.

Utebantur ea pugnatores, ne oculi à solis

rhi redditum, honoratissime cremandum curavit. Quinetiam filium ejus Helenum captivum ad se pertractum, & cultum & animum gerere regium jussit: ossaque Pyrrhi ei aurea urna inclusa, Epirum in patriam ad Alexandrum fratrem portanda dedit.

5. Campani autem exercitum nostrum cum consulibus apud Caudinas furcas, sub jugum à Samnitibus missum; nec inermen tantum, sed etiam nudum urbem suam intrantem; perinde ac victorem, & spolia hostium præ se ferentem venerabiliter exceperunt: Protinusque consulibus

lis radiis perstringerentur. Fuisse tamen & Romæ gestatam significat Martialis lib. xiv. hoc lemmate:

Cavsea

In Pompejano tectus spectabo theatro:
Nam ventus populo vela negare solet.

Græca origine esse vocem non dubito, ἀπὸ τοῦ καίειν. Suidas: Καυσία, εἶδος πίλου βαρβαρικοῦ. *Colerus.*

Vrna.] Urna est, quæ pro condendis defunctorum cineribus solebat adhiberi.

Campani autem.] Livius lib. ix. circa principium: Cum Aulus Posthumius & T. Veturius consules opem Luceriæ ferre vellent, inter furculas Caudinas inclusi sunt. Locus erat sylvis undique obsitus: nam saltus duo alti angusti sylvosique sunt, montibus arctis perpetuis inter se juncti; in medio campus est herbidus & aquosus, per quem medium iter est, sed antequam venias ad eum, intrandæ angustiæ sunt, & aut eadem, qua te insinuaveris, retro via repetenda est, aut si ire porro per alium saltum arctiorem impeditioremque, evadendum. In eum campum via alia per cavam rupem cum Romani venissent, & in alias angustias ire pergerent, eas septas dejectu arborum saxorumque ingentium objacente mole invenerunt, tunc fraus hostilis apparuit, & in summo saltu præsidium conspicitur. In insidias præcipitati, cum evadere nullo modo possent, fœdam & ignominiosam deditionem accipere compulsi sunt, ut cum singulis vestimentis sub jugum missi abirent incolumes, qua conditione accepta, cum ante noctem Capuam pervenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa viam, haud procul à Capua, omnium egena corpora humi prostraverunt. Quod ubi est Capuam nuntiatum, hac in eos humanitate usi sunt Campani, ut sociorum justa miseratione commoti, deposita statim ingenita superbia, mitterent confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta commeatusque militibus omnibus, & venientibus Capuam, cunctus Senatus populusque obviam egressus, justis omnibus hospitalibus, & publicis & privatis fungerentur officiis. Quam mentem si secundo Punico bello adversus Romanos servassent, Fulvius Flaccus consul secures suas Campanorum sanguine non cruentasset, ut illorum perfidiam vindicaret. De quo in cap. de Constantia largius dictum est. *Oliver.* Contigit A. V. cdxxxii.

Caudinas Furcas.] Furcæ vel fauces Caudinæ à Caudio Samnitium oppido nomen accepêre.

Iugum.] Jugum tribus hastis fit, duabus humi defixis, superque eas una transversa ligata.

libus insignia honoris, militibus vestem, arma, equos, commeatum benignissime præstando, & inopiam & deformitatem Romanæ cladis mutârunt: Quo animo si pro imperio nostro adversus Annibalem quoque usi fuissent, truculentis securibus materiam sæviendi non præbuissent.

6. Facta mentione acerrimi hostis, mansuetudinis ejus operibus, quam Romano nomini præstitit, locum qui inter manus est, finiam. Annibal enim Æmilii Paulli apud Cannas trucidati quæsitum corpus, quantum in ipso fuit, inhumatum jacere passus non est. Annibal Ti. Gracchum, Lucanorum circumventum insidiis, cum summo honore sepulturæ mandavit; & ossa ejus in patriam portanda militibus nostris tradidit. Annibal M. Marcellum in agro Bru-

Quo animo, &c.] Contigit A. V. DXLII.

Facta, &c.] Contigit A. V. DXXXVII.

Inhumatum jacere.] Laudavit etiam pro funere, si non magis Poëtica, quam Historica fide ista scripsit Silius lib. x.

—— Iamque Annibal unus
Sat decoris laudator erat, fulgentia pingui
Murice suspirans inicit velamina, & auro
Intextam chlamydem, ac supremo affatur honore.

Hunc locum Valerii non tacitus præteriit Plutarchus dum ait: *Ταῦτα μὲν οὖν περὶ Κορνήλιον Νέπωτα καὶ Οὐαλέριον Μάξιμον ἱστορήκασι.* Aliter narrare ait ibidem Livium & Cæsarem Augustum. *Colerus.*

Annibal Tiberium Gracchum.] Quo pacto Gracchus proditus hosti fuerit à Flavio Lucano ejus hospite, in capitulo de prodigiis ostendimus: nam cum majorem Lucaniæ partem, quæ ad Annibalem defecerat, virtute sua in potestatem pop. Romani redegisset, ad reliquam capiendam invitatus, ab hospite Flavio, cui jure veteris hospitii fidem non derogabat, in insidias deductus, & occisus est, de cujus funere duplex fama est. Alii enim tradunt in castris Romanis sepultum à suis, alii ab Annibale. Et ea vulgatior fama est. Tradunt in vestibulo Punicorum castrorum rogum instructum fuisse, armatum exercitum decurrisse cum tripudiis Hispanorum motibusque armorum & corporum, suæ cuique genti assuetis, ipsoque Annibale omni rerum verborumque honore exsequias celebrante. Alii aliter tradunt, & dicunt imperatoris capite hostes tantummodo potitos ad Annibalem detulisse, & ab eo statim Cartalo missum, qui ad Cn. Cornelium quæstorem Romanum deferret; quæstorem deinde summis impensis exequias imperatoris in castris celebrantibus cum exercitu Beneventanis fecisse. *Oliv.* Contigit A. V. DXLI.

Annibal M. Marcellum.] De M. Marcello quoque dictum est eodem capitulo, qui cum inter bina castra Punica, atque Romana tumulus sylvester esset, à neutris primo occupatus, quod Romani, qualis esset pars illa, quæ ad hostes vergeret, ignorarent. Annibal insidiis, quam castris aptiorem eum putabat, Romani in castris fremebant, occupandum

Brutio, dum conatus Pœnorum cupidius quàm consideratius speculatur, interemptum, legitimo jure extulit: Punicoque sagulo, & corona donatum laurea, rogo imposuit. Ergo humanitatis dulcedo etiam in efferata barbarorum ingenia penetrat, torvosque & truces hostium mollit oculos, ac victoriæ insolentissimos spiritus flectit. Nec illi difficile & arduum est, inter arma contraria, inter districtos cominus mucrones placidum iter reperire. Vincit iram, prosternit odium, hostilemque sanguinem hostilibus lachrymis miscet. Quæ etiam admirabilem Annibalis vocem pro funeribus Romanorum Ducum arbitria statuentis expressit. Quare aliquanto ei plus gloriæ Paullus, Gracchus, & Marcellus sepulti, quam oppressi attulerunt: Siquidem illos Pœnico astu decepit, Romana mansuetudine honoravit. Vos quoque fortes, ac piæ umbræ, non pœnitendas sortitæ estis exequias: nam ut optabilius in patria, ita speciosius pro patria collapsæ, supremi officii decus infelicitate amissum, virtute recuperâstis.

CAP.

dum eum locum esse, & castello firmandum, ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in cervicibus hostem haberent. Movit ea tes Marcellum & Crispinum ejus collegam. Itaque cum paucis equitibus exploratum profecti, in insidias præcipitarunt, quæ paulo ante fuerant ab Annibale eo loco collocatæ, ubi Marcellus cum aliquot fortissimis viris in medio cæsus, collega vulneratus, filius quoque consulis graviter sancius, aliquot etiam capti fuerunt, sed paulo post Annibal Marcelli corpus inventum sepulturæ mandavit. Cicero in Catone Majore: *M. Marcelli interitum, nec crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est.* Oliver. Contigit A. V. DXLV.

In agro Brutio.] In Apulia, inquit Livius libro XXVII. *Corrad.*

Sagulo.] Veste militari. Quæ omnia simul honoris causa in rogum conjiciebantur.

Corona.] Quia sæpius victor evaserat: nam Marcellus ad Nolam primus Annibalem vinci posse docuit, & de illo sæpe victoriam in castra reportavit.

Lachrymis.] Ut in Cæsare patuit erga Pompejum.

Arbitria statuentis.] Dantis arbitrariam sententiam.

CAP. II.

DE GRATITUDINE.

ROMANORUM.	8. *C. Marii Cos.* IV.
1. *Senatus Romani.*	9. *L. Syllæ Dictatoris.*
2. *Iuventutis Romanæ.*	10. *Libitinariorum.*
3. *Plebis Romanæ.*	EXTERNORUM REGUM.
4. *M. Minucii Rufi mag. eq.*	1. *Darii Persarum.*
5. *Q. Terentii Culeonis.*	2. *Mithridatis Ponti.*
6. *Civium è Græcia liberatorum.*	3. *Attali Asiæ.*
7. *Q. Metelli Pii Cos.*	4. *Massanissæ Numidiæ.*

GRatas verò ingratasque animi significationes, & facta libuit oculis subjicere, ut virtuti ac vitio justa merces æstimationis ipsa comparatione accederet. Sed quoniam contrario proposito sese distinxerunt, nostro quoque stylo separentur: priorenique locum obtineant, quæ laudem, quàm quæ reprehensionem merentur.

1. Atque ut à publicis actis ordiar, Marcium Coriolanum patriam oppugnare conantem, admotoque portis Urbis ingenti Volscorum exercitu, funus ac tenebras Romano imperio minitantem; Veturia mater & Volumnia uxor nefarium opus exequi precibus suis passæ non sunt. In quarum honorem senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornavit. Sanxit namque uti fœminis semita viri cederent, confessus plus salutis reipubl. in stola quam in armis fuisse: vetustisque aurium insignibus

ATque ut à publicis actis ordiar.] Cum annonæ caritas urbem incessisset, Senatus frumentatum in peregrinas regiones legatos dimisit: qui, cum frumenti copiam advexissent, Cn. M. Coriolanus plebi semper infensus, censebat, non prius dividendum inter plebem esse frumentum, quam per secessionem usurpata jura restituissent patribus. Quamobrem ira plebis in exilium actus, ad Volscos profectus, paulo post bellum intulit patriæ, quæ cum gravi obsidione premeretur, nulla alia ratione, quam mulierum beneficio, liberari potuit, ut diximus in cap. de Miraculis, & latius dicturi sumus in cap. de Pietate. Quare Senatus gratum animum gerens, multis honoribus matronas honestavit. *Oliver.* Contigit A. V. CCLXV.

Vetustisque aurium.] Lipsius ad III. Annal. Taciti legit *crinium insignibus.* qui

bus novum vitæ diſcrimen adjecit: Permiſit quoque his purpurea veſte & aureis uti ſegmentis. Super hæc ædem & aram Fortunæ Muliebri eo loco, quo Coriolanus exoratus fuerat, faciundum curavit, memorem beneficii animum ſuum exquiſito religionis cultu teſtando.

Quem ſecundi etiam belli Punici tempore exhibuit. Cum enim à Fulvio Capua obſideretur, ac duæ Campanæ mulieres benevolentiam erga Romanos dimittere ex animis noluiſſent, Veſtia Opidia materfamilias, & Cluvia Facula meretrix; quarum altera quotidie pro ſalute noſtri exercitus ſacrificavit, altera captis militibus Romanorum alimenta ſubminiſtrare non deſtitit. Urbe illa oppreſſa, ſenatus his & libertatem & bona reſtituit: & ſi quid amplius præmii petiſſent, libenter ſe daturum aſſeveravit. Vacaſſe in tanto gaudio Patribus conſcriptis duabus humili-

cui nondum ſubſcribo. Inaures intelligit, quarum uſus perantiquus, & haud dubie à Græcis. Dependebant margaritæ & uniones. Abuſus poſtea mirus, & magna luxuria profluxit. De quo Plinius lib. IX. cap. XXXIV. & lib. XI. cap. XXXVII. Tertullianus de Cultu Fœminar. *Scrupuloſa Deus auribus vulnera intulit; & tanti habuit vexationem operis ſui, & cruciatus infantiæ tunc primum dolentis, ut ex illis ad ferrum nati corporis cicatricibus, grana neſcio quæ, penderent.* Similiter Cyprianus de habitu Virgin. *Elenchos* etiam appellabant. Gloſſæ veteres, μαργαρῖται μεγάλοι, *Margaritæ Elenchi.* Juvenalis, Cenſorius ille vates:

—— & cum
Auribus extenſis magnos commiſit Elenchos.

Plinius ita deſcribit: *Elenchos appellant faſtigiata longitudine, alabaſtrorum figura in pleniorem orbem deſinentes. Hos digitis ſuſpendere, & binos ac ternos auribus fœminarum gloria eſt.* Coler.

Aurium inſignibus.] Margaritis vel annulis ex auribus pendentibus, quæ & *inaures* dicuntur: nam *inaures* ſunt aurium ornamenta.

Segmentis.] Ornamentis. Nam *ſegmenta* dicuntur redimicula mulierum verſicoloria, quibus utuntur ad capitis ornamentum. Sunt etiam, qui dicant, *ſegmenta* eſſe faſciolas, quibus involvuntur infantes. Unde Juvenalis:

Et ſegmentatis dormiſſet parvula cunis.

Segmenta vero ſunt faſciæ, quibus circundatur caput, id eſt, redimicula mulierum nobilium. Inde ſegmentatus ornatus & inſtructus. *Segmentum* etiam dicitur monile, à collo in pectus deſcendens, ſegmenta zonis quibuſdam, quaſi adornamentis ornata: nam particulas cujuſque materiæ abſciſſas præſegmina vocant. *Oliv.*

Cum enim à, &c.] Contigit A. V. DXLI.

Veſtia Opidia.] Liber Danielis, *Oppia.* Lavermannus, *Veſtigia Opidia.* An ſcribendum, *Veſtilia?* Veſtiliæ cujuſdam Romanæ mulieris meminit Plinius libro VII. *Coler.*

Vrbe illa oppreſſa.] Contigit A. V. DXLIII.

milibus fœminis referre gratiam, nedum tam præ se tulisse, mirandum.

2. Quid illa quoque juventute Romana gratius? quæ C. Nautio & Minutio Coss. ultro nomina sua militari sacramento obtulit, ut Tusculanis, quorum fines Æqui occupaverant, præsidium ferrent: quia paucis ante mensibus constantissime & fortissime imperium Romani populi defenderant. Ergo quod auditu novum est, ne patriæ grata voluntas cessasse videretur, exercitus se ipse conscripsit.

3. Magnum grati populi specimen in Q. Fabio Maximo enituit: Nam cum quinque consulatibus salutariter reip.

Quid illa, &c.] Contigit A.V.cccxv.

Quæ Nautio & Minutio Coss.] Vulgo, *Quintio*. Perperam. Non enim collegium hoc consulum eo sæculo reperitur. At in Campensi recte: *Nautio & Minutio*. Et in aliis exemplaribus ejusdem nominis remanent reliquiæ. Nam in Atrebatensi & Coloniensi, *Nunco*, in Wincheliano, *Nattio*, in aliis *Gennutio* legitur, pro *C. Nancio*. Sed discrepat in historia Valerius à Livio & Dionysio, alios forte sequutus annales; hi enim triennio postea Tusculanis datum auxilium tradunt, verum his Coss. juventutem ultro arma cepisse contra Sabinos scribit Livius. Quod etiam in Annalibus magistratuum suo loco annotavi. *Pigh. Nautio & Minucio Coss.*] Manuscriptus Dan. *Nautio & Minutio*. Nautius is fuit Sp. F. Sp. N. Rutilus. *Coler.*

Æqui.] Italiæ populi Sabinis proximi, ad Orientem. De quibus Plinius lib. III.

Magnum grati populi specimen in Q. &c.] Minutium magistrum equitum Fabio Maximo Dictatori æquatum imperio fuisse; diximus in cap. de Constantia. Minutius igitur alternis cum Fabio diebus imperare volebat, vel, si etiam majora placerent intervalla, partitis temporibus alternis summum jus & imperium esse, quod nequaquam è republica esse existimavit Fabius, ut milites sui in alterius potestate, & summa rerum in hominis temerarii manibus posita foret. Itaque partitis copiis castra diviserunt, quod Annibali duplex gaudium fuerat, qui Minucii temeritatem liberam factam esse videbat, & Fabii prudentiam viribus diminutam. Misit igitur milites quosdam ad tumulum capiendum, qui medius erat inter utraque castra, magis lacessendæ pugnæ, quam tumuli capiendi gratia; nam locaverat alios in insidiis, & conserto prælio, quum utrinque totis viribus certaretur, ex insidiis orti milites cum ingenti clamore tantum terrorem intulêre Romanis, ut nec animus ad pugnam, nec ad fugam spes cuiquam superesset: tum Fabius, audito paventium clamore, non celerius, quam timui, deprehendit fortuna temeritatem, sed objurgandi non est tempus, sed laborantibus succurrendi. Ita instructa acie de vertice montis in hostes impetum fecit, suos ab effusa fuga revocavit, aciem restituit, hostes profligavit, & victoriam prope partam ex eorum manibus extorsit, cives suos & Imperatorem partim à cæde, partim à capti-

reip. adminiſtratis deceſſiſſet, certatim æs contulit; quo major ac ſpecioſior ejus funeris pompa duceretur. Elevet aliquis præmia virtutis, cum animadvertat, fortes viros felicius ſepeliri, quam vivere ignavos.

4. Fabio alteri etiam incolumi ſumma cum gloria gratia relata eſt: Dictatori ei magiſter equitum Minutius ſcito plebis, quod nunquam antea factum fuerat, æquatus, partito exercitu ſeparatim in Samnio cum Annibale conflixerat: Ubi temere inito certamine peſtiferum habiturus exitum, ſubſidio Fabii conſervatus, & ipſe eum patrem appellavit, & à legionibus ſuis patronum ſalutari voluit: Ac depoſito æqualis imperii jugo, magiſterium equitum, ſicut par erat, dictaturæ ſubjecit: imprudentiſque vulgi errorem gratæ mentis ſignificatione correxit.

5. Tam hercle probabiliter, quam Q. Terentius Culeo, prætoria familia natus, & inter paucos ſenatorii ordinis ſplendidus, optimo exemplo Africani ſuperioris currum,

captivitate liberavit. Pro cujus beneficii referenda gratia Minutius Fabium parentem ſemper appellavit, exercitus commilitones, quorum opera ſervati fuerant, patronos vocaverunt. Annibalem quoque ex acie diſcedentem dixiſſe ferunt, Tandem eam nubem, quæ ſederet in jugis montium ſollicitatam procellæ imbrem dediſſe. *Oliv.* Contigit A. V. CDLXIV.

Fabio alteri etiam incolumi.] Non ſolum, inquit, mortuo Fabio, ſed etiam vivo, ſecundi Punici belli tempore, populus ſe gratum exhibuit. Cum enim Dictator ille in Samnio contra Annibalem miſſus, more ſuo, bellum protraheret, ne reip. ſtatum in diſcrimen ſiſteret, Minutius magiſter equitum, adoleſcens fervore quodam mentis provectus, dixit, Fabium producere bellum, quo in eo magiſtratu diutius permaneret; qui, ſi ſibi daretur poteſtas dimicandi, ſe paulo poſt Annibalem debellaturum aſſeveravit, & quod virtuti Fabii attribui debuerat, ipſe Minutius ambitioni aſſignabat. Verba illa exercitus primo excepit, deinde ad Senatum delata ſunt. Populus jam tædio affectus, quod Annibal tam diu in Italia verſaretur, magiſtrum equitum Dictarori adæquavit. *Oliver.* *Fabio autem etiam incolumi.*] Legendum, *Fabio alteri etiam incolumi.* Alioquin enim Rulliano, cujus ante meminit, hæc adſcribi videbuntur. *Pighius.* Contigit A. V. DXXXVI.

In Samnio.] In agro Larinari, inquit Livius. *Corrad.*

Iugo.] Æquilibrio. *Iugo.*] Onere gravi imperii.

Tam, &c.] Contigit A. V. DLII.

Quintius Terentius Culeo.] Livius in fine ſecundi Punici belli: *Carthaginienſes*, inquit, *longas naves, elephantos perfugas, fugitivos captivos, captivorum quatuor millia tradiderunt, inter quos Q. Terentius Culeo Senator fuit.* Oliverius.

rum, triumphantis, quia captus à Carthaginiensibus ab eo fuerat recuperatus, pileum capite gerens, secutus est. Auctori enim libertatis suæ, tanquam patrono accepti beneficii, confessionem, spectante populo Romano, merito reddidit.

6. At Flaminini de Philippo rege triumphantis currum, non unus, sed duo millia civium Romanorum pileata comitata sunt: quæ Punicis bellis intercepta, & in Græcia servientia, cura sua collecta, in pristinum gradum restituerat. Geminatum ea die decus imperatoris, à quo simul & devicti hostes, & conservati cives spectaculum patriæ præbuerunt. Illorum quoque salus dupliciter omnibus accepta fuit: & quia tam multi, & quia tam grati exoptatum libertatis statum recuperaverunt.

7. Metellus verò Pius Pertinaci erga exulem patrem amore, tam clarum lachrymis, quàm alii victoriis, cognomen

Pileum capite gerens.] *Pileum gerere*, signum erat, fuisse libertate donatum. significabat enim se virtute Scipionis tempestatem servitutis evasisse. *Idem.*

At Flaminini de Philippo.] Philippus rex Macedoniæ secundo Punico bello cum Carthaginiensibus consensit, & bellum Romanis intulit, ubi per varios casus multa Romanorum civium capita cepit, quæ deinde Q. Flaminini virtute & felicitate recuperata ejus triumphantis currum pileata sequi voluerunt, qui quidem triumphus non minus gloriosus ob superatos hostes, quam liberatos cives Flaminino fuisse videtur. *Oliv.* Conrigit A. V. DLIX.

De Philippo rege.] Plutarchus de Nabide; sed male. Cum Valerio sentit Livius, Eutropius lib. IV. cap. 1. Orosius lib. IV. cap. 18. *Coler.*

Duo millia civium Romanorum.] Livius lib. XXXIV. non ponit numerum, sed Plutarchus in vita 1200. ait fuisse. *Corradus.*

Metellus vero Pius.] Hic ejus Metelli filius fuit, qui Jugurtham primus dare terga coëgit, ut diximus in cap. de Disciplina militari, & Numidicus dictus est; quippe, ut in cap. de Constantia diximus, maluit in exilium proficisci, quam in Saturnini leges jurare. Fuerunt autem Metelli viri clarissimi quatuor, Macedonicus, Numidicus, Creticus, & hic Pius, qui adversus Sardonicum missus, illum bello superavit. *Oliver.*
Metellus vero Pius.] Plinius lib. VII. cap. 43. & 44. Solinus cap. 7. Paterculus lib. II. *Coler.*

Quam alii victoriis cognomen assecutus.] Non puto Q. Metellum victoriis aliquod cognomen assecutum fuisse, ut hic Valerius videtur dicere; sed Numidici patris per injuriam pulsi reditum, continuis lachrymis & precibus efflagitando, Pii cognomen meruit, velut etiam autor de Viris Illustr. cap. 63. scribit. Legendum igitur, ut in Campensi, aliisque Manuscriptis habetur: *Tam clarum lachrymis, quam alii victoriis cognomen assecutus.* Pigh.

Nam

men aſſecutus, non dubitavit conſul pro Q. Calidio præturæ candidato ſupplicare populo, quod Tribunus plebis legem, qua pater ejus in civitatem reſtitueretur, tulerat. Quinetiam patronum eum domus & familiæ ſuæ ſemper dictitavit. Nec hac re de principatu, quem procul dubio obtinebat, quicquam decerpſit; quia non humili, ſed grato animo, longe inferioris hominis maximo merito eximiam ſummittebat dignitatem.

8. Nam C. quidem Marii non ſolum præcipuus, ſed etiam præpotens gratæ mentis fuit impetus: Duas etiam Camertium cohortes, mira virtute vim Cimbrorum ſuſtinentes, in ipſa acie, adverſus conditionem fœderis civitate donavit: Quod quidem factum & vere & egregie excuſavit, dicendo, inter armorum ſtrepitum, verba ſe juris civilis exaudire non potuiſſe. Et ſane id tempus erat, quo magis defendere, quàm audire leges oportebat.

9. C. Marii veſtigia ubique L. Sylla certamine laudis ſubſequitur: Dictator enim Pompeio etiam privato caput adaperuit, & ſella aſſurrexit, & equo deſcendit: Eaque ſe libenter facere in concione prædicavit, memor ab eo duodeviginti annis nato partes ſuas exercitu paterno adjutas. Multa inſignia Pompeio, ſed neſcio an hoc quicquam admirabilius contigerit, quod magnitudine beneficii Syllam ſui obliviſci coëgit.

10. Sit aliquis in ſummo ſplendore etiam ſordidis gratis

Nam C. &c.] Contigit A. V. DCLI.

Adverſus conditionem.] Quia fœdus erat, ne Camertini poſſent Romana civitate donari. *Oliv.* *Adverſus conditionem.*] Fœdus illud Camertinum æquiſſimum & ſanctiſſimum fuiſſe dicit Cicero. *Coler.*

C. Marii veſtigia, &c.] Pompejus Strabo Magni Pompeji pater bello civili, quod geſtum eſt inter Marium & Syllam, partes Syllanas ſecutus eſt. A quo deinde Pompejus vix decimum octavum natus annum, tribus legionibus acceptis, tantum ad victoriam momenti Syllæ tuliſſe dicitur, ut poſt id tempus ſemper illum Sylla fuerit veneratus. *Oliver.* Contigit anno urbis DCLXXVII.

Etiam privato.] Salluſtius III. Hiſt. *Quibus de cauſis Sullam Dictatorem in victoria equo deſcendere, ſibi uni aſſurgere de ſella, caput aperire ſolitum.* Coler.

Syllam ſui obliviſci.] Suæ naturæ ſuperbæ & ferocis.

Sit aliquis, &c.] Contigit A. V. DCX.

tis locus. M. Cornuto prætore funus Hirtii & Panſæ juſſu ſenatus locante, qui tunc Libitinam exercebant, cum rerum ſuarum uſum, tum miniſterium ſuum gratuitum polliciti ſunt; quia hi pro republica dimicantes occiderant. Perſeverantique poſtulatione extuderunt, ut exequiarum apparatus ſeſtertio nummo ipſis præbentibus addiceretur; Quorum laudem adjecta lege conditio auget magis, quàm extenuat: quoniam quidem quæſtum contempſerunt, nulli alii rei quàm quæſtui viventes.

EXTERNA.

Pace cinerum ſuorum Reges gentium exterarum ſecundum hunc tam contemptum gregem referri ſe patientur: qui aut non attingendus, aut non niſi in ultima parte domeſticorum exemplorum collocandus fuit. Sed dum honeſti actus etiam ab infimis editi, memoria non intercidant; licet, ſeparatum locum obtineant: ut nec his adjecti, nec illis prælati videantur.

1. Darius privatæ adhuc fortunæ, amiculo Syloſontis Samii delectatus, curioſiore contemplatione fecit, ut ultro ſibi, & quidem à cupido daretur. Cujus muneris quam grata æſtimatio animo ejus eſſet allapſa, regno potitus oſtendit: totam namque urbem, & inſulam Samiorum, Syloſonti fruendam tradidit. Non enim pretium rei æſtimatum, ſed occaſio liberalitatis eſt honorata; magiſque

à quo

Hirtii & Panſæ.] Romani Conſules, qui bello civili, quod adverſus M. Antonium gerebatur, qui Cæſaris interfectores, Brutum & Caſſium perſequebantur, dum forte Mutinæ obſiderentur, fortiter dimicantes ceciderant. *Oliver.*

Quorum laudem adjecta lege conditio auget magis quam extenuat.] Quæ hæc conditio adjecta lege? fruſtra quæras. Scribe, *abjecta*. Hæc eſt mens Valeriana: Libitinarii, inquit, etſi lege & more abjectum ac vile id genus, tamen, &c. Sane in vilibus habiti ſemper: ideoque mox etiam appellat, *Contemptum gregem*. Lipſius.

Amiculo.] Genus veſtimenti, ab amiciendo dictum.

Vrbem & inſulam.] Πόλιν ἔρημον ei à Dario traditam, ſcribit Herodotus. Strabo vero ob Syloſontis ſævitiam deſertam fuiſſe auctor eſt. *Coler.*

Samiorum.] Samus erat Τετράπολις, inter quas & urbs Samus, quæ poſtea à Romanis funditus deleta. Plinius lib. IV, cap. 12. & Strabo lib. X.

A Rho-

à quo donum proficiſceretur, quam ad quem perveniret, proviſum.

2. Mithridates quoque rex magnifice gratus apparuit, quoniam pro Leonico acerrimo ſalutis ſuæ defenſore à Rhodiis navali pugna excepto, omnes hoſtium captivos permutavit, ſatius eſſe exiſtimans ab inviſiſſimis circumveniri, quam benemerito gratiam non referre.

3. Liberalis populus Romanus magnitudine muneris, quod Attalo regi Aſiam dedit dono. Sed Attalus etiam teſtamenti æquitate gratus, qui eandem Aſiam populo Romano legavit. Itaque nec hujus munificentia, nec illius tam memor beneficii animus tot verbis laudari poteſt; quot ampliſſimæ civitates vel amice datæ, vel pie redditæ ſunt.

4. Ceterum neſcio an præcipuè Maſſaniſæ regis pectus

A Rhodiis.] Nam tempore quo Aſiam occupavit, & M. Plocium, & C. Apuleium in vincula conjecit, omneſque Romanos in Aſiæ partibus inventos, trucidavit; Rhodios quoque invaſit, à quibus aliquot navalibus prœliis ſuperatus eſt, & Leonicus iſte amicus captus. *Oliv.*

Liberalis populus, &c.] Contigit A. V. DCXX.

Teſtamento.] Ita Velleius libro II. Oroſius lib. V, cap. 6. Epitome Liviana 58. Juſtinus lib. XXXVI. Strabo libro XIII. Florus lib. II, cap. 20. qui hanc hæreditatis aditionem inuſitatam & incognitam quandam felicitatem non dubitat appellare. *Coler.*

Ceterum neſcio, &c.] Satis conſtat Maſſaniſam Numidarum regem varia fortuna regno pulſum, bello Punico ſecundo, Africani ſuperioris beneficio in regnum fuiſſe reſtitutum, & victo Syphace, Cirtha oppido, & cæteris urbibus & agris, qui regni fuerant Syphacis, totius denique Numidiæ imperio fuiſſe donatum, conſentiente ac etiam approbante Senatu. Deinde cum poſt fœdus cerneret illum avidiorem in imperio ſuo dilatando, legem ferri juſſit, quæ Maſſaniſæ ab imperio pop. Romani ſolutam libertatem tribueret: quo beneficio provocatus Maſſaniſa, unum in terris populum Romanum præcipua fide, ſingularique benevolentia perpetuo coluit & obſervavit, adeo ut Hiſpano bello, quod imperatore Lucullo gerebatur, cum ipſe quoque tam gravi & periculoſo Carthaginienſium bello premeretur; auxilia tamen Romanis petentibus miſerit, eoque propenſius, quod Æmilianus Scipio ad ea petenda legatus veniſſet. Nam maluit in regni & ſalutis ſuæ diſcrimine verſari, quam Romanis & Scipioni ingratus aliqua ex parte videri. Fuerat enim cum familia Scipionum & hoſpitalitatis & amicitiæ ſummo jure conjunctus, ut diximus. Unde Cicero in ſomno Scipionis ita loquentem Scipionem inducit: *Cum in Africam veniſſem, A Manlio conſule ad quartam legionem tribunus, ut ſcitis, militum, nihil mihi potius fuit, quam ut Maſſaniſam convenirem regem familiæ noſtræ juſtis de cauſis ami-*

ctus grati animi pignoribus fuerit refertum: Beneficio enim Scipionis & Romanorum amicitiæ, & peràmpli regni modo liberaliter auctus; memoriam inclyti muneris ad ultimum vitæ finem, longa etiam à Diis immortalibus senectute donatus, constantissima fide perduxit. Adeo ut eum non solum Africa, sed etiam cunctæ gentes scirent amiciorem Corneliæ familiæ, atque urbi Rom. quam sibimetipsi semper fuisse. Ille, cum gravi Carthaginiensium bello premeretur, ac vix tutelæ sui regni sufficeret: tamen Scipioni Æmiliano, quia nepos Africani erat, bonam magnamque partem Numidici exercitus, quem ad Lucullum consulem, à quo ad auxilia petenda missus fuerat, in Hispaniam duceret, promptissima mente tradidit, præsentique

amicissimum; ad quem cum veni, complexus me senex, collachrymavit, aliquantoque post suspexit in cælum: & grates ago, inquit, summe Sol, vobisque reliqui cælites quod antequam ex hac vita migro, conspicio in regno meo & his tectis P. Cornelium Scipionem, cujus ego nomine ipso recreor. Itaque nunquam ex animo meo discedet illius optimi atque invictissimi viri memoria, &c. Idem ætate, quam ad centesimum extenderat annum, & valetudine pariter confectus, cum videret se non diutius superesse posse; Scipionem, qui tum sub Marco Manlio in Hispania militabat, per literas ab imperatore accivit, ut in ejus amplexu extremum spiritum suaque omnia reponeret. Sic enim se feliciter moriturum dicebat. Cujus fatis præcurrentibus adventum Scipionis, ut vult Valerius: nam aliter sentit Cicero in libro de Somno Scipionis, ut supra vidimus, ei testamento reliquit rerum omnium suarum potestatem, & inter filios, quos ad quatuor & quinquaginta habuisse dicitur, dividendi regni arbitrium ita legavit, ut quicquid ille statuisset, immobile sanctumque foret. Mandavit insuper liberis & uxori, ut populum Romanum & Scipionum familiam perpetua fide & observantia prosequerentur. *Oliv.* Contigit A. V. DCII.

Beneficio enim Scipionis.] Locus est mutilus, ut exemplar Cauchianum demonstrat, in quo sic: *Beneficio enim Scipionis, & Romanorum amicitia, & Persei Regis liberalitate auctus.* In aliis vero exemplaribus habetur, *Pervasi regni modo liberius.* Mendose utrobique; non enim Persei, sed Syphacis regno auctus Massanissa fuit. Quare legendum arbitror, *& perampli regni modo liberaliter auctus.* Pighius.

Romanorum amicitiæ.] Liber Daniel. & Lavernii: *Romanorum amicitia & pervasi regni modo.* Varii etiam miris modis codices Pighii. Mihi arridet lectio, quam adscripsi, præ cæteris omnibus. Etenim quis Pighii correctionem toleret? aut illud admittat: *Persuasu?* vel quis denique Persei nomen huc loci intrusum non rideat? Persuadere vero Massanissæ, ut regnum acciperet quid opus fuit? *Pervasum* itaque *regnum* rectius dicetur, quod assiduis bellorum incursionibus penetratum & vexatum Hinc in Jure nostro *Pervasiones.* De qua voce jam olim ad Cassiodorum disseruit eruditissimus Fornerius. *Coler.*

MV.

que periculo respectum pristini beneficii anteposuit. Ille, cum jam ætate deficiente, magnas regni opes, quatuor & quinquaginta filiorum numerum relinquens, in lectulo laberetur, MV. Manlium, qui Proconsule Africam obtinebat, literis obsecravit, ut ad se Scipionem Æmilanum, sub eo tunc militantem, mitteret: feliciorem mortem suam futuram ratus, si in complexu dextræ ejus supremum spiritum ac mandata posuisset. Ille adventum Scipionis fatis suis præcurrentibus, hæc uxori liberisque præceperat: unum in terris populum Roman. & unam in populo Rom. Scipionis domum nosse, integra omnia Æmiliano se servare, eum dividendi regni arbitrum haberent: quod is statuisset, perinde ac testamento cautum, immutabile ac sanctum obtinerent. Tot tamque variis rebus se Massanisa infatigabili pietatis serie ad centesimum extendit annum. His, & horum similibus exemplis, beneficentia generis humani nutritur atque augetur. Hæ sunt ejus faces, hi stimuli, propter quos juvandi & emerendi cupiditate flagrat. Et sane amplissimæ & speciosissimæ divitiæ sunt, feliciter erogatis beneficiis, late posse censeri. Quorum quoniam religiosum cultum instituimus, nunc neglectum, sugillandi gratia, quo sit gratior, referemus.

CAP.

MV. Manlium.]Contigit A.V. DCV. *Fatis suis præcurrentibus.*]Id est, præveniente morte. Dissentit à Cicerone, ut diximus.

CAP. III.

DE INGRATITUDINE.

1. URbis noſtræ parentem ſenatus in ampliſſimo dignitatis gradu ab eo collocatus in curia laceravit, nec duxit nefas ei vitam adimere, qui æternum Rom. Imperio ſpiritum ingeneraverat. Rude nimirum illud & ferox

URbis noſtræ parentem Senatus.] De ingratitudine dicit populi Romani, quod Romulum Urbis ſuæ conditorem dilaceravit. Variæ ſunt de Romuli morte ſententiæ apud Scriptores. Alii enim dicunt illum poſt multas res geſtas, præclaraque facinora, parta jam immortalitatis gloria, raptum fuiſſe, &, quod incredibile dictu, è mediis civium oculis evanniſſe Nonis Quintilibus, nullum prorſus mortis ſuæ veſtigium relinquentem. Alii, inter quos Livius, dicunt illum à nimbis è media concione raptum, eum ad recenſendum exercitum in Capream paludem conveniſſet, ubi repente exorta tempeſtas cum tonitribus & ingenti ventorum fragore terram undique operuiſſet, Sol quoque, veluti nocte intempeſta, penitus defeciſſet; atque eo ſpectaculo converſis inter ſe patribus, reliquam multitudinem aufugiſſe; ſedata deinde procella, ubi ex tam turbido die ſerena lux rediit, regem nuſquam apparuiſſe; famam deinde non obſcure vulgatam de illo, à patribus infenſis fuiſſe direptum. Alii non in caprea palude, ſed in Vulcani templo dilaceratum tradunt, cum forte Senatum coëgiſſet, de Republica conſulturus, & ex patribus ſuam quemque regis partem in ſinu elam abſtuliſſe. Ad cujus rei tam atrocis ſuſpicionem ex hominum mentibus omnino tollendam, curârunt patres, ut quidam Julius Proculus, Alba oriundus, genere, opibus, & dignitate primarius inter omnes: tum etiam cum rege, fide, benevolentia & affinitate conjunctus, in concionem deſcenderet, & jurejurando affirmaret Romulum deſcendenti ſibi in forum occurriſſe, forma longe auguſtiore humana, dixiſſeque in Deorum ſe numerum eſſe tranſlatum, & juſſiſſe nuntiare patribus populoque ſuo, ut rem militarem diligentiſſime colerent, quia nullæ opes tantæ futuræ eſſent, quæ illorum armis reſiſtere poſſent, ſe vero progeniem ſuam propitio munere ſoſpitaturum eſſe perpetuo. Cui viro dicunt miram fidem traditam eſſe ob conjunctam cum rege affinitatem, tum etiam ejuſdem probitatem, & acceptum jusjurandum, & hoc modo depoſitam fuiſſe ſuſpicionem, creditumque Romulum Deum eſſe, quem *Quirinum* appellantes, perpetuo coluerunt. *Oliverius.* Contigit A. V. XXXVI.

Hunc,

rox sæculum, conditoris sui cruore fœde maculatum, ne summa quidem posteritatis dissimulare pietas potest.

2. Hunc ingratum lapsæ mentis errorem, consentanea nostræ civitatis pœnitentia sequitur. Virium Romanarum & incrementum lætissimum, & tutela certissima Furius Camillus, in Urbe incolumitatem suam tueri non valuit; cujus ipse salutem stabilierat, felicitatem auxerat. Siquidem à L. Appuleio Tribuno pl. tanquam peculator Vejentatæ prædæ reus factus, duris atque (ut ita dicam) ferreis sententiis in exilium missus est. Et quidem eo tempore, quo optimo juvene filio spoliatus, solatiis magis allevandus, quam cladibus onerandus erat: Sed immemor patria tanti viri maximorum meritorum, exequiis filii, damnationem patris junxit. At, inquit, ærario abesse Tribunus plebis querebatur quindecim millia æris, tanti namque pœna finita est. Indignam summam, propter quam populus Romanus tali principe careret. Priore adhuc

Hunc, &c.] Contigit A.V.CCCLXII.

Consentanea nostræ civitatis.] Quia conveniens fuit, ut pœniteret.

Pœnitentia.] Pœnitentia quodam modo pro peccato hic accipitur, hoc est, effectus pro causa, pœna pro commisso; nam non est pœnitentia, nisi præcesserit peccatum. *Badius.*

Virium Romanarum incrementum.] Quia Capenates & Phaliscos adjecit imperio pop. Rom. & quod omnium maximum fuit virtutum suarum opus, Veios, urbem ea tempestate potentissimam & imperii Romani æmulam, decem annos à Romanis obsessam eo tempore cepit, quo difficilior obsidentibus quam obsessis erat obsidio. *Oliv.*

Depeculator.] Plutarchus illum dicit accusatum fuisse de spoliorum tyrannorum expilatione, quod fama esset portas quasdam æneas ex Hetruscis spoliis apud illum esse inventas. *Oliv.*

Ferreis sententiis.] Rigidis, immutabilibus. Sic *Ferrea Fata* apud Prudentium contra Symmach. lib. II. *Quos ferrea fata cogunt ad facinus.* Coler.

Optimo juvene.] Hinc igitur publico, hinc privato incommodo affectus, Ardeam in exilium profectus est. Hic tanta in patriam pietate fuisse dicitur, ut, captis Veiis, cum magnam vel apud Deos ex tanta felicitate invidiam contraxisse videretur, Jovem optimum maximum cæterosque Deos precatus sit, ut si qua tantæ felicitatis ultio Romanis deberetur, eam totam in se unum converterent. Qua imprecatione facta, dicitur gravi casu in terram esse prolapsus. Quod illi fuit certissimum futuræ damnationis & exilii prodigium. *Oliver.*

Quindecim millia æris.] Absens damnatus est XV. assium millia, qui numerus ad argenti rationem conficit mille & quingentas drachmas. *Oliv.*

Priore adhuc querela vibrante.] De ingratitudine loquitur populi Romani erga Scipionem Africanum superiorem,

huc querela vibrante, alia deinceps exurgit. Africanus superior, non solum contusam & confractam belli Punici armis Rempub., sed pene jam exsanguem, atque morientem, Africæ dominam reddidit: cujus clarissima opera injuriis pensando civeis, vici eum ignobilis, ac desertæ paludis accolam fecerunt: Ejusque voluntarii exilii acerbitatem non tacitus ad inferos tulit, sepulchro suo inscribi jurem, quam eo graviorem ostendit, quo plura illius merita in rempublicam & majora fuisse demonstrat. Nam ideo Scipionis laudes commemorat, ut indignitatem ipsam exaggeret & ingratitudinem quodammodo detestetur. Fuit autem, ut diximus, accusatus, quod Antiochensem prædam usurpasset, &, à rege Antiocho pecuniam accepisset, ut conditionibus gratiosis & mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret. *Oliv.*

Vibrante.] Translatio sumpta à telo, sive sagitta, quod, cum missum fuerit, vibratur, & antequam vibrare desierit, aliud telum mittitur. *Oliv.*

Africanus superior, &c.] Contigit A. V. DLI.

Africæ, &c.] Contigit A.V. DXLVI.

Vici eum ignobilis.] Dissentit à Strabone Valer. Non enim vicum, sed oppidum Linternum dicit esse Strabo lib. v. in descriptione Campaniæ. *Prope mare*, inquit, *post Sinuessam Linternum est oppidum. Ubi prioris cognomento Scipionis Africani sepulchrum jacet: ibi enim extremam consumpsit ætatem, omissis propter aliquorum simultatem reipublicæ negotiis.* Oliver. *Vici ignobilis.*] Videtur non civitas Linternum, sed Linternum Campaniæ vicus obscurus intelligi.

Desertæ paludis.] Silius lib. VI. de Linterno, Scipionis nido:

Hic dum stagnosi spectas templumque domosque
Linterni. ——— Coler.

Voluntarii exsilii.] Verba exeuntis ita Seneca concepit epist. 87. *Nihil volo derogare legibus, nihil institutis, æquum inter omnes cives jus sit: utere sine me beneficio meo patria. Causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quam tibi expedit, crevi.* Coler.

Sepulchro suo inscribi jubendo.] Sic enim testamento legaverat, ut sepulturæ suæ titulus ille inscriberetur: INGRATA. PATRIA. NE. OSSA. QUIDEM. MEA. HABEBIS. De ingratitudine ista alii alia sentiunt; ego vero nec maligna relatione insectandam, nec prorsus excusandam esse duco, neque enim civitatem illam gratam unquam dicere ausim, quæ præstantissimi viri simul & innocentissimi, tamque de se optime meriti, negligenter adeo & abjecte tulerit ignominiam, ut servatorem sui cedere ex urbe maluerit, quam paucorum furorem audaciamque reprimere, nec tam vituperare, quam vituperandam censerem; si ad eam injuriam inferendam tulisset manus: verum Senatus, ut auctores asseverant, Tiberio Graccho, Scipionibus opem ferenti adversus accusatores gratias egit, & plebs relictis tribunis accusatoribus, per omnia templa urbis Africanum secuta, facile declaravit, quanta benevolentia, quantoque honore dignum censeret Scipionum nomen. Quid illud, quod amplissimos illi & prope divinos honores aliquando detulisse fertur, quos ille recipere non sustinuit, eum perpetuum consulem, Dictatoremque creare voluerint, cum statuas illi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio fieri decreverint; nonne grati animi signa sunt non obscura? Quod si ex talibus indiciis civium animi me-

jubendo, INGRATA. PATRIA. NE. OSSA. QUIDEM. MEA. HABES. Quid ista aut necessitate indignius, aut querela justius, aut ultione moderatius? Cineres ei suos negavit, quam in cineres collabi passus non fuerat. Igitur hanc unam Scipionis vindictam ingrati animi urbs Roma sensit; majorem me hercle Coriolani violentia. Ille enim metu patriam pulsavit, hic verecundia: De qua ne queri quidem tanta veræ pietatis constantia nisi post fata sustinuit. Talia passo (credo) quæ fratri ejus accidere solatio esse potuerunt: cui rex Antiochus devictus, & Asia imperio populi Rom. adjecta, specio-

mi metiendi sunt, non tam ingrata civitas in abjicienda beneficiorum memoria, quàm in toleranda injuria lenis mollisque censenda erit. Pauci enim fuere, qui reliquis indignantibus tale facinus audendum putarunt. Sunt etiam qui putant nunquam Scipionem fuisse damnatum, sed gloriæ satietate captum constituisse procul à foro & ambitione quietam agere vitam. Et hunc sibi locum quasi ad id aptum delegisse. Cæterum illud verosimilius est Scipionem, ut erat magni & sapientis animi homo, inimicorum invidiam facile contemnentem cedere ex urbe maluisse, quam intestinis discordiis civitatem evertere. *Oliv.*

Ingrata patria.] De sepulchro & exitu Scipionis varia tradidere scriptores. Alii Romæ mortuum relatum fuisse scribunt, & ad fidem hujus rei monumentum ad portam Capenam ei factum, & tres statuas superlocatas ferunt; quarum duæ, P. & L. Scipionum dicantur esse, tertia Ennii Poëtæ. Huic sententiæ illud Ciceronis suffragari videtur: *Charus*, inquit, *Africano superiori fuit noster Ennius.* Et Plinius libro IV. Naturalis Histor. *Prior*, inquir, *Africanus Q. Ennii statuam sepulchro suo imponi jussit; clarum illud nomen, imo vero spolium ex tertia orbis parte raptum in cinere supremo cum Poëtæ titulo legi.* Alii auctores sunt, inter quos & Valerius, & ea vulgatior fama est, Linterni Africanum mortuum, ibique sepultum, ut supra diximus, monumentum ei factum ac statuam suppositam, quam tempestate disjectam Livius se vidisse testatur. Propterea apud Cajetam in marmoreo sepulchro æneaque urna hæc scripta reperiuntur:

Devicto Annibale, & capta Carthagine, & aucto
Imperio, hoc cineres marmore lector habes:
Cui non Europa, non obstitit Africa quondam,
Respiceres hominem, quem brevis urna premit.

Periit autem Scipio IV, & L. suæ ætatis anno. *Oliv.*

Quid ista autem necessitate.] Quia invitus de patria conquestus est.

Ultione.] Quia hoc modo denegando patriæ suæ ossa, illam quodammodo ultus esse videtur, cum magna quidem modestia, qui non armis, non bello, non denique ulla vi injuriam vindicandam esse censuit, ut Coriolanus, ut Alcibiades, ut multi alii, qui patria pulsi, patriæ bellum intulerunt. *Oliv.*

Talia passo, &c.] Contigit A. V. DCXVI.

 In

ciosissimusque triumphus, ut peculatus reus fieret, & in carcerem duci juberetur, caussam præbuit.

Nihilo virtute minor fuit posterior Africanus: sed ne exitu quidem felicior: Duabus enim urbibus Numantia atque Carthagine imperio Romano imminentibus, ex rerum natura depulsis, raptorem spiritus domi invenit, mortis punitorem in foro non reperit. Quis ignorat, tantum laudis Scipionem Nasicam toga, quantum armis utrumque Africanum meruisse? Qui pestifera Ti. Gracchi manu faucibus apprehensam rempubl. strangulari passus non est. Sed is quoque propter iniquissimam virtutum suarum apud cives æstimationem, sub titulo legationis Pergamum

In carcerem duci.] Cui judicio tam impio, tamque iniquo Tib. Gracchus Scipionis inimicus, rei indignitate commotus, non dissimulanter intercessit, & L. Scipionem è lictorum manibus eripuit. *Oliv.* *Et in carcerem duci.*] Non tamen ductus est, vetante id Tiberio Graccho, ut superius dictum est. *Bad.*

Duabus enim, &c.] Contigit A. V. DCXXIV.

Raptorem.] Respondet objectioni: Posset aliquis dicere, nihil est quod ingratitudinis populum Romanum accuses. Neque enim Scipioni fecit injuriam, sed innocens fuit. Non ita est, inquit: nam in eo qui de ejus morte nullam in foro quæstionem habuit, injuriam Scipioni maximam fecit: nam passus est indignam & nefandam ejus cædem inultam. Varia suspicati sunt homines de morte ejus. Alii Carbonem, alii Semproniam uxorem, ut supra diximus, auctorem mortis fuisse crediderunt. *Oliv.*

Quis ignorat, &c.] Hic junioris Africani patruelis fuit, qui totius populi judicio optimus omnium judicatus est, quo tempore Deorum mater Pessinunte Romam advecta est. Cum nondum in urbe templum illi dicatum esset, & ex oraculo Apollinis ab omnium optimo suscipienda foret, diu quæsitum est, quisnam in urbe tanto titulo dignus haberetur, ad hunc Scipionem summo omnium judicium ventum est, qui tantisper numen privato susciperet hospitio, donec illi publice templum constitueretur. Hic quoque Tiberii Gracchi seditiosissimi hominis furores repressit; nam illum leges agrarias contra Senatus auctoritatem, ut diximus, ferre molientem, cum multitudine bonorum impetu facto, subselliorum fragmentis occidit, multaque alia in rempub. merita contulit. Illum tamen falso accusatum sub titulo legationis voluntarium in Asiam exilium sibi deligere coëgerunt. *Oliv.*

Qui pestifera, &c.] Contigit A. V. DCXX.

Faucibus apprehensam rempublicam.] Ita opinor legendum esse. In Campensi legitur *apprensam*; quam vocem scioli imperite mutarunt in *oppressam*. Pigh.

Strangulari.] Suffocati & extingui ab eâ.

Iniquissimam.] Quia à tribunis agitabatur.

Titulo legationis.] Ut tutus iret. Nam cum gravis plebi foret Tiberii mors, jamque vindicta adversus interfectores,

mum secessit. Et quod vitæ superfuit, ibi sine ullo ingratæ patriæ desiderio peregit.

In eodem nomine versor, necdum Corneliæ gentis querelas exhausi. Nam P. Lentulus clarissimus & amantissimus reip. civis, cum in Aventino C. Gracchi nefarios conatus & aciem, pia ac forti pugna magnis vulneribus exceptis fugâsset: prælii illius, quo leges, pacem, libertatemque in suo statu retinuerat, hanc mercedem tulit, ne in urbe nostra moreretur. Siquidem invidia & obtrectatione compulsus, legatione à senatu libera impetrata, habitaque concione, qua à diis immortalibus petiit ne unquam ad ingratum populum reverteretur, in Siciliam profectus est, ibique perseveranter morando compotem se voti fecit. Quinque igitur Cornelii totidem sunt ingratæ patriæ exempla. Atque horum quidem secessus voluntarii. Ahala verò, cum ma-

res, & inprimis Nasicam, pararetur, sollicitus de salute Nasicæ, Senatus liberam sibi in Asiam legationem decrevit. Nasica, quanquam maximo sacerdotio esset alligatus, tamen Italiam deseruit, & in Asiam profectus, haud multo post circa Pergamum interiit. *Oliverius.*

Pergamum.] Civitatem Asiæ. Est enim Pergamum, teste Strabone libro XIII. Asiæ civitas admodum illustris, quæ diu sub Attalicis regibus fortunata fuit. Hanc præterfluit Caïcus per campum, qui Caïcus appellatur. *Oliv.*

In eodem nomine versor.] Hic P. Lentulus de gente Cornelia fuit, de qua Lentulus ille natus est, qui cum Catilina in rempubl. conjuraverat, & à Cicerone consule cum aliis conjuratis necari jussus est: nam ea causa in conjurationem venerat, quia se principem omnium futurum speraret, eo quod oraculum, tribus è gente Cornelia deberi remp. Romanam, & unum ex his se tertium esse existimabat, sed est opinione deceptus. Hic ergo Lentulus, de quo loquimur, primus C. Gracchi, & Fulvii, qui per seditionem Aventinum cum armata manu occupaverant, impetum furoresque repressit, consule L. Opimio, cui summa potestas à Senatu data fuerat, ut caveret, ne quid detrimenti respublica caperet. Hic igitur pro republica à tanta seditione liberata id præmii recepit, ut paulo post sub specie legationis in exilium missus fuerit. *Oliv.* Contigit A. V. DCXXXII.

In Aventino.] Quo Gracchus & Fulvius ejus collega, cum cæteris conjuratis se receperant. *Idem.*

Pia pugna.] Quia pro salute reip.

Ahala vero, &c.] Fames urbem invaserat, vel malignitate temporum, quod anni fuissent segetibus adversi, vel negligentia plebis, quæ concionum dulcedine capta, deserto agrorum cultu, coluerat urbem; (nam utrumque traditur) Spurius Mœlius eques Rom. illis temporibus prædives rem utilem, pessimo exemplo, pejore consilio, est aggressus: nam frumento privata pecunia coëmpto, largitiones frumenti in populum fame laborantem facere instituit; ut hoc munere plebes sibi ob-

 noxia

magister equitum Sp. Mœlium regnum affectantem occidisset; custoditæ libertatis civium, exilio suo pœnas pependit.

3. Cæterum ut senatus populique mens in modum subitæ tempestatis concitata, leni querela prosequenda est; ita singulorum ingrata facta liberiore indignatione proscindenda sunt: Quia potentes consilii, cum utrumque ratione perpendere liceret, scelus pietati prætulerunt. Quo enim nimbo, qua procella verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Cæsarem, à quo cum stu-

noxia facta honores demandaret, nec hoc contentus, de regno cœpit agitare; jamque conjuratio parabatur. Nam tela in ejus domum conferri, concionesque haberi, & non dubia de regno consilia: quod cum senatui nuntiatum esset, primo consules increpare: quod eas largitiones cœtusque in privata domo fieri permitterent. Deinde dictatorem dicendum censuit. Creatus est L. Q. Cincinnatus, qui C. Servilium Ahalam magistrum equitum dixit, qui missus à dictatore ad Mœlium, ut illum ad se duceret, cum venire recusasset: eum stricto gladio insecutus obtruncat, reversus deinde à dictatore, laudatur, quod rempubl. liberâsset. Verum paulo post damnatum Ahalam populus Romanus in exilium ire coëgit. Cicero in Catone Majore: *Lucii Quinctii Cincinnati jussu magister equitum Servilius Ahala Spurium regnum affectantem occupatum interemit.* Autor de Viris Illustr. *Quinctius Cincinnatus, deposita dictatura, ad agriculturam reversus, iterum post viginti annos dictator dictus Spurium Mælium regnum affectantem à Servilio Ahala magistro equitum occidi jussit, domum ejus solo adæquavit. Unde locus Æquimelium dicitur.* Olivet. *Ahala vero, &c.*] Lego sic: *Ahala vero, cum magister equitum.* Ipse enim magister equitum, non Spurius Mœlius erat. In Coloniensi vocatur *Habala*. Pigh.

Quo enim nimbo.] Q. hic Sextilius postulatus fuerat majestatis contra Syllam: Lucius Cæsar tunc Orator eximius in ea accusatione eum defendit; orta deinde inter Cinnam & Carbonem consules seditione pestifera pulsus ex urbe Cinna, cum paulo post Mario conjunctus urbem cepisset, inimicos graviter ultus est: quorum alios in urbe trucidavit, alios in tabella proscriptos exposuit, inter quos L. Cæsar Orator, qui Tarquinios in Hetruriam fugiens, ad Sextilium veterem clientem suum divertit; apud quem tutam salutem suam fore sperabat, cujus ipse salutem aliquando protexisset. Ille vero contra ingratissimus & impius homo hospitem perdidit. *Oliver.* *Quo enim nimbo, qua procella verborum.*] *Nimbum verborum* nescio an quis dixerit. Malo itaque legere ut est in Atrebatensi, *Quo enim Iambo, qua procella verborum.* Nam ἀπὸ τοῦ ἰαμβίζειν dicitur, id est, à proscindendo. Horatius:

Archilochum proprio rabies armavit Iambo. Pighius.

Nimbo.] Pighius *Iambo* correxit. At nihil ego mutarim. Ecquis enim vel in medio Latio erubescat dicere *nimbum ac procellam verborum*? Coler.

C. Cæsarem.] Hic est Cæsar, cujus meminit Cicero in libro de Oratore, & illum introducit de arte disputantem. *Oliv.* *C. Cæsarem*] Sic eum Manuscripti

ſtudioſe, tum etiam feliciter graviſſimi criminis reus defenſus fuerat, Cinnanæ proſcriptionis tempore profugum, præſidium ſuum in fundo Tarquinienſi cladis conditione implorare, beneficii jure repetere coactum, à ſacris perfidæ menſæ & altaribus nefandorum Penatium avulſum, truculento victori jugulandum tradere non exhorruit. Finge accuſatorem ejus, fortuna publica in ſupplicis nomen converſum, tam luctuoſam illum opem genibus annixum orâſſe, crudeliter tamen repulſus videretur: quia etiam quos injuriæ inviſos faciunt, gratioſos miſeriæ reddunt. Verum Sextilius non accuſatorem, ſed patronum ſæviſſimæ inimici violentiæ ſuis manibus objecit: ſi metu mortis, vita indignus: ſi præmii ſpe, morte digniſſimus.

4. Sed ut ad alium conſentaneum huic ingrati animi actum tranſgrediar, M. Cicero C. Popilium Lænatem, Pi-

ſcripti codices appellant. Recte; fuit enim C. Cæſar orator à cliente ſuo proditus, & in villa occiſus, cum ædilis curulis tantum fuiſſet, frater L. Cæſat conſularis & cenſorius ad buſtum Varii occiſus eſt, ut idem noſter lib. ix, cap. 2. aſſerit, utriuſque capita C. Marius victor in roſtris exponi juſſit, ut Cicero de Oratore tertio, & Appianus civil. primo. *Pigh.*

Tarquinienſi.] Et ita in Hetruria.

Truculento victori.] Videlicet Cinnæ.

Metu mortis.] Quia in tabella proſcriptorum aſcribuntur generali clauſula omnes, qui proſcriptos celaverint, protexerint, aut quavis ope juverint. *Badius.*

Sed ut ad alium.] M. Tullius Cicero Popilium Lænatem defendit parricidii reum, ut vult Plutarchus in vita Ciceron. Octavianus Cæſar pacem & fœdus cum Antonio & Lepido fecit, ita ut hi triumviri rei conſtituendæ per quinquennium eſſent, & ſuos quiſque inimicos proſcriberet. In qua proſcriptione cxx. Senatorum nomina fuerunt, reliqui fuerunt equeſtris ordinis viri. Ex plebe pauci admodum: nam ad ccc. cives proſcripti ſunt. Inter hos igitur Lucius Cæſar avunculus Antonii, & Paulus Lepidus, M. Lepidi frater, & Cicero noſter proſcripti ſunt, & à Popilio Lænate occiſi. Dicitur Octavianus diu ac multum reſtitiſſe, ne Cicero in proſcriptorum numero eſſet, adductus verecundia, quod eum patrem appellare conſueverat, & quod ejus ope ad id potentiæ perveniſſet, ſed victus tandem obſtinata nimis Antonii voluntate, qui Ciceronem præ cæteris unum depoſcebat, propter Philippicas in eum ſcriptas. Unde Juvenalis:

Antonî gladios potuit contemnere, ſi ſic
Omnia dixiſſet. ———

Ergo cedere coactus eſt Cicero, ubi intellexit quæ facta erant, una cum Quinto fratre ad Brutum in Macedoniam ire conſtituit, frater vero qui mœrore confectus non ſe ſatis viatici ſumpſiſſe putabat, domum reverſus, ut accepta pe-

 cunia

Picenæ regionis, rogatu M. Cœlii, non minore cura quàm eloquentia defendit: eumque caussa admotum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit. Hic Popilius postea nec re, nec verbo à Cicerone læsus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum & jugulandum mitteretur: Impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exultans Cajetam cucurrit, & virum omitto quod amplissimæ dignitatis, certe salutis ejus auctorem, studio etjam præstantis officii privatim sibi venerandum, jugulum præbere jussit: Ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clarissimam dexteram, per summum & securum otium amputavit. Eaque sarcina, tanquam opimis spoliis, alacer in Urbem reversus est. Neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat. Invalidæ ad hoc monstrum sugillandum literæ: quoniam qui talem Ciceronis casum satis digne deplorare possit, alius Cicero non extat.

5. Quo te nunc modo Magne Pompei attingam, nescio:

cunia Ciceronem consequeretur, proditus à servis, una cum filio interfectus est. Cicero vero dum ad navem in lectica deferretur, à satellitibus Antonianis, quos Popilius ille ducebat, quem, ut diximus, Cicero in judicio defenderat, in itinere interceptus est, haud procul à portu Cajetæ, qui Popilio, jugulum ejus poscenti, cum barbam dextra prius divulsisset, fortis & intrepidus porrexit. Juvenalis tamen dicit non caput solum, sed etiam manum abscissam fuisse Ciceroni. Dicit enim in Satyra:

Ingenio manus est & cervix cæsa, nec unquam
Sanguine causidici maduerunt rostra pusilli.

Brutus vero, audita Ciceronis morte, C. Antonium, M. Antonii fratrem, quem captivum habebat, Ciceroni filio ad vindictam concessit. *Oliverius.*

Picenæ.] Regio Italiæ trans Apenninum, ab ipsis montibus usque ad mare Adriaticum extensa, inter Æsin & Leastrum fluvios, teste Strabone lib. v.

M. Cœlii.] Qui amantissimus Ciceronis erat.

Hic Popilius.] Sic & reliqui. Solus Plutarchus homicidium hoc Herennio centurioni adtribuit. *Coler.*

Cajetam.] Est hæc urbs non longe à Bajano sinu.

Dextram.] Ideo dextram amputatam ad Antonium attulit, quod ea Philippicas scripserat. Antonius caput & dextram pro rostris affigi jussit. *Bad.*

Tanquam opimis spoliis.] Tanquam dux ducem cecidisset.

Quo te nunc modo, &c.] Pompeius Strabo, Magni Pompeii pater, Latino bello

ſcio: Nam & amplitudinem fortunæ tuæ, quæ quondam omnes terras, & omnia maria fulgore ſuo occupaverat, intueor; & ruinam ejus majorem eſſe, quam ut manu mea attentari debeat, memini. Sed nobis tamen tacentibus Cn. Carbonis, à quo admodum adoleſcens de paternis bonis in foro dimicans protectus es, juſſu tuo interempti mors animis hominum obverſabitur, non ſine aliqua reprehenſione: quia tam ingrato facto, plus L. Syllæ viribus, quàm propriæ indulſiſti verecundiæ.

EXTERNA.

1. At ne noſtra confeſſis alienigenæ urbes inſultent: Carthaginienſes Annibalem, qui pro illorum incolumitate

bello dux exercitus, præter alia oppida cepit & Aſculum, atque diripuit, deinde poſt aliquot annos, eo mortuo, Pompeius accuſatus eſt peculatus, eo quod expendendo ſibi aliquid uſurpaſſet pater. Afferebant aliquos libellos, qui miſſi fuerant domum Strabonis. In eo judicio à Cn. Carbone defenſus eſt; & ipſe pariter adeo perſpicax, & præter ætatem promptus viſus eſt, ut inde gloriam benevolentiamque multam reportaret. Poſteà vero, cum Sylla rempubl. occupaſſet, Pompeium adverſus Carbonem, qui claſſe Siciliam occupaverat, cum exercitu miſit; quem ſuperatum, cum ſe Pompeio victori ſupplex ſubjiceret, dicitur Pompeius eum ingrate nimis & crudeliter tractaſſe; nam illum victum produxit in medium, & pro tribunali ſedens, damnavit; damnatum deinde ad necem pertractum interfici juſſit. Dicitur iſte Carbo cum ad necem duceretur, ut enſem ſtrictum imminere vidit, cupiditate vitæ commotum, locum & horam perbrevem oraſſe, tantiſper dum exoneraret ventrem. De hoc Carbone Cicero in epiſtolis familiaribus lib. IX. epiſtola quæ incipit, *Tandem infamiæ. Cognoſcimus*, inquit, *Cn. Carbonem, & fratrem ejus Scurram: quid his improbius?* Et paulo poſt: *Hoc qui à Pompeio noſtro interfectus eſt, nemo improbior meo judicio fuit.* Oliverius.

Tam ingrato facto.] Nam ſi occidendo Carbonem tuas vires auxiſſes, tolerandum eſſet.

Carthaginienſes.] Cum Annibal tot victoriis patriam illuſtraſſet, tamen illum & Romanis accuſarunt, tanquam violati fœderis auctorem, & in exilium ire coëgerunt. Sunt etiam qui dicunt, cum Annibal ſe in vicum ſuum recepiſſet, Carthaginienſes, ſumptis armis, eum petere voluiſſe ad necem. Quod ubi intellexit Annibal, confugit in Aſiam ad Antiochum, cui ſe tantopere inſinuavit, ut hoſpitaliter honorificeque ſuſceptus, in omnibus publicis & privatis conſiliis adhiberetur; qui non prius deſtitit, quam regem impulit, ut Romanis bellum inferret. Cicero in Orat. XIII. circa finem: *Quis Carthaginienſium pluris fuit Annibale, conſilio, virtute, rebus geſtis? qui unus cum populo Romano tot annos de imperio, de gloria decertavit. Hunc ſui cives de civitate ejecerunt.* Oliver.

te & victoria, tot imperatores, totque exercitus nostros trucidaverat; quot gregarios milites hostium si occidisset, magnæ gloriæ foret; è conspectu suo submovere in animum induxerunt.

2. Neminem Lycurgo aut majorem aut utiliorem virum Lacedæmon genuit: utpote cui Apollo Pythius oraculum petenti respondisse fertur: Nescire se utrum illum hominum, an Deorum numero aggregaret. Huic tamen neque vitæ summa sinceritas, neque constantissimus erga patriam amor, neque leges salutariter excogitatæ auxilio esse potuerunt, quo minus infestos cives experiretur: Sæpe enim lapidibus petitus, aliquando furore publico eje-

Tot imperatores.] Ut Q. Flaminium, Paulum Æmilium, M. Marcellum, T. Gracchum, aliosque complures.

Lycurgo.]Rempubl. Lacedæmoniorum hic ita constituit, ut nulla melior, nulla sanctior, quoad Lycurgi legibus obtemperavit, in tota Græcia posset inveniri; tamen in hunc virum Lacedæmonii adeo ingrati fuerunt, ut illum sæpe injuriis lacessierint, atque in primis locupletes, qui ejus leges graviter ferentes, pulsatum à foro sæpe perturbaverint, & illi oculum eruerint; quas quidem injurias leni tulisse animo dicitur, adeo ut etiam effossorem oculi perpetuo dilexerit, sibique ministrum fecerit, & ex improbo ac temerario viro, exactissimum & continentissimum reddiderit. Cum igitur Lacedæmonii conquererentur, quod leges illæ duræ nimium essent & immites, Lycurgus simulavit eas se velle mutare; consulto tamen prius oraculo, neque enim absque Dei consilio se quicquam facturum esse dicebat. Cum igitur Delphos ire constituisset, advocata concione, cives omnes jurejurando adegit, servaturos inviolatas, quoad rediret in patriam. Profectus deinde, cum accepisset ab oraculo pias sanctasque leges & nullo modo permutandas; sed civitatem illam fore clarissimam, quoad Lycurgi legibus uteretur; Vaticinium scripsit, & Spartam misit. Deinde, ne sacramento solveretur civitas, in Cretam proficiscitur, ibique perpetuum egit exilium, ac moriens jussit in mare spargi cineres suos, ne, si forte in patriam reportarentur, redisse crederetur, & sic jurejurando civitas libera foret. *Oliverius.*

Utiliorem virum.]De hoc multa Plutarchus, Herodotus, Dionysius, Justinus lib. III. & XVIII. Strabo lib. VIII. & X. Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Augustinus lib. II. cap. 16. Vellejo quidem Paterculo est Disciplinæ convenientissimæ vir, id est, utilissimæ, Unde & Valerius ait ejus leges salutariter excogitatas esse. Non immerito igitur hic Σωτὴρ civium suorum dictus: sicut Aristides δίκαιος, Epaminondas θεὸς, teste Epicteto. *Coler.*

Apollo Pythius.] Pythonis serpentis interemptor, cujus pelle tripodes in templo Delphico tectæ erant. *Bad.*

Sinceritas.] Nam pie semper vixit, & avunculo fidem summam servavit.

Constantissimus.]Perseverantissimus; exilium enim elegit, ne leges, quæ patriæ salubres erant, tolli possent. *Oliverius.*

Pri-

ejectus, etiam privatus oculo ad ultimum ipsa patria pulsus est. Quid aliæ faciant urbes; ubi etiam illa, quæ constantiæ, & moderationis, & gravitatis eximiam sibi laudem vendicat, tam ingrata adversus tam benemeritum extitit?

3. Detrahe Atheniensibus Thesea, nullæ, aut non tam claræ Athenæ erunt: Siquidem ille vicatim dispersos cives suos in unam urbem contraxit; separatimque & agresti more viventi populo, amplissimæ civitatis formam atque imaginem imposuit. Idem sæva potentissimi regis Minois imperia vixdum ætate pubescente repulit. Idem effrænatam Thebanorum insolentiam domuit. Idem opem libe-

Privatus oculo.] Servius aliter. scribit enim ob injuriam vitibus sive Baccho inlatam à Jove elusceatum esse. Sed isthæc fabulæ sint. *Colerus.*

Ille vicatim dispersos cives suos in unam urbem contraxit.] In veteribus est, *Ille locatim.* Neutra vox ad verum, & facile ex hac inconstantia odoror suppositas illas pro germana ista, *pagatim.* Athenienses enim ante Thesea in pagis habitarunt. Plutarchus. Et clarissime Livius lib. xxxi. *Delubra sibi fuisse,* (Athenienses loquitur) *quæ quondam* pagatim *habitantes, in parvis illis castellis vicisque consecrarint.* Idem de iisdem: *Templa Deûm, quæ pagatim sacrata habebant.* Lipsius.

Idem sæva.] Cum Androgeum athletam fortissimum, regis Minois filium, Athenienses per invidiam è turri præcipitâssent, quod omnes in agonibus superâsset; Minos Ægeo, Thesei patri, tunc regnanti, bellum intulit, & Athenienses longa obsidione pressos, pacem petere coëgit, quam duris conditionibus à Minoë tandem acceperunt; ut septena quotannis corpora natorum Minotauro devoranda, secundum fabulas, re autem vera, in servitutem mitterent, quæ in Labyrintho servabantur. Erat autem Minotaurus Imperator, qui, cum in agonibus omnes superaret, ejusmodi pueri victoriæ præmium dabantur, in quos sævissimum fuisse constat, ut inde fictum sit à Minotauro fuisse devoratos, qui, cum sorte deligerentur, tertio anno sors evenit Theseo, qui beneficio Ariadnes, quæ illius pulchritudine capta, docuit iter filo regere, periculum evasit, & patriam ab eo tributo & servitute liberavit. Ovidius:

—— *Iam lamentabile Athenæ*
Pendere desierant Thesea laude tributum. Oliv.

Idem effrænatam, &c.] Sicut apud Statium legimus, quum Creon rex Thebanorum prohiberet Græcorum cadavera, quæ in bello Etheoclis & Pollinieis pugnando ceciderant, sepulturæ demandari, uxores & liberi mortuorum ad Theseum confugerunt, qui, legatis missis, cum benigne impetrare non potuisset, Thebanis bellum intulit, quibus victis, corpora suis omnibus sepelienda tradidit. *Idem.*

Idem opem, &c.] Cum tyrannos, latrones, & monstra ex terris multa subegisset Hercules, ob fortia facta maximam invidiam liberis suis reliquit: nam qui fuerant ab illo injuria affecti filios ejus, post mortem, insequeban-tur;

liberis Herculis tulit, & quicquid ubique monstri aut sceleris fuit virtute animi ac robore dexteræ comminuit. Hujus tamen summoti ab Atheniensibus, Scyros exule mi-

tur; qui cum præsidium tutum non invenirent, Athenas, ad Aram Misericordiæ, quam Theseus constituerat, se contulerunt, & ibi salvi ab omni injuria fuere. Nam Athenis aram Misericordiæ Theseus consecravit, quem locum Asylum appellavit, eo quod nemo inde abstrahi posset. Romulus deinde Theseum imitatus, Romæ idem aperuit. Sunt tamen qui dicant Asylum Athenis condidisse filios Herculis. Cujus sententiæ Statius est, qui ait:

Fama est defessos acie post busta paterni
Numinis Herculei sedem fundasse nepotes.
Sic sacrasse loco commune animantibus ægris
Confugium. —— Oliv.

Et quicquid ubique monstri aut sceleris fuit, &c.] Sicut Marathonium & Cretensem Taurum, in Epidauro Periphetem, quem clavatum dicebant, in Isthmo Sinnin, qui se in varias figuras vertebat: haud longe à Megara Scironem latronem in monte Cæo, quem ille occupaverat, & illac transeuntes omnes cogebat sibi in præcipiti rupe sedenti pedes osculari, quos ad osculum inclinatos, elato pede, perinfractas rupes, detrudebat in profundam vallem. Theseus cum ad hunc venisset, simulavit se velle pedes osculari, & illum pedibus captum dejecit. In Peloponneso Sinnin eo genere mortis affecit, quo ipse hospites & viatores afficere solitus fuerat; nam cum fortissimus esset, arbores immensæ magnitudinis flectebat in terram, & captos homines illarum verticibus alligabat, deinde, tanquam funda, illos immittebat, jacti in multas partes scindebantur. Hunc alii Pityocamptem appellatum fuisse dicunt à flectendis arboribus. Procrusten quoque interfecit, qui lecticas habebat humana statura breviores, in quibus susceptos hospites collocabat, & illos extendi jubebat, & quicquid extra lecticas eminebat, totum amputabat. *Oliverius.*

Scyros.] In quam Insulam cum divertisset, post exilium à patria indictum, Lycomedes ejus Insulæ princeps, illum de rupe præcipitavit. Insula est in mari Ægeo posita, de qua Strabo libro IX. mentionem fecit, & eam multis innominatis insulis & urbibus omnium clarissimam esse dicit, propter Lycomedis cum Achille affinitatem, & Achillis filium Neoptolemum ibi procreatum & enutritum. Ovidius libro VII. Metamorph. de Theseo:

—— *Te, maxime Theseu,*
Mirata est Marathon Cretæi sanguine Tauri;
Quodque suam securus arat Cromyona colonus,
Munus opusque tuum est: tellus Epidauria per te
Clavigeram vidit Vulcani occumbere prolem.
Vidit & immitem Cephisias ora Procrustem;
Cercyonis letum vidit Cerealis Eleusis:
Occidit ille Scinis magnis male viribus usus,
Qui poterat curvare trabes, & agebat ab alto
Ad terram late sparsuras corpora pinus.
Tutus ad Alcathoën Lelegeia mœnia limes,
Composito Scirone patet, sparsisque latronis
Terra negat sedem, sedem negat ossibus unda;
Quæ jactata diu fertur durâsse vetustas
In scopulos, scopulis nomen Scironis inhæret. Oliv.

Iam

minor insula, ossa mortui cepit. Jam Solon, qui tam præclaras, tamque utiles Atheniensibus leges tulit, ut si his perpetuo uti voluissent, sempiternum habituri fuerint imperium: qui Salamina velut hostilem arcem ex propinquo saluti eorum imminentem recuperavit, qui Pisistrati tyrannidem primus vidit orientem, & solus armis opprimi debere, palam dictitare ausus est; senectutem Cypri profugus exegit: neque ei in patria, de qua optime meruerat, hu-

Jam Solon, &c.] Solon cur exulaverit, hæc est historia: Simulavit navigandi causam, ut diversos hominum mores videret; sed voluntarium fuit exilium, quod cives sentiebat legibus, quas tulerat, vehementer offensos. Pisistratum etiam, propinquum suum, cum sibi tyrannidem parare intelligeret, quantum in se fuit, prohibuit; nam convocata concione profectus in publicum, lorica armatus & clypeo, Pisistrati insidias, & impium conatum, aperuit; neque id solum, verum etiam se juvare paratum, ac pro libertate pugnaturum asseveravit. Viri, inquit, Athenienses, aliis quidem sapientior, aliis veró fortior sum. Sapientior illis, qui Pisistratum istum non animadvertunt; fortior his, qui sciunt illum, sed metu reticent. Senatus vero, quod Pisistrato studeret, illum insanire proclamabat. At ille, Meam, inquit, insaniam civibus breve tempus ostendet, cum veritas in lucem venerit; jam vero Pisistrato rerum potito minime obtemperans, ante curiam arma deposuit, dicensque illud: O patria, tibi equidem verbo & opera auxiliatus sum. Deinde in Ægyptum navigavit, atque inde in Cyprum profectus, postremo ad Crœsum pervenit. Obiit autem in Cypro LXXX. ætatis suæ anno, hoc suis mandans, ut Salamina ejus ossa transferrent, atque in cinerem soluta, per provinciam disseminarent. Celeberrimum est ejus hoc factum: Cum de proprietate Salaminæ ipsius patriæ, inter Athenienses & Megarenses ferme usque ad internitum dimicatum esset, multisque cladibus acceptis, capitale esse cœpisset, si quis legem de vindicanda ferre auderet: Sollicitus Solon, ne vel tacendo parum reipubl. consuleret, vel consulendo sibi noceret, subito dementiam simulat; cujus venia quæ prohibebatur non modo dicturus, sed etiam facturus erat. Deformis ore habituque vecordium evolat, factoque concursu hominum, quo magis consilium simulet, versibus sibi insolitis per præconem suadere cœpit, quod vetabatur, omniumque animos ita incendit, ut adversus Megarenses bellum extemplo decerneretur, insulaque, devictis hostibus, Atheniensium fieret. *Oliverius.*

Salamina.] Salamin, & Salamis, & Salamina declinatur. Hæc insula in Euboïco mari posita, in qua Telamon Ajacis & Teucri pater regnavit. Quamvis & Salamina dicatur civitas in Cypro, condita à Teucro postquam à patre regno pulsus, quod in patriam sine fratre rediisset, profugit in Cyprum. Cujus meminit Horatius in primo Carminum:

Nil desperandum Teucro duce, & auspice Teucro:
Certus enim promisit Apollo,
Ambiguam tellure nova Salamina futuram.

Hæc autem Insula fuit inter Athenienses & Megarenses, quam utrique sibi vendicabant. *Oliv.*

Brue

humari contigit. Bene egissent Athenienses cum Miltiade, si eum post trecenta millia Persarum Marathone devicta, in exilium protinus misissent, ac non in carcere & vinculis mori coëgissent. Sed ut puto, hactenus sævire adversus optime meritum abunde non duxerunt. Imo ne corpus quidem ejus, sic expirare coacti, sepulturæ prius mandari passi sunt; quàm filius ejus Cimon eisdem vinculis

Bene egissent Athenienses.] Miltiades Atheniensis rerum gestarum gloria insignis, pro republica Atheniensi multa & præclara facinora edidit; atque illud maximum, quod Artaphernem & Dathim, Darii regis Persarum præfectos, qui cum ducentis millibus peditum, decem millibus equitum in totius Græciæ, ac in primis Athenarum, venerant excidium, cum parvis admodum copiis, utpote decem millibus armatorum, apud Marathonem fluvium superavit; in cujus rei memoriam porticus Athenis constructa, & in ea tota historia depicta fuit, referta quoque aliarum rerum & scientiæ pictura, quæ Stoa poticus dicta. Unde Stoïci postea nominati sunt. Frontinus de Miltiade libro IV. *Miltiades*, inquit, *cum ingentem Persarum multitudinem apud Marathona fudisset, Athenienses circa gratulationem morantes, compulit, ut festinarent ad opem urbi ferendam, quam Persarum classis petebat, cumque præcurrissent implessentque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Atheniensium, & alio milite apud Marathona pugnatum, alium pro muris suis opponi, circumactis extemplo navibus Asiam repetierunt.* Fuit autem hæc victoria, teste A. Gellio, anno ab urbe condita CC. & IX. Hic igitur Miltiades post tantam victoriam accusatus, quod Pharon Insulam capere noluisset, vel, ut Justinus tradit, ob crimen peculatus, quod rempublicam expilasset, primo capitali, deinde mutata sententia, pecuniaria pœna damnatus est; quam cum exsolvere non posset, erant enim quinquaginta talenta, quum primum in patriam rediit, in vincula conjecerunt, ubi cum haud ita multo post esset morte consumptus, ejus corpus insepultum esse voluerunt, donec filius pietate motus, se pro patre carcerem subiturum ultro promisit. Qui paulo post interrogatus à populo, an id libenter fecisset, quod patris pœnas adiisset, cum libentissime se id fecisse respondisset, ut pater sepulturæ mandaretur, carcere liberatus est, ut quidam dicunt; alii vero, quibus magis credendum est, dicunt Calliam quendam, non tam generosum, quam pecuniosum virum, pro eo pecuniam exsolvisse, impetrato sororis ejus Elpinicis matrimonio. *Oliv.*

Post trecenta millia Persarum.] Justinus ducentà millia barbarorum in ea pugna cecidisse scribit. Herodotus κατ' ἑξακισχιλίους καὶ τετρακοσίους ἄνδρας. Videtur sane hic myriadum numerum omisisse. *Coler.*

Marathone.] Apud Marathona civitatem Atticæ regionis.

Ut puto hactenus sævire adversus optime meritum abunde duxerunt.] Ita vulgo. Falsa atque imperfecta est sententia, sed aliquanto melior in Susian. & Pulmann. *Sed, ut puto, hactenus sævire adversus optime meritum, satis abunde duxerunt.* Constabit omnino, si per negationem fingatur, altero adverbio, quod superfluum est, abjecto, sic: *Sed, ut puto, hactenus sævire adversus optime meritum, abunde non duxerunt.* Pigh.

Hanc

culis se constringendum traderet. Hanc hæreditatem paternam maximi ducis filius, & futurus ipse ætatis suæ dux maximus, solam se sortitum, catenas scilicet & carcerem, gloriari potuit. Aristides etiam, quo totius Græciæ justitia

tia

Hanc hæreditatem paternam, &c. se sortitum.] Optime vetus & ex veteri formula, *Solam se crevisse.* Hereditatem cernere pernota jam & notata aliis dictio. *Lipsius.*

Aristides etiam.] Mos erat apud Athenienses, ut qui virtute sua maximas opes in urbe consecutus esset, in exilium per decem annos mitteretur, ne ille opibus elatus, factiones in urbe moveret. Hac lege, quæ ostracismus dicebatur, duo præstantissimi duces relegati sunt: Aristides, qui nimium justus esse videbatur, adeo ut justi cognomen impositum ei fuerit. Themistocles, qui virtute sua patriam ex manibus hostium sæpe liberavit. Sed præcipue cum Xerxes in Europam cum tota ferme Asia transiit, quam Themistocles consilio suo cum centum navibus apud Salamina superavit. Quibus fusis, Aristides servandæ prædæ Græcis præpositus, continentiæ & integritatis opinionem, quam de se maximam concitaverat, omnibus consummavit. Nam cum argenti & auri vis passim & vestimentorum omnis generis esset in tabernaculis, quibus barbaros nudaverant, nec ipse contrectare quippiam voluit, nec, ut ab aliis attingeretur, passus est. Paulo post urbis principatum consecutus, cum omnis virtutis, tum maxime æquitatis ac justiciæ apud populum periculum fecit, ita ut omnium consensu justi cognomen sit assecutus: ex quo sibi non minorem gratiam & authoritatem, quam odium & invidiam contraxit. Nam Themistocles ejus æmulus & gravis adversarius sermonem jactabat in vulgus, Aristidem hac sua judiciaria consuetudine & forensi potestate, clam sublatis judiciis sine stipatoribus, sibi regnum comparasse. Quibus verbis commota civitas, Aristidem non affectati regni, ut præ se ferebant, sed gloriæ ejus invidia ostracismo in exilium relegarunt. Erat autem ostracismus non improbitatis castigatio, sed ad honestandum facinus elatioris & gravioris potestatis moderatio, pœna in decem annos data. Fiebat autem ostracismus hoc modo: Ostraca, id est, calculi, & testæ viritim in concilio dabantur, & in eis quisque, quem ex urbe cedere vellent, literis indicabant, quos postea in unum fori locum cancellis circumseptum deferebant. Magistratus vero, quibus dabatur negotium illud publicum, universos simul recensebant, qui nisi sex millium numerum excessissent, nihil confectum erat. Postea, uniuscujusque calculis sepositis, eum quem pluribus sententiis damnatum cognoscerent, decem annos extorrem fore declarabant, ea tamen conditione, ut fructus suos capete liberum sibi relinqueretur. In eo igitur judicio Aristides, cum multitudinis adversus se concitatæ studium admiraretur, quæsivit unum ab eo, quem in exilium mittere statuissent, an mali quicquam perpessi essent; cui nihil sibi mali factum, nec à se virum cognitum esse; sed moleste ferre dixerunt, quod omnibus in locis hunc ipsum justum audirent. Quod cum accepisset Aristides, nihil locutus est illis, sed urbe cedens, & manus ad cœlum tendens, non sicut Achilles Græcis iratus, mala imprecatus est; sed ut Atheniensibus quæcunque vellent sibi bene, fauste, feliciterque evenirent, ut Aristides nunquam sibi veniret in mentem. *Oliv.*

Totius Græciæ justitia.] Cum ad conferendas in bellum pecunias, totius Græciæ census constituendus esset, populi

puli

tia censetur, continentiæ quoque eximium specimen patria excedere jussus est. Felices Athenas, quæ post illius exilium invenire aliquem aut virum bonum, aut amantem sui civem potuerunt: cum quo tunc ipsa sanctitas migravit! Themistocles eorum, qui ingratam patriam experti sunt, celeberrimum exemplum, cum illam incolumem, claram, opulentam, principem Græciæ reddidisset, eousque

puli universi Aristidem ab Atheniensibus petierunt, ut eo authore & censore singulis civitatibus justus census describeretur. Quid illud? quod cum in exilium ejectus fuit, Themistocles inimicus ejus acerrimus, utpote qui factione sua Aristidem ejecerat, cum referendi maleficii & sumendæ ultionis occasio maxima sibi foret oblata, sic in officio & decore permansit, ut nec accusationis conscius, nec damnationis particeps esse voluerit, nec re, nec verbo quicquam fecerit, unde ex afflictis inimici sui rebus voluptatem capere videretur. *Oliv.*

Continentiæ specimen.] Constat hunc in magna paupertate vixisse, adeo ut Callias ejus propinquus, & omnium Atheniensium ferme ditissimus, accusatus fuerit, quod Aristidem pateretur fame plerumque laborare, quem judices damnassent, nisi dixisset Aristides se longe magis inopia, quam Calliam maximis opibus gloriari, quia complures videret, qui divitias, quibus abundant, in usus vel turpes, vel inhonestos collocent, qui vero paupertatem generosissime ferant, paucissimos esse. Hunc adeo pauperem fuisse dicit Frontinus, ut ne tantum quidem pecuniæ illi post mortem superesset, quæ sufficeret in dotem filiarum, quas publice dotavit Senatus Atheniensis post amplissimarum rerum administrationem illo in summa paupertate defuncto. *Oliverius.*

Patria excedere.] Plutarchus, Probus, Cicero pro Sextio, & Tusculanar. quinto. Officior. lib. III. Justinus lib. II. Musonius apud Stobæum περὶ ξίνης. *Coler.*

Themistocles, &c.] Hic, ut diximus, cum Xerxes terra marique bellum universæ Græciæ cum tantis copiis inferret, quantas nec antea, nec postea quisquam habuit, non solum patriæ & totius Græciæ salutem protexit consilio & calliditate sua, verum etiam totius Europæ. Nam cum maxime Athenienses peti dicerentur, ob pugnam, scilicet Marathoniam, in qua Persæ turpiter debellati fuerant, & ipsi Delphos consultum Apollinem de rebus suis misissent; respondit Apollo, ut se mœnibus ligneis munirent: quod cum nemo intelligeret, solus Themistocles interpretatus est, & persuasit omnibus, consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque conferrent; quod ita fuisse compertum est; nam sic quoque se componentibus, Xerxem sua virtute Themistocles navali prœlio debellavit, & ex Europa discedere tanta calliditate & artificio curavit, ut à Themistocle conservatum magis, quam superatum se fuisse existimaret, multaque alia præclara fecit, & inprimis eversa patriæ mœnia, invitis Lacedæmoniis, restituit & renovavit. Quibus rebus populum Atheniensem clarum & Græciæ principem reddidit, & tamen ab ingrata patria in exilium ad ipsum Xerxem, quem paulo ante vicerat, ire coactus est. Legitur in Oratione Demosthenis: *Themistocles Xerxem decies centenis millibus militum elatum, quatuor millium & ducentarum navium numero terribilem, exigua rate fugere coëgit.* Oliv.

Pho-

que ſenſit inimicam, ut ad Xerxis, quem paullo ante deſtruxerat, non debitam ſibi miſericordiam profugere neceſſe haberet. Phocion verò his dotibus, quæ ad pacandum hominem potentiſſimæ judicantur, eloquentia & integritate inſtructiſſimus, non tantum in eculeo ab Athenienſibus impoſitus eſt; ſed certe poſt obitum nullam Atticæ regionis, quæ oſſibus ejus injiceretur, glebulam invenit; juſſus extra fines projici, intra quos optimus civis vixerat. Quid obeſt igitur, quin publica dementia ſit exiſtiman-

Phocion vero, &c.] Phocion cur patria ſepultura caruit? Erant eo tempore Athenis duæ factiones: quarum una populi cauſam agebat, altera optimatum: in hac erat Phocion & Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrocinio nitebatur. Nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Caſſandro ſentiebant: interim à Polyperchonte Caſſander Macedonia pulſus eſt: quo facto, populus Athenienſis ſuperior factus, ſtatim duces adverſæ factionis capitis damnatos patria pepulit: in his Phocionem & Demetrium Phalereum, de eaque re legatos ad Polyperchontem miſit, qui ab eo peterent ut ſua decreta confirmaret. Huc Eodem profectus eſt Phocion, quo ut venit, cauſam apud Philippum regem verbo, re autem ipſa, apud Polyperchontem juſſus eſt dicere; namque is tum regiis rebus præerat. Hic cum ab Agnonide accuſatus eſſet, quod Pyræum Nicanori prodidiſſet, & conſimili ſententia in cuſtodiam conjectus, Athenas deductus eſt, ut ibi de eo legibus fieret judicium. Huc ubi perventum eſt, cum propter ætatem pedibus ire non valeret, vehiculoque portaretur, magni concurſus facti ſunt: cum alii veteris famæ reminiſcentes, commiſerarentur, plurimi vero exacuerentur propter proditionis ſuſpicionem, maxime quia adverſus populi commoda in ſenectute ſtetiſſet. Qua de re non perorandi quidem ei eſt data facultas & dicendi cauſa: inde judiciis legitimis damnatus traditus undecim viris, quibus ad ſupplicium more Athenienſium publice damnati tradi ſolent. Hic cum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat uſus: is cum lachrymans dixiſſet: O quam indigna perpeteris Phocion! at non inopinata inquit, Hunc enim exitum plerique clari viri Athenienſium habuerunt. In hunc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ſit auſus liber eum ſepilire; itaque à ſuis eſt ſepultus. Ita Probus, *Oliv.*

Quæ ad pariendum honorem potentiſſimæ judicantur, clementia & liberalitate inſtructiſſimus.] Ita vulgo. In Campenſi & Atrebat. *ad pariendum hominem.* In Pulmanniano, & Suſiano, *ad pariendum hominum genus*, mendoſe. Sed in Winchel. legitur, *ad patiendum hominem.* Hinc puto reſtitui poſſe; *ad pacandum hominem.* Deinde, pro *clementia & liberalitate*, Campenſis liber habet *eloquentia & integritate.* quas virtutes in Phocione laudant mirifice Plutarchus & Probus, aliique auctores. Liberalis, me hercle, non potuit eſſe, cum pauperrimus ſemper fuerit. *Pigh.*

Eloquentia & integritate.] Teſtes ſunt Plutarchus & Probus. Hinc illa vox Demoſthenis concionantis: ἡ τῶν ἐμῶν λόγων σφῦρα καὶ κοπὶς ἔρχεται, *Orationis meæ malleus & aſcia advenitat.* Autor Jamblichus apud Stobæum. *Coler.*

Eculeo.] Inſtrumento tortorio.

In-

ſtimanda, ſummo conſenſu maximas virtutes, quaſi graviſſima delicta punire, beneficiaque injuriis rependere? Quod cum ubique, tum præcipue Athenis intolerabile videri debet: in qua urbe adverſus ingratos actio conſtituta eſt. Et recte: quia dandi & accipiendi beneficii commercium, ſine quo vix vita hominum conſtat, perdit & tollit, quiſquis benemerito parem referre gratiam negligit. Quantam ergo reprehenſionem merentur, qui cum æquiſſima jura, ſed iniquiſſima haberent ingenia; moribus ſuis quàm legibus uti maluerunt? Quod ſi qua providentia Deorum effici poſſet, ut excellentiſſimi viri, quorum modo caſus retuli, legem ingratorum vindicem retinentes, patriam ſuam in jus ad aliam civitatem pertraherent: nonne ingenioſum & garrulum populum, mutum atque elinguem hac poſtulatione reddidiſſent? Diſcordes foci tui, & pagis dividua tuguria Græciæ facta ſunt columen. Lucet Marathon Perſicis trophæis: Salamis & Artemi-

Ingenioſum & garrulum.] Salluſtius Catilin. *Athenienſium res geſtæ, ſicuti ego exiſtimo, ſatis amplæ magnificæque fuerunt: verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur. Sed quia provenêre ibi ſcriptorum magna ingenia, per terrarum orbem, Athenienſium facta pro maximis celebrantur.* Ad hæc lege Auguſtinum libro XVIII. cap. 2. De civitate Dei. *Coler.*

Diſcordes foci tui, paciſque dividua tuguria Græciæ facta ſunt columen. Lucet Marathon Perſicis trophæis.] Ita vulgo. Locus eſt valde incorrectus & obſcurus, cujus veram lectionem ex ſcriptis exemplaribus quodammodo elicimus. Nam in Cauchiano, *pauciſque* ſcribitur, pro *paciſque*. Deinde in eodem & Suſiano aliiſque, pro *Græciæ* habetur, *O Græcia*. Itaque legendus eſt locus hoc modo, diſtinguenduſque quemadmodum tres ſcripti codices demonſtrant: *Diſcordes foci tui paucis dividua tuguria ô Græcia facta ſunt. Columen lucet Marathon Perſicis trophæis, &c.* Pigh. *Diſcordes foci tui, paucis dividua tuguria, ô Græcia facta ſunt. Columen lucet Marathon, &c.*] Curvus locus, quem tentaſti, Pighi, dirigere: ſed tentaſti. Nos, niſi fallor, propitio Phœbi filio ſanamus. Vetus unus habet, *& paucis:* alii aliquot, *& pacis*. Lego, *& pagis*. Hoc primum. Sane quin referenda hæc ſint ad Theſeum, qui pagatim habitantes Athenienſes (ſupra dictum ſatis: & hic locus priori illi firmando item valeat) in urbem conduxit, nemo ambiget ex catenata hac priorum repetitione. Jam ſequentia ex priſco libro ſic concinno: *& pagis dividua tuguria tua, Græcia facta ſunt columen. Lucet Marathon, &c.* Athenienſes ipſos adfantur & increpant. Per nos, inquiunt, tua tuguria & pagi exculti, in caput Græciæ verterunt. *Lipſius.*

Marathon.] Civitas in Attica regione poſita, haud procul Athenis, Perſarum clade nobilitata.

Præ-

misium Xerxis naufragia numerantur: prævalidis manibus exhausta mœnia, pulchrioribus operibus consurgunt: harum rerum auctores ubi vixerint, ubi jacent, responde. Nempe Thesea parvulo in scopulo sepeliri, & Miltiadem in carcere mori, & Cimona paternas induere catenas, & Themistoclem victorem victi hostis genua complecti, Solonemque cum Aristide & Phocione penates suos ingrata fugere coëgisti: cum interim cineribus vestris fæde ac miserabiliter dispersis, Oedipodis ossa, cæde patris, nuptiis matris contaminata, inter ipsum Areopagum, divini atque humani certaminis venerabile domicilium, & excelsis præsidiis Minervæ arcem, honore aræ decorata quasi sacrosancta colis: Adeo tibi aliena mala tuis bonis gratiora

Prævalidis mœnibus.] Themistocles reædificavit urbem, qui interpretatus est oraculum, quod erat, ut ligneis mœnibus se defenderent, vel, ut alii dicunt, ligneis equis pugnarent. Quod cum omnibus videretur obscurius, solus Themistocles Dei sententiam intellexit, ut relicta urbe navibus pugnarent. Quod cum fecissent, barbari desertam urbem ceperunt, & eam solo adæquarunt. Deinde superatis barbaris virtute Themistoclis, ejusdem quoque consilio restituta & restaurata sunt urbis mœnia contra Lacedæmoniorum voluntatem, qui Græciæ principatum tenere cupientes, nolebant reædificari urbem. *Oliv.*

Oedipodis.] Qui Laium patrem suum inscius occiderat. Intendit argumentum à majori ad minus: Si parricidas & impios summa veneratione tenes, quanto magis de te bene meriti essent venerandi: cum autem illos ejeceris, cruciaveris, damnaveris, quanto graviore pœna dignus videris? *Oliv.*

Areopagum.] Pausan. lib. I. Apulejus lib. x. Metam. *Martium judicium* appellat. Juvenalis *Curiam Martis.* Quia à Marte dictum illi putabant. Sed Suidas scribit: Ἐκλήθη δὲ καὶ Ἄρειος πάγος, ὅτι ἐν τῷ πάγῳ ἐστὶ, καὶ ἐν ὕψει δικαστήριον. De hujus judicii integritate tantum non Proverbia sunt sublata. In caussis perorandis neque Exordia audiebantur, neque commiserationum affectus ulli admittebantur, cujus rei initium fecerat Hyperides Orator, ut scribit Quintilianus libro 11. cap. 17. & lib. IV. cap. 1. Cicero gravitatem & constantiam senatus Romani σχηματικῶς *Areopagum* appellat lib. I. ad Atticum: *Senatus Ἄρειος πάγος, nihil constantius, nihil severius, nihil fortius.* Colerus.

Divini, &c.] Quia certamen fuit inter Neptunum & Palladem de nomine Athenis imponendo, cum ille equum, hæc vero olivam è terra misit. *Humani.*] Quia Areopagitæ illic disceptabant de rebus ad rempublic. pertinentibus. *Oliverius.*

Excelsis præsidiis.] Mitalerius legit, *Et excelsam Præsidis Minervæ arcem.* Significat autem Minervæ πολιούχου templum vetustissimum Athenis. *Coler.*

Honore aræ decoratos cineres: sacrosanctiores colis.] Ita vulgo. *Cineres*, in nullo veterum librorum habetur. Atqui hæc emendatissime in Susiano & Pulmanniano: *Honore aræ decorata, quasi*

ra sunt. Lege itaque legem, quæ te jurejurando obstrictam tenet: & quia benemeritis debita reddere præmia noluisti, læsis justa piacula exolve. Tacent mutæ illorum umbræ fati necessitate constrictæ: at immemores beneficiorum Athenas omnis lingua, sermone licenti in reprehensionem soluta, non tacet.

CAP. IV.

DE PIETATE IN PARENTES.

CUIUS EXEMPLA ROM. SUNT.

1. *Cn. Marcius Coriolanus.*
2. *P. Scipio Africanus major.*
3. *T. Manlius Torquatus.*
4. *M. Aurelius Cotta.*
5. *C. Flaminius trib. pleb.*
6. *Claudia virgo Vestalis.*
7. *Filia matrem in carcere mamma nutriens.*

EXTERNA.

1. *Pero filia patrem mamma nutriens.*
2. *Cimon Atheniensis.*
3. *Duo fratres Hispani.*
4. *Cleobis & Bython Amphinomus & Anapus.*
5. *Scytha.*
6. *Crœsi regis filius mutus.*
7. *Pulto Pinnensis juvenis.*

SEd omittamus ingratos, & potius de piis loquamur. aliquanto enim satius est favorabili, quam invisæ rei vacare. Venite igitur in manus nostras prospera parentum vota, felicibus auspiciis propagatæ soboles; quæ efficitis ut & genuisse juvet, & generare libeat.

1. Co-

sacrosancta colit. Oedipi enim ossa intelligit, ἡρῷον intra septum Areopagi, & ossa eo Thebis translata fuisse, scribit & Pausanias in Attica. *Pigh.*

Tacent mutæ umbræ fati necessitate constrictæ. At immemores beneficiorum Athenæ reprehensione, lingua sermone licenti soluta non tacent.] Ita vulgo. Locus hic etiam corruptus atque luxatus sciolorum inscitia, cujus duplex reperitur in libris veteribus lectio, quarum altera in Pulmanniano hæc: *Tacent mutæ illorum umbræ fati necessitate constrictæ; at immemores beneficiorum Athenæ reprehensore, lingua sermone licenti soluta non caret.* Altera Cauchiani libri est, quæ mihi quidem videtur elegantior: *Tacent mutæ illorum umbræ fati necessitate constrictæ, at immemores beneficiorum Athenas omnis lingua sermone licenti in reprehensionem soluta non tacet.* Atque hujus lectionis vestigia quædam in aliis etiam exemplaribus remansere. *Pighius.*

Corio-

1. Coriolanus maximi vir animi, & altiſſimi conſilii, optimeque de republica meritus, iniquiſſimæ damnationis ruina proſtratus, ad Volſcos infeſtos tunc Romanis confugit. Magno ubique pretio virtus æſtimatur. Itaque quo latebras quæſitum venerat, ibi brevi ſummum adeptus eſt imperium. Evenitque, ut quem pro ſe ſalutarem imperatorem cives habere noluerant, pene peſtiferum adverſus ſe ducem experirentur. Frequenter enim fuſis exercitibus noſtris victoriarum ſuarum gradibus, aditum juxta mœnia urbis Volſco militi ſtruxit. Quapropter faſtidioſus ille in æſtimandis bonis ſuis populus, qui reo non pepercerat, exuli eſt coactus ſupplicare. Miſſi ad eum deprecandum legati, nihil profecerunt. Miſſi deinde ſacerdotes cum infulis, æque ſine effectu redierunt. Stupebat Senatus, trepidabat populus, viri pariter ac mulieres exitium imminens lamentabantur. Tunc Veturia Coriolani mater, Volumniam uxorem ejus, & liberos ſecum trahens, caſtra Volſcorum petiit. Quam ubi filius aſpexit, Expugnaſti, in-

Coriolanus.] Cauſæ, quibus exulaverit, hæ ſunt; quarum unam tantum Livius tangit. Sed Plutarch. in ejus vita commemorat. Primo affectati regni accuſatus eſt: quod cum probare nequiſſent, tria objecerunt ejus inimici, primum quod frumentum inter plebem diſtribui vetuiſſet, ſecundum, quod tribunatum plebis dolo intercipere voluiſſet; tertium quod prædam ex Antiati agro in ærarium non contuliſſet: quibus omnibus convictus exulare coactus eſt. Tullius in Lælio: *Quis clarior in Græcia Themiſtocle? quis potentior? qui cum Imperator bello Perſico Græciam ſervitute liberaſſet, propterque invidiam in exilium pulſus eſſet, ingratæ patriæ injuriam non tulit, quam ferre debuit. Fecit idem, quod* XX. *annis apud nos fecerat Coriolanus; huic adjutor contra patriam inventus eſt nemo. Itaque ſibi mortem uterque conſcivit.* Quibus Ciceronis verbis colligitur, Coriolanum ſibi mortem intuliſſe. At variæ ſunt de hujus hominis exitu Scriptorum ſententiæ. Sunt enim qui dicant, ſtatim abductis ex agro Rom. legionibus, invidia rei oppreſſum periſſe: alii alio letho. Apud Fabium, longe antiquiſſimum autorem, uſque ſenectutem eundem vixiſſe, lectum eſt. Traditur etiam hanc ſæpe eum exacta ætate vocem uſurpaſſe, *Multo miſerius ſeni exilium eſſe.* Verum conſtat, autore Dionyſio Halicarnaſſæo, quod eum matronæ annum, ut Brutum, Romæ luxerunt. *Oliv.*

Cum infulis.] Id eſt, ornatu ſacerdotali, præſertim in capite.

Quam ubi filius aſpexit (*propere ut amens matris complexum petiit. Illa ex precibus in iram verſa ait, Sine, ut priuſquam complexum accipiam, ſciam an ad hoſtem, an ad filium venerim: captivane an mater in tuis caſtris ſim. In hoc me longa vita, & infelix ſenecta traxit, ut exulem, deinde te hoſtem viderem? Potuiſti* popu-

inquit, & vicisti iram meam, patria, precibus hujus admotis: cujus utero te, quamvis merito mihi invisam, dono: Continuoque Romanum agrum hostilibus armis liberavit. Ergo pectus dolore acceptæ injuriæ, spe potiundæ victoriæ, verecundia detrectandi ministerii, metu mortis refertum, totum sibi pietas vacuefecit: uniusque parentis aspectus bellum atrox salutari pace mutavit.

2. Eadem pietas viribus suis inflammatum Africanum superiorem, vixdum annos puerilitatis egressum, ad opem patri in acie ferendam virili robore armavit. Consulem enim eum apud Ticinum fluvium adversus auspiciis cum Annibale pugnantem graviter saucium, intercessu suo servavit: neque illum aut ætatis infirmitas, aut militiæ tyrocinium: aut infelicis prœlii etiam veterano bellatori pertimescendus exitus interpellare valuit, quo minus duplici gloria conspicuam coronam, imperatore simul & patre ex ipsa morte rapto, mereretur.

3. Au-

populari hanc terram quæ te genuit, atque aluit? Nisi te peperissem Roma non oppugnaretur? Multaque insuper addidit, quibus & uxoris, ac parvulorum fletibus motus, matrem complexus) Expugnasti, inquit, &c.] Hæc omnia duobus semicirculis inclusa nugator aliquis è Livio quasi ad verbum desumpta Valerio intexuit, quæ in melioribus libris manuscriptis non habentur, in aliis postea in margine adjuncta sunt. Atque prius mihi videbatur tam verbosa hæc altercatio Veturiæ matris ab exempli brevitate discedere, atque ad demonstrandam Coriolani pietatem non admodum requiri, verum ut veteribus libris penitus excludi, atque non Valerii, sed fere Livii ipsissima esse verba animadverti, hinc prorsus eliminanda putavi, tanquam quæ sedes alienas occuparant. *Pigh.*

Expugnasti, inquit, & vicisti iram meam, patriæ, precibus, &c.] Ita vulgo. Confusa hæc, mala. Scribo: *Vicisti iram meam patria, precibus hujus admotis, cujus utero te, &c.* O patria, ait, jam animum meum vicisti telo hoc maternarum precum. *Lipsius.*

Precibus hujus admonitus, cujus utero conceptus sum, te, quamvis merito mihi invisam dono.] Ita vulgo. Dicit se donare patriam, sed non cui, vel quanam re. Hæc item verba sane infarcito glossemate sunt depravata, quæ pure atque eleganter ita in Manuscriptis omnibus: *Precibus hujus admotis, cujus utero te, quamvis merito mihi invisam, dono.* Pighius.

Verecundia detrectandi ministerii.] Scilicet cœpti, & Volscis promissi.

Africanum.] Qui postea Africanus dictus est.

Annos puerilitatis.] Legitur & *pubertatis.*

Intercessu suo.] Interpositione sua, quod se medium inter patrem & hostem immisit.

Coronam.] Scilicet civicam, quæ dabatur

3. Auribus ista tam præclara exempla Romana civitas accepit, illa vidit oculus. L. Manlio Imperiosso diem ad populum Pomponius tribunus plebis dixerat, quod occasione bene conficiendi belli ductus legitimum obtinendi imperii tempus excessisset. Quodque filium optimæ indolis juvenem rustico opere gravatum publicis usibus subtraheret. Id postquam Manlius adolescens cognovit, protinus Urbem petiit, & se in Pomponii domum prima luce direxit: qui existimans in hoc eum venisse, ut patris crimina, à quo plus justo aspere tractabatur, deferret; excedere omnes jussit cubiculo, quo licentius remotis arbitris indicium perageret. Nactus occasionem opportunam proposito suo juvenis, gladium, quem tectum attulerat, distrinxit, tribunumque minis ac terrore compulsum jurare coëgit, à patris ejus accusatione recessurum: Eoque effectum est, ne Imperiossus caussam diceret. Commendabilis est pietas, quæ mansuetis parentibus præstatur: sed Manlius quo horridiorem patrem habuit, hoc laudabilius periculo ejus subvenit; quia ad eum diligendum præ-

batur his, qui cives servassent à morte, erat autem querna, ut supra.

Ista.] Scilicet Coriolani & Scipionis.

Illa.] Quæ sequuntur.

L. Manlio Torquato diem ad populum.] Ita vulgo. Temere hic ex glossulis ineptis contextui ingestum est Torquati cognomen, quod nunquam L. Manlii fuit, qui Capitolinus & Imperiossus vocabatur. Nec ipse filius Titus, cum hoc exemplum pietatis ederet, Torquati cognomen habuit, postea singulari victoria sibi suisque illud adeptus. Quapropter ipsa veritas efflagitat, ut hoc falsum ac supposititium nomen historiæ eximamus. Constat autem diligenter advertentibus, ex Ciceronis Offic. III. hujus exempli filum à Valerio tractum esse, qui patrem *L. Manlium A. P.* vocat. Livius & Capitolina marmora, *L. Manlium Imperiossum*, quod cognomen imprimis loco *Torquati* reponendum hic arbitror. Atque etiam postea, ubi legitur perperam, *(Eoque effectum est,) ne Torquatus causam diceret.* Pigh.

Occasione bene faciendi belli.] Nam cum in fine magistratus sui videret hostes non multos post dies debellatum iri posse, si videlicet in dictatura permaneret, aliter hostes respiraturos, non dubitavit sibi dictaturam sine populi & Senatus auctoritate prorogare. *Oliv.*

Manlius.] T. Manlius is est, qui ad Anienem Galli, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, cognomen invenit: cujus tertio consulatu Latini itidem fusi & fugati. Magnus vir in primis, & qui nuper indulgens in patrem, idem acerbus & severus in filium. *Idem.*

Arbitris.] Id est, testibus remotis.

præter naturalem amorem nullo indulgentiæ blandimento invitatus fuerat.

4. Hanc pietatem æmulatus M. Cotta, eo ipso die, quo togam sumpsit virilem, protinus ut è Capitolio descendit, C. Carbonem, à quo pater ejus damnatus fuerat, postulavit: peractumque reum judicio afflixit, & ingenium & adolescentiam præclaro opere auspicatus.

5. Apud C. quoque Flaminium auctoritas patria æque potens fuit. Nam cum tribunus plebis legem de Gallico agro viritim dividendó, invito & repugnante senatu promulgasset, precibus minisque ejus acerrime resistens; ac ne exercitu quidem adversus se conscripto, si in eadem sententia perseveraret, absterritus; postquam pro Rostris ei legem jam referenti pater manum injecit; privato fractus imperio, descendit è Rostris, ne minimo quidem murmure destitutæ concionis reprehensus.

6. Magna sunt hæc virilis pietatis opera, sed nescio an his

Hanc pietatem, &c.] Cn. Carbo M. Cottæ patrem accusavit peculatus & repetundarum; qua quidem accusatione damnatus est. Cotta vero, ubi per ætatem potuit, ultus est patris injuriam: nam quo die sumpsit virilem togam in Capitolio, more majorum in forum descendit, Carbonem accusavit, quod triumvir cum Fulvio & Cn. Graccho de dividendis agris seditionem creasset, quod cum exercitu à Cimbris in Illyrico fusus fuisset, quod provinciam ipsam expilasset. A qua quidem accusatione non prius destitit, quam Carbonem damnari fecit. *Oliv.*

Quo togam.] Quæ 17. anno sumebatur, deposita prætexta.

C. Carbonem à quo pater ejus damnatus fuerat.] In Manuscriptis omnibus *Cn. Carbo* vocatur, & ex temporum ratione videtur filius Cn. Carbonis ter Consulis. In Dionis tamen XXXVI. *C. Carbo* legitur, sed fallere potest hoc unicum exemplar in prænominum notis, atque ideo multorum consensus præferri solet. *Pigh.*

Protractumque reum judicio afflixit.] Ita vulgo. In Campensi, *Peractumque.* Recte. Peragitur namque reus, cum damnatur. Et ut recenset Paulus JCtus, Destitisse is videtur, qui intra definitum accusationis à præside tempus reum suum non peregerit. Sic Livius lib. IV. *Vos autem si reum perago, quid acturi estis?* Vide Budæum. *Idem.*

Viritim.] Id est, per singulos viros, æquis portionibus.

Dividendo.] Ut coloniæ in agrum Gallicum mitterentur: erat autem Gallia Cisalpina. *Agrum* vero sunt qui velint esse Placentinum. *Oliv.*

Minimo quidem murmure.] Nec etiam concio, quæ hujus legis cupida venerat, ne murmur quidem emisit, sed hanc pietatem tacita comprobavit. *Idem.*

Magna sunt hæc, &c.] Appius Claudius Salassos gentem Alpinam domuit, sed non is de quo loquitur Valerius; nam

his omnibus valentius & animosius Claudiæ Vestalis virginis factum. Quæ cum patrem suum triumphantem è curru violenta tribuni pl. manu detrahi animadvertisset; mira celeritate utrisque se interponendo, amplissimam potestatem inimicitiis accensam depulit. Igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in ædem Vestæ duxit. Nec discerni potuit, utri plus laudis tribueretur, an cui victoria, an cui Pietas comes aderat.

7. Ignoscite vetustissimi foci, veniamque æterni date ignes, si à vestro sacratissimo templo ad necessarium magis, quàm speciosum urbis locum contextus operis nostri progressus fuerit. Nulla enim acerbitate fortunæ, nullis sordibus pretium charæ pietatis evilescit: Quin etiam eo certius, quo miserius experimentum habet. Sanguinis ingenui mulierem prætor apud tribunal suum capitali crimine

nam alter fuit cognomento Audax, Cæci frater, qui consul ad Mamertinos liberandos missus, quorum arcem Carthaginienses & Hiero Syracusanus obsidebant, primo ad explorandos hostes fretum piscatoria nave trajecit, & cum duce Carthaginiensium egit, ut præsidium arce deduceretur. Regnum ingressus, ut in cap. de Fortitudine diximus, quinqueremem hostium copiis pedestribus cepit, eam legionem in Siciliam traduxit, Carthaginienses expulit, Hieronem apud Syracusas prœlio victum in deditionem accepit. Eo prœlio territus, Romanorum amicitiam petiit, eisdemq; postea fidelissimus fuit. Cum igitur Appius iste, de quo Valerius loquitur, devictis hostibus, triumpharet contra tribunorum voluntatem, qui summis viribus intercesserant, quod dicerent victoriam illam non fuisse tantam ut triumphum mereretur, injectis manibus, è curru eum trahere nitebantur. Quod ubi Claudia ejus filia sensit, nullo fœmineo pudore deterrita, se inter patrem & tribunum mira celeritate conjecit, & à patre violentum tribunum repulit, fecitque ut pater cum dignitate triumpharet. *Oliverius.*

Quæ quum patrem.] Suetonius de XII. Cæsaribus dicit *fratrem* fuisse, non *patrem.* Dicit enim: *Virgo Vestalis fratrem injussu populi triumphantem, ascenso simul curru, usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut intercedere fas cuiquam tribunorum esset.*

Amplissimam.] Scil. Tribunitiam.

Ad necessarium, &c.] Carcerem dicit, urbi magis necessarium, quam honestum, ubi serventur nocentes.

Sanguinis ingenui.] Plinius Nat. Hist. lib. VII. *Pietatis,* inquit, *exempla infinita quidem toto orbe exstitere, sed Romæ unum, cui comparari cuncta non possint: Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, supplicii causa carceri inclusa matre, quum impetrasset aditum à janitore, semper excussa nequid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis alens eam: quo miraculo, matri salus donata filii pietate est: ambæ perpetuis alimentis decoratæ, & locus ille eidem consecratus est Deæ, C. Quintio, M. Atilio Coss. templo Pietatis exstructo in illius carceris sede, ubi nunc Marcelli theatrum est.* Oliv.

mine damnatam, triumviro in carcere necandam tradidit. Quo receptam, is qui custodiæ præerat, misericordia motus, non protinus strangulavit. Aditum quoque ad eam filiæ, sed diligenter excussæ, ne quid cibi inferret, dedit: existimans futurum, ut inedia consumeretur. Cum autem jam dies plures intercederent, secum ipse quærens, quidnam esset, quod tamdiu sustentaretur; curiosius observata filia, animadvertit, illam exerto ubere famem matris lactis sui subsidio lenientem. Quæ tam admirabilis spectaculi novitas ab ipso ad triumvirum, à triumviro ad Prætorem, à Prætore ad concilium judicum perlata, remissionem pœnæ mulieri impetravit. Quo non penetrat, aut quid non excogitat pietas, quæ in carcere servandæ genetricis novam rationem invenit? Quid enim tam insitatum, quid tam inauditum, quam matrem natæ uberibus alitam? Putaret aliquis, hoc contra rerum naturam factum; nisi diligere parentes prima naturæ lex esset.

EXTERNA.

1. Idem pietate Perus existimetur, quæ patrem suum Cimona consimili fortuna affectum, parique custodiæ traditum, jam ultimæ senectutis, velut infantem pectori suo admotum aluit. Hærent ac stupent hominum oculi, cum hujus facti pictam imaginem vident; casusque antiqui

Exerto ubere.] Nudata mamma. Virgilius:

——— *Exerta cingula mammæ.*

Triumviro.] Erant Triumviri judices capitales, qui de nocentibus supplicia sumebant, & in carcere more majorum.

Idem prædicatum de pietate ejus existimetur.] Ita vulgo. Variant hic admodum exemplaria. Campense, *De pietate prius*. Male. Item in Atrebatensi, *vius*. At in Winch. alia est lectio: *Idem fecisse Pero prædicatur.* Atque eadem est annotata in Campensis libri margine paulo aliter: *Idem de pietate Perus existimetur.* Quod vulgatæ lectioni magis convenit. Nomen hoc apud Propertium legimus lib. II. atque Homerum Odyssea II. *Pigh.*

Cimona.] Virum Græcum, sed non eum, qui carcerem sponte subivit, ut Miltiades ejus pater sepulturæ mandaretur, de quo in sequenti exemplo dicturus est. *Oliv.* *Cimona.*] Aliter, *Conona.* Cimonis nomen huc adscendisse perperam ex inferiori exemplo vero simile est. *Coler.*

Linea-

qui conditionem, præsentis spectaculi admiratione renovant; in illis mutis menbrorum lineamentis viva ac spirantia corpora intueri credentes. Quodque necesse est animo quoque evenire, aliquanto efficaciore pictura literarum vetera pro recentibus admonito recordari.

2. Ne te quidem Cimon silentio involvam, qui patri tuo sepulturam voluntariis vinculis emere non dubitasti. Nam etsi maximo tibi postea & civi, & duci evadere contigit; plus tamen aliquanto laudis in carcere, quam in Curia assecutus es. Cæteræ enim virtutes admirationis tantummodo multum, pietas verò etiam amoris plurimum meretur.

3. Vos quoque fratres memoria complectar, quorum animus origine fuit nobilior. Siquidem, admodum humiles

Lineamentis.] Quia ex lineamentis pictura consistit.

Admonito.] Ita legendum. Vulgo, *admonito.*

Nec te quidem Cimon.] Pro patre vincula subiit, hic Miltiadis filius, ut in capitulo de Ingratitudine diximus, duro admodum initio usus est adolescentiæ: nam quum pater ejus litem æstimatam populo solvere non potuisset, ob eamque causam in vinculis publicis decessisset, Cimon eadem custodia tenebatur, ut pater sepulturæ mandaretur; neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater mulctatus erat, solvisset, quam Callias quidam, non tam generosus, quam pecuniosus, pro eo solvit, impetrato sororis ejus Elpenicis matrimonio. Miltiades autem damnatus est hac de causa: Post Artaphernem, & Dathim, regis præfectos, Miltiadis auspicio terra marique victus, classem septuaginta navium eidem dederunt, ut insulas, quæ barbaros juverant, bello persequeretur, quo imperio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Pharon insulam. Hanc tunc opibus elatam cum reconciliare non posset, copias è navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeatu privavit; deinde vineis ac testudinibus constitutis, propius muris accessit, quum jam in eo esset, ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu nocturno tempore incensus est; cujus flamma ut ab oppidanis & oppugnatoribus est visa, utrique venit in opinionem signum à classiariis regis datum; quo factum est, ut Pharii à deditione deterrerentur, & Miltiades timens, ne classis regia adventaret, incensis operibus, quæ statuerat, cum totidem navibus, atque erat profectus Athenas, magna cum offensione civium suorum rediret. Accusatus est ergo proditionis, quod, cum Parum expugnare posset, à rege corruptus, infectis rebus decessisset. Eo tempore æger erat vulneribus, quæ in oppugnando oppido acceperat. Itaque quoniam ipse per se dicere non posset, verba fecit frater ejus Stesagoras. Causa cognita, capite absolutus, pecunia mulctatus est; eaque lis quinquaginta talentis æstimata est, quantus in classem sumptus fa-

les in Hiſpania nati, pro parentum alimentis ſpiritum erogantes, ſpecioſo exitu vitæ inclaruiſtis. Duodecim enim millia nummûm, quæ poſt mortem veſtram his darentur, à Paciæcis pacti; ut eorum patris interfectorem Epaſtum gentis ſuæ tyrannum occideretis: Nec auſi ſolum inſigne facinus eſtis, ſed etiam ſtrenuo ac forti exitu clauſiſtis. Iiſdem enim manibus Paciæcis ultionem, Epaſto pœnam, genitoribus alimenta, vobis glorioſa fata peperiſtis. Itaque tumulis etiam nunc vivitis, quia parentum ſenectûtem tueri, quàm veſtram expectare, ſatius eſſe duxiſtis.

4. Notiora ſunt fratrum paria, Cleobis & Biton, Amphinomus & Anapus: illi, quod ad ſacra Junonis peragenda

ctus erat. Hanc pecuniam quod in præſentia ſolvere non poſſet, in vincula publica conjectus eſt, ibique diem obiit ſupremum. Juſtinus tamen dicit illum peculatus fuiſſe damnatum. Cimon, inquit, Miltiadem patrem ob crimen peculatus in carcerem conjectum, ibique defunctum, tranſlatis in ſe vinculis, ad ſepulturam redemit. *Oliv.*

Poſt mortem veſtram.] Quia non erat veroſimile, peracta cæde tyranni, quin à ſtipatoribus & ſatellitibus ejus occiderentur. *Bad.*

A Paciacis pacti.] Vulgo, *à filiis Patietis.* Hic denuo gloſſula irrepſit; nam in vetuſt. libris ſic: *A Paciacis pacti.* Juvat & interlinearis annotatio libri Campenſis, *Paciacis, id eſt, ea parentela.* At Atrebatenſe exemplar, quod in propriis nominibus correctius eſſe reperio, habet, *à Paciæcis.* Aliquis ſciolus, ut minus obſcura hæc eſſent, non ſolum nomen verum corrupit, ſed & intermiſcuit ſuas gloſſulas, ſcribens, *A filiis Patietis pacti eſtis.* Eſt autem Paciæcorum familia etiamnum nobiliſſima apud Hiſpanos, quam & olim C. Cæſaris tempore fuiſſe illuſtrem, Epiſtola Ciceronis ad Leptam familiar. VI. docet, in qua Paciæci cujuſdam meminit, qui bello civili Pompeianas partes ſecutus videtur. *De Hiſpanis,* inquit, *novi nihil, magnum tamen exercitum Pompeium habere conſtat. Nam Cæſar ipſe ad nos miſit exemplum Paciæci literatum, in quo erat, illi undecim eſſe legiones.* Quo etiam loco corrigendum hoc modo nomen illud eſſe exiſtimo. *Pighius.*

Cleobis & Biton.] Matrem habuere Junonis ſacerdotem. Mos autem erat, ut extra urbem ad ejus templum, quod XXX. ſtadiis, ut quidam dicunt, inde diſtabat, ſacerdos non pedibus iret, ſed curru veheretur: ſed cum abſumptis gravi peſtilentia jumentis vehi non poſſet, hi filii matris pietate commoti, collum ſubjecére jugo, & matrem cervice ad templum traxerunt; illa deinde, peractis ſacrificiis, petiit à Junone, ut filiis daret quod optimum eſſet, quandoquidem tanta uſi eſſent humanitate & pietate. Illi ergo poſtero die inventi ſunt mortui, & creditum eſt mortem optimum bonum eſſe. *Oliv.*

Amphinomus & Anapus.] Vide præter Strabonem, & Pauſaniam, Ælianum in variis, qui tamen *Φιλόνομον* & *Καλλίαν* vocat, citante etiam Stobæo. Solinus cap. 5. ſcribit Catanenſes adſerere Anaphium & Amphinomum: Syracuſanos Emanthiam & Critonem.

Ego

agenda matrem vexerunt: hi, quod patrem & matrem humeris per medios ignes Ætnæ portarunt: sed neutris pro spiritu parentum exspirare propositum fuit.

5. Nec ergo Argivam detrecto laudem, aut Ætnæi montis gloriam involverim: verum obscuriori propter ignorantiam pietati notitiæ lumen admoveo: sicut Scythis

Ego illam litem ambitiosam pendere sino. In edit. Venet. legitur *Anaphias.* Sed Amphium Claudianus quoque celebrat:

Cur non Amphinomo, cur non tibi fortis Anaphi? Coler.

Hi, quod patrem, &c.] Amphinomus & Anapus, cum in Sicilia vehementiorem flammam Ætna mons forte fortuna edidisset, ut vicina loca corriperentur igne; & cum aliter evadere non possent, nisi per incendia transirent, erant quidem de parente solliciti, quem comitem secum habebant: tandem illum humeris susceperunt, & per medios ignes trajecerunt. De quibus Solinus ita refert: *Inter Catinam & Syracusas certum est de illustrium fratrum memoria, quorum nomina sibi diversæ partes adoptant, si Catinenses audiamus, Anapus fuit & Amphinomus; si quod malunt Syracusæ, Emanthiam putabimus & Critonem. Catinensis tamen regio causam dedit facto, in quam se cum incendia Ætnæ protulissent, juvenes duo sublatos parentes evexerunt inter flammas illæsi ignibus. Horum memoriam ita venerata est posteritas, ut sepulchri locus nominaretur Campus piorum.* Oliv.

Nec ergo Argiva.] Quamvis superius exemplum clarius esse dixerim, tamen non diminuo laudem Græcorum; nam Cleobis & Biton Argivi fuere. *Idem.*

Sicut Scythis.] Scythæ populi Septentrionales, de quibus multa Justinus eleganter scripsit. Nam gentem illam dicit omnium antiquissimam, nulla libidinum cupiditate vexatam; quippe qui aurum & argentum non minus aspernantur, quam alii concupiscunt; non domos illis, nec certas sedes esse, per incultas solitudines, cum armentis & gregibus, quibus se suosque alunt, semper vagari plaustrisque vehi: apud quos nullum scelus furto gravius. Lanæ usum ignorant, ferinis tantum pellibus utentes. Fortissimos viros eos esse constat, qui alienas gentes sæpius subegerunt; ipsi vero perpetuo ab alieno imperio vel intacti mansere, vel invicti. De quibus Herodotus multo plura; sed illud imprimis memoria dignum, quod cum Cambyses Persarum rex illis bellum inferre cuperet, id prius consilio facere voluit. Itaque legatos tanquam exploratores cum muneribus misit: munera vero fuerunt, arcus, sagittæ, vasculum vini, panes, & aureum monile. Introducti, cum legationem exposuissent, & munera obtulissent, & Rex Scytharum arcum primo intendi jussisset, in partes fregit, qui tendebat: panes deinde cum gustasset, quæsivit ex eis, quid cibi genus esset? qui, cum respondissent quo communiter omnes vescerentur, è terraque nasci: interrogavit quot annos vitam producerent? responderunt ad octogesimum paucos, ad centesimum nullos, vel certe rarissimos. Tum ille: Non mirum est, inquit, nam eo genere alimenti vescuntur homines vestri, ut mirum videatur eos posse tam longe vitam producere. Deinde cum vinum gustasset, mirifice probavit: idque temperamentum alterius cibi esse dixit: ubi vero monile vidit, minatur, inquit, mihi catenas. Et quia ferrum non habent Scythæ, sed ex auro omnia fabricabant, duxit eos ad carcerem, ubi catenæ erant

this libenter pietatis testimonium reddo. Dario enim totius regni sui viribus in eorum regiones subinde impetum facienti, paulatim cedentes, ad ultimas Asiæ solitudines pervenerant. Interrogati deinde ab eo per legatos, quem fugiendi finem, aut quod initium pugnandi facturi essent; responderunt, Se nec urbes ullas, nec agros cultos, pro quibus dimicarent, habere. Cæterum cum ad parentum suorum monumenta venissent, sciturum quemadmodum Scythæ prœliari solerent. Quo quidem uno tam pio dicto, immanis & barbara gens ab omni se feritatis crimine redemit. Prima igitur & optima rerum natura pietatis est magistra, quæ nullo vocis ministerio, nullo usu literarum indigens, propriis ac tacitis viribus, charitatem parentum pectoribus liberorum infundit. Quid ergo doctrina proficit: ut politiora, scilicet, non ut meliora fiant ingenia: quoniam quidem solida virtus nascitur magis, quam fingitur.

6. Quis

erant cum collariis, quæ ad similitudinem monilium sunt: quod ad cibum pertinet, duxit eos ad mensam Solis, ubi carnes semper coctæ, & lac appositum erat, ubi quicunque vellet, ibi vitam sustentaret. Solis appellant, quia Solem unicum Deum esse credunt, & die reparatum dicunt, quod nocte consumptum fuerit. Erat autem mensa Soli sacra, quàm cum legati vidissent, tum Rex, melioribus, inquit, vescimur cibis, qui ad centum & viginti annos facile pervenimus, deinde arcum unum è suis eis tradi jussit, quem ad Cambysem regem deferrent, ac suis verbis nuntiarent, ut cum arcum tendere posset, & sagittam emittere, tum demum sibi bellum inferret. Cambyses ubi ea audivit, quæ legati renuntiarunt, & arcum intendere cepit, cum nec ipse, nec quisquam suorum flectere aut intendere posset, cognitis hinc Scytharum viribus, omne inferendi belli consilium deposuit. Quod vero ad hunc locum pertinet. Scythæ præter cætera illud diligentissime servant, ut sepulchra parentum, quæ voluerunt habere communia, intacta, inviolataque permaneant, quæ non minus venerantur, quam sacra Deorum. *Oliv.*

Dario, &c.] Cum Darius armatis septingentis millibus hominum adversus Scythas duxisset exercitum; illi autem se in loca tuta recepissent, legatos misit Darius, qui nuntiarent, ut sibi pugnandi copiam facerent. Illi responderunt, non facturos, nisi necessitate compulsos. Necessitatem autem intelligebant, si ad violanda parentum sepulchra venissent; tunc intellecturum Darium, an scirent auderentque Scythæ cum hoste pugnare. Darius igitur eo duxit exercitum; quod ubi senserunt Scythæ, tanto impetu irruerunt in hostes, ut cæsis amplius octoginta millibus hostium, Darius trepidus domum refugerit. *Oliv.*

Agros cultos.] Quia lacte & sanguine equino victitant.

Quoniam quidem.] Nam Plato vult una cum hominibus nasci virtutem.

Laniatu

6. Quis enim plaustris vagos, & silvarum latebris corpora sua tegentes, in modumque ferarum laniatu pecudum viventes, Dario sic respondere docuit? Illa nimirum, quæ etiam Crœsi filium loquendi usu defectum, ad protegendam patris incolumitatem ministerio vocis instruxit. Captis enim à Cyro Sardibus, cum unus è numero Persarum, ignarus viri in cædem ejus concitato ferretur impetu: velut oblitus quid sibi nascenti fortuna denegasset, ne Crœsum regem occideret, proclamando, pene jam impressum jugulo mucronem revocavit. Ita qui ad id tempus mutus sibi vixerat, saluti parentis vocalis factus est.

7. Eadem charitas Italico bello Pinnensem juvenem, cui

Laniatu pecudum viventes.] Dilacerando pecudes crudas dentibus suis in modum ferarum.

Illa nimirum, &c.] Duo fuerunt Crœsi Lydorum regis filii, quorum alter nulla arte custodiri potuit, quin ferro necaretur, ut ostendimus in cap. de somniis. Alter natus elinguis, diuque mutus educatus, vi timoris paternæ necis vocalis evasit. Captis enim Sardibus à Cyro, cum ab eo edictum esset, ne quis Crœsum occideret, & forte quidam ignarus stricto ense in cædem ejus irrueret, filius nomine Atys, qui ad id tempus, ut dixi, mutus extiterat, ubi vidit periculum patris, in hunc modum clamavit: *Ὦ ἄνθρωπε μὴ κτεῖνε τὸν Κροῖσον*, *O homo ne interficias Crœsum.* Et ita liberatus est ab instanti morte pater: quanquam alii aliter tradant, ut Solinus in cap. de homine: *Cum*, inquit, *Olympiade octava & quadragesima victor Cyrus intrâsset Sardis Asiæ oppidum, ubi tunc Crœsus latebat, Atys filius regis mutus ad id usque temporis, in vocem erupit vi timoris. Exclamâsse enim dicitur, Parce patri meo Cyre, & te hominem vel casibus nostris disce.* Dicitur Crœsus Apollinem consuluisse de filio, futurus ne unquam vocalis esset? Cui sic Apollo respondit: *O Crœse demens, genere Lydius, multorum Rex, ne velis in regia domo vocem audire clamantis filii. Hoc enim multo melius est ipsum sine voce esse. Nam loquetur in die qui tibi erit infelix.* Oliv.

Defectum.] Privatum.

Captis enim à Cyro Sardibus.] De expugnatione hujus urbis Frontinus libro III, cap. 8. sic breviter: *Cyrus rex Persarum inclusо Sardibus Crœso, qua præruptus mons nullum aditum præbebat ad mœnia, malos adæquantes altitudinem jugi subrexit, quibus simulachra hominum armata Persici habitus imposuerat, noctuque eos monti admovit: tum prima luce ex altera parte muros aggressus est, ubi, orto jam Sole, simulachra illa armatorum referentia habitum, refulserunt. Oppidani captam urbem à tergo credentes, & ob hoc in fugam dilapsi, victoriam hostibus concesserunt. Oliv.*

Eadem charitas.] Hoc contigit Italico bello, hoc est, sociali, cujus originem diximus. Itaque adversus Latinos missi sunt Strabo Pompejus, & Sylla duces, quorum legatus Mamercus erat, qui vicit Italos cum Silone Popedio eorum duce. Sed cum obsideretur Pinna oppidum nec expugnari posset, Romanus

cui Pultoni erat cognomen, tanto animi corporisque robore armavit: Ut cum obsessæ urbis suæ claustris præsideret, & Romanus imperator patrem ejus captivum, in conspectu ipsius constitutum, districtis militum gladiis circumdedisset, occisurum se minitans, nisi irruptioni suæ iter præbuisset, solus è manibus senem rapuerit, duplici pietate memorandus, quod & patris servator, nec patriæ fuerit proditor.

CAP. V.

DE BENEVOLENTIA FRATERNA.

1. *P. Africani majoris.*
2. *M. Fabii Vibulani Cos.*
3. *Ti. Cæsaris Augusti.*
4. *Militis cujusdam.*

HAnc pietatem proximus fraternæ benevolentiæ gradus excipit. Nam ut meritò primum amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia accepisse: ita proximum judicari debet simul accepisse. Quàm copiosæ enim suavitatis illa recordatio est! In eodem domicilio antequam nascerer, habitavi: in iisdem incunabulis infantiæ tempora peregi: eosdem appellavi parentes: eadem pro me vota excubuerunt: parem ex majorum imaginibus gloriam traxi. Chara est uxor, dulces liberi, jucundi amici, accepti affines: sed postea cognitis nulla benevolentia accedere debet, quæ priorem exhauriat.

1. Atque hoc teste Scipione Africano loquor, qui tametsi

manus imperator Pinnensem captivum Pultonis patrem, qui portis præsidebat, in filii conspectum adduci jussit, minitatusque est, ni hostes reseratis portis intromitteret, patrem occisurum. Filius incertus quid ageret, patrine an patriæ magis consuleret, denique desperatione quadam ductus, in hostes, qui patrem vinctum tenebant, impetum fecit, eos dissipavit, patrem liberavit, & patriæ charitatem servavit. *Oliv.*

Pinnensem juvenem, cui Pultoni erat cognomen.] Ita vulgo. Atrebat. collegii codex aliique veteres legunt, *Pinnensem juvenem, cui Pultoni erat cognomen.* Recte. Pinnenses Plinius Vestinorum dicit esse, & in quarta Italiæ regione collocat lib. III, cap. 12. Contigit A. V. DCLXIV. *Pigh.*

Claustris.] Scilicet portarum.

IN *eodem domicilio.*] In quo scilicet & frater, hoc est, in ventre matris.

Atque hæc teste Scipione.] Hannibal devictis Carthaginiensibus, cum ad rupti

metsi arctissima familiaritate Lælio junctus erat, attamen senatum supplex oravit; ne provinciæ sors fratri suo erepta, ad eum transferretur: legatumque se L. Scipioni in Asiam iturum promisit: & major natu minori, & fortissimus imbelli, & gloria excellens laudis inopi, & quod super omnia est, nondum Asiatico, jam Africanus. Itaque clarissimorum cognominum alterum sumpsit, alterum dedit; triumphique prætextam hujus excepit, illius tradidit: ministerio aliquanto major, quam frater imperio.

2. M. verò Fabius consul inclyta pugna Etruscis, & Ve-

pti fœderis pœnas deposceretur à Romanis, ad Antiochum regem confugit, & illum ad inferendum Romanis bellum induxit, ut diximus, quo tempore consules erant L. Scipio, & C. Lælius; quorum uterque provinciam Asiam sibi decerni exoptabat, cujus gratia non parva inter eos videbatur futura contentio; sed res ad arbitrium senatus rejecta fuit, quæ studia Patrum erexit, Senatoresque dubios reddidit de tantis viris judicia facturos; verum tamen apud Patres major Lælii gratia, majorque erat existimatio, & propterea Senatus, ad eum inclinare, negotiumque deferre plane videbatur. Quod ubi sensit Scipio, fratris pietate motus, ab eo deprecatus est illam ignominiam. Nam & in Senatu fratrem laudavit virum fortem & sapientem. Et cum illo se iturum legatum in provinciam ultro professus est; qua voce omnem Patrum dubitationem de fratre, & demandandæ provinciæ cunctationem excussit. Nam frequenti Senatu decretum est, ut L. Scipio in Græciam adversus Ætolos, deinde in Asiam adversus Antiochum cum Scipione fratre transiret, quem Annibali victo, & pro Antiocho Rege dimicanti victorem opponeret. Quis igitur P. Scipionis pietatem non jure miretur? quam non solum à prima adolescentia Cornelio patri, ut supra diximus, sed deinde quoque L. fratri id ætatis, hisque rebus egregiam præstitit, & quanquam erat Africanus & major natu, & qui Annibalem vicerat, qui de Pœnis triumphaverat, qui omnes suæ ætatis imperatores belli gloria & virtute anteibat, imperio tamen minoris natu se sponte submisit; ut is in honore obtinendæ provinciæ gratioso collegæ præferretur. Ex quo bello frater ipsius consilio & opera usus maximam gloriam in patriam reportavit. *Oliver.*

Arctissima familiaritate.] Adeo ut inter pauca illa amicorum paria, quæ tantopere admiratur antiquitas, Scipionem & Lælium Cicero dicat esse connumerandos. *Idem.*

Laudis inopi.] Fratri scilicet, quia nihil adhuc gloriosum gesserat.

Nondum Asiatico.] Quia nondum debellaverat Asiam.

Alterum dedit.] Scilicet Asiatici, quia ejus consilio & intercessione Asia devicta est.

Prætextam.] Triumphalem vestem.

Marcus vero Fabius Consul.] Livius lib. II. Cum M. Fabius consul adversus Hetruscos, qui tunc agros Romanos invaserant, duxisset exercitum, & præsertim contra Vejentes & Æquiculos, ejus ingenti prœlio cum magna eorum strage superavit. Sed non fuit Romanorum incruenta victoria. Nam multi ex clarissimis viris in ea pugna ceci-

Vejentibus superatis; delatum sibi summo senatus populique studio triumphum ducere non sustinuit: quia eo prœlio Q. Fabius frater ejus consularis fortissimè dimicans occiderat. Quantam in eo pectore pietatem fraternæ charitatis habitasse existimemus, propter quam amplissimi honoris tantus fulgor extingui potuit?

3. Hoc exemplo vetustas, illo seculum nostrum ornatum est: cui contigit fraternum jugum Claudiæ prius, nunc etiam Juliæ gentis intueri decus: Tantum enim amorem

ceciderunt; inter quos alter consul & Q. Fabius consulis frater, qui, cum inter confertissimos hostes fortiter dimicaret, vulneratus pugna excessit, & paulo post expiravit. Cum igitur triumphus à Senatu delatus esset consuli ob res magnifice gestas, ille amissi fratris gravissimo dolore confectus, triumphum suscipere recusavit, quanquam tanta dignitas ab omnibus expeti consueverit. *Oliverius.* Contigit A. V. CCLXXII.

Inclyta pugna Hetruscis & Vejentibus superatis.] Veteres libri obscura vestigia veræ lectionis retinent. Susianus enim & Atrebatensis ita: *Et amicis & Vejentibus.* Winchelianus aliique duo, *Et Amiclis & Vejentibus.* Mendose semper. In Campensi autem legitur, *Et amiculis*, sed corrigendum esse opinor, *Et Æquicolis*; bellum enim tunc temporis continuum fuisse cum Æquis, etiam ex Livii & Dionysii historia constat: cum Etruscis tamen cruento illo prœlio fuisse pugnatum, jam dicti quoque scribunt. *Pigh.*

Hoc exemplo.] Germania debellata erat à Druso Tiberii Neronis fratre, qui Germanicus dictus est, qui paulo post, equo super crus ejus delapso, trigesimo die vitam cum morte commutavit. Nero qui Ticinum ad visendos parentes Liviam & Octavium venerat, & modo Ligurum victor è provincia redierat, à fratre graviter laborante per nuntios accitus, ad eum tanta celeritate pervenit, ut vix credi posset. Nam brevissimo temporis spatio, utpote die ac nocte, ducenta millia passuum Alpes Rhenumque transgressus, uno tantum comite locorum perito confecisse dicitur; qui cum extinctum fratrem invenisset, corpus ejus Romam vehi curavit, & in tumulo C. Cæsaris sepultus est, in cujus funere laudes ab Augusto Cæsare ejus vitrico amplissimæ datæ sunt. Plinius lib. VII, Nat. Hist. cap. 20. *Nuper*, inquit, *Fonteio & Vispano consulibus, annos novem genitum puerum, à meridie ad vesperum septuaginta quinque millia passuum cucurrisse; cujus rei admiratio ita demum solita perveniret, si quis cogitet nocte ac die longißimum iter vehiculis tribus Tiberium emensum festinantem ad Drusum fratrem, ægrotantem in Germania. In eo fuerunt ducenta millia passuum.* Oliv.

Fraternum jugum.] Parem societatem.

Claudiæ prius.] Nam utrumque genus à Claudia gente trahebant: paternum à Tiberio Nerone, maternum ab Appio Pulchro, qui ambo Cæci Appii filii fuerunt, teste Suetonio. Ergo cum Liviam Drusillam, Neronis & Drusi matrem Augustus Cæsar duxisset uxorem, & ejus precibus sibi Drusum & Tiberium adoptasset, in gentem Juliam per adoptionem venerunt, sed prius de gente Claudia nati ex Tiberio Nerone Appii Claudii Cæci filio, & ex Livia, Appii Pulchri filia. *Oliv.*

Tiini

rem princeps parensque noster insitum animo fratris Drusi habuit; ut cum Ticini, quo victor hostium ad complectendos parentes venerat, gravi illum & periculosa valetudine in Germaniam fluctuare cognôsset, protinus inde metu attonitus erumperet. Iter quoque quam rapidum & præceps velut uno spiritu corripuerit, eo patet; quod Alpes Rhenumque transgressus, die ac nocte mutato subinde equo, ducenta millia passuum, per modò devictam Barbariem, Antabagio duce solo comite contentus, evasit. Sed eum tunc maximo labore & periculo implicatum, mortaliumque frequentia defectum, sanctissimum pietatis numen, & Dii fautores eximiarum virtutum, & fidissimus Romani Imperii custos Jupiter comitatus est. Drusus quoque, quanquam fato jam suo quàm ullius officio propior erat, vigore spiritus & corporis collapsus; eo ipso tamen, quo vita & mors distinguitur, momento, legiones cum insignibus suis fatri obviam procedere jussit, ut Imperator salutaretur. Præcepit etiam dextera in parte prætorium ei statui, & consulare & imperatorium nomen obtinere voluit. Eodemque tempore & fraternæ majestati cessit, & vita excessit. His scio equidem nullum aliud quam Castoris & Pollucis specimen consanguineæ charitatis convenienter adjici posse.

4. Sed

Ticini fluminis.] Qui præterfluit Papiam. Nascitur ex lacu Lario, teste Strabone in fine quarti libri.

Mutato subinde equo.] Plinius: *Tribus equis.* De eodem illud memorabile: *Drusum fratrem in Germania amisit, cujus corpus pedibus toto itinere prægrediens, Romam usque pervexit.* Suetonius in Tiberio. *Coler.*

Barbariem.] Barbaram Germanorum, ut ipse interpretatur, terram.

Frequentia defectum.] Lib. Danielis, *Adfectum.* An rescribendum, *Mortaliumque infrequentia adfectum?* Sed vulgata lectio per me stare potest: *Defectus frequentia* dictum, ut *defectus annis* apud Phœdrum, & *defectus pilis.* De quibus copiose Nicolaus Rigaltius, cujus bene dictis addo illud ex vetere Juvenalis interprete Terentianum:

Usque adeo defecti sumus.

Non, ut vulgo, *defessi sumus.* Coler.

Castoris & Pollucis.] Nota est fabula, qua alter immortalis, mortalem fratrem suæ immortalitatis voluit esse participem. Unde Virgilius:

Si fratrem Pollux alterna morte redemit,

Itque reditque viam toties. ——

Quod ideo fingitur, ut inquit Servius, quia sunt duæ stellæ, quarum una cadente, altera oritur. *Olir.*

 Is

4. Sed omnis memoriæ clarissimis imperatoribus profecto non erit ingratum, si militis summa erga fratrem suum pietas huic voluminis parti adhæserit. Is namque in castris Cn. Pompeii stipendia peragens, cum Sertorianum militem acrius sibi in acie instantem cominus interemisset, jacentemque spoliaret: ut fratrem germanum esse cognovit, multum ac diu convitio Deos ob donum impiæ victoriæ insectatus, prope castra transtulit, & pretiosa veste opertum, rogo imposuit. Ac deinde subjecta face, protinus eodem gladio, quo illum interemerat, pectus suum transverberavit: seque super corpus fatris prostratum, communibus flammis cremandum tradidit. Licebat ignorantiæ beneficio innocenti vivere: sed ut sua potius pietate quam aliena venia uteretur, comes fraternæ neci non defuit.

CAP. VI.

DE PIETATE ERGA PATRIAM.

1. *L. Iunii Bruti primi Cos.*
2. *M. Curtii eq. Rom.*
3. *M. Genutii Cipi Pratoris.*
4. *Q. Ælii Pati Pratoris.*
5. *P. Decii Q. F. Cos.*
6. *P. Decii P. F. Cos.*
7. *P. Africani majoris.*
8. *Civium Romanorum.*

EXTERNORUM.

1. *Codri Regis Atheniensium.*
2. *Thrasybuli Atheniensis.*
3. *Themistoclis Atheniensis.*
4. *Philanorum fratrum.*
5. *Aristotelis Stagirita.*

ARctissimis sanguinis vinculis pietas satisfecit: restat nunc ut patriæ exhibeatur: Cujus majestati etiam illa

Is namque in castris.] Abbreviator Livii lib. LXXIX. *L. Corn. Cinna cum perniciosas leges per vim atque arma proferret, pulsus à Cn. Octavio collega cum Sex trib. pleb. imperioque ei abrogato, corruptum Appii Claudii exercitum in potestatem suam redegit, & bellum urbi intulit, accersito C. Mario cum aliis exulibus ex Africa, in quo bello duo fratres, alter ex Pompeii exercitu, alter ex Cinna, ignorantes concurrerunt, & cum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei exstructo, ipse supra rogum se transfodit, & eodem igne consumptus est.* Aut ergo Valerius dissentit à Livio, aut duo fuerunt exempla similia, alter in exercitu Cinnæ, alter Sertorii, aut, quod melius est, quia conjuncti fuerunt Cinna & Sertorius, ut nihil intersit utrum Cinnam dicat an Sertorium. *Oli.*

In acie.] Legitur quoque, *In aciem instantem*, ut loquatur de acie oculorum.

Inten-

illa quæ Deorum numinibus æquatur, auctoritas parentum, vires suas subjecit: fraterna quoque charitas æquo animo ac libenti cedit, summa quidem cum ratione. Quia eversa domo, intentatus reip. status manere potest: urbis ruina, penates omnium trahat secum necesse est. Verum quid attinet verbis ista complecti? quorum tanta vis est, ut aliqui ea salutis suæ impendio testati sint.

1. Brutus consul primus cum Arunte Tarquinii Superbi regno expulsi filio in acie ita equo concurrit; ut pariter illatis hastis, uterque mortifico vulnere ictus exanimis prosterneretur. Merito adjecerim, populo Romano libertatem suam magno stetisse.

2. Cum autem in media parte fori vasto ac repentino hiatu terra subsideret, responsumque esset; re illum tantum-

Intentatus.] Ita in Cauch. cod. vel lege *intemeratus.* Vulgo, *interdum*, quam vocem apposite nonnulli codd. omittunt.

Brutus consul.] Hæc historia superius per transitum annotata fuit. Nam cum propter Lucretiæ stuprum reges urbe Brutus ejecisset; illi primum fraude in patriam redire tentarunt. Qui ubi obstructum sibi fraudis iter intellexerunt, ad apertam vim & Hetruscorum auxilia confugerunt: quibus freti, magno cum exercitu in fines Romanorum irrupêre. Profectus est igitur obviam Brutus, quem cum Aruns regis filius cum consularibus fulgentem insignibus conspexisset, acerrimo dolore & prærepti regni memoria excitus & impulsus, equo calcaribus adacto, ruit in consulem. Quod ille advertens, non minori animo in hostem fertur, tantoque impetu, & tam nulla sui protegendi, sed sola hostis feriendi cogitatione concursum est, ut alternis confixi hastis, ambo pariter consternerentur, superque occisum sua manu Aruntem ipse mutuo vulnere Brutus expiravit, &, ut Flori utar verbo, quasi consul adulterum, ut ille ait, seu verius adulteri fratrem regno pulsum, vita quoque pelleret, & eum ad inferos sequeretur. Funus consuli rebus omnibus præclarum, sed nulla re magis, quam quod eum matronæ omnes ut parentem anno integro luxerunt. *Oliv.*

Uterque mortifico vulnere ictus.] Aliter, *mortifero.* Quatuor veteres libri, *Mortifico vulnere,* legunt. Sic à Virgilio dictum Æneid. *Vulnificusque chalybs.* Pighius.

Merito.] Jure, inquit, dixerim, magno libertatem constitisse, quia auctorem libertatis amisit.

Cum autem, &c.] Q. Servilio Ahala & L. Genucio Coss. forum medium Romanum, sive motu terræ, seu quâ vi alia dicitur specu vasto in immensam altitudinem fuisse collapsum, neque eam voraginem conjectu terræ, cum pro se quisque congereret, expleri potuisse, prius quam Deûm monitu quæri cœptum quo plurimum populus Romanus posset, id vates canebant injiciendum, si remp. Romanam perpetuam esse vellent. Tum M. Curtium juvenem bello egregium castigasse fe-

 runt

tummodo compleri posse, qua populus Rom. plurimum valeret: Curtius & animi & generis nobilissimus adolescens, interpretatus, Urbem nostram virtute armisque præcipue excellere; militaribus insignibus ornatus, equum conscendit, eumque vehementer admotis calcaribus præcipitem in illud profundum egit: super quem universi cives honoris gratia certatim fruges injecerunt, continuoque terra pristinum habitum recuperavit. Magna postea decora in foro Romano fulserunt: nullum tamen hodie quod pietate Curtii erga patriam clarius obversatur exemplum: cui principatum gloriæ obtinenti, consimile factum subnectam.

3. Genucio Cipo Prætori paludato portam egredienti, novi & inauditi generis prodigium incidit. Namque in capite ejus subito veluti cornua emerserunt: responsumque est, regem eum fore, si in Urbem revertisset. Quod ne accideret, voluntarium sibimet ac perpetuum indixit exilium. Dignam pietatem, quæ quod ad solidam gloriam attinet, septem regibus præferatur. Cujus testandæ rei gratia capitis effigies ærea, qua excesserat, portæ inclusa est: dicta-

runt dubitantes, an ullum majus Romanum bonum esset, quam arma virique. Silentio deinde facto, templa Deorum immortalium, quæ foro imminebant, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos Manes porrigentem se devovisse; equo deinde quam poterat ornatissimo insidentem armatum se in speeum immisisse, donaque & fruges super eum à multitudine congestas, lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. *Oliv.*

Pristinum habitum.] Minutius: *Testis & Curtius, qui equi sui vel mole vel honore hiatum profundæ voraginis adæquavit.* Falsum igitur quod Festus prodit, de lacu Curtio. *Coler.*

Genucio Cipo prætori.] Ita legendum. Vulgo, *Cippo.* Nam ita scribitur cognomen in argenteis bigatis antiquissimis, M. CIPI. M. F. Vide Annales nostros. Atque idem confirmant vetusti codices, Atrebatensis, Gemblacensis & Coloniensis. *Pigh.*

Paludato.] Veste imperatoris in bellum proficiscentis ornato.

Inauditi.] Non plane inauditi. Cornutus etiam Actæon fuerat, quem & Plinius adjungit Cippo. *Coler.*

Cornua.] Exemplum cornuti hominis egregium adfert Casaubonus de Satyrica Poësi, quando de Satyris agit.

Capitis effigies ærea portæ, qua excesserat, inclusa est, dictaque Randusculana, quod olim rauda æra dicebantur.] Ita vulgo. In Cauch. & Campens. *Capitis effigies ærea.* Recte. Non enim ærea fuit porta, sed ære vincta, ut ait Festus, vel ærata,

dictaque Raudusculana, quod olim *æra raudera* dicebantur.

4. Genucius laudis hujus, qua major excogitari vix potest, successionem Ælio Prætori tradidit. Cui jus dicenti, cum in capite picus consedisset, aruspicesque affirmassent, conservato eo fore domus ipsius statum felicissimum, reip. miserrimum: occiso, in contrarium utrumque cessurum: evestigio picum morsu suo in conspectu senatus necavit: Decem & septem milites suæ familiæ, eximiæ fortitudinis viros, Cannensi prœlio amisit: resp. procedente tempore ad summum imperii fastigium excessit. Hæc nimirum exempla, Sylla & Marius, & Cinna tanquam stulta riserunt.

5. Decius, qui consulatum in familiam suam primus intulit, cum Latino bello Romanam aciem inclinatam & pene

ærata, sicut Varro. Huic astipulatur Ovidius Metamorph. xv.

Cornuaque æratis miram referentia formam
Postibus insculpunt. ——

Æs infectum ait Cincius de verbis priscis *rudusculum* dici. Jacuisse apud ædem Apollinis æs conflatum, id autem *rudus* appellasse veteres. M. Varro quidem & Festus æs omne *raudus* vel *rodus* appellari, & in æstimatione censoria æs infectum rudus. Jam vero Valerius noster, ut vulgo legitur, *æra randa* dici solere scribit, sed manuscripta exemplaria uno consensu *raudera* produnt. quam optime. Frusta enim æris, aut etiam asses, signative nummi ærei, *raudera* vel *rudera* vocarunt antiqui: quod Livii autoritate probabo. Nam libro xxvi. *Æris acervi* (inquit) *quum rudera milites religione inducti jacerent, post profectionem Annibalis magni inventi.* Non refragor, *randa* etiam hic legi posse; sed consensus exemplarium nonnihil hic vincere videtur. *Pighius.*

Ærea.] Lego, *Æratæ.* Vulgo, & quod miror, in edit. Antuerpiana excuditur, *Auratis.* Ea porta & *Raudusculæ* dicta Varroni lib. iv. de L. L. Festo *Raudusculana*, quod raudo, id est, ære vincta. Vetus Glossarium: *Raudus*, Βῶλος, χῶμα, καὶ χαλκὸς ἀνέργαστος, καὶ γῆς σωρός. *Coler.*

Ælio.] Hunc quidam non Ælium, sed Lælium fuisse, & Lælios non Ælios periisse credunt.

Domus ipsius statum felicissimum.] Veteri, *Factum fidelissimum.* Probem, *Fatum felicissimum.* Lips.

In contrarium.] Aliter Plinius: *Respondere vates, exitium imperio portendi, si dimitteretur: at si exanimaretur, Prætori. Et ille autem protinus concerpsit.* Ubi transiens emendo, *Et ille avem protinus.* Sic Valerius: *Evestigio picum morsu, &c.* Colerus.

Decem & septem militum familiam eximiæ fortitudinis viros.] Ita vulgo. Puto legendum esse; *Decem & septem milites suæ familiæ eximiæ fortitudinis viros.* Nam idem fere scribit Frontinus: *Ipse cum septemdecim Æliis, ex eadem familia, in prœlio est occisus.* Pigh.

Decius.] Tres fuere Decii, qui pro republica se devovere, ut supra dixi in capite de Somniis. Pater bello Latino

 & Gal-

pene jam prostratam videret; caput suum pro salute reip. devovit: Ac protinus concitato equo, in medium hostium agmen, patriæ salutem, sibi mortem petens, irrupit: factaque ingenti strage, plurimis telis obrutus, super corruit. Ex cujus vulneribus & sanguine insperata victoria emersit.

6. Unicum talis imperatoris specimen esset, nisi animo suo respondentem filium genuisset. Is namque in quarto consulatu patris exemplum secutus, devotione simili, æque

& Gallico; filius bello Hetrusco; nepos bello Pyrrhi, quod gessit pro Tarentinis. Sed de patre tantum & filio Valerius mentionem facit; Cicero autem lib. I. Tuscul. Quæst. aliter: *Si mors*, ait, *timeretur, non cum Latinis pater Decius decertans, cum Hetruscis filius, cum Pyrrho nepos hostium telis objecisset*. Idem lib. II. de Finibus. Pari ratione in lib. de Natura Deorum & Divinatione. *Oliv.*

Unicum talis imperatoris specimen.] De patre hujus Decii in capite de Somniis dictum est. Nunc de filio, qui consul cum Q. Fabio collega adversus Gallos Samnitesque profecti, cum ad Clusium duxissent exercitum, ibique diu incerto Marte pugnatum esset, eadem via, qua pater, victoriam Romanis peperit: nam Fabius dextrum cornu adversus Samnites, Decius sinistrum adversus Gallos, quorum prima prœlia plus quam virorum, postrema minus quam fœminarum erant, forte tenebant. In id tempus igitur, quo vinci solebat hostis, quam integerrimas vires potuit militi suo Fabius servavit. Decius vero & ætate & vigore animi ferocior quantumcunque virium habuit, primo certamine effudit; & quia lentior videbatur pedestris pugna, equitum pugnam concivit, & ipse juvenum turmæ immixtus, proceres juventutis, in hostem ut secum impetum faciant, concivit, duplicem illorum gloriam fore, si ab lævo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis averterunt Gallicum equitatum, sed novum pugnæ genus conterruit Romanos; essedis carinisque superstans armatus hostis, ingenti sonitu equorum rotarumque venit. Insolitus ejus tumultus Romanorum terruit equos, ita victorem equitem veluti lymphaticus pavor dissipat. Decius ubi suos terga dantes vidit, primo revocare frustra conatus, deinde ubi nulla ratione perculsos sustinere posse vidit, patrem Decium nomine compellans, Quid ultra moror, inquit, familiare fatum datum nostro generi? ut luendis periculis publicis piacula simus? Jam ego me & hostium legiones mactandas telluri ac Diis Manibus dabo. Hæc locutus, à sacerdote solenni devotionis imprecatione facta, in confertissimos hostes, subditis calcaribus equo, incurrit. Ubi magna prius hostium cæde facta, gloriose cæsus tandem occubuit. Cujus mors, non ut aliis, terrori, sed audaciæ Romanis fuit, qui restaurata pugna paulo ante victores Gallos insecuti, ad viginti quinque millia ceciderunt, & octo millia ceperunt. *Oliv.*

Facta devotione.] In qua quanta fuerit dæmonum illusio, pulchre edocet Sabellicus in Rhapsodia sua, hunc locum recitans. *Devotione facta.*] Cicero lib. I. Tuscul. tertium etiam addit, qui vitam pro patria fortiter pugnando fuderit. Alii tantum duorum meminere, ut & Servius ad I. Æneid. *Horum alter*

æque ſtrenua pugna, conſentaneo exitu labantes perditaſque vires Urbis noſtræ correxit. Itaque dignoſci arduum eſt, utrum Romana civitas utilius habuerit Decios duces, an amiſerit: quoniam vita eorum ne vinceretur, obſtitit, mors fecit ut vinceret.

7. Non eſt extinctus pro republ. ſuperior Scipio Africanus: ſed admirabili virtute ne reſpubl. extingueretur, providit. Siquidem cum afflicta Cannenſi clade urbs noſtra, nihil aliud quam præda victoris eſſe Annibalis videretur: ideoque reliquiæ proſtrati exercitus, deſerendæ Italiæ, auctore L. Metello, conſilium agitarent: tribunus militum admodum juvenis, ſtricto gladio mortem unicuique minitando, jurare omnes nunquam ſe relicturos patriam coëgit: pietatemque non ſolum ipſe pleniſſimam exhibuit, ſed etiam ex pectoribus aliorum abeuntem revocavit.

8. Age,

alter Italico, alter Gallico bello ſe devovit pro Republica. Nonius citat Attium Æneadis ſive Decio:

Vim Gallicam obdue contra in acie exercitus
Paratum hoſtili fuſum ſanguen ſanguine.

Eſt & illud Attii: *Patrio exemplo me dicabo: animam devorabo hoſtibus.* Formulam ſive carmen devotionis hujus, immenſo exemplo ſua ætate duraſſe teſtatur Plinius lib. XXXVIII, cap. 2. *Colerus.*

Non eſt extinctus.] Poſt Cannenſem cladem, cum ad quatuor millia hominum Canuſium confugiſſent, ne omnino errantes ſine duce forent, imperii ſummam ad P. Scipionem admodum adoleſcentem ſummo conſenſu Rom. deferunt, cui de ſumma rerum inter paucos conſultanti, nuntiatur, nequicquam illum conſultare, perditam ſpem eſſe, deſperatam comploratamq; rempublicam, nobiles juvenes quoſdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naves ſpectare, ut deſerta Italia ad regum aliquem confugiant, quod malum præterquam quod atrox ſuper tot clades etiam novum, cum ſtupore ac miraculo torpidos defixiſſet: & qui aderant, concilium advocandum de eo cenſerent, negat concilii rem eſſe Scipio juvenis fatalis dux illius belli, audendum atque agendum, non conſultandum in tanto malo ait, irent ſecum extemplo armati, qui remp. ſalvam eſſe vellent. Pergit ire ſequentibus paucis ubi res agebatur; & cum juvenum, de quibus allatum fuerat, concilium inveniſſet, ſtricto ſuper eorum capita gladio, Ex mei animi ſententia, inquit, juro, quod ego rempublicam non deſeram, nec alium civem Romanum deſerere patiar: ſi ſciens fallo, tum me Jupiter Optimus Maximus, domum, familiam, remq; meam, leto peſſimo, afficiat. In hæc verba jurent omnes, expoſtulo, qui non jurarit, in ſe hunc gladium ſtrictum eſſe ſciat. Haud ſecus pavidi, quam ſi victorem Annibalem cernerent, jurant omnes, cuſtodiendoſque ſemetipſos contra Annibalem Scipioni tradunt. *Oliver.*

8. Age,ut à singulis ad universos transgrediar; quanto & quam æquali amore patriæ tota civitas flagravit! cum secundo Punico bello exhaustum ærarium, ne Deorum quidem cultui sufficeret, & publicani ultrò aditos censores hortati sunt, ut omnia sic locarent, tanquam respubl. pecunia abundaret, seque præstituros cuncta; nec ullum assem, nisi bello confecto,petituros polliciti sunt. Domini quoque servorum, quos Sempronius Gracchus ob insignem pugnam Beneventi manumiserat, pretia ab imperatore exigere supersederunt: in castris etiam non eques, non centurio stipendium dari sibi desideravit. Viri atque fœminæ, quicquid auri argentive habuerunt: item pueri insignia ingenuitatis ad sustentandam temporis difficultatem contulerunt: Ac ne beneficio senatus,(qui muneribus fun-

Age, ut à singulis ad universa.] Diximus, inquit, de singulis, dicamus de universis civibus. Nam secundo bello Punico,cum Annibal multas & gravissimas clades alias super alias Romanis intulisset, sic brevi exhaustum est ærarium, ut non modo non scribi exercitus, sed ne fieri quidem Diis immortalibus sacrificia possent; tum publicani pecuniam affarim erogaturos polliciti censores adierunt,hortantes,non aliter omnia locarent, quam si reipublicæ pecunia superesset. Item cum tot cladibus consumpta juventute cogerentur, deficientibus civibus servos conscribere; Sempronius Gracchus magnum conscripsit exercitum, qui *Volones* dicti sunt, quod voluntaria & non coacta stipendia facerent, quorum opera victoriam ex hostibus non mediocrem consecutus est. Nam cum integrum annum operam suam reipublicæ strenue,fortiterque navassent, libertatem tacite deposcebant, quasi suorum laborum præmium. Quod cum sensisset Gracchus super ea re literas ad Senatum dedit; qui ipsi permisit facere, quod è republica fore videretur.Hic ad vocata concione, & lectis literis, eos omnes se libertate donaturum pollicitus est, quicunque postero die signis collatis caput hostis ad se retulisset: quæ res magis victoriæ impedimento fuit, quàm momento: nam ut quisque hostem impigre ceciderat,primum caput ægre inter turbam & tumultum abscindendo terebat tempus; deinde occupata dextra tenendo caput fortissimus quisque pugnator esse desierat. Quod ubi Tribuni militum Graccho nuntiarunt,signum dari propere jussit, capita abjicerent, & hostem invaderent; quo fuso, libertatem omnibus esse daturum. Quo audito, redintegrata pugna, tanto ardore & animis in hostes incursum est, ut vim eorum non sustinentes, Pœni omnes ferme vel cæsi, vel capti fuerint. Nam ex triginta millibus,vix duo millia, & minor pars equitum cum ipso duce evaserunt. Post tantam igitur victoriam servos omnes Sempronius liberos esse jussit. *Oliverius.*

Insignia.] Prætextam & bullam auream, qua significabant omnes eos nobiles esse atque patricios.

Deci-

functos, tributi onere liberaverat) quisquam uti voluit; sed insuper id omnes promptissimis animis præstiterunt. Non ignorabant enim, captis Vejis, cum decimarum nomine, quas Camillus voverat, aurum Apollini Delphico mitti oporteret, neque emendi ejus facultas esset, matronas ornamenta sua in ærarium retulisse. Similiterque audierant, mille pondo auri, quæ Gallis obsidione Capitolii promissa debebantur, earum cultu expleta. Itaque & proprio ingenio, & exemplo vetustatis admoniti, nulla sibi in re cessandum existimaverunt.

EXTERNA.

1. Sed & externa ejusdem propositi exempla attingam. Rex Atheniensium Codrus, cum ingenti hostium exercitu Attica regio debilitata, ferro ignique vastaretur, diffidentia humani auxilii ad Apollinis Delphici oraculum confugit; perque legatos sciscitatus est; quonam modo illud tam grave bellum discuti posset. Respondit Deus, Ita finem ei fore, si ipse hostili manu occidisset. Quod quidem non solum totis Athenis; sed in castris etiam contrariis percrebuit. Eoque factum est, ut ediceretur, ne quis Co-

Decimarum.] Scilicet prædæ.

Sed & externa ejusdem.] Ad externa transit, & Codri regis Atheniensium primum proponit exemplum. Cum Dorienses cum Atheniensibus de finibus agrorum bella gererent, premerenturque Athenienses, ut hostibus resistere non possent, suis viribus diffidentes, ad divinam opem confugerunt. Legatos ad consulendum Apollinem Delphicum miserunt; responsum tulere, Non aliter bellum finiri & patriam obsidione liberari posse, quam si Codrus occideretur ab hostibus. Quod oraculum ad hostes quoque pervenit. Itaque à Dorienfibus edictum est, ne quis Codrum regem vulneraret. Ille vero, ut fato suo patriæ succurreret, sumpto militari sagulo, & lignorum fasce cum falce, tanquam lignatum profectus, castra hostium petiit, & quem primum obviam habuit, graviter increpuit. Orta deinde contentione, multis illum conviciis onerans, in sui cædem provocavit. Nam iratus miles, illum, ignarus quisnam esset, occidit. Quo facto, paulo post Dorienses victi ex Attica regione cesserunt. Atque ita Athenienses virtute ducis pro salute patriæ morti se offerentis bello liberantur. *Oliv.*

Hostium.] Peloponensium juxta Pausaniam & Orosium lib. 1. cap. 18. Paterculus adserit Lacedæmonios. Dorienses Herod. lib. 1. & Justin. lib. 2. *Coler.*

Contrariis.] Doriensium.

Codri corpus vulneraret. Id postquam cognovit, depositis insignibus imperii, famularem cultum induit, ac pabulantium hostium globo sese objecit: unumque ex his falce percussum, in cædem suam compulit: Cujus interitu ne Athenæ occiderent effectum est.

2. Ab eodem fonte pietatis Thrasybuli quoque animus manavit. Is cum Atheniensium urbem triginta tyrannorum teterrima dominatione liberare cuperet, parvaque manu maximæ rei molem aggrederetur; & quidam è consciis dixisset: Quantas tandem tibi Athenæ, per te libertatem consecutæ, gratias debebunt? respondit: Dii faciant, ut quantas ipse illis debeo, videar retulisse. Quo affectu inclytum destructæ tyrannidis opus laude cumulavit.

3. Themistocles autem, quem virtus sua victorem; injuria

Famularem cultum.] Recte ita scribitur in libro Danielis, non *familiarem*, id est, servilem, obsoletum, & ut Justinus in hac ipsa re, pannosum. Sic infra de Sulpitia Valer. *Nihilominus famulari veste sumpta.* Et lib. IX. cap. 8. *Servilem vestem.* Ovidius lib. XV. Metamorph. *Famularia jura.* Et Sallustius *Famulares copias* extulit, si dextre ibi censui. *Coler.*

Globo.] Multitudini. Est enim globus multitudo in orbem collecta.

Thrasybuli quoque.] De hoc quoque Justinus lib. V. Diodorus Siculus lib. XIV. Xenophon Ἑλληνικῶν β'. Pausanias Atticis. Nominatus hic fuit Τυρεαδῆς. Notior est, quam hic Thrasybulus Milesius. *Coler.*

Themistocles autem, &c.] Themistocles ab ingrata patria pulsus, ut in cap. de Ingratitudine diximus, ad hostes, quos paucis ante annis ingenti ac prope incredibili victoria superaverat, sive ad Xerxem Persarum regem confugere coactus est, nullo conservatæ Græciæ loco excipere illum audente, quod edictum esset, si quis eum suscepisset, pati & ipse mulctaretur exilio. Quum igitur ad Xerxem venisset, quem tanto artificio debellaverat, ut se magis à Themistocle conservatum, quam superatum fuisse crederet, petiit sibi annum dari, quo Persicam linguam addisceret, quo facto, sic Persice locutus est, ut non Athenis, sed in Perside natus videretur. Hic deinde regi pollicitus est totam Græciam ejus adjecturum imperio. Quare illi rex quinque, vel, ut alii dicunt, septem civitates dono dedit. Magna insuper illi stipendia de publico dari jussit; postea vero, quum solvendæ rei tempus appetiisset, & rex jam promissa repeteret, Themistocles nefas esse ducens prodere patriam, quum videret se non aliter, & pariter fidem, & patriam posse servare, mortem sibi ipsi conscivit: nam facto sacrificio, taurinum sanguinem veneno permixtum incunctanter exhausit, & ita periit. Ergo magna pietas fuit, ut mori maluerit, quam perdere patriam, aut illi bellum inferre. *Oliv.*

Victorem.] Quia apud Salaminam Persarum regem superavit.

Impe-

juria patriæ Imperatorem Persarum fecerat; ut se ab ea oppugnanda abstineret, instituto sacrificio, exceptum patera tauri sanguinem hausit: & ante ipsam aram, quasi quædam Pietatis clara victima concidit. Quo quidem tam memorabili ejus excessu, ne Græciæ altero Themistocle opus esset, effectum est.

4. Sequitur ejusdem generis exemplum. Cum inter Carthaginem, & Cyrenas, de margine agri pertinacissima contentio esset; ad ultimum placuit utrinque, eodem tempore juvenes mitti, & locum in quem ii convenissent, finem ambobus haberi populis. Verum hoc pactum Carthaginiensium duo fratres nomine Philæni, perfidia præcurrere; citra constitutam horam maturato gressu in longius promotis terminis. Quod cum intellexissent Cyrenensium juvenes, diu de fallacia eorum questi; postremo acerbitate conditionis injuriam discutere conati sunt. Dixerunt namque sic eum finem ratum fore, si Philæni vivos se

Imperatorem.] Quum patria pulsus ad regem confugit, & ab eo constitutus est Imperator.

Tauri sanguinem.] Plin. lib. XXVIII. cap. 9. *Taurinus quidem* (sanguis) *recens inter venena est.* Idem hujus rei caussam explicat alio loco. De obitu ejus Plutarchus, Probus, Thucydides Anthol. lib. III. *Coler.*

Altero Themistocle opus.] Quia, si ut regi promiserat, Persas duxisset in Græciam, Athenæ alterum rursus Themistoclem desiderassent, qui devinceret Persas. *Oliv.*

Sequitur ejusdem.] De his ita Sallustius: *Quum de finibus agrorum inter se Carthaginienses & Cyrenenses diu bella gessissent, & utrique multis cladibus afflicti essent, novam dirimendi belli rationem inierunt. Nam per inducias sponsionem faciunt, uti certo die legati domo proficiscerentur, & quo in loco inter se obvii fuissent, is communis utriusque populi finis haberetur. Igitur Carthaginienses duo fratres missi, quibus nomen Philænis erat: maturavere iter pergere, Cyrenenses tardius iêre, id socordia ne an casu acciderit, parum constat. Cæterum solet in illis locis tempestas, non secus atque in mari, retinere homines. Postquam Cyrenenses aliquanto posteriores se esse vident, & ob rem corruptam domi pœnas metuunt, criminari Carthaginienses ante tempus domo digressos, conturbare rem, denique omnia malle, quam victi abire; sed cum Pœni aliam conditionem æquam quærerent, Cyrenenses optionem faciunt Carthaginiensibus, ut vel illi, quo fines populo suo peterent, ibi vivi obruerentur, vel eadem conditione sese, quem in locum vellent, processuros dimitterent. Philæni conditione probata, seque vitamque suam reipublicæ condonavere. Ita vivi obruti sunt. Carthaginienses in eo loco Philænis fratribus aras consecravere, aliosque illi honores domi constituerunt.* De quibus Strabo in fine ultimi libri mentionem facit. *Oliv.*

Terri-

ſe ibi obrui paſſi eſſent. Sed conſilio eventus non reſpondit: illi enim nulla interpoſita mora, corpora ſua his terra operienda tradiderunt. Qui quoniam patriæ, quam vitæ ſuæ longiores terminos eſſe maluerunt; bene jacent, manibus & oſſibus ſuis Punico dilatato imperio. Ubi ſunt ſuperbæ Carthaginis alta mœnia? ubi maritima gloria inclyti portus? ubi cunctis littoribus terribilis claſſis? ubi tot exercitus? ubi tantus equitatus? ubi immenſo Africæ ſpatio non contenti ſpiritus? Omnia iſta duobus Scipionibus Fortuna partita eſt. At Philænorum egregii facti memoriam ne patriæ quidem interitus extinxit. Nihil eſt igitur, excepta virtute, quod mortali animo ac manu immortale quæri poſſit.

5. Juvenili ardore plena hæc pietas. Ariſtoteles vero ſupremæ vitæ reliquias ſenilibus ac rugoſis membris in ſummo literarum otio vix cuſtodiens, adeo valenter pro ſalute patriæ incubuit, ut eam hoſtilibus armis ſolo æquatam, in lectulo Athenienſi jacens, Macedonum de manibus, quibus objecta erat, eriperet. Ita non tam urbs Stagira everſa, Alexandri, quàm reſtituta Ariſtotelis notum eſt opus. Patet ergo, quàm benignæ, quàmque profuſæ pie-

Terribilis claßis.] Præſertim quia Sicilia & Hiſpania tota deleta eſt.

Tot exercitus.] Haſdrubalis, Magonis, Giſgonis, Amilcaris, & Annibalis.

Ariſtoteles vero.] Ariſtoteles patria jam everſa à Philippo, ut quidam dicunt, ut alii, ab Alexandro, ut reſtauraretur obtinuit, legeſque & formam reipublicæ ipſe deſcripſit, quare poſtmodum ea civitas uſa eſt. Fuit ergo pius erga patriam, & cum eſſet Athenis, & jam ætate confectus, abſens tamen diligentiſſimam patriæ curam ſuſcepit, qui non prius deſtitit, quam à rege, ut inſtauraretur, prudentia ſua obtinuit, quare illum cives ob hæc merita in tanto honore habuere, ut feſtos dies & ludos quotannis viventi faciendos publice dedicarint. Feſta autem Ariſtoteleia nuncupata fuere. Quod vero nonnulli dicunt uſum hac calliditate fuiſſe, ut juranti Alexandro ſe illi omnia negaturum, quæcunque pro patria petiiſſet, poſtulaſſe, ut patriam perderet, & Alexandrum coactum fuiſſe illam conſervare, quia ſalvo juramento aliter non poſſet; Id fecit Anaximenes Lampſacenus pro Lampſaco patria, & non Ariſtoteles, ut dicturus eſt Valerius in capite de vafre dictis & factis. *Oliv.*

Pro ſalute patriæ incubuit.] Quæ Stagira dicebatur.

Ita urbs non tam ſtrata atque everſa Alexandri, quam reſtituta Ariſtotelis eſt nobis.] Ita vulgo. Quamvis hic parum adjuvent exemplaria, locum tamen hunc

pietatis erga patriam, omnium ordinum, omnis ætatis homines extiterint; ſanctiſſimiſque naturæ legibus mirificorum etiam exemplorum clara mundo ſubſcripſerit veritas.

CAP. VII.

DE PATRUM AMORE ET INDULGENTIA IN LIBEROS.

ROMANORVM.	EXTERNORVM REGVM.
1. *Q. Fabii Maximi Rulliani.*	1. *Seleuci Syriæ.*
2. *Cæſetii Flavi.*	2. *Ariobarzanis Cappadociæ.*
3. *Octavii Balbi.*	

DEt nunc vela pii & placidi affectus parentum erga liberos indulgentia; ſalubrique aura provecta gratam ſuavitatis ſecum dotem afferat.

1. Fabius Rullianus quinque conſulatibus ſumma cum gloria peractis, omnibuſque & virtutibus & vitæ meritis ſtupendus, legatus ire Fabio Gurgiti filio ad bellum difficile & periculoſum conficiendum gravatus non eſt; pene ipſo dumtaxat animo ſine corpore militaturus: utpote propter ultimam ſenectutem lectuli otio, quàm labori prœliorum habilior. Idem triumphantis currum, equo in-

hunc ex Diog. Laërtio, & Plutarch. reſtituendum puto: *Itaque non tam urbs Stagira everſa Alexandri, quam reſtituta Ariſtotelis notum eſt opus.* Quam lectionem ſpero ſtudioſos non rejecturos. In Cauchiano quædam ſic: *Itaque non jam urbs ſtrata, &c.* In aliis exemplaribus nihil ſani. *Pigh.*

FAbius Rullianus.] Cum Fabius Gurges conſul adverſus Samnites male pugnaſſet, & Senatus de removendo illo ab exercitu cogitaret, Fabius Rullianus ejus pater deprecatus eſt hanc filii ignominiam, & eo maxime Senatum movit, qui iturum ſe filio legatum pollicitus eſt: idque præſtitit. ejus conſilio & opera filius conſul adjutus cæſis Samnitibus triumphavit. *Oliverius.*

Quinque conſulatibus.] Rem magis auget: nam quo patrem honoratiorem fuiſſe oſtendat, eo clementiorem demonſtrat, quod ſe filii imperio ſubmittere, & militiæ laboribus dedere non dubitaverit, quo tempore quietem ejus depoſcebat. *Idem.*

Quem

inſidens, ſequi, quem ipſe parvulum triumphis ſuis geſtaverat, in maxima voluptate poſuit: nec acceſſor glorioſæ illiuspompæ, ſed auctor ſpectatus eſt.

2. Non tam Cæſetii ſpecioſa equitis Romani ſors: ſed patria par indulgentia: Qui à Cæſare omnium jam externorum & domeſticorum hoſtium victore, cum abdicare filium ſuum juberetur, quod is tribunus plebis cum Marullo collega, invidiam ei tanquam regnum affectanti fecerat: in hunc modum reſpondere ſuſtinuit: Celerius tu mihi Cæſar omnes filios meos eripies, quam ex his ego unum nota pellam mea. Habebat autem duos præterea optimæ indolis filios, quibus Cæſar ſe incrementa dignitatis benigne largiturum pollicebatur. Hunc patrem tametſi ſumma divini principis clementia tutum præſtitit; quis tamen non humano ingenio majus auſum putet, quod cui totus terrarum orbis ſuccubuerat, non ceſſit?

3. Sed neſcio an Octavius Balbus concitatioris & ardentioris erga filium benevolentiæ fuerit. Proſcriptus à triumviris, cum domo poſtica clam eſſet egreſſus, jamque fugæ

Quem ipſe parvulum.] Diximus quod inſtitutum fuit apud majores, ne quis inter conſulem & proximum lictorem intercederet, præter parvulum filium.

Non tam Cæſetii ſpecioſa.] Cæſetius eques Romanus tres filios habuit, quorum unus eum eſſet trib. pleb. Cæſarem injuria laceſſiverat. Nam cum ludi celebrarentur, M. Antonius perſonam accepit, ut quidam tradunt, & inter ſaltationem coronam capiti Cæſaris impoſuit; cui rei pauci admodum, qui ad ipſum venerant, applauſerunt, reliqui mœſti conticuere omnes. Quod ubi ſenſit Cæſar, id ſcilicet diſplicuiſſe populo, coronam abjecit, & populus lætatus eſt. Tunc Cæſar dixiſſe fertur, Cupere ſe mori, quod tantam populi invidiam contraxiſſet, peractis deinde ludis Cæſetii filius & Marullus trib. pl. Cæſarem affectati regni poſtularunt. *Oliver.*

Abdicare.] Familia ejicere, patrimonio privare, & à bonis repellere. Eſt enim *abdicare*, filium à bonis repellere, dum vivit pater; *exhæredare* vero poſt mortem. *Idem.*

Sed neſcio an Octavius.] Patet hiſtoria per ſe. Contigit autem hoc confecto bello civili, quod contra Brutum & Caſſium Cæſaris interfectores geſtum eſt, cum debellatis reipublicæ partibus Octavius, Antonius, & Lepidus Romanorum inter ſe imperium ſortiti, ſuos quiſque inimicos proſcripſerunt. *Oliv.* Contigit A. V. DCCX.

Proſcriptus à triumviris.] Scilicet Auguſto, Antonio, & Lepido, qui inter ſe imperium partiti erant. De quibus Juvenalis:

In tabulam Syllæ ſi dicant diſcipuli tres.
Bad.

Pro-

fugæ expeditum initium haberet: postquam intus filium trucidari falsus clamore è vicina accepit, ei se neci quam evaserat, obtulit, occidendumque militibus tradidit. Pluris nimirum illud momentum, quo illi præter spem videre filium incolumem contigerat, quàm salutem suam æstimans. Miseros adolescentis oculos, quibus amantissimum sui patrem ipsius opera sic expirantem intueri necesse fuit!

EXTERNA.

1. Cæterum ut ad jucundiora cognitu veniamus, Seluci regis filius Antiochus novercæ Stratonices infinito amore correptus memor quam improbis facibus arderet, impium pectoris vulnus pia dissimulatione contegebat. Itaque diversi affectus iisdem visceribus ac medullis inclusi, summa cupiditas, & maxima verecundia, ad ultimam tabem corpus ejus redegerunt. Jacebat ipse in lectulo, moribundo similis: lamentabantur necessarii: pater mœrore prostratus, de obitu unici filii, deque sua miserrima orbitate cogitabat, totius domus funebris magis, quam regius erat vultus. Sed hanc tristitiæ nubem Leptinis mathematici, vel, ut quidam tradunt, Erasistrati medici providentia discussit: Juxta enim Antiochum sedens, ut eum ad introitum Stratonices rubore perfundi, & spiritu increbrescere, eaque egrediente pallere, & excitatiorem anhelitum subinde recuperare animadvertit; curiosiore observatione ad ipsam veritatem penetravit. Intrante enim Stratonice, & rursus abeunte, brachium adolescentis dissimulanter apprehendendo; modo vegetiore, modo languidiore pulsu venarum comperit, cujus morbi æger esset, protinusque id

Protinusque.] Secundum Plutarchum, nec post spatium quidem trium dierum id aperuit patri, timens, ne regi faceret injuriam. Ex quo dicitur hac arte usus, ut non reginæ, sed suæ ipsius fingeret uxoris amore correptum adolescentem, ut inde sensim regis perciperet animum. Nam cum dilexisset illum novo morbo implicitum vi nimia, scil. amoris, quo nisi expleretur, sanari non posse; & ejus quidem mulieris amore correptum esse, quam consequi haud potuisset. Admiratus Seleucus, dixisse fertur, Nonne universæ imperito Asiæ, & pro

id Seleuco exposuit. Qui charissima sibi conjuge filio cedere non dubitavit: quod in amorem incidisset, fortunæ acceptum referens: quod dissimulare eum usque ad mortem paratus esset, ipsius pudori imputans. Subjiciatur animis senex, rex, amans: jam patebit quam multa, quamque difficilia paterni affectus indulgentia superavit.

2. At Seleucus quidem uxore, Ariobarzanes autem filio suo Cappadociæ regno cessit, in conspectu Cn. Pompeii. Cujus cum tribunal conscendisset, invitatusque ab eo in curuli sella sedisset, postquam filium in cornu scribæ humiliorem fortuna sua locum obtinentem conspexit, non sustinuit infra se collocatum intueri: Sed protinus sella descendit, & diadema in caput ejus transtulit: hortarique cœpit, ut eo transiret unde ipse surrexerat. Exciderunt lachrymæ juveni, cohorruit corpus, dilapsum diadema est, nec quo jussus erat, progredi potuit: Quodque pene fidem veritatis excedit, lætus erat, qui regnum deponebat: tristis, cui dabatur: Nec ullum finem tam egregium cer-

& pro superstite filio dare omnia possum? Solum, quæ mulier hæc esset, efflagitabat. Cui Erasistratus, Meam, inquit, uxorem deperit. Tum rex miris pollicitationibus rogabat, ut illam in conjugium filio daret, cui tantum regnum debebatur. Cui respondens Erasistratus, An tu, inquit, quanquam ejus parens, si uxorem tuam cuperet Antiochus, illam ultro daturus esses? Tum Seleucus testans Deos omnes sine cunctatione se daturum læte respondit. Quod cum non ficte regem effari Erasistratus cognovisset, passionem filii & rem omnem patri aperuit, & quemadmodum id deprehendisset, declaravit. Seleucus gaudio elatus, unicum opus superesse sibi arbitratus est, quo pacto id filio persuadendum esset, quo pacto & uxori; tandem exercitu convocato rem aperiens, charissimam uxorem filio etiam invito conjugem dedit. Quod magnificum & regale ab omnibus existimatum fuit, ac magnificentius quidem & sapientius adolescentis amor, atque ad amorem ejus insignis moderatio. *Oliv.*

Senex.] Qui natura zelotypus esse consuevit.

At Seleucus quidem uxore.] Plutarchus in vita Pompeii: *Devicto Mithridate apud Euphratem, spoliatisque castris, provincias composuit, munera distribuit, cum multi ad eum principes & rerum domini regesque barbari duodecim venissent, Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti rege pulsi fuerant, hos primum L. Cornelius Sylla in suum quemque regnum reduxerat: quibus iterum ab eodem rege pulsis, Pompeius cum Mithridatem mori tandem coëgisset, Ariobarzanem restitutum regem appellari jussit, qui regnum filio cessit præsente Pompeio.* Oliv. Contigit A. V. DCXCII.

In cornu.] Loco ubi erat scriba.

Comi-

certamen habuisset, nisi patriæ voluntati auctoritas Pompeii adfuisset. Filium enim & regem appellavit, & diadema sumere jussit, & in curuli sella considere coëgit.

CAP. VIII.

QUI SEVERI ADVERSUS LIBEROS.

ROMANORUM.

1. *L. Iunius Brutus primus Cos.*
2. *Cassius Viscellinus.*
3. *T. Manlius Torquatus Iuriscons.*
4. *M. Æmilius Scaurus.*
5. *A. Fulvius.*

1. Comicæ lenitatis hi patres, tragicæ asperitatis illi. Par Romulo gloria L. Brutus, quia ille urbem, hic libertatem Romanam concidit: filios suos, Tarquinii domina-

Comicæ lenitatis, &c.] Contigit A. V. CCXLIV.

Par Romulo gloria L. Brutus.] Cujus exemplum primum est L. Bruti, qui filios duos virgis cædi, & securi percuti jussit; quia cum illis senserant, qui Tarquinios reges ab ipso paucis ante diebus exactos in regnum restituere parabant. Nam paulo post libertatem à populo partam, id quod minime timebatur per dolum & proditionem est propemodum amissa. Aliquot enim adolescentes nobili genere nati, quorum in regno libido solutior fuerat, assueti more regio vivere, graviter ferentes æquato jure omnium libertatem aliorum in suam vertisse servitutem, de restituendis regibus consilia quærebant. Interea legati à regibus superveniunt sine mentione reditus, bona tantum repetentes; cum quibus de recipiendis clam nocte regibus in urbem colloquuntur hi adolescentes. Vitelliis Aquiliisque fratribus primo commissa res fuit. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat: jamque ex eo matrimonio adolescentes erant liberi Titus Tiberiusque, eosque in societatem consilii avunculi assumunt. Literæ de re tanta legatis dantur ad reges fidei pignus, quæ manifestum facinus fecerunt. Nam indicata re per Vitelliorum servum, qui exceperat eorum consilia, comprehensis legatis, literarum cura in primis habita est, ne interciperentur, proditores capti, sumptumque supplicium conspectius, quod pœnæ capiundæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit, & qui spectator erat amovendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit. Stabant ad palum deligati nobilissimi juvenes, sed à cæteris velut ab ignotis capitibus consulis liberi omnium in se oculos converterunt, miserebatque non pœnæ magis homines, quam sceleris, quo pœnam meriti essent. Illos eo potissimum anno, quo patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Junia, patres plebemque quicquid hominum Deorumque Romanorum esset, induxisse animum, ut superbo cuidam regi tum infesto exuli proderent. Itaque missi lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securique feriunt, cum inter omnes ipse pater vultusque & os ejus spectaculo esset, eminente primo animo inter publicæ pœnæ ministerium secundum pœnam nocentium, ut in utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset. *Oliv.*

minationem à se expulsam reducentes, summum imperium obtinens, comprehensos, proque tribunali virgis cæsos, & ad palum religatos securi percuti jussit. Exuit patrem, ut consulem ageret: orbusque vivere, quam publicæ vindictæ deesse maluit.

2. Hujus æmulatus exemplum Cassius, filium qui tribunus plebis Agrariam legem primus tulerat, multisque aliis rebus populariter animos hominum amore sui devinctos tenebat; postquam illam potestatem deposuit, adhibito propinquorum & amicorum consilio, affectati regni crimine domi damnavit: verberibusque affectum, necari jussit: ac peculium ejus Cereri consecravit.

3. T. au-

Hujus æmulatus, &c.] Spurius Cassius in agraria largitione ambitiosus in socios fuerat. Unde ipso consule cum Proculo Virginio lex Agraria primum promulgata fuit; nunquam deinde sine maximis motibus exagitata. Ager Hernicus ademptus, hoc auctore inter Latinos plebemque divisus, adjectumque huic muneri aliquantum agri, qui à patribus possidebatur. Hac largitione suspectus jam senatui populoque cœpit esse, quod perniciosas libertati opes strueret, eoque civibus jam vilior factus, ut alio munere sibi reconciliaret civium animos, jubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero non secus quam præsentem mercedem regni aspernata plebs est. Hunc ergo, ubi magistratu abiit, damnatum necatumque constat. Sunt qui patrem auctorem ejus supplicii ferant, eum cognita domi causa verberasse ac necasse, peculiumque filii Cereri consecrasse, signum inde factum esse & inscriptum, ex Cassia familia datum. Invenio apud quosdam auctores, idque propius fidei est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio diem dictam perduellionis, damnatum populi judicio, direptas publice ædes. Quam sententiam sequitur Dionysius Halicarnassæus, quia dicit, quod si pater judex fuisset & punitor, neque domos dirutas, neque bona publicata, quia Romæ nihil esset possessorum proprium patribus viventibus, & ob id pecuniæ & corpora filiorum, cum de eis volunt disponere traduntur patribus. Addidit præterea agitatum etiam fuisse de interficiendis filiis Cassii, sed crudelem nimis visam eam sententiam. *Oliver.*

Filium.] Sp. Cassium Viscellinum, qui corrupte opinor apud Ciceronem *Becelinus* hodieque scribitur. *Colerus.*

Qui tribunus plebis.] Fortasse legendum, *Qui cum tribunus plebis.* Alioquin enim adversatur veritati historiæ: Cassius enim consul tunc fuit, & patricius, non trib. plebis: sed cum tribunis commodum plebis quærentibus tunc coiisse ad suam legem perferendam, non adeo refragari possumus. *Pigh.*

Agrariam legem.] De agro quem populus Romanus bello acquisiverat æquis portionibus dividendo.

Necari jussit.] Plinius lib. XXXIV. cap. 4. *Romæ simulacrum ex ære factum Cereri primum reperio ex peculio Sp. Cassii, quem regnum affectantem pater ipsius interemerat.* Huic interempto domum etiam superjectam fuisse tradit Valerius lib. VI. cap. 3. *Coler.*

Man-

3. T. autem Manlius Torquatus, præter egregia multa raræ dignitatis, juris quoque civilis, & sacrorum pontificalium peritissimus, in consimili facto ne concilio quidem necessariorum indigere se credidit. Nam cum ad senatum Macedonia de filio ejus D. Silano, qui eam provinciam obtinuerat, querelas per legatos detulisset; à Patribus conscriptis petiit, ne quid ante de ea re statuerent, quam ipse Macedonum filiique sui caussam inspexisset: Summo deinde cum amplissimi ordinis, tum etiam eorum qui questum venerant, consensu cognitione suscepta domi consedit, solusque utrique parti per totum biduum vacavit, ac tertio plenissime die diligentissimeque auditis testibus, ita pronuntiavit: Cum Silanum filium meum pecunias à sociis accepisse mihi probatum sit, & republ. eum & domo mea indignum judico, protinusque è conspectu meo abire jubeo. Tam tristi patris sententia perculsus Silanus lucem ulterius intueri non sustinuit, suspendioque se proxima nocte consumpsit. Peregerat jam Torquatus severi & religiosi judicis partes, satisfactum erat reip. habebat ultionem Macedonia, potuit tam verecundo obitu filii patris inflecti rigor. at ille neque adolescentis exequiis interfuit, & cum maximè funus ejus duceretur, consulere se volentibus, vacuas aures accommodavit. Videbat enim, se in eo atrio consedisse, in quo illius Imperiosi Torquati severitate conspicua imago posita erat: Prudentissimoque viro succurrebat, effigies majorum cum titulis suis idcirco in

Manlius Torquatus.] Pomponius de orig. juris: *Post hos fuerunt P. Mutius & Brutus & Manilius* (lego *& Manlius*) *qui fundaverunt Ius civile.* Meminit hujus Manlii Cicero lib. 1. de Fin. Quod nec ab Hotomanno, nec Cujacio animadversum. *Col.* Conrig. A. V. DCXII.

Religiosi.] Anxie servantis jusjurandum, quo judices obligari solent.

Imago posita.] In atriis solebant veteres majorum suorum, qui gloria & rebus gestis claruissent, imagines collocare. Juvenalis:

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria: Nobilitas sola est atque unica virtus.

Majorum igitur suorum imaginibus sæpe ad virtutes & rerum gerendarum gloriam incendebantur, ut illorum imitatione clariores fierent. *Oliv.*

in prima ædium parte poni ſolere, ut eorum virtutes poſteri non ſolum legerent, ſed etiam imitarentur.

4. M. verò Scaurus, lumen ac decus patriæ, cum apud Atheſim flumen impetu Cimbrorum Romani equites pulſi, deſerto Procoſ. Catulo Urbem pavidi repeterent; conſternationis ejus participi filio ſuo miſit qui dicerent; libentius ſe in acie ejus interfecti oſſibus occurſurum, quam ipſum tam deformis fugæ reum viſurum. Itaque ſi quid modo reliquum in pectore verecundiæ ſupereſſet, conſpectum degener irati patris vitaret. recordatione enim juventæ ſuæ, qualis M. Scauro aut habendus aut ſpernendus eſſet filius admonebatur. Quo nuncio accepto, juvenis coactus eſt fortius adverſus ſemetipſum gladio uti quam adverſus hoſtes uſus fuerat.

5. Nec minus animoſe A. Fulvius vir ſenatorii ordinis, euntem in aciem filium retraxit, quam Scaurus è prœlio fugientem increpuit. Namque juvenem & ingenio & literis & forma inter æquales nitentem, pravo conſilio amicitiam Catilinæ ſecutum, inque caſtra ejus temerario impetu ruentem, medio itinere abſtractum ſupplicio mortis affecit: præfatus, Non ſe Catilinæ illum adverſus patriam, ſed patriæ adverſus Catilinam genuiſſe. Licuit, donec civilis belli rabies præteriret, incluſum arcere: verum illud cauti patris narraretur opus, hoc ſeveri refertur.

CAP.

M. vero Scaurus.] Contigit A. V. DCLII.

Conſpectum.] Ergo formula illa fuit peculiaris, qua patres filios abjiciunt: E CONSPECTV MEO ABEAS. Sic Torquatus paulo ante: *Et Republica eum & domo mea indignum judico, protinuſque* E CONSPECTV MEO ABIRE JVBEO. Sic lib. VI. cap. I. de Q. Fabio Maximo Serviliano: *Exegit à filio unico pœnas dubiæ caſtitatis: is eas pependit, voluntario ſeceſſu conſpectum patris vitando.* Coler.

Conſpectum degenerati patris vitaturum.] *Vitaret*, in Cauchiano. Rectius. At meo quidem judicio rectiſſime, ſi ſit, *Conſpectum degener irati patris vitaret.* Et ipſa vero verba hæc Scauri patris fuiſſe videntur, quæ filium ad mortem adegere. *Pigh.*

L. Gel-

CAP. IX.

QUI MODERATI ERGA suspectos Liberos.

1. *L. Gellius Poplicola.*
2. *Q. Hortensius orator.*
3. *Fulvius quidam.*
4. *Pater quidam.*

SEd ut hanc incitatam & asperam severitatem mitiores relatu patrum mores clementiæ suæ mistura temperent, exactæ pœnæ concessa venia jungatur.

1. L. Gellius, omnibus honoribus ad censuram defunctus, cum gravissima crimina de filio, cum noverca commissum stuprum, & parricidium cogitatum, propemodum explorata haberet; non tamen ad vindictam procurrit continuo, sed pene universo senatu adhibito in consilium, expositis suspicionibus, defendendi se adolescenti potestatem fecit. Inspectaque diligentissime caussa, absolvit eum de concilii, tum etiam sententia sua: Quod si impetu iræ abstractus sævire festinasset, admisisset magis scelus, quam vindicasset.

2. Q. autem Hortensii, qui suis temporibus ornamentum

tum

L. *Gellius omnibus honoribus.*] Gellius cum pro explorato haberet, filium rem habuisse cum noverca, & cum ea de nece patris consilia tractasse, non ad sumendum de filio supplicium statim ira percitus cucurrit, sed consulto Senatu, filio dicendæ causæ potestatem fecit, qui, purgatis quæ sibi objiciebantur, & cognita diligentissime causa, tanquam innocens absolutus est. Nam hunc Cicero defendit, cujus adhuc extat oratio. *Oliv.*

L. Gellius.] Lib. Lavernii: *L. Agellius.* Gellium tamen rectius vocat Cicero de Legibus & in Bruto. Agellius lib. v. cap. 6. *Coler.*

Q. autem Hortensii.] Fuit hic nobilis orator, & cum Q. Cæcilio Metello consul. Scripsit, ut Asconius testatur, præter orationes, & lasciva poëmata (quorum Ovidius in Elegiis meminit, & Gellius lib. XIX. cap. 9.) etiam Annales ut Velleius Paterculus testatur lib. II. De hujus Hortensii facundia præter alios Tullium vide in fin. lib. III. de Orator. item in Bruto, ubi memoriam ejus celebrat. Quod & M. Seneca facit in præfatione controversiarum. Ut Porcius Cato, consentiente socero Philippo, suam ei uxorem, liberûm quærendorum gratia dederit. Qua de re legere poteris apud Plutarchum in Catone. Neque mirum filium perditis moribus fuisse, cum in patre summa eluxerit mollities. Quam fuerit mollis in vestitu ac sumptuosus,

tum Romanæ eloquentiæ fuit, admirabilis in filio patientia extitit. Cum enim eousque impietatem ejus suspectam, & nequitiam invisam haberet, ut Messallam suæ sororis filium hæredem habiturus ambitus reum defendens judicibus diceret, Si illum damnassent, nihil sibi præter osculum nepotum, in quibus acquiesceret, superfuturum: Hac scilicet sententia, quam etiam editæ orationi inseruit, filium potius in tormento animi, quàm in voluptatibus reponens: tamen ne naturæ ordinem confunderet, non nepotes, sed filium hæredem reliquit. Moderate usus affectibus suis: quia & vivus moribus ejus verum testimonium, & mortuus sanguini honorem debitum reddidit.

3. Idem fecit clari generis, magnæque dignitatis vir Fulvius, sed in filio aliquantum tetriore. Nam cum auxilium senatus implorasset, ut suspectus in parricidio & ob id latens per triumvirum conquireretur ac jussu Patrum conscriptorum comprehensus esset; non solum eum non

no-

docebunt Varro libro III. de R. R. cap. 6. & inprimis cap. ult. Plin. lib. IX. cap. 55. & lib. X. cap. 20. Gell. lib. I. cap. 5. Macrob. lib. III. cap. 13. Itaque Consulibus sumptuariam legem ferre volentibus fuit adversarius, ut scribit Dio lib. XXXIX. Obiit L. Æmilio Paulo, & C. Claudio Marcello Coss., cum è Cilicia Cicero Romam reverteretur, ut in Ovidii Bruto legimus. Contigit A. V. DCCII.

Suis temporibus.] Omnibus ferme Oratoribus ætatis suæ, nisi M. Tullio, clarior. Agellius lib. I. cap. 5. *Coler.*

Ambitus reum.] Lege Licinia, de qua Cicero pro Planco. *Idem.*

Osculum [illegible]tum in quibus acquiesceret.] Quibus verbis innuebat se non filium habere præter Messallam, quem hæredem suum fore jam animo constituerat.

Idem fecit, &c.] Fulvius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures domuit, missus in auxilium Massiliensibus adversus vicinos Gallos, qui populabantur fines Massiliensium, cum diu multumque clauderent saltus Deciates, mox etiam Euburiates, incognitas tandem latebras eorum ignibus sepsit Fulvius, in plana Bæbius deduxit, Posthumius ita exarmavit, ut vix reliquerit ferrum quo terra coleretur. Hic igitur Fulvius, qui Ligures domuit, Ambraciam devicit; Cephaleniam & Zacynthum subegit, filium habuit tantæ impietatis atque nequitiæ, ut cædem ipsi machinari non dubitaverit. *Oliver.* Contigit A. V. DCCII.

Triumvirum.] Cujus erat, criminis convictos in carcerem trahere, & supplicium de eis sumere. *Per Triumvirum.*] Triumviris cura & custodia erat carceris, nec ea tantum, quin & in reos capitis animadvertebant in carcere. Unde Capitales dicti Plauto & aliis. Sanguinei item, ut Prudentio. Quod in carcere reos puniverint, planum ex Valerio fit hoc libro cap. 4. & lib. VI. cap. 1.

notavit, sed etiam decedens, dominum omnium esse voluit: Quem sibi genuerat hæredem instituens, non quem expertus fuerat.

4. Magnorum virorum clementibus actis ignoti patris novæ atque inusitatæ rationis consilium adjiciam: qui cum à filio necti sibi insidias comperisset, nec inducere in animum posset, ut verum sanguinem ad hoc sceleris progressum crederet, seductam uxorem suppliciter rogavit, ne se ulterius celaret, sed diceret: sive illum adolescentem subjecisset, sive ex alio concepisset: Asseveratione deinde ejus, & jurejurando, se nil tale debere suspicari, persuasus; in locum desertum filio perducto, gladium, quem secum occultum attulerat, tradidit, ac jugulum feriendum præbuit; nec veneno, nec latrone ei ad peragendum parricidium opus esse affirmans: Quo facto non paulatim, sed magno impetu recta cogitatio pectus juvenis occupavit; continuoque abjecto gladio, Tu vero inquit, pater vive: & si tam obsequens es, ut hoc precari filio permittas, me quoque exupera. Sed tantum quæso, ne meus erga te amor eo sit vilior, quod à pœnitentia oritur. O solitudinem sanguine meliorem, pacatioresque penatibus silvas, & alimentis blandius ferrum, ac mortis oblatæ, quam datæ vitæ felicius beneficium!

CAP.

cap. 1. Sed & extra carcerem animadvertebant, hoc est, apud columnam Mæniam, teste Asconio. Ducebant porro, & aliquando etiam duci jubebant, ut P. Munatium apud Plinium lib. XXI. cap. 3. Maleficos conquisivisse ex hoc quidem Valerii loco didici; cui adjungo Varronem lib. I. de Ling. Lat. *Quæstores à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias & maleficia, quæ Triumviri capitales nunc conquirunt.* De his etiam libros Juris consule. Glossarium: *Triumvir*, δεσμοφύλαξ, τριανδρικόν. *Colerus.*

Quem fuerat expertus.] Non habendo respectum, quod eum expertus fuerat, in se parricidium parasse.

Subjecisset.] Si filius ejus subdititius esset.

Recta cogitatio.] Justa existimatio de pietate patri debita.

Tam obsequens es.] Sequens votum filii.

Exupera.] In vita. Id est, vive diutius quam ego victurus sum.

CAP. X.

QUI FILIORUM OBITUM FORTI animo tulerunt.

ROMANI.	EXTERNI.
1. *M. Horatius Pulvillus Cos.*	1. *Pericles Atheniensis.*
2. *L. Æmilius Paullus Procos.*	2. *Xenophon.*
3. *Q. Marcius Rex Cos.*	3. *Anaxagoras.*

COmmemoratis patribus, qui injurias filiorum patienter exceperunt, referamus eos qui mortes æquo animo tolerarunt.

1. Horatius Pulvillus, cum in Capitolio Jovi Opt. Max. ædem pontifex dedicaret, interque nuncupationem solemnium verborum postem tenens, mortuum esse filium suum audisset: neque manum à poste removit, ne tanti templi dedicationem interrumperet: neque vultum à publica religione ad privatum dolorem deflexit; ne patris magis,

H*Oratius Pulvillus.*] Horatio Pulvillo & Valerio Publicola Coss. dedicata erat in Capitolio Jovis ædes. Sortiti sunt inter se consules uter dedicaret. Horatio forte evenit. Valerius ad Vejens bellum profectus. Ægrius, quam dignum erat, tulerunt Valerii necessarii dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. Id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant, postem jam tenenti consuli fœdum inter precationem Deûm nuntium incutiunt, mortuum ejus filium esse, funestamque familiam, dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum roboris animo fuerit, nec traditur certum, nec facilis est interpretatio. Nihil aliud ad eum nuntium à proposito versus, quam ut cadaver efferri juberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum *Oliver. Horatius Pulvillus.*] Meminere præter Historicos Seneca de Consolatione ad Marciam cap. 13. Cicero pro Domo. *Colerus.* Contigit A. V. CCXLVI.

Ne patris magis quam pontificis partes egisse videretur.] Truncasse sciolos exemplum, codex Winchelianus atque Coloniensis demonstrant. Novæ enim orationis initium adjicit, ita; *Ne patris magis quam pontificis partes egisse videretur, Tolle, inquit, cadaver.* Quæ verba Horatii consulis sunt, sed reliqua desunt ejus periodi, ideoque asteriscum adjunxi, ut intelligas quædam desiderari: Velut & ipse sensus Indicat. Suppleri quidem sententia sic potest, *Tolle, inquit, cadaver: nilque aliud adjiciens, inceptam rite precationem peregit.* Hoc idem ex Livio cognoscimus, ex quo Valerius hoc exemplum sumpsisse videtur: nam de eadem re ille sic, *Nihil aliud ad eum nuncium, quam ut cadaver efferri juberet, tenens postem precationem peragit, & dedicat templum.* Pigh. *Tolle*

magis, quam pontificis partes egisse videretur, Tolle, inquit, cadaver. *

2. Clarum exemplum: nec minus tamen illustre quod sequitur. Æmilius Paullus nunc felicissimi, nunc miserrimi patris clarissima repræsentatio, ex quatuor filiis formæ insignis, egregiæ indolis, duos jure adoptionis in Corneliam, Fabiamquegentem translatos, sibi ipse denegavit: duos ei fortuna abstulit. Quorum alter triumphum patris funere suo quartum ante diem præcessit: alter in triumphali curru conspectus, post diem tertium expiravit. Itaque qui ad donandos usque liberos abundaverat, in orbitate subito destitutus est. Quem casum quo robore animi sustinuerit, oratione, quam de rebus à se gestis apud populum habuit, hanc adjiciendo clausulam, nulli ambiguum reliquit: Cum in maximo proventu felicitatis nostræ, Quirites, timerem, ne quid mali fortuna moliretur; Jovem Opt. Max. Junonemque reginam, & Minervam precatus sum, ut si adversi quid populo Romano immineret, totum in meam domum converteret. Quapropter bene se res habet: annuendo enim votis meis id egerunt, ut vos potius meum casum doleatis, quam ego vestro ingemiscerem.

3. Uno

Tolle inquit.] Desunt hæc in antiquis meis. In Seneca item & Cicerone. Subscribo tamen lubens sententiæ eruditissimi Pighii, & sagacitatem istam lubens agnosco. Servius paulo aliter: In eo est pollutio, quod ait, *Casuque animum concussus amici*. Nam ipsa impiant quæ agnoscimus. Unde in Livio habemus Horatium Pulvillum, cum Capitolium dedicare vellet, audisse ab inimico, mortuum filium: & ne pollutus dedicare non posset, respondisse, CADAVER SIT. *Coler.*

Clarum, &c.] Contig. A.V. DXXCVI.

Æmilius Paullus.] L. Æmilius Paullus, ejus Paulli filius, qui apud Cannas cecidit, primo consulatu, quem, ut inquit Autor de Viris Illustr. post tres repulsas adeptus erat, de Liguribus triumphavit. Iterum consul Persen Philippi filium, & Macedoniæ regem apud Samothracas victum cepit, & victum flevit, & sibi assidere jussit, ac demum in triumphum duxit. *Oliverius.*

In Corneliam.] Qui Scipio Æmilianus dictus est.

Maximo proventu.] Maximo successu: nam provinciam totam Macedoniam consilio, & armis subegerat, regem Persem ceperat, & in triumphum duxerat. *Oliv.*

3. Uno etiam nunc domeſtico exemplo adjecto, in alienis luctibus orationi meæ vagari permittam. Q. Marcius Rex ſuperior, Catonis in conſulatu collega, filium ſummæ pietatis & magnæ ſpei, & quæ non parva calamitatis acceſſio fuit, unicum amiſit. Cumque ſe obitu ejus ſubrutum, & everſum videret; ita dolorem altitudine conſilii coërcuit, ut à rogo juvenis protinus Curiam peteret: ſenatumque, quem eo die lege habere oportebat, evocaret. Quod niſi fortiter mœrorem ferre ſciſſet, unius diei lucem inter calamitoſum patrem, & ſtrenuum conſulem, neutra in parte ceſſante officio, partiri non potuiſſet.

EXTERNA.

1. Princeps Athenienſium Pericles intra quatriduum duo-

Uno, &c.] Contigit A.V. DCXXXV.

Q. Martius Rex ſuperioris Catonis in conſulatu collega.] Ita vulgo. Duo Martii Reges ad conſulatum pervenerunt, pater & filius. E quibus pater A.V. DCXXXV. conſul fuit, non cum Catone ſuperiore, cenſorio, quemadmodum ex his verbis perperam ſcriptis intelligitur, ſed cum M. Catone cenſorii nepote, qui Africam ſortitus conſul in ea ptovincia eſt mortuus, ut pulchre declarat Gellius lib. XIII. cap. 18. Filius Q. Marcius ſolus poſtea conſulatum geſſit, anno urbis DCLXXXV. ut docebunt annales noſtri. Patrem itaque, ſuperiorem Marcium regem differentiæ cauſſa vocat Valerius, quare ita corrigendus eſt locus: *Q. Marcius Rex ſuperior, Catonis in conſulatu collega.* Pigh.

Strenuum conſulem.] Vocando Senatum in curiam.

Partiri.] Legi quoque poteſt, *partiri potuiſſet*, id eſt, dividere, aut diſtinguere lucem unius diei inter parrem calamitoſum, id eſt, diem quo funus peregerat, & conſulem ſtrenuum, id eſt, diem, quo conſulis partes exſequeretur, officio ceſſante in neutra parte, licet utrumque non feciſſet uno die. *Bad.*

Princeps Athenienſium Pericles.] Conatus hic incedebat, & Jupiter Olympius appellabatur, tantum licentiæ habuit vir ille, tantum apud populum gratiæ. nec mirum. Nam Lacedæmonii agrorum populationibus fracti, quas Periclis & Sophoclis ductu paſſi fuerant, in annos triginta pacem pepigerunt; rupto deinde intra quindecim annos fœdere cum contemptu Deorum atque hominum, fines Atticos populantur, & ne prædam potius quam pugnam expetiiſſe viderentur, hoſtes ad prœlium provocant: ſed Athenienſes conſilio Periclis ducis ſapientiſſimi populationis injuriam differunt in tempus ultionis, ſupervacuam pugnam exiſtimantes, cum ulciſci hoſtem ſine periculo poſſent. Deinde interjectis diebus naves conſcendunt; & nihil ſentientibus Lacedæmoniis totam Spatten deprædantur, multoque plura auferunt, quam amiſerant; prorſus ut in comparatione damnorum longe pluris fuerit ultio, quam injuria. Clara quidem hæc Periclis expeditio habita, ſed multo clarior privatio patrimonii, qua contentus fuit. Hujus enim agros

duobus mirificis adolescentibus filiis spoliatus ; iis ipsis diebus & vultu pristinum habitum retinente, & oratione nulla ex parte infractiore concionatus est. Ille verò caput quoque solito more coronatum gerere sustinuit, ut nihil ex vetere ritu propter domesticum vulnus detraheret. Non sine causa igitur tanti roboris animus ad Olympii cognomen ascendit.

2. Xenophon autem, quod ad Socraticam disciplinam attinet, proximus à Platone felicis ac beatæ facundiæ gradus, cum solenne sacrificium perageret, è duobus filiis majorem natu nomine Gryllum, apud Mantineam in prœ-

agros in populatione intactos reliquerant hostes, sperantes se illi acquirere posse, aut periculum ex invidia, aut proditionis suspicione infamiam. Quod ante prospiciens Pericles, & futurum populo prædixerat, & ad invidiæ impetum declinandum, agros ipsos dono reipubl. dederat, atque ita unde periculum quæsitum fuerat, ibi maximam gloriam invenit. Non minorem vero ex jactura filiorum duorum, quos diebus quatuor amisit, quorum desiderium tam fortiter tulit, ut coronatus more solito ad populum constanti voce concionatus fuerit. *Oliv.*

Olympii.] Ita Periclem vocavit Aristophanes Acarnensibus :

Ἐντεῦθεν ὀργῇ Περικλέης ὁ ὀλύμπιος.

Vide ejus interpretem. Plin. lib. XXXIV. cap. 8. *Olympium Periclem, dignum cognomine.* Uterque Olympium simpliciter dictum fuisse vult. Ergo exsculpenda vocula *Iovis.* Coler.

Xenophon autem.] Xenophon Philosophus & dux insignis fuit Grylli Atheniensis filius, homo verecundus & speciosus, supra quam dici possit, moratusque & probus, atque omnibus gratus, Socratis discipulus, & Platonis æmulus, teste Gellio, qui lib. XIV. cap. 3. dicit, quod Xenophon & Plato Socraticæ amœnitatis lumina certare æmularique inter se existimati sunt. Hic primus omnium Philosophorum scripsit historiam : Fuit enim, ut diximus, dux strenuus. Ex ultimis Babyloniæ finibus exercitum reduxit incolumem asperis & difficillimis itineribus per infestissimas gentes & barbaras. *Oliv.*

Proximus à Platone.] Secundus à Platone. Constat enim in Socratica disciplina primum locum obtinuisse Platonem, secundum vero Xenophontem. Plato eloquentia superior, Xenophon gravitate melior, qui & ipse multa sermonis suavitate polluit. Tanta inter se æmulatione certarunt, ut cum uterque multa scripserit, neuter tamen alterius mentionem faciat in operibus suis. Præceptorem tantum in dialogis disputantem introducunt. *Idem.*

Nomine Gryllum.] Præter cæteros lege Senecam Consolat. ad Marciam cap. 12. *Colerus.*

Apud Mantineam.] Nota est historia, quod auxiliantibus Atheniensibus Thebani duce Epaminonda bellum indixere Lacedæmoniis, & apud Leuctra & apud Mantineam, ut in cap. de Fortitudine diximus, feliciter pugnatum est, attamen victoria apud Mantineam parta non fuit incruenta, multi ex victoribus cecidere, inter quos dux ipse Epaminondas & Xenophontis filius, de quo nunc diximus. *Oliv.*

Coro-

prœlio cecidisse cognovit: nec ideo institutum Deorum cultum omittendum putavit, sed tantummodo coronam deponere contentus fuit. Quam ipsam, percunctatus quonam modo occidisset, ut audivit fortissime pugnantem interiisse, capiti reposuit; numina quibus sacrificabat, testatus, majorem se ex virtute filii voluptatem, quam ex morte amaritudinem sentire. Alius removisset hostiam, abjecisset altaria, lachrymis respersa thura disjecisset; Xenophontis corpus religioni immobile stetit, & animus in consilio prudentiæ stabilis mansit: Nam dolori succumbere, ipsa clade, quæ nunciata erat, tristius duxit.

3. Nec Anaxagoras quidem supprimendus est. Audita namque morte filii, Nihil, inquit, mihi inexpectatum aut novum nuntias: ego enim illum ex me natum sciebam esse mortalem. Has voces utilissimis præceptis imbuta virtus mittit: quas si quis efficaciter auribus perceperit, non ignorabit ita liberos esse procreandos, ut meminerit, his à rerum natura, & accipiendi spiritus, & reddendi, eodem momento temporis legem dici: atque ut mori neminem solere, qui non vixerit, ita nec vivere aliquem quidem posse, qui non sit moriturus.

VA-

Coronam.] Qùa coronatus sacra obibat.

Abjecisset altaria.] Ornatum eorum.

Anaxagoras.] Hic Clazamenius fuit, Hegesibulo patre natus, Anaximenis auditor, Philosophus suo tempore inclytus.

Prisca

VALERII MAXIMI
LIBER SEXTVS.

CAP. I.
DE PUDICITIA.

QVAM COLVERE ROMANI.
1. *Lucretia Sp. F. L. Collatini.*
2. *L. Virginius.*
3. *Pontius Aufidianus eq. Rom.*
4. *P. Mænius.*
5. *Q. Fabius Max. Servilianus.*
6. *P. Atilius Philiscus.*
7. *M. Claud. Marcell. ædilis curul.*
8. *Q. Metellus Celer trib. pleb.*
9. *T. Veturius T. F. Calvinus.*
10. *C. Pescennius Triumvir capitalis.*
11. *Cominius trib. plebis.*
12. *C. Marius Cos. II.*
13. *Privati qui adulteria deprehensa vindicarunt.*

EXTERNI.
1. *Hippo fœmina Græca.*
2. *Chiomara Orgiagontis reguli.*
3. *Teutonorum uxores.*

VNde te virorum pariter ac fœminarum præcipuum firmamentum Pudicitia evocem? Tu enim prisca religione consecratos Vestæ focos incolis. Tu Capitolinæ Junonis pulvinaribus incubas. Tu palatii columen augustos penates, sanctissimum-

PRisca Religione.] Quia ab Ascanio morem servandi ignis æterni accepere Romani: nam Vestales perpetuam virginitatem servabant.

Tu Capitolinæ.] Matrimonium servas incolume. Nam Juno dicebatur præesse conjugiis. Virgilius:

Iunoni ante omnes cui vincla jugalia curæ.

Tu palatii columen.] Hic aperta nimis utitur adulatione, cum Juliam dicat fuisse pudicam, quam impudicissimam fuisse constat, adeo ut cum similes patruo filios procrearet, omnesque admirarentur, quærentibus ex ea multis, quid ita filios patruo similes produceret, cum se multis subjiceret, respondere solitam dicunt, Navis sum, nisi plena, vectorem non admitto. De hac Juvenalis:

Cum

mumque Juliæ genialem thorum assidua statione celebras. Tuo præsidio puerilis ætatis insignia munita sunt. Tui numinis respectu sincerus juventæ flos permanet. Te custode matronalis stola censetur. Ades igitur, & cognosce quæ fieri ipsa voluisti.

1. Dux Romanæ pudicitiæ Lucretia, cujus virilis animus,

Cum tot abortivis fœcundam Iulia vulvam
Solveret, & patruo similes effunderet offas.

Fuit autem Julia Augusti Cæsaris filia, & uxor Tiberii. *Oliv.*

Sanctissimumque Iuliæ genialem thorum.] In Campensi, Susiano ac Pulmanniano, *Iuliæ gentis genialem thorum* legitur. Quod placet. Impudentissime enim adularetur alioqui Valerius, cum Julia Augusti filia, & Tiberii uxor libidine atque adulteriis toto orbe terrarum fuerit infamis. *Pigh.*

Sanctissimumque Iuliæ genialem thorum assidua statione celebras.] Insignis plane restitutio, quam tamen libris debemus, quibus fere vox, *gentis*, abest. Et qui expedias alioqui hanc sententiam? Quæso te, an gentis Juliæ genialis aliquis thorus? imo singulorum is est, nec nisi matronarum. Itaque de Julia hoc capiendum, sive Livia Augusta, cui serviliter, ut & Tiberio alias, adulatur, tantamque pudicitiam ejus facit, ut numen ipsum inhabitare velit genialem ejus thorum. Porro Julium nomen post adoptionem vulgo datum Liviæ, docui in Commentario ad Tacitum. Cujus rei inobservantia hunc locum fœdavit. *Lips.*

Stola.] Erat matronalis vestis, quæ usque ad imos pedes demissa erat, & cujus extremam partem ambibat instita assuta, quæ erat fasciola quædam sive limbus. Ulpian. L. vestis ff. de Aur. & Arg. legat.

Dux Romanæ pudicitiæ.] Orta in castris inter potentes adolescentes contentione quadam de uxorum pudicitia, cum suam quisque laudaret, Collatinus, qui cum his erat, non verbis opus esse dixit, id brevi sciri posse, qualis unaquæque foret, si sumptis equis inviserent eas, id demum spectatissimum unicuique fore, quod inopinato viri adventu occurrit. Probato consilio, citatis equis omnes advolant Romam, inde Collatiam, ubi Lucretiam haud quaquam ut regias nurus, quas in convivio luxuque cum æqualibus viderant tempus terentes, sed deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inveniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. Invitatis comitibus à marito, Sextum Tarquinium mala libido Lucretiæ stuprandæ capit, tum forma, tum spectata castitas incitat. Paucis diebus interjectis, postquam redierunt in castra, Sextus Tarquinius, inscio Collatino, cum comite uno Collatiam venit. Ubi exceptus benigne ab ignaris consilii, cum post cœnam in hospitale cubiculum ductus esset, amore ardens, postquam satis tuta omnia circa, sopitique omnes videbantur, stricto gladio, ad dormientem Lucretiam venit, sinistraque manu mulieris pectore oppresso, Tace Lucretia, inquit, Sextus Tarquinius sum, ferrum in manu habeo, morieris, si emiseris vocem. Cum pavida è somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebrem animum, ubi obstinatam videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addidit ad metum dedecus, cum mortua jugulatum servum positurum ait,

mus, maligno errore fortunæ, muliebre corpus sortitus est: A Sex. Tarquinio regis Superbi filio per vim stuprum pati coacta, cum gravissimis verbis injuriam suam in consilio necessariorum deplorasset; ferro se, quod veste tectum attulerat, interemit. Caussamque tam animoso interitu imperium consulare pro regio permutandi, populo Rom. præbuit.

2. Atque hanc illatam injuriam non tulit Virginius plebeii

ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox, expugnato decore muliebri esset, Lucretia mœsta tanto malo, accitis quamprimum patre viroque, qui cum singulis amicis veniant, in cubiculo sedens lachrymabunda, quærenti viro satin salvæ res essent? Minime, inquit. Quid enim salvi mulieri esse potest, amissa pudicitia? Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo, cæterum corpus est tantum violatum, animus insons, mors testis; sed date dextras fidemque, haud impune adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite priori nocte armatus mihi sibique, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem, consolantur ægram animi, avertendo noxam à coacta in auctorem delicti, mentem peccare, non corpus, & unde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit, videritis, quid illi debeatur, ego me, etsi peccato absolvo, supplicio non libero, nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo vivet, cultrum, quem sub veste abditum habebat, in cor defigit, prolapsaque in vulnus moribunda cecidit. Dionysius in hac historia multum dissentit à Livio. Non enim contentionem de uxoribus inter potentes in castris adolescentes ortam, nec Sextum Tarquinium ad id ipsum stuprandæ Lucretiæ gratia Collatiam venisse, veluti furiosa quadam libidine agitatum, ut tradit Livius, sed à patre Collatiam missum, ad quædam illic regia negotia peragenda; hospitio deinde à Lucretia benigne susceptum, quippe regis filium, & viri cognatum: erat autem ex gente Tarquinia Collatinus, ingressum nocte cubiculum extorsisse ab obstinata Lucretia stupri necessitatem, quæ, ne infamis moreretur, corpus ejus libidini subjecit, orta deinde luce, cum ille abiisset, Lucretiam dicit sumpto vehiculo Romam ad patrem properasse, & ad ejus genua provolutam suppliciter, rogasse, ut quoscunque posset amicos, & cognatos, quam primum evocaret. Quibus accitis, rem omnem exposuisse, sibi deinde mortem intulisse. Quo facto, Valerium in castra missum nuntium ad Collatinum, qui re audita, cum Junio Bruto Romam venisse, & de ejiciendis regibus consilium iniisse dicitur. *Oliv.*

Lucretia.] Factum hoc Lucretiæ disserte & erudite disputat Augustinus lib. I. cap. 19. & lib. III. cap. 15. de Civitate Dei. Meminit & Tertullianus in exhort. ad Castitat. & in libro de Monogam. ubi Lucretiam κατ᾽ ἐξοχὴν matronam Romanam vocat. Vide & Servium VIII. Æneid. *Coler.*

In concilio necessariorum.] Viri Collatini, patris Tricipitini, Publii Valerii, & Junii Bruti.

Atque hanc illatam injuriam non tulit, Virginius, plebei vir generis, &c.] Scribe & distingue: *Atque hâc illatam injuriam non tulit Virginius, &c.* Claudit

beii generis, sed patricii vir spiritus, ne probro contaminaretur domus sua, proprio sanguini non pepercit. Nam cum Ap. Claudius decemvir, filiæ ejus virginis stuprum, potestatis viribus fretus, pertinacius expeteret, deductam in

dit exemplum præcedens, & transit ad alterum: atque hæc Lucretia, inquit, illatam injuriam ulta est ferro: Virginius etiam inferendam. *Lipſ.*

Virginius plebei generis.] Fuit post aliquot annos par in urbe nefas à libidine ortum, haud minus fœdo eventu, quam quod per stuprum cædemque Lucretiæ urbe regnoque Tarquinios expulerat. Cum enim à consulibus ad decemviros translatum esset imperium, ex decemviris unum Appium Claudium plebeiæ virginis stuprandæ libido velut rabies quædam incessit: hæc Lucii cujusdam Virginii filia, & L. Icilio tribunitio viro desponsata erat, quam Appius amore insaniens, pretio ac prece speque pellicere adortus, postquam omnia pudore septa invenit, ad crudelem superbamque vim animum convertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in servitutem assereret, neque cederet secundum libertatem poscentibus vindicias. Is virgini in forum ad literarum ludum venienti manum injecit, suam servam è serva natam appellans; concursu amicorum ad clamorem nutricis Quiritum fidem implorantis facto liberatur, in jus tamen rapitur, ad Appiique tribunal producitur, qui ex composito puellam Marco Claudio poscenti, & servam afferenti suam, adjudicavit. Interea P. Numitorius puellæ avus, & sponsus Icilius interveniunt, puellam à vi magis, quam à judicio tuentur. Jamque gravi seditione orta, certamen instare videbatur. Tum Appius libertatis vindicias judiciumque puellæ in sequentem diem datis sponsoribus pronuntiat. Interea pater præpropere accitur è castris, qui, audito filiæ periculo, acceptoque commeatu, ad urbem properat, filiæ ad tempus adest. Nam cum Appius sequenti die in tribunal ascendisset, puellæque vindicias secundum servitutem decrevisset, tanta quidem vis amentiæ verius, quam amoris ejus mentem prævenerat; tum Virginius in Appium manus intentans, Icilio, inquit, Appi, non tibi filiam despondi, & ad nuptias, non ad explendam tui corporis libidinem educavi. Placetne pecudum ferarumque ritu promiscue in concubitus ruere? non passuros hoc cives Romanos spero. Cumque jam vi ageretur in puellam, jamque decemviri potentiæ resisti non posset, Virginius, ubi nihil usquam vidit auxilii, pœnitentiam simulans, Quæso, inquit, Appi, primum ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te sum invectus, deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari quid hoc rei sit, ut si falso dictus pater sum, æquiori hinc animo discedam. Data venia, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinam ad tabernas, quibus tunc Novis erat nomen, atque ibi cultro ab lanio attrepto, hoc te, inquit, uno quo possum modo filia in libertatem vindico, pectus deinde filiæ transfixit, & spectans ad tribunal, Te, inquit, Appi, tuumque caput hoc sanguine consecro. Deinde se in castra proripuit. Hinc seditione orta, factaque plebis secessione, à patribus coacti decemviri sunt abdicare se magistratu, creataque est tribunitia potestas, & reddita plebi. Sumptum quoque est de decemviris supplicium per tribunos plebis. Hoc autem contigit anno LX. post libertatem inceptam, teste Cicerone libro de Fin. bon. & mal. *Oliv.*

Deductam in forum puellam occidit.] Imo jam in foro erat puella ad Appii tribunal. Lego, *Seductam in foro.* Ita res è Li-

in forum puellam occidit, pudicæque interemptor, quam corruptæ pater esse maluit.

3. Nec alio robore animi præditus fuit Pontius Aufidianus, eques Rom. qui postquam comperit filiæ suæ virginitatem à pædagogo proditam Fannio Saturnino, non contentus sceleratum servum affecisse supplicio, etiam ipsam puellam necavit. Itaque ne turpes ejus nuptias celebraret, acerbas exequias duxit.

4. Quid P. Mænius? quam severum pudicitiæ custodem egit! In libertum namque gratum admodum sibi animadvertit, quia eum nubilis jam ætatis filiæ suæ osculum dedisse cognoverat, cum præsertim non libidine, sed errore lapsus videri posset. Cæterum amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellæ sensibus, castitatis disciplinam ingenerari magni æstimavit. Eique tam tristi exemplo præcepit, ut non solum virginitatem illibatam, sed etiam oscula ad virum sincera perferret.

5. Q. verò Fabius Maximus Servilianus honoribus quos splendidissime gessit, censuræ gravitate consummatis, exegit à filio unico pœnas dubiæ castitatis: Is eas pependit, voluntario secessu conspectum patris vitando.

6. Di-

è Livio aliisque, qui seductam paullum à patre puellam, & tunc interfectam clare scribunt. *Lips.*

Pædagogo.] Oliverius intelligit Fannium Saturninum fuisse pædagogum. *Badius.*

Fannio Saturnino.] Ita corrigendum, ut in Atrebatensi, Campensi, & aliis. *Pigh.*

Animadvertit.] Punivit morte.

Errore lapsus.] Quod in teneris annis eam osculari fortasse solitus fuisset, & ea nunc consuetudine deceptus simplex puellæ osculum dedisset. *Oliv.*

Fabius verò, &c.] Contigit A. V. DCXXVII.

Servilianus.] Macrobius librum hujus de Feriis citat. *Coler.*

Dubiæ castitatis.] Quia rumor erat, eum amisisse pudicitiam, & muliebria passum. *Bad.* *Exegit pœnas à filio dubiæ castitatis, & punito pependit, voluntario secessu conspectum patriæ vitando.*] Ita vulgo. Interjecere denuo irreligiosas manus Valerio nostro audaculi, totamque sententiam hanc prorsus mutarunt. Cur enim quæso præterit, quasnam à filio pœnas exegerit Fabius? quod maxime exempli causa dicere oportebat. Cur item vindex ille pater sibimet exilium indixit? an quod eum pœnituerit severitatis in filium fortassis cinædo vix honestiorem? Profecto alienum à magnanimitate & constantia clarissimæ gentis Fabiæ, atque etiam Serviliano indignum, ejusque tot honori-

6. Dicerem censorium virum nimis acerbum extitisse, nisi P. Atilium Philiscum in pueritia corpore quæstum à domino facere coactum, tam severum postea patrem cernerem. Filiam enim suam, quod ea se stupri crimine coinquinaverat, interemit. Quam sanctam igitur in civitate nostra pudicitiam fuisse existimare debemus, in qua etiam institores libidinis, tam severos ejus vindices evasisse animadvertimus?

7. Sequitur excellentis nominis, ac memorabilis facti exemplum. M. Claudius Marcellus ædilis curulis C. Scantinio Capitolino trib. pl. diem ad populum dixit, quod filium suum de stupro appellasset: Eoque asseverante se cogi non posse ut adesset, quia sacrosanctam potestatem haberet, & ob id tribunitium auxilium implorante; totum collegium tribunorum negavit se intercedere, quo minus pudicitiæ quæstio perageretur. Citatus itaque Scantinius reus,

noribus splendidissimè gestis. Jam olim quidem valde frigidum & ineptum mihi visum fuit hoc exemplum; verum nunc exemplaria vetera conferenti veritas ipsa semet insinuat, cum repererim in Susiano libro hanc lectionem; *Exegit à filio punico* (sed corrige, *unico*) *pœnas dubiæ castitatis, is eas pependit, voluntario secessu conspectum patris vitando.* Eadem est in Pulmanniano, præterquam quod mendosum vocabulum, *Punico*, corrigere quis cupiens, in *punito* mutarit. Alius deinde transtulit vocabulum, ut suæ opinioni sententiam accommodaret male intellectam. *Pigh.*

Sequitur, &c.] Hic ille Marcellus est, qui, cæso Virodomaro Gallorum duce, opima spolia reportavit, qui primum Annibalem apud Nolam vinci posse docuit, qui Syracusas in Sicilia munitissimam urbem expugnavit, qui multa atque præclara pro republica gessit. Cum igitur comperisset, C. Scantinium Capitolinum trib. pleb. de stupro compellasse filium suum adolescentulum egregia forma, sed pudicitia atque modestia magis ingenuum, diem illi dixit ad populum. Nam puer cum de resistendo sceletato tribuno nihil proficere posse videret, rem ad patrem detulit. *Oliv.* Contigit A. V. DXXVII.

Scantinio.] Lex Scantinia vel Scarinia, quæ erat de pueris impudicis, lata à C. Scantinio Aricino trib. pl. ut qui præposteram vel adversi vel aversi Venerem exercuissent, vel, ut qui alienam pudicitiam sollicitassent, aut suam ipsi prostituissent, pœna x. millium nummûm coërcerentur. Juvenalis Sat. II. Sueton. Domitian. Ausonius, Quintil. De pœna tamen dubitat Brissonius. Postmodum pœna ultimi supplicii ab Imperatoribus Christianis constituta est. Ut ex tit. C. ad L. Jul. de Adulter. apparet.

Sacrosanctam potestatem.] Tribunitiam potestatem, quæ sacrosancta ideo dicebatur, quia lex erat, qui tribunum violasset, ejus caput sacrum foret. *Oliverius.*

Uno

reus, uno teste qui tentatus erat, damnatus est. Constat, juvenem productum in Rostra defixo in terram vultu perseveranter tacuisse, verecundoque silentio plurimum in ultionem suam valuisse.

8. Metellus quoque Celer stuprosæ mentis acer punitor extitit, Cn. Sergio Silo promissorum matrifamiliæ nummorum gratia diem ad populum dicendo, eumque hoc uno crimine damnando: Non enim factum tunc, sed animus in quæstionem deductus est: plusque voluisse peccare nocuit, quam non peccasse profuit.

9. Concionis hæc, illa Curiæ gravitas. T. Veturius filius

Vno teste.] Puero ipso Marcelli filio.

In ultionem suam.] In tribuni damnationem.

Metellus, &c.] Contigit A. V. DCXXCIV.

Stuprosæ mentis.] Libidinosæ voluntatis.

Concionis hæc, &c.] Cum propter longum & difficile bellum Samnitium sæpius tributum civitati esset imperatum, exhausta tandem civitas ære, à fœneratoribus sumere cogebatur; qui vero graviori ære astricti fœnus solvere non poterant, nexi fœneratoribus dabantur, quibus tanto tempore servirent, donec debitum omne persolvissent. Inter hos igitur datus est ille Veturius nobilis adolescens, consularis viri filius, quem Cajus Plotius fœnerator, cui nexus datus fuerat, cum vi stuprare voluisset, ac pertinacissime recusasset, eum verberibus mulctavit sceleratus homo, quod ejus libidini obtemperare noluisset. Hic igitur adolescens vere nobilis in forum proripuit, Plotium accusavit, quem Senatus damnatum in carcerem conjici jussit. In hac historia Valerius dissentit à Livio. Non enim Veturium, sed Publium quendam nexum datum, nec C. Plotio, sed L. Papyrio fœneratori fuisse dicit. Idque factum esse ante deditionem Caudinam. Mutatum enim dicit esse jus ob unius fœneratoris libidinem, & crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum Senatusconsulto Publius ob æs alienum paternum nexus datus esset, quæ forma ætasque misericordiam elicere poterant, ad libidinem & contumeliam animum accenderent, ut florem ætatis ejus fructum adventitium crederet datum. Primo pellicere adolescentem sermone incesto est conatus, deinde postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ suæ; postremo cum ingenuitatis magis, quam præsentis conditionis memorem videret, nudari jubet, verberaque afferri. Quibus laceratus juvenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum cum ætatis miseratione atque indignitate injuriæ accensa, suæ conditionis, liberûmque suorum respectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. Et cum consules tumultu repentino coacti Senatum vocarent, introëuntibus in curiam patribus laceratum virgis tergum procumbentis ad singulorum pedes ostendebant. Victum eo die ob impotentem injuriam unius ingens vinculum fidei, jussique consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxiam meruisset, donec pœnam lueret, in com-

lius ejus Veturii, qui in consulatu suo Samnitibus, ob turpiter ictum fœdus, deditus fuerat: cum propter domesticam ruinam, & grave æs alienum C. Plotio nexum se dare admodum adolescentulus coactus esset: servilibus ab eo, verberibus, quia stuprum pati noluerat, affectus querelam ad consules detulit. A quibus hac de re certior factus senatus, Plotium in carcerem duci jussit. in qualicunque enim statu positam Romano sanguini pudicitiam tutam esse voluit.

10. Et quid mirum, si hoc universi P. C. censuerunt? C. Pescennius triumvir Capitalis Cornelium fortissime militiæ stipendia emeritum, virtutisque nomine quater honore primipili ab imperatoribus donatum; quod cum in-

compedibus aut in nervo teneretur. Pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Itaque nexu soluti, cautumque in posterum ne necterentur. *Oliv.* Contigit A.V. CDXXVI.

Ob turpiter ictum fœdus.] Nota est historia, quomodo ad furculas Caudinas clausi & obsessi fuere Romani à Samnitibus, T. Veturio Calvino, & Spurio Posthumio Coss. & sub jugum missi, icto fœdere cum hostibus, quod populus Romanus non probavit, nec accepit. Sed auctores fœderis turpis deditionis dedendos hostibus censuit, ut populus religione solveretur. *Idem.*

Nexum.] In vincula, ut in compedibus opus faceret ipsi creditori.

Triumvir.] Triumviri primo libris tantum Sibyllinis præfuerunt, postea creati sunt in deducendis colonis, postremo in sumendis suppliciis de damnatis, & tantum dicebantur triumviri rerum capitalium. *Oliv.*

Capitalis.] Vulgo, *Capitolinus.* Quod tamen multi textus non habent. Contigit A. V. CDXXXVI.

Primipili.] Primus pilus, ipse centurionatus, & primus ordo est triariorum, ad quem gubernandum ascendebant centuriones. Videlicet ex ordine decimo hastatorum, seu decimo hastato, ad nonum hastatum; à nono ad octavum: (vel secundum Vegetii instructionem, qui principes, hastatis præponit) à primo principe, ad secundum principem, & sic deinceps per reliquos omnes ordines ad primipili centurionatum, qui primus & supremus erat in tota legione. id innuere voluit Vegetius his verbis: *Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoveretur centurio primipili, qui non solum aquilæ præerat, &c.* Prædictam promovendi rationem ipse Vegetius indicat, quamvis subobscurè, libro II, capite 21. *Nam quasi*, inquit, *in orbem quemdam per diversas cohortes, & diversas scholas milites promoventur, ita ut ex prima cohorte, ad gradum quempiam promotus, vadat ad decimam cohortem. & rursus ab ea crescentibus stipendiis, cum majore gradu, per alias recurrat ad primum. Ideo primi pili centurio postquam in orbem omnes cohortes per diversas administraverit scholas, in prima cohorte ad hanc pervenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur.* Hactenus Veget. Primus ille ordo primus pilus dictus fuit, ut jam diximus, vel, primipili centurio dicebatur. De commodis

ingenuo adolescentulo stupri commercium habuisset, publicis vinculis oneravit: A quo appellati tribuni, cum de stupro nihil negaret, sed sponsionem se facere paratum diceret, quod adolescens ille palam atque aperte corpore quæstum factitasset: intercessionem suam interponere noluerunt. Itaque Cornelius in carcere mori coactus est. Non putarunt tribuni pleb. remp. nostram cum fortibus viris pacisci oportere, ut externis periculis domesticas delicias emerent.

11. Libidinosi centurionis supplicium, M. Lætorii Mergi tribuni militaris, æque fœdus exitus sequitur: Cui Cominius trib. pleb. diem ad populum dixit, quod cornicularium suum stupri caussa appellasset. Nec sustinuit ejus rei sententiam Lætorius, sed se ipse ante judicii tempus fuga prius subtraxit, deinde etiam morte punivit. Naturæ modum expleverat: fato tamen functus, universæ plebis sententia crimine impudicitiæ damnatus est: Signa illum militaria, sacratæ aquilæ & certissima Romani imperii

modis aliis singularibus primipilatus, potes videre Cujac. & alios interpretes, C. de primipilo, lib. XII. Cæterum ut primipilus, ordo primus triariorum, ita hastatorum primus ordo, primus hastatus, secundus ordo, secundus hastatus dictus: & sic deinceps. Itidem primus princeps, secundus princeps, &c. pro ordinibus dictos fuisse, ostendit vir doctissimus patris, & avi quoque nomine nobilissimus Aldus Manutius, in suis quæsitis per epistolam. *Stewech.*

Commercium.] Consuetudinem. Proprie *commercium* dicitur commutatio mercis. Ponitur tamen pro commutatione cujuscunque rei, ut commercium literarum, commercium linguæ. Livius de Numa loquens, *quo linguæ commercio* dixit. Et pro consuetudine, ut hoc loco. *Oliv.*

Domesticas delicias.] Ut pro rebus bene gestis concederet domi turpiter vivere, ut supra dixit, quid prodest foris esse strenuum, si domi male vixeris? *Idem.*

Cornicularium.] Hic notatur *Cornicularium* significare eum, qui in cornu militares excubias facit, ut quidam volunt; sed falluntur sine dubio. Nam accensus nomen erat ordinis & promotionis in militia, ut nunc dicitur princeps vel commentariensis, aut cornicularius. Asconius ita refert: Accensi dicebantur attributi decurionibus, hoc est, ministri eorum, quasi ad censum additi, quos nunc commentarienses & cornicularios appellant. Sed quia hujus rei rationem nullam affert, sunt qui censent commentarienses dictos, quod comminiscerentur, hoc est, fingerent aliquid, quia tanquam ministri erant; cornicularios autem eo, quod una cum suis decurionibus in cornibus acierum statuebantur. *Oliv.*

Sacratæ.] Itaque ædicula Aquilæ imponebatur signorum sacratissimæ, ad testan-

perii custos severa castrorum disciplina, usque ad inferos persecuta est. Quoniam cujus magister esse debuerat, sanctitatis corruptor tentabat existere.

12. Hoc movit C. Marium Imperatorem, tum cum C. Luscium sororis suæ filium tribunum militum à C. Plotio manipulario milite jure cæsum pronuntiavit, quia eum de stupro compellare ausus fuerat.

13. Sed ut eos quoque, qui in vindicanda pudicitia dolore suo pro publica lege usi sunt, strictim percurram: Sempronius Musca C. Gallium deprehensum in adulterio flagellis cecidit: C. Memmius L. Octavium similiter deprehensum nervis contudit, Carbo Accienus à Vibieno, item Pontius à P. Cernio deprehensi castrati sunt: Cn. etiam Furium Brochum quidam deprehendit & familiæ stu-

testandam ejus divinitatem quandam, & ad religionem sanciendam. Quod Dio testatur.

Hoc movit C. Marium.] Cicero quoque in Orat. pro Milone, hujus exempli mentionem facit. *Oliver.* Contigit A.V. CDXLIX.

C. Luscium.] Ita legendum, non ut præter alios, Danielis: *C. Clusium.* C. Luscii hujus meminit Cicero quoque in Miloniana. Meminit & C. Luscii cujusdam Asconius, aitque centurionem Sullanum fuisse. *Coler.*

Manipulario.] Qui sub eodem manipulo cum aliis militabat.

Deprehensum in adulterio.] Cum uxore Semptonii.

Nervis contudit.] Liber Dan. *Pernis.* Placet magis vulgaria lectio. In adulterio deprehensos flagellis fere sive loris cædi solitos legimus. Proinde hoc loco nervos pro loris accipio. Ita Sallustium loris bene cæsum Agellius scribit. *Colerus.*

Cn. etiam Furius Brochum quem deprehenderat.] Ita Vulgo. In Campensi è contra: *Cn. etiam Furium Brochus.* In aliis: *Cn. etiam Furium Brochum qui deprehenderat.* Tu vide lector quid sequi velis. Illam vero lectionem plura confirmant exemplaria. Brochus Anniorum cognomen est, & apud Furios reperiri, denarii antiqui testantur. Itaque legere malim: *Cn. etiam Furium Brochum quidam deprehendit, & familiæ stuprandum objecit.* Pigh.

Brocchum.] Brocchorum familiæ nomen Furiorum fuisse, indicat Fulvius Ursinus. Ita etiam scribendum esse docet ejusdem numisma vetus: L. FVRIVS CN. F. BROCCHVS. Emendo versum Lucilii apud Nonium:

Brocchus Bouillanus dente adverso eminulo uno,

Hoc est Rhinoceros.

Salse vocat Brocchum Bouillanum ob eminentem unum dentem Rhinocerota. Ita ἀλληγορικῶς Martialis:

Et pueri nasum Rhinocerotis habent.

Colerus.

Stuprandum familiæ.] Unde Horatius in primo Sermonum:

Hic se præcipitem tecto dedit, ille flagellis

Ad mortem cæsus, fugiens hic decidit acrem

Præ-

ſtuprandum objecit: Quibus iræ ſuæ indulſiſſe, fraudi non fuit.

EXTERNA.

1. Atque ut domeſticis externa ſubnectam, Græca fœmina nomine Hippo, cum hoſtium claſſe eſſet excepta, in mare ſe, ut morte pudicitiam tueretur, abjecit: Cujus corpus Erechteo littori appulſum, proxima undis humo ſepulturæ mandatum, ad hoc tempus tumulus contegit: Sanctitatis verò gloriam æternæ traditam memoriæ, Græcia laudibus ſuis celebrando, quotidie florentiorem effecit.

2. Vehementius hoc, illud conſideratius exemplum pudicitiæ. Exercitu & copiis Gallogræcorum à Cn. Manlio conſule in Olympo monte ex parte deletis, ex parte captis, Oriagontis reguli uxor miræ pulchritudinis, à centurione, cui cuſtodienda tradita erat, ſtuprum pati coacta. Poſtquam ventum eſt in eum locum, in quem conſulis juſſu

Prædonum in turbam, dedit hic pro corpore nummos,
Hunc perminxerunt calones, quinetiam illud
Accidit, ut quidam teſtes caudamque ſalacem
Demeteret ferro. ——— Badius.

Familiæ ſtuprandum.] Poſſit hæc pœna parum juſta & legitima videri. Sed ita eſt ut Papinianus alt: *Qui occidere poteſt adulterum: multo magis contumelia poterit jure adficere.* Ita caſtrationis pœna quoque talio fuit. *Coler.*

Fraudi.] Damno aut detrimento.

Erechteo.] Ad littus Erechteum. Olliverius legit, *Erytheo*, i.e. maris rubri, quo an appelli potuit, viderit ipſe. *Bad.*

Proxima undis humus ſepulturæ mandatum ad hoc tempus tumulo contegit.] Ita Vulgo. Mſſ. libri ſic: *Proxima undis humo, &c. tumulus contegit.* Recte. Tumuli namque fiunt memoriæ cauſa, cujus & gloriam Græcia laudibus ſuis celebravit. *Pigh.*

Vehementius.] Hoc dictum exemplum, quia ſequentis exempli mulier mori noluit.

Conſideratius.] Quia expectavit occaſionem vindictæ.

Oriagontis.] Frontinus: *Oriagontis*, inquit, *regis uxor à Centurione ſtuprum paſſa, memorabili facto cuſtodiam evaſit, revulſumque militis caput ad maritum ſuum detulit.* Autor de Viris Illuſtr. *Inter captivas*, inquit, *uxor regis Oriagontis centurioni cuidam in cuſtodia data eſt, à quo vi ſtuprata, de injuria tacuit, & poſt, impetrata redemptione, marito adulterum interficiendum tradidit.* Oliv.

In quem conſulis juſſu centurio.] Verba *conſulis juſſu*, falſum aliquod gloſſema eſt, manuſcriptis enim meis libris, demptis Wincheliano & Colonienſi, excluditur omnibus, atque etiam hiſtoriæ Livianæ aliorumque ſcriptis adverſatur. *Pigh.*

Conſulis juſſu centurio.] *Injuſſu* fortaſſe melius ex Livio. *Corrad.*

justu centurio, misso nuntio, necessarios mulieris pretium quo eam redimerent, afferre jusserat: Aurum expendente centurione, & in ejus pondus animo oculisque intento, Gallogræcis lingua gentis suæ imperavit, ut eum occiderent. Interfecti deinde caput abscisum manibus retinens ad conjugem venit; abjectoque ante pedes ejus, & injuriæ & ultionis suæ ordinem exposuit. Hujus fœminæ quid aliud quisquam, quam corpus in potestatem hostium venisse dicat? Nam neque animus vinci, nec pudicitia capi potuit.

3. Teutonorum verò conjuges Marium victorem orarunt,

Necessarios.] Proximos sanguine mulieris.

Teutonorum.] Cimbri Teutoni & Galli Senones, ab extremis Galliæ profugi, cum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quærebant. Exclusi & Gallia & Hispania, cum in Italiam remigrarent, terram ad habitandum à Senatu populoque Romano petierunt. Qua negata, quod nequiverunt precibus, armis petere constituunt; sed eorum primum impetum Syllanus sustinere non potuit, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio, omnes fugati exutique castris sunt, actumque fuisset de imperio Romano, nisi Marius illo sæculo contigisset, qui non ausus congredi, statim militem tenuit in castris, donec invicta rabies & impetus, quem pro virtute barbari habent, consenesceret, quo facto illos facile superavit. Nam cum tripertito agmine illi per Alpes ferrentur, Marius mira celeritate occupatis compendiis prævenit hostem, priores que Theutonas aggressus est, cum quibus tanto ardore pugnatum est, ut ea cædes hostium magis fuerit, quam pugna, & victor Romanus ex cruento flumine non plus aquæ biberit quam sanguinis. Sublatis funditus Theutonicis, in Cimbros convertitur, sed non minor cum uxoribus illorum pugna, quam cum ipsis fuit, cum objectis undique plaustris atque carpentis alte desuper quasi de turribus lanceis contisque pugnarent. Proinde plus speciosa mors earum fuit, quam pugna. Nam cum missa ad Marium legatione libertatem ac sacerdotium non impetrassent, nam se ut Vestales virgines pudicitiam perpetuo servaturas profitebantur, suffocatis elisisque passim infantibus suis, aut mutuis concidere vulneribus, aut vinculo è crinibus suis facto, ab arboribus jugisque plaustrorum pependerunt. Virilem dixerim, non muliebrem hunc animum fuisse, qualem si earum viri de se præstitissent, nunquam Marius de illis triumphare potuisset. *Teutonorum.*] Florus dicit Cimbrorum fuisse uxores, & non Teutonorum. Plutarchus quoque in vita Marii itidem dicit Cimbrorum fuisse uxores, & non Teutonorum. Sed aliter tradit historia. Nam mulieres, inquit, quæ ad currus magno amictu astabant, fugientes neci tradebant, quædam viros, quædam fratres, quædam parentes & filios, infantes manibus suffocantes, sub curribus dejiciebant, se ipsas autem gladio jugulabant. Fama est, unam è summitate propugnaculi suspensam ligatis laqueo pedibus utrinque pependisse. *Oliverius.*

Victo-

runt, ut ab eo virginibus Vestalibus dono mitterentur, affirmantes æque se, atque illas virilis concubitus expertes futuras. Eaque re non impetrata, laqueis sibi nocte proxima spiritum eripuerunt. Dii melius, quod hunc animum viris earum in acie non dederunt. Nam si mulierum suarum virtutem imitari voluissent, incerta Teutonicæ victoriæ trophæa reddidissent.

CAP. II.

QUÆ LIBERE DICTA AUT FACTA.

A ROMANIS.

1. *Legato Privernatium.*
2. *L. Marcio Philippo Cos.*
3. *Scipione Æmiliano.*
4. *Cn. Calpurnio Pisone.*
5. *M. Catone Uticensi.*
6. *Cn. Lentulo Marcellino Cos.*
7. *M. Favonio.*
8. *Helvio Mancia Formiano.*
9. *Diphilo Tragœdo.*
10. *M. Castricio Placentino.*
11. *Ser. Sulpicio Galba.*
12. *A. Casellio Jurisconf.*

AB EXTERNIS.

1. *Machæra Macedonica muliere.*
2. *Syracusana quadam.*
3. *Theodoro Cyrenæo.*

LIbertatem autem vehementis spiritus dictis pariter ac factis testatam, ut non invitaverim; ita ultro venientem non excluserim. Quæ inter virtutem vitiumque posita, si salubri modo se temperaverit, laudem: si quo non debuit, profuderit, reprehensionem meretur. Atque vulgi sic auribus gratior, quàm sapientissimi cujusque animo probabilior est. Utpote frequentius aliena venia, quàm sua providentia tuta. Sed quia humanæ vitæ partes persequi propositum est; nostra fide, propria æstimatione referatur.

1. Priverno capto, interfectisque qui id oppidum ad re-

Victoriæ trophæa.] Liber Danielis: *Tropæa.* Varro Bimarco: *Ideo fuga hostium vocatur Græce τροπή.* Hinc spolia capta, fixa in stipitibus, appellantur Tropæa. Glossæ: *Tropeum*, τρόπαιον, τρόπαιον. Coler.

PRopria æstimatione.] Ut, sicut est, ita æstimemus.

Priverno capto.] C. Plautius subegerat totum Latium, & præcipue Privernates,

rebellandum incitaverant, senatus indignatione accensus consilium agitabat, quidnam sibi de reliquis quoque Privernatibus faciendum esset. Ancipiti igitur casu salus eorum fluctuabat, eodem tempore & victoribus & iratis subjecta. Cæterum cum auxilium unicum in precibus restare animadverterent, ingeniti Italici sanguinis oblivisci non potuerunt. Princeps enim eorum in Curia interrogatus, quam pœnam mererentur, respondit: Quam merentur,

nates, qui rebellaverant, sumptoque de auctoribus supplicio, de reliquis consultabatur in Senatu, & cum ipsa res per se anceps esset, prout cujusque ingenium esset atrocius mitiusve suadentibus, tum incertiora omnia fecit unus ex Privernatibus legatis, magis conditionis, in qua natus esset, quam præsentis necessitatis memor, qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ auctore, quam pœnam meritos Privernates censeret, eam, inquit, quam merentur, qui se libertate dignos esse censent; cujus cum feroci responso infestiores factos videret, consul eos, qui Privernatium causam impugnabant, ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret, Quid si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam, inquit, dederitis, fidelem, & perpetuam; si malam, haud diuturnam. Tum vero minari, nec id ambigue Privernatum quidam dicebant, & illis vocibus ad rebellandum incitari populos pacatos. Pars melior Senatus ad meliora responsa trahere, & dicere viri, & liberi vocem auditam, an credi posse nullum populum aut hominem denique in ea conditione, cujus eum pœniteat diutius, quam necesse sit mansurum? Ibi pacem esse fidam, ubi voluntarii pacati sunt: neque eo loco, ubi servitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam maxime consul ipse inclinavit animos, identidem ad principes sententiam consularis, uti exaudiri posset, pluribus dicendo, eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaque & in Senatu causam obtinuêre, & ex auctoritate patrum latum est ad populum, ut Privernatibus civitas daretur. *Oliv.* Contigit A. V. CDXXIV.

Ancipiti casu.] Dubia fortuna, quia alii perdendos, alii servandos judicabant, & quia Romani victores illis erant infensi. *Idem.*

Italici sanguinis.] Inter cives Romanos, Latinos, & Italicos erat differentia. Quippe Latinos Latii incolas, populi Romani fœderatos, jure Latii donatos ex antiquitate liquet: sic Italicos reliquæ ad Rubiconem Italiæ habitatores, populi Rom. Fœderatos, jure Italico præditos commode definiri posse censemus. Italiæ enim dominium eos secrevit à Gallis & provincialibus: fœderis communio ab iis, vel civibus Romanis, vel peregrinis & exteris, qui quacunque de causa in Italiæ oppidis versarentur; jus Italicum ab iis Italis, qui tum Italiam tenerent, non jure tamen Italico fruebantur. Italicorum porro numerum expleverunt ad mare Tyrrhenum trans Tiberim Etrusci, post Latinos ultra Cirim Campani, Lucani, in Siculo Brutii, in Ionio Messapii, & Sallentini, ad Adriaticum Apuli, Frentani, Picentes, & Senones: Mediterranei; Umbri, Sabini, Marsi, Vestini, Marrucini, Peligni, & Samnites. *Sigonius.*

Qui

tur, qui se dignos libertate judicant. Verbis arma sumpserat: exasperatosque Patrum conscript. animos inflammaverat. Sed Plautius consul favens Privernatium caussæ, regressum animoso ejus dicto obtulit; quæsivitque, qualem cum eis Romani pacem habituri essent impunitate donata. At is constantissimo vultu, Si bonam dederitis, inquit, perpetuam: si malam, non diuturnam. Qua voce perfectum est, ut victis non solum venia, sed etiam jus & beneficium nostræ civitatis daretur.

2. Sic in senatu Privernas loqui ausus est. L. verò Philippus consul adversus eundem ordinem libertatem exercere

Qui cum se dignos libertate judicarent, arma sumpserant; exasperatos patrum conscript. animos verbis inflammaverat.] Ita vulgo. Alia est lectio sex veterum codicum, quæ magis placet: *Quam merentur, qui se dignos libertate judicant. Verbis arma sumpserant, exasperatosque patrum conscriptorum animos exasperaverat. Sed Plautius consul, &c.* Nec plura legati verba refert Livius, ex quo desumptam historiam cognoscimus. Interrogatus, inquit, à quodam tristioris sententiæ auctore, quam pœnam meritos Privernates censeret; Eam, inquit, quam merentur, qui se libertate dignos censent. *Pigh.*

Lucius vero Philippus.] Drusiana seditio gravis & perniciosa prope ad interitum imperii processit, Drusus enim non tribunatus modo viribus, sed ipsius etiam Senatus auctoritate, totiusque Italiæ consensu Gracchanas leges asserere conatus, dum aliud captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut ne prima quidem illius flamma posset sustineri. Servilius Cepio equestrem ordinem, Livius Drusus Senatorium tuendum susceperant; nam tum equites tantum opibus valebant, ut interceptis vectigalibus depecularentur suo more rempublicam. Senatus exilio Metelli, damnatione Rutilii debilitatus, omne decus majestatis amiserat. Nam judicia à Senatu ad equites translata fuerant. Signa igitur & aquilæ & vexilla in foro, tanquam in castris posita, & in una urbe quasi in binis castris dissidebatur. Prior Cepio in Senatum impetu facto, reos ambitus Scaurum & Philippum principes nobilitatis elegit. His ut motibus resisteret Drusus, plebem ad se Gracchanis legibus, itidem socios ad plebem spe civitatis erexit. Extat vox ipsius, nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut cœnum dividere vellet, aut cœlum. Cum igitur Philippus graviter invectus esset in Senatum, quod Druso perniciosas leges promulganti non resisteret, eo usque progressus, ut diceret sibi opus alio Senatu, qui reipublic. melius consuleret. Quod dictum quum L. Crassus summæ dignitatis & eloquentiæ princeps graviter ferret, quasi insolens atque superbum oratione invectus est in Philippum, quod tantum senatum vituperaret, tum Philippus lictorem misit in eum, quem Crassus à se fortiter rejiciens, dixit, Mihi consul non est Philippus, quum illi non sum Senator. Nam dixerat Philippus, mihi opus est alio Senatu, & cum ingens exorta esset altercatio interCrassum & Philippum, jussit Philippus è domo Crassi pignora efferri. Crassus ait se pignoribus non deterreri, quo minus diceret quod è republica

cere non dubitavit. Nam segnitiem pro Rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit, tantumque à pœnitentia dicti absfuit, ut etiam L. Crasso summæ dignitatis & eloquentiæ viro, id in Curia graviter ferenti, manum injici juberet. Ille rejecto lictore, Non es, inquit, mihi Philippe consul, quia nec ego quidem tibi senator sum.

3. Quid? populum ab incursu suo tutum libertas reliquit? imo & similiter aggressa, & æquè experta est patientem. C. Carbo trib. pleb. nuper sepultæ Gracchanæ seditionis turbulentissimus vindex, idemque orientium civilium malorum fax ardentissima, P. Africanum à Numantiæ ruinis summo cum gloriæ fulgore venientem, ab ipsa penè porta in Rostra perductum, quid de Ti. Gracchi morte, cujus sororem in matrimonio habebat, sentiret, interrogavit: ut auctoritate clarissimi viri, inchoato jam incendio multum incrementi adjiceret: Quia non dubitabat, quin propter tam arctam affinitatem, aliquid pro interfecti necessarii memoria miserabiliter esset locuturus. At is jure eum cæsum videri respondit. Cui dicto cum concio tribunitio furore instincta violenter succlamasset, Taceant, inquit, quibus Italia noverca est. Orto deinde mur-

publica foret, nec prius taciturum, quam spiritus deficeret. Nam, ut inquit Cicero in Oratore: *Crassus eo die orationem prope divinam habuit in Senatu contra Philippum, tantaque mentis agitatione concussus est, ut cum se domum recepisset, febribus & dolore laterum laborare cœperit & die septimo perierit.* Oliv. Contigit A. V. DCXII.

Pro rostris.] Ante rostra, hoc est, in publica concione.

Quid Philippum de incursu suo tutum, &c.] Ita vulgo. Lege, ut in V.C. *Quid? Populum, &c.* Æmilianus enim liberrime castigavit populum, non Philippum. *Pigh.* Contigit A. V. DCXXII.

C. Carbo.] Hic amicissimus fuerat C. Gracchi, qui, cum legem agrariam ferre vellet, à L. Opimio occisus est. *Oliv.* *C. Carbo.*] C. Filius. de quo Cicero libro III. de Oratore, Prætorius fuit. *Coler.*

P. Africanum.] Qui propter hanc de Graccho sententiam proxima nocte fuit interemptus in cubiculo suo, ut diximus in cap. de Moderatione. *Oliv.*

Sororem.] Semproniam.

Incrementi multum.] Multum enim auxisset populi furorem sua auctoritate Scipio, si Gracchum impie cæsum dixisset. *Idem.*

Iure cæsum.] Florus tamen lib. III. cap. 14. *Atque ita duce Scipione Nasica, concitato in arma populo, quasi jure oppressus est.* Coler.

Italia noverca.] Aut quod non veri cives

murmure, Non efficietis, ait, ut ſolutos verear, quos alligatos adduxi. Univerſus populus iterum ab uno contumelioſe correptus erat. Quantus eſt honos virtutis? tacuit actutum: Recens victoria ipſius Numantina, & patris Macedonica, devictæque Carthaginis ſpolia avita, ac duorum regum Syphacis & Perſæ ante triumphales currus catenatæ cervices, tunc totius fori frementis ora clauſerunt: Nec timori datum eſt ſilentium, ſed quia beneficio Æmiliæ & Corneliæ gentis, multi metus Urbis atque Italiæ finiti erant, plebs Romana libertatis Scipionis libera non fuit.

4. Quapropter minus mirari debemus, quod ampliſſima Cn. Pompeii auctoritas toties cum libertate luctata eſt: nec ſine magna laude, quoniam omnis generis hominum licentiæ ludibrio eſſet, quieta fronte tulit. Cn. Piſo, cum Manilium Criſpum reum ageret, eumque evidenter nocentem gratia Pompeii videret eripi; juvenili impetu ac ſtudio accuſationis provectus, multa & gravia crimina præpotenti defenſori objecit. Interrogatus deinde ab eo, cur ſe quoque non accuſaret: Da, inquit, prædes reip. te, ſi po-

cives Italiæ forent, quippe captivi paulo ante in triumphum adducti, aut certe qui non aliter Italiam diligerent, ac ſi ſibi noverca foret, hoc eſt, qui nihilo plus amant Italiam, quam privigni novercam. *Oliv.*

Quos alligatos.] Plinius dicit, *quos ſub corona vendidi. Quos alligatos.*] Nam multos ex plebe Romana, qui in Carthaginienſium & Numantinorum captivitatem venerant, liberaverat, & libertate donaverat. *Oliv.*

Patris.] Pauli Æmilii, qui eum in familiam Scipionum per adoptionem tranſtulit. *Idem.*

Devictæque Carthaginis ſpolia habita.] Ita vulgo. Rectius in Cauch. Batavico, *Avita ſpolia*; loquitur enim de victoriis Africani Majoris, qui avus Æmiliani fuit. Quædam vetera exemplaria adjectivum illud omittunt. *Pigh.*

* *Syphacis.*] Quem avus ejus adoptivus Africanus ſuperior ceperat. *Idem.*

Libertatis.] Quantum ad libertatem, ſeu reſpectu libertatis Scipionis.

Quapropter, &c.] Contigit anno urbis DCXVI.

Manilium Criſpum.] M. Varro in commentariis ſuis à T. Annio Milone in adulterio deprehenſum fuiſſe ſcribit, nec prius dimiſſum, quam grandi pecunia mulctatum loriſque cæſum. Quod Ciceronis quoque teſtimonio confirmatur, qui dicit bis ad judicum ſubſellia tractum extrema fortuna ſtetiſſe, & ita deceſſiſſe, ut non ipſe innocens, ſed judices pejeraſſe exiſtimarentur. *Oliv.*

Da (inquit) vades reip.] Ita vulgo. In Campenſi aliiſque, *prædes*. Recte. Prædes

si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum; etiam de tuo prius, quam de Manilii capite in consilium judices mittam. Ita eodem judicio duos sustinuit reos: accusatione Manilium, libertate Pompeium: & eorum alterum lege peregit, alterum professione, qua solum poterat.

5. Quid ergo libertas sine Catone? non magis quam Cato sine libertate. Nam cum in senatorem nocentem & infamem reum judex sedisset, tabellæque Cn. Pompeii, laudationem ejus continentes, prolatæ essent, proculdubio efficaces futuræ, protinus submovit eas è quæstione, legem recitando, qua cautum erat, ne senatoribus tali auxilio uti liceret. Huic facto persona admirationem ademit. Nam quæ in alio audacia videretur, in Catone fiducia cognoscitur.

6. Cn. Lentulus Marcellinus consul, cum in concione de Magni Pompeii nimia potentia quereretur, assensusque ei clara voce universus populus esset: Acclamate, inquit, Qui-

Prædes enim populo vel reip. se obligant, interrogati à magistratu in publicum ut præstent. Auctores Varro & Festus. *Pigh.*

Si postulatus.] Si accusatus fueris: nam postulari est criminis in judicio quempiam accusari. *Oliv.*

Peregit.] Secundum legem accusando.

Professione.] Quia professus est se accusaturum.

Quid ergo, &c.] Cato in Senatorem reum judex Pompeii tabellas summovit, quæ illius laudes continebant. M. Scaurum sine dubio fuisse intelligimus, sicut plenissime dicemus lib. IX. cap. I. Nam in eo judicio in quo repetundarum accusabatur, laudaverunt Scaurum consulares novem, quos nominare non pigeret, si res illud desideraret, laudaverunt omnes per tabellam, inter eos Cn. Pompejus quoque, nam quia proconsul erat extra urbem morabatur. Hinc illud in epistolis Ciceronis intelligi potest: *Recordare quibus in ultimis terris laudationem miseris.* Oliv.

Senatorem nocentem.] Intelligimus Scaurum, qui à tribuno plebis accusabatur, quod pecuniam accepisset à Jugurtha, cum princeps legationis esset, vel quod Sardos expilasset, & tunc Cato princeps judicii erat. *Oliv.*

Pompeii.] Qui proconsul erat, & ideo venire non poterat in urbem.

Tali auxilio.] Per tabellas ab absentibus missas.

Cn. etiam Lentulus.] Cum inter Pompejum Cæsarem & Crassum facta conspiratio esset, ut rempubl. pro sua libidine versarent, Cn. Lentulus, qui tum consul erat, periculum libertatis metuens, in concione contra Pompejum acriter invectus est, & populus universus Lentuli conquestionem mirifice laudavit, atque illi assensus est. Tum ille, Acclamate, inquit, dum licet, quia paulo post impune non licebit. *Idem.* Contigit A. V. DCCII.

Dum

Quirites, acclamate, dum licet: jam enim vobis impune facere non licebit. Pulsata est tunc eximii civis potentia, hinc invidiosa querela, hinc lamentatione miserabili.

7. Cui candida fascia crus alligatum habenti, Favonius, Non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema: Exigui panni cavillatione regias ejus vires exprobrans. At is neutra in parte mutato vultu, utrumque cavit, ne aut hilari fronte libenter agnoscere potentiam, aut tristi iram profiteri videretur: Eaque patientia inferioris etiam generis & fortunæ hominibus aditum adversus se dedit: E quorum turba duos retulisse abunde erit.

8. Helvius Mancia Formianus, Libertini filius, ultimæ senectutis, L. Libonem apud censores accusabat: in quo certamine cum Pompejus Magnus humilitatem ei, ætatemque exprobrans, ab inferis illum ad accusandum remissum dixisset: Non mentiris, inquit, Pompei: venio enim ab inferis L. Libonem accusaturus: sed dum illic moror, vidi cruentum Cn. Domitium Ahenobarbum deflen-

Dum licet.] Antequam regnum occupaverit, quia postea non audebitis hiscere quicquam. *Idem.*

Favonius.] Hic ille est, de quo Sallustius altera epistola ad C. Julium Cæsarem de Republ. Ord. Is molis potius, quam Moloni operam dedisse visus Ciceroni ad Atticum. *Coler.* Contigit A. V. DCXCVII.

Sit diadema.] Adeo Romanis erat invisum istud imperii aut regni potius signaculum. Florus lib. III. de Tiberio Graccho: *Manu caput tangens, præbuit speciem regnum sibi & diadema poscentis.* Quare & ab Antonio accipere Cæsar recusavit, ut scribit Sueton. Idem de Tito: *In consecrando apud Memphim bove diadema gestavit: de more id quidem priscæ religionis: sed non deerant, qui secius interpretarentur.* Cetera dicam ad lib. VII. *Idem.*

Helvius Mancia.] Continuo affert libere in Pompejum dicta, quæ ideo tot accumulasse videtur, ut Tiberio Cæsari eam rem gratificaretur; dum enim libere in Pompejum dicta recitat, tacite ejus vitia commemorat, quæ Tiberius nimirum, qui Cæsari esset successor, non invitus audiebat, præsertim cum quæ objiciebantur, vera esse satis innuat. Sed hoc alii judicent. *Bad.* Contigit A. V. DCXCIIX.

Libonem.] Eum amicum fuisse Pompeii Cicero ostendit prima ad Lentulum epistola. *Libonis*, ait, *& Hypsei concursatio, omniumque Pompeii familiarium studium rem in eam opinionem adduxerunt, ut Pompejus cupere videatur.* Fuit ergo Pompeii ope & auctoritate liberatus. *Oliv.*

Cn. Domitium.] Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum, Hiarbamque regem Numidiæ bellum contra Syllam molientes oppressit, & paulo post occidit. *Oliver.* Contigit A. V. DCLXXII.

Bru-

flentem, quod summo genere natus, integerrimæ vitæ, amantissimus patriæ, in ipso juventutis flore, tuo jussu esset occisus. Vidi pari claritate conspicuum Brutum ferro laceratum, querentem, id sibi prius perfidia, deinde etiam crudelitate tua accidisse. Vidi Cn. Carbonem acerrimum pueritiæ tuæ, bonorumque patris tui defensorem, in tertio consulatu suo catenis, quas tu ei injici jusseras, vinctum, obtestantem te, adversus omne fas, ac nefas, cum in summo esset imperio, à te equite Romano trucidatum. Vidi eodem habitu & quiritatu prætorium virum Perpernam sævitiam tuam execrantem, omnesque eos una voce indignantes, quod indemnati sub te adolescentulo carnifice occidissent. Obducta jam vietis cicatricibus bellorum civi-

Brutum ferro laceratum.] Brutus qui Galliam Cisalpinam obtinebat, cum à Cn. Pompeio obsideretur in oppido Mutinæ, salutem suam & militum ipsi Pompeio commiserat, & in ejus fidem se dediderat, qui deinde dimissus cum ad castellum quoddam juxta Padum se contulisset, jussu Pompeii à Geminio interficitur. Hic Brutus ejus Bruti pater fuit, qui Cæsarem interfecit in Senatu. *Idem.* Contigit A. V. DCLXXVI.

Cn. Carbonem.] Plutarchus in vita Pompeii sic tradit: *Simul ac Pompeius Strabo mortuus est, continuo Pompejus pro patre repetundarum ex præda Asculana reus fit, & cum deprehendisset ex libertis unum plurima sibi excepisse, Alexandrum nomine, judicibus tradidit. Hic dicebat retia venatoria & libellos quosdam habere ex Asculi spoliis, & hæc quidem à patre acceperat Asculo capto, sed amiserat direpta domo à militibus Cinnanis, quo tempore urbem irruperant. Patronos habuit causæ tum alios, tum etiam Carbonem, ut hic apparet. Sed constantia ipsius plurimum juvit, qua prætor Antistius, qui huic judicio præerat, motus in primis, Antistiam filiam ei desponsavit.* Hoc exemplum etiam in cap. de Ingratitudine diximus. *Idem.* Contigit A. V. DCLXXI.

Equite Romano.] Et ita illum revereri merito debuisses.

Quiritatu tuo.] Hoc dicit, quia Græcus fuerat.

Perpernam.] De hoc Perperna multis in locis supra dictum est, qui Sertorio conjunctus, & illius magna invidia commotus, conjuratione facta, illum de medio sustulit, nam Antonius unus ex conjuratis Sertorium in convivio gladio transfixit, deinde Perperna facilius à Pompeio superatus, & necatus est. *Idem.* Contigit A. V. DCXXXI.

Obducta jam vetustis cicatricibus.] Ita vulgo. In Atreb. perperam, *vetus cicatricibus.* Verum in Cauch. quam rectissime, *vietis cicatricibus*, eleganti epitheto. Est enim *vietus*, ut Festus interpretatur, languidus, sine vi, putris ac naturalibus privatus viribus. Terent. Eunucho:

Hic est vietus, vetus, veternosus senex.

Item Plautus in Mercat.

Acheronticus senex, vietus, decrepitus.

Vietas igitur *cicatrices* aptissime vocat veteres quidem, sed putres ac male curatas. *Pigh.*

Muni-

civilium vastissima vulnera, municipali homini, servitutem paternam redolenti, effrenata temeritate, intolerabilique spiritu impunè revocare licuit. Itaque eo tempore & fortissimum erat Cn. Pompejo maledicere, & tutissimum. Sed non patitur nos hoc longiore querela prosequi personæ insequentis aliquanto sors humilior.

9. Diphilus Tragœdus, cum Apollinaribus ludis inter actum ad eum versum venisset, in quo hæc sententia continetur, Miseria nostra Magnus est: directis in Pompeium manibus, pronuntiavit: Revocatusque aliquoties à po-

Municipali.] Quia de Formiano municipio.

Diphilus Tragœdus.] De hoc Cicero ad Atticum lib. II. epist. 19. *Diphilus*, inquit, *Tragœdus in nostrum Pompeium petulanter invectus est. Nostra miseria tu es magnus, millies coactus est dicere. Eandem virtutem istam veniet tempus cum graviter gemas totius theatri clamore dixit.* Item cætera. Nam & ejusmodi sunt hi versus, uti ab inimicis Pompeii in tempus scripti esse videantur. *Olsv.* Contigit A. V. DCXCIV.

Apollinaribus.] Ab Apolline dicti sunt ludi Apollinares, instituti occasione inventi carminis Martii vatis, quod Apollini ludos vovendos censebat, quibus Prætor is præesset, qui populo plebique jus daret summum, eumque Divum perduelles omnes extincturum: At Decemviros Græco ritu sacra hostiis facturos. Ad id carmen expiandum, id est, procurandum, diem unum sumpserunt. Altero die factum SCtum, ut Decemviri libros de ludis Apollinis inspicerent. Inspectis illis censuerunt patres ludos Apollini vovendos ac faciendos. Cum hi primo celebrarentur, excitatam legitur plebem repentino hostis adventu, eidem occurrisse, & mox in fugam datum terga vertisse. Hos ludos populus spectare solebat laureatus, stipe data pro cujusque facultatibus. Quoniam vero eidem recitatione fabularum commendabantur, T. Sulpitio Potito & C. Licinio Stolone Coss. cum vis pestilentiæ intoleranda urbem vexaret, inter alia cœlestis iræ placamina, instituti sunt accitis ex Hetruria ludionibus: Estque notandum, eos ludos coronatum spectasse populum, cives epulatos fuisse in propatulo, apertis januis, matronas supplicasse. Brutus, cum esset Prætor, absens hos ludos fieri curavit, maxima administrationis parte ad Atticum pertinente. Quapropter per epistolam rogavit M. Tullium, ut eos spectare vellet. Reperitur etiam apud bonos auctores Accium Poëtam condidisse fabulam nomine Brutum, ex cujus titulo suspicari licet, celebratam eam his ludis scenicis fuisse, quos Brutus absens fecit. Sunt qui pestis gratia celebratos affirmant, alii vero Victoriæ caussa, in quorum sententiam eundum esse facile judicabit, qui, quæ antea de Martio vate ex Macrob. attulimus, diligentius examinarit. Cumque antea incerto die fierent, tulit legem P. Licinius Varus, ut dies ante tertium Nonas Quintiles his ludis foret status, qui deinde perpetuo sacer haberi est cœptus, qua de re videndus Livius libro XXVII. *Fungerus.*

Directis in Pompeium manibus.] Atqui tunc Pompeius Capuæ videtur fuisse, ut apparet ex epist. Ciceronis 19. ad Att. lib. II.

à populo, sine ulla cunctatione, nimiæ illum & intolerabilis potentiæ reum gestu perseveranti egit. Eadem petulantia usus est in ea quoque parte, Virtutem istam veniet tempus cum graviter gemas.

10. M. etiam Castricii libertate inflammatus animus, qui cum Placentiæ magistratum gereret, Cn. Carbone consule jubente decretum fieri, quo sibi obsides à Placentinis darentur, nec summo ejus imperio obtemperavit, nec maximis viribus cessit: Atque etiam dicenti multos se gladios habere, respondit, Et ego annos. Obstupuerunt tot legiones tam robustas senectutis reliquias intuentes. Carbonis quoque ira, quia materiam sæviendi perquam exiguam habebat, parvulum vitæ tempus ablatura, in se ipsa collapsa est.

11. Jam Ser. Galbæ temeritatis plena postulatio, qui Divum Julium consummatis victoriis, in foro jus dicentem, in hunc modum interpellare sustinuit: C. Juli Cæsar, pro Cn. Pompeio Magno quondam genero tuo in tertio ejus consulatu pecuniam spopondi, quo nomine nunc appellor: Quid agam? dependam? Palam atque aperte ei bonorum Pompeii venditionem exprobrando, ut à Tribunali summoveretur, meruerat: sed illud ipsa mansuetudine mitius pectus, æs alienum Pompeii ex suo fisco solvi jussit.

12. A. Cæsellius vir juris civilis scientia clarus, quam periculosè contumax! Nullius enim aut gratia, aut auctoritate

M. etiam, &c.] Contigit anno urbis DCXXI.

A Placentinis.] Nam partes Marii secuti fuerant.

Et ego annos.] Itidem Solon respondisse fertur Pisistrato tyranno, cum ex eo quæreret Pisistratus, qua tandem spe fretus, sibi tam audacter resisteret, senectute respondit, teste Cicerone lib. de Senectute. *Et ego annos.*] Ac si diceret, parvi facio vitam meam in tam decrepita ætate. *Oliv.*

Jam, &c.] Contigit A. V. DCCVII.

Ex fisco suo.] Ærario suo.

A. Cæsellius, &c.] Hic Jurisconsultus fuit, qui beneficia quædam acceperat à triumviris, à quibus nec gratia, nec authoritate induci potuit, ut de illis beneficiis formulam aliquam componeret. Sunt qui putant, quod volebant triumviri, ut divenditis proscriptorum bonis, eorum aliquam formulam ederet Cæsellius, quod ut faceret, nunquam impelli potuit, quo videlicet existi-

ritate compelli potuit, ut de aliqua earum rerum, quas triumviri dederant, formulam componeret. Hoc animi judicio victoriarum beneficia extra omnem ordinem legum ponens. Idem, cum multa de partibus Cæsaris liberius loqueretur, amicique, ne id faceret, monerent: Duas res quæ hominibus amarissimæ videntur, magnam sibi licentiam præbere respondit; senectutem & orbitatem.

EXTERNA.

1. Inserit se tantis viris mulier alienigeni sanguinis: quæ à Philippo rege temulento immerenter damnata; Provocarem ad Philippum, inquit, sed sobrium. Excussit crapulam oscitanti, ac præsenti animo ebrium resipiscere, caussaque diligentius inspecta justiorem sententiam ferre coëgit. Igitur æquitatem, quam impetrare non potuerat; extorsit: potius præsidium à libertate, quam ab innocentia mutuata.

2. Jam illa non solum fortis, sed etiam urbana libertas. Senectutis ultimæ quædam, Syracusanis omnibus Dionysii tyranni exitum, propter nimiam morum acerbitatem, & intolerabilia onera, votis expetentibus, sola quotidie matutino tempore Deos, ut incolumis ac sibi superstes esset, orabat. Quod ubi is cognovit, indebitam sibi admiratus benevolentiam, accersit eam, & quid ita hoc, aut quo suo merito faceret interrogavit. Tum illa, Certa est, inquit, ratio propositi mei: puella enim, cum gravem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam: quo interfecto, aliquanto tetrior arcem occupavit. Ejus quoque finiri domina-

existimaret cuncta illorum beneficia longe remota esse à legum judicio. Rursus cum libere nimis de temporibus loqueretur, quod misera essent, & sub eo imperio calamitosa, sine dubio triumvirorum crudelitatem carpebat, idque ne faceret cum admoneretur à suis, respondere solebat, duo esse, quæ dicendi magnam præstarent audaciam, senectutem & orbitatem. De hoc Casellio Horatius in Arte Poëtica:

—— Consultus juris & actor
Causarum mediocris abest virtute diserti
Messalæ, nec scit quantum Casellius Aulus. Oliv.

Formulam.] Instrumentalem, & ita scripto suo approbaret improbanda.

 Devo-

minationem magni æstimabam: tertium te superioribus importuniorem habere cœpimus rectorem. Itaque timens, ne si tu fueris absumptus, deterior in locum tuum succedat; caput meum pro tua salute devoveo. Tam facetam audaciam Dionysius punire erubuit.

3. Inter has & Theodorum Cyrenæum quasi animosi spiritus conjugium esse potuit, virtute par, felicitate dissimile. Is enim Lysimacho regi, mortem sibi minitanti, Enimvero, inquit, magnifica res tibi contigit, quia cantharidis vim assecutus es. Cumque hoc dicto accensus, cruci eum suffigi jussisset, Terribilis hæc (ait) purpuratis sit tuis: mea quidem nihil interest, humine, an sublime putrescam.

CAP. III.

DE SEVERITATE.

ROMANORUM.

1. *Populi Rom.*
2. *P. Mucii Scævolæ trib. plebis.*
3. *Senatus Rom.*
4. *MV. Curii Dentati Cos.*
5. *L. Domitii Ahenobarbi Præt.*
6. *M. Horatii Tergemini.*
7. *Senatus Rom. in incestas.*
8. *Cognatorum in veneficas.*
9. *Egnatii Metelli.*
10. *C. Sulpitii Galli.*
11. *Q. Antistii Veteris.*
12. *P. Sempronii Sophi.*

EXTERNORUM.

1. *Lacedæmoniorum.*
2. *Atheniensium.*
3. *Cambysis Regis Persarum.*

ARmet se duritia pectus necesse est, dum horridæ ac tristis severitatis acta narrantur; ut humaniore cogitatione seposita, rebus auditu asperis vacet. ita enim destrictæ & inexorabiles vindictæ, & varia pœnarum genera in medium procurrent, utilia quidem legum munimenta, sed

Devoveo.] Diis voveo.

Inter has.] Hoc idem refert Cicero lib. 1. Tusc. Quæst.

Cantharidis.] Cantharis vermis est perexiguus similis arachnæ, niger atque terrenus, qui ejus dicitur esse naturæ, ut in quo affectu quempiam momorderit, in eo semper persistat usque ad mortem, ut si ridentem momorderit, ille ridens moriatur. *Oliv.*

Man-

ſed minime in placido & quieto paginarum numero reponenda.

1. M. Manlius, unde Gallos depulerat, inde ipſe præcipitatus eſt; quia fortiter defenſam libertatem nefarie opprimere conatus fuerat. Cujus juſtæ ultionis nimirum hæc præfatio fuit: *Manlius eras mihi, cum præcipites agebas Senones: poſtquam mutari cœpiſti, unus factus es ex Senonibus.* Hujus ſupplicio æternæ memoriæ nota inſerta eſt: Propter illum enim lege ſanciri placuit, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret, quia domum eo loci habuerat, ubi nunc ædem Monetæ videmus. Par indignatio civitatis adverſus Sp. Caſſium erupit: cui plus ſu-ſpicio

M*Anlius, &c.*] Capta urbe à Gallis, cum Capitolium obſideretur, nocte quadam Galli per adverſam partem Capitolii ad ſummum propemodum evaſerant, proditi clangore anſerum, M. Manlii opera è rupe dejecti ſunt. Hic poſtea ſeditioſus factus in urbe, cum adverſus patres plebis animos variis contentionibus irritaret, dictatoris ad id ipſum creati juſſu conjectus in carcerem, paulo poſt à plebe liberatur, quæ magna ex parte veſte mutata, barba capilloque prolixo obverſata in veſtibulo carceris refracturam ſe carcerem minitabatur, ni quam primum educeretur Manlius; quo facto, non ſeditio finita, ſed dux ſeditionis intolerabilior datus, qui, cum obſtrictos ære alieno liberaret, nexos ſolveret, venit in ſuſpicionem affectati regni. Quare dies illi dicta eſt à tribunis, & damnatus de ſaxo Tarpeio dejectus, locuſque ille in uno homine & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Addictæ mortuo notæ ſunt, altera publica, quod cum domus ejus fuiſſet, ubi nunc ædes atque officina Monetæ eſt, latum ad populum eſt, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret, gentilitia altera, quod gentis Manliæ decreto cautum eſt, ne quis M. Manlius vocaretur. Autor de viris Illuſtr. *Manlius*, inquit, *ob defenſum Capitolium Capitolinus dictus*, XVI. *annorum, voluntarium militem ſe obtulit, triginta ſeptem militaribus donis à ſuis ducibus ornatus, viginti tres cicatrices in corpore habuit, capta Urbe, in Capitolium fugiendi author fuit, quadam nocte clangore anſeris excitatus, Gallos aſcendentes dejecit. Patronus à civibus appellatus, & farre donatus, domum etiam in Capitolio è publico accepit, qua ſuperbia elatus, cum à Senatu ſuppreſſiſſe Gallicos theſauros argueretur, & addictos propria pecunia liberaret, regni affectati accuſatus in carcerem conjectus populi conſenſu liberatus eſt, rurſus cum in eadem culpa & gravius perſeveraret, reus factus, & ob conſpectum Capitolii ampliatus, alio deinde loco damnatus, de ſaxo Tarpeio præcipitatus eſt, domus diruta, bona publicata, gentilitas ejus Manlii cognomine juravit, ne quis poſtea Capitolinus vocaretur.* Plinius quoque lib. VII. Nat. Hiſt. per tranſitum hujus meminit hiſtoriæ. *Oliv.*

Imitari cæpiſti.] Senones. Hoc eſt, invadere libertatem Romanam.

Monetæ.] Junonis Monetæ templum fuit in Capitolio ſtructum in area, ubi Manlii domus fuerat, dicta Moneta, quod ibi vox numinis audita foret, monentis adventare Gallos. Ovidius Faſt. lib. VI.

ſpicio concupitæ dominationis nocuit, quam tres magnifici conſulatus, ac duo ſpecioſiſſimi triumphi profuerunt. Senatus enim populuſque Rom. non contentus capitali eum ſupplicio afficere; interempto domum ſuperjecit, ut penatium quoque ſtrage puniretur. In ſolo autem ædem Telluris fecit. Itaque quod prius domicilium impotentis viri fuerat, nunc religioſæ ſeveritatis monumentum eſt. Eadem auſum Sp. Mælium conſimili exitu patria multavit. Area verò domus ejus, quo juſti ſupplicii notitia ad poſteros perveniret, Æquimelii appellationem traxit.

Quantum ergo odii adverſus hoſtes libertatis inſitum animis antiqui haberent, parietum ac tectorum, in quibus verſati fuerant, ruinis teſtantur. Ideoque & M. Flacci, & L. Sa-

Arce quoque in ſumma Iunoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta, Camille, tuo:
Ante domus Manlî fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Iove.
Quam bene Dii magni pugna cecidiſſet in illa,
Defenſor ſocii Iupiter alte tui!
Vixit ut occideret damnatus crimine regni:
Hunc illi titulum longa ſenecta dabat.

Oliverius.

Triumphi.] Bis de Samnitibus triumphavit.

Par,&c.] Contigit A. V. DCLXVIII.

Ædem telluris.] Templum Telluris, quod T. Sempronius vovit, ut L. Florus commemorat, intra Carinas fuiſſe dicit Servius. Id arbitrabatur Marlianus fuiſſe prope clivum, qui ducit ad D. Petri, cognomento in vinculis, ædem. G. Fabricius putat fuiſſe eam ædem, quæ nunc eſt S. Pantaleonis in Subura.

Quod prius domicilium potentiſſimi viri fuerat.] Ita vulgo. In Campenſi, Winchel. atque Atreb. aliiſque legitur, *impotentis viri*. Recte, ſignificat enim *impotens*, nimis potens, auctore Donato, ὑπερσθενής. unde Livius *impotentem decemvirorum dominatum* dixit, tatque *impotentiſſimum tyrannum* Quintilianus. *Pigh.*

Spurium Mælium.] Quomodo Spurium Mælium peſtifera largitione regnum affectantem occiderit Servilius Ahala, diximus in cap. de Ingratitudine. Tunc Cincinnatus dictator hac ſeveritate uſus eſt, ut bona Mælii quæſtoris quamprimum vendere juſſerit, & in publicum redigere, ædes ſolo adæquare: quod ut perpetuum rei monumentum eſſet, locum voluit Æquimelium appellari, & L. Minutius bove aurata donatus eſt. *Oliv.*

Ideoque & M. Flacci, & L. Saturnini.] Horum ſeditio diverſis temporibus fuit, & ſuo loco notata. Nam C. Gracchus Tiberii frater tribunus plebis eloquentior fratre, poſt aliquot pernicioſas leges, quum Aventinum cum armata multitudine occupaſſet, à L. Opimio conſule, è Senatuſconſulto, ad arma vocato populo, pulſus & occiſus eſt, & cum eo Fulvius conſul ejuſdem furoris ſocius, &, ut ait Florus, inſultatum quoque eſt mortui reliquiis, & illud ſacroſanctum Tribuni caput percuſſoribus auro penſatum.

Haud

L. Saturnini seditiosissimorum civium corporibus trucidatis, penates ab imis fundamentis eruti sunt. Cæterum Flacciana area, cum diu penatibus vacua mansisset, à Q. Catulo Cimbricis spoliis adornata est.

Viguit in nostra civitate Ti. & C. Gracchorum summa nobilitas, ac spes amplissima: sed quia statum civitatis conati erant convellere, insepulta cadavera jacuerunt: supremusque humanæ conditionis honos filiis Gracchi, & nepotibus Africani defuit: quinetiam familiares eorum, nequis reipub. inimicis amicus esse vellet, de robore præcipitati sunt.

2. Idem

Haud ita multo post L. Apuleius Saturninus adjuvante C. Mario, & per milites Annio competitore tribunatus occiso, tribunus per vim creatus, non minus violenter tribunatum gessit, quam petierat. Nam, ut inquit Autor de Viris Illustr. L. Apuleius Saturninus tribun. plebis seditiosus, ut gratiam Marianorum militum pararet, legem tulit, ut veteranis centena agri jugera in Africa dividerentur, intercedentem Bæbium collegam, facta per populum lapidatione, summovit. Glauciæ prætori, quod is eo die, quo ipse concionem habebat, jus dicendo partem populi advocasset, sellam concidit, ut magis popularis videretur, quendam libertini ordinis subordinavit, qui se Tiberii Gracchi filium fingeret. Ad hoc testimonium Sempronia inducta, nec precibus, nec minis adduci potuit, ut dedecus familiæ agnosceret. Saturninus Aulo Memmio competitore interfecto, tribunus plebis refectus, Siciliam, Achaiam, Macedoniam, novis colonis destinavit, & aurum dolo an scelere? Cæpionis partum ad emptionem agrorum convertit, aqua & igni interdixit ei, qui in leges suas non jurasset. Huic legi multis nobilibus abrogantibus, quum tonuisset, clamavit: Jam, inquit, nisi quiescitis, grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam jurare maluit. Saturninus tertio tribunus plebis refectus, ut satellitem suum Glauciam Prætorem faceret, Mummium competitorem ejus in campo Martio necandum curavit. Marius Senatusconsulto quo censebatur, ne quid detrimenti respublica caperet, armata manu Saturninum & Glauciam in Capitolium profectos, obsedit, maximoque astu incisis fistulis, in deditionem accepit, nec deditis fides est servata, Glauciæ fracta cervix, Apulejus, quum in curiam fugisset, lapidibus & tegulis desuper interfectus, caput ejus Rubrius quidam Senator per convivia in ludibrium circumtulit. Cicero in Oratione pro Rubrio. *Oliv.*

Q. Catulo.] Nam Quintus Catulus, qui una cum Mario Cimbros devicerat, post victoriam in area Flacciana trophæum statuit, & hostium spolia suspendit. *Idem.* *A Q. Catulo.*] Cicero de domo Fulvii non Flacci hoc prædicat, Orat. pro Domo. *Coler.*

Nepotibus Africani.] Quia, ut dixi, Corneliæ filii fuerunt, quæ superioris Africani filia fuerat. *Oliv.*

De robore.] Robur locus erat in carcere, unde maleficorum genus præcipitabatur. Ideo de robore præcipitari dicebantur, qui ante robore includebantur, ibique per aliquot dies servati, atque inde postea deprompti præcipitabantur.

2. Idem ſibi tam licere P. Mucius tribunus pleb. quam ſenatui & populo Rom. credidit, qui omnes collegas ſuos, qui duce Sp. Caſſio id egerant, ut magiſtratibus non ſubrogatis, communis libertas in dubium vocaretur, vivos cremavit. Nihil profecto hac ſeveritate fidentius: unus enim tribunus eam pœnam novem collegis inferre auſus eſt, quam novem tribuni ab uno collega exigere perhorruiſſent.

3. Libertatis rigida adhuc cuſtos, & vindex ſeveritas, ſed pro dignitate & diſciplina æque gravis inventa eſt. M. enim Clodium ſenatus Corſis, quia turpem cum his pacem fecerat, dedidit: Quem ab hoſtibus non acceptum, in publica cuſtodia necari juſſit. Semel læſa majeſtate imperii, quot modis ira pertinax vindex! factum ejus reſcidit, libertatem ademit, ſpiritum extinxit, corpus, contumelia carceris & deteſtanda Gemoniarum ſcalarum nota fœdavit. Atque hic quidem ſenatus animadverſionem

bantur. *De robore.*] Quod genus carceris id fuerit, alii ex Plauto & Lucretio docuere. Sed quomodo de Robote præcipitatus eſt? *Coler.*

Idem ſibi tam licere.] Sputius Caſſius utpote vir callidus, egit cum tribunis plebis, ne ſubrogarentur magiſtrarus, ut reſpublica magiſtratibus orbata facilius opprimererur, ſed huic tam nefariæ conſultationi reſtitit unus ex tribunis, qui ſumpto ſupplicio de Caſſio, collegas omnes ſuos tam impii facinoris authores vivos cremari juſſit. Quanta eſſet tribunitia poteſtas in urbe Romana, licet multis in locis & authoribus cognoſci poſſit, non minus tamen ex hoc exemplo, cum uno intercedente cæteri reſiſtere non poſſent: quod & Plutarchus in vita Gracchorum teſtatur. Dicit enim: *Eſt autem tribunorum plebis maxima in prohibendo poteſtas, uno enim prohibente, nihil alii etiam ſi complures ſint, efficere poſſunt.* Ergo Mucius tribunus plebis non ſibi minus poteſtatis ſumpſit in damnandis plectendiſque collegis, quam Senatus populuſque Romanus in puniendis commemoratis civibus. *Oliv.*

Magiſtratibus non ſubrogatis.] Quia comitia impedire nitebantur, ne conſules cæterique magiſtratus ſubverterentur. *Idem.*

M. etiam Clodium.] Hoc geſtum fuit primo Punico bello.

Corſis. Populis Corſicæ regionis inter Italiam & Hiſpaniam.

Læſa majeſtate.] Propter fœdus turpiter ictum cum hoſtibus.

Gemoniarum ſcalarum.] Locus eſt præceps, ad quem per ſcalas deſcendebatur, ſed qui læſiſſet majeſtatem, unco trahebatur ad eas ſcalas. Dictæ ſunt autem Gemoniæ ſcalæ à Gemonio quodam authore. De his ſcalis Suetonius in morte Tiberii, ubi dixit adeo lætatum fuiſſe populum ejus morte, quod multi uncum & Gemonias cadaveri minitarentur. Vel certe, ut alii dicunt, duo-

nem meruerat. Cn. autem Cornelius Scipio Hispalli filius, prius quam mereri posset, expertus est: Nam cum ei Hispania provincia sorte obvenisset, ne illuc iret, decrevit, adjecta caussa, quod recte facere nesciret. Itaque quæstor Cornelius propter vitam inhoneste actam sine ullo provinciali ministerio, tantum non repetundarum lege damnatus est. Ne in C. quidem Vettieno, qui sinistræ manus digitos, ne bello Italico militaret, sibi absciderat, severitas senatus cessavit: Publicatis enim bonis ejus, ipsum æternis vinculis puniendum censuit: effecitque, ut quem honeste spiritum profundere in acie noluerat, turpiter in catenis consumeret.

4. Id factum imitatus M V. Curius consul, cum delectum

duobus modis sumebatur supplicium de nocentibus; aut enim ad palum nudis corporibus alligati, virgis ad mortem usque cædebantur, plerumque securi feriebantur, aut ad scalas Gemonias unco trahebantur, hoc est, impacto gutturi unco producebantur in harenam, ubi postea pendentium crura frangebantur, & postmodum subjecto igni ardebant, quod genus supplicii tetigit Juvenalis:

Qui stantes ardent, & fixo gutture fumant. Oliv.

Tantum non.] Ferme damnatus. Græca est enim constructio. Cum non administrationem provinciæ suscepisset.

Damnatus est.] Quia sine ullo ministerio provinciali, & ideo quia in provinciam ire non licuit, eam spoliare non potuit, quocirca repetundarum reus agi non potuit. Et hæc verior est expositio, quam ut dicamus repetundarum damnatum, aut quasi damnatum fuisse, cum quasi per jocum dicat author, hoc solum boni assecutum, quod repetundarum damnatus non sit. *Bad.*

Sinistræ manus,] Fuisse quosdam in Italia, qui ne militarent, sibi digitos præcidere solerent, notavit Ammianus Marcellinus; eos Murcos fuisse dictos scilicet. Hinc factum ut hominem ignavum & vecordem Murcidum vocarent. Augustinus lib. IV. cap. 16. de Civit. Dei: *Deam Murciam, quæ præter modum non moveret ac faceret hominem, ut ait Pomponius, Murcidum, id est, nimis desidiosum & inactuosum.* Fuit aliquando, ut legendum putarem apud Augustinum *Pompeius* pro *Pomponius*, Festum intelligendo, qui vocem *Morcidus* interpretatur ignavum & stultum. Murciæ meminit etiam Tertullianus & Arnobius. Servius Daniel. ad VIII. Æneid. *Ideo Murcia dicta: quia quidam vicinum montem Murcum dictum volunt. alii quod fanum Veneris Verticordiæ ibi fuerit, circa quod nemus Martis fuisset, inde mutata litera Murtium appellatum,* & quæ ibi addit. *Coler.*

Æternis vinculis.] Alioqui jure civili nulli fuêre perpetui carceres, ut ex legibus plurimis liquet.

M. Curius.] Alii *C. Curium* vocant. Sed Varro etiam *Manium Curium.* Γερυδιδασκάλῳ· *Manius Curius Cos. in Capitolio cum delectum haberet, nec citatus à tribu civis respondisset, vendidit tenebrionem.* Coler. Contigit anno urbis CDLXXVIII.

Cum delectum subitum educere coactus esset.]

ctum subito edicere coactus esset, & juniorum nemo respondisset: conjectis in sortem omnibus tribubus, Polliæ, quæ prima exierat, primum nomen urna extractum citari jussit: Neque eo respondente, bona adolescentis hastæ subjecit. Quod ut illi nuntiatum est, ad consulis tribunal cucurrit, collegiumque tribunorum appellavit. Tunc M V. Curius præfatus non opus esse eo cive reip. qui parêre nesciret: & bona ejus, & ipsum vendidit.

5. Æque tenax propositi L. Domitius. Nam cum Siciliam Propr. regeret, & ad eum eximiæ magnitudinis aper allatus esset; adduci ad se pastorem, cujus manu occisus erat, jussit. Interrogatumque, quo telo eam bestiam confecisset, postquam comperit usum venabulo, cruci suffixit. Quia ipse ad exturbanda latrocinia, quibus provincia vastabatur, nequis telum haberet, edixerat. Hoc aliquis in fine severitatis & sævitiæ ponendum dixerit: disputatione enim utroque flecti potest. Cæterum ratio publici imperii Prætorem nimis asperum existimari non patitur.

6. Sic se in viris puniendis severitas exercuit. Sed ne in fœminis quidem supplicio afficiendis segniorem se egit. Horatius unus prœlio trium Curiatiorum, conditione pugnæ

esset.] Ita vulgo. In manuscriptis: *Subito edicere.* Sic Livius, *Edicere conventum, Edicere diem.* Pigh.

Sortem.] In urnam ad sortiendum.

Omnibus tribubus.] Quæ XXXV. fuerant. De tribu Pollia diximus supra libro II.

Urna.] Vasculum, in quod sortes, id est, singularum tribuum nomina æqualibus tabellis aut chartis inscripta conjecta erant.

Hastæ.] Sectioni, aut auctioni, seu publicæ venditioni.

Æque, &c.] Corrigit A. V. DCLV.

Edixerat.] Ait M. Tullius post decessum Aquilii omnia instituta atque edicta prætorum fuisse ejusmodi: Ut ne quis cum telo servus esset. *Coler.*

In fine.] Confinio.

Horatius, &c.] Tullius Hostilius cum C. Cluilio Albanorum rege bellum gessit, in cujus mortui locum Metius Sufferius substitutus est dictator. Cum igitur duce Cluilio acies utrinque constitissent instructæ, placuit ut utrinque deligerentur tergemini fratres, quorum utra pars vicisset, ei altera pareret. Quo facto Horatius Romanus, cæsis duobus fratribus suis, Curiatios ipse omnes interfecit. Cum rediisset ovans trigemina spolia præ se gerens, soror virgo, quæ desponsata uni ex Curiatiis fuerat, illi obviam ad portam Capenam fuit, cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, crines solvit, & flebiliter

gnæ omnium Albanorum victor; cum ex illa clarissima acie domum repetens sororem suam virginem Curiatii sponsi mortem profusius, quam illa ætas debebat, flentem vidisset; gladio, quo patriæ rem bene gesserat, interemit: Parum pudicas ratus lachrymas, quæ præpropero amori dabantur. Quem hoc nomine reum apud populum actum, pater defendit. Ita paulo propensior animus puellæ ad memoriam futuri viri, & fratrem ferocem vindicem, & vindictæ tam rigidum assensorem patrem habuit.

7. Consimili severitate senatus postea usus Sp. Posthumio Albino, & Q. Marcio Philippo consulibus mandavit, ut de his, quæ sacris Bacchanalium incestu usæ fuerant, inquirerent: A quibus cum multæ essent damnatæ, in omnes cognati intra domos animadverterunt: lateque patens opprobrii deformitas, severitate supplicii emendata est. Qua

liter nomine sponsum mortuum appellat. Movet feroci juveni animum comploratio sororis in victoria sua, tantoq; gaudio publico; stricto itaque gladio simul verbis increpans, transfigit puellam. Abi hinc cum immaturo amore, inquit, ad sponsum tuum oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriæ, sic eat, quicunque Romanum lugebit hostem. Hic deinde ex lege perduellionis damnatus est; erat autem lex horrendi criminis: DVVMVIRI PERDVELLIONEM IVDICENT, SI A DVVMVIRIS PROVOCARIT, PROVOCATIONE CERTATO, SI VICERINT, CAPVT OBNVBITO, INFELICI ARBORI RESTE SVSPENDITO, VERBERATO, VEL INTRA POMOERIVM, VEL EXTRA POMOERIVM. Hac lege damnatus, cum ad populum provocasset, de provocatione certatum est. Moti homines in eo judicio maxime, patre Horatio proclamante, se filiam jure cæsam judicare; ni ita esset, primo jure in filium animadversurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulo ante cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Additis deinde juvenis laudibus, victoriaque parta absolutus est, magis admiratione virtutis, quam jure causæ. Sed ut cædes aliquo manifesto piaculo lueretur, imperatum patri ut filium expiaret publica pecunia, is, quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub jugum misit juvenem. Id hodie publice quoque semper refectum manet, *sororium tigillum* vocant. *Livius.* Contigit A. V. XXCVII.

Conditione pugnæ.] Quamvis tres tantummodo vicisset, vicerat tamen omnes Albanos, sancita inter se lege parique conditione, ut utra pars vicisset, altera illius pareret imperio. *Oliverius.*

Consimili.] Contigit A. V. DLXVII.

Intra domos.] Privatim matronæ sunt in suis ædibus punitæ: nam mulieres damnatæ, aut cognatis, aut in quorum manu essent, traditæ sunt, ut ipsi privatim animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. *Idem.*

Pu-

Qua quantum ruboris civitati noſtræ mulieres turpiter ſe gerendo incuſſerant, tantum laudis graviter punitæ attulerunt.

8. Publicia autem, quæ Poſthumium Albinum conſulem; item Licinia, quæ Claudium Aſellum viros ſuos veneno necaverant, propinquorum decreto ſtrangulatæ ſunt: Non enim putaverunt ſeveriſſimi viri in tam evidenti ſcelere longum publicæ quæſtionis tempus expectandum. Itaque quarum innocentium defenſores fuiſſent, ſontium maturi vindices exſtiterunt.

9. Magno ſcelere horum ſeveritas ad exigendam vindictam concitata eſt. Egnatii autem Metelli longe minori de cauſſa; qui uxorem, quod vinum bibiſſet, fuſtim interemit. Idque factum non accuſatore tantum, ſed etiam reprehenſore caruit; unoquoque exiſtimante, optimo illam exemplo violatæ ſobrietatis pœnas pependiſſe. Et ſane quæcunque fœmina vini uſum immoderate appetit, omnibus & virtutibus januam claudit, & delictis aperit.

10. Horridum C. quoque Sulpitii Galli maritale ſupercilium. Nam uxorem dimiſit, quod eam capite aperto foris verſatam cognoverat; abſciſa ſententia, ſed tamen aliqua ratione munita. Lex enim, inquit, tibi meos tantum

tum

Publicia, &c.] Contigit A.V. DXCIX.

Egnatii autem.] Aulus Gellius de Noctibus Atticis dicit non minus punitas fuiſſe mulieres à judicibus, quæ vino uſæ eſſent, quam ſi adulterium commiſiſſent, unde ſuperius in cap. de Inſtitutis Valerius dixit, *olim Romanis fœminis uſus vini fuit ignotus.* Non eſt igitur accuſatus, nedum damnatus, Metellus, qui uxorem necaverat, quod eam vinum bibiſſe deprehenderat. *Oliv.*

Fuſte.] Ita vulgo. Non male quidam codd. legunt *Fuſtim.* Factum hoc Egnatio Mecennio aſcribit Plin. lib. XXII. cap. 13.

Horridum C. quoque Sulpicii Galli maritale ſupplicium.] Ita vulgo. Corrige ex ſeptem veterum libb. auctoritate, *Sulpitii Galli maritale ſupercilium.* Ponitur pro ſeveritate, ſicut à Martiale libro I. ad Cæſar.

Terrarum dominum pone ſupercilium.

Item à Cicerone in Piſoniana, *Ut ille ſupercilio tanquam Rhadamantus ille niti videretur.* Rurſus in Priapeiis:

Conveniens Latio pone ſupercilium.

Supplicium vero tormentum eſt, quo plicatum corpus afficitur, quo nullo affecit uxorem Gallus, ſed duntaxat divortio punivit. *Pigh.*

Abſciſa.] Rigida & dura, & ita brevis; nam res duræ uno ictu abſcinduntur. *Bad.*

Incu-

tum præfinit oculos, quibus formam tuam approbes. His decoris instrumenta compara, his esto speciosa, horum te certiori crede notitiæ: Ulterior tui conspectus supervacua irritatione accersitus, in suspicione & crimine subhæreat necesse est.

11. Nec aliter sensit Q. Antistius Vetus, repudiando uxorem, quod illam in publico cum quadam libertina vulgari secreto loquentem viderat: Nam (ut ita dicam) incunabulis & nutrimentis culpæ, non ipsa commotus culpa, citeriorem delicto præbuit ultionem; ut potius caveret injuriam, quam vindicaret.

12. Jungendus est his P. Sempronius Sophus, qui conjugem repudii nota affecit, nihil aliud quam se ignorante ludos ausam spectare. Ergo dum sic olim fœminis occurritur, mens earum à delictis aberat.

EXTERNA.

1. Cæterum etsi Romanæ severitatis exemplis totus terrarum orbis instrui potest; tamen externa summatim cognoscere fastidio non erit. Lacedæmonii libros Archilochi è civitate sua exportari jusserunt, quod eorum parum verecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Itaque maximum Poëtam, aut certe summo proximum, quia domum sibi

Incunabulis.] Primis originibus & nutrimentis.

Citeriorem.] Legitur &, *citiorem.*

Sempronius Sophus.] De hoc Pomponius JCtus tit. de orig. jur. Falluntur, qui pluribus hoc cognomen tribuunt.

Nota.] Macula repudii.

Ludos.] Ludorum spectacula. *Ludos ausam spectare.*] Atqui ludos scenicos & gladiatores olim fœminis spectare licitum. Licitum per magistratum, non per maritos. Lege eruditissimum Casaubonum ad Sueton. *Coler.*

Archilochi.] Refert Plutarchus illum cum libris ejectum Republ. quod scripsisset melius esse arma abjicere, quam mori. Et cum Lacedæmonii bellicosi essent, indignati quod ea scripsisset, quæ contra rei militaris dignitatem esse videbantur, eum cum libris suis civitate ejecerunt. *Oliv.*

Summo proximum.] Suidæ, δευτερεῦος ποιητής. Per *summum*, haud dubie Homerum intelligit, pro cujus sceptro armatur etiam egregius ille Musarum miles

ſibi inviſam obſcenis maledictis laceraverat, carminum exilio multarunt.

2. Athenienſes autem Timagoram, inter officium ſalutationis Darium regem more gentis illius adulatum, capitali ſupplicio affecerunt: unius civis humilibus blanditiis, totius urbis ſuæ decus Perſicæ dominationi ſummiſſum graviter ferentes.

3. Jam Cambyſes inuſitatæ ſeveritatis, qui mali cujuſdam judicis ex corpore pellem detractam, ſellæ intendi, in eaque filium ejus judicaturum conſidere juſſit. Cæterum & rex, & barbarus atroci ac nova pœna judicis, ne quis poſtea corrumpi judex poſſet, providit.

miles Juſtus Lipſius. Pertinet autem hoc de Archilocho elogium ad Hippodromum Rhetorem, qui Homerum φωνλω, Archilochum πνεῦμα vocitaverat. Paterculus: *Neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectiſſimum, præter Homerum & Archilochum reperiemus.* Coler.

Domum.] Scilicet Lycambis, qui filiam Archilocho deſponderat, at eam paulo poſt denegatam alteri dederat, qua injuria laceſſitus Archilochus, Jambico carmine ſic luſit in eum, ut præ dolore vitam laqueo finire coëgerit. *Idem.*

Sibi inviſam.] Nam ſicut apud Horatium legimus in Art. Poët. ſcripſit in Lycambem convitia Jambico carmine, quo tantum valuit, ut eum ad laqueum compulerit. Unde ait:

Archilochum proprio rabies armavit Iambo.

Ovidius in Ibin:

Poſt modo ſi perges in te mihi liber Iambus,
Tincta Lycambeo ſanguine tela dabit.

Oliver.

Cambyſes.] Hic Cambyſes Cyri Perſarum regis filius, cum patri ſucceſſiſſet in regnum, ut Juſtinus tradit, imperio patris Ægyptum adjecit, offenſuſque ſuperſtitionibus Ægyptiorum, Apis cæterorumque Deorum templa dirui juſſit, ad Ammonis quoque nobiliſſimum templum exercitum miſit, qui tempeſtatibus, & arenarum molibus oppreſſus interiit. Mergidem deinde fratrem, quem per ſomnum viderat regnaturum, occidi juſſit, & ſacrilegio parricidium adjunxit: quarum rerum paulo poſt pœnas & ipſe dedit: nam gladio, quo Apim vulneraverat, ſponte evaginato, femore ictus, interiit. Non mirum igitur, ſi ſævitia potius quam ſeveritate uſus fuerit in hominem, cum in Deos quoque crudeliſſimus fuerit. De hoc Cambyſe & Lucanus mentionem facit lib. x.

——— Veſanus in ortus
Cambyſes longi populos pervenit ad ævi,
Defectuſque epulis, & paſtus cæde ſuorum
Ignoto te, Nile, cadit. ———

Oliverius.

CAP. IV.

DE GRAVITER DICTIS AVT FACTIS.

A ROMANIS.	AB EXTERNIS.
1. *T. Manlio Torquato.*	1. *Cinninensi populo.*
2. *P. Scipione Æmiliano.*	2. *Socrate Atheniensi.*
3. *C. Popillio Lanate.*	3. *Alexandro Magno.*
4. *P. Rutilio Rufo.*	4. *Lacedæmoniis.*
5. *M. Iunio Bruto Procos.*	5. *Pædareto Spartano.*

MAgnam & bonam laudis partem in claris viris etiam illa vendicant, quæ aut ab his graviter dicta aut facta pertinax memoria viribus æternis comprehendit. Quorum ex abundanti copia, nec parca nimis, nec rursus avida manu, quod magis desiderio satisfaciat, quam satietati abundet, hauriamus.

1. Civitate nostra Cannensi clade perculsa, cum admodum tenui filo suspensa reip. salus ex sociorum fide penderet, ut eorum animi ad imperium Romanum tuendum constantiores essent; majori parti senatus principes Latinorum in ordinem suum sublegi placebat. Ut Annius olim, Campani etiam consulem alterum Capuæ creari de-

A*Nnius olim.*] Livius se tamen in quibusdam Annalibus invenisse dicit à Campanis, cum jam defectionis consilium iniissent, Romam fuisse missos legatos postulantes, ut alter consul Campanus fieret, si rem Romanam adjuvari velint, indignatione orta, submoveri à curia jussos esse, missumque lictorem, qui ex urbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos juberet, quia nimis simile Latinorum quondam postulationi erat. *Oliv.* *Annius autem Campanus etiam consulem alterum Capua creari debere asseverabat.*] Ita vulgo. Insigniter erratum est à sciolis in hoc exemplo, non enim possum adeo supinam ignorantiæ culpam auctori imputare. Animadverto namque in libris veteribus studiosos Valerianis exemplis similes, vel easdem aliis verbis historias commentariorum forma adscripsisse: unde suspicor librariorum imperitia perperam variis locis multa esse huic operi commixta, multa item confuse disturbata, ut diligentius Valerium legenti luce clarius constabit. Sæpius enim videtur à veritate historiæ prorsus aberrare, quemadmodum hoc imprimis loco. Tradunt enim Livius aliique auctores L. Annium Setinum Latinorum principem anno urbis CDXIII. postulare ausum fuisse, ut consulum alter, & dimidia pars senatus ex Latio crearetur, acerrimeque restitisse T. Manlium Torquatum consulem III. qui rebellantes tunc Latinos in-

debere asseverabant: sic contusus & æger Romani imperii spiritus erat. Tunc Manlius Torquatus, stirpis ejus qui Latinos apud Veserim inclyta pugna fuderat, quam poterat clara voce denuntiavit: si quis sociorum inter Patres conscriptos sententiam dicere ausus esset, continuo eum se interempturum. Hæ unius minæ, & Romanorum languentibus animis calorem pristinum reddiderunt, & Italiam ad jus civitatis nobiscum exæquandum consurgere passæ non sunt: namque ut populi Rom. armis, ita verbis illius fracta cessit.

Par

insigni prœlio collega P. Decio semet devovente, contudit. Sæculo amplius deinde postea post Cannensem cl. dem idem ausi sunt postulare Campani, cum ad Annibalem deficere vellent, ut idem Livius ex quibusdam annalibus refert, non per Annium sed per legatos suos; eodemque anno à Sp. Cavilio de Latinorum, non Campanorum principibus in Senatum recipiendis relatum fuisse, illamque cum relationem ægerrime auditam à patribus, tum acerbissime à T. Manlio Torquato consulari, stirpis ejus viro, qui Latinos olim repulerat, fuisse rejectam. At noster hic Valerius Annium illum Campanum facit, ac T. Manlium ejus adversarium, Torquati illius, qui Latinos ante rejecerat filium, cum ne nepos quidem ejus, spacio centum viginti amplius annorum interposito esse potuerit. Sed hi similesque errores sciolorum proculdubio temeritati sunt adscribendi, qui vel exempla male exemplis connectendo, annotationesve operi inserendo perquam turpiter deformarunt hunc auctorem, ut vix sui similis videatur. Atqui huic loco nil fere indicii remansit veræ lectionis, præterquam in Campensi codice, quamvis hic admodum depravato, qui ita; *Atanius ille Campanis etiam, &c.* Quid si igitur legamus hoc modo? *Ut Annius olim, Campani etiam consulem alterum Capuæ creari debere asseverabant.* Facilis autem lapsus esse potuit inter hæc verba, *Ut Annius, Atanius*; olim ille. Igitur veritati atque historiæ hanc lectionem recte congruentem admittere visum fuit, donec certius quid reperiatur. *Pigh.*

Tunc Manlius Torquatus filius ejus qui Latinos ad Veserim.] Ita vulgo. Diximus temporis spacium prorsus adversari, ut ejus potuisset esse filius, cum ab illo Manlio ad hunc centum viginti amplius numerentur anni. Legendum igitur opinor, nisi plane hoc loco Valerium dormitasse dicere velimus: *Tunc Manlius Torquatus, stirpis ejus qui Latinos, &c.* Sic enim Livius: *Et præcipue Manlius esse etiam nunc ejus stirpis virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset; quem Latinum in Curia vidisset, eum sua manu se interfecturum.* Adfuit deinde γλωσσογράφος aliquis ineptus, qui vocem *stirpis* vel *stirpes* in primo casu sumens, ut Servius & Sosipater fieri posse volunt, filium interpretatus est, quæ glossa deinde in ipsum opus irrepsit librariorum culpa, qui sæpe minus obscura rejectis ignotis solent substituere. *Pigh.*

Veserim.] Scilicet fluvium.

Si quis sociorum.] Sed amplius dicit Livius, ait enim, sive Romanus, sive peregrinus fuerit.

Namque ut patris armis, ita verbis filii fracta cessit.] Ita vulgo. Superior ille lapsus

Par ejuſdem quoque Manlii gravitas, cum conſulatus omnium conſenſu deferretur, eumque ſub excuſatione adverſæ valetudinis oculorum recuſaret; inſtantibus cunctis, Alium, inquit, Quirites quærite, ad quem hunc honorem transferatis: Nam ſi me gerere eum coëgeritis, nec ego mores veſtros ferre, nec vos meum imperium perpeti poteritis. Si privati tam ponderoſa vox, quam graves faſces conſulis extitiſſent!

2. Nihilo ſegnior Scipionis Æmiliani aut in curia, aut in concione gravitas: qui cum haberet conſortem cenſuræ Mummium, ut nobilem, ita enervis vitæ, pro Roſtris dixit, ſe ex majeſtate reip. omnia geſturum, ſi ſibi cives vel dediſſent collegam, vel non dediſſent.

Idem, cum Ser. Sulpicius Galba, & Aurelius Cotta conſules in ſenatu contenderent, uter adverſus Viriatum in

lapſus ut excuſaretur, alium hunc errorem induxit, cujus & aliam quoque cauſam arbitror fuiſſe compendioſam illam ſcribendi formulam P. R. in veteribus libris frequenter obviam, in qua interpretanda librarios fœdiſſime lapſos ſæpe reperimus, non habita quod oportebat, totius ſententiæ ratione, ut perperam aliquando cum populi Romani eſt nota, prætoris vel patris eſſe exiſtimarint, atque etiam ſcripſerint. Quod idem hic accidiſſe ſuſpicor, cum in antiquis libris ſcriptum fuiſſe putem jam dicta verba; *Namque ut P. R.* id eſt, pop. Rom. *armis, ita verbis illius fracta ceſſit.* Quæ gloſſographus duobus Manliis patri (ut putabat) & filio accommodare cupiens, ita interpretatus eſt, Namque ut P. R. id eſt, patris, armis, ita verbis illius, id eſt, filii, fracta ceſſit. Et in Campenſi quidem exemplari, ſupra vocem *filii* annotatum extat *illius*. Pighius.

Par illius quoque Manlii gravitas, cui cum conſulatus omnium conſenſu deferretur. Ita vulgo. Hic item error ex jam dicto fonte profluxit. Legendum autem ex Livio aliiſque, niſi falſa delectemur hiſtoria: *Par ejuſdem quoque Manlii gravitas, cum conſulatus omnium conſenſu deferretur. Non enim hic alius, ſed is ipſe, qui poſt Cannenſem cladem, Latinos in curiam admittere noluerat, ſicut ex Annalibus noſtris manifeſtum eſt.* Pighius. Contigit A. V. DXLII.

Nihilo ſegnior, &c.] Contigit A. V. DCXI.

Enervis.] Mollis & effœminatus.

Idem cum Servius.] Hic Viriatus, ut Livius & Eutropius referunt, de paſtore venator, de venatore latro, de latrone juſti exercitus dux factus, totam Luſitaniam, quæ magna Hiſpaniæ pars eſt, occupavit. M. Vetilium prætorem fuſo ejus exercitu cepit, poſt quem C. Plaucius prætor nihilo felicius rem geſſit, tantumque terrorem is hoſtis intulit, ut adverſus eum conſulari opus eſſet exercitu, miſſus eſt Q. Fabius Maximus Proconſul. Cæterum de hoc Viriato plura dicemus lib. ult. cap. de Perfidia, ubi agitur de ejus morte. Oliv. Contigit A. V. DCIX.

 Alter.]

in Hiſpaniam mitteretur: ac magna inter Patres conſcriptos diſſenſio eſſet; omnibus quoniam ejus ſententia inclinaretur expectantibus: Neutrum, inquit, mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil eſt ſatis. Æque malam licentis imperii magiſtram judicans inopiam atque avaritiam. Quo dicto, ut neuter in provinciam mitteretur, obtinuit.

3. C. verò Popilius à ſenatu legatus ad Antiochum miſſus, ut bello ſe, quo Ptolemæum laceſſebat, abſtineret: cum ad eum veniſſet, atque is prompto animo & amiciſſimo vultu dextram ei porrexiſſet; invicem ei ſuam porrigere noluit, ſed tabellas ſenatuſconſultum continentes tradidit: Quas ut legit Antiochus, dixit, ſe cum amicis collocuturum. Indignatus Popillius, quod aliquam moram interpoſuit; At prius, inquit, quam circulo excedas, da reſponſum, quod ſenatui referam. Non legatum locutum, ſed ipſam Curiam ante oculos poſitam crederes: continuo enim rex affirmavit fore, ne amplius de ſe Ptolemæus quereretur. Ac tum demum Popillius manum ejus tanquam ſocii apprehendit. Quam efficax eſt animi

Alter.] Galba.

Alteri.] Aurelio, quem avarum fuiſſe conſtat.

C. vero Popillius.] Plinius XXXIV. Nat. Hiſt. aliter ſentit. Non Cn. Pompilium, ſed C. Octavium legatum fuiſſe dicit, & in ea legatione à rege occiſum. *Non præteribo,* inquit, *C. Octavium ob unum verbum, qui regem Antiochum dilaturum ſe reſponſum dicentem, virga, quam tenebat, forte circumſcripſit, & priusquam egrederetur circulo illo, reſponſum dare coëgit; in qua legatione interfecto Senatus ſtatuam poni juſſit, quam oculatiſſimo loco in roſtris.* Oliv. *Popillius.*] Plin. lib. XXXIV. cap. 6. *C. Octavium* adpellat. In prænomine quoque mira diverſitas. Paterculus *Marcum* vocat. Hieronymus in Danielem Cajum. Livius, Valerius, Plutarchus, Editio Valerii Veneta, Cneum: ſicut Cicero Philipp. 2. *Coler.* Contigit A. V. DXXCV.

Dextram ei.] Juſtinus ait, regem oſculum Popillio obtuliſſe. Quod idem eſt. Regibus exteris mos erat oſculo delibatam manum ſive dexteram notis aut amicis offerre. Id oſculum veteres *Labratum* appellabant. Gloſſarium: *Labratum, ἀσπάσιον βασιλέως.* Et iterum, *Labratum, φίλημα βασιλικόν. Idem.*

Senatuſconſultum.] Quod erat ejuſmodi: Niſi abſtineret à bello contra Ptolemæum, bellum à Romanis ſibi indictum eſſe. *Oliv.*

Texit.]

animi ſermoniſque abſciſa gravitas! Eodem momento Syriæ regnum terruit, Ægypti texit.

4. P. autem Rutilii verba prius an facta æſtimem, neſcio: nam utriſque æque admirabile ineſt robur. Cum amici cujuſdam injuſtæ rogationi reſiſteret, atque is per ſummam indignationem dixiſſet: Quid ergo inquit, mihi opus eſt amicitia tua, ſi quod rogo, non facis? reſpondit, Imo quid mihi tua, ſi propter te aliquid inhoneſte facturus ſum? Huic voci conſentanea illa opera, quod magis ordinum diſſenſione, quam ulla culpa ſuà reus factus, nec obſoletam veſtem induit, nec inſignia ſenatoris depoſuit, nec ſupplices ad genua judicum manus tetendit; nec dixit quicquam ſplendore præteritorum annorum humilius. Effecitque ut periculum illud non impedimentum gravitatis ejus eſſet, ſed experimentum. Atque etiam cum ei reditum in patriam Syllana victoria præſtaret, in exilio, ne quid adverſum leges faceret, remanſit. Quapropter Felicis cognomen juſtius quis moribus graviſſimi viri, quam im-

Texit.] Protexit.

Publii autem Rutilii verba.] De hoc Publio Rutilio dictum eſt in cap. de Majeſtate, & dicetur infra cap. 9. lib. VI. de Mutatione Fortunæ. Vide Aſconium. *Hic*, inquit, *eſt P. Rutilius, qui Quintus ex publicano dictus conſul, poſtea decem legatorum ſententia dicitur leges Siculis conſcripſiſſe.* Hæc Pædianus Aſconius. Quæſtor Rutilius Ruffus damnatus eſt, qui, cum prætore conſenſerat ſuo, ne quid agerent publicani in provincia ſua. Quo cognito, equites Romani, nam tunc ante Syllana tempora judicabant, damnarunt eum. Cum ergo poſt victoriam Syllæ adverſus Marium redire poſſet in patriam, noluit, ne quid adverſus leges faceret. *Oliver.* Contigit A. V. DCLX.

Quid mihi tua.] Cicero: *Hæc lex amicitiæ ſanciatur, ut neque rogemus res turpes, neque rogati faciamus.* Idem.

Ordinum diſſenſione.] Quia de judiciis ſenatorius, & equeſtris inter ſe diſſidebant. *Ordinum diſſenſione.*] Factione partium civitatis.

Obſoletam.] Squalidam, & immundam, mœroris indicem.

Supplices.] Genua tum Deorum, tum mortalium ſupplices attingere moris erat, ut teſtatur Plinius lib. 11, cap. 45. Vide & Hadr. Junium l. 11, Animadv. cap. 11. In genubus quoque miſericordiam poſuere veteres. Plin. lib. 11, c. 45. *Hominis genibus & quædam religio ineſt, obſervatione gentium. Hæc ſupplices attingunt, ad hæc manus tendunt: hæc ut aras adorant.*

Periculum.] Experimentum.

Quapropter felicitatis cognomen.] Ita vulgo. Lege ex Cauchiano libro, *Felicis cognomen.* Quod habuit L. Cornelius Sulla. *Pighius.*

impotentis armis assignaverit. Quod quidem Sylla rapuit, Rutilius meruit.

5. M. Brutus suarum prius virtutum, quam patriæ parentis parricida (uno enim facto & illas in profundum præcipitavit, & omnem sui nominis memoriam inexpiabili detestatione perfudit) ultimum prœlium initurus, negantibus quibusdam id committi oportere: Fidenter, inquit, in aciem descendo: hodie enim aut recte erit, aut nihil curabo. Præsumpserat videlicet neque vivere se sine victoria, neque mori sine securitate posse.

EXTERNA.

1. Cujus mentio mihi subjicit, quod adversus D. Brutum in Hispania graviter dictum est, referre: Nam cum se ei tota pene Lusitania dedidisset, ac sola gentis ejus urbs Cinninia pertinaciter arma retineret, tentata redemptione, propemodum uno ore legatis Bruti respondit: Ferrum sibi à majoribus, quo urbem tuerentur, non aurum, quo libertatem ab imperatore avaro emerent, relictum. Melius sine dubio illud nostri sanguinis homines dixissent, quam audissent.

2. Sed

Marcus Brutus.] Et illud Bruti dictum gravitate & fiducia plenum fuit. Dissuadentibus enim suis multum, prœlium suscipiendum esse: *Aut*, inquit, *hodiè recte, aut nihil curabo.* Ac si diceret, vel vincam, vel moriar. Recte erit, si vicero. Nihil curabo si moriar. Cicero ad Dolabellam de Bruto multa tradit, maximeque commendat in ea epistola: *Etsi contentus eram mi Dolabella.* Oliv.

Patriæ parentis.] Julii Cæsaris.

Uno enim facto.] Teterrima conspiratione in C. Cæsarem.

D. Brutum.] Cum Decius Brutus, M. Bruti patruelis reip. partes defenderet adversus Antonium, in Hispaniam profectus, totam Lusitaniam, quæ pars est Hispaniæ, subegit. *Oliv.* Contigit A. V. DCCXI.

Cinninia.] Antonino Hispaniæ urbs, ad radices Pyrenæi montis versus mediterraneum mare. Est & Lusitaniæ urbs, quam, cum D. Brutus redemptione tentâsset, respondent cives, Ferrum à majoribus, quo urbem tuerentur, non aurum, quo libertatem emerent, relictum esse. *Cinninia* legunt tria mea membranacea exemplaria. Sitania hodie appellari, scribit ad me Emanuël Barbosa JCtus Lusitanus, & sitam inter Bracaram & Araducam ad Ortum solis, ab utraque sex milliaribus, at locum carere habitatore. *Ortelius.* *Cinninia.*] Lib. Dan. *Cinginnia.* Veneta editio: *Cirania.* Sed Cinninenses noti ex Plinio libro III. capite 3. *Colerus.*

Socra-

2. Sed illos quidem natura in hæc gravitatis veſtigia deduxit. Socrates autem Græcæ doctrinæ clariſſimum columen, cum Athenis cauſam dicturus eſſet, defenſionemque ei Lyſias à ſe compoſitam, qua in judicio uteretur, recitaſſet, demiſſam & ſupplicem, imminentique procellæ accommodatam, Aufer, inquit, quæſo iſtam; nam ego ſi adduci poſſem, ut eam in ultima Scythiæ ſolitudine perorarem, tum me ipſe morte multandum concederem. Spiritum contempſit, ne careret gravitate: maluitque Socrates extingui, quam Lyſias ſupereſſe.

3. Quantus hic in ſapientia, tantus in armis Alexander illam vocem nobiliter edidit. Dario enim uno jam & altero prœlio virtutem ejus experto, atque ideo partem regni Tauro tenus monte, & filiam in matrimonium cum decies centum millibus talentûm pollicente; cum Parmenion

Socrates, &c.] Socrates cum accuſatus eſſet, quod alienos Deos introduceret, & puerorum corruptor eſſet, ut ulterius dicemus in VII. de Sapienter dictis, Lyſias ejus diſcipulus commiſeratione motus, orationem pro eo ſcripſit accommodatiſſimam ad excuſationem; quam cum Socrati recitaſſet, (continebat ἀπολογίαν, id eſt, excuſationem) Bona, inquit Socrates, eſt oratio, ſed non mihi conveniens; nam humilioribus verbis ſcripta erat, quam Philoſopho conveniat. Tum ille, Si eſt, inquit, bona, cur non ea uteris? Tum Socrates: Nonne veſtis poteſt eſſe pulchra, & tamen non unicuique conveniens? Hanc hiſtoriam ita tradidit Diog. Laërtius, quanquam Valerius dicat illum aliter reſpondiſſe. Quintilianus lib. II. *Et Socrates*, inquit, *inhoneſtam credidit orationem, quam ei Lyſias compoſuerat.* Oliv.

Imminentique procellæ.] Inſtanti periculo.

Perorarem.] Tali defenſione judices perſuaderem.

Maluitque Socrates.] Maluit mori tanquam Socrates, quam vivere tanquam Lyſias.

Dario enim.] Juſtinus nullam prorſus mentionem facit in geſtis Alexandri, tantum illud refert, quod victus Darius cum Babyloniam profugiſſet, per epiſtolas Alexandrum deprecatus ſit, ut redimendarum captivarum ſibi poteſtatem faciat, inque eam rem magnam pecuniam pollicitus; ſed Alexander in pretium captivarum regnum omne, non pecuniam petiit. Interjecto tempore aliæ epiſtolæ Darii Alexandro redduntur, quibus filiæ matrimonium, & regni portio offerretur, ſed Alexander ſua ſibi dari reſcripſit, juſſitque ſupplicem venire, & regni arbitraria victori permittere. Item paulo inferius ait: *Darius ſe ratus vere victum, cum poſt prælia, & beneficiis ab hoſte ſuperaretur, ſcribit tertias epiſtolas, & gratias agit, quod nihil in ſuos hoſtile fecerit. Offert deinde majorem partem regni uſque ad flumen Euphratem, & alteram filiam uxorem, pro reliquis captivis XX. millia talentorum. Ad hoc Alexander gratiarum actionem ab hoſte ſupervacaneam eſſe*

nion dixisset, Se, si Alexander esset, usurum conditione: respondit: Et ego uterer, Si Parmenion essem. Vocem duabus victoriis respondentem, dignamque cui tertia, sicut evenit, tribueretur.

4. Atque hæc quidem animi magnifici, & prosperi status: illa verò, qua legati Lacedæmoniorum apud patrem ejus miseram fortunæ suæ conditionem testati sunt, generosior, quam optabilior. Intolerabilibus enim oneribus civitatem eorum implicanti, si quid morte gravius imperare perseveraret, mortem se prælaturos responderunt.

5. Nec parum grave Spartani cujusdam dictum: siquidem nobilitate & sanctitate præstans, & in petitione magistratus victus, maximæ sibi lætitiæ esse prædicavit, quod aliquos patria sua se meliores viros haberet. Quo sermone repulsam honori adæquavit.

CAP.

respondit. nec à se quicquam factum in hostis adulationem, nec quod in dubios belli exitus, aut in leges pacis lenocinia quæreret, sed animi magnitudine, qua didicerit adversus vires hostium, non adversus calamitates contendere, polliceturque se præstaturum ea Dario, si secundus sibi non par haberi voluerit, cæterum neque mundum posse duobus Solibus regi, neque orbem summa duo regna salvo statu terrarum habere, perinde aut deditionem eadem die, aut in posteram aciem paret. Oliv.

Dignamque cui tertia.] Tertio Darium vicit, & victi ac in fuga à suis interfecti regno potitus est. *Badius.*

Illa vero.] Philippus pater Alexandri Græciam diu bello invasit, & eam tandem oppressit, sed cum devictis Atheniensibus bellum Lacedæmoniis intulisset, Lacedæmonii, qui semper armis victores extitissent, aliisque imperare consuevissent, non poterant se subjicere Philippo: & cum quidam dixisset multa mala, & extrema perpessuros, nihil mali neque extremi vitam aspernantibus esse responderunt. Cum rursus gravia multa, & indigna Philippus imperatet, nihil aliud rescripserunt Lacedæmonii, nisi Philippo salutem. Non scilicet volumus imperanti tibi parere. Cum tamen gravius instaret, dutioraque illis imperaret, dixerunt se mortem subire paratos, si quid morte durius imperaverit. *Oliver.*

Oneribus.] Nam tributarios faciebat, tantam pecuniam imperabat, quanta exolvi non posset. Accusati enim fuerant, quod arcem Thebanam induciarum tempore occupassent. *Oliverius.*

CAP. V.

DE JUSTITIA.

TEmpus est justitiæ quoque sancta penetralia adire, in quibus semper æqui ac probi facti respectus religiosa cum observatione versatur: & ubi studium verecundiæ est, & cupiditas rationi cedit, nihilque utile, quod parum honestum videri possit, ducitur. Ejus autem præcipuum & certissimum inter omnes gentes nostra civitas exemplum est.

1. Camillo consule Faliscos circumsedente, magister ludi plurimos & nobilissimos inde pueros, velut ambulandi gratia eductos, in castra Romanorum perduxit: Quibus interceptis, non erat dubium quin Falisci deposita belli gerendi pertinacia, tradituri se nostro imperatori essent. De ea re senatus censuit, ut pueri vinctum magistrum

CAmillo.] Valerius dissentit à Livio: nam Livius dicit Camillum non consuluisse Senatum, sed id sententia sua fecisse, nulla interjecta mora. *Oliv.*

Consule.] Livius non consulem, sed trib. militum consulari potestate fuisse tradit. Nam sæpius mutata est forma imperii Rom. A regibus enim ad consules, à consulibus ad decemviros, à decemviris ad tribunos militum consulari potestate, à tribunis rursus ad consules, postremo ad imperatores translatum fuit imperium. Hoc igitur tempore tribuni militum imperabant. *Id.*

Camillo consule Faliscos circumsedente.] Lege *Faliscos*, non, *Phaliscos*. ita enim antiquo more scribitur hoc nomen. In Camp. & Cauch. *Falerios* legimus, etiam recte. Quemadmodum in Annal. nostris demonstravimus. *Pigh.*

Faliscos.] Liber Danielis, *Valerios.* Æque recte. Livio sunt iidem Falerii & Falisci. Falerios etiam Polyænus appellat libro VIII. Sed Strabo inter φαλίσκους & φαλερίους videtur distinguere. Servius ad VII. Æneid. *Faliscos Halesus condidit. Hi autem immutato* H *in* F *Falisci dicti sunt: sicut Febris dicitur, quæ ante Hebris dicebatur. Formiæ quæ Hormiæ fuerunt ἀπὸ τῆς ὁρμῆς. Nam posteritas in multis nominibus* F *pro* H *posuit.* Coler. Contigit A.V.CCCLIX.

ſtrum virgis cædentes in patriam remitterentur. Qua justitia animi eorum ſunt capti, quorum mœnia expugnari non poterant; namque Faliſci beneficio magis quam armis victi, portas Romanis aperuerunt. Eadem civitas aliquoties rebellando, ſemperque adverſis contuſa præliis, tandem ſe Q. Lutatio conſuli dedere coacta eſt. Adverſus quam ſævire cupiens populus Rom., poſtquam à Papirio (cujus manu, jubente conſule, verba deditionis ſcripta erant) doctus eſt, Faliſcos non poteſtati, ſed fidei ſe Romanorum commiſiſſe; omnem iram placida mente depoſuit, pariterque & viribus odii, non ſane facile vinci aſſuetis, & victoriæ obſequio, quæ promptiſſime licentiam ſubminiſtrat, ne juſtitiæ ſuæ deeſſet, obſtitit. Idem, cum P. Claudius Camerinos ductu atque auſpiciis ſuis captos ſub haſta vendidiſſet, etſi ærarium pecunia, fines agris auctos animadvertebat; tamen, quia parum liquida fide id geſtum ab imperatore videbatur, maxima cura conquiſitos redemit, iiſque habitandi gratia locum in Aventino aſſignavit, & prædia eis reſtituit. Pecuniam etiam non ad Curiam, ſed ad ſacraria ædificanda, ſacrificiaque facienda tribuit: juſtitiæque promptiſſimo tenore effecit, ut exitio ſuo lætari poſſent, quia ſic renati erant.

Mœnibus noſtris, & finitimis regionibus, quæ adhuc retuli; quod ſequitur, per totum terrarum orbem manavit.

Adverſus, &c.] Contigit A. V. DXII.

Dedere coacta.] Abbreviator Livii: *Phaliſci cum rebellaſſent, ſexto die domiti, in deditionem venerunt.* Eutropius de Phaliſcis lib. III. *Q.* inquit, *Lutatius, & Aulus Manilius conſules creati ſunt, & bellum Phaliſcis intulere, quæ civitas Italiæ opulenta eſt, quod ambo conſules intra ſex dies, quam venerant, tranſegerunt: quindecim millibus hominum occiſis, cæteris pace conceſſa; agro tamen ex medietate ſublato.* Oliv.

Papirio.] Scriba conſulis, qui jubente conſule deditionis formulam ſcripſerat Romanis. *Idem.*

Idem, &c.] Contigit A. V. CDXXCV.

Camerinos.] Camerium Latii oppidum, Tacito & Plinio. Cameria Livii eſt, & Halicarnaſſæi. Coloniam Romanam factam à Romulo & Tatio regibus, ſcribit Onuphrius. Camerinum eſt Ciceroni ad Attic. VIII. Epiſt. 12. Feſto quoque, qui oppidum pulchrum eſſe ait. *Ortel.*

Sacraria.] Ubi ſacra continentur.

Sacrificia.] Ut emerentur victimæ.

Timo-

vit. Timochares Ambraciensis Fabricio consuli pollicitus est, se Pyrrhum veneno per filium suum, qui potionibus ejus præerat, necaturum. Ea res cum ad senatum esset delata, missis legatis Pyrrhum monuit ut adversus hujus generis insidias cautius se gereret: memor, Urbem à filio Martis conditam: & armis bella, non venenis gerere debere. Timocharis autem nomen suppressit; utroque modo æquitatem amplexus: quia nec hostem malo exemplo tollere, neque eum qui bene mereri paratus fuerat, prodere voluit.

2. Sum-

Timochares Ambraciensis.] Historia hæc diverso modo narratur. Gellius libro III, cap. 8. *Dum Pyrrhus*, inquit, *Rex in Italia foret, & semel atque iterum cum Romanis feliciter pugnasset, satisque angerentur Romani, quod pleraque Italia ad Regem descivisset, tum Ambraciensis quispiam Timochares, Pyrrhi Regis amicus, ad C. Fabricium consulem furtim venit, ac præmium petiit, & si de præmio conveniret, promisit Regem venenis necare, idque sibi facile factu esse dixit, quoniam filii sui pocula in convivio Regi ministrarent. Eam rem Fabricius ad Senatum scripsit, Senatus ad Regem legatos misit, mandavitque, ut de Timochare nihil proderent, sed monerent uti Rex circumspectius ageret, atque à proximorum insidiis salutem tutaretur. Hoc ita, sicut diximus, in Valerii Antiatis historia scriptum est. Quadrigarius autem* lib. III. *non Timocharem, sed Niciam adiisse consulem scribit, neque legatos à Senatu missos, sed à consulibus. Pyrrhum vero pop. Rom. laudes & gratias scripsisse, captivosque omnes, quos tunc habuit, restituisse & reddidisse Romanis. Consules tunc fuere, C. Fabricius atque Æmilius: literas, quas ad Regem Pyrrhum super ea re miserunt, Claudius Quadrigarius scripsit, fuisse hoc exemplo: Consules Romani S. D. Pyrrho Regi. Nos pro tuis injuriis continuo animo strenue commoti inimiciter tecum bellare studemus; sed communis exempli & fidei ergo visum est, ut te salvum velimus, ut esset quem armis vincere possemus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus: qui sibi pretium à nobis peteret, si te clam interfecisset: id nos negavimus velle, ne vel ob eam rem quicquam commodi expectaret; & simul visum est ut te certiorem faceremus, ne quid ejusmodi si accidisset, nostro consilio civitates putarent factum: & quod nobis non placet, pretio, aut præmio, aut dolis pugnare. Tu nisi curas, jacebis.* Valerius in hac historia imitatus est Valerium Antiatem. Plutarchus dicit hujusmodi literas fuisse: *C. Fabricius & Q. Æmilius Pyrrho regi S. Neque amicorum, neque hostium fortunatus æstimator esse videris: cognosces enim, cum hanc epistolam ad nos transmissam perlegeris, te bonis quidem ac justis viris bellum inferre, malis vero atque injustis confidere. Hæc autem non tua gratia nota facimus tibi, sed ne mors tua nobis calumniam afferat, quasi virtute nequiremus te superare, dolo contendisse. Acceptis itaque Pyrrhus Fabricii literis, medico convicto, ac supplicio juste affecto, ad retributionem beneficii captivos omnes gratis Fabricio Romanisque restituit.* Oliv.

A filio Martis.] Romulo.

Bene mereri.] Præstare pop. Rom. beneficium. Dissentit Quadrigarius à Valerio. Similiter & Eutropius, qui & ipse hanc narrat historiam. Nam Quadrigarius & Eutropius dicunt proditorem

2. Summa justitia in quatuor quoque tribunis pleb. eodem tempore conspecta est. Nam cum C. Atratino (sub quo duce aciem nostram apud Verruginem à Volscis inclinatam cum cæteris equitibus correxerant) diem ad populum L. Hortensius collega eorum dixisset, pro Rostris juraverunt, in squalore se esse, quoad imperator ipsorum reus esset futurus. Non enim sustinuerunt egregii juvenes, cujus armati periculum vulneribus & sanguine suo defenderant; ejus togati ultimum discrimen, potestatis insignia retinentes, intueri: Qua justitia mota concio, actione Hortensium desistere coëgit.

3. Nec se etiam aliter eo facto, quod sequitur, exhibuit. Cum Ti. Gracchus & C. Claudius, ob nimis severe gestam censuram, majorem civitatis partem exasperassent, diem his P. Rutilius tribunus plebis perduellionis ad populum dixit, præter communem consternationem, privata etiam ira accensus, quia necessarium ejus ex publico loco parietem demoliri jusserant: Quo in judicio primæ classis permultæ centuriæ Claudium aperte damnabant; de Gracchi absolutione universæ consentire videbantur: Qui clara voce juravit, si de collega suo gravius esset judicatum, in factis paribus se eandem cum illo pœnam exilii subiturum. Eaque justitia tota illa tempestas ab utriusque fortunis & capite depulsa est. Claudium enim populus absolvit: Graccho caussæ dictionem trib. Rutilius remisit.

4. Magnam laudem & illud collegium tribunorum tulit,

rem fuisse nominatum. Valerius non fuisse, cujus sententiæ & Antias Valerius fuit. *Idem.*

Summa, &c.] Contigit A.V. CCCXXXI.

Verruginem.] Lacus est in Volscis.

Nec se, &c.] Contigit A. V. DXXCIV.

Perduellionis.] Cujus convicti ut hostes condemnabantur. *Perduellionis.*] Dicti perduelles, qui hostilia adversus principem vel rempublicam moliuntur, quoniam quos nos hostes, eos veteres perduelles appellabant. Lex Julia perduellionis eum etiam esse reum voluit, cujus opera magistratus pop. Roman. occisus fuerit.

Primæ classis.] Ex quinque scilicet, in quas populus Romanus divisus erat secundum rationem census. *Bad.*

Claudium.] Cujus nomen & gens plebi semper invisa fuit.

Magnam, &c.] Contigit A. V. DXCIX.

Sacro-

lit, quod cum unus ex eo L. Cotta fiducia sacrosanctæ potestatis creditoribus suis nollet satisfacere, decrevit; Si neque solveret pecuniam, neque daret cum quo sponsio fieret, appellantibus se creditoribus auxilio futurum: iniquum ratum, majestatem publicam privatæ perfidiæ obtentui esse. Itaque Cottam in tribunatu quasi in aliquo sacrario latentem, tribunitia inde justitia extraxit.

5. Cujus ut ad alium æque illustrem transgrediar, Cn. Domitius tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis in judicium populi devocavit; Ut si fortuna aspirasset, ruinam: sin minus, certe ipsa obtrectatione amplissimi viri incrementum claritatis apprehenderet. Cujus opprimendi cum summo studio flagraret, servus Scauri ad eum noctu pervenit, instructurum se ejus accusationem multis & gravibus domini criminibus promittens. Erant in eodem pectore Domitii, inimicus & dominus, diversa æstimatione nefarium indicium perpendentes: Justitia vicit odium. Continuo enim & suis auribus obseratis, & indicis ore clauso duci eum ad Scaurum jussit. Accusatorem etiam reo suo ne dicam diligendum, certe laudandum, quem populus cum propter alias virtutes, tum hoc nomine libentius & consulem, & censorem, & pontificem maximum fecit.

6. Nec aliter se L. Crassus in eodem justitiæ experimento gessit. C. Carbonis nomen infesto animo utpote inimicissimi sibi detulerat: sed tamen scrinium ejus à servo alla-

Sacrosancta.] Quam violare nefas esset.

Obtentui.] Prætextui.

Sacrario.] In aliquo templo, ubi tutus lateret, unde extrahi non posset.

Cujus ut ad alium.] Cn. Domitius M. Scaurum accusavit. Hic Domitius fuit, qui quarto consulatu Marii Pontifex Maximus populi suffragio creatus est. Scaurum autem accusavit hac de causa; Consul cum Cassio fuit, & quum esset trib. pleb. iratus, Scauro, quod eum in augurum collegium non cooptaverat, diem ei dixit ad populum, & mulctam irrogavit, quod ejus opera sacra multa pop. Rom. imminuta esse diceret. Crimini dabat sacra publica pop. Rom. Deum penatum. quæ Lavinii fierent, opera imperfecte fieri. *Oliv.* Contigit A. V. DCL.

Obseratis.] Clausis, ne audiret delationem servi contra dominum. *Bad.*

Indicis.] Vulgo, *Iudicis.*

Nec, &c.] Contigit A. V. DCXXXIV.

Iam,

allatum ad se, complura continens quibus facile opprimi posset, ut erat signatum, cum servo catenato ad eum remisit. Quo pacto igitur inter amicos viguisse tunc justitiam credimus, cum inter accusatores quoque & reos tantum virium obtinuisse videamus?

7. Jam L. Sylla non se tam incolumem, quam Sulpicium Rufum perditum voluit, tribunitio furore ejus sine fine vexatus. Cæterum cum eum proscriptum, & in villa latentem à servo proditum comperisset; manumissum parricidam, ut fides edicti sui extaret, præcipitari protinus è saxo Tarpejo cum illo scelere parto pileo jussit. Victor alioquin insolens, hoc imperio justissimus.

EXTERNA.

1. Verum ne alienigenæ justitiæ obliti videamur, Pittacus Mitylenæus, cujus aut meritis tantum cives debuerunt, aut moribus crediderunt, ut suis in suffragiis tyrannidem deferrent; tam diu illud imperium sustinuit, quam diu bellum de Sygæo cum Atheniensibus gerendum fuit. Postquam autem pax victoria parta est, continuo reclamantibus Mitylenæis deposuit; ne dominus civium ultra quam reip. necessitas exegerat, permaneret. Atque etiam cum recuperati agri dimidia pars consensu omnium offerretur;

Jam, &c.] Contigit A.V. DCLXV.

Tribunitio furore.] Hic enim Sulpitius trib. pleb. inauditæ superbiæ & temeritatis fuit, qui trecentos secum milites habebat quasi satellites. *Oliv.*

Fides edicti sui extaret.] Quia edixerat, quod quicunque servus proscriptum indicaret, libertatem assequeretur. *Bad.*

Saxo Tarpeio.] A. Gellius libro XX, cap. I. perlati falsi testimonii convictos ex Lege duodecim tabularum de saxo dejectos scribit. Verum & in alios criminis ingentis reos hoc supplicium derivatum. Postea tamen abolitum. Unde dixit Jurisconsultus Modestinus in l. si diutino 25. ff. de Pœnis non posse aliquem sic damnari, ut de saxo præcipitetur.

Parto pileo.] Parta libertate. Nam raso tantum capite pileum servi capere solebant, cum libertate donarentur. *Badius.*

Moribus.] Quia inter sapientes habitus est.

Tyrannidem.] Imperium suæ urbis.

Tamdiu.] Decem annos juxta Laërt.

Sygæo.] De possessione agri Achillitidis Athenienses cum Mitylenæis certasse Diogenes Laërtius autor est.

Agri.] Agrum à Mitylenæis traditum postmodum consecrasse Pittacum tradit Diogenes Laërtius, atque suo tempore ab ejus nomine Pittacium dictum.

The-

retur; avertit animum ab eo munere; deforme judicans, virtutis gloriam magnitudine prædæ minuere.

2. Alterius nunc mihi prudentia referenda est, ut alterius repræsentari justitia possit. Cum saluberrimo consilio Themistocles migrare Athenienses in classem coëgisset, Xerxeque rege, & copiis ejus Græcia pulsis, ruinas patriæ in pristinum habitum reformaret, & opes clandestinis molitionibus ad principatum Græciæ capessendum nutriret; in concione dixit, habere se rem deliberatione sua provisam, quam si fortuna ad effectum perduci passa esset, nihil majus aut potentius Atheniensi populo futurum, sed eam vulgari non oportere. Postulavitque ut aliquis sibi cui illam tacite exponeret, daretur. Datus est Aristides. Is postquam cognovit, classem illum Lacedæmoniorum, quæ tota apud Gytheum subducta erat, velle incendere, ut ea consumpta dominatio maris ipsis cederet; processit ad cives, & retulit, Themistoclem ut utile consilium, ita minime justum animo volvere. E vestigio universa concio quod æquum non videretur, ne expedire quidem proclamavit, ac protinus Themistoclem incœpto desistere jussit.

3. Nihil illis etiam justitiæ exemplis fortius. Zaleucus urbe Locrensium à se saluberrimis atque utilissimis legibus munita, cum filius ejus adulterii crimine damnatus, secundum jus ab ipso constitutum, utroque oculo carere deberet, ac tota civitas in honorem patris pœnæ necessitatem adolescentulo remitteret, aliquandiu repugnavit: Ad ultimum precibus populi evictus, suo prius, deinde filii oculo eruto, usum videndi utrique reliquit. Ita debitum supplicii modum legi reddidit, æquitatis admirabili temperamento, se inter misericordem patrem & justum legislatorem partitus.

4. Sed

Themistocles.] Idem Plutarchus in ejus Vita, & Cic. Offic. III.

Zaleucus.] Qui leges tulit Locris Epizephyriis, & Thaletis putatur auditor juxta Aristotelem Politic. lib. II, cap. 10.

Sed

4. Sed aliquanto Charundæ Thurii præfractior atque abscisior justitia. Ad vim & cruorem usque seditiosas conciones civium pacaverat, lege cavendo, ut si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur. Interjecto deinde tempore, ex longinquo rure gladio cinctus, domum repetens, subito indicta concione, sicut erat, in eam processit: ab eoque, qui proxime constiterat, solutæ à se legis suæ monitus: Idem ego illam, inquit, sanciam: ac protinus ferro, quod habebat, districto incubuit. Cumque liceret culpam vel dissimulare, vel errore defendere; pœnam tamen repræsentare maluit, ne qua fraus justitiæ fieret.

CAP. VI.

DE FIDE PUBLICA.

QUAM COLUERE

1. *Senatus Rom.*
2. *L. Manlius, M. Atilius Cos.*
3. *Idem Senatus Rom.*
4. *P. Africanus superior.*
5. *Idem Senatus Rom.*

EXTERNI.

1. *Saguntini.*
2. *Petellini.*

HUjus imagine ante oculos posita, venerabile fidei numen dexteram suam, certissimum salutis humanæ pignus ostentat. Quam semper in nostra civitate viguisse, & omnes gentes senserunt, & nos paucis exemplis recognoscamus.

1. Cum Ptolemæus rex tutorem populum Rom. filio reliquisset, senatus M. Æmilium Lepidum pont. max. bis consulem ad pueri tutelam gerendam Alexandriam misit: am-

Sed aliquanto Charondæ Tyrii præfractior atque abscisior justitia.] Ita vulgo. Legendum, *Charondæ Thurii.* His enim leges scripsit, Pythagoræ discipulus cum Zaleuco, ut ex Laërtio constat. Aristoteles & Stobæus Catanæum fuisse tradunt. *Pigh.*

Abscisior.] Severior, vel brevior. *Abscissum* dicitur quod repente fit sine ullo respectu. *Oliv.*

C*Um Ptolemæus, &c.*] Contigit A.V. DXCV.

Ad tutelam gerendam.] Justinus qui de hac tutela mentionem lib. XXX. facit, non à rege tutorem relictum populo fuisse dicit, sed post Regis mortem ab

amplissimique & integerrimi viri sanctitatem reip. usibus & sacris operatam externæ procurationi vacare voluit; ne fides civitatis nostræ frustra petita existimaretur. Cujus beneficio regia incunabula conservata pariter ac decorata, incertum Ptolemæum reddiderunt, patrisne fortuna magis, an tutoris majestate gloriari deberet.

2. Speciosa quoque illa Romana fides. Ingenti Pœnorum classe circa Siciliam devicta, duces ejus fractis animis consilia petendæ pacis agitabant. Quorum Amilcar ire se ad consules negabat audere; ne eodem modo catenæ sibi injicerentur, quo ab ipsis Cornelio Asinæ consuli fuerant

ab Alexandrinis Romam missos fuisse legatos, qui orarent pop. Rom. ut tutelam pupilli susciperet, regnumque tueretur Ægypti, quod jam Philippus & Antiochus facta inter se pactione divisisse dicebantur. Gratam legationem fuisse Romanis causam belli quærentibus adversus Philippum, qui insidiatus temporibus Punici belli fuerat. Missos igitur fuisse legatos dicit, qui nuntiarent Antiocho atque Philippo, ut à regno Ægypti abstinerent: missum & Marcum Æmilium Lepidum in Ægyptum, qui tutorio nomine regnum pupilli administraret. Qui præfectus bello deinde, quod adversus Antiochum duce Scipione gestum est, magnum ad victoriam momentum dedisse fertur. *Oliverius.*

Integerrimi viri sanctitatem reipubl. usibus & sacris comparatam.] Ita vulgo. In MSS. *Reipubl. usibus & sacris operatam.* Elegantissime. Operari item dicuntur proprie, qui ipsimet reipubl. laborant, ut Livius lib. IV. *Eo tempore quo corpus addictum atque operatum reipubl. esset.* Operari item dicuntur, auctore Nonio, qui deos religiose, & cum summa veneratione sacrificiis litant. Pomponius Præcone posteriore: *Ad Veneris profectus est mane vetulus votum ut solveret, ubi nunc operatus est.* Africanius Excepto: *Simul ocium hortabatur, ut operatum illum Dianæ degerem sanctum diem.* Lucilius libro XXX. *Aut operatu' aliquo in celebri cum æqualibus fano.* Juvenalis Satyra XII.

—— Longos erexit janua ramos
Et matutinis operatur festa lucernis.

Conqueritur item Propertius lib. II. Cynthiam suam Isidis sacris operari, atque ideo à concubitu abstinere:

Tristia jam redeunt iterum solennia nobis,
Cynthia jam noctes est operata decem.
Atque utinam Nilo pereat quæ sacra tepente
Misit matronis Inachus Ausoniis.

Pighius.

Speciosa, &c.] Contigit anno urbis CDXCVII.

Ne eodem modo.] Cum primo Punico bello Scipio Asina præfectus classis in Sicilia foret, ad colloquium à Carthaginiensibus vocatus est, qui data fide confidenter processit. Illi vero simulato colloquio milites paratos habuere, qui deprehensum Siciliam in catenis ducerent. *Oliv.*

Cornelio Asinæ.] Quare dictus sit Cornelius Asina, Macrobius Saturnal. lib. I. facile declarat. Dicit enim: *Asinæ cognomentum Corneliis datum est, qui princeps Corneliæ gentis, empto fundo, seu filia data marito, cum sponsores ab eo solenniter poscerentur, asinam cum pecunia*

rant injectæ. Hanno autem certior Romani animi æstimator, nihil tale timendum ratus, maxima cum fiducia ad colloquium eorum tetendit: Apud quos cum de belli fine ageret: & tribunus militum ei dixisset; posse illi merito evenire, quod Cornelio accidisset: uterque consul, tribuno tacere jusso, Isto te, inquit, metu, Hanno, fides civitatis nostræ liberat. Claros illos fecerat, tantum hostium ducem vincere potuisse; sed multo clariores fecit, noluisse.

3. Adversus eosdem hostes parem fidem in jure legationis tuendo Patres conscripti exhibuere. M. enim Æmilio Lepido, C. Flaminio Coss. L. Minucium, & L. Manlium Carthaginiensium legatis, quia manus his attulerant, per feciales Culeo prætor ex S. C. dedendos curavit. Se tunc senatus, non eos quibus hoc præstabatur, aspexit.

4. Hæc exempla superior Africanus secutus: cum onustam multis, & illustrium Carthaginiensium viris navem in suam potestatem redegisset, inviolatam dimisit, quia se legatos ad eum missos dicebant: Tametsi manifestum

niæ onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus præsens pignus. Idem.

Hanno, &c.] Contig. A.V. CDXCIII.

Adversus, &c.] Contig. A.V. DLXVI.

M. enim Æmilio Lepido, &c.] Legati Carthaginiensium Romam venerant pacem à Senatu populoque petentes; forte ita accidit, ut altercatio orta esset inter legatos & L. Minucium ac L. Manlium, & eousque processit eorum contentio, ut Minucius & Manlius legatos pulsarent. Nam illi pacem petebant, hi dandam esse negabant, quippe fœdifragis. Quod ubi cognovit Senatus, eos legatis dandos esse censuit, darique fecit. *Oliv.*

Manus his intulerant.] Pulsaverant. *Quia manus his intulerant, per feciales reddendos curaverunt.*] Ita vulgo. Mutilus est locus ac jejune contractus, quem hoc modo restitui debere docent MSS. libri, licet incorrecti nonnihil varient: *Quia manus his intulerant, per feciales Culeo prætor ex S.C. dedundos curavit.* Constat autem ex Livio Q. Terentium Culeonem tunc prætorem peregrinum fuisse, ex quo intelligimus perperam in scriptis exemplaribus *Claudio prat.* legi. Sed vide Annales magistratuum nostros. *Pigh.*

Per feciales.] Sacerdotes, qui fœderibus feriendis & bellis legitime indicendis præerant. *Bad.*

Non eos.] Quasi dicat: Senatus non respexit quid mererentur Carthaginienses, qui toties fœdera frangerent, sed jus gentium esse servandum fidemque publicam. *Oliv.*

Hæc exempla.] Hoc contigit secundo bello Punico, cum superior Africanus fatalis dux utramque subegisset Hispaniam. *Oliv.* Contigit A.V. DL.

Repra-

ſtum erat, illos vitandi præſentis periculi gratia falſum legationis nomen amplecti, ut Romani imperatoris potius decepta fides, quam fruſtra implorata judicaretur.

5. Repræſentemus etiam illud ſenatus nullo modo prætermittendum opus. Legatos ab urbe Apollonià Romam miſſos, Q. Fabius, & Cn. Apronius ædiles orta contentione pulſaverunt. Quod ubi comperit, continuo eos per feciales legatis dedidit, quæſtoremque cum his Brunduſium ire juſſit, ne quam in itinere à cognatis deditorum injuriam acciperent. Illam Curiam, mortalium quis concilium, ac non Fidei Templum dixerit? Quam ut civitas noſtra ſemper benignam præſtitit; ita in ſociorum quoque animis conſtantem recognovit.

EXTERNA.

1. Nam ante duorum in Hiſpania Scipionum, totidemque Romani ſanguinis exercituum miſerabilem ſtragem, Sa-

Repræſentemus.] Contigit anno urbis CDXXVII.

Apollonia.] Quæ eſt aut in Ponto, aut in Creta, aut in Syria, aut in Thracia, in omnibus enim illis regionibus reperitur eo nomine urbs, ſed putem de Pontica urbe loqui. *Bad.*

Sociorum quoque animis.] Utpote Saguntinorum & Petellinorum, de quibus ſequentia ſunt exempla, ad quæ paraſceuen facit. *Oliv.*

Poſt duorum, &c.] Ita vulgo. Videl. Cn. & P. Scipionum, quorum alter ſc. P. Scipio, ejus Scipionis pater fuit, qui deinde Africanus dictus. Hi duo, ut ſupra diximus, Hiſpaniam in poteſtate pop. Rom. diu tenuerant, ſed tandem per Magonem quendam Celtiberi, quorum pars major erat in exercitu Rom., illecebris & pecunia corrupti, defecerunt à Romanis. Romani vero exercitus externis auxiliis deſtituti, in tutiora loca ſe receperunt, & clitellis atque impedimentis vallo facto, à Pœnis, quibus erant viribus inferiores, diu obſeſſi, tandem capti cæſique ſunt. L. vero Martius tribunus militum, collectis reliquiis exercitus, & nocte ſequenti vocatis ad concionem militibus, hortatus eſt, ut improviſo invaderent hoſtes, nihil tale propter victoriam metuentes, & inter concionandum ſubita flamma ex ejus capitis apice emicuit, quo ſigno motos milites ea nocte duxit ad hoſtium caſtra, quibus ex improviſo captis, cæſiſque, majorem intulit cladem, quam acceperat. Sed in hac hiſtoria Valerius diſſentit à Livio: Non enim poſt cæſos in Hiſpania Scipiones Annibal Saguntum expugnavit, ſed antequam bellum cum Romanis ſuſciperet, ut Livius tradit, & Marcus Tullius Cicero. Et hoc belli principium & cauſam fuiſſe dicit, quia cum jam animo agitaret Annibal Romanos invadere, nullam aliam violandi fœderis honeſtiorem rationem invenit, quam ſi Saguntinos Romanis ſocietate

Saguntini victricibus Annibalis armis intra mœnia urbis suæ compulsi, cum vim Punicam ulterius nequirent arcere; collatis in forum quæ unicuique erant carissima, atque undique circumdatis, accensisque ignis nutrimentis, ne à societate nostra desciscerent, publico & communi rogo semet ipsi superjecerunt. Crediderim, tunc ipsam Fidem humana negotia speculantem, mœstum gessisse vultum; perseverantissimum sui cultum iniquæ fortunæ judicio tam acerbo exitu damnatum cernentem.

2. Idem præstando Petellini eundem laudis honorem meruerunt. Ab Annibale, quia deficere nostram amicitiam noluerant, obsessi: legatos ad senatum auxilium implorantes miserunt. Quibus propter recentem cladem Cannensem succurri non potuit; cæterum permissum est, uti facerent, quod utilissimum incolumitati ipsorum videretur. Liberum ergo erat, Carthaginiensium gratiam amplecti. Illi tamen fœminis omnique ætate imbelli urbe ejecta, quo diutius armati famem traherent, pertinacissime in

conjunctos adoriretur. *Oliverius.* *Post duorum in Hispania Scipionum.*] Mirifice mendacem fecerunt hunc librum scioli, non enim post Scipionum cladem ab Annibale oppressa Saguntus est, sed multo antea. In Campensi legimus: *Nam post duorum.* Immo ex Livio, Polybio, aliisque Historicis omnibus legendum esse puto: *Nam ante duorum in Hispania Scipionum*; si à veritate discedere nolimus. Corrupit locum historiæ Romanæ imperitus aliquis librarius aut ludimagister. *Pigh.*

Saguntini.] Saguntum oppidum est opulentissimum in Hispaniæ finibus positum circa flumen Iberum, quod fuit quondam terminus imperii pop. Rom. & Carthaginiensium, causaque secundi Punici belli: Nam cum Annibal oppidum illud circumsedisset, Saguntini Romam legatos auxilia petentes miserunt, qui cum tardius mitterentur, nec se diutius defendere possent, ad eam pertinaciam venerunt, ut in foro constructo ingenti rogo, impositisque rebus suis omnibus flammas subjicerent, deinde seipsos in rogum conjicerent, ne à fide deficerent. *Oliv.*

Petellini.] Petilia urbs Calabriæ, de qua meminit Virgilius:

Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.

In qua Philoctetes Melibæus regnavit, teste Servio: at Strabo lib. VI. dicit esse Lucanorum metropolim. *Oliv.*

Ejecta.] Vulgo, *Egesta*, i.e. exportata.

Famem traherent.] De Petelinis Athenæus Dipnosophista libro XII. Πετελῖνοι δὲ τηρήσαντες τὴν πρὸς Ῥωμαίους πίστιν εἰς τοσοῦτον καρτερίας ἦλθον πολιορκούμενοι ὑπ' Ἀννίβα, ὥστε μετὰ τὸ πάντα μὲν τὰ κατὰ τὴν πόλιν δένδρων τοὺς φλοιοὺς καὶ τοὺς ἁπαλοὺς πτόρθους ἀνάλωσαι, &c. *Coler.*

Itaque

in muris perstiterunt; expiravitque prius eorum tota civitas, quam ulla ex parte Romanæ societatis respectum deponeret. Itaque Annibali non Petelliam, sed fidei Petellinæ sepulchrum capere contigit.

CAP. VII.

DE FIDE UXORUM ERGA MARITOS.

1. *Æmiliæ L. F. Tertiæ, P. Africani majoris.*
2. *Thuriæ Q. Lucretii Vespillonis.*
3. *Sulpiciæ Lentuli.*

1. ATque ut uxoriam quoque fidem attingamus: Tertia Æmilia Africani prioris uxor, mater Corneliæ Gracchorum, tantæ fuit comitatis & patientiæ, ut cum sciret viro suo ancillulam ex suis gratam esse, dissimulaverit: ne domitorem orbis Africani fœmina impudicitiæ reum ageret: Tantumque à vindicta mens ejus abfuit, ut post mortem Africani manumissam ancillam in matrimonium liberto suo daret.

2. Q. Lu-

Itaque Annibali non Petiliam, sed fidum Petiliæ sepulchrum capere contigit.] Ita vulgò. In Atreb. & Cauch. legitur, *Sed fidei Petilianæ sepulchrum.* Scribendum tamen antiqua forma, *Fidei Petellinæ:* Petellinos enim vocari, atque urbem Petelliam, antiqua marmora, quæ adhuc extant, demonstrant. *Pigh.*

MAter Corneliæ.] Eam nobilem facit, ut rem magis exaggeret; quamvis uxor esset Africani, & avia tantorum virorum, tamen hoc fecit. Sunt qui dicant hanc Paulli Æmilii, qui Persen regem superavit, fuisse filiam, & Africani inferioris sororem, ex qua nata fuit Sempronia Gracchorum mater, quæ & Cornelia dicta est. Plutarchus tamen dicit Paullum Æmilium duas tantum habuisse filias, & alteram Tuberoni Ælio, alteram Catoni, Porcii Catonis filio in matrimonium dedisse. *Oliv.*

Gratam esse.] Hoc est, virum consuevisse cum ancillula.

Domitorem.] Qui duas Hispanias, Sardiniam, Siciliam; & Africam subegerat. *Oliv.*

Ne domitorem orbis Africani fœmina impudicitiæ reum ageret.] Impudicitiæ vox non in virum convenit, cumque qui libidinose agit, sed qui, quæve patitur. Latini quidem ita. Exemplum hic contra, si locus rectus. In veteri uno est, *Incontinentiæ*; in altero, *Impatientiæ.* Ex quo ego rescribam, *Impotentiæ.* Ne is, inquit, qui potens tot hostium, parum potuisse in se coërcendo videretur. Proba omnino lectio. *Lips.*

Manumissam ancillam.] Existimavere nonnulli hanc ancillam fuisse, captam illam in Hispania, quam Africanus patri non reddiderit, sed Romam adduxerit, & inibi in deliciis habuerit. Hoc sensit Valerius Antias, scriptor nobilis, apud Agellium. *Coler.*

 Q. In-

2. Q. Lucretium proſcriptum à triumviris uxor Thuria inter cameram & tectum cubiculi abditum, una conſcia ancilla, ab imminente exitio, non ſine magno periculo ſuo, tutum præſtitit: Singularique fide id egit, ut cum cæteri proſcipti in alienis & hoſtilibus regionibus per ſummos corporis & animi cruciatus vix evaderent; ille in cubiculo, & in conjugis ſinu ſalutem retineret.

3. Sulpicia autem cum à matre Julia diligentiſſime cuſtodiretur, ne Lentulum Cruſtellionem virum ſuum proſcriptum à triumviris in Siciliam ſequeretur: nihilominus famulari veſte ſumpta, cum duabus ancillis, totidemque ſervis ad eum clandeſtina fuga pervenit. Nec recuſavit ſe ipſam proſcribere, ut ei fides ſua in conjuge proſcripto conſtaret.

CAP. VIII.

DE FIDE SERVORUM ERGA DOMINOS.

1. *M. Antonii oratoris ſervus.*
2. *C. Marii C. F. Coſ. ſervus.*
3. *C. Gracchi Philocrates.*
4. *C. Caſſii Pindarus.*
5. *Cn. Plotii Planci familia.*
6. *Urbinii Anapionis ſervus.*
7. *Antii Reſtionis ſervus.*

Reſtat ut ſervorum etiam erga dominos, quo minus exſpectatam, hoc laudabiliorem fidem referamus.

1. M. Antonius, avorum noſtrorum temporibus clariſſi-

Q. Lucretium.] Nomen fuit Q. Lucretio Veſpilloni. Cæſar quoque ita ſcripſerat olim, ſed placuit moroſis illis & indoctis ſcribis *Veſpillonem* in *Hiſpillum* vertere. *Coler.*

Cameram.] Cubile arcuatum.

Tectum.] Scilicet ſummum, hoc eſt, inter tabulatum ſuperius & tecti curvamen. *Badius.*

Non ſine magno periculo.] Lex enim erat, Quicunque proſcriptum occultaret, eadem pœna damnaretur. *Oliverius.*

Ne Lentulum Cruſtellionem virum ſuum.] Cognomen alterum Cruſtellio in Cauchiano, Colonienſi & Wincheliano non habetur, & mihi quidem mendoſum videtur. *Pigh.* *Lentulum.*] Interjicit l. Dan. Cruſcellionem: Dioni eſt Κρουσκελλίων. Meminit hujus Lentuli Valerius noſter lib. v. cap. 3. Cicero III. Catilin. *Coler.*

Nihilominus familiari veſte.] Ita vulgo. Melius, *Famulari veſte*, ut eſt in Campenſi & Gemblacenſi. Sic Cicero Tuſc. I. de Codro: *Qui ſe in medios immiſit hoſtes, famulari veſte, ne poſſet agnoſci.* Pigh.

Ser-

rissimus orator, incesti reus agebatur; Cujus in judicio accusatores servum in quæstione perseverantissime postulabant; quod ab eo, cum ad stuprum iret, laternam prælatam contenderent. Erat autem is etiam tum imberbis, & stabat coram, videbatque rem ad suos cruciatus pertinere, nec tamen eos fugitavit. Ille verò, ut domum quoque ventum est, Antonium hoc nomine vehementius confusum & sollicitum ultrò est hortatus, ut se judicibus torquendum traderet; affirmans nullum ore suo verbum exiturum, quo caussa ejus læderetur. Ac promissi fidem mira patientia præstitit: plurimis etiam laceratus verberibus, eculeoque impositus, candentibus etiam laminis ustus, omnem vim accusationis, custodita rei salute, subvertit. Argui fortuna merito potest, quod tam pium & tam fortem spiritum servili nomine inclusit.

2. Consulem autem C. Marium Prænestinæ obsidionis miserabilem exitum sortitum, cuniculi latebris frustra evadere conatum, levique vulnere à Thelesino, cum quo commori destinaverat, perstrictum, servus suus ut Syllanæ cru-

SErvum.] Quia Reip. causa aberat Antonius, Quæstor in Asiam profectus, qui tamen de accusatione isthac certior factus Brundusii, Romam rediit. Suetonius in Cæsare: *Mox & ipse à L. Antistio Tr. pleb. postulatus, appellato demum collegio obmutuit, cum Reipubl. caussa abesset, reus ne fieret.* Coler.

In quæstione.] In tormento, à præcedente id quod sequitur: nam quæstiones inquisitiones dicuntur, quæ à judicibus fiunt, & quia procedunt quæstiones, id est, interrogationes, deinde sequuntur tormenta, ideo ponuntur pro tormentis. *Oliv.*

Laternam.] A latendo dictam, quod intus lateat ignis.

Eculeoque.] Tormento. Dicitut enim *eculeus*, quasi equi diminutivum, est autem ligneus, & acutissimi dorsi. *Oliver.*

Consulem autem, &c.] Hic C. Marius fuit ejus Marii F., qui bella civilia gessit adversus Syllam, qui septimo consulatu suo mortuus est: deinde in filium bella migrarunt, qui victus à Sylla se Præneste recepit, ubi cum obsideretur, tentavit per cuniculos egredi; quod quum non posset, quia custodiretur à Syllanis militibus, à servo suo se jussit occidi, ne in potestatem hostium veniret. Plutarchus vero in vita Marii illum dicit sibi mortem intulisse. *Oliv.*

Sortitum.] Quia obsessa diu fuisset à Syllanis. Tandem capta fuit, crudeliterque vexata; nam ut in cap. de Crudelitate videbimus, quinque millia Prænestinorum crudeliter Sylla jussit occidi. *Oliver.*

Cuniculi.] Subterranei meatus à similitudine animalis, quod cavernis subterraneis delectatur. *Idem.*

A Thelesino.] Paterculus: *Sunt qui*

 sua

crudelitatis expertem faceret, gladio trajectum interemit; cum magna præmia sibi proposita videret, si eum victoribus tradidisset: Cujus dexteræ tam opportunum ministerium nihil eorum pietati cedit, à quibus salus dominorum protecta est. Quia eo tempore Mario non vita, sed mors in beneficio reposita erat.

3. Æque illustre quod sequitur. C. Gracchus ne in potestatem inimicorum veniret, Philocrati servo suo cervices incidendas præbuit. Quas cum celeri ictu abscidisset, gladium cruore domini madentem per sua egit præcordia. Euporum alii hunc vocitatum existimant: ego de nomine nihil disputo, famularis tantummodo fidei robur admiror.

Cu-

sua manu, sunt qui concurrentem mutuis ictibus, cum minore fratre Thelesino, una obsesso & erumpente, occubuisse prodiderint. Accidit hoc apud Sacriportum. Florus lib. III, cap. 21. *Colerus.*

Æque illustre, &c.] Mortuum propter seditionem Tiberium Gracchum in cap. de Somniis diximus. C. Gracchus visa per quietem fratris imagine dicentis, quantum vellet cunctaretur, omnino sibi pereundum esse eodem quo ipse exitio periisset, cœpit eadem via grassari in Senatum, qua frater, per leges scilicet tribunitias seditiones excitare. Qua re motus Senatus, quod id ad reipublicæ eversionem quodammodo spectare videbatur, decrevit ut Opimius consul videret, ne quid respubl. detrimenti caperet, quæ summa potestas in atroci negotio dabatur magistratui more Romano, ut posset exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque cives. Itaque Opimius consul cum armata manu C. Gracchum persequitur, ille se in Aventinum montem cum multitudine armata recepit. Contra exercitu ducto, cæsoque Fulvio ejus collega, fuga facta, & Gracchus se in templum Dianæ contulit, ibique sibi manus voluit inferre, sed à Licinio & Pomponio fidissimis familiaribus prohibitus est, hortatisque inde quamprimum aufugere, quem corporibus suis tam diu protexerunt fugientem, quoad cæsi sunt. Ille, ubi vidit se inimicorum manus evadere non posse, cum Philocrate servo, qui cum eo solus fugiebat, in sacrum Deorum nemus se proripuit, ibique Philocrates eum occidit, & super occisum se quoque interemptum projecit. Aliter legitur in vita Gracchorum, nam utrumque in manus inimicorum devenisse tradit Plutarchus, & alterum à Scipione Nasica, alterum à Lucio Opimio fuisse cæsos, ut in cap. de Somniis & alibi diximus. Macrobius vero de Saturnalibus hunc servum Euporum nominatum fuisse dicit, quanquam alii Philocratem dictum velint, qui, dum aliqua spes salutis affuit, fidissimus comes dominum quacunque potuit ratione tutatus est, ubi vidit jam desperatum esse, & dominum occidisse, se super cæsum scissis proprio vulnere visceribus, animam effudisse dicebatur. *Oliverius.*

Euporum.] Sic vocatur Paterculo. Plutarcho & aliis, Philocrates est. *Colerus.*

Famularis.] Servi in familia ejus educati.

Pin-

Cujus si præstantiam animi generosus juvenis imitatus foret, suo, non servi beneficio imminentia supplicia vitasset: nunc commisit ut Philocratis, quam Gracchi cadaver speciosius jaceret.

4. Alia nobilitas, alius furor; sed fidei par exemplum: Pindarus C. Cassium Philippensi prœlio victum, nuper ab eo manumissus, jussu ipsius obtruncatum, insultationibus hostium subtraxit. Seque è conspectu hominum voluntaria morte abstulit, ita ut ne corpus quidem ejus absumpti inveniretur. Quis Deorum gravissimi sceleris ultor, illam dexteram, quæ in necem patriæ parentis exarserat, tanto torpore illigavit, ut se tremebunda Pindari genibus submitteret, ne publici parricidii, quas merebatur pœnas, arbitrio pii victoris exolveret? Tu profecto, tu Dive Juli cœlestibus tuis vulneribus debitam exegisti vindictam, perfidum erga te caput sordidis auxiliis supplex fieri cogendo, eo animi æstu compulsum; ut neque

Pindarus C. Cassium.] Hoc idem Pindarus exhibuit Cassio, quod Euporus Graccho. Nam cum Cassius & Brutus contra Marcum Antonium triumvirum & Octavium Augustum arma sumpsissent pro reipubl. libertate tuenda, quanquam eis adversa fortuna contigerit, cumque varia victoria pugnassent, tandem in campis Philippicis, comparatis utrimque copiis, extremo prœlio dimicarunt, & in dextro cornu Octavianus, in sinistro vero Antonius, item in dextro Brutus, in sinistro Cassius erant. Forte ita accidit, ut conserta pugna Cæsar in dextro, Cassius in sinistro cornu vincerentur. Sed nihil aliud Bruti & Cassii res deduxit in perniciem, quam quod Brutus Cassio veluti victori non tulit auxilium, nec Cassius Brutum veluti victum potuit expectare: nam Brutus jam Cæsaris castra per milites suos diripuerat, cædemque ingentem in illis fecerat: ad duo enim millia Lacedæmoniorum, qui nuper in auxilium Cæsaris venerant, præter castrorum præsidia cæsa sunt. Cassius vero cum se in collem quendam recepisset, unum è centurionibus suis, exploratum cuncta dimittit, qui cum tardius rediret, existimans Cassius fuisse illum ab hostibus interceptum, hostesque ex omni parte victores esse, ignarus omnium, quæ à Bruto facta fuerant, desperatis rebus omnibus, in tabernaculum sese contulit, ex libertis unum, nomine Pindarum secum trahens, quem ad eos casus sibi paraverat, obducta veste caput obtegens, jugulumque enudans, sese illi feriendum præbuit. Avulsum ab humeris caput repertum est. At Pindarum post cædem hic nemo hominum vidit, ex quo plerisque scrupulum dedit, quod injussus illum interfecisset. *Oliv.*

Pii victoris, &c.] Videlicet Augusti.

Sordidi auxilii.] Quia imploravit auxilium servi.

4. Sed aliquanto Charundæ Thurii præfractior atque abscisior justitia. Ad vim & cruorem usque seditiosas conciones civium pacaverat, lege cavendo, ut si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur. Interjecto deinde tempore, ex longinquo rure gladio cinctus, domum repetens, subito indicta concione, sicut erat, in eam processit: ab eoque, qui proxime constiterat, solutæ à se legis suæ monitus: Idem ego illam, inquit, sanciam: ac protinus ferro, quod habebat, districto incubuit. Cumque liceret culpam vel dissimulare, vel errore defendere; pœnam tamen repræsentare maluit, ne qua fraus justitiæ fieret.

CAP. VI.

DE FIDE PUBLICA.

QUAM COLUERE
1. *Senatus Rom.*
2. *L. Manlius, M. Atilius Cos.*
3. *Idem Senatus Rom.*
4. *P. Africanus superior.*
5. *Idem Senatus Rom.*

EXTERNI.
1. *Saguntini.*
2. *Petellini.*

HUjus imagine ante oculos posita, venerabile fidei numen dexteram suam, certissimum salutis humanæ pignus ostentat. Quam semper in nostra civitate viguisse, & omnes gentes senserunt, & nos paucis exemplis recognoscamus.

1. Cum Ptolemæus rex tutorem populum Rom. filio reliquisset, senatus M. Æmilium Lepidum pont. max. bis consulem ad pueri tutelam gerendam Alexandriam misit: am-

Sed aliquanto Charondæ Tyrii præfractior atque abscisior justitia.] Ita vulgo. Legendum, *Charondæ Thurii.* His enim leges scripsit, Pythagoræ discipulus cum Zaleuco, ut ex Laërtio constat. Aristoteles & Stobæus Catanæum fuisse tradunt. *Pigh.*

Abscisior.] Severior, vel brevior. *Abscissum* dicitur quod repente fit sine ullo respectu. *Oliv.*

CUm Ptolemæus, &c.] Contigit A.V. DXCV.

Ad tutelam gerendam.] Justinus qui de hac tutela mentionem lib. XXX. facit, non à rege tutorem relictum populo fuisse dicit, sed post Regis mortem ab

ampliſſimique & integerrimi viri ſanctitatem reip. uſibus & ſacris operatam externæ procurationi vacare voluit; ne fides civitatis noſtræ fruſtra petita exiſtimaretur. Cujus beneficio regia incunabula conſervata pariter ac decorata, incertum Ptolemæum reddiderunt, patriſne fortuna magis, an tutoris majeſtate gloriari deberet.

2. Speciosa quoque illa Romana fides. Ingenti Pœnorum claſſe circa Siciliam devicta, duces ejus fractis animis conſilia petendæ pacis agitabant. Quorum Amilcar ire ſe ad conſules negabat audere; ne eodem modo catenæ ſibi injicerentur, quo ab ipſis Cornelio Aſinæ conſuli fuerant

ab Alexandrinis Romam miſſos fuiſſe legatos, qui orarent pop. Rom. ut tutelam pupilli ſuſciperet, regnumque tueretur Ægypti, quod jam Philippus & Antiochus facta inter ſe pactione diviſiſſe dicebantur. Gratam legationem fuiſſe Romanis cauſam belli quærentibus adverſus Philippum, qui inſidiatus temporibus Punici belli fuerat. Miſſos igitur fuiſſe legatos dicit, qui nuntiarent Antiocho atque Philippo, ut à regno Ægypti abſtinerent: miſſum & Marcum Æmilium Lepidum in Ægyptum, qui tutorio nomine regnum pupilli adminiſtraret. Qui præfectus bello deinde, quod adverſus Antiochum duce Scipione geſtum eſt, magnum ad victoriam momentum dediſſe fertur. *Oliverius.*

Integerrimi viri ſanctitatem reipubl. uſibus & ſacris comparatam.] Ita vulgo. In MSſ. *Reipubl. uſibus & ſacris operatam.* Elegantiſſime. Operari item dicuntur proprie, qui ipſimet reipubl. laborant, ut Livius lib. IV. *Eo tempore quo corpus addictum atque operatum reipubl. eſſet.* Operari item dicuntur, auctore Nonio, qui deos religioſe, & cum ſumma veneratione ſacrificiis litant. Pomponius Præcone poſteriore: *Ad Veneris profectus eſt mane vetulus votum ut ſolveret, ubi nunc operatus eſt.* Africanius Excepto: *Simul ocium hortabatur, ut operatum illum Dianæ degerem ſanctum diem.* Lucilius libro XXX. *Aut operatu' aliquo in celebri cum æqualibus fano.* Juvenalis Satyra XII.

— Longos erexit janua ramos
Et matutinis operatur feſta lucernis.

Conqueritur item Propertius lib. II. Cynthiam ſuam Iſidis ſacris operari, atque ideo à concubitu abſtinere:

Triſtia jam redeunt iterum ſolennia nobis,
Cynthia jam noctes eſt operata decem.
Atque utinam Nilo pereat quæ ſacra tepente
Miſit matronis Inachis Auſoniis.

Pighius.

Speciosa, &c.] Contigit anno urbis CDXCVII.

Ne eodem modo.] Cum primo Punico bello Scipio Aſina præfectus claſſis in Sicilia foret, ad colloquium à Carthaginienſibus vocatus eſt, qui data fide confidenter proceſſit. Illi vero ſimulato colloquio milites paratos habuere, qui deprehenſum Siciliam in catenis ducerent. *Oliv.*

Cornelio Aſinæ.] Quare dictus ſit Cornelius Aſina, Macrobius Saturnal. lib. I. facile declarat. Dicit enim: *Aſinæ cognomentum Corneliis datum eſt, qui princeps Corneliæ gentis, empto fundo, ſeu filia data marito, cum ſponſores ab eo ſolenniter poſcerentur, aſinam cum pecunia*

rant injectæ. Hanno autem certior Romani animi æstimator, nihil tale timendum ratus, maxima cum fiducia ad colloquium eorum tetendit: Apud quos cum de belli fine ageret: & tribunus militum ei dixisset; posse illi merito evenire, quod Cornelio accidisset: uterque consul, tribuno tacere jusso, Isto te, inquit, metu, Hanno, fides civitatis nostræ liberat. Claros illos fecerat, tantum hostium ducem vincere potuisse; sed multo clariores fecit, noluisse.

3. Adversus eosdem hostes parem fidem in jure legationis tuendo Patres conscripti exhibuere. M. enim Æmilio Lepido, C. Flaminio Coss. L. Minucium, & L. Manlium Carthaginiensium legatis, quia manus his attulerant, per feciales Culeo prætor ex S. C. dedendos curavit. Se tunc senatus, non eos quibus hoc præstabatur, aspexit.

4. Hæc exempla superior Africanus secutus: cum onustam multis, & illustrium Carthaginiensium viris navem in suam potestatem redegisset, inviolatam dimisit, quia se legatos ad eum missos dicebant: Tametsi manifestum

niæ onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus præsens pignus. Idem.

Hanno, &c.] Contig. A.V. CDXCIII.

Adversus, &c.] Contig. A.V. DLXVI.

M. enim Æmilio Lepido, &c.] Legati Carthaginiensium Romam venerant pacem à Senatu populoque petentes; forte ita accidit, ut altercatio orta esset inter legatos & L. Minucium ac L. Manlium, & eousque processit eorum contentio, ut Minucius & Manlius legatos pulsarent. Nam illi pacem petebant, hi dandam esse negabant, quippe fœdifragis. Quod ubi cognovit Senatus, eos legatis dandos esse censuit, darique fecit. *Oliv.*

Manus his intulerant.] Pulsaverant.

Quia manus his intulerant, per feciales reddendos curaverunt.] Ita vulgo. Mutilus est locus ac jejune contractus, quem hoc modo restitui debere docent MSS. libri, licet incorrecti nonnihil varient: *Quia manus his intulerant, per feciales Culeo prætor ex S.C. dedendos curavit.* Constat autem ex Livio Q. Terentium Culeonem tunc prætorem peregrinum fuisse, ex quo intelligimus perperam in scriptis exemplaribus *Claudio præt.* legi. Sed vide Annales magistratuum nostros. *Pigh.*

Per feciales.] Sacerdotes, qui fœderibus feriendis & bellis legitime indicendis præerant. *Bad.*

Non eos.] Quasi dicat: Senatus non respexit quid mererentur Carthaginienses, qui toties fœdera frangerent, sed jus gentium esse servandum fidemque publicam. *Oliv.*

Hæc exempla.] Hoc contigit secundo bello Punico, cum superior Africanus fatalis dux utramque subegisset Hispaniam. *Oliv.* Contigit A.V. DL.

Repra-

ſtum erat, illos vitandi præſentis periculi gratia falſum legationis nomen amplecti, ut Romani imperatoris potius decepta fides, quam fruſtra implorata judicaretur.

5. Repræſentemus etiam illud ſenatus nullo modo prætermittendum opus. Legatos ab urbe Apollonia Romam miſſos, Q. Fabius, & Cn. Apronius ædiles orta contentione pulſaverunt. Quod ubi comperit, continuo eos per feciales legatis dedidit, quæſtoremque cum his Brunduſium ire juſſit, ne quam in itinere à cognatis deditorum injuriam acciperent. Illam Curiam, mortalium quis concilium, ac non Fidei Templum dixerit? Quam ut civitas noſtra ſemper benignam præſtitit; ita in ſociorum quoque animis conſtantem recognovit.

EXTERNA.

1. Nam ante duorum in Hiſpania Scipionum, totidemque Romani ſanguinis exercituum miſerabilem ſtragem, Sa-

Repræſentemus.] Contigit anno urbis CDXXVII.

Apollonia.] Quæ eſt aut in Ponto, aut in Creta, aut in Syria, aut in Thracia; in omnibus enim illis regionibus reperitur eo nomine urbs, ſed putem de Pontica urbe loqui. *Bad.*

Sociorum quoque animis.] Utpote Saguntinorum & Petellinorum, de quibus ſequentia ſunt exempla, ad quæ paraſceuen facit. *Oliv.*

Poſt duorum, &c.] Ita vulgo. Videl. Cn. & P. Scipionum, quorum alter ſc. P. Scipio, ejus Scipionis pater fuit, qui deinde Africanus dictus. Hi duo, ut ſupra diximus, Hiſpaniam in poteſtate pop. Rom. diu tenuerant, ſed tandem per Magonem quendam Celtiberi, quorum pars major erat in exercitu Rom., illecebris & pecunia corrupti, defecerunt à Romanis. Romani vero exercitus externis auxiliis deſtituti, in tutiora loca ſe receperunt, & elitellis atque impedimentis vallo facto, à Pœnis, quibus erant viribus inferiores, diu obſeſſi, tandem capti cæſique ſunt. L. vero Marrius tribunus militum, collectis reliquiis exercitus, & nocte ſequenti vocatis ad concionem militibus, hortatus eſt, ut improviſo invaderent hoſtes, nihil tale propter victoriam metuentes, & inter concionandum ſubita flamma ex ejus capitis apice emicuit, quo ſigno motos milites ea nocte duxit ad hoſtium caſtra, quibus ex improviſo captis, cæſiſque, majorem intulit cladem, quam acceperat. Sed in hac hiſtoria Valerius diſſentit à Livio: Non enim poſt cæſos in Hiſpania Scipiones Annibal Saguntum expugnavit, ſed antequam bellum cum Romanis ſuſciperet, ut Livius tradit, & Marcus Tullius Cicero. Et hoc belli principium & cauſam fuiſſe dicit, quia cum jam animo agitaret Annibal Romanos invadere, nullam aliam violandi fœderis honeſtiorem rationem invenit, quam ſi Saguntinos Romanis ſocietate con-

Saguntini victricibus Annibalis armis intra mœnia urbis suæ compulsi, cum vim Punicam ulterius nequirent arcere; collatis in forum quæ unicuique erant cariſſima, atque undique circumdatis, accenſiſque ignis nutrimentis, ne à societate nostra deſciſcerent, publico & communi rogo ſemet ipſi ſuperjecerunt. Crediderim, tunc ipſam Fidem humana negotia ſpeculantem, mœſtum geſſiſſe vultum; perſeverantiſſimum ſui cultum iniquæ fortunæ judicio tam acerbo exitu damnatum cernentem.

2. Idem præſtando Petellini eundem laudis honorem meruerunt. Ab Annibale, quia deficere noſtram amicitiam noluerant, obſeſſi: legatos ad ſenatum auxilium implorantes miſerunt. Quibus propter recentem cladem Cannenſem ſuccurri non potuit; cæterum permiſſum eſt, uti facerent, quod utiliſſimum incolumitati ipſorum videretur. Liberum ergo erat, Carthaginienſium gratiam amplecti. Illi tamen fœminis omnique ætate imbelli urbe ejecta, quo diutius armati famem traherent, pertinaciſſime in

conjunctos adoriretur. *Oliverius*. *Post duorum in Hiſpania Scipionum.*] Mirifice mendacem fecerunt hunc librum ſcioli, non enim poſt Scipionum cladem ab Annibale oppreſſa Saguntus eſt, ſed multo antea. In Campenſi legimus: *Nam poſt duorum.* Immo ex Livio, Polybio, aliiſque Hiſtoricis omnibus legendum eſſe puto: *Nam ante duorum in Hiſpania Scipionum*; ſi à veritate diſcedere nolimus. Corrupit locum hiſtoriæ Romanæ imperitus aliquis librarius aut ludimagiſter. *Pigh.*

Saguntini.] Saguntum oppidum eſt opulentiſſimum in Hiſpaniæ finibus poſitum circa flumen Iberum, quod fuit quondam terminus imperii pop. Rom. & Carthaginienſium, cauſaque ſecundi Punici belli: Nam cum Annibal oppidum illud circumſediſſet, Saguntini Romam legatos auxilia petentes miſerunt, qui cum tardius mitterentur, nec ſe diutius defendere poſſent, ad eam pertinaciam venerunt, ut in foro conſtructo ingenti rogo, impoſitiſque rebus ſuis omnibus flammas ſubjicerent, deinde ſeipſos in rogum conjicerent, ne à fide deficerent. *Oliv.*

Petellini.] Petilia urbs Calabriæ, de qua meminit Virgilius:

Parva Philoctetæ ſubnixa Petilia muro.

In qua Philoctetes Melibæus regnavit, teſte Servio: at Strabo lib. VI. dicit eſſe Lucanorum metropolim. *Oliv.*

Ejecta.] Vulgo, *Egeſta*, i.e. exportata.

Famem traherent.] De Petelinis Athenæus Dipnoſophiſta libro XII. *Πετιλῖνοι δὲ τηρήσαντες τὴν πρὸς Ῥωμαίους πίστιν εἰς τοσοῦτον καρτερίας ἦλθον πολιορκούμενοι ὑπ' Ἀννίβα, ὥστε μετὰ τὸ ποίαν μὲν τὰ χλωρὰ τὴν πόλιν δενδρῶν τοὺς φλοιοὺς καὶ τοὺς ἁπαλοὺς πτόρθους ἀναλῶσαι*, &c. *Coler.*

Itaque

in muris perſtiterunt; expiravitque prius eorum tota civitas, quam ulla ex parte Romanæ ſocietatis reſpectum deponeret. Itaque Annibali non Petelliam, ſed fidei Petellinæ ſepulchrum capere contigit.

CAP. VII.

DE FIDE UXORUM ERGA MARITOS.

1. *Æmilia L. F. Tertia, P. Africani majoris.* 2. *Thuria Q. Lucretii Veſpillonis.* 3. *Sulpicia Lentuli.*

1. ATque ut uxoriam quoque fidem attingamus: Tertia Æmilia Africani prioris uxor, mater Corneliæ Gracchorum, tantæ fuit comitatis & patientiæ, ut cum ſciret viro ſuo ancillulam ex ſuis gratam eſſe, diſſimulaverit: ne domitorem orbis Africani fœmina impudicitiæ reum ageret: Tantumque à vindicta mens ejus abfuit, ut poſt mortem Africani manumiſſam ancillam in matrimonium liberto ſuo daret.

2. Q. Lu-

Itaque Annibali non Petiliam, ſed fidum Petiliæ ſepulchrum capere contigit.] Ita vulgo. In Atteb. & Cauch. legitur, *Sed fides Petilianæ ſepulchrum.* Scribendum tamen antiqua forma, *Fidei Petellinæ:* Petellinos enim vocari, atque urbem Petelliam, antiqua marmora, quæ adhuc extant, demonſtrant. *Pigh.*

MAter *Corneliæ.*] Eam nobilem faeit, ut rem magis exaggeret; quamvis uxor eſſet Africani, & avia tantorum virorum, tamen hoc fecit. Sunt qui dicant hanc Paulli Æmilii, qui Perſen regem ſuperavit, fuiſſe filiam, & Africani inferiotis ſororem, ex qua nata fuit Sempronia Gracchorum mater, quæ & Cornelia dicta eſt. Plutarchus tamen dicit Paullum Æmilium duas tantum habuiſſe filias, & alteram Tuberoni Ælio, alteram Catoni, Porcii Catonis filio in matrimonium dediſſe. *Oliv.*

Gratam eſſe.] Hoc eſt, virum conſueviſſe cum ancillula.

Domitorem.] Qui duas Hiſpanias, Sardiniam, Siciliam, & Africam ſubegerat. *Oliv.*

Ne domitorem orbis Africani fœmina impudicitiæ reum ageret.] Impudicitiæ vox non in virum convenit, eumque qui libidinoſe agit, ſed qui, quæve patitur. Latini quidem ita. Exemplum hic contra, ſi locus tectus. In veteri uno eſt, *Incontinentiæ*; in altero, *Impatientiæ.* Ex quo ego reſcribam, *Impotentiæ.* Ne is, inquit, qui potens tot hoſtium, parum potuiſſe in ſe coërcendo videretur. Proba omnino lectio. *Lipſ.*

Manumiſſam ancillam.] Exiſtimavere nonnulli hanc ancillam fuiſſe, captam illam in Hiſpania, quam Africanus patri non reddiderit, ſed Romam adduxerit, & inibi in deliciis habuerit. Hoc ſenſit Valerius Antias, ſcriptor nobilis, apud Agellium. *Coler.*

2. Q. Lucretium proscriptum à triumviris uxor Thuria inter cameram & tectum cubiculi abditum, una conscia ancilla, ab imminente exitio, non sine magno periculo suo, tutum præstitit: Singularique fide id egit, ut cum cæteri proscipti in alienis & hostilibus regionibus per summos corporis & animi cruciatus vix evaderent; ille in cubiculo, & in conjugis sinu salutem retineret.

3. Sulpicia autem cum à matre Julia diligentissime custodiretur, ne Lentulum Crustellionem virum suum proscriptum à triumviris in Siciliam sequeretur: nihilominus famulari veste sumpta, cum duabus ancillis, totidemque servis ad eum clandestina fuga pervenit. Nec recusavit se ipsam proscribere, ut ei fides sua in conjuge proscripto constaret.

CAP. VIII.

DE FIDE SERVORUM ERGA DOMINOS.

1. *M. Antonii oratoris servus.*
2. *C. Marii C. F. Cos. servus.*
3. *C. Gracchi Philocrates.*
4. *C. Cassii Pindarus.*
5. *Cn. Plotii Planci familia.*
6. *Urbinii Anapionis servus.*
7. *Antii Restionis servus.*

Restat ut servorum etiam erga dominos, quo minus exspectatam, hoc laudabiliorem fidem referamus.

1. M. Antonius, avorum nostrorum temporibus clarissi-

Q. Lucretium.] Nomen fuit Q. Lucretio Vespilloni. Cæsar quoque ita scripserat olim, sed placuit morosis illis & indoctis scribis *Vespillonem* in *Hispillum* vertere. *Coler.*

Cameram.] Cubile arcuatum.

Tectum.] Scilicet summum, hoc est, inter tabulatum superius & tecti curvamen. *Badius.*

Non sine magno periculo.] Lex enim erat, Quicunque proscriptum occultaret, eadem poena damnaretur. *Oliverius.*

Ne Lentulum Crustellionem virum suum.] Cognomen alterum Crustellio in Cauchiano, Coloniensi & Wincheliano non habetur, & mihi quidem mendosum videtur. *Pigh.* *Lentulum.*] Interjicit I. Dan. Cruscellionem: Dioni est Κρόσκελλος. Meminit hujus Lentuli Valerius noster lib. v. cap. 3. Cicero III. Catilin. *Coler.*

Nihilominus familiari veste.] Ita vulgo. Melius, *Famulari veste*, ut est in Campensi & Gemblacensi. Sic Cicero Tusc. 1. de Codro: *Qui se in medios immisit hostes, famulari veste, ne posset agnosci.* Pigh.

Ser-

rissimus orator, incesti reus agebatur; Cujus in judicio accusatores servum in quæstione perseverantissime postulabant; quod ab eo, cum ad stuprum iret, laternam prælatam contenderent. Erat autem is etiam tum imberbis, & stabat coram, videbatque rem ad suos cruciatus pertinere, nec tamen eos fugitavit. Ille verò, ut domum quoque ventum est, Antonium hoc nomine vehementius confusum & sollicitum ultrò est hortatus, ut se judicibus torquendum traderet; affirmans nullum ore suo verbum exiturum, quo caussa ejus læderetur. Ac promissi fidem mira patientia præstitit: plurimis etiam laceratus verberibus, eculeoque impositus, candentibus etiam laminis ustus, omnem vim accusationis, custodita rei salute, subvertit. Argui fortuna merito potest, quod tam pium & tam fortem spiritum servili nomine inclusit.

2. Consulem autem C. Marium Prænestinæ obsidionis miserabilem exitum sortitum, cuniculi latebris frustra evadere conatum, levique vulnere à Thelesino, cum quo commori destinaverat, perstrictum, servus suus ut Syllanæ cru-

Servum.] Quia Reip. caussa aberat Antonius, Quæstor in Asiam profectus, qui tamen de accusatione isthac certior factus Brundusii, Romam rediit. Suetonius in Cæsare: *Mox & ipse à L. Antistio Tr. pleb. postulatus, appellato demum collegio obmutuit, cum Reipubl. caussa abesset, reus ne fieret.* Coler.

In quæstione.] In tormento, à præcedente id quod sequitur: nam quæstiones inquisitiones dicuntur, quæ à judicibus fiunt, & quia procedunt quæstiones, id est, interrogationes, deinde sequuntur tormenta, ideo ponuntur pro tormentis. *Oliv.*

Laternam.] A latendo dictam, quod intus lateat ignis.

Eculeoque.] Tormento. Dicitur enim *eculeus*, quasi equi diminutivum, est autem ligneus, & acutissimi dorsi. *Oliver.*

Consulem autem, &c.] Hic C. Marius fuit ejus Marii F., qui bella civilia gessit adversus Syllam, qui septimo consulatu suo mortuus est: deinde in filium bella migrarunt, qui victus à Sylla se Præneste recepit, ubi cum obsideretur, tentavit per cuniculos egredi; quod quum non posset, quia custodiretur à Syllanis militibus, à servo suo se jussit occidi, ne in potestatem hostium veniret. Plutarchus vero in vita Marii illum dicit sibi mortem intulisse. *Oliv.*

Sortitum.] Quia obsessa diu fuisset à Syllanis. Tandem capta fuit, crudeliterque vexata; nam ut in cap. de Crudelitate videbimus, quinque millia Prænestinorum crudeliter Sylla jussit occidi. *Oliver.*

Cuniculi.] Subterranei meatus à similitudine animalis, quod cavernis subterraneis delectatur. *Idem.*

A Thelesino.] Paterculus: *Sunt qui sua*

crudelitatis expertem faceret, gladio trajectum interemit; cum magna præmia sibi proposita videret, si eum victoribus tradidisset: Cujus dexteræ tam opportunum ministerium nihil eorum pietati cedit, à quibus salus dominorum protecta est. Quia eo tempore Mario non vita, sed mors in beneficio reposita erat.

3. Æque illustre quod sequitur. C. Gracchus ne in potestatem inimicorum veniret, Philocrati servo suo cervices incidendas præbuit. Quas cum celeri ictu abscidisset, gladium cruore domini madentem per sua egit præcordia. Euporum alii hunc vocitatum existimant: ego de nomine nihil disputo, famularis tantummodo fidei robur admiror.

Cu-

sua manu, sunt qui concurrentem mutuis ictibus, cum minore fratre Thelesino, una obsesso & erumpente, occubuisse prodiderint. Accidit hoc apud Sacriportum. Florus lib. III, cap. 21. *Colerus.*

Æque illustre, &c.] Mortuum propter seditionem Tiberium Gracchum in cap. de Somniis diximus. C. Gracchus visa per quietem fratris imagine dicentis, quantum vellet cunctaretur, omnino sibi pereundum esse eodem quo ipse exitio periisset, cœpit eadem via grassari in Senatum, qua frater, per leges scilicet tribunitias seditiones excitare. Qua re motus Senatus, quod id ad reipublicæ eversionem quodammodo spectare videbatur, decrevit ut Opimius consul videret, ne quid respubl. detrimenti caperet, quæ summa potestas in atroci negotio dabatur magistratui more Romano, ut posset exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque cives. Itaque Opimius consul cum armata manu C. Gracchum persequitur, ille se in Aventinum montem cum multitudine armata recepit. Contra exercitu ducto, cæsoque Fulvio ejus collega, fuga facta, & Gracchus se in templum Dianæ contulit, ibique sibi manus volnit inferre, sed à Licinio & Pomponio fidissimis familiaribus prohibitus est, hortatisque inde quamprimum aufugere; quem corporibus suis tam diu protexerunt fugientem, quoad cæsi sunt. Ille, ubi vidit se inimicorum manus evadere non posse, cum Philocrate servo, qui cum eo solus fugiebat, in sacrum Deorum nemus se proripuit, ibique Philocrates eum occidit, & super occisum se quoque interemptum projecit. Aliter legitur in vita Gracchorum, nam utrumque in manus inimicorum devenisse tradit Plutarchus, & alterum à Scipione Nasica, alterum à Lucio Opimio fuisse cæsos, ut in cap. de Somniis & alibi diximus. Macrobius vero de Saturnalibus hunc servum Euporum nominatum fuisse dicit, quanquam alii Philocratem dictum velint, qui, dum aliqua spes salutis affuit, fidissimus comes dominum quacunque potuit ratione tutatus est, ubi vidit jam desperatum esse, & dominum occidisse, se super cæsum scissis proprio vulnere visceribus, animam effudisse dicebatur. *Oliverius.*

Euporum.] Sic vocatur Paterculo. Plutarcho & aliis, Philocrates est. *Colerus.*

Famularis.] Servi in familia ejus educati.

Pin-

Cujus si præstantiam animi generosus juvenis imitatus foret, suo, non servi beneficio imminentia supplicia vitasset: nunc commisit ut Philocratis, quam Gracchi cadaver speciosius jaceret.

4. Alia nobilitas, alius furor; sed fidei par exemplum: Pindarus C. Cassium Philippensi prœlio victum, nuper ab eo manumissus, jussu ipsius obtruncatum, insultationibus hostium subtraxit. Seque è conspectu hominum voluntaria morte abstulit, ita ut ne corpus quidem ejus absumpti inveniretur. Quis Deorum gravissimi sceleris ultor, illam dexteram, quæ in necem patriæ parentis exarserat, tanto torpore illigavit, ut se tremebunda Pindari genibus submitteret, ne publici parricidii, quas merebatur pœnas, arbitrio pii victoris exolveret? Tu profecto, tu Dive Juli cœlestibus tuis vulneribus debitam exegisti vindictam, perfidum erga te caput sordidis auxiliis supplex fieri cogendo, eo animi æstu compulsum; ut neque

Pindarus C. Caßium.] Hoc idem Pindarus exhibuit Cassio, quod Euporus Graccho. Nam cum Cassius & Brutus contra Marcum Antonium triumvirum & Octavium Augustum arma sumpsissent pro reipubl. libertate tuenda, quanquam eis adversa fortuna contigerit, cumque varia victoria pugnassent, randem in campis Philippicis, comparatis utrimque copiis, extremo prœlio dimicarunt, & in dextro cornu Octavianus, in sinistro vero Antonius, item in dextro Brutus, in sinistro Cassius erant. Forte ita accidit, ut conserta pugna Cæsar in dextro, Cassius in sinistro cornu vincerentur. Sed nihil aliud Bruti & Cassii res deduxit in perniciem, quam quod Brutus Cassio veluti victori non tulit auxilium, nec Cassius Brutum veluti victum potuit expectare; nam Brutus jam Cæsaris castra per milites suos diripuerat, cædemque ingentem in illis fecerat: ad duo enim millia Lacedæmoniorum, qui nuper in auxilium Cæsaris venerant, præter castrorum præsidia cæsa sunt. Cassius vero cum se in collem quendam recepisset, unum è centurionibus suis, exploratum cuncta dimittit, qui cum tardius rediret, existimans Cassius fuisse illum ab hostibus interceptum, hostesque ex omni parte victores esse, ignarus omnium, quæ à Bruto facta fuerant, desperatis rebus omnibus, in tabernaculum sese contulit, ex libertis unum, nomine Pindarum secum trahens, quem ad eos casus sibi paraverat, obducta veste caput obtegens, jugulumque enudans, sese illi feriendum præbuit. Avulsum ab humeris caput repertum est. At Pindarum post cædem hic nemo hominum vidit, ex quo plerisque scrupulum dedit, quod injussus illum interfecisset. *Oliv.*

Pii victoris, &c.] Videlicet Augusti.

Sordidi auxilii.] Quia imploravit auxilium servi.

que retinere vitam vellet, neque finire manu sua auderet.

5. Adjunxit se iis cladibus C. Plotius Plancus Munacii Planci consularis & censorii frater, qui cum à triumviris proscriptus in regione Salernitana lateret, delicatiore vitæ genere, & odore unguenti, occultam salutis custodiam detexit: Istis enim vestigiis, eorum qui miseros persequebantur, sagax inducta cura, abditum fugæ illius cubile odorata est. A quibus comprehensi servi, multumque ac diu torti, negabant, se scire ubi dominus esset. Non sustinuit deinde Plancus tam fideles, tamque boni exempli servos ulterius cruciari: sed processit in medium, jugulumque gladiis militum objecit. Quod certamen mutuæ benevolentiæ arduum dignosci facit, utrum dignior dominus fuerit, qui tam constantem servorum fidem experiretur; an servi, qui tam justa domini misericordia quæstionis sævitia liberarentur.

6. Quid Urbinii Panopionis servus, quàm admirabilis fidei! Qui cum ad dominum proscriptum occidendum, domesticorum indicio certiores factos milites in Reatinam villam venisse cognôsset; commutata cum eo veste, permutato etiam annulo, illum postico clam emisit, se autem in cubiculum ac lectulum recepit, & ut Panopionem occidi

Salernitana.] Est Salernum civitas Lucaniæ.

Odore unguenti.] Quo se perfundebat.

Quid Vrbani Panapionis.] Ita vulgo. Legendum, *Vrbinii Panopionis.* Sic enim in Atrebatensi aliisque manuscriptis libris quibusdam, atque etiam in Macrobio, *Vrbinium* appellatum legimus. *Pigh.*

Postico.] Posticum latens ostium in posteriori parte domus positum. Horatius:

Postico falle clientem. Oliver.

In cubiculum ac lectulum recepit.] Prisca editio, *Ac lectunculam.* Lego, *Lecticulam.* Is ritus, ut lecticulas haberent non ad somnum, sed ad decubitum, in quîs lucubrarentur, scriberent, quiescerent. Suetonium in Augusto vide. *Lips.* *Lectulum.*] Lipsius ex vet. edit. ductu corrigit *Lecticulam.* Sic Sueton. Augusto, *Lecticulam lucubratoriam* dixit. Posse tamen vulgatam lectionem defendi video ex Animadversionibus doctissimis Isaci Casauboni, cujus dictis addo illum Valerii locum lib. VIII, cap. 7. de M. Varrone: *In eodem enim lectulo & spiritus ejus & egregiorum operum cursus extinctus est.* Coler.

Antius

occidi paſſus eſt. Brevis hujus facti narratio, ſed non parva materia laudationis. Nam ſi quis ante oculos ponere velit ſubitum militum accurſum, convulſa januæ clauſtra, minacem vocem, truces vultus, fulgentia arma; rem vera æſtimatione proſequetur: Nec quam cito dicitur aliquem pro alio mori voluiſſe, tam id ex facili etiam fieri potuiſſe arbitrabitur. Panopion autem quantum ſervo deberet, amplum ei faciendo monimentum, ac teſtimonium pietatis grato titulo reddendo teſtatus eſt.

7. Contentus eſſem hujus generis exemplis: niſi unum me dicere admiratio facti cogeret. Antius Reſtio proſcriptus à triumviris, cum omnes domeſticos circa rapinam & prædam occupatos videret, quam maxime poterat diſſimulata fuga ſe penatibus ſuis intempeſta nocte ſubduxit. Cujus furtivum egreſſum ſervus ab eo vinculorum pœna coërcitus, inexpiabilique literarum nota per ſummam oris contumeliam inuſtus, curioſis ſpeculatus oculis, ac veſtigia huc atque illuc errantia benevolo ſtudio ſubſecutus, lateri voluntarius comes adrepſit. Quo quidem tam exquiſito, tamque ancipiti officio, perfectiſſimum ſpectatæ pietatis cumulum expleverat: His enim, quorum felicior in domo ſtatus fuerat, lucro intentis, ipſe, cum nihil aliud quam umbra & imago ſuppliciorum ſuorum eſſet; maximum ſibi emolumentum ejus, à quo tam graviter punitus erat, ſalutem judicavit. Cumque abunde foret iram remittere, adjecit etiam charitatem: nec ſolum hactenus benevolentia proceſſit, ſed in eo conſervando mira quoque arte uſus eſt. Nam ut ſenſit cupidos ſanguinis milites ſupervenire, amoto domino rogum extruxit: ei-

Antius Reſtio.] Elegans epigramma legitur Apollonidæ in Antholog., quod ad hoc Reſtionis factum ſpectare ariolatur Brodæus. *Coler.*

Emolumentum.] Non male legitur in quibuſdam editis: *Ipſe cum nihil aliud, quam umbra & imago ſuppliciorum ſuorum maximum ſibi eſſet emolumentum: ejus, à quo tam graviter punitus erat, ſalutem vindicavit.* Quibus verbis ſignificatur nullum omnino emolumentum habuiſſe, ſed potius occaſionem ſeipſum vindicandi.

eique egentem à se comprehensum & occisum senem superjecit. Interrogantibus deinde militibus, ubinam esset Antius; manum rogo intentans, ibi illum datis sibi crudelitatis piaculis uri respondit: Quia verisimilia loquebatur, habita est voci fides: quo evenit, ut Antius statum quærendæ incolumitatis hac occasione assequeretur.

CAP. IX.

DE MUTATIONE MORUM AUT FORTUNÆ.

IN RONANIS.

1. *T. Manlio L. F. Torquato.*
2. *P. Africano majore.*
3. *C. Valer. Flac. Flamine.*
4. *Q. Fabio Max. Allobrogico.*
5. *Q. Lutatio Catulo.*
6. *L. Cornelio Sylla Felice.*
7. *T. Aufidio.*
8. *P. Rupilio.*
9. *P. Ventidio Basso.*
10. *L. Cornelio Lentulo Lupo.*
11. *Cn. Cornelio Scipione Asina.*
12. *Licinio Crasso Divite.*
13. *Q. Servilio Capione.*
14. *C. Mario.*
15. *C. Iulio Cæsare.*

IN EXTERNIS.

1. *Polemone Atheniensi.*
2. *Themistocle Atheniensi.*
3. *Cimone Atheniensi.*
4. *Alcibiade Atheniensi.*
5. *Polycrate Samio.*
6. *Dionysio Syracusano.*
7. *Syphace Numidarum rege.*

MUltum animis hominum, & fiduciæ adjicere, & sollicitudinis detrahere potest morum ac fortunæ in claris viris recognita mutatio; sive nostros status, sive proximorum ingenia contemplemur. Nam cum aliorum fortunas spectando, ex conditione abjecta atque contempta emersisse claritatem videamus, quid oberit, quin & ipsi meliora de nobis semper cogitemus? memores, stultum esse, perpetuæ infelicitatis se prædemnare, spemque quæ etiam incerta recte fovetur, interdum certam in desperationem convertere.

1. Manlius Torquatus adeo hebetis atque obtusi cordis inter initia juventæ existimatus est, ut à patre Lucio Man-

MAnlius Torquatus, &c.] Contigit A. V. cccxci. & posterius cont.

Patrem.] Nam quomodo patri utilis fuerit, diximus in cap. de Pietate. Idem mox

Manlio ampliſſimo viro, quia & domeſticis & Reipubl. uſibus inutilis videbatur, rus relegatus agreſti opere fatigaretur. Is poſtmodum patrem reum judiciali periculo liberavit: filium victorem, quod adverſus imperium ſuum cum hoſte manum conſeruerat, ſecuri percuſſit: patriam Latino tumultu feſſam, ſpecioſiſſimo triumpho recreavit. In hoc credo fortunæ malignæ nubilo adoleſcentiæ contemptu perfuſum, quo ſenectutis ejus decus lucidius eniteſceret.

2. Scipio autem Africanus ſuperior, quem Dii immortales naſci voluerunt, ut eſſet in quo ſe virtus per omnes nu-

mox cum Gallorum exercitus ſuper ripas Anienis caſtra poſuiſſet, Romanique obviam exiſſent, & Gallus magnitudine inſolita ponte occupato provocaret ad prœlium, ſi quis eſſet vir fortis Romanorum, hæſitantibus aliis, dictatorem ſuum adiit, & obtenta pugnandi extra ordinem licentia, hoſtem exultantem more gentis & armis gloriantem, fortis ipſe magis, quam ornatus miles, & utilibus magis quam fulgentibus armis munitus, interfecit. Cui exanimi nihil amplius intulit ludibrii, quam ut torquem aureum unum duntaxat abſtulerit. Hinc militari ſuorum gaudio ac favore ortum Torquati nomen, coronam præter hæc auream dictator illi dono dedit ob inſigne virtutis, tantum denique momenti in hoc duello fuit, ut nocte proxima clam Gallorum exercitus abſcederet. Vir hic magnus in primis, ut ait Cicero, & qui indulgens in patrem; idem acerbe ſeverus in filium, quem, quod contra ſuum edictum provocatus cum hoſte pugnaſſet, quamvis victorem, juſſit interfici, bello Latino, quod tertio ejus conſulatu geſtum eſt, quo fuſi cæſique Latini fuere, adeo ut vix pars quarta ſuperfuerit; ubi ea conſulis virtus fuit, ut conſtet quacunque in parte dux fuiſſet, eo inclinaturam fuiſſe victoriam. *Oliv.*

Scipio autem.] De Scipione Africano variâ ferunt ſcriptores. Nam Valerius illum primis adoleſcentiæ annis ſolutioris vitæ fuiſſe dicit, quod Aulus Gellius ſimiliter ſentire videtur in ea quæſtione, quam de Alexandri & Scipionis continentia facit. In qua Scipionem oſtendit Alexandro præferendum. Vide ſupra pag. 563. Alii ferme omnes hunc in omni ætate continentiſſimum fuiſſe tradunt. Nam & idem Aulus Gellius alio loco dicit, hunc eodem, quo Alexander oſtento natum, divinæ virtutis fuiſſe, idque res ab eo clariſſime geſtas, plane teſtari, atque inprimis illud unum, quod dum Badium Hiſpaniæ oppidum munitiſſimum obſideret, dixit militibus ſuis, ſibi in jure audiendo aſſiſtentibus ac poſcentibus, quem in diem & locum dari vadimonia juberet, oppidi arcem oſtendens, illic ſe poſtero die jus eſſe dicturum. Addit præterea illum ab adoleſcentia noctis extremo, antequam diluculum eſſet, in Capitolium ventitare ſolitum fuiſſe, & aperiri cellam Jovis ſibi juſſiſſe, ibique ſolum diu demorari, id temporis in Capitolium ingredientem canes ſemper in alios ſævientes, neque latraſſe in eum, neque incurriſſe. Quid illud, quod Livius, Plutarchus, cæterique omnes ferme ſcriptores tradunt, quod ab ipſa adoleſcentia

numeros hominibus efficaciter ostenderet; solutioris vitæ primos adolescentiæ annos egisse fertur. Remotos quidem à luxuriæ crimine, sed tamen Punicis trophæis, devictæ Carthaginis cervicibus imposito jugo, teneriores.

3. C. quoque Valerius Flaccus secundi Punici belli temporibus luxu perditam adolescentiam inchoavit. Cæterum à P. Licinio Pont. Max. flamen captus, quo facilius à vitiis recederet; ad curam sacrorum & ceremoniarum converso animo, usus duce frugalitatis religione, quantum prius luxuriæ fuerat exemplum, tantum postea modestiæ & sanctitatis specimen evasit.

4. Nihil Q. Fabio Maximo, qui Gallica victoria cogno-

tia saucium patrem è manibus hostium liberavit; quod in ipso deinde juventutis flore, quo maxime libidinis fervet ætas, virginem eximia specie & pulchritudine captam, sponso, cui depacta fuerat, intactam inviolatamque restituit, ut in cap. de Continentia diximus. Non igitur ejus adolescentia videtur aliqua libidine vexata, in qua fuere virtutes prope divinæ, quod & Plutarchus affirmat. *Oliv.*

Sed tamen Punicis.] Contigit A. V. DLI.

Cajus quoque Valerius Flaccus.] Hic etiam dissolutior fuit quam Scipio, qui secundi Punici belli temporibus consul fuit, & Annibalem ab urbe rejecit, teste Autore de Viris Illustribus, qui ait: *Annibal cum ad tertium ab urbe lapidem castra posuisset, tempestatibus repulsus primum à Fabio Maximo frustratus, deinde à Valerio Flacco repulsus, & à Gracchò & Marcello fugatus, in Africam revocatus, à Scipione superatus est.* Livius tamen dicit non à Valerio, sed à Fulvio Flacco ab urbe fuisse repulsum. *Oliverius.*

A P. Licinio Pont. Max. flamen factus.] Ita vulgo. Legendum arbitror, *Flamen captus.* Quemadmodum & Liv. loquitur. Ob adolescentiam negligentem luxuriosamque C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pont. max. erat. Non solum virgo Vestalis capi à pontifice maximo dicitur, sed flamines etiam Diales, item pontifices & augures. M. Cato contra Galbam pro Lusitanis: *Ego me nunc volo jus pontificum optime scire, jamne ea causa pontifex capiar? Si volo augurium optime tenere, ecquis ob eam rem augurem capiat?* Vide de his Gellium lib. I. cap. 12. *Pigh.*

Nihil Q. Fabio Maximo.] De hoc viro dictum est lib. IV. in cap. de his qui à parentibus degenerarunt. Fuit autem ejus adolescentia tam perditæ luxuriæ, ut Quintus Pompeius prætor urbanus illi bonis paternis interdixerit, ne per luxum atque libidinem profunderet. Cum se ad rempubl. contulisset, magistratibus perfunctus res clarissimas gessit, præsertim adversus Allobroges, Bituitumque Arvernorum regem. Quos cum felici pugna superasset, inde sibi gloriosum & immortale nomen reportavit, nam post illam victoriam Allobrogici cognomen sortitus est. Præterea tam grata fuit illa victoria populo Romano, ut quo loco cæsi capique fuissent hostes Senatus, insigne trophæum statui jusserit, turremque ædificari hostium spoliis ornatam ad tantæ rei memoriam. *Oliv.* Contigit A. V. DCXXXIII.

Q. Ca-

gnomen Allobrogici sibimet ac posteris peperit, adolescente magis infame; nihil eodem sene ornatius, aut speciosius illo seculo nostra civitas habuit.

5. Quis ignorat Q. Catuli auctoritatem in maximo clarissimorum virorum proventu excelsum gradum obtinuisse? Cujus si superior ætas revolvatur; multi luxus, multæ deliciæ reperientur. Quæ quidem ei impedimento non fuerunt, quo minus patriæ princeps existeret, nomenque ejus in Capitolino fastigio fulgeret, ac virtute civile bellum ingenti motu oriens sepeliret.

6. L. vero Sylla usque ad quæsturæ suæ comitia vitam libidine, vino, ludricæ artis amore, inquinatam perduxit. Qua-

Q. Catuli.] Hic bellum civile à Lepido motum pene prius extinxit, quam suscitatum arderet. Consul enim cum Lepido, cum novarum rerum cupidus per insolentiam Lepidus Syllæ acta rescindere vellet, ex urbe illum Catulus ejecit, tanquam seditiosissimum hominem, qui statum civitatis perturbare moliretur. Nam, ut inquit Florus, cum jure belli dictator Sylla proscripsisset inimicos, qui supererant, revocante Lepido, quid aliud quam ad bellum vocabantur? Cum damnatorum bona, addicente Sylla, quamvis male capta, jure tamen, repetitio eorum proculdubio labefactabat compositam civitatem. Expediebat ergo quasi ægræ sauciæque reipubl. requiescere quomodocunque, ne vulnera curatione ipsa rescinderentur. Ergo cum turbidis concionibus, velut classico, civitatem terruisset, urbe pulsus, profectus in Hetruriam, arma inde & exercitum urbi admoverat. Sed jam Milvium pontem, collemque Janiculum Luctatius Catulus, Cn. que Pompeius Syllanæ dominationis duces, atque signiferi alio exercitu insederant, à quibus primo statim impetu retro pulsus, hostisque à Senatu judicatus, incruenta fuga Hetruriam, inde Sardiniam recessit, ibi quoque morbo & pœnitentia interiit, victoresque non temere in civilibus bellis pace contenti fuerunt. *Oliv.* Contigit A. V. DCXXXV.

Civile bellum.] Nam ejecit Lepidum sibi collegam in consulatu bella civilia suscitantem. Dum enim acta Syllæ rescindere tentaret, ut proscripti omnes qui superessent, revocarentur in urbem, & sua sibi bona restituerentur, gravissimas seditiones excitabat, & quietum reip. statum perturbabat. Hunc igitur hostem patriæ à Senatu judicatum de medio sustulit, morique coëgit, de quo Lucanus:

Ut Catulo jacuit Lepidus. Oliv.

Lucius vero Sylla.] Plutarchus in vita Syllæ dicit illum adeo in exercendis salibus natura studiosum fuisse, ut ab ineunte ætate plurima cum ignominia sodalitia cum mimis atque ridiculis hominibus petulanter habuerit. Postea vero cum in omnium rerum dominatu constitutus esset, è scena impudentissimos quosque cogens, inter potandum quotidianis cænationibus certabat. Quæ cum grandiori jam ætate pattaret, & dominantis dignitati probrum & dedecus afferre viderentur, multa negligenter omittebat, quæ studio & industria indigebant. Cœnanti siquidem Syllæ

Quapropter C. Marium Consulem molestè tulisse traditur, quod sibi asperrimum in Africa bellum gerenti tam delicatus quæstor sorte obvenisset: Ejusdem virtus quasi perruptis & disjectis nequitiæ, qua obsidebatur, claustris, catenas Jugurthæ manibus injecit: Mithridatem compescuit: socialis belli fluctus repressit: Cinnæ dominationem fregit, eumque qui se in Africa quæstorem fastidierat, illam ipsam provinciam proscriptum & exulem petere coëgit. Quæ tam diversa, tamque inter se contraria si quis apud animum suum attentiore comparatione expendere velit, duos in uno homine Syllas fuisse crediderit: turpem adolescentem, & virum dicerem fortem, nisi ipse felicem se appellari maluisset.

7. At-

Syllæ nullus circa seria usus erat, cum alio tempore impiger & eximia severitate foret, ut cum primum sodalitia & compotationes abjiceret, uno impetu res serias capesseret. Verum ira mimis & saltatoribus addictus ad omnem familiaritatem pronum se obnoxiumque subjiciebat, ut tam soluti morbus animi præcipitium ad amores, levitatem, & illecebras sibi pepererit, à quibus nec provectioribus quidem annis sese revocavit. Metrobium scenicum à juvenilibus annis magno amore complexus longius prosecutus est. Eo indies secum florescente morbo, cum ab initio publicam quidem, cæterum locupletem mulierem, quam Nicopolim appellabant, deperiret, inde consuetudine & formæ gratia mirifice amatus esset ab ea, cum vita excederet, hæres est relictus. Novercæ quoque hæreditatem est sortitus. Hæc Plutarchus. At Valerius eum vita inquinata libidine & vinolentia plena, Histrionicam quoque ob quæstum exercuisse dicit, sed ea postmodum vitia in quæstura deposuisse. Quod Plutarchus negat, qui ad provectiores annos ea usque servasse dicit. Utcunque sit, constat eum egregia multa facinora edidisse. *Oliv.* Contigit A. V. DCXLXI.

Catenas Iugurthæ manibus injecit.] Quia consilio suo per Bocchum regem proditus Iugurtha, vinctus, catenisque oneratus, in triumphum ductus fuit. *Idem.*

Mithridatem compescuit.] Quem Cappadocia & Asia pepulit, & ad Tigranem regem Armeniæ fugere coëgit. *Idem.*

Socialis belli.] Quia prudentia sua excitatam socialis belli flammam extinxit, cum socii Latini nominis propter negatam civitatem à Druso promissam adversus Romanos arma sumpsissent. *Idem.*

Cinnæ dominationem.] Qui patria pulsus, ab Octavio, cum se Mario conjunxisset, qui exul jam in Africa exercitum comparaverat non contemnendum, repetivit urbem & eam per principum negligentiam cepit, quam oppressam Sylla à Mithridatis victoria rediens, celerius quam credi posset libetavit, cæsis multis Cinnæ Mariique exercitibus. *Oliverius.*

Felicem.] Hoc tamen felicitati suæ deesse confessus est, quod Capitolium non dedicavisset. Et teste Plinio pediculari morbo interiit.

Atque

7. Atque ut nobilitatem beneficio pœnitentiæ se ipsam admonuimus adſpicere, ita altiora modo ſuo ſperare auſos ſubtexamus. T. Aufidius cum Aſiatici publici exiguam admodum particulam habuiſſet, poſtea totam Aſiam proconſulari imperio obtinuit. Nec indignati ſunt ſocii, ejus parere faſcibus, quem aliena tribunalia adulantem viderant. Geſſit ſe etiam integerrime atque ſplendidiſſime: eoque modo demonſtravit, priſtinum quæſtum ſuum fortunæ: præſens verò dignitatis incrementum moribus ipſius imputari debere.

8. At P. Rupilius non publicanum in Sicilia egit, ſed operas publicanis dedit: Idem ultimam inopiam ſuam auctorato ſociis officio ſuſtentavit. Ab hoc poſtmodum conſule leges univerſi Siculi acceperunt, acerbiſſimoque prædonum

Atque ut nobilitatem beneficio pænitentiæ.] Tranſit ad mutationem fortunæ ex tenui in amplam, ſubnectitque exempla, loquutus antea de motum mutatione ex malis in bonos. Ad idem igitur hæc caput pertinent, quemadmodum etiam MSS. codd. demonſtrant: neque in duo vel tria capita ſecunda ſunt, ſicut in vulgatis libris factum videmus. Nam hæc exempla omnia ſimul cum externis ad unum caput mutationis morum ac fortunæ pertinere uſque ad libri ſexti finem, ipſa per ſe docere poſſent, etiamſi veterum exemplarium ſuffragia non accederent. *Pigh.* Contigit A. V. DCXXC.

Cum Aſiatici publicani exiguam admodum particulam habuiſſet.] Ita vulgo. Depravarunt quidem locum ſcioli, qui tamen ſincerus remanſit in Campenſi, Winchel. Colonienſi & Arrebatenſi exemplaribus: in quibus *Aſiatici publici* legitur. Vectigal enim populi Romani *Publicum* appellat Valerius, non ſecus ac Cicero ad Q. fratrem ſcribens: *Hic te ita verſari, ut & publicanis ſatisfacias, præſertim publicis male redemptis.* Ut etiam Tacitus lib. XIII. *Ergo edicit princeps, ut leges cujuſque publici occultæ ad id tempus proſcriberentur.* Idem.

Faſcibus.] Hoc eſt, imperio, per faſces, & lictores deſignato.

Tribunalia adulantem.] *Adulantem* cum accuſativo alibi etiam conjunxit. Aſſentabatur autem illis, ut in exigendis vectigalibus ſibi adeſſent. *Oliv.*

At P. Rupilius.] Contigit A. V. DCXXI.

Sed operam publicanis dedit.] Veteres libri multitudinis caſu, *operas*, dicunt. Ut etiam Cicero ad Atticum lib. XIII. *A te peto puerum qui eſt in operis ejus ſocietatis; omnibus tuis officiis atque omni liberalitate tutare: cureſque ut ejus operæ quam gratiſſimæ ſint ſociis.* Diurna ſervitia vocat *operas*, quæ conductitii in exigendis portoriis præſtabant. *Pigh.*

Sed operas publicanis dedit: idem ultimam inopiam ſuam, &c.] Scribe, *id eſt, ultimam.* vitio in libris crebro. Sententia hic poſtulat. Non enim aliud aliquod munus obiiſſe narrat, ſed hoc idem interpretando vileſacit & abjicit. *Lipſ.*

Auctorato.] Ab auctoritate aliena dependente.

Prædonum bello.] Bellum quod Eunus quidam Syrus in Sicilia concitaverat, hic perfecit, & Siciliam liberavit. *Oliv.*

Cn. Pom-

donum ac fugitivorum bello liberati sunt. Portus ipsos, si quis modo mutis rebus inest sensus, tantam in eodem homine varietatem status admiratos arbitror. Quem enim diurnas capturas exigentem animadverterant, eundem jura dantem, classesque & exercitus regentem viderunt.

9. Huic tanto incremento majus adjiciam. Asculo capto, Cn. Pompejus Magni pater P. Ventidium ætate impuberem in triumpho suo populi oculis subjecit. Hic est Ventidius, qui postea Romæ ex Parthis, & per Parthos de Crassi manibus in hostili solo miserabiliter jacentibus, triumphum duxit. Itaque qui captivus carcerem exhorruerat, victor Capitolium felicitate celebravit. In eodem etiam

Cn. Pompeius Magni pater, P. Ventidium ætate puberem in triumpho suo.] Legendum puto, *ætate impuberem*; ut latius in magistratuum Annalibus demonstravi. *Pigh.*

Ventidius.] In sermonibus nuper fuit seniorum hominum & eruditorum, multos in vetere memoria altissimum dignitatis gradum ascendisse ignobilissimos prius homines & despicatissimos. Nihil adeo de quoquam tantæ admirationi fuit, quantæ fuerunt quæ de Ventidio Basso scripta sunt: eum Picentem fuisse, genere & loco humili; & matrem ejus à Pompeio Strabone Pompeii magni patre bello sociali, quo Æsculanos subegit, captam cum ipso esse; mox triumphante Pompeio Strabone eum quoque puerum inter cæteros ante currum imperatoris sinu matris vectum esse; post, quum adolevisset, victum sibi ægrè quæsisse, eumque sordidè invenisse comparandis mulis & vehiculis quæ magistratibus, qui sortiti provincias forent, præbenda publicè conduxisset; in isto quæstu notum esse cœpisse C. Cæsari, & cum eo profectum esse in Gallias: tum quia in ea provincia satis naviter versatus esset, deinceps civili bello mandata sibi pleraque impigrè & strenuè fecisset, non modo in amicitiam Cæsaris, sed ex ea in amplissimum quoque ordinem pervenisse: mox tribunum quoque plebis ac deinde prætorem creatum, atque in eo tempore judicatum esse à senatu hostem cum M. Antonio: post vero conjunctis partibus non pristinam tantum dignitatem reciperasse, sed & pontificatum ac deinde consulatum quoque adeptum esse: eamque rem tam intoleranter tulisse populum Romanum, qui Ventidium Bassum meminerat curandis mulis victitasse, ut vulgo per vias urbis versiculi proscriberentur:

Concurrite omnes augures, haruspices:
Portentum inusitatum conflatum est recens:
Nam mulos qui fricabat consul factus est.

A. Gellius.

Miserabiliter.] Nam Arsacides rex Parthorum Crassi corpus feris & alitibus devorandum jussit exponi. *Oliv.*

Victor Capitolium felicitate celebravit.] De triumphante loquitur. Anne *felici dape*? Ut de solemni illo triumphantium convivio in Capitolio capias. *Lips. Felicitate.*] Acute Lipsius: *Felici dape.* Si vera est conjectura, intelligit Valerius dapem illam Capitolinam triumphantium. Philargyrius: *Cænarum tria genera sunt, Sollemne, Viaticum,*

etiam illud eximium, quod eodem anno Prætor & consul est factus.

10. Casuum nunc contemplemur varietatem. L. Lentulus consularis lege Cæcilia repetundarum crimine oppressus, censor cum L. Censorino creatus est. Quem quidem fortuna inter ornamenta & dedecora alterna vice versavit, consulatui illius damnationem, damnationi censuram subjiciendo: & neque bonis eum perpetuis frui, neque malis æternis ingemiscere patiendo.

11. Iisdem viribus uti voluit in Cn. Cornelio Scipione Asina: Qui consul à Pœnis apud Liparas captus cum belli jure omnia perdidisset; lætiore subinde vultu ejus adjutus, cuncta recuperavit; consulque etiam iterum creatus est. Quis crederet illum à duodecim securibus ad Carthaginien-

ticum, Geniale. Sollemne interpretor epulas illas Ioviales in Capitolio celebratum. De quo Varro lib. III. de Vita pop. Rom. *Vt ejus convivium, qui triumpharet in Capitolio videtur esse proprium, ut ipse potius domum reduceretur à convivio.* Coler.

Prætor & consul.] Addit etiam tribunum Agellius. *Coler.*

Casuum, &c.] Contigit A. V. DCVI.

L. Lentulus.] Hic accusatus repetundarum fuit. Spartacus & Crixus effracto Lentuli ludo gladiatores cum triginta haud amplius ejusdem fortunæ viris erupere Capua, servisque ad vexillum vocatis, justum exercitum fecerant. Deinde consularis quoque aggressi Lentuli exercitum in Apennino cecidêre. Hic itaque Lentulus lege à Cæcilio contra eum lata repetundarum damnatur, post damnationem censor creatur cum L. Censorino. Sed hic fortasse Lentulus est, ad quem Cicero primi libri epistolas scribit de reducendo rege Ptolemæo, quem repetundarum ex Sicilia, & Cypro accusatum intelligimus: nam Cato promulgationem tulit, ut ei provincia abrogaretur, ut est apud Ciceronem ad Atticum, qua promulgatione facta, vestem mutavit. *Oliverius.*

Cæcilia.] Legem hanc de repetundis tulit Q. Cæcilius Tribunus pl. Lata est, ut censet Manurius, L. Martio & L. Manilio Coss. anno DCI. quo anno lex Calpurnia lata est, vel certe Sp. Posthumio L. Calpurnio Coss.

Iisdem viribus.] Scipio Nasica captus à Pœnis. Hic collega erat Duilii consulis, qui apud Liparas victa, mersa, & fugata hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum. Nam multo ante hanc victoriam Cn. Cornelius Scipio alter consulum, ut dixi, classe Punica circumventus, & per fraudem velut in colloquium vocatus & captus primum fuit perfidiæ Punicæ documentum: post captivitatem vero à collega per victoriam redemptus, cum omnia jure belli perdidisset, tamen aspirante fortuna cuncta recuperavit, consulque iterum factus, cum imperio & dignitate vixit. *Oliv.* Contigit A. V. CDXCIII.

Liparas.] Insulam unam ex Æoliis.

Quis, &c.] Contigit A. V. CDXCIX.

A duodecim securibus.] Id est, fascibus.

giniensium proventurum catenas? quis rursus existimaret à Punicis vinculis ad summa imperii perventurum fastigia? sed tamen ex consule captivus, & ex captivo consul factus est.

12. Quid? Crasso nonne pecuniæ magnitudo locupletis nomen dedit? sed eidem postea inopia turpem decoctoris superlationem injunxit, siquidem bona ejus à creditoribus, quia solidum præstare non poterat, venierunt. Ita quoque amara sugillatione non caruit: quia cum egens ambularet, Dives ab occurrentibus salutabatur.

13. Crassum casus acerbitate Q. Cæpio præcurrit. Is namque præturæ splendore, triumphi claritate, consulatus de-

Quid? &c.] Contigit anno urbis DCXCIV.

Superlationem.] Barbara vox: pro qua Lipsius substituit *Appellationem.* Neutrum probare possum. In editione Veneta vetus commentator legerat *suggillationem.* Quod ipsum est scilicet à Valerio scriptum. *Suggillatio* ὑπωπιασμὸς, in veteri Glossario. In eodem legi: *suggella*, ὑπώπιον, sed vitiose pro *suggilla*. *Suggillatio*, igitur à *suggilla*, contra quam Festus nugatur. Aliter etiam super hoc vocabulo Josephus Scaliger ἐτυμολογεῖ. *Colerus.*

Crassum, &c.] Q. Cæpio capitali judicio affectus est, quia videlicet culpa ejus amissis duobus exercitibus, suo, & collegæ Manlii, castra etiam capta fuerant à Cimbris & Theutonis, adversus quos missi fuerant imperatores. Quæ gravissima fuit reip. clades; nam supra octoginta Romanorum millia cæsa dicuntur. Hic antea Fabii ignominiam in Hispania correxerat, cæso à proditoribus Viriato, ut ante dictum lib. III. cap. 7. de Amicitia. Cicero Cæpionem etiam quæstorem fuisse ostendit in Rhetoricis lib. I. cap. 7. de constitutione conjecturali, ubi dicit: *Cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset, & Cæpio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit Senatum, &c.* Oliv. Contigit A. V. DCXLVIII.

Præturæ splendore.] Nam prætor Fabii errorem correxit, qui à Viriato deceptus fuerat. *Idem.*

Triumphi claritate.] Quem de Viriato egit. Servilius Cæpio, ut ait Asconius, bellum in Sicilia gessit, & de illa triumphavit, capta Olyntho & Phaselide, de tribus magnis ejus terræ civitatibus, sed P. Servilium Cæpionem dicit, non Q. Forsan in prænominibus error est; nam aliter videretur à seipso dissentire Valerius, in cap. enim de Amicitia Cæpionem dixit à L. Regino tribuno plebis carcere fuisse liberatum, & ejus fugæ comitem factum. Hic vero dicit in carcere fuisse consumptum: ergo aut hunc intelligimus *Q. Cæpionem*, illum vero superiorem P. Servilium Cæpionem, aut bis eundem in vincula fuisse conjectum, & postremo consumptum, aut certe error est. Livius tamen dicit: *C. Manilius, & Q. Servilius Cæpio Proconsules victi prælio, castrisque exuti binis sunt, octoginta millia militum occisa, calonum, & lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani jussionem, Cæpionis, cujus temeri-*

tate

decore, maximi pontificatus sacerdotio, ut senatus patronus dicêretur, assecutus; in publicis vinculis spiritum deposuit, corpusque ejus funesti carnificis manibus laceratum, in scalis Gemoniis jacens, magno cum horrore totius fori Romani conspectum est.

14. Jam C. Marius maxima fortunæ luctatio est: omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore for-

tate clades accepta erat, damnati bono publicata sunt, primoque post regem Tarquinium imperium ei abrogatum. Oliv.

Consulatus decore.] Qui cum C. Manlio consul fuerat, & adversus Cimbros missus. *Oliv.*

Scalis Gemoniis.] Vide supra.

Jam C. Marius.] Hic Marii vita tota esset referenda, ut planius cognosci posset, quanta & discrimina rerum passus fuerit, quanta rursus fortunæ benignitate, & indulgentia usus, ut modo felix, modo miser, in magna rerum varietate ludus fortunæ merito dici possit, sed quod ad rem istam pertinet, Marius ex municipio Arpinati, cum se Romam contulisset, sic omnibus primo propter ignobilitatem contemptui fuit, ut Arpinatibus honoribus, nedum Romanis indignus haberetur; sæpius in petitione magistratuum, & illorum quidem minorum, repulsam passus, in senatum irrupisse magis, quam venisse creditur, vix præturam obtinuit, pro qua etiam ambitus accusatus, extrema fortuna stetit. Legatus Metello in Africam missus, egregie se in illa militia gessit, cui sacrificanti cum magna & alta ipsi portendi dixisset aruspex, animum statim ad consulatum adjecit, ad quem capiendum præter vetustatem familiæ omnia abunde erant, industria, probitas, militiæ magna scientia, animus belli ingens, domi modicus, libidinis & divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus; à quo petendo dissuasus primum à Metello, deterreri non potuit: quo tandem imperrato, Jugurthinum bellum confecit, de Jugurtha capto triumphavit, Gallos, Cimbros, Senones, qui Romanorum nomen extinguere constituerant, ad internecionem usque delevit. Orta deinde de provincia Ponti seditione, urbe pulsus à Sylla, ut supra diximus, cum fugiens se Minturnas contulisset, in paludibus delituit, unde extractus, & in custodiam datus, cum servus Cimber ad eum occidendum missus, majestate deterritus, occidere non sustinuisset, inde eductus, & in navi positus, in Africam delatus est, ubi varia fortuna usus, tandem ex Maurusiis equites comparavit, & exercitum confecit non contemnendum, ex agris robustissimum quemque deligens; impletisque sexaginta navibus ex ea virorum multitudine, Romam versus navigavit, seque Cinnæ expulso conjunxit, qui primo Hostiam, deinde Ianiculum, postremo urbem ipsam occuparunt, & de inimicis suis graviter ulti, proscriptionem ipsi proscripti graviorem exercuerunt, multos Romanorum principes de medio tollentes. Quæ ubi Syllæ nuntiata fuerunt, compositis rebus, cum Mithridate properavit ad urbem cum exercitu, & cæsis aliquot Marii Cinnæque exercitibus, urbem cepit. Marius ubi vidit se arma Syllæ effugere non posse, domi celebrato cum amicis convivio, indicatoque animi sui consilio, sibi mortem conscivit. De quo Cicero de Natura Deorum: *Cur Marius,* inquit, *tam feliciter septies consul domi suæ mortuus est?* Livius libro octuagesimo: *Marius editis in urbe multis sceleribus Idibus Ianuariis decessit.* Oliv. Contigit A. V. DCXXIX.

 Campi.]

fortiſſime ſuſtinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæſturam Romæ petere auſus eſt.: patientia deinde repulſarum, irrupit magis in Curiam, quam venit. In tribunatus quoque & ædilitatis petitione conſimilem campi notam expertus: Præturæ candidatus ſupremo loco inhæſit, quam tamen non ſine periculo obtinuit: ambitus enim accuſatus, vix atque ægrè abſolutionem à judicibus impetravit. Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Jugurtham regem ante currum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit. Cujus bina trophæa in urbe ſpectantur, cujus ſeptem in faſtis conſulatus leguntur. Cui poſt exilium conſulem creari, proſcriptoque facere proſcriptionem contigit. Quid hujus conditione inconſtantius aut mutabilius? quem ſi inter miſeros poſueris, miſerrimus: inter felices, feliciſſimus reperietur.

15. C. autem Cæſar, cujus virtutes aditum ſibi in cœlum ſtruxerunt, inter primæ juventæ initia privatus Aſiam pe-

Campi.] Scilicet Martii, in quo fiebant comitia. *Bad.*

Præturæ candidatus ſupremo loco inhæſit.] Id eſt, ultimo loco inter ſex prætores creatus eſt. Nam hoc idem declarat Plutarchus his verbis: ὕστερον δὲ πολλῶν στρατηγίαν μετελθὼν, ὀλίγου ἐδέησεν ἐκπεσεῖν· ἔσχατος δὲ πάντων ἀναγορευθεὶς, δίκην ἔσχε δεκασμοῦ. Erat autem nonnihil ignominioſum ultimo, atque è contra honorificum primo loco inter tot collegas renuntiari: qui idcirco prætor primus appellabatur. Quo nomine gloriatur ſæpe M. Tullius, quod anno ſuo prætor primus frequentibus populi ſuffragiis ſit factus. *Coler.* Contigit A.V. DCXXXVII. circiter.

Ex illo, &c.] Contigit A.V. DCXLIX. & DCLXVII.

Bina trophæa.] Qui duas columnas erexerat in urbe Cimbrorum & Theutonorum ſpoliis ornatas. *Oliv.*

Poſt exilium.] Proſcriptionem primam à Sylla.

Cajus autem Cæſar.] Sylla, devictis Marianis partibus, Cæſari, quod per Juliam ejus amitam erat Mario ſumma neceſſitudine conjunctus, mortem machinabatur. Erat enim Cæſar minoris Marii conſobrinus, ſed ſæpius fuit Sylla prohibitus à multis, quod dicerent, iniquum eſſe, tantæ indolis puerum innocenter occidere, quos ille dementes appellabat, quod non providerent, quod puer male præcinctus, mille Marios haberet in corpore. Hæc igitur cum ad Cæſarem perlata forent, urbe clam egreſſus, in Sabinis aliquamdiu pervagatus delituit, poſtea à Syllanis militibus, qui per ea loca latitantes diſquirebant, forte fortuna deprehen-ſus

petens, à maritimis prædonibus circa insulam Pharmacusam exceptus, quinquaginta se talentis redemit. Parva igitur summa clarissimum mundi sidus in piratico myoparone rependi fortuna voluit. Quid est ergo quod amplius de ea queramur, si ne consortibus quidem divinitatis suæ parcit? Sed cœleste numen se ab injuria vindicavit: continuo enim captos prædones crucibus affixit.

E X T E R N A.

1. Attento studio nostra commemoravimus: remissiore nunc animo aliena narrentur. Perditæ luxuriæ Athenis adolescens Polemo, neque illecebris tantummodo, sed etiam ipsa infamia gaudens; cum è convivio non post occasum solis, sed post ortum surrexisset, domumque repetens Xenocratis Philosophi patentem januam vidisset: vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, pellucida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam ejus intravit: Nec contentus tam deformi introitu, consedit etiam, ut clarissimum eloquium, & prudentissima præcepta temulentiæ lasciviis eluderet. Orta deinde, ut par erat, omnium indignatione; Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissisque de quibus disserebat, de modestia ac temperantia loqui cœpit. Cujus gravitate sermonis resipiscere coactus Polemo, primum

sus à Cornelio eorum duce, duobus se talentis redemit; mox inde Asiam petens, circa Pharmacusam insulam capitur à piratis, quibus ab eo quadraginta talenta pro redemptione poscentibus, subrisit, & quinquaginta se daturum pollicitus, postmodum suis ad hanc expediendam pecuniæ quantitatem dimissis, apud Cilices duo de quadraginta versatus dies, illis per jocum sæpe crucem minatus, paulo post, instructis navibus, è Milesiorum portu prædones aggreditur, quos captos crucibus omnes affixit. *Oliv.* Contigit A. V. DCLXVII.

Xenocrates.] Stoïcus fuit præstantissimus, ut diximus in capitulo de Continentia, de quo apud Plutarchum legimus. Cum eum forte vidit Agesilaus disputantem in Gymnasio admodum senem, dicitur interrogasse, Quisnam esset? Tunc quidam respondit: Est unus ex his, qui virtutem quærunt. Tum ille: Quomodo is virtute, inquit, utetur, eam si nondum invenerit? *Oliverius.*

Omissisque.] Lib. Dan. *Omissaque re, quam disserebat.* Disconvenit hic inter Valerium & Laërtium. Hic enim de Xenocrate dixit, eum sermonem περὶ σωφροσύνης disseruisse. *Coler.*

mum coronam capite detractam projecit, paulo post brachium intra pallium reduxit, procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit; ad ultimum totam luxuriam exuit, uniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit. Peregrinatus est hujus animus in nequitia, non habitavit.

2. Piget Themistoclis adolescentiam attingere, sive patrem aspiciam, abdicationis inurentem notam, sive matrem suspendio finire vitam propter filii turpitudinem coactam; cum omnium postea Graji sanguinis virorum clarissimus extiterit, mediumque Asiæ & Europæ vel spei, vel desperationis pignus fuerit: Hæc enim salutis

Coronam.] Quam multum potaturi, ut Bacchum imitentur, assumere solebant. *Bad.*

Brachium intra pallium.] Hoc apud Athenienses fuit pudoris & modestiæ signum. Ritum declarat Casaubonus Notis ad Laërtium. *Colerus.*

Themistoclis.] Pater ejus Neocles generosus fuit, is uxorem Halicarnasseam duxit civem, ex qua natus Themistocles, qui cum minus esset probatus parentibus, quod & liberius vivebat, & jam rem familiarem negligebat, à patre exhæredatus est. Quare mater percita nimio dolore, laqueo vitam finivit. Quæ contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam cum judicasset sine summa industria non posse eam infamiam extingui, totum se dedit reipubl. diligentius amicis famæque serviens. Multum in judiciis privatis versabatur, sæpe in concionem populi prodibat, nulla res major sine illo gerebatur, celeriter quæ opus erant, reperiebat, neque minus in rebus gerendis, quam excogitandis promptus erat, quod & de instantibus, ut ait Thucydid. verissime judicabat, & de futuris callidissime conjiciebat, quo factum est, ut brevi tempore illustraretur. Nam pro patria res maximas & clarissimas gessit, & inprimis adversus Xerxem Persarum regem. Qui cum terra marique universæ Græciæ bellum inferret cum tantis copiis, quantas neque antea, neque postea habuit quisquam, non solum salus patriæ & totius Græciæ, sed etiam totius Europæ fuit. Mardonium quoque Xerxis imperatorem, qui expugnato Olyntho in Bœotiam se contulerat, consilio Themistoclis constat à Græcis fuisse superatum, pari ratione mœnia urbis Athenarum à Xerxe diruta invitis Lacedæmoniis, hujus prudentia fuisse restituta. Plutarchus tamen longe aliter tradit tam de matre, quam de ejus adolescentia: nam matrem ejus alios Threiciam genere Abrotanum nuncupatam, alios Cariam Euterpen dictam, nonnullos etiam Halicarnasseam tradidisse scribit in ejus vita. Adolescentiam quoque non inter vitia, sed inter virtutes egisse. Quæ vero de repudiatione, & exhæredatione patris, de voluntario matris interitu dicta sunt, cæteraque ignominiosa, falsa fuisse dicit. *Oliverius.*

Desperationis pignus fuerit.] Quando fugit ad hostem, pugnat urus contra patriam.

Patre-

tis eum suæ patronum habuit, illa vadem victoriæ assumpsit.

3. Cimonis vero incunabula opinione stultitiæ fuerunt referta: ejusdem stultitiæ imperia salutaria Athenienses senserunt: Itaque coëgit eos stuporis semet ipsos damnare, qui eum stolidum crediderant.

4. Jam Alcibiadem quasi duæ fortunæ partitæ sunt: Altera quæ ei nobilitatem eximiam, abundantes divitias, for-

Patronum.] Nam hic universam Græciam ex ipsis prope manibus hostium redemit, quo tempore ad Salaminam contra Xerxem cum exercitu missus est; nam Xerxes cum Græciam cum ingenti atque incredibili exercitu invasisset, ut qui diceretur totam ferme Asiam duxisse in Europam, qui jungeret maria, sterneret montes, flumina siccaret, Athenienses consilio Themistoclis, qui Apollinis oraculum interpretatus fuerat, navibus, hoc est, bello navali pugnandum esse cum hoste, vim suam omnem in classem conjecerunt, eique Themistoclem præfecerunt, qui cum ad Salaminam occurrisset Xerxi, illum bello navali superavit, & in Asiam cum paucis admodum refugere coëgit, ut supra monstratum est. *Oliv.*

Vadem victoriæ.] Cum regi spopondit, fore, ut tota Græcia subigeretur, si suum vellet consilium sequi. *Idem.*

Cimonis vero, &c.] Cimonis incunabula opinione stultitiæ fuerunt referta; imperia vero salutaria, qui apud Strymonem Thracas fudit, oppidum Amphipolim constituit, eoque x. millia Atheniensium in coloniam misit. Apud Mycalem montem Cypriorum & Phœnicium ducentarum navium classem devictam cepit, eodemque die pari fortuna in terra usus est. Scyro contumaciores Dolopas expulit, Tharsos opulentia sua fretos primo adventu fregit, & cum Xerxes bellum ex integro adversus Athenienses instituisset, universa Græcia hunc Cimonem ducem constituit juvenem, cujus magnitudinem futuram pietatis opera prodiderunt. Quippe patrem ob crimen peculatus in carcerem conjectum, ibique defunctum translatis in se vinculis ad sepulturam redemit, ut diximus in cap. de Ingratitudine. Verum nec in bello judicium deligentium fefellit, siquidem non inferior virtutibus paternis Xerxem terrestri navalique prœlio superatum, trepidum se recipere in regnum coëgit. *Oliv.*

Jam Alcibiadem, &c.] Alcibiades Cliniæ filius Atheniensis. In hoc natura quid efficere posset, videtur experta, ut ait Probus, sed fortuna non minus. Nihil illo excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus, nihil mirabilius in varia sorte rerum. Bello Peloponnesiaco hujus consilio Athenienses bellum Syracusanis indixerunt; ad quod gerendum ipse inter cæteros dux electus, & cum in spe esset bene administrandæ provinciæ, reus violatorum sacrorum absens efficitur, quod videlicet ejus opera Hermæ Athenis dejecti essent, & domi suæ mysteria fierent. Revocatus ad causam dicendam, primo Elidem, deinde Thebas venit, ubi intellexit se capitis damnatum, & bona ejus publicata esse, & Eumolpidas sacerdotes à populo coactos, ut se devoverent, Lacedæmonem demigravit. Hujus consilio Lacedæmonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt, ejusdemque opera Ioniam à societate Atheniensium averterunt. Quibus rebus factum est, ut

 Lace-

formam præstantissimam, favorem civium propensum, summa imperia, præcipuas potentiæ vires, flagrantissimum ingenium assignaret: altera quæ damnationem, exilium, venditionem bonorum, inopiam, odium patriæ, vio-

Lacedæmonii vim tantam ingenii metuentes, de interficiendo viro consulerent. Ille ad Tissafernem regis præfectum se contulit, cujus in amicitiam intimam brevi tempore pervenit. Cum Pisandro prætore primum per colloquia de reditu suo mentionem fecit, deinde Thrasybulo faciente ab exercitu recipitur, prætorque fit apud Samum. Post suffragante Theramene plebiscito restituitur, parique absens imperio præficitur cum Thrasybulo & Theramene, qui Lacedæmonios paulo ante victores pacem petere coëgerunt: redeuntes magnis rebus gestis à pop. excipiuntur magna lætitia; sed in Alcibiadem convertuntur omnes, eum intuentur, laudant, admirantur, bonis restitutis resecari jubentur pilæ, in quibus devotio inscripta fuerat, & ea in mare præcipitatur; sed hæc Alcibiadis lætitia minus diuturna fuit; nam cum Thrasybulo, & Adimanto, quos collegas sortitus erat, classe in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gesserat, in invidiam recidit. Absenti ergo magistratus abrogatur; ille castellis tribus communitis Thraciam introivit, & jam præda, jam amicitiis regum magnus apud eos factus, Philocli prætori Atheniensium pollicetur, se, si vellet, coacturum Lysandrum dimicare, qui bellum consulto trahebat. Philocles gloriæ suæ potius, quam saluti patriæ consulens, postulata facere noluit. Discedens igitur Alcibiades, monuit, ne juxta hostem castra nautica haberet, ne immodestia militum Lysandro pugnandi occasio daretur. Quod ille negligens, paulo post exercitum amisit. Victis Atheniensibus Alcibiades se supra Propontidem penitus abdidit in Thraciam. Thraces insidiis factis, illum quidem capere non potuerunt, ea vero quæ apportaverat, abstulerunt. Ille ad Pharnabazum in Asiam transiit, qui ei Grynium dedit in Phrygia castrum, ex quo quinquaginta talenta vectigalis capiebat, qui non patiens victas Athenas servire, cum amicitiam regis appeteret, gratiam cum illo se initurum videbat, si aperuisset Cyrum fratrem ei bellum parare, Lacedæmoniis juvantibus. Quod cum facere moliretur, Critias cæterique Atheniensium tyranni Lysandro miserunt, si suas res Athenis constitutas manere vellet, Alcibiadem tolleret. Quod etiam factum est, ut diximus in cap. de somniis. Fuit autem Alcibiades, teste Probo, omnium ætatis suæ multo formosissimus, ad omnes res aptus, consiliis plenus, terra marique summus imperator. Cujus tanta erat oris atque orationis commendatio, ut nemo ei dicendo posset resistere. Dives cum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus, non minus in vita, quam in victu affabilis, blandus, temporibus callidissime serviens: idem simul atque se remittebat, ita luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur, ut omnes admirarentur in uno homine tantam esse dissimilitudinem: atque diversam naturam. Hic cum Athenis clarissima civitate natus esse, omnes splendore ac dignitate vitæ superasse certum est. Postquam inde pulsus Thebas venit: adeo studiis eorum inservisse dicunt, ut nemo eum animo corporisque viribus æquipararet: omnes enim Bœotii magis firmitati corporis, quam ingenii acumini deserviunt. Eundem apud Lacedæmonios, quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur, ut Cicero in

violentam mortem infligeret: Nec aut hæc, aut illa simul universa; sed varie perplexa, freto atque æstui similia.

5. Ad invidiam usque Polycratis Samiorum tyranni abundantissimis bonis conspicuus vitæ fulgor excessit: nec sine caussa. Omnes enim conatus ejus placido excipiebantur itinere: spes certum cupitæ rei fructum apprehendebant: vota nuncupabantur simul & solvebantur: velle ac posse in æquo positum erat: Semel duntaxat vultum mutavit, perquàm brevi tristitiæ salebra succussum; tunc cum adinodum gratum sibi annulum de industria in pro-

in Tusculanis ostendit, sic dutitiei se dedisse ferunt: ut parcimonia victus, atque cultus omnes Lacedæmonios vinceret. Fuisse constat Thracas homines vinolentos, rebusque Venereis deditos; hos quoque, cum apud illos esset, in his rebus antecessisse affirmant. Venisse deinde ad Persas, apud quos summa laus esset, fortiter venari, luxuriose vivere, horum sic imitatum consuetudinem dicunt, ut illi ipsi in his maxime admitarentur. Quibus effecisse, ut apud quoscunque esset, princeps haberetur. Quæ cum ita sint ut splendore & dignitate cives suos, labore & viribus corporis, Thebanos, duritie parcimoniaque vitos Lacedæmonios, vinolentia Thracas, venatu Persas; luxuriosa vita utrumque populum superavit, non discerni facile potest, majori ne laude dignus sit, an reprehensione. Quantum enim admirandus est, qui nulli bono virtute posterior fuerit, tantum etiam detestandus, qui improbis omnibus malitia superior evaserit. *Oliverius.*

Ad invidiam, &c.] Hic Polycrates Samius tyrannus fuit, de quo Cicero in libro de Finibus, Plinius etiam, & diversi Græci scriptores meminerunt. Hic adeo fortunam habuit obsequiosam, ut omnia optata consequeretur, & quicquid aggrederetur, efficeret. Fœdus forte fecerat cum Xantippo, vel, ut Herodotus tradit, cum Amasi Ægyptiorum rege, qui, quum audisset nihil unquam sibi adversi contigisse, ad moderandam fortunæ invidiam Xantippi regis sive Amasis hortatu, annulum, quem charissimum habebat, in matis profundum jecit; quem paulo post inopinate recuperavit: nam à piscatoribus piscis, qui annulum devoraverat, paucis post diebus captus est, & tyranno donatus: in cujus ventre compertus annulus, illi, veluti à Neptuno, restitutus traditur. Qui sane annulus, teste Plinio lib. XXXVII. Naturalis historiæ, Romam delatus, dono Augustæ in templo Concordiæ auteo cornu est inclusus. Sed hie Polycrates cum adversus Darium Persarum regem exercitum duceret, ab Oronte illius præfecto acie fusus, vel, ut alii dicunt, per fraudem interceptus est. Nam ad fœdus amicitiamque jungendam invitatus, nihil doli aut insidiarum inesse suspicans, nec filiæ somnio detetritus, quæ nocte viderat illum sublatum, roreque madentem, in die vero sudantem, eum ad Orontem venisset, captus in summo Micalensis montis vettice, suspendi & cruci affigi jussus est, ae relictus avibus dilacerandus; ut qui ubique felicissime in terra vixerat, in äëre miserrime exspiraret. De quo Strabo libro XIIII. *Oliver.*

Admodum gratum.] Ob gemmam in-

profundum, ne omnis incommodi expers esset, abjecit: Quem tamen continuo recuperavit, capto pisce, qui eum devoraverat. Sed hunc felicitatis semper plenis velis prosperum cursum tenere non potuit. Comprehensum enim Orontes Darii regis præfectus, in excelsissimo Micalensis montis vertice cruci affixit. E qua putres ejus artus, & tabido cruore manantia membra, atque illam lævam, cui Neptunus annulum piscatoris manu restituerat, situ marcidam, Samos, amara servitute aliquamdiu pressa, liberis ac lætis oculis aspexit.

6. Dionysius autem cum hæreditatis nomine à patre, Syracusanorum, ac penè totius Siciliæ tyrannidem accepisset,

inclusam, quam Sardonychem fuisse, & in Concordiæ templo asservatam scribit Plinius. Strabo ait fuisse δακτύλιον λίθυ ϗ γλύμμαῖος πολυτελȣ̃ς.

Micalensis montis.] Edit. Venet. *Mycalessi.* Mycalessi, sed oppidi, meminit Strabo lib. IX. & Plinius lib. IV. *Coler.*

Cruci affixit.] Stesimbrotus Thasius de morte Polycratis apud Fulgentium: *Posteaquam de cruce depositus, sandapila etiam deportatus est.* Sandapila etiam, inquit, ut exprimat rei indignitatem. Nam sandapila non nobilium, sed plebeiorum & damnatorum cadavera efferebantur. *Coler.*

Lævam.] Manum, in qua annuli gestantur.

Dionysius, &c.] Hic filius fuit Dionysii tyranni, qui pro joco habuit Deos contemnere & sacrilegia committere, ut in cap. de Neglecta religione diximus. Cum ergo flagitiis coopertus esset, & crudelitate plus quam credi posset, Syracusani conspiratione facta, eum è civitate ejicere tentarunt, qui primo dubitarunt an sponte cederet, tandem crescente tumultu inter cives convenit, ut legati mitterentur, qui secum agerent, ut sponte civitatem tyrannide liberaret, quos ille statim in carcerem conjici jussit. Quo facto irati Syracusani, cum facto impetu urbe expulerunt, qui, ubi regio apparatu Locros confugit, Locrensium arcem occupat, solitamque sibi sævitiam exercet, conjuges principum ad stuprum rapit, aliaque fœda committit. Cum Rheginorum tyranni Leophronis bello premerentur, Locrenses voluerunt, si victores forent, ut die festo Veneris virgines suas prostituerent, quo voto intermisso, cum adversa bella cum Lucanis gessissent, in concionem eos Dionysius vocat, hortatur uxores filiasque suas, in templum Veneris quam possint ornatissimas mittant, ex quibus centum sorte ductæ voto publico fungantur, religionisque gratia uno stent in lupanari mense, omnibus autem juratis, ne quis ullam contaminet: quæ res ne virginibus voto civitatem solventibus fraudi esset, decretum facerent, ne qua virgo nuberet, priusquam illæ maritis traderentur. Probato consilio, & quo superstitioni & pudicitiæ virginum consulebatur, certatim omnes fœminæ impensius exornatæ in templum Veneris conveniunt, quas omnes, immissis militibus Dionysius spoliat, ornamentaque matronarum in prædam suam vertit, quarundam viros ditiores interficit, quasdam ad prodendas virorum pecunias tor-

pisset, maximarum opum dominus, exercituum dux, rector classium, equitatuum potens; propter inopiam, literas puerulos Corinthi docuit. Eodemque tempore, tanta mutatione, majores natu, ne quis nimis fortunæ crederet, magister ludi factus ex tyranno monuit.

7. Sequitur hunc Syphax Rex, consimilem fortunæ iniquitatem expertus, quem amicum hinc Roma per Scipionem, illinc Carthago per Asdrubalem ultro petitum ad penates Deos ejus venerat. Cæterum eo claritatis evectus,

torquet. Cum his artibus per annos sex regnasset, conspiratione Locrorum civitate pulsus, in Siciliam redit, ibi Syracusas securis omnibus post longam intercapedinem, pacis per conditionem recepit: qui cum ab ingenio suo discedere non posset, cum gravior crudeliorque civitati esset indies, iterata conspiratione pellitur; qui demum Corinthum se recepit, ibique, teste Cicerone lib. III. Tusculan. Quæst. aperto ludo pueros docuit, sicque imperio carere non potuit. *Oliv.* Vide supra p. 31.

Sequitur hunc Syphax.] Scipio cum agitaret animo Carthaginem invadere cum exercitu, intelligebat ad victoriam in Syphace Numidarum rege plurimum momenti esse repositum. Itaque optimum ratus hunc regem amicum facere pop. Rom. cum aliter non posset, magno etiam periculo rem aggressus est. Relictis enim castris, ipse cum Lælio duabus quinqueremibus per hostilia loca ad regem profectus est. Forte ita accidit, ut eo ipso tempore Asdrubal à Scipione paulo ante pulsus Hispania, septem triremibus ad eundem regem suum faceret cursum, & eadem hora uterque Imperator portum ingreditur, cum magno tamen Scipionis discrimine. Nam parum abfuit, quin interciperetur ab hostibus; sed quia prius quam Pœni anchoras molirentur, Romani secundo vento portum tenuerunt, non sunt ausi hostes in regio portu tumultus aut pugnæ quicquam ciere. Ad regem igitur omnes profecti sunt. Magnificum id Syphaci; nec erat aliter visum duorum potentissimorum in terris populorum duces uno die suam pacem amicitiamque petentes ad se venisse, & quoniam fors eos sub uno tecto esse, atque ad eosdem penates voluisset contrahere, ad colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus, Scipione abnuente, aut privatim sibi cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret, aut de republ. se quicquam cum hoste injussu Senatus agere posse. Illud magnopere tentante rege, ne alter hospitium exclusus mensa videretur; ad easdem epulas venire cum Asdrubale Scipio non recusavit, cœnatumque simul apud regem est, & eodem lecto Scipio atque Asdrubal, quia ita regi cordi erat, accubuerunt. Tunc Scipio regem eloquentia sua traxit in amicitiam populi Romani; sed paulo post sollicitatus à Carthaginiensibus per nuptiarum occasionem formosissimæ fœminæ Asdrubalis filiæ, defecit à Romanis, & Carthaginiensium arma secutus, brevi tempore à Lælio & Masinissa captus ad Scipionem catenatus ductus est, quem Scipio, devictis Carthaginiensibus, postea duxit in triumphum. Unde Juvenalis in Satyra VI. dicit:

Tolle tuum, precor, Annibalem, victumque Syphacem
In castris, & cum tota Carthagine migra.

Oliverius.

Cre-

ctus, ut validissimorum populorum tantum non arbiter victoriæ existeret: parvi temporis interjecta mora, catenatus à Lælio legato ad Scipionem imperatorem pertractus est. Cujusque dexteram regio insidens solio arroganti manu attigerat, ad ejus genua supplex procubuit. Caduca nimium hæc & fragilia, puerilibusque consentanea crepundiis sunt, quæ vires atque opes humanæ vocantur. Affluunt subito, repentè dilabuntur; nullo in loco, nulla in persona stabilibus nixa radicibus consistunt: sed incertissimo flatu fortunæ, huc atque illuc acta, quos in sublime extulerunt; improviso decursu destitutos, profundo cladium miserabiliter immergunt. Itaque neque existimari, neque dici debent bona, quæ ut inflictorum malorum amaritudine desiderium sui duplicent, propensiore favore primo delinitos, majore postea malorum cumulo opprimere solent.

V A-

Crepundiis.] Crepitaculis, in collo puerorum suspendi solitis.

Incertissimo flatu.] Ac si diceret, ventis similia. Duplici ratione bona nostra dici non debent, quia si bona nostra perpetua & stabilia essent, nec ulla ratione nobis eripi possent: nam quod nostrum est, auferre nemo potest. Præterea, si bona essent, nunquam nocerent; nocent autem, non igitur bona sunt. Quod autem noceant, manifestum est: nam multos legimus & vidimus propter divitias & imperia crudeliter fuisse cæsos. *Oliv.*

Q. Me-

VALERII MAXIMI LIBER SEPTIMUS.

CAP. I.

DE FELICITATE.

1. *Q. Metelli Macedonici.* 2. *Gygis Lydorum Regis.*

Volubilis fortunæ complura exempla retulimus: constanter propitiæ admodum pauca narrari possunt. Quo patet, eam adversas res cupido animo infligere, secundas parco tribuere: Eadem ubi malignitatis oblivisci sibi imperavit, non solum plurima ac maxima, sed etiam perpetua bona congerit.

1. Videamus ergo quot gradibus beneficiorum Q. Metellum à primo originis die, ad ultimum usque fati tempus

Q. *Metellum.*] Plinius lib. VII. Nat. Hist. cap. 44. contra Valerii sententiam non solidam, neque perfectam fuisse hujus hominis felicitatem dicit, sed omnino aliquo mœrore contaminatam. Nam hujus quoque Q. Metelli, inquit, qui illa de patre dixerat, filius inter rara felicitatis humanæ exempla numeratur. Nam præter honores amplissimos, cognomenque Macedoniæ, à quatuor filiis illatus est rogo, uno prætore, tribus consularibus, duobus triumphalibus, uno censorio, quæ singula quoque paucis contigêre, in ipso tamen flore dignitatis suæ ab Catinio Labeone, cui cognomen fuit Macerioni tribuno plebis, quem è Senatu censor ejecerat, revertens è campo meridiano tempore, vacuo foro, & Capitolio, ad Tarpejum raptus, ut præcipitaretur, convolante quidem tam numerosa illa cohorte, quæ patrem eum appellabat; sed (ut necesse erat in subito) tarde, & tanquam in exequias, dum resistendi sacroque sanctum repellendi jus non esset, virtutis suæ opera & censuræ periturus, ægre tribuno, qui intercederet, recepto, à limine ipso mortis revocatus, alieno beneficio postea vixit, bonis inde etiam consecratis à damnatu suo, tanquam parum esset fancium,

pus nunquam cessante indulgentia, ad summum beatæ vitæ culmen perduxerit. Nasci eum in urbe terrarum principe voluit: parentes nobilissimos dedit: adjecit animi rarissimas dotes, & corporis vires, ut sufficere laboribus possent: uxorem pudicitia & fœcunditate conspicuam conciliavit. Consulatus decus, imperatoriam potestatem, speciosissimi triumphi prætextam largita est: Fecit, ut eodem tempore tres filios consulares, unum etiam censorium,

cium, certe intortatum, expressique per aures sanguinis pœnam exactam esse. Quæ omnino profecto sunt magna infelicitatis argumenta. Addit præterea ad hæc mala Scipionis Æmiliani inimicitiam, & non parva illi fuit infelicitas, quod scelerata Catinii audacia semper fuerit inulta. Falsum igitur est, quod dicit Valer. à primo originis die ad ultimum usque fati tempus, Fortunam nunquam cessante indulgentia, eum ad summum beatæ vitæ cumulum perduxisse. Fuit autem hic Metellus, qui à devicta Macedonia dictus est Macedonicus, cujus patrem fortunam magis indulgentem & propitiam sensisse dicit Plinius eodem lib. nisi quod orbam luminibus exegerit senectam, amissis incendio, cum Palladium raperet ex æde Vestæ memorabili causa, sed eventu misero; quo fit, ut infelix quidem dici non debeat: nam illi dicit decem res maximas obtigisse, in quibus quærendis sapientes ætatem exigerent, fuisse primarium bellatorem, optimum oratorem, ejus auspicio maximas res gestas, maximo honore usum, summa sapientia, summum Senatorem habitum fuisse, pecuniam magnam bono modo invenisse, multos liberos reliquisse, & clarissimum in civitate fuisse, ea denique contigisse, quæ nulli alii post conditam Romam. Nam & pop. Rom. ei tribuit quod nulli alii à condito ævo, ut quoties in Senatum iret, curru veheretur ad curiam. Felicior igitur filio, nisi cæcitas obstaret. Hæc ex illo. *Oliv.* Contigit A.V. DCX.

Consulatus decus.] Constat eum summa modestia & gloria gessisse consulatum. *Oliv.* Contigit A.V. DCVII.

Imperatoriam potestatem.] Quo tempore factus imperator adversus Pseudo-Philippum. *Idem.*

Fecit ut eodem tempore tres filios consulares, unum etiam censorium, duos triumphales, & quartum prætorium videret.] Ita vulgo. MSS. codices nostri sic: *Unum etiam censorium ac triumphalem.* Recte, atque Ciceronis sententia, qui de Q. Metello Macedonico hæc eadem fere l. de Finib. v. *Q. Metellus*, inquit, *qui tres filios consules vidit, è quibus unum etiam & censorem & triumphantem, quartum autem prætorem, eosque salvos reliquit.* Qui auctores demonstrant L. Metellum Macedonici filium, qui ante patris mortem consul fuerat, minime triumphasse, neque Dalmaticum appellari debere, Capitolinis triumphis astipulati, quorum fragmentum nuperè tenebris erutum nos docet Dalmaticum, L. Metelli Calvi fuisse filium. Ex quatuor igitur Q. Macedonici filiis, de quibus hic Valer. loquitur, fuêre, Q. Metellus Balearicus, consularis, censorius, ac triumphalis, alter L. Metellus consularis, tertius M. Metellus, cum pater moreretur, anno DCXXXVIII. consul, & postea triumphalis; quartus C. Metellus prætorius, ac patre moriente candidatus consulatus, quemadmodum ex Annalibus nostris luce clarius constabit. *Pigh.*

Tres filios.] Quinque filios habuisse dicere videtur Valer. at Plin. tantummodo

rium, ac triumphalem, & quartum prætorium videret. Utque tres filias nuptum daret, earumque sobolem sinu suo exciperet. Tot partus, tot incunabula, tot viriles togæ, tam multæ nuptiales faces, honorum, imperiorum, omnis denique gratulationis summa abundantia; cum interim nullum funus, nullus gemitus, nulla causa tristitiæ. Cœlum contemplare: vix tamen ibi talem statum reperies, quoniam quidem luctus & dolores Deorum quoque pectoribus à maximis vatibus assignari videmus. Hunc autem vitæ actum ejus consentaneus finis excepit. Nam Q. Metellum ultimæ senectutis spatio defunctum, lenique genere mortis inter oscula complexusque charissimorum pignorum extinctum, filii, & generi humeris suis per Urbem latum rogo imposuerunt.

2. Clara hæc felicitas: obscurior illa, sed divino splendore præposita: Cum enim Gyges regno Lydiæ armis & divitiis abundantissimo inflatus Apollinem Pythium sciscitatum venisset, an aliquis mortalium se esset felicior: Deus ex abdito sacrarii specu, voce missâ, Aglaum Sophidium ei prætulit. Is erat Arcadum pauperrimus, sed ætate jam senior: terminos agelli sui nunquam excesserat, parvuli

modo quatuor, quorum tres consulares, alium triumphantem vidit, quem intelligimus fuisse Metellum Pium. Idem Cicero sentit, sc. quatuor fuisse, lib. de Finib. & ex tribus primis unum fuisse non solum consulem, sed & censorem. Item lib. Tusc. Quæst. *Metellus*, inquit, *ille honoratus quatuor filiis, &c.* Et paulo infra: *Metellum*, inquit, *multi filii, & filiæ, & nepotes in rogum posuerunt*. B. Augustinus Valerii sequitur opinionem in lib. de Civit. Dei. *Oliverius*.

Unum.] Scilicet ex tribus illis.

A maximis vatibus.] Ut ab Homero & Marone, quorum auctoritas maxima est apud omnes. *Oliv.*

Hunc, &c.] Contigit A.V. DCXXXVIII.

Q. Metellum.] Tollenda hæc ut supervacua cum Lipsio censeo. *Coler.*

Et generi.] De quatuor filiis portatotibus Plinius, Vellejus, alii de Generis nihil dum legi. Velleii locum ecce: *Mortui ejus lectum pro rostris sustulerunt quatuor filii. Pro rostris*, recte. Nam ibi priusquam efferretur cadaver, laudatio funebris ritu peculiari, peragebatur. Hinc & illud conjicio lectum illum feralem pro Rostris ita collocari solitum, ut ab omnibus bene conspiceretur. Morem fuse explicat Polybius lib. VI. Plutarchus Publicola. Cæterum ut alia speciosa, ita hæc quoque Romanorum consuetudo à Græcis est profecta. Primum in funere apud eos perorasse Periclem, Thucydides adfirmat. Sed Plutarchus hujus rei exordium à Solone ducit. *Colerus.*

Ad-

vuli ruris fructibus contentus. Verum profecto beatæ vitæ finem Apollo, non adumbratum, oraculi sagacitate complexus est. Quocirca insolenter fulgore fortunæ suæ glorianti respondit, magis se probare securitate ridens tugurium, quam tristem curis & sollicitudinibus aulam: paucasque glebas pavoris expertes, quam pinguissima Lydiæ arva metu referta: & unum aut alterum jugum boum facilis tutelæ, quàm exercitus & arma, & equitatum voracibus impensis onerosum: & usus necessarii horreolum nulli nimis appetendum, quam thesauros omnium insidiis & cupiditatibus expositos. Ita Gyges dum adstipulatorem vanæ opinionis Deum habere concupiscit, ubinam solida & secura esset felicitas, didicit.

CAP. II.

DE SAPIENTER DICTIS AUT FACTIS.

A ROMANIS.

1. *Ap. Claudio.*
2. *P. Scipione Africano.*
3. *Q. Cæcilio L. F. Metello.*
4. *L. Fimbria.*
5. *L. Papirio L. F. Cursore, Cos.*
6. *Senatu Romano.*

AB EXTERNIS.

1. *Socrate Atheniensi.*
2. *Solone Atheniensi.*
3. *Biante Prienensi.*
4. *Platone Atheniensi.*
5. *Antigono Rege.*
6. *Xenocrate Philosopho.*
7. *Aristophane Comico.*
8. *Thalete Philosopho.*
9. *Anaxagora Clazomenio.*
10. *Demade Atheniensi.*
11. *Anacharse Scytha.*
12. *Agesilao Lacedæmonio.*
13. *Annone Pœno.*
14. *Herennio Pontio Samnite.*
15. *Cretensibus.*

NUnc id genus felicitatis explicabo, quod totum in habitu animi est, nec votis petitur, sed in pectoribus sapientia præditis natum, dictis factisque prudentibus enitescit.

1. Ap.

Adumbratum.] Non apparentem, involutum, cæcum.

Pinguissima Lydiæ.] Et locupletem & pecuniæ divitem fuisse, præter Herodotum, Strabonem, & Ciceronem, ostendit Alpheus Poëta:

Οὐ στέργω βαθυλήϊος ἀρούρης
Οὐκ ὄλβον πολύχρυσον οἷα Γύγης.

Coletus.

Appium

1. Ap. Claudium crebro ſolitum dicere accepimus: Negotium populo Rom. melius, quàm otium committi, non quod ignoraret quàm jucundus tranquillitatis ſtatus eſſet, ſed quod animadverteret præpotentia imperia agitatione rerum ad virtutem capeſſendam excitari, nimia quiete in deſidiam reſolvi. Et ſane negotium nomine horridum, civitatis noſtræ mores in ſuo ſtatu continuit; blandæ appellationis quies plurimis vitiis reſperſit.

2. Scipio vero Africanus turpe eſſe ajebat in re militari, dicere, *Non putaram:* videlicet quia explorato & excuſſo conſilio, quæ ferro aguntur, adminiſtrari oportere arbitrabatur: ſumma ratione. Inemendabilis enim eſt error, qui violentia Martis committitur. Idem negabat, aliter cum hoſte confligi debere, quam aut ſi occaſio obveniſſet, aut neceſſitas incidiſſet: æque prudenter. Nam & proſpere gerendæ rei facultatem omittere, maxima dementia eſt: & in anguſtias utique pugnandi compulſum abſtinere ſe prœlio, peſtiferum ignaviæ adfert exitum: Eorumque qui iſta committunt, alter beneficio fortunæ uti, alter injuriæ neſcit reſiſtere.

3. Q. quoque Metelli cum gravis, tum etiam alta in ſenatu ſententia; qui devicta Carthagine, neſcire ſe, illa victoria bonine plus an mali Reipubl. attuliſſet, aſſeveravit.

A*ppium Claudium.*] Primum exemplum eſt illius Appii Claudii, qui cæcus in Senatum ductus, cum de pace cum Pyrrho facienda conſultaretur in Senatu, diſſuaſit non his eſſe conditionibus faciendam, quibus ille petebat. *Oliverius.*

Plurimis vitiis.]Nam everſa Carthagine, deleta Numantia, domita Aſia, debellatis denique gentibus, quæ Romanos in armis & negotio continebant, urbs tota in luxum & laſciviam reſoluta eſt. Quod teſtatur Juvenalis his verſibus:

Nunc patimur longæ pacis mala, ſævior armis
Luxuria incubuit, victumque ulciſcitur orbem.
Nullum crimen abeſt facinuſque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit. ———

Rurſus in eadem ſexta Satyra:

Præbebat caſtas humilis fortuna Latinas. Idem.

Non putaram.] Sicut & Vegetius de re militari dicit: *Præliorum delicta emendationem non recipiunt, cum pœna ſtatim ſequatur errorem.* Idem. *Dicere non putaram.*] Seneca Fabio tribuit lib. 11, cap. 31. de Ira. *Corrad.*

vit. Quoniam ut pacem restituendo profuisset; ita Annibalem submovendo, nonnihil nocuisset. Ejus enim transitu in Italiam, dormientem jam populi Romani virtutem excitatam: metuique debere, ne acri æmulo liberata in eundem somnum revolveretur. In æquo igitur malorum posuit, uri tecta, vastari agros, exhauriri ærarium; & prisci roboris nervos hebetari.

4. Quid illud factum L. Fimbriæ consularis! quam sapiens! A M. Lutatio Pythia splendido equite Rom. judex aditus de sponsione, quam is cum adversario, quod vir bonus esset, fecerat; nunquam id judicium pronunciatione sua finire voluit. Ne aut probatum virum, si contra eum judicasset, fama spoliaret: aut juraret virum bonum esse, cum ea res innumerabilibus laudibus contineatur.

5. Forensibus hæc, illa militaribus stipendiis prudentia exhibita est. Papirius Cursor consul cum Aquiloniam oppugnans prœlium vellet committere, pullariusque non prosperantibus avibus ementitus optimum ei auspicium renuntiasset; de fallacia illius factus certior, sibi quidem & exercitui bonum omen datum credidit, ac pugnam iniit.

Cæ-

Ejus enim transitu.] Scilicet Annibalis ex Hispania per Alpes. *Badius.*

Roboris prisci.] Id est, antiquæ virtutis.

Iudex aditus.] Ita liber Dan. & Pighius. Sed jampridem *judex additus* correxit Jacobus Cujacius in Observat. Ita etiam legendum apud Valerium esse lib. VIII, cap. 2. idem præscribit: *De qua re C. Aquilius judex additus.* Videndus ille juris interpres unicus ad Instit. tit. de off. jud. *Coler.*

Iudicium.] Scilicet arbitrarium.

Papirius Cursor.] Hic bellum contra Samnites gerebat, & quum acies instructæ stetissent, jussit auspicia capi; pulli respuerant escas: pullarius, ne Imperatorem perturbaret, auspicium solistimum, id est, optimum esse respondit. Cui Papirius credens, prœlium committi jussit. Interea quidam monuit Imperatorem, ut videret quid ageret, quia Solistimum nuntiatum à pullario falsum fuerit. Tum Papirius, Pro bono, inquit, habeo, & pullarium in prima acie constituit; ubi cæsus, mendacii pœnas dedit. Nam quia prudens & sciens mentitus fuerat, cæsus est, vel casu, vel divina providentia, & sic Imperator potitus est victoria. *Oliv.*

Aquiloniam.] Livio & Ptolemæo Hirpinorum civitas.

Non prosperantibus avibus.] Nihil prosperi promittentibus.

Bonum omen.] Ex eo enim, quod oportuit petentem auspicia credere, pronuntianti ea, putavit ea, quæ pullarius dixerat, esse facienda. *Bad.*

Id

Cæterum mendacem ante ipſam aciem conſtituit: ut haberent Dii, cujus capite, ſi quid iræ conceperant, expiarent. Directum eſt autem ſive caſu, ſive etiam cœleſtis numinis providentia, quod primum è contraria parte miſſum erat telum, in ipſum pullarii pectus, eumque exanimem proſtravit. Id ubi conſul cognovit, fidente animo & hoſtes invaſit, & Aquiloniam cepit. Tam cito animadvertit, quo pacto injuria imperatoris vindicari deberet, quemadmodum violata religio expianda foret, & qua ratione victoria apprehendi poſſet. Egit virum ſeverum, conſulem religioſum, imperatorem ſtrenuum: timoris modum, pœnæ genus, ſpei viam, uno mentis impetu rapiendo.

6. Nunc ad ſenatus acta tranſgrediar. Cum adverſus Annibalem ſenatus Claudium Neronem & Livium Salinatorem conſules mitteret; eoſque ut virtutibus pares, ita inimicitiis acerrime inter ſe diſſidentes videret, ſummo ſtudio in gratiam reduxit, ne propter privatas diſſenſiones remp. parum utiliter adminiſtrarent. Quia conſimili imperio, niſi concordia ineſt, major aliena opera interpellandi, quam ſua edendi cupiditas naſcitur: ubi vero etiam pertinax intercedit odium, alter alteri, quam è contrariis ca-

Id ut cognovit conſul, fidente animo, & invaſit Aquiloniam, & cepit.] Ita vulgo. Truncam eſſe ſententiam ex Liv. hiſtoria colligimus. Non enim occiſus pullarius in oppugnatione Aquiloniæ, ſed antea in prœlio. Rectius itaque in Campenſi, atque ordine luculentiore, *Id ubi Conſul cognovit, fidente animo & hoſteis invaſit, & Aquiloniam cepit.* Pigh.

Virum ſeverum.] Quia mendaci non pepercit.

Conſulem religioſum.] Aut quia renuntiationem, licet falſam, ſequi voluit, aut quia eam religioſe, & ut Diis placitum erat, expiavit. *Bad.*

Imperatorem ſtrenuum.] Quia Aquiloniam cepit.

Cum adverſus, &c.] Hoc exemplum poſitum eſt ſupra in cap. de Cenſura, & in cap. de Reconciliatis. Ubi graves inter Salinatorem & Neronem inimicitias fuiſſe diximus; quod Livius accuſante Nerone damnatus eſſet à populo: quos deinde Senatus octavo poſt damnationem anno, tempore ſecundi Punici belli cum iiſdem comitiis conſul uterque creatus eſſet in gratiam ſummo ſtudio & diligentia reduxit, ne illorum diſſenſione reſpubl. detrimenti quiequam caperet. *Oliv.*

Edendi.] Emittendi & producendi in lucem.

castris utrique certior hostis proficiscitur. Eosdem senatus, cum ob nimis aspere actam censuram à Cn. Bæbio trib. pl. pro Rostris agerentur rei; caussæ dictione decreto suo liberavit. Vacuum omnis judicii metu eum honorem reddendo, qui exigere debet rationem, non reddere. Par illa sapientia senatus, qua Ti. Gracchum trib. pl Agrariam legem promulgare ausum, morte multavit: Idem, ut secundum legem ejus per triumviros ager populo viritim divideretur, egregiè censuit. Siquidem gravissimæ seditionis eodem tempore & auctorem & caussam sustulit.

Quam deinde se prudenter in rege Massanisa gessit? Nam cum promptissima & fidelissima ejus opera adversus Carthaginienses usus esset, eumque in dilatando regno avi-

Eosdem, &c.] Et hoc quoque Senatus factum laude dignum, qui eosdem à causæ dictione liboravit, cum à tribunis pleb. accusati essent, quod censuram inter se rigidam nimis exercuissent; nam se invicem censoria nota signarant, Nero Livium, quod à populo fuisset aliquando damnatus; Livius Neronem, quod non vere secum in gratiam rediisset, sicut in cap. de Censoria Nota diximus. Hanc igitur accusationem Senatus dissolvit auctoritate sua. *Oliverius.*

Vacuum omnis judicii metu.] Nam Senatus decretum factum est, ne judicio aliquo timerent se damnari posse censores, quo minus aliorum delicta punirent; nam si damnati fuissent, cæteri quidem segniores facti essent judicium metuentes, ex quo illud secutum esset, ut major in urbe peccandi licentia nasceretur. *Idem.*

Par illa sapientia.] Quomodo Tiberius Gracchus à Scipione Nasica adhortante Senatu, ut si rempublicam salvam esse vellet, secum iret in Capitolium, subselliorum fragmentis cæsus fuerit, vidimus in cap. de Somniis. Post hujus vero mortem, ut plebis dolor leniretur, quæ graviter & periniquo animo Tiberii mortem ferebat, Agrariam legem, propter quam cæsus fuerat, non impugnavit, sed permisit, ut loco Tiberii alium eligerent ad agros dividendos. Electus autem Publius Crassus Gracchorum affinis: filiam enim Crassi C. Gracchus uxorem habebat, quanquam tradit Cornelius Nepos non Crassi, sed Bruti, qui de Lusitanis triumphavit filiam C. Graccho nuptam fuisse, plures tamen ita tradunt, ut modo diximus. Per hunc igitur plebi divisi sunt agri, quanquam Valerius per triumviros divisos fuisse dicat. Sed Plutarchus in vita Gracchorum ita refert. *Oliverius.*

Caussam.] Quia, ut agri portionem haberet, populus seditionem movit, & eam habuit. *Bad.*

Quam deinde, &c.] Negari non potest hanc Senatus prudentiam fuisse singularem, nam, ut diximus supra in cap. de Gratitudine, tempore secundi Punici belli, Scipio Africanus opera Massanisæ fuerat in eo bello maxime usus. Cum igitur Senatus æquum esse judicaret, ut tam benemerito regi beneficium aliquod præstaret, sine incommodo non solum socium Massanisam retinuit, sed etiam majorem ab eo gratiam inivit.

avidiorem cerneret; legem ferri jussit, qua Massanissæ ab imperio populi Rom. solutam libertatem tribueret. Quo facto cum optime meriti benevolentiam retinuit, tum Mauritaniæ & Numidiæ, ceterarumque illius tractus gentium nunquam fida pace quiescentem feritatem, à valvis suis repulit.

E X T E R N A.

1. Tempus deficiet domestica narrantem: quoniam imperium nostrum non tam robore corporum, quam animorum vigore incrementum ac tutelam sui comprehendit. Majore itaque ex parte Romana prudentia in admiratione tacite reponatur, alienigenisque hujus generis exemplis detur aditus. Socrates humanæ sapientiæ quasi quoddam terrestre oraculum nihil ultra petendum à Diis immortalibus arbitrabatur, quam ut bona tribuerent. Quia ii demum scirent quid unicuique esset utile: nos autem plerumque id votis expetere, quod non impetrasse melius foret. Etenim, densissimis tenebris involuta mortalium mens, in quam late patentes errores cæcas precationes tuas spargis! Divitias appetis, quæ multis exitio fuerunt: honores concupiscis, qui complures pessumdederunt: regna tecum ipsa volvis, quorum exitus sæpenumero miserabiles cernuntur: splendidis conjugiis injicis manus, at hæc ut aliquando illustrant, ita nonnunquam funditus domos everterunt. Desine igitur stulta, futuris malorum tuorum

inivit. Cum enim Senatus intelligeret cupidum illum esse imperii dilatandi, decretum fecit, ut qui neque ulli bellum inferre, nec cum ullo fœdus inire poterat injussu Senatus, is ab hoc jure fœderis absolveretur, libereque posset, cum quibus vellet, bellum gerere. Quo facto, gratiam benemerito regi non parvam retulisse videtur. *Oliv.*

Legem ferri jussit.] Atqui multo ante discesserat. Livius lib. 1. *Corrad.*

Mauritaniæ.] Quia enim non amplius habuerunt provocationem ad Senatum populumque Romanum, non amplius molestiam attulerunt. *Badius.*

Socrates.] Valerius Socratem quoddam quasi terrestre appellat oraculum, ad illud respiciens, quod cum templum Apollinis ingressus esset, sic exceptus est à sacerdote, ut diceret, *Salve sapientissime omnium.* Oliv.

rum caussis, quasi felicissimis rebus inhiare, teque totam cœlestium arbitrio permitte: Quia qui tribuere bona ex facili solent, etiam eligere aptissima possunt.

Idem expedita & compendiaria via eos ad gloriam pervenire dicebat, qui id agerent, ut quales videri vellent, tales etiam essent. Quâ quidem prædicatione aperte monebat, ut homines ipsam potius virtutem, quam umbram ejus consectarentur. Idem ab adolescentulo quodam consultus, uxorem duceret, an se omni matrimonio abstineret; respondit, utrum eorum fecisset, acturum pœnitentiam. Hîc te, inquit, solitudo, hîc orbitas, hîc generis interitus; hîc hæres alienus excipiet: illic perpetua solicitudo, contextus querelarum, dotis exprobratio, affinium grave supercilium, garrula socrus lingua, subsessor alieni matrimonii, incertus liberorum eventus. Non passus est juvenem in contextu rerum asperarum, quasi lætæ materiæ facere delectum.

Idem cum Atheniensium scelerata dementia tristem de capite ejus sententiam tulisset, fortique animo & constanti vultu

Cœlestium.] Hæc stulta & incerta vota Juvenalis his versibus carpit:

—— *Si consilium vis,*
Permittas ipsis expendere numinibus quid
Conveniat nobis, rebusve sit utile nostris:
Nam pro jocundis aptissima quæque dabunt Dî.
Charior est illis homo, quam sibi: nos animorum
Impulsu, & cæca magnaque cupidine ducti,
Conjugium petimus partumque uxoris, at illis
Notum qui pueri, qualisque futura sit uxor. Oliv.

Idem ab adolescentulo.] Sed aliter respondisse dicitur Diogenes, usus dilemmate, id est, complexione, quæ ex utraque parte concludit: *Si*, inquit, *pulchram, communem habebis, sin autem turpem duxeris, pœnam.* Theophrastus quoque idem sensisse videtur: *Pulchra*, inquit, *cito adamatur, fœda facile contemnitur; difficile custoditur quod plures amant, molestum est amare, quod nemo habere dignatur; minori tamen miseria deformis habetur, quam formosa servatur. Quia nihil tutum, in quod totius populi vota suspirant.* Oliv.

Grave supercilium.] Putantium te indignum tali uxore.

Garrula socrus.] Rara erit inter virum uxoremque concordia, vivente socru, quæ filiam docet, quomodo virum sibi reddat obnoxium. Juvenalis:

Desperanda tibi salva concordia socru. Oliverius.

Subsessor.] Insidiator. Ut Virgilius:
—— *Subsedit adulter.*

Ve-

vultu potionem veneni è manu carnificis accepiſſet; admoto jam labris poculo, uxori Xantippæ inter fletum & lamentationem vociferanti innocentem eum perimi, Quid ergo? inquit, nocenti mihi mori ſatius eſſe duxiſti? O immenſam illam ſapientiam, quæ ne in ipſo quidem vitæ exceſſu oblviſci ſui potuit!

2. Age, quam prudenter Solon, neminem, dum adhuc viveret, beatum dici debere arbitrabatur! quod ad ultimum

Veneni.] Nam illum Athenienſes bonoris gratia eo mortis genere honeſtiori necari voluerunt *Oliv.*

Xantippæ.] Legitur in vita Socratis, non Xantippen ejus uxorem, ſed Apollodorum ea dixiſſe, quæ Valerius aſcribit uxori. De morte Socratis hæc habentur: *Anytus quidam Athenis ſæpe deriſus à Socrate propter ejus ineptias, contra Socratem cum multos alios, tum Ariſtophanem Poëtam concitavit, qui grandi pecunia corruptus, comœdiam ſcripſit in Socratem, in qua illum notabat, quod nebulas coleret, & Athenienſium religionibus detrectaret, & quod præterea juvenum mentes ſic imbueret, ut parentibus manus inferre pie & officioſe poſſent. Quæ cum ad vulgi aures pervenerunt (nam publice recitata eſt comœdia illa) ſic omnes in Socratem ira accenſi ſunt, ut poſtero die in judicium tractus fuerit, & eum accuſaverunt tres, Anytus, Lycon, & Melitus, quod ſcilicet jura violaret, quæ civitas haberet Deos, eſſe non exiſtimans, & quod alienos Deos induceret, & contra jus & fas juvenes corrumperet, pro quo Plato orationem habuiſſe dicitur ad præceptoris ſui defenſionem, qui non eſt auditus. Quare Socrates non judicio, ſed furore quodam damnatus, & in carcerem conjectus, paulo poſt publico veneno necatus. Sed paucos poſt dies pœnitentia ductus populus, quamvis ſero, interfectum lugent: prædicant omnes illum ſanctitate pium, ac clariſſimarum omnium virtutum venerabilem extitiſſe; indicitur publicus mœror, clauduntur officinæ & gymnaſia, fit impetus in accuſatores, qui omnes ſupplicio affecti & fugati fuerunt. Socrati vero ab Athenienſibus ærea ſtatua Lyſippi opus in celeberrimo loco ſita fuit.* Fuit Socrates in carcere xxx. dies, teſte Seneca epiſtola ad Lucilium LXXI. *Potuit*, inquit, *Socrates abſtinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori: xxx. tamen dies in carcere & expectatione mortis exegit.* Ultima ejus verba expreſſit Cic. lib. I. Tuſcul. Quæſt. ex Platone. *Oliv.*

Age, quam prudenter Solon.] Hoc in vita Solonis apud Plutarchum legitur: *Cum in Lydiam Sardos Crœſi regis rogatu Solon ſe recepiſſet, illi aurum & argentum, & pretioſiſſima quæque, quibus rex ille abundabat, cum ambitione quadam oſtentavit, ſperans eo modo ſe apud Solonem felicitatis nomen conſecuturum. Cum igitur per multos dies apud Crœſum moratus eſſet, ejuſque divitias & pretioſiſſima quæque luſtraſſet, ac felicitatem cognoviſſet. Crœſus interrogavit, num quempiam ſe feliciorem unquam vidiſſet? Cui Solon reſpondit, Talem ſive Telum quendam Athenienſem, qui cum filiis pro patria fortiter pugnans interierat. Tum Crœſus, ubi ſe opinione fruſtratum eſſe cognovit, quod primum felicitatis locum non obtineret, rurſus quæſivit ex eo, Quis poſt Telum ſe beatior eſſet? Cleobim & Bitonem Solon eſſe dixit, qui, cum gravi peſtilentia omnia ferme jumenta periiſſent, & eorum mater ad ſacra facienda curru vehenda foret, quia pedibus ire omnino religione probibebatur, matris pietate pariter & religione moti, collum ſubjecêre ju-*

mum usque fati diem ancipiti fortunæ subjecti essemus. Felicitatis igitur humanæ appellationem rogus consummat, qui se incursui malorum objicit. Idem cum ex amicis quemdam graviter mœrentem videret, in arcem perduxit, hortatusque est, ut per omnes subjectorum ædificiorum partes oculos circumferret: Quod ut factum animadvertit, Cogita nunc tecum, inquit, quam multi luctus sub his tectis & olim fuerint, hodieque versentur, insequentibusque seculis sint habitaturi: ac mitte mortalium incommoda tanquam propria deflere. Qua consolatione demonstravit, urbes esse humanarum cladium consepta miseranda. Idem ajebat, si in unum locum cuncti mala sua contulissent; futurum, ut propria deportare domum, quam ex eo communi miseriarum acervo portionem suam ferre mallent. Quo colligebat, non oportere nos quæ fortuito patimur, præcipuæ & intolerabilis amaritudinis judicare.

3. Bias autem, cum patriam ejus Prienem hostes invasissent, omnibus, quos modo sævitia belli incolumes abire passa fuerat, preciosarum rerum pondere onustis fugientibus,

go, & matrem ad templum cervice traxerunt. Illa deinde, peractis sacrificiis, Iunonem oravit, ut filiis daret, quod optimum judicasset, & ita sequenti die mortui in cubiculo inventi sunt. Ex quo judicatum est, mortem optimum esse omnium. Tum Crœsus indignabundus, Nonne beatus tibi, inquit, videor? Cui respondit Solon: Immo felicem te judico, beatum omnino negaverim; nam beatum dicimus, qui ad extremum usque diem in felicitate permanserit. Id ita esse, Crœsus ipse documento maximo fuit. Nam paulo post hac bellum cum Cyro Persarum rege forte gerens, pugna victus, atque fugatus, in Sardorum civitatem confugit. Cyrus persecutus, expugnata urbe, eum vivum cepit, & ingenti rogo impositum cremari volebat; qui cum palo staret alligatus, lignaque circumponerentur, magna voce ter Solonem vocasse dicitur. Quod cum Cyro delatum esset, ab eo percontari jussit, quid ita Solonem invocaret? Qui cum rem omnem explicasset, Cyrus ad se rediens humanamque conditionem excogitans, intellexit tale quiddam sibi quoque accidere posse, quia sub ejusdem fortunæ potestate positus esset, & propterea illum liberare constituit: itaque jussit inde quamprimum amoveri, nec eum solum vita donavit, verum etiam summo honore, quoad vixit, habuit. Hoc modo Solon visus est hac sapienti oratione alterum servasse ex regibus, alterum cautiorem prudentioremque reddidisse. Oliverius.

Rogus.] Mors, & respicit ad historiam supra dictam.

Idem ajebat.] Hoc cum superiori conjungit Plutarchus, quod separatim narrat Valerius. *Oliv.*

Bias.] Sunt nonnulli, qui dicunt non Biantem, sed Pittacum fuisse. *Idem.*

Sapien-

bus, interrogatus, quid ita nihil ex bonis ſuis ſecum ferret: Ego vero (inquit) bona mea mecum porto. Pectore enim illa geſtabat, non humeris: non oculis viſenda, ſed æſtimanda animo. Quæ domicilio mentis incluſa, nec mortalium, nec Deorum manibus labefactari queunt: & ut manentibus præſto ſunt, ita fugientes non deſerunt.

4. Iam Platonis verbis adſtricta, ſed ſenſu prævalens ſententia. Qui tum demum beatum terrarum orbem futurum prædicavit; cum aut ſapientes regnare, aut reges ſapere cœpiſſent.

5. Rex etiam ille ſubtilis judicii; quem ferunt traditum ſibi diadema, priuſquam capiti imponeret, retentum diu conſideraſſe, ac dixiſſe: O nobilem magis quam felicem pannum, quem ſi quis penitus cognoſcat, quàm multis ſolicitudinibus, & periculis, & miſeriis ſit refertus; ne humi quidem jacentem tollere vellet.

6. Quid? Xenocratis reſponſum, quam laudabile! cum maledico ſermoni quorundam ſummo ſilentio intereſſet;

Sapientes regnare.] Multi hoc ex Platone libro v. De Republica repetiverunt. Prudentius etiam Poëta lib. I. contra Symmachum:

Nimirum pulchre quidam doctiſſimus, eſſet
Publica res, inquit, tum fortunata ſatis, ſi
Vel Reges ſaperent, vel regnarent ſapientes.

In ore habuit perpetuo Antoninus Philoſophus, egregius ille Princeps, teſte Capitolino. *Coler.*

Rex etiam ille.] De hujus regis nomine nulla fit apud Plutarchum mentio, nec apud alios quos ipſe legerim.

Felicem pannum.] Idem Valerius de Pompeio, faſcia crura alligato, quod diadematis nomine perſtringebat Favonius: *Exigui*, inquit, *panni cavillatione regias ejus vires exprobrans.* Antigonus Rex diadematis majeſtatem extenuans Ρ'άκ© dictitabat, teſte Stobæo. *Coler.*

Quid? Xenocratis, &c.] Hujus Philoſophi & alia præter hoc reſponſum dicta ſapienter multa leguntur; nam hoc inprimis quaſi ſimile ſuperiori dictitare ſolebat, multa quidem audienda, pauca vero dicenda, quoniam hominibus os unum & aures duas natura dediſſet, rurſus injuriam illatam infamem eſſe inferenti, non patienti. Item cum incidiſſet in obtrectatorem & maledicentem, ab eo quam primum fugiens, ait: *Tu linguæ tuæ ſervus es, ego vero mearum aurium dominus ſum.* Pari ratione cum vidiſſet duci furem ad ſupplicium, dixit: *Fures majores trahunt ſupplicio minores.* Oliv. *Quid? Xenocratis.*] Stobæus tribuit Simonidi. Sed idem in Xenocratem cadere potuit. Qui adeo ſilentio vitam habuit devinctam, ut ſicuti certis negotiis ſuas horas, ita & ſilentio adſignaret; quod de eo idonei auctores ſcripſerunt. *Coler.*

esset; uno ex his quærente, cur solus ita linguam suam cohiberet: Quia dixisse me, inquit, aliquando pœnituit, tacuisse nunquam.

7. Aristophanis quoque altioris est prudentiæ præceptum, qui in comœdia introduxit remissum ab inferis Atheniensem Periclem, vaticinantem, non oportere in urbe nutriri leonem; sin autem sit alitus, obsequi ei convenire. Monet enim, ut præcipuæ nobilitatis & concitati ingenii juvenes refrenentur. Nimio verò favore ac profusa indulgentia pasti, quò minus potentiam obtineant, ne impediantur: quòd stultum sit, & inutile, eas obtrectare vires, quas ipse foveris.

8. Mirifice etiam Thales. Nam interrogatus, an facta hominum Deos fallerent: Nec cogitata, inquit. Ut non solum manus, sed etiam mentes puras habere vellemus; cum secretis cogitationibus nostris cœleste numen adesse credidissemus.

Ac ne quod sequitur quidem minus sapiens. Unicæ filiæ pater Themistoclem consulebat, utrum eam pauperi, sed ornato: an locupleti parum probato collocaret. cui is, Malo, inquit, virum pecunia, quàm pecuniam viro indigentem. Quo dicto stultum monuit, ut generum potius, quam divitias generi legeret.

Age

Remissum ab inferis Atheniensem Periclem.] Turpissime passim sunt depravata propria nomina in hoc auctore, ac plurima etiam falso supposita à sciolis, qui hoc opus vel corrigere, vel in compendium contrahere voluerunt, de quorum mehercle flagris dignissima temeritate atque impudentia nusquam non conqueri possumus. Superius apophthegma Xenocrati adscribunt, quod Plutarchus & Stobæus Simonidi Poëtæ. Hic autem ab inferis revocati Periclis nomen injectum, cum Aristophanes in Ranis hanc sententiam Æschylo attribuat. Ejus verba sunt hæc:

Οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν,
Μάλιστα δὲ λέοντα μὴ 'ν πόλει τρέφειν.
Ἢν δ' ἐκτραφῇ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν.

Quos versus eleganter Eras. transtulit:

Catulum ne alas leonis in republica,
Ac maxime ipsum leonem ne alas ibi.
Quod si quis alitus; obsequendum moribus. Pighius.

Themistoclem.] Hoc idem Cicero lib. II. Offic.

Malo, inquit, virum.] Cicero lib. II. de Offic. quem Plurarchus hoc de sua filia dixisse refert. *Corrad.*

Qua

Age Philippi quàm probabilis epiſtola, in qua Alexandrum quorundam Macedonum benevolentiam largitione ad ſe attrahere conatum ſic increpuit: Quæ te, fili, ratio in hanc tam vanam ſpem induxit, ut eos tibi fideles futuros exiſtimares, quos pecunia ad amorem tui compuliſſes? à charitate iſtud præſtatur. At verò antè Philippus majore ex parte mercator Græciæ, quàm victor.

Ariſtoteles autem Calliſthenem auditorem ſuum ad Alexandrum dimittens monuit, ut cum eo aut rariſſime, aut quam jucundiſſime loqueretur: quo ſcilicet apud regias aures vel ſilentio tutior, vel ſermone eſſet acceptior. At ille dum Alexandrum Perſica Macedonum ſalutatione gaudentem objurgat, & ad majorum mores invitum revocare

Quæ te, fili.] Epiſtolam aliis verbis refert Cicero lib. II. Offic. & ex Cicerone Johannes Sarisberienſis in Policratico lib. VIII. *Coler.*

Iucundiſſime.] Aliquando hunc verſum recitavit Ariſtoteles:

Ὠκύμορος δή μοι τέκος ἔσσεαι οἷ' ἀγορεύεις.

At ille dum Alexandrum Macedonem, Perſica ſalutatione gaudentem objurgat, & ad Macedonicos mores invitum revocare benevole perſeverat.] Ita vulgo. Locus, ut ita dicam, non uno loco depravatus gloſſematum vitio, quæ paſſim ſemer ingeſſerunt impudenriſſime. Ejicienda inprimis vox ocioſa, *benevole*; quæ in Winchеliano & Campenſi non habetur: item legendum ex veterum librorum omnium conſenſu; *dum Alexandrum Perſica Macedonum ſalutatione gaudentem.* Perſæ quidem ex more vetuſto ſemper proſtrati adorabant reges ſuos, igitur & Alexandrum victorem non inepte; ſed hoc idem fieri à Macedonibus, iiſque inſolentiis gaudere Alexandrum, indigne latum. Rurſum cum ita ſe vetus habeat lectio, & deinde in Campenſi ſcriptum ſit, *Et ad Macedonum mores:* ne eadem vox faſtidioſe repetatur; puto fuiſſe olim in Valerio, *Et ad majorum mores.* Atque Gloſſographi deinde alicujus interpretarionem, nempe vocem *Macedonum* fuiſſe ſuppoſitam. *Pigh.*

Objurgat.] Quo indignatus Alexander, objecto illi falſo crimine, quod Hermolai conjurationis author extitiſſet, in carcerem conjici juſſit, ubi pediculari morbo conſumptus eſt. Alii cruci affixum fuiſſe rradunt. Cares vero refert ſeptem menſes in compedibus ſervatum ob nimiam arvinam concreto pædore ac ſordibus ſupremum diem obiiſſe. Juſtinus vero dicit, quod eum truncatis crudeliter manibus, abſciſſiſque auribus, ac naſo labiiſque, deforme ac miſerandum ſpectaculum omnibus reddidit, inſuperque juſſit eum cum cane in cavea clauſum, ad metum cæterorum circumferri: & tunc Lyſimachum miſeratione commotum venenum & remedium calamitatum dediſſe, ob quam rem indignatum Alexandrum juſſiſſe Lyſimachum objici ferociſſimo leoni devorandum, eumque Lyſimachum, manu manipulo involura, & in os ejus immiſſà, ereptaque lingua, necâſſe. Cujus rei admiratione motum Alexandrum, eum liberâſſe ferunt. *Oliverius.*

Dema-

care perſeverat; ſpiritu carere juſſus, ſeram neglecti ſalubris conſilii pœnitentiam egit.

Idem Ariſtoteles de ſemetipſo in neutram partem loqui debere prædicabat, quoniam laudare ſe, vani: vituperare, ſtulti eſſet. Ejuſdem eſt utiliſſimum præceptum, Ut voluptates abeuntes conſideremus. Quas quidem ſic oſtendendo minuit: Feſſas enim, pœnitentiæque plenas animis noſtris ſubjecit, quo minus cupide repetantur.

9. Nec parum prudenter Anaxagoras interroganti cuidam, quiſnam eſſet beatus: Nemo, inquit, ex his quos tu felices exiſtimas: ſed eum in illo numero reperies, qui à te ex miſeris conſtare creditur. Non erit ille divitiis & honoribus abundans: ſed aut exigui ruris, aut non ambitioſæ doctrinæ fidelis ac pertinax cultor, in ſeceſſu quam in fronte beatior.

10. Demadis quoque dictum ſapiens: nolentibus enim Athenienſibus divinos honores Alexandro decernere, Videte (inquit) ne, dum cœlum cuſtoditis, terram amittatis.

11. Quam porro ſubtiliter Anacharſis leges aranearum telis comparabat: Nam ut illas infirmiora animalia retinere, valentiora tranſmittere; ita his humiles & pauperes conſtringi, divites & præpotentes non alligari, videmus.

12. Nihil etiam Ageſilai facto ſapientius: ſiquidem cum ad-

Demadis quoque dictum ſapiens, &c.] Hic orator fuit præſtantiſſimus tempore Demoſthenis, & cum Athenis eſſet, atque in Senatu promulgatum foret, ut Alexander in numero Deorum, & pro filio Jovis haberetur, idque Athenienſes ægre ferrent, & omnino recuſarent, in medium proceſſit, & dixit: *Videte, Athenienſes, ne dum cœlum cuſtoditis, terram amittatis*, id eſt, Alexander iratus vos perdat. *Oliv.*

Subtiliter Anacharſis.] Plutarchus in Solone Zaleuco tribuit. Vide & Stob. ſerm. 42. *Corrad.*

Anacharſis.] Hic Anacharſis, ut refert Ariſtoteles, Philoſophus fuit ex Scytharum genere, ſapientiæ admirandæ, ut Cicero meminit libro VI. Tuſculanar. Quæſtion. immo affirmat Herodotus libro III. Hiſtor. neminem è Scythis Sapientem audiſſe præter hunc unum, quem Sapientiſſimum fuiſſe teſtatur. Sed teſte Laërtio: Cum è Græcia reverteretur ad ſuos, & conaretur ſuis inducere Græcorum leges, à fratre in venatione ſagitta percuſſus interiit, dicens, ſe gratia eloquii & diſciplinæ in Græcia ſervatum, ob illa in patria perire. *Oliv.*

Nihil etiam Ageſilai, &c.] Multum diſſentit à Plutarcho Valerius; non enim conjuratores deprehendiſſe Ageſilaum,

adversus remp. Lacedæmoniorum conspirationem ortam noctu comperisset, leges Lycurgi continuo abrogavit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant: Comprehensis autem & interfectis sontibus, easdem è vestigio restituit, atque utrumque simul providit, ne salutaris animadversio vel injusta esset, vel jure impediretur. Itaque ut semper esse possent, aliquando non fuerunt.

13. Sed nescio an Hannonis excellentioris prudentiæ consilium. Magone enim Cannensis pugnæ exitum senatui

laum, sed fugitivos ex acie à capitis pœna liberâsse dicit Plutarchus; sublatis tantisper Lycurgi legibus, dum absolverentur. Quod videtur verisimile esse. Lex enim erat, ut ex acie fugientes capite punirentur. Cum igitur apud Leuctras pugnatum esset acri certamine, hinc à Thebanis, inde à Lacedæmoniis, & Thebani duce Epaminonda Lacedæmoniorum exercirum fudissent, atque fugassent, omnes qui ex acie fugerant, in judicium protracti, qui lege capitis pœnæ videbantur obnoxii. Tunc Ephori timentes, ne, si sumpto de his omnibus supplicio, non essent qui deinde patriam armis tutarentur, consumpta scilicet ex majori parte juventute, Agesilai super hac re sententiam judiciumque expectabant, qui sapienter & legibus & saluti patriæ consuluit. Non enim, inquit, lator ero aliarum legum, cum his nec abrogare quicquam, nec addere, nec diminuere possim; sed bene res se habebit, si omissis hodie Lycurgi legibus, cras illas servaverimus. *Oliv.*

Sed nescio, &c.] Post Cannensem pugnam, cum Annibal nuntium Carthaginem misisset de rebus in Italia prospere gestis, atque is omnia diligenter & accurate exposuisset in Senatu, Annibalem scil. cum sex Imperatoribus, quotum quatuor consules, duo dictator ac magister equitum fuerint, cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse, occidisse supra cc. millia, cepisse supra L. millia hostium, ex quatuor consulibus duos occidisse, ex duobus saucium alterum toto amisso exercitu cum L. hominibus vix effugisse, Magistrum equitum, qui consularis potestatis sit, fusum fugatumque; Dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit unicum haberi Imperatorem; Brutios, Apulosque, Samnitum & Lucanorum partem defecisse ad Pœnos, Capuam, quæ Campaniæ caput est, Annibalis esse, ad quarum rerum fidem majoremque lætitiam effundi jussisse in vestibulo curiæ annulos aureos, quos tantummodo civium Romanorum fuisse dicebat: tantus autem erat acervus, ut modios tres explesse dicatur. Tum interrogatus est Hanno, Brachinæ factioni semper adversus, num demum pœnitetet se belli suscepti adversus Romanos, dedique Annibalem juberet? Nunquam se desisse respondit, neque desiturum pœnitere, atque suum Imperatorem accusare, donec viderit bellum illud aliqua tolerabili conditione finitum. Deinde cum interrogasset ex nuntio, qui apud Cannas ad internecionem imperii Romani pugnatum esse dicebat, totamque Italiam à Romanis defecisse, nunquis ex Larini nominis populis defecisset, & si quis homo ex quinque & triginta tribubus ad Annibalem transfugisset, an Romani legatos ad Annibalem de pace misissent, an ullam pacis mentionem fecissent? Cum hæc omnia negasset nuntius esse facta: Bel-

tui Pœnorum nunciante, inque tanti successus fidem annulos aureos trium modiorum mensuram explentes effundente, qui interfectis nostris civibus detracti erant; quæsivit an aliquis sociorum post tantam cladem à Romanis defecisset: Atque ut audivit neminem ad Annibalem transisse, suasit protinus, ut legati Romam, per quos de pace ageretur, mitterentur: cujus si sententia valuisset, neque secundo Punico bello victa Carthago, neque tertio deleta foret.

14. Nec Samnites quidem parvas pœnas consimilis erroris pependerunt, quod Herennii Ponti salutare consilium

Bellum, inquit, tam integrum habemus, quam habuimus, qua die Annibal Italiam est ingressus. Quare censeo legatos de pace quamprimum mittendos, cum ea habituri simus condirionibus nobis honestioribus, quam illis. Quod si fecissent, nec eo bello tributaria pop. Rom. facta fuisset, nec tertio funditus eversa. *Oliverius.* *Sed nescio an Hannonis excellentissimæ prudentiæ consilium.*] Ita vulgo. *Excellentioris*, in Campensi. Recte, comparatione facta inter duos, Agesilaum scilicet & Hannonem, ut more suo exempla inter se cohæreant. *Pigh.*

Trium modiorum.] Livius lib. XXIII. dec. secundi Punici belli: *Ad fidem*, inquit, *deinde lætarum rerum effundi jussit in vestibulo curiæ annulos aureos, qui tantus acervus fuit, ut metientibus dimidium supra tres modios explesse sint quidam auctores. Fama tenuit, quod propior est vero, haud plus fuisse modio.* Oliv.

Nec Samnites.] Bello Samnitico T. Veturius & A. Posthumius Coss. cum exercitum duxissent in Samnium, Pontius Herennius Samnitum Imperator milites decem pastorum habitu mittit, pecoraque diversos alios alibi pascere jubet, haud procul Romanis præsidiis, & cum inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, legiones Samnitum in Apulia esse, Luceriam omnibus copiis circumsedere, nec procul abesse, quin vi capiant. Jam etiam rumor iste antea de industria vulgatus venerat ad Romanos; sed fidem auxêre captivi, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat: non erat dubium, quin Romanus opem ferret Lucerinis bonis & fidelibus sociis, simul ne Apulia omnis ad præsentem tettorem deficetet, ea modo, qua irent, consultatio fuit: nam duæ erant viæ, altera præter oram matis superi longior, sed tutior, altera per Caudinas furculas brevior, sed angustior & periculosior. Consules, ut maturius opem ferre possent sociis,. per Caudinas furculas iter facientes, in locum periniquum lapsi sunt, unde nec progredi, nec egredi possent. Samnites igitur, cum exercitum Romanum intet montes inclusum haberent, nesciebant in tam lætis rebus inire consilium, quid de Romanis inclusis faciendum esset. Itaque universi Herennium Pontium Imperatoris pattem per literas consulendum censuerant. Jam is gravior annis, non militaribus solum, sed civilibus quoque abscesserat muneribus, in corpore tamen effœto vigebat vis animi & consilii. Is ubi accepit ad furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos, consultus ab nuntio filii censuit omnes inde quam primum inviolatos dimit-

lium neglexerunt: Qui auctoritate & prudentia cæteros præstans, ab exercitu & ejus duce filio suo consultus, quidnam fieri de legionibus Romanis apud Furcas Caudinas inclusis deberet, inviolatas dimittendas respondit. Postero die eadem de re interrogatus, deleri eas oportere dixit: ut aut maximo beneficio gratia hostium emeretur, aut gravissima jactura vires confringerentur: sed improvida temeritas victorum, dum utramque partem spernit utilitatis, sub jugum missas in perniciem suam accendit.

Multis & magnis sapientiæ exemplis parvulum adjiciam. Cretenses cum acerbissima execratione adversus eos, quos vehementer oderunt, uti volunt; ut mala consuetudine delectentur, optant; modestoque voti genere efficacissimum ultionis eventum reperiunt. Inutiliter enim aliquid concupiscere, & in eo perseveranter morari, exitio vicina dulcedo est.

CAP.

dimittendos, quæ ubi spreta sententia est, remisso nuntio iterum consultus censuit ad unum omnes interficiendos, quæ ubi discordia inter se veluti ex ancipiti oraculo data responsa sunt, placuit senem in castra duci & in consilium admitti, qui adductus vocatusque in consilium, ita ferme locutus est, ut nihil de sententia sua mutaret, causas tantum adduceret, priore se consilio, quod optimum duceret cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem amicitiamque, altero consilio in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile vires Roma repararet, bella differre. Tertium nullum consilium esse. Cum filius aliique principes percontando exquirerent, quid si media via consilium caperetur, ut & dimitterentur incolumes, & leges jure belli victis imponerentur, ista quidem sententia, inquit, ea est, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Servate modo, quos ignominia irritaveritis. Ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat, vivet semper in pectoribus illorum quicquid istue præsens necessitas injunxerit, neque eos ante multiplices pœnas expetitas à nobis quiescere finet. Ita Liv. lib. IX. *Oliv.*

Furculas Caudinas.] A Caudio oppido dictas. *Furcas Caudinas.*] Angustias montium, unde exire non poterant.

Iugum.] Hastas tres, duas erectas & unam transversam in formam patibuli.

Ser.

CAP. III.

DE VAFRE DICTIS AUT FACTIS.

A ROMANIS.

1. *Antistite templi Dianæ.*
2. *L. Iunio Bruto.*
3. *P. Scipione Africano majore.*
4. *Q. Fabio Labeone.*
5. *M. Antonio oratore.*
6. *Q. Sertorio.*
7. *Q. Fabio Max. Verrucosso.*
8. *M. Volusio Saturnino ædil. pleb.*
9. *Sentio Saturnino.*
10. *Patre quodam.*

AB EXTERNIS.

1. *Alex. Magno & quodam asinario.*
2. *Darii regis equisone.*
3. *Biante Prienensi.*
4. *Anaximene.*
5. *Demosthene oratore.*
6. *Quodam Atheniensi.*
7. *Annibale Gisgonis F. Pœno.*
8. *Annibale Amilcaris F. Pœno.*
9. *Tusculanis.*
10. *Tullo Attio Volscorum duce.*

Est aliud factorum dictorumque genus à sapientia proximo deflexu ad Vafri nomen progressum: quod nisi fallacia vires assumpserit, fidem propositi non invenit: laudemque occulto magis tramite, quam aperta via petit.

1. Ser. Tullio regnante, cuidam patrifamilias in agro Sabino præcipuæ magnitudinis & eximiæ formæ vacca nata est. Quam oraculorum certissimi auctores in hoc à Diis immortalibus editam responderunt, ut quisquis eam Aventiniensi Dianæ immolasset, ejus patria totius terrarum orbis imperium obtineret. Lætus eo dominus, bovem cum summa festinatione Romam actam, in Aventino ante aram Dianæ constituit, sacrificio Sabinis regimen humani generis daturus. De qua re antistes templi certior factus, religionem hospiti intulit, ne prius victimam cæderet,

Ser. Tullio.] Contigit A. V. cc. circiter.

Magnitudinis.] Fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumentum ei fuêre, miraculo habita. *Oliv.*

Aventiniensi Dianæ.] Cujus templum erat in Aventino monte.

Summa festinatione.] Aut quia cupidus erat talis eventus, aut ne oraculum aliis innotesceret, & vacca sibi præriperetur. *Badius.*

Religionem hospiti intulit.] Metum religionis, ne Deam offenderet, si eam illotis manibus immolaret. *Oliverius.*

Quam

deret, quam proximi amnis aqua ſe abluiſſet. Eoque alveum Tiberis petente, vaccam ipſe immolavit, & urbem noſtram tot civitatum, tot gentium dominam, pio ſacrificii furto reddidit.

2. Quo in genere acuminis in primis Junius Brutus referendus eſt. Nam cum à rege Tarquinio avunculo ſuo omnem nobilitatis indolem excerpi, interque cæteros etiam fratrem ſuum, quod vegetioris ingenii erat, interfectum animadverteret; obtuſi ſe cordis eſſe ſimulavit: eaque fallacia maximas virtutes ſuas texit. Profectus etiam Delphos cum Tarquinii filiis, quos is ad Apollinem Pythium muneribus ſacrificiiſque honorandum miſerat, aurum Deo nomine doni clam cavato baculo incluſum tulit: quia timebat ne ſibi cœleſte numen aperta liberalitate venerari

Quam proxima ſe aqua abluiſſet.] Ita vulgo. In Atreb. *Proximam aquam*, mendoſe. In aliis, *Proxima manus aqua*. Verum rectiſſime in Cauchiano, *Proximi amnis aqua*. Deſcendit itaque ex Aventino ad vicinum Tiberis alveum, ut ſe ablueret. Quod ipſum Livius quoque ſcribit. *Pigh.*

Quo in genere.] Livius lib. 1. *Portentum*, inquit, *terribile viſum in regia. Anguis ex columna lignea elapſus, cum terrorem ac fugam feciſſet in regiam, ipſius regis non tam ſubito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque cum ad publica prodigia Hetruſci tantum vates adhiberentur, hoc veluti domeſtico exterritus viſu Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. Neque reſponſa ſortium ulli alii committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſtate terras, ignotiora maria, in Græciam miſit. Titus & Aruns profecti, comes his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia ſorore regis natus, juvenis longe alius ingenio, quam cujus ſimulationem induerat. Is cum primores civitatis, in quibus fratrem ſuum ab avunculo interfectum vidiſſet, neque animo ſuo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiſcendum relinquere ſtatuit, contemptuque tutus eſſe, ubi in jure parum præſidii eſſet. Ergo ex induſtria factus ad imitationem ſtultitiæ, cum ſe ſuaque prædæ eſſe regi ſineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen, ut ſub ejus obtentu cognominis liberator ille pop. Romani animus latens aperiretur tempore ſuo. Is tum à Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius quam comes aureum baculum incluſum corneo cavato ad id baculo, tuliſſe donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii ſui. Quo poſtquam ventum eſt, perfectis patris mandatis, cupido inceſſit animos juvenum ſciſcitandi, ad quem eorum regnum Romanum eſſet venturum? Ex infimo ſpecu vocem redditam ferunt: Imperium ſummum Romæ habebit, qui veſtrûm primus, ô juvenes, oſculum matri tulerit. Tarquinii, ut Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus reſponſi, experſque imperii eſſet, rem ſumma ope taceri jubent, ipſi inter ſe, uter prior, cum Romam rediiſſent, matri oſculum daret, ſorti permittunt. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem, velut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit, ſcilicet quod ea communis mater omnium mortalium eſſet.* Oli.

Indolem.] Florem.

nerari tutum non esset. Peractis deinde mandatis patris, Apollinem juvenes consuluerunt; quisnam ex ipsis Romæ regnaturus videretur. At is penes eum summam Urbis nostræ potestatem futuram respondit, qui ante omnes matri osculum dedisset. Tunc Brutus, perinde atque casu prolapsus, de industria se abjecit, terramque communem omnium matrem existimans, osculatus est. Quod tam vafrè telluri impressum osculum, Urbi libertatem, Bruto primum in fastis locum tribuit.

3. Scipio quoque superior præsidium calliditatis amplexus est. Ex Sicilia enim petens Africam, cum ex fortissimis peditibus Romanis trecentorum equitum numerum complere vellet, neque tam subito posset eos instruere: quod temporis angustiæ negabant, sagacitate consilii assecutus est. Namque ex iis juvenibus, quos secum ex tota Sicilia nobilissimos & ditissimos, sed inermes habebat, trecentos speciosa arma & electos equos quam celerrime expedire jussit; velut eos continuo secum ad oppugnandam Carthaginem avecturus: Qui cum imperio ut celeritate, ita longinqui & periculosi belli respectu solicitis animis paruissent; remittere se Scipio illam expeditionem, si arma & equos militibus suis traderent, edixit. Rapuit conditionem imbellis ac timida juventus, instrumentoque suo cupide nostris cessit. Ergo calliditas ducis providit,

In fastis.] In libris, in quibus annua gesta describebantur, & omnes magistratus. *Oliv.*

Remittere se Scipio.] Tum Scipio renuntiari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam gravem, & duram horrere eam militiam. Si qui ita animati essent, malle eos se jam tum fateri, quam postmodum querentes, segnes atque inutiles milites reipublicæ esse: expromerent quid sentirent, cum bona venia se auditurum. Ubi ex his unus ausus est dicere, Se prorsus, si sibi, utrum velit, liberum esset, nolle militare. Tum Scipio, Et quando, inquit, adolescens, quid sentires non dissimulâsti, vicarium tibi expedio jam, cui tu arma, & equum, cæteraque instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures equo armisque. Læto conditionem accipienti unum ex ccc. quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia Imperatoris videret, se quisque excusare, & vicarium accipere: ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica impensa. *Oliv.*

Quin-

vidit, ut ſi quod protinus imperaretur, grave prius, deinde remiſſo militiæ metu maximum beneficium fieret.

4. Quod ſequitur, narrandum quoque eſt. Q. Fabius Labeo arbiter à ſenatu finium conſtituendorum inter Nolanos & Neapolitanos datus, cum in rem præſentem veniſſet, utroſque ſeparatim monuit, ut omiſſa cupiditate, regredi modo controverſo, quam progredi mallent. Idque cum utraque pars auctoritate viri mota feciſſet, aliquantum in medio vacui agri relictum eſt. Conſtitutis deinde finibus ut ipſi terminaverant; quicquid reliqui ſoli fuit, populo Romano adjudicavit: Cæterum etſi circumventi Nolani ac Neapolitani queri nihil potuerunt, ſecundum ipſorum demonſtrationem dicta ſententia; improbo tamen præſtigiarum genere novum civitati noſtræ vectigal acceſſit. Eundem ferunt, cum à rege Antiocho, quem bello ſuperaverat, ex fœdere icto dimidiam partem navium accipere deberet, medias omnes ſecuiſſe, ut eum tota claſſe privaret.

5. Jam M. Antonio remittendum convitium eſt: qui idcirco ſe ajebat nullam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid, ſuperiore judicio actum, ei, quem poſtea defenſurus eſſet, nociturum foret, non dictum à ſe, affirmare poſſet: Qui facti vix pudentis, tolerabilem cauſſam habuit: pro periclitantium enim capite, non ſolum eloquentia ſua uti, ſed etiam verecundia abuti erat paratus.

6. Sertorius vero corporis robore, atque animi conſilio

Quintus Fabius, &c.] Hoc exemplum Cicero poſuit lib. I. de Officiis.

Nolanos.] Nola Campaniæ urbs in Italia Ptolemæo, in Samnio ponit Epitome Livii LXXXIX.

Sertorius vero, &c.] Hic tantis & animi & corporis viribus excelluit, ut eum cuivis illorum, qui clariſſimi habentur bellorum duces, non ſolum conferre, ſed etiam præferre merito poſſis. Nam Philippo continentiorem in mulieres, Antigono fideliorem in ſuos, Annibale placabiliorem in hoſtes fuiſſe certiſſimi ſunt auctores. Ingenio autem nulli eorum inferior, ſed fortuna omnibus ipſis, qua ſemper infeſta magis, quam hoſtibus uſus, ſe peritiâ Metello, audacia Pompeio, fortuna Syllæ, potentia pop. Romano, exul & barbaris imperitans adæquavit. Cum alterum oculum amiſiſſet in bello, dictitare ſolebat, alios non ſemper virtutis

lio parem naturæ indulgentiam expertus, proſcriptione Syllana dux Luſitanorum fieri coactus, cum eos oratione flectere non poſſet, ne cum Romanorum univerſa acie confligere vellent, vafro conſilio ad ſuam ſententiam perduxit.

tis ſuæ teſtimonia ſecum habere, ſed torques, & haſtas, & coronas domi relinquere, ſibi vero bellicæ laudis inſignia continuo adeſſe. Poſt multa & præclara pro republ. belli domique geſta facinora, Cinnæ tandem partes ſecutus, ab Opimio conſule pulſus eſt cum Cinna, qui deinde Mario conjuncti, cum urbe capta Marius & Cinna omnia crudelitatis exempla proderent, Sertorius ipſe nec trucidâſſe quemquam ob iram, nec contumeliam intuliſſe cuiquam dicitur, ſed ea continuo improbâſſe, quæ illi fœde crudeliterque exercebant. Quinetiam ad quatuor ſervorum millia in civitate præter modum ſævientium ipſe trucidavit. Pulſus iterum à Sylla, profligatis Marianis partibus, in Hiſpaniam quum ſe recepiſſet, variis caſibus agitatus, extrema plerunque fortuna ſtetit. Ad Maruſios deinde delatus eo conſilio, ut ad fortunatas inſulas uſque profectus, qui etiam ageret vitam, præter opinionem incidit in bellum, Cilicibus tum forte Aſcalim in Mauritaniæ regnum reducere conantibus. Quorum hoſtibus cum auxilio fuiſſet, ductu, & auſpicio ſuo pulſis Cilicibus, obſeſſoque Aſcali, & cæſo Pacciano, qui ad liberandum Aſcalim miſſus fuerat à Sylla, multis deinde oppidis partim captis, partim in deditionem acceptis, magnum apud omnes Sertorii nomen & gloria fuit, adeo ut à Luſitanis ultro acciretur ad regnum. Quo quidem accepto, paratoque pro tempore, & illorum opibus exercitu ſatis exiguo, quippe XII. millium militum adverſus quatuor Romanorum duces, & centum, ac XXX. hominum millia bene feliciterque pugnavit. Nam Cottam apud Mellariam navali prœlio ſuperavit, Aufidium prætorem in Iberia profligavit, & occidit, Domitium proconſulem cum magna exercitus parte delevit, Metellum denique ipſum, ætatis ſuæ virum ampliſſimum, ad eam neceſſitatem redegit, ut L. Lollium ex provincia Narbonenſi auxilium ſibi ferre coëgerit, & Pompejus Magnus ex urbe cum ſumma feſtinatione & exercitu mitteretur. Quem ingenti arte ſæpe deluſum, & acie aliquoties devictum Sertorius demum contriviſſet, niſi à M. Perperna, qui ſecum arma conjunxerat, per invidiam conjuratione facta, in cœna fuiſſet interemptus. Hic igitur cum Luſitanos, quibus imperitabat, oratione inducere non poſſet, ne vellent cum Romanis univerſa acie decernere, (contumaces enim imperatoris juſſum non expectabant, ſed temere ferebantur in hoſtes,) id calliditate & vafro conſilio perfecit; nam advocata concione, cum duos equos in medium juſſiſſet adduci, alterum macie ſenioque confectum, alterum fortem & nitidum, maci lento validum juvenem, forti ſenem imbecillem, & huic carptim, illi uno impetu equorum caudas evellere juſſit: quod quum adoleſcens totis viribus annixus fruſtra tentaſſet, ſenex paulatim ſetas evellendo caudam nudavit. Tum Sertorius, Videtis, inquit, commilitones, ingenium plus poſſe, quam vires. Omnia namque vincit ſtudioſa ſedulitas: quo facto barbara gens ferox & contumax, imperatori facilis, & dicto parens facta eſt. Aulus Gellius hunc alio vafro conſilio uſum fuiſſe dicit lib. XV, c. 22. quod & Plutarchus affirmat in vita Sertorii: Illum ſcilicet candidam cervam eximiæ pulchritudinis & vivaciſſimæ celeritatis à Luſitano quodam ſibi dono datam ita manſuefeciſſe, ut & vocan-

duxit. Duos enim in conspectu eorum constituit equos, alterum validissimum, alterum infirmissimum: ac deinde validi caudam ab imbecillo sene paulatim carpi, infirmi à juvene eximiarum virium universam convelli jussit. Obtemperatum imperio est. Sed dum adolescentis dextera irrito se labore fatigat, senio confecta manus ministerium executa est. Tunc barbaræ concioni, quorsum ea res tenderet cognoscere cupienti, subjecit: Equi caudæ consimilem esse Romanorum exercitum, cujus partes aliquis aggrediens opprimere possit: universum conatus prosternere, celerius tradiderit victoriam, quam occupaverit. Ita gens barbara, aspera, & regi difficilis, in exitium suum ruens, quam utilitatem auribus respuerat, oculis prævidit.

7. Fabius autem Maximus, cujus non dimicare, vincere fuit; cum præcipuæ fortitudinis Nolanum peditem dubia

vocantem exaudiret, & vadentem sequeretur; assuetam quoque os auribus ejus interdum admovere, quasi cum eo loquentem, & arcani aliquid à numine nuntiantem: nam illam sibi à Diana dono datam simulabat; à qua tanquam ab ipso numine doceretur, quid faciendum aut non faciendum esset. Quotiescunque hostes fines ingressos, aut urbem aliquam cepisse occulte persenserat, dictum sibi à cerva simulabat, ut copias in armis haberet. Rursus, si victoria aliqua suorum ducum occulta nunciabatur, cervam coronabat, & ab ea sibi victoriam denuntiatam fuisse dicebat. Hac simulatione barbaros feros & indomitos facile dicto parentes esse fecit; literas quoque compositas pro veris legebat, somnum simulabat, & falsas religiones conferebat. *Oliv.*

Fabius autem Maximus, &c.] Hic cum animadvertisset Nolanum quendam fortissimum militem, & genere præstantem defectionis à quibusdam accusari, non animadversione, sed vafro consilio sibi fidissimum, & Romanæ partis propugnatorem reddidit. Accito enim illo, Nunc, inquit, res eo malignitatis pervenit, ut duces ad gratiam futurorum ineundam potius accusentur, quam pro eorum virtute honores impertiantur. Deinde illum accusavit, quod nulla in re officium ejus exposceret. Hæc quum dixisset, acerrimo equo aliisque muneribus illum ornavit, effecitque, ut qui antea suspectus esset, tunc fidelissimus, & pop. Rom. studiosissimus efficeretur. Absurdum enim esse dicebat, equos & canes venaticos cura hominum, & familiaritate & victu mansuescere, feritatemque deponere, hominibus vero imperiositate, non gratia & mansuetudine rebelles animos sibi conciliare, asperiora profecto violentioraque esse, quæ agricolæ faciunt de caprifico, ac apiastro, oleastroque; nam has arbores in oleas, ficusque, ac pyros domesticas fovendo blandiendoque convertunt. *Oliv.*

bia fide suspectum, & strenuæ operæ Lucanum equitem amore scorti deperditum in castris haberet: ut utroque potius bono milite uteretur, quam in utrumque animadverteret; alteri suspicionem suam dissimulavit; in altero, disciplinam paululum à recto tenore deflexit: Nam illum plene pro tribunali laudando, omnique genere honoris prosequendo animum suum à Pœnis ad Romanos coëgit revocare: & hunc clam meretricem redimere passus, paratissimum pro nobis excursorem reddidit.

8. Veniam nunc ad eos, quibus salus astutia quæsita est. M. Volusius ædilis plebis proscriptus, assumpto Isiaci habitu, per itinera viasque publicas stipem petens, quisnam revera esset, occurrentes dignoscere passus non est. Eoque fallaciæ genere tectus, in M. Bruti castra pervenit. Quid illa necessitate miserius, quæ magistratum populi Romani abjecta honoris prætexta, alienigenæ religionis obscuratum insignibus, per Urbem jussit incedere; Omnes autem hi suæ vitæ, aut illi alienæ mortis cupidi, qui talia vel ipsi sustinuerunt, vel alios perpeti coëgerunt.

9. Ali-

Lucanum equitem.] Cohortum principes hunc accusaverant, quod ex castris se surripiens, ex ordine discesserat. Hos Fabius interrogat, qualem hunc esse hominem animadvertissent? Approbantibus cunctis, & ejus res gestas extollentibus, Fabius diligenter sciscitatus discessus & erroris causam, ubi comperit hominem scorti cujusdam amore correptum, statim curavit clam meretriculam illam comprehendi, & ad se in castra produci; quo facto, juvenem ad se accitum benigne compellat. Non te fugit, inquit, quod præter leges & mores Romanos è castris noctu sæpe discesseris; sed antea bonum te fuisse virum haud oblitus sum: errores igitur tui cum rebus à te bene gestis recompensentur, posthac vero te in aliis rebus observabo. Educta deinde tentorio muliercula, hæc, inquit, te in castris retinebit, nisi propter aliam improbitatem discesseris; nam hujus amore è castris discedere ferebatur. Eam deinde juveni tradidit, & illum fortissimum sibi retinuit, & reip. utilem. *Idem.*

Ædilis plebeius.] Etant enim ædiles curules, & plebeii. Qui veluti ministri tribunorum erant. Unde neque illis noceri potuit. Dionys. lib. VI. *Curules dicebantur, quoniam ea sella honoris causa utebantur. Plebeii tantum in subselliis sedebant, ut & Tribuni & Quæstores.*

Assumpto Isiaci habitu.] Sumpto habitu sacerdotis Isidis. Erat autem habitus mendicantis; nam sacerdotes Isiaci mendicantes per urbem, & vicos vagabantur, pollicentes se futura prædicturos, si daretur assis, & inde quæstum faciebant. *Oliv.*

Omnes autem, &c.] Damnat ulterius & eos qui vitæ nimium cupidi omnem indi-

9. Aliquanto ſpecioſius Sentii Saturnini Vetulionis in eodem genere caſus ultimæ ſortis auxilium. Qui cum à triumviris inter proſcriptos nomen ſuum propoſitum audiſſet; continuo Præturæ inſignia invaſit: præcedentibuſque in modum lictorum, & apparitorum, publicorumque ſervorum ſubornatis, vehicula comprehendit, hoſpitia occupavit, obvios ſubmovit, ac tam audaci uſurpatione imperii, in maxima luce denſiſſimas hoſtilibus oculis tenebras offudit. Idem ut Puteolos venit, perinde ac publicum miniſterium agens, ſumma cum licentia correptis navibus in Siciliam, certiſſimum tunc proſcriptorum profugium, penetravit.

10. His uno adjecto levioris notæ exemplo, ad externa convertar. Amantiſſimus quidam filii, cum eum inconceſſis ac periculoſis facibus accenſum, ab inſana cupiditate inhibere vellet; ſalubris conſilii aſtutia patriam indulgentiam temperavit. Petiit enim ut prius quam ad eam, quam diligebat, iret; vulgari ac permiſſa Venere uteretur. Cujus precibus obſecutus adoleſcens, infelicem animi impetum ſatietate concubitus liciti reſolutum; ad id, quod non licebat, tardiorem pigrioremque afferens paulatim depoſuit.

E X T E R N A.

1. Cum Alexander Macedonum rex ſorte monitus, ut eum

indignitatem & turpitudinem vitandæ mortis gratia ſubire non dubitabant, & eos qui alienæ mortis avidi homines ad eam neceſſitatem impellebant, ut ea ſuſtinere cogantur. *Oliv.*

Vetulionis.] Ad differentiam Saturnini Apuleii, de quo ſupra dictum eſt. *Oliv.* *Aliquanto ſpecioſius ſententiis Saturnini Vetullionis.*] Ita vulgo. In Suſiano, Winchel. & Pulmann. *Aliquanto ſpecioſius Saturnini Vetulonis.* Corradus legit, *Aliquanto ſpecioſius Sentii Saturnini Vetulionis.* Sed idem hoc narrat Appianus Alexandrinus de Pomponio quodam. Locus hic haud dubie contaminatiſſimus eſt, ac merito notandus aſteriſco; ſed nihil auxilii in exemplaribus eſt. *Pigh.*

Puteolos.] Oppidum maritimum Campaniæ, non procul ab Averno lacu.

Perinde ut publicum miniſterium.] Tanquam publico officio fungens.

Cum Alexander, &c.] Cum Alexander ducturus eſſet exercitum in Perſas, conſuluit oraculum, quem ſuſcepti belli eventum eſſet habiturus, felicem reſpondit

eum qui ſibi porta egreſſo primus occurriſſet, interfici juberet: aſinarium forte ante omnes obviam factum, ad mortem arripi imperavit. Eoque quærente quidnam ſe immerentem capitali ſupplicio, innocentemque addiceret; cum ad excuſandum factum ſuum oraculi præceptum retuliſſet; aſinarius, Si ita eſt, inquit, rex, alium ſors huic morti deſtinavit: nam aſellus, quem ego ante me agebam, prior tibi occurrit. Delectatus Alexander & illius tam callido dicto, & quod ab errore ipſe revocatus erat; occaſionem in aliquanto viliore animali expiandæ religionis rapuit. Summa in hoc cum calliditate manſuetudo, ſumma quoque in alterius regis equiſone calliditas.

2. Sordida Magorum dominatione oppreſſa, Darius rex adjutoribus ejuſdem dignitatis aſſumptis, pactum cum præclari operis conſortibus fecit, ut equis inſidentes, ſolis ortu curſum in quendam locum dirigerent; iſque regno potiretur, cujus equus in eo primus hinniſſet. Cæterum maximæ mercedis competitoribus fortunæ beneficium expectantibus, ſolus acumine equiſonis ſui Ebaris proſperum exoptatæ rei effectum aſſecutus eſt: qui in equæ

ſpondit Apollo, ſi eum, qui primus ſibi porta egreſſo occurriſſet, occidi juſſiſſet. *Oliv.*

Sorte.] Vaticinio ſortilegorum.

Sordida magorum dominatione Perſide oppreſſa.] Ita vulgo. Vett. libri recte omittunt vocem, *Perſide*. Res enim accidit Magis jam oppreſſis & occiſis, ac Perſide liberata. *Pigh.* *Sordida magorum dominatione oppreſſa, Darius rex adjutoribus ejuſdem dignitatis aſſumptis.*] Mire involutus locus: mihi quidem. Darium ecce regem vocat; atqui candidatus regni ſaltem erat, & de eo agitur, quo modo & qua fraude regnum adeptus. Sed & adjutores ejuſdem dignitatis appellat. Adjutoreſne regni? imo contra, adverſarii ejus, & quiſque ſibi ſpondebat eam dignitatem. Aut nihil video, aut grandis & audax depravatio: quæ neſcio an ſit levanda. nam ut tollam prorſus ſine libris vix ſperem: *Darius rei adjutoribus ejuſdem aſſumptis.* Hiſtoria ſane talis: & ii qui conjurarant in magos, convenêre ſimul in hanc conditionem de regno. *Lipſius.*

Darius rex.] Futurus.

Adjutoribus ejuſdem dignitatis aſſumptis.] Id eſt, aliis nobilibus, qui ſecum magos oppreſſerant. *Bad.*

Primus hinniſſet.] An nove hoc excogitatum? an Perſis quoque aliqua in hinnitu religio, ut Germanis olim? Multa morum & rituum hæ duæ gentes alias participant. *Coler.*

Equiſonis.] Per noctem ut alii, equum pridie conſtitutam diem ad eundem locum duxit, ibique equæ admiſit, vel, ut dicit Valerius, in equæ genitalem partem dimiſſam manum, cum ad eum locum

quæ genitalem partem demissam manum, cum ad eum locum ventum esset, naribus equi admovit. Quo odore irritatus, ante omnes hinnitum edidit: Auditoque eo, sex reliqui summæ potestatis candidati continuo equis delapsi, (ut est mos Persarum) humi prostratis corporibus Darium regem salutaverunt. Quantum imperium, quam parvo interceptum est vaframento!

3. Bias autem, cujus sapientia diuturnior inter homines est, quam patria Priene fuit, (siquidem illa etiam nunc spirat, hujus perinde atque extinctæ vestigia tantummodo extant) ita ajebat oportere homines in usu amicitiæ versari, ut meminissent, eam ad gravissimas inimicitias posse converti. Quod quidem præceptum prima specie nimis fortasse callidum videatur, inimicumque simplicitati, qua præcipue familiaritas gaudet: sed si altioribus animis cogitatio demissa fuerit, perquam utile reperietur.

4. Lampsacenæ vero urbis salus unius vaframenti beneficio constitit. Nam cum ad excidium ejus summo studio Alexander ferretur, progressumque extra mœnia Anaximenem præceptorem suum vidisset; quia manifestum

locum ventum esset, equi naribus admovit, quo odore, vel voluptate veneris irritatus equus hinnitum statim dedit, & segnibus aliis felix auspicium domino primus emisit. *Oliv.*

Naribus equi.] Aliter Justinus ex Herodoto. Sed idem ex Persarum commentariis alterum excerpsit, quibus & Valerius adhæret. *Coler.*

Bias autem, &c.]Quod Bianti Valerius attribuit, Chiloni Plutarchus ascribit. Chilon enim, ut tradit Plutarchus, dicere solebat, Ames eatenus, quasi aliquando sis odio forte habiturus. Item: Hactenus oderis, tanquam fortasse sis amaturus. Ac si diceret: Non debemus eo usque amicum amare, ut si quid indignum, & turpe fecerit, vel jusserit, odisse nequeamus. Et contra, nec tantopere odisse, ut eum in amicitiam nostram, si necesse fuerit, recipere non possimus. Non mirum hoc à Biante dictum, nam & Scipio, teste Cic. lib. de Amicitia, dicere solebat, nihil difficilius esse, quam amicitiam usque ad extremum vitæ diem permanere. Laërtius quoque hoc Biantis dictum, non Chilonis fuisse affirmat. *Oliv.*

Lampsacenæ.] Lampsacum urbs in littore Hellesponti sita, in ora Asiatica. *Lampsacenæ, &c.*] Hic quod Valerius Anaximeni attribuit, nonnulli Aristoteli tradunt. Utroque enim præceptore Alexander est usus. *Oliv.* *Lampsacenæ.*] Si pro patria intercessurum putavit Alexander, non recte Aristoteli id attribuas, cui patria non Lampsacum, sed Stagira fuit. *Bad.*

ſtum erat, futurum, ut preces ſuas iræ ejus opponeret, non facturum ſe, quod petiiſſet, juravit. Tunc Anaximenes, Peto, inquit, ut Lampſacum diruas. Hæc velocitas ſagacitatis, oppidum vetuſta nobilitate inclytum, exitio, cui deſtinatum erat, ſubtraxit.

5. Demoſthenis quoque aſtutia mirifice cuidam ancillæ ſuccurſum eſt, quæ pecuniam depoſiti nomine à duobus hoſpitibus acceperat, ea conditione, ut illam ſimul utriſque redderet. Quorum alter interjecto tempore tanquam mortuo ſocio ſqualore obſitus, decepta ea omnes nummos abſtulit. Supervenit deinde alter, & depoſitum petere cœpit. Hærebat miſera in maxima pariter & pecuniæ & defenſionis penuria: jamque de laqueo & ſuſpendio cogitabat; Sed oportunè Demoſthenes ei patronus adfulſit: qui ut in advocationem venit, Mulier, inquit, parata eſt depoſiti ſe fide ſolvere: ſed niſi ſocium adduxeris, id facere non poteſt. Quoniam, ut ipſe vociferaris, hæc dicta eſt lex, ne pecunia alteri ſine altero numeretur.

6. Ac ne illud parum quidem prudenter. Quidam Athenis univerſo populo inviſus, cauſſam apud eum de capitali crimine dicturus, maximum honorem ſubito petere cœpit: Non quod ſperaret ſe illum conſequi poſſe; ſed ut haberent homines ubi procurſum iræ, qui acerrimus eſſe ſolet, effunderent. Neque eum hæc tam callidi conſilii ratio fefellit: comitiis enim clamore infeſto, & crebris totius concionis ſibilis vexatus, nota etiam denegati hònoris perſtrictus, ejuſdem plebis paulo poſt in diſcrimine vitæ clementiſſima ſuffragia expertus eſt. Quod ſi adhuc ei ul-

tionem

Vetuſta nobilitate.] Lampſacum dictum ἀπὸ Λαμψάκης ἐπιχωρίας τινὸς κόρης, teſte Stephano. Vini feraciſſima fuit hæc civitas. Unde haud dubie à Priapo condita ſcribitur Bacchi & Veneris filio. De qua re multis Plutarchus in libello De Clar. Mulier. Sed & Demoſthenes Πελιάπυ κλέμμα appellat. Servius ad IV. Georg. *Priapus fuit de Lampſaco civitate Helleſponti, de qua pulſus propter virilis membri magnitudinem, poſt in numerum Deorum receptus meruit numen eſſe hortorum.* Colerus.

Totius concionis.] Id eſt, populi convocati.

Anni-

tionem sitienti, capitis sui periculum objecisset, nullam partem defensionis, odio obseratæ aures reperissent.

7. Huic vaframento consimilis illa calliditas. Superior Annibal à Duilio consule navali prœlio victus, timensque classis amissæ pœnas dare; offensam astutia mire avertit: Nam ex illa infelici pugna prius quam cladis nuntius domum perveniret, quendam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misit. Qui postquam civitatis ejus curiam intravit: Consulit, inquit, vos Annibal, cum dux Romanorum magnas secum maritimas trahens copias advenerit, an cum eo confligere debeat: Acclamavit universus senatus, non esse dubium quin oporteret. tum ille: Conflixit, inquit: & superatus est. Ita liberum iis non reliquit id factum damnare, quod ipsi fieri debuisse judicaverant.

8. Al-

Annibal superior.] Autor de Viris Illustr. dissentit à Valerio & nomine, & tempore. Non enim Aunibalem, sed Himilconem, nec secundo, sed primo Punico bello contigisse dicit. Hæc sunt ejus verba: *Cn. Duilius primo Punico bello dux contra Carthaginienses missus, ubi vidit eos multum mari posse, classem magis validam, quam decoram fabrefecit, & manus ferreas injiciens, hostium naves apprehendit, qui victi & capti sunt. Himilco dux Carthaginiensium fugit, & à Senatu quæsivit, quid faciendum censerent, omnibus ut pugnaret clamantibus, Feci, inquit, & victus sum; & sic pœnam crucis effugit: Nam apud Pœnos dux re male gesta puniebatur. Duilio concessum est, ut prælucente funali & præcinente tibicine à cœna publice rediret. Superior.*] Fuerunt secundum Valerium superior & inferior. Superior, qui primo Punico bello Duilio consule navali prœlio superatus est. Inferior, qui secundo gravissimam Romanis & Italiæ cladem ac pene ruinam rerum omnium intulit; sed tandem à Scipione Africano superiore & Italia pulsus & acie, & Africa, superatus. *Oliverius.*

Annibal à Duilio consule.] In Susiano, Coloniensi, & Pulmanniano optime, *Superior Annibal*, ut discernatur scilicet ab illo, qui sequitur & bellum secundum Punicum gessit, Amilcaris filio. Hunc Orosius seniorem Annibalem vocat. Polybius & Zonaras Gisgonis filium appellant, qui primo Punico bello fuit dux quidem celebris, sed infelix. *Pigh.*

Quendam ex amicis.] Vide quantum dissentiat à Plinio: nam Plinius non misisse quempiam, sed ipsum profugisse ducem, Carthaginemque petiisse, & à Senatu quæsisse dicit, quid sibi faciendum esset. *Oliver.* *Quendam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misit.*] Locus etiam in scriptis exemplaribus contaminatissimus, qui nescio an recte sanari adhuc poterit. In Cauchiano & Winchel. legitur: *Quendam ex amicis compositum & subornatum.* In aliis omnibus, *Compositum & formatum.* Forte legendum, *Confestim informatum.* Sed quia nihil certi, nihil etiam mutare volui. *Pigh.*

Alter.

8. Alter item Annibal Fabium Maximum invictam armorum suorum vim saluberrimis cunctationibus pugnæ ludificantem, ut aliqua suspicione trahendi belli respergeret; totius Italiæ agros ferro atque igni vastando, unius ejus fundum immunem ab hoc injuriæ genere reliquit. Profecisset aliquid tanti beneficii insidiosa adumbratio, nisi Rom. urbi & Fabii pietas, & Annibalis vafri mores fuissent notissimi.

9. Tusculanis etiam acumine consilii incolumitas parta est: Cum enim crebris rebellationibus meruissent, ut eorum

Alter item Annibal, &c.] Livius libro XXII. *Accesserant*, inquit, *duæ res ad augendam Dictatoris invidiam, una fraude ac dolo Annibalis, qui cum à profugis ei monstratus ager Dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab eo uno ferrum, ignemque, & vim omnem hostium abstineri jussit, ut occulti alicujus pacti ea merces videri posset, altera ipsius facto, primo forsitan dubio, quia non expectata in eo Senatus auctoritas est: ad extremum haud ambigue in maximam laudem verso in permutandis captivis. Quod sicut primo Punico bello factum erat, convenerat inter duces, Romanum Pœnumque, ut quæ pars plus reciperet quam daret, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret; CCXLVII. cum plures Romanus, quam Pœnus recepisset, argentumque pro eis debitum (sæpe jactata in Senatu re) quoniam non consuluisset Patres, tardius erogaretur, inviolatum ab hoste agrum, misso Romam filio, vendidit, fidemque publicam impendio privato exolvit.* Frontinus vero: *Annibal in Fabium, cui neque virtute, nec arte bellandi par erat, ut infamia distringeret, agris ejus abstinuit, cæteros populatus. Contra ille ne suspecta civibus fides esset, magnitudine animi effecit publicatis possessionibus suis.* Hoc idem fecisse Periclem tradit Justinus. *Oliv.* Contigit A. V. DXXXVI.

Tusculanis.] Tusculum oppidum Latii Straboni, XV. millia passuum ab urbe. Hodie ignobilis vicus, & Fuscatam appellant. *Tusculanis, &c.*] Tusculani sæpe defecerant à Romanis. Hanc injuriam cum Romani ferre non possent, Camillum eum exercitu miserunt, qui agros vastaret, urbem funditus everteret. Sed Tusculani calliditate consilii vim Romanam arcuerunt; intrantibus enim eorum fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineris locis, non cultus agrorum intermissus, patentibus urbis portis, togati obviam frequentes Imperatoribus Romanis processere, commeatus exercitui comiter in castra ex urbe & ex agris devehitur. Tum Camillus castris ante portas positis, eadem ne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens, ingressus urbem, ubi patentes januas, & tabernis apertis, proposita omnia in medio vidit, intentosque opifices suo quemque operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus, & repletas semitas inter vulgus puerorum & mulierum huc & illuc euntium, qua quemque suorum usuum causa ferret, nihil usquam non pavidis modo, sed mirantibus quidem simile circumspiciebat, omnia inquirens oculis, ubinam bellum fuisset. Adeo nec amotæ rei usquam, nec oblatæ ad tempus vestigium ullum erat; sed ita omnia constanti tranquillaque pace, ut eo vix fama belli perlata videri posset.

rum urbem funditus Romani evertere vellent, atque ad id exequendum Furius Camillus dux, validiſſimo inſtructus exercitu veniſſet; univerſi ei togati obviam proceſſerunt, commeatuſque, & cætera pacis munia benigniſſimè præſtiterunt: Armatum etiam intrare mœnia paſſi ſunt, nec vultu, nec habitu mutato. Qua conſtantia tranquillitatis non ſolum ad amicitiæ noſtræ jus; ſed etiam ad communionem civitatis, quam uſque cupierant, penetraverunt. Sagaci hercule uſi ſimplicitate; quoniam aptius eſſe intellexerant, metum officio diſſimulare, quam armis protegere.

10. At Volſcorum ducis Tulli execrabile conſilium; Qui ad bellum inferendum Romanis maxima cupiditate ac-

poſſet. Victus patientia hoſtium Camillus, ubi omnia vidit eſſe pacata, & in agris & in urbe; Tuſculanos ad Senatum ire jubet; Senatui deinde ſcribit, quæ viderat: Senatus Tuſculanos non ſolum amicitia & pace dignos judicavit, ſed inſuper etiam civitate donavit. *Oliv.* Contigit A.V. CCCLXXIII.

At Volſcorum ducis, &c.] Martius Coriolanus urbe pulſus, ut dictum eſt, exulatum in Volſcos abiit. Hoſpitio utebatur Attii Tulli Volſcorum principis, & Romanis ſemper infeſti. Hi duo conſilia conferunt de Romano bello. Haud facile credebant plebem ſuam impelli poſſe, ut toties infeliciter tentata arma caperent, multis ſæpe bellis, peſtilentia poſtremo amiſſa juventute fractos ſpiritus eſſe, arte agendum in exoleto jam vetuſtate odio, ut recenter aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex inſtauratione magni Romæ parabantur; ideo auctore Attio illo vis magna Volſcorum venit. Priuſquam committerentur, Tullus, ut domi compoſitum cum Martio fuerat, ad conſules venit, dicit eſſe quæ ſecreto agere de republica velit. Remotis arbitris, Invitus, inquit, quod ſequius ſit, de meis civibus loquor, non tamen admiſſum quicquam ab his criminatum venio, ſed cautum ne admittant. Nimio plus quam velim noſtrorum ingenia ſunt mobilia. Multis id cladibus ſenſimus, quippe qui non noſtro merito, ſed veſtra patientia ſumus incolumes. Magna hic nunc Volſcorum multitudo eſt. Ludi ſunt, Spectaculo intenta civitas erit. Memini quid per eandem occaſionem à Sabinorum juventute in hac urbe commiſſum ſit. Horret animus ne quid inconſulte aut temere fiat. Hæc veſtra, noſtraque cauſa primum dicenda vobis conſulibus ratus ſum: quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo eſt, ne cujus facti dictique contagione præſens violer. Hæc locutus abiit. Conſules cum ad patres rem dubiam ſub auctore certo detuliſſent, auctor magis (ut fit) quam res ad præcavendum vel ex ſupervacuo movit, factoque SCto ut urbe excederent Volſci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficiſci ante noctem juberent. Ingens pavor primo diſcurrentes ad ſuas res tollendas in hoſpitia perculit: proficiſcentibus deinde indignatio oborta, ut conſceleratos contaminatoſque ab ludis, feſtis diebus, cœtu quodammodo hominum

accensus, cum aliquot adversis prœliis contusos animos suorum, & ob id paci proniores animadverteret: insidiosa ratione, quo valebat, compulit. Nam cum spectandorum ludorum gratia magna Volscorum multitudo Romam convenisset; consulibus dixit, Vehementer se timere, ne quid hostile subito molirentur: monuitque ut essent cautiores, & protinus ipse urbe egressus est. Quam rem consules ad senatum retulerunt, qui, tametsi nulla suspicio suberat, auctoritate tamen Tulli commotus, ut ante noctem Volsci abirent, decrevit. Qua contumelia irritati, facile impelli potuerunt ad rebellandum. Ita mendacium versuti ducis, simulatione benevolentiæ involutum, duos simul populos fefellit: Romanum, ut insontes notaret: Volscum, ut deceptus irasceretur.

CAP. IV.

DE STRATAGEMATIS.

ROMANORUM.

1. *Tulli Hostilii regis.*
2. *Sex. Tarquinii L. F.*
3. *Obsessorum in Capitolio.*
4. *M. Livii, C. Claudii, Coss.*
5. *Q. Metelli Macedonici.*

EXTERNORUM.

1. *Agathoclis Syracusanorum regis.*
2. *Annibalis Pœni.*

ILla vero pars calliditatis egregia, & ab omni reprehensione procul remota; cujus opera, quia appellatione nostra vix apte exprimi possunt, Græca pronuntiatione *Stratagemata* dicuntur.

1. Omnibus militaribus copiis Tullo Hostilio Fidenas ag-

minum Deorumque abactos. Cum prope continuato agmine irent, progressus Tullus ad caput Ferentinum, ut quisque veniret, primores eorum excipiens quærendo, indignandoque, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subjectum viæ campum deduxit. Ibi in concionis modum orationem exorsus, omnes ad bellum & arma concitavit, & quod ratione nunquam obtinuisset, arte & calliditate consecutus est. Vide Livium libro 11. *Oliverius.*

OMnibus militaribus copiis.] Livius lib. 1. *Fidinates*, inquit, *colonia Romana, Vejentibus sociis consilii assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum*

aggreſſo; quæ ſurgentis imperii noſtri incunabula crebris rebellationibus torpere paſſæ non ſunt, finitimiſque trophæis ac triumphis alitam virtutem ejus, ſpes ſuas ulterius promovere docuerunt; Metius Suffetius dux Albanorum, dubiam & ſuſpectam ſemper ſocietatis ſuæ fidem repente in ipſa acie detexit: Detecto enim Romani exercitus latere, in proximo colle conſedit, pro adjutore ſpeculator pugnæ futurus; ut aut victis inſultaret, aut victores feſſos aggrederetur. Non erat dubium quin ea res militum noſtrorum animos debilitatura eſſet; cum eodem tempore & hoſtes confligere, & auxilia deficere cernerent. Itaque ne id

bellum atque arma concitantur. Cum Fidenæ aperte deſciſſent, Tullus Metio, exercituque ejus ab Alba accito, contra hoſtes ducit. Vbi Anienem tranſiit, ad confluentes collocat caſtra. Inter eum locum & Fidenas Vejentium exercitus Tyberim tranſierat. Hi & in acie prope flumen tenuêre dextrum cornu, in ſiniſtro Fidenates propius montes conſiſtunt. Tullus adverſus Vejentem hoſtem dirigit ſuos, Albanos contra legionem Fidenatum collocat. Albano non plus animi erat quam fidei, neque manere, neque tranſire aperte auſus, ſenſim ad montes ſuccedit. Inde ubi ſatis ſubiiſſe ſeſe ratus eſt, erigit totam aciem, fluctuanſque animo, ut tereret tempus, explicat ordines. Conſilium erat, quam fortuna rem daret, eo inclinare vires. Miraculo primo eſſe Romanis, qui proximi ſteterant, ut nudari latera ſua ſociorum digreſſu ſenſerunt, inde eques citato equo nunciat regi abire Albanos. Tullus in re trepida, XII. vovit Salios, fanaque Pallori ac Pavori, equitem clara increpans voce, ut hoſtes exaudirent, redire in prælium jubet, nihil trepidatione opus eſſe, ſuo juſſu circumduci Albanum exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadant, idem imperat ut haſtas equites erigere jubeat. Id factum magnæ parti peditum Romanorum conſpectum abeuntis Albani exercitus interſepſit. Qui viderant id quod ab rege auditum erat rati, eo acrius pugnant, terror ad hoſtes tranſit, & audiverant clara voce dictum, & magna pars Fidenatum, ut qui coloni additi Romanis eſſent, Latine ſciebant. Itaque ne ſubito ex collibus decurſu Albanorum intercluderentur, ab oppido terga vertunt. Inſtat Tullus, fuſoque Fidenatium cornu, in Vejentem alieno pavore percuſſum ferociter redit, nec illi tulêre impetum, ſed ab effuſa fuga flumen objectum à tergo arcebat: quo poſtquam fuga inclinavit, alii arma fœde jactantes in aquam cæci ruebant; alii, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque conſilium oppreſſi. Non alias ante Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus ſpectator certaminis deductus in campos eſt; de Metio vero Suffetio ejus duce crudele ſumptum eſt ſupplicium, ut duabus quadrigis alligatus dilaceraretur. Oliv.

Fidenas.] Urbs hæc Latii mediterranea. *Fidenas aggreſſo.*] Lege Polyænum lib. VIII.

Torpere.] Pigreſcere & languere: nam crebro Fidenates adverſus Romanos rebellantes, Romanam juventutem otio torpeſcere non permittebant. *Oliverius.*

Detecto, &c.] Nam Albani, relictis Romanorum lateribus, ſe in collem receperunt. *Idem.*

Con-

id fieret, Tullus providit: concitato enim equo omnes pugnantium globos præcurrit, prædicans, suo jussu secessisse Metium, eumque, cum ipse signum dedisset, invasurum Fidenatium terga. Quo imparatoriæ artis consilio metum fiducia mutavit; proque trepidatione, alacritate suorum pectora replevit.

2. At ne continuo à nostris regibus recedam, Sex. Tarqui-

Concitato enim equo.] Livius dicit eum prius vovisse XII. Salios, fanaque Pallori & Pavori. *Idem.*

Globos.] Omnem multitudinem, & ordinem pugnantium. *Omnes pugnantium globos præcurrit.*] Vetus recte, *percurrit.* Miscuit se globis, non præcurrit. *Lips.*

Prædicans suo jussu.] Narrat historiam fuse Servius ad VIII. Æneid. *Coler.*

At ne continuo, &c.] Tarquinius Superbus cum Gabios, urbem propinquam & validam sæpius aggressus virtute expugnare non posset, ad fraudes & dolos conversus est. Nam cum velut deposito bello fundamentis templi jaciendis, aliisque urbanis operibus intentum se esse simularet, Sextus Tarquinius, filius ejus, qui minor ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sævitiam intolerabilem conquerens, jam ab alienis in suos vertisse superbiam, & liberorum quoque eum frequentiæ tædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat; se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostem L. Tarquinii credidisse. Nam ne errarent, manere iis bellum quod positum simuletur, & per occasionem eum incautos invasurum; quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum omne Latium, Volscos quoque se, inde Æquos & Hernicos petiturum, donec ad eos perveniat, qui à patrum crudelissimis atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. Forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se adversus superbissimum regem & ferocissimum populum inventurum. Cum si nihil moverentur, infensus ira porro inde abiturus videretur, benigne à Gabinis excipitur, quos paulo post ad rebellandum incitat. Ipse cum promptissimis juvenum prædatum, atque in expeditionem vadit, & cum dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides, Dux ad ultimum belli legitur. Ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prœlia parva inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerumque res Gabina superior esset, tum certatim summi infimique Gabinorum Sextum Tarquinium dono Deûm sibi missum credere, apud milites vero obeundo pericula & labores, pariter prædam munifice largiendo, tanta charitate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabiis esset. Ita postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat, tum ex suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet, quandoquidem ut omnia unus Gabiis posset, ei Dii dedissent. Hoc nuntio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. Rex velut deliberabundus in hortum ædium transiit sequente nuntio filii: ibi inambulans tacitus summa papaverum capita dicitur baculo decussisse, interrogando expectandoque responsum, ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto, ubi quid vellet pater, quidve præciperet tacitis ambagibus patuit, primores civitatis

quinius Tarquinii filius indigne ferens, quod patris viribus expugnari Gabii nequirent, valentiorem armis excogitavit rationem, qua interceptum id oppidum Romano imperio adjiceret. Subito namque se ad Gabinos contulit, tanquam parentis sævitiam & verbera, quæ voluntate sua perpessus erat, fugiens: Ac paulatim uniuscujusque fictis & compositis blanditiis alliciendo benevolentiam, ut apud omnes plurimum posset, consecutus, familiarem suum ad patrem misit, indicaturum, quemadmodum in sua manu haberet universa: & quæsiturum quidnam fieri vellet. Juvenili calliditati senilis astutia respondit. Siquidem re eximia delectatus Tarquinius, fidei autem nuntii parum credens, nihil respondit; sed seducto eo in hortum, maxima & altissima papaverum capita baculo decussit. Cognito adolescens silentio patris, simul ac facto, caussam altioris argumenti pervidit: nec ignoravit, præcipi sibi ut excellentissimum quemque Gabinorum, aut exilio summoveret, aut morte consumeret. Ergo spoliatam bonis propugnatoribus civitatem tantum non vinctis manibus ei tradidit.

3. Illud quoque à majoribus & consilio prudenter, & exitu feliciter provisum, cum Urbe capta Galli Capitolium

tatis criminando, alios apud populum, alios suæ ipsius invidiæ opportunos interemit; multi palam, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentiumque bona, juxta atque interemptorum divisa fuêre. Largitionis inde prædæque & dulcedine privati commodi sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. *Oliv.*

Tarquinii filius.] Polyænus vocat νεώτατον τῶν παίδων Σέξτον. *Coler.*

Gabios.] Latii hæc urbs Livio, Plinio, aliis. Ubi hodie Gallicano, ut putant Marlianus, Leander & Blondus. Zagarolo Onuphrio putatur.

Verbera.] Quia se ipsum dedita opera jusserat verberari, cujus rei nullam prorsus mentionem facit Livius. Justinus vero hac eadem simulatione usum fuisse Zopytum unum ex interfectoribus magorum, & de principibus Darii Persarum regis dicit, qui, ut Babyloniam Persarum imperio subjiceret, domi se verberibus lacerari toto corpore jussit, & titulo transfugæ Babylonem profectus, hac eadem arte urbem & imperium Dario prodidit. *Oliv.*

Non vinctis manibus.] Hoc solo dempto, quod non erant illi manus vinctæ. *Badius.*

lium obſiderent, ſolamque potiendi ejus ſpem in fame obſeſſorum repoſitam animadverterent: Perquam callido enim genere conſilii, unico perſeverantiæ irritamento victores ſpoliaverunt. Panes enim jacere compluribus ex locis cœperunt. Quo ſpectaculo obſtupefactos, infinitamque frumenti abundantiam noſtris ſupereſſe credentes; ad pactionem omittendæ obſidionis compulerunt. Miſertus eſt tunc profecto Jupiter Romanæ virtutis, præſidium ab aſtutia mutuantis; cum in ſumma alimentorum inopia, projici præſidia inopiæ cerneret. Igitur ut vafro, ita periculoſo conſilio ſalutarem exitum dedit.

4. Idemque Jupitur poſtea præſtantiſſimorum ducum noſtrorum ſagacibus conſiliis propitius aſpiravit. Nam cum alterum Italiæ latus Annibal laceraret, alterum invaſiſſet Aſdrubal; ne duorum fratrum junctæ copiæ intolerabili onere feſſas ſimul res noſtras urgerent, hinc Claudii Neronis vegetum conſilium, illinc Livii Salinatoris inclyta providentia effecit. Nero enim compreſſo à ſe in Lucanis Annibale, præſentiam ſuam (quoniam ita ratio belli deſide-

Vnico perſeverantiæ irritamento.] Unum erat, inquit, quod Gallos in obſidendis Romanis perſeverare incitaret, quod eos fame vincere poſſe ſperabant; nam armis aut vi aliqua capi poſſe Capitolium deſperabant, quod locus natura munitiſſimus eſſet. *Oliv.*

Miſertus eſt, &c.] Lactantius Firmianus Divin. Inſt. lib. I. *Eodem*, inquit, *tempore Iovi Piſtori ara poſita eſt, quod eos in quiete monuiſſet, ut ex omni frumento, quod habebant, panem conficerent, & in hoſtium caſtra jactarent, eoque facto ſoluta eſt obſidio, deſperantibus Gallis inopia ſubigi poſſe Romanos.* Ovidius quoque Faſt. lib. VII.

Poſſe fame vinci ſpes excidit, hoſte repulſo
Candida Piſtori ponitur ara Iovi.

Oliverius.

Præſidia inopiæ.] Iupiter Piſtor hinc natus. Lactantius lib. I. cap. 30. Hujus Feſtum VI. Id. Jun. celebrabatur, teſte Ovid. VI. Faſt. *Coler.*

Alterum Italiæ latus.] Lucaniam regionem.

Alterum.] Brutios in Umbria.

Nero.] Cum cuperet Aſdrubalem, ejuſque copias, antequam Annibali fratri jungeretur, excidi, idcircoque feſtinaret ſe Livio Salinatori collegæ ſuo, cui bellum illud mandatum fuerat, parum fidens viribus, quæ ſub ipſo erant, adjungere, neque tamen diſceſſum ſuum noſci ab Annibale, cui oppoſitus erat: mille equites, ſex millia peditum delegit, præcepitque legatis, quos relinquebat, ut eædem ſtationes, vigiliæ æque agerentur, totidem ignes arderent, eadem facies caſtrorum ſervaretur, ne quid ſuſpicatus Annibal auderet adverſus paucitatem relictorum.

Pro-

ſiderabat) mentitus hoſti; ad opem collegæ ferendam per longum iter mira celeritate tetendit. Salinator in Umbria apud Metaurum flumen proximo die dimicaturus, ſumma cum diſſimulatione Neronem caſtris noctu recepit: Tribunos enim à tribunis, centuriones à centurionibus, equites ab equitibus, pedites à peditibus excipi juſſit, ac ſine ulla tumultuatione, ſolo vix unum exercitum capiente, alterum inſeruit. Quo evenit, ne Aſdrubal cum duobus ſe conſulibus prœliaturum prius ſciret, quam ab utriſque proſterneretur. Ita illa toto terrarum orbe infamis Punica calliditas fruſtrata fuit: Romana prudentia Annibalem Neroni, Aſdrubalem Salinatori decipiendum tradidit.

5. Memorabilis etiam conſilii Q. Metellus. Qui cum proconſule bellum in Hiſpania adverſus Celtiberos gereret, urbemque Contrebiam caput ejus gentis viribus expugnare non poſſet; intra pectus ſuum diu multumque conſiliis agitatis, viam reperit, qua propoſitum ad exitum per-

Pronuntiat occupare ſe in Lucanis proximam urbem, Punicumque præſidium velle, ut ad iter parati eſſent: nocte profectus flexit in Picenum, deinde cum in Umbriam, occultatis itineribus veniſſet, nuntios præmiſit ad collegam, qui nuntiarent ejus adventum, percontatenturque clam an palam, interdiu an noctu venire ſe vellet, iiſdem an aliis conſideret caſtris. Nocte clam ingredi melius viſum eſt. Teſſera per caſtra à conſule data erat, ut tribunus tribunum, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet, neque enim dilatari caſtra opus eſſe, ne hoſtis adventum alterius conſulis ſentiret; detrectaturus pugnam, ſi conſulum junctas vires intelligeret. Igitur inſcium duplicatis aggreſſus copiis, Claudius Nero ſuperavit, & velocius omni nuntio rediit ad Annibalem. Ita ex duobus callidiſſimis Pœnorum ducibus eodem conſilio alterum celavit, alterum oppreſſit. *Oliv.*

Metaurum.] Metaurus fluvius eſt Umbriæ defluens in Adriaticum ſinum, carus & nobilitatus hac Livii & Neronis victoria. *Oliv.*

Quo evenit.] Non prius Annibal ſenſit Neronem è caſtris diſceſſiſſe ad opem collegæ ferendam, quam Nero caput Aſdrubalis in caſtra fratris conjici juſſit. Quo viſo, dixiſſe fertur, tum demum cognoſcere ſe Deos iratos Carthaginienſibus. *Oliv.*

Q. Metellus.] Qui Pius cognominatus eſt, quia patris exilium longis lachrymis proſecutus fuerit, nec ab iis temperare potuerit, prius quam fuit in patriam revocatus. *Idem.*

Contrebiam.] Alii *Trebiam* vocant. Sed plures *Contrebiam*. Virgilius VII. Æneid. Mutuſcam indigitat. Servius: *Hac Trebia poſtea dicta eſt, quam modo Tribulam dicunt, apud quam Annibal delevit populum Romanum.* Eſt & flumen Trebia apud Plinium, Strabonem, Silium lib. IV. *Coler.*

perduceret. Itinera magno impetu ingrediebatur, deinde alias atque alias regiones petebat. Modo hos obsidebat montes, paulo post ad illos transgrediebatur. Cum interim tam suis omnibus, quam ipsis hostibus ignota erat caussa inopinatæ ejus ac subitæ fluctuationis. Interrogatus quoque à quodam amicissimo sibi, quid ita sparsum & incertum militiæ genus sequeretur: Absiste, inquit, ista quærere: nam si hujus consilii mei interiorem tunicam consciam sensero, continuo eam cremari jubebo. Quorsum igitur ista dissimulatio erupit? aut quem finem habuit? Postquam vero & exercitum suum ignorantia, & totam Celtiberiam errore implicavit; cum alio cursum direxisset, subito ad Contrebiam reflexit, eamque inopinatam & attonitam oppressit. Ergo nisi mentem suam dolos scrutari coëgisset, ad ultimam ei senectutem apud mœnia Contrebiæ armato sedendum foret.

EXTERNA.

1. Agathocles autem Syracusanorum rex audaciter callidus. Cum enim urbem ejus majore ex parte Carthaginien-

Tunicam.] Frontinus lib. 1. cap. 1. *Metellus*, inquit, *Pius in Hispania interrogatus quid postera die facturus esset, tunicam meam, inquit, si hoc eloqui posset, comburerem.* Oliv.

Agathocles, &c.] Hic Siciliæ tyrannus, quem ex humili & sordido loco ad regiam majestatem fortuna mira indulgentia provexerat, cum à Pœnis duce Hamilcare duobus prœliis superatus intra Syracusas obsideretur, videretque se longe viribus imparem, & ad ferendam obsidionem minime paratum, statuit bellum in Africam transferre, mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suæ par non erat, eorum urbi bellum inferret, & quod sua tueri non poterat, impugnaret aliena, victusque victoribus insultaret. Hujus consilii non minus admirabile silentium, quam commentum fuit, populo hoc solum professus, invenisse se victoriæ viam, animos illi tantum in brevem obsidionis patientiam firmarent. Conscripto deinde exercitu, cum duobus filiis adultis, nullo militum sciente quo veheretur, trajecit in Africam: exposito deinde in littore exercitu, consilium suum omnibus aperuit, eosque ad certam victoriam hortatur. Facta in agros subita excursione, passim omnia prosternit, villas castellaque incendit, cui cum Hanno dux Pœnorum factus esset obvius, primo prœlio vincitur & occiditur: nam duo millia de Siculis, tria millia de Pœnis cum ipso duce cecidêre. Hac victoria elatus Agathocles, urbes castellaque expugnat, prædas ingentes agit, hostium multa millia trucidat, castra deinde quinto lapide à Car-

ginienses occupassent, exercitum suum in Africam trajecit: ut metum metu, vim vi discuteret; neque sine effectu: Nam repentino ejus adventu perculsi Pœni, libenter incolumitatem suam salute hostium redemerunt: pactique sunt, ut eodem tempore & Africa Siculis, & Sicilia Punicis armis liberaretur. Age si Syracusarum mœnia tueri perseverasset, illa belli malis urgerentur, bona pacis fruenda securæ Carthagini reliquisset. Nunc inferendo quæ patiebatur, dum alienas potius lacessit opes, quam suas tuetur; quo æquiore animo regnum deseruit, eo tutius recepit.

2. Quid Annibal Cannensi prælio? nonne prius quam ad dimicandum descenderet, aciem populi Rom. compluribus astutiæ implicatam laqueis ad tam miserabilem perduxit exitum? Ante omnia enim providit, ut & solem & pul-

Carthagine ponit, ut damna clarissimarum rerum, vastitatemque agrorum, & incendia villarum de muris ipsius urbis specularentur. Denique brevi effecit, ut tota pœne provincia à Pœnis deficeret. Iterato cum Carthaginiensibus bello duce Bomilcare, gravi prœlio superavit, cum magno utriusque exercitus sanguine. Post hanc victoriam profligatis in Africa rebus, nihil actum esse putans, si amplius Syracusæ obsiderentur, tradito exercitu filio suo, recurrit in Siciliam, cujus adventu omnes Siciliæ urbes, auditis rebus quas in Africa gesserat, certatim ei se tradunt, atque ita pulsis è Sicilia Pœnis, totius insulæ imperium occupavit. Reversus deinde in Africam, cum mutata fortuna cuncta adversa sibi evenissent, victus, & in Siciliam redire coactus, cum Pœnis pacem æquis conditionibus fecit. *Oliv.*

Quid Annibal, &c.] Frontinus lib. II. cap. 2. *Annibal*, inquit, *apud Cannas cum comperisset Vulturnum amnem ultra reliquorum naturam fluminum ingentes auras mane proflare, quæ arenarum, pulverisque vortices agerent, sic direxit aciem, ut tota vis à tergo suis, Romanis in ora & oculos incideret. Quibus incommodis mire hosti adversantibus, illam memorabilem adeptus est victoriam.* Livius non hoc solum Stratagemate, sed aliis quoque usum Annibalem fuisse dicit in Cannensi pugna, quibus Romanos oppressit magis, quam vicit. Nam & suis quibusdam imperavit, ut cum accensa pugna videretur, simulata fuga Romanam legionem in insidias deducerent, quæ ad internecionem usque deleta fuit. Et in sinistro cornu Romano, ubi sociorum equites adversus Numidas steterant, consertum prœlium segne primo, & à Punica cœptum fraude. Quingenti ferme equites Numidæ, præter consueta arma, telaque, gladios occultos sub loricis habentes, usi specie transfugarum, ad Romanos transiere; qui cum à suis parmas post terga habentes adequitassent, repente ex equis resiliunt, parmisque & jaculis ante pedes hostium projectis in mediam aciem accepti, ductique ad ultimos, considere à tergo jubentur; ac dum prœlium ab omni parte conseritur, quieti mansere. Postquam vero o-

pulverem, qui ibi vento multus excitari solet, adversum haberet. Deinde partem copiarum suarum, inter ipsum prœlii tempus de industria fugere jussit: quam cum à reliquo exercitu abruptam legio Romana sequeretur, trucidandam eam ab iis, quos in insidiis collocaverat, curavit. Postremo quadringentos equites subornavit, qui simulata transitione petierunt consulem, à quo jussi more transfugarum depositis armis in ultimam pugnæ partem secedere; districtis gladiis, quos inter tunicas & loricas abdiderant, poplites pugnantium Romanorum ceciderunt. Hæc fuit Punica fortitudo, dolis & insidiis & fallacia instructa. Quæ nunc certissima circumventæ virtutis nostræ excusatio est: quóniam decepti magis, quam victi fuimus.

CAP. V.

DE REPULSIS.

1. *Q. Ælii Tuberonis.*
2. *P. Scipionis Nasicæ.*
3. *L. Æmilii Paulli.*
4. *Q. Metelli Macedonici.*
5. *L. Cornelii Syllæ.*
6. *M. Catonis Vticensis.*

CAmpi quoque repræsentata conditio, ambitiosam ingredientes viam, ad fortius sustinendos parum prosperos comitiorum eventus utiliter instruxerit. Ut propositis ante oculos clarissimorum virorum repulsis, non minore cum spe honores, ac prudentiore cum animi judicio petant: Meminerintque, nefas non esse, aliquid ab omnibus uni negari: cum sæpenumero singuli cunctorum voluntatibus resistere fas esse duxerint. Scientes etiam, patientia quæri debere, quod gratia impetrari nequierit.

1. Q. Æ-

mnium oculos animosque occupaverat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter acervos cæsorum corporum strata erant, versam adoriuntur Romanam aciem, tergaque ferientes ac poplites cædentes, stragem ingentem dederunt, ac majorem aliquanto pavorem ac tumultum fecerunt. *Oliv.*

Adversum habebat.] Quia Apulia ventis abundat, & præsertim Iapyge.

C*Ampi quoque.*] In campo Martio populi Romani comitia habebantur, creabanturque magistratus, in quem candidati descendebant. *Oliverius.*

Instruxerit.] Possit instruere.

Tricli-

1. Q. Ælius Tubero, à Q. Fabio Maximo, epulum populo nomine P. Africani patrui sui dante, rogatus ut triclinium sterneret: lectulos Punicanos pellibus hædinis stravit: & pro argenteis vasis Samia exposuit. Cujus rei deformitate sic omnes offendit, ut cum alioqui vir egregius haberetur, comitiisque Prætoriis candidatus in campum L. Paullo avo, & P. Africano avunculo nixus descendisset, repulsa inde notatus abierit. Nam ut privatim semper continentiam probabant, ita publicè maxima cura splendoris habita est: Quocirca non unius convivii numerum, sed totam se in illis pelliculis jacuisse credens civitas, ruborem epuli suffragiis suis vindicavit.

2. P. autem Scipio Nasica, togatæ potentiæ clarissimum lumen, is qui consul Jugurthæ bellum indixit, qui matrem Idæam Phrygicis sedibus ad nostras aras focosque migran-

Triclinium.] Vide F. Ursinum, & Ciacconium de Triclinio.

Lectulos Punicos.] Ligneos intellige. Seneca ita interpretatur Epist. xcvi. Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur. Pœnos opifices opere lignario olim claruisse Romæ, argumento sunt aliquot Catonis & Plauti loca. Cato certe libris de Re rustica, *Fenestras Punicas, Torcular Pœnicum, Coagmenta Punica* commemorat. Plinius libro xxx. capite undecimo, *lectos Punicos.* Plautus Aulularia, *Laternam Punicam.* Oportet fuisse lectulos humiliores cæteris. Isidor. l. xx. *Punicani lecti parvi & humiles primum à Carthagine advecti, & inde nominati.* Colerus.

Pellibus hædinis.] Quibus nihil fœdius & abjectius.

P. autem Scipio.] De hac repulsa Cicero in Oratione pro Planco.

Is qui consul Iugurthæ bellum indixit, qui matrem Idæam, &c.] Hoc loco plagæ vetustæ turpissimam videmus cicatricem sciolorum imperitia inductam, quam vix ipse sanaret Æsculapius sine antiquorum exemplarium auxilio. Confunduntur enim hic tres Nasicæ, eorumque res insigniores falso ac perperam uni adscribuntur. Ignarus historiæ ludimagister aliquis hunc locum fortassis injuria temporis ante luxatum corrigere cupiens, verba quædam, quibus historiæ discernebantur, velut ociosa ac superflua sustulisse videtur, uni huic Scipioni candidato omnia attribuenda existimans, ut forte mendosus locus ex parte jam præ se ferebat. Verum non intellexit Valerium non hic unius res gestas, sed totius ejus domus præclariora stemmata adducere, ut monstraret, quam benemeritæ familiæ levi de causa repulsæ labem populus intulerit. Plagam denuo (inquies) aperuisti, sed adhibe nunc remedium. Quod cum nihil juvent Manuscripti codices, profecto difficile ac minime præsens esse fateor; nisi illud ex ipsa sumamus historiæ veritate. Quam paucis verbis interjectis ita, si conjecturæ locus aliquis est, restituendam Valerio suspicor: *P. autem Scipio Nasica togatæ potentiæ clarissimum lumen, pater ejus,* qui

grantem sanctissimis manibus excepit: qui multas & pestiferas seditiones auctoritatis suæ robore oppressit: quo principe senatus per aliquot annos gloriatus est: cum ædilitatem curulem adolescens peteret, manumque cujusdam rustico opere duratam more candidatorum tenacius apprehendisset, joci gratia interrogavit eum, num manibus solitus esset ambulare. Quod dictum à circumstantibus exceptum, ad populum manavit, caussamque repulsæ Scipioni attulit. Omnes namque rusticæ tribus paupertatem sibi ab eo exprobratam judicantes, iram suam adversus contumeliosam ejus urbanitatem distrinxerunt. Igitur civitas nostra nobilium juvenum ingenia ab insolentia revocando, magnos & utiles cives fecit; honoribusque, non patiendo eos à securis peti, debitum auctoritatis pondus adjecit.

3. Nullus error talis in L. Æmilio Paullo conspectus est: sed tamen aliquoties frustra consulatum petiit. Idemque, cum jam campum repulsis suis fatigasset, bis consul & cen-

qui consul Iugurthæ bellum indixit, ejusque nepos qui matrem Idæam Phrygiis sedibus ad nostras aras focosque migrantem sanctißimis manibus excepit; is ipse qui multas & pestiferas seditiones auctoritatis suæ robore oppreßit, cujus patre principe senatus per aliquot annos gloriatus est, &c. Non video qua meliore via lectionis vulgatæ falsitas declinari posset. Sed judicent docti: ipse quidem nihil mutare sine veterum librorum auctoritate volui. Cur autem existimem de P. Nasica Serapione loqui auctorem non paucæ sunt rationes, quas in Annalibus nostris in ejus hac ædilitate latius exposui. Jam reliqua quædam orationis verba ex codicibus scriptis ut emendemus, legendum ex omnium suffragatione, *togatæ potentiæ clarißimum lumen*: non ut vulgo, *clarum*. Et postea, *Qui matrem Idæam Phrygiis sedibus ad nostras aras focosque migrantem*, Non, *è Phrygiis*. Agnoscit χθηπικὸν φρυγικὸς Stephanus de Urbibus. Denique Cicero sine præpositione, *migrare domo*, Verrina quarta dixit. Denique in exempli ejusdem fine legendum, *Non patiendo eos à securis peti*: idque ex omnium veterum librorum consensu. Impressi codices, *à scurris*, produnt perperam. Erat enim in illa Scipionis facetia quidem contumeliæ nonnihil, sed nulla scurrilitas, quæ turpitudinem atque obscœnitatem amat. *Pighius.*

Pestiferas seditiones.] Nam Tiberium Gracchum seditiosissimum hominem, ut supra dictum est, propria manu interemit. *Oliv.*

Rusticæ tribus.] Tribus ratione triplici fuerunt distinctæ, in Urbanas, suburbanas, quæ fuerunt libertinorum: & rusticanas, quæ ingenuorum.

Nullus, &c.] Contigit A.V. DLXVII, & DLXIIX, & DLXIX.

Frustra.] Ter scilicet secundum Autorem

& censor factus, amplissimum dignitatis gradum obtinuit. Cujus virtutem injuriæ non fregerunt, sed acuerunt. Quoniam quidem ipsa nota accensus, cupiditatem summi honoris ardentiorem ad comitia detulit; ut populum, quia nobilitatis splendore & animi bonis movere non poterat, pertinacia vinceret.

4. Q. autem Cæcilium Metellum pauci & mœsti amici, consulatus repulsa afflatum, tristitia ac rubore plenum, domum reduxerunt: quem de Pseudo-Philippo triumphantem universus senatus lætum & alacrem in Capitolium prosecutus erat.

Achaici etiam belli, cui summam manum L. Mummius adjecit, maxima pars ab hoc viro profligata fuerat. Eine ergo populus consulatum negare potuit, cui mox duas clarissimas provincias, aut debebat, aut erat debiturus? Et qui-

torem de Viris Illustribus, qui dicit: *primo consulatu, quem post tres repulsas adeptus erat de Liguribus triumphavit.* Oliverius.

Quintum autem, &c.] De hoc Plinius: *Quintus Cæcilius Metellus à domita Macedonia Macedonicus: Prætor Pseudo-Philippum, qui idem Andriscus dictus est, vicit. Invisus plebi ob nimiam severitatem, & ideo post duas repulsas consul ægre factus, Arbachos in Hispania domuit, &c.* Oliv. Contigit A. V. DCVII. & DCIX.

De Pseudo-Philippo.] De falso Philippo, id est, qui se falso Philippi regis filium asseverans, ex concubina natum, totam ferme Macedoniam multo favore occupaverat. *Oliv.* *Eundem de Pseudo-Philippo triumphantem, &c.*] Non dissimili, qua prius, audacia in hunc quoque locum grassati sunt scioli. Constat enim Q. Metellum Macedonicum triumphasse de Pseudo-Philippo, bellumque Achaïcum gessisse ex prætura, priusquam consulatum peteret. Atqui hæc verba sonant, post repulsam consulatus triumphasse, Achaicumque bellum profligasse Metellum. Quod plane falsum esse, vel solus auctor, qui de Viris Illustribus scripsit, abunde docet cap. 61. Hoc pacto nobis bonos auctores deformaverunt glossographi. Veræ tamen lectionis vestigia quædam remansere in Campensi libro, cujus initium tale hoc modo prosequendum opinor: *Quem de Pseudo-Philippo triumphantem universus senatus lætum & alacrem in Capitolium prosequutus erat. Achaici etiam belli, cui summam manum L. Mummius adjecit, maxima pars ab hoc viro profligata fuerat.* Pigh.

Achaici etiam, &c.] Quod & Autor de Vir. Illust. ita testatur; *Lucius Mummius, deleta Achaia, Achaicus, adversus Corinthios missus victoriam alieno labore quæsitam intercepit: nam cum illos Metellus Macedonicus apud Heracleam fudisset, & duce Critolao privasset, cum lictoribus & paucis equitibus in Metelli castra properavit.* Oliver. Contigit A. V. DCLIX.

Cui mox duas clarissimas provincias aut daturus erat, aut debiturus, Achaiam & Macedoniam.] Ita vulgo. Non dabat

 tum

quidem hoc facto, meliore eo cive usus est. Intellexit enim, quam industriè sibi gerendus esse consulatus, quem tanto labore impetrari senserat.

5. Quid tam excellens, quid tam opulentum, quam L. Sylla? Divitias & imperia largitus est: leges vetustas abrogavit, novas tulit: Hic quoque in eo campo, cujus postea dominus extitit, repulsa Præturæ sugillatus est: omnia loca petiti honoris, si quis modo Deorum formam & imaginem futuræ ejus potentiæ populo Rom. repræsentasset, impetraturus.

6. Sed ut comitiorum maximum crimen referam, M. Portius Cato, plus moribus suis præturæ decoris adjecturus, quam prætexta ejus splendoris ipse laturus: consequi illam à populo aliquando non potuit. Proxima dementiæ suffragia, quæ satis quidem graves pœnas erroris sui pependerunt! quoniam quem honorem Catoni negaverant, Vatinio dare coacti sunt. Ergo si vere æstimare volumus, non Catoni tunc prætura; sed præturæ Cato negatus est.

CAP.

tum provincias pop., sed eas senatus decernebat magistratibus sortiendas. Alia est lectio in Campensi sic: *Cui mox duas clarissimas provincias aut debiturus erat, aut debiturus.* Mendose. Legendum enim puto, *aut debebat, aut erat debiturus.* Debebat enim illi Macedoniam, cum negaret consulatum, & debiturus mox erat Hispaniam citeriorem, quam post consulatum, Celtiberis subactis, in potestatem redegit. Hinc pulchre L. Florus lib. II. cap. 17. *Metellus ille, cui ex Macedonia cognomen, meruerat & Celtibericus fieri.* Nomina vero provinciarum quæ sequuntur in vulgatis exemplaribus, *Achaia* & *Macedonia* scilicet, in Campensi erasa sunt, & non male profecto, cum ex falsis annotatiunculis sint fortassis assuta. *Pigh.*

Divitias & imperia largitus.] Nam occupata republica, proscriptorum civium bona donavit, magistratus & provincias atque imperia pro sua libidine dedit. *Oliv.*

Leges vetustas abrogavit.] Sustulit leges antiquas, quæ suis rationibus obsisterent, & præsertim cum cives à Mario proscriptos revocavit. *Idem.*

Nam,

CAP. VI.

DE NECESSITATE.

1. *Populi Rom. post cladem Cannensem.*
2. *Casilinatum in obsidione.*
3. *Praenestinorum militum in eadem obsidione.*
4. *Populi Rom. in bello Mariano.*
5. *C. Caesaris ad Mundam.*
6. *Populi Asiatici bello Parthico.*

EXTERNORUM.

1. *Cretensium à Q. Metello obsessorum.*
2. *Numantinorum à P. Scipione.*
3. *Calagurritanorum à Cn. Pompejo.*

ABominandæ quoque necessitatis amarissimæ leges, & truculentissima imperia, tum Urbem nostram, tum etiam exteras gentes, multa, non intellectu tantum, sed etiam auditu gravia, perpeti coëgerunt.

1. Nam aliquot adversis prœliis secundo Punico bello exhausta militari juventute Romana, senatus auctore Ti. Graccho consule designato censuit; uti publicè servi adversus propulsandorum hostium impetum emerentur: Eaque de re per tribunos plebis ad populum lata rogatione, tres creati sunt viri, qui quatuor & viginti millia servorum comparaverunt: adactosque jurejurando, strenuam se, fortemque operam daturos, quoad Pœni essent in Italia, datis armis in castra miserunt. Ex Apulia quoque & Fidiculis septuaginta atque ducenti ad supplementum equitatus sunt empti: Quanta violentia est casus acerbi! Quæ civitas ad id tempus ingenuæ quoque originis capite censos

NAm, &c.] Contigit A.V. DXXXVII.

Quatuor & viginti millia.] Longe discrepat à Livio in numero servorum: nam tantum octo millia fuisse tradit Livius, cui assentitur Macrobius Saturnal. lib. 1. cum ait: *ad Cannas victis Romanis octo millia servorum empta militaverunt.* Oliv. *Quatuor & viginti millia servorum campararerunt.*] Legendum videri, *Quatuor millia servorum*, & caussam erroris docui in II. Elector. *Lips.*

Adactosque jurejurando.] Sacramento militiæ astrictos, more justæ legitimæque militiæ. *Oliv.*

Fidiculis.] Cluverus legit, *Pediculis.*

Capite censos.] *Capite censi* dicebantur, qui nullo censu habebantur, sed eorum capita solum censebantur, quia parum vel nihil possiderent. *Oliv.*

E cellis.]

ſos habere milites faſtidierat: eadem cellis ſervilibus extracta corpora, & à paſtoralibus caſis collecta mancipia, velut præcipuum firmamentum, exercitui ſuo adjecit. Cedit ergo interdum generoſus ſpiritus utilitati, & fortunæ viribus ſuccumbit; ubi niſi tutiora elegerit conſilia, ſpecioſa ſequenti concidendum eſt. Cannenſis autem clades adeo urbem noſtram vehementer confudit, ut M. Junii opera, dictatura remp. adminiſtrantis, ſpolia hoſtium affixa templis Deorum numini conſecrata, inſtrumenta militiæ futuræ convellerentur, ac prætextati pueri arma induerent: addictorum etiam, & capitali crimine damnatorum ſex millia conſcriberentur. Quæ ſi per ſe aſpiciantur, aliquid ruboris habent: ſi autem admotis neceſſitatis viribus ponderentur, ſævitiæ temporis convenientia præſidia videbuntur. Propter eandem cladem ſenatus Otacilio, qui Siciliam, & Cornelio Mammulæ, qui Sardiniam pro-

præ-

E cellis.] In quibus ſervi à dominis ſervabantur. *Cellis ſervilibus.*] Ita Seneca *pauperis cellam.* Servius de re ipſa: *Servos ſane nunquam militâſſe conſtat, niſi ſervitute depoſita, excepto Annibalis tempore cum poſt Cannenſe prælium in tanta neceſſitate fuit urbs Roma, ut ne liberandorum quidem ſervorum daretur facultas.* Coler.

Prætextati.] Nobiles ſcilicet, qui necdum decimum ſeptimum ætatis annum, quo virilem togam acciperent, attigerant. *Bad.*

Adjudicatorum etiam] Ita vulgo. In Mſſ. libris, *addictorum*, legitur. *Addicti*, proprie autem dicebantur, qui in temporariam ſervitutem propter debita creditoribus, ſententia prætoris addicebantur, qui alio nomine nexi vocabantur, ut Varro de Lingua Latina. Plautus Pœnulo:

— *Ubi in jus venerit,*
Addicet prætor familiam totam tibi. Pig.

Propter eandem cladem ſenatus Otacilio, &c.] Livius ab V. C. libro XXIII. *Per idem fere tempus literæ è Sicilia, Sardiniaque Romam allatæ, priores è Sicilia Otacilii proprætoris in Senatu recitatæ ſunt: L. Furium Prætorem cum claſſe ex Africa Lilybæum veniſſe, ipſum graviter ſaucium in diſcrimine eſſe vitæ ultimo, militi & navalibus ſociis neque ſtipendium, neque frumentum ad diem dari, neque unde detur eſſe, magnopere ſuadere, ut quam primum ea mittantur, ſibique, ſi ita videatur, ex novis prætoribus ſucceſſorem mittant. Eademque ferme de ſtipendiis frumentoque ab Corn. Mammula proprætore ex Sardinia ſcripta: reſponſum utriſque non eſſe, unde mitteretur, juſſique ipſi claſſibus & exercitibus ſuis conſulerent. Otacilius ad unicum ſubſidium populi Romani Hieronem, legatos cum miſiſſet, in ſtipendium quantum argenti opus fuit, & ſex menſium frumentum accepit, Cornelio in Sardinia civitates ſociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argenti triumviri menſarii rogatione Minutii tribuni plebis facti ſunt.* Oliverius.

Socii

prætoribus obtinebant; querentibus quod neque ſtipendium, neque frumentum claſſibus eorum & exercitibus ſocii præberent: affirmantibus etiam, ne habere quidem eos, unde id præſtare poſſent; reſcripſit, ærarium longinquis expenſis non ſufficere: Proinde, quo pacto tantæ inopiæ ſuccurrendum eſſet, ipſi viderent. His literis quid aliud quàm imperii ſui gubernacula è manibus abjecit? Siciliamque & Sardiniam, benigniſſimas urbis noſtræ nutrices, gradus & ſtabilimenta bellorum, tam multo ſudore & ſanguine in jus ac poteſtatem redactas, paucis verbis, ita ſcilicet neceſſitate jubente, dimiſit.

2. Eadem Caſilinates obſidione Annibalis clauſos, alimen-

Socii præberent.] Diſſentit à Livio Valerius. Nam à ſociis benigniſſime erogatum ſtipendium & frumentum dicit Livius, ut ſupra oſtendimus, nec amiſiſſe tunc provincias, ſed obtinuiſſe. *Oliv.*

Longinquis expenſis.] Cum ipſi domi indigerent.

Nutrices.] Nutrices Romæ Sicilia & Sardinia. De Sicilia multa Cicero in Verrinis. Cato etiam cellam penariam Reipublicæ, nutricem plebis Romanæ appellaverat. Strabo lib. VI. ταμεῖον τῆς Ῥώμης ex Polybio. Idem frumento præ cæteris, tum melle, croco abundaſſe ſcribit. Plinius etiam Sal addit. Sardinia vero, licet aſpera ex parte ſit, tamen Straboni ejuſdem major pars εὐδαίμων τοῖς πᾶσι. Horatius libro primo, Od. XXXI.

—— Non opimas
Sardiniæ ſegetes feracis.

Salvianus lib. VI. Sardiniam & Siciliam *fiſcalia horrea* vocat. *Coler.*

Stabilimenta.] Suſtentacula bellorum, à quibus Romani ad ſuſtentanda onera belli juvabantur. *Bad.*

Dimiſit.] Neque tamen amiſſas vult Valerius tunc eas provincias, ſed amitti potuiſſe, quia dimiſſæ auxilii & conſilii expertes. *Idem.*

Eadem Caſilinates.] Caſilinum eo tempore quingenti Prænestini habebant cum paucis Romanis Latinique nominis, quos à patria Cannas in caſtra proficiſcentes nuntius acceptæ cladis Caſilinum convertit, qui paulo poſt, cæſis oppidanis, urbem occupârunt. Additur, & Peruſina cohors eodem nuntio Caſilinum compulſa, penuria frumenti nimium etiam hominum videri faciebat. Ad hanc urbem, vel ſi fieri poſſet, in deditionem accipiendam, vel viribus expugnandam, Annibal partem exercitus miſit, qui omnes, ab oppidanis eruptione facta, turpiter fuſi fugatique fuerunt. Ita primis repulſis, dux alter Pœnorum Maharbal cum majore robore virorum miſſus, nec ipſe eruptionem cohortium Rom. ſuſtinuit. Poſtremo Annibal caſtris ante ipſa mœnia poſitis, parvam urbem parvumque præſidium ſumma vi atque omnibus copiis oppugnare parat: quod cum ſibi parum proceſſiſſet, ad obſidionem converſus, caſtra munivit, firmiſſimaque præſidia impoſuit. Ubi longa obſidio oppidanos præſidiumque ad ultimum inopiæ adduxerat, quam tamen conſilio & calliditate Sempronii ducis Romani, qui haud procul inde aberat, aliquandiu tolerârunt, miſſis per Vul-

turnum

mentorumque facultate defectos, lora necessariis vinculorum usibus subducta, èque scutis detractas pelles ferventi resolutas aqua, mandere voluisti. Quid illis, si acerbitatem casus tueare, miserius? si constantiam respicias, fidelius? qui ne à Romanis desciscerent, tali cibi genere uti sustinuerunt; cum pinguissima arva sua, fertilissimosque campos mœnibus suis subjectos intuerentur. Itaque Campanæ urbis, quæ Punicam feritatem deliciis suis cupidè fovit, in propinquo situm Casilinum, modo rara virtute clarum, perseverantis amicitiæ pignore impios oculos verberavit.

3. In illa obsidione & fide, cum trecenti Prænestini permane-

turnum amnem, qui locum illum præterfluebat, doliis vino frumentoque plenis, qua re paulo post ab hostibus cognita, intercepta sunt dolia & omnis spes erepta, nuces deinde fusæ à Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, ut lora detractasque scutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, mandere conarentur, nec muribus aliove animali abstinerent, & omne herbarum radicumque genus muri aggeribus eruerent. Etiam cum hostes obarassent quicquid herbidi terreni extra murum erat, raparum semen injecerunt, ut Annibal, Eone usque dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum? exclamaret: & qui nullam antea pactionem auribus admiserat, tum demum secum agi passus est de redemptione liberorum capitum, septunces auri in singulos pretium convenit, fide acceptâ, sese tradiderunt. Strabo in fine quinti libri hujus meminit obsidionis, dicit enim: *Romam versus Casilinum situm est ad flumen Vulturnum, in quo Prænestini milites quadraginta & quingenti adversus Annibalem variis instructum copiis, tamdiu obsidionem pertulêre, ut invalescente fame, mus drachmis ducentis venundaretur, & venditor quidem mortem oppetierit, emptor autem incolumis evaserit. Cum autem Annibal eos rapas prope murum seminâsse conspiceret, tantam animorum tolerantiam admiratione prosecutus est, quod homines tamdiu obsistere posse sperarent, quoad rapa maturescerent. Itaque paucis exceptis, mortales illi victores extitere omnes, nisi quos aut fames confecit aut prœlia.* Oliver. Contigit A. V. DXXXVII.

Defectos.] Destitutos & evacuatos.

Resolutas aqua.] Mollitas atque decoctas.

Campanæ.] Ipsius Capuæ.

Deliciis.] Constat Campanorum deliciis Pœnorum exercitum ad id tempus invictum, sic enervatum esse, ut vix militiæ labores sustineret. Ductus enim Capuam in hiberna, sic se omnibus voluptatibus immersit, ut quos nulla vis mali antea vicerat, postmodum nimia bona perdiderint, scil. voluptates immodicæ, ut somnus, vinum, epulæ, scorta, balnea, consuetudines, otium, quæ omnia sic enervarunt corpora & animos, ut magis deinde victoriæ, quam præsentes tuerentur vires. *Oliverius.*

In illa, &c.] Contigit A. V. DXXXVII.

Trecenti Prænestini.] Livius, *quingentos septuaginta*; Strabo *quingentos quadraginta* numerant. *Colers.*

Da-

manerent, evenit ut ex his quidam murem captum ducentis potius denariis vendere, quam ipse leniendæ famis gratia consumere mallet. Sed credo, Deorum providentia & venditori & emptori, quem uterque merebatur exitum, attribuit. Avaro enim fame consumpto, manubiis sordium suarum frui non licuit: æqui animi vir, ad salutarem impensam faciendam; carè quidem, verum necessariè, comparato cibo vixit.

4. C. autem Mario & Cn. Carbone consulibus, bello civili cum L. Sylla dissidentibus; quo tempore non reip. victoria quærebatur, sed præmium victoriæ res erat publica; senatus consulto aurea atque argentea templorum ornamenta, ne militibus stipendia deessent, conflata sunt. Digna enim erat caussa, hine, an illi crudelitatem suam proscriptione civium satiarent, ut Dii immortales spoliarentur. Non ergo patrum conscriptorum voluntas, sed tua, teterrima necessitas, truculenta manus illi consulto stylum impressit.

5. Divi Julii exercitus, idem invicti ducis invicta dextera,

Ducentis denariis.] Sic & Frontinus. Plinius *ducentis nummis.* Idem.

Sordium suarum.] Id est, avaritiæ. Et recte quidem *sordes* avaritiam appellat, quia nihil hominem sordidiorem esse facit avaritiâ, quæ malis venenis imbuta, corpus animumque virilem effoeminat. *Oliv.*

C. autem [illegible] contig. A.V. DCLXXI.

Conflat[illegible] numismata redacta. Nam æs [illegible] dicitur in signatam pecuniam [illegible], æs grave tantummodo pensatur. *Oliv.*

Non ergo.] Videtur quibusdam in ironia perstare, quia si neutris opitulandum erat in tam perversa voluntate, nulla erat revera necessitas talis Senatusconsulti, quia potius debebant salvis ornamentis templorum, in manibus Marianæ factionis dimittere, quam in Syllanam tyrannidem eo modo retrahere. Sed latuit eum animus Syllæ, speravitque, oppressis Marianis, rempubl. liberam fore. Quocirca necesse videbatur, tunc quidem sic Syllæ suppetias ferre: & ita in hac parte nulla est ironia, quæ si admitteretur, non esset hujus loci exemplum. Non enim revera coactus esset Senatus necessitate. *Bad.*

Divi Iulii, &c.] Hoc contigit bello, quod in Hispania gessit Julius Cæsar adversus Cn. & Sextum Pompeios, ubi primum in ipso Oceani ostio Varus Didiusque legati conflixêre, cum subito exorta tempestas classem utramque submersit. Mox ad obsidiones utrinque discurritur, omnium postrema circumsedetur Munda, ubi anceps diu & triste prœlium. Novissime illud inusitatum Cæsaris oculis nefas, post quatuordecim annos probata veteranorum manus retulit pedem. Hic Cæsar nihil reliquit

tera, cum armis Mundam clausisset, aggerique extruendo materia deficeret; congerie hostilium cadaverum quam desideraverat, altitudinem instruxit. Eamque tragulis & pilis, quia roboreæ sudes deerant, magistra novæ molitionis necessitate usus, vallavit.

6. Atque ut divinam filii mentionem cœlestis patris recordationi subnectam: cum effusurus se in nostras provincias Parthorum rex Phraates videretur, vicinæque imperio ejus regiones subita indicti tumultus denuntiatione quaterentur: tanta in Bosphorano tractu commeatus penuria incessit, ut à militibus, singulis olei frumentique modiis, totidem mancipia permutarentur. Sed amarissimam tem-

liquit inexpertum. In qua perturbatione dicitur de extremis etiam cogitâsse, nisi cohortes hostium quinque per transversam aciem actæ, quas periclitantibus castris præsidio Labienus miserat, spem fugæ præbuissent. Hoc aut & ipse credidit, aut dux callidus arripuit in occasionem: & quasi in fugientes invectus, simul & suorum erexit animos, & hostis perculit. Hoc prœlio profugi cum se Mundam recepissent, & Cæsar statim victos obsideri imperâsset, ex congestis cadaveribus agger factus est, quæ pilis jaculisque confixa inter se tenebant. *Oliv.* Contigit A. V. DCCVIII.

Mundam.] Oppidum Hispaniæ.

Tragulis.] Telis Gallicis.

Sudes.] Pali acuti ex utraque parte, & in summitate exusti. Virgilius:

— *Sudibusve praeustis.*

Oliverius.

Atque ut divinam.] Cum Phraates Parthorum rex provincias Romanas bello petiturus esse videretur, tunc Bosphoranam regionem ingens rerum penuria & fames incessit, quæ Romam quoque pervasit. Quo tempore Cæsar Augustus in sterilitate magna ac difficili remedio cum venalitias & lanistarum familias, peregrinosque omnes, exceptis medicis & præceptoribus, partemque servitiorum urbe expulisset, ut tandem annona convaluit, impetum se cepisse scribit frumentationes publicas perpetuum abolendi, quod earum fiducia agrorum cultura cessaret: neque tamen perseverasse, quia certum haberet, posse per ambitionem quandoque restitui. Atque ita post hanc rem temperavit, ut non minorem aratorum & negotiantium, quam populi rationem duceret. Hæc Suetonius. *Oliver.* Contigit A. V. DCCXXXCII. circiter.

Filii.] Augusti Cæsaris à Julio adoptati.

In Bosphorano tractu.] In regione Hellespontica. Sunt autem Bosphori duo, Thracius, juxta Bizantium, hoc est, Constantinopo[illegible] alter in introitu paludis Mœotid[illegible] Cimmerius dicitur. De quo O[illegible] III. Tristium:

Bosphorus & Tanais superant, Scythiaque paludes,
Vixque satis novi nomina pauca loci.

Bosphorus à ferenda bove dictus, vel à transitu bovis, sive ab angustis meatibus bovi perviis. *Oliv.*

Ut sex milibus denariis singula vasa olei, frumentiq; modiis totidem mancipia permutarentur.] Ita vulgo. Longe alia

est

tempestatem Augusti cura, tutelæ tunc terrarum vacans, dispulit.

EXTERNA.

1. Cretensibus nihil tale præsidii affulsit: qui obsidione Metelli ad ultimam usque penuriam compulsi, sua, jumentorumque suorum urina sitim torserunt, justius dixerim, quam sustentarent: Quia dum vinci timent, id passi sunt, quod eos ne victor quidem pati coëgisset.

2. Numantini autem à Scipione vallo & aggere circum-

est lectio in Pulmann. Susian. & Atrebatensi, meoque judicio verior atque correctior: *Vti à militibus singulis olei frumentique modiis totidem mancipia permutarentur.* Librarii perperam scripsere, *milibus*, pro *militibus*, scioli addidêre glossas, locumque pro judicio suo depravârunt. *Pigh.*

Cretensibus.] Cretenses favisse Mithridati videbantur. Itaque placuit injuriam armis vindicare. Prius invasit insulam M. Antonius, cum ingenti quidem victoriæ spe atque fiducia, adeo ut plures catenas in navibus, quam arma portaret. Dedit itaque pœnas vecordiæ suæ: nam plerasque naves interceperunt hostes, captivaque corpora religata velis ac funibus pependere, ac sic velitantes triumphantium in modum Cretenses portubus suis remigraverunt: Metellus deinde totam insulam igni ferroque populatus intra castella & urbes redegit. *Oliverius.* Contigit A. V. DCXXXV.

Obsidione Metelli.] Qui Metelli Macedonici filius à devicta Creta Creticus dictus est. *Idem.*

Numantini autem.] Florus: *Numantia*, inquit, *quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior, ita virtutis nomine & honore par omnibus, summumque, si viros æstimes, Hispaniæ decus, quippe quæ sine muro, sine turribus, modice edito in tumulo apud flumen Durium sita quatuor millibus Celtiberorum XL. millium exercitum per annos XIV. sola sustinuit, nec sustinuit modo, sed sævius aliquanto perculit, pudendisque fœderibus affecit. Novissime cum invictam esse constaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem everterat. Non temere, si fateri licet, ullius causa belli injustior. Segidenses socios & consanguineos Romanorum manibus elapsos exceperant, habita pro eis deprecatio nihil valuit. Cum se ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium jussi arma deponere. Hoc sic à Barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim Megara fortissimo duce, ad arma conversi, Pompejum prœlio aggressi, fœdus tamen maluerunt, cum debellare potuissent Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret, tamen cum hoc quoque fœdus maluerunt, contenti armorum manubiis, cum ad internecionem sævire potuissent. Sed non minus Numantini, quam Caudini illius fœderis flagrans ignominia, ac pudore populus Romanus dedecus quidem præsentis flagitii deditione Mancini expiavit. Cæterum duce Scipione Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem excanduit, qui redacto prius in disciplinam milite, cum hostibus commisit aciem, effecit quodque nemo visurum se unquam speraverat, ut fugientes Numantinos quisque videret. Dedere etiam sese volebant, si toleranda viris*

 impe-

cumdati, cum omnia, quæ famem eorum trahere poterant, consumpsissent; ad ultimum humanorum corporum dapibus usi sunt. Quapropter capta jam urbe, complures inventi sunt, artus & membra trucidatorum corporum sinu suo gestantes. Nulla est in his necessitatis excusatio: nam quibus mori licuit, sic vivere necesse non fuit.

3. Horum trucem pertinaciam in consimili facinore Calagurritanorum execrabilis impietas supergressa est: Qui quo perseverantius interempti Sertorii cineribus, obsidionem Cn. Pompeji frustrantes, fidem præstarent: quia nullum jam aliud in urbe eorum supererat animal, uxores suas natosque ad usum nefariæ dapis verterunt. Quoque diutius armata juventus viscera sua visceribus suis aleret, infelices cadaverum reliquias salire non dubitavit. Eamne unquam aliquis in acie hortaretur, ut pro salute conjugum & liberorum fortiter dimicaret? Ex hoc nimi-

imperarentur. Sed cum Scipio veram vellet, & sine exceptione victoriam, eo necessitatum compulsi; primum, ut destinata morte in prœlium ruerent, cum se prius epulis quasi inferiis implevissent, carnis semicrudæ & celiæ, sic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab Imperatore consilium. Itaque non est permissa pugna morituris. Cum fossa atque lorica, quatuorque castris circumdatos fames premeret, ab duce orantes prœlium, ut tanquam viros occideret. Sed ubi non impetrârunt, placuit eruptio: sic conserta manu, plurimi occisi, & cum urgeret fames, aliquantisper inde, hoc est, ex cadaveribus, vixêre: novissime consilium fugæ sedit, sed hoc quoque, ruptis equorum cingulis, uxores ademêre summo scelere per amorem. Itaque exitu deplorato, in ultimam rabiem furoremque conversi, postremo mori hoc genere destinârunt, duces suos, se, patriamque ferro & veneno, subjectoque undique igne, peremerunt. Oliv.

Scipione.] Africano posteriore, etiam Numantino, à Numantia devicta. *Bad.*

Artus & membra.] Aut ephexegesis est, ut unum sit expositio alterius; aut *artus* intelligimus membrorum conjunctiones, unde articuli: *membra* vero corporis partes, ut sunt humeri, brachia. *Oliverius.*

Horum trucem, &c.] Perperna Sertorium, cui se conjunxerat, conjuratione facta, inter epulas, per invidiam interemit, ut in ejus vita diximus. Pompeius deinde, facile superato Perperna, Hispaniam totam armis subegit. In eo bello Calagurritanos, Sertorii fidelissimos socios, obsidione premebat. *Oliverius.*

Calagurritanorum.] Populorum in Hispania.

En, quem aliquis in acie hortaretur.] Ita vulgo. Susianus & Pulmannianus per interrogationem proferunt hoc modo, *Eamne unquam aliquis in acie hortaretur?* Juventutem intelligit. Sequitur locus asterisco notandus, quem non intelligo: *Quia plus vindicatus, etc. Pighius.*

Hoste.]

nimirum hoste, tanto duci pœna magis quam victoria petenda fuit; quia plus vindicatus libertatis, quam victus gloriæ afferre potuit: cum omne serpentum ac ferarum genus comparatione sui, titulo feritatis superarit: Nam quæ illis dulcia vitæ pignora proprio spiritu chariora sunt, ea Calagurritanis prandia atque cœnæ extiterunt.

CAP. VII.

DE TESTAMENTIS RESCISSIS.

1. *Patris qui filium exhæredaverat.*
2. *M. Anneji Carseolani.*
3. *C. Tettii.*
4. *Septitiæ Trachalorum matris.*
5. *Terentii cujusdam.*
6. *Naviani cujusdam.*
7. *Iuventii cujusdam.*

VAcemus nunc negotio, quod actorum hominis & præcipuæ curæ, & ultimi est temporis: consideremusque quæ testamenta aut rescissa sunt legitime facta; aut cum merito rescindi possent, rata manserunt: quæve ad alios quam qui exspectabant, honorem hæreditatis transtulerunt.

1. Atque ista, ut ordine, quo proposui, exequar: militantis cujusdam pater, cum de morte filii falsum è castris nuntium accepisset, aliis hæredibus scriptis decessit. Peractis deinde stipendiis, adolescens reversus, domum errore patris impudentiaque amicorum sibi clausam reperit. Quid enim illis inverecundius? florem juventæ pro rep. absumpserat, maximos labores & plurima pericula toleraverat, adverso corpore exceptas ostendebat cicatrices: & po-

Hoste.] Calagurritano.

Duci.] Cn. Pompeio, qui ex hoste non victoriam, sed magis pœnam quærere debuit: nam si hostem illum ultus fuisset, plus libertatis ex ultione, quam gloriæ ex victoria consecutus esset. Neque enim tale quicquam in obsidione facere quisquam ausus fuisset, si de Calagurritanis supplicium sumptum fuisset. *Oliverius.*

P*Eractis deinde stipendiis.*] Expleto tempore militiæ.

Adverso corpore.] Hostibus objecto, non in tergo.

& postulabat, ne avitos ejus lares otiosa ipsi urbi onera possiderent. Itaque depositis armis, coactus est in foro togatam ingredi militiam. Acerbè cum improbissimis enim hæredibus de paternis bonis apud centumviros contendit: omnibusque, non solum consiliis, sed etiam sententiis superior discessit.

2. Item M. Annejus M. Carseolani splendidissimi equitis Romani filius, à Sufenate avunculo suo adoptatus, testamentum naturalis patris, quo præteritus erat, apud centumviros rescidit, cum in eo Tullianus Pompeji Magni familiaris, ipso quidem Pompejo signatore, hæres scriptus esset. Itaque plus illi in judicio cum excellentissimi viri gratia, quam cum parentis cineribus negotii fuit: Cæterum quamvis utraque hæc adversus eum nitebantur, tamen paterna bona obtinuit. Nam L. quidem Sextilius & P. Popilius, quos M. Annejus sanguine sibi conjunctos eadem ex parte, qua Tullianum, hæredes fecerat, sacramento

Togatam militiam.] Disceptationem & controversiam, ut in foro apud judices de paternis bonis & hæreditate disceptaretur. *Oliv.*

Apud centumviros.] Erat centumvirale judicium: nam ex triginta quinque tribubus, quot scil. erant in urbe Romana, terni deligebantur ex unaquaque judices, & quamvis plures essent, *centum* tamen *virorum* nomen retinuerunt. Horum unus hastam tenebat, præcipuum judiciorum signum. Unde *centumviralis hasta* legitur in Suetonio. Dicit enim: *Augustus actor & aliarum rerum fuit, in quîs ne acta Senatus publicarentur; ne magistratus disposito honore statim in provincias mitterentur; ut proconsulibus ad mulos & tabernacula, quæ publicè locari solebant, certa præmia constituerentur; ut cura ærarii à quæstoribus urbanis ad prætorios prætoresve transiret; ut*, centumviralem hastam, *quam quæstura functi solebant cogere, decemviri cogerent.* Hasta enim, ut ait Festus Pompeius, signum præcipuum est. Unde & hastæ subjiciebant, quæ publice venundabant. *Centumviralia judicia* idem dicit appellata esse à centumviris, qui ex tribubus triginta quinque, ut diximus, deligebantur ad judicandum, qui centumviri sunt appellati. *Oliver.*

M. Annejus.] Malim: *M. Annius.* Forte is fuerit, de quo Cicero ad Atticum lib. v. epist. 4.

Præteritus.] Pater eum testamento præterierat, quia in aliam familiam transierat. *Idem.*

Signatore.] Testamenta septem testibus præsentibus condebantur, & eorum quisque suum testamento signum imprimebat. *Idem.*

Sacramento, &c.] Quod injuria exhæredatus esset; sic enim asserebat adolescens. Petebat ergo, ut vel illi jurarent verum, vel se juraturum falsum, idque probaturum, hoc est, testamentum non bene fuisse institutum. *Badius.*

Adju-

mento cum adolescentulo contendere ausi non sunt: tametsi præcipuis eo tempore Magni viribus ad defendendas tabulas testamenti invitari poterant. Et aliquantulum adjuvabat hæredes, quod M. Annejus in Sufenatis familiam ac sacra transierat: sed arctissimum inter homines procreationis vinculum, patris simul voluntatem, & principis viri auctoritatem superavit.

3. C. autem Tettium infantem à patre exhæredatum, Petronia matre, quam Tettius quoad vixit, in matrimonio habuerat, natum, Divus Augustus in bona paterna ire decreto suo jussit: patris patriæ animo usus: Quoniam Tettius in proprio jure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogaverat.

4. Septicia quoque mater Trachalorum Ariminensium filiis irata, in contumeliam eorum, cum jam parere non posset, Publicio seni admodum nupsit, testamento etiam utrumque præteriit. A quibus aditus Divus Augustus, & nuptias mulieris, & suprema judicia improbavit. Nam hæreditatem maternam filios habere jussit: dotem, quia non creandorum liberorum caussa conjugium intercesserat, virum retinere vetuit. Si ipsa æquitas hac de re cognosceret, possetne justius aut gravius pronuntiare? Spernis quos genuisti: nubis effœta, testamenti ordinem violento animo confundis: neque erubescis ei totum patrimonium addicere, cujus pollincto jam corpori marcidam senectutem tuam substravisti. Ergo dum sic te geris, ad inferos usque cœlesti fulmine afflata es.

5. Egre-

Adjuvabat.] Quod filius Marci Anneii transierat in familiam & sacra, scilicet familiaria Suffenatis, & ita per adoptionem videbatur à patre alienatus, & ab eo merito præteritus. *Bad.*

Sacra.] Quia sacris ejus, in quam familiam transibat, initiabatur.

Abrogaverat.] Lipsius, *ejuraverat.*

Pollincto.] Ita legit Pigh. Sed vulgatum *Polluto* tolerari potest, ut significet corporis maculam vel imbecillitatem.

Cœlesti fulmine.] Severo Augusti judicio, quod *fulmen* appellavit. Quia in terris, ut sæpe diximus, pro Deo habitus & cultus est. *Oliv.* *Cœlesti fulmine.*] Aut Augusti, aut potius, quia Augusti verba sunt, *Iovis usque ad inferos.* Badius.

5. Egregia eſt quoque C. Calpurnii Piſonis prætoris Urb. conſtitutio. Cum enim ad eum Terentius ex octo filiis, quos in adoleſcentiam perduxerat, ab uno in adoptionem dato exhæredatum ſe querelam detuliſſet: bonorum adoleſcentis poſſeſſionem ei dedit, hæredeſque lege agere paſſus non eſt. Movit profecto Piſonem patria majeſtas, donum vitæ, beneficium educationis: ſeu aliquid etiam flexit circumſtantium liberorum numerus, quod cum patre ſeptem fratres impiè exhæredatos videbat.

6. Quid Mamerci Æmilii Lepidi conſulis, quam grave decretum! Genucius quidam, Matris Magnæ Gallus, à Cn. Oreſte prætore Urbis impetraverat, ut reſtitui ſe in bona Næviani juberet, quorum poſſeſſionem ſecundum tabulas teſtamenti ab ipſo acceperat. Appellatus Mamercus à Surdino, cujus libertus Genucium hæredem fecerat, prætoriam juriſdictionem abrogavit: quod diceret, Genucium amputatis ſui ipſius ſponte genitalibus corporis partibus, neque virorum, neque mulierum numero haberi debere. Conveniens Mamerco, conveniens principi ſenatus decretum; quo proviſum eſt, ne obſcœna Genucii præ-

C. Calpurnii Piſonis Prætoris urbis conſtitutio.] Libri plerique omnes, *Præfecti urbis*. Referre ad Piſonem præfectum ſub Tiberio conabar, cui dare ſe Valerius voluerit arceſſito hoc exemplo: ſed illi Lucium prænomen fuit. *Lipſius.*

Terentius ex octo filiis.] Mentis meæ oculus hic, niſi legas, *Terentius cum octo*, cæcutit. *Lipſ.*

Dato in adoptionem.] Scilicet in alienam familiam: quæ forte illi erat ratio, quod patrem exhæredaverat. Nam notum eſt, ſi filii ſine liberis decedant: bona eorum ad parentes pervenire, & ſi parentes non habeant, ad fratres, aut alios hæredes proximos, idque etiam ab inteſtato. *Oliv.*

Matris magnæ.] Cybeles, quæ magna mater, hoc eſt, Deorum omnium mater dicebatur, cujus ſacerdotes Galli ſunt appellati, qui ſeipſos evirabant. Ovidius Faſt. lib. IV.

Cur igitur Gallos, qui ſe excidêre, vocamus.

Huic etiam ludi conſtituti, quæ Megaleſia vocabantur. Ovidius in eodem libro:

Inſtiteram quare primi Megaleſia ludi
Vrbe forent noſtra, tum Dea ſenſit eum.

Oliverius.

Gallus.] Sacerdos magnæ matris eviratus.

Neque virorum, neque mulierum.] Galli, abſciſſis genitalibus, nec inter viros, nec inter mulieres connumerari poſſunt: non igitur hominum hæredes eſſe poſſunt, vel certe debent, cum inter homines cenſeri non poſſe videantur. *Oliverius.*

Tan-

præsentia, inquinataque voce, tribunalia magistratuum sub specie petiti juris polluerentur.

7. Multo Q. Metellus prætorem urbanum severiorem egit, quam Orestes gesserat: Qui Vecilio lenoni bonorum Juventii possessionem secundum tabulas testamenti non dedit; quia vir nobilissimus & gravissimus, fori ac lupanaris separandam conditionem existimavit: Nec aut factum illius comprobare voluit; qui fortunas suas in stabulum contaminatum projecerat: aut huic tanquam integro civi jura reddere, qui se ab omni honesto vitæ genere abruperat.

CAP. VIII.

DE RATIS TESTAMENTIS.

ROMANORVM.

1. *Sempronii Tuditani.*
2. *Æbuciæ.*
3. *Q. Metelli.*
4. *Fratris Pompeji Rhegini.*
5. *Q. Cæcilii.*
6. *T. Marii.*
7. *L. Valerii Heptachordi.*
8. *T. Barruli.*
9. *M. Popillii.*

HIs rescissorum testamentorum exemplis contenti, attingamus ea quæ rata manserunt, cum caussas haberent propter quas rescindi possent.

1. Quam certæ, quam etiam notæ insaniæ Tuditanus, utpote qui populo nummos sparserit, togamque velut tragicam vestem in foro trahens, maximo cum hominum risu conspectus fuerit, ac multa his consentanea fecerit. Te-

Tanquam integro civi.] Tanquam esset civis incorruptus, cui hæreditas haud dubie reddenda fuisset. *Badius.*

QVam certæ.] Ex lege constat, furioso & insano testari non licere. Cicero lib. I. ad Herennium: *Lex est*, inquit, *si quis furiosus, & insanus extiterit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto.* Oliverius.

Notæ insaniæ.] Cicero III. Academ. *Quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? quisquam sanissimus tam certa putabat, quæ videbantur?* De eodem III. Philipp. *Colerus.*

Tragicam vestem.] Quæ tragœdo conveniret. Nam longum syrma trahebat ab humeris demissum. *Oliv.*

Teſtamento is filium inſtituit hæredem: quod Ti. Longus ſanguine proximus, haſtæ judicio ſubvertere fruſtra conatus eſt. Magis enim centumviri, quid ſcriptum eſſet in tabulis, quam quis eas ſcripſiſſet, conſiderandum exiſtimaverunt.

2. Vita Tuditani demens, Æbuciæ autem, quæ L. Menenii Agrippæ uxor fuerat, tabulæ teſtamenti plenæ furoris. Nam cum haberet duas ſimillimæ probitatis filias, Plætoriam & Afraniam: animi ſui potius inclinatione provecta, quam ullis alterius injuriis aut officiis commota, Plætoriam tantummodo hæredem inſtituit: Filiis autem Afraniæ ex ſuo admodum amplo patrimonio viginti millia nummûm legavit. Afrania tamen cum ſorore ſua ſacramento contendere noluit; teſtamentúmque matris patientia honorare, quam judicio convellere ſatius eſſe duxit: Eo ſe ipſa indigniorem injuria oſtendens, quò eam æquiore animo ſuſtinebat.

3. Minus mirandum errorem muliebrem Q. Metellus fecit. Is namque plurimis & celeberrimis ejuſdem nominis viris in urbe noſtra vigentibus, Claudiorum etiam familia, quam arctiſſimo ſanguinis vinculo contingebat, florente; Carrinatem ſolum hæredem reliquit, nec hocce ejus teſtamentum quiſquam attentavit.

4. Item

Teſtamento is filium inſtituit heredem.] Si filium inſtituit, quomodo Ti. Longus id ſubvertit? & quomodo is ſanguine ei proximus? clara perverſio. Emendavimus nuper, *Teſtamento Ofilium*, & probat nunc vetus, cui vocula, *is*, nulla eſt. *Lipſ.*

Haſtæ judicio.] Centumvirali judicio. Cicero in Oratione de lege Agraria contra Rullum dicit: *Primum cauſa populi Romani hereditatem decemviri judicent, cum vos volueritis de privatis hæreditatibus centumviros judicare.* Ergo *haſtæ judicio, centumvirali judicio.* Oliv.

Subvertere.] Quod exhæredationem meruiſſet.

Sacramento contendere.] Nam potuit Afrania apud centumviros jurare ſe injuſte exhæredatam à matre. *Oliv.*

Aphronia tamen cum ſorore ſacramento contendere noluit.] Legendum, *Afrania tamen cum ſorore ſua, &c.* Quid ſit ſacramento contendere, & quò ritu hoc fiebat, pulchre M. Varro de Lingua Latina lib. IV. *Pigh.*

Claudiorum.] Nam genus maternum ducebat à gente Claudia, Metellus enim ſuperior Claudiam duxit uxorem, ex qua natus eſt Quintus Metellus. *Oliv.*

Carrinatem.] An ille eſt, de quo Appianus lib. IV. & V. Dio lib. XV. *Prætor Iberiæ fuit ſub Cæſare.* Coler.

Pom-

4. Item Pompejus Rheginus, vir transalpinæ regionis, cum testamento fratris præteritus esset; & ad coarguendam iniquitatem ejus, binas tabulas testamentorum suorum in comitio incisas, habita utriusque ordinis maxima frequentia, recitasset; in quibus magna ex parte hæres frater erat scriptus, prælegabaturque ei centies & quinquagies sestertiûm: multum ac diu inter assentientes indignationi suæ amicos questus, quod ad hastæ judicium attinuit, cineres fratris quietos esse passus est. Et erant ab eo instituti hæredes, neque sanguine patrio pares, neque proximi: sed & alieni & humiles: ut non solum flagitiosum silentium, sed etiam prælatio contumeliosa videri posset.

5. Æque felicis impunitatis, sed nescio an tetrioris hæc delicti testamenta. Q. Cæcilius L. Luculli promptissimo studio, maximaque liberalitate, & honestum dignitatis gradum, & amplissimum patrimonium consecutus: cum præ se semper tulisset, unum illum sibi esse hæredem, moriens etiam annulos ei suos tradidisset; Pomponium Atticum testamento adoptavit, omniumque bonorum reliquit hæredem. Sed fallacis & insidiosi cadaver pop. Rom. cervicibus reste circumdatum, per viam traxit: Itaque nefarius homo filium quidem, & hæredem habuit quem voluit: funus autem & exequias quales meruit.

6. Neque aliis dignus fuit T. Marius Urbinas, qui ab infimo militiæ loco, beneficiis Divi Augusti imperatoris ad

Pompeius Rheginus.] Non dubito eum esse, de quo Varro lib. III. de Re Rust. *In Gallia vero Transalpina T. Pompeius tantum septum venationis.* Arelatensis etiam Pompei meminit. Plinius libro XXXIII. cap. II. *Coler.*

Utriusque ordinis.] Patricii & Plebeii.

Ad hastæ judicium.] Ad centumvirale judicium, sicut supra diximus.

Cineres fratris quietos esse.] Noluit oppugnare voluntatem supremam jam defuncti. *Bad.*

Populus Romanus.] Illum populus Romanus qua potuit pœna ingratitudinis afflixit: nam ejus cadaver, unco gutturi infixo, ad Gemonias scalas per ora vulgi protrahi jussit, ut, quales meruerat, exequias haberet. *Oliv.*

T. Marius.] Quis iste Titus Marius? Conjectura lego & doctis æstimandum præbeo: *T. Tarius.* Nescio an etiam

ad ſummos caſtrenſes honores perductus, eorumque uberrimis quæſtubus locuples factus; non ſolum cæteris vitæ temporibus ei ſe fortunas ſuas relinquere, à quo acceperat, prædicavit; ſed etiam pridie quam expiraret, idem iſtud ipſi Auguſto dixit: cum interim ne nomen quidem ejus tabulis teſtamenti adjecerit.

7. L. autem Valerius, cui cognomen Heptachordo fuit, togatum hoſtem Cornelium Balbum expertus, utpote opera ejus & conſilio compluribus privatis vexatus litibus, ad ultimumque ſubjecto accuſatore capitali crimine accuſatus: prætéritis advocatis & patronis ſuis, ſolum hæredem reliquit, nimia conſternatione, quæ animum ejus tranſverſum egit, depravatus. Amavit enim ſordes ſuas, & dilexit pericula, & damnationem votis expetivit: auctorem harum rerum benevolentia, propulſatores odio inſecutus.

8. T. Barrulus Lentulo Spintheri, cujus amantiſſimum animum, liberaliſſimamque amicitiam ſenſerat, decedens ſuos annulos perinde atque unico hæredi tradidit, quem nulla ex parte hæredem relinquebat. Quantum illo momento temporis conſcientia, (ſi modo vires, quas habere creditur, poſſidet) à teterrimo homine ſupplicium exegit! Inter ipſam enim fallacis & ingratæ culpæ cogitationem, ſpiritum poſuit, quaſi tortore aliquo mentem ejus intus cruciante: Quod animadvertebat è vita ad mortem tranſitum ſuum, & ſuperis Diis inviſum eſſe, & inferis deteſtabilem futurum.

9. M.

iam Plinius corrigendus lib. XVIII. cap. 6. *L. Tarius Rufus infima natalium humilitate conſulatum militari induſtria meritus, antiqua alias parſimoniæ circiter millies H. S. liberalitate divi Auguſti, &c.* Nam reor Plinium de hoc ipſo loqui. *Coler.*

Togatum.] Ac ſi diceret forenſem.

Sordes ſuas.] Infamiam, ignominiam, & crimina ſua.

Damnationem.] Viſus eſt optâſſe damnationem, quam ope amicorum ſubterfugerat. *Oliver.* *Damnationem.*] Hæc autem ad increpationem dicit author, non quod ita eſſe ſignificare velit. Nam ſi ita fuiſſet, fruſtra advocatos & patronos ſibi quæſiviſſet: ſed quod veriſimile ſit ex effectu ejus eum expetiviſſe condemnationem. *Bad.*

Ne

9. M. vero Popillius senatorii ordinis Oppium Gallum ab ineunte ætate familiarissimum sibi, moriens, pro vetusto jure amicitiæ, & vultu benigno respexit, & verbis magnum præ se amorem ferentibus prosecutus est. Unum etiam de multis, qui assidebant, ultimo complexu & osculo dignum judicavit; insuperque annulos suos ei tradidit: videlicet ne quid ex ea hæreditate, quam non erat aditurus, amitteret. Quos ocyus vir diligens, sed morientis amici plenum contumeliæ ludibrium, in locellum repositos, & à præsentibus assignatos, diligentissime hæredibus illius, exhæres ipse reddidit. Quid hoc loco inhonestius? aut quid intempestivius? Senatorem populi Rom. Curia egressum homo vitæ fructibus continuo cariturus, sanctissimæ jura familiaritatis, morte pressis oculis, & spiritu supremos anhelitus reddente, scurrili lusu sugillanda sibi desumpsit.

VA-

Ne quid ex ea hæreditate.] Jocatus Valerius, cum dicit, ut omnia consequeretur ex ea hæreditate, quam non erat habiturus. *Oliv.*

Quid hoc loco inhonestius?] Scribe, *joco*; non, *loco*. Lips.

Senator pop. Rom. Curia egressus, homo vitæ fructibus continuo cariturus sanctissima jura familiaritatis.] Ita vulgo. Magis placet unius V.C. lectio, quæ totam periodum reddit dilucidam. Nam sic habet in quarto casu, *Senatorem populi Romani Curia egressum homo vitæ f. c. cariturus, sanctissimaque jura familiaritatis, &c.* Ait enim Valerius, nil inhonestius fuisse, quam senatorem è curia venientem & sanctissima familiaritatis jura sugillanda sibi desumere, & nil intempestivius, quam hominem mox moriturum fallere & illudere, ut tum fecit Popillius ille. *Pighius.*

Marcus

VALERII MAXIMI LIBER OCTAVVS.

CAP. I.

DE JUDICIIS PUBLICIS INSIGNIBUS.

QVIBVS ABSOLVTI.

1. *M. Horatius Tergeminus.*
2. *Ser. Sulpitius Galba.*
3. *A. Gabinius.*
4. *P. Claudius Pulcher.*
5. *Tuccia virgo Vestalis.*
6. *L. Calpurnius Piso.*
7. *Q. Flavius augur.*
8. *C. Cosconius Callidianus.*
9. *A. Atilius Calatinus.*
10. *M. Æmilius Scaurus.*
11. *L. Aurelius Cotta.*
12. *Callidius Bononiensis.*
13. *Clœlii duo T.F. Tarracinenses.*

DAMNATI.

1. *L. Scipio Asiaticus.*
2. *C. Decianus.*
3. *Sex. Titius.*
4. *Claudia Ap. Caci F.*
5. *M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius, triumviri.*
6. *P. Villius triumvir.*
7. *M. Æmilius Porcina.*
8. *Paterfamilias quidam.*

AMBVSTAE DVAE.

1. *Mulier matricida.*
2. *Materfamilias quadam.*

ABSOLUTI.

NUnc quoque ut æquiore animo ancipites judiciorum motus tolerentur, recordemur invidia laborantes, quibus de caussis aut absoluti sunt, aut damnati.

1. M. Horatius interfectæ sororis crimine à Tullo rege da-

M*Arcus Horatius.*] Hæc historia in cap. de Severitate dicta est. Constat autem Horatium à duûmviris lege perduellionis damnatum, & auctore Tullo benigno legis interprete, facta provocatione ad populum ab eo fuisse absolutum. Sed est historia tota repetenda ex Livio. *Oliverius.* Contigit A. V. XXCVII.

Pro-

damnatus, ad populum provocato judicio absolutus est. Quorum alterum atrocitas necis movit, alterum caussa flexit: quia immaturum virginis amorem severe magis, quam impie punitum existimabat. Itaque forti punitione liberata fratris dextera, tantum consanguineo, quantum hostili cruore gloriæ haurire potuit.

2. Acrem se tunc pudicitiæ custodem populus Rom. postea plus justo placidum judicem præstitit. Cum à Libone trib. pleb. Ser. Galba pro rostris vehementer increparetur, quod Lusitanorum magnam manum interposita fide.

Provocato judico.] Quia lex erat horrendi criminis: DUUMVIRI PERDUELLIONEM IUDICENT: SI A DUUMVIRIS PROVOCARIT, PROVOCATIONE CERTATO: SI VINCENT, CAPUT OBNUBITO, INFELICI ARBORI RESTE SUSPENDITO, VERBERATO, VEL INTRA POMOERIUM, VEL EXTRA POMOERIUM. Hac igitur lege damnatus Horatius, provocavit ad populum. Moti homines in eo judicio, maxime Publio Horatio patre proclamante se filiam jure cæsam judicare, atque ipso filio parem animum in omni periculo gerente, absolverunt, & immisericordia patris commoti, sed magis admiratione virtutis, quam jure causæ. *Oliv.*

Forti punitione liberata fratris dextera.] Verum est, *librata.* Lips.

Cum à Libone, &c.] Sergius Galba prætor in Hispania summa perfidia usus est in Lusitanos. Nam trium civitatum, quas oppugnabat, convocato populo, tanquam de commodis ejus acturus, octo millia, in quibus flos juventutis consistebat, electa, & armis exuta partim trucidavit, partim vendidit, quum illis publicam fidem dedisset, qua freti, venerant in ejus potestatem. Nam Lusitani Sertorianas partes secuti fuerant, adversus quos missus fuit hic Sergius Galba, qui violata publica fide, maximam barbarorum cladem magnitudine criminis superavit. Reus igitur factus à Libone tribuno plebis, die dicta venit in judicium, ubi quum à tribuno perfidia damnaretur, ejusque damnationem Cato, quum nonagenarius esset, vehementi oratione juvaret, reum se manifeste confessus est: nihil enim pro se recusans, quippe supplicio se dignum judicans, omissa sui causa, parvulos ejus filios, & nepotem multis cum lachrymis populo commendabat. Quæ res adeo commovit omnes, ut præter opinionem absolveretur, qui omnium consensu periturus esse videbatur. De hoc Galba Quintilianus de Institutione Oratoria libro secundo: *Sergium*, inquit, *Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos parvulos in concionem perduxerat, sed Galli etiam Sulpitii filium suis ipse manibus circumtulerat, elapsum esse cum aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum. Idem Q. Sergium Galbam, quem hominem probe meminisse se ajebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is L. Scribonio quæstionem in eum ferente populi misericordiam concitasset, cum M. Cato Galbæ gravißimus atque acerbus inimicus aspere apud populum Romanum & vehementer esset locutus, quam orationem in originibus suis exposuit. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpitii Galli propinqui sui pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarißimi & recordatione & memoria fletum populo move-*

fide prætor in Hiſpania interemiſſet; actionique tribunitiæ M. Cato ultimæ ſenectutis, oratione ſua, quam in Origines retulit, ſubſcriberet: reus pro ſe jam nihil recuſans, parvulos liberos ſuos, & Galli ſanguine ſibi conjunctum filium, flens commendare cœpit: Eoque facto mitigata concione, qui omnium conſenſu periturus erat, pene nullum triſte ſuffragium habuit. Miſericordia ergo illam quæſtionem, non æquitas rexit: quoniam quæ innocentiæ tribui nequierat abſolutio, reſpectui puerorum data eſt.

3. Conſentaneum eſt quod ſequitur. A. Gabinius in maximo infamiæ ſuæ ardore ſuffragiis populi C. Memmio accuſatore ſubjectus, abruptæ eſſe ſpei videbatur: quoniam

moveret, & duos filios ſuos parvos tutelæ pupilli commendaſſe, ac ſe, tanquam in promptu teſtamentum faceret, ſine libra atque tabulis populum Romanum tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaque cum invidia & odio populi tum Galba premeretur, his eum tragœdiis liberatum ferebat. Quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, niſi pueris & lachrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exilium fuiſſe, vel mortem anteponendam. Oliv.

M. Cato.] Præter alia ſcripſit ſeptem Originum libros. In quibus complexus eſt tum res geſtas populi Romani, tum etiam urbium origines, & quæ alicubi admiranda, ut teſtatur Corn. Nepos in fragmento, quod ſupereſt è poſteriori libro de Vitis Excellentium Imperatorum.

In origine retulit.] Ita vulgo. Aliter: *Quam in Originibus retulit.* Melius, *in Origines*, quemadmodum Cauchianus, Gemblacenſis ac Atrebatenſis habent. Et Cicero eodem modo dixit in Bruto, velut Livius, in Annales non ſecus ac referre in tabulas dicimus. *Pigh.*

Et Galli ſanguine conjunctum filium.] Veteres libri, *Et Galli ſanguine ſibi conjunctum filium.* Tullius de Oratore primo, C. Sulpicii Galli propinqui ſui filium pupillum in humeros extuliſſe ſcribit. *Pigh. Galli.*] Galli Sulpitii. De quo præter Ciceronem Quintilianus. *Coler.*

Abſolutio.] Inique tamen data videtur. Nam miſericorditer agendo cum pueris, impie actum eſt cum Luſitanis tam impie trucidatis, præſertim cum liberos ejus alia via juvare poterant. *Badius.*

Aulus Gabinius.] In maximo ardore infamiæ hic fuit, corrupto videlicet exercitu, vel verius vendito Ariobarzani, qui Ptolemæum reduxerat in regnum, ut ſupra dictum eſt, ſed potius fuit pecuniarum repetundarum reus hoc loco. De majeſtate, cujus eum Lentulus Flaminii filius poſtulaverat, abſolutus eſt, ut Cicero ad Att. Et paulo poſt: *Eſt omnino gravi fama hoc judicium, ut videatur* reliquis judiciis *periturus. Reliquis judiciis* dixit, videl. de ambitu; cujus eum Publius Sylla reum fecit in petitione conſulatus, & repetundarum, de quibus nondum poſtulatus erat. Hoc autem in prætura Syriæ factum intelligam. De Gabinio idem Cicero ita ſenſit in Senatu, quum de provinciis conſularibus diceret: *Syriam ipſe conſul, ut Piſo Macedoniam occupa-*

niam & accuſatio partes ſuas plene exhibebat, & defenſionis præſidia invalida fide nitebantur: & qui judicabant, ira præcipiti pœnam hominis cupide expetebant. Lictor igitur & carcer ante oculos obverſabantur: cum interim omnia iſta propitiæ fortunæ interventu diſpulſa ſunt. Filius namque Gabinii Siſenna conſternationis impulſu ad pedes ſe Memmii ſupplex proſtravit: inde aliquod fomentum procellæ petens, unde totus impetus tempeſtatis eruperat: Quem truci vultu à ſe victor inſolens repulſum, excuſſo è manu annulo humi jacere aliquamdiu paſſus eſt. Quod ſpectaculum fecit, ut Lælius trib. pleb. approbantibus cunctis Gabinium dimitti juberet; ac documentum daretur, neque ſecundarum rerum proventu inſolenter abuti, neque adverſis propere quemquam debilitari oportere.

4. Idque proximo exemplo æque patet. P. Claudius, neſcio religionis major, an patriæ injuria (ſiquidem illius vetuſtiſſimum morem neglexit, hujus pulcherrimam claſſem amiſit) infeſto populo objectus, cum effugere debitam

cuparat, in qua ita ſe geſſit, ut Rex Ariobarzanes ipſum ad cædem faciendam conduceret, adveniens in Syriam equitatum amitteret: cohortibus poſtea conciſis, Publicanos prope in ſervitutem Iudæis & Syris traderet: nam jus Publicanis non dixit, pactiones ſine injuria factas reſcidit, cuſtodias ſuſtulit, vectigales multos ac ſtipendiarios liberavit, quo in oppido ipſe eſſet, aut quo veniret, Publicanum, aut Publicani ſervum eſſe vetuit. Oliverius.

Excuſſo.] Quia indigne ferebat illum tanquam reum annulum non depoſuiſſe. *Excuſſo è manibus.*] Rei & ſupplices annulos ponebant, more lugentium aut ærumnoſorum. Sic P. R. ad Caudinæ pacis nuncium annulos poſuit, teſte Livio. De qua re plura, cum Deo, in peculiari libello de Jure annulorum, quem prope adfectum habeo. *Coler.*

Publius Claudius.] Livius: *Claudius Pulcher conſul*, inquit, *qui contra auſpicia profectus, juſſit immergi pullos, qui cibari nolebant, infeliciter adverſus Carthaginienſes claſſe pugnarit, & revocatus à Senatu, juſſuſque dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, ſortis ultimæ hominem, qui coactus ſe abdicare magiſtratu, poſtea ludos prætextatus ſpectavit.* Suetonius in vita Tib. Claudii: *Claudius*, inquit, *Pulcher, apud Siciliam non paſcentibus inauſpicando pullis, ac per contemptum religionis mari demerſis, quaſi ut biberent, quando eſſe nollent, prælium navale iniit, ſuperatuſque, cum dictatorem dicere à Senatu juberetur, velut iterum illudens diſcrimini publico, Glauciam viatorem ſuum dixit.* Oliv.

Vetuſtiſſimum morem.] Majores enim (ut ſupra dictum eſt) nihil gerebant, niſi prius captis auſpiciis. *Idem.*

Tuccia

tam pœnam nullo modo posse crederetur, subito coorti imbris beneficio tutus fuit à damnatione. discussa enim quæstione, aliam velut Diis interpellantibus, de integro instaurari non placuit. Ita cui maritima tempestas causæ dictionem contraxerat, cœlestis salutem attulit.

5. Eodem auxilii genere Tucciæ virginis Vestalis incesti criminis reæ castitas infamiæ nube obscurata emersit: quæ conscientia certæ sinceritatis suæ, spem salutis ancipiti argumento ausa petere est. Arrepto enim cribro, Vesta, inquit, si sacris tuis castas semper admovi manus, effice, ut hoc hauriam è Tiberi aquam, & in ædem tuam perferam. Audaciter & temere jactis votis sacerdotis, rerum ipsa natura cessit.

6. Item L. Piso à P. Claudio Pulchro accusatus, quod graves & intolerabiles injurias sociis intulisset: haud dubiæ ruinæ metum fortuito auxilio vitavit. Namque per id tempus, quo tristes de eo sententiæ ferebantur; repentina vis nimbi incidit. Cumque prostratus humi pedes judicum oscularetur; os suum cœno replevit. Quod conspectum, totam quæstionem à severitate ad clementiam & mansuetudinem transtulit: quia satis jam graves eum pœnas sociis

Tucciæ virginis.] Nam, ut inquit alibi Poëta:

Tutia casta fuit, sed non est credita,
&c.
Hoc simul ac sensit, palmas ad sydera tollens,
Dixit: Diva, audi, jam tibi casta negor.
Si rea sum, populo me nunc spectante ministra
Signa, quibus noscar, si tibi casta fui.
Dixit; & arrepto Tyberino in littore cribro,
Ipsa manu puram fluminis hausit aquam:
Quam simul immotam, nullove foramine lapsam,
Pertulit ad sanctos virginitate focos,
&c. quæ sequuntur.

Si sacris tuis.] Deprecationis incesti verba solemnia Tucciæ extitisse etiam sua ætate scribit Plinius. *Coler.*

Item Lucius Piso.] Lucius Piso accusatus injuriarum contra socios. Macedoniam Piso consul occupaverat, in qua ita se gessit, ut exercitum amitteret, barbari infesta omnia redderent, ac eos sibi ingentem pecuniam pendere cogeret: vectigal ac portorium Dyrrhachinorum in quæstum suum verteret, Bizantinorum urbem hostilem in modum vexaret, nobilissimas etiam virgines fama erat se in puteos abjecisse, & morte voluntaria necessariam turpitudinem depulisse. *Oliv.*

Quin-

ciis dedisse arbitrati sunt huc deductum necessitatis, ut abjicere se tam suppliciter, aut attolere tam deformiter cogeretur.

7. Subnectam duos accusatorum suorum culpa absolutos. Q. Flavius Augur à C. Valerio ædile ad populum reus actus, cum quatuordecim tribuum suffragiis damnatus esset; proclamavit se innocentem opprimi. Cui Valerius æque clara voce respondit, nihil sua interesse, nocensne an innoxius periret, dummodo periret. Qua violentia dicti, reliquas tribus adversario donavit. Abjecerat inimicum: eundem, dum pro certo pessundatum credidit, erexit: victoriamque in ipsa victoria perdidit.

8. C. etiam Cosconium Servilia lege reum, propter plurima & evidentissima facinora, sine ulla dubitatione nocentem, Valerii Valentini accusatoris ejus recitatum in judicio carmen, quo puerum prætextatum, & ingenuam virginem à se corruptam poëtico joco significaverat, erexit.

Quintus Flavius.] Quintus Flavius reus actus: hunc Fimbriam fuisse conjicimus, quem sævissimum legimus, quippe Cinnæ satellitem, qui postea Valerio Flacco consule, legatus in Asiam profectus, per simulationem dimissus, corrupto exercitu, ducem interficiendum curavit. Ipse, correptis fascibus, provinciam ingressus, Mithridatem Pergamo expulit. Ilion, ubi tardius portæ aperiebantur, incendi jussit. Et populo visceratio à Marco Flavio data in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamilias absolvisset. *Oliv.* *Q. Flavius Augur.*] Livius vocat M. Flavium, nec addit cognomen Auguris. *Coler.*

Servilia lege.] Lege Servilia repetundarum. (Ascon. Pædianus ad hæc verba Ciceronis: *Reus est factus à Q. Servilio Capione lege Servilia, cum judicia penes equestrem ordinem essent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa.* Q. Servilius Cæpio Scaurum, ob legationis Asiaticæ invidiam & adversus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum lege, quam tulit Servilius Glaucia.) Ne quis scilicet legatus pecuniam acciperet, sicut Scaurus acceperat. Et hunc Cosconium accepisse intelligimus. *Oliv.*

Valerii Valentini.] Ignotus prope hodie scriptor, absque Festo Pompeio esset: Tappullam, legem convivalem, ficto nomine conscripsit jocoso carmine Valerius Valentinus. *Coler.*

Puerum prætextatum.] Puerum nobilem: nam prætexta nobiles utebantur. Quam, teste Macrob. primus T. Hostilius rex Romanorum tertius, debellatis Hetruscis, ut Romæ haberetur, instituit; sed prætextam illo sæculo puerilis non usurpabat ætas. At postea Tarquinii Demarati exulis filius

Tt Pri-

xit. Siquidem judices iniquum rati sunt, eum victorem dimittere; qui palmam non ex alio ferre, sed de se dare merebatur. Magis ergo Valerius in Cosconii absolutione damnatus, quam Cosconius in caussa sua liberatus est.

9. Attingam eos quoque, quorum salus propriis obruta criminibus, proximorum claritati donata est. A. Atilium Calatinum Soranorum oppidi proditione reum admodum infamem, imminentis damnationis periculo, Q. Maximi soceri pauca verba subtraxerunt: quibus affirmavit, si in eo crimine sontem illum ipse comperisset, dirempturum se fuisse affinitatem. Continuo enim populus pene jam exploratam sententiam suam unius judicio concessit: indignum ratus ejus testimonio non credere, cui difficillimis reipublicæ temporibus bene se exercitus credidisse meminerat.

10. M. quoque Æmilius Scaurus repetundarum reus, adeo perditam & comploratam defensionem in judicium attu-

Priscus, rex quintus à Romulo, de Sabinis triumphans, filium suum annos quatuordecim natum, quod in bello hostem manu percusserat, pro concione laudavit, & prætexta donavit. Hinc deductus mos, ut prætexta in usum puerorum nobilium usurparetur. Est autem prætexta toga cui purpura prætexitur. *Oliv.*

Attingam, &c.] Dicturus Valerius de his, qui cum nocentes essent, absoluti sunt gratia majorum suorum, ab Aulo Atilio Calatino sumpsit exordium, qui cum Soræ oppido præesset bello Punico, quo tempore Annibal Italiam vastavit, & illius oppidi cives ad Annibalem defecissent, suspicio fuit, id Calatini consilio factum. In judicium itaque Calatinus rapitur, nec dubium erat, quin à populo damnaretur, nisi pauca Q. Fabii Maximi verba judicialem illum impetum genero propulsassent. De hoc autem Atilio superius diximus in c. de Jure triumphandi. *Oli.*

Soranorum.] Sora oppidum Campaniæ, cujus meminit Plinius lib. III. cap. 5.

Credidisse.] Hic enim Fabius est, de quo Ennius:

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Qui trahendo bellum, & exercitum Rom. servavit, & vires Annibalis debilitavit. *Oliv.*

Marcus quoque, &c.] Marcus Scaurus, Marci Scauri filius, qui princeps Senatus fuit, vitricum habuit Syllam, quo victore & munifico in socios victoriæ, ita abstinens fuit, ut nihil donari sibi voluerit, neque sub hasta emerit. Ædilitatem summa magnificentia gessit, adeo ut ejus impensa opes suas absumpserit, magnumque æs alienum contraxerit. Ex prætura provinciam Sardiniam obtinuit, in qua nec satis continenter se gessisse existimatus est, & valde arroganter, quod genus morum in eo paternum videbatur; cum cætera

attulit; ut accusator diceret, lege sibi centum atque viginti hominibus denuntiare testimonium licere, seque non recusare quo minus absolveretur, si totidem nominasset, quibus in provincia nihil abstulisset. Licet tam bona conditione uti non potuerit; tamen propter vetustissimam nobilitatem, & recentem memoriam patris, absolutus est.

11. Sed quemadmodum splendor amplissimorum virorum in protegendis reis plurimum valuit; ita in opprimendis non sane multum potuit. Quinetiam evidenter noxiis, dum eos acrius impugnat, profuit. P. Scipio Æmilianus L. Cot-

cætera industria nequaquam esset patri æqualis. Hic cum ad consulatum ad 111. Kal. Quint. Romam venisset, querentibus de eo Sardis, à Publio Valerio Triario adolescente parato ad dicendum, accusatus, & pene condemnatus, licet eum sex patroni defenderent. *Oliv.*

Publius Scipio, &c.] Hunc Cottam Gracchanæ seditionis fautorem intelligimus. Cui Scipio acerrime restitit, ut apud Plutarchum in T. & C. Gracchorum vita manifestissime patet. Nam Aurelius Cotta aliquot post annos prætor judicia ad equites Romanos transtulit. Hunc igitur Cottam cum Scipio infamatum in judicium pertraxisset, & multis gravissimis criminibus afflictum eo perduxisset, ut damnaretur octavo judicio, illum populus liberavit. *Oliv.* *L. Scipio Æmilianus Cottam apud populum accusavit.*] Perperam hoc loco Scipioni Æmiliano prænomen *Cottæ* est attributum. Vel tonsoribus enim notum est *P. Scipionem* appellari debere, quemadmodum etiam vocatur in Campensi libro, atque in Wincheliano, non male: *P. Scipio Africanus.* Sed quid? Cotta ad populum accusatus? Minimè. Non enim nisi magistratus (quod & vir doctissimus Carolus Sigonius observavit) accusare ad populum solent. Itaque scribendum, velut in Atrebatensi codice legitur, *L. Cottam ad prætorem accusavit*, non, *Apud populum*, ut vulgo. P. Scipio autem privatus accusavit Cottam, cum jam bis consul & censor fuisset, ut testatur Cicero de Divinatione, atque item in Muræniana, *Bis consul fuerat (*inquit*) P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Carthaginem Numantiamque deleverat, cum accusavit L. Cottam.* Post secundum vero consulatum P. Africanus nullum magistratum gessit; debuit itaque privatus accusasse, atque non ad populum, sed ad prætorem de repetundis. Jam enim multo antea quæstiones perpetuæ erant constitutæ, sicut ex nostris annalibus manifestum est. Error autem provenit in Valerii exemplaribus ex literis singularibus quæ adhuc remanent in Pulmanni libro, in quo scriptum, *apud pr.* indoctus librarius legit, scripsitque, *Apud populum Romanum*; quæ lectio adhuc restat in Campensi exemplari. Restituendus igitur hoc pacto locus, *P. Scipio Æmilianus L. Cottam ad prætorem accusavit.* Ostendit insuper ita legendum esse Valerius ipse in fine exempli, ubi & judicum mentionem facit, quemadmodum & Cicero in Muræniana: *Nolebant (*inquit*) sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quenquam cadere in judicio, ut nimis adversarii viribus abjectus videretur.* Quod imitatur Valerius cum dicit, *Quia homines verebantur.* Sed malim ut in Campensi, *Quia homines sapientissimi verebantur.* Pighius.

L. Cottam ad prætorem accusavit. Cujus caussa, quanquam gravissimis criminibus erat confossa: septies ampliata, & ad ultimum octavo judicio absoluta est. Quia homines sapientissimi verebantur, ne præcipuæ accusatoris amplitudini damnatio ejus donata existimaretur. Quos hæc secum locutos crediderim: Nolumus caput alterius petentem, in judicium triumphos & trophæa, spoliaque, ac devictarum navium rostra deferre: Terribilis sit is adversus hostem: civis verò salutem, tanto fulgore gloriæ subnixus, ne insequatur.

12. Tam vehementes hi judices adversus excellentissimum accusatorem, quam illi mites in longe inferioris fortunæ reo. Callidius Bononiensis in cubiculo mariti noctu deprehensus, cum ob id caussam adulterii diceret; inter maximos, & gravissimos infamiæ fluctus emersit, tanquam fragmentum naufragii, leve admodum genus defensionis amplexus. Affirmavit enim, se ob amorem pueri servi cò esse perductum. Suspectus erat locus, suspectum tempus, suspecta matris familiæ persona, suspecta etiam adolescentia ipsius: sed crimen adulterii, libidinis intemperantis confessio liberavit.

13. Remissioris hoc, illud aliquanto gravioris materiæ exemplum. Cum parricidii caussam duo fratres Clœlii dice-

Confossa.] Afflicta, convicta. Translatio à gladiatoribus sumpta, qui sibi invicem vulnera inferunt. *Oliv.*

Ampliata.] Inter comperendinationem & ampliatam causam hoc interest. Comperendinatio est, cum altera tantum partium petit, ut in alterum diem judicium differatur, eo quod dicat judices causam non probe tenere. Ampliata vero causa à judicibus protrahitur, intellecta enim si justa est, reus confestim absolvitur; si mala est, statim damnatur; si non liqueat, in aliud tempus differtur: & in tabulis, si scriptum erat *A*, absolutionem factam esse significabatur; si vero, *D*, damnatum reum esse intelligebant; sed si differebatur, in tabulis imprimebantur *N* & *L*. Id autem significat non liquere. *Oliv.*

Pueri.] Id est, pusionis, qui in cubiculo illius dormitabat. Sunt qui habeant *pueri sui*, quod si est, dicemus puerum adulteri in idem cubiculum callide immissum, ut si deprehensus forte esset, eo excusationis confugeret. *Bad.*

Cum parricidii causam.] Hic fuerit Cælius ille Rufus, ad quem M. Cicero ex Cilicia scripsit, non affirmaverim. *Oliverius.*

Tar-

cerent, splendido Tarracinæ loco nati, quorum pater T. Clœlius in cubiculo quiescens, filiis altero lecto cubantibus, erat interemptus: neque aut servus quisquam aut liber inveniretur, ad quem suspicio cædis pertineret: hoc uno nomine absoluti sunt, quia judicibus planum factum est, illos aperto ostio inventos esse dormientes. Somnus innoxiæ securitatis certissimus index miseris opem tulit. Judicatum est enim, rerum naturam non recipere, ut occiso patre, supra vulnera & cruorem ejus, quietem capere potuerint.

DAMNATI.

1. Percurremus nunc eos, quibus in caussæ dictione, magis quæ extra quæstionem erant, nocuerunt, quam sua innocentia opem tulit. L. Scipio post speciosissimum triumphum de rege Antiocho ductum, perinde ac pecuniam ab eo accepisset, damnatus est. Non puto quod pretio corruptus fuerat, ut illum totius Asiæ dominum & jam Europæ victrices manus injicientem, ultra Taurum montem summoveret: sed alioqui vir sincerissimæ vitæ, & ab hac suspicione procul remotus, invidiæ, quæ tunc in duorum fratrum inclytis cognominibus habitabat, resistere non potuit.

2. At Scipioni quidem maximus fortunæ fulgor, C. autem Deciano spectatæ integritatis viro, vox sua exitium attulit. Nam cum P. Furium inquinatissimæ vitæ pro Rostris

Tarracinæ.] Oppidum est in Volscis, quod olim Trachina dicebatur, postea Anxur dictum, quod ibi Jupiter imberbis coleretur. *Oliv.*

Lucius Scipio.] Is frater Africani fuit, qui ad Sipilum montem, legato fratre, Antiochum regem Syriæ vicit, & regni parte privavit, unde Asiaticus dictus est, post reus pecuniæ interceptæ, ne in carcerem duceretur, Gracchus pater trib. pleb. intercessit. Auctor est Plinius orator. *Oliv.*

Inclytis cognominibus.] Nam alter Africanus, alter Asiaticus dictus est.

At Scipioni, &c.] Contigit A.V. DCLIV.

C. vero Deciano.] Hic nulla invidia, sed errore linguæ factus est noxius.

Nam cum P. Furium.] Hic sine dubio est, quem legimus furoris Catilinæ socium. Nam Cicero, convocato Senatu, de his primum, qui in custodiis traditi essent,

ſtris accuſaret, quia quadam in parte actionis de morte L. Saturnini queri auſus fuerat: nec reum damnavit, & inſuper ei pœnas addictas pependit.

3. Sex. quoque Titium ſimilis caſus proſtravit: Erat innocens, Agraria lege lata gratioſus apud populum. Tamen quia Saturnini imaginem domi habuerat, ſuffragiis eum tota cognitio oppreſſit.

4. Adjiciatur his Claudia, quam inſontem crimine, votum

eſſent, item de L. Caſſio, P. Umbreno, P. Furio, Q. Anneio, quos legati nominaverant, retulit quid de his, ſi deprehenſi forent, fieri placeret. *Oliv.*

Morte Lucii Saturnini.] Seditioſiſſimi viri, qui Gracchanas leges aſſerere non deſtitit, favente Mario, qui poſtmodum, mutata ſententia, illum ex auctoritate Senatus, quia conſpiraverat in eum, tandem oppreſſit. *Idem.*

Sex. quoque, &c.] Contigit A. V. DCLV.

Suffragiis eum tota concio oppreſſit.] Ita vulgo. In Pulmann. & Suſian. *tota cognatio*; ſed rectius in Attrebatenſi, *tota cognitio*, legitur. *Cognationem* vero pro judicum collegio ponit. Damnatus enim fuit, ut ex Cicer. Rabiriana intelligimus, non à concione populi, ſed ab equitibus Romanis, penes quos tunc temporis erant judicia. *Pigh.*

Adjiciatur his Claudia.] Annibale Italiam vaſtante ex reſponſo librorum Sibyllinorum mater Deûm à Peſſinunte accerſita, cum adverſo Tyberi veheretur, repente navis in alto ſtetit, & cum moveri nullis viribus poſſet, ex libris cognitum, caſtiſſimæ demum fœminæ manu moveri poſſe. Tum Claudia virgo Veſtalis falſo crimine inceſti ſuſpecta, Deam oravit, ut ſi ſe pudicam ſciret, ſequeretur, zonaque impoſita, navem movit, ſimulachrum matris Deûm advexit. Suetonius in vita Tiberii: *Extant & fœminarum exempla diverſa æque, ſi quidem ejuſdem gentis utraque Claudia fuit, & quæ navem cum ſacris matris Deûm Idææ obhærentem, Tiberino vado extraxit, precata propalam, ut ita demum ſequeretur, ſi ſibi pudicitia conſtaret, & quæ novo more judicium majeſtatis apud populum mulier ſubiit, quod in conferta multitudine, ægre procedente carpento, palam optaverat, ut frater ſuus Pulcher reviviſceret, atque iterum claſſem amitteret, quo minor turba Romæ foret.* Sunt & alii auctores hujus hiſtoriæ. Livius: *Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudiæ inſigne nomen eſt, Deam accepere. Cui dubia, ut traditur, antea fama clariorem ad poſteros, tam religioſo miniſterio, pudicitiam fecit.* Et Ovidius lib. Faſt. IV.

Supplicis almâ tuæ, genitrix fœcunda Deorum,
Accipe ſub certa conditione preces.
Caſta negor: ſi tu damnas, meruiſſe fatebor,
Morte luam pœnas, judice victa Deâ.
Sed ſi crimen abeſt, noſtræ tu pignora vitæ
Re dabis, & caſtas caſta ſequere manus.
Dixit: & exiguo funem conamine traxit;
(Mira, ſed in ſcena teſtificata loquor.)
Mota Dea eſt, ſequiturque ducem, laudatque ſequendo:
Index lætitiæ fertur ad aſtra ſonus.

Item paulo inferius dicit:

Claudia præcedit læto celeberrima vultu,
Credita vix tandem teſte pudica Deâ.

Oliv. Contigit A. V. DVII.

Quam inſontem crimine, quo accuſabatur votum impium ſubvertit.] Ita vulgo.

tum impium ſubvertit: Quia cum à ludis domum rediens turba elideretur, optaverat, ut frater ſuus maritimarum virium noſtrarum præcipua jactura reviviſceret: ſæpiuſque conſul factus, infelici ductu nimis magnam urbis frequentiam minueret.

5. Poſſumus & ad illos brevi diverticulo tranſgredi, quos leves ob cauſſas damnationis incurſus abripuit. M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius triumviri, quod ad incendium in Sacra via ortum extinguendum tardius venerant; à trib. pleb. die dicta ad populum damnati ſunt.

6. Item P. Villius triumvir nocturnus à P. Aquilio trib. pleb. accuſatus, populi judicio concidit: quia vigilias negligentius circumierat.

7. Admodum ſeveræ notæ & illud populi judicium, cum M. Æmilium Porcinam à L. Caſſio accuſatum crimine nimis ſublime extructæ villæ in Alſienſi agro, gravi multa affecit.

8. Non ſupprimenda illius quoque damnatio, qui pueruli ſui nimio amore corruptus, rogatus ab eo ruri ut omaſum in cœnam ferri juberet, cum bubulæ carnis in propinquo

go. Eradenda puto verba, *quo accuſabatur*, quæ haud dubio ex gloſſemate ſunt aliquo inſerta. Ob nullum enim crimen accuſata fuit Claudia, ſed ob petulantem linguam atque improbum dictum multata, ut in noſtris annalibus latius. *Pigh.*

Ut frater ſuus.] Vir ſummæ dignitatis & eruditionis Lævinus Torrentius, non fratrem hunc, ſed nepotem facit ex Plinio lib. XV. cap I. Vide Ciceronem lib. I. de Divinat. *Coler.*

Poſſumus, &c.] Contigit anno urbis DLXXXV.

M. Militius.] Ita vulgo. In Attreb. aliiſque vett. libris, *M. Mulvius.* Recte. Inde nomen ponti Mulvio, ut apud Ciceronem ad Atticum XXIII. Unde & *Mulviana pira* dicta, ut apud Plinium. *Pigh.*

Sacra via.] Inter Urbanas hæc celeberrima, incipit ab Amphitheatro & per vicinos hortos juxta templum Pacis & forum Cæſaris recta tendit in Capitolium.

Item, &c.] Contigit A.V. DCXCVIII.

Triumvir.] Apud Romanos triumviri nocturni instituti ſunt, qui coërcendis incendiis præeſſent. *Oliv.*

Alſienſi agro.] Alſium maritimum Tuſciæ oppidum eſt apud Ptolemæum, Plinium, Strabonem, & Ciceronem.

Omaſum.] Ferculum ex inteſtinis bubulis. *Omaſum.*] Gallicam hanc vocem eſſe doceo ex veteri Gloſſario, in quo ſcriptum: Omaſum, Βόειον κόπτον λιπαρὸν, τῇ τῶν Γάλλων γλώσσῃ. *Colerus.*

quo emendæ nulla facultas esset; domito bove occiso, desiderium ejus explevit. Eoque nomine publica quæstione afflictus est: innocens, nisi tam prisco seculo natus esset.

AMBUSTÆ.

1. Atque ut eos quoque referamus qui in discrimen capitis adducti, neque damnati, neque absoluti sunt. Apud M. Popillium Lænatem prætorem quædam, quod matrem fustim interemerat, caussam dixit: de qua neutram in partem latæ sententiæ sunt. Quia abunde constabat, eandem veneno necatorum liberorum dolore commotam, (quos avia filiæ infensa sustulerat) parricidium ultam esse parricidio. Quorum alterum ultione dignum, alterum absolutione non dignum judicatum est.

2. Eadem hæsitatione P. Dolabellæ proconsulari imperio Asiam obtinentis, animus fluctuatus est. Materfamilias Smyrnæa virum & filium interemit, cum ab his optimæ indolis juvenem, quem ex priore viro enixa fuerat, occisum comperisset. Quam rem Dolabella ad se delatam, Athenas ad Areopagi cognitionem relegavit: quia ipse neque liberare cædibus duabus contaminatam, neque punire eam justo dolore impulsam, sustinebat. Considerantur, & mansuete populi Rom. magistratus; sed Areopagitæ quoque non minus sapienter. Qui inspecta caussa, & ac-

Domito bove.] Ad agriculturam.

Innocens, &c.] Insons judicatus fuisset ob id factum, nisi priscis temporibus natus esset, quibus parcimoniæ & frugalitati honos habebatur. *Oliv.*

Apud, &c.] Contigit A. V. DCX.

Quorum alterum ultione, alterum absolutione non dignum judicatum est.] Ita vulgo. Multo rectius hæc in Pulmann. & Susiano; *Quorum alterum ultione dignum, alterum absolutione non dignum judicatum est.* Ait enim ex duobus parricidiis veneficium ultione dignum quidem fuisse; cædem vero non dignam absolutione. Quam sententiam ex vulgata lectione non colliges, cum dicat alterum parricidium, nempe veneficium, ultione non dignum fuisse. *Pigh.*

Eadem, &c.] Contig. A. V. DCXXCV.

Areopagi.] Areopagus vicus erat Athenis, à templo Martis sic cognominatus, vel quod ibi habitum esset judicium Martis parricidio accusati. Nam ibi primum judicium capitis actum fuisse dixit Plinius. Et inde Areopagitæ dicebantur, qui Athenis in templo Martis judicabant. Quod judicium exquisitissimum habebatur. *Oliv.*

In-

& accusatorem & ream post centum annos adesse jusserunt: eodem affectu moti, quo Dolabella. Sed ille transferendo quæstionem, hi differendo damnandi atque absolvendi inexplicabilem cunctationem invitabant.

CAP. II.

DE PRIVATIS JUDICIIS INSIGNIBUS.

QUIBUS DAMNATI.
1. *T. Claudius Centumalus.*
2. *Otacilia Laterensis.*
3. *C. Titinius Minturnensis.*
4. *Quidam ob equi vecturam longiorem.*

PUblicis judiciis adjiciam privata, quorum magis æquitas quærentium delectare, quam immoderata turba lectorem offendere poterit.

1. Claudius Centumalus ab auguribus jussus altitudinem domus suæ, quam in Cœlio monte habebat, submittere, quia his ex arce augurium capientibus officiebat, vendidit eam Calpurnio Lanario: nec indicavit quod imperatum à collegio Augurum erat. A quibus Calpurnius demoliri domum coactus, M. Porcium Catonem inclyti Catonis patrem, arbitrum Claudio adduxit, & formulam QUIDQUID. SIBI. DARE. FACERE. OPORTERET. EX. BONA. FIDE. Cato ut

Inexplicabilem.] Hoc est, cujus nullus viventium visurus esset finem. Nemo enim explicare potest quicquam, quod secum desierit esse. *Bad.*

Invitabant.] In omnibus exemplaribus legi, *mutabant.* Idem.

C*laudius, &c.*] Contigit A.V. DLIX.

Cælio monte.] Unus erat è septem collibus Romanis.

Calpurnio Lanario.] Hunc sæpius nominaverat Sallustius in Historia. Hinc *Calpurnius Sallustianus* appellatur à S. Hieronymo, Apolog. adversus Rufin. ab eodem dicti *Calpurniani discipuli.* Coler.

Augurum erat.] Augur cum capturus erat auspicia, in saxo Tarpejo sedebat, &, ut supra diximus, quatuor in aëre spatia designabat, in oriente, quod anticam appellabat, in occidente posticam, in meridie dextram, in septentrione vero sinistram. Et cum hæc designasset, concipiebat animo, quæ signa mitti vellet, vel vultures, vel aquilas, vel columbas: inde expectabat nunquid appareret, quod si apparuisset, existimabat placere Diis, si minus, non placere. *Oliverius.*

Quicquid sibi dare facere oporteret ex bona fide.] Videlicet ex fide bona judicaret,

ut eſt edoctus, de induſtria Claudium edictum ſacerdotum ſuppreſſiſſe; continuo illum Calpurnio damnavit. Summa quidem cum æquitate, quia bonæ fidei venditorem nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportet.

2. Notum ſuis temporibus judicium commemoravi: ſed nec quod relaturus quidem ſum, obliteratum eſt ſilentio. C. Viſellius Varro gravi morbo correptus, trecenta millia nummûm ab Otacilia Laterenſi, cum qua commercium libidinis habuerat, expenſa ferri ſibi paſſus eſt: Eo conſilio, ut ſi deceſſiſſet, ab hæredibus eam ſummam peteret, quam legati genus eſſe voluit, libidinoſam liberalitatem debiti nomine colorando. Evaſit deinde Viſellius ex illa tempeſtate adverſus vota Otaciliæ. Quæ offenſa quod ſpem prædæ ſuæ morte non maturaſſet; ex amica obſequenti, ſubito diſtrictam fœneratricem agere cœpit, nummos petendo; quos ut fronte inverecunda, ita inani ſtipulatione captaverat. De qua re C. Aquillius, vir magnæ auctoritatis, & ſcientia juris civilis excellens, judex adductus, adhibitis in conſilium principibus civitatis, prudentia & religione ſua mulierem reppulit. Quod ſi eadem formula & Varro damnari, & adverſaria abſolvi potuiſſet; ejus quoque non dubito quin turpem & inconceſ-

ſum

caret, quicquid oporteret ipſum Claudium facere atque præſtare ipſi Calpurnio. His verbis utebantur Juriſconſulti. *Bona* autem *fides* dicitur, cum id, quod dictum ac promiſſum eſt, bene ac recte fit. Atque inter contractus bonæ fidei etiam Emptio & Venditio locum habet, ſicuti ex Juriſconſultorum libris apparet.

Notum, &c.] Contigit A.V. DCLXXV. circiter.

Expenſa ferri.] Afferri & computari tanquam expenſa à ſe, hoc eſt, ſe mutuo accepiſſe ab Otacilia Laterenſi. *Badius.*

Diſtrictam fœneratricem.] Apertam, non diſſimulatam. Vel, acrem & immitem.

Inani ſtipulatione.] Vana promiſſione. Neque enim conſecuta eſt, quod optabat. Nam *ſtipulari* eſt interrogare. *Stipulatio* autem, teſte Pomponio, eſt verborum conceptio, quibus is, qui interrogatur, daturum facturumve id quod interrogatum eſt reſpondit, & Ulpianus Aquilianæ ſtipulationis meminit. Nam Aquilius JCtus peritiſſimus fuit, qui primus de dolo malo legem tulit, ut Cicero refert Officiorum libro. Hic igitur ſententiam contra hanc Otaciliam tulit. *Oliv.*

Multo,

ſum errorem libenter caſtigaturus fuerit. Nunc privatæ actionis calumniam ipſe compeſcuit, adulterii crimen publicæ quæſtioni vindicandum reliquit.

3. Multo animoſius, & ut militari ſpiritu dignum erat, ſe in conſimili genere judicii C. Marius geſſit: Nam cum C. Titinius Minturnenſis Fanniam uxorem, quam impudicam de induſtria duxerat, eo crimine repudiatam, dote ſpoliare conaretur: ſumptus inter eos judex, in conſpectu habita quæſtione, ſubductum Titinium monuit, ut incepto deſiſteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum ſæpius fruſtra feciſſet, coactus ab eo ſententiam pronunciare: mulierem impudicitiæ ream ſeſtertio nummo, Titinium ſumma totius dotis damnavit: Præfatus, idcirco ſe hunc judicandi modum ſecutum, quod liqueret ſibi, Titinium patrimonio Fanniæ inſidias ſtruentem, impudicæ conjugium expetiiſſe. Fannia autem hæc eſt, quæ poſtea Marium hoſtem à ſenatu judicatum, cœnoque paludis, qua extractus erat, oblitum, etiam in domum ſuam cuſtodiendum Minturnis deductum, ope quantacunque potuit, adjuvit: Memor quod impudica judicata eſſet, ſuis moribus; quod dotem ſervaſſet, illius religioni acceptum fieri debere.

4. Multus ſermo eo etiam judicio manavit, in quo quidam furti damnatus eſt; quod equo, cujus uſus illi uſque Ariciam commodatus fuerat, ulteriore ejus municipii clivo vectus eſſet. Quid aliud hoc loci quam verecundiam illius ſeculi laudemus, in quo tam minuti à pudore exceſſus puniebantur?

CAP.

Multo, &c.] Contigit A. V. DCLIII.

Summa totius dotis.] Ut totam dotem reſtitueret.

Minturnis, &c.] Contig. A. V. DCLXV.

Furti damnatus.] Cæterum priſci quoque noſtri JCti hoc idem de his ſentiunt, qui ultra quam dictum eſt, equis commodatis vehuntur. *Oliverius.*

Ariciam.] Urbs diſtabat ab urbe decem millibus paſſuum, dicta ab Aricia puella. *Idem.*

Vere-

ut est edoctus, de industria Claudium edictum sacerdotum suppressisse; continuo illum Calpurnio damnavit. Summa quidem cum æquitate, quia bonæ fidei venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.

2. Notum suis temporibus judicium commemoravi: sed nec quod relaturus quidem sum, obliteratum est silentio. C. Visellius Varro gravi morbo correptus, trecenta millia nummûm ab Otacilia Laterensi, cum qua commercium libidinis habuerat, expensa ferri sibi passus est: Eo consilio, ut si decessisset, ab hæredibus eam summam peteret, quam legati genus esse voluit, libidinosam liberalitatem debiti nomine colorando. Evasit deinde Visellius ex illa tempestate adversus vota Otaciliæ. Quæ offensa quod spem prædæ suæ morte non maturasset; ex amica obsequenti, subito districtam fœneratricem agere cœpit, nummos petendo; quos ut fronte inverecunda, ita inani stipulatione captaverat. De qua re C. Aquillius, vir magnæ auctoritatis, & scientia juris civilis excellens, judex adductus, adhibitis in consilium principibus civitatis, prudentia & religione sua mulierem reppulit. Quod si eadem formula & Varro damnari, & adversaria absolvi potuisset; ejus quoque non dubito quin turpem & inconcessum

caret, quicquid oporteret ipsum Claudium facere atque præstare ipsi Calpurnio. His verbis utebantur Jurisconsulti. *Bona* autem *fides* dicitur, cum id, quod dictum ac promissum est, bene ac recte fit. Atque inter contractus bonæ fidei etiam Emptio & Venditio locum habet, sicuti ex Jurisconsultorum libris apparet.

Notum, &c.] Contigit A.V. DCLXXV. circiter.

Expensa ferri.] Afferri & computari tanquam expensa à se, hoc est, se mutuò accepisse ab Otacilia Laterensi. *Badius.*

Districtam fœneratricem.] Apertam, non dissimulatam. Vel, acrem & immitem.

Inani stipulatione.] Vana promissione. Neque enim consecuta est, quod optabat. Nam *stipulari* est interrogare. *Stipulatio* autem, teste Pomponio, est verborum conceptio, quibus is, qui interrogatur, daturum facturumve id quod interrogatum est respondit, &c. Ulpianus Aquilianæ stipulationis meminit. Nam Aquilius JCtus peritissimus fuit, qui primus de dolo malo legem tulit, ut Cicero refert Officiorum libro. Hic igitur sententiam contra hanc Otaciliam tulit. *Oliv.*

Multo,

ſum errorem libenter caſtigaturus fuerit. Nunc privatæ actionis calumniam ipſe compeſcuit, adulterii crimen publicæ quæſtioni vindicandum reliquit.

3. Multo animoſius, & ut militari ſpiritu dignum erat, ſe in conſimili genere judicii C. Marius geſſit: Nam cum C. Titinius Minturnenſis Fanniam uxorem, quam impudicam de induſtria duxerat, eo crimine repudiatam, dote ſpoliare conaretur: ſumptus inter eos judex, in conſpectu habita quæſtione, ſubductum Titinium monuit, ut incepto deſiſteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum ſæpius fruſtra feciſſet, coactus ab eo ſententiam pronunciare: mulierem impudicitiæ ream ſeſtertio nummo, Titinium ſumma totius dotis damnavit: Præfatus, idcirco ſe hunc judicandi modum ſecutum, quod liqueret ſibi, Titinium patrimonio Fanniæ inſidias ſtruentem, impudicæ conjugium expetiſſe. Fannia autem hæc eſt, quæ poſtea Marium hoſtem à ſenatu judicatum, cœnoque paludis, qua extractus erat, oblitum, etiam in domum ſuam cuſtodiendum Minturnis deductum, ope quantacunque potuit, adjuvit: Memor quod impudica judicata eſſet, ſuis moribus; quod dotem ſervaſſet, illius religioni acceptum fieri debere.

4. Multus ſermo eo etiam judicio manavit, in quo quidam furti damnatus eſt; quod equo, cujus uſus illi uſque Ariciam commodatus fuerat, ulteriore ejus municipii clivo vectus eſſet. Quid aliud hoc loci quam verecundiam illius ſeculi laudemus, in quo tam minuti à pudore exceſſus puniebantur?

CAP.

Multo, &c.] Contigit A. V. DCLIII.

Summa totius dotis.] Ut totam dotem reſtitueret.

Minturnis, &c.] Contig. A. V. DCLXV.

Furti damnatus.] Cæterum priſci quoque noſtri JCti hoc idem de his ſentiunt, qui ultra quam dictum eſt, equis commodatis vehuntur. *Olivetius.*

Ariciam.] Urbs diſtabat ab urbe decem millibus paſſuum, dicta ab Aricia puella. *Idem.*

Vete-

CAP. III.

DE MULIERIBUS QUÆ CAUSSAS apud Magiſtratus egerunt.

1. Amæſia Sentia. 2. Afrania Licinii Buccionis. 3. Hortenſia Q. F.

NE de his quidem fœminis tacendum eſt; quas conditio naturæ, & verecundiæ ſtola, ut in foro & judiciis tacerent, cohibere non potuit.

1. Amæſia Sentia rea, cauſſam ſuam, L. Titio prætore judicium cogente, maximo populi concurſu egit: parteſque omnes ac numeros defenſionis non ſolum diligenter, ſed etiam fortiter executa, prima actione, cunctis pene ſententiis liberata eſt: Quam, quia ſub ſpecie fœminæ virilem animum gerebat, *Androgynem* appellabant.

2. Afrania vero Licinii Buccionis ſenatoris uxor prompta ad lites contrahendas, pro ſe ſemper apud Prætorem verba fecit: non quod advocatis deficiebatur, ſed quod impudentia abundabat. Itaque inuſitatis foro latratibus aſſiduè tribunalia exercendo, muliebris calumniæ notiſſimum evaſit exemplum: adeo ut pro crimine improbis fœminarum moribus Afraniæ nomen objiciatur. Prorogavit autem ſpiritum ſuum ad C. Cæſarem iterum atque P. Ser-

V*Erecundiæ ſtola.*] Neque in Senatum venire fœminas, fas erat. Itaque poſt Semiamiram Heliogabali matrem, ſevere cautum eſt, ne unquam mulier in Senatum ingrederetur, utque inferis ejus caput dicaretur devoveretur que, per quem id eſſet factum. auctor Lampridius. *Colerus.*

In foro & judiciis.] Sicut Laronia à Juvenale introducta Sat. II.

Nunquid nos agimus cauſas, civilia jura
Novimus, aut ullo ſtrepitu fora veſtra movemus? Oliv.

Amæſia, &c.] Contig. A. V. DCLXXVI.

Afrania, &c.] Contigit A. V. DCCV.

Caja Afrania Licinii Bruclionis uxor.] Ita vulgo. Colon. & Winchel. muliebre prænomen omittentes correctius hæc produnt; *Afrania Licinii Buccionis ſenatoris uxor.* Atque eodem modo Canchianus aliique fere omnes manuſcripti. *Buccione*s à bucca dicti, quemadmodum Labeones à labiis. *Pigh.*

Ad C. Cæſarem tertium itemq; M. Servilium Conſulem.] Ita vulgo. Mendosè citantur hi conſules, ſicut ex Annall. noſtris conſtabit. Hoc autem loco ſunt ita reſtituendi, *Ad C. Cæſarem iterum, atque P. Servilium conſules.* Quod etiam ex manuſcriptis ferè colligere eſt. *Pigh.*

Ad C. Cæſarem.] Locus manifeſtus mendi,

P. Servilium Coss. Tale enim monſtrum magis quo tempore extinctum, quam quo ſit ortum, memoriæ tradendum eſt.

3. Hortenſia vero Q. Hortenſii filia, cum ordo matronarum gravi tributo à Triumviris eſſet oneratus, nec quiſquam virorum patrocinium eis accommodare auderet; cauſſam fœminarum apud triumviros & conſtanter & feliciter egit. Repræſentata enim patris facundia, impetravit ut major pars imperatæ pecuniæ his remitteretur. Revixit tum muliebri ſtirpe Q. Hortenſius, verbiſque filiæ aſpiravit: cujus ſi virilis ſexus poſteri vim ſequi voluiſſent, Hortenſianæ eloquentiæ tanta hæreditas una fœminæ actione abſciſſa non eſſet.

CAP. IV.

DE QUÆSTIONIBUS.

HABITIS A'

1. *M. Agrii ſervo.*
2. *Alexandro C. Fannii.*
3. *Philippo Fulvii Flacci.*

Atque ut omnes judiciorum numeros exequamur, quæſtiones quibus aut creditum non eſt, aut temere habita fides eſt, referamus.

1. M. Agrii argentarii ſervus Alexandrum C. Fannii ſervum occidiſſe inſimulatus eſt; eoque nomine tortus à domino, admiſiſſe ſe id facinus conſtantiſſimè aſſeveravit: Itaque Fannio deditus, ſupplicio affectus eſt. Parvulo deinde

mendi, & omiſſus numerus conſulatus alterius P. Servilii. Itaque lectionem libri Danielis abſque mora amplector: *Ad C. Cæſarem* III. *iterum ad P. Servilium* Coss. Licet enim Cæſar continuos conſulatus geſſerit, ut ſcribit Tranquillus, tamen & ejus conſulatus titulis diſtinguebantur. Suetonius: *Tertium & quartum conſulatum titulo tenus geßit.* Coler. *C. Cæſarem.*] Julium Cæſarem iterum & Servilium Coſſ. Ita libri nonnulli habent, & Quintilianus libro I. Appianus libro VI. *Corradus.*

A triumviris.] Lepido, M. Antonio, & Auguſto.

F*Annio deditus.*] Lege enim cautum erat, ut ſervi noxæ dederentur. Erat autem hæc poena ſervorum, quos domini malebant ad poenam tradere, quam præſtare maleficium, quod illi admiſiſſent. *Oliv.*

Contra

inde tempore interjecto, ille, cujus de nece creditum erat, domum rediit.

2. Contra Fannii servus Alexander, cum in suspicionem C. Fl. equitis Romani occisi venisset, sexies tortus pernegavit ei se culpæ affinem fuisse. Sed perinde atque confessus, & à judicibus damnatus, & à L. Calpurnio triumviro in crucem actus est.

3. Item Fulvio Flacco caussam dicente, Philippus servus ejus, in quo tota quæstio nitebatur, octies tortus, nullum omnino verbum quo dominus perstringeretur, emisit: Et tamen reus damnatus est: cum certius argumentum innocentiæ unus octies tortus exhiberet, quam octo semel torti præbuissent.

CAP. V.

DE TESTIMONIIS IRRITIS VEL RATIS.

1. *Capionum ac Metellorum in Q. Pompejum.*
2. *M. Æmilii Scauri in diversos.*
3. *L. Crassi in M. Marcellum.*
4. *Q. Metelli, Lucullorum, Hortensii & Lepidi in C. Cornelium.*
5. *M. Ciceronis in P. Clodium.*
6. *P. Servilii Isaurici in quendam reum.*

1. SEquitur ut ad testes pertinentia exempla commemorem. Cn. & Q. Serviliis Cæpionibus iisdem parentibus natis, & per omnes honorum gradus ad summam amplitudinem provectis: item fratribus Q. & L. Metellis con-

Contra Fannii.] Longe aliud nomen est in lib. Dan. *Contra Piccinii.* Coler.

In crucem.] Vide suprà.

Item Fulvio Flacco.] Lælius accusavit Lucium Flaccum, Cicero defendit. Capita accusationis hæc fuerunt: Primo, quod classis nomine pecuniam civitatibus imperâsset. Secundo, quod drachmas CCVI. Æmonenses dedissent, id quod Asclepiades legatus dixerat. Tertio, quod drachmarum XVI. M. accepisset, quas Philippus & Hermobius se dedisse dicebant. Quarto, quod Heracliensibus, pecuniam, quæ apud se Flacci patris sui nomine erat, abstulisset. Quinto, quod aurum, Judæorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus provinciis Hierosolymam exportari solitum, ipse edicto sanxisset, ne ex Asia exportari liceret. Sexto, quod Falcidius talenta quinquaginta se Flacco dedisse dicebat. *Oliver.*

CN. *& Q. Serviliis, &c.*] Contigit A.V. DCXV.

Item fratribus Metellis.] Plin lib. VII. cap. 43. Nat. Hist. pulcherrima scribit de

consularibus & censoriis, altero etiam triumphali: in Q. Pompejum A. F. repetundarum reum acerrimè dicentibus testimonium, non abrogata fides, absoluto Pompejo; sed ne potentia inimicum oppressisse videretur, occursum est.

2. M. etiam Æmilius Scaurus princeps senatus C. Memmium repetundarum reum districto testimonio insecutus est. Item C. Flavium eadem lege accusatum testis proscidit. Iam C. Norbanum majestatis crimine publicæ quæstioni subjectum, ex professo opprimere conatus est: nec tamen aut auctoritate, qua plurimum pollebat, aut religione, de qua nemo dubitabat, quemquam illorum affligere potuit.

3. L. quoque Crassus tantus apud judices, quantus apud P. C. Æmilius Scaurus: namque eorum suffragia robustissimis & felicissimis eloquentiæ stipendiis regebat, eratque sic fori, ut ille curiæ princeps. Cum vehementissimum testimonii fulmen in M. Marcellum reum injecisset; impetu gravis, exitu vanus apparuit.

4. Age Q. Metellus Pius, L. M. Luculli, Q. Hortensius, M. Lepidus, C. Cornelii majestatis rei, quam non one-

de Metellis, ubi de felicitate loquitur. *Oliverius.*

M. etiam Æmilius.] Memmium & Flavium repetundarum reos, ex Asia, ut conjicitur, diversis temporibus postulavit Scaurus: fuit autem, ut Plinius orator tradit, nobilis pauper, patricius quidem, sed qui patrem habuerit carbonariam exercentem, postea tamen ad summum dignitatis fastigium evasit. *Oliverius.* Contig. A. V. DCL. & DXLVII. & DCLX.

Districto.] Id est, vehementi & armato. Translatio est, & sumpta à gladiatore, qui adversarium nudato gladio invadit. *Oliver.*

C. Flavium.] Is est C. Flavius Pusio, adversarius M. Druso Tr. Pl. Meminit ejus Cicero pro A. Cluentio. Et Valerius capite sequenti. *Coler.*

Eadem lege.] Repetundarum.

Nam C. Norbanum.] Hic missos à Sylla legatos, qui de pace agerent consul violaverat, idem postea proscriptus, in urbe Rhodo cum comprehenderetur, seipsum occidit. *Oliv.*

L. quoque, &c.] Contigit A. V. DCLX.

In M. Marcellum.] Repetundarum reum, ex Græcia videlicet & Achaia, ut conjicitur. *Oliv.*

C. Cornelii majestatis rei.] Hic homo non improbus vita habitus est. Fuerat quæstor Cn. Pompeii, deinde Tribunus plebis, C. Pisone Consule. In eo magistratu ita se gessit, ut justo pertinacior videretur. Alienatus autem à Senatu multis

onerarunt tantummodo testes salutem; sed etiam negantes illo incolumi stare rempubl. posse, depoposcerunt? Quæ decora civitatis (pudet referre) umbone judiciali repulsa sunt.

5. Quid, M. Cicero forensi militia summos honores amplissimumque dignitatis locum adeptus, nonne in ipsis eloquentiæ suæ castris testis abjectus est, dum P. Clodium Romæ

multis ex causis, quas nunc referre non attinet, sed inter cætera promulgaverat legem, qua autoritatem Senatus minuebat, ne quis nisi per populum legibus solveretur, quod antiquo quoque jure erat cautum. Itaque in omnibus Senatusconsultis, quibus aliquem solvi placebat, adjici erat solitum, ut ea ad populum ferretur, sed paulatim ferri erat desitum. Indigne ergo eam Cornelii rogationem tulerant potentissimi quique ex Senatoribus. Itaque P. Servilius Globulus trib. pl. inventus erat, qui L. Cornelio obsisteret. Is, ubi legis ferendæ dies venit, & præco subjiciente scriba legis verba recitare populo cœpit, & scribam subjicere, & præconem pronuntiare passus non est. Tunc Cornelius ipse codicem recitavit, quod cum improbe fieri C. Piso vehementer quereretur contra tribunitiam intercessionem, gravi convitio à populo exceptus est. Et cum ille eos, qui sibi intentabant manus, prehendi à lictore jussisset, fracti ejus fasces cuncti, lapidesque etiam ex ultima concione in consulem jacti, quo tumultu Cornelius perturbatus, consilium dimisit. Hanc deinde legem tametsi temperaverit, tamen, invitis optimatibus, eam tulit. Tulit autem alias leges, quas commemorare necesse non est. Sequenti deinde anno, Marco Lepido, & Lucio Volcatio Coss. reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majestate fecerunt apud Publium Cassium prætorem, qui cum decimo die, ut mos est, non affuisset, accusatores ante tribunal pene confecti sunt. Renovata deinde actio est, dicentibus in eum testimonia infestis principibus civitatis, qui se vidisse dicerent, cum Cornelius codicem in tribunatu pro rostris recitaret, quod nemo ante Cornelium fecisse æstimaretur. Volebant videri se judicare eam rem magnopere ad crimen imminutæ majestatis tribunitiæ pertinere, quum prope tolleretur intercessio, si id tribunis permitteretur. Judicium id exercuit Q. Gallus Prætor. Cicero quatriduum defendit, ut ipse significat. Vide Ascon. in Cornel. *Oliv.* Contigit A. V. DCXXCVII.

Cn. Cornelii.] Asconius in Oratione pro Corn. Q. Catulum ponit, & L. Lucullum omittit. *Corrad.*

Umbone judiciali.] Clypeo & protectione judicum. *Bad.*

Quid Marcus Cicero.] Hic cum in domo Cæsaris eo anno pontificis maximi, bonæ Deæ sacra celebrarentur, quibus nulli viro interesse licebat, P. Clodius Appii filius Pompeiæ Cæsaris uxoris amore correptus, sub habitu muliebri ædes introivit, & sacra violavit, qui cognitus per manus servulæ servatus & eductus est. Cic. ad Att. l. 1. ep. 9. cujus principium est, *Et mea sponte: P.*, inquit, *Clodium Appii filium te credo audisse cum veste mulierum deprehensum domi Cn. Cæsaris, quum sacrificium pro populo fieret, eumque per manus servulæ servatum & eductum: rem esse insigni infamia: quod te moleste ferre scio.* Oliv.

Summos honores.] Præturam, consulatum, auguratum. *Idem.*

Romæ apud ſe fuiſſe juravit, illo ſacrilegum flagitium uno abſentiæ argumento tuente? Siquidem judices Clodium inceſti crimine, quam Ciceronem infamia perjurii liberare maluerunt.

6. Tot elevatis teſtibus, unum, cujus nova ratione judicium ingreſſa auctoritas confirmata eſt, referam. P. Servilius conſularis, cenſorius, triumphalis, qui majorum ſuorum titulis *Iſaurici* cognomen adjecit; cum forum prætenriens teſtes in reum dari vidiſſet, loco teſtis conſtitit; ac inter ſummam patronorum pariter & accuſatorum admirationem ſic orſus eſt. Hunc ego, judices, qui cauſſam dicit, cujas ſit, aut quam vitam egerit, quamque merito vel injuriæ accuſetur, ignoro: illud tantum ſcio, cum occurriſſet mihi Laurentina via iter facienti, admodum anguſto loco equo diſcendere noluiſſe. Quod an aliquid ad religionem veſtram pertineat, ipſi æſtimabitis: ego id ſupprimendum non putavi. Judices reum, vix auditis cæteris teſtibus,

Sacrilegium.] Quia ſacra bonæ Deæ adire non dubitavit, quibus adeſſe nefas erat viro. *Idem.*

Flagitium.] Inceſtum. Nam, ut dixi, propter Pompejam Cæſaris uxorem adierat ſacra. Quamobrem & à Cæſare Pompeja repudiata fuit, cujus rei meminit Suetonius in vita Cæſaris. Dicit enim: *In Corneliæ locum Pompejam duxit, Quinti Pompeji filiam, Lucii Syllæ neptem, cum qua deinde divortium fecit, adulteram opinatus. P. Clodium inter publicas ceremonias penetraviſſe ad eam muliebri veſte, tam conſtans fama erat, ut Senatus quæſtionem de pollutis ſacris decreverit.* Oliver.

Inceſti.] Recte; quia loco ſacro. Vel *inceſti* etiam de ſororibus poſſumus intelligere. Nam duas violaſſe ſuſpicio erat. *Idem.*

P. Servilius.] Hic P. Servilius Iſauricus miſſus adverſus piratas, qui proximum mare, Cretam inter atque Cyrenas, Epirum & Achaiam, ſinumque Maleum latrocinabantur, non incruenta victoria ſuperavit, nec mari ſubmoviſſe contentus, validiſſimas urbes eorum, & diutina præda abundantes, Phaſelim & Olympon, evertit, Iſaurumque ipſam arcem Ciliciæ, unde conſcius ſibi magni laboris, Iſaurici cognomen adamavit. Dictus igitur Iſauricus, quod Iſauros in Cilicia domuerit. *Oliverius.*

Anguſto loco.] Arcto loco, qui duos equos non admitteret. Ergo hic nec de via ceſſit, nec equo deſilivit. Nam principibus civitatis, qui hoc honore digni cenſebantur, honoris gratia ab inferioribus equo deſcendebatur, caput aperiebatur, & de ſemita cedebatur, quod honoris genus ſenectuti imprimis dabatur. Seneca epiſt. LXX. *Si conſulem video aut prætorem, omnia quibus honor haberi ſolet, faciam, equo deſiliam, caput adaperiam, ſemita cedam.* Idem.

Religionem.] Juſtitiam. Eſt enim religio pars juſtitiæ.

 Cajus

ſtibus, damnaverunt. Valuit enim apud eos, cum amplitudo viri, tum gravis neglectæ dignitatis ejus indignatio: eumque qui venerari principes neſciret, in quodlibet facinus procurſurum crediderunt.

CAP. VI.

QUI QUÆ IN ALIIS VINDICARANT, IPSI COMMISERUNT.

1. *C. Licinius Hoplomachus.* 3. *C. Licinius Calvus Stolo.*
2. *C. Marius Coſ.* VI. 4. *Q. Varius Ibrida.*

NE illos quidem latere patiamur, qui quæ in aliis vindicarant, ipſi commiſerunt.

1. C. Licinius cognomine Hoplomachus, à prætore poſtulavit, ut patri ſuo bonis, tanquam ea diſſipanti interdiceretur. Et quidem quod petierat, impetravit: ſed ipſe parvo poſt tempore, mortuo ſene, amplam ab eo relictam pecuniam latifundiaque feſtinanter conſumpſit. Dignus hac viciſſitudine pœnæ fuit: quoniam hæreditatem abſumere, quàm hæredem maluit tollere.

2. C. autem Marius, cum magnum & ſalutarem reipu-

CAjus autem Marius.] Dictum eſt in cap. de Fortitud. quo pacto Marius, qui primo nobilitati vehementer infenſus, Apuleium Saturninum Gracchanas leges ſuſcitantem, ſuis opibus juvit, mutata ſententia, autore Scauro, illum è foro ejecit, & in Capitolium fugere coëgit; quem perſecutus, cum ille propoſito pileo, ſervos ad arma ſpe libertatis convocaret, Capitolium invaſit, & abruptis fiſtulis, illum in deditionem venire coëgit, qui quum pœnitentiæ per legatos fidem feciſſet, inde digreſſus cum ducibus factionis receptus eſt in curiam, ubi, factâ in eum eruptione, populus eum fuſtibus ſaxiſque coopertum in ipſa quoque morte laceravit. Marius igitur Saturninum oppreſſit, quia ſervos ad arma vocabat; ipſe vero paulo poſt, ad ſui opem ſublato pileo, ſpe libertatis ſervos invitavit, quum Syllam urbem irrumpentem cum exercitu ſenſit. Ergo quod in aliis correxit, ipſe peccavit, & alium ſui quoque peccati vindicatorem invenit. Advertendum eſt, quod Eutropius de Mario dicit: *Sylla Marium de caprili caſa extractum vinciri juſſit, ductumque trans Tyberim, effoſſis oculis, membriſque minutim caſis, trucidari.* Ibi de Marco Mario loquitur, non de Cajo Mario. Nam Cajus Marius, ut Plinius, Cicero, & Plutarchus, & multi alii teſtantur, voluntaria morte deceſſit. Nam Cicero de Natura Deorum: *Cur*, inquit, *Marius tam infeliciter ſepties conſul domi ſuæ mortuus eſt.* Oliverius. Contigit A. V. DCLIII.

Pileo.]

publicæ civem in L.Saturnino opprimendo egiſſet, à quo in modum vexilli pileum ſervituti ad arma capienda oſtentatum erat: L. Sylla cum exercitu in Urbem irrumpente, ad auxilium ſervorum pileo ſublato confugit. Itaque dum facinus, quod punierat, imitatur; alterum Marium, à quo affligeretur, invenit.

3. C. vero Licinius Stolo, cujus beneficio plebei petendi conſulatum poteſtas facta eſt, cum lege ſanxiſſet ne quis amplius quàm quingenta agri jugera poſſideret, ipſe mille comparavit: diſſimulandique criminis gratia, dimidiam partem filio emancipavit. Quam ob cauſſam à M. Popillio Lænate accuſatus, primus ſua lege cecidit: ac docuit, nihil aliud præcipi debere, niſi quod prius quiſque ſibi imperaverit.

4. Q. autem Varius, propter obſcurum jus civitatis *Ibrida*

Pileo.] Signo libertatis.

Cujus vero Licinius Stolo.] Autor de Viris Illuſtribus: *Fabius Ambuſtus è duabus filiabus alteram Licinio Stoloni, alteram A. Sulpitio patricio conjugem dedit, quarum plebeia cum ſororem ſalutaret, cujus vir Tribunus militum conſulari poteſtate erat, faſces lictorios foribus appoſitos indecenter expavit; à ſorore irriſa, marito queſta eſt, qui adjuvante ſocero, ut primum tribunatum plebis aggreſſus eſt, legem tulit, ut alter conſul ex plebe crearetur. Lex, reſiſtente Appio Claudio, tamen lata eſt, & primus Licinius Stolo conſul factus. Idem legem ſanxit, ne cui viro plebeio plus quam centum jugera agri habere liceret; & ipſe cum jugera centum quinquaginta haberet, & altera emancipati filii nomine poſſideret, in judicium vocatus, primus omnium ſua lege punitus eſt.* Oliv. Contigit A. V. CCCXXCVI.

Quintus autem Varius, &c.] Hic eſt, qui legem tulit, ut quæreretur de his, quorum ope & conſilio ſocii contra populum Romanum arma ſumpſiſſent. Qua lege Q. Cæpioni gratificans, M. Scaurum concitati belli crimine apud ſe adeſſe juſſit, Hybrida quaſi ex contumelia vocatus, ſua ipſius lege damnatus. Dum enim ſeverius agit, in eos qui authores fuerant concitandi belli, bellum ipſe non modo ſociale, ſed etiam civile ſuſcitavit, & hoc modo, dum ſeditionem concitat, lege opprimitur. *Oliv.* Contigit A.V. DCLXII.

Propter obſcurum jus.] Cur autem ab hac ratione Hybrida dictus, ſi derivant hanc vocem ἀπὸ τῆς ὕβρεως. Scio quid Grammatici, & non infimi cenſus Jureconſulti de hac vocula. Sed ab eorum opinione longiſſimè abſum. Nam omnibus modis adfirmare non dubitem Varium illum Sucronenſem Ibridam, non Hybridam, fuiſſe appellatum, id eſt, Semicivem. Iber in veteri gloſſario exponitur ἡμίονος. Hinc Ibridæ, promiſcui generis quæcunque animalia dicta. Hoc ante me & Joſepho Scaligero ſummo viro probatum. Ab animalibus ea appellatio ad homines quoque tranſlata eſt. Plinius lib. VIII, cap. 53. *In nullo genere æque facilis eſt miſturæ cum fero, qualiter natos antiqui* Hybridas *vocabant, ſeu ſemiferos, ad homines quo-*

Ibrida cognominatus, tribunus plebis legem adversus intercessionem collegarum perrogavit: qua jubebat quæri, quorum dolo malo socii ad arma ire coacti essent, magna cum clade reipublicæ: sociale enim prius, deinde civile bellum excitavit. Sed dum ante pestiferum tribunum pleb. quam certum civem agit, sua lex eum domesticis laqueis constrictum absumpsit.

CAP.

que, ut in C. Antonium Ciceronis in consulatu collegam, appellatione translata. Cedo hominem qui ajat Plinium scripsisse *Hybridas.* Rescribo itaque audacter: *Ibridas.* Nam qua ratione dici possit animal brutum *Hybrida*, non video. Homines porro variis modis Ibridæ dici potuêre, ut si quis ex ingenuo & servo, ex servo & libertino natus esset *Ibrida* dicebatur. Item si quis patrem & matrem diversæ nationis haberet. Suetonius Augusto: *Item Asinii Epicadi ex gente Parthina, Hybridæ.* Postremo *Ibrida* dicebatur, si quis mixto sermonis genere uteretur. Inde exponunt illud Horat. lib. 1. Satyra VII.

Ibrida quo pacto sit Persius ultus.

Colerus.

Ibrida.] Mixto sanguine contumeliose natus, propter obscurum jus civitatis, ideoque dubium erat, an deberet censeri civis Romanus. *Bad.*

Adversus intercessionem collegarum.] Intercesserunt collegæ, hoc est, alii tribuni, ne reipubl. perniciosa lex ferretur, eam tamen tulit adversus collegarum intercessionem, & ita seditionem & bellum excitavit. *Oliv.*

Magna cum clade reipubl.] Quia socii rursus arma sumpserunt, & inter se cives pestifera seditione laborârunt. *Oli.*

Sociale.] Bellum sociorum, quod periculosissimum fuit, tandem Pompejus Strabo sedavit. *Idem.*

Certum civem] Quia Veronensis iste fuit, ideo dicit prius eum tribunum pestiferum, quam certum civem egisse. *Oliverius.*

Cato,

CAP. VII.

DE STUDIO ET INDUSTRIA.

ROMANORVM.
1. *M. Catonis Majoris.*
2. *M. Catonis Vticensis.*
3. *M. Terentii Varronis.*
4. *C. Livii Drusi.*
5. *Paulli senatoris & Pontii Lupi.*
6. *Crassi Muciani.*
7. *Q. Roscii comœdi.*

EXTERNORVM.
1. *Demosthenis Atheniensis.*
2. *Pythagoræ Samii.*
3. *Platonis Atheniensis.*
4. *Democriti Abderitæ.*
5. *Carneadis Cyrenæi.*
6. *Anaxagoræ Clazomenii.*
7. *Archimedis Syracusii.*
8. *Socratis Atheniensis.*
9. *Isocratis Atheniensis.*
10. *Chrysippi Tarsensis.*
11. *Cleanthis Assii.*
12. *Sophoclis Atheniensis.*
13. *Simonidis Ceji.*
14. *Solonis Atheniensis.*
15. *Themistoclis Atheniensis.*

QUid cesso vires industriæ commemorare? cujus alacri spiritu militiæ stipendia roborantur; forensis gloria accenditur; fido sinu cuncta studia recepta nutriuntur: quicquid animo, quicquid manu, quicquid lingua admirabile est, ad cumulum laudis perducitur. Quæ cum perfectissima sit virtus, eam tamen duramento sui confirmat.

1. Cato sextum & octogesimum annum agens, dum in re-

CAto, &c.] M. Porcius Cato capitali crimine accusatus. Hic consul Celtiberos domuit, & ne rebellare possent, literas ad singulas civitates misit, ut muros diruerent, cum unaquæque sibi soli imperari putaret, fecerunt, ipse cum laudem mereretur, ab invidis capite postulatus est. Constat quadragies quater fuisse accusatum, & semper gloriose absolutum. Hanc autem ultimam causam fuisse conjicimus, quam octogenarius dixit, cum summa laude & quasi admiratione, quod in ea ætate memoria tanta laterumque firmitate & pronunciatione valeret, ut in nulla parte deficeret. Cujus oratio tantam vim habuit, ut non solum se tutaretur, sed accusatorem quoque Galbam reum cum summo periculo redderet. Eam postmodum orationem in Annalibus suis inseruit. Plinius Nat. Hist. lib. VII, cap. 27. de Catone: *Cæteris*, inquit, *virtutum generibus varii & multi fuêre præstantes, Cato primus Porciæ gentis tres summas in homine res præstitisse existimatus est, optimus Orator, optimus Imperator, optimus Senator. Quæ mihi omnia etiamsi non prius, attamen clarius fuisse in Scipione Æmiliano videntur, dempto præterea plurimorum odio, quo Cato laboravit. Itaque sit proprium Catonis quater & quadragies causam dixisse, nec quemquam sæpius postulatum, & semper absolutum.* Oliv.

republ. tuenda juvenili animo perſtat, ab inimicis capitali crimine accuſatus, ſuam cauſſam egit. Neque aut memoriam ejus quiſquam tardiorem, aut firmitatem lateris ulla ex parte quaſſatam, aut os hæſitatione impeditum animadvertit. Quia omnia iſta in ſtatu ſuo æquali ac perpetua induſtria continebat. Quinetiam in ipſo diutiſſimè actæ vitæ fine diſertiſſimi oratoris Galbæ accuſationi defenſionem ſuam pro Hiſpania oppoſuit.

Idem Græcis literis erudiri concupivit: quam ſero, inde æſtimemus, quod etiam Latinas pene jam ſenex didicit. Cumque eloquentia magnam jam gloriam partam haberet; id egit, ut juris civilis quoque eſſet peritiſſimus.

2. Cujus mirifica proles, propior ætati noſtræ Cato, ita doctrinæ cupiditate flagravit: ut ne in Curia quidem, dum ſenatus cogitur, temperaret ſibi, quo minus libros Græcos lectitaret: Qua quidem induſtria oſtendit, aliis tempora deeſſe, alios temporibus ſupereſſe.

3. Terentius autem Varro humanæ vitæ exemplum, ætatiſque ſpatium nominandus: non annis, quibus ſeculi tem-

Quinetiam, &c.] Cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem tuliſſet, ut Luſitani qui in fidem populi Romani dediti à Servilio Galba in Gallia veniſſent, in libertatem reſtituerentur: M. Cato acerrime ſuaſit, extat oratio in Annalibus ejus incluſa. Q. Fulvius Nobilior & ſæpe ab eo in Senatu laceratus reſpondit pro Galba. Ipſe quoque Galba cum ſe condemnari videret, complexus duos filios prætextatos, & Sulpicii filium, cujus tutor erat, ita miſerabiliter locutus eſt pro ſe, ut rogatio antiquaretur. *Oliv.*

Ut juris civilis.] Pomponius quoque Juriſconſultis accenſet, cujus & libros exſtare ſcribit. Cicero fatetur omnium Juriſperitiſſimum ſuæ ætatis fuiſſe. *Colerus.*

Proles.] Progenies & propago, non tamen filius, ſed pronepos.

Temporibus ſupereſſe.] Sic Cicero apud Agellium lib. I, cap. 22. Nec vero ſcientia juris majoribus ſuis Q. Ælius Tubero defuit, doctrina etiam ſuperfuit. *Colerus.*

Humanæ vitæ exemplo, & ſpacio nominandus.] Ita vulgo. In Camp. *Humanæ vitæ exemplum, ætatiſque ſpatium.* Vox *nominandus* non habetur: quam tamen facile fero. Tradit autem Plinius libro XXIX, cap. 4. M. Varronem ætatis anno LXXXVIII. adhuc ſcripſiſſe de aſpidibus. Idem Varro ait de hebdomadibus ſcribens ſe quoque jam duodecimam annorum hebdomadam ingreſſum eſſe, & ad eum diem ſeptuaginta hebdomadas librorum conſcripſiſſe. Ex quibus aliquandiu cum proſcriptus eſſet, direptis bibliothecis ſuis non comparuiſſe, ut apud Gellium libro III, cap. 10. Proſcriptus quidem fuit

tempus æquavit, quam ſtylo vivacior fuit. In eodem enim lectulo & ſpiritus ejus, & egregiorum operum curſus extinctus eſt.

4. Conſimilis perſeverantiæ Livius Druſus, qui ætatis viribus, & acie oculorum defectus, jus civile populo, benigniſſime interpretatus eſt: utiliſſimaque diſcere id cupientibus monimenta compoſuit. Nam ut ſenem illum natura, cæcum fortuna facere potuit: ita neutra interpellare valuit; ne non animo & videret & vigeret.

5. Paullus vero ſenator, & Pontius Lupus eques Romanus, ſuis temporibus celebres cauſſarum actores, luminibus capti, eadem induſtria forenſia ſtipendia executi ſunt. Itaque frequentius etiam audiebantur, concurrentibus aliis quia ingenio eorum delectabantur, aliis quia conſtantiam admirabantur. Namque tali incommodo perculſi

fuit à triumviris, tanquam iniquus dominatui, verum ſervatus amicorum opera, ut Appianus auctor eſt Civilium quarto. Mortuus autem poſt bellum Actiacum fere nonagenarius, ut Euſebius in Chron. *Pigh.*

Quam ſtylo.] De hoc Varrone Agellius lib. III, cap. 10. Tum ibi addit, ſe quoque jam duodecimam annorum hebdomadam ingreſſum eſſe: & ad eum diem ſeptuaginta hebdomadas librorum conſcripſiſſe. Cicero paſſim ejus doctrinam & induſtriam deprædicat. Auguſtinus cum alibi, tum libro VI, cap. 2. de Civitate Dei. Unici hujus etiam viventis imago poſita eſt in bibliotheca, quæ prima in orbe ab Aſinio Pollione ex manubiis publicata Romæ. Auctor Plin. lib. VII. cap. 30. *Colerus.*

Livius Druſus.] Hic pater ejus Druſi fuit, qui tribunus plebis Latinis civitatem, plebi agros, equitibus curiam, Senatui judicia permiſit, & tantum in urbe conflavit incendium, ut ne prima illius flamma potuiſſet ſuſtineri, ni eſſet ſubita morte correptus. Pater igitur vir eximiæ induſtriæ, quanquam luminibus captus, & ſenio ac viribus confectus, tamen pop. Rom. quoad vixit, leges expoſuit, de jure civili monumenta compoſuit, ut eſſent, illud diſcere volentibus, accommodata. *Oliv.*

Defectus.] Id eſt, deſtitutus.

Ius civile.] Mirum, hunc Livium inter Jureconſultos non fuiſſe relatum à Pomponio. *Coler.*

Publius vero Senator, & L. Pontius eques Romanus.] Ita vulgo. Propria nomina, ut paſſim, ita & hic ſunt corruptiſſima. In MSStis quatuor exemplar. *P. verò ſenator, & Lupus Pontius.* Sed qui ſolo prænomine cognoſci ſenator ille poterit, cujus ne ſemel quidem antea meminerit? Sed ita temerè detruncarunt auctorem hunc Librarii de reipſa parum ſoliciti. In Pulmanniano, *Paullus* appellatur, ex quo ad minus colligimus, ex Æmilia ipſum fuiſſe gente. *Pigh.*

Forenſia ſtipendia.] Appellat actiones cauſarum.

culsi secessum petunt, duplicantque tenebras, fortuitis voluntarias adjicientes.

6. Jam P. Crassus, cum in Asiam ad Aristonicum regem debellandum consul venisset, tanta cura Græcæ linguæ notitiam animo comprehendit, ut eam in quinque divisam genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret. Quæ res maximum ei sociorum amorem conciliavit, qua quis eorum lingua apud tribunal illius postulaverat, eadem decreta reddenti.

7. Ne Roscius quidem subtrahatur scenicæ industriæ notissimum exemplum, qui nullum unquam spectanti populo gestum, nisi quem domi meditatus fuerat, ponere ausus est. Quapropter non ludrica ars Roscium, sed Roscius ludricam artem commendavit: nec vulgi tantum favorem, verum etiam principum familiaritates amplexus est. Hæc sunt attenti & anxii, & nunquam cessantis studii præmia: propter quæ tantorum virorum laudibus non impudenter se persona histrionis inseruit.

EX-

Iam Publius Crassus.] Hic P. Crassus, ut in cap. de Fortitudine diximus, adversus Atistonicum missus cum exercitu & Imperator & Pontifex, quod nunquam antea factum fuerat, ut dux simul exercitus & Pontifex mitteretur: ex quo etiam creditum est, rem male cessisse: attamen ea fuit industria, ut quinque Græcorum linguas brevi comprehenderit. Quæ res ipsi plurimum contulit ad conciliandos sociorum animos: nam gratissimum erat illis cum jus dicendum esset, si non aliena per interpretem, sed sua quisque lingua suum jus audiret. *Oliv.* Contigit A. V. DCXXII.

Ad Aristonicum, &c.] Attalus rex Pergamenorum, regis Eumenis filius, socii quondam commilitonisque Romani, ejusmodi testamentum reliquit: POPVLVS ROMANVS BONORVM MEORVM HAERES ESTO. Adita igitur hæreditate, provinciam populus Romanus non quidem bello, nec armis, sed quod est æquius, testamenti jure retinebat. Sed hanc difficile dictu est, utrum facilius amiserit populus Romanus, an recuperaverit: nam Aristonicus regii sanguinis ferox juvenis, armis provinciam invasit, adversus quem primo quidem missus fuit hic Publius Crassus, qui victus & captus, dum duceretur, virgam qua equum regebat, in oculum barbari unius direxit, qui vi doloris accensus, Crassi latus sica confodit. *Oliv.*

In quinque divisam genera.] Satis constat quinque Græcorum linguas esse, Ionicam, Doricam, Atticam, Æolicam, & communem. *Oliverius.*

Roscius.] Eam gloriam consecutus, ut quicunque in histrionica excelleret, is Roscius diceretur, teste Cicerone lib. I. de Oratore, ubi hunc Roscium mirifice laudat. *Oliv.*

Demo-

EXTERNA.

1. Græca quoque induſtria, quoniam noſtræ multum profuit, quem meretur fructum Latinæ linguæ recipiat. Demoſthenes, cujus commemorato nomine, maximæ eloquentiæ conſummatio audientis animo oboritur, cum inter initia juventæ, artis, quam affectabat, primam literam dicere non poſſet, oris ſui vitium tanto ſtudio expugnavit, ut ea à nullo expreſſius efferretur. Deinde propter nimiam exilitatem acerbam auditu vocem ſuam exercitatione continua ad maturum & gratum auribus ſonum perduxit. Lateris etiam firmitate defectus, quas corporis habitus vires negaverat, à labore mutuatus eſt: Multos enim verſus uno impetu ſpiritus complectebatur, eoſque adverſa loca celeri gradu ſcandens, pronuntiabat. Ac vadoſis littoribus inſiſtens declamationes fluctuum fragoribus obluctantibus edebat, ut ad fremitus concitatarum concionum patientia duratis auribus uteretur. Fertur quo-

Demoſthenes.] Juvenalis in Sat. x. ita refert de Demoſthene:

Quem pater ardentis maſſæ fuligine lippus
A carbone & forcipibus gladioſque parante
Incude, & luteo Vulcano ad rhetora miſit.

De hoc Demoſthene à Cicerone, à Quintiliano, à Gellio, multiſque aliis multa referuntur de nativitate, de induſtria, de arte, de tota vita. Fuit enim Oratorum omnium Græcorum facile princeps, qui in pronunciatione ſummum artificium reponebat. Hic multa ſibi à natura denegata ſtudio & induſtria comparavit. Primam Rhetorices literam pronuntiare non valebat. Hanc lapillis ori inſerendis facillimam expreſſione reddidit. Exilitate vocis laborabat, brevi effecit, ut auditorum auribus vehementer inſonaret, fieretque grata omnibus, atque ſuavis, multaque alia naturæ vitia correxit tanto ſtudio, & induſtria, ut cum ipſa natura pugnaſſe quodammodo videri poſſit. Habuiſſe domi ſpeculum ingens dicitur, ad quod ſeipſum videns, geſtum formaret. Quid, quod ſibi domi locum ſubterraneum conſtruxiſſe ferunt, in quem per ſingulos dies ille deſcendens, geſtum ac motum corporis fingebat, vocemque exercitabat. Sæpe etiam duos vel tres menſes, ut refert Plutarchus, continuo domi incluſus non ceſſabat, abraſa parte capillitii, ut exeundi facultatem ſibi ipſi præriperet; ſermones inſuper, & negotia foris agitata ad ſtudium referebat, multaque alia faciebat. Ex quo facile cognoſcebat, ſe non multum natura, & ingenio, ſed ſtudio & exercitatione valere. *Oliv.*

Patientia duratis auribus in actionibus uteretur.] Ita vulgo. Verba *in actionibus* Winchel. cod. non habet. Itaque duplex eſt ejus loci lectio., hæc ſcilicet

 Win-

quoque ore infertis calculis multum ac diu loqui solitus, quo vacuum promptius esset & resolutius. Prœliatus est contra rerum naturam, & quidem victor abiit, malignitatem ejus pertinacissimo animi robore superando. Itaque alterum Demosthenem mater, alterum industria enixa est.

2. Atque ut ad vetustiorem industriæ actum transgrediar, Pythagoras perfectissimum opus sapientiæ à juventa, pari-

Wincheliana, *Patientia duratis auribus uteretur*, non quidem contemnenda; verum altera non minus elegans, quæ in codicibus omnibus, dempto Wincheliano, reperitur, *Patientia duratis actionibus uteretur*. Est autem *actio* oratorius gestus tam in pronunciatione, quam motu corporis consistens; atque, ut ipse Cicero de Oratore definit, quasi corporis totius quædam eloquentia, cum constet è voce atque motu, quam in dicendo unam dominari affirmat libro III. de Oratore. Tales igitur actiones Demosthenes patientia ac labore durare ac stabilire voluit, ut contra clamores ac fremitus obstrepentis populi constantes ac firmas haberet. *Pigh.*

Atque ut, &c.] Ionica Philosophia à Thalete initium accepit, quæ vero cognominata est Italica, ejus princeps fuit Pythagoras Mnesarchi annulorum sculptoris filius, ut Hermippus ait, sive, ut Aristoxenus ait, Tyrrhenus, ex una insularum, quam, ejectis Tyrrhenis, Athenienses possederunt. Sunt qui Marmacum illius patrem vocatum, avum Hippasum, atavum Euthyphronem, abavum Cleonium, qui ex Phliunte profugerit, dicant, habitasseque Marmacum Sami, atque ideo Pythagoram Samium dici, inde migrâsse Lesbum, ibique à Zoilo patruo Phetecydi Syro commendatum, tres fubinde argenteos calices fabricasse, eos singulis in Ægypto sacerdotibus dono dedisse. Justinus tamen lib. XX. Demaratum negotiatorem divitem illius patrem vocavit, Apulejus Vescarem nominavit, adeo incerta est tanti Philosophi origo. Habuisse dicitur fratres, maximum quidem natu Eurynomum, atque Tyrrhenum, servumque Zamolxim, cui Getæ sacrificant, Saturnum, ut Herodotus ait, existimantes. Hic, ut prædiximus, principio quidem Pherecydem audivit Syrum, post ejus vero obitum profectus Samum Hermodamanti jam seni Chreophili nepori se in disciplinam dedit. Cum autem juvenis esset, ac dicendi studiosissimus, patriam linquens, cunctis ferme barbaris Græcisque mysteriis initiatus est. Denique Ægyptum petiit, quo tempore Polycrates Amasidi per epistolam illum commendavit, illorumque linguam didicit, ut Antipho tradit in eo lib. quem de his, qui in virtute principes fuere, scripsit, atque apud Chaldæos congressus est cum Magis; deinde apud Cretam una cum Epimenide descendit in Idæum antrum. In Ægypto quoque adyta ingressus, ibique de Diis in arcano edoctus est. Deinde rediit Samum, offendensque patriam à tyranno incubari Polycrate, Crotonem in Italiam perrexit, ibique leges Italis dedit, atque cum discipulis clarus habitus est. Qui ferme trecenti rempubl. administrabant, adeo ut merito Aristocratia, optimorum scilicet dominatus, nominaretur. Refert Heraclides Ponticus hunc de se dicere solitum, quod fuisset aliquando Æthalides, Mercuriique filius putatus esset, Mercuriumque monuisse

pariter omnis honestatis percipiendæ cupiditatem ingressus (nihil enim quod ad ultimum sui finem perventurum est, non & maturè & celeriter incipit) Ægyptum petiit, ubi literis gentis ejus assuefactus, præteriti ævi sacerdotum commentarios scrutatus, innumerabilium seculorum observationes cognovit. Inde ad Persas profectus, magorum exactissimæ prudentiæ se formandum tradidit; à quibus siderum motus, cursusque stellarum, & uniuscujusque vim, proprietatem & effectum benignissimè demonstratum docili animo hausit. Cretam deinde, & Lacedæmona na-

nuisse illum, peteret, præter immortalitatem, quid vellet. Petiisse igitur ut & vivens & vita functus, omnium, quæ contingerent, memoriam haberet. Itaq; in vita meminisse omnium, eamque memoriam post mortem reservasse, longoque post tempore in Euphorbum migrasse, atque à Menelao fuisse vulneratum. Euphorbus autem dixit, se aliquando Æthaliden fuisse, atque à Mercurio hoc pro munere accepisse, ut anima illius perpetuo errore vagaretur, & in quas vellet arbores vel animantes commigraret, & quæ in inferno perpessa esset animo, & cæteræ animæ quænam patiantur, meminisse; postea vero, quum Euphorbus diem obiit, migrasse in Hermotimum ejus animam, quod & ipse, cum fidem vellet facere, Branchidas petiit, ingressusque Apollinis templum, ostendit clypeum, quem illic Menelaus affixerat. Ait enim illum, cum ex Troia remeasset, Apollini consecrasse scutum jam putrefactum, solamque perdurare eburneam faciem. Ubi autem & Hermotimus vita functus est, rursus in Pyrrhum Delium piscatorem migrasse, illumque omnia memorasse, ut scilicet primum Æthalides fuerit, postea Euphorbus, deinde Hermotimus, ac postmodum Pyrrhus effectus sit, ac deinceps post Pyrrhum Pythagoram factum esse, omniumque meminisse, quæ prædiximus. Plerique Pythagoram nihil scripsisse tradunt, sed stolide putant. Nam testatur de eo Heraclitus Physicus, Pythagoram se in historia rerum exercuisse, & cum de natura adorsus esset scribere, ita in principio dixisse: *Non per aërem quem spiro, non per aquam quam bibo, non admittam hujus sermonis vituperationem*. Scripsit & alia complura. Moritur autem Pythagoras, ut fertur, octogesimo suæ ætatis anno, de cujus morte variæ sunt sententiæ, sicut apud Laërtium videre possumus. Quod vero ad ejus industriam pertinet, de qua hic agitur, magnam orbis partem circumivit, scientiæ & cognitionis cupiditate ductus. Vide & Jamblichum de vita Pythagoræ, præter ea quæ supra ex Diogene Laërtio attulimus. *Oliv.*

Innumerabilium sæculorum.] Recte dixit *innumerabilium*, quia, si sequimur Herodotum, à creatione sęculi ad suum tempus decem Myriadas annorum confectas fuisse constat. Cicero quoque libro I. de Divinat. *Condemnemus*, inquit, *hos aut stultitiæ, aut vanitatis, aut impudentiæ, qui quadringenta septuaginta millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa contineant, & mentiri judicemus, nec sæculorum reliquorum judicium, quid de ipsis futurum sit, pertimescere.* Oliv.

Et uniuscujusque rei proprietatem & effectum.] Ita vulgo. Legendum ex libris

navigavit: quarum legibus ac moribus inspectis, ad Olympicum certamen descendit. Cumque multiplicis scientiæ maxima totius Græciæ admiratione specimen exhibuisset: quo cognomine censeretur interrogatus, non se σοφὸν (jam enim illud septem excellentes viri occupaverant) sed φιλόσοφον esse respondit. In Italiæ etiam partem, quæ tunc major Græcia appellabatur, perrexit; in qua plurimis & opulentissimis urbibus effectus suorum studiorum approbavit. Cujus ardentem rogum plenis venerationis oculis Me-

bris MSStis, *Et uniuscujusque vim, proprietatem, & effectum.* Non enim uniuscujusque rei, sed syderis vel stellæ vim, proprietatem & effectum à Magis didicisse Pythagoram scribit. *Pigh.*

Septem sapientes.] Fuerunt autem hi, Thales Milesius, Solon Atheniensis, Chilon Lacedæmonius, Pittacus Mitylenæus, Bias Prienensis, Cleobulus Lydius, Periander Corinthius, ut supra monstravi in capite de Modestia. *Oliverius.*

In Italiæ etiam partem,] Justin. lib. xx. cap. 4. dicit hunc ex Ægypto in Babyloniam profectum ad perdiscendos syderum motus, originemque mundi spectandam, summam scientiam consecutum: inde regressum Cretam, & Lacedæmona ad cognoscendas Minoïs & Lycurgi inclytas ea tempestate leges contendisse, quibus omnibus instructum Crotonam venisse, populumque in luxuriam lapsum, auctoritate sua ad usum frugalitatis revocasse: nam Pythagoras laudabat quotidie virtutem, & vitia luxuriæ, casusque civitatum hac peste perditarum enumerabat, tantumque studium ad frugalitatem multitudinis provocavit, ut aliquos ex iis luxuriatos in optimam frugem conversos fuisse incredibile videretur. Matronarum quoque separatim à viris doctrinam, & puerorum à parentibus, frequenter habuit. Docebat nunc has pudicitiam, & obsequia in viros, nunc illos modestiam & literarum studium: inter hæc velut genetricem virtutum frugalitatem omnibus ingerebat, consecutusque assiduitate disputationum erat, ut matronæ auratas vestes cæteraque dignitatis suæ ornamenta velut instrumenta luxuriæ deponerent, eaque omnia delata in Iunonis ædem ipsi Deæ consecrârent, præ se ferentes, vera ornamenta matronarum pudicitiam, non vestes esse. In juventute quoque quantum profligatum sit, victi fœminarum contumaces animi manifestant. Sed trecenti ex juvenibus cum sodalitii jure sacramento quodam nexi, separatam à civibus cæteris vitam exercerent, quasique cœtum clandestinæ conjurationis haberent, civitatem in se converterunt, quæ eos, cum in unam domum couvenissent, cremare voluit, in quo tumultu septuaginta ferme homines periêre, cæteri in exilium profecti. Pythagoras autem, quum annos viginti Crotonæ egisset, Metapontum migravit, ibique decessit, cujus tanta admiratio fuit, ut ex domo ejus templum facerent, eumque pro Deo colerent. *Oliverius*

Major Græcia.] Totus ille Calabriæ tractus Magna Græcia quondam dicta fuit. *Idem.*

Ardentem rogum.] De morte, ut diximus, variæ sunt sententiæ. Alii enim dicunt, quum in domo Milonis fuisset, eam ex his unum, quos admittere noluerat, per invidiam incendisse: sunt qui Crotoniatas ipsos tyrannidis suspicione

Metapontus aſpexit: oppidum Pythagoræ quam ſuorum cinerum nobilius clariuſve monumento.

3. Plato autem patriam Athenas, præceptorem Socratem ſortitus, & locum & hominem doctrinæ fertiliſſimum; ingenii quoque divina inſtructus abundantia: cum omnium jam mortalium ſapientiſſimus haberetur, eo quidem uſque, ut ſi ipſe Jupiter cœlo deſcendiſſet, nec elegantiore, nec beatiore facundia uſurus videretur: Ægyptum peragravit, dum à ſacerdotibus ejus gentis Geometriæ multiplices numeros, atque cœleſtium obſervationum rationem percipit. Quoque tempore à Studioſis juvenibus certatim Athenæ Platonem doctorem quærentibus petebantur; ipſe Nili fluminis inexplicabiles ripas, vaſtiſſi-

cione ac metu hoc perpetraſſe dicant. Pythagoram igitur incendii incommoda vitantem, cum egrederetur, comprehenſum eſſe, & agrum quendam fabis plenum intrantem ibi conſtitiſſe, ac dixiſſe, capi præſtat, quam has dare peſſum, cædique ſatius eſt, quam quicquam loqui. Atque ita jugulum perſecutoribus nudâſſe, compluresque ex diſcipulis (nam cum eo ad XL. fuiſſe conſtat) interemptos, ex quibus Archytas Tarentinus & Lyſis. Dicæarchus vero Pythagoram dicit in delubrum Muſarum, quod Metaponti eſt, confugiſſe, ibique, cum XL. dies abſque cibo perſtitiſſet, defeciſſe; Heraclides vero in Epitome vitarum Satyri, illum, poſtquam in Delo Pherecydi juſta perſolverat, rediiſſe in Italiam, & cum in domo Milonis Crotoniatæ celebritatem offendiſſet, ſubinde Metapontum perrexiſſe, ibique, cum vivere ulterius nollet, inedia vitam finiiſſe. Hermippus bello inter Agrigentinos & Syracuſanos orto, Pythagoram exiſſe cum ſociis Agrigentinis opem laturum, verſis autem in fugam, illum fabarum campum circuiſſe, ibique à Syracuſanis fuiſſe interemptum, reliquos vero ad XXXV. Tarenti fuiſſe crematos. Valerius autem Heraclidis opinionem ſequitur. *Oliverius.*

Metapontus.] Oppidum Italiæ in ſinu Tarentino.

Præceptorem.] Hic annum vigeſimum ætatis agens, audivit Socratem. Illo mortuo, audivit Cratylum & Hermogenem. Annorum XXVIII. teſte Hermodoro, Megaram ſe ad Euclidem contulit. Hinc Cyrenem profectus, Theodorum Mathematicum, atque inde in Italiam ad Pythagoreos, Philolaüm & Eurytum, poſtea in Ægyptum profectus, Prophetas Sacerdoteſque audivit, ubi comitem habuit Euripidem tragicum. Regreſſus Athenas, in Academia morabatur. *Oliv.*

Sapientiſſimus.] Sic Apollinis oraculo conſtat fuiſſe judicatum.

Geometriæ.] Quæ propterea quod Ægyptus ſingulis annis à Nilo mergeretur, ad dignoſcendos agrorum fines hic potiſſimum floruit.

Nili fluminis inexplicabiles ripas.] Bene inexplicabiles. Quia, ſi Herodoto credimus, Nili originem nemo invenire potuit, quanquam id multi reges fruſtra tentaverint. Lucanus lib. IX.

Arcanum natura caput non prodidit ulli.

Plin. lib. V. cap. 9. *Nilus*, inquit, *incertis*

ſtiſſimoſque campos, effuſam barbariem, & flexuoſos foſſarum ambitus Ægyptiorum ſenum diſcipulus luſtrabat. Quo minus miror eum in Italiam transgreſſum, ut ab Archita Tarenti, à Timæo, & Arione, & Cæto Locris Pythagoræ præcepta & inſtituta acciperet. Tanta enim vis, tanta copia literarum undique colligenda erat, ut invicem per totum terrarum orbem diſpergi & dilatari poſſet. Altero etiam & octogeſimo anno decedens ſub capite Sophronis mimos habuiſſe fertur: ſic ne extrema quidem ejus hora agitatione ſtudii vacua fuit.

4. At

certis ortus fontibus it per deſerta & arentia, & immenſo longitudinis ſpatio ambulans, famaque tantum inermi quæſitu cognitus ſine bellis, quæ cæteras omnes terras invenêre, orginem (ut Iuba rex potuit exquieere) in monte infeeioris Mauritaniæ, non procul Oceano habet lacu protinus ſtagnante, quem vocant Nilidem. Eſt præterea ſatis ignota Nili natura, quare ſcilicet ſingulis annis, Sole exiſtente in Cancro, totam inundet Ægyptum. Quid, quod Plinius eodem loco dicat varias ejus incrementi cauſas eſſe, modo flatum Eteſiarum, modo alias affert cauſas, quas longum eſſet referre, ſed evenire ut plurimum ejus incrementum à canis ortu per introitum Solis in leonem, & ut ait Virgil. in IV. Georg.

Per diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
Vſque coloratis amnis devexus ab Indis,

Id eſt, Æthiopibus. *Oliv.* *Nili fluminis.*] Hinc multa de Nilo inſperſit ſuis operibus apis illa Attica, & apud Strabonem dicit Nilum τελχώνα κορυφὴν ἀποτελεῖν. De hujus fluminis miraculis & Cicero poëma fecerat, quod Nilum inſcripſerat, teſte Capitolino in Gordianis. *Coler.*

Flexuoſos foſſarum ambitus.] Conſtat Ægyptum foſſarum plenam Nili ſuperfluas aquarum inundationes recipientium. Juſtinus: *Ægyptum*, inquit, *quæ tot regum, tot ſæculorum cura impenſaque munita ſit, & adverſus vim incurrentium aquarum tantis inſtructa molibus, tot foßis conciſa, ut, cum his arceantur, illis recipiantur aquæ, nihilominus coli, niſi excluſo Nilo, non potuerit, &c.* Oliverius.

In Italiam tranſgreſſum.] Laërtius. Cic. de Seneƈt. Idem de Republ. Sed audiſſe te credo, tum vero Platonem, Socrate mortuo, primum in Ægyptum diſcendi cauſa, poſt in Italiam contendiſſe. *Coler.*

A Timæo, & Arione, & Cæto Locris Pythagoræ præcepta acciperet.] Theodorus Canterus per epiſtolam me monuit, repperiſſe ſe in veteri libro, *Arione & Echecrate*. Ex quo appoſite facit, *Echecrate*. Nam *Cæti* Pythagoræi mentio nuſquam, nec in Jamblichi quidem Catalogo. At *Echecratis* etiam Cicero meminit v. de Finibus, ubi pæne hæc ipſa Valeriana: *Cur ad reliquos Pythagoræos, Echecratem, Timæum, Arionem Locros, &c.* Lipſius.

Octogeſimo anno.] Ἤζησεν ἔτη πβʹ, inquit Suidas. *Corrad.*

Sub capite Sophronis numeros habuiſſe fertur.] Ita vulgo. Lege, *Sophronis mimos*, quemadmodum eſt in Atrebat. & Winch. aliiſque. Fuit enim mimographus Sophron, velut teſtantur Diogenes Laërtius in vita Platonis, & Suidas. *Pigh.*

De-

4. At Democritus, cum divitiis censeri posset, quæ tantæ fuerunt, ut pater ejus Xerxis exercitui epulum dare ex facili potuerit: quo magis vacuo animo studiis literarum esset operatus, parva admodum summa retenta, patrimonium suum patriæ donavit. Athenis autem compluribus annis moratus, omnia temporum momenta ad percipiendam & exercendam doctrinam conferens, ignotus illi urbi vixit; quod ipse in quodam volumine testatur. Stupet mens admiratione tantæ industriæ, & jam transit alio.

5. Carneades laboriosus & diuturnus sapientiæ miles; siquidem nonaginta expletis annis, idem illi vivendi ac philosophandi finis fuit: Ita se mirificum doctrinæ operibus

Democritus.] Vide Diogenem Laërtium in Vita Democriti.

Pater ejus.] Videlicet Hegesistratus, aut Athenocritus, aut Damasippus.

Patriæ.] Partitus est fratribus suis substantiam, juxta alios, vel, ut tradit Valerius, patriæ donavit, exigua pro se parte retenta, qua illi peregre proficiscenti opus erat. Adeo studiosum fuisse tradit Laërtius, ut ex vicino hortulo sibi cellulam seligeret, ibique seipsum includeret: & cum aliquando ipsius pater bovem ad immolandum adduxisset, ibique alligasset, tamdiu hoc ab illo non fuisse cognitum, quoad hunc ille sacrificii obtentu excitavit, & bovi admovit. Constat eum aliquando Athenas venisse, & ob contemptum gloriæ agnosci noluisse, & quum cognovisset ipse Socratem, ab eo ignoratum fuisse. Laboravit hic plurimum in solâ rerum naturâ contemplandâ (ut quidam ferunt) & quocunque fortunæ casu mutabiliumque rerum audito, in risum solvebatur. Unde Juvenalis Sat.

Perpetuo risu pulmonem agitare solebat Democritus. ——

Hunc aliquando insanisse crediderunt ejus cives; unde ad ejus curationem adhibuêre Hippocratem, qui, cognitâ viri sapientiâ, cives magis quam Democritum insanire judicavit, à quo multa se didicisse profitebatur. Nam, ut refert Laërtius in vita Democriti, quum ad eum venisset Hippocrates, maximum diligentiæ suæ & calliditatis testimonium dedit Hippocrati, qui puellam Hippocratis comitem, & integram, & vitiatam cognovit. Nam primo die sic illam salutavit: *Salve virgo.* Postridie vero: *Salve mulier.* Fuerat enim puella nocte ipsa vitiata. Sunt etiam qui dicant seipsum occæcasse, ad naturæ secreta cautius rimanda. Cujus rei auctores sunt Cicero lib. v. Tusculan. Quæst. & Aulus Gellius libro x. Noct. Att. De cujus morte variæ sunt sententiæ, ut Laërtius tradit. Periit autem centesimo & nono suæ ætatis anno. Hic omnia atomis constare dicebat, & plures esse mundos, & corruptibiles. Multa volumina reliquit, ut auctor est Laërtius in ejus vita. *Oliv.*

Carneades laboriosus.] Hic Philosophus Cyrenæus fuit, Epicomi, ut quidam ferunt, sive ut alii dicunt, Philocomi filius, Stoïcorum & Chrysippi discipulus. *Oliv.*

Nonaginta.] Mortuus est nonagesimo suæ ætatis anno, ut Valer. refert, Laërtius vero octogesimo quinto, Olympiade centesima sexagesima secunda. *Oliv.*

Ad-

bus addixerat, ut cum cibi capiendi cauſſa recubuiſſet, cogitationibus inhærens, manum ad menſam porrigere obliviſceretur. Sed eum Meliſſa, quam uxoris loco habebat, temperato inter ſtudia non interpellandi, ſed inediæ ſuccurrendi officio, dexteram ſuam neceſſariis uſibus aptabat. Ergo animo tantummodo vita fruebatur, corpore vero quaſi alieno & ſupervacuo circumdatus erat. Idem cum Chryſippo diſputaturus, helleboro ſe ante purgabat, ad exprimendum ingenium ſuum attentius, & illius refellendum acrius: quas potiones induſtria ſolidæ laudis cupidis effecit appetendas.

6. Quali porro ſtudio Anaxagoram flagraſſe credimus? qui cum è diutina peregrinatione patriam repetiſſet, poſſeſſioneſque deſertas vidiſſet, Non eſſem, inquit, ego ſalvus, niſi iſtæ periiſſent. Vocem petitæ ſapientiæ compotem.

Addixerat.] Aſtrinxerat, deſtinaverat. Nam *addicere* apud JCtos ſignificat per licitationem aliquid vendere, hoc eſt, in venditione publica. Unde *addicti* apud veteres dicebantur, qui prætoris juſſu cum ſolvendo non eſſent, creditoribus vendebantur. *Oliverius.*

Helleboro ſe.] Hoc factitaſſe eum, cum Zenone diſputaturum ſcribit Agellius. Idem ſentit Plinius. Lapſus Valerii memorialis: Vel vitæ tempora quam diverſa. lege utriuſque vitam apud Diogenem. Varro Seſquiulyſſe: *Alteram viam deformaſſe Carneadem virtutis ſe cupis acris aceti.* lego: è *cupis acris aceti.* Varro non elleborum, ſed acetum facit purgamen Carneadis, quod alii Pythagoræ adſcribunt, alii Chryſippo. Fulgentius in Continentia Virgiliana Elleborum Chryſippo tribuit: *Ego vero Chryſippi Ellebori rancidulo acore poſtpoſito.* Coler. *Helleboro.*] Hellebori duæ ſunt ſpecies coloris inſignis, candidi & nigri, qui non cognoſcuntur, niſi ex radice, teſte Plin. lib. XXV. c. 13. Nat. Hiſt. ubi multa de ejus proprietate: ſed inprimis candidum probat, quod cauſas morborum extraheret, & primo fuiſſe terribile, deinde adeo promiſcuum, ut plerique ſtudiorum gratia ad providenda acerius, quæ commentabantur, ſæpius ſumptitaverint. Quo & uſum Carneadem reſponſurum Zenonis libris fuiſſe dicit. Aulus quoque Gellius lib. XVII. Noct. Att. duas ſpecies Hellebori dicit. *Oliv. Helleboro.*] Candido, quod in Anticyra optimum naſcitur. *Badius.*

Ad exprimendum ingenium.] Ad explicandam vim ingenii.

Anaxagoram.] Hic cuidam dicenti, quod patria ſibi curæ non eſſet, immo cura patriæ mihi maxima eſt, & digitum extendebat in cœlum, oſtendens illam ſibi veram patriam eſſe. Impietatis ſemel à Cleomene accuſatus, quod Solem, quem Athenienſes colebant, candentem laminam diceret, & penitus ignitam, defenſus à Pericle diſcipulo, quinque talentis mulctatus & exilio fuit. De cujus morte varias dicit Laërtius ſententias eſſe ſcriptorum. *Oliverius.*

Archi-

potem. Nam si prædiorum potius, quam ingenii culturæ vacasset; dominus rei familiaris intra penates mansisset, nec tantus Anaxagoras ad eos rediisset.

7. Archimedis quoque fructuosam industriam fuisse dicerem, nisi eadem illi & dedisset vitam, & abstulisset. Captis enim Syracusis, Marcellus machinationibus ejus multum ac diu victoriam suam inhibitam senserat: eximia tamen hominis prudentia delectatus, ut capiti illius parceretur, edixit; pœnè tantum gloriæ in Archimede servato, quantum in oppressis Syracusis reponens. At is dum animo & oculis in terram defixis formas describit, militi qui prædandi gratia domum irruperat, strictoque super caput gladio, quisnam esset, interrogabat: propter nimiam cupiditatem investigandi quod requirebat, nomen suum indicare non potuit. Sed protracto manibus pulvere, Noli, inquit, obsecro, istum disturbare: Ac perinde quasi negligens imperii victoris, obtruncatus, sanguine suo artis suæ lineamenta confudit. Quo accidit, ut propter idem studium modo donaretur vita, modo spoliaretur.

8. Socratem etiam constat ætate provectum fidibus tra-

Archimedis, &c.] Archimedes, vel ut Quintilianus libro I. de Inst. Orat. Archimenides Syracusanus in omni Geometria ante alios mira subtilitate laudatus. Erat enim, teste Livio libro XXV. unicus spectator cœli syderumque; mirabilior tamen inventor bellicorum tormentorum, qui ea quæ hostes agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. *Oliv.*

Machinationibus ejus.] Præter cæteros vide Plin. lib. VII. Silium lib. XIV. *Colerus.*

Protracto manibus pulvere.] Secto, vel scisso pulvere, in quo diametros & formas suas designabat. *Oliv.*

Noli, inquit, obsecro istum circulum disturbare.] Ita vulgo. Dictio *circulum* ex glossemate item irrepsit in contextum, ut scripti libri demonstrant. Formas metricas traxisse eum in pulvere scribunt Livius, & Plutarchus; non determinate circulos. *Pigh.*

Socratem etiam, &c.] Socrates fuit adeo studiosus, adeoque scientiæ cupidus, ut nec à mulieribus quidem turpe existimaret discere, quod utile fore videretur. Præterea cum jam omnium pene rerum scientiam complexus esset, Musicæ quoque operam dare non erubuit in provectiori jam ætate, ut ad reliquas virtutes suas, quæ mirabiles fuisse creduntur, hoc etiam quantulumcunque foret, accederet, nequid illi unquam defuisse videretur. Ita effecit industria sua, ut dum semper aliquid sibi deesse existimaret, ad eum scientiæ cumulum pervenerit, ut alios locupletissime docere posset. Fuit, teste Gellio, tanta temperantia, ut omne suæ vitæ tem-

tractandis operam dare cœpisse: satius judicantem, ejus artis usum sero, quam nunquam percipere. Et quantula Socrati accessio ista futuræ scientiæ erat? sed pertinax hominis industria, tantis doctrinæ suæ divitiis etiam Musicæ rationis utilissimum elementum accedere voluit. Ergo dum ad discendum semper se pauperem credidit, ad docendum fecit se locupletissimum.

9. Atque ut longæ & felicis industriæ quasi in unum acervum exempla redigamus, Isocrates nobilissimum librum, qui inscribitur Παναθηναϊκὸς, quartum & nonagesimum annum agens, ut ipse significat, composuit, opus ardentis spiritus plenum. Ex quo apparet, senescentibus membris eruditorum, intus animos industriæ beneficio florem juventæ retinere. Neque hoc stylo terminos vitæ suæ clausit: namque admirationis ejus fructum quinquennio percepit.

10. Ci-

tempus valetudine inoffensa transegerit. De cujus morte dictum est in cap. de Sapienter dictis. *Oliv.*

Fidibus tractandis.] Musicæ arti, ut sciret fidibus canere. Cur autem huic arti jam senex operam dare voluerit, hanc causam fuisse ferunt, quod in convivio invitatus à quodam ut caneret, se fidibus nescire respondit: quod à nonnullis risu exceptum, ad Musicam perdiscendam illum incitavit, ut sero potius, quam nunquam, artis illius rationem teneret. *Fides* chorda in cithara vel lyra, aliove instrumento extensa. *Oliv.*

Isocrates, &c.] Ut omnem industriæ rationem in uno homine fuisse comprehendamus, Isocratis exemplum lectoribus subjiciamus. Fuit autem Isocrates Græcus Orator clarissimus, Gorgiæ auditor, multorum Philosophorum præceptor eximius, ut Macrobius testatur. Et, teste Quintiliano, fuit diverso dicendi genere nitidus & comptus, palæstræ magis quam pugnæ accommodatus, omnes dicendi veneres sectatus, in inventione facilis, honesti studiosus, in compositione adeo diligens, ut cura ejus reprehendatur in ætate jam confecta, videlicet decrepita. Quartum & nonagesimum agens annum, teste Cicerone in Catone Majore, librum composuit qui Παναθηναϊκὸς inscribitur, totius Græciæ & inprimis Athenarum gesta laudesque continens, & studia urbis, quem tanta scientia constat fuisse refertum, ut admirarentur omnes, in ea ætate ingenii vires tantum valuisse. Ex quo facile comprehendi potest, in hominibus corpora quidem senescere, animos vero nunquam, si quis bene diligenterque coluerit eos. Cicero de Isocrate: *Est etiam quietè, & purè, atque eleganter actæ ætatis placida ac lenis senectus, qualem accepimus Platonis, qui & octogesimo anno scribens est mortuus, qualemque Isocratis, qui eum librum, qui Παναθηναϊκὸς inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea.* Oliv.

Cite-

10. Citeriores ætatis metas, sed non parvi tamen spatii Chrysippi vivacitas flexit: nam octogesimo anno cœptum, unde quadragesimum λογικῶν exactissimæ subtilitatis volumen reliquit. Cujus studium in tradendis ingenii sui monimentis tantum operæ laborisque sustinuit; ut ad ea quæ scripsit penitus cognoscenda, longa vita sit opus.

11. Te quoque Cleanthe tam loboriose haurientem, & tam pertinaciter tradentem sapientiam, numen ipsius industriæ suspexit: cum adolescentem quæstu extrahendæ aquæ nocturno tempore inopiam tuam sustentantem, diurno

Citerioris ætatis metas.] Quia non ad Isocratis ætatem pervenit, hoc est, non tanto tempore vixit: nam Isocrates, ut diximus, novem & nonaginta confecit annos. Hic vero ad octogesimum tantummodo pervenit annum: ergo citerioris, id est, brevioris ætatis terminos. *Oliv.*

Chrysippi.] Hic Chrysippus Apollonii Solensis filius, sive Tarsensis, Philosophus acutissimus, adeo ut testentur ferme omnes, Jovem ipsum ejus acutioribus argumentis vix resistere potuisse, si in terras descendisset. Fuit ergo ingeniosus & acutus in omni genere orationis. In plerisque à Zenone dissenrit & Cleanthe. Quoties adversus Cleanthem differendo egisset, tanta ducebatur pœnitentia, ut crebro diceret: *Equidem aliàs fortunatus sum, præterquam in Cleanthem, in hoc sum infelix.* Et, ut dixit Cicero de Nat. Deor. natus est homo Chrysippus ad mundum contemplandum atque mirandum. Nam, teste Laërtio, septingenta volumina edidit, & quicquid incidebat, mandabat literis, & sæpe emendabat, & magna testimoniorum nube utebatur. Quod adeo in consuetudine habuit, ut in quibusdam suis opusculis totam Euripidis Medeam insereret, petenti que cuidam ab altero legente quidnam id esset, quod legeret illi, Chrysippi Medea est. Quare de illo ait Apollodorus Atheniensis, *Si quis tollat de Chrysippi libris, quæ aliena sunt, charta illi vacua relinquitur: ejus tamen libri clarissimi, & in Dialectica præcipue, in qua fuit adeo insignis, ut dicerent, si apud Deos in usu esset Dialectica, non futuram aliam quam Chrysippeam.* Erat præterea, teste Laërtio, imbecilli tenuique corpusculo, quod ex ejus imagine dicit apparere, potationibusque deditum fuisse refert. Unde, teste Hermippo, à discipulis ad sacrificium ductus, dulce merum adeo bibit, ut fatigatus angustiis spiritus eum quinta die post reliquerit, cum esset octoginta trium annorum. Sunt qui dicant eum nimio risu comprehensum interiisse, ita ut cum asinus manducasset ficus, aniculæ dixisset, ut vinum asino daret, nimioque dehinc risu expirasse. *Oliv.*

Octogesimo anno cœptum.] Atqui septuaginta tres vixisse tantum scribunt Laërtius & Suidas. *Corradus.*

Cœptum ante quadragesimum λογικῶν.] Ita vulgo. Melius in vett. libris: *Cœptum unde quadragesimum.* De Chrysippi libris, vide quæ Diogenes Laërtius. *Pigh.*

Cleanthe.] Hunc Valerius dicit Chrysippi auditorem, cum è contrario Laërtius dicat Zenoni operam dedisse. *Oliverius.*

Numen.] Divina virtus ipsius industriæ.

no Chrysippi præceptis percipiendis vacantem, eundemque ad undecentesimum annum attenta cura erudientem auditores tuos videret: Duplici enim labore unius seculi spatium occupasti, incertum reddendo, discipulusne an præceptor esses laudabilior.

12. Sophocles quoque gloriosum cum rerum natura certamen habuit; tam benignè mirifica opera illa sua exhibendo, quam illa operibus ejus tempora liberaliter subministrando: Propè enim centesinum annum attigit, sub ipsum transitum ad mortem Oedipode Coloneo scripto; qua sola fabula omnium ejusdem studii poëtarum præripere gloriam potuit: Idque ignotum esse posteris filius Sophoclis Iophon noluit, sepulchro patris, quæ retuli, insculpendo.

13. Simonides vero poëta octogesimo anno & docuisse se

Sophocles.] Hic tragœdiarum scriptor clarissimus Atheniensis, de quo diximus in cap. de Continentia lib. IV. cujus tanta fuit industria, ut cum ipsa rerum natura certasse videatur. Nam cum esset annorum ferme centum, Oedipodem tragœdiam composuit, de qua Cicero in Catone Majore: *Sophocles*, inquit, *ad summam senectutem tragœdias fecit, qui propter studium & industriam, cum rem negligere familiarem videretur, à filiis in judicium vocatus, ut quemadmodum nostro more rem male gerentibus patribus bona interdici solent, sic illum quasi desipientem à re familiari removerent judices; tunc senex dicitur eam fabulam, quam habebat in manibus, & proxime scripserat, Oedipodem Coloneum, recitasse judicibus, quæsisseque, num illud carmen desipientis videretur. Quo recitato, sententiis judicum est liberatus.* Oliverius.

Gloriosum, &c.] Hoc habuit cum natura certamen, ut diu vivendo laboriosus semper esset. Natura longum illi vitæ spatium concessit, quo posset scribendo gloriam comparare. Sophocles illud non minori studio & industria spatium confecit. Gloriosum igitur certamen, ut quanto majus spatium daretur, tanto majori ille studio conficeret sub ipsum transitum ad mortem, de qua morte dicemus lib. ultim. cap. 12. *Oliverius.*

Præripere gloriam.] Antigonam & Electram præ cæteris laudat Dioscorides Poëta Epigrammatarius. Laërtius: *Συνεπλήρωσεν τὴν τραγῳδίαν. Colerus.*

Idque ignotum esse posteris filius Sophoclis noluit Sophon.] Ita vulgo. Legendum *Filius Sophoclis Iophon noluit.* Ita eum appellat Suidas, Ἰοφῶν (inquit) *Ἀθηναῖος τραγικὸς, υἱὸς Σοφοκλέους τοῦ τραγῳδοποιοῦ γνήσιος ἀπὸ Νικοστράτης.* Astipulatur Suidæ Laërtius. *Pighius.*

Simonides.] Hic Lyricus Poëta fuit, ut diximus lib. I. cap. de Somniis, item cap. de Miracul. Unde & carmina quædam Simonidea dicta sunt. Primus etiam artem memoriæ invenisse dicitur, teste Cicerone. *Oliv.*

In

se carmina, & in eorum certamen descendisse ipse gloriatur: nec fuit iniquum, illum voluptatem ex ingenio suo diu percipere, cum eam omni ævo fruendam traditurus esset.

14. Jam Solon quanta industria flagraverit, & versibus complexus est, quibus significat se quotidie aliquid addiscentem senescere, & supremo vitæ die confirmavit. Quum assidentibus amicis, & quadam de re sermonem inter se conferentibus, fatis jam pressum caput erigeret: interrogatus, quapropter id fecisset, respondit; Ut cum istud, quicquid est, de quo jam disputatis, percepero, moriar. Migrasset profecto ex hominibus inertia, si eo animo vitam ingrederemur, quo eam Solon egressus est.

15. Quam porro industrius Themistocles, qui maximarum rerum cura districtus, omnia tamen civium suorum nomina memoria comprehendit: Per summamque ini-

In eorum, &c.] In theatrum descendit, ut carmina sua quæ recitaret, cæterorum Poëtarum versibus potiora esse probaret, & ita propositum præmium caperet. *Idem.*

Nam Solon.] De hoc Solone diximus lib. v. cap. de Ingratis. Fuit autem unus è septem Sapientibus, Atheniensis, ut quidam dicunt, ut alii, Salaminius, de qua insula diximus supra lib. & cap. præscriptis. Utcunque sit, Athenis vixit, & urbem illam, quasi novam civitatem, moribus & legibus condidit. Qua in re tanto temperamento se inter plebem & Senatum egit, ut ab utrisque parem gratiam contraxerit. Legitur apud Platonem Solonem judicio Critiæ cujusdam viri doctissimi videri non solum prudentia præ cæteris laude dignum, sed etiam carminibus præstitisse, & si sermonem, quem ab Ægypto reversus instituerat, implesset, non minorem Hesiodo vel Homero futurum. Continebantur autem in eo Atheniensium gesta. Hic, quanquam omnium hominum judicio haberetur continens, tamen indulsisse scribitur vino: cujus industria quanta fuerit, ex ejus verbis comprehendi potest. Nam dictitare solebat:

Γηράσκω δ' ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος,

Senesco semper multa addiscens. Præterea cum extremum fati diem sustineret, & qui assidebant amici ac familiares de re quadam disputarent, caput erexit, auditurus quid illi tunc inter se dissererent, interrogatus si quid esset quod vellet, ut percepto, inquit, quicquid est, de quo disputatis, eruditior hinc abeam, moriarque sapientior. Vox profecto Philosopho tanto dignissima. *Oliv.*

Fatis pressum.] Instanti & propinqua morte gravatum.

Moriar.] Aliter narrat hæc Ælian. apud Stob. *Coler.*

Per summam, &c.] Invidia civium, vel tyrannidis suspicione, vel quia, ut diximus, mos erat Athenis, ut qui virture maximas opes comparasset, ne libertati periculosus esset, per decem an-

 nos

iniquitatem patria pulsus, & ad Xerxem, quem paulo ante devicerat, confugere coactus, prius quam in conspectum ejus veniret, Persico sermoni se assuefecit: ut labore parta commendatione, regiis auribus familiarem & assuetum sonum vocis adhiberet.

16. Cujus utriusque industriæ laudem duo reges partiti sunt; Cyrus omnium militum suorum nomina; Mithridates duarum & viginti gentium, quæ sub regno ejus erant, linguas ediscendo. Ille, ut sine monitore exercitum salutaret: hic, ut eos quibus imperabat, sine interprete alloqui posset.

CAP. VIII.

DE OTIO LAUDATO.

IN ROMANIS.	IN EXTERNIS.
1. *P. Æmiliano & C. Lælio.*	1. *Socrate Atheniensi.*
2. *Q. Mutio Scævola Augure.*	2. *Achille Homerico.*

OTium, quod industriæ, & maxime studio, contrarium videtur, subnecti breviter debet; non quo evanescit virtus, sed quo recreatur. Alterum enim etiam inertibus vitandum; alterum strenuis quoque interdum appetendum est: Illis, ne vitam enervem exigant: his ut tempestiva laboris intermissione ad laborandum fiant vegetiores.

1. Par veræ amicitiæ clarissimum Scipio & Lælius, cum amoris vinculo, tum etiam omnium virtutum inter se juncti societate, ut actuosæ vitæ iter æquali gradu exequeban-

nos exularet. Ergo per summam iniquitatem expulsus, quia iniquissimum erat, patriæ liberatorem, imperii amplificatorem & conservatorem, exilio mulctare, quem ingentibus præmiis afficere debuerant. *Oliverius.*

Persico sermoni.] Cuique genti sua lingua in precio. Hinc nota: animos exterorum haud facile devinciri, nisi vinculo illo humanæ societatis, lingua dico conciliatrice. *Coler.*

Sine monitore, &c.] Imperatores nominum suggestores habere consuerant, qui nomina militum eorum auribus insererent, quo blande nominatim milites appellando, eorum animos sibi maxime conciliarent. Hos monitores Romani nomenclatores appellabant. *Oliverius.*

Vagas

bantur, ita animi quoque remiſſioni communiter acquieſcebant. Conſtat namque eos Cajetæ & Laurenti vagas littoribus conchulas & umbilicos lectitaſſe: Idque ſe L. Craſſus ex ſocero ſuo Q. Scævola, qui gener Lælii fuit, audiſſe ſæpenumero prædicavit.

2. Scævola autem quietæ remiſſionis eorum certiſſimus teſtis, optimè pila luſiſſe traditur: quia videlicet ad hoc diverticulum animum ſuum forenſibus miniſteriis fatigatum, transferre ſolebat. Alveo quoque & calculis vacaſſe

Vagas littoribus conchulas & calculos lectitaſſe.] Ita vulgo. In Winch. *conchulas & umbilicos*. Nec malè meo judicio, nam altera vox hujus eſt gloſſema perperam inſertum contextui Valeriano. Librarii non intelligentes vocabulum, ejus loco interpretationem ſcribere maluerunt. Deſumptum enim ex Cicerone hoc exemplum, qui de Orat. lib. II. ait, *Ita ſolet narrare Scævula conchas eos & umbilicos ad Cajetam & Lucrinum legere conſueviſſe.* Umbilicos à forma vocat parvos ac rotundos calculos in littore ſparſos. Si credendum collegii Atrebatenſis exemplari, Valerius non *umbilicos*, ſed *obeliſcos* dixit; atque ab obelorum ſimilitudine ſic appellaſſe videtur teretes & oblongos lapillos, non ſecus ac *rotundos* Cicero *umbilicos*. Quæ lectio non minus arridet, quam Wincheliana. Diſcrepant in nominandis locis hi auctores, niſi in alterutro ſit error, Cajetam & Laurentum prodit Valerius; pro Laurento Lucrinum Cicero. Qui locus Cajetæ vicinior eſt. *Pigh.*

Calculos.] Lege, *Umbilicos*. Liber Danielis, *obilicos*. Editio Veneta, *calculos*. Sed vera omnino lectio vulgata. *Umbilici* ſunt calculi quidam nitidiores. Unde & libros olim iis decorabantur. Martialis lib. I.

Nec umbilicis cultus atque membrana.

& alibi paſſim. Plinius ubi de margaritis: *Et aliis convenit non oportere perforare, quorum ſit abſoluta bonitas, umbilicis ſtatim ex auro capita capientibus.* Colerus.

Lucius Craſſus.] Orator, de quo Cicero lib. de Oratore mentionem facit, & de eloquentia diſputantem inducit. Fuit autem Scævolæ gener, ut lib. IV. oſtendimus cap. de Verecundia. Ergo L. Craſſus Scævolæ, Scævola vero Lælii gener fuiſſe dicitur, de quo Lælio Cicero lib. qui inſcribitur Lælius, hoc eſt, de Amicitia. Q. Mutius augur Scævola multa narrare de C. Lælio ſocero ſuo memoriter & jucunde ſolebat. *Oliverius.*

Scævola, &c.] Ut teſtis fuerat Scævola Scipionem & Lælium animi relaxandi gratia conchulas & umbilicos in littore lectitâſſe: ipſe vero non minus poſt animi labores à forenſibus officiis ad pilæ ludum ſe interdum conferebat, nonnunquam ad aleas & teſſeras, ut eo laxamenti genere fatigatum animum relaxaret. Hic, teſte Cicerone lib. Off. I. fuit P. Scævolæ Juriſperiti filius, à quo Cicero juris civilis ſcientiam, quantacunque foret, accepiſſe dicitur. Nam libro I. Offic. inquit, *Quorum vero parentes aut majores aliqua gloria præſtiterunt, eorum pleriqve in hoc genere laudis ſtudent excellere, at Q. Mutius P. filius in jure civili.* Fuit autem hic Scævola, teſte eodem Cic. in Lælio, Juriſperitus & augur, quem in lib. de Oratore Cicero inducit cum Craſſo de eloquentia diſputantem. *Oliv.*

Alea quoq; & calculis vacaſſe interdum

casse interdum dicitur; cum bene ac diu jura civium, & cæremonias Deorum ordinasset: ut enim in rebus seriis Scævolam, ita & in scurrilibus lusibus hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit.

EXTERNA.

1. Idque vidit, cui nulla pars sapientiæ obscura fuit, Socrates: ideoque non erubuit tunc, cum interposita arundine cruribus suis, cum parvulis filiolis ludens ab Alcibiade risus est.

2. Homerus quoque ingenii cœlestis vates non aliud sensit, vehementissimis Achillis manibus canoras fides aptando, ut earum militare robur leni pacis studio relaxaret.

CAP. IX.

DE VI ELOQUENTIÆ.

IN ROMANIS.	IN EXTERNIS.
1. *MV. Valer. Max. dict.*	1. *Pisistrato Atheniensi.*
2. *M. Antonio oratore.*	2. *Pericle Atheniensi.*
3. *C. Aurelio Cotta.*	3. *Hegesia Cyrenaico.*

POtentiam verò eloquentiæ etsi plurimum valere animadvertimus; tamen sub propriis exemplis, quo scilicet vires ejus testatiores fiant, recognosci convenit.

1. Re-

dum dicitur.] Ita vulgo. In Campensi, Gemblacensi, Wincheliano, & Attrebatensi melius; *Alveo quoque & calculis.* Nam alea Inhonesta est. *Pigh.*

Calculis.] Tesseris vel taxillis, ut calculos posuerit pro taxillis.

Cæremonias Deorum.] Ut qui augur, nam alter pontifex fuit.

Ut enim in rebus seriis Scævolam; ita & in scurrilibus lusibus hominem agebat.] Quomodo? scurrilibus ne lusibus delectabatur Scævola vir gravissimus? Sanè suspectus est locus. Scripti libri quinque *in scenicis lusibus* produnt. Pulmannianus, *insenis*. Conjice lector quid esse velit. Forte legendum, *inseriis lusibus*, id est, *non seriis*. Pigh.

Scurrilibus.] Joculariis.

Canoras fides.] Resonantes chordas.

P*Otentia, &c.*] Quanta sit eloquentiæ vis atque potentia, cum cæteri omnes, qui de illa scripserunt, tam Græci quam Latini, tum inprimis ipse pater eloquentiæ Cicero compluribus in locis & voluminibus ostendit, quorum unum

1. Regibus exactis, plebs dissidens à patribus, juxta ripam fluminis Anienis in colle, qui Sacer appellatur, armata consedit. Eratque non solum deformis, sed etiam miserrimus reipubl. status: à capite ejus cætera parte corporis pestifera seditione divisa. Ac ni Valerii subvenisset eloquentia, spes tanti imperii in ipso pene ortu suo corruisset. Is namque populum nova & insolita libertate temerè gaudentem, oratione ad meliora & saniora consilia revocatum, senatui subjecit, id est, urbem urbi junxit. Verbis ego facundis ira, consternatio, & arma cesserunt.

2. Quæ etiam Marianos Cinnanosque mucrones civilis perfundendi sanguinis cupiditate furentes, inhibuerunt. Missi

unum nobis hoc locò referre satis esse duxi, ubi rerum omnium dominam illam appellat. Ait enim lib. II. de Natura Deorum: *Iam vero domina rerum, ut vos soletis dicere, vis eloquendi, quam præclara, quamque divina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, discere, & ea, quæ scimus, alios docere possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus à timore perterritos, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates iracundiasque constringimus, hac nos juris, legum, urbium societate conjunxit.* Oliv.

Regibus exactis, &c.] Contigit A. V. CCLIX. Livius Agrippam Menenium appellat. Quem vide.

Fluminis Anienis.] Tribus passuum millibus distat ab urbe, & teste Priscia no lib. VI. declinatur Anio, Anienis, quod antiqui secundum Analogiam protulerunt Anien. Ovidius XIV. Metamorph.

Quas Anienis aqua. Oliv.

Urbem urbi junxit.] Nam plebe à Senatu superata, gemina quædam civitatis facies apparet. Hinc Varro sane quam eleganter ejusmodi civitatem *bicipitem* appellat l. IV. de Vita pop. Rom. *In spem adducebat, non plus soluturos, quam vellent, iniquus equestri ordini judicia tradidit, ac bicipitem civitatem fecit, discordiarum civilium fontem.* Colet.

Quæ etiam Marianos, &c.] Marius, ut sæpe dictum est, vi patria pulsus, collecto exercitu, Cinnæque conjunctus, vi patriam repoposcit, Diis & hominibus infestus, & statim primo impetu Hostiam urbis alumnam capit, & miseranda strage diripit, mox urbem ipsam per socordiam civium à Janiculo pulso præsidio, quadrato agmine ingressus, ad principum cædem signo dato aliquanto sævius, quam aut in Punica, aut in Cimbrica urbe sævit. Octavii consulis caput pro rostris exponitur, Antonius orator vir consularis ad hospitem profugit, ubi tectus, tantam urbis tempestatem declinarat, quod illi fortuna non concessit. Hospes enim, quo lautius illum exciperet, vinum à caupone per servum deposcit. Caupo latere apud hospitem Marcum Antonium ex servo cognoscit, remque statim ad Marium Cinnamque defert, quo cognito, delectos milites cum P. Antronio, vel, ut Plutarchus dicit, Q. Annio ad facundissimum oratorem cædendum mittunt. P. Antronius, ubi ad hospitem venit, cædis ministros introire, & M. Antonium interficere jubet, ipse foras in vestibulo remoratur,

 Hi

Miſſi enim à ſæviſſimis ducibus milites ad M. Antonium obtruncandum, ſermone ejus obſtupefacti, deſtrictos jam & vibrantes gladios cruore vacuos vaginis reddiderunt. Quibus digreſſis, P. Antronius (is enim ſolus in ambitu expers Antonianæ vocis ſteterat) crudele imperium truculento miniſterio peregit. Quam diſertum igitur eum fuiſſe putemus, quem ne hoſtium quidem quiſquam occidere ſuſtinuit, qui modo vocem ejus ad aures ſuas voluit admittere!

3. Divus quoque Julius, quam cœleſtis numinis, tam etiam humani ingenii perfectiſſimum columen, vim facundiæ propriæ expreſſit: dicendo in accuſatione Cn. Dolabellæ, quem reum egit, extorqueri ſibi cauſſam optimam C. Cottæ patrocinio. Siquidem maxima tunc vis eloquentiæ queſta eſt: cujus facta mentione, quoniam domeſticum nullum majus adjecerim exemplum, peregrinandum eſt.

EX-

Hi vero, poſtquam introgreſſi ſunt, coram data copia cædis, maximus orator M. Antonius ſic eos orationis ſuavitate demulſit, ſic eloquentia ſua à cædis cupiditate omnique impetu repreſſit, ut ad Antonium, re infectâ ſtupentes redierint, plane fatentes, ſe oratione victos, illum occidere, non potuiſſe, quos P. Antronius increpitans, ſtricto gladio tectum irruit, & Antonium obtruncat, caput ad Marium defert, quod ille menſæ impoſuit, ut non tam cibo, quam ejus ſpectaculo ſatiaretur. Conſtat hunc M. Antonium, teſte Cicerone lib. v. Tuſcul. Quæſt. omnium ſuæ ætatis fuiſſe eloquentiſſimum. *Oliverius.*

Is enim ſolus in ambitu expers Antonianæ vocis ſteterat.] In ambitu, ſive circulo, non audiverat vocem viri Eloquentiſſimi M. Antonii. Legunt quidam *P. Antonium*, pro *Antronium.*

Divus quoque Iulius.] Dolabellam ex Sicilia, cui prætor præfuerat, repetundarum Cæſar poſtulaverat. L. Cotta Dolabellæ patrocinium ſuſcepit, cujus authoritati, quia veluti parentem illum Cæſar coleret & obſervaret, reſiſtere non ſuſtinuit, tantum pro concione dixit, extorqueri ſibi cauſam optimam, oſtendens ſe illum vi eloquentiæ facile fuiſſe convicturum. Ubi maximam ſibi eloquentiæ laudem comparavit. *Oliverius.* Contigit anno urbis DCLXXVI.

Columen.] Suſtentaculum. Conſtat quidem Cæſarem plurimum ingenio valuiſſe, ut, teſte Cicerone, cum duo ſint, quibus excelluêre Romani, ſi in utrovis tantum ſe Cæſar exercuiſſet, omnes facile ſuperaſſet, ut ſi tantum eloquentiæ, quantum rei militari, ſtudii & laboris impoſuiſſet, facile dicendi palmam obtinuiſſet. *Oliv.*

Peregrinandum.] Ad externa exempla tranſeundum.

Piſi-

EXTERNA.

1. Pisistratus dicendo tantum valuisse traditur, ut ei Athenienses regium imperium oratione capti permitterent: cum præsertim ex contraria parte amantissimus patriæ Solon niteretur. Sed alterius salubriores erant conciones, alterius disertiores: quo evenit, ut alioqui prudentissima civitas libertati servitutem præferret.

2. Pericles autem felicissimis naturæ incrementis, sub Anaxagora præceptore summo studio perpolitus & instru-

Pisistratus.] Calliditate hic plurimum valuit, teste Macrobio, qua tyrannidem magis quam eloquentia occupasse dicitur. Devictis se duce Megarensibus, cum gratiæ plurimum & auctoritatis apud omnes cepisset, animum ad regnum adjecit, verberibusque voluntariis domi affectus, laceratoque corpore, die quadam in publicum prodiit, & advocata concione, vulnera populo ostendit, de crudelitate principum, à quibus hoc se passum simulabat, queritur, adduntur vocibus lachrymæ, & invidiosa oratione multitudo credula incenditur; amote plebis invisum se Senatui affirmat, obtinet ad custodiam corporis sui satellitum auxilium, per quos tandem tyrannidem occupavit. Fuit autem, ut diximus in capite de Humanitate, doctrina, ingenio, & eloquentia tanta, ut ab Atheniensibus imperium, summa vi resistente Solone, tandem obtinuerit: vi namque orationis effecit, ut Athenienses illi se libertatemque subjicerent: nec quicquam valuit, quod Solon justissimus & gravissimus orator, advocata concione, in publicum processerit, ut diximus in capite de Ingratitudine, & impium illius conatum aperuit. Tantum igitur Pisistrati valuit eloquentia, ut nulla Solonis sapientia, nulla vis, nulla eloquentia resistere potuerit. Cicero de Pisistrato lib. III. de Oratore: *Quis doctior iisdem temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati, qui primus Homeri libros confusos antea sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus? non fuit quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaque præstaret.* Oliverius.

Pericles, &c.] De Periele satis dictum est in cap. de Obitu filiorum, & de Continentia. Quod vero ad ejus eloquentiam spectat, tantum valuit dicendi ratione & eloquentia, ut Atheniensem populum pro sua voluntate versaret, & eorum animos, quocunque vellet, facile impelleret, de quo Cicero libro de Oratore III. *Quid Pericles*, inquit, *de cujus potestate dicendi sic accepimus, ut cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ severius, tamen id ipsum, quod ille contra homines populares diceret, populare omnibus & jocundum videretur. Cujus in labris veteres comici cum illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, leporem habitasse dixerunt, tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, XL. annis præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus.* Oliverius.

Vete-

ſtructus, liberis Athenarum cervicibus jugum ſervitutis impoſuit: egit enim ille urbem, & verſavit arbitrio ſuo. Cumque adverſus voluntatem populi loqueretur, jucunda nihilominus & popularis ejus vox erat. Itaque veteris comœdiæ maledica lingua, quamvis potentiam viri perſtringere cupiebat, tamen in labris ejus hominis melle dulciorem leporem fatebatur habitare: inque animis eorum, qui illum audierant, quaſi aculeos quoſdam relinqui prædicabat. Fertur quidam, cum admodum ſenex, primæ concioni Periclis adoleſcentuli intereſſet, idemque juvenis Piſiſtratum jam decrepitum concionantem audiſſet; non temperaſſe ſibi quo minus exclamaret, Caveri illum civem oportere, quod Piſiſtrati orationi ſimillima ejus eſſet oratio. Nec hominem aut æſtimatio eloquii, aut morum augurium fefellit. Quid enim inter Piſiſtratum & Periclem interfuit? niſi quod ille armatus, hic ſine armis tyrannidem geſſit?

3. Quantum eloquentia valuiſſe Hegeſiam Cyrenaicum philoſophum arbitramur? qui ſic mala vitæ repræſentabat; ut eorum miſeranda imagine audientium pectoribus inſerta, multis voluntariæ mortis oppetendæ cupiditatem ingeneraret? Ideoque à rege Ptolemæo ulterius hac de re diſſerere prohibitus eſt.

CAP.

Veteris comœdiæ.] Vitia acerbe traducebantur in vetere comœdia, quia ea ſub propriis peccantium nominibus notabantur. Unde Horat. primo Sermonum:

Eupolis atque Catinus Ariſtophaneſque Poëtæ,
Atq; alii, quorum comœdia priſca virorum eſt:
Si quis erat dignus deſcribi, qui malus, aut fur,
Aut mœchus foret, aut ſicarius, aut alioqui
Famoſus, multa cum libertate notabant.

Olive. *Veteris comœdiæ.*] Auguſtinus lib. 11, cap. 9. de Civit. Dei: *Periclem cum jam ſuæ civitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuiſſet, violari verſibus & eos in ſcena agi non plus decuit, quam ſi Plautus noſter voluiſſet, aut Nævius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere.* Coler.

Aculeos quoſdam.] Stimulos relinqui in animis illorum, qui illum audierant. Pulchra alluſio ad apes, nam quia mellis meminit, recte in metaphora perſiſtens, aculeos addit. *Oliv.*

Augurium fefellit.] Omen & divinatio.

Cyrenaicum philoſophum.] Cyrenaïci ab Ariſtippo deſcenderunt, qui primus genere Cyrenaïcus finem in voluptate ponebat. *Oliv.*

Elo-

CAP. X.

DE PRONUNTIATIONE ET APTO MOTU CORPORIS.

IN ROMANIS.
1. C. *Graccho.*
2. *Q. Hortensio.*
3. *M. Tullio.*

EXTERNO VNO.
1. *Demosthene Atheniensi.*

ELoquentiæ autem ornamenta in pronuntiatione apta, & convenienti motu corporis consistunt: quibus cum se instruxit, tribus modis homines aggreditur, animos eorum ipsa invadendo, horum alteri aures, alteri oculos permulcendos tradendo.

1. Sed ut propositi fides in personis illustribus exhibeatur, C. Gracchus eloquentiæ quam propositi felicioris adolescens, quoniam flagrantissimo ingenio cum optimè remp.

ELoquentiæ autem, &c.] In pronunciatione cuncta totius eloquentiæ ornamenta esse reposita, testantur omnes, qui de hac arte scripserunt, tam Græci quam Latini. Quid enim acutæ & commodæ inventiones, quid concinnæ verborum elocutiones, quid partium cautæ & artificiosæ dispositiones, quid denique diligens memoria sine pronunciatione valerent? Non plus, quam sine his pronuntiatio sola. Nam hæc omnia, quæ supra dixi, perinde sunt, ut aguntur. Actio autem in dicendo una dominatur, sine qua summus orator in oratorum numero esse nullo modo potest; mediocris vero hac una instructus summos sæpe superare potest. Quod multis exemplis tam Græcorum, quam Latinorum ita esse Valerius probat. *Oliv.*

Convenienti motu corporis.] Pronunciatio est vocis, vultus, & gestus moderatio cum venustate. Cum ergo dicat in pronunciatione, intentionem & remissionem vocis ostendit, in motu corporis vultus gestusque moderationem innuit. *Oliv.*

Tribus modis.] Elocutione, sono vocis, & motu corporis.

Alteri aures.] Quoad pronunciationem.

Alteri oculos.] Quoad gestum corporis.

Cujus Gracchus, &c.] Ad temperandos pronunciationis modos Gracchus peritum musicæ artis servum concionaturus adhibuit, ut vel intentiorem remitteret, vel remissiorem vocem intenderet. Gellius Noct. Att. lib. 1, c. 11. *Ecce autem pro tibicina Laconica, tibiæ quoque illius concionatoriæ in mentem venit, quam, C. Graccho cum populo agente, præisse ac præmonstrasse modulos ferunt. Sed nequaquam sic est, ut à vulgo dicitur, canere tibia solitum, qui pone illum loquentem flaret, variisque modis tum demulcere animum actionemque ejus, tum incendere. Quid enim foret ea re ineptius? si ut planipedi saltanti, ita Graccho concionanti numeros & modos, & frequentamenta

remp. tueri poſſet, perturbare impiè maluit: quoties apud populum concionatus eſt, ſervum poſt ſe muſicæ artis peritum habuit, qui occultè eburnea fiſtula pronuntiationis ejus modos formabat, aut nimis remiſſos excitando, aut plus juſto concitatos revocando: Quia ipſum calor atque impetus actionis, attentum hujuſce temperamenti æſtimatorem eſſe non patiebatur.

2. Q. autem Hortenſius plurimum in corporis decoro motu repoſitum credens, penè plus ſtudii in eodem elaborando, quam in ipſa eloquentia affectanda impendit. Itaque neſcires, utrum cupidius ad audiendum eum, an ad ſpectandum concurreretur: ſic verbis oratoriis aſpectus, & rurſus aſpectui verba ſerviebant. Itaque conſtat, Æſopum & Roſcium ludricæ artis peritiſſimos viros, illo cauſas

menta quædam varia tibicen incineret? Sed qui hoc compertius memoriæ tradiderunt, ſtetiſſe in circumſtantibus dicunt occultius, qui fiſtula brevi ſenſim graviuſculum ſonum inſpiraret, ad deprimendum ſedandumque impetum vocis ejus. Refervescente namque impulſu & inſtinctu extraneo naturalis illa Gracchi vehementia indiguiſſe, non, ut opinor, exiſtimanda. M. tamen Cicero, fiſtulatorem iſtum utrique rei adhibitum eſſe Graccho putat, ut ſonis tum placidis, tum citatis, aut demiſſam jacentemque ejus orationem erigeret, aut ferocientem ſævientemque cohiberet. Verba ipſius Ciceronis appoſui ex lib. 3. de Orat. *Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente tuo, literato homine, quem ſervum ſibi habuit ille ad manum, cum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, ſtareque poſt ipſum occulte, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter illum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione revocaret.* Quintilianus vero lib. 1. de Inſt. Orator. *Quid tam muſices,* inquit, *proprium, ſed ne hæc quidem præſumenda pars, ut uno interim contenti ſimus exemplo Caji Gracchi præcipui ſuorum temporum oratoris, cui concionanti conſiſtens poſt eum muſicus fiſtula, quam tonarion vocat, modos, quibus deberet intendi, miniſtrabat. Hæc etiam ei cura inter turbidiſſimas actiones vel terrenti optimates, vel jam timenti fuit.* Oliv.

Modos.] Menſuras & notulas pronunciationis ejus. *Bad.*

Quia ipſum calor atque impetus.] Reddit rationem cur monitore tibicine uteretur, quia interdum vel accuſando, vel deteſtando, ira vel alio animi impetu commotus ſervare modum non reminiſcebatur. *Oliv.*

Quintus autem Hortenſius.] Tantum tamen eloquentia valuit, ut apud multos dubium fuerit ejus artis palma, Ciceroni ne magis an Hortenſio deberetur. *Oliv.*

Æſopum Roſciumque.] Hi tempore Ciceronis & Hortenſii mimi præſtantiſſimi fuerunt, quorum alter Comœdiarum, alter, ſcilicet Æſopus, Tragœdiarum actor fuit, qui Hortenſio ſic delectabantur orante, ut ad eum audiendum, cum oraret, ſemper accurrerent, eique frequenter aſſiſterent, ut geſtus ali-

ſas agente, in corona frequenter aſtitiſſe; ut foro petitos geſtus, in ſcenam referrent.

3. Jam M. Cicero, quantum in utraque re, de qua loquimur, momenti ſit, oratione quam pro Gallio habuit, ſignificavit, M. Calidio accuſatori exprobrando, quod præparatum ſibi à reo venenum, teſtibus, chirographis, quæſtionibus ſe probaturum affirmans, remiſſo vultu, & languida voce, & ſoluto genere orationis uſus eſſet: pariterque & oratoris vitium detexit, & cauſſæ periclitantis argumentum adjecit, totum hunc locum ita claudendo: Tu iſtud M. Calidi niſi fingeres, ſic ageres?

EXTERNA.

1. Conſentaneum huic Demoſthenis judicium, qui cum interrogaretur, quidnam eſſet in dicendo efficaciſſimum,

aliquos in foro petitos, in ſcenam referrent. De Roſcio Cicero in Oratione pro Archia Poëta: *Quis noſtrûm tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur, qui cum eſſet ſenex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venuſtatem videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat à nobis omnibus.* Oliv.

Iam M. Cicero.] Plutarchus in Vita Ciceronis dicit, non minus Ciceronem in actione elaboraſſe, quam Demoſthenem, donec per Roſcium Comœdiarum, & Æſopum Tragœdiarum actores optimos, & ſuo tempore clariſſimos, præbita illis diligenrer opera, vocem & corporis geſtum emendavit. His igitur, tanquam præceptoribus uſus, ad moderandos corporis geſtus, omnium in eo pronunciationis genere eruditiſſimus evaſit, & eloquentiæ princeps facile judicatus. Roſcium Cicero ſuas delicias appellare conſueverat. Quanta fuerit Ciceronis laus ex ſola eloquentia parta, Plin. lib. VII, c. 30. Nat. Hiſt. plane oſtendit, cum dicit: *Quo te, M. Tulli, piaculo taceam, quove maxime excellentem inſigni prædicem? quo potius, quam univerſi populi & illius gentis ampliſſimo teſtimonio, & tota vita tua conſulatus tantum operibus electi? Te dicente, legem Agrariam, hoc eſt, alimenta ſua abdicarunt tribus. Te ſuadente Roſcio theatralis ſeditionis authori leges ignoverunt, notataſque diſcrimine ſedis æquo animo tulerunt. Te orante, proſcriptorum liberos honores petere puduit. Tuum Catilina fugit ingenium. Tu Marcum Antonium proſcripſiſti. Salve primus omnium parens patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguæque lauream merite, & facundiæ literarum Latinarum parens: atque, ut Dictator Cæſar, hoſtis quondam tuus de te ſcripſit, omnium triumphorum lauream adepte, majorem, quanto plus eſt ingenii Romani terminos in tantum promoviſſe, quam imperii.* Oli.

In utraque re.] In ſono vocis & motu corporis.

Soluto genere.] Non intenſa oratione, quemadmodum rei atrocitas exigebat.

Oratoris vitium.] Quo quilibet orator in falſis cauſis uti poteſt ad perſuaſionem, compoſito ſcilicet motu, & apta pronunciatione, & ſimul debilitavit

mum, respondit, ἡ ὑπόκρισις. Iterum deinde, & tertio interpellatus idem dixit, pene totum se illi debere confitendo. Rectè itaque Æschines, cum propter judicialem ignominiam, relictis Athenis, Rhodum petisset, atque ibi rogatu civitatis suam prius in Ctesiphontem, deinde Demosthenis pro eodem orationem clarissima & suavissima voce recitasset; admirantibus cunctis utriusque columinis eloquentiam, sed aliquanto magis Demosthenis, Quid si, inquit, ipsum audissetis! tantus orator, & modo tam infestus adversarius, sic inimici vim ardoremque dicendi suspexit; ut se scriptorum ejus parum idoneum lectorem esse diceret: expertus acerrimum oculorum vigorem, terribile vultus pondus, accommodatum singulis verbis sonum vocis, efficacissimos corporis motus. Ergo etsi operi illius adjici nihil potest, tamen in Demosthene magna pars Demosthenis abest: quod legitur potius, quam auditur.

CAP.

vit ejus approbationem ostendendo, ipsum, nisi de causa diffideret, non sic acturum fuisse. Nam multi, ut optimam se habere causam demonstrent, neque patrono uti, neque artificiosa oratione volunt. *Bad.*

Ἡ ὑπόκρισις.] Simulatio vocis & gestus, id est, apta pronunciatio, & decens motus. *Idem.*

Æschines.] De hoc Æschine Gellius Noct. Att. lib. VII. Quintilianus Inst. Orat. cap. de Pronunciatione, aliique authores multa dixerunt. Sunt qui dicant, Æschinem, mirantibus Rhodiis orationem Demosthenis, respondisse, quid si audissetis belluam ipsam sua lyra resonantem? *Oliverius.*

Suspexit.] Sicut *despicere* transsumitur ad significandum contemnere, ita *suspicere* ad venerari & laudare; quia *despicere* est deorsum inspicere: quæ vero infra nos sunt, contemnimus: *suspicere* autem sursum aspicere: at quæ supra nos, veneramur ferme. *Bad.*

Parum idoneum lectorem.] Quia adversarius præterea vim illam Demosthenis referre nullo modo posset. Legitur in vita Demosthenis, quod Philippus Macedoniæ rex Demosthenem cæteris Atheniensium legatis in dicendo prætulerit, in cæteris vero rebus Æschinem. *Oliv.*

Sulpi-

CAP. XI.

DE EFFECTIBUS ARTIUM RARIS.

APVD ROMANOS, VT IN
1. *Astrologia C. Sulpicii Galli.*
2. *Aruspicina Spurinæ.*
APVD EXTEROS, VT IN
1. *Astrologia Periclis.*
2. *Pictura Apellis & Plastice Lysippi.*
3. *Vulcano Alcamenis.*
4. *Venere Praxitelis.*
5. *Neptuno Euphranoris.*
6. *Agamemnone Timantis.*
7. *Equo Nealcis.*

EFfectus etiam artium recogniti possunt aliquid afferre voluptatis, protinusque & quam utiliter excogitatæ sint, patebit: & memoratu dignæ res lucido in loco reponentur, & labor in iis edendis suo fructu non carebit.

1. Sulpicii Galli maximum in omni genere literarum recipiendo studium plurimum reipubl. profuit. Nam cum L. Paulli bellum adversum regem Persen gerentis, legatus esset, ac serena nocte subito luna defecisset; eoque veluti diro quodam monstro perterritus exercitus noster, manus cum hoste conferendi fiduciam amisisset; de cœli ratio-

SVlpicii Galli.] Hoc contigit secundo Macedonico bello, quod adversus Persen gessit Paulus Æmilius, cujus legatus fuit hic Sulpicius Gallus, qui artium liberalium homo studiosissimus, Astrologiæ scientiam tenuit non mediocrem, qua Paullo victoriæ dedit initium; cum enim serena nocte, cujus proximo die manus erant cum hoste conserturi, Luna subito defecisset, milites omnes, veluti prodigio, vehementer sunt à futura dimicatione deterriti. Quod ubi sensit Gallus, qua ratione id factum esset, habita concione, disseruit, & milites à terrore ad suscipiendæ pugnæ desiderium audaciamque revocavit. Frontinus tamen nonnihil à Valerio dissentire videtur. Dicit enim lib. 1, cap. ult. *L. Sulpicius Gallus imminentem Lunæ defectum ne pro ostento exciperent milites prædixit futurum, additis rebus causisque defectionis, ut non post Lunæ defectum territos milites hortatus fuerit, sed ne terrerentur, futuram eclipsim prædixerit.* Quintilianus quoque lib. 1. ubi Astrologiam oratori necessariam esse probat: *An vero cum Pericles*, inquit, *Athenienses milites Solis obscuratione territos, redditis causis ejus rei metu liberavit? Aut cum Sulpicius ille Gallus in exercitu L. Paulli de Lunæ defectione disseruit, ne, velut prodigio divinitus facto, militum animi terrerentur, non videtur usus oratoris officio?* Oliverius.

Sulpicii Galli.] Qui primus rationem defectus lunaris docuit, postea edito volumine teste Plinio. Apud Græcos primus eclipsin prædixit Thales Milesius. *Coler.*

L. Paulli.] Plutarchus in Paullo Æmilio multo aliter. *Corrad.*

 Side-

ratione, & ſiderum natura peritiſſimè diſputando, alacrem eum in aciem miſit. Itaque illi inclytæ Paullianæ victoriæ liberales artes Galli aditum dederunt: quia niſi ille metum noſtrorum militum viciſſet, imperator Romanus vincere hoſtes non potuiſſet.

2. Spurinæ quoque in confectandis Deorum monitis efficacior ſcientia apparuit, quam urbs Romana voluiſſet. Prædixerat enim C. Cæſari, ut proximos XXX. dies quaſi fatales caveret, quorum ultimus erat Idus Martiæ. Eo cum fortè manè uterque in domum Calvini Domitii ad officium conveniſſet, Cæſar Spurinæ, Ecquid ſcis inquit Idus Martias jam veniſſe? & is; Ecquid ſcis illas nondum præteriiſſe? Abjecerat alter timorem, tanquam exacto tempore ſuſpecto, alter ne extremam quidem ejus partem periculo vacuam eſſe arbitratus eſt. Utinam aruſpicem potius augurium, quam patriæ parentem ſecuritas fefelliſſet!

EXTERNA.

1. Sed ut alienigena ſcrutemur, cum obſcurato repentè ſole inuſitatis perfuſæ tenebris Athenæ ſolicitudine agerentur, interitum ſibi cœleſti denuntiatione portendi credentes; Pericles proceſſit in medium, & quæ à præceptore ſuo Anaxagora pertinentia ad ſolis & lunæ curſum acceperat,

Siderum natura.] Quomodo per interpoſitionem terræ inter Solem & Lunam, Luna, quæ à Sole lumen mutuatur, deficeret. *Bad.*

Idus Martias.] Conſtat Idibus Martiis cæſum fuiſſe Cæſarem in Senatu, teſte Ovidio Faſt. lib. III. circa finem. *Oliver.*

Et cum forte mane uterque.] Ita vulgo. In veteribus libris, *Eo cum forte mane*; Melius, ut referatur ad diem Iduum Martiarum. *Pigh.*

Obſcurato Sole.] Frontinus tamen libro I, cap. ult. aliter ſentire videtur. Dicit enim: *Pericles, cum in caſtra ejus fulmen decidiſſet, terruiſſetque milites, advocata concione, lapidibus in conſpectum omnium colliſis, ignem excuſſit, ſedavitque conturbationem, cum docuiſſet ſimiliter nubium attritu excuti fulmen.* Oliv.

Sollicitudine agerentur.] Concuterentur ſollicitudine. *Bad.*

Ad Solis & Lunæ curſum.] Quia, ut ſupra diximus, cum hemiſphærium Lunæ ſolari ſit inferius, Lunaque ſemper tendat in obliquum, forte cum ad perpendiculum Soli fuerit oppoſita, ejus excipit radios, ut ad nos pervenire non poſſint, & inde ſæpe tenebræ ſuperinducuntur. *Oliv.*

Quan-

perat, disseruit: nec ulterius trepidare cives suos vano metu passus est.

2. Quantum porro dignitatis à rege Alexandro tributum arti existimanus; qui se & pingi ab uno Apelle, & fingi à Lysippo tantummodo voluit.

3. Tenet visentes Athenas Vulcanus Alcamenis manibus fabricatus. Præter cætera enim perfectissimæ artis in eo præcurrentia indicia, etiam illud mirantur; quod stat dissimulatæ claudicationis sub veste leviter vestigium repræsentans, ut non tanquam exprobratum vitium, ita tamen

Quantum, &c.] Plurimum attribuit arti Alexander, qui à nullo pingi, nec fingi voluerit, nisi ab his, qui omnium præstantissimi suo tempore forent, Apelle scilicet atque Lysippo. De quibus Horatius Epistolar. lib. ult.

——— Rex ille poëma
Qui tam ridiculum tam care prodigus emit,
Edicto vetuit, ne quis se præter Apellem
Pingeret, aut alius Lysippo duceret æra
Fortis Alexandri vultum simulantia.

Cicero quoque epist. ad L. Lucceium: *Neque enim Alexander*, inquit, *ille gratiæ causa ab Apelle potissimum pingi, & à Lysippo fingi volebat; sed quod illorum artem cum ipsis, tum etiam sibi gloriæ fore putabat, atque illi artifices corporis simulacra ignotis nota faciebant.* Fuit enim Apelles pictor eximius, patria Coüs, ingenio & gratia, ut inquit Quintilianus, præstantissimus: qui teste Plinio, omnes prius genitos futurosque postea, superavit, & arti suæ, hoc est, picturæ, plura solus prope, quam cæteri omnes, contulit. Summe laudavit Plinius Venerem ab eo pictam exeuntem è mari, quam postea Romam adductam Divus Augustus dicavit in templo Cæsaris, cujus inferiorem partem corruptam qui reficeret non potuit reperiri. Inchoavit & aliam, teste Plinio, cui etiam illam suam priorem invidit mors peracta parte. Nec qui succederet operi ad præscripta lineamenta inventus est. Unde Cicero libro I. Epist. ad Lentulum: *Nunc ut Apelles Veneris caput, & summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam reliquit.* Item lib. Off. III. *Nemo pictor repertus est, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset, absolveret. Oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat.* Pinxit & Alexandrum Magnum fulmen tenentem in templo Ephesiæ Dianæ, & fulmen extra tabulam videri, scribentes meminerunt. Refert item Plinius, quod pinxit ea, quæ pingi non possunt, tonitrua, fulgura, & similia. Quare nonnulli ferunt, quod Alexander Magnus à nullo alio se posse pingi edicto posito capitali edixit. Lysippus fuit in arte sculptoria artifex clarissimus, de quo Martialis:

Nobile Lysippi munus opusque vides.

Nam spirantes vultus, atque ora simillima vivis, & denique animosa signa fingere videbatur. Et, teste Quintiliano, ad veritatem optime accessit, & ad sexcenta decem signorum opera effecisse dicitur. *Oliv.*

Tenet.] Remoratur & delectat.

Alcamenis.] Inter æmulos Phidiæ refertur à Plinio lib. XXXIV. Ejusdem aliquoties meminit idem lib. XXXVI, cap. 5. *Coler.*

tamen certam propriamque Dei notam decore significans.

4. Cujus conjugem Praxiteles in marmore quasi spirantem in templo Gnidiorum collocavit, propter pulchritudinem operis à libidinoso cujusdam complexu parum tutam. Quo excusabilior est error equi, qui visa pictura equæ, hinnitum edere coactus est: & canum latratus aspectu picti canis incitatus: taurusque ad amorem & concubitum æneæ vaccæ Syracusis nimiæ similitudinis irritamento compulsus. Quid enim vacua rationis animalia arte decepta miremur, cum hominis sacrilegam cupiditatem muti lapidis lineamentis excitatam videamus?

5. Cæterum natura quemadmodum sæpenumero æmulam virium suarum artem esse patitur: ita aliquando irritam fesso labore dimittit: quod summi artificis Euphranoris manus senserunt. Nam cum Athenis XII. Deos pingeret,

Cujus conjugem, &c.] Praxiteles inter statuarios gloria primus, vel certe summus, de quo multa Plinius libro XXXVI. Nat. Hist. Sed inter cætera dicit, duas sculpsisse Veneres, alteram Cnidiam, hoc est, quæ Cnidi colebatur, quæ non solum ibi, sed in toto terrarum orbe præcipua fuit; quam ut viderent, multi Cnidum navigarunt: alteram velata specie, quam quidam prætulerunt, optime severum id atque pudicum arbitrantes: nam quæ Cnidi fuit, à Cnidiis coëmpta effigies Deæ, favente ipsa Dea, ut creditur facta artificio tanto, ut non esset à libidinoso complexu tuta. Ferunt enim quendam ejus amore correptum, cum noctu delituisset in templo, simulachro cohæsisse, ejusque cupiditatis etiam indicem maculam reliquisse. Multa hujus simulachra Romam deportata fuerunt, quæ omnia Plinius commemorat. De quo quoque mentionem facit Quintilianus lib. II. de Institutione Orat. ubi dicit: *Si Praxiteles signum aliquod ex molari lapide conatus esset exsculpere, Parium marmor mallem rude; at si id artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quam in marmore.* Oliv.

Spirantem.] Viventem. Virgilius:
Excudent alii spirantia mollius æra:
Credo equidem vivos ducent de marmore vultus.

In templo Gnidiorum.] Gnidos una ex quinque civitatibus Doricæ Græciæ, ubi templum fuit Veneris, & hoc simulachrum, quod Praxiteles sculpsit, tanta, ut diximus, arte, ut à libidinoso complexu non fuerit satis tutum, adeo veram ipsa Deam referebat. *Oliv.*

Libidinoso cujusdam.] Macarei Perinthii, teste Luciano. Id vero non in Gnido, sed Samo accidisse vult Athenæus. *Colerus.*

Parum tutam.] Quia vitium illi inferre voluit adolescens, tanquam vivum esset corpus. *Oliv.*

Sacrilegam cupiditatem.] Qua Deam ipsam, & non simulachrum, violare concupivit. *Idem.*

Euphranoris manus.] Plin. lib. XXXV, cap. II. Pausanias in Atticis Praxiteli tri-

geret, Neptuni imaginem quam poterat excellentissimis majestatis coloribus complexus est, perinde ac Jovis aliquanto augustiorem repræsentaturus. Sed omni impetu cogitationis in superiori opere absumpto, posteriores ejus conatus assurgere, quo tendebant, nequiverunt.

6. Quid ille alter æque nobilis pictor, luctuosum immolatæ Iphigeniæ sacrificium referens, cum Calchanta tri-

tribuit. *Corradus.* *Euphranoris.*] Euphranor, teste Quintiliano de Institutione Oratoria libro XII. pictor fictorque fuit ætate sua laudatissimus. Dicit enim: *Euphranorem admirandum facit, quod & cæteris optimis studiis inter præcipuos pingendi fingendique idem mirus artifex fuit.* Vir docilis fuit & laboriosus & in omni genere excellens, qui, cum XII Deos consessum Jovis honestantes, sex scilicet à dextris & totidem à sinistris pingeret Athenis, Neptuni imaginem tanta est arte complexus, ut Jovis deinde augustiorem ac venerabiliorem, cum vellet, repræsentare non posset; quod artis vim omnem in superiori pictura consumpsisset, & hoc modo ars suo labore irrita est à natura destituta. *Oliv.*

Majestatis coloribus.] In pingendo Neptuno colores adhibuit, qui ad exprimendam majestatem essent idonei. *Idem.*

Quid ille.] Timanthem intelligit. Is Ajacem armorumque judicium pinxerat. Iphigeniam ejus Oratorum laudibus olim celebratam commemorat Plinius. quo alludit, nisi vehementer frustra sum, Ciceronis locus in Oratore. Eum illustrandi Valerii causa haud pigrabor subjicere: *Si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia, tristis Calchas esset, mœstior Ulysses, mæreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari.* Sed quid illa Ciceronianæ elegantiæ habent: *mœstior Ulysses, mæreret Menelaus?* Dicat oportet Cicero mœstiorem Ulysse fuisse Menelaum. Sine omni cunctatione incongruam putissimo scriptori maculam tollo: *Mœstior Ulysse mæreret Menelaus.* Nonne & Valerius dicit Ulyssem mœstum, Menelaum lamentantem? Addo & calculum Pliniannm: *cum mœstos*, inquit, *pinxisset omnes, præcipue patruum.* Coler.

Immolatæ Iphigeniæ.] Nota est fabula. Cum Græci ad Aulidem venissent, Agamemnon Dianæ cervam ignarus occidit. Unde irata Dea, flatus ventorum sustulit. Quare, cum navigare non possent, & pestilentiam sustinerent, consulta oracula dixerunt, Agamemnonio sanguine placandam esse Dianam. Ergo cum ab Ulysse per nuptiarum simulationem, adducta Iphigenia, & in eo esset, ut immolaretur, numinis miseratione sublata est, & cervâ suppositâ translata ad Tauricam regionem regi Thoanti tradita est, sacerdosque facta Dianæ, cui cum humano sanguine sacrificaret, & ex veteri consuetudine numen placaret, agnovit fratrem Orestem, qui post occisam matrem & Ægisthum, in ultionem patris factus exul, regno pulsus, raptaque sibi Hermione conjuge, à Pyrrho furiosus factus, accepto oraculo, deponendi furoris causa, cum amico Pylade Colchos peteret, & cum his, occiso Thoante, simulachrum sustulit absconditum in fasce lignorum, & cum fratre Oreste aufugit. *Oliverius.*

triſtem, mœſtum Ulyſſem, clamantem Ajacem, lamentantem Menelaum circa aram ſtatuiſſet; caput Agamemnonis involvendo, nonne ſummi mœroris acerbitatem, arte exprimi non poſſe confeſſus eſt? Itaque pictura ejus, aruſpicis, amicorum, & fratris lachrymis madet, patris fletum ſpectantis, affectui æſtimandum reliquit.

7. Atque ut ejuſdem ſtudii adjiciam exemplum: Præcipuæ artis pictor equum ab exercitatione venientem, modo non vivum, labore induſtriæ ſuæ comprehenderat: cujus naribus ſpumas adjicere cupiens, tantus artifex in tam parvula materia multum ac diu fruſtra tenebatur. Indignatione deinde accenſus, ſpongiam omnibus imbutam coloribus forte juxta ſe poſitam apprehendit, & veluti corrupturus opus ſuum, tabulæ illiſit: Quam fortuna ad ipſas equi nares directam, deſiderium pictoris coëgit explere. Itaque quod adumbrare non valuit, caſus imitatus eſt.

CAP.

Mœſtum Ulyſſem.] Qui per falſas Achillis nuptias, impetratam à matre Iphigeniam, ad tam crudele ſacrificium duxit. *Idem.*

Clamantem Ajacem.] Quod humano ſanguine numina placarentur. *Idem.*

Lamentantem Menelaum.] Quod ſuum videret genus immolari. *Idem.*

Caput Agamemnonis involvendo.] Quia patris dolorem ſatis digne exprimere non poſſet, veſte ejus caput obduxit, ut animis hominum patris dolorem exiſtimandum relinqueret. *Idem.*

Itaq; pictura ejus aruſpicis, & amici, & fratris lachrymis madet.] Ita vulgo. In Cauchiano melius, *& amicorum.* Ulyſſem namque & Ajacem intelligit. *Pighius.*

Aruſpicis.] Calchantis.

Fratris.] Menelai, qui frater erat Agamemnonis.

Atque, &c.] Sunt qui putant hunc fuiſſe Apellem, de quo ſatis dictum eſt. Sed, teſte Plin. l. 35. c. 10. fuit Nealces, & in cane pingendo Protogenes, de quo ſic ait: *Protogenes tum floruit patria ei Caunus, gentis Rhodiis ſubjecta.* Paulo infra, ubi loquitur de ejus pictura: *Eſt in ea canis mire factus, ut quem pariter caſus & ars finxerit. Non judicabat ſe exprimere in eo ſpumam anhelantis poſſe, cum in reliqua omni parte, quod difficillimum erat, ſibi ipſe ſatisfeciſſet. Diſplicebat autem ars ipſa, nec minui poterat, ut videbatur nimia ac longius à veritate diſcedere, ſpumaque illa pingi, non naſci ex ore, anxio animi cruciatu, cum in pictura verum eſſe non veriſimile vellet, abſterſerat ſæpius, mutaveratque penicillum, nullo modo ſibi approbans; poſtremo iratus arti, quod intelligeretur, ſpongiam impegit inviſo loco tabulæ, ex illaque repoſuit ablatos colores, qualiter cura optaverat, fecitque in pictura fortuna naturam. Hoc exemplo ſimilis & Nealcem ſucceſſus in ſpuma equi, ſimiliter ſpongia impacta, ſecutus dicitur, cum pingeret Popyzonta retinentem equum. Ergo conſtat in pictura plus caſum valuiſſe, quam artem, eo quod equi artificioſe depicti, cum naribus ſpumas ars reddere non poſſet, caſus attulerit.* Oliverius.

Q. Sca-

CAP. XII.

OPTIMIS ARTIUM MAGISTRIS CONCEDENDUM ESSE.

UT FACTUM APUD ROMANOS.

1. *Furio & Cæsellio in jure Prædiatorio.*

APUD EXTEROS.

1. *Euclidi in Geometria.*
2. *Philoni in Architectura.*
3. *Apelli in Pictura.*

SUæ autem artis unumquemque & actorem, & disputatorem optimum esse ne dubitemus, paucis exemplis admoneamus.

1. Q. Scævola legum clarissimus & certissimus vates, quotiescunque de jure prædiatorio consulebatur, ad Furium, & Cæsellium, quia huic scientiæ dediti erant, consultores rejiciebat. Quo quidem facto moderationem magis suam commendabat, quam auctoritatem minuebat: ab his id negotium aptius explicari posse confitendo, qui quotidiano ejus usu callebant. Sapientissimi igitur artis suæ professores sunt, à quibus & propria studia verecunde, & aliena callide æstimantur.

EXTERNA.

1. Platonis quoque eruditissimum pectus hæc cogitatio attigit: qui conductores sacræ arcis de modo & forma ejus

Q. *Scævola clarissimus legum vates, & certissimus, quotiescunque de jure prætorio consulebatur.*] Ita vulgo. Hæc meliore ordine & correctius in manuscriptis: *Q. Scævula legum certissimus, & clarissimus vates, quotiescunque de jure prædiatorio consulebatur.* Sic etiam Cicero in Balbiana, *Cum de jure prædiatorio consulebatur. Pigh.*

Cæsellium.] Vel Cassellium. De quo Flaccus:

— *Nescit quantum Cassellius Aulus.*

Platonis, &c.] Plato consultus de constituenda in arce Palladis ara, qui modus, quæve illi forma melior esse posset, quamvis Geometriæ peritissimus esset, tamen ne alterius professionem sibi usurpare velle videretur, ad Euclidem, Geometram suo tempore clarum, consultores rejecit. *Oliv.*

Conductores.] Qui publice constituendam aram conduxerant, hoc est, certo pretio faciendam susceperant. *Oliv.* *Qui conductores sacræ aræ modum ac formam ejus secum sermone conferre conatos.*] Ita vulgo. In Atrebatensi, Winche-

ejus ſecum ſermonem conferre conatos, ad Euclidem Geometram ire juſſit, ſcientiæ ejus cedens, imo profeſſioni.

2. Gloriantur Athenæ armamentario ſuo, nec ſine cauſa: eſt enim illud opus & impenſa & elegantia viſendum: Cujus architectum Philonem ita facunde rationem inſtitutionis ſuæ in theatro reddidiſſe conſtat, ut diſertiſſimus populus non minorem laudem eloquentiæ ejus, quam arti tribuerit.

3. Mirifice & ille artifex, qui in opere ſuo moneri ſe à ſutore de crepida & anſulis paſſus: de crure etiam diſputare incipientem, ſupra plantam aſcendere vetuit.

CAP.

cheliano & Pulmanniano, *De modo ac forma ejus ſecum ſermonem conferre conatos.* Sed quænam hæc ara tanti molitinis ac operis, ut de ejus ſtructura concipienda tot conſiliis fuerit opus? Locus mihi valde ſuſpectus eſt. In Wincheliano *conductores viæ ſanctæ* legitur, atque etiam mendoſe, ni fallor; nam puto legendum eſſe, *conductores ſacræ arcis*, ut intelligamus auctorem loqui de arce Minervæ, celebertimo atque magnificentiſſimo Athenarum ædificio, cujus ſæpe meminit Pauſanias in Attica, in ea omnium ſanctiſſimum Minervæ ſignum de cœlo delapſum dedicatum fuiſſe ſcribens. Meminit ejus item noſter Valerius lib. v. cap. 3. & lib. III. cap. 1. *Pigh. Sacra arcis.*] Eraſa vera lectio in lib. Dan. & adſcriptum oræ, *viæ ſacræ*. Vulgata lectio à Pighio eſt. Sed quis dubitet ſacram arcem, nobiliſſimum ædificium, jam ante Platonem fuiſſe extructum? Manuſcripti mei cæteri, *ſacræ aræ*. Doctiſſimus Mitallerius aram Apollinis in Delo intelligit. quem vide. *Coler.*

Ad Euclidem.] Fuit Euclides, teſte Laërtio, Geometra inſignis Megarenſis, vel, ut alii dicunt, Geloüs. *Oliv.*

Immo profeſſioni.] Utitur correctione, quia dixerat, *ſcientiæ cedens*; nam ejus artis ſcientia Plato non inferior erat Euclide, ſed non eam ſolam profitebatur. Ergo ceſſit profeſſioni, quia Plato Philoſophiam, Euclides vero Geometriam profitebatur. *Oliv.*

Viſendum.] Dignum quod ab omnibus videretur. Et ſine dubio tempore Valerii extabat opus illud ut videri poſſet; nunc ne minimum quidem ejus veſtigium apparet. *Idem.*

Mirificè, &c.] Hic fuit Apelles, qui de operibus ſuis vulgi quoque judicium dum quæreret, teſte Plinio lib. xxxv. perfecta opera ſuá proponebat in pergula tranſeuntibus, atque poſt ipſam tabulam latens, vitia, quæ notarentur, auſcultabat, vulgum diligentiorem judicem, quam ſe, præferens. Feruntque à ſutore reprehenſum, quod in crepidis una intus pauciores feciſſet anſas, eodem poſtero die ſuperbe emendationem priſtinæ admonitionis cavillante, circa crus indignatum proſpexiſſe, denuntiantem, ne ſupra crepidam ſutor judicaret. Quod ipſum in proverbium venit. *Oliv.*

Anſulis.] Diminutivum ab anſa. Sunt autem anſulæ, quibus calceamenta & veſtimenta nectuntur. Sunt enim qui anſulis magis, quam fibulis delectentur. *Oliv.*

Plantam.] Ad res, quarum cognitionem non haberet. *Bad.*

Salu-

CAP. XIII.

DE SENECTUTE MEMORABILI.

SEnectus quoque ad ultimum ſui finem provecta, in hoc eodem opere, inter exempla induſtriæ, in aliquot claris viris conſpecta eſt, ſeparatum tamen & proprium titulum habeat: ne, cui Deorum immortalium præcipua indulgentia adfuit, ei noſtra ornata mentio defuiſſe exiſtimetur. Et ſimul ſpe diuturnioris vitæ, quaſi adminicula quædam dentur: quibus inſiſtens, alacriorem ſe reſpectu vetuſtæ felicitatis facere quis poſſit: tranquillitatemque ſeculi noſtri, qua nulla unquam beatior fuit, ſubinde fiducia confirmet, ſalutaris principis incolumitatem, ad longiſſimos humanæ conditionis terminos prorogando.

1. M. Valerius Corvus centeſimum annum complevit: cujus

S*Alutaris principis.*] Tiberii.

Ad longiſſimos humanæ.] Adulatur Tiberio, more illorum temporum, longævam ei vitam precando. Quin & particulam vitæ propriam, demptam ſibi, Cæſaribus ſuis donabant. De qua re multa multi. Sed ô vanas largitiones! Sapiens mihi Varro, Modio: Non eos optime vixiſſe, qui diutiſſime vixerint, ſed qui modeſtiſſime. *Coler.*

M. Valerius Corvus.] Sive Corvinus. Cicero in Catone Majore, qui dicitur à nonnullis de Seneƈt. *M. quidem Valer. Corvinum,* inquit, *accepimus ad centeſimum annum vitam ſuam produxiſſe, cum eſſet exacta jam ætate in agris, eoſque excoleret, cujus inter primum & ſextum conſulatum, ſex & quadraginta anni interfuerunt.* Plinius lib. 7. cap. 48. *M. Valerius Corvinus,* inquit, *centum implevit annos, cujus inter primum & ſextum conſulatum* XLVI. *anni fuere. Idem ſella curuli ſemel ac vicies ſedit, quoties nemo alius. Adæquavit ejus vitæ ſpatium Metellus Pontifex. Ita quantum ſpatium ætatis majores noſtri eſſe voluerunt ad ſeneƈtutis*

cujus inter primum & sextum consulatum quadraginta septem anni intercesserunt: suffecitque integris viribus corporis non solum speciosissimis reipublicæ ministeriis, sed etiam exactissimæ agrorum suorum culturæ, & civis & patrisfamilias optabile exemplum.

2. Cujus vitæ spatium æquavit Metellus, quartoque anno post consularia imperia, senex admodum pont. max. creatus, tutelam cæremoniarum per duos & viginti annos, neque ore in votis nuncupandis hæsitante, neque in sacrificiis faciendis tremula manu, gessit.

3. Q. autem Fabius Max. duobus & sexaginta annis augu-

nectutis initium, tantus illi cursus honorum fuit. Hic *Corvinus* dictus est, teste Livio quod Gallum, à quo provocatus fuerat, ad singulare certamen, insidente galea Corvo, & unguibus rostroque infestante hostem interemit. *Oliv.*

Cujus inter primum & sextum consulatum quadraginta sex anni intercesserunt.] Ita vulgo. In Campensi & Cauchiano, *Quadraginta & septem.* Bene ac numerate, tot enim annos ponunt inter primum & ultimum M. Corvi consulatum Fasti Capitolini. *Pigh.*

Metellus.] Hic est Metellus ille, qui Pius cognominatus, ejus Metelli pater, qui à debellata insula Creta Cretici nomen est assecutus. De quo Cicero in Catone Majore: *Ego*, inquit, *L. Metellum memini puer, qui cum quadriennio post alterum consulatum Pontifex Maximus esset factus*, XXII. *annos ei sacerdotio præfuit, ita bonis viribus esse extremo tempore ætatis ut adolescentiam non requireret.* Hic ergo in ætate jam proveĉtiori Pontifex factus, in eo magistratu per duos & xx. annos ita se gessit, ut non senex, sed juvenis esse videretur; neque enim lingua in pronuntiando, non manus in administrando illi defuerunt, ut lingua balbutiret, aut manus tremeret, quod senecturis vitium esse solet. *Oliv.*

In votis nuncupandis.] Quia, ut supra diximus, duplex est votum secundum quosdam, conceptum & nuncupativum. *Oliv.*

Tremula manu.] Quod in senibus esse soleat tremor quidam membrorum, & præsertim manuum ac pedum, exhaustis jam viribus. Hic vero constanti manu, dum sacra tractaret, semper fuit, sive cultrum à capite victimæ ad caudam deduceret, sive mola victimam cultrumque aspergeret, seu victimæ jugulum aperiret. *Oliv.*

Q. autem Fabius Maximus.] Ad centesimum annum pervenisse Fabium, hoc uno probat argumento Valerius, quod duobus & sexaginta annis Augur fuerit. Plinius vero dicit tribus & LX. lib. VII. Nat. Histor. quem honorem non nisi ætate proveĉtiori consequi potuit, cum ejusmodi dignitas adolescentibus nunquam, nec juvenibus dari consueverit. Ergo si tempus, quo creatus est Augur, & quo Auguratum gessit, in unum collegerimus, sæculi spatium inveniemus. Quod idem sentire videtur Livius lib. XXX. qui dicit: *Q. Fabius Maximus moritur exactæ ætatis, siquidem verum est, Augurem duos & LX. annos fuisse, quod quidam autores sunt. Vir certe dignus fuit tanto cognomine, vel si novum ab eo inciperet, superavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis & majoribus prœliis avus insignis* Rullus,

auguratus sacerdotium sustinuit, robusta jam ætate id adeptus: quæ utraque tempora si in unum conferantur, facile seculi modum expleverint.

4. Jam de M. Perperna quid loquar? qui omnibus, quos in senatu consul rogaverat, superstes fuit: septem quoque tantummodo, quos censor collega L. Philippi legerat, è patribus conscriptis reliquos vidit; toto ordine amplissimo diuturnior.

5. Appii vero ævum clade metirer, quia infinitum nume-

Rullus, sed omnia æquare unus hostis Annibal potest. Cautior tamen quam promptior hic habitus est. Oliv.

Duobus & sexaginta.] XLII. Livius lib. XXX. Plinius vero lib. VII. cap. 48. aliter scribit. *Corrad.*

Sæculi.] Hoc est, centum annorum. Sic enim voluête majores *sæculum* esse spatium centum annorum, quod hinc facile comprehendi potest. *Oliv.*

Iam de M. Perperna.] Hic arguit diu vixisse M. Perpernam, qui omnibus Senatoribus, quos ipse consul, die initi consulatus, vocavit in curiam, superstes vixerit, omnibus insuper illis, quos censor legerat in Senatum, exceptis septem. Plinius lib. VII. Nat. Hist. *M. Perperna, & nuper Lucius Volusius Saturninus, omnium, quos in consulatu sententiam rogaverant, superstites fuêre. Perperna septem reliquit ex his quos censor legerat, vixit annos nonaginta octo.* Fuit ergo ordine Senatorio, qui suo tempore fuit, diuturnior. Et hinc colligere possumus, senem admodum fuisse, quo tempore fuit à Pompeio superatus & cæsus, quanquam Strabo dicat, in Asia morbo consumptum fuisse, ut diximus in cap. de Humili loco natis. *Oliv.*

Rogaverat.] Alii tamen legunt, *vocaverat:* quod si ita legendum, legatur *in Senatum*, ut sit, quos vocaverat, quum esset consul, in Senatum, id est, ut convenirent in curiam. *Bad.*

Diuturnior.] Vixisse annos XCVIII. Plinius ait. *Coler.*

Appii vero.] Tullius in Catone: *Ad Appii Claudii senectutem accedebat, quod cæcus esset, tamen is, quum Senatus sententeia inclinaret, ad pacem cum Pyrrho fœdusque faciendum, non dubitavit dicere illa, quæ versibus persecutus est Ennius:*

Quo vobis mentes rectæ, quæ state solebant
Ante hac, dementi sese flexêre ruina?

Cæteraque gravissime: notum vobis est carmen, & tamen ipsius Appii exstat oratio. Atque ille egit hæc decimo septimo anno post alterum consulatum, quum inter duos consulatus anni decem interfuissent, censorque ante consulatum superiorem fuisset, ex quo intelligitur Pyrrhi bello grandem sane fuisse, & tamen sic à patribus accepimus. Item paulo infra: *Quatuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat, & cæcus & senex. Intentum enim animum, tanquam arcum habebat, nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat enim non modo autoritatem, sed etiam imperium in suos. Metuebant servi, verebantur liberi, charum omnes habebant, vigebat in illa domo & mos patrius, & disciplina.* Ex his igitur Ciceronis verbis Appium diu vixisse facile comprehendimus. Cujus cæcitatis causam diximus lib. I. cap. de Neglecta Religione, quod Herculis sacra ad humile servorum ministerium transtulisset. De Pyrrhi bello quoque sæpius dictum est, quare non est toties repetendum. *Oliv.*

Lecti-

merum annorum orbatus luminibus exegit; nisi quatuor filios, & quinque filias, plurimas clientelas, rem denique publicam hoc casu gravatus fortissimè rexisset. Quinetiam fessus jam vivendo, lectica se in Curiam deferri jussit, ut cum Pyrrho deformem pacem fieri prohiberet. Hunc cæcum aliquis nominet, à quo patria, quod honestum erat, per se parum cernens, coacta est pervidere?

6. Muliebris etiam vitæ spatium non minus longum in compluribus apparuit, quarum aliquas strictim retulisse me, satis erit. Nam & Livia Rutilii septimum & nonagesimum, & Terentia Ciceronis tertium & centesimum, & Clodia Aufilii quindecim filiis ante amissis, quintumdecimum & centesimum explevit annum.

EX-

Lectica.] In qua ægrotantes, & ingredi nequeuntes, deferri solent. *Bad.*

Vt cum Pyrrho.] Huc pertinent illa prisci Poëtæ:

Orator sine pace redit, regique refert rem.

Citat Varro. Intelligit autem Cineam, quem Pyrrhus miserat de Pace. Vetus inscriptio:

APPIVS. CLAVDIVS. C. F. CAECVS.
CENSOR. CONSVL. BIS. DICTATOR.
INTERREX. III. PR. II. ÆD. CVR. II.
Q. TR. MIL. III. COMPLVRA. OPIDA.
DE. SAMNITIBVS. CEPIT. SABINORVM. ET. TVSCORVM. EXERCITVM.
FVDIT. PACEM. FIERI. CVM. PYRRHO.
REGE. PROHIBVIT. IN. CENSVRA.
APPIAM. STRAVIT. ET. AQVAM. IN.
VRBEM. ADDVXIT.

Ejusmodi breviaria solebant veteres de illustribus viris conficere, qualia in Italia, & alibi de Catone, Fabio Maximo, Sicinio Dentato, C. Mario, Cn. Pompeio, & aliis reperta. *Coler.*

Muliebris etiam.] De quibus Plinius lib. VII. cap. 48. mentionem facit. Dicit enim: *Ex fœminis Livia Rutilii nonaginta septem annos excessit. Statilia Claudio principe ex nobili domo nonaginta novem. Terentia Ciceronis* CXVII. *Clodia Ofilii* CXV. *Hæc quidem etiam enixa quindecies.* Alias quoque commemorat longissimæ ætatis fœminas, quas hic referre non est opus, quoniam à Valerio non ponuntur. *Oliv.*

Tertium & centesimum.] CXVII. scribit Plinius. *Corrad.*

Et Clodia Auli filia.] Ita vulgo. In Atrebatensi, Susiano, & Pulmanniano: *Clodia Aulifi.* mendose. sed puto legendum, *Aufilii.* Nam Plinius *Clodiam Ofilii* vocat, quod idem est. Formula loquendi antiqua est, qua mulieres adjunctis maritorum nominibus notabantur. Sic *Livia Rutilii*, supple *uxor*, Terentia Ciceronis, Julia Pompeii, Cæcilia Crassi, Calpurnia Cæsaris. *Pigh.*

Quindecim filiis enixis.] Passive positum est *enixis*, in lucem productis. Alii habent, *amissis*, ut significet illam quindecim filiis extinctis fuisse superstitem. *Oliv.* *Quindecim filiis ante enixis.*] Ita vulgo. Plinius quoque enixam quindecies scribit, verum Campensis, Gemblacensis, aliique veteres libri, *Quindecim filiis ante amissis* legunt. Quam lectionem probare malim, non enim hic fœcunditatis exempla quærimus. *Pigh.*

Hiero.]

EXTERNA.

3, Jungam his duos reges: quorum diuturnitas populo Rom. fuit utilissima. Siciliæ rector Hiero ad nonagesimum annum pervenit. Massanisa Numidiæ rex hunc modum excessit, regni spacium sexaginta annis emensus, vel ante omnes homines robore senectæ admirabilis. Constat eum, quemadmodum Cicero refert libro quem de Senectute scripsit, nullo unquam imbre, nullo frigore, ut caput suum veste tegeret, adduci potuisse. Eundem ferunt aliquot horis in eodem vestigio perstare solitum, non ante moto pede, quam consimili labore juvenes fatigasset: Ac si quid agere assidentem oporteret, toto die sæpenumero nul-

Hiero.] Hic rex Syracusarum fuit, cujus infantia suæ futuræ majestatis dicitur fuisse prænuntia, quippe qui genitus à patre nobili, sed ex ancilla natus, ne dehonestaret paternum genus, expositus fuit: sed parvulum, & humanæ opis indigentem, apes, congesto circa jacentem melle, multis diebus aluêre; ob quam rem responso aruspicum admonitus pater, qui regnum infanti portendi canebant, parvulum recollegit, omnique studio ad spem majestatis, quæ promittebatur, instituit. Eidem adolescenti prima belli stipendia ineunti aquila in clypeo, & noctua in hasta consedit; quod ostentum, & in consilio cautum, & manu promptum regemque futurum significabat. Denique adversus provocatores sæpe pugnavit, semperque victoriam reportavit, à Pyrrho rege multis militatibus donis donatus est, pulchritudo ei corporis insignis, vires quoque in homine admirabiles fuêre, in alloquio blandus, in negotio justus, in imperio moderatus erat: prorsus ut nihil ei deesse videretur præter regnum. Itaque à Syracusanis primo Imperator, deinde rex creatus est, socius fuit populi Romani, qui primo Punico bello, inita societate, & amicitia, per quinquaginta annos usque ad ultimum suæ vitæ diem in fide & officio permansit. De cujus liberalitate, qua in populum Romanum secundo Punico bello usus fuit, diximus in capite de Liberalitate. Vixit autem, teste Livio, nonaginta annos, cum inquit: *Non facile erat, nonagesimum jam agenti annum, circumsesso, dies noctesque muliebribus blanditiis liberare animum, & convertere ad publicam privatamque curam.* Oliverius.

Massanisa.] Hic, ut dictum est lib. v. cap. de Ingratitudine, ætatem suam ad centesimum extendit annum, robore tanto in ea ætate, ut adolescentiæ vires, licet diminutas, non desiderare videretur. De quo Cicero in Catone Majore: *Audire te arbitror, Scipio, hospes tuus avitus Massanisa quid faciat hodie, nonaginta natus annos: quum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non ascendere velle, cum autem sit in equo, ex equo non descendere; nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit, summamque in eo esse siccitatem corporis. Itaque omnia probatur exequi regis officia & munera.* Oliv.

Hunc modum excessit.] Superavit hunc vitæ terminum, quippe qui centum implevit annos. *Oliv.*

In

nullam in partem converso corpore in solio durasse. Ille vero etiam exercitus equo insidens, noctem diei plerunque jungendo duxit: nihilque omnino ex iis operibus, quæ adolescens sustinere assueverat, quum illam senectutem ageret, omisit. Veneris etiam usu ita semper viguit, ut post sextum & octogesimum annum filium generarit, cui Methymnato nomen fuit. Terram quoque, quam vastam & desertam acceperat, perpetuo culturæ studio frugiferam reliquit.

2. Gorgias etiam Leontinus Isocratis, & complurium magni ingenii virorum præceptor, sua sententia felicissimus. Nam cum centesimum & septimum ageret annum, interrogatus quapropter tamdiu vellet in vita remanere. Quia nihil, inquit, habeo, quod Senectutem meam accusem. Quid isto tractu ætatis aut longius, aut beatius? Jam alterum seculum ingressus, neque in hoc querelam ullam invenit, neque in illo reliquit.

3. Biennio minor Xenophilus Chalcidensis Pythagoricus,

In solio.] In regia sede. Est autem *solium*, ut vult Servius, proprie armarium uno ligno factum, in quo reges sedebant propter tutelam corporis sui, dictum quasi *solidum*. Idem.

Methymnato.] Quidam tamen scripserunt, *Mechino*. Bad. *Cui Methymnato nomen.*] Ὄνομα Σθημβάν, inquit Suidas. *Corrad.*

Gorgias Leontinus.] Longissimæ & felicissimæ ætatis Gorgias Leontinus, in senectute sua nulla imbecillitatis incommoda sensit, sed ad extremum usque sui fati diem robustus permansit: de quo Cicero lib. de Senectute: *Qualem*, inquit, *Isocrates, qui eum librum, qui Παναθηναϊκὸς inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea, cujus magister Leontinus Gorgias centum & septem complevit annos, neque unquam in suo studio atque opere cessavit, qui, cum ex eo quæreretur, cur tam diu vellet esse in vita, Nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. Præclarum responsum, & docto homine dignum.* Quintilianus vero lib. III. de Institut. Orator. *Artium*, inquit, *Scriptores antiquissimi Corax & Tisias, Siculi, quos insecutus vir ejusdem insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis, ut traditur, discipulus. Is beneficio longissimæ vitæ, nam centum & novem vixit annos, cum multis simul floruit, ideo & illorum, de quibus supra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem usque duravit.* Et paulo infra ostendit illum Isocratis, & aliorum plurimorum Philosophorum & Oratorum fuisse præceptorem. Hic primus fuit, qui profiteri ausus fuerit, se de quacunque re proposita disputaturum. *Oli.*

Centesimum & septimum.] Quintilianus dicit, *centum & novem vixit annos.* Plinius centum & octo vult eum vixisse annos, lib. VII. *Idem.*

Ari-

cus, sed felicitate non inferior. Siquidem (ut ait Aristoxenus musicus) omnis humani incommodi expers, in summo perfectissimæ splendore doctrinæ extinctus est.

4. Arganthonius autem Gaditanus tamdiu regnavit, quamdiu etiam ad satietatem vixisse abunde foret. Octoginta enim annis patriam suam rexit, cum ad imperium quadraginta annos natus accessisset: cujus rei certi sunt auctores. Asinius etiam Pollio non minima pars Rom. styli, in tertio historiarum suarum libro centum illum & viginti annos

Aristoxenus musicus.] Fuit is Aristotelis discipulus, vir literarum veterum diligentissimus, ut testatur Gellius lib. IV. cap. 11. Præter Musica etiam Historica & Philosophica conscripsit, teste Suida; quin & in omni disciplinarum genere. Nihil celebratius opere de vitis Illustrium Virorum. B. Hieronymus Aristoxenum longe omnium doctissimum vocat. Ejus libros tres περὶ Ἁρμονίας στοιχείων primus edidit Meursius. *Vossius* de Hist. Græc.

Arganthonius.] Hic, teste Herodoto lib. Hist. 1. fuit Tartessiorum tyrannus, cujus Cicero lib. de Senectute hanc breviter mentionem facit. *Expectemus*, inquit, *Tartessiorum regis ætatem, fuit enim, ut scriptum video, Argantonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum viginti vixit.* Quod idem affirmat Plinius lib. VII. Hic ergo cunctos supra memoratos ætatis longitudine superavit, quippe qui tanto tempore regnavit, quanto quidem alii complures vivere posse lætarentur. *Oli.*

Cum ad imperium sexaginta annos natus accessisset.] Ita vulgo. MSS. codices, *Quadraginta annos*, produnt; quemadmodum & Plinius, & Cicero in Catone. Lucianus ex Anacreonte, ni fallor, Poëta centum quinquaginta annos vixisse Arganthonium tradit, sed puto Valerium sequi in his Ciceronem, & Plinium utrosque. *Pigh.*

Asinius Pollio.] Princeps orator & civis vocatur à Plinio lib. VII. cap. 30. De Dalmatis triumphavit, ut constat ex Hieronymo in Chronico Eusebiano. Plurimi ejus meminêre veteres autores. Præter Orationes & Tragœdiam, reliquit quoque Historiar. libros XVII. teste Suida: qui & dicit primum Latinorum fuisse, qui gesta Græcorum Latine scriberet. Bellum quoque civile consignavit, à quo eum deterret Horatius lib. 2. Ode 1. In bello civili à partibus stetit Cæsaris, ut testatur Plutarchus in Pompeio. *Vossius.*

Non minima pars Romani styli.] Significat hunc diligentissimum fuisse rerum gestarum Scriptorem, non inter inferiores connumerandum. *Oliv.*

Centum illum & triginta annos explevisse commemorat.] Ita vulgo. Lege, ut in Susiano & Pulmanniano, *Centum illum & viginti annos explesse.* Astipulantur enim huic numero Herodotus, & alii jam dicti auctores, Cicero & Plinius. *Pigh. Centum illum & viginti.*] Codex Danielis, CXXX. contra mutationem Pighii. quod magis placet. Supra Valerius expresserat numerum CXX. annorum; jam ex Asinio aliquanto ampliorem adjungit. Quin & Plinius autor est Anacreontem huic Arganthonio CL. annos vitales tribuisse. Idem Lucianus scribit. Versus Anacreontis exstant apud Strabonem l. III. Silius Italicus:

Argantoniacos armat Carteia nepotes,
Rex proavus fuit humani ditissimus ævi,
Ter denos decies emensus belliger annos.

Colerus.

annos explesse commemorat: & ipse nervosæ vivacitatis haud parvum exemplum.

5. Hujus Regis consummationem annorum minus admirabilem faciunt Æthiopes: quos Herodotus scribit centesimum & vigesimum annum transgredi. Et Indi, de quibus Ctesias idem tradit. Et Epimenides Cnosius: quem Theopompus dicit septem & quinquaginta & centum annos vixisse.

6. Hel-

Et ipse numerosæ vivacitatis haud parvum exemplum.] Ita vulgo. Inepte dictum, *numerosa vivacitas*, cum proprie significet naturale vivendi vigorem numeri non capacem, cum in singulis rebus una morte finiatur. Rectius itaque in Campensi, Cauchiano, Gemblacensi, & Atrebatensi, *Et ipse nervosæ vivacitatis haud parvum exemplum.* Pigh.

Æthiopes.] Solinus de Æthiopibus: *Vltra Meroëm*, inquit, *super exortum Solis, Macrobii Æthiopes vocantur. Dimidio enim eorum potentior, quam nostra est vita, hi Macrobii Iustitiam colunt, amant æquitatem, plurimum valent robore præcipuo, &c.* Oliv.

Quos Herodotus.] Scribit Herodotus Scytharum regem legatis Cyri regis Persarum senes complures ostendisse, qui centum & viginti annos peregerant. *Oliv.*

Centesimum & trigesimum annum transgredi.] Ita vulgo. Lege, *Centesimum & vigesimum*, ut in quinque vel sex manuscriptis exemplaribus, atque etiam Herodoto, qui ἔτεα μὲν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν prodit. *Pigh.*

Et Indi.] De Indis multo aliter Arrianus lib. VIII. Plin. lib. VII. cap. 8. *Corrad.*

Ctesias.] Antiquissimus Historiarum scriptor. *Ctesias quidem.*] Ita vulgo. Editio Veneta, *Ctesias idem.* Scilicet Ctesiam idem de Indis tradidisse, quod Herodot. de Æthiopibus. Scio alias multa de Æthiopibus scribi, quæ eadem quoque de Indis. Et Ctesias ille Syriaca etiam & Persica scripserat, teste Strabone libro XIV. *Coler. Ctesias.*] Præter Persica, quæ libris viginti tribus continebantur, scripsit & Indica. Floruit, ut testatur Photius, temporibus Cyri, Dario & Parysatide geniti: qui frater fuit Artaxerxis, ad quem regnum Persicum devenit.

Epimenides.] Hic Philosophus Cretensis fuit, Pythagoræ coætaneus, teste Apuleio, de quo Laërtius libro de Vita Philosophorum fabulosa quædam narrare videtur. Nam dicit, quod à patre jussus ad pascua ducere oves, circa meridiem divertit in proximam speluncam, ubi quinquaginta & septem annis perpetuo sopore requievit, excitus quæsivit oves; putabat enim se parum obdormivisse: quas cum non inveniret, in agrum reversus; cum vero agrum in alterius potestatem venisse videret, & cuncta mutata esse perpenderet, rediit in oppidum, ubi à juniore fratre jam vetulo cognitus, omnem ex illo didicit rei veritatem; deinde philosophatus est scripsitque multa, quæ hoc loco referre non est opus. Mortuus est autem anno ætatis suæ centisimo quinquagesimo septimo, teste Phasgone lib. de Longævis. Plinius dicit centesimo quinquagesimo tertio, ut autem Cretenses tradunt, teste Laërtio, vixit ducentis nonaginta annis. *Oliv.*

Cnosius.] Cretensis, & Cnosio vico oriundus.

Hella-

6. Hellanicus vero ait, quosdam ex gente Epiorum, quæ pars est Ætoliæ, ducentos explere annos, eique subscribit Damasthes, hoc amplius adfirmans, Litorium quendam ex his maximarum virium, staturæque præcipuæ, trecentesimum annum cumulâsse.

7. Alexander vero in eo volumine, quod de Illyrico tractu composuit, affirmat Danthona quendam ad quingentesimum usque annum nulla ex parte senescentem processisse. Sed multo liberalius Xenophon, cujus περὶ πλοῦς legitur; Insulæ enim Lachmiorum regem octingentis vitæ annis donavit. Ac ne pater ejus parum benigne acceptus videretur, ei quoque sexcentos assignavit.

Cap.

Hellanicus.] Diversa citat Athenæus. Quæ an sint Hellanici Mirylenæi, an Milesii, dubium est. Hic autem Milesius intelligitur.

Quosdam ex gente Epiorum.] Winchelianus, *Ex gente Eliorum.* Item recte. Nam Stephanus de Urb. air Elios vel Eleos olim à rege Epeo appellatos Epios fuisse eosdem patronymica voce dictos Endymioniadas, quod Epeus Endymionis filius à quibusdam diceretur. *Pigh. Epiorum.*] Lib. Dan. & quædam editiones, *Epipiorum.* Epii sane sive Epei Achaiæ pars sunt, non Ætoliæ, teste Plinio, Strabone, aliis. An forte legendum *Epirtorum?* Epirii iidem dici potuêre, qui & Acarnanes. Adi Strabonem lib. x. *Coler.*

Ducentos.] Plinius hæc omnia fabulosa esse, & ex errore annorum provenisse, quos alii sex mensium, alii trium constituissent, dixit. *Oliv.*

Damasthes.] Hellanico Milesio æqualis. Cujus meminit Dionysius libro I. Antiq. Rom. Strabo lib. IX. alii. *Eique subscribit Damasthes.*] Ita in veteribus libris vocatur, item à Plinio. Fuit Hellesponticus historiarum scriptor, patria Sisiensis. *Pigh. Damasthes.*] Scriptor is minus probatus & pene nullius classis Straboni lib. I. Meminit ejusdem Steph. in Ὑπερβόρεοι. *Col.*

Alexander vero.] Alexandrum Cornelium vocat Plinius. Existimo eum esse, de quo hæc scribit Strabo lib. XIII. Τῶν δὲ νεωτέρων, Ἀλέξανδρος ῥήτωρ ὁ λύγνος προσαγορευθεὶς, ὃς καὶ ἐπολιτεύσατο καὶ συνέγραψεν ἱστορίαν, καὶ ἔπη κατέλιπεν, ἐν οἷς τά τε οὐράνια διατίθεται, καὶ τὰς ἠπείρους γεωγραφεῖ, καθ' ἑκάστην ἐκδοὺς ποίημα. *Coler.*

Nulla ex parte, &c.] Neque animi, neque corporis viribus deficientem, non sapientia, non memoria carentem, quæ senectutis vitia esse solent. *Oliverius.*

Xenophon cujus περὶ γήρως legitur.] Ita vulgo. Corrige, ut in Campensi & Wincheliano περὶ πλοῦς. Citatur item à Plinio Xenophon in Periplo. *Pigh.*

Latinorum regem.] Ita vulgo. *Lamorum* alii libri. Sed in Plinio, *maritimorum. Corrad.* Lege, *Lachmiorum*, ut veteres libri.

CAP. XIV.

DE CUPIDITATE GLORIÆ.

IN ROMANIS.

1. *P. Africano majore.*
2. *D. Bruto Gallaico.*
3. *Cn. Pompejo Magno.*
4. *Sulla Felice.*
5. *Equite quodam.*
6. *C. Fabio Pictore.*

IN EXTERNIS.

1. *Themistocle Atheniensi.*
2. *Alexandro Magno.*
3. *Aristotele Stagirite.*
4. *Pausania Macedone.*
5. *Herostrato.*

GLoria autem unde oriatur, aut cujus sit habitus, aut qua ratione debeat comparari, & an melius à virtute ac veluti non necessaria, negligatur; viderint ii, quorum in contemplandis hujusmodi rebus cura teritur: quibusque illa quæ prudenter animadverterunt, facunde contigit eloqui. Ego in hoc opere factis auctores, & auctoribus facta sua reddere contentus, quanta cupiditas ejus esse soleat, propriis exemplis demonstrare conabor.

1. Superior Africanus Ennii poëtæ effigiem in monumentis Corneliæ gentis collocari voluit, quod ingenio ejus

AN *melius, &c.*] Sicut nonnulli Philosophi præcepta de contemnenda gloria tradiderunt, cum ipsi tamen appetisse gloriam maxime visi sint; quia, teste Cicerone, trahimur omnes studio laudis, & optimus quisque maxime gloria ducitur. Et illi ipsi Philosophi libellis illis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari se & nominari volunt. Sed est fortis & magnanimi viri gloriam non appetere, & sola suorum recte factorum conscientia contentum esse:

Sæpe viris major gloria spreta redit.

Oliver.

Quorum in contemplandis.] Pighius Ciceronis libros de Gloria innui hariolatur, quos cum alii, tum Agellius citat lib. xv. cap. 6. Varronis etiam titulus est apud Nonium, Herculis Columna περὶ δόξης. *Coler.*

Superior Africanus.] Quam insita sit hominibus gloriæ naturalis quædam appetitio, ex his exemplis facile cognosci potest. Cum Scipio Africanus superior, qui Annibalem ex Italia retraxit, qui Carthaginem pop. Rom. tributariam reddidit, sciret tantam esse magnitudinem rerum suarum, ut dum Romanum staret imperium, earum memoria nulla vetustate posset aboleri, voluit tamen inter Corneliæ gentis monumenta locari poëtam Ennium, quod sua gesta fuissent illius carminibus comprehensa, & quasi literarum immortalitati commendata. De quo Cicero in Oratione pro Archia Poëta: *Charus*, inquit, *fuit Africano superiori noster*

ejus opera sua illustrata judicaret. Non quidem ignarus quamdiu Romanum imperium floreret, & Africa Italiæ pedibus esset subjecta, totiusque terrarum orbis summum columen arx Capitolina possideret, eorum extingui memoriam non posse: Si tamen literarum quoque lumen illis accessisset, magni æstimans. Vir Homerico, quam rudi atque impolito præconio dignior.

2. Similiter honoratus animus erga poëtam Accium D. Bruti suis temporibus clari ducis extitit: cujus familiari cultu, & prompta laudatione delectatus, ejus versibus templorum aditus, quæ ex manubiis consecraverat, adornavit.

3. Ne Pompejus quidem Magnus ab hoc affectu gloriæ aversus: qui Theophanem Mitylenæum scriptorem rerum suarum in concione militum civitate donavit, beneficium per se amplum, accurrata etiam & testata oratione prosecutus: Quo effectum est, ut ne quis dubitaret quin referret potius gratiam, quam inchoaret.

4. L. autem Sulla, etsi ad neminem scriptorem animum

noster Ennius; itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus ex marmore. Plinius libro septimo: *Prior,* inquit, *Africanus Q. Ennii statuam sepulchro imponi suo jussit, clarumque illud nomen, immo vero spolium ex tertia orbis parte raptum in cinere supremo cum Poëtæ titulo legi.* Oliv.

Rudi atque impolito.] Quale erat Ennii, qui sententias bonas incultis verbis involvisse dicitur. Unde & Maro dixisse fertur, se aurum, aut lapillos ex stercore Enniano colligere, dum sententias inde erueret. *Badius.*

Similiter, &c.] Paris gloriæ Decius Brutus fuisse videtur, qui Accium Poëtam magno honore voluit decorare. Nam illius versus, quibus sua facta continebantur, in vestibulis templorum, quæ ex hostili præda facienda curaverat, jussit impingi, ut illud opus Decii cura conditum fuisse cognosceretur. Cicero in eadem oratione: *Decius,* inquit, *Brutus summus vir, & imperator, Accii amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum.* Illud etiam ad hujus hominis gloriæ cupiditatem spectare videtur, quod gladiatorum munus in honorem patris sui defuncti primus edidit Romæ, ut diximus in cap. de Institutis. *Oliv.*

Manubiis.] *Manubiæ* dicuntur hostium spolia, sed proprie sunt pecuniæ ex venditione prædæ recuperatæ. *Idem.*

Theophanem.] Male legitur apud Ciceronem *Theophaneus.* Hujus aliquoties Plutarchus meminit. Tacitus etiam & Paterculus, aliique, qui res à Pompeio gestas adtingunt. *Coler.*

L. autem Sylla.] Nota est historia apud Sallustium de bello Jugurthino.

 Diffi-

mum direxit; tamen Jugurthæ à Boccho rege ad Marium perducti totam sibi laudem tam cupidè asseruit, ut annulo, quo signatorio utebatur, insculptam illam traditionem haberet. Et quantus postea! ne minimum quidem gloriæ vestigium contempsit.

5. Atque ut imperatoribus gloriosum militis spiritum subnectam; Scipionem dona militaria iis qui strenuam operam ediderant, dividentem, T. Labienus, ut forti equiti aureas armillas tribueret, admonuit: Eoque negante se id facturum, ne castrensis honos in eo, qui paulo ante servisset, violaretur, ipse ex præda Gallica aurum equiti largitus est. Nec tacitè id Scipio tulit: nam equiti, Habebis, inquit, donum viri divitis. Quod ubi ille accepit, projecto ante pedes Labieni auro, vultum demisit. Idem ut audiit Scipionem dicentem, Imperator te argenteis armillis donat: alacer gaudio abiit. Nulla est ergo tanta humilitas, quæ dulcedine gloriæ non tangatur.

6. Illa verò etiam à claris viris interdum ex humillimis rebus petita est. Nam quid sibi voluit C. Fabius nobilissimus civis? qui cum in æde Salutis, quam C. Junius Bubul-

Diffisus enim viribus suis Jugurtha, ad Bocchi, Getulorum regis, generi sui, fidem opesque confugit, à quo, violatâ fide, per proditionem Romanis, auctore Sylla, traditus fuit. *Oliv.*

Insculptam illam traditionem.] De qua Plutarchus & Plinius. Similis gloriæ studiosus, qui in sigillo sculptum habuit equum illum *δι' ὃν χρεμετίσαντος ἐβασίλευσεν*, ut notat Thucydidis Scholiastes. *Coler.*

Dona militaria.] Quibus imperatores, partâ victoriâ, milites suos pro cujusque meritis, & virtute donabant. Ad excitandam enim in animis hominum virtutem, Sapientissimi Imperatores Romani, apud quos armorum & imperii gloria fuit, variis donis suos milites, qui pro republica fortiter pugnassent, donare consueverant, armillis, hastis, equis, coronis militaribus, aliisque muneribus, quibus cæteri ad laudis studium, & gloriæ cupiditatem incendebantur. *Oliv.*

Aureas armillas.] Ornamenta sinistrarum, quibus Sabini Gallique præcipue ùtebantur. *Idem.*

Vultum demisit.] In signum indignationis.

In æde Salutis.] In Quirinali. Ovidius I. Fastor.

Ianus adorandus, cumque hoc Concordia mitis,
Et Romana Salus, araque Pacis erit.

Nomen

bulcus dedicaverat, parietes pinxisset, nomen his suum inscripsit. Id enim demum ornamenti familiæ consulatibus, & sacerdotiis, & triumphis celeberrimæ deerat. Cæterum sordido studio deditum ingenium, qualemcunque illum laborem suum silentio obliterari noluit: Videlicet Phidiæ secutus exemplum, qui clypeo Minervæ effigiem suam inclusit: qua convulsa, tota operis colligatio solveretur.

EXTERNA.

1. Sed melius aliquanto, si imitatione aliena capiebatur, Themistoclis ardorem esset æmulatus: quem ferunt stimulis virtutum agitatum, & ob id noctes inquietas exigentem, quærentibus, quid ita eo tempore in publico versaretur, respondisse: Quia me trophæa Miltiadis, de somno

Nomen his suum.] Quin & Pictor inde appellatus est. Unde postea Fabii Pictores. Pinxit ædem Salutis anno urbis CCCCL. *Coler.*

Sordido studio.] Ideo suum nomen inscripsit picturæ, ne illius artis, quantulacunque foret, gloria ex hominum memoria laberetur. *Sordido* autem dixit, quia studium omne, quod quæstus gratia suscipitur, ut pictura, sordidum dicitur & illiberale. *Oliv.* *Sordido studio.*] Contra veterum plerorumque sententiam, vocat sordidum studium artem pingendi. Sic etiam Clearchus Parrhasium reprehendit, quasi manu sordidum opus facientem, & penicillum, cestrum & viriculum tractantem, ut ex eo refert Athenæus lib. XV. *Coler.*

Phidiæ.] Cicero Tusc. Quæst. lib. I. Quid enim Phidas? sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, cum inscribere non liceret. De hoc Phidia diximus in cap de Fiducia lib. III. quanquam multo plura adjici possent, quæ apud Plinium aliosque auctores leguntur, ea tantum nobis referuntur, quæ proposito nostro conveniunt. *Oliv.*

Themisthoclis.] Cicero Tusculanarum Quæstionum libro IV. *Noctu,* inquit, *ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset, quærentibusque respondebat, Miltiadis trophæis se à somno suscitari: cogitabat enim quomodo Miltiadis gloriam posset adæquare, vel etiam superare.* Qui, ut diximus supra in cap. de Ingratis, & de Pietate, Artafernem & Dathim, Darii, Persarum regis, præfectos, qui cum centum millibus peditum, & decem millibus equitum in Græciam venerant adversus Athenienses, ipse cum decem millibus armatis, consilio & virtute sua superavit in campis Marathoniis. Qua victoria excitatus Themistocles, paulo post Artemisium & Salamina, gloriosissima victoria nobilitavit, ut supra diximus in cap. de Ingratis. Nam cum cæteri existimarent, à barbaris in Marathone re male gesta, bellum se in posterum sustulisse, Themistocles eam rem majorum certaminum initium ducebat esse, ad eaque obeunda pro Græcia universa, se tanquam in palæstram unxit, assidueque civitatem exercuit, quam longissime futura prospiciens. *Oliverius.*

mno excitant. Marathon nimirum animum ejus, & Artemisium, & Salamis navalis gloriæ fertilia nomina illustranda, tacitis facibus incitabant. Idem theatrum petens, cum interrogaretur, cujus vox auditu illi futura esset gratissima, dixit: Ejus à quo artes meæ canentur optimè. Dulcedinem gloriæ pene adjecit gloriosam.

2. Jam Alexandri pectus insatiabile laudis, qui Anaxarcho comiti suo ex auctoritate Democriti præceptoris innumerabiles mundos esse referenti, Heu me, inquit, miserum; quod ne uno quidem adhuc potitus sum! Angusta homini possessio gloriæ fuit, quæ Deorum omnium domicilio sufficit.

3. Regis & juvenis flagrantissimæ cupiditatis similem Aristotelis in capessenda laude sitim subnectam. Is namque Theodecti discipulo oratoriæ artis libros, quos ederet, donaverat: molesteque postea ferens titulum eorum sic alii cessisse; proprio volumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodectis libris dictum esse adjecit. Nisi me tantæ & tam latè patentis scientiæ verecundia teneret, dicerem dignum philosophum, cujus stabiliendi mores, altioris animi philosopho traderentur. Cæterum gloria ne ab his quidem, qui contemptum ejus introducere conantur, negligitur: quoniam quidem ipsis voluminibns nomina sua diligenter adjiciunt; ut quod professione elevant, usurpatione memoriæ consequantur. Sed qualiscunque horum dissimulatio, proposito illorum

longè

Artemisium & Salamis.] Duo Græciæ loca à Themistocle nobilitata, illa gloriosa & prope incredibili pugna navali, quâ Xerxem, qui totam fermè Asiam in Græciam deportaverat, eo consilio superavit, & in patriam turpiter refugere coëgit, ut non se victum, sed à Themistocle conservatum fuisse existimaret. De Salamine diximus alio loco: Artemisium autem, ut Demosthenes pro Ctesiphonte refert, est promontorium Eubœæ. *Oliv.*

Dulcedinem gloriæ pæne adjecit gloriosam.] Ita tu Pighi, ex omnibus manuscriptis. Nam antea legebatur, *Dulcedini gloriæ pæne adjecit gloriam.* At ego lectionem tuam ipsam jacentem erigo, *Dulcedinem gloriæ, pæne adjeci, gloriosam!* Velut exclamat, & ô dulcedinem, inquit, gloriæ, tantum non dixerim, gloriosam! Acumina & sententiolas Valerii nostri. *Lips.*

Tele-

longè tolerabilior est, qui dummodo æternam memoriam assequantur, etiam sceleribus innotescere non dubitarunt.
4. Quorum è numero nescio an in primis Pausanias de-

Tolerabilior est.] Qui pessimo facinore illam sibi usurpare voluerunt; qualis Pausanias adolescens, qui Philippum Macedoniæ regem occidit; qualis ille, qui Ephesiæ Dianæ templum incendit, cujus nomen non ponitur. Hi enim etiam sceleribus innotescere voluerunt. *Oliverius.*

Pausanias.] Valerius à Justino & Plutarcho dissentit. Non enim gloriæ, sed ultionis cupiditate ad Philippi cædem Pausaniam impulsum esse dicunt, adhortante, ut vult Plutarchus, Alexandro, & Olympiade multo magis incitante, quoniam periniquo animo ferret, se spretam à Philippo, & aliam sibi superinduci Attali regis filiam Cleopatram. Cum igitur dies nuptiarum esset, ut tradit Justinus, pro magnitudine duorum regum, & collocantis filiam, & uxorem ducentis apparatibus insignis, nec ludorum magnificentia deesset, & ad eorum spectaculum Philippus sine custodibus medius, inter duos Alexandros, filium generumque consisteret: Pausanias nobilis adolescens, nemini suspectus, occupatum angustiis Philippum in transitu obtruncat, diemque lætitiæ destinatum fœdum luctu funeris facit. Hic Pausanias primis pubertatis annis stuprum per injuriam passus ab Attalo fuerat, cujus indignitati hæc etiam fœditas accesserat, quod productum in convivio, solutumque mero, Attalus non suæ, verum etiam convivarum libidini, velut scortum vile, subjecerat, ludibriumque omnium inter æquales reddiderat. Hanc rem ægre ferens Pausanias, querelam Philippo sæpe detulerat. Cum variis frustrationibus, non sine risu, differretur, & honoratum insuper ducatu adversarium cerneret, iram in ipsum Philippum vertit, ultionemque, quam ab adversario non poterat, ab iniquo judice exegit. Creditum est etiam immissum ab Olympiade matre Alexandri fuisse, nec ipsum Alexandrum ignarum paternæ cædis extitisse; quippe non minus Olympiadem repudium, & prælatam sibi Cleopatram, quam stuprum Pausaniam doluisse. Alexandrum quoque regni æmulum, fratrem ex noverca susceptum tenuisse, eoque actum, ut in convivio antea primum cum Attalo, mox cum ipso patre jurgaret, adeo ut etiam stricto gladio eum Philippus consectatus sit, ægreque à filii cæde amicorum precibus exoratus. Quamobrem Alexander ad avunculum se in Epirum cum matre, inde ad regem Illyriorum contulerat, vixque revocanti mitigatus patri, precibusque cognatorum ægre redire compulsus. Olympias quoque fratrem suum Alexandrum, Epiri regem, in bellum subornabat, pervicissetque, ni filiæ nuptiis pater generum occupasset. His stimulis irarum utrique Pausaniam de impunitate stupri sui querentem ad tantum facinus impulisse creduntur. Nam legitur apud Herodotum: Querenti Pausaniæ apud Alexandrum, nihil aliud respondisse, nisi Medeæ jambicum metrum pronuntiasse: *Eum qui dedit, eum qui accepit*, scilicet interfice, & socerum & generum. Olympias etiam dicitur fugienti percussori equos præparatos habuisse. Ipsa deinde, audita regis nece, cum titulo officii ad exequias eadem nocte cucurrisset, in cruce pendentis Pausaniæ capiti coronam imposuit, quod nemo alius audere, nisi hæc, superstite Philippi filio, potuisset; paucos deinde post dies refixum corpus interfectoris super reliquias cremavit, & tumulum ei eodem fecit in loco, parentarique eidem quotannis, incussa populo superstitione curavit. Hæc Justinus. Apparet igitur Pausaniam

debeat referri: Nam cum Hermocratem percontatus esset quonam modo subitò clarus posset evadere: atque is respondisset, si illustrem virum aliquem occidisset, futurum ut gloria ejus ad ipsum redundaret: continuò Philippum interemit. Et quidem quod petierat, assecutus est: tam enim se parricidio, quam Philippus virtute notum posteris reddidit.

5. Illa verò gloriæ cupiditas sacrilega: inventus est enim qui Dianæ Ephesiæ templum incendere vellet, ut opere pulcherrimo consumpto, nomen ejus per totum terrarum orbem disjiceretur. Quem quidem mentis furorem eculeo impositus detexit. At bene consuluerant Ephesii, decreto memoriam teterrimi hominis abolendo: nisi Theopompi magnæ facundiæ ingenium in historiis eum suis comprehendisset.

CAP.

saniam ad regis cædem impulsum, non consequendæ gloriæ, ut Valerius tradit, sed ultionis sumendæ gratia. *Pausanias.*] Macedonicus nobilis adolescens, Cerestis filius, & ab Oreste inclytum genus trahens. Fuit & alter Pausanias Lacedæmonius, vir magnus, qui cum patriam ab impetu Persarum liberasset, eo postmodum insaniæ pervenit, ut ipsam patriam cum tota Græcia hostibus prodere voluerit.

Cum Hermoclem.] Ita vulgo. Restituit dudum ex Diodoro eruditissimus Gallorum Brodæus, *Cum Hermocratem.* Brodæus, inquam, cujus scripta quæ vidi, dixerim nata esse ad objurgandam temeritatem plerorumque hodie scriptitantium. Ita accurate & signata eruditione sunt facti. *Coler.*

Dianæ Ephesiæ.] Constat ea nocte natum Alexandrum. Unde Cicero Timæum quendam refert, qui, cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Ephesiæ Dianæ templum deflagravisse: adjunxit id minimè esse mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adesse voluisset, abfuisset domo. Strabo lib. XIV. dicit Herostratum fuisse dictum. *Nam Dianæ,* inquit, *templum, primus Chersiphron mire fabricatus est, postea alius fecit majus illo, sed cum Herostratus quidam id incendio consumpsisset, aliud præstantius construxerunt mulierum ornamentis & multis opibus ad id collatis, refectisque prioribus columnis, &c.* Nam de restituto templo multa commemorat, quod longum nimis esset hic referre. *Oliv.*

Nomen ejus per totum terrarum orbem diffunderetur.] Ita vulgo. In Cauchiano legimus, *differetur.* In aliis autem exemplaribus, *disiceretur*; antiqua voce, pro, dispergeretur. *Pigh.*

Theopompi.] Hic fuit Isocratis discipulus, Tragicus Poëta & Orator eximius, teste Gellio. Fuit & alter Theopompus, Lacedæmoniorum rex, de quo diximus in cap. de Moderatione. *Oliv.*

Theopompi.] Citatur à Strabone, Plinio, Suida, Stephano. Ejus orationis vis à Cicerone laudatur in Oratore. Fidem aliquoties pulsat Strabo. *Coler.*

Hono-

CAP. XV.

QUÆ CUIQUE MAGNIFICA CONTIGERUNT.

ROMANIS.

1. *P. Africano majori.*
2. *M. Catoni censorio.*
3. *Scipioni Nasicæ.*
4. *P. Scipioni Æmiliano.*
5. *M. Valerio Corvo.*
6. *Q. Mucio Scævulæ.*
7. *C. Mario.*
8. *Cn. Pompejo Magno.*
9. *Q. Lutatio Catulo.*
10. *M. Catoni Vticensi.*
11. *L. Marco eq. Rom.*
12. *Sulpiciæ Ser. F. Q. Flacci.*

EXTERIS.

1. *Pythagoræ Samio.*
2. *Gorgiæ Leontino.*
3. *Amphiarao vati.*
4. *Pherenicæ mulieri Græcæ.*

CAndidis autem animis voluptatem præbuerint in conspicuo posita, quæ cuique magnifica meritò contigerunt: Quia æquè præmiorum virtus, atque honorum contemplatio judicanda est; ipsa natura nobis alacritatem subministrante, cum honorem industriè appeti, & exolvi gratè videmus. Verum etsi mens hoc loco protinus ad Augustam domum beneficentissimum & honoratissimum templum omni impetu fertur, melius cohibebitur: quoniam

HOnoratißimum templum.] Nihil magnificentius contingere potuisset, quam ut præsenti ipsi templum & ara constitueretur, illique redderentur honores divini, quod factum esse, omnes testantur auctores. Horatius:

Præsenti tibi divinos largimur honores,
Iurandasque tuum per nomen ponimus aras. Oliv.

Superiori Africano consulatus citerior legitimo tempore datus est. Quod fieri oportere, exercitus senatum literis admonuit. Ita nescias utrum illi plus decoris patrum conscriptorum autoritas, an militum consilium adjecerit. Toga enim Scipionem ducem adversus Pœnos creavit, arma poposcerunt.] Ita vulgo. In Campensi, *Arma poposcerunt eundem.* Ex qua unica dictione hic adjecta colligo totam hanc historiam de literis ab exercitu ad Senatum missis perperam à librariis hic insertam esse ab exemplo inferioris Æmiliani translatum, cum & ibi illa dictio reperiatur apte posita, hic superflua sit. Cui meæ sententiæ suffragatur historiæ veritas, atque Appiani Alexandrini auctoritas, qui tale quid de Æmiliano refert, crebris quippe militum literis ex Africa scriptis ipsum Romæ commendatum fuisse, quibus petebatur, ut in Africam consul mitteretur. De superiore Africano Livius quidem scribit (cujus istic historiam integram habemus) eum ante tempus ingenti omnium favore consulem factum, sed de literis militum

niam cui ascensus in cœlum patet, quamvis maxima, debito tamen minora sunt, quæ in terris tribuuntur.

1. Superiori Africano consulatus citerior legitimo tempore datus est. Cui quæ in vita præcipua assignata sunt, & longum est referre, quia multa: & non necessarium, quia majore ex parte jam relata sunt. Itaque quod hodieque eximium, capiti adjiciam. Imaginem in cella Jovis opt. max.

prorsus nihil. Quapropter omnia verba jam annotata ab exemplo hoc excludenda puto, atque postea suo loco, ubi de Æmiliani consulatu verba facit, inserenda esse, ut tunc dicemus. De superiore autem Africano hic ita legendum arbitror: *Superiori Africano consulatus citerior legitimo tempore datus est; cui quæ in vita præcipua assignata sunt, &c.* Pigh. *Superiori Africano.*] Scipioni Africano superiori magnifica multa contigerunt, quorum alia contempsit, alia suscepit. Natus annos quatuor & viginti, patri patruoque cæsis in Hispania, cum imperio successit, ut in cap. de Fiducia diximus. Consul deinde citra legitimum tempus declaratus est, suadente exercitu, & senatum admonente per literas, *(Pighius hoc negat)* ita reip. tempus exigere, sic fieri oportere, quia nemo esset, cui tantum exercitus fideret, & in quo spes tantæ victoriæ foret. Magnificum quidem hoc fuit, ut non facile discerni possit, plusne illi gloriæ Senatus auctoritas, an militum consilium attulerit. Gloriosum sine dubio fuit illi ante legitimum tempus contra leges Consulem Senatus auctoritate creari, bello difficili & periculoso, & quod juvenili curæ demandata sit respublica Romana. Non minus vero illi magnificum fuisse videtur, quod ab exercitu fuerit summo omnium consensu imperator exoptatus. Post vero rempublicam bene feliciterque gestam, multo plura ei magnifica & gloriosa contigerunt, quia Senatus illi præmia ingentia non solum humana, sed prope divina proposuit, quæ in cap. de Moderatione diximus, ubi etiam cuncta illum respuisse monstravimus. *Oliv.* Contigit A. V. DXLVIII. & DLII.

Citerior legitimo tempore.] Ante tempus, quod per legem erat constitutum.

Relata sunt.] Dicta in cap. de Moderatione, ubi ea vidimus & videre possumus. Sunt autem hæc: *Voluerunt illi statuas in comitio, in rostris, in curia, in ipsa denique Iovis Optimi Maximi cella ponere; voluerunt imaginem triumphali indutam ornatu Capitolinis pulvinaribus applicare; voluerunt illi continuum per omnes vitæ annos consulatum, perpetuamque dictaturam tribuere, quorum sibi nihil suscipere voluit.* Oliv.

Imaginem.] Hoc illi præcipuum obtigit, quod ejus imago in templo Jovis Optimi Maximi, tanquam divini cujusdam hominis simulachrum reposita fuerat, quæ, quoties à Cornelia gente funus aliquod duceretur, inde semper petebatur, quasi vellent suis exequiis honoris causa ipsum interesse Scipionem. Ideo autem in cella Jovis collocatam ejus imaginem arbitror, quia Jovis filius fuisse credebatur, quamvis falso, teste Livio, qui dicit: *Adhæc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit, quam in Capitolium iret, ingressusque ædem consideret, & plerumque tempus solus in secretum ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam servabatur, seu consulto, seu temere vulgatæ opinioni, fidem apud quosdam fecit, stirpis eum divinæ virum esse, retulitque famam in Alexandro Magno prius vulgatam, & vanitate, & fabula*

max. positam habet; quæ quotiescunque funus aliquod Corneliæ genti celebrandum est, inde petitur; unique illi instar atrii Capitolium est.

2. Tam hercle, quam Curia superiori Catoni. Unde effigies illius ad ejusdem generis officia expromitur. Gratum ordinem, qui utilissimum reipublicæ senatorem tantum

bula parem. Anguis immanis concubitu conceptum, & in cubiculo matris ejus persæpe visam prodigii ejus speciem, interventuque, hominum evolutam repente atque ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso illusa fides est, quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Gellius addit illud, admiratos vehementer esse æditiuos templi, quod ante diluculum in Capitolium ingredientem Scipionem, canes semper in alios sævientes, neque allatrarent eum, neque incurrerent. Unde Livius multa alia ejusdem generis subjungit, quæ admirationis humanæ in eo juvene excesserant modum quibus freta civitas, ætati haud quaquam maturæ tantam molem rerum, tantumque imperium promisit. Non illud prætermittendum censeo, quod Scipioni magnificum obtigisse videtur, cum legatus esset missus ad Antiochum, Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho junxerat, collocutus est, ut si fieri posset, metum vitæ, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondit Alexandrum Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset, quodque ultimas oras, quas visere supra fidem humanam esset, peragrasset. Quærenti deinde, quem secundum poneret, inquit Pyrrhum, eo quia castra metari docuisset; adhæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. Exequenti quem tertium diceret, semet dixit. Ridens Scipio, quidnam tu diceres, si me, inquit, vicisses? Tum vero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Ex quo relinquitur, Scipionem omnium maximum Imperatorem ab Annibale fuisse judicatum. *Oliver.*

Quæ quotiescunque munus aliquod Corneliæ genti celebrandum est.] Ita vulgo. Lege, *funus aliquod.* Paulo post enim dicit Catonis quoque effigiem è Curia ad ejusdem generis officia expromi solere. Atque auctor de Viris Illustribus cap. 47. scribit M. Catonis imaginem funeris causa produci solere. Sed unde non dicit: quare locus ille imperfectus videtur, omnium enim illustrium producebantur funebri pompa imagines; sed hoc tarum, quod Catonis imago è Curia, non ex atrio domus privatæ. Legendum itaque, *Imago ejus funeris causa produci è Curia solet.* Magnificum profecto atque eximium utrique genti funus aliquod celebraturæ, cum ex more pompam imaginum familiæ totius producere deberent, Cornelios P. Africani majoris imaginem è Capitolio; Porcios M. Catonis majoris è Curia, non ex atriis suis petere posse. *Pigh.*

Instar atrii.] Cum principum imagines in atriis collocari consuevérint, Scipionis in Capitolio pro atrio posita fuit. Capitolium igitur instar atrii fuit Scipionis imagini. Quod locarentur in atriis, Juvenalis testis est:

Tota licet veteres exornent undiq; ceræ
Atria, nobilitas sola est atq; unica virtus. Oliv.

Tam, &c.] Contigit A. V. DCIV.

Ejus generis officia.] Quoties opus sit tota familia, ut in pompa funebri. *Bad.*

Cujus

tum non semper secum habitare voluit, omnibus numeris virtutem divitem, magisque suo merito, quam fortunæ beneficio magnum: cujus prius consilio, quam minoris Scipionis imperio est deleta Carthago.

3. Rarum specimen honoris à Scipione quoque Nasica oboritur: Ejus namque manibus, & penatibus nondum quæstorii, senatus Pythii Apollinis monitu, Pessinunte accersitam Deam excipi voluit: quia eodem oraculo præceptum erat, ut hæc ministeria Matri Deûm à sanctissimo viro præstarentur. Explica totos fastos, constitue omnes currus triumphales, nihil tamen morum principatu speciosius reperies.

4. Tradunt subinde nobis ornamenta sua Scipiones commemoranda. Æmilianum enim populus ex candidato ædi-

Cujus prius consilio.] Quia, ut supra diximus, duo præstantissimi Senatores inter se magnopere dissentiebant de evertenda Carthagine, Cato & Scipio Nasica. Cato suadebat evertendam esse Carthaginem, quæ fœdera sæpius frangeret, sæpiusque rebellaret; at Scipio contra relinquendam esse censebat, ut esset exercitatio quædam juventuti Romanæ, quæ bellis assueta, otiosa esse non posset. Verebatur Scipio id futurum, quod evenit, ne, subacta Carthagine, debellatisque exteris gentibus, cum hostes deessent, in seipsos arma converterent: tamen secundum Marci Catonis sententiam factum est Senatusconsultum, ut bellum Carthaginiensibus inferretur, & subacta Carthago everteretur. *Oliv.*

Verum specimen honoris à Scipione Nasica oboritur.] Ita vulgo. Transit denuo à Porciis ad Scipiones. Cæterum Attrebatensis ac Pulmanni codicum lectio non minus placet, *Rarum specimen honoris.* Rarissimum enim atque unicum hoc decus, publico judicio vir optimus censeri. *Pigh.* Contigit anno urbis CDIV. & CDV.

Ejus namque manibus.] Nam cum omnibus matronis Hostiam ire jussus obviam Deæ, Deamque ipsam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam cum matronis. Ovidius in Fastis:

Nasica excepit, templi non perstitit auctor,

Augustus nunc est, ante Metellus erat.

Oliverius.

Nondum quæstoris.] Adolescentem fuisse ostendit, qui nondum quæstor factus fuit. Sic & Livius dixit adolescentem nondum quæstorium. *Oliv.*

A sanctissimo viro.] Ab aliis optimus vir dicitur. Vide & Augustinum lib. II, cap. 5. de Civitate Dei. *Coler.*

Nihil tamen eorum principatu speciosius reperies.] Ita vulgo. Nec apte dicitur hic fastorum curruumve triumphalium principatus. Sed optime in Manuscriptis libris, *Nihil tamen morum principatu speciosius reperies.* Præfert enim vitæ sanctitatem rebus gestis quibuscunque Valerius. *Pigh.*

Æmilianum enim populus ex candidato adilitatis consulem fecit. Eundemque cum quæstoriis comitiis, &c.] Ita vulgo. Hoc

ædilitatis, consulem fecit. Quod fieri oportere, exercitus senatum literis admonuit. Ita nescias utrum illi plus decoris patrum conscriptorum auctoritas, an militum consilium adjecerit. Toga enim Scipionem ducem adversus Pœnos creavit, arma popoſcerunt. Eundemque, cum quæstoriis comitiis suffragator Q. Fabii, Maximi fratris filii, in campum descendisset, consulem iterum reduxit. eidem senatus bis sine sorte provinciam, prius Africam, deinde Hispaniam dedit. Atque hæc neque civi, neque senatorii ambitioso: quemadmodum non solum vitæ ejus severissimus cursus, sed etiam mors clandestina illata insidiis declaravit.

5. M.

Hoc loco sunt reponenda verba, quæ diximus librarios perperam transtulisse ad exemplum Africani superioris. Quam culpam ignavis ludimagistris attribuo, qui aliquando exempla duo similia in compendium contrahere conati sunt, quæ quidem alii postea dissparunt. Locum autem hunc ita rursus iisdem verbis interpositis supplendum, atque restaurandum esse existimo: *Æmilianum enim populus ex candidato ædilitatis consulem fecit. Quod fieri oportere exercitus senatum literis admonuit. Ita nescias, utrum illi plus decoris patrum conscriptorum auctoritas, an militum consilium adjecerit. Toga enim Scipionem ducem adversus Pœnos creavit, arma popoſcerunt. Eundemque cum quæstoriis comitiis, &c.* Hæc omnia vere de Æmiliano dici, vel leviter in historia versato manifestum est. *Pighius.* Contigit anno urbis DCVI.

Suffragator.] Non candidatus descenderat, ut magistratum peteret, sed ut nepoti suffragaretur, vel, ut alii dicunt, fratri, ut favore & auctoritate sua Q. Fabius quæsturam assequeretur. *Oli.*

Q. Fabii.] Sæpius dictum est Paullum Æmilium ex quatuor liberis duos duabus familiis in adoptionem dedisse, alterum genti Fabiæ, qui Fabius Maximus dictus est, alterum Scipionum, qui Africanus inferior est appellatus. *Oliverius.* *Q. Fabii, Marci fratris.*] Ita vulgo. *Q. Fab. Maximi fratris*, recte. Nam frater *Q.* dicitur, in Lælio. Livius libro II. Hic libro v. cap. 3. *Corradus.*

Eidem senatus bis sine sorte prius Africam, deinde Hispaniam dedit.] Ita vulgo. Abrupta locutio, atque male secura. Posset enim intelligi bis Africam, & bis Hispaniam sine sorte datam fuisse. Multo igitur apertius, atque etiam elegantius in vett. libris, *Eidem senatus bis sine sorte provinciam, prius Africam, deinde Hispaniam dedit.* Pighius. Contigit A.V. DCXIX, & DCXXIV.

Sine sorte.] Extra ordinem, nulla collegæ, cum quo sortiretur, habita ratione. *Oliv.* *Sine sorte.*] Nam consules legitime provincias sortiebantur, privati autem extra sortem ex speciali privilegio aut dono easdem obtinebant. *Badius.*

Africam.] Cum delevit Carthaginem.

Hispaniam.] Cum sustulit Numantiam.

Clandestinis.] Occultis. *Clandestinis.*] Quia in cubiculo suo noctu interemptus est.

Mar-

5. M. quoque Valerium duabus rebus insignibus Dii pariter atque cives speciosum reddiderunt: Illi cum quodam Gallo cominus pugnanti corvum propugnatorem subjicientes; hi tertium & vigesimum annum ingresso, consulatum largiti: quorum alterum decus vetustæ originis ac optimi ominis, gens Corvini amplexa cognomen usurpat: alterum summo subjungitur ornamento, tam celeritate, quam principio consulatus gloriando.

6. At ne Q. quidem Scævolæ, quem L. Crassus in consulatu collegam habuit, gloria parum illustris: Qui Asiam ta[illegible] sanctè, & tam fortiter obtinuit; ut senatus deinceps in eam provinciam ituris magistratibus, exemplum atque formam officii Scævolam decreto suo proponeret.

7. Inhærent illi voci posterioris Africani septem C. Marii consulatus, ac duo amplissimi triumphi. Ad rogum enim usque gaudio exultavit: Qui, cum apud Numantiam sub eo duce stipendia equestria mereret, & forte inter

coe-

Marcum, &c.] Contigit A.V. CDIV, & CDV.

Vetustæ originis.] Valeriorum familia vetusta fuit in urbe Roma, quæ ab hoc Valerio Corvini nomen accepit. *Oliv.*

Gens Corvina amplexa cognomen usurpat.] Ita vulgo. Inepte ac improprie dictum, *gens Corvina*, cum *gens Valeria* dici debeat. Valde mihi suspectus est locus, quem sane more suo scioli contaminarunt. In Atrebat. atque Campensi legitur, *Gens Corvinia amplexa cognomen*. Corrigendum puto, *Gens Corvini amplexa cognomen*. Et subintelligitur *Valeria*; quæ profecto consulatus principio gloriatur, propter Poplicolam, atque etiam celeritate, propter hunc M. Valerium. In Campensi codice iisdem verbis supernotatum, *nostra*. Quæ dictio si inseratur, minus hiulca atque obscura erit oratio: atque insuper demonstrabit auctorem Valerium à Messalla Corvino, Oratore originem ducere. *Pighius.*

Et principio.] Quia primus è familia sua cons[illegible] factus fuerit.

Scævolæ.] Hic est ille Scævola, quem Carbo in ea provincia diligentissime observaverat, accusaturus, si quid peccasset, ulciscendi parentis gratia, qui ab hoc Scævola fuerat aliquando damnatus. Sed tanta fuit Scævolæ integritas, ut nullum illi criminandi locum reliquerit. *Oliver.* Contigit A. V. CDIV, & CDV.

Duo amplissimi triumphi.] Alter de Jugurtha rege Numidiæ, alter de Cimbris, Senonibus, & Teuthonis. *Oliver.*

Ad rogum.] Id est, ad mortem usque gaudio exultavit, præterquam cum in paludibus delituit, & ad eum occidendum Minturnas missus est Cimber, ô Valeri; sed illud comparatione felicitatis tum adeo breve fuit, ut merito dici possit, ad mortem usque exultasse, nam septimo consulatu periit. *Oliv.*

Equestria.] Tunc Decurio fuit Marius.

Si

cœnam quidam Scipionem interrogasset, si quid illi accidisset, quemnam resp. æquè magnum habitura esset. Imperator ipsum respiciens infra se cubantem, vel hunc, dixit: Quo augurio perfectissima virtus, maximam orientem virtutem, videritne certius, an efficacius accenderit, perpendi vix potest. Illa nimirum cœna militaris, speciosissimas tota in urbe Mario futuras cœnas ominata est. Postquam enim Cimbros ab eo deletos initio noctis nuntius pervenit, nemo fuit, qui non illi tanquam Diis immortalibus, apud sacra mensæ suæ libaverit.

8. Jam quæ in Cn. Pompejum & ampla & nova congesta sunt, hinc assensione favoris, illinc fremitu invidiæ lite-

Si quid, &c.] Scilicet adversi. Intellexit autem necem, sed ad evitandum malum omen, non audebat dicere, si mortem obiveris. *Bad.*

An efficacius acciderit.] Ita vulgo. In Cauchiano, *accenderit.* Recte, inflammavit enim virtutem Marii hac sua voce Scipio, ut etiam testatur Plutarchus: *Τὸν δ' οὖν Μάριον* (inquit) *ὑπὸ ταύτης λέγεται μάλιστα τῆς φωνῆς, ὥσπερ ὑπὸ θείας κληδόνος ἐπαρθέντα ταῖς ἐλπίσιν ὁρμῆσαι πρὸς τὴν πολιτείαν. Pigh.*

Cœna militaris.] Certe, inquit, in cœna militari prævidit Scipio sumptuosas illas cœnas, quas populus Romanus ea nocte, qua nuntiatum fuit Cimbros ab eo fuisse deletos, in honorem Marii celebravit. *Oliv.*

Libaverit.] In omnibus sacris epulis primitias Diis offerebant; sed ea nocte non Diis, sed Mario libarunt. *Idem.*

Iam quæ in Cn. Pompeium.] Quæ ampla & magnifica Pompeio contigerint, licet ex multis auctoribus colligi possit, ut è Plin. Nat. Hist. lib. VII, c.26. qui ejus titulos omnes triumphosque summatim percurrens, illum non solum Alexandri Magni, sed Herculis & Liberi Patris fulgorem adæquasse dicit, & è Plutarcho, qui ejus vitam describens, eum quasi de toto orbe triumphasse ostendit. Hæc tamen omnia ex Ciceronis Pompeiana facilius ac brevius. Eum igitur auctorem hoc loco sequar, quoniam ejus verius erit testimonium. Dicit enim: *Non commemorabo nuper ita nobis patribusque nostris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova summaque Catuli voluntate constituta recordamini. Quid enim tam novum, quam adolescentulum privatum, exercitum difficilem reip. Syllæ conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optime ductu suo gerere? gessit. quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute. Bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? At eam quoque rem pop. Rom. non modo vidit, sed etiam omni studio visendam putavit. Quid tam insititatum, quam quum duo consules clarissimi fortissimique essent, Eques Romanus ad*

literarum monumentis obstrepuntur. Eques Romanus pro consule in Hispaniam adversus Sertorium, pari imperio cum Pio Metello principe civitatis missus est: nondum ullum honorem auspicatus bis triumphavit: initia magistratuum à summo imperio cœpit: tertium consulatum decreto senatus solus gessit: de Mithridate, & Tigrane, de multis præterea regibus, gentibus, plu-

nus ad bellum maximum formidolosissimumque pro Consule mitteretur? Missus est. quo quidem tempore cum esset nonnemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro consule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere. Tanta in eo reip. bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex Senatusconsulto legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex Senatusconsulto triumpharet? Quæ in hominibus omnibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Hæc Cicero. *Oliv.* *In Cn. Pompeium.*] Breviarium rerum ab ipso gestarum, quod Romæ in templo Minervæ custodiri ajunt, adscribam:

CN. POMPEIUS. MAGNUS IMP.
BELLO. XXX. ANNORUM. CONFECTO.
. FUSIS. FUGATIS. OCCISIS. IN.
DEDITIONEM. ACCEPTIS. HOMINUM.
VICIES. SEMEL. CENTENIS. LXXXIII.
M. DEPRESSIS. AUT. CAPTIS. NAVIBUS. D. CCCXLVI. OPIDIS. CASTELLIS. M. D. XXXVIII. IN. FIDEM.
RECEPTIS. TERRIS. A. MAEOTI.
LACU. AD. RUBRUM. MARE. SUBACTIS. VOTUM. MERITO. MINERVAE. CUM. ORAM. MARITIMAM. A.
PRAEDONIBUS. LIBERASSET. ET.
IMPERIUM. MARIS. POPULO. ROMANO. RESTITUISSET. EX. ASIA.
PONTO. ARMENIA. PAPHLAGONIA.
CAPPADOCIA. CILICIA. SCYTHIS.
IUDAEIS. ALBANIS. IBERIA. INSULA. CRETA. BASTERNIS. ET. SUPER. HAEC. DE. REGIBUS. MITHRIDATE. ATQUE. TIGRANE. TRIUMPHAVIT.

Coler. Contigêre hæc A. V. DCLXXXVI, & DCLXXII, & DCXXCII, & DCXXCIII, & DCCI, & DCXCII.

Eques Romanus.] Hoc idem affirmat Cicero in Philipp. Livius tamen epit. libri XCI. dicit eum fuisse quæstorem, quando adversus Sertorium cum imperio consulari missus est. Equitem vero fuisse dicit, cum in Africam missus est adversus Cn. Domitium proscriptum, & Hiarbam, regem Numidarum, bellum molientes. Quos victos interemit, natus annos quatuor & viginti, & de Africa triumphavit, quod ad eam diem nemini unquam contigerat, ut eques Romanus triumpharet. Sed Ciceroni magis credendum est, qui hæc omnia vidit & sensit. *Oliv.* In hodiernis editionibus Livii non invenio Quæstorem fuisse.

Bis triumphavit.] Semel de Africa, devictis, ut supra, Domitio & Hiarba rege; rursus de Sicilia, victo Carbone, qui flens, muliebriter mortem tulit; nam victum occidit. *Idem.*

Tertium consulatum.] Hoc ex auctoritate M. Bibuli Catonis necessarii factum est, cujus sententiam Cato laudavit, ut in ejus vita legitur. *Idem.*

De multis regibus.] De Ariobarzane, Pharnace, & Aristobulo. *Idem.*

Plu-

plurimisque civitatibus, & prædonibus, unum duxit triumphum.

9. Q. etiam Catulum pop. Rom. voce sua tantum non ad sidera usque evexit. Nam cum ab eo pro Rostris interrogaretur, si in uno Pompejo Magno omnia reponere perseverasset; absumpto illo subiti casus incursu, in quo spem esset habiturus; summo consensu acclamavit, In te. Vim honorati judicii admirabilem. Siquidem Magnum Pompejum cum omnibus ornamentis, quæ retuli, duarum syllabarum spatio inclusum Catulo æquavit.

10. Potest & M. Catonis ex Cypro cum regia pecunia revertentis appulsus ad urbem videri memorabilis: cui navi egredienti consules, & cæteri magistratus, & universus S. P. Q. R. officii gratia præsto fuit. Non quod magnum pondus auri & argenti; sed quod M. Catonem classis illa incolumem advexerat, lætatus.

11. Sed nescio an præcipuum sit L. Marcii inusitati decoris exemplum, quem equitem Romanum duo exercitus

P. &

Plurimisque civitatibus.] Civitates prope noningentas cepit, inter quas & Hierosolymam, ubi templum Judæorum, ad id tēmpus inviolatum, spoliavit, ex quo creditur, non illi post illam spoliationem prospere quicquam cessisse. *Oliv.*

Unum duxit triumphum.] De his omnibus semel triumphavit, & triumphantis currum prosecuti sunt reges supra memorati. *Idem.*

Q. etiam, &c.] Contigit anno urbis DCXXCVII.

Pro rostris.] In concione ante rostra.

Potest & M. Catonis.] De profectione M. Catonis in Cyprum, de regia pecunia Romam transvecta, de Cypro in provinciæ formam redacta, dictum est. *Oliv.* Contigit A. V. DCXCVII.

Appulsus ad ripam Tyberis memorabilis videri.] Ita vulgo. In manuscriptis, *ad ripam urbis videri memorabilis.* Rara quidem locutione, sed tamen vera. Non enim consules, magistratusque ripam Tyberis Ostiæ appellenti occurrerunt, sed cum navigio, ut ait Plutarchus, urbem intraret. Ut tamen ingenue fatear, neutra satisfacit lectio, illa enim mihi glossema videtur, hæc autem licet non syncera, veræ tamen lectionis notam præ se ferre puto, eamque fuisse, *Appulsus ad urbem videri memorabilis.* Qui cum navigio fiat, glossographi exposuêre, Ad ripam urbis, vel, ad ripam Tiberis. *Pigh.*

Officii gratia.] Præstandi honoris gratia.

Sed nescio, &c.] Notata est historia in cap. de Prodigiis lib. I. Fuit hoc illi magnificum & illustre, quod duobus in Hispania occisis Scipionibus, reliquiæ totius exercitus in unum collectæ summo consensu imperium ei detulerunt; qui cum in propinquo bina Pœnorum castra paucis milibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima

P. & Cn. Scipionum interitu, victoriaque Asdrubalis lacerati, ducem legerunt: quo tempore salus eorum in ultimas angustias deducta, nullum ambitioni locum relinquebat.

12. Merito virorum commemoratoni Sulpitia, Ser. Paterculi filia, Q. Fulvii Flacci uxor, adjicitur. Quæ, cum senatus libris Sibyllinis per decemviros inspectis censuisset, ut Veneris Verticordiæ simulachrum consecraretur, quo facilius virginum mulierumque mentes à libidine ad pudicitiam converterentur; & ex omnibus matronis centum, ex centum autem decem sorte ductæ, de sanctissima fœmina judicium facerent, cunctis castitate prælata est.

EXTERNA.

1. Cæterum quia sine ulla diminutione Romanæ majestatis extera quoque insignia respici possunt, ad ea transgrediamur. Pythagoræ tanta veneratio ab auditoribus tributa

castra intempesta nocte adortus est, & tum hostem victoriæ fiducia incompositum aggressus, ne nuntium quidem cladis reliquit; brevissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorum castra invasit, ita bis simili usus eventu, deletis utrobique Pœnis, pœne amissas populo Rom. Hispanias restituit. *Oliv.*

Ducem legerunt.] Elegerunt ducem. Senatus tamen non approbavit, eo quod non satis modeste victoriam suam ad eum scripserat. *Bad.*

Merito, &c.] Contigit anno urbis DCXXXIX.

Libris Sibyllinis.] Quid de Sibyllis atque earundem libris sentiendum sit, vide Notas ad Sallustium p. 25, & 26.

Per Decemviros.] Qui Decemviri Sibyllini vocabantur.

Verticordiæ.] Quæ impudicarum mulierum corda ab libidine ad pudicitiam vertere credebatur; nam à vertendo corde Verticordia dicta est Venus. *Oliv.*

Veneris Verticordiæ.] De hac Ovidius IV. Fast. Lutatius ad illud Statii lib. V.

— *Et Idalias procul ablegasse volucres.*

Similis appellationis Venus apud Græcos fuit, sed non similis potestatis: nam Ἀποστροφίαν dixerunt, de qua Pausanias. *Coler.*

Pythagoræ, &c.] De hac Pythagoræ veneratione Cicero lib. I. de Natura Deor. *Non sunt*, inquit, *tam auctores in disputando, quam rationis momenta quærenda, quinetiam obest plerumque his, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum adhibere judicium, cum id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec vero probare soleo id, quod de Pythagoricis accepimus, qui ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex his quæreretur, quare ita esset, respondere solitos*, Ipse dixit. *Ipse autem erat Pythagoras, tantum præjudicata opinio poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas.* Oli.

Hoc

buta eſt; ut quæ ab eo acceperant, in diſputationem deducere nefas exiſtimarent: Quinetiam interpellati ad reddendam cauſam; hoc ſolum reſpondebant, Ipſum dixiſſe: Magnus honos, ſed ſchola tenus. Illa urbium ſuffragiis tributa eſt. Enixo Crotoniatæ ſtudio ab eo petierunt, ut ſenatum ipſorum, qui mille hominum numero conſtabat, conſiliis ſuis uti pateretur. Opulentiſſimaque civitas tam frequenter venerati poſt mortem domum, Cereris ſacrarium fecit: quantumque illa urbs viguit, & Dea in hominis memoria, & homo in Deæ religione cultus eſt.

2. Gorgiæ vero Leontini ſtudiis literarum ætatis ſuæ cunctos præſtantis, adeo ut primus in conventu poſcere, qua de re quiſque audire vellet, auſus ſit, univerſa Græcia in templo Delphici Apollinis ſtatuam ſolido ex auro poſuit; cum cæterorum ad id tempus auratas collocaſſet.

3. Eadem genus ſummo conſenſu ad Amphiaraum decorandum incubuit; locum in quo humatus eſt, in formam con-

Hoc ſolum reſpondebant, αὐτὸς ἔφη.] Ita vulgo. Manuſcripti libri Græca verba non habent, ſed Latine produnt ita, *Hoc ſolum reſpondebant, Ipſum dixiſſe.* Ea verba Græciſſans ſciolus immutare voluit. *Pigh.*

Enixo, &c.] Diſcipulorum judicium ſcholam non excedebat, ſed quod ſequitur, in urbe celebratum eſt. Cum enim ſe in Calabriam Pythagoras contuliſſet, quæ tunc magna Græcia dicebatur, Crotonæ ludum aperuit. Crotoniatæ, cognita Pythagoræ ſapientia & integritate, cenſuerunt ſemper ejus conſiliis utendum eſſe in Senatu, quod ab illo ſummo ſtudio contenderunt, ut ſibi fieri liceret. Quamvis enim Senatus eorum numeroſus eſſet, quippe mille hominum, tamen uni tantum Pythagoræ tribuerunt, ut ejus conſiliis eorum Senatum plurimum ſuſtentari poſſe viderent, quia inter tot Senatores nemo inveniretur, qui cum illo in Sapientia & Virtute conferri poſſe videretur. Quare poſt ejus mortem domum Cereri conſecrarunt, ut eſſet in quo Dea ſub hominis illius memoria, & homo ſub Deæ religione coleretur. Hoc autem fecerunt Crotoniatæ, quia Pythagoras prædicare conſueverat, domum Philoſophantis eſſe ſacrarium ſapientiæ, & veriſſimum Dei templum. *Oliverius.*

Delphici Apollinis.] Qua de re alibi actum eſt.

Eadem gens.] Non minus ſtudioſa fuiſſe videtur Græcia in decorando Amphiarao, quam fuerat in Gorgia Leontino. Nam ex univerſæ Græciæ decreto templum ibi conſtitutum eſt, ubi Amphiaraüs bello Thebano ſubito terræ hiatu fuerat abſorptus cum armis & equo; & ibidem non aliter, quam ex Delphici Apollinis & Jovis Hammonis templis, oracula petebantur. Magnificum profecto quod obtigit

conditionemque templi redigendo, atque inde oracula capi instituendo. Cujus cineres idem honoris possident, quod Pythicæ Cortinæ, quod aheno Dodonæ, quod Hammonis fonti datur.

4. Pherenices quoque non vulgaris honos, cui soli omnium fœminarum gymnico spectaculo interesse permissum est, cum ad Olympia filium Euclea certamen ingressurum adduxisset, Olympionice patre genita, fratribus eandem palmam assecutis latera ejus cingentibus.

V A-

Amphiarao, ut in dandis responsis Apollini par foret & Hammoni. Amphiarai nota est historia apud Statium. Fuit autem vates clarissimus, & in adolescentia ab Argonautis accitus, qui deinde bello Thebano, cum montem ascendisset, visurus quid ex eo bello eventurum esset Argivis; inter cætera prævidit se ex eo bello non reversurum: quare, ut fata vitaret, latebras quæsivit, ubi delitescens, cum ab Adrasto cogi non posset, sed ab Eriphyle ejus uxore, quæ capta monili Argiæ Adrasti filiæ, & Polynicis uxoris, quod olim Vulcanus Hermionæ privignæ fabricaverat, cupiditatem auri conjugis saluti præposuit, indicatus, & ad bellum ductus: quo primum die descendit in campum, facto repente maximo terræ motu, telluris voragine absorptus, obiit. *Oliv.*

Pythica cortina.] Id est, secreto antri Delphici.

Aheno.] Æreo simulacro in formam columbæ, aut lebetis Dodonæ sylvæ, è cujus tinnitu futura judicabant. Male autem legunt quidam, *Athenæ*: sed, ut dixi, exemplari delusi. *Badius.*

Dodonæ.] Dodona fuit Epiri oppidum, habens propinquum nemus, Jovi consecratum, quernum totum, in quo dabant responsa columbæ. Sunt qui dicant hoc nemus fuisse etiam Palladi consecratum, quorum sententiam sequitur nunc Valerius, dicens, *Athenas Dodoneas*, propter Palladem. *Oliver.* Male. Vide supra Bad.

Hammonis fonti.] Jovis, qui Baccho per Libyen exercitum ducenti, cum siti pæne deficerent, apparuit in arena sub specie arietis, & ad fontem perduxit, ubi, extructo templo, responsa dedit, ad quem etiam Alexander Magnus, qui se Hammonis filium mentiebatur, pervenit, ab illius sacerdotibus adulanter exceptus. *Bad. Hammonis.*] Qui à Chamo nomen accepit, cui Libya contigerat.

Pherenices quoq.] Apud Græcos mulieri non licebat Olympicis ludis & certaminibus interesse, & recte quidem, ubi homines nudi plerunque certarent, à mulieribus ob pudicitiam non spectandi. Quem morem Statius 1. Thebaïd. per transitum tangit, cum dicit:

— *Exclusæq; expectant præmia matres.*

Quod igitur nulli mulieri concessum fuerat, datum est Pherenici mulieri, ut Olympico certamini cum filio & fratribus possit interesse, nec immerito, quippe quæ patrem, quæ filium, quæ fratres in eo certamine sæpe victores, & gloriosam inde palmam referentes haberet. *Oliv.*

Gymnico spectaculo.] Olympico certamini, in quo nudi homines se palæstra exercebant, ubi mulieribus interesse non licebat. *Oliv.*

Olympionice.] Id est, quæ nata erat ex patre sæpe victore Olympici certaminis. *Idem.*

Luxu-

VALERII MAXIMI

LIBER NONVS.

CAP. I.

DE LUXURIA ET LIBIDINE.

EXEMPLA ROMANA SVNT.

1. *C. Sergius Orata.*
2. *Clodius Æsopi Tragœdi F.*
3. *Mulieres legis Oppiæ oppugnatrices.*
4. *Cn. Domitius & L. Crassus cens.*
5. *Q. Metellus Pius.*
6. *C. Scribonius Curio filius.*
7. *P. Clodii judicium.*
8. *Gemellus viator tribunicius.*
9. *L. Catilina.*

EXTERNA.

1. *Annibal Pœnus Amilcaris F.*
2. *Vulsinienses.*
3. *Xerxes Persarum rex.*
4. *Antiochus Syriæ rex.*
5. *Ptolomæus Ægypti rex.*
6. *Ægyptii.*
7. *Cyprii.*

Blandum etiam malum luxuria, quam accusare aliquanto facilius est, quàm vitare, operi nostro inseratur: Non quidem ut ullum honorem recipiat; sed ut se ipsam recognoscens, ad pœnitentiam impelli possit. Jungatur illi libido: quoniam ex iisdem vitiorum principiis oritur: neque aut à reprehensione, aut ab emendatione separentur gemino mentis errore connexæ.

1. C.

Luxuria.] *Luxuria* dicitur omnium rerum superfluitas, ex superfluitate rerum nascitur libido & intemperantia. Quicquid enim placet, dicitur libido, sed luxuria in rebus Venereis magis posita, libido in cupiditate & voluptate aliarum rerum. *Oliv.*

Gemino mentis errore.] Duplici vitio, libidinis ut cupiat, & luxuriæ ut expleat. Mens primo capitur desiderio alicujus rei, deinde expletur. *Idem.*

1. C. Sergius Orata pensilia balnea primus facere instituit: quæ impensa levibus initiis cœpta, ad suspensa calidæ aquæ tantum non æquora penetravit.

Idem videlicet, ne gulam Neptuni arbitrio subjectam haberet, peculiaria sibi maria excogitavit, æstuariis intercipiendo fluctus, pisciumque diversos greges separatos molibus includendo, ut nulla tam sæva tempestas incideret, qua non Oratæ mensæ varietate ferculorum abundarent. Ædificiis etiam spaciosis & excelsis deserta ad id tempus ora Lucrini lacus pressit; quo recentiore usu conchyliorum frueretur: Ubi dum se publicæ aquæ cupidius immer-

Pensilia balnea.] Seneca Epist. XCI. *Quadam nostra demum prodisse memoria scimus: ut specularium usum perlucente testa, clarum transmittentia lumen, ut suspensuras balneorum & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foveret æqualiter.* Coler.

Peculiaria sibi maria.] Sua propria, tanquam privata, non communia; nam vivaria sibi struxerat in mari, ubi servarentur omnis generis pisces, vel certe variæ piscium species. *Oliv.*

Æstuariis.] *Æstuaria* dicuntur, per quæ mare vicissim commeat, ut sunt lacunæ, quæ maris æstu & undatione replentur. *Idem.*

Separatis molibus.] A reliquo mari murorum mole, & aliorum ædificiorum magnitudine separaverat æstuaria & piscium vivaria. *Idem.*

Publicæ aquæ cupidius.] Lucrinus lacus publicus erat, & ex piscatione lucri plurimum mercatores facere consueverant ob piscium multitudinem. Est autem lacus Campaniæ inter Bajas & Cumas, quem Diodorus Sicul. dicit prius Avernum fuisse nominatum. Silius vero Cocyton. Versus exstat:

Ast hic Lucrino mansisse vocabula quondam
Cocyti memorant. ———

Sed cum proximum sit mare, & sæpe in lacum æstuaret, grandia plerumque damna mercatoribus ipsis & piscatoribus inferebat; ob quod grande vectigal, quod Romanis persolvebatur, sæpius frustrabatur, unde à Senatu Julio Cæsari negocium datum est, ut Lucrinum à maris impetu tutum redderet & immunem, qui oppositis murorum molibus, & parvulo relicto mari, quod ad lacum transcenderet, rem ipsam confecit, & voluit aquas Julias vocari, quod Virgilius ostendit lib. Georg. II.

An memorem portus Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Iulia qua ponto longe sonat unda refuso,

Strabo tamen dicit ab Agrippa hoc factum esse, his ferme verbis: *Eundem melius struxit Agrippa in exteriore parte ad arcendum pelagus, ita ut postea sinus efficeretur Lucrinus, ostreis capiendis uberrimus.* Verum ea loca saxosa esse, & ostreis referta, ostendere videtur Juvenalis, cum ait:

——*Nulli major fuit usus edendi*
Tempestate mea, Circeis nata forent ne
Lucrinum ad saxum Rutupinove edita fundo
Ostrea, callebat primo deprendere morsu.

Publicam igitur aquam occupaverat iste Sergius, & Lucrinum sibi fecerat esse

mergit, cum Confidio Publicano judicium nactus est: in quo L. Crassus adversus illum caussam agens, errare amicum suum Considium dixit, quod putaret Oratam remotum à lacu, cariturum ostreis: namque ea, si inde petere non licuisset, in tegulis reperturum.

2. Huic nimirum magis Æsopus tragicus in adoptionem dare filium suum, quam bonorum suorum hæredem relinquere debuit: non solum perditæ, sed etiam furiosæ luxuriæ juvenem. Quem constat cantu commendabiles aviculas immanibus emptas preciis, in cœna pro ficedulis ponere, acetoque liquatos magnæ summæ uniones potionibus aspergere solitum; amplissimum patrimonium, tanquam amaram aliquam sarcinam, quam celerrimè abjicere cupientem: Quorum alterius senis, alterius adolescen-

esse peculiarem, quare piscatores inde non nisi ex voluntate illius ostrea expiscari poterant, ex quo publicani vectigalium suorum jacturam patiebantur. *Oliv.*

Confidii.] Trahebatur in judicium, quod sua sibi vectigalia, quæ ex Lucrino lacu conduxerat, ejus ædificiis & operibus diminuerentur. *Oliv.* *Confidii publicani judicium nactus est.*] Ita vulgo. Veteres libri omnes, *Cum Confidio publicano judicium nactus est.* Recte. *Judicium* enim cum *aliquo nancisci*, est in controversiam vel contentionem venire. *Pigh.*

In tegulis.] Cicero Hortensio: *Sollertiaque ea, qua posset vel in tegulis proseminare ostreas.* Seneca 5. Controvers. *Alunt in summis culminibus mentita nemora, & navigabilium piscinarum freta.* Colerus.

Æsopus tragœdus.] Ita vulgo. Exemplar Atrebatense & Gemblacense, *Æsopus tragicus.* Plinio tragicus dicitur histrio. Sic Livius Aristonem tragicum actorem vocat lib. XXIV. *Pigh.*

Filium.] De quo Flaccus in Sermonibus:

Filius Æsopi direptam ex aure Metellæ,
Scilicet ut decies solidum sorberet aceto,
Diluit insignem baccam. ——

Plinius lib. IX. cap. 33. singulis convivis ad sorbendum uniones dedisse refert.

Cantu commendabiles.] De patre Æsopo ita quoque scribit Plinius lib. X. cap. 51. *Maxime*, inquit, *insignis est in hac memoria Clodii Æsopi Tragœdi histrionis patina, sexcentis sestertiis taxata, in qua posuit aves cantu aliquo aut humano sermone vocales, nummis sex singulas coëmptas, nulla alia inductus suavitate, nisi ut in his imitationem hominis manderet, ne quæstus quidem suos reveritus illos opimos & voce meritos, dignus prorsus filio, à quo diximus devoratas margaritas, &c.* Oliv.

Acetoque liquefactos.] Quod idem legitur Cleopatra in vita Marci Antonii, & in Plin. Nat. Hist. lib. IX. cap. 35. & in Macrob. Saturnal. libro II. cap. 13. fecisse. Quam historiam qui desiderat, apud hos autores inveniet. *Oliverius.*

Liquatos.] Resolutos in liquorem, aceto.

Sarcinam amaram.] Gravem & inique prementem.

ſcentis ſectam ſecuti plurimi, longius manus porrexerunt. Neque enim ullum finitur vitium ibi, ubi oritur. Inde ab Oceani littoribus attracti piſces, inde infuſæ culinis oſtreæ. Arte cenſibuſque edendi atque bibendi voluptas reperta eſt.

3. Urbi autem noſtræ ſecundi belli Punici finis, & Philippus rex Macedoniæ devictus, licentioris vitæ fiduciam dedit. Quo tempore matronæ Brutorum domum auſæ ſunt obſidere, qui abrogatione legis Oppiæ intercedere parati erant, quam fœminæ tolli cupiebant: quia his nec veſte varii coloris uti, nec auri plus ſemuncia habere, nec jun-

Infuſæ culinis arcæ.] Aliter, *oſtreæ.* Conſumptæ ſunt & exhauſtæ arcæ in parandis luxurioſis cænis. *Oliv. Inde infuſæ culinis oſtreæ. Arte cenſibuſque edendi atque bibendi voluptas reperta eſt.*] Abeſt τὸ *oſtreæ*, à pleriſque omnibus libris, & tollo ſane ego, ac reſcribo: *Inde infuſæ culinis artes, cenſibuſque, &c.* Sententiam egregiam elicio: *Et hinc*, inquit, *repertæ culinariæ illæ artes, & patrimoniorum pretiis empti coqui.* Lipſius.

Urbi autem noſtræ, &c.] Livius lib. xxxiv. inquit: *Inter bellorum magnorum, ac vix dum finitorum aut imminentium curas interceſſit res parva dictu, ſed quæ ſtudiis in magnum certamen exceſſerit. M. Fundanius & L. Valerius tribb. pl. ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis Q. Fabio, T. Sempronio Conſulibus in medio ardore Punici belli, ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet, nen veſtimento verſicolori uteretur, nen juncto vehiculo in urbe oppidove, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſa veheretur. M. & P. Iunii Bruti tribb. pl. legem Oppiam tuebantur, neque eam ſe abrogari paſſuros ajebant, ad ſuadendum, diſſuadendumque multi nobiles prodibant, Capitolium turba hominum faventium adverſantiumque legi complebatur, matronæ nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine poterant, omnes vias urbis, aditusque in forum obſidebant, viros deſcendentes ad forum orantes, ut florente republica, creſcente indies privata omnium fortuna, matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum indies, nam etiam ex oppidis conciliabuliſque convenerant, jam & conſules, & prætores, alioſque magiſtratus adire & rogare audebant, cæterum minime exorabilem alterum utique conſulem, M. Porcium Catonem, habebant, qui pro lege, ne abrogaretur, copioſiſſime facundiſſimeque diſſeruit, cujus ſententiam tribuni plebis, qui ſe interceſſuros profeſſi erant, multis verbis comprobarunt. Contra vero L. Valerius trib. pleb. cum multa & contra legem, & pro lege dicta eſſent, aliquanto major frequentia mulierum, poſtero die ſeſe in publicum effudit, unoque agmine omnes tribunorum jannas obſederunt, qui collegarum rogationi intercedebant, nec ante abſtiterunt, quam remiſſa interceſſio à tribunis eſt. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. Annis viginti poſt abrogata eſt, quam lata.* Oliverius.

Brutorum domum.] Qui tunc tribuni plebis erant, ſcil. Marcus & P. Junius Brutus. *Oliv.*

Pro-

junćto vehiculo propius Urbem mille passus, nisi sacrificii gratia vehi permittebat. Et quidem obtinuerunt, ut jus per continuos viginti annos servatum aboleretur. Non enim providerunt seculi illius viri, ad quem cultum tenderet insoliti cœtus pertinax studium; aut quo se usque effusura esset legum victrix audacia. Quod si animi muliebris apparatus intueri potuissent, quibus quotidie aliquid novitatis sumptuosius adjectum est; in ipso introitu ruenti luxuriæ obstitissent.

4. Sed quid ego de fœminis ulterius loquor? quas & imbecillitas mentis, & graviorum operum negata affectatio, omne studium ad curiosiorem sui cultum hortatur conferre; cum temporum superiorum & nominis & animi excellentes viros, in hoc priscæ continentiæ ignotum diverticulum prolapsos videam; idque jurgio ipsorum pateat.

Cn. Domitius L. Crasso collegæ suo altercatione orta objecit, quod columnas Hymettias in porticu domus haberet. Quem continuo Crassus, quanti ipse domum suam æstimaret, interrogavit. Atque ut respondit, sexagies se-

Propius urbem.] In loco, qui non distaret ab urbe mille passibus. *Bad.*

Nec enim providerunt, &c.] Non satis consideranunt, inquit, Romani illi, qui legem abrogarunt, quem finem esset habitura mulierum cupiditas, quæ licentiam semel nacta, sic effuse in omnem luxum effertur, ut nulla modestia terminari, nulla copia expleri posse videatur, donec in perniciem lapsa fuerit. Infinita & insatiabilis est mulieris libido, quæ semper novos cultus excogitat, novos apparatus molitur, nullum modum, nullam modestiam habet. *Oliver.*

Sed, &c.] Contigit A. V. DCLXI.

Diverticulum.] In hunc errorem, & de recta via declinationem. Est enim à via sumpta translatio, nam *diverticula* dicuntur loca ad quæ divertimus de via, quasi viarum divortia. *Oliv.*

Iurgio.] Contentione aut convitio ipsorum, ut sequentium, Domitii & Crassi. *Bad.*

Domum suam.] Has ædes Plinius in principio XVII. Nat. Hist. non emisse Crassum dicit, sed ipsi ex hæreditate obvenisse; tanti vero à Domitio fuisse æstimatas pretium promittente. Dicit enim: *Nobilissimarum gentium ambo, Crassus atque Domitius, censuram post consulatum simul gessere anno conditæ urbis sexcentesimo sexagesimo secundo, frequentem jurgiis, propter dissimilitudinem morum. Tunc Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, præterea accensus odio, quod ex æmulatione avidissimum est, graviter increpuit tanti censorem habitare, pro domo ejus centum millia nummorum identidem promittens, & Crassus, ut præ-*

ſtertio : Quanto ergo eam, inquit, minoris fore exiſtimas, ſi decem arbuſculas inde ſuccidero : Ipſo tricies ſeſtertio, ait Domitius. Tunc Craſſus ; Uter igitur luxurioſior eſt? Egone, qui decem columnas centum millibus nummûm emi ? an tu qui decem arbuſcularum umbram tricies ſeſtertiûm ſumma compenſas ? Sermonem oblitum Pyrrhi, immemorem Annibalis, jamque transmarinorum ſtipendiorum abundantia oſcitantem : aliquanto tamen inſequentium ſeculorum ædificiis & nemoribus anguſtiorem. Quoniam inchoatam à ſe lautitiam poſteris relinquere, quam à majoribus acceptam continentiam retinere maluerunt.

5. Quid enim ſibi voluit princeps ſuorum temporum Metellus Pius, tunc cum in Hiſpania adventus ſuos ab hoſpitibus aris & thure excipi patiebatur ; cum Attalicis aulæis contectos parietes læto animo intuebatur ? cum immanibus epulis apparatiſſimos interponi ludos ſinebat ? cum palmata veſte convivia celebrabat, demiſſaſque lacunari-

ſens ingenio ſemper & faceto lepore ſolers concedere ſe reſpondit, exceptis ſex arboribus, ac ne uno quidem denario, ſi adimerentur, emptam, volente Domitio, Craſſus, utrumne igitur ego ſum, inquit, quæſo, Domiti, exemplo gravis, & ab ipſa cenſura notandus ? Qui in domo, quæ mihi hæreditate obvenit, comiter habitem? An tu, qui tanti ſex arbores æſtimes ? Ea fuêre Loti, parvula ramorum opacitate laſcivæ. Item alibi lib. XXXVI. dicit hunc Craſſum à M. Bruto in jurgio notatum : *Iam enim*, inquit, *L. Craſſum oratorem illum, qui primus peregrini marmoris columnas habuit in eodem atrio hymettias, tamen nec plures ſex, aut longiores duodenûm pedum, quem M. Brutus in jurgiis ob id Venerem Palatinam appellaverat.* Oliv.

Decem arbuſcularum.] Plinius, ut vidimus, ſex tantummodo fuiſſe dicit.

Sermonem oblitum.] Sermones, inquit, Craſſi atque Domitii penitus obliti eſſe videbantur illius veteris parcimoniæ, quæ bello Punico Tarentinoque viguit in urbe Romana, jamque animum adjecerant ad illam pernitioſam luxuriam Aſiaticam Romani. *Oliverius.*

Pyrrhi.] Dixit enim Pyrrhus, cum muneribus ſuis locum Romæ non eſſe cognovit, ejus capiundæ ſpem nullam reliquam eſſe, & Annibal, priuſquam luxu caperentur, Romanos capi non poſſe. *Badius.*

Quid enim, &c.] De luxuria Metelli Pii Macrobius Saturnal. libro I. cum Salluſtii teſtimonio meminit. *Oliv.*

Attalicis aulæis.] Quæ primum in aula regis Attali inventa fuerunt. *Aulæis.*] Quæ potiſſimum ſuſpenduntur.

Immanibus.] Sumptuoſiſſimis.

Palmata veſte.] In conviviis triumphali veſte utebatur. Palmata, triumphali, qua imperatores victoria potiti, triumphare conſueverant. *Oliv.*

Demiſ-

naribus aureas coronas velut cœlesti capiti recipiebat? Et ubi ista? non in Græcia, neque in Asia; quarum luxuria severitas ipsa corrumpi poterat: sed in horrida & bellicosa provincia, cum præsertim acerrimus hostis Sertorius, Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis perstringeret: Adeo illi patris sui Numidica castra exciderant. Patet igitur, quam celeri transitu luxuria affluxerit. Nam cujus adolescentia priscos mores vidit, senectus novos orsa est.

6. Consimilis mutatio in domo Curionum exstitit: Siquidem forum nostrum & patris gravissimum supercilium, & filii sexcenties sestertiûm æris alieni aspexit, contractum famosa injuria nobilium juvenum. Itaque eodem tempore, & in iisdem penatibus diversa secula habitarunt, frugalissimum alterum, alterum nequissimum.

7. P. autem Clodii judicium quanta luxuria & libidine ab-

Demissasque lacunaribus.] Ita vulgo. Sallustius lib. II. Hist. *Præterea cum sedenti transenna demissum victoriæ simulacrum cum machinato strepitu tonitruum coronam capiti imponebat.* Coler.

Horrida.] Scilicet Hispania.

Patris sui.] Metelli Numidici, qui Jugurtham Numidiæ regem bello sæpius superaverat. *Oliv.*

Numidica castra.] Quæ pater suus severissime rexerat, & instituerat in Numidia contra Jugurtham, quia primus, correcta disciplina militari, Jugurtham sibi diffidere coëgit, & ad veram deditionem animum applicare, quamvis Marii factione victoria summa, quam pene in manibus habebat, ad Marium translata est. *Bad.*

Consimilis mutatio.] Curio ad quem Cicero priores secundi libri epistolas scribit, trib. plebis, principio dissensionis Cæsaris atque Pompeii, patrem avumque habuit, oratores egregios & continentissimos viros, cujus patrem clarissimum suis laudibus omnium fortunam superaturum fuisse dixit Cicero, si ei contigisset, ut hunc Curionem filium ante videret, quam à vita discederet: ipse vero tribunus plebis factus, Cæsaris actionibus, cujus esset inimicissimus, primo resistere cœpit, deinde cum luxuriose vivendo æris alieni plurimum contraxisset, illi facile conciliatus est, &, teste Appiano, pudiciriam non satis honestam habuisse creditur; nam adolescentes ejus domum frequentabant, muneribus illecti: eum Cæsare quoque parum pudice vixisse existimatur. *Oliv.*

Forum nostrum.] Cives Romani, continens pro contento.

Gravissimum supercilium.] Rigidissimam societatem.

Et filii.] Curionis tribuni plebis inter initia belli civilis, quod inter Cæsarem & Pompejum gestum est. *Oliv.*

Contractum famosa injuria.] Ut suæ libidini satisfaceret, adolescentesque muneribus & pretio corrumperet, quibus abuteretur; nam honestis verbis rem turpissimam innuit. *Oliv.*

Publii autem Clodii.] P. Clodium Deæ Floræ sacra violasse, incestique reum factum esse à corruptis judicibus abso-

abundavit? in quo ut evidenter incesti crimine nocens reus absolveretur, noctes matronarum & adolescentium nobilium magna summa emptæ mercedis loco judicibus erogatæ sunt. Quo in flagitio tam tetro, tamque multiplici, nescias primum quem detestêre; an qui istud corruptelæ genus excogitavit, an qui suam pudicitiam sequestrem perjurii fieri passi sunt, an qui religionem stupro permutarunt.

8. Æquè flagitiosum illud convivium, quod Gemellus Tribunicius viator ingenui sanguinis, sed officii intra servilem habitum deformis, Metello Scipioni consuli, ac tribunis plebis, magno cum rubore civitatis comparavit. Lupanari

absolutum diximus in cap. de Testibus, & alio loco. Quomodo vero corruptio illa facta sit, nunc ostendit. Non tantum pecunia, quod tolerabilius fuisset, sed perdita luxuria, quod turpius fuit, nam matronas ingenuas, nobilesque pueros ingenti pretio conduxit, quos judicum libidini subjiceret. Ut enim cujusque studium flagrabat, sic ejus libidini obtemperabat, ut aliis scorta, aliis pecuniam præberet, dummodo sibi obnoxios redderet, à quibus absolveretur, neque sumptui, neque modestiæ suæ parceret. *Oliv.* Contigit A. V. DCXCII.

Sequestrem.] Mediatricem perjurii, quia concubitus illi causa fuêre, ut pejerarent judices in absolvendo Clodio nocentissimo & turpissimo homine. *Oliver.*

Religionem.] Justitiam, quæ violari non potest sine Deorum contemptu. *Religionem.*] Observationem jurisjurandi.

Tribunicius viator.] Minister tribunorum, qui ex agris senatores in curiam accite consueverat, nam à via *viatores* sunt appellati. *Oliv.*

Ingenui sanguinis.] Nam in libera domo natus erat, & ipse ingenuus, sed ad servilem se fortunam redegerat viatoris officium exercendo, quod deforme semper fuit, atque servile. *Idem.*

Metello & Scipioni consulibus.] Ita vulgo. Collegium hoc consulum in fastis non reperitur. In Winch. & Atreb. habemus, *Metello & Scipioni Coss.* Auferenda est copula, scribendumque; *Metello Scipioni consuli ac tribunis plebis.* Fuit autem Q. Metellus Scipio consul cum Cn. Pompejo Magno genero suo non diu ante bellum civile; quo maxime tempore Roma luxu atque opibus diffluebat. Scioli bina cognomina hæc unius esse ignorantes, interposita copula duos fecerunt consules, moti præterea verbis subsequentibus, ubi dicit auctor: *Epulas consulibus & tribunis non celebrandas, sed vindicandas.* Et sane fuit convivium hoc à viatore datum non uni consuli, sed omnibus etiam magistratibus puniendum. *Pigh.*

Magno cum rubore civitatis.] Quod summi magistratus, in quibus imperii majestas conspicitur, tam luxuriosis epulis, tantæque obscœnitati se tradidissent, ut nobilissimas matronas ingenuumque puerum ad explendam corporis sui libidinem inter epulas prostituendos habuerint, in quibus propter dignitatem imperiique majestatem summa continentia esse debuerat. *Oliv.*

Mu-

panari enim domi suæ instituto, Muciam,& Fulviam,tum à patre, tum à viro utramque abductam, & nobilem puerum Saturninum in eo prostituit. Probrosæ patientiæ corpora ludibrio temulentæ libidini futura: epulas consulibus & tribunis non celebrandas, sed vindicandas.

9. Præcipuè vero Catilinæ libido scelesta: Nam vesano amore Aureliæ Orestillæ correptus, cum unum impedimentum videret, quo minus nuptiis inter se jungerentur, filium suum, quem & solum, & ætate jam puberem habebat, veneno sustulit: protinusque ex rogo ejus maritalem facem accendit, ac novæ maritæ orbitatem suam loco muneris erogavit. Eodem deinde animo civem se gerens, quo patrem egerat: filii pariter manibus, & nefariè attentatæ patriæ pœnas dedit.

EXTERNA.

1. At Campana luxuria perquam utilis civitati nostræ fuit.

Muciam.] Mucii Scævolæ filiam, & Pompeii Magni uxorem, cui post Mithridaticam victoriam Pompeius in patriam rediens misit libellum divortii, quod eam haberet adulterii nomine suspectam. *Oliv.* *Muciam.*] Aliter, *Mummiam & Flaviam.*

Fulviam.] Fulvii Flacci filiam, quæ primum Clodio, deinde M. Antonio nupsit. *Idem.*

Probrosa prosapia.] Ita vulgo. Legendum, ut nonnulli Codices habent, *patientiæ.* Patientiam ἐν ἐρωτικοῖς esse quis nescit? *Coler.*

Præcipue vero, &c.] Sallustius bello Catilinario de scelerata Catilinæ luxuria, perditaque libidine: *Iam primum,* inquit, *Catilina adolescens multa nefanda stupra fecerat, cum virgine nobili, cum sacerdote Deæ Vestæ, & alia hujuscemodi contra jus fasque: postremo captus amore Aureliæ Orestillæ, cujus præter formam nihil unquam laudavit bonus: quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adultum ætate, creditur pro certo, necato filio, vacuam domum scelestis nuptiis fecisse.*

Maritalem facem.] Tam propere illam post filii mortem duxit uxorem, ut ex medio rogo filii facem ejus conjugii accendisse videatur. *Oliv.* *Maritalem facem.*] Id est, tædam, quæ nubentibus præferri solebat. *Bad.*

Eodem deinde animo.] Quia non aliter in patriam impius fuerat, quam in filium, quippe quam scelerata conjuratione perdere moliebatur, ni Ciceronis, tum consulis, sapientia restitisset. Nota est historia. *Oliv.*

At Campana luxuria.] Post Cannensem cladem satis constat Capuam tum luxuriante longa felicitate ac indulgentia fortunæ, & maxime inter corrupta omnia, licentia plebis sine modo libertatem exercentis, ad Annibalem cum Romanorum insultatione defecisse: ad quam, cum appetente hyeme Annibal exercitum in hiberna deduxisset, partemque hyemis majorem illum in tectis habuisset, adversus omnia

omnia

fuit. Invictum enim armis Annibalem illecebris suis complexa, vincendum Romano militi tribuit. Illa vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum dapibus largis, abundanti vino, unguentorum fragantia, Veneris usu lasciviore, ad somnum & delicias evocavit. Ac tum demum fracta & contusa Punica feritas est, cum Selapsia ei & Albana, castra esse cœperunt. Quid ergo his vitiis fœdius, quid etiam damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ languescunt, sopita gloria in infamiam convertitur, animique pariter & corporis vires expugnantur? Adeo ut nescias

mnia mala diu sæpeque durantem, bonis inexpertum atque insuetum militem hac una hibernatione perdidit; nam quem nulla vis mali vicerat, nimia bona & immodicæ voluptates perdidêre, & eo impensius, quo avidius, ex adolescentia in eas immerserant. Somnus enim & vinum, & epulæ & scorta, balneaque & otium consuetudine indies blandius ita enervarunt corpora animosque, ut magis deinde victoriæ præteritæ eos, quam præsentes tutarentur vires, majusque id peccatum ducis, apud peritos artium militarium habetur, quam quod non ex Cannensi acie protinus ad urbem Romanam duxisset. Illa enim cunctatio distulisse modo victoriam videri potuit, hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil usquam pristinæ disciplinæ tenuit, nam & redierunt plerique scortis impliciti, & ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt, viaque, & alius labor militaris excepit, tyronum modo corporibus armisque deficiebant, & deinde per omne æstivorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur, neque aliæ latebræ quam Capua desertoribus erant. Seneca ad Lucilium epist. 11. *Vna hiberna*, inquit, *Annibalem solverunt, & indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervavere Campaniæ fomenta, armis invictus vitiis victus est.* Nam paulo supra de locis illis voluptuosis ita tradit: *Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem videre ebrios per littora errantes, & commessationes navigantium, & symphoniarum cantibus strepentes lacus, & alia, quæ velut soluta legibus luxuria non tantum peccat, sed publicat.* Oliv.

Illecebris suis complexa.] Quæ suis voluptatibus, quibus abundat, Annibalem comprehendit. Nam Capua prona semper civitas in luxuriam fuit, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisque, & tunc licentia tantopere lasciviebat, ut nec libidini nec sumptibus modus esset. *Oliverius.*

Seplasia.] Alii habent, *Selapsia.* Est autem platea Capuæ, sic appellata, in qua myropolæ, hoc est, unguentarii soliti sunt negotiari. Cujus Cicero meminit in oratione contra C. Pisonem, ubi de lege agraria disputat, & testimonio Ciceronis *Seplasia* dicta est, quamvis *Selapsia* dicatur à Valerio. Sed id fortasse factum est errore vel imperitia librariorum. *Oliv.*

Albana castra.] Mollia & effœminata. Constat enim Albanos fuisse molliores, & Albæ magnus fuit usus unguentorum, ergo castra Pœnorum facta sunt Albana. *Idem.*

Qua

ſcias ab hoſtilibuſne, an ab illis capi perniciosius habendum ſit.

2. Quæ etiam Volſinienſium urbem gravibus & erubeſcendis cladibus implicarunt. Erat opulenta, erat moribus & legibus ornata, Etruriæ caput habebatur: ſed poſtquam luxuria prolapſa eſt, in profundum injuriarum & turpitudinis decidit, ut ſervorum ſe inſolentiſſimæ dominationi ſubjiceret. Qui primum admodum pauci ſenatorium ordinem intrare auſi, mox univerſam rempublicam occupaverunt. Teſtamenta ad arbitrium ſuum ſcribi jubebant: convivia, cœtuſque ingenuorum fieri vetabant: filias dominorum in matrimonium ducebant. Poſtremo lege ſanxerunt, ut ſtupra ſua in viduis pariter ac nuptis impunita eſſent; ac ne qua virgo ingenuo nuberet, cujus caſtitatem non ante ex numero ipſorum aliquis delibaſſet.

3. Age, Xerxes opum regiarum oſtentatione eximia, eò uſque luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperiſſet. Quanta, dum deliciis nimiis capitur, ampliſſimi imperii ruina evaſit.

4. Antiochus quoque Syriæ rex nihilo continentioris ex-

Quæ etiam, &c.] L. Florus lib. 1. cap. 21. *Postremi Italicorum in fide manſere Volſini, opulentiſſimi Hetruſcorum, implorantes opem adverſus ſervos quoſdam ſuos, qui libertatem à dominis datam in ipſos erexerant, tranſlataque in ſe republica, dominabantur, ſed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt: nam Volſini quoad civitatis leges juraque ſervarunt, parcimoniaque & frugalitati operam dederunt, Hetruriæ principatum facile obtinuerunt, poſtquam vero luxuriæ atque libidini obnoxii facti ſunt, ſenſim labente diſciplina veteris modeſtiæ, non ſolum imperium, ſed etiam libertatem amiſerunt, & quod fœdius eſt, in ſervorum ſuorum poteſtatem ſuperbiſſimamque damnationem inciderunt, à quibus ea paſſi ſunt, quæ vix in ipſis ſervis toleranda forent, ſed à Senatu, duce Fabio, liberati ſunt.* Oliv.

Hetruriæ caput.] Tria capita Hetruriæ antiqui eſſe voluerunt, Aretium, Peruſium, & Volſinum. *Oliv.*

Age, Xerxis.] Cicero Tuſculanarum Quæſtionum lib. *v.*

Quanta ruina.] Quaſi dicat, ingenti, quippe qui claſſem prope incredibilem, & exercitum numeroſum, quibus Neptuno Jovique catenas imponere minabatur, brevi tempore cum ipſo prope imperio amiſit. *Oliv.*

Antiochus quoque.] Annibal in Africa victus ad Antiochum in Aſiam confugit, & pacis impatiens, hoſtem pop. Rom. toto orbe quærebat, qua non prius

exempli: Cujus cæcam & amentem luxuriam exercitus imitatus, magna ex parte aureos clavos crepidis subjectos habuit: argenteaque vasa ad usum culinæ comparavit: & tabernacula textilibus sigillis adornata statuit. Avaro potius hosti præda optabilis, quam ulla ad vincendum strenuo mora.

5. Jam Ptolemæus rex accessione vitiorum suorum vixit: ideoque Physcon appellatus est. cujus nequitia quid ne-

ptius destitit, quam Antiochum ad bellum adversus Romanos concitavit. Antiochus suis opibus, & nomine regio fretus, non dubitavit bellum movere. Itaque, parato exercitu, cujus pars major aureos clavos crepidis subjectos habebat, argentea vasa pro fictilibus ad usum culinæ, multaque alia superflua & luxuriosa gestabat. Illum ejusmodi insignibus aureis, & argenteis florentem, currus quoque falcatos, & elephantos cum turribus, equitatumque frænis, monilibus ac phaleris præfulgentem, cum Annibali ostentasset, quæsivit ex eo, nunquid ea satis essent Romanis? De viribus & numero militum dicens. Tum Annibal, utpote callidus imperator, satis, inquit, erunt Romanis, quamvis avarissimi sint, illius aurum & ornamenta militum significans. Hic ergo statim occupatis insulis Græcisque littoribus, bellum intulit pop. Rom. & tanquam victor otia luxusque agitabat, in Eubœa juxta Euripum positis castris, aureis sericisque tentoriis, sub ipso freti murmure, cum inter fluenta tibiis fidibusque concineret, collatis undique, quamvis per hyemem, rosis, ne non aliquo ducem genere agere videretur, virorum puerorumque delectus habebat. Talem ergo regem jam luxuria debellatum pop. Rom. primo Attilio Glabrione consule, deinde Scipione Asiatico cum fratre Africano legato ducibus facile superavit. Hic rex, incredibile dictu, quibus auxiliis, quibus copiis confœderat, trecenta millia peditum, equitum falcatorumque curruum non minor numerus, elephantis ad hoc immensæ magnitudinis auro, purpura, argento, & suo ebore fulgentibus aciem utrimque vallaverat. *Oliv.*

Textilibus.] Intertextis ex auro & argento, more aulæorum sumptuosorum.

Iam Ptolemæus, &c.] Hic fuit Ptolemæus Euergetes secundus, qui, teste Strabone libro XVII. Physcon dictus fuit, nam à primo Euergete, qui tertius post Alexandrum imperavit Ægypto, turpissime omnes vixerunt, usque ad eum Ptolemæum, qui Pompeium interemit, in quo genus & imperium Ptolemæorum, qui Lagidæ dicti sunt, eversum penitus & extinctum fuit. Hic ergo Euergetes secundus, teste Justino libro XXXVIII. Lætus igitur hoc solo Ptolemæus, quod sine certamine fraternum regnum recepisset, in quod subornari & à matre Cleopatra, & favore principum, fratris filium cognoverat: cæterum infestus omnibus, statim ubi Alexandriam ingressus est, fautores pueri trucidari jussit. Ipsum quoque die nuptiarum, quibus matrem ejus in matrimonium recipiebat, inter apparatus epularum, & sollemnia religionum, in complexu matris interficit: atque ita thorum sororis, cæde filii ejus cruentus, ascendit. Post quod non mitior in populares, qui eum in regnum vocaverant, fuit. Siquidem peregrinis militibus licentia cædis data, omnia san-

nequius? ſororem natu majorem communi fratri nuptam ſibi nubere coëgit. Poſtea deinde filia ejus per vim ſtuprata, ipſam demiſit, ut vacuum locum nuptiis puellæ faceret.

6. Conſentaneus igitur regibus ſuis gentis Ægyptiæ populus: qui ductu Archelai adverſus A. Gabinium mœnibus urbis egreſſus, cum caſtra vallo atque foſſa cingere juberetur; univerſus ſucclamavit, ut id opus publica pecunia faciendum locaretur. Quapropter deliciis tam enerves animi, ſpiritum exercitus noſtri ſuſtinere non potuerunt.

7. Sed tamen effœminatior multitudo Cypriorum, qui regi-

ſanguine quotidie manabant: ipſam quoque ſororem, filia ejus virgine per vim ſtuprata, & in matrimonium adſcita, repudiat. Quibus rebus territus populus, in diverſa labitur, patriamque metu mortis, exul relinquit. Solus igitur in urbe cum ſuis relictus Ptolemæus, cum regem ſe non hominum, ſed vacuarum ædium videret, edicto peregrinos ſolicitat. Quibus confluentibus, obvius legatis Romanorum, Scipioni Africano, & Spurio Mummio, & L. Metello, qui ad inſpicienda ſociorum regna veniebant, procedit. Sed quam cruentus civibus, tam ridiculus Romanis fuit. Erat enim & vultu deformis, & ſtatura brevis, & ſagina ventris non homini, ſed belluæ ſimilis. Quam fœditatem nimia ſubtilitas perlucidæ veſtis augebat. Et quæ ſequuntur. *Oliv.*

Conſentaneus, &c.] Ptolemæus Auletes ultimæ Cleopatræ reginæ pater, propter intoleranda flagitia ab Alexandrinis ejectus, Romam confugit, & à Pompeio ſuſceptus, ſenatuique commendatus, ſuppliciter petiit, ut in regnum reſtitueretur, de qua ſæpius agitatum eſt in Senatu, multis eam reſtitutionem expetentibus, quia glorioſum eſſe videretur, regem habere clientem, nam qui eum reſtituiſſet, ejus patronus dicebatur. Quare multi eam principes ſumma ambitione depoſcebant, inter cæteros Lentulus atque Pompejus, teſte Cicerone lib. 1. Epiſt. Fam. Sed hæc reſtitutionis provincia à Pompejo magis demandata, quam à Senatu decreta eſt Aulo Gabinio, qui cum regem reduceret, Archelaus, quem ſibi Beronice regina, hujus Ptolemæi filia natu major, quam Alexandrini, ejecto patre, reginam conſtituerant, virum conjunxerat, cum exercitu adverſus eum profectus eſt, & poſitis extra mœnia caſtris, cum ea foſſa & vallo cingi juberet, effœminatus populus, & luxuria perditus, magna voce ſucclamavit, ut ea pretio facienda locaret. Qua voce potuit Archelaus facile intelligere, quid cum tali exercitu ſibi de victoria ſperandum eſſet, ex quo facile evenit, ut cum toto exercitu cæderetur. Regina quoque interempta fuit, & Ptolemæus pater in regnum reſtitutus, Archelai corpus M. Antonius, qui tunc ſub Gabinio militabat, diligenter conquiſitum regio funere cremandum honeſtandumque curavit, ut legitur in vita M. Antonii. *Oliv.*

Sed tamen effœminatior.] Cyprus inſula inter alias orbis terrarum inſulas famoſiſſima, divitiis ſemper abundans, & luxui plurimum dedita, ut eam Veneri ſacram dicat eſſe Florus. *Oliverius.*

reginas suas mulierum corporibus velut gradibus constructis, quo mollius vestigia pedum ponerent, currus conscendere æquo animo sustinebant. Viris enim, si modo viri erant, vita carere, quam tam delicato imperio obtemperare satius fuit.

CAP. II.

DE CRUDELITATE.

HÆc societas vitiorum lascivi vultus, & novæ cupiditati inhærentium oculorum, ac delicato cultu affluente, per varios illecebrarum motus volitantis animi: crudelitatis vero horridus habitus, truculenta facies, violenti spiritus, vox terribilis, ora minis & cruentis imperiis referta: cui silentium donare, incrementum est adjicere. Etenim quem modum sibi ipsa statuet, si ne sugillationis quidem frenis fuerit revocata? ad summam, cum penes illam sit timeri, penes nos sit odisse.

1. L. Sulla, quem neque laudare, neque vituperare quis-

Velut gradibus.] Subjectis sibi ancillis, sive aliarum mulierum corporibus, per ea, tanquam per scalarum gradus, currus ascendebant. *Idem.*

L. *Sulla.*] Cicero lib. de Finibus dicit L. Syllam trium pestiferorum vitiorum fuisse magistrum, luxuriæ, avaritiæ & crudelitatis: crudelitate vero cunctos superasse: nam quanta in cives, quanta in socios, quanta in omnes factionis adversæ crudelitate usus fuerit, & hic, & in ejus vita cognoscere possumus. *Oliv.*

Neque laudare.] Paterculus libro II. *L. Cornelius Sulla, vir, qui neque ad finem victoriæ satis laudari, neque post victoriam abunde vituperari potest.* Colerus.

Dum

quiſquam ſatis dignè poteſt: quia dum quærit victorias, Scipionem ſe populo Romano; dum ſævitiam exercet; Annibalem repræſentavit. Egregiè namque auctoritate nobilitatis defenſa, crudeliter totam urbem, atque omnes Italiæ partes civilis ſanguinis fluminibus inundavit. Quatuor legiones contrariæ partis, fidem ſuam ſecutas, in Publica villa, (quæ in Martio campo erat) nequicquam fallacis dextræ miſericordiam implorantes, obtruncari juſſit: Quarum lamentabiles quiritatus trepidæ civitatis aures receperunt: lacerata ferro corpora Tiberis, impatiens tanti oneris, cruentatis aquis vehere coactus eſt. Quinque millia Præneſtinorum, ſpe ſalutis per P. Cethegum data, extra mœnia municipii evocata, cum abjectis armis humi corpora proſtraviſſent, interficienda; protinuſque per agros diſpergenda curavit. Quatuor millia & ſeptingentos

Dum quærit victorias, Scipionem ſe pop. Rom. dum exercet, Annibalem repræſentavit.] Ita vulgo. In Campenſi & Wincheliano, *Dum ſævitiam exercet.* Recte, nam ſimul tacite ſuggillat Annibalem, quod victoria uti neſcierit. Sulla autem victorias ſuas exercuit crudeliter, urbem cepit, imperium occupavit, proſcriptionem fecit, faciem omnem reip. pro arbitrio immutavit. Non immerito igitur nobilium ſæviſſimus appellatur à Tacito libro XVII. *Pighius.*

Victorias.] Scilicet in Marium.

Egregie namque, &c.] Marius plebem, Sylla Senatum & nobilitatem defendebat, & hinc diverſis ſtudiis propter Mithridaticam provinciam in civile bellum exarſerunt, in quo ſuperiore Sylla non ſolum urbem Romanam, ſed totam Italiam crudelitate replevit: nam præter hæc, quæ infra referuntur, apud Sacriportum, apud portam Collinam, LXX. & amplius millia Sylla concidit, teſte L. Floro. *Oliv.*

Quatuor legiones.] Florus dicit fuiſſe tantummodo quatuor hominum millia, Autor de Viris Illuſtr. novem millia. *Oliv.* *Quatuor legiones.*] Octo millia Livius. Varro lib. III. de Re Ruſt. Plutarchus in vita. Appianus numerum non ponit. *Corrad.*

In publica villa, quæ in campo Martio erat.] Vide ne totum hoc gloſſemarium ſit. niſi forte docendus aliquis Valerii ævo, ubi publica villa eſſet. *Lipſius.*

In Martio campo.] Hæc ex margine irrepſiſſe adſentior Cl. Lipſio. In numero interfectorum admodum diſſentiunt Livius, Plutarchus, Valerius, Florus, Cornelius Nepos. *Coler.*

Quinque millia Præneſtinorum.] Alia par ſuperiori crudelitas. Præneſtini qui juniorem Marium receperant, cum à Cethego Syllæ præfecto obſiderentur, ſponte in deditionem, fide data, venerunt, quos omnes extra mœnia evocatos, humique proſtratos juſſit occidi, & eorum corpora ſpargi per agros, quatuor millia & ſeptingentos. *Oliv.*

Quatuor millia & ſeptingentos.] De hoc numero vel diſſentiunt, vel nihil ſcribunt alii. *Corrad.*

tos diræ proscriptionis edicto jugulatos in tabulas publicas retulit, videlicet ne memoria tam præclaræ rei dilueretur. Nec contentus in eos sævire, qui armis à se dissenserant; etiam quieti animi cives, propter pecuniæ magnitudinem, per nomenclatorem conquisitos, proscriptorum numero adjecit. Adversus mulieres quoque gladios distrinxit: quasi parum cædibus virorum satiatus. Id quoque inexplebilis feritatis indicium est. abscisa miserorum capita, modo non vultum ac spiritum retinentia, in conspectum suum afferri voluit, ut oculis illa, quia ore nefas erat, manderet. Quam porro crudeliter se in M. Mario prætore gessit! quem per ora vulgi ad sepulchrum Lutatiæ gentis pertractum, non priùs vita privavit, quam oculos infelicis erueret, & singulas corporis partes confringeret. Vix mihi verisimilia narrare videor. At ille etiam M. Plætorium, quod ad Marii supplicium exanimis ceciderat, continuo ibi

Nomenclatorem.] Nomenclator dicitur, qui nomina civium tenens, ea principibus per urbem incedentibus subjiciebat, ut unumquemque nominatim salutarent. His enim artibus principes civium gratiam inire studebant. Per hos igitur nomenclatores Sylla divitum nomina edoctus, proscribebat omnes. *Oliv.*

Conspectum.] Scipionis, Norbani, aliorumque multorum ad se delata capita in ejus atrio jussit affigi, unde domus ejus officina crudelitatis est appellata. *Oliv.*

Quam porro, &c.] Tantopere crudelitate delectabatur, ut exquisito supplicii genere M. Marium prætorem affici voluerit, quem ad Catuli nepotis sui sepulchrum pertractum, oculis, manibus, cruribusque defossis, servatum aliquamdiu, ut per singula membra moreretur, non occidi, sed excarnificari jussit. *Idem.*

Lutatiæ gentis.] Catuli nepotis sui, qui à gente Lutatia originem ducebat. *Idem.*

Vix mihi verisimilia.] Si breviter hujus immanissimi hominis sævitia repetatur, quis illos connumerare posset, quos in urbe passim, quisquis voluit, occidit? donec, admonente Furfidio, vivere aliquos debere, ut essent, quibus imperaret, proposita est ingens illa tabula, & ex ipso equestris ordinis flore, duo millia, vel ut alii volunt, plures electi, qui mori juberentur. Novi generis edictum. Piget post hæc referre ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani, prætori os atque dentes illisos, Bæbium sine ferro ritu ferarum inter manus laniatum, Marium, ut diximus, per succisa singula membra mori coactum. Positis denique singulorum hominum fere pœnis, Municipia Italiæ splendidissima sub hasta venierunt, Spoletum, Interamnium, Præneste, Florentia. Nam Sulmonem, vetus oppidum socium atque amicum, (facinus indignum!) nondum expugnatum, obsides jure belli, & modo morte damnati, duci jubentur: sic damnatam civitatem jussit Sylla deleri; & alia nefanda

ibi mactavit: novus punitor misericordiæ, apud quem iniquo animo scelus intueri, scelus admittere fuit. Sed mortuorum umbris saltem pepercit? Minime. Nam C. Marii, cujus, etsi postea hostis, quæstor tamen aliquando fuerat, erutos cineres in Anienis alveum sparsit. En, quibus actis Felicis cognomen assequendum putavit!

2. Cujus tamen crudelitatis C. Marius invidiam levat: nam & ille nimia cupiditate persequendi inimicos, iram suam

fanda crudelitatis exempla edidit, ut in mortuorum umbras etiam grassaretur. Nam Marii cineres erutos spargi in profluentem jussit, quibus omnibus ita peractis, voluit felix appellari, qui fera bellua nominari debuerat, quod omnes tyrannos crudelitate superasse videatur. Quanquam Marius leviorem hanc feritatis invidiam sua crudelitate esse faciebat. *Oliv.*

Quæstor.] Quia Jugurtham à Boccho per Marium ad hoc missus impetraverat. *Badius.*

En quibus actis felicitatis nomen asserendum putavit.] Ita vulgo. In libris scriptis, *En quibus actis Felicis cognomen assequendum putavit.* Recte. L. Sulla enim Felix appellatus, cum devictis jam partibus, dictaturam reipublicæ constituendæ accepisset, atque omnia ex arbitrio suo gereret; sibi quidem felix, inimicis oppressis, sed ob nimiam crudelitatem reipubl. infelix, ut habet versiculus:

Aspice felicem sibi, non tibi, Romule, Sullam.

Quo huic etiam Tiberius Cæsar propter crudelitatem comparavit. *Pigh.*

Nam & ille, &c.] Quanta fuerit Marii crudelitas, ut alios auctores omittam, ex Flori dictis breviter colligitur. Urbe enim potitus post exilium cum Cinna, Carbone & Sertorio, statim ad principum cædem ut discurreretur, signum dedit, ubi aliquanto sævius, quam aut in Cimbrica urbe sævitum est. Octavii consulis caput pro rostris exponitur, Antonii consularis in Marii ipsius mensis. Cæsar & Fimbria in penatibus domorum suarum trucidantur. Crassi pater & filius, in mutuo alter alterius aspectu: Bæbium atque Numitorium per medium forum unci traxere carnificum. Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit. Merula flamen Dialis in Capitolio Jovis ipsius oculos venarum cruore respersit. Ancharius ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem illam, scil. manum, non porrexerat salutanti. Hæc tot Senatus funera intra Kalendas & Idus Januarii mensis. (Nam Marius, teste Livio lib. LXXX. editis multis sceleribus, Idibus Januariis decessit,) septima illa Marii purpura dedit, quid futurum fuit, si annum consularis implesset? Rursus Marius juvenis & Carbo Coss. post adventum Syllæ, profligatosque exercitus suos, quasi desperata victoria, ne inulti perirent, sanguine Senatus sibi parentabant, obsessaque curia, de Senatu, tanquam de carcere, qui jugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis? Nam Q. Mutius Scævola pontifex Vestales amplexus aras, tantum non eodem igne sepelitur. Lamponius atque Telesinus, Samnitum duces, atrocius Pyrrho & Annibale, Campaniam Hetruriamque populantur, & sub specie partium se vindicant. *Oliver.* Hæc Florus.

ſuam nefariè diſtrinxit, L. Cæſaris conſularis & cenſorii nobiliſſimum corpus ignobili ſævitia trucidando: Et quidem apud ſeditioſiſſimi & abjectiſſimi hominis buſtum: id enim malorum miſerrimæ tunc reipublicæ deerat, ut Vario Cæſar piaculum caderet. Pænè tanti victoriæ ejus non fuerunt: quarum oblitus plus criminis domi, quam laudis militiæ meruit. Idem caput M. Antonii abſciſſum lætis manibus inter epulas per ſummam animi ac verborum inſolentiam aliquandiu tenuit: clariſſimique & civis & oratoris ſanguine contaminari menſæ ſacra paſſus. Atque etiam P. Annium, qui id attulerat, in ſinum ſuum, recentis cædis veſtigiis aſperſum recepit.

3. Damaſippus nihil laudis habuit quod corrumperet: ita-

C. Cæſaris.] Ita vulgo. Hic eſt ille Cæſar orator, qui cum Catulo fratre à Cicerone in II. de Orat. lib. inducitur in Tuſculanum veniſſe, ut divinitus de eloquentia Craſſum diſputantem audirent, quem manu cujuſdam, quem occiderat Sylla, pertractum, tanquam victimam ad illius umbræ expiationem, juſſit occidi. *Oliv.* *C. Cæſaris conſularis.*] C. Cæſar Æditius tantum fuit Aſcarius pro Scauro. Quare lego *L. Cæſaris*, lib. v. c. 3. lib. VIII. c. 6. *Corrad.*

Buſtum.] Sepulchrum continens uſtos cineres.

Piaculo caderet.] Ad purgationem, velut hoſtia, caderet.

Idem caput M. Antonii.] Hic fuit ille orator eximius, qui cunctos eloquentia ſua ætate ſuperavit, teſte Cicerone, potuitque orationis ſuavitate Marianos milites demulcere, ac cædis inferendæ cupiditatem reprimere, niſi P. Antronius, qui ejus orationi non interfuerat, poſt illos ingreſſus, illum occidiſſet: cujus caput Mario inter epulas oblatum, tanta cum alacritate ſuſcepit, manibuſque pertractavit, ut plane omnibus animi inſolentiam oſtenderet. Inſuper ipſum Annium interfectorem arcte complexus eſt, tanquam ab illo maximum omnium beneficium recepiſſet. *M. Antonii.*] Oratoris, quem cum Craſſo de eloquentia diſputantem in Oratore ſuo Cicero introducit. *Oliv.*

Sacra.] Menſæ enim ſacræ erant antiquis.

Damaſippus.] Hic nulla virtute præditus, nulla laude clarus, merito accuſari poteſt, quod in Mariana tempeſtate, & ipſe ſupra modum ſævierit. Quippe qui nobiliſſimos cives Syllani nominis defenſores, inter victimas tanquam belluas crudeliter necari, & Aruinæ tribuni plebis truncum in ſublime elatum per ora vulgi deferri juſſerit. De quo Salluſtius in Catilinario: *Noſtra memoria victor Sylla cum Damaſippum, & alios hujuſmodi, qui malo reip. creverant, jugulari juſſit, quis non factum ejus laudabat? Homines ſceleſtos & factioſos, qui ſeditionibus rempublicam exagitaverant, merito necatos ajebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Nam uti quiſque domum, aut villam, poſtremo vas aut veſtimentum alicujus concupiverat, dabat operam, ut is in proſcriptorum numero eſſet; ita illi, quibus Damaſippi mors lætitiæ fuerat, paulo poſt ipſi trahebantur, nec prius finis jugulandi fuit, quam Sylla omnes ſuos divitiis explevit.* Oliv.

Rei-

itaque memoria ejus licentiore accuſatione perſtringitur; Cujus juſſu principum civitatis capita hoſtiarum capitibus permiſta ſunt; Carboniſque Aruinæ truncum corpus patibulo affixum geſtatum eſt: Adeo ut flagitioſiſſimi hominis prætura multum, aut reipublicæ majeſtas nihil potuit.

4. Munatius etiam Flaccus Pompejani nominis acrior quam probabilior defenſor, cum ab imperatore Cæſare in Hiſpania incluſus mœnibus Atteguenſium obſideretur, efferatam crudelitatem ſuam truculentiſſimo genere veſaniæ exercuit: Omnes enim ejus oppidi cives, quos ſtudioſiores Cæſaris ſenſerat, jugulatos, muris præcipitavit: fœminas quoque, citatis nominibus virorum, qui in contrariis caſtris erant, ut cædes conjugum ſuarum cernerent; maternis gremiis ſuperpoſitos liberos trucidavit, infanteſque alios in conſpectu parentum humo infligi, alios ſuperjactatos pilis excipi juſſit: Quæ auditu etiam intolerabilia, Romano juſſu, Luſitanis manibus adminiſtrata ſunt: cujus gentis præſidio Flaccus vallatus divinis operibus vecordi pertinacia reſiſtebat.

Reipublicæ majeſtas.] Autoritas omnium, qui præerant juſtitiæ, potuit nihil, quia permiſerunt Damaſippum contra fas in innocentes ſævire. *Bad.*

Munatius etiam Flaccus.] Hic eſt Flaccus ille, qui in omni vita Catonem imitari volebat, & quamvis longe à ſeveritate illius abeſſet, licentius tamen plerumque loquebatur. Nam cum Pompejum conſules admonerent, ut diligenter videret quorſum evaderent Cæſaris opes, quæ reipublicæ periculoſæ videbantur, Pompejus otioſos eos eſſe juſſit, quia cum primum pede terram percuſſerit, ſe totum orbem commoturum diceret, fretus ſcilicet potentia & auctoritate ſua totum orbem complexa. Occupatis deinde Gallis, auctiſque Cæſaris viribus, ut jam apertum reipublicæ periculum videretur; tunc Munatius iſte Pompejo dixiſſe fertur, Nunc pede percute terram, ô Pompei. Sed quod ad ejus crudelitatem pertinet, tanta fuit, ut nihil immanius, nihil truculentius audiri poſſet. *Oliv.*

Incluſis mœnibus Attinguenſium.] Ita vulgo. Veteres, *Abteguenſium.* Scribam, *Atteguenſium.* Attegua notum Hiſpaniæ oppidum eſt. *Lipſ.*

Fœminas, &c.] Alia teterrima feritas. Cum nonnulli ex oppidanis ad Cæſarem confugiſſent in caſtra, Flaccus iſte crudeliſſimus uxores & liberos eorum in muros adduci juſſit, deinde citatis earum viris, veluti ad colloquium, in illorum conſpectu juſſit crudeliter necari, trucidatis prius in matrum amplexibus liberis infantibus. *Oliv.*

Vecordi pertinacia.] Quia ſperabat ſe divinis operibus Cæſaris poſſe reſiſtere, à quo tandem ſuperatus, juſtas crudelitatis pœnas dedit. *Idem.*

EXTERNA.

1. Transgrediamur nunc ad illa, quibus, ut par dolor, ita nullus nostræ civitatis rubor inest. Carthaginienses Atilium Regulum palpebris resectis, machinæ, in qua undique præacuti stimuli eminebant, inclusum, vigilantia pariter & continuo tractu doloris necaverunt. Tormenti genus haud dignum passo, auctoribus dignissimum. Eadem usi sunt crudelitate in milites nostros quos maritimo certamine in suam potestatem redactos, navibus substraverunt; ut earum carinis ac pondere elisi, inusitata ratione mortis barbaram feritatem satiarent: tetro facinore pollutis classibus ipsum mare violaturi.

2. Eorum dux Annibal, cujus majore ex parte virtus sævitia constabat, in flumine Vergello corporibus Romanis ponte facto, exercitum traduxit: ut terrestrium Cartha-

Transgrediamur.] De supplicio Attilii Reguli, & crudelitate, qua usi fuerint in eum Carthaginienses, diximus in cap. de Servata Religione. Non igitur repetenda historia est. *Oliv.*

Palpebris.] Cooperculis oculorum resectis.

Machina.] Alii alio mortis genere periisse referunt: sequitur autem Valerium Augustinus de Civ. Dei cap. 15. Ita enim loquitur: *At illi eum excogitatis atque horrendis cruciatibus necaverunt. Inclusum quippe angusto ligno, ubi stare cogeretur, clavisque acutissimis confixo, ut se in nullam ejus partem sine pœnis atrocissimis inclinaret, etiam vigilando peremerunt.*

Eadem crudelitate usi in milites nostros, Martis certamine in suam potestatem redactos, navibus substraverunt.] Ita vulgo. In Campensi, aliisque melius, *Eadem usi sunt crudelitate in milites nostros, quos maritimo certamine in potestatem redactos, &c.* Meminit Varro de Vita pop. Rom. lib. IV. *Cum Pœnus,* (inquit) *in fretum obviam venisset nostris, & quosdam cepisset, crudelissime propalangis carinis subjecerat, quo metu debilitaret nostros.* Citat verba hæc Nonius Marcellus in voce Palangæ. *Pigh.*

Eorum dux Annibal, &c.] Livius tamen hunc multis virtutibus præditum dixit, quas ingentia vitia adæquabant, inhumana crudelitas, perfidia plusquam Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus Dei metus, nullum jusjurandum, nulla religio. Fuit ergo crudelissimus imperator. *Oliv.*

In flumine Gelo.] Virgilius Gelam appellavit, à quo oppidum appositum cognominatum est:

Apparet Camerina procul, campique Geloni,
Immanisq; Gela, fluvii de nomine dicta.

Est autem Siciliæ fluvius, inter Camerinam & Agrigentum. *Oliver.* *In flumine Gelo corporibus Romanis ponte facto exercitum traduxit.*] Ita vulgo. Campensis, Cauchianus, & Atrebatensis, *In flumine Gello*, legunt. Alii libri, *Gallo.* Winchelianus, *Sigello.* Restitui verum nomen ex L. Floro, qui scribit lib. II, cap. 6,

thaginiensium copiarum æque scelestum egressum terra quam maritimarum Neptunus experiretur. Idem captivos nostros, oneribus & itinere fessos infima pedum parte succisa relinquebat. Quos vero in castra perduxerat, paria fere fratrum & propinquorum jungens, ferro decernere cogebat: neque ante sanguine explebatur, quam ad unum victorem omnes redegisset. Justo ergo illum odio, verumtamen tardo supplicio senatus Prusiæ regi factum supplicem ad voluntariam mortem compulit.

3. Tam

cap. 6. pontem è cadaveribus jussu Annibalis factum in torrente Vergello. *Pighius.* *Flumine Vergello.*] Sic omnes veteres libri Eliæ Vineti. Mitallerius tamen utrobique legit, *In flumine Cerbalo*, ex Plinio, qui fluvius Apuliæ prope Cannas fuit. In Petaviano scribitur, *Gallo*. Coler.

Ut æquè terrestrium scelestum.] Ut ita terram terrestres polluerent, sicut primo Punico bello maritimas crudelitate corruperant. *Oliv.*

Idem captivos, &c.] Alia sævitia barbara, quod captivos Romanos, quibus pro servis uteretur, cum longo itinere fessi, imposita sibi gravissima impedimentorum onera ferre non possent, succisis primis pedum partibus, relinquebat inutiles; quos vero in castra perduxerat inter se sanguine conjunctos, tanquam gladiatores ferro decernere coëgit. Quo quidem spectaculo ipse non prius satiatus, quam omnibus consumptis eo genere mortis, superstes nullus esset. Quid illud, quod inter cadaverum strues in Cannensi clade mensas parasse dicitur, ut non minus cæsorum sanguine, quam epularum voluptate satiaretur? Discedens quoque ex Italia, cum ad ferendam opem patriæ revocaretur, omnes Italici generis, qui in Africam illum sequi abnuentes concesserant in Laciniæ Junonis delubrum inviolatum ad eam diem, in templo ipso fœde crudeliterque interemit. *Oliverius.*

Infima pedum parte.] De ea re Ennius:

His pernas succidit iniqua potentia Pœni.

Intelligit Annibalem. *Colerus.*

Ferro decernere.] Captivos ita tractare Pœnorum modo non proprium fuit, docet eruditissimus Casaubonus ad Suetonium. *Coler.*

Iuste ergo illum, &c.] Merito illum odêre Romani, quem ad voluntariam denique mortem compulerunt: nam subactis tandem Carthaginiensibus, cum inter pacis conditiones, ad rupti fœderis ultionem deposceretur Annibal, in quem omnis rupti fœderis culpa transferebatur, ad Antiochum regem Syriæ confugit, qui, cum adversus Romanos bella pararet, & Annibalis consilia sperneret, victus à Romanis, & pacem facere coactus, Annibali significavit, illum peti à Romanis, quo cognito, ad Prusiam Bithyniæ regem se contulit; quem cum adversus Eumenem Ponti regem excitasset, Eumenemque Annibalis consilio Prusias superasset, metuens Senatus Romanus, ne sibi novum bellum suscitaretur ab Annibale, T. Quintium Flaminium ad regem Prusiam miserunt, qui utrumque regem componeret, Annibalem deposceret. Non illi similiter Romanorum postulationem rex perfidus indicavit, sed eum in Romanorum manibus, hoc est, T. Quintii, qui ob eam causam venerat, ut Annibalem Romam captivum duceret, ita tradidit, ut vix sumendi veneni,

 quod

3. Tam hercle, quam Mithridatem regem, qui una epistola octoginta millia civium Romanorum in Asia per urbes negotiandi gratia dispersa, interemit: tantæque provinciæ hospitales Deos, injusto, sed non inulto cruore re-

quod in annulo regio more gerebat, tempus ei superesset: qui quidem annulus, ut dixit Juvenalis, fuit

Cannarum vindex ac tanti sanguinis ultor.

Justinus tamen dicit Annibalem, audito legatorum adventu, sumpto veneno, legationem morte prævenisse. Plutarchus vero plures opiniones de morte Annibalis refert. Nam alios dicit esse, qui velint eum à servo fuisse interfectum, alios, qui tauri sanguinem illum hausisse dicant, alios qui venenum ad similes casus præparatum bibisse cum magna execratione Prusiæ regis Bithyniæ. *Oliv.*

Tam hercle. &c.] Mithridates sævitia pro virtute abutebatur: nam bellum suscepturus adversus Romanos, edictum per omnes Asiæ urbes misit, ut omnes qui in Asia forent Romanæ civitatis homines interficerentur. Fuerunt autem supra octoginta millia Romanorum, qui negotiandi vel alterius rei gratia dispersi erant in Asia. Præterea domus, templa, & aræ, humana omnia atque divina jura violata sunt; cujus licet feras, meritas tamen pœnas dedit: nam tribus demum ingentibus bellis, felicitate Syllæ, & virtute Luculli, & Pompeji magnanimitate victus, & defectione civium, Pharnacisque filii scelere præventus, malignum spiritum expulit. Nam Pharnaces ejus filius in Pompeii gratiam ipsum jam amisso regno obsessum ad mortem coëgit, qui veneno accepto, cum parum profecisset, à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo, ut se juvaret, petierat, interfectus est. Plinius lib. xxv. Nat. Hist. hunc dicit quotidie antidotum contra venena sumere solitum. Gellius vero lib. 17, cap. 16. de Noct. Att. *Anates,* inquit, *Ponticas dicunt edendis vulgo venenis victitare. Scriptum est à Leneo, Cn. Pompeji liberto, Mithridatem illum Ponti regem, medica rei, & remediorum in id genus solertem fuisse, solitumque earum sanguinem miscere medicamentis, quæ digerendis venenis valent, eumque sanguinem vel potentissimum esse in ea coctione, sive confectione: ipsum autem assiduo regem talium medelarum usu à clandestinis epularum insidiis cavisse; quin & scientem quoque ultro, ut ostentandi gratia venenum rapidum & velox sæpenumero hausisse, atque id eum sine noxa fecisse, quamobrem cum postea prœlio pop. Rom. victus metu sui in ultima regni refugisset, & mori decrevisset, venena violentissima, festinandæ necis causa, frustra expertus, suo se ipse gladio transegit.* Autor vero de Viris Illustribus: *Mithridates,* inquit, *à Pompejo nocturno prœlio victus in regnum confugit, ubi per seditionem popularium à Pharnace filio in turre obsessus, venenum sumpsit, quo tardius agente, quia adversus venena multis ante medicaminibus corpus firmarat, immissum percussorem Gallum, auctoritate vultus territum, revocavit, & in cædem suam manum trepidantis adjuvit.* Alii vero acutissimo veneno extinctum illum fuisse ferunt, quos Lucanus secutus, ait:

Post Cilicasne vagos & lassi Pontica regis
Prœlia, barbarico vix consummata veneno.

Justinus hunc dicit ideo se venenis bibendis assuefecisse, quod puer à tutoribus fuisset veneno petitus, adversus quorum insidias se hac una ratione munivit. *Mithridatem.*] Hic Mithridates annos quadraginta Romano restitit imperio. *Oliv.*

Hospitales Deos.] Apud majores sancta ha-

resperſit. Quoniam cum maximo cruciatu, veneno repugnantem ſpiritum ſuum tandem ſuccumbere coëgit. Simulque piacula crucibus illis dedit, quibus amicos ſuos auctore Gauro ſpadone libidinoſus obſequio, ſceleſtus imperio affecerat.

4. Numulizinthis Diogiridis filiæ Thraciæ regis etſi minus admirabilem crudelitatem gentis ipſius feritas, narrandam tamen rabies ſævitiæ facit: cui neque vivos homines medios ſecare, neque parentes liberorum veſci corporibus nefas fuit.

5. Iterum Ptolemæus Phyſcon emergit, paulo ante libidinoſæ amentiæ teterrimum exemplum: idem etiam inter præcipua crudelitatis indicia referendus. Quid enim hoc facto truculentius? filium ſuum nomine Menephitem, quem ex Cleopatra eadem ſorore & uxore ſuſtulerat, liberalis formæ, optimæque ſpei puerum, in conſpectu ſuo occidi juſſit; protinuſque caput ejus & pedes præciſos, & manus in ciſta chlamyde opertos pro munere natalitio matri miſit. Perinde quaſi ipſe cladis quam inferebat, expers, ac non infelicior, quod in communi orbitate Cleopatram miſerabilem, cunctis ſe inviſum redderet. Adeo cæco furore ſumma quæque effervefcit crudelitas, cum munimentum ex ſe ipſa capit. Nam cum animadverteret, quanto ſui odio patria teneretur, timori remedium ſcelere petivit: quoque tutius plebe trucidata regnaret, frequens ju-

cta habebantur hoſpitii jura, quæ violare nefas. Virgilius:

Iupiter hoſpitibus nam te dare jura loquuntur.

Violavit ergo hoſpitalia jura, cum mandavit Aſiaticis omnibus, ut hoſpites Romanos cuncti necarent. *Idem.*

Crucibus illis.] Suppliciis & tormentis.

Auctore Gauro ſpadone.] Hunc in delitiis Mithridates habebat, ad cujus nutum nihil non facere paratus erat. Hic ergo multos regis amicos, qui tam fœdum regiæ libidinis miniſterium periniquo animo ferebant, de medio tolli curavit. *Oliv.*

Crudelitatem gentis.] De qua Virgil.

Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum.

Quare non mirum eſt inventam eſſe fœminam rabioſam crudelitate furentem. *Oliv.*

Iterum Ptolemæus.] De vitiis & crudelitate hujus ſæviſſimi regis dictum eſt in cap. de Luxuria, ubi quærenda eſt hiſtoria. *Idem.*

Gymna-

juventute gymnasium armis & igni circumdedit, omnesque qui in eo erant, partim ferro, partim flamma necavit.

6. Ochus autem, qui postea Darius appellatus est, sanctissimo Persis jurejurando obstrictus, ne quem ex conjuratione quæ septem Magos cum eo oppresserat, aut veneno, aut ferro, aut ulla vi, aut inopia alimentorum necaret; crudeliorem mortis rationem excogitavit, qua onerosos sibi, non perrupto religionis vinculo tolleret. Septum enim altis parietibus locum cinere complevit, suppositoque tigno prominente, benignè cibo & potione exceptos in eo collocabat; è quo somno sopiti, in illam insidiosam congeriem decidebant.

7. Apertior & tetrior alterius Ochi cognomine Artaxerxis crudelitas, qui Ocham sororem, atque eandem socrum, vivam capite defodit: & patruum cum centum amplius filiis ac nepotibus vacua area destitutum, jaculis confixit; nulla injuria lacessitus, sed quod in his maximam apud Persas probitatis & fortitudinis laudem consistere videbat.

8. Consimili genere æmulationis instincta civitas Atheniensium, indigno gloriæ suæ decreto Æginensium juventuti pollices abscidit; ut classe potens populus, in certamen maritimarum virium secum descendere nequiret.

Non

Gymnasium.] Die ludorum juvenes in gymnasium frequentes convenerant, ut de more celebrarent. Est locus exercitii gymnasium, ut sæpe diximus. *Oliv.*

Hos junctos.] Ita vulgo. Alii habent *onerosos*, id est, sibi graves ac difficiles, quorum opes atque potentiam metuebat. Vel junctos, quasi simul administrantes, quorum auctoritas magna foret apud regem, ita jubente populo. *Oliverius.*

Eandem socrum.] Erat & socrus; quia ejus filiam duxerat uxorem. *Idem.*

Consimili genere.] Cicero lib. III. Offic. *Durius etiam*, inquit, *Athenienses, qui sciverunt, ut Æginetis, qui classe valebant, pollices præciderentur. Hoc visum est utile; nimis enim imminebat propter propinquitatem Ægina Piræo, sed nihil quod crudele utile. Est enim hominum naturæ, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas.* Oliv.

Æginensium.] Ægina est insula & urbs, in qua regnavit Æacus, ab Ægina Æsopi filia denominata; sed antea dicebatur Oenopia, teste Ovidio lib. VII. Metamorphoseωs:

Oenopiam veteres appellavêre, sed ipse
Æacus Æginam genetricis nomine dixit. Idem.

Non

Non agnoſco Athenas timori remedium à crudelitate mutuantes.

9. Sævus etiam ille æneì tauri inventor, quo incluſi ſubditis ignibus, longo & abdito cruciatu, mugitus reſonante ſpiritu edere cogebantur, ne ejulatus eorum humanæ ſono vocis expreſſi, Phalaridis tyranni miſericordiam implorare poſſent. Quam, qui calamitoſis deeſſe voluit, teterrimum artis ſuæ opus primus artifex incluſus merito auſpicatus eſt.

10. At ne Etruſci quidem parum feroces in pœna excogi-

Non agnoſco Athenas.] Cum Athenienſes humanitatis ſemper fuerint præceptores, quippe apud quos Philoſophorum præcepta viguerunt, à ſeipſis alienati fuiſſe videntur, ut non cognoſcantur Athenienſes, qui timori remedium à crudelitate, tanquam barbari, mutuari voluerunt. *Idem.*

Sævus etiam.] Quum Phalaris Agrigentinorum tyrannus crudelitate delectaretur, Perillus Athenienſis, vir ingenioſus, ut tyranno gratificaretur, venit Agrigentum, & ex ære taurum artificioſum fabricavit, quo nocentes incluſi, ſubjectis ignibus torquerentur, qui mugitum, & non humanam vocem emittere viderentur, ut tyrannus nulla hominum voce ad miſericordiam flecti poſſet. Pro quo invento cum munus à crudeliſſimo tyranno, qui novis & exquiſitis hominum tormentis delectaretur, ingenioſus ille magiſter poſtulaſſet, in illo ipſe includi juſſus à tyranno, ac ſuppoſitis ignibus exuſtus, primus artificii ſui verum experimentum præbuit, dicente hoc Ovidio lib. I. de Arte amandi:

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit, infelix imbuit auctor opem.

Idem in eodem:

——— *Nec enim lex æquior ulla,*
Quam necis artifices arte perire ſua.

Extat etiam epiſtola Phalaridis ad Athenienſes, qui de Perilli morte apud tyrannum fuerant conqueſti. De hoc tauro Cicero in Verrinis lib. V. mentionem facit cum pulcherrimo Scipionis edicto ad Agrigentinos. Verum Phalaris in hac una re juſtiſſimus fuiſſe judicatur, qui tam fœdæ crudelitatis inventorem ipſam crudelitatem primum experiri voluerit. *Oliv.*

Inventor.] Perillus, qui & Perilaus dictus eſt.

Mugitus.] Vox enim patientium per fiſtulas quaſdam erumpens, mugitum imitabatur. *Oliv.*

Phalaridis tyranni.] Plinius libro trigeſimo quarto, capite octavo. Dorotheus in rebus Siculis. Lucianus ſcribit taurum hunc poſtea à Phalaride Apollini Delphico fuiſſe conſecratum. Timæus vero ab Agragentinis in mare demerſum refert. *Coler.*

Ac ne Hetruſci.] Perillus novum excogitavit ſupplicii genus. Hetruſci vero non minus crudeles pœnas invenerunt, ut viva corpora mortuis alligata tabeſcerent. Quod mortis genus crudeliſſimum fuit. Hoc autem quod Valerius Hetruſcis, Virgilius Mezentio eorum regi attribuit, dicit enim lib. VIII.

Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? Dii capiti ipſius generique reſervent.

Mor-

cogitanda: qui vivorum corpora cadaveribus adversa adversis alligata atque constricta, ita ut singulæ membrorum partes singulis essent accommodatæ, tabescere simul patiebantur: Amari vitæ pariter ac mortis tortores.

11. Sicut illi barbari, quos ferunt mactatarum pecudum intestinis & visceribus egestis, homines inserere, ita ut capitibus tantummodo emineant, atque ut diutius pœnæ sufficiant, cibo & potione infelicem spiritum prorogare: donec intus putrefacti, laniatui sint animalibus, quæ tabidis corporibus innasci solent. Queramur nunc cum natura rerum, quod nos multis & asperis adversæ valetudinis incommodis obnoxios esse voluerit: habitumque cœlestis roboris humanæ conditioni denegatum molestè feramus, cum tot cruciatus sibimet ipsa mortalitas impulsu crudelitatis excogitaverit.

CAP.

Mortua quinetiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus,) & sanie taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.

Oliverius.

Qui vivorum corpora cadaveribus adversa adversis alligata.] Ita vulgo. In Campensi, Gemblacensi & Wincheliano, *Qui vivorum corpora.* Rectè. *Pigh.*

Tabescere.] Marcescere, corrumpi.

Amari pariter, &c.] Qui dum vivos necarent, nec mortuis parcebant: sic enim in sepulchris & sedibus suis conquiescere non patiebantur, sed sepulchra quodammodo violabant. *Oliv.*

Barbari.] Scythæ.

Laniatui sint animalibus.] Ita vulgo. Monuit me amicus, Isaacum Pontanum emendasse, *Saniatui sint animalibus.* cujus sententiæ subscribere non possum. Illud enim Valerium dicere reor: corporibus taurinis propterea miseros illos includi solitos, ut laniarentur à vermibus, qui tabidis corporibus innasci solent. Reddidit hoc supplicium aut certe assimulavit Opilius ille Macrinus, de quo Julius Capitolinus: *Duos boves miræ magnitudinis vivos subito aperiri jussit, atque his singulos milites inseri capitibus, ut secum colloqui possint, exsertis.* Simili cruciatus genere fere Christiani olim sunt vexati. Sulpitius Historiæ Sacræ libro secundo: *Quin & nova mortes excogitatæ, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent.* Coler.

Ira

CAP. III.

DE IRA ET ODIO.

1. *M. Livii Salinatoris Cos.*
2. *C. Marcii Figuli Jurisc.*
3. *Patriciorum.*
4. *Iuventutis Romanæ.*
5. *Exercitus Rom.*
6. *Plebis Rom.*
7. *Q. Metelli Macedonici procos.*
8. *L. Cornelii Sullæ.*

EXTERNORUM.

1. *Alexandri Magni.*
2. *Amilcaris Barchæ Pœni.*
3. *Annibalis Barchæ Pœni.*
4. *Semiramidis Assyriorum Reginæ.*

IRa quoque & odium in pectoribus humanis magnos fluctus excitant: procursu celerior illa, nocendi cupidine hoc pertinacius. Uterque consternationis plenus affectus, ac nunquam sine tormento sui violentus: quia dolorem cum inferre vult, patitur, amara solicitudine, ne non contingat ultio, anxius: Sed proprietatis eorum certissimæ sunt imagines; quas Dii ipsi in claris personis, aut dicto aliquo, aut facto vehementiore conspici voluerunt.

1. Cum adversus Asdrubalem Livius Salinator bellum gesturus urbe egrederetur, monente Fabio Maximo, ne ante

IRa quoque ac odium.] Has duas animi perturbationes crudelitati recte subjungit: quoniam earum effectus sævitiæ sunt longe persimiles. quid enim iratus crudele non admittit, si datur facultas? In hoc autem differunt à crudelitate, quod hæc aliis tantum, non sibi noceat; hæ vero sine sui tormento esse non possunt: quum enim iratus ultionem sumere non potest, dolore conficitur, ac seipsum cruciat. Est autem ira subitus animi motus, ex injuria proveniens, & ultionem desiderans. Odium, inveterata inimicitia, de ultione semper cogitans. *Oliv.*

Cum adversus, &c.] Quam facile sit aliquo dicto vel facto hos in hominibus affectus excitari, Salinatoris & aliorum exemplo comprobatur. Salinatorem ob arctissimam legem de sale vendendo latam, populoque molestam fuisse damnatum, diximus in cap. de Censura & Reconciliatis. Is octavo post damnationem anno à Marcello & Valerio Coss. ex agris, quo se per summum dolorem receperat, in urbem revocatus, & cum C. Claudio Nerone consul creatus, cum imperium diu recusasset, tandem à Senatu & populo recipere coactus est. Provincias sortiti, cum in suam uterque proficisceretur, eos populus ad portas usque prosecutus est. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in cives M. Livium ad bellum proficiscentem, monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium nosceret, temere manus consereret, respondisse, ubi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum. Cum quæreretur, quæ causa esset festinandi, aut ex hoste egregiam

ante descenderet in aciem, quam hostium vires animumque cognôsset; primam occasionem pugnandi non omissurum se respondit. Interrogatusque ab eodem, quid ita tam festinanter manum conserere vellet: Ut quam celerrimè (inquit) aut gloriam ex hostibus victis, aut ex civibus prostratus gaudium capiam. Ira tunc atque virtus sermonem ejus inter se diviserunt: illa injustæ damnationis memor, hæc triumphi gloriæ intenta. Sed nescio an ejusdem fuerit hoc dicere, & sic vincere.

2. Ardentis spiritus virum, & bellicis operibus assuetum, huc iracundiæ stimuli egerunt: C. autem Figulum mansuetissimum, pacato juris civilis judicio celeberrimum, prudentiæ moderationisque immemorem reddiderunt. Consulatus enim repulsæ dolore accensus, eo quidem magis, quod illum bis patri suo datum meminerat, cum ad eum postero comitiorum die multi consulendi caussa venissent, omnes dimisit: præfatus, An vos consulere scitis, consulem facere nescitis? Dictum graviter, & merito; sed tamen aliquanto melius non dictum. Nam quis pop. Rom. irasci sapienter potest?

3. Itaque ne illi quidem probandi, quamvis factum eorum nobilitatis splendore protectum sit: qui, quod Cn. Flavius humillimæ quondam sortis præturam adeptus erat,

gregiam gloriam, inquit, aut ex civibus victis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam. Non potuit, quam gestabat in pectore, iram dissimulare Salinator. *Oliv.* *Adversus Asdrubalem.*] Qui venerat in Italiam, ut se Annibali fratri conjungeret: quod si factum esset, actum fortasse de imperio Romano fuisset. *Idem.*

Sic vincere.] Eximiæ virtutis fuit, tanta strage hostes superare; nam in ea victoria par hostibus reddita fuit Cannensis clades, quippe ubi Asdrubal cum LX. millibus hostium cæsus fuit. *Oliv.*

Consulatus enim.] Hic Figulus cum Scipione Nasica consul creatus, magistratu se abdicare coactus est, quod in eorum comitiis tabernaculum vitio captum fuisset, ut in cap. de Servata Religione diximus. Hic ergo tam ægre tulit in aliis comitiis repulsam, ut iram dissimulare nequiverit. *Idem.*

Sed aliquanto, &c.]. Qui quod merito dixisset, quia repulsam non merebatur, illi tamen honestius fuisset non dixisse, nimirum viro gravi & sapienti. *Oliverius.*

Cn. Flavius.] Hic primus fuit, qui de libertina gente ædilis curulis factus, cum magna indignatione nobilitatis.

Qui,

rat, offensi, annulos aureos sibimet ipsis,& phaleras equis detractas abjecerunt, doloris impotentiam tantum, non luctum profectò testati.

4. Talis iræ motus aut singulorum, aut paucorum adversus populum universum: multitudinis autem ergà principes ac duces ejusmodi. Manlio Torquato amplissimam & gloriosissimam ex Latinis & Campanis victoriam in Urbem referenti; cum seniores omnes lætitia ovantes occurre-

Qui, ut supra diximus libro secundo, cap. I. cum ad ægrum collegam visendum venisset, neque à nobilibus, quorum frequentia cubiculum erat completum, sedendi loco reciperetur, sibi sellam curulem afferri jussit, in qua honoratius sederet. *Oliv.*

Humillima quondam sortis.] Quippe libertinæ conditionis, cujus pater fuisset aliquando servus. *Idem.*

Præturam adeptus erat.] Ædilitatem & Tribunatum scribit Plinius libro XXXIII. cap. I. *Corradus.*

Annulos.] Plinius lib. XXXIII. Nat. Hist. dicit falli plerosque, qui putant equestrem ordinem tum etiam abjecisse annulos, quoniam in fastis adjectum sit hoc: sed & phalera posita, propter quæ nomen equitum adjectum sit; annulos quoque depositos à nobilitate, non ab universo Senatu. *Oliv.*

Impotentia.] Per impotentiam & intolerantiam doloris.

Manlio Torquato.] Traditum est supra lib. II, cap. de Disciplina Militari, T. Manlium Torquati filium à severissimo patre per lictorem fuisse virgis cæsum, securique percussum, quod contra ejus edictum extra ordinem cum hoste singulari certamine dimicasset. Nam T. Manlius Torquatus, & P. Decius Coss. adversus Latinos, cum grave & periculosum bellum esse viderent, tum Deorum admonitione, quam in somnis acceperant, quum aut ipsorum alteri, aut universo exercitui cadendum esset: tum maxime, quod adversus Latinos bellandum esset, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus sibi congruentes; milites militibus, centuriones centurionibus, tribuni tribunis compares, collegæque iisdem præsidiis, sæpe iisdem manipulis permixti fuerant: per hæc ne quo errore milites caperentur, & ut militaris disciplina ad priscos redigeretur mores, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes demissi fuerant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus evasit, ut vix teli jactu ab statione proxima abesset. Ibi à Geminio Metio ad singulare certamen provocatus. Manlius, sive quòd ferocis animi juvenis esset, sive ita, seu detrectandi certaminis pudore, seu inexuperabili vi fati, oblitus imperii patris, & consulum edicti princeps ad id certamen agitur, victoria spoliisque potitus, ovans rediit ad patrem, dicens, ut me omnes tuo sanguine natum esse intelligant, provocatus, equestria hæc spolia capta ex hoste cæso reporto. Quem pater, advocata concione, ut exemplum cæteris statueret servandæ militaris disciplinæ, terroremque omnibus incuteret, ne quid auderent contra imperatorum edicta moliri, statim spoliari & virgis cædi, ac securi percuti jussit: quo facto, exanimati omnes, præ stupore nimio & metu quieverunt. Postquam cervice fusus est cruor, tum demum undique exor-

currerent; juniorum nemo obviam processit: quod filium adolescentem fortissimè adversus imperium suum prœliatum, securi percussisset. Miserti sunt æqualis nimis asperè puniti: nec factum eorum defendo, sed iræ vim indico, quæ unius civitatis & ætates & affectus dividere valuit.

5. Eadem tantum potuit, ut universum populi Rom. peditatum à Fabio consule ad hostium copias persequendas missum, cum & tutò & facilè eas liceret delere; legis agrariæ ab eo impeditæ memoria immobilem retineret. Illa verò etiam Appio duci (cujus pater, dum pro senatus amplitudine nititur, commoda plebis acerrimè impugnaverat)

exortæ sunt voces, ut neque lamentis, neque execrationibus in imperatorem parceretur. Et hæc ita in castris. Post victoriam vero illi in urbem redeunti, cum seniores officii gratia obviam gratulabundi processissent, ex juventute nemo illi occurrere voluit; quod indigne ferrent, tantæ indolis filium tam crudeliter à patre fuisse necatum. Vide Liv. lib. VIII. *Oliv.*

Eadem, &c.] Hoc contigit periculosissimo tempore Vejentum & Æquorum, cum respublica maxima seditione intestina laboraret ob Agrariam legem, quam P. Licinius trib. pl. invito Senatu ferre volebat; cum diceret venisse tempus per ultimam necessitatem hujus Agrariæ legis patribus injungendæ: & ideo susceperat rem militarem impediendam, sed annitente consule, cæterisque tribunis, hoc invito scriptus est militum delectus; sed Fabio consuli in hoc bello aliquanto plus negocii cum civibus, quam cum hostibus fuit. Unus ille vir ipse consul rempublicam sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat: nam cum consul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, ut solo equitatu emisso, exercitum hostium funderet, insequi fusos pedites noluit, nec illos, etsi non abhortatio invisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodum periculum, si animus hosti rediisset, cogere potuit gradum accelerare; aut si aliud nihil, instare instructos, invisi signa referunt, mœstique (crederes victos) execrantes nunc imperatorem, nunc navatam ab equite operam, redeunt in castra, nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæsita sunt. Adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars qua civem regant, quam qua hostem superent. Consul Romam rediit, non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatoque in se militum odio. Vide Liv. lib. II. *Oliv.*

Ut universum pop. Romani equitatum.] Ita vulgo. Lege, *peditatum*, ut in Campensi, & quemadmodum Livius astipulatur. *Pigh.*

Fabio.] Qui intercesserat, ne promulgaretur.

Et tuto & facile.] Hoc ideo dicit, ne videantur periculo aut labore deterriti detrectasse militiam. *Oliv.*

Illa vero etiam, &c.] Appius Claudius plebi vehementer invisus, consul adversus Volscos profectus, eadem sævitia in milites, qua in plebem uti consueverat. Magna enim ira & indignatio ferocem militum animum exagitabat, qui nulla vi domari poterat, tantum odium

verat) infensum exercitum faciendo, voluntaria fuga terga hosti, ne triumphum imperatori quæreret, dare coëgit. Quoties ergo victoriæ victrix? congratulationem ejus in Torquato spernendam, in Fabio pulcherrimam partem omittendam, in Appio totam fugæ postponendam credidit.

6. Age, quam violenter se in pectore universi populi Rom. gessit eodem tempore, quo suffragiis ejus dedicatio ædis

dium animis imbiberant. Itaque segniter, otiose, negligenter, contumaciter omnia agere, nec pudor, nec metus coërcebant; si citius agi vellet agmen, tardius sedulo incedere; si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam industriam remittere, præsenti vultus demittere, tacite prætereuntem execrari, ut invictus ille odio plebeio animus interdum moveretur, omni nequicquam acerbitate prompta, nihil jam cum militibus agere, à centurionibus corruptum exercitum dicere. Nihil eorum Volsci nesciebant, instabantque eo magis, sperantes idem certamen animorum adversus Appium habiturum exercitum Romanum, quod adversus Fabium consulem habuisset. Cæterum multo Appio quam Fabio violentior fuit. Non enim vincere tantum noluit, ut Fabianus, sed vinci voluit. Productus in aciem, turpi fuga petit castra: nec ante restitit, quam signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdamque extremi agminis cædem. Tum expressa vis ad pugnandum, ut victor jam vallo submoveretur hostium. Multi gaudere sua clade atque ignominia, denique exacerbati animi palam postulare, ut castra ex Volsco agro moveantur: quod cum factum esset ab Appio, Volsci per exploratores recognita, novissimos aggrediuntur, à quibus ut perlatus ad primos tumultus, eo pavore signa atque ordines turbavit, ut neque imperia exaudiri, neque instrui acies possent: nemo ullius, nisi fugæ memor esset. Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque evasere, ut prius hostis desisteret insequi, quam Romanus fugere. Hoc modo exercitus Romanus ob iram imperatoris non vincere, sed vinci turpiter voluit, quanquam de nonnullis sumptum fuerit supplicium. Vide Liv. lib. II. *Oliv.*

In Fabio pulcherrimam partem omittendam.] Ita vulgo. Lego, *Pulcherrime partam*, & ad victoriam refero. *Lips.*

Age, quam violenter.] Cum bellum Volscum instaret, & civitas ipsa secum discors intestino malo laboraret, quod execrabili inter se plebs patresque odio flagrarent, maxime propter nexos ob æs alienum, fremebat plebs, se foris pro libertate & imperio dimicantes domi à civibus captos & oppressos esse, tutioremque in bello quam in pace, inter hostes, quam inter cives libertatem plebis esse. Tumultum non modo in foro, sed in tota civitate excitaverat unus ex nexis à creditore suo crudeliter tractatus, jamque nexi vincti solutique se undique in publicum proripiunt, Quiritum fidem implorant, sic accenditur furor, ut in prætores, qui tum essent, in foro sævitum foret, nisi consules ad comprimendam seditionem intervenissent. Illis plebs catenas & vincula ostentabat, & indignitatem suam exponebat, nec prius destitit, quam Senatus cogeretur, qui de suis incommodis consultaret. Appius acer ingenio rem imperio consulari agendam esse censebat, arrepto uno vel altero, cæteros

ædis Mercurii M. Plætorio primipili centurioni data est; præteritis consulibus, Claudio quod obstitisset, quò minus æri alieno suo succurreretur; & Servilio, quod susceptam caussam suam languido patrocinio protexisset? Negas efficacem esse iram, cujus hortatu miles summo imperio prælatus est?

7. Non quidem proculcavit tantum imperia; sed etiam gessit impotenter. Nam Q. Metellus cum provinciam Hispaniam consul prius, deinde pro consule, pene totam subegisset, postquam cognovit Q. Pompejum consulem inimicum suum successorem sibi mitti: omnes qui modo militiam

ros quieturos. Collegæ Servilio mitioris ingenii viro aliter videbatur. Interea nuntiatur, Volscos ad oppugnandam urbem venire. Exultabat gaudio plebs, ultores superbiæ patrum adesse Deos, alius alium hortari & confirmare, ne nomina darent. Servilius in publicum processit, promisitque Senatum nexorum habiturum esse rationem, si arma contra hostes sumerent, statimque edixit, ut victi nexique omnes dimitterentur, neque impedirentur, quo minus nomina darent, magnus fuit nexorum numerus, neque aliorum magis Volsco bello virtus atque opera nituit. Consul brevi Volscos superat, Auruncosque devincit, cum victoria rediit in urbem. Plebs promissa consulis Senatusque fidem expectabat. Tum Appius insita superbia animo, ut collegæ vanam redderet fidem, jus de creditis pecuniis dixit, & qui ante nexi fuerant, creditoribus redditi, & alii nexi sunt. Concursus ad Servilium factus, postulant ut aut referat ad Senatum, aut civibus consul aut militibus suis imperator auxilio esset adversus collegam. Movebant hæc consulem, sed tergiversari res cogebat, adeo in contrarium non collega solum, sed omnis nobilium factio perstiterat. Ita medium se gerendo, nec plebis vitavit odium, nec apud patres gratiam inivit, brevique apparuit apud plebem æquasse eum Appii odium. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercurii ædem: Senatus ab se rem ad populum rejecit, utri eorum dedicatio jussu populi data foret, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice jussit suscipere: populus dedicationem ædis dat M. Plætorio primipili centurioni, quo facile appareret, non tam ad honorem ejus, cui curatio altior fastigio suo data esset, quam ad consulum ignominiam factum esse. Vide Livium lib. II. *Oliverius.*

Impotenter.] Cum summa insolentia, ut sequentia docent.

Namque Metellus cum utramque Hispaniam consul prius, deinde proconsul pene jam subegisset.] Ita vulgo. In Cauchiano & Campensi, *Nam Q. Metellus, cum provinciam Hispaniam consul prius, deinde pro consule pene totam subegisset.* Recte. Non enim utramque Hispaniam, sed citeriorem provinciam duntaxat obtinebat Metellus Macedonicus. *Pighius.*

Deinde pro consule.] Quia in sequentem annum post consulatum illi provincia fuerat prorogata, ut proconsul in ea bellum gereret. *Oliv.*

Pene totam.] Intelligit Hispaniam interiorem, Celtiberiam. Unde & Metellus Celtibericus dictus. *Coler.*

Cen-

litiam suam voluerunt finiri, demisit: commeatus petentibus, neque caussis excussis, neque constituto tempore, dedit: horrea custodibus remotis opportuna rapinæ præbuit: arcus, sagittasque Cretensium frangi, atque in amnem abjici jussit: elephantis cibaria dari vetuit: Quibus factis ut cupiditati suæ indulsit, ita magnificè gestarum rerum gloriam corrupit: meritumque honorem, triumphi hostium, quam iræ, fortior victor amisit.

8. Quid Sulla, dum huic vitio obtemperat? nonne multo alieno sanguine profuso, ad ultimum & suum erogavit? Puteolis enim ardens indignatione, quod Granius princeps ejus coloniæ pecuniam à decurionibus ad refectionem Capitolii promissam cunctantius daret; animi concitatione nimia, atque immoderato vocis impetu convulso pectore, spiritum cruore ac minis mistum evomuit. Nec senio jam prolapsus, utpote sexagesimum ingrediens annum; sed alita miseriis reipublicæ impotentia furens. Igi-

Commeatus.] Liberam abeundi ad tempus potestatem, quam vulgo appellamus licentiam. *Oliv.*

Cretensium.] Qui auxiliares erant populi Romani. *Idem.*

Elephantis.] Aut inedia consumpsit elephantes, aut eos macilentia reddidit inutiles, ne illorum opera Pompejus uti posset. *Idem.*

Quid Sylla?] A cæteris ferme omnibus auctoribus dissentit Valerius, quod Syllam dicit nimia iracundiæ violentia periisse, cum eum constet apud alios, ut diximus, incidisse in morbum ex ulcere oborto, qui φθειρίασις Græce dicitur, quo tempore vis tanta pediculorum toto ejus corpore emanavit, ut nullo argumento cohiberi possent: atque hoc pacto mortem obiisse. Sed Valerius aliter sentit, quod scilicet indignatione nimia pectus convulserit, & spiritum cum sanguine effuderit, quia Granius Puteolorum princeps pecuniam ad refectionem Capitolii promissam tardius reddidisset. Magnum fuit sine dubio iram in pectore ad mortem usque concipere. Fuit autem genus prioris morbi tantæ virtutis, ut ab arcana quadam naturæ ratione proveniens, nullius medicinæ remedio, aliave ratione cohiberi potuerit. Abstersis enim dilotisve primis, statim subnascebantur & scaturiebant alii, donec totum corpus in eam labem conversum, sibi vitam, tam tetro genere mortis eripuit, ne civium Romanorum funera ab eo crudeliter lacerata, inulta jacerent. Verum, teste Plinio, ut diximus, constat illum in hoc suam felicitatem damnasse, quod Capitolium dedicare non potuisset. *Oliv.*

Puteolis.] Distat hoc oppidum decem millibus passuum à Neapoli. *Idem.*

Impotentia.] Imbecillitate resistendi vitiis, nata ex mala consuetudine. *Badius.*

Igitur in dubio est, Sullane prior, an iracundia Sullæ sit extincta.

EXTERNA.

Nunc ab ignotis exempla petere juvat, sed maximis viris exprobrare vitia sua verecundiæ est: cæterum cum propositi fides excellentissima quæque complecti moneat, voluntas operi cedat; dum præclara libenter probando, necessaria narrandi conscientia non desit.

1. Alexandrum iracundia sua propemodum cœlo diripuit. Nam quid obstitit, quo minùs illuc assurgeret, nisi Lysimachus leoni objectus, & Clytus hasta trajectus,

Neque ab ignotis exempla petere juvat, & maximis viris exprobrare vitia sua verecundiæ est.] Ita vulgo. Tres libri veteres habent: *Nunc ab ignotis exempla petere juvat, sed maximis viris, &c.* Quo loco *ignotus*, pro peregrino vel externo sumitur. *Pigh.*

Voluntas.] Scilicet mea, quod nonnisi honesta complecti vellet. *Oliv.*

Alexandrum iracundia.] Cum propter rerum gestarum magnitudinem, & originis opinionem, quod ex divino semine natus esse crederetur Alexander, jam propemodum in numero Deorum haberetur, sola iracundia illi cœlum eripuit, ut inter Deos non sit connumeratus. Quid obstitit? Quasi dicat, nihil nisi iracundia obstitit, quo minus in cœlum ascenderet. Cum enim diceretur ex stirpe divina natus, quod scilicet anguis immanis concubitu fuisset conceptus, quam in cubiculo matris sæpe visam prodigii speciem, interventuque Philippi evolutam repente atque ex oculis elapsam ferunt, cumque hanc hominum insitam animis opinionem ipse virtutum & rerum gestarum magnitudine confirmasset, nihil obstare debuit, quo minus Deus esse crederetur, sed obstitit iracundia. *Oliv.*

Lysimachus leoni objectus.] Fuit Lysimachus, teste Justino, illustri quidem Macedoniæ loco natus, sed virtutis experimentis omni nobilitate clarior, quæ tanta in illo fuit, ut animi magnitudine, Philosophia ipsa, viriumque gloria omnes, per quos oriens domitus est, vicerit. Quippe cum Alexander Magnus Callisthenem Philosophum propter salutationis Persicæ interpellatum morem insidiarum, quæ sibi paratæ fuerant, conscium fuisse ratus esset, eumque truncatis crudeliter omnibus membris, abscissisque auribus ac naso labiisque, deforme ac miserandum spectaculum reddidisset, insuper cum cane in cavea clausum ad metum cæterorum circumferret. Tunc Lysimachus audire Callisthenem, & præcepta ab eo recipere virtutis solitus, misertus tanti viri, non culpæ, sed libertatis pœnas pendentis, venenum ei remedium calamitatum dedit. Quod adeo ægre Alexander tulit, ut eum objici ferocissimo leoni juberet. Sed cum ad conspectum ejus concitus leo impetum fecisset, manum manipulo involutam Lysimachus in os leonis immersit, arreptaque lingua feram exanimavit. Quod cum nuntiatum regi esset, admiratio in satisfactionem cessit, chrioremque eum, propter constantiam tantæ virtutis, habuit. *Oliv.*

Et Clytus hasta trajectus.] Solenni quo-

ctus,& Callisthenes mori jussus? quia tres maximas victorias totidem amicorum injustis cædibus victor perdidit.

2. Quam vehemens deinde adversus populum Romanum Amilcaris odium! Quatuor enim puerilis ætatis filios intuens, ejusdem numeri catulos leoninos, in perniciem imperii nostri alere se prædicabat. Digna nutrimenta, quæ in exitium patriæ suæ, ut evenit, converterentur.

3. E quibus Annibal maturè adeo patris vestigia subsecutus est; ut eo exercitum in Hispaniam trajecturo, & ob id sacrificante, novem annorum natu, altaria tenens juraret; se, cum primum per ætatem potuisset, acerrimum ho-

quodam die Alexander amicos suos in convivium vocavit, ubi orta inter ebrios rerum à Philippo gestarum mentione, præferre se patri ipse, rerumque suarum magnitudinem extollere cœlo tenus cœpit, assentante majore convivarum parte. Itaque cum unus ex senibus Clytus, ductus fiducia amicitiæ regiæ, cujus palmam tenebat, memoriam Philippi tueretur, laudaretque ejus res gestas, adeo regem offendit, ut telo à satellite rapto, eundem in convivio trucidaverit: qua cæde exultans, mortuo patrocinium Philippi, laudemque paternæ militiæ objectabat. Postquam satiatus cæde animus quievit, & in locum iræ successit existimatio, modo personam occisi, modo causam occidendi considerans, pigere eum facti cœpit, qui paternas laudes tam iracunde accepisset, qui nec convitia debuisset, amicumque senem, & innoxium à se occisum inter epulas & pocula dolebat. Eodem igitur furore in pœnitentiam, quo pridem in iram, versus, mori voluit. Primum in fletus progressus, amplecti mortuum, vulnera tractare, & quasi audienti confiteri dementiam, arreptum telum in se vertit, petegissetque facinus, ni amici intervenissent. Mansit hæc voluntas moriendi, etiam in sequentibus diebus. *Oliv.*

Callisthenes mori jussus.] De hoc Callisthene diximus supra cap. de Sapienter dictis, exemplo Aristotelis. Nam ille adversus Darium proficiscenti Alexandro comitem dederat, monueratque ut regiis auribus aut jucunda diceret, aut silentium servaret; quorum neutrum fecit Callisthenes. *Oliv.*

Tres victorias.] Ter vicit Darium Persarum regem, primo in campis Adrasteis, ubi in acie Persarum fuerunt sexcenta millia militum; deinde apud Taurum montem, in qua pugna fuere ccc. millia peditum, & centum millia equitum; postremo haud procul à Babylone, quo confugerat Darius. *Oliverius.*

Hamilcaris odium.] Cum multi fuerint Hamilcares Carthaginiensum duces, dubitari posset de quo Valerius dicat. Loquitur ergo de Hamilcare Annibalis patre, qui Punico bello superatus à Romanis, Siciliam Sardiniamque amisit. *Oliv.*

Amilcaris odium.] De dicto tacent, sed de odio scribunt Polyb. lib. III. Livius XXI. *Corrad.*

Quatuor enim.] Tres duntaxat fuisse Justinus tradit, Annibalem, Hasdrubalem, & Sapphonem. *Oliv.*

Patriæ suæ, ut evenit.] Nam si Annibal & Hasdrubal populum Romanum non sic vexassent, Carthaginem Scipio non delevisset. *Bad.*

hostem pop. Rom. futurum; ut pertinacissimis precibus instantis belli commilitium exprimeret. Idem significare cupiens quanto inter se odio Carthago & Roma dissiderent; inflicto in terram pede, suscitatoque pulvere, tunc inter eas fore finem belli dixit, cum alterutra Urbs in habitum pulveris esset redacta.

4. In puerili pectore non tantum vis odii potuit, sed in muliebri quoque æquè multum valuit. Namque Semiramis Assyriorum regina, cum ei circa cultum capitis sui occupatæ nuntiatum esset, Babylonem defecisse; altera parte crinium adhuc soluta, protinus ad eam expugnandam cucurrit: Nec prius decorem capillorum in ordinem, quam tantam urbem in potestatem suam redegit. Quocirca statua ejus Babylone posita est illo habitu, quo ad ultionem exigendam celeritate præcipiti tetendit.

CAP.

Commilitium.] Comitatum militiæ. Ut patri duci comes iret in militiam. *Oliver.*

Alterutra pars.] Aut Carthaginiensium, aut Romana.

Namque Semiramis.] Hoc magis ad mulieris virtutem & magnanimitatem, quam ad odium & iracundiam spectare videtur. Cum in cubiculo caput exornanti, ut mulieres solent, ipsi nuntiatum esset, Babylonem à se defecisse, tanta, ut Valerius dicit, ira pereita est, ut alii volunt, animi magnitudine fuit, ut non prius reliquum capitis, jam enim partem exornaverat, ornare voluerit, quam urbem in suam deditionem redegerit. Multa de hac fœmina præclara leguntur apud Diodorum Siculum lib. III. tam de nativitate, quæ mirabilis fuit, quam de virtute & rebus gestis, Inter quæ illud pulcherrimum: Quod cum Ninus Assyriorum rex in Bactrianis Bactram urbem, natura loci, & magnitudine, & arce, ac cæteris rebus, quæ ad defensionem spectant munitissimam, obsideret, quia expugnare non posset, una mulier ingenio & virtute sua expugnandæ urbis rationem invenit. Cum enim adducta esset in castra à Menone ejus marito, nondum enim uxor Nini facta fuerat, illa ut acumine præstabat ingenii, perspecta obsidione, tum loci urbisque situ, quaque adiri posset, animadversis, arcem, quia loco natura munito difficilique erat, & quem nullus antea tentarat accessu, custodiis vacuam conspexit, & intentis omnibus, veluti arce ab hoste tuta, ut inferiori parti campestri subsidium ferrent, sumptis, qui per loca petrosa abruptaque ascendere soliti erant, per aditum vallis præcipitem, superata loci asperitate, partem arcis cepit, magnoque ad terrorem excitato tumultu, signum captæ arcis obsidentibus dedit. Oppidani arce amissa, obstupefacti derelictis mœnibus, fuga saluti consuluerunt. Capta civitate, admiratus Semiramidis virtutem Ninus, eam sibi uxorem ascivit. *Oliv.*

Decorem.] Ornatum & pulchritudinem.

Tantam urbem.] Quam constat omnium orientalium maximam esse.

Præ-

Cap. IV.

DE AVARITIA.

ROMANORUM.	3. *L. Septimuleji.*
1. *M. Crassi & Q. Hortensii.*	EXTERNI UNIUS.
2. *Q. Cassii Longini propræt.*	1. *Ptolemai Cypriorum regis.*

PRotrahatur etiam Avaritia, latentium indagatrix lucrorum, manifestæ prædæ avidissima vorago: nec habendi fructu felix, & cupiditate quærendi miserrima.

1. Cum admodum locupleti L. Minucio Basilo falsum testamentum quidam in Græcia subjecissent, ejus, denique confirmandi gratia, potentissimos civitatis nostræ viros M. Crassum & Q. Hortensium, quibus Minucius ignotus fuerat, tabulis hæredes inseruerunt. Quanquam evidens fraus erat, tamen uterque pecuniæ cupidus, facinoris alieni munus non repudiavit. Quantam culpam quam leviter retuli! Lumina Curiæ, ornamenta fori, quod scelus vindicare debebant, inhonesti lucri captura invitati, auctoritatibus suis texerunt.

2. Verum aliquanto majores vires in Q. Cassio exhibuit; qui in Hispania M. Silium & A. Calpurnium occidendi sui gratia cum pugionibus deprehensos, quinquagies

PRotrahatur, &c.] Dicturus de Avaritia, eam quodammodo definit. Sallustius vero multo melius: dicit enim: *Avaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens unquam concupivit: ea quasi venenis malis imbuta, corpus animumque virilem effœminat, semperque insatiabilis est, neque copia, neque inopia minuitur.* Cicero illam igni comparat, cui quanto plus materiæ superimponitur, tanto magis incenditur, sic & avaritia, quanto plus habuerit, tanto magis concupiscit: nam

——— Sempre
Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit,

ut Juven. Unde est illud tritum apud omnes proverbium, cum cætera vitia senescant, sola avaritia juvenescit. *Oli.*

Habendi fructu felix.] Felix est, qui ex rebus partis fructum capit. Hoc autem non accidit avaro, non igitur felix. *Oliv.*

Subjecissent.] Nam mortuo Minutio, testamentum illi non Minutii testatoris, sed aliud à se scriptum subjecit. *Oli.*

In Hispania Silium.] Q. Sextium vocat Hirtius, & de numero HS. dissentit. *Corrad.*

Qui in Hispania Silium & A. Calpurnium.] Ita vulgo. Veteres libri habent prænomina in vulgatis omissa, M. Silium, A. Calpurnium. Hirtius de bello Alexandrino Q. Sextium suggerit pro M. Silio. *Pigh.*

Pugionibus.] Pugio breve telum lateri adhærens, à pungendo, vel, ut alii volunt, à pugno dictus. *Oliv.*

gies ſeſtertium ab illo, ab hoc ſexagies pactus dimiſit. Atqui ne dubites, ſi alterum tantum daretur, jugulum quoque ſuum æquo animo illis fuiſſe præbiturum.

3. Cæterum avaritia ante omnes L. Septimuleji præcordia poſſedit: Qui, cum C. Gracchi familiaris fuiſſet, caput ejus abſcindere, & per Urbem pilo fixum ferre ſuſtinuit; quia Opimius conſul auro id ſe repenſurum edixerat. Sunt qui tradunt, liquato plumbo eum cavatam partem capitis, quo ponderoſius eſſet, expleſſe. Fuerit ille ſeditioſus, bono perierit exemplo: clientis tamen ſceleſta fames in has uſque jacentis injurias eſurire non debuit.

EXTERNA.

1. Odium merita eſt Septimuleji avaritia; Ptolemæi autem regis Cypriorum, riſu proſequenda: Nam cum anxiis ſordibus magnas opes corripuiſſet, propterque eas periturum ſe videret; & ideo omni pecunia impoſita navibus, in altum proceſſiſſet, ut claſſe perforata ſuo arbitrio periret, & hoſtes præda carerent; non ſuſtinuit mergere au-

Auro id ſe repenſurum.] Edictum fecerat Opimius conſul, ſe tantum auri daturum, quanti ponderis Gracchi caput eſſet, ei ſcilicet, qui caput illud ad ſe detuliſſet. *Idem.*

Liquato.] Soluto & liquefacto plumbo.

Ille ſeditioſus.] Concedatur, inquit, ſeditioſum fuiſſe Gracchum. Hoc autem dicit, quia dubitatur, an privatarum opum cupiditate, an reip. utilitate agrarias leges ferre voluerit. *Oliverius.*

Bono perierit exemplo.] Occiſus fuerit pro utilitate reip. ut à ſeditionibus ſibi caveant reliqui cives, cum exemplo Gracchi moniti ſint, quæ ſeditioſis viris præmia decernantur. *Idem.*

Odium, &c.] Diximus in cap. de Moderatione, Senatum, cum audiſſet Ptolemæum regem Cypri grandem conflare pecuniam, veritum, ne tantis opibus rex incitatus, bellum renovaret, Cyprum in provinciæ formam redigere conſtituiſſe. Quod ubi regi nuntiatum eſt, opes ſuas peti, id quod erat, exiſtimavit. Itaque ut Romanos pecunia fruſtraretur, eam totam navibus impoſuit eo animo, ut his perforatis obrueretur. Quod, quum jam altum petiſſet, avaritia ductus, facere non ſuſtinuit. Nam conſilium ſalubritate refertum, avaritia prævertit. Aurum enim & argentum, quo nihil carius illi eſſe poterat, perdere non ſuſtinuit. Itaque reverſus, opes, quibus periturus erat, reponere maluit, quam illis perditis, ſalutem ſervare. Nam Senatus Catonem cum claſſe miſit, qui regiam pecuniam Romam deportaret. Quod ubi ſenſit Ptolemæus, nimio dolore percitus, veneno fata prævenit. *Oliv.*

Anxiis ſordibus.] Sollicitis avaritiæ cupiditatibus.

De

aurum, & argentum; sed futurum suæ necis præmium domum revexit. Proculdubio hic non possedit divitias, sed à divitiis possessus est: titulo rex insulæ, animo pecuniæ miserabile mancipium.

CAP. V.

DE SUPERBIA ET IMPOTENTIA.

ROMANORVM.

1. *M. Fulvii Flacci Cos.*
2. *M. Livii Drusi tribuni plebis.*
3. *Cn. Pompeji Magni Cos.* III.
4. *M. Antonii triumviri.*

EXTERNORVM.

1. *Alexandri Magni.*
2. *Xerxis Persarum regis.*
3. *Annibalis Pœni.*
4. *Carthaginiensis & Campani senatus.*

1. ATque ut superbia quoque & impotentia in conspicuo ponantur, M. Fulvius Flaccus consul, M. Plautii Hypsæi collega, cum perniciosissimas reipublicæ leges introduceret, de civitate danda, & de provocatione ad populum, eorum qui civitatem mutare voluissent; ægrè compulsus est ut in Curiam veniret. Deinde partim monenti, partim oranti senatui ut incepto desisteret, responsum non dedit. Tyrannici consul spiritus haberetur, si adversus unum senatorem hoc modo se gessisset, quo Flaccus in totius amplissimi ordinis contemnenda majestate versatus est.

2. Quæ à M. quoque Druso trib. plebis per summam contumeliam vexata est. Parvi enim habuit, L. Philippum Con-

DE *civitate danda.*] Declarat ipsas leges, ut quicunque civis Romanus fieri voluerit, id ei semper liceret. *Oliverius.*

Quæ à M. &c.] Notata est historia in cap. de Libere dictis, ubi vidimus, quomodo Marcus Drusus trib. pleb. se veluti Senatus patronum fecerat, & plebem ad se Gracchanis legibus, ejusdemque socios ad plebem, spe civitatis, erexit, quibus pollicitus esset, si Senatus partes defenderent, paulo post cives Romanos futuros. Cum igitur dies promulgandi leges adesset, subito tanta vis hominum undique apparuit, ut hostium adventu obsessa civitas videretur. Ausus tamen se opponere consul Philippus: sed apprehensum faucibus viator non ante dimisit, quam sanguis in ora & oculos redundaret. *Oliv.*

Per

Consulem, quia interfari concionantem ausus fuerat, obtorta gula, & quidem non per viatorem, sed per clientem suum, adeo violenter in carcerem præcipitem egisse, ut multus è naribus ejus cruor profunderetur. Verumetiam cum senatus ad eum misisset, ut in Curiam veniret: Quare non potius, inquit, ipse in Hostiliam propinquam Rostris ad me venit? Piget adjicere quod sequitur. Tribunus senatus imperium despexit: senatus tribuni verbis paruit.

3. Cn. autem Pompejus quam insolenter? qui balneo egressus, ante pedes suos prostratum Hypsæum ambitus reum, & nobilem virum, & sibi amicum jacentem reliquit, contumeliosa voce proculcatum. Nihil enim eum aliud agere, quam ut convivium suum moraretur, respondit.

Per viatorem.] Dissentit à Floro, qui hoc per viatorem factum dicit. Autor de Viris Illustribus per ipsum Drusum. Dicit enim: *Consuli legibus Agrariis resistenti ita collum in convivio obtorsit, ut multus sanguis efflueret de naribus.* Oliverius.

Hostiliam curiam.] Eam sub Veteribus Hostilium regem ædificasse asserit Varro. Veteres Romulus ædificaverat, ubi is populum & sacra in partes XXX. distribuerat, ut in iis ea sacra curarent. Curiam ipsam incensam fuisse P. Clodii funere Cicero & Livius testantur. Asconius refert corpus Clodii, ut vulnera videri possent, delatum in forum, & pro rostris positum, populumque deinde in curiam tulisse, atque cremavisse: eoque igne curiam Portamque Basilicam ei conjunctam conflagrasse. Ante eandem curiam rostra instituta fuisse commemorat Varro. Intelligit autem Rostra vetera. Vide Marlian. lib. III. cap. 6.

Rostris.] Rostrorum denominatio hæc à Livio traditur: Naves Antiatium partim in navalia Romæ subductæ, partim incisæ, rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit, Rostraque id templum appellatum. In rostris sedentes magistratus jus dicebant. Id Livius multis in locis ostendit. Ferebanturque ibidem leges. Auctor Cicero pro Rabirio. Habebantur item conciones, ut idem in Pisonem testatur. Vide Marlianum dicto loco.

Cn. autem Pompejus.] Hipsæum Pompeji amicissimum fuisse Cicero cum aliis in locis, tum in epistolis familiaribus testatur, quem pro Pompejo in restitutione Alexandrina plurimum elaborasse dicit, ut illa provincia Pompejo decerneretur. Hic igitur ambitus damnatus, quod in petitione consulatus largitione populum corrupisset, venit ad Pompejum, adversus damnationem auxilium ab eo suppliciter petiturus. Erat tum in balneis Pompejus, more majorum paulo post cœnaturus. Expectavit Hipsæus, donec egrederetur è balneis, provolutus deinde ante ejus pedes, rogat ut sibi adesse velit. Cui Pompejus superbe satis, Moraturus, inquit, venisti convivium meum. Non erubuit Pompejus nobilem virum sibi amicitia conjunctum videre humi prostratum, & pedes ejus complexum, tam contumelioso responso præterire. *Oliverius.*

Ille

dit. Et hujus dicti conscius, securus animo cœnare potuit. Ille vero etiam in foro non erubuit, P. Scipionem socerum suum, legibus noxium, quas ipse tulerat, in maxima quidem reorum & illustrium ruina, muneris loco à judicibus deposcere, maritalis lecti blanditiis statum reipublicæ temperando.

4. Tetrum facto pariter ac dicto M. Antonii convivium. Nam cum ad eum triumvirum Cæsetii Rufi senatoris caput allatum esset; aversantibus id cæteris, propius admoveri jussit, ac diu diligenterque consideravit. Cunctis deinde expectantibus quidnam esset dicturus: Hunc ego, inquit, notum non habui. Superba de senatore, impotens de occiso confessio.

EXTERNA.

1. Satis multa de nostris, aliena nunc adjiciantur. Alexandri regis virtus & felicitas tribus insolentiæ gradibus exultavit evidentissimis. Fastidio enim Philippi, Jovem Hammonem patrem ascivit: tædio morum, & cultus Macedo-

Ille vero.] Tulerat Pompejus legem de Largitione & corruptela, qua multi illustres viri damnati sunt. Ubi socerum suum Scipionem hac lege damnari percepit; cum trecentis & sexaginta judicibus egit, ut opitularentur socero: accusator cum judices videret è foro prosequi Scipionem, continuo judicium dimisit. Plutarchus in vita Pompeji: *Hinc*, inquit, *ambitus judiciis incubuit, leges scribens, per quas judicia constituebantur, in cæteris se honestum & integrum servavit, præsidium ordinemque simul & quietem in curia cum cohorte præsidens judiciis præbuit, in Scipione tamen socero, qui condemnari videbatur, crimen non effugit, apud se enim trecentis & sexaginta judicibus domi convocatis, auxilium illi attulit. Quare accusator ab rei impetitione destitit, cum Scipionem vidisset medio foro judicibus comitatum.* Item paulo infra: *Post paucos etiam dies Hipsæus vir consularis judicium vitans, cognito Pompejum ad cœnam è balneo ire, ejus genibus accubuit, eumque obsecrare cœpit: sed Pompejus cum fastu eum præteriit, illum, inquiens, cœnam sibi disperdere.* Oliver.

Socerum suum.] Nam Corneliam filiam Pompejo dederat uxorem Scipio. *Idem.*

Ipse.] Scilicet Pompejus.

Facto.] Quod inter epulas caput Rufi tractaret.

Dicto.] Quod se illum ignorate diceret.

Superba de senatore.] In senatorem superbus, quod illum, quem omnes noverant, se ignorare diceret. *Oliv.*

Impotens de occiso.] Quod ejus caput diu pertractatum, tanquam ignotum, abjecerit. *Idem.*

In-

cedonici, vestem & instituta Persica assumpsit: spreto mortali habitu, divinum æmulatus est. Nec fuit ei pudori filium, civem, hominem dissimulare.

2. Jam Xerxes, cujus in nomine superbia & impotentia habitat, suo jure quam insolenter abusus est, quum Græciæ indicturus bellum, adhibitis Asiæ principibus, Ne viderer, inquit, meo tantummodo usus consilio, vos contraxi. Cæterum mementote parendum magis vobis esse, quam suadendum. Arroganter, etiam si victori, repetere ei regiam contigisset: tam deformiter victi, nescias utrum insolentius dictum an impudentius.

3. Annibal autem Cannensis pugnæ successu elatus, nec admisit quemquam civium suorum in castris, nec responsum ulli, nisi per interpretem dedit. Maharbalem etiam

Instituta Persica.] Nam more Persarum se adorari passus est, qui apud eos salutandi modus est. *Idem.*

Divinum caput æmulatus est.] Imitatus est divinam majestatem, sumpto fastigio, divinaque corona, qua Deorum capita coronantur. *Idem. Divinum caput æmulatus est.*] Ita vulgo. Dictio *caput*, in Wincheliano non habetur: & quidem contaminatus est locus. In Campensi, Pulmanniano, & Atrebatensi, *Divinum caput latus*, scribitur. In Susiano autem, *Divinum aucupatus est.* Quæ sane lectio non adeo contemnenda videtur. *Pigh.*

Xerxis.] Xerxis ipsa superbia cognoscitur, quæ tanta in eo fuit, ut etiam ipsis Diis minitari ausus fuerit, ut compedes Neptuno, de quo quidam dixit:

Qui mare, qui terras, qui cœlum territat armis.

Oliverius.

Tam deformiter victi.] Qui navali prœlio à Themistocle superatus, in patriam piscatoria navi turpiter effugere coactus est. *Idem.*

Annibal autem, &c.] De superbia, qua usus fuerit Annibal, ut suorum neminem admiserit, ut responsum per interpretem dederit, Livius, qui Cannensem pugnam ambitiose describit, nullam prorsus mentionem facit; quinimo post victoriam suos illi congratulatos fuisse dicit: Cum cæteri circumfusi gratularentur, suaderentque, ut tanto perfunctus bello, diei quod reliquum esset, noctisque insequentis, quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus: Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus, imo ut quid hac pugna sit actum scias Annibal, die quinto, inquit, victor in Capitolio epulaberis; sequere cum equite, ut prius te venisse, quam venturum, sciant inimici; Annibal inquit, læta res est, sed via major, quam ut eam statim capere animo possim. Itaque voluntatem se Maharbalis laudare ait, ad consilium pensandum temporis opus esse. Tum Maharbal, Non omnia nimirum eidem Dii dedere, vincere scis Annibal, victoria uti nescis. Quod idem tradit & Plutarchus in vita Annibalis, nec superbiæ ullam prorsus mentionem facit. *Oliv.*

Nec responsum ullum.] Polybius l. v. & Li-

iam, ante tabernaculum suum clara voce affirmantem, prospexisse se quonam modo paucis diebus Romæ in Capitolio cœnaret, aspernatus est. Adeo felicitatis & moderationis dividuum contubernium est.

4. Insolentiæ verò inter Carthaginiensem & Campanum senatum quasi æmulatio fuit. Ille enim separato à plebe balneo lavabatur, hic diverso foro utebatur: Quem morem Capuæ aliquamdiu retentum, C. quoque Gracchi oratione in Plautium scripta patet.

CAP. VI.

DE PERFIDIA.

1. *T. Tatii Sabinorum regis.*
2. *Ser. Sulpicii Galbæ pr.*
3. *Cn. Domitii Ahenobarbi Procos.*
4. *Q. Servilii Capionis Cos.*

EXTERNORVM.

1. *Carthaginiensium.*
2. *Annibalis Pœni.*

OCcultum jam, & insidiosum malum perfidia latebris suis extrahatur. Cujus efficacissimæ vires sunt mentiri, ac fallere: fructus in aliquo admisso scelere consistit: tum certus, cum crudelitatem nefariis vinculis circumdedit: tantum incommodi humano generi afferens, quantum salutis bona fides præstat. Habeat igitur non minus reprehensionis, quam illa laudis consequitur.

1. Romulo regnante Sp. Tarpejus arci præerat; cujus filiam

& Livius lib. XII. Plutarch. in Vlt. de hac Annibalis superbia tacent. *Corradus.*

Paucis diebus.] Livius dicit, quinto die.

Diverso foro.] Quia non eodem plebi & principibus jura reddebantur, sed alteris altero foro. *Oliv.*

T*Vm certus.*] Et præcipue fructus certus est, cum ille, in quem perfidia intenditur, involutus fallaciis, crudeliter tractatur; nam cum perfidiæ additur crudelitas, detestabilius nihil esse potest. *Oliv.*

Sp. Tarpejus.] Legendus Livius, Dionysius, Plutarchus. Servius Danielis ad VIII. Æneid. *Tarpeja sedes dicta est à Tarpeja virgine. Cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpejo cuidam dedisset arcem tuendam, filia ejus Tarpeja aquatum profecta, in hostes incidit: quam cum hortarentur ad proditionem arcis, illa pro præmio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est, armillas,*

filiam virginem aquam sacris petitum extra mœnia egressam, Tatius, ut armatos Sabinos in arcem secum reciperet, corrupit; mercedis nomine pactam quæ in sinistris manibus gerebant. Erant autem his armillæ, & annuli magno ex pondere auri. Loco potitum agmen Sabinorum, puellam præmium flagitantem, armis obrutam necavit: perinde quasi promissum (quod ea quoque lævis gestaverant) solvens. Absit reprehensio: quia impia proditio celeri pœna vindicata est.

2. Ser. quoque Galba summæ perfidiæ: trium enim Lusitaniæ civitatum convocato populo tanquam de commodis ejus acturus, septem millia, in quibus flos juventutis consistebat, electa, & armis exuta, partim trucidavit, partim vendidit: Quo facinore maximam cladem barbarorum, magnitudine criminis antecessit.

3. Cn. autem Domitium summi generis, & magni animi virum, nimiæ gloriæ cupiditas perfidum existere coëgit. Iratus namque Betulto regi Arvernorum, quod cum suam, tum etiam Allobrogum gentem, se etiam tum in provincia morante, ad Q. Fabii successoris sui dexteram confugere hortatus esset: per colloquii simulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, ac Romam nave deportandum curavit. Cujus factum senatus neque probare potuit, neque rescindere voluit, ne remissus in patriam Betultus bellum renovaret. Igitur eum Albam custodiæ caussa relegavit.

4. Vi-

las. Facta itaque arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa solverunt. Nam scuta, id est, sinistrarum manuum ornamenta super illam jacientes, eam vita privarunt: quæ illic sepulta, Tarpejæ sedi nomen imposuit. Coler.

Virginem.] Illam auro corruptam alii referunt.

Octo millia.] Alii, *Novem millia.*

Quo facinore, &c.] Quamvis Lusitanorum clades maxima fuerit, majus tamen Galbæ crimen, detestabiliorque perfidia fuit. *Oliv.*

Cn. autem Domitium.] Atqui Fabium adversus hunc regem pugnasse scribunt Livius lib. LXI. & Orosius lib. V. cap. 14. *Corrad.* Contigit A. V. DCXXXII.

Iratus namque Bituito regi.] Ita vulgo. Corrigendum, *Betulto*, ex fide antiqui marmoris, quod triumphum de eodem hoc rege nobis repræsentat, fastis Capitolinis inserendum. Hoc ipsum inveniet studiosus in nostris Annalibus. *Pigh.*

Arvernorum.] Populi sunt Galliæ Transalpinæ.

Viria-

4. Viriati etiam cædes duplicem perfidiæ accusationem recepit: in amicis, quod eorum manibus interemptus est: in Q. Servilio Cæpione consule, quia is sceleris hujus auctor, impunitate promissa fuit: victoriamque non meruit, sed emit.

EXTERNA.

1. Verum ut ipsum fontem perfidiæ contemplemur: Car-

Viriati etiam cædes.] Perfidia quantopere populo Rom. displicuerit, ex hoc exemplo cognosci potest, ut non solum oderit illam in amicos, verum etiam in hostes, ut hoc loco in Viriatum. Fuit autem Viriatus, teste Autore de Viris Illustribus, genere Lusitanus, ob paupertatem primo mercenarius, deinde alacritate venator, audacia latro, ad postremum dux, bellum adversus Romanos sumpsit, eorumque imperatorem Claudium Unimanum, deinde C. Nigidium oppressit; pacem maluit à Popilio integer petere, quam victus, & cum alia dedisset, & arma adimerentur, bellum renovavit. Cæpio cum vincere aliter non posset, duos satellites pecunia corrupit, qui Viriatum vino sopitum peremerunt. Quæ victoria, quia empta erat, à Senatu non probata. Abbreviator T. Livii: *Q. Fabius*, inquit, *proconsul, rebus in Hispania prospere gestis, labem imposuit, pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus consilio Servilii Cæpionis interemptus est, & ab exercitu ejus multum deploratus, ac nobilissime tumulatus, vir duxque maximus, per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.* Oliv.

Duplicem perfidiæ.] Orosius lib. v. cap. 2. de Fabio: *Fecit facinus etiam ultimis barbaris Scythiæ, non dicam Romanæ fidei & moderationi exsecrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos societate invitatos deditionis jure susceperat, manus præcidit.* Sed quam hoc leniter Valerius. Vix perstringit. *Coler.*

Sed emit.] Præmia tamen percussoribus negata Orosius inibi: *Viriatus autem cum per XIV. annos Romanos Duces atque exercitus protrivisset, insidiis suorum interfectus est: in hoc solo Romanis circa eum fortiter agentibus, quod percussores ejus indignos præmio judicarunt.* Idem.

Verum, &c.] Satis constat Carthaginienses primo Punico bello, ductu & auspicio M. Attilii Reguli sæpius superatos, ad eam necessitatem demum fuisse redactos, ut à Lacedæmoniis auxilia peterent, quia aliter vires Romanas ulterius ferre non possent. Lacedæmonii igitur Xantippum belli peritissimum ducem cum trecentis equitibus in eorum auxilium miserunt, qui Asdrubali Carthaginiensium duci conjunctus, Romanum ducem, cum virtute non posset, arte & insidiis pervertere cogitavit. Itaque cum ad prœlium utrimque acies instructæ constitissent, jamque pugna esset accensa, Pœni, simulato metu, in fugam consternuntur. Locaverat Xantippus milites in insidiis; Romanus igitur effuse fugientem hostem non prius insequi destitit, quam ex improviso præcipitatur in insidias, ubi cæsi multi, & Attilius captus est, Carthaginemque ductus. Post tantam igitur victoriam arte Xantippi comparatam, Carthaginienses hæc illi præmia retulerunt, quia summa perfidia usi, redeuntem in patriam, simulati honoris gratia cum multis militibus comitati, in alto submerserunt. *Oliverius.*

Carthaginienses Xantippum Lacedæmonium, cujus optima opera primo Punico bello usi fuerant, & quo juvante Atilium Regulum ceperant; simulantes sese domum revehere, in alto merserunt. Quid tanto facinore petentes? an,ne victoriæ eorum socius superesset? Extat nihilominus, & quidem cum illorum opprobrio; quem sine ulla gloriæ jactura inviolatum reliquissent.

2. Annibal porro Nucerinos hortatu suo cum binis vestimentis urbem inexpugnabilibus muris cinctam egressos., vapore & fumo balnearum strangulando, & Acerranorum senatum eadem ratione extra mœnia evocatum, in profundum puteorum abjiciendo, nonne bellum adversus po-

Xantippum.] Fuit hic Xantippus, teste Macrobio Saturnal. lib. I. Periclis filius. *Idem.*

Simulantes sese domum.] Domum tamen rediisse scribunt Polybius lib. I. Orosius libro I. & VII. cap. 9. *Corrad.*

In alto.] In mari. *In alto merserunt.*] Atrebatensis & Winchelianus habent, *In alto mari merserunt.* Pigh.

Annibal, &c.] Cum Nucerinos obsideret Annibal, eos, data fide, vocavit ad colloquium, convenitque, ut cum binis vestimentis abire possent: sed cum extra mœnia venissent oppidani, eos omnes sicco balneo perfidus Pœnus inclusit, fumoque & vapore crudeliter necavit. Eadem perfidia usum in Acerranos dicit, quos extra mœnia accitos, violata fide, in profundnm puteorum præcipitari jussit. De Acerranis non sentit cum Livio, qui eos è manibus hostium evasisse dicit: *Pœnus*, inquit, *Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus pellere, postquam vidit inde obstinatos, obsidere ac oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quam virium erat: itaque desperata tutela urbis, ut circumvallari mœnia viderunt, prinsquam continuarentur hostium opera, per intermissa munimenta, neglectasque custodias silentio noctis delapsi, per vias inviaque, quà quemque aut consilium aut terror tulit, in urbes Campaniæ, quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atque incensis, exercitum ad Casilinum ducit.* Oliv.

Cum binis vestimentis urbem egressos.] Ita vulgo. At in Livio hæc ipsa narrante, singulis vestimentis egressos eos leges. An igitur hic, *Cum privis vestimentis?* Quæ corruptio eadem & correctio alibi in Livio notata. Nisi si Livius singula vestimenta capit, unam togam, unam tunicam. Quo respectu recte & bina & singula dixeris. *Lips.*

Vapore & fumo.] Sic Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit. Orosius de obitu Joviniani: *Cum in cubiculum quoddam novum se recepisset, calore prunarum & nidore parietum nuper calce illitorum aggravatus & suffocatus.* De eodem Eutropius lib. x. Inscriptio vetus Romæ inventa:

D. M. L.

ÆMILII. VICTORIS. QVI. PRIDIE. NATALEM. SVVM. XXII. PRVNA. IN. PENSILI. POSITA. VRGENTE. FATO. IPSE. NECAVIT. SE.

Causam hujus rei vide apud Hieronymum Mercurialem libro III. cap. II. *Coler.*

Toga-

populum Romanum & Italiam professus, adversus ipsam fidem acrius gessit, mendaciis & fallacia quasi præclaris artibus gaudens? Quo evenit, ut alioqui insignem nominis sui memoriam relicturus, in dubio, majorne, an pejor vir haberi deberet, poneret.

CAP. VII.

DE SEDITIONIBUS.

Plebis Roman. adversus	Militum Roman. adversus
1. *C. Marium Cos. VI.*	1. *Gratidium legatum.*
2. *Q. Metellum censorem.*	2. *Q. Pompejum consulem.*
3. *A. Numium candidatum.*	3. *C. Carbonem legatum.*
4. *A. Sempronium Asellionem pr.*	

SEd ut violentæ seditionis tam togatæ, quam etiam armatæ facta referantur.

1. L. Equitium, qui se Ti. Gracchi filium simulabat, tribunatumque adversus leges cum L. Saturnino petebat, à C. Mario sextum consulatum gerente in publicam custodiam ductum, populus claustris carceris convulsis, raptum humeris suis per summam animorum alacritatem portavit.

2. Idemque Q. Metellum censorem, quod ab eo tanquam Gracchi filio, censum recipere nolebat; lapidibus prosternere conatus est, affirmantem tres tantummodo filios Graccho fuisse. E quibus unum in Sardinia stipendia merentem, alterum infantem Præneste, tertium post patris

Togata.] Urbanæ, quæ scilicet in urbe concitata fuerit. *Oliv.*

Adversus leges.] Quia lex erat, ne quis inquilinus, qui non esset in censu & aliqua tribu, posset tribunus pl. creari. *Oli.*

A Mario quietum consulatum gerente.] Ita vulgo. Lege, *A C. Mario sextum consulatum gerente.* Error ex notarum lapsu provenit. Marius enim in sexto consulatu Apulejanam seditionem est passus. *Pigh.*

Q. Metellum.] Numidicum.

Censum recipere.] Detulerat Equitius Tiberii Gracchi censum, tanquam illius filius & hæres, quem Metellus, quia falsum esse sciebat, admittere recusavit. Nec turpem hominem in nobilissimæ familiæ censu esse voluit, quippe qui antea, nec in tribu, nec in censu fuisset ullo. *Oliv.*

tris mortem natum Romæ decessisse: neque oportere clarissimæ familiæ ignotas sordes inseri: Cum interim improvida concitatæ multitudinis temeritas, pro impudentia, & audacia adversus consulatum, & censuram, tetendit, principesque suos omni petulantiæ genere vexavit.

3. Vesana hæc tantummodo: illa etiam cruenta seditio. Populus enim A. Numium competitorem Saturnini, novem jam creatis tribunis, unoque loco duobus candidatis restante, vi prius in ædes privatas compulit. Extractum deinde interemit, ut cæde integerrimi civis, facultas adipiscendæ potestatis teterrimo civi daretur.

4. Creditorum quoque consternatio adversum Sempronii Asellionis prætoris urbani caput intolerabili modo exarsit. Quem, quia caussam debitorum susceperat, concitati à L. Cassio trib.pleb. pro æde concordiæ sacrificium facientem, ab ipsis altaribus fugere extra forum coactum, inque tabernaculo latitantem, prætextatum discerpserunt.

MILITUM ROMANORUM.

1. Detestanda fori Rom. conditio: sed si castra respicias, æquè magna orietur indignatio. Cum C. Mario lege Sulpicia, provincia Asia, ut adversus Mithridatem bellum gere-

Vesana hæc.] Mummium à Saturnino tribunatus competitore per summum populi furorem crudeliter cæsum fuisse, & L. Florus lib. III. & Cicero in Catilinam Invect. IV. & alii auctores testantur. Fuit autem tam vesana seditio, ut illius etiam, ad quas confugerat, ædes expugnaverit, & extractum crudeli cæde necaverit. *Idem.*

Populus enim Mumium.] Ita vulgo. A. Numium vocat Livius lib. LXIX. & Oros. lib. V. cap. 17. *Corrad.*

Creditorum quoque, &c.] Civitas propter imperata tributa æs grande contraxerat, cui solvendo cum non satis esset, & creditores instarent, Sempronius prætor, miseratione commotus, debitorum causam susceperat, eamque fovendo tuebatur. Fœneratores, quorum vis magna erat, indignati, & à L. Cassio tribuno pl. incitati, prætorem ante ædem Concordiæ sacrificantem adorti, ab altaribus profugere coëgerunt, & intra tabernacula latitantem occiderunt. *Oliv.*

Tabernaculo.] Tegete ex tabulis contexta. *Bad.*

Cum C. Mario.] Marius post Gallos, Cimbros, Theutonas, Senonesque devictos, cum requiescere nullo modo posset, quod virtutem suam otio & languore consumi videret, simulavit se velle matri Deûm in Cappadocia vota persolvere, vera autem peregrinationis causa

gereret, privato decreta eſſet: miſſum ab eo Gratidium legatum ad L. Sullam conſulem accipiendarum legionum cauſſa milites trucidarunt: Proculdubio indignati, quod à ſummo imperio, ad eum qui nullo in honore verſaretur, tranſire cogerentur. Sed quis ferat militem ſcita plebis exitio legati corrigentem?

2. Pro conſule iſtud tam violenter exercitus, illud adverſus conſulem. Q. enim Pompejum Sullæ collegam, ſenatus juſſu ad exercitum Cn. Pompeji, quem aliquandiu invita civitate obtinebat, contendere auſum: ambitioſi ducis illecebris corrupti milites, ſacrificare incipientem adorti, in modum hoſtiæ mactaverunt: tantumque ſcelus Curia caſtris cedere ſe confeſſa, inultum habuit.

3. Ille quoque exercitus nefariè violentus, qui C. Carbonem fratrem Carbonis ter conſulis, propter bella civilia

cauſa fuit, ut Mithridatem pop. Rom. ſuſpectum ad bellum incitaret, quo cum veniſſet, ita Mithridatem allocutum fuiſſe dicunt: O Mithridates, quæcunque tibi populus Romanus imperat, vel tacite exequere, vel da operam, ut illo ſuperior ſis. Hanc vocem à viro privato tam libere editam admiratus rex bellum adverſus pop. Rom. ſibi omnino ſuſcipiendum eſſe conſtituit. Reverſus in patriam Marius, Ponti provinciam ſummo ſtudio, & ambitione depoſcebat; quæ Syllæ, quia conſul eſſet, cum decreta foret, Sulpirius trib. pleb. ægerrimè tulit; & cum alias pernicioſas leges tuliſſet, ut ſcilicet exules revocarentur, ut novi cives libertinique diſtribuerentur in tribus, hanc quoque tulit, ut Marius adverſus Mithridatem Ponti regem dux crearetur; illudque ſenatus decretum, quo Syllæ provincia deſignata fuiſſet, reſcinderetur. Qua in re cum ſeditio maxima excitaretur, Sulpirius Saturninum omnibus præſtantem prædicabat, hoc uno tantum illum damnabat, quod timidus videretur, ſed ille tunc ſe magnanimum oſtendit; nam trecentos milites habebat, quos ἀντισυγκλήτους, id eſt, contraſenatores appellabat, quibus vim conſulibus Q. Pompeio, & Syllæ huic actioni reſiſtentibus cum intuliſſet, & cæſo Pompeji conſulis filio, genero Syllæ, in domum Marii Sylla confugiſſet, & inde à Mario dimiſſus in caſtra contendiſſet, provincia tandem Mario per populum decreta fuit; qui cum legatos in caſtra ad Syllam miſiſſet, qui ſibi imperatori deſignaro caperent exercirum, indignati milites, quod à conſule ad hominem privatum tranſituri eſſent, Gratidium legatum trucidaverunt. *Oliv.*

Cn. Pompeji.] Sunt qui dicant hunc fuiſſe Cn. Pompejum Strabonem, Magni Pompeji patrem. *Oliv.*

Sacrificare incipientem.] Nil niſi prius peractis ſacris, captiſque auſpiciis Romani publice gerebant. De more igitur exercirum accepturus ſacrificabat. *Idem.*

In modum hoſtiæ mactaverunt.] Quia ad aras.

Ille quoque exercitus.] Hoc in Africa fuiſſe conjicitur.

lia dissolutam disciplinam militarem præfractius & rigidius astringere conatum, privavit vita: satiusque duxit maximo scelere coinquinari, quam pravos ac tetros mores mutare.

CAP. VIII.

DE TEMERITATE.

1. *P. Africani majoris.*
2. *C. Cæsaris Cos. II.*
3. *Exercitus Rom.*

EXTERNORUM.

1. *Annibalis Pœni.*
2. *Atheniensis populi.*

TEmeritatis etiam & subiti,& vehementes sunt impulsus: quorum ictibus hominum mentes concussæ, nec sua pericula dispicere, nec aliena facta justa æstimatione prosequi valent.

1. Quam enim temere se Africanus superior ex Hispania duabus quinqueremibus ad Syphacem trajecit, in unius Numidiæ insidis præcordiis suam pariter & patriæ salutem depositurus! Itaque exiguo momento maximæ rei casus fluctuavit, utrum captivus, an victor Scipio Syphacis fieret.

2. Jam

Temeritatis etiam ita subiti, ut vehementes sunt impulsus.] Ita vulgo. Manuscripti codices habent, *Temeritatis etiam & subiti, & vehementes sunt impulsus.* Pigh.

Ex Hispania.] Tunc erat in Hispania Scipio,cum jam animo ad invadendam Carthaginem adjecto, vidit plurimum momenti ad victoriam in Syphace esse repositum, quem sibi & pop. Rom. ut amicum faceret,non dubitavit rem magno periculo aggredi, seque ad regem barbarum, dubiæ fidei hominem cum duabus quinqueremibus conferre, ubi parum abfuit,quin ab hostibus interciperetur, quoniam eodem tempore & Hasdrubal Pœnorum dux ad eundem regem suum cursum faciens,cum quinque triremibus Romanas naves prope circumvenit, sed quia iis vento priores Romani portum intrarent, hostes in regio portu hostile quicquam moliri non sunt ausi. *Oliv.*

Itaque exiguo momento maxima reip. casus fluctuatus est, utrum interfector, an captivus Scipio Syphacis fieret.] Ita vulgo. Locus est valde corruptus, quem è Pulmanniano atque Susiano utcumque corrigemus: è quibus primum ita legendum existimo, *Itaque exiguo momento maxima rei casus fluctuavit.* Deinde reliquum ita produnt jam dicti libri, *Utrum captivus, an victor Syphacis Scipio fieret.* Quæ quidem verba multum discrepant à vulgata lectione, vero tamen sensu prævalent. Non enim Scipio interfector Syphacis, quem captivum, postea in carcere mortuum scribunt omnes. *Pigh.*

Utrum interfector.] In discrimine fuit,utrum Syphacis interfector,an captivus futurus esset Scipio. Cum enim apud

2. Jam C. Cæsaris anceps conatus etiamsi cœlestium cura protectus est, attamen vix sine animi horrore referri potest. Siquidem impatiens legionum tardioris à Brundusio Apolloniam trajectus; per simulationem adversæ valetudinis convivio egressus, majestate sua servili veste occultata, naviculam conscendit, & è flumine maris Adriatici

apud regem esset, eundemque barbarum & infidum, facile rex illum detinere potuisset captivum. Quod si fecisset, à Scipione nunquam victus, & in triumphum ductus fuisset. *Oliv.*

Iam C. Cæsaris.] Plutarchus in vita Cæsaris: *Cæsar*, inquit, *Apolloniæ residens, ubi parum copiarum ad capessendam pugnam sibi esse vidit, cæterasque copias ex Italia lente proficisci in ancipiti rerum consultatione grave & periculosum consilium inivit. Nam cum multis hostium classibus mare teneretur, conscio nemine, parvam remorum duodecim scapham ingressus, Brundusium transire decrevit. Nocte igitur clanculum servili habitu ascendens, ut se vilissimum quempiam tacitus abjecit, Anio flumine navigium ad mare usque delatum est. Solet is, cum matutina spirante aura fluctum longe repellat, circa ostium tranquillus illabi. Ea vero nocte ingens ex ponto ventus perflarat, à quo extincta resederat aura; cæterum cum adversus procellas & tempestatem acrius flumen irrumperet, ingens attollebatur sonitus, & rapidi confligebant vortices. Quamobrem gubernator, postquam nulla vi superare sperat, retrocedere statuit. Itaque nautis, ut remigationem permutarent, jusserat. Quod ubi persensit Cæsar, seipsum detexit, apprehensa deinde gubernatoris dextra, qui ad ejus obstupuerat aspectum, Perge, inquit, audacter perge, nec extimescas quicquam, Cæsarem vehis, ac Cæsaris fortunam navigationis comitem. Tum obliti tempestatis remiges, innixi remis, promptissime fluminis impetum superare contendunt, quod ut frustra conati sunt, Cæsar multis obrutus fluctibus, & in ipso fluminis ostio magnis susceptis periculis, gubernatori, ut rediret, invitus admodum cessit.* Hæc Plutarchus. Alii vero dicunt, quod cum Cæsar videret Antonium, quem Brundusii relictum per literas acciverat, se tardius Apolloniam cum reliqua copiarum parte conferre, timens ne interciperetur à Pompejana classe, cum tantam Antonii moram ferre non posset, nocte simulato morbo, se subtraxisse è convivio, & sumpto servili habitu, clam omnibus ad pauperis cujusdam Amiclæ gubernatoris casulam venisse, eoque excitato, se periculosissimæ navigationi, cum etiam tempestas instaret, temere satis exposuisse, nec dissuaderi potuisse ab Amicla nauta, quo minus periculum subire vellet: ubi propemodum periit. *Oliv.*

Adversæ valetudinis.] Simulavit, secundum quosdam, quod stomacho non valeret, ut honeste & sine suspicione è convivio se subtraheret. Hujus autem simulatæ ægritudinis nullam prorsus mentionem facit Plutarchus. *Idem.*

Naviculam.] Scapham, quam Plutarchus duodecim remorum fuisse dicit. Erat autem pauperis Amiclæ, de quo Lucanus lib. v.

—— Molli consurgit Amiclas
Quem dabat alga thoro, quisnam mea naufragus, inquit,
Tecta petit, aut quem nostra fortuna coëgit
Auxilium sperare casa? —— Oliv.

Naviculam conscendit è flumine, ac maris Adriatici sæva tempestate fauces petiit.] Ita vulgo. In Pulmanni & Susii exemplaribus, *Naviculam conscendit, & è flumine maris Adriatici, &c.* Recte, nam Apolloniæ navem conscendit, & secundo

tici sæva tempestate fauces petiit. Protinusque in altum dirigi jusso navigio, multum ac diu contrariis jactatus fluctibus, tandem necessitati cessit.

3. Age, illa quam execrabilis militum temeritas! Fecit enim ut A. Albinus, nobilitate, moribus, honorum omnium consummatione civis eximius, propter falsas & inanes suspiciones, in castris ab exercitu lapidibus obrueretur: Quodque accessionem indignationis non recipit, oranti atque obsecranti duci à militibus caussæ dicendæ potestas negata est.

EXTERNA.

1. Itaque minus miror, apud trucem & sævum Annibalis animum defensionis locum innoxio gubernatori non fuisse; quem à Petilia classe Africam repetens freto appulsus,

cundo flumine in mare Adriaticum, adversisque ventis Brundusium tendebat, ut Plutarchus atque alii auctores. *Pighius.*

Fauces.] Angustias & ostia, quibus fluvius in Adriaticum mare descendit.

A. Albinus.] Orosius Postumium Albinum, & legatum L. Sullæ appellat. Idem non falsa, & inani suspicione, ut Valerius, sed intolerabili superbia à militibus vult occisum. *Celer.*

Itaque, &c.] Cum ex Italia revocatus Annibal ad opem laboranti patriæ ferendam venisset in Siciliam, quæsivit à gubernatore, quid illud esset promontorium sibi ante oculos positum. Erat enim Pelorus mons ab ipso gubernatore denominatus. Quod cum ille dixisset Siciliæ promontorium esse, non credens Annibal, quia sibi persuadere non poterat, tam brevi cursu in Siciliam venisse, ratus insidias à gubernatore factas, illum interfecit. Postea vero certior factus, Italiam brevi spatio dirimi à Sicilia, pœnitentia ductus, gubernatorem, cum vita donare non posset, honore sepulturæ donavit, quia eo loco sepultus monti nomen imposuit, teste Sallustio. Quod etiam Servius in III. Virgilii affirmare videtur eo carmine,

— *Et angusti rarescent claustra Pelori.*:

Qui ait: *Promontorium est Siciliæ, secundum Sallustium, à gubernatore Annibalis illic sepulto, qui fuerat occisus per ignorantiam regis, cum se ejus dolo crederet esse deceptum: quanquam legatur, & ante Pelorum dictum fuisse.* Oliv.

Freto appulsus.] Mari Siculo, & proprie fretum, quia ibi semper ob angustias fervet mare. Est enim, teste Sallustio, breve illud spatium, quo Sicilia abscissa est ab Italia, quæ olim conjuncta fuerat. Unde Virgilius:

Hæc loca vi quondam vasta convulsa ruina,
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.

Ibi

ſus, dum tam parvo ſpatio Italiam Siciliamque inter ſe diviſas non credit, velut inſidioſum curſus rectorem interemit: Poſteaque diligentius inſpecta veritate, tunc abſolvit, cum ejus innocentiæ nihil ultra ſepulchri honorem dari potuit. Igitur anguſti atque æſtuoſi maris alto è tumulo ſpeculatrix ſtatua, tam memoriæ Pelori, quam Punicæ temeritatis, ultra citraque navigantium oculis expoſitum indicium eſt.

2. Jam Athenienſium civitas ad veſaniam uſque temeraria, quæ decem univerſos imperatores ſuos, & quidem à pulcherrimâ victoria venientes, capitali judicio exceptos neca-

Ibi etiam condita eſt civitas, quæ, teſte Livio, ab hac ſciſſura Rhegium dicta fuit. *Oliv.*

Tam parvo ſpatio.] Strabo ſane quod ad longitudinem adtinet appendicem Italiæ facit: & continentem fuiſſe aliquando auctores ſunt Salluſtius, Plinius, Strabo, alii. Claudianus Poëta:

——— *Trinacria quondam*
Italiæ pars una fuit, ſed Pontus & æſtus
Mutavêre ſitum. rupit confinia Nereus.

Salluſtii quidem locus citatur ab Iſidoro, ſed ut apparet, mutatis nonnihil verbis Salluſt. Sincerum puto ſupereſſe apud Lutatium Statii Scholiaſten. Ita loquitur: *Olim Italiæ Siciliam junctam fuiſſe conſtat, ſed medium ſpatium aut propter humilitatem abruptum eſt, aut propter anguſtiam ſciſſum, aut dum curvum fit, facit natura mollioris Italiæ, in quam altitudo & aſperitas Siciliæ æſtum relidat.* Coler.

Statua.] Quis hoc omnium ſcripſit ſtatuam ibi collocatam fuiſſe? Dure quidem, ſi ſtatuam pro turricula ſive πυργίσκῳ accipias. *Coler.*

Memoria Pelori.] Illic ſepultum eſſe Pelorum Serv. & Iſidor. ex Salluſtio annotarunt. Poſtea ibidem columella ſive turricula collocata, vetuſto & peculiari ritu. Strabo lib. 3. ubi de columnis Herculis: ἔθος γὰρ παλαιὸν ὑπῆρξε τὸ τίθεσθαι τοιούτους ὅρους, καθάπερ οἱ Ῥηγῖνοι τὴν στηλίδα ἔθεσαν ἐπὶ τῷ τοῦ πορθμοῦ κειμένην πυργίον τι, καὶ ὁ τοῦ Πελώρου λεγόμενος πύργος ἀντίκειται) ταύτῃ τῇ στηλίδι. *Coler.*

Ultra & citra.] Per ulteriorem & citeriorem partem maris.

Iam Athenienſium, &c.] Diximus in capite de Conſtantia, Spartano bello, quod decem prætores Athenienſes apud Arginuſas adverſus Lacedæmonios geſſerunt, cum poſt victoriam ea pugna navali à prætoribus partam, ſubito exorta tempeſtas Athenienſium claſſem disjeciſſet, prætores ſuorum militum corpora, qui in ea pugna ceciderant, ſepulturæ mandare nequiiſſe. Quod cum Athenis nunciatum eſſet, inſepulta ſcil. jacere militum corpora, tam furioſa temeritate in prætores exagitatus eſt populus, ut indicta cauſa illos damnaret, legemque ferret de ſumendo ex his ſupplicio, cum primum rediiſſent. Et cum forte Dimarchus eo anno Socrates eſſet, id eſt, trib. plebis, nulla ratione adduci potuit, ut tam temerariæ & veſanæ legi conſentiret, & quia plebiſcitum fieri non poterat injuſſu Socratis, illi per vim ſunt executi, quod jure non poterant, & de bene meritis prætoribus, quibus præmium & triumphus debebatur, cum primum redierunt, ſumpſere ſupplicium. *Oliv.*

necavit; Quod militum corpora, sævitia maris interpellante, sepulturæ mandare non potuissent: necessitatem puniens, cum honorare virtutem debuisset.

CAP. IX.

DE ERRORE.

1. *Plebis Romanæ.*
2. *C. Cassii Longini procos.*
3. *Satellitum Lartis Tolumnii regis.*

TEmeritati proximus est error: quemadmodum ad lædendum par, ita cui facilius quis ignoverit: quia non sua sponte, sed vanis concitatus imaginibus, culpæ se implicat. Qui quam latè in pectoribus hominum vagetur, si complecti coner; vitio, de quo loquor, sim obnoxius. Paucos igitur ejus lapsus referemus.

1. C. Helvius Cinna trib. pleb. ex funere C. Cæsaris domum suam petens, populi manibus discerptus est pro Cornelio Cinna, in quem sævire se existimabat: Iratus ei, quod

Necessitatem puniens.] Quia necessitate compulsi corpora sepelire nequiverunt, hanc illi necessitatem punire maluerunt, quam honorare virtutem, quia triumphum decernere potius debuerant prætoribus suis, qui speciosam ex hoste victoriam reportassent. *Oliverius.*

C. *Helvius Cinna.*] Cæso in Senatu Julio Cæsare, populus vehementer concitatus, primo per interfectores habita concione, aliquantisper lenitus est; postea vero, aperto Cæsaris testamento, postquam ampla Romanis legata esse compertum est, ac delatum per forum corpus vulneribus deforme apparuit, sic acerbati sunt animi, sic adversus interfectores irritati, ut nulla ratione contineri possent, instigante insuper Antonio, & eos ad ultionem exhortante. Itaque congestis succensisque circa cadaver ex foro gradibus, subselliis, cancellis, concremarunt: exceptis ex medio rogo incensis stipitibus, ad percussorum domos, ut eas incendio vastarent, percurrebant, alii per omnes urbis vicos, ut captos discerperent, magna cum indignatione commeabant: ex quibus tamen in nullum inciderunt, quia in tuto clausi se continebant. Cinna vero Cæsaris æqualis, cum à decorando Cæsaris funere domum se reciperet, in furiosam multitudinem incidit, qui existimantes Cornelium Cinnam esse, qui Cæsaris affinis adversus eum fuerat concionatus, errore decepti, trucidarunt, ejusque caput hastæ infixum circa Cæsaris rogum, tanquam inferias detulerunt. Plutarch. in vita Cæsaris dicit huic Cinnæ Cæsarem visum in somniis priori nocte, quod illum ad cœnam invitaret, & cum recusaret, invitum & reluctantem ab eo manu fuisse protractum. Tum etiam dicit illum eo tempore febri laborasse. *Oliverius.*

Im-

quod cum affinis esset Cæsaris, adversus eum nefariè raptum, impiam pro Rostris orationem habuisset: Eoque errore propulsus est, ut caput Helvii perinde, atque Cornelii, circa rogum Cæsaris, fixum jaculo ferret; officii sui, alieni erroris piaculum miserabile.

2. Nam C. Cassium error à semet ipso pœnas exigere coëgit. Inter illum enim pugnæ quatuor exercituum apud Philippos varium ipsisque ducibus ignotum eventum, missus ab eo Titinius centurio nocturno tempore, ut specularetur quonam in statu res M. Bruti essent: dum crebros excessus viæ petit, quia tenebrarum obscuritas, hostesne an commilitones occurrerent, dignoscere non sinebat, tardius ad Cassium rediit. Quem is exceptum ab hostibus, omniaque in eorum potestatem recidisse existimans, finire vitam properavit: cum & castra hostium invicem capta, & Bruti copiæ magna ex parte incolumes essent. Titinii vero non obliteranda silentio virtus, qui oculis paulisper hæsit, inopinato jacentis ducis spectaculo attonitus; deinde profusus in lachrymas, Etsi imprudens, inquit, imperator caussa tibi mortis fui: tamen ne id ipsum impunitum sit, accipe me fati tui comitem. Superque exanime corpus ejus jugulo suo gladium capulo tenus demisit:

Impiam orationem.] Quia dixerat in concione jure cæsum fuisse Cæsarem, hoc autem fecerat, ut iratum populum sua oratione leniret, seditionemque sedaret. *Oliv.*

Officii sui.] Quod Cæsari in celebrando ejus funere perstiterat: nam inde à pompa funebri redibat. *Idem.*

Quatuor exercituum.] Duorum, scilicet Bruti & Cassii, & totidem Octavii & Antonii. *Idem.*

Varium eventum.] Bene *varium*, quia ex altero cornu Brutus victor, ex altero Antonius, & contra Cassius & Octavius victi. *Idem.*

Finire vitam properavit.] Sunt qui dicant hallucinatum putasse suos esse hostes, & ita sibi necem properasse. *Badius.*

Hostium.] Octavianorum.

Capta invicem.] E contrario, sicut castra ejus ab Antonio capta fuerant. *Badius.*

Titinii vero, &c.] Laudat Titinii, ut Plutarchus quoque dicit, fidem & amicitiam, qui, quum in castra rediisset ad Cassium, victoriæ corona redimitus, ubi comperit ex ploratu, & amicorum sese affligentium questubus & ululatibus, Cassium ignorantiæ errore deceptum mortem oppetiisse, dolore nimio percitus, educto ense, multa prius in suam tarditatem invectus, seipsum transfixit. *Oliv.*

Falsa

ſit: ac permiſto utriuſque ſanguine, duplex victima jacuit, Pietatis hæc, Erroris illa.

3. Cæterum falſa opinatio, neſcio an præcipuam injuriam Lartis Tolumnii Vejentium regis penatibus intulerit. Nam cum in teſſerarum proſpero jactu per jocum colluſori dixiſſet, Occide: & forte Romanorum legati interveniſſent: ſatellites ejus errore vocis impulſi, interficiendo legatos, luſum ad imperium tranſtulerunt.

CAP. X.

DE ULTIONE.

ROMANORVM.	EXTERNORVM.
1. *Papiria tribus Tuſculanorum in Poliam.*	1. *Thamyris & Beronices reginarum,*
2. *Populi Vticenſis in C. Fabium Hadrianum.*	2. *Iuvenum quorundam Græcorum.*

ULtionis autem quemadmodum acres, ita juſti aculei ſunt: qui laceſſiti concitantur, acceptum dolorem penſare cupientes. Quos latius complecti non attinet.

1. M. Flavius trib. pleb. ad populum de Tuſculanis retulit, quod eorum conſilio Veliternos Privernateſque rebellaturos diceret: Qui cum conjugibus ac liberis ſqualore obſiti, cum ſupplices Romam veniſſent; accidit ut reliquis tribubus ſalutarem ſententiam ſecutis, ſola Polia judicaret, oportere publicè eos verberatos ſecuri percuti: im-

Falſa opinatio.] Quod falſo opinati fuerint ſatellites imperari ſibi, ut legatos occiderent. *Oliv.*

Penatibus.] Nam violatum jus gentium, violata & hoſpitii jura videntur, cum legatis in regia vis fuerit illata. *Oli.*

Teſſerarum.] Inſtrumenti luſorii ſexangularis. *Teſſerarum.*] De tabula luſoria vide Notas ad Salluſt. pag. 32. Teſſeris autem antiquiſſimi tribus utebantur, media ætas duabus, donec iterum tribus uſi.

Legati Romanorum.] Quos quatuor fuiſſe dicit Cicero Philippic. lib. IX. Addit inſuper, quod illorum ſtatuæ ad ſuum uſque tempus ſteterant in roſtris. Fuerant autem miſſi legati, ut agerent de pace cum rege. *Oliv.*

M. *Fulvius tribunus plebis.*] Ita vulgo. In Winch. *M. Flavius.* Quemadmodum appellatur etiam à Livio. *Pighius.*

Sub

imbellem multitudinem ſub corona venire. Quam ob cauſſam Papiria tribus, in qua plurimum Tuſculani in civitatem recepti potuerunt, neminem poſtea candidatum Poliæ tribus fecit magiſtratum: ne ad eam ullus honos ſuis ſuffragiis perveniret, quæ illis vitam ac libertatem, quantum in ipſa fuit, ademerat.

2. Illam verò ultionem & ſenatus, & conſenſus omnium approbavit. Cum Hadrianus cives Romanos, qui Uticæ conſiſtebant, ſordido imperio vexaſſet, idcircoque ab

Sub corona venire.] Ut coronati publice venderenrur, ſic enim apud majores mancipia vendebantur, & præſertim homines & equi. Cato in orarione quadam, *Satius eſt*, inquit, *ut pop. Rom. in Capitolium potius ſupplicatum eat, quam coronatus veniat.* Oliv.

Quam ob cauſam Popilia tribus.] Ita vulgo. Winchelianus codex *Papiriam tribum* vocat. Recte, nam ita etiam Livius. Nec quenquam ex Polia tribu candidatum ferme datum Papiriam ferre ſolitum. *Pigh.*

In qua plurimum poſtea Tuſculani in civitatem recepti potuerunt, neminem unquam candidatum Poliæ tribus fecit magiſtratum.] Tuſculani civitatem accepere, cum M. Furium Camillum agros urbemque eorum hoſtiliter invadentem, pace ac fide conſtanti, nullis oppoſitis armis, amice acceperunt, omnia poteſtati Romanorum ſponte ſubjicientes. Qua obedientia non ſolum amicitiam, ſed & jus civitatis meruêre, ut auctor eſt Livius lib. VI, quodque etiam teſtatur ipſe Valer. lib. VII, c.3. Quæ quidem accidere A.V. CCCLXXIII. Hæc autem de quibus nunc loquitur Valerius, ſexaginta amplius annis poſtea. Multo igitur prius quam hæc damnatio contigit, in civitatem recepti fuerant Tuſculani, velut etiam aſtipulatur in Plautiana M. Tullius, ſcribens è Tuſculana familia Juventia primum ædilem curulem plebeium Romæ creatum fuiſſe, quod anno CCCLXXXVIII. fere contigit, quinquaginta plus minus annis ante dictam damnationem. Si magiſtratus in urbe gerebant Tuſculani, procul dubio jam cives erant. Adeo non poſtea cum reos damnaſſet Polia tribus, in civiratem recepti dicentur, ut hæc præ ſe ferunt Valerii verba. Transferendam itaque puto vocem *poſtea*, atque ita legendum eſſe: *In qua plurimum Tuſculani in civitatem recepti potuerunt, neminem poſtea candidatum Poliæ tribus fecit magiſtratum.* Indicat quodammodo hanc lectionem Campenſe exemplar, in quo ſic, licet incorrecte: *In quo plurimum poſtea Tuſculani in civitatem recepti potuerunt, neminem poſtea candidatum, &c.* Pigh.

Cum Hadrianus.] Ita vulgo. Editio Veneta, *Cum enim Adrianus.* Rectius Oroſius *Fulvium Adrianum* appellat. *Coler.* *Cum Hadrianus, &c.*] Hic urbis præfectus, cum cives Romanos, qui Uticæ negociabantur, aut alia de cauſa locum illum habitabant, tyrannice & crudeliter nimis haberet, quippe quos ſervilibus operibus adigeret, ab illis vivus concrematus eſt, quia tantam ſervitutem ferre non poſſenr. Romæ nulla de re tanta quæſtio, nulla querela facta eſt. Ex quo concludi potuit, Senatum ultionem illam comprobaſſe. *Oli.*

Uticæ.] In ea urbe provinciæ Africanæ.

Sordido imperio.] Ita vocat, quia collecta manu ſervorum, imperium affectabat, à quorum dominis poſtea, congeſtis

ab his vivus esset exustus; nec quæstio ulla in urbe hac de re habita, nec querela versata est.

EXTERNA.

1. Claræ ultionis utraque regina, & Thamyris, quæ caput Cyri abscissum in utrem humano sanguine repletum dimitti jussit, exprobrans illi insatiabilem cruoris sitim, simulque pœnas occisi ab eo filii sui exigens: & Beronice, quæ Laodices insidiis interceptum sibi filium graviter ferens,

gestis sarmentis, cum omni familia combustus est. Idem Orosius. *Coler.*

Claræ ultionis.] Duarum reginarum exempla proponit, quarum utraque gravissimam de inimicis sumpsit ultionem. Primum exemplum est Thamyris Scytharum reginæ, de qua sic breviter Justinus lib. 1. *Cyrus*, inquit, *subacta Asia, & universo oriente in potestatem redacto, Scythis bellum intulit. Erat autem eo tempore Scytharum regina Thamyris, quæ non muliebriter adventu hostium territa, cum prohibere eos transitu Araxis fluminis posset, transire permisit, & sibi faciliorem pugnam intra regni sui terminos rata, & hostibus objectu fluminis fugam difficiliorem. Itaque Cyrus, trajectis copiis, cum aliquantisper in Scythiam processisset, castra metatus est, deinde postera die, cum simulato metu, & quasi refugiens castra deseruisset, vinum affatim, & ea quæ erant epulis necessaria reliquit. Quod cum nuntiatum esset reginæ, adolescentulum filium ad insequendum eum cum tertia parte copiarum mittit. Cumque ventum ad Cyri castra esset, ignarus rei militaris adolescens, veluti ad epulas, non ad prælium venisset, omissis hostibus, insuetos Barbaros vino onerare se patitur, priusque Scythæ ebrietate, quam bello vincuntur. Nam cognitis his Cyrus, reversus per noctem, vino saucios opprimit, omnesque Scythas cum reginæ filio interficit. Amisso tanto exercitu, & quod gravius dolendum, unico filio, Thamyris orbitatis dolorem non in lachrymas effudit, sed in ultionis solatium intendit, hostesque recenti victoria exultantes pari insidiarum fraude circumdedit. Quippe simulata diffidentia, propter vulnus exceptum refugiens, Cyrum ad usque angustias perduxit. Ibi compositis in montibus insidiis, ducenta millia Persarum cum ipso rege trucidavit. In qua victoria etiam illud memorabile fuit, quod neque nuntius tantæ cladis quidem superfuit. Caput Cyri amputatum in utrem humano sanguine repletum conjici regina jubet, cum hac exprobratione crudelitatis:* Satia te sanguine, *inquit*, quem sitisti, cujusque insatiabilis semper fuisti. *Oliv.*

Thamyris.] Hæc regina fuit Scytharum & Massagetharum, de qua multa tradit Herodotus. *Idem.*

Et Beronice.] Beronice, cui & Laodicæ nomen fuit, Mithridatis superioris regis Ponti, ejus qui cum Romanis adversus Aristonicum paulo ante bellum gesserat, repentinaque morte subtractus fuerat, filia, Mithridatis vero regis secundi & hostis populi Romani soror, Ariarathi Cappadociæ regi nupsit, quem per Gordium insidiis Mithridates ipsius Beronices frater interfici jussit. Mortuo Ariarathe, filii duo superstites fuerunt. Cum igitur Nicomedes Bithyniæ rex Cappadociam cæde regis quasi vacuam occupasset, Mithridates regni avidus, ficta pietate, ut nepotes in paternum regnum restitueret, arma adversus Nicomedem sumsit. Sed ubi comperit Laodicen, sive Beronicem sororem Nicomedi

rens, armata currum conſcendit, perſecutaque ſatellitem regium crudelis operis miniſtrum, nomine Cæneum, quem haſta nequicquam petierat, ſaxo ictum proſtravit; ac ſuper ejus corpus actis equis, inter infeſta contrariæ partis agmina ad domum, in qua interfecti pueri corpus occultari arbitrabatur, perrexit.

2. Jaſonem Theſſalum Perſarum regi bellum inferre parantem, an ſatis juſta ultio abſumpſerit, ambiguæ æſtimationis eſt. Taxillo enim gymnaſiarchæ à quibuſdam juvenibus pulſatum ſe conqueſto, permiſit; ut aut tricenas ab his drachmas exigeret, aut denas plagas ſingulis imponeret. Quo poſteriore vindicta uſo: qui vapulaverant, Iaſonem interfecerunt, animi, non corporis dolore pœnæ modum æſtimantes. Cæterum parvo irritamento ingenui pudoris maximæ rei expectatio ſubruta eſt. Quoniam opinione Græciæ tantum in ſpe Iaſonis, quantum in effectu Alexandri reponebatur.

CAP.

comedi nupſiſſe, ſimulata pietas in veram convertitur. Quare pulſo ex Cappadocia Nicomede, Ariarathi, qui major natu erat, paternum regnum reddidit, quem deinde haud ita multo poſt, facti pœnitens, occidit. Cum vero minor alter, qui & ipſe Ariarathes dictus eſt, ab amicis ex Aſia revocatus regnare videretur, ipſe quoque ejuſdem, ut vulgo creditur, Mithridatis opera per inſidias trucidatur. Cujus cædis dolore percita mater, junctis jugalibus equis, oblita ſexus, arma corripuit, nec prius præcipitem Cæneum regis ſatellitem perſequi deſtitit, quam eum, cum haſta nequiſſet, ſaxo proſtravit, ſuperque jacentis cadaver indignabunda currum egit, & inter hoſtilia tela, nullo fratris, qui tunc hoſtis erat, timore perculſa, domum, in qua cæſi pueri corpus ſervari putabat, irrupit, eique maternas lachrymas, & funeris officium præſtitit. *Oliverius.*

Iaſonem Theſſalum.] Hic Iaſon Theſſalorum rex apud omnes maximi nominis & æſtimationis fuit, adeo ut nemo dubitaret, quin Perſarum regem fuiſſet ſubacturus, niſi antea fuiſſet interceptus, quam Perſis, quod inſtitutum erat bellum, inferret. *Oliv.*

Nunc

CAP. XI.

DE IMPROBE DICTIS, ET SCELERATE FACTIS.

ROMANORVM.

1. *Tullia Ser. F. L. Superbi regis.*
2. *C. Fimbria trib. pleb.*
3. *L. Catilina.*
4. *Magii Chilonis.*
5. *C. Toranii C. F.*
6. *Villii Annalis.*
7. *Vxoris Vettii Salassi.*

EXTERNORVM.

1. *Duorum fratrum Hispanorum.*
2. *Mithridatis regis.*
3. *Sariastris Tigranis regis F.*
4. *L. Ælii Sejani.*

NUnc quatenus vitæ humanæ, tum bona, tum etiam mala substitutis exemplorum imaginibus persequimur; dicta improbè, & facta sceleratè referantur.

1. Unde autem potius, quam à Tullia ordiar? quia tempore vetustissimum, conscientia nefarium, voce impro-

NVnc quatenus vita humana, tum bona, tum etiam mala substitutis exemplorum imaginibus prosequamur.*] Ita vulgo. In MSS. *Quatinus persequimur.* Recte, ac præsenris temporis verbo, nam adverbium causale est, atque per tertiam vocalem scribitur in veteribus libris omnibus. Ut enim auctor est Festus, *Quatenus* significat, qua fine, non secus ac *hactenus*, hac fine: verum *quatinus* significat quoniam, sicut hoc loco, atque apud Iuvenalem:

Quatinus hic non sunt nec vænales elephanti. Pigh.

Vnde autem, &c.] Nora est historia. Livius auctor lib. 1. Cæso per insidias Tarquinio Prisco, & in ejus locum Servio Tullio Tanaquilis arre substituro, duo supererant Tarquinii filii, quorum Tullius veritus ne idem sibi, quod & socero evenerat, forte contingeret, utrumque sibi generum ascivit. Erant aurem illi filiæ duæ, natura longe dispares. Sed forte ita accidit, ne duo violenta ingenia marrimonio jungerentur, nam ex fratribus alter mitioris, ferocioris alter erat ingenii. Fortuna credo fuit pop. Rom. quo diuturnius Servii regnum esser, constituique civitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil acrimoniæ in viro esse, neque ad cupiditatem, neque ad audaciam, tota in alterum Tarquinium versa, eum mirari, eum virum dicere regio sanguine ortum, spernere sororem, quæ virum nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celerirer similitudo eos, ur malum malo fiat aptissimum, sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est, ea secreris viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum conrumeliis parcere de viro ad frarrem, de sorore ad virum, & se rectius viduam, & illum cælibem fuisse futurum, quam cum impari jungi, aur elanguescere aliena ignavia dicebar. Er si sibi eum, quo digna esset, virum dedissent Dii, domi se propediem visuram fuisse regnum, quod apud patrem videar. Celeriter adolescenrem suæ temerirαris implet. Aruns Tarquinius & Tullia minor prope continuatis funeribus, hæc mari-

probum ac monstri simile exemplum est. Quæ cum carpento veheretur, & is qui jumenta agebat, succussis frenis constitisset; repentinæ moræ caussam requisiit. Et ut comperit corpus patris Ser. Tullii occisi ibi jacere; supra idem vehiculum duci jussit, quo celerius in complexum interfectoris ejus Tarquinii veniret. Qua tam impia, tamque probrosa festinatione, non solum se æterna infamia; sed ipsum etiam vicum cognomine sceleris commaculavit.

2. Non

maritum, ille uxorem sustulit, cum domos vacuas novo matrimonio fecissent, junguntur nuptiis, magis non prohibente Tullio, quam approbante. Tum vero indies infestior Tullii senectus, infestius cœpit esse regnum. Iam enim à scelere alind spectare mulier scelus, nec nocte, nec interdiu virum conquiescere patiebatur, monebat ut potius habere, quam sperare regnum vellet, meminisset se Tarquinii filium esse, cui Romanum debebatur imperium, nec prius destitit, quam illum stimulis, veluti furiis, ad eripiendum patri regnum incendit, quibus ille instinctus, circuire & prensare minorum gentium patres cœpit, admonebat eos paterni beneficii, ac pro eo gratiam repetebat, alliciebat donis juvenes, ingentia pollicebatur. Idemque socero struit insidias, & cum agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum, in forum irrumpit, regiam sedem occupat, multa in socerum graviter invectus, quo populo regem invisum reddere possent. Cui concionanti cum supervenisset Servius, & ab eo quæsisset, quid ita ausus esset? Ille ferociter respondit, se patris sui tenere sedem. Orta deinde ab utrisque fautoribus contentione, factoque populi concursu in curiam, apparebat regnaturum qui vicisset. Tunc Tarquinius, necessitate jam ipsa cogente, ultima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Servium, elatum è curia in inferiorem partem per gradus dejicit, deinde ad cogendum Senatum in curiam rediit. Fit fuga regis apparitorum atque comitum; ipse prope exanguis cum semianimi regio comitatu se reciperet, pervenissetque ad summum Cyprium vicum, ab iis qui missi à Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere, admonitu Tulliæ id esse factum, carpento certe (id quod satis constat) in forum invecta, nec reverita cœtum virorum præsentium, evocavit virum è curia regemque prima appellavit, à quo facessere jussa ex tanto tumultu, cum domum se reciperet, pervenissetque ad Cyprium vicum, flectere carpentum in dextrum jussit aurigam, ut in collem Esquiliarum veheretur, restitit pavidus, & frenos inhibuit is qui jumenta agebat, jacentemque dominæ Servium trucidatum ostendit. Fœdum inhumanumque deinde traditur scelus, monumentoque locus est, quem sceleratum vicum appellant, quo amens, agitantibus sororis virique cæsorum furiis, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur, partemque sanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo contaminata ipsa respersaque tulisse ad penates suos, virique sui, quibus iratis malum regni principium, similes deinde exitus sequerentur. Vide Liv. libro I. *Oliver.*

Succussis frenis.] Pressis & inhibitis.

Quo celerius in complexum.] Livius hoc in reditu contigisse dicit.

Cognomine sceleris.] Dictus enim

 sue-

2. Non tam atrox est C. Fimbriæ factum & dictum: sed si per se æstimetur, utrumque audacissimum. Is egerat, ut Scævola in funere C. Marii jugularetur: quem postquam ex vulnere recreatum comperit, accusare ad populum instituit. Interrogatus deinde quid de eo secus dicturus esset, cui pro sanctitate morum satis digna laudatio reddi non posset: respondit, se objecturum illi, quod parcius corpore telum recepisset. O licentiam furoris ægræ gemitu reipublicæ prosequendam!

3. L. vero Catilina, in senatu M. Cicerone incendium ab ipso excitatum dicente, Sentio, inquit: & quidem illud

sceleratus, cum ante ὄλβιος fuisset, teste Dionysio. Ovidius in Ibin:

Infamemque locum sceleris quæ nomine fecit,
Pressit & inductis membra paterna rotis.

Idem meminit Fast. VI. lege Livium, Florum, Festum. *Coler.*

Non tam atrox, &c.] Hic est Fimbria, qui occiso Valerio, cujus legatus fuerat, exercitum sibi vendicavit. Hic post mortem C. Marii, cum in Syllanos atque Senatum supra modum sæviret, jusserat Scævolam integerrimum & sanctissimum virum in C. Marii tumulo tanquam victimam jugulari. Quo ad locum ducto, cum ministri altius vulnus non intulissent, ille à vulnere recreari quodammodo videbatur. Fimbria hoc audito, quod scilicet letale vulnus non admisisset, illi diem dixit ad populum. Res profectò non solum improba, sed etiam ridicula. Quærentibus ergo ex eo quidnam objiceret viro integerrimo, lentius illum respondit recepisse telum. De hoc Fimbria Plinius breviter sic tradit: *Fimbria à Sylla Pergami oppressus, corrupto exercitu desertus, semet occidit.* Oliv.

Ut Scævola.] De hoc Scævola Lucanus lib. II.

Te quoque neglectum violatæ Scævola dextræ
Ante ipsum penetrale Deæ semperque calentes
Mactavere focos: paucum sed fessa senectus
Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit. Oliv.

Iugularetur.] Videndum an ita etiam apud Ciceronem sit legendum Orat. pro Sex. Roscio. inde enim sumpsit Valerius. *Coler.*

Quid de eo secus dicturus esset, cui pro sanctitate morum satis digna laudatio reddi non posset.] *Secus* istic per se positum, significat idem quod *non recte*, ex vulgata quippe antiquis formula: *Recte ac secus.* Cicero Pisoniana. Itaque semper malæ significationis est, si boni quid opponatur, & è contra. *Pigh.*

Parcius.] Non satis profunde.

L. vero Catilina.] Sallustius: *L. Catilina*, inquit, *lege Plautia interrogatus erat à L. Paullo, postremo dissimulandi causa, & quasi sui expurgandi, sicut jurgio lacessitus foret, in senatu venit, tum M. Tullius consul, sive timens præsentiam, sive commotus ira, orationem habuit luculentam atque utilem reip. quam postea edidit scriptam. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso vultu, voce supplici postulare à Patribus cœpit, ne quid de se temere crederent, ea se familia ortum, ita se ab adolescentia dictitabat vitam instituisse, ut omnia*

lud si aqua non potuero, ruina extinguam. Quem quid aliud existimemus, quam conscientiæ stimulis, actum à se inchoati parricidii peregisse?

4. Consternatum etiam Magii Chilonis amentia pectus:

mnia bona in spe haberet, nec existimarent sibi patricio viro, cujus ipsius atque majorum plurima beneficia in plebem essent, perdita rep. opus esse, cum eam servaret M. Tullius inquilinus civis urbis Romæ. Ad hæc maledicta alia cum adderet, obstrepere omnes, hostem & parricidam vocare. Tum ille furibundus inquit, Quandoquidem ego circumventus, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina vestra extinguam; deinde se ex curia domum proripuit. Oliv.

Quem quid aliud existimemus, quam conscientiæ stimulis actum, simulachrum à se inchoati parricidii peregisse.] Ita vulgo. Locus glossemate turpiter conspurcatus. *Actum inchoati parricidii* dixit eleganter Valerius, è fabulis theatralibus sumpta translatione, ut Cicero Verrina III. *Itaque primum illum actum istius vitæ turpissimum prætermittam.* Et alibi: *Quartum actum improbitatis vocat præturam Verris Siciliensem, in qua graviter personam quoque suam egerit, non secus ac primum in quæstura, secundum in legatione, & tertium in prætura.* Eodem modo quam pulcherrime Valerius Catilinam conscientiæ stimulis, actum inchoati à se parridii peregisse dicit. Quamvis enim non reipsa, voluntate tamen conceptam à se tragœdiam peragere non destitit. Glossographus aliquis locum interpretari volens, scripsit *actum*, id est, *simulachrum*. Quam vocem deinde contextui librariorum imperitia adjunxit. Unde omnino expungenda est, quandoquidem in veteribus libris non reperiatur; in quibus ita legimus, *Quem quid aliud existimemus, quam conscientiæ stimulis actum à se inchoati parricidii peregisse.* Pigh.

Consternatum etiam, &c.] De morte M. Marcelli Servius Sulpitius ad Ciceronem epistola, libro IV. Epist. ad Familiar. *Ad decimum*, inquit, *Kalend. Iunii cum ab Epidauro Pyræum navi advectus essem, ibi Marcellum collegam nostrum conveni, eumque ibi diem consumpsi, ut cum eo essem: postero die, cum ab eo digressus essem eo consilio, ut ab Athenis in Bœotiam irem, reliquamque jurisdictionem absolverem, ille, uti ajebat, supra Majæ Italiam versus navigaturus erat. Postridie cum ab Athenis proficisci in animo haberem, circiter horam decimam noctis Posthumius familiaris meus ad me venit, & mihi nuntiavit M. Marcellum collegam nostrum post cœnæ tempus à Publio Magio Chilone familiari ejus pugione percussum esse, & duo vulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem, sperare tamen eum vivere posse. Magium seipsum interfecisse. Postea se à Marcello ad me missum esse, qui hæc nuntiaret & rogaret, ut medicos cogerem. Coëgi, & è vestigio eo sum profectus. Prima luce cum non longe à Pyræo abessem, puer Acidini obviam mihi venit cum codicillis, in quibus scriptum, paulo ante lucem diem suum obiisse. Ita vir clarissimus ab homine teterrimo acerbissima morte est affectus, & cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est amicus, qui ei mortem afferret.* Oliv.

Magii Chilonis.] Ita vulgo. Cicero *P. Magium Chilonem* appellat. Edit. Venet. *Cilonis* habet. Sed diversa sunt *Chilo* & *Cilo*. Festus: Chilo *dicitur cognomento à magnitudine labrorum.* Cilo *sine aspiratione, cui frons est eminentior.* Ergo iidem Chilones à Labeonibus, dicti ἀπὸ τῶ χείλεος. Glossæ veteres: *Cilo*, προκέφαλος. Coler.

ctus: qui M. Marcello datum à Cæsare spiritum, sua manu eripuit. Vetus etiam Pompejanæ militiæ comes, indignatus aliquem amicorum ab eo sibi præferri. Urbem enim à Mitylenis, quo se contulerat, repetentem, in Atheniensium portu pugione confodit, protinusque ad irritamenta vesaniæ suæ trucidanda tetendit; amicitiæ hostis, divini beneficii interceptor, publicæ religionis, quod ad salutem clarissimi civis recuperandam attinuit, acerba labes.

5. Hanc crudelitatem, cui nihil adjici posse videtur, C. Toranius atrocitate parricidii superavit. Namque triumvirûm partes secutus, proscripti patris sui prætorii & ornati viri latebras, ætatem, notasque corporis, quibus agnosci posset, centurionibus edidit, qui eum persecuti sunt. Senex de filii magis vita, & incrementis, quam de reliquo spiritu suo sollicitus; an incolumis esset, & an imperatoribus satisfaceret, interrogare eos cœpit. E quibus unus:

Datum à Cæsare spiritum.] Confecto bello civili, quod inter Cæsarem atque Pompejum suscitatum erat, Cæsar rerum potitus, multos sibi adversos, qui Pompejum secuti fuerant, in patriam restituit, in gratiamque recepit, inter quos & M. Marcellum, pro quo Senatus universus intercesserat, supplexque à Cæsare petierat, ut sibi vir tantus condonaretur; cujus precibus fatigatus Cæsar, Senatui concessit, quod fratri Marcelli denegaverat. Nam Marcelli frater sæpius ad Cæsaris pedes provolutus, suppliciter petierat à Cæsare, ut ignosceret fratri, illumque in gratiam reciperet. Quod nunquam à Cæsare impetrare potuerat. Restituto itaque Marcello, Cæsari multi gratias egerunt, inter quos Cicero, qui orationem habuit luculentissimam. Marcellus vero & ipse in patriam redire recusabat, malebatque exul ubique, quam in patria sine libertate vivere. Tandem consiliis & precibus amicorum victus, Cæsaris munus, quod illi amplum & honorificum offerebat, ut restitutis sibi omnibus bonis suis in patriam cum summa dignitate rediret, accepit. *Oliv.*

Indignatus, &c.] Graviter & iniquo animo ferebat, Marcellum & alios multos à Cæsare fuisse restitutos, se vero neglectum & prætermissum, ne tanti muneris compos fieret Marcellus, in Atheniensi portu illum pugione transfixit, deinde pœnitentiâ, sive desperatione ductus, aut furore concitatus, sibi ipsi quoque mortem intulit. *Oliverius.*

Mitylenis.] Urbs est in Lesbo, juxta Methymnam.

Publicæ religionis.] Nam hæc Chilonis impietas, qua usus est in Marcellum, ad rempubl. pertinere videbatur, quia universa civitas pro Marcelli salute magnopere laborasset. *Oliv.*

Triumvirum.] Antonii, Lepidi, & Augusti.

Imperatoribus.] Triumviris.

Cam-

unus: Ab illo, inquit, quem tantopere diligis, demonſtratus, noſtro miniſterio, filii indicio occideris: protinuſque pectus ejus gladio trajecit. Collapſus itaque eſt infelix auctore cædis, quam ipſa cæde miſerior.

6. Cujus fati acerbitatem L. Villius Annalis ſortitus; Qui cum in Campum ad quæſtoria comitia filii deſcendens, proſcriptum ſe cognôſſet, ad clientem ſuum confugit: ſed ne fide ejus tutus eſſe poſſet, ſcelere nefarii juvenis effectum eſt. Siquidem per ipſa veſtigia patris militibus ductis, occidendum eum in conſpectu ſuo objecit: bis parricida, conſilio prius, iterum ſpectaculo.

7. Ne Vettius quidem Salaſſus proſcriptus parum amari exitus; quem latentem uxor interficiendum, quid dicam, tradidit, an ipſa jugulavit? Quanto enim levius eſt ſcelus, cui tantummodo manus abeſt?

EXTERNA.

1. Illud autem facinus, quia externum, tranquilliore affectu narrabitur. Scipione Africano patris & patrui memoriam gladiatorio munere Carthagine Nova celebrante, duo regii filii nuper patre mortuo, in arenam proceſſerunt:

Campum.] Martium.

Ad quæſtoria comitia.] Ut filius quæſtor crearetur, ſuaque præſentia, quoad poſſet, filio ſuffragaretur. *Oliv.*

Ne Vettius quidem, &c.] Crudelitatem uxoris expertus eſt Vettius iſte, qui à triumviris proſcriptus, cum ad poſticas uxoris ædes profugiſſet, ab ea non eſt admiſſus. Quare vehementi indignatione commotus, ne in perſequentium manus perveniret, ſibi gladio pectus transfixit, poſteſque crudeliſſimæ conjugis ſanguine aſperſit. Uxor igitur virum non prodidit, ſed ſuis manibus quodammodo jugulavit. Nam idem eſt auctorem & actorem cædis eſſe. *Oliv.*

Patris & patrui.] P. & Cn. Scipionum in Hiſpania interemptorum. *Bad.*

Gladiatorio munere.] In ludis funebribus adhibebantur gladiatorum paria inter ſe ad ſanguinem, vel ad mortem uſque certantium, ut ſupra diximus. Itaque ejuſmodi ludi celebriores habebantur, quo plures gladiatores occubuiſſent. *Oli.* *Gladiatorio munere.*] Quod propter effuſionem ſanguinis Diis inferis & manibus occiſorum gratiſſimum eſſe credidit miſera gentilitas. Illud autem genus dimicandi in arena, ubi par pari opponebatur, dictum eſt mutuus, propterea quod ex eo quaſi muneris loco voluptatem captabat populus. *Badius.*

Duo regii filii.] Diſſentit à Livio Valerius hoc loco. Non enim fratres, ſed patrueles fratres fuiſſe dicit Livius. *Oli.*

runt: pollicitique sunt ibi se de regno prœliaturos, quo spectaculum illud illustrius pugna sua facerent. Eos cum Scipio monuisset, ut verbis, quam ferro dijudicare mallent, uter regnare deberet: ac jam major natu consilio ejus obtemperaret; minor corporis viribus fretus, in amentia perstitit. Initoque certamine, pertinacior impietas fortunæ judicio morte multata est.

2. Mithridates autem multo sceleratius, qui non cum fratre de paterno regno, sed cum ipso patre bellum de dominatione gessit: in quo qui aut homines ullos adjutores invenerit, aut Deos invocare ausus sit, præ admiratione hæreo.

3. Quanquam quid hoc, quasi inusitatum illis gentibus miremur? cum Sariaster adversus patrem suum Tigranem Armeniæ regem, ita cum amicis consenserit; ut omnes

Vt verbis contendere quam ferro dimicare mallent, uter regnare deberet.] Ita vulgo. Veteres libri habent, *Vti verbis quam ferro dijudicare mallent.* Eleganter: *Dijudicare* enim istic, quod barbari Gallica voce dicunt *appunctare.* Sic Cicero ad Attic. lib. XIV. *Nostras contentiones respublica dijudicabit.* Idem de Finib. III. *Eamque controversiam dijudicabis.* Pigh.

Mithridates, &c.] Mithridatis factum multo sceleratius, qui non cum fratre, sed cum patre de regno certavit. Cum enim regnandi libidine nimia esset incensus, præmaturam & celerem patris mortem cupiebat, quam cum illi clam inferre non posset, nec palam auderet, occupata regni parte bellum indixit. Sed pater morte prævenius, sceleratam filii cupiditatem adimplevit. *Oliverius.*

Sariaster.] Hic Sariaster, ut tradit Plutarchus in vita Pompeji, post pulsum è provincia Mithridatem, qui ad Tigranem in Armeniam profugerat, à patre defecit, & Pompejum in Armeniam vocavit, illique venienti occurrit ad fluvium Araxem; junctis copiis, urbes & oppida patris cum Pompejo pariter expugnat. Sed Tigranes audito adventu Pompeji, cognitaque defectione filii, communicato cum amicis consilio, hisque in regiam arcem collocatis, ad Pompejum supplex confugit, fretus illius humanitate ac suavissimis moribus, erroribus veniam petiit: qua impetrata, ut diximus in cap. de Humanitate, cum illum Pompejus in dextra parte, filium in sinistra juxta se collocasset, atque inter illos regnum partitus esset, impius filius Sariaster id ægrè tulit; à Pompejo invitatus ad cœnam respondit, Non sibi opus esse Pompejo, se Romanorum alium inventurum, cui charior esse possit. Quibus verbis iratus Pompejus, illum in vincula conjici, & ad triumphum reservari jussit. Valerius vero dicit hunc in patrem conspirasse cum amicis, detestabili conjuratione, humano scilicet sanguine, facta. Constat tamen illum à Pompejo in triumphum fuisse ductum. *Oliv.*

Dex-

omnes dextris manibus ſanguinem mitterent, atque eum invicem ſorberent. Vix ferrent illi pro ſalute parentis tam cruenta conſpiratione fœdus facientem.

4. Sed quid ego iſta confector, aut quid iis immoror: cum unius parricidii cogitatione cuncta ſcelera ſuperata cernam? Omni igitur impetu mentis, omnibus indignationis viribus, ad id lacerandum pio magis quam valido affectu rapior. Quis enim amicitiæ fide extincta genus humanum cruentis in tenebris ſepelire conatum, profundo debitæ execrationis ſatis efficacibus verbis adegerit? Tu

Dextris manibus ſanguinem emitterent.] Haurirent è dextris ſuis ſanguinem. Nam, ut teſtis Herodotus, apud Barbaras nationes execrationis & jurisjurandi mos fuit, ut è dextris manibus ſanguinem hauſtum vino permixtum biberent, cum hac execratione, ut quicunque à fœderis lege & conjuratione defeciſſet, execrabilis eſſet. Conſpirationis igitur adverſus Tigranem factæ filius ſe ſocium & principem præbuit. *Oliv.*

Invicem ſorberent.] Confuſum admixtumque ſanguinem ex eorum dextris hauſtum combiberent, quod & Catilina in conjuratione ſua feciſſe dicitur. *Oliver.*

Sed quid ego iſta confector.] Eſt hujus exempli aperta nimis atque impudens aſſentatio, quæ non ſine lectoris faſtidio legi poſſit. Conjurationem enim, quam adverſus Tiberium auſus eſt moliri Sejanus, cunctis reip. calamitati bus dicit non ſolum conferendam, ſed etiam eſſe præferendam. Suetonius in vita Tiberii: *Sejanum*, inquit, *res novas molientem, quamvis jam & natalem ejus publice celebrari, & imagines aureas coli paßim videret, vix tandem & aſtu magis ac dolo, quam principali auctoritate ſubvertit: nam primo ut à ſe per ſpeciem honoris dimitteret, collegam ſibi aſſumpſit in quinto conſulatu, quem longo intervallo abſens ob idipſum ſuſceperat. Deinde ſpe affinitatis ac tribunitiæ poteſtatis deceptum inopinantem criminatus eſt, pudenda miſerandaque oratione, cum inter alia patres conſcriptos precaretur, mitterent alterum è conſulibus, qui ſenem ſe & ſolum in conſpectum eorum cum aliquo præſidio perduceret.* Sic quoque diffidens, tumultumque metuens, Druſum nepotem ſuum, quem in vinculis adhuc Romæ continebat, ſolvi, ſi res poſceret, ducemque conſtitui præceperat. Aptatis etiam navibus ad quaſcunque regiones meditaretur fugam, ſpeculabundus ex altiſſima rupe identidem ſigna, quæ, ne nuntii morarentur, tolli procul, ut quidque factum foret, mandaverat. Verum & oppreſſa conjuratione Sejani, nihilo ſecurior aut conſtantior, per IX. proximos menſes egreſſus non eſt villa, quæ vocatur Iovis.* Hæc Suetonius. Hanc igitur conjurationem deteſtatur Valerius, quam dicit per aſſentationem ad humani generis everſionem excidiumque pertinuiſſe; extincto enim imperatore Tiberio, à quo genus humanum regeretur, id à tanto imperatore deſertum periturum eſſe videbatur. *Oliv.*

Unius parricidii cogitatione.] Tiberium intellige, quem Sejanus interficere voluit. Sueton. in Tib. Dion lib. LVII. Tacitus libro V. Joſephus libro XVIII. cap. 13. etſi in Auguſtum etiam conjurarunt, Dion, Tacitus, Seneca, Paterculus. *Corrad.*

Tu videlicet efferatæ barbariæ immanitate truculentior habenas Rom. imperii, quas princeps parensque noster salutari dextera continet, capere potuisti? Aut te compote furoris, in suo statu mundus mansisset? Urbem à Gallis captam, & trecentorum inclytæ gentis virorum stragem fœ-

Vrbem à Gallis captam.] Nota est historia, quomodo Brenno duce Galli fuso fugatoque apud Alliam exercitu Romano, urbem ceperunt, & totam præter Capitolium flamma ferroque vastarunt. *Oliv.*

Vrbem à Gallis captam, & trecentorum inclytæ gentis virorum strage fœdatam, Alliensem diem.] Ita vulgo. In veteribus libris habetur, *Strage fœdatum, Alliensem diem, recte distinctis locis*; licet mendose scriptum sit, *Strage fœdatum*, cum debeat scribi, *Stragem fœdam*. Constat enim ipsum loqui velle non de Alliensi prœlio, sed de Cremerensi, in quo trecenti ejusdem gentis nobiles Fabii cecidere. Legendum itaque existimo: *Vrbem à Gallis captam, & trecentorum inclytæ gentis stragem fœdam, Alliensem diem & oppressos in Hispania Scipiones, Thrasimenum lacum, & Cannas, &c.* Omnes enim istic insigniores populi Romani clades bello acceptas enumerat, quas una furiosa cogitatione Sejanum repræsentasse atque vicisse dicit. Verum ut lectori studioso scopum hujus exempli clarius aperiam, quem minus attigisse commentatores video, cognoscimus ex historia, Valerium hoc loco invectivæ suæ mucronem stringere adversus L. Ælium Sejanum Tiberio Cæsari prius familiaritate conjunctissimum, sed postea ob suspiciones inimicum factum. Quem principis amicitis illustrem fecerat, atque ad summos honores evexerat, adeo ut ejus natalis publice velut Cæsaris celebraretur, statuæ omnis generis atque etiam aureæ passim ab omnibus ponerentur, colerenturque, utque tandem apud Senatum, omnemque populum majore in auctoritate, quam ipse Tiberius esset. Itaque nimis exaltatum, jamque metuendum, astu ac dolo subvertit; spe etenim affinitatis, atque tribunitiæ potestatis objecta deceptum, nihilque sinistri suspicantem subito aggressus, velut res novas adversum rempublicam atque se molientem, longa & criminosa epistola è Capreis (ubi tum manebat Tiberius) ad senatum scripta infensissime accusavit. Sejanus mox ab omnibus desertus, jussu senatus in carcerem raptus, cum omni stirpe ac familia occiditur. Cadavera triduo publice ludibrio habita, demum in Tiberim projecta sunt, & acerba inquisitio contra ejus familiares & amicos est instituta. Ipsius nomen non diu antea consulis, tanquam populi Romami hostis è fastis ac monumentis publicis erasum, statuæ passim dejectæ atque conflatæ, atque memoria decreto senatus abolita est. Illudque in causa, quod Valerius eum non nominet, licet acerbe in ipsum, Tiberio placere cupiens, invehatur. Ideoque etiam non velut civem inter domestica sceleratorum exempla, sed velut hostem inter peregrinos & externos extremo loco collocat. Igitur ex his etiam animadvertere est, eodem anno, quo Sejanus occisus, Valerium hunc librum nonum conscripsisse. *Pigh.*

Et trecentorum inclytæ gentis.] Trecenti & sex Fabii adversus Vejentes suis opibus suisque sumptibus gerendum bellum susceperunt, qui apud Cremeram per insidias cæsi omnes ad unum fuerunt. Quæ familia penitus extincta fuisset, ni unus, qui per ætatem arma ferre non poterat, Romæ relictus eam propagasset. De quibus Ovidius libro Fastorum secundo:

Hac

fœdam, Alliensem diem, & oppressos in Hispania Scipiones, Thrasymenum lacum, & Cannas, bellorumque civilium domestico sanguine madentem Æmathiam amentibus propositis furoris tui repræsentare, & vincere voluisti. Sed vigilarunt oculi Deorum, sidera simul vigorem suum obtinuerunt: Aræ, pulvinaria, templa præsenti numine vallata sunt. Nihilque quod pro capite Augusti, ac patria excubare debuit, torpere sibi permisit. Et inprimis au-

Hæc fuit illa dies, in qua Vejentibus armis
Tercentum Fabii ter cecidêre duo.
Una domus vires & onus susceperat urbis,
Sumunt Gentiles arma professa manus.

Ubi ad eandem sententiam facientia continuo & cætera sequuntur. Ex hac igitur familia, ut diximus, unus tantum superfuit, à quo duxit originem Q. ille Fabius Maximus, de quo Ennius & alii,

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Unde Ovidius:

Nam puer impubes, & adhuc non utilis armis,
Unus de Fabia gente relictus erat.
Scilicet ut posses olim tu Maxime nasci,
Cui res cunctando restituenda foret.

Oliverius.

Virorum stragem fœdam.] Stragem illam trecentorum & sex Fabiorum intelligit. Sed in libro Danielis longe aliter hic locus habetur: *Trecentorum inclytæ gentis virorum stragem, fœdatum Alliensem diem.* Coler.

Alliensem diem.] Qui inter nefastos dies connumeratus est, eo quod bis eo die Romani clade fuissent affecti, & ab Allia fluvio dictus, ubi Romanus exercitus à Gallis fusus turpiter fuerat atque fugatus. *Oliv.*

Oppressos in Hispania Scipiones.] Cn. & P. fratres, qui Celtiberorum perfidia decepti, cum duobus consularibus exercitibus in Hispania cæsi fuerunt, de quibus satis supra dictum est. *Idem.*

Thrasymenum lacum.] Apud quem Annibal C. Flaminium cum exercitu delevit. *Idem.*

Bellorumque civilium domestico sanguine manantes furores.] Ita vulgo. Wincheliani codicis unam lectionem hic præferendam autumo, quæ hæc est: *Bellorumque civilium domestico sanguine madentem Æmathiam.* Notat enim utramque bellorum civilium procellam, quæ in Macedonia, olim Æmathia appellata, detonuit, primum in Pharsalicis campis, auctore Cæsare; deinde in Philippicis, duce Augusto. *Pigh.*

Furores.] Bellorum civilium, ut Marii & Syllæ, Cæsaris & Pompeji, Augusti & percussorum Cæsaris, manantes sanguine domestico. *Bad.*

Sidera.] Inter quæ Cæsaris astrum fingebatur repositum. *Idem.*

Sidera suum vigorem obtinuerunt.] Ita vulgo. In Wincheliano, *Sidera simul vigorem suum obtinuerunt.* Atque hæc dicere videtur, quod futurorum præsagus, & peritus matheseos fuerit Tiberius. *Pigh.*

Aræ, pulvinaria, templa.] Ac si diceret, cuncta numina, omnisque divinitas, tunc pro imperatoria salute vigilavit, & inprimis auctor Jupiter. *Oliv.*

Et in primis auctor ac tutela nostræ incolumitatis Iupiter.] Ita vulgo. Vox *Iupiter*, in melioribus exemplaribus non habetur, & profecto sciolI alicujus commentum est. Non Jovem enim istic, sed Tiberium, cui semper adulatur, auctorem ac tutelam publicæ incolumitatis appellat. *Pigh.*

auctor, ac tutela nostræ incolumitatis, ne excellentissima merita sua totius orbis ruina collaberentur, divino consilio providit. Itaque stat pax, valent leges, sincerus privati ac publici officii tenor servatur. Qui autem hæc violatis amicitiæ fœderibus tentavit subvertere, omni cum stirpe sua populi Rom. pedibus obtritus, etiam apud inferos, si tamen illuc receptus est, quæ meretur, supplicia pendit.

CAP. XII.

DE MORTIBUS NON VULGARIBUS.

ROMANORUM.

1. *Tulli Hostilii regis.*
2. *Duarum matrum.*
3. *MV. Iuventii Thalnæ Cos.*
4. *Q. Lutatii Catuli.*
5. *L. Cornelii Merulæ.*
6. *Herennii Siculi.*
7. *Licinii Macri.*
8. *Cornelii Galli, & T. Haterii.*

EXTERNORUM.

1. *Comæ Cleonis fugitivorum ducis fratris.*
2. *Æschyli Poëtæ.*
3. *Homeri.*
4. *Euripidis.*
5. *Sophoclis.*
6. *Philemonis.*
7. *Pindari.*
8. *Anacreontis.*
9. *Milonis Crotoniatæ.*
10. *Polydamantis Scotusæi.*

HUmanæ autem vitæ conditionem præcipuè primus & ultimus dies continet: quia plurimum interest qui-

Ne excellentissima merita.] Quia regnante Augusto pax fuit in toto terrarum orbe, in quo statu & Tiberius acceperat imperium. *Oliv.*

Qui autem, &c.] Dicit Sejanum cum universa stirpe esse deletum.

Omni cum stirpe sua pop. Romani viribus obrutus.] Ita vulgo. In Campensi, *Lapidibus obtritus.* Puto legendum esse, *Pedibus obtritus.* Diximus enim triduo jacuisse in publico Sejani filiorumque occisorum cadavera ludibrio vulgi exposita. Et pulcherrime his Valerii verbis consonant Juvenalis Poëtæ versus Satyra x. ubi multa de hac Sejani damnatione atque infortunio canit:

—— *Curramus præcipites, &*
Dum jacet in ripa, calcemus Cæsaris hostem,
Sed videant servi, ne quis neget, & pavidum in jus,
Cervice astricta dominum trahat. Hi sermones
Tunc de Sejano, secreta hæc murmura vulgi.

Sed vide quæ nos in Annalibus in ejus consulatu diximus, locum enim hunc non parum illustrabunt. *Pigh.*

Illuc receptus est.] Ad sedes inferorum. *Si tamen illuc receptus.*] Formula hæc de flagitiosissimis & maxime impiis olim usurpata: SI TAMEN AB ORCO RECEPTUS EST. Plautus:

Quem propterea Orcus ad se recipere noluit. Coler.

Prous

quibus auſpiciis inchoetur, & quo fine claudatur: Ideoque eum demum felicem fuiſſe judicamus, cui & accipere lucem proſperè, & reddere placidè contigit. Medii temporis curſus, prout fortuna gubernaculum rexit, modò aſpero, modò tranquillo motu peragitur; ſpe ſemper minor, dum & cupidè votis extenditur, & fere ſine ratione conſumitur. Nam etſi eo bene uti velis, etiam parvum ampliſſimum efficies, numerum annorum multitudine operum ſuperando. Alioqui quid attinet inerti mora gaudere, ſi magis vitam exigis, quam approbas? Sed ne longius evager, libet eorum mentionem facere, qui non vulgari genere mortis abſumpti ſunt.

1. Tullus Hoſtilius rex fulmine ictus, cum tota domo conflagravit. Singularem fati ſortem, qua accidit, ut columen urbis, in ipſa urbe raptum, ne ſupremo quidem funeris honore à civibus decorari poſſet, cœleſti flamma in eam conditionem redactum; ut eoſdem penates, & regiam, & rogum, & ſepulchrum haberet.

2. Vix

P*Rout fortuna, &c.*] Non ſine ratione gubernaculum dixit: nam, ut inquit Lactantius Firmianus de falſa religione, fortunæ ſimulacrum cum copia & gubernaculo fingebatur, tanquam ea eſſet, quæ opes tribueret, & humanarum rerum regimen obtineret. *Oliv.*

Spe ſemper minor.] Quia homines ſe diutius eſſe victuros ſperant, ſed vitæ curſus ſpe ſemper brevior eſſe ſolet, duplici enim ratione fit brevis, & quod ſibi longiorem vitam unuſquiſque præſumit, & quod ſine ratione tranſigitur à multis. *Oliv.*

Tullus Hoſtilius rex fulmine ictus.] Poſt multa bella confecta, cum homines vulgo eum ſtatum rerum, qui ſub rege Numa fuerat, requirerent, unam ſcilicet opem ægris corporibus relictam eſſe credentes, ſi pax veniaque à Diis mortalibus eſſet impetrata, Tullus regis Numæ commentarios adivit. Hunc igitur ea commentaria volventem, tradunt, cum ibi quædam occulta ſolennia & ſacrificia Jovi Elicio facta inveniſſet, operatum his ſacris ſe abdidiſſe; ſed non rite initum & curatum id ſacrum eſſe, nec ſolum ei nullam oblatam cœleſtium ſpeciem, ſed ira Jovis, ſollicitata prava jam religione, fulmine ictum cum tota domo flagraſſe. Regnavit autem annis XXXII. cujus temporibus ferunt Bizantium civitatem, quæ Conſtantinopolis dicitur, fuiſſe conditam. Dionyſius Halicarnaſſæus de hoc incendio duas affert opiniones, & dicit ſuccenſam domum alios putare per fulmen, ob quorundam ſacrorum intermiſſionem: plures tamen humanis inſidiis eſſe factum; id opus aſcribentes Martio, qui poſt regnum obtinuit. Sed hanc opinionem paulo poſt multis confutat. *Oliv.* Contigit A. V. CXIII.

Vix,

2. Vix verisimile est in eripiendo spiritu idem gaudium potuisse, quod fulmen: & tamen potuit. Nuntiata enim clade, quæ ad lacum Thrasymenum inciderat: altera mater sospiti filio ad ipsam portam facta obviam in complexu ejus expiravit. Altera cum falso mortis filii nuntio domi mœsta sederet; ad primum conspectum redeuntis exanimata est. Genus casus inusitatum: quas dolor non extinxerat, lætitia consumpsit.

3. Sed minus miror, quod mulieres. MV. Juventius Thalna, collega Ti. Gracchi Cos. iterum, cum in Corsica, quam nuper subegerat, sacrificaret; receptis literis decretas ei à senatu supplicationes nuntiantibus; intento illas animo legens, caligine orta, ante foculum collapsus mortuus humi jacuit. Quem quid aliud quam nimio gaudio enectum putemus? En cui Numantia, aut Carthago excidenda traderetur!

4, Ma-

Vix, &c.] Contigit A. V. DXXXVI.

Ad lacum Thrasimenum.] Ad Cannas; ut vult Agellius lib. III. cap. 15. Sed neque Plinius omnino cum Valerio consentit lib. VII. cap. 53. *Coler.*

Exanimata.] Hoc loco mortua dicitur, quamvis, teste Servio, exanimus mortuus, & exanimatus territus dicatur. Virgilius:

Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.

Item:

Exanimata sequens impingeret agmina muris. Oliv.

Inusitatum.] Præter consuetudinem; nam id rarissimum est, nec videtur esse naturale, quod quis gaudio pereat. Philosophi dicunt cor à sanguine deseri in nimia lætitia, & quia relaxatis venis toto corpore diffunditur: contra vero in metu fieri, ut desertis partibus exterioribus corporis, ad cor sanguis accurrat, & ei laboranti opem ferat. Si cor igitur in lætitia deseritur, à morte facile opprimitur. *Oliv.*

Sed, &c.] Contigit A. V. DXC.

M. Iuventius Talva consul collega Tiberii Gracchi consulis, cum in Corsica.] Ita vulgo. Legendum ex MSS. atque fastorum Capitolinorum orthographia, *M. Iuventius Thalna collega Tib. Gracchi Cos. iterum, cum in Corsica, &c.* Pigh.

Corsica.] Quam Ligustici sinus æquor alluit, teste Solino. *Oliv.*

Sacrificaret.] Propter rem feliciter gestam Diis vota persolveret. *Idem.*

Decretas ei à Senatu supplicationes.] Nam mos erat, ut sæpe diximus, quod parta victoria in omnibus templis supplicationes decernerentur Diis illis, quos victoriæ auctores fuisse existimabant. Deinde triumphi spes erat imperatori, qui victoriam fuisset consecutus; nam præcedebant semper supplicationes, sequebatur deinde triumphus. *Oliv.*

En cui.] Ironia est. Quasi dicat, quid si Carthaginem evertisset, si Numantiam sustulisset, quod Scipio fecit. *Oliverius.*

Q. Ca-

4. Majoris aliquanto spiritus dux Q. Catulus, Cimbrici triumphi C. Mario particeps à senatu datus, sed exitus violentioris: Namque ab hoc eodem Mario postea propter civiles dissensiones mori jussus; recenti calce illito, multoque igni percalfacto cubiculo se inclusum peremit: Cujus tam dira necessitas maximus Marianæ gloriæ rubor exstitit.

5. Qua tempestate reip. L. quoque Cornelius Merula consularis, & flamen Dialis, ne ludibrio insolentissimis victoribus esset, in Jovis sacrario venis incisis contumeliosæ mortis denuntiationem effugit: sacerdotisque sui sanguine vetustissimi foci maduerunt.

6. Acer etiam & animosus vitæ exitus Herennii Siculi, quo C. Gracchus, & aruspice, & amico usus fuerat. Nam cum

Q. Catulus.] Beatus Augustinus de Civit. Dei lib. III. *Catulus*, inquit, *haustο veneno sese è manibus inimicorum subtraxit.* Lucius Florus: *Catulus*, inquit, *se ignis haustu ludibrio hostium exemit.* Fuit autem hic Catulus C. Marii collega in quarto consulatu adversus Cimbros & Senones, in quo bello victoriæ dux & auctor fuisse creditur. Nam post cæsos hostes, cum Marii milites pecunias diripuissent, spolia, & tubæ, & signa in castra Catuli delara fuerunt, quæ apud se Catulus diligentissime servari voluit, ut appareret eum victoriæ auctorem extitisse. Et cum inter milites Marii atque Catuli de victoria contentio esset oborta, in hæc pacta convenerunt, ut legati Parmensium, qui tum aderant, de re ista judicarent. Hi ducti per cadavera hostium à militibus, conspexerunt jaculis militum Catuli barbarorum corpora esse perforata. Dignoscebantur ex inscriptis literis, quæ nomen Catuli in telis designabant. Verum famam & gloriam totam Mario propter primam victoriam, & nomen imperii tribuebant. *Oliverius.*

Calce illito.] Florus: *Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit.* Diversus abit Augustinus lib. III. de Civit. Dei, *haustu veneni* scribens. *Coler. Calce illito.*] Quia fumus carbonum & vaporum recentum parietum subito necat, vix dolorem aliquem sentientes. *Badius.*

Corn. Merula.] Augustinus de Civit. Dei lib. III. cap. 17. *Merula*, inquit, *flamen Dialis, præcisis venis, Iovi etiam suo sanguine litavit.* Florus vero, *Merula*, inquit, *flamen Dialis in Capitolio Iovis ipsius oculos venarum cruore respersit.* Oliv.

Flamen.] Sacerdos.

Dialis.] Jovis.

Herennii.] Cum L. Opimius consul C. Gracchum Agrarias leges contra Senatus auctoritatem ferre molientem sustulisset, Herennius Siculus, qui & Aruspex & familiarissimus Gracchi fuerat, damnatus, quod cum Graccho sensisse diceretur. Cum duceretur in carcerem, sic carceris posti caput illisit, ut vitam in aditu ipso reliquerit suam, & sic morte non vulgari, quod imminebat, supplicium effugit. *Oliv.*

Mann-

cum eo nomine in carcerem duceretur, in ejus postem illiso capite in ipso ignominiæ aditu concidit, àc spiritum posuit: uno gradu à publico supplicio, manuque carnificis citerior.

7. Consimili impetu mortis C. Licinius Macer vir prætorius Calvi pater repetundarum reus, dum sententiæ diriberentur, in Mænianum conscendit: Siquidem cum M. Ciceronem, qui id judicium cogebat, prætextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum periisse: nec sua bona hastæ posse subjici. Ac protinus sudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coartatis, incluso spiritu pœnam morte præcurrit. Qua cognita re Cicero de eo nihil pronuntiavit. Igitur

Manuque carnificis citerior.] Ac si diceret, parum abfuit, quin in carcerem trusus necaretur à lictore. *Idem.*

Consimili impetu, &c.] Fuit hic Licinius, qui Ciceroni conferebatur in eloquentia, declamator eximius, ut in Senecæ declamationibus videre licet. *Oliverius.*

Dum sententiæ dicerentur.] Ita vulgo. Susii & Pulmanni codices habent, *Dum sententiæ darentur.* Male. In Cauchiano, *Ordinarentur.* Glossema est. Sed in Gemblacensi legimus, *Derivarentur.* In Atrebatensi autem, *Diruirentur.* Quæ lectionis antiquæ sunt vestigia. Scribendum enim autumo, *Dum sententiæ diriberentur.* Est autem *diribere*, distribuere, vel secernere. Unde *diribitores* appellati in judiciis, qui ternas singulis judicibus tabulas distribuebant, absolutionis unam, damnationis alteram, ampliationis tertiam. E quibus cum unam quisque judex pro sententia in fiscellam conjecisset, eas denuo colligebant, secernebantque in tres partes, quarum major vel absolvebat reum, vel damnabat, vel ampliabat. Utitur verbo frequenter Tullius, ut in Pisoniana: *An ergo expectem, dum de te quinque & septuaginta tabellæ diribeantur.* Et lib. III. epist. ad Q. fratrem, ubi de Gabiniano judicio: *Cato diribitis tabellis de circulo se subduxit.* Sed perperam in Aldinis, *Diruptis tabellis.* Item in Planciana: *Nihil jam est quod populo supplicetur, nihil quod diribitio, nihil quod supplicatio magistratuum, renunciatio suffragiorum expectetur.* Erant enim & in comitiis diribitores, qui populo centuriatim tabellas diribebant. Vide quæ de his Nicolaus Gruchius in lib. de comitiis differit. *Pighius.*

Mœnianum.] Locum judicii ab ædibus Mœnii denominatum. Nam cum ædes suas Catoni & Flacco Censs. Mœnius vendidisset, ut locus esset, ubi judicia exercerentur, columnam sibi reservavit, quam etiam tabulatis circumdedit, ut inde posset gladiatorium munus spectare cum suis: & ab ædibus Mœnii Mœnianus locus dictus est, ubi judicia ferebantur. Erat autem tanquam basilica eminentior. *Oliv.*

Iudicium cogebat.] Iudices congregabat.

Prætextam ponentem.] Se parantem ad agendum.

Illu-

tur illustris ingenii orator & ab inopia rei familiaris, & à crimine domesticæ damnationis inusitato paterni fati genere vindicatus est.

8. Fortis hujus mors, illorum perridicula. Cornelius enim Gallus prætorius, & T. Haterius eques Rom. inter usum Veneris absumpti sunt. Quanquam quorsum attinet eorum cavillari fata, quos non libido sua, sed fragilitatis humanæ ratio abstulit! Fine namque vitæ nostræ variis & occultis caussis exposito, interdum quædam immerentia supremi fati titulum occupant: cum magis in tempus mortis incidant, quam ipsam mortem accersant.

EXTERNA.

1. Sunt & externæ mortes dignæ annotatu: qualis imprimis Comæ, quem ferunt maximi latronum ducis Cleonis fratrem fuisse. Is enim ad Rupilium consulem post Ennam, quam prædones tenuerant, in potestatem nostram redactam, perductus, cum de viribus & conatibus fugi-

Illustris ingenii.] Cicero in Bruto miram ei ἀκρίβειαν tribuit. Sed hoc exemplum C. Licinii probat, istis temporibus longe mitius de fama & bonis eorum, qui se metu criminis interfecissent actum fuisse, quam sub principibus. Sane tales pro confessis habentur, eorum bona in fiscum coguntur, ut docet Paulus lib. v. Sentent. tit. 12. *Coler.*

Ab inopia rei familiaris.] Quia si damnatus fuisset, & ejus bona subhastata, ad inopiam redacta esset ejus familia. *Oliv.*

Crimine domesticæ damnationis.] Sic quoque genus familiamque suam à turpitudine futuræ damnationis vendicavit, ut tanta infamia domus notari non posset. *Oliv.*

Inter usum puerilis Veneris absumpti sunt.] Ita vulgo. Vox *puerilis*, in Cauchiano omittitur, nec habet eam Plinius, qui hoc exemplum è Valerio haud dubie desumsit. Et sane impertinens atque indecora videtur, cum auctor ipse mox eorum hunc exitum excuset. *Pighius.*

Maximi latronum ducis Diogenis.] Ita vulgo. In Campensi, *Eleonis*; sed in Wincheliano magis correcte, *Cleonis*. Sic enim hunc ducem appellat etiam Livius lib. LVI. *Cleon quoque alter servus ad septuaginta millia servorum contraxit.* Pigh.

Ad Rupilium consulem.] Qui, ut diximus in cap. de Mutatione Fortunæ, consul in Siciliam missus, ut provinciam illam servili bello occupatam reciperet, & à fugitivorum impetu tutam pacatamque redderet, post confectum bellum ex decem legatorum sententia Siculis leges imposuit. *Oliverius.*

Ennam.] Est hæc urbs Siciliæ.

Ad

fugitivorum interrogaretur; sumpto tempore ad se colligendum, caput operuit; innixusque genibus compresso spiritu, inter ipsas custodum manus, inque conspectu summi imperii, exoptata securitate quievit. Torqueant se miseri, quibus extingui, quam superesse utilius est, trepido & anxio consilio, quanam ratione vita exeant, quærentes: Ferrum acuant, venena temperent, laqueos apprehendant, vastas altitudines circumspiciant, tanquam magno apparatu, aut exquisita molitione opus sit: ut corporis atque animi in firmo vinculo cohærens societas dirimatur. Nihil horum Coma, sed intra pectus inclusa anima, finem sui reperit. Enimvero minimo studio retinendum bonum, cujus caduca possessio tam levi afflatu violentiæ concussa dilabi potuit.

2. Æschyli vero Poëtæ excessus, quemadmodum non voluntarius, sic propter novitatem casus referendus est. In Sicilia mœnibus urbis, in qua morabatur, egressus aprico in loco resedit: Super quem aquila testudinem ferens, elusa splendore capitis, (erat enim capillis vacuum) perinde atque lapidi eam illisit, ut fractæ carne vesceretur: Eoque ictu origo, & principium fortioris tragœdiæ extinctum est.

3. Non

Ad se colligendum.] Ad deliberandum, vel ad colligendum vires in unum. *Idem.*

Æschyli, &c.] Hic primus tragœdiarum scriptor fuit, teste Quintiliano, qui ait, *Æschylus tragœdias primus in lucem protulit.* Horatius quoque in Poëtica:

—— Personæ pallæque repertor honestæ
Æschylus, & modicis instruxit pulpita tignis,
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.

Floruit Athenis, teste Gellio, tempore Miltiadis, anno ducentesimo sexagesimo post urbem conditam. *Oliv.*

Aprico in loco.] Soli exposito.

Origo & principium.] Quia fuit, ut diximus, tragœdiæ primus inventor, testibus Quintiliano & Horatio. *Oliv.*

Origo & principium.] Testibus supra citatis. Fortioris autem tragœdiæ auctorem cur facit? Quia verbis & sententiis virilior & gravior est. Aristophanes Ranis: Ἀλλ' ὦ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων πυργώσας ῥήματα σεμνὰ, καὶ κοσμήσας τραγικὸν λῆρον. Ubi Scholiastes, πυργώσας, inquit, αὐξήσας καὶ μεγάλα εἰπών. Huic etiam Menedemus primas detulit. Laërtius: Αἰσχύλῳ δὲ τὸ πρωτεῖον ἀπεδίδου. Celebratur etiam Epigrammate Antipatri:

Ὁ τρα-

3. Non vulgaris etiam Homeri mortis caussa fertur: qui in insula, quia quæstionem à piscatoribus propositam solvere non potuisset, dolore absumptus creditur.

4. Sed atrocius aliquanto Euripides finitus est. Ab Arche-

Ὁ τραγικὸν φώνημα καὶ ὀφρυόεσσαν
ἀοιδὴν,
Πυργώσας στιβαρῇ πρῶτος ἐν
εὐεπίῃ.
Αἰσχύλος Εὐφορίωνος, Ἐλευσι-
νίης ἑκὰς αἴης
Κεῖται κυδαίνων σήματι τερνα-
κίην.

Quod ita verti:

Clamores tragicos ampullatosque sonores,
Magniloqui panxit qui prior oris opus.
Æschylus Euphorionis, Eleusina alma propago
Mortuus, est aptus corpore Trinacriam.

Fuit Cyrenæus, familiaris Callimachi. Athenæus lib. VIII. Unum etiam addo. Macrobius Æschylum satis audacter ausus est Siculum facere lib. V. cap. 19. contra quem manifesti testes Pausanias & Plutarchus in Cimone. Sed Saturnalium scriptorem errare fecit exsilium Tragici, quod plerumque omne in Sicilia apud Hieronem egit. *Colerus.*

Non vulgaris etiam Homeri, &c.] Cum inter omnes ferme Scriptores magna sit de Homeri patria parentibusque dissensio, de morte tamen convenit inter omnes, quod dum in Ioniam insulam navigasset, & in piscatores, qui littoribus appulsi sese pediculis expurgabant, forte fortuna incidisset, quæsivit ab eis numquid haberent, vel, ut alii dicunt, quid illic agerent. Erat enim, teste Cicerone Tusc. V. circa finem cæcus. Qui obscure satis responderunt, perdidisse quod ceperant, quod vero non cepissent, habere. Vel, ut alii dicunt, quod capimus perdimus, quod quærimus, habemus. Significabant autem sese purgare pediculis, & ita quos ceperent, perdere, quos non cepissent, in vestimentis habere. Quod ænigma cum interpretari non posset, nimio dolore confectus migravit de vita. Honorificentissime autem à civibus sepultus fuit, & in illius sepulchro epigramma incisum:

Conditus hoc tumulo vates divinus Homerus,
Heroum cecinit qui bene facta ducum.

Oliver.

Quæstionem, &c.] Sequitur opinionem eorum, qui dicunt, non interrogatos piscatores quid haberent, ultro quæstionem proposuisse; scil. venamur bis quinis canibus, quod capimus perdimus, quod quærimus, habemus. Constat autem, ut diximus, teste Cicerone, Homerum fuisse cæcum. *Oliv.*

Sed atrocius, &c.] De Euripide satis supra dictum est in capite de Fiducia, quod vero ad ejus mortem pertinet, sic breviter Gellius tradit lib. XV. cap. 20. Cum in Macedonia apud Archelaüm regem esset, uteretur que eo rex familiariter, rediens nocte ab ejus cœna, canibus à quodam æmulo immissis, dilaceratus est, & ex vulneribus mors secuta est. Sepulchrum autem ejus & memoriam eo Macedones dignati sunt honore, ut in gloriæ quoque loco prædicarent,

Οὔποτε σὸν μνῆμα Εὐριπίδης ἀ-
λοιτό πυ,

quod egregius Poëta, morte obita, sepultus in eorum terra foret. Quamobrem cum legati ad eos ab Atheniensibus missi petiissent, ut ossa Athenas in terram illius patriam permitterent transferri, maximo consensu Macedones in ea re deneganda perstiterunt; Archelaüs vero rex, audita tam indigna

 morte

chelai enim regis cœna in Macedonia domum hospitalem repetens, canum morsibus laniatus obiit. Crudelitas fati tanto ingenio non debita.

5. Sicut illi excessus illustrium Poëtarum & moribus & operibus indignissimi, Sophocles ultimæ jam senectutis, cum in certamine tragœdiam dixisset, ancipiti sententiarum eventu diu solicitus; aliquando tamen una sententia victor, caussam mortis gaudium habuit.

6. Philemonem autem vis risus immoderati abstulit: Paratas ei ficus, atque in conspectu positas asello consumente, puerum ut illum abigeret, inclamavit: Qui cum jam comestis omnibus supervenisset, Quoniam, inquit tam tardus fuisti, da nunc merum asello. Ac protinus urbanitatem dicti crebro anhelitu cachinnorum prosecutus, senile guttur salebris spiritus prægravavit.

7. At Pindarus, cum in gymnasio super gremium pueri, quo unicè delectabatur, capite posito quieti se dedisset; non

morte Poëtæ, quam primum jussit capillos sibi & barbam resecari in signum doloris. *Oliv.* *Euripides finitus.*] Lege præter Agellium Solinum cap. 15. Plutarchum in Lycurgo. Ejus sepulchrum celebrant Plinius, Vitruvius, Ammianus lib. XXVII. *Coler.*

Archelai.] Qui Alexandro successerat in partem regni. *Oliv.*

Sophocles.] Plinius lib. VII. Nat. Hist. *Gaudio*, inquit, *periêre præter Chilonem, de quo diximus, Sophocles & Dionysius Siciliæ tyrannus, uterque accepto tragicæ victoriæ nuntio.* De hoc alio loco: *Sophoclem tragici cothurni principem defunctum sepelire Liber pater jussit, obsidentibus mœnia Lacedæmoniis: Lysandro eorum rege, in quiete sæpius admonito, ut pateretur humari delicias suas. Requisivit rex, quis supremum diem Athenis obiisset, nec difficulter ex his, quæ Deus significasset, intellexit, pacemque funeri dedit.* Oliver. *Sophocles ultimæ.*] De ejus morte non convenit inter Lucianum & Simonidem lib. III. Ἀνθολογίας. Lege & Ciceronem de Senectute, Plutarchum in Commentario εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον. Sed & Aristophanis Scholiasten & Pausaniam. *Coler.*

Paratas ei ficos.] Ita vulgo. Manuscripti libri *ficus* habent in quarta declinatione. Sic Juvenalis Sat. XIV.

Si vis aliam decerpere ficum.

Colerus.

Merum.] Purum vinum ut bibat, ne illi ficus noceant, quæ bibentibus aquam nocere solent. *Bad.*

Salebris.] Asperitatibus spiritus anhelitum ipsum suffocantis. *Idem.*

At Pindarus.] Hic Lyricus Poëta fuit, olim suo tempore præstantissimus, vel certe Quintiliano teste, novem Lyricorum longe princeps magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum ac verborum copia, veluti quoddam eloquentiæ flumen, quem Horatius dixit nulli quidem imitabilem esse. Legitur, quod cum Alexander Magnus

non prius decessisse cognitus est, quam gymnasiarcha claudere jam eum locum volente, nequicquam excitaretur. Cui quidem crediderim eadem benignitate Deorum, & tantum Poëticæ facundiæ, & tam placidum vitæ finem attributum.

8. Sicut Anacreonti quoque, quamvis statum humanæ vitæ modum supergresso, quem uvæ passæ succo tenues & exiles virium reliquias foventem, unius grani pertinacior in aridis faucibus humor absumpsit.

9. Jungam illos, quos & propositum, & exitus pares fecit. Milo Crotoniates, cum iter faciens quercum in agro cu-

gnus Thebas cepisset, urbemque illam diriperet, ac cives sub corona venderet, soli Pindaro, ejusque familiæ, propter ingenii nobilitatem, egregiamque doctrinam parci jussit; cujus mors minime vulgaris fuit: cum enim ludos spectaret, & præ lassitudine spectaculi somno gravatus, in gremio cujusdam pueri, cujus studiosissimus erat, caput deposuisset, non prius decessisse cognitus est, quam peractis ludis, Gymnasii princeps juberet omnes exire, & frustra Pindarum excitasset, quippe qui in æternam clausisset lumina noctem. Oliv.

At Pindarus.] Mendacium est, quod de Pindaro scribit Solinus lib. VII. Nam quod ille de Pindaro narrat, id Simonidi accidit. Cicero II. de Orat. Quintilianus. Valerius lib. I. cap. 8. *Coler.*

Sicut Anacreonti.] Hic Teïus patria Lyrici carminis poëta, cujus meminit Horatius lib. IV. Odarum:

Non aliter Samio dicunt arsisse Bathyllo
Anacreonta Teïum,
Qui persæpe cava testudine flevit amorem.

Pari ratione Ovidius libro Tristium secundo:

Quid nisi cum multo Venerem contemnere vino,
Præcepit docti Teïa Musa senis?

Oliverius.

Humanæ vitæ, &c.] Quia secundam jam agebat ætatem.

Jungam illos, &c.] Duos subjungit, qui ejusdem propositi & exitus fuerunt, Milonem Crotoniensem, & Polydamantem athletam. De Milone Gellius Noct. Att. lib. XV. cap. 16. *Milo Crotoniensis*, inquit, *Athleta illustris, quem in chronicis scriptum est Olympiade prima coronatum esse, exitum habuit vitæ miserandum, cum jam natu grandis artem athleticam deseruisset, iterque faceret forte solus in locis Italiæ sylvestribus, quercum vidit proxime viam, patulis in parte media ramis hiantem. Tum experiri volens credo etiam tunc an ullæ sibi reliquæ vires adessent, immissis in cavernas arboris digitis, deducere & rescindere quercum conatus est; ac mediam quidem partem discidit, divellitque. Quercus autem in duas deducta partes, cum ille, quasi perfecto, quod erat connixus, manus laxasset, cessante vi, rediit in naturam, manibusque ejus retentis inclusisque, stricta denuo & cohærens, dilacerandum hominem feris præbuit.* Solinus: *Milonem quoque*, inquit, *Crotoniensem egisse omnia, supra quæ homo valet. Etiam hoc proditur, quod ictu nudæ manus taurum fecit victimam, eumque solidum, quo mactaverat die, absumpsit solus non gravatim. Super hoc nihil dubium, nam factum elogium extat.*

cuneis adactis fissam vidisset; fretus viribus, accessit ad eam, insertisque manibus divellere conatus est: quas arbos excussis cuneis in suam naturam revocata compressit, eumque cum tot gymnicis palmis lacerandum feris præbuit.

10. Item Polydamas athleta tempestate speluncam subire coactus, nimio & subito incursu aquæ labefacta ea, ac ruente; cæteris comitibus fuga periculum egressis, solus restitit, tanquam humeris suis totius ruinæ molem sustentaturus. Sed pondere omni corpore humano potentiore pressus; imbris caussa petitam latebram, dementis fati sepulchrum habuit. Possunt hi præbere documentum, nimio robore membrorum, vigorem mentis hebescere: quasi abnuente natura utriusque boni largitionem. Ne supra mortalem sit felicitatem, eundem & valentissimum esse, & sapientissimum.

CAP.

Victor illo omnium certaminum obiit. Cicero in Catone Majore: *Quæ enim vox potest esse contemptior, quam Milonis Crotoniatæ, qui cum senex esset, & jam athletas se in curriculo exercentes videret, aspexisse lacertos suos dicitur, illacrymansque dixisse: At hi quidem jam mortui sunt.* Hunc Milonem tantæ fortitudinis fuisse dicit Plin. l. VII. Nat. Hist. ut cum constitisset, nemo eum vestigio educere posset. Malum tenenti nemo digitum corrigere. Strabo vero lib. 6. dicit hunc Pythagoræ discipulum fuisse, & cum forte columna quisquam in Philosophorum contubernio laboraret, Milonem subeuntem salvos reddidisse universos, deindeque seipsum extraxisse, quo membrorum robore fretum, vitæ subversionem offendisse eo genere mortis, quo supra monstratum est. *Oliv.*

Cuneis adactis.] Infixis cuneis. Nam cum agrestes quercum scindere voluissent, cuneos adegerant, ut eos in quercu relinquerent. Est autem cuneus instrumentum ligneum, quod desinit in latitudinem acutam, in superiore parte crassum & obtusum, quo scinduntur arbores. Virgilius:

— *Et cuneis scindebant fissile lignum.*

Gellius vero dicit arborem fuisse patulis ramis hiantem, non cuneis scissam. *Oliv.*

In suam naturam revocata.] Cum rediisset in seipsam, sicque se clausisset, ac si solida extitisset. *Oliv.*

Tot gymnicis palmis.] Tot victoriis, quas in gymnasio certando reportaverat; nam, ut diximus, athleta fortissimus fuerat, qui in omnibus agonibus victor evaserat. *Idem.*

Imbris caussa.] In Veneta editione non male legitur, *Imbribus. Imbris caussa.*] Ita vulgo. Lipsius omittit, *caussa*, quod quomodo possit facere, non video. Pausanias & Suidas æstus, non imbris causa petitam latebram scribunt. *Coler.*

Dementis fati.] Mortis per dementiam initæ, quia nunquam aliud sortitus est sepulchrum. *Badius.*

For-

CAP. XIII.

DE CUPIDITATE VITÆ.

ROMANORVM.	EXTERNORVM.
1. *MV. Aquilii Legati consularis.*	1. *Xerxis Persarum regis.*
	2. *Massanisæ Numidiæ regis.*
2. *Cn. Carbonis Cos. III.*	3. *Alexandri Pheræorum regis.*
3. *D. Iunii Bruti Procos.*	4. *Dionysii Siciliæ tyranni.*

VErum quia excessus è vita & fortuitos, & viriles, quosdam etiam temerarios oratione attigimus: subjiciamus nunc æstimationi enerves, & effœminatos. Ut ipsa comparatione pateat, quanto non solum fortior; sed etiam sapientior mortis interdum, quam vitæ sit cupiditas.

1. MV. Aquilius, cum sibi gloriose posset extingui, Mithridati maluit turpiter servire. Quem ne aliquis merito dixerit Pontico supplicio, quam Romano imperio digniorem? quoniam commisit, ut privatum opprobrium publicus rubor existeret.

2. Cn. quoque Carbo magnæ verecundiæ est Latinis an-

F*Ortuitos.*] Qui casu quodam contigerunt, ut Tulli, & fœminarum, atque Æschyli. *Oliv.*

Viriles.] Ut Catuli & Comæ. *Idem.*

Temerarios.] Ut Milonis Crotoniatæ & Polydamantis. *Idem.*

M. Aquilius.]: Ariobarzanes à Tigrane jussu Mithridatis Cappadocia pulsus, Romam venit, & eodem tempore mortuo Nicomede, filius ejus Nicomedes à Mithridate pellitur regno, qui cum & ipse supplex Romam venisset, decernitur in Senatu, ut rex uterque restituatur in regnum. Quam ad rem missi sunt M. Aquilius & Manlius legati, qui comparato exercitu, cum adversus Mithridatem infeliciter pugnassent, captus Aquilius, maluit in servitutem regis venire, quam fortiter pugnando, aut sibi mortem inferendo, gloriose interire. *Oliv.* *M. Aquilius.*] Appianus Attilium vocat. *Corradus.* Contigit A. V. DCLXV.

Cn. quoque Carbo.] Historia Carbonis notata est in cap. de Ingratitudine. ubi ostendimus illum à Q. Pompejo victum & morti destinatum, cum duceretur ad supplicium, vitæ cupiditate motum, breve tempus orasse, tantisper dum exoneraret ventrem. De quo Cicero in epist. fam. lib. IX. mentionem facit, & eum cum fratre Scurram appellat. Sciendum est autem duos fuisse Carbones, alterum Marianæ partis, qui cum Mario, Cinna, & Sertorio Romam occuparunt, & mortuo Mario consul factus est cum juniore Mario, qui multa fœda in urbe facinora commiserunt. De hoc Carbone nunc loquitur Valerius. Alterum virum Senatorium, Syllanæ partis, quem Carbo superior cum aliis quibusdam Senatori- bus

annalibus, qui tertio in consulatu suo jussu Pompeji in Sicilia ad supplicium ductus, petiit à militibus demisse & flebiliter, ut sibi alvum levare, priusquam expiraret, liceret: quo miserrimæ lucis usu diutius frueretur. Eoque moram traxit, donec caput ejus sordidè in loco sedentis abscinderetur. Ipsa verba tale flagitium narrantis secum luctantur, nec silentio amica, quia occultari non merentur: nec relatione familiaria, quia dictu fastidienda sunt.

3. Quid? Brutus exiguum & infelix momentum vitæ quanto dedecore emit! Nam à Furio, quem ad eum occidendum Antonius miserat, comprehensus, non solum cervicem gladio subtraxit; verum etiam constantius eam præbere admonitus, ipsis his verbis juravit: Ita ut vivam, dabo. O fati cunctationem ærumnosam! O jurandi stolidam fidem! Sed hos tu furores immoderata retinendi spiritus dulcedo subjicis, sanæ rationis modum expugnando, quæ vitam diligere, mortem non timere præcepit.

EXTERNA.

1. Eadem Xerxem regem pro totius Asiæ armata juven-

bus in curiam vocatum, crudelissime trucidavit. De quo Orosius lib. v. *Damasippus*, inquit, *prætor, incitante C. Mario consule Q. Scævolam, C. Carbonem, L. Domitium in curiam, quasi ad consultandum per Antistium vocatos, crudelissime occidit, corpora interfectorum per carnifices unco tracta, atque in Tiberim missa sunt.* Oliv.

Pompeji.] Quinti.

Flagitium.] Turpem pusillanimitatem.

Nec silentio amica.] Quia nullo modo tacendum sit, cum reprehensionem mereatur. *Oliv.*

Ita ut vivam.] Ita mihi contingat vivere, ut verum dico, & cervicem constantius præbebo. Hoc autem confirmavit juramento, aut nesciens quid diceret, quia cum jam mori deberet, stultum erat per vitam jurare; sed quia nihil charius habuit, per eam juravit, aut ideo juravit, ut tantisper dum juraret, vitam suam prorogaret. *Ita ut vivam.*] Non debuit certe vulgatam lectionem mutare Pighius, contra editionum veterum & librorum scriptorum consensum. Formula vetus est: ITA VIVAM DABO. Seneca epist. LXXXIII. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & evocatus ad mortem, jussusque præbere cervicem, Præbebo, inquit, ITA VIVAM. Potest tamen etiam scripsisse Valerius: *Ita vivam ut dabo.* Cic. ad Att. lib. v, epist. 15. Ita vivam, ut maximos sumptus facio. *Col.*

Stolidam fidem.] Bene stolidam, qui juraverit se victurum, cum paulo post esset moriturus. *Oliv.*

Eadem Xerxem, &c.] Cum Xerxes Græciæ bellum illaturus ingentem exerci-

ventute, quod intra centum annos esset obitura, profundere lachrymas coëgisti. Qui mihi specie alienam, revera suam conditionem deplorasse videtur: opum magnitudine, quam astiore animi sensu felicior. Quis enim mediocriter prudens mortalem se natum fleverit?

2. Referam nunc eos, quibus aliquos suspectos habentibus, exquisitior sui custodia quæsita est. Nec à miserrimo, sed ab eo, qui inter paucos felicissimus fuisse creditur, incipiam. Massanissa rex, parum fidei in pectoribus hominum reponens, salutem suam custodia canum vallavit. Quo tam latè patens imperium? quo tantum liberorum numerum? quo denique tam arcta benevolentia constrictam Romanam amicitiam; si ad hæc tuenda nihil canino latratu, ac morsu valentius duxit?

3. Hoc

ercitum comparasset, illum in patenti campo, ut forte recenseret, de superiori loco conspiciens, in eam cogitationem venit, ut diceret intra centum annos eorum neminem fore superstitem, & brevissimæ hominis vitæ conditionem secum ipse cogitans, dicitur illachrymasse, & quamvis Asiaticæ juventutis vicem dolere videretur, suam tamen potius deploravit. *Oliv.*

Referam nunc eos.] Novum caput hic incipiunt vulgati codices, ob illam inductionem Valerii, *Referam nunc eos, quibus, &c.* At aliquot MSS. codices superiori capiti, De Cupiditate Vitæ, annectunt, nec male, ut mihi videtur, cum omnia exempla sint externa ejusdem argumenti. *Pigh.*

Inter paucos felicissimus.] Constat Massanissam, post conjunctam cum popul. Rom: societatem & amicitiam, omnia habuisse secunda, ut inter felicissimos connumerari merito possit. *Oliverius.*

Custodia canum.] Constat canes hominibus esse fidelissimos, & testibus Solino & Plin. lib. VIII, c. XL. dominos suos æqualiter omnes diligere, sic ut multis exemplis patet. Nam in Epiro domini percussorem in cætu agnitum latratu canis prodidit. Jasone Lycio interfecto, canis ipsius aspernatus cibum, inedia obiit. Lysimachi regis canis flammæ se injecit, accenso rogo domini, & pariter igni absumptus est. Garamantum regem ducenti canes ab exilio reduxerunt, prœliantes adversus resistentes. Colophonii & Castabalenses, canibus in bella ductis, primas acies instruebant. Appio Junio, Ap. Sisio Coss. damnatum dominum canis, cum abigi non posset, comitatus in carcerem, mox percussum ululatu prosecutus est; cumque ex miseratione pop. Rom. potestas ei cibi fieret, ad os defuncti escam tulit: ultimo inde dejectum in Tiberim cadaver, innatans sustentare conatus est. Multaque alia caninæ fidelitatis exempla commemorat Plinius, quæ consulto prætermitto, ne forte fastidio sint. Sed constat, quod canes soli nomina sua recognoscunt, & iterum meminerunt. *Oliv.*

Liberorum numerus.] Quos quinquaginta fuisse, diximus in cap. de Gratitudine.

3. Hoc rege infelicior Alexander, cujus præcordia hinc amor, hinc metus torserunt: Nam cum infinito ardore conjugis Thebes teneretur, ad eandem ex epulis in cubiculum veniens; barbarum compunctum notis Threiciis, stricto gladio jubebat anteire: Nec prius se ibidem lecto committebat, quam à stipatoribus diligenter esset scrutatus. Supplicium irato Deorum numine compositum, neque libidini, neque timori posse imperare. Cujus timori eadem & caussa, & finis fuit. Alexandrum enim Thebe pellicatus ira mota interemit.

4. Age, Dionysius Syracusanorum tyrannus hujusce tormenti quam longa fabula? qui duodequadraginta anno-

Alexander.] Non Macedo, sed Pheræus, à Pheræa civitate denominatus, cui imperavit. Est autem civitas Asiæ. Hujus vero Alexandri Cicero Rhetor. lib. II. mentionem facit. *Oliv.*

Compunctum notis.] Damnatum & stigmatibus notatum: nam quia fugitivus fuerat, notas illi candenti ferro inusserat herus. *Idem.*

Threiciis.] Hoc ideo dixit, quia Thraces servis suis fugitivis has notas imprimere solent. *Idem.* *Notis Threiciis.*] Quibusdam stigmatis, quibus Thraces, tanquam ad insigne fortitudinis, se pungunt. Unde non accedo ad mentem Oliverii, qui crimine convictum sic notatum autumat. *Bad.*

Pellicatus.] Adulterii. Est enim pellex, quæ cum alieno viro concubuit, & dicitur pellex uxoris ejus, quo cum rem habet, à pelliciendo dicta. *Oliv.*

Age, Dionysius Syracusanus.] Cicero Tuscul. lib. v. inquit, *Duodequadraginta annos Tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum quinque & viginti natus annos dominatum occupasset: qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebus gerendis virum acrem & industrium, eundem tamen maleficum natura & injustum. Ex quo omnibus bene veritatem intuentibus, videri necesse est, esse miserrimum: ea enim ipsa quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequebatur, qui cum esset bonis parentibus atque honesto loco natus, (etsi id quidem alius alio modo tradit) abundaretque æqualium familiaritatibus & consuetudine propinquorum, haberet etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore conjunctos, credebat eorum nemini; sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis detraxerat, & quibusdam convenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat; ita propter injustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodammodo ipse se incluserat: quinetiam ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit, ita sordido ancillarique artificio regiæ virgines ut tonstriculæ tondebant barbam & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cum jam essent adultæ, ferrum removit, instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent. Cum duas uxores haberet, Aristomachen civem suam, Cloridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante, & cum fossam latam*

norum dominationem in hunc modum peregit. Summotis amicis in eorum locum ferocissimarum gentium homines, & à familiis locupletum electos prævalidos servos, quibus latera sua committeret, substitit, tonsorumque metu, tondere filias suas docuit. Quarum, postquam adultæ ætati appropinquabant, manibus ferrum non ausus committere: instituit, ut candentium juglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent. Nec securiorem maritum egit, quam patrem. Duarum enim eodem tempore, Aristomaches Syracusanæ, & Locrensis Cloridis matrimoniis illigatus, neutrius unquam, nisi excussæ complexum petiit. Atque etiam cubicularem lectum, perinde quasi castra, lata fossa cinxit: in quem se ligneo ponte recipiebat: cum forem cubiculi extrinsecus à custodibus opertam, interiorem claustro ipse diligenter obserasset.

CAP.

tam cubiculari lecto circumdedisset, ejusque fossæ transitum ponticulo ligneo conjunxisset, eum ipsum, cum forem cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex alta turri solebat; atque is, cum pila ludere vellet (studio enim illo delectabatur) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset, huic certe vitam tuam committis, arrisissetque adolescens, utrumque jussit interfici; alterum qui viam demonstrasset interimendi, alterum qui id risu approbasset. Hæc Cic. Hinc facile intelligi potest, quam miser fuerit tyrannus iste tanta suspicione plenus. *Oliv.*

Caudentium juglaudium.] Juglandes, teste Nonio, sunt agrestes. Macrob. Saturnal. l. 11, c. 14. *Nux ista juglans*, inquit, *secundum nonnullorum opinionem, à juvando & glande dicta existimatur.* Gravius vero Bassus lib. de Significatione verborum hoc refert: *Iuglans arbor perinde dicta est, ac Iovis glans; nam quia id arboris genus nuces habet, quæ sunt suaviore sapore, quam glans est: hunc fructum antiqui illi, qui egregium, glandique similem, ipsamque arborem Deo dignam existimabant, Iovis glandem appellaverunt, qui nunc literis interlisis juglans nominatur.* De quarum specie Plinius multa dicit. *Oliverius.* *Candentium juglandium.*] Incensarum. Putamina enim nucum, eo quod pinguia, faciliter incenduntur, tenuemque calorem, sed latam flammam emittunt tali ministerio non ineptam, statimque in carbones vertuntur. Unde carbone candente Cicero usas dicit. *Badius.* *Ut candentium juglandium aut nucum putaminibus.*] Ita vulgo. Verba, *aut nucum*, è glossemate adjuncta videntur: est enim nucum genus juglans. Cicero Tusc. v. iisdem pene verbis hæc dicit: *Et tamen ab illis ipsis cum jam essent adultæ ferrum removit; instituitque ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent.* Pigh.

Excussæ.] Scrutatæ & investigatæ an ferrum haberet.

CAP. XIV.

DE SIMILITUDINE FORMÆ.

DE similitudine autem oris, & totius corporis, altiore doctrina præditi subtilius disputant: eorumque alii in ea sunt opinione, ut existiment illam origini, & contextui sanguinis respondere. Nec parvum argumentum ex cæteris animalibus trahunt, quæ fere gignentibus similia na-

Altiore doctrina.] Alludit ad Anaxagoræ Homœomeriam, de qua Lucr.

Nunc ad Anaxagoræ veniamus Homœomeriam.

Servius: *Secundum Anaxagoram, qui Homœomeriam dicit, id est, omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis, id est, ex ossibus, sanguine ac medullis.* Lege Plutarchum Placitis lib. v, cap. 11, & 12. Plinium lib. VII. Solinum cap. de Homine. *Celer.*

Contextui.] Compositioni sanguinis.

Nec parvum argumentum.] Horum Philosophorum opinionem sequitur Solinus capite quinto. Dicit enim: *Iam vero qui defixum animum referat ad similitudinem causas, quantum artificis naturæ ingenium deprehendet? Interdum enim ad genus spectant, & per sobolem in familias transitum faciunt: sicut plerumque parvuli modo nervos, modo cicatrices, modo qualescunque originis suas notas ferunt, ut in Lepidis, quorum tres, intervulsa tamen serie, ex eadem domo, obducto membrana oculo similes geniti reperiuntur. Vel in Byzantino nobili pugile, qui cum matrem haberet adulterio ex Æthiope conceptam, quæ nihil patri comparandum reddidisset, ipse in Æthiopem avum degeneravit.* Hæc Solin. Physici vero dicunt id plerumque accidere, ut in conceptione mulier ad alicujus imaginem adjecerit animum, & cum in eam tota fuerit intenta, similitudinem ejus partum sive conceptum inde contrahere. Quod probant ex muliere quadam, quæ cum pudica semper habita fuisset, Æthiopem tamen peperit: cujus rei caussam cum maritus diligentius investigasset, qui stupri jam suspectam uxorem habere cœperat, cognovit à Physicis, quod tempore conceptionis uxor eum Æthiopem, quem in cubiculo depictum habuerat, conspexisset, & in eum tota fuisset intenta, conceptus inde similitudinem duxerat. Quod idem sen-

nascuntur. Alii negant certam hanc esse naturæ legem, sed species mortalium, prout fortuita sors conceptionis obtulit, attribui. Atque ideo plerunque ex speciosis deformes, & ex robustis invalidos partus edi. Verum quoniam ista quæstio in ambiguo versatur, pauca inter alienos conspectæ similitudinis exempla referemus.

1. Magno Pompejo Vibius ingenuæ stirpis, & Publicius libertinus ita similes fuerunt; ut permutato statu, & Pompejus in illis, & illi in Pompejo salutari possent. Certè quocunque aut Vibius, aut Publicius accesserant, ora hominum in se obvertebant, unoquoque speciem amplissimi civis in personis mediocribus annotante. Quod quidem fortuitum ludibrium, quasi hæreditarium ad eum penetravit.

2. Nam pater quoque ejus eò usque Menogenis coci sui similis esse visus est; ut vir, & ferox animo & præpotens armis, sordidum ejus nomen repellere à se non valuerit.

3. Eximiæ vero nobilitatis adolescens Cornelius Scipio, cum plurimis & clarissimis familiæ suæ cognominibus abundaret; in Servilem Serapionis appellationem vulgi sermone impactus est, quod hujusce nominis victimario

quam

sentire videtur Plinius Nat. Hist. l. VII. cum dicit: *Similitudinum quidem in mente reputatio, & in qua credantur multa fortuita pollere, visus, auditus, memoriaque, haustæque imagines sub ipso conceptu: cogitatio etiam utriuslibet animo subito transvolans, effingere similitudinem, aut miscere existimatur. Ideoque plures in homine, quam in cæteris omnibus animalibus differentiæ, quoniam velocitas cogitationum, animique celeritas, & ingenii varietas multiformes notas imprimit, cum cæteris animantibus immobiles sint animi, & similes omnibus singulisque in suo cuique genere.* Oliv.

Ingenuæ stirpis.] Solinus dicit humili loco natum, Plinius è plebe natum.

Pompejus in illis.] Unum tantum refert Solinus. *Corrad.*

Speciem civis amplissimi.] Ut qui Magni agnomen meruerit. *Bad.*

Menogenis.] A quo etiam Strabonis cognomen accepisse dicitur; nam Menogenes Strabo coquus ille vocabatur. *Oliverius.*

Eximiæ vero nobilitatis.] Ejus consulatus A. V. DCXV. laudatissimus fuit.

Cognominibus.] Ut Scipionum, quorum duo Africanus, unus Asiaticus dicti sunt. *Oliv.*

Victimario.] Victimarius est sacerdotum minister, qui sacrificantibus ministrabat, ut supra diximus. *Idem.*

Sed

quam ſimilis erat: Nec illi aut morum probitas, aut reſpectus tot imaginum, quo minus hac contumelia aſpergeretur, opitulata eſt.

4. Generoſiſſimum conſulatus collegium Lentuli & Metelli fuit: qui ambo in ſcena propter ſimilitudinem hiſtrionum propemodum ſpectati ſunt. Sed alter ex quodam ſecundarum cognomen Spintheris traxit: alter, niſi Nepotis à moribus accepiſſet, Pamphili tertiarum, cui ſimillimus eſſe ferebatur, habuiſſet.

5. At M. Meſſalla conſularis & cenſorius Menogenis: Curioque omnibus honoribus abundans, Burbuleii: ille propter oris aſpectum, hic propter parem corporis motum, uterque ſcenici nomen coactus eſt recipere.

EXTERNA.

1. Abunde ſint hæc de domeſticis, quoniam & perſonis ſunt excellentia, & non obſcura notitia celebrantur. Regi Antiocho unus ex æqualibus, & ipſe regiæ ſtirpis, nomine Artemon, perquam ſimilis fuiſſe traditur. Quem Laodice uxor Antiochi, interfecto viro, diſſimulandi ſceleris

Sed alter ex quodam aſſeclarum cognomen Spintheris traxit, alter, niſi Nepotis à moribus accepiſſet, Pamphili retiarii, cui ſimillimus eſſe ferebatur, habuiſſet.] Ita vulgo. Legendum ut in MSS. habetur, *Ex quodam ſecundarum cognomen Spintheris*; alter, *niſi Nepotis amoribus accepiſſet, Pamphili tertiarum, cui ſimillimus eſſe ferebatur, habuiſſet.* Sic etiam Plinius rem explicat, qui hoc exemplum à Valerio deſumpſit: *Sicut Spinther ſecundarum tertiarumque Pamphilus collegio Lentuli & Metelli conſulum.* Loquitur enim Valerius de hiſtrionibus, non de gladiatoribus, inter quos retiarii nomen eſt; ſed in ſcena quidam dicebantur primarum, vel ſecundarum, vel tertiarum actores, quemadmodum Græcis δευτεραγωνισταί, & τριταγωνισταί. Itaque Cicero Verrina I. *Ut in actoribus Græcis fieri videmus ſæpe illum, qui eſt ſecundarum aut tertiarum partium, cum poſſit aliquando clarius dicere, quam ipſe primarum, multum ſummittere, ut ille princeps quam maxime excellat.* Vide quæ iſtic Pædianus. *Pigh.*

Nepotis.] Qui Pius dictus erat. *Nepotis.*] Dictus enim fuit Nepos. Nepotem dictum, quaſi Q. Metelli Macedonici nepotem, ſignificat Aſconius. Quod videtur eſſe contra ſententiam Valerii. Aliquando etiam ſuſpicatus ſum legendum apud Valerium, *Niſi Nepotis à majoribus accepiſſet.* Sed ſuſpicor tantum. *Coler.*

Unus ex æqualibus.] In hoc diſſentit à Solino & Plinio Valerius, qui regiæ ſtirpis Artemonem fuiſſe dicit, illi vero ex Syriaca plebe virum. *Oliv.*

Artemon.] Ita & Plinius lib. VII, c. 12. Sed Artemon & ex plebe dicitur à Solino cap. 4. *Corrad.*

Mile-

leris gratia, in lectulo perinde quasi ipsum regem ægrum collocavit. Admissumque universum populum, & sermone ejus & vultu consimili fefellit: credideruntque homines ab Antiocho moriente Laodicen & natos ejus sibi commendari.

2. Hybream autem Mylasenum copiosæ atque concitatæ facundiæ oratorem, Cymæorum servo strigmenta gymnasii colligenti, tam similem, ut germanum fratrem totius Asiæ oculi assignarent: Ita lineamentis oris, & omnium membrorum compares erant.

3. Ille vero, quem in Sicilia prætoris admodum similem fuisse constat, petulantis fuit animi. Proconsule enim di-

Milesium.] Ita vulgo, ab oppido Mileto, quod fuit in Ionia. Sed legendum ex Manuscriptis, *Mylasenum*. Est autem Mylasa Cariæ urbs Plinio, Stephano, aliisque.

Concitatæ facundiæ.] Strabo l. XIII. Μέγιστον ῥήτορα facit, & discipulum Diotrephæ Antiocheni. Idem eodem loco ait suo tempore vixisse. Ergo & Valerii aut paulo ante. *Coler.*

Gymnicorum servo stramenta gymnasii colligenti.] Ita vulgo. In veteribus libris correcte, *Cymæorum servo strigmenta gymnasii colligenti.* De Cymæis ita Stephanus: Κύμη πόλις αἰολίδος ἀπὸ τῆς λέσβου κύμης ἀμαζόνος. ἐκαλεῖτο δὲ ἀμαζόνιον τὸ ἐθνικόν, κυμαῖος. ἐντεῦθεν ἦν ἔφορος ὁ ἱστορικὸς καὶ ἡσίοδος. Eadem Strabo scribit lib. XII. *Hybreas oratori itaque perquam similis erat Cymæorum servo publico, qui strigmenta gymnasii colligebat.* Sunt autem *strigmenta* sordes, quæ deterguntur è corporibus athletarum, vel exercentium se in gymnasiis. Utitur vocabulo frequenter Plinius, ut lib. XV. cap. 4. *Olei usum ad luxuriam vertere Græci vitiorum omnium genitores in Gymnasiis publicando. Notum est, magistratus honoris ejus octogenis sestertiis strigmenta olei vendidisse.* Pigh.

Strigmenta.] Potest & scribi, *stramenta*, quæ Græci tapetas appellant, quæ spectatoribus substernebantur in scena. Hic ergo servus, peractis ludis, hos tapetas & reliqua scenæ ornamenta colligebat. *Oliv.*

Ille vero, &c.] Solinus horum similitudinis meminit, sed jocosi, vel, ut Valerius dicit petulantis dicti mentionem nullam facit. Dicit enim: *Piscator è Sicilia proconsuli Suræ præter alia etiam rictu oris comparabatur, ita ut in eodem vocis impedimenta, & tardatæ sonus linguæ naturalibus offendiculis congruerent.* Quod vero de jocoso responso tradit Valerius, illud vel certe simile Macrobius in Augustum refert fuisse dictum. Dicit enim: *Soleo in Augusto magis mirari quos pertulit jocos, quam quos protulit, quia major est patientiæ quam facundiæ laus, maxime cum æquanimiter aliqua etiam jocis mordaciora pertulerit. Cujusdam provincialis jocus asper innotuit: intraverat Romam simillimus Cæsari, & in se omnium ora converterat. Augustus perduci hominem ad se jussit, visumque hoc modo interrogavit: Dic mihi adolescens, fuit aliquando mater tua Romæ? Negavit ille, nec contentus, adjecit, sed pater meus sæpe.* Oliv.

Vni

dicente, mirari se quapropter sui tam similis esset, cum pater suus in eam provinciam nunquam accessisset: At meus, inquit, Romam frequenter accessit. Joco namque lacessitam matris suæ pudicitiam, invicem suspicione in matrem ejus rejecta, audacius quam virgis & securibus subjecto conveniebat, ultus est.

CAP. XV.

DE HIS QUI PER MENDACIUM se in alienas familias inseruerunt.

1. *L. Equitius Firmanus.*
2. *Erophilus medicus equarius.*
3. *Octaviæ sororis Aug. falsus filius.*
4. *Q. Sertorii falsus filius.*
5. *Trebellius Calen.*
6. *C. Asinius Dio falsus.*

EXTERNI.

1. *Rubria Mediolanensis falsa.*
2. *Ariarathes Cappadociæ rex falsus.*

SEd tolerabilis hæc, & uni tantummodo anceps temeritas. Quod sequitur impudentiæ genus, nec ferendum ullo modo: periculique tum privatim, tum etiam publicè latè patentis.

1. Nam ne Equitium Firmo Piceno monstrum veniens, relatum jam in hujusce libri superiore parte, prætercam; ejus in amplectendo T. Graccho patre, evidens mendacium turbulento vulgi errore, amplissima tribunatus potestate vallatum est.

2. He-

Virgis & securibus subjecto.] Quasi homini, qui proconsuli subjectus esset, in quem virgas expediri & secures parari jubere potuisset proconsul. *Oliv.*

UNi tantummodo anceps.] Periculosa tantum piscatori Siculo, qui proconsuli Suræ temere satis respondisse visus est. *Oliv.*

Nam ne Equitium.] Ne omittam, inquir, Equitium, qui cum C. Graccho simillimus esset, se in Gracchorum familiam, tanquam Tiberii filium inserere voluit, annitente Lucio Apulejo Saturnino tribuno plebis, qui gravissimas ex hac re in populo seditiones excitavit, ut in cap. de Seditione dictum est. *Idem.*

Firmo.] Oppidulo Piceno.

Turbulento vulgi errore.] Quia, ut diximus, cum à Mario quintum consulatum gerente in carcerem conjectus esset, eo quod contra leges tribunatum peteret, tantam seditionem in urbe concitavit, ut populus carcerem confregerit, illum eduxerit, atque etiam humeris susceptum per urbem, tanquam de Senatu triumphans, cum summa alacritate portaverit. *Oliv.*

Colo-

2. Herophilus equarius medicus, C. Marium septies consulem avum sibi vendicando ita se extulit, ut coloniæ veteranorum complures, & municipia splendida, collegiaque ferè omnia patronum adoptarent. Quinetiam cum C. Cæsar Cn. Pompejo adolescente in Hispania oppresso, populum in hortis suis admisisset, proximo intercolumnio pene pari studio frequentiæ salutatus est. Quod nisi divinæ Cæsaris vires huic erubescendæ procellæ obstitissent: simile vulnus resp. excepisset, atque in Equitio acceperat. Cæterum decreto ejus extra Italiam relegatus, postquam ille cœlo receptus est, in urbem rediit, & consilium interficiendi senatus capere sustinuit. Quo nomine jussu patrum necatus in carcere, feras prompti animi ad omne moliendum scelus pœnas pependit.

3. Nec divi quidem Augusti etiamnum terras regentis excellentissimum numen intentatum ab hoc injuriæ genere extitit: cum quidam charissimæ sororis ejus Octaviæ utero se genitum fingere auderet: propterque summam im-

Coloniæ veteranorum.] Coloniæ dicebantur, ad quas è majori civitate coloni mittebantur. Solebant autem frequenter Romani veteranos & emeritos milites ad ejusmodi oppida mittere, eorumque bona, qui sibi rebelles, contumacesque fuissent, condonare. *Oliv.*

Municipia.] Civitates, quæ propter beneficia fuissent Romana civitate donatæ. *Idem.*

Nec divi quidem Augusti.] Inventus est, inquit, impudentissimus homo, qui se Octaviæ Augusti sororis, & Marci Antonii filium mentiri ausus fuerit. *Idem.*

Clarissimæ ac sanctissimæ.] Hoc non usquequaque assentatorium est. Nam constat, teste Plutarcho in vita Antonii, hanc fuisse magnæ virtutis fœminam, quæ mirum in modum diligeretur à fratre, cui, cum neglecta ab Antonio palam esset, persuaderi non potuit, ut relicta Antonii domo seorsim habitaret, turpe existimans esse, ut duo Romanorum imperatores ad arma civilia concitarentur, alter amoris gratia, alter quod pellex sorori anteponeretur; atque hæc non verbis, sed re ipsa comprobavit: nam neque Antonii domum deseruit, neque filiorum ejus curam remisit, sed diligenter excoluit, non solum communes, sed etiam ex Fulvia ante susceptos, amicos etiam Antonii, qui vel petendi magistratus, vel cæterarum rerum gratia Romam venissent, suscipiebat, fovebat, & si quid opus erat, pro illis à Cæsare impetrabat. Quinetiam ferunt, cum Antonius divortii libellum misisset, atque etiam qui Octaviam domo expellerent, egressam illam cum omnibus Antonii filiis, præter majorem natu, qui tum erat cum patre, plorantem & inique ferentem, quod & ipsa una ex causis discordiæ civilis putaretur. *Oliv.*

imbecillitatem corporis, ab eo, cui datus erat, perinde atque ipsius filium retentum, subjecto in locum suum proprio filio diceret: Videlicet, ut eodem tempore sanctissimi penates, & veri sanguinis memoria spoliarentur, & falsi sordida contagione inquinarentur. Sed dum plenis impudentiæ velis, ad summum audaciæ gradum fertur, imperio Augusti remo publicæ triremis affixus est.

4. Repertus est etiam, qui se diceret esse Q. Sertorii filium; quem ut agnosceret uxor ejus, nulla vi compelli potuit.

5. Quid Trebellius Calca, quam asseveranter se Clodium tulit! & quidem dum de bonis ejus contendit, in centumvirale judicium adeo favorabilis descendit, ut vix justis & æquis sententiis consternatio populi ullum relinqueret locum. In illa tamen quæstione neque calumniæ petitoris, neque violentiæ plebis judicantium religio cessit.

6. Multo fortius ille, qui Cornelio Sulla rerum potiente, in domum Cn. Asinii Dionis irrupit, filiumque ejus patriis penatibus expulit; vociferando non illum, sed se Dione esse procreatum. Verum postquam à Sullana vio-

Remo.] Unde veteris est moris, perniciosos & perditos ad remigium damnare. *Bad.*

Q. Sertorii.] Qui Nursia Sabinorum urbe oriundus, non obscuro genere natus, orator prius, deinde clarissimus imperator tempore bellorum civilium fuit, ut supra satis dictum est. *Idem.*

Centumvirale judicium.] De quo supra dictum est in cap. de Judiciis, ubi de hasta centumvirali.

Justis & æquis.] Ut vix permiserit contra eum, ut justum erat, sententiam ferri. *Bad.*

Consternatio.] Concitatio populi, qui veluti mente carens in Trebellii favorem concitatus esse videbatur. *Oliverius.*

Religio.] Justa observatio jurisjurandi ex religione. *Bad.*

Verum postquam à Syllana violentia Cæsariana æquitas reduxit gubernacula Romani imperii justiore principe obtinente rempublicam.] Ita vulgo. Extrema verba *rempublicam*, in vetustis codicibus quinque non extant. Et abesse, salva sententia possunt, legendo *reluxit*, pro *reduxit*, hoc modo, *Verum postquam à Sullana violentia Cæsariana æquitas* reluxit, *gubernacula Romani imperii justiore principe obtinente.* Quæ forma loquendi à Valerio non aliena est, nec adeo ab ipsa veritate; constat enim post Sullæ dominationem non statim imperii gubernacula ad Cæsarem esse revoluta. *Pigh.*

Impe-

violentia Cæsariana æquitas reluxit, gubernacula Romani imperii justiore principe obtinente, in publica custodia spiritum posuit.

EXTERNA.

1. Eodem præside reip. in consimili mendacio muliebris temeritas Mediolani repressa est. Siquidem cum se pro Rubria quædam perinde ac falso credita esset incendio periisse, nihil ad se pertinentibus bonis insereret, nec ei aut tractus ejus splendidi testes, aut cohortis Augusti favor deesset: propter inexpugnabilem Cæsaris constantiam irrita nefarii propositi abiit.

2. Idem barbarum quendam, ad eximiam similitudinem Cappadociæ regnum affectantem, tanquam Ariarathes esset, quem à M. Antonio interemptum luce clarius erat: quanquam penè totius Orientis civitatum & gentium credula suffragatione fultum caput, imperio dementer imminens, justo impendere supplicio coëgit.

Imperio.] Quod Ariarathes obtinuerat.

Coëgit.] Ordo est: Idem Augustus coëgit barbarum quendam, &c. impendere justo supplicio, quanquam caput dementer imminens imperio esset fultum credula suffragatione civitatum & gentium totius orientis. *Oliv.*

STEPHANUS PIGHIUS

Lectori Candido.

S. P.

Veteres libri omnes, quos vidimus, tam manuscripti quam impressi, nobis repræsentant Valerii Maximi hoc opus ita libris novem distinctum: in aliquibus tamen reperitur cujusdam epitomes fragmentum in fine annexum pro libro decimo, prorsus tamen remotum & alienum ab argumento scopoque librorum Valerii Maximi. Nil enim aliud docet, nisi aliquarum appellationum, seu nominum Romanorum rationes. Quæ quidem epitome ex alio antiquo auctore collecta est à Iulio Paride, sicut nonnulli produnt codices. Cujus fragmentum hoc dumtaxat de pronominibus repertum quidam librarii priores Valerio Maximo adjunxerunt, tanquam ex ejus libro exemplorum decimo contractum; moti, ut apparet, quod in eodem fragmento citetur Valerius; non tamen Maximus: istud enim non potest affirmari ex simplici isto nomine, sicut in multis exemplaribus reperitur. Sed Antiatem citari, unum exemplar manuscriptum doctissimi I. Sambuci liquidè declarat. Iam addiderunt alium errorem, qui C. Titium Probum, (qualem?) ut hujus epitomes auctorem protulerunt; id quod ex hujus fragmenti fine temerè deprompsisse videntur. Nam id ipsum præfatiunculæ librariorum judicio diversimodè conficta palam faciunt tam ipso stylo, quam quod alterius, ut suo modo loquuntur, abbreviatoris mentionem adferunt. Eas autem duas imprimis discrepantes, mox cum eodem epitomes fragmento subjungemus; quamvis clarè liqueat, non esse Valerii Maximi, & ejus auctor verus adhuc in obscuro lateat. Attamen quia sapit antiquitatem non ineruditam, & scho-

scholiorum loco studiosis servire poterit ad linguæ ac historiæ Romanæ cognitionem, ritusque veteres discendos; id ipsum emendatum ex fide exemplarium manuscriptorum, sicut ante Valerio Maximo fuit annexum, nunc visum est cum eodem libro recudere & publicare. Vale.

IN EPITOMEN SUAM C. TITI PROBI PRÆFATIO.

DEcimus hujus operis liber, qui & ultimus est, vel ex negligentia, aut malevolentia librariorum deperiit. Abbreviator titulos ejus habebat integrè fortassis: tamen de uno tantum, hoc est, de prænomine, epitoma repræsentabat.

Et hæc C. *Titius ille. Verum aliæ reperiuntur præfationes in aliis manuscriptis codicibus, sine nomine auctoris; ut in* I. *Sambuci hæc, cum libri decimi titulis ejusdem farinæ.*

IN-

IN *epitomen suam C. Titi Probi præfatio.*] Hic titulus in multis veteribus libris non habetur, & in aliquibus, ut dixi, sunt aliæ præfatiunculæ libratiorum arbitratu compositæ. At in Campensi codice nulla est præfatio. Quemadmodum enim in aliis novem libris, ita & hic solummodo præfiguntur tituli, quos abbreviatorem Julium Paridem omisisse dicunt librariorum præfatiunculæ, & sunt quidem tales:

De nominibus, De pronominibus,
De cognominibus, De agnominibus,
De appellationibus potestatum,
De verbis Romanæ historiæ.

Ex quibus facile colligi potest, librarios fragmentum istud epitomes de nominum ratione non solum; sed & alia quædam collectanea, veluti appendices ad declarandum Valerium ejus libris adjecisse, ex antiquis quidem auctoribus deprompta, sed quæ posteriores pro suo judicio male consarcinarunt, mutaruut, & detruncarunt. Nam huic fragmento de nominibus, quod continue post titulos istos sequitur, in Campensi codice annexa est alia quædam epitome de appellationibus potestatum, & de Rom. historiæ vocabulis; velut arguunt etiam ex dictis titulis duo postremi. Attamen hæc ab alio recentiore videtur esse composita, & vix digna luce, nedum Valer. Maximo; qualiscunque tamen est, non minus prodesse forsan posset imperitioribus, quam illa, quæ ex Pomponio ICto de Orig. jur. ac magistratuum non admodum fideliter est compilata.

INCIPIT LIBER DECIMUS DE NOMINIBUS PRÆNOMINIBUSQUE, COGNOMINIBUS, AGNOMINIBUS.

Decimus atque ultimus hujus operis liber seu studiosorum inertia, seu scriptorum segnitia, seu alio quovis casu ætati nostræ perditus est. Verum Julius Paris abbreviator Valerii, post novem libros explicitos, hunc decimum sub infra scripto compendio complexus est; per quod de nominibus, prænominibus, cognominibus, atque agnominibus fuisse eundem à Valerio compositum conjectari licet. Verba quidem Julii Paridis hæc sunt. Liber decimus de prænominibus, & similibus.

Decimi hujus operis libri per C. Titum Probum epitome.

DE PRÆNOMINE.

Varro simplicia in Italia fuisse nomina ait, existimationisque suæ argumentum refert; quod Romulus & Remus & Faustulus neque prænomen ullum, neque cognomen habuerunt. Qui ab eo dissentiunt, ajunt matrem eorum Ream Silviam vocatam; avum, Silvium Numitorem;

Decimi hujus operis libri per C. Titum Probum Epitome De prænomine.] Ita vulgo. Atque hæc item inscriptio non habetur in MSsto Camp., nec in aliis.

Quod Romulus, & Remus, Faustulus.] Deest altera copula. Nam in Campensi V. C. & aliis MSStis sic legitur, *Et Remus & Faustulus.* Cæterum Varronis opinionem istam sequitur item Appianus Alexandrinus, scribens Romanos ab initio usos uno nomine, dein duobus, postea tribus.

Rheam Sylviam.] V. C. *Ream Silviam.* Quæ orthographia antiqua est Romana, non Græcissans; quippe sine aspiratione vel *y* in Sylviorum nomine. *Amu-*

rem; fratrem ejus, Amulium Silvium: & superiores Albanorum reges, Capetum Silvium, Agrippam Silvium; posterioresque duces Metium Suffetium, & Tutorem Clœlium, vocatos. Nec contenti his, ad Sabinos transgrediuntur, & Titium Tatium, Numam Pompilium, & patrem ejus Pompum Pompilium; ejus denique regionis principes enumerant, Pirtillianum Lavianium, Volesum Valesium, Metium Curtium, Album Funnisillaticum. Ex

Amulium Silvium.] V. C. Amulum Silvium. Nec adeo male. Nam prisca fuére prænomina apud Albanos, Amulus, Romulus, Numitor, Tutor, necnon Romus, Remus, & alia quæ postmodum non usurpata obsoleverunt.

Agrippam Sylvium.] In V C. *Agripam Silvium.* Item antiq. simplici *p.* Nam ab ægro partu prænomen inventum est. In Sambuci codice hic omittitur.

Tutorem Clodium.] V. C. *Tutorem Clœlium.* Recte. Nam Clœlia gens à Clœlio Æneæ comite appellata est, Dionysio & Festo testibus. Quæ apud Albanos in Latio inter antiquissimas, & nobilissimas fuit. Post Sylviam enim in Numitore deficientem, ejus regni principarum & gubernacula tenuit sub Numa, & Tullo Hostilio regibus; & demum Alba, sub Suffetio dictatore diruta, Clœlii Romam à Tullo rege cum omni alia nobilitate traducti etiam sunt, atque inter patres etiam lecti, sicut Livius, Dionysius, & alii scripsére.

Pompejum Pompilium.] V. C. *Pompum. Pompilium.*] In Livio, Dionysio, Valerio Maximo, patrem Numæ regis *Pomponem Pompilium* appellatum legimus, in Plutarcho autem *Pomponium Pompilium.* Atque hæc Varietas librariorum negligentiæ imputanda est. Cæterum prænominis antiqui formam magis retinent illa, *Pompus*, vel *Pompo*: tertium *Pomponius*, gentilitium nomen potius est, quam prænomen.

Pusilianum Lavianum.] In quibusdam MSS, *Pirtilianum Lavinianum*: in Sambuci libro, *Postulanum Lavianum*, habemus. Sed æque obscura hæc; immo, ut Verrii Flacci verbis dicam, intermortua, & sepulta jam sunt vocabula.

Volsium valentium.] V. C. *Volesum Valesium.* Prænomen hoc extat ita quoque, *Volesus.* In antiquissimi termini marmorei fragmento Romæ apud Maffeios:

P. VALESIVS. VOLESI.
F. POPLICOLA.

Verum in marmoribus Capitolinis, *Volusus*, non *Volesus*, scribitur. Priscum valde in Sabinis fuit, & genti Valesiæ, quæ deinde Valeria dicta est, vel ante Romam conditam familiare; quo item usus est primi Poplicolæ pater. Hinc apparet primum Volesos, postea *Volusios* dictos esse *Valesios*: & hoc loco *Volesum Valesium* legendum esse. Hic enim ille videtur esse princeps gentis Valeriæ, quem cum T. Tatio rege Romam transtulisse domicilium, tradunt Dionysius Halicarnassæus, & Plutarchus.

Allium Sumusileaticum.] Nihil habet sani. In V. C. *Allum Funnisilaticum* Suspicor duos hic nominari & adduci pro exemplo, scilicet prænomine & nomine. *Allus* enim prænomen priscum est, unde *gens Allia* nuncupata. Reperiuntur vetustissimi nummi argentei cum Apollinis capite, & biga Dianæ, quam cervi juncti trahunt, inscripto titulo C. ALLI. Sic etiam ab Aulo prænomine gens Aulia nomen accepit, at-

Ex Tuſcis recitant Lartem Porſennam; ab Æquicolis, Septimum Modium primum regem eorum, & Sertorem Reſium, qui primus jus feciale inſtituit. In hunc modum Varronis ſententia ſubruitur.

Romanos autem arbitrandum eſt maximè ab Albanis, & Sabinis multiplicandorum nominum conſuetudinem traxiſſe, quoniam ab illis orti ſunt. Omnia autem, quæ ad unumquemq; noſtrûm definiendum excogitata ſunt, eandem vim ſignificandi hominis obtinent. Quod per proprietatem dicitur, hoc diſtat, quia eo gens cognoſcitur, ideoque dicitur gentilicium. Cætera ordine variantur. Nam quod præponitur, prænomen; quod poſtfertur, cognomen; quod ad ultimum adjicitur, agnomen eſt. Quorum ſeries non ita, ut expoſui, ſemper ſervata eſt. Animadverto enim in conſulum faſtis, perplexum uſum prænominum & cognominum; fuiſſe dictum, Poſtumum Cominium Auruncum, & Poſtumum Æburium Elvam, & Vopiſcum Julium, & Opitrem Virginium Tricoſtum, & Paul-

que aliæ multæ ab aliis. Niſi fortaſſe quiſpiam hic Tallum Turanium adferri velit opinari, quem etiam cum T. Tatio rege Romam è Sabinis habitatum ſcribit Dioniſ. lib. II. Sed in tam obſcuro & lubrico loco pedem figere difficile eſt.

Hetruſcis, recitant Lartem Porſenam ab Equicolis; Septimium Medium.] Correctius & dilucidius hæc ita habentur in V. C. Campenſi & Sambuciano, *Ex Tuſcis recitant Lartem Porſennam; ab Æquicolis, Septimum, Modium primum regem eorum.* Septimus, eſt rarum quidem prænomen; ſed ejuſdem tamen rationis ac Quinctus, Sextus; Octavus, Decimus; quæ ab ordine naſcendi impoſita fuiſſe affirmat M. Varro. Ejus mentionem reperio apud Livium lib. xxv. fine, ubi juvenem illum equitem Rom. qui Scipionibus occiſis in Hiſpania reliquias exercitus ſervavit, appellavit L. Marcium Septimi filium. Ita namque legendum, quando conſtet moris eſſe Romani, prænominibus ſolis patres ac avos notare. Et ab eodem gentilitium quoque nomen provenit Septimiorum, ſicut ab aliis etiam Quinctii, Sextii, Octavii, Decimii ſunt appellati. Modii quoque gentis meminit etiam Cicero, M. Modium equitem Romanum nominans actione in Verrem. 4.

Quod ad ultimum dicitur, agnomen: quorum, &c.] V. C. *Adicitur agnomen eſt.* Unde colligimus legi debere, *Quod ad ultimum adjicitur, agnomen eſt,* Quæ brevis, & apta definitio agnominis.

Poſthumum Cominium Aruntium, & Poſthumum Ebutium Heluam, & Vopiſcum Iulium, & Opitrem Virgineum Tricoſcum, & Paulum Fabium Maximum.] Hæc nomina varie admodum exprimuntur in exemplaribus: at in V. C. non male omittuntur aſpirationes, quæ antiquitus omitti ſolent. Sic & nos

Paullum Fabium Maximum. Quinetiam quædam cognomina in nomen versa sunt, ut Cæpio: namque hoc in Bruto nominis locum obtinuit.

Gentilitia nomina Varro putat fuisse innumera, & prænomina circa triginta. Pueris, non priusquam togam virilem sumerent; puellis, non antequam nuberent, prænomina imponi moris fuisse, Q. Scævula auctor est. Quæ olim prænomina fuerunt, nunc cognomina sunt: ut Postumus, Agrippa, Proculus, Cæsar.

Opiter, qui patre mortuo, avo vivo gignebatur. Vopiscus, qui in utero matris geminus conceptus, altero abortu ejecto, incolumis editus erat. Hostus, prænomen fuit in eo, qui peregrè apud Hospitem natus erat; idque habuit

nos ea correximus ex fide veteris orthographiæ, quæ adhuc residua est in Capitolinis marmoribus & nummis antiquis.

Gentilium nomina Varro putat fuisse numero, & prænomina circa triginta.] V. C. *Gentilicum nomina Varro putat fuisse in numero.* Sed esse legendum suspicor, *Gentilitia nomina Varro putat fuisse innumera, & prænomina circa triginta.*

Vt Posthumius Agrippa.] V. C. *Posthumus, Agripa.* Atque hæc quidem fuisse in patriciis gentibus quibusdam antiquis prænomina, fasti consulares demonstrant. Nempe Postumus reperitur in Cominia, & Æbutia: Agripa autem, in Menenia, & Furia; sic Proculus, in Julia, Gegania, & Virginia. Quæ prænomina, ut & alia, posteriores plebejæ præsertim gentes quædam pro cognominibus acceptarunt. Postumus enim in gente Vibia, & Rabiria cognomen est; Agrippa autem in Fonteia, Vibullia, Vipsania, & Asinia; item Proculus in Licinia, atque Plautia.

Cæsar & Opiter.] Admodum confuse. Sed in Msstis plerisque copula omittitur, nec male. Nam in Opiter significationes prænominum incipit exponere; quod ipsum quidem fuisse cognomen, non liquet. Porro, Cæsar, Juliorum cognomen esse constat; sed an prænomen antea fuerit, obscurum quoque nobis est. Adjungit tamen iis, quæ ex prænominibus cognomina facta sunt. Atqui Cæso vetus prænomen esse ejusdem originis & significationis ac Cæsar cognomen Juliæ gentis plures opinantur. Ait enim Plinius lib. VII. cap. 9. Primum Cæsarem à cæso matris utero dictum, eademque de causa & Cæsones appellatos fuisse.

Hospes prænomen fuit.] In V. C. *Hostes* legitur, item mendose. Verum ex Livio, Macrobio, Cassiodoro, marmoribusque Capitolinis colligere est, *Hostus* legi debere, quemadmodum libro tertio Annalium in istius Lucretii, qui hic adducitur, consulatu demonstravi. Insuper XII. tabulæ ostendunt peregrinos omnes olim appellatos *hostes* fuisse; quod etiam Cicero & Sex. Pompejus annotarunt. Ex qua voce deducitur istud prænomen, quo usi sunt primi Hostilii & ante urbem conditam; Lucretia item gens, sicut ex fastis consularibus constat.

buit Lucretius Tricipitinus collega L. Sergii. Volero, in prænomen abiit, & volentibus nasci liberis parentibus indebatur; quo usus est Publilius Philo. Lar Lartis prænomen est sumptum à laribus, Tuscum autem creditum est prænomen esse: fuitque consul Lar Herminius cum T. Virginio Tricosto. Status, à stabilitate; Faustus, à favore

Lucretius Tricipitius.] *Tricipitinus* legendum est ex auctoritate marmorum Capitolinorum, quibus nihil est correctius.

Volero enim in prænomen abiit.] V. C. *Volero* in prænomen abiit, sine causali conjunctione, quæ superflua est.

Quia nolentibus nasci liberis parentibus videbatur.] V.C. *Et nolentibus nasci, &c.* Locus sine sensu multum obscurus est, & è manuscriptis codicibus nihil lucis hactenus depromitur. Poterit tamen duarum literarum mutatione, & unius transpositione sic fieri multo correctior & dilucidior; si *indebatur* legamus, pro *videbatur*, & *volentibus* pro *nolentibus*, ita: *Volero in prænomen abiit, & volentibus nasci liberis parentibus indebatur.* Nam ominis quiddam in se habet prænomen istud, sicut Tullus, Aulus, Manius, & alia.

Publius Philo.] Muta in *Publilius Philo*, ad imitationem Capitolinorum marmorum, in quibus adhuc extat inter tribunos consulari potestate, qui fuerunt A.V. CCCLIV.

Laërtis prænomen est sumptum à Laribus.] Locus hic prodigiose corruptus est, & variis erroribus, quem obiter etiam libro Annalium tertio correximus in consulatu hujus Herminii. Nunc vero eundem ad manuscriptorum librorum examen revocare non incongruum videtur. In Campensi legitur, *Lalertis prænomen*, in alio V. C. *Lacertis.* Sed malim, *Lar lartis*, ad differentiam *Lar laris.* Has enim duas voces ita distinguunt veteres Grammatici Priscianus, Sosipater, & alii; ut *Lar*, si familiarem Deum significet, genitivum, *Laris*, faciat: si prænomen, ut Tolumnii, vel Porsennæ, qui Etruscorum Reges fuerunt, faciat *Lartis.* Jam quæ sequuntur, sunt prorsus ab imperitis historiæ librariis confusa & male distincta, qui ex gentilitio nomine, *Herminius*, inauditum prænomen, *Herminus*, fingere voluerunt. Quid enim succi trahes ex ista lectione vulgata? *Tuscum ante creditum esse fuitque consularis, Herminus est prænomen Tito Virginio Casto.* Et manuscripti libri nihil fere dant lucis, nisi quod in quibusdam legatur, *autem*, pro *ante*, quodque distinctiones illæ vulgatæ sint omissæ. Ceterum studiosius animadvertenti palam fiet, duas voces istas (*est prænomen*) transpositas esse perperam apud Herminium, uti hoc prænomen fieret; & eodem errore simul alia quædam esse vitiata. Nam si duas voces illas transferamus altius, & consulum nomina corrigamus ex fastorum fide, meliusque sententiam distinguamus; offeret severior & multo correctior periodus illa in hunc modum. *Tuscum autem creditum est prænomen esse, fuitque consul Lar Herminius cum T. Virginio Tricosto.*

Statius à stabilitate.] Lege, *Status*; & paullo postea, *Tullus*, pro *Tullius*. Ita enim in V. C. Nec male. Nam prænomina hæc sunt ex omine sumpta, non secus ac Faustus & Aulus; item Vibus ab omine vitæ, quod ad differentiam alterius appellativi per *b* scribitur. Ceterum Statius, Tullius, Aulius, Vibius, gentilitia sunt nomina, non prænomina.

Præ-

vore prænomina ſumpta erant. Et Tullus prænominatus eſt ominis gratia, quaſi tollendus, o litera in u converſa. Sertor, per ſationem natus erat, appellatus eſt. Ancum prænomen Varro à Sabinis tranſlatum putat: Valerius Antias ſcribit, quod cubitum vitioſum habuerit, qui Græcè vocatur ἀγκών. Lucii cœperunt appellari, qui ipſo initio lucis orti erant; aut, ut quidam arbitrantur, à Lucumonibus Etruſcis. Manii, qui mane editi erant; vel ominis cauſſa, quaſi boni. Manum enim antiqui bonum dicebant. Gnæus, ob inſigne nævi appellatus eſt; quod unum prænomen varia ſcriptura notatur. Alii enim Næum, alii Gnæum, alii Cnæum ſcribunt. Qui G litera in hoc prænomine utuntur, antiquitatem ſequi videntur, quæ multum ea litera uſa eſt. Olim enim dicebant frugmentum, nunc frumentum profertur: & gnatura, modo natura. Igitur etiam, qui in corporibus nævus gigni ſolet, gnævus appellabatur. Qui C ponunt, corruptione ſyllabæ delectari videntur: qui Næus, lenitatem velle judicantur. Gaji dicti à Gaudio parentum: Auli, qui Diis alentibus naſcuntur: Marci, Martio menſe geniti: Publii, qui prius pupilli facti erant, quam prænomina haberent; alii ominis

Prænomen ceperunt.] V. C. noſter habet, *Prænomina ſumpſerant.* At legendum eſſe ſuſpicor, *Prænomina ſumpta erant.*

Natus eſt, appellatus eſt.] V. C. melius, *Natus erat.* Igitur hoc prænomen ex eorum genere eſt, quæ à tempore naſcendi ſumpta ſunt; velut Lucius, Manius, Marcus, ita & Sertor, qui ſationis tempore natus eſt.

Valerius autem ſcribit.] Joannis Sambuci codex, item alius manuſcriptus habet, *Valerius Antias* ſcribit. Et facile credo librarios cognomen hoc ipſis inſuetum mutaſſe, exiſtimantes Valerii Maximi mentionem hic fieri.

Cnæus, ob inſignem rem appellatus.] In noſtro V. C. hæc multo emendatius habentur, *Gnæus ob inſigne nævi appellatus eſt.* *Nævum* enim maculam antiquitus *Gnæum* vocari ſolere, mox etiam ipſe dicit; ſicut item Sex. Pompejus affirmans, *Gnæus*, corporis inſigne & prænomen eſſe.

Igitur etiam qui in corporibus gigni ſolet, Gnæus appellatur.] Plenius & correctius hæc in veteri codice noſtro, *Qui in corporibus* nævus *gigni ſolet*, gnævus *appellabatur.*

Qui Næus, levitatem Gaji judicant à gaudio parentum dicti.] Confuſe, perperam hæc, & mutile: ſed melius & diſtinctius in Campenſi manuſcripto, *Qui Næus, lenitatem velle judicantur. Gaji dicti a gaudio parentum.*

nis caussa ex pube. Tiberii vocitari cœperunt, qui ad Tiberim nascebantur. Titus, è Sabino nomine Titurio fluxit: Appius, ab Atto ejusdem regionis prænomine. Kæsones appellati sunt, qui è mortuis matribus execti erant. Servius, qui mortua matre in utero servatus est. Spurii, patre incerto geniti, quasi σπόροι. Numerii sola patricia gens usa est Fabia prænomine; idcirco quod, trecentis sex

Qui ad flumen Tiberim nascebantur.] V. C. *Qui ad Tiberim nascebantur.*

Titus à Sabino nomine Tito fluxit.] V. C. noster ita: *Titus è Sabino nomine Tito refluxit.* Itidem mendose, sed aperit tamen aliquantulum. Non enim verisimile est, Titum à Tito fluxisse, quando idem prænomen sit; sed potius alio nomine, velut Titorio, sive Titulio. Sex. Pompeius autem, Titus prænomen ortum scribit, à Titulis militibus, ita dictis, quasi tutuli, quod patriam tuerentur. Unde & Tituria gens nomen traxisse videtur unius literæ mutatione, quam valde priscam in Sabinis fuisse, demonstrant antiquissimi nummi argentei cum effigie Sabi Dei. Eos autem inscriptio indicat cusos esse à L. Titurio Sabino. & repræsentant insuper ex his aliqui raptum Sabinarum mulierum, & aliqui Tarpejam virginem in Capitolio scutis oppressam; idque in primi cum Romanis belli memoriam, & consortii per affinitatem contracti. Quos nummos in principio fastorum suorum Hubertus Goltzius ex Laurinianis bellissime delineavit. Fortasse igitur legendum est, *Titus è Sabino nomine Titurio fluxit*, vel, *Titulio fluxit*. Ejusdem autem originis & significationis est gentilitium nomen Titius.

Appius ab Acteo.] Sambuci codex habet, *Ab Atto.* Quæ vox majorem formam prænominis præfert. Unde Atteia gens dicta esse videtur, & Attia: quæ deinde simplici consonante scribi cœperunt.

Quasi Epopæ.] In Campensi, *Epopa alii:* in Sambuci libro, *Ethiopani*; atque ita in omnibus aliis codicibus hic locus admodum monstrose corruptus est, ut hactenus nemo eum corrigere potuerit. Mihi autem in mentem venit opinari, librarios imperitos ibi in Græcam vocem σπΟΡΟΙ, id est, semina impegisse: ideoque Latinis characteribus imitando Σ. in E. & P. in ρ. item οι, in æ, vel æ, perperam mutasse. Constat enim antiquitus Spurios vocari solere, vel vulgo vel adulterio conceptos; & veluti temere sparsa semina, patre incerto natos. Atque id ipsum veteres Jurisconsultos etiam affirmasse, Plutarchus scribit in Problematibus; nam volunt ita natis à vero & genuino patre præter semen nihil esse reliquum. Adjecta autem vox *aliter*, vel *ani*, sane videtur ex variarum lectionum notis è margine fluxisse in contextum, & prorsus nihili esse.

Numeri, sola patricia familia usa est Fabia.] Ita vulgo, ut & in quibusdam MSStis, in aliis autem vox *familia* deest. In Sambuci libro sic: *Numeri sola patricia tantummodo usa est Fabia.* Ubi redundat vox *tantummodo*, ex annotationibus, ut apparet, inserta, & aliæ desunt. In Campensi autem clarius elucent tales annotatiunculæ. nam sic habetur: *Numeris sola patricia gens familia est usa Fabiæ prænomen est.* Ibi nempe monstratur alia supposititia vox *familia*, quæ omnino rejicienda est. Loquitur enim hic auctor de tota gente Fabia ad Cremeram cæsa, non de una Fabiorum familia, quorum postea plures familiæ prænomen Numerii acceperunt.

ſex apud Cremeram flumen cæſis, qui unus ex ea ſtirpe extiterat, ducta in matrimonium uxore filia Numerii Otacilii Maleventani ſub eo pacto, ut quem primum filium ſuſtuliſſet, ei materni avi prænomen imponeret, obtemperavit.

Antiquarum mulierum in uſu frequenti prænomina fuerunt, Rutilla, Cæſella, Rodocella, Murcula; Burra à colore dicta. Iſta prænomina à viris tracta ſunt, Caja, Lucia, Publia, Numeria. Cæterum Caja, uſu ſuper omnia celebrata eſt. Fertur enim, Cajam Cæciliam, Tarquinii Priſci regis uxorem optimam lanificam fuiſſe: & ideo inſtitutum eſſe, ut novæ nuptæ ante januam mariti interrogatæ, quænam vocarentur, Cajam eſſe ſe dicerent C. Titii.

Reliqua deſunt.

ptarunt: ſicut primum Vibulani, deinde Ambuſti, Pictores, & Buteones. Poſſet igitur ab his erroribus ita vindicari locus iſte, & recte ſuppleri, *Numerii ſola patricia gens uſa Fabia eſt prænomine.* Videlicet auferendo voces duas ſuperfluas; & mutando *Numeris*, in *Numerii*; & *Fabiæ prænomen eſt*, in *Fabia prænomine.* Fabiam vero gentem inter patricias primam fuiſſe, quæ Numerii prænomen adſcivit, etiam Sex. Pompejus ſcribit, & eandem adfert rationem.

Numeri Iotalicii Malemitani.] V. C. correcte, *Numerii Otacilii Maleventani.* Sic quoq; nominat eundem Sex. Pomp.

Et Numeri prænomen imponeret.] V. C. *Materni avi prænomen.* Recte. ſicut & Sex. Pompejus. Inuſitatum enim erat apud Romanos prænomen à parte materna accipere.

Rutilia, Cæſellia, Rodocilla, Mutrulla.] In V. C. noſtro, *Rutilla, Cæſella, Rodocella*, legitur. Et veterum prænominum formam hæc magis repræſentant. Sex. Pompejus Cæſullam vocari dicit, à cæſiis oculis; & Ravillam à ravis, quod poſtea cognomen in Caſſia gente. Pro, *Mutrulla*, Sambuci codex habet, *Murcula*, atque id diminutive fortaſſis à *Murcus*, cognomine virili.

Burra à calore dicta.] V. C. à *colore.* Nec male. Burros enim Romani appellarunt fulvos ac rubicundos, quos Græci πυῤῥούς. Hæc quidem jam dicta prænomina à proprietatibus deſumpta tranſiiſſe deinde in cognomina reperimus, ſicut & Rutilia, teſte Sex. Pompejo, qui dicit rutili coloris ſtudioſas etiam antiquas mulieres fuiſſe, atque inde traxiſſe etiam cognomina Rutillas, idque etiam Afranium frequenter indicare.

Publia Mærea.] In Sambuci libro, *Publia, Numeria.* Et hæc quidem prænomina à viris ſumpta ſunt. Varro tamen putat Marcam & Numeriam muliebri forma non dici: Luciam, Mæniam, Poſtumam, ut mulierum prænomina agnoſcit lib. VII. de L. L. Ergo fortaſſe, *Mania*, hic legendum erit, pro *Mærea.*

Cajam eſſe ſe diceret.] In Campenſi ita, *Cajam eſſe ſe dicerent C. Titii.*

Finit epitoma de nominibus hiſtoriarum & exemplorum Romanorum.] Quid autem ex his colligi poſſit, videant docti.

ctı. Mihi quidem suspicio oboritur librarios quosdam temere hæc aliter distinxisse hoc modo, *C. Titii finit epitoma, &c.* Atque inde opinionem natam C. Titium auctorem esse hujus epitomes, sicut nunc in impressis exemplaribus proditur. Præfatiuncula tamen, licet à diversis diversimode fabricata, nullibi hoc indicat; sed in quibusdam codicibus, ut dixi, Julius Paris abbreviator decem librorum Valerii nominatur, quorum decimi epitome est de nominum ratione. Sed cujus, quæso, Valerii? nam ad Maximi argumentum ne puncto quidem uno accedit. Itaque videtur potius esse alterius alicujus veteris, qui decem libros non exemplorum, sed de Lingua Latina scripsit, quos Julius Paris in Epitomen redegit: & eorum decimi epitome propterea à librariis Valerii Maximi libris novem adjecta est appendicis vice, quia breviter & succincte Romanorum nominum rationes explicet, quo melius Romana Valerii exempla possent intelligi ab imperatoribus. Quo fine & alia illa epitome in Campensi libro post hanc adjuncta est, de Appellationibus magistratuum, & vocabulis historiæ Romanæ. Quis autem hic Julius Paris, fateri necesse est, non liquere: quamvis ex nominis forma colligi fere possit, libertum fuisse doctum aliquem domus Juliæ, qualibus uti solent grammaticis, vel pædagogis, vel anagnostis. At multo magis obscurum est, quis fuerit C. Titius Probus hic velut auctor epitomes in impressis libris præfixus; quem ego quidem in manuscriptis veteribus nondum repperi, præterquam in unius, ut dixi, Campensis calce adjectum; atque ita, ut ad ipsam extremam fragmenti illius sententiam potius pertinere, quam auctorem ejus notare videatur. Nam si respiciamus ad solemnem illum ritum nuptiarum, cujus ibi fit mentio, & quem etiam pulchrè Plutarchus in Problematibus exponit; profecto non inepte nova nupta ex more interrogata semet sponsumque suum bene ominate nominando, Caja m se esse dicebat C. Titii, vel C. Titii Probi, ut videntur habuisse quidam codices, ex quibus nomen auctoris istius translatum est ad præfationem illam primam. Inter priscas enim nuptiarum cæremonias & illud erat, quod auspicatum habebatur, sponsum vel sponsam ab initio nuptiarum non tam propriis, quam bene faustis, ac ominatis appellare nominibus. Quemadmodum & virgines Vestæ sacrandas, pontifex maximus cum caperet, non suo nomine, sed Amatas vocare solebat. Quin & sponsa, ut idem Plutarchus testatur, ad sponsum deducta, & profari jussa; his verbis eum alloqui solet: *Ubi tu Cajus, ego Caja.* ita scilicet depaciscendo fortunarum facultatumque omnium communionem: quasi diceret, ubi tu dominus ac herus, ego domina & hera: ubi tu gaudebis, & ego gaudebo. Quam paritatem conjugii duobus semicirculis signarunt antiquitus, uti dexter maritum, sinister uxorem repræsentet. Qui conjugii copula connexi circulum solvunt, id est, rem omnibus numeris integram & absolutissimam constituunt. Hinc ni fallor, ortum est, ut antiqui prænomen, Cajus, C. &, Caja, litera eadem inversa, sic Ɔ. notarint; quæ circulum junctæ constituunt, eodemque mundus, conjugium, generatio, & æternitas hieroglyphice significabatur. Cajos autem à gaudio; Titos, ac Titios à tutando nuncupatos volunt, ut ante dictum est: quæ idcirco nomina habebantur auspicata, ut & cognomen Probus. Atque ista occasione fortassis ita usu vulgata sunt, ut Jurisconsulti in suis scriptis quoscunque fere viros, vel Cajos, vel Titios appellarint; & quascunque mulieres, Cajas vel Titias: cum de controversiis inter personas ortis disserunt, & casus exempli causa proponunt.

RE-

RERUM AC VERBORUM
MAXIME MEMORABILIUM,
Quæ in Textu VALERII MAXIMI & Commentariis occurrunt,
INDEX.

Literæ, *a*, *b*. columnas paginarum indicant, Ubi litera deest, Textus innuitur.

A

Ambi-

L. Ca-

D.

 L. Do-

Exedia-

H.

Hostia

ejus

C. Lutatii

N.

O.

P.

Q.

Reate

R.

S.

Q. Sylla

Villii

X.

Z.

F I N I S.